

Simpozionul Internațional de Lingvistică, ediția a VI-a, organizat de Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan - Al. Rosetti” în perioada 29–30 mai 2015 la sediul său din Calea 13 Septembrie nr. 13, s-a dovedit a fi și de această dată o manifestare științifică de excepție, grație celor peste o sută de participanți care activează în instituții academice prestigioase din țară și din străinătate. Comunicările susținute de aceștia, dedicate studiilor de lingvistică, în general, și cercetării limbii române din perspectivă sincronică sau diacronică, în special, au creat un cadru de discuție elevat.

Mulțumim călduros tuturor participanților și îi așteptăm la edițiile următoare ale Simpozionului.

Ne face o deosebită plăcere să-l omagiem prin acest volum pe domnul academician Marius Sala, a cărui viață se identifică cu aceea a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosetti”.

ISSN 2066 – 7973
ISSN-L 2066 – 7973

www.universenciclopedic.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN - AL. ROSETTI”

LUCRĂRILE CELUI DE-AL ȘASELEA
SIMPOZION INTERNAȚIONAL
DE LINGVISTICĂ

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN - AL. ROSETTI”

LUCRĂRILE CELUI DE-AL ȘASELEA SIMPOZION INTERNAȚIONAL DE LINGVISTICĂ

București, 29–30 mai 2015

Editoare:
Maria Stanciu Istrate
Daniela Răuțu

UNIVERS
ENCICLOPEDIC
GOLD

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
„IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”

**LUCRĂRILE CELUI DE-AL
ŞASELEA SIMPOZION
INTERNAŢIONAL DE LINGVISTICĂ**

Tehnoredactor: Mihaela TUDOR

Coperta: Mariana MÎRZEA

ACADEMIA ROMÂNĂ

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Jordan – Alexandru Rosetti”

LUCRĂRILE CELUI DE-AL
ŞASELEA SIMPOZION
INTERNĂŢIONAL DE LINGVISTICĂ

Bucureşti, 29–30 mai 2015

Editoare:
Maria Stanciu Istrate
Daniela Răuţu

UNIVERS ENCICLOPEDIK BOOKS

UNIVERS ENCICLOPEDIK GOLD

Str. Luigi Cazzavillan nr. 17, sector 1, București, 010784

Tel.: 0371.332.838

e-mail: difuzare@universenciclopedic.ro

www.universenciclopedic.ro

© Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate
Editurii Univers Enciclopedic Gold

ISSN 2066 – 7973

ISSN-L 2066 – 7973

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Acad. Marius SALA (președinte), Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

Acad. Grigore BRÂNCUȘ, Academia Română

Dr. Monica BUSUIOC, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

Prof. univ. Virginia HILL, University of New Brunswick in Saint John

Prof. univ. Maria ILIESCU, Universitatea din Innsbruck, Austria

Prof. univ. Martin MAIDEN, Fellow of the British Academy, Oxford University

Dr. Maria MARIN, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

Prof. univ. dr. Cristian MOROIANU, Universitatea din București, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

Prof. univ. dr. Mariana NEȚ, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

Prof. univ. dr. Gabriela PANĂ-DINDELEGAN, membru corespondent al Academiei Române, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

Prof. univ. dr. Nicolae SARAMANDU, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Universitatea din București

Dr. Maria STANCIU ISTRATE, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

Prof. univ. dr. Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

Prof. univ. dr. Rodica ZAFIU, Universitatea din București, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

COMITETUL DE ORGANIZARE

Acad. Marius Sala (președinte)

Dr. Maria Stanciu Istrate

Dr. Alexandru Dan Anghelina

Dr. Adina Dragomirescu

Dr. Manuela Nevaci

Dr. Nicoleta Petuhov

Dr. Daniela Răuțu

Adriana Silion

Dr. Emanuela Timotin

† Dr. Radu Nicolae-Trif

*Omagiu domnului academician
Marius Sala, la aniversare*

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE	15
TABULA GRATULATORIA	17

CONFERINȚE PLENARE

Acad. Gr. BRÂNCUȘ, <i>Aromâna din perspectiva geografiei lingvistice</i> ..	27
Virginia HILL, <i>Acord alocutiv în propozițiile imperative</i>	36
Maria ILIESCU, <i>Există un articol nehotărât plural în limbile romanice?</i>	50

DIALECTOLOGIE. GEOLINGVISTICĂ. ONOMASTICĂ. FONETICĂ

Cosmin CĂPRIOARĂ, <i>Fenomene dialectale purtate de păstorii transilvăneni în zone de iernatic dunărene</i>	67
Alexei CHIRDEACHIN, Nicanor BABĂRĂ, <i>Contribuții la studiul structurilor fonetico-fonologice consonantice compuse (în baza materialului limbilor română și engleză)</i>	75
Viviana-Monica FĂTU ILIE, <i>Cherchelît și sinonimele lui în graiurile dacoromâne sudice</i>	86
Joana HADZI-LEGA HRISTOSKA, <i>L'image de Dieu et du Diable dans la phraséologie aroumaine</i>	96
Mara Iuliana MANTA, <i>Harta 'Cumnate' (voc.) – ALRR. Sinteză III. Aspecte lexico-semantice și morfologice</i>	108
Roxana MAREȘ, <i>Limba arabă – diglosie, plurilingvism și multilingvism în spațiul lingvistic arab</i>	115
Iulia MĂRGĂRIT, <i>Latinitate „ascunsă” în lexicul graiurilor muntenestești</i>	123
Victorela NEAGOE, <i>Mijloace de organizare a enunțului în graiurile moldovenești insulare</i>	136

Petar RADOSAVLJEVIĆ, <i>Observații referitoare la verb în graiurile băieșilor din Croația</i>	145
Daniela RĂUȚU, <i>Particularități ale morfologiei verbului în graiurile dacoromâne vorbite în Ungaria și Serbia (I)</i>	156
Daniela-Carmen STOICA, <i>Urarea și blestemul în albaneză și în graiul fărșerot al dialectului aromân. Concordanțe frazeologice și semantice</i>	166
Eugen ZARETSKY, Benjamin P. LANGE, <i>Geolinguistics of language competence: a case of Frankfurt am Main, Germany</i>	176

MASĂ ROTUNDĂ:

Probleme ale literarizării textului dialectal

Stelian DUMISTRĂCEL, Doina HREAPCĂ, Luminița BOTOȘINEANU, <i>Preluarea, adaptarea și literarizarea textelor orale în registru dialectal în Dicționarul limbii române al Academiei</i>	191
Maria MARIN, <i>Probleme ale literarizării formelor și a textelor dialectale</i>	219

ISTORIA LIMBII ROMÂNE. FILOLOGIE

Maria ALDEA, <i>Câteva considerații pe marginea gloselor intratextuale din Cărticica năravurilor bune pentru tinerime (Sibiu, 1819)</i> ...	229
Lia BRAD CHISACOF, <i>Permisivitate aloglotă și consecințele sale asupra codurilor lingvistice folosite în companiile comerciale de la Sibiu și Brașov</i>	240
Alexandru MAREȘ, <i>O modă onomastică ilustrată de vechii tipografi</i> ..	249
Adrian PORUCIUC, <i>Probabila origine latină a termenului slav ralo ‘plug’</i>	255
Maria STANCIU ISTRATE, <i>Concurența sinonimelor în epoca veche</i>	267

LEXICOLOGIE, LEXICOGRAFIE, FRAZELOGIE

Alexandru Dan ANGHELINA, <i>Termenul – modalități de interpretare. Caracteristici ale terminologiei IT</i>	283
Adrian CHIRCU, <i>Probabil, orice este posibil. Observații asupra sufixului -bil în limba română actuală</i>	292

Andreea-Victoria GRIGORE, <i>Din nou despre variația terminologică în terminologia meteorologiei. Studiu de caz: sintagma ploaie care îngheață ('freezing rain') în mass-media actuală</i>	304
Liviu GROZA, <i>Efermeride frazeologice</i>	316
Mihaela MARIN, <i>Observații asupra unor elemente lexicale orientale din limba română actuală. Analiză a termenilor din limbile arabă, persană și turcă</i>	323
Cristian MOROIANU, <i>Adaptarea împrumuturilor prin echivalare sufixală</i>	335
Mihaela POPESCU, <i>„Angel radios”. O istorie lexicală, stilistică și pragmatică</i>	348
Carolina POPUȘOI, <i>Inovații paremiologice. Studiu de caz: Cu o rândunică nu se face primăvară</i>	359
Patricia Șerbac, <i>Influențe românești în limba germană din România. Tendințe actuale</i>	370
Mădălina STĂNCIOI-SCARLAT, <i>Noutăți lexicale de origine chineză</i>	380
Arsinela XHARA, Anyla SARACI (MAXHE), <i>Contrastive analysis of ritual phraseological units (Albanian-Romanian-Bulgarian)</i>	389

LINGVISTICĂ ROMANICĂ

Andrei A. AVRAM, <i>Did early Papiamentu have pre-nasalized consonants?</i>	401
Cristina BLEORȚU, <i>Estudio sociolingüístico del habla de Pola de Siero</i>	411
Antonia CIOLAC, <i>Despre o schimbare lingvistică în curs de desfășurare în franceza canadiană: être bien → être OK → être correct(e/s/es)</i>	423
Georgiana-Monica IORGA, <i>Traduzione del linguaggio geologico: metodologia, problemi e soluzioni</i>	433
Maria MANOLIU MANEA, <i>The return of the goddess feminization of nouns referring to prestigious professions</i>	440
Dana-Luminița TELEOACĂ, <i>Structuri argumentale verbale în context romanic: 'A CONSTERNA' în română, franceză și spaniolă</i>	452
Cecilia VALENTINI, <i>La sostituzione del genitivo latino in documenti privati altomedievali: principi semantici alla base del mutamento linguistico</i>	463

LINGVISTICĂ TEORETICĂ ȘI APLICATĂ

Gabriela BÎLBÎIE, <i>Trei tipuri de factori implicați în omisiunea complementului direct în limba română</i>	475
Ileana COMOROVSKI, <i>Focalisation et liage des pronoms: une analyse des pronoms complexes du français et du roumain</i>	485
Ștefan GĂITĂNARU, <i>Principiul ordinii clasiale în limbă</i>	496
Ion GIURGEA, <i>On the interpretation of ad-verbal locatives</i>	507
Brian IMHOFF, <i>Words, categories, perception, and the language-cognition interface</i>	520
Cătălina MĂRĂNDUC, Cenel Augusto PEREZ, <i>De la sintaxă teoretică la sintaxă computațională. Metode și perspective</i>	530
Ignazio Mauro MIRTO, <i>The so-called reaction object construction: reaction or co-predication?</i>	540

MORFOLOGIE ȘI SINTAXĂ

Ana-Maria BARBU, <i>Construcțiile modale ale verbului a fi</i>	553
Raluca BRĂESCU, Adina DRAGOMIRESCU, <i>(Non)configuraționalitate în sintaxa adjectivului din româna veche</i>	564
Clara CĂPĂȚÎNĂ, <i>Conjunctivul în limba română și echivalențe ale acestuia în limba croată</i>	573
Alexandra CORNILESCU, <i>Remarks on a class of unaccusative dative constructions</i>	582
Dana MANEA, <i>Observații asupra intensificatorilor negativi în limba română veche</i>	591
Gabriela PANĂ DINDELEGAN, <i>Variație de gen și de clasă flexionară în româna veche</i>	600
Georgiana PÎRVULEȚ, <i>Câteva observații privind gruparea sintactică ce se/să (d)zice</i>	614
Cecilia Mihaela POPESCU, <i>Evoluția sistemului formelor prospective din limba română, un exemplu de regramatizare</i>	624
Mihaela TĂNASE-DOGARU, Camelia UȘURELU, <i>Strategies of approximation with cardinal numerals in old romanian</i>	636
Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU, <i>Prolegomene la Punctuația limbii române</i>	647

PRAGMATICĂ ȘI STILISTICĂ

Mariana Gherghina CĂLIN, <i>Situaționalul /acela/ în texte literare actuale</i>	659
Iuliana CHIRICU, <i>Funcții ale secvențelor narrative în conversație</i>	671
Alexandra CUNIȚĂ, <i>Cam și valoarea modală a enunțului</i>	682
Alina-Georgiana FOCȘINEANU, <i>Utilizări recente ale termenului de rudenie mamă în româna vorbită ramaticalizare sau pragmaticalizare?</i>	693
Sanda GOLOPENȚIA, <i>Istoria conversațională – un concept pragmatic</i>	702
Margareta MANU MAGDA, <i>Elemente de oralitate în texte românești vechi</i>	715
Mihaela MOCANU, <i>Mijloace de persuasiune în publicistica eminesciană</i>	727
Corina POPA, <i>Rolul strategiilor de legitimare a identității europene în discursul diplomatic românesc</i>	737
Carmen-Ioana RADU, <i>Aspecte pragmatice și sociolingvistice în ancheta dialectală</i>	747
Violeta Ioana RUS, <i>Analiză multimodală a structurilor umoristice convenționale cu tematică sexuală din cadrul comunității rurale</i>	755
Claudia-Iulia VOEVOZEANU, <i>Les structures métonymiques, vecteur d'implicite dans la presse écrite roumaine et française</i>	766

CUVÂNT-ÎNAINTE

Volumul de față reunește cea mai mare a parte a comunicărilor susținute la ediția a șasea a Simpozionului Internațional de Lingvistică, organizat de Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” din București în perioada 29–30 mai 2015.

Simpozionul i-a avut ca invitați de onoare pe acad. Grigore Brâncuș de la Universitatea din București, prof. Maria Iliescu de la Universitatea din Innsbruck, prof. Virginia Hill de la Universitatea Saint John din New Brunswick și pe prof. Martin Maiden de la Universitatea din Oxford, ale căror conferințe plenare au precedat comunicările pe secțiuni.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” a avut și de această dată ocazia să găzduiască o manifestare științifică de excepție, grație celor peste o sută de participanți de la instituții academice prestigioase, atât din țară, cât și din străinătate, care, prin comunicările lor, au creat un cadru de discuție elevat.

Structura volumului este fidelă programului manifestării, comunicările fiind ordonate în funcție de secțiunile în care au fost susținute: dialectologie, geolingvistică, onomastică, fonetică; istoria limbii române, filologie; lexicologie, lexicografie, frazeologie; lingvistică romanică; lingvistică teoretică și aplicată; morfologie și sintaxă; pragmatică și stilistică. În cadrul secțiunii dialectologie, geolingvistică, onomastică, fonetică a fost organizată o *masă rotundă*, intitulată *Probleme ale literarizării textului dialectal*, ale cărei concluzii au fost, de asemenea, incluse în volumul de față.

Le mulțumim călduros tuturor participanților și îi așteptăm la edițiile următoare ale Simpozionului. Recunoștința noastră se îndreaptă, totodată, către conducerea institutelor din Casa Academiei, respectiv Institutul de Istorie și Teorie literară „G. Călinescu”, Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu Motru” și Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”, pentru sprijinul acordat în organizarea manifestării, permițându-ne accesul în spațiile care le aparțin.

Nu în ultimul rând, mulțumim Editurii Univers Enciclopedic Gold pentru sprijinul acordat în publicarea volumului de față.

*

Ne revine deosebita plăcere să dedicăm acest volum academicianului Marius Sala, Directorul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” până în iunie a.c. și Președintele Simpozionului, care împlinește în acest an 85 de ani. Domnul Marius Sala a fost nu doar Directorul Institutului, ci și mentorul multora dintre noi. Viața Domniei Sale se identifică cu activitatea Institutului, unde a lucrat mai bine de șase decenii. Contribuțiile sale în domeniul romanisticii, etimologiei, lexicografiei, al istoriei cuvintelor românești constituie puncte importante de reper pentru lucrările academice. Prin cărțile sale, prin cercetătorii, studenții și doctoranzii pe care i-a îndrumat, prin calitățile sale umane, rămâne un exemplu de urmat.

Editoarele

TABULA GRATULATORIA

- Margalida ADROVER GINARD (Universitat de Barcelona, Espanya)
- Liliana AGACHE (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Maria ALDEA (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)
- Alexandru Dan ANGHELINA (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Mioara Adelina ANGHELUȚĂ (Universitatea din București)
- Cristiana ARANGHELOVICI (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Andrei AVRAM (Academia Română, București)
- Andrei A. AVRAM (Universitatea din București)
- Nicanor BABĂRĂ (Universitatea de Stat din Comrat, Republica Moldova)
- Ana-Maria BARBU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Melania BĂDIC (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Cristina BĂLAN (Universitatea din București)
- Petre Gheorghe BĂRLEA (Universitatea „Ovidius” din Constanța)
- Gabriela BÎLBÎIE (Universitatea din București; Laboratoire de Linguistique Formelle, Paris)
- Cristina BLEORȚU (Universitatea din Oviedo, Spania; Universitatea din Zürich, Elveția)
- Cristina BOCOȘ (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)
- Luminița BOTOȘINEANU (Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, Iași)
- Lia BRAD CHISACOF (Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, București)
- Raluca BRĂESCU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București; Universitatea din București)
- Grigore BRÂNCUȘ (Academia Română, București)

- Monica BUSUIOC (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Mariana Gherghina CĂLIN (Universitatea din București)
- Clara CĂPĂȚINĂ (Universitatea din București; Universitatea din Zagreb, Croația)
- Cosmin CĂPRIOARĂ (Universitatea „Ovidius” din Constanța)
- Alina CELAC (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Victor CELAC (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Oana CHELARU-MURĂRUȘ (Universitatea din București)
- Adrian CHIRCU (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)
- Alexei CHIRDEACHIN (Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău, Republica Moldova)
- Iuliana CHIRICU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Gh. CHIVU (Academia Română, București; Universitatea din București)
- Corina CILIANU-LASCU (Academia de Studii Economice din București)
- Enida-Maria CINCORA (Universitatea din București)
- Antonia CIOLAC (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Valentina COJOCARU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București; Universitatea din București)
- Ștefan COLCERIU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Iulia Ximena COMARONI (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Ileana COMOROVSKI (Université de Lorraine, CNRS, Nancy, France)
- Mihaela-Viorica CONSTANTINESCU (Universitatea din București)
- Ramona-Cătălina CORBEANU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Alexandra CORNILESCU (Universitatea din București)
- Blanca Ileana CROITOR (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Alonso Miguel CUEVAS (Universitatea din Vigo, Spania)
- Daiana CUIBUS (Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)
- Alexandra CUNIȚĂ (Universitatea din București)
- Emanuela DIMA (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Garofița DINCĂ (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)

- Andreea DINICĂ (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Adina DRAGOMIRESCU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București; Universitatea din București)
- Stelian DUMISTRĂCEL (Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, Iași)
- Ljubica ĐURIC (Institut des études balkaniques, Académie serbe des sciences et des arts)
- Viviana-Monica FĂTU ILIE (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Carmen-Irina FLOAREA (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Alina-Georgiana FOCȘINEANU (Universitatea din București)
- Ștefan GĂITĂNARU (Universitatea din Pitești)
- Ionuț GEANĂ (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București; Universitatea din București)
- Ciprian-Virgil GERSTENBERGER (UiT The Arctic University of Norway)
- Mihaela GHEORGHE (Universitatea „Transilvania” din Brașov; Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Ion GIURGEA (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Sanda GOLOPENȚIA (Brown University, Providence, R.I., S.U.A.)
- Andreea-Victoria GRIGORE (Universitatea din București)
- Liviu GROZA (Universitatea din București)
- Joana HADZI-LEGA HRISTOSKA (Université «Sts Cyrille et Méthode», Skopje)
- Virginia HILL (University of New Brunswick Saint John, Canada)
- Liliana HOINĂRESCU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Doina HREAPCĂ (Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, Iași)
- Maria ILIESCU (Universitatea din Innsbruck, Austria)
- Brian IMHOFF (Texas A&M University, USA)
- Georgiana-Monica IORGA (Liceul Tehnologic „Nicolae Titulescu”, Însurăței, Brăila)
- Ana-Maria IORGA MIHAIL (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Cristina IOSIFESCU (Universitatea din București)
- Ioana-Cristina JOIȚA (PÎRVU) (Universitatea din București)

- Benjamin P. LANGE (Institute for Human-Computer-Media; Julius Maximilians University of Wuerzburg, Germany)
- Irina LUPU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Marin MAIDEN (Universitatea din Oxford, Marea Britanie)
- Nouman MALKAWI (University of Al-Hussein Bin Talal – Ma’an, Jordan)
- Dana MANEA (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Maria MANOLIU-MANEA (University of California, Davis, USA)
- Mara Iuliana MANTA (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Margareta MANU MAGDA (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Alexandru MAREȘ (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Roxana MAREȘ (Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București)
- Maria MARIN (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Mihaela MARIN (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Marius MAZILU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Cătălina MĂRĂNDUC (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
- Iulia MĂRGĂRIT (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Nicoleta MIHAI (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Ignazio Mauro MIRTO (Università di Palermo, Italia)
- Carmen MÎRZEA VASILE (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București; Universitatea din București)
- Mihaela MOCANU (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
- Mihaela MOLDOVEANU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Mihaela-Mariana MORCOV (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Cristian MOROIANU (Universitatea din București; Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)

- Victorela NEAGOE (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Raluca Mihaela NEDEA (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Isabela NEDELCU (Universitatea din București; Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Mariana NEȚ (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Manuela NEVACI (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București; Universitatea din București)
- Alexandru Cosmin NICOLAE (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București; Universitatea din București)
- Anabella-Gloria NICULESCU-GORPIN (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Teodor OANCĂ (Universitatea din Craiova)
- Florin-Teodor OLARIU (Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, Iași)
- Veronica OLARIU (Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, Iași)
- Gabriela PANĂ DINDELEGAN (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București; Universitatea din București)
- Irina-Claudia PARASCHIV (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București; Universitatea din București)
- Cenel Augusto PEREZ (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
- Nicoleta PETUHOV (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Georgiana PÎRVULEȚ (Universitatea din București)
- Corina POPA (Universitatea din București)
- Cecilia Mihaela POPESCU (Universitatea din Craiova)
- Mihaela POPESCU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București; Universitatea din București)
- Raluca POPESCU (Universitatea din București)
- Carolina POPUȘOI (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Adrian PORUCIUC (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași; Institutul de Arheologie, Filiala Iași a Academiei Române)
- Petar RADOSAVLJEVIĆ (Universitatea din Zagreb, Croația)

- Carmen-Ioana RADU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Marina RĂDULESCU SALA (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Daniela RĂUȚU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Adrian REZEANU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Violeta Ioana RUS (Universitatea „Transilvania” din Brașov)
- Anca-Mihaela SAPOVICI (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Anyla SARACI (MAXHE) (University “Fan S. Noli”, Korce, Albania)
- Nicolae SARAMANDU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București, Universitatea din București)
- Cristinel SAVA (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Patricia SERBAC (Universitatea Regensburg, Germania)
- Camelia STAN (Universitatea din București; Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Maria STANCIU ISTRATE (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Mădălina STĂNCIOI-SCARLAT (Școala Centrală, București)
- Carmen-Elena STĂNCULESCU (Universitatea din București)
- Florin STERIAN (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Daniela-Carmen STOICA (Universitatea „Fan S. Noli”, Korcea, Albania)
- Gabriela STOICA (Universitatea din București; Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Oana STOICA-DINU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Melitta SZATHMARY (Universitatea din Craiova)
- Mihaela TĂNASE-DOGARU (Universitatea din București)
- Dana-Luminița TELEOACĂ (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Emanuela TIMOTIN (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Marilena TIUGAN (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Alice TOMA (Universitatea din București; Université libre de Bruxelles)

-
- Teodora-Nicoleta TOROIPAN (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Dan UNGUREANU (Universitatea Carolină din Praga, Cehia)
- Camelia UȘURELU (Universitatea din București)
- Cecilia VALENTINI (Università degli Studi di Firenze, Italia)
- Monica VASILEANU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Andra VASILESCU (Universitatea din București; Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Florin VASILESCU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Cătălina VĂȚĂȘESCU (Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, București)
- Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Claudia-Iulia VOEVOZEANU (Universitatea din București)
- Arsinela XHARA (University “Fan S. Noli”, Korce, Albania)
- Rodica ZAFIU (Universitatea din București; Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Dana-Mihaela ZAMFIR (Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București)
- Eugen ZARETSKY (University Hospital of Frankfurt/Main, Germany)

CONFERINȚE PLENARE

AROMÂNĂ DIN PERSPECTIVA GEOGRAFIEI LINGVISTICE

L'AROMAIN
DANS LA PERSPECTIVE DE LA GÉOGRAPHIE LINGUISTIQUE

(Résumé)

L'examen du matériel enregistré dans le premier volume de l'Atlas aroumain (Saramandu 2014) conduit à la constatation que ce dialecte évolue dans le même sens que le dialecte dacoroumain. Par conséquent, dans la perspective de la géographie linguistique, l'aroumain est un dialecte du roumain commun, non pas un idiome roman différent du dacoroumain.

Mots clef: aroumain, dacoroumain, évolution convergente.

Primul volum al Atlasului lingvistic aromân, apărut în 2014 la Editura Academiei Române, reprezintă un succes al lingvisticii românești, al romanisticii sud-dunărene în general. Pentru autorul Atlasului, profesorul Nicolae Saramandu, aromâna este idiom matern, ceea ce reprezintă un avantaj privind exactitatea notațiilor și a raportărilor comparative la dacoromână, la româna comună și, evident, la celelalte idiomuri din aria balcanică. Reamintim că, în urmă cu mulți ani, N. Saramandu a întocmit, prin anchete pe teren, folosind și datele cercetărilor mai vechi, o hartă completă a dispersării aromânești în țările balcanice (Saramandu 1988: 225 ș.u.). Au fost anchetate 61 de localități aromânești. Pe hartă sunt notate și satele de megleniți, din nordul Greciei, de-alungul râului Vardar: Țârnaireca, Cupa, Liumnița, Nânta; materialul meglenit, selectat într-o casetă aparte, provine din Lundzini. Sunt indicații grafice că megleniții „s-au așezat” într-o zonă locuită deja de aromâni; unii s-au întins spre vest, către lacul Prespa (la Bitolia, Pleasa etc.), ceea ce însemnează că au fost legături istorice între cele două ramuri de români. Există indicii că meglenoromânii au coborât mai târziu, dinspre nord-vestul

dacoromân, ca populație în mișcare mai lentă. Materialul lingvistic înregistrat chiar și în puncte aromânești propriu-zise poate fi interpretat în sensul că meglenoromâna are statutul unui dialect aparte de cel aromân.

Pe lângă datele noi asupra românei de la sudul fluviului, se face prin acest atlas, acum, o ordine și în materialul publicat de G. Weigand, Pericle Papahagi, Theodor Capidan, Tache Papahagi ș.a., în sensul că materialul provenit din cercetările acestora poate fi considerat cu mai multă certitudine din perspectivă strict geografică, adică poate fi localizat mai bine. Remarcabile sunt datele despre localitățile și subiecții anchetați, la care se adaugă o mulțime de note speciale privind natura anchetelor. În dialectologia balcanică, această operă vine în rând cu *Atlasul dialectelor albaneze*, publicat în urmă cu câțiva ani de un grup de lingviști de la Tirana coordonat de Jorgji Gjinari. De adăugat faptul că, în afară de cele 274 de hărți lingvistice, autorul a întocmit și 244 de liste cu material necartografiat însoțit de note, urmând în acest fel exemplul atlaselor lui Sever Pop și Emil Petrovici elaborate la Cluj sub îndrumarea lui Sextil Pușcariu. Foarte importantă este ideea de a întocmi liste cu materialul cuprins în hărți, apoi alte liste cu materialul necartografiat, la care se adaugă, într-un corpus aparte, însemnările speciale privind răspunsurile subiecților anchetați. Atlasul capătă, cu aceste adausuri, o reală ținută științifică, valoarea unei cercetări de mai mare profunzime.

Numărul unităților dialectale înregistrate în Atlas nu diferă de cel cunoscut din cercetările anterioare. Se conturează pe hărți ariile graiurilor *fărșerot* în Albania, *pindean* în Grecia, *grămostean* în Macedonia și Bulgaria. Mai palid reprezentate sunt graiurile *grabovean*, *moloviștean*, *gopeșan*, între Macedonia și Albania, pe lângă lacurile Ohrida și Prespa. E important faptul că aceeași unitate dialectală se întinde pe mai multe țări balcanice; de exemplu, *fărșeroții* s-au răspândit din Albania în Grecia, spre sud, și în Macedonia, spre nord. La fel, *grămostenii*, din nordul Greciei, s-au întins spre Macedonia și Bulgaria. Meglenoromâni, la care ne-am referit deja, apar nu numai în aria originară de la nord de Salonic, ci și amestecați cu aromânii *fărșeroți*, cu *grămostenii* și cu *pindenii*. Așadar, e de presupus că va fi fost în această zonă sud-estică un amestec românesc continuu, cu preponderență aromână.

Răspândirea aromânilor pe spații atât de largi, ca și când întreaga Peninsulă Balcanică le-ar fi aparținut, se explică prin *mișcarea neîntreruptă*, prin „neastâmpărul nedomolit” determinat mai ales de ocupația de bază, păstoritul. Iată ce notează autorul atlasului în spiritul entuziast și sentimental al predecesorului său Tache Papahagi: „Graiul *grămostean* și, *îndeosebi*, cel *fărșerot*, are dispersiunea cea mai mare. Vorbitorii lor, dintre care cei mai mulți au fost, în trecut, păstori transhumanți, au străbătut spații largi în Balcani. În prezent, îi întâlnim pe *fărșeroți* și pe *grămosteni* nu numai în locurile lor de vărat de odinioară din munți, ci și în locurile de iernat, unde s-au stabilit adesea definitiv” (p. XV).

Mișcările de populație românească sud-dunăreană, care au încetinit evoluția lingvistică propriu-zisă, au fost determinate nu numai de păstorit (transhumanță), ci și de alți factori, între care *lipsa unui stat oficial*, cu granițe stabile și centre puternice de civilizație și cultură. Se adaugă aici existența unei religii comune, *ortodoxismul*, care i-a apropiat pe aromâni de greci, de albanezii din sud, de macedoneni și de bulgari. Aromânii au avut tendința de a se depărta de zonele musulmane (se știe că unii megleniți, profitând de avantajele materiale, s-au mahomedanizat și au acceptat exodul spre Asia Mică). Aromânii au evitat, de asemenea, catolicismul intolerant din nordul albanez. Trebuie amintit aici și fenomenul, derivat din păstorit, al cărvănăritului transportator de mărfuri cu caravane de cai. În călătoriile mele în Albania din 1958–1959 am întâlnit pe drumurile Elbasanului negustori aromâni cu caravane și, tot atunci, am observat că transhumanța pastorală „se modernizase”, adică se făcea cu camioane în care se încărca tot calabalâcul familiilor care însoțeau pe cei plecați înainte cu turmele la pășunile din sud.

Densitatea aromânească în Balcani o dovedesc, între altele, numeroase localități, unele cu populație compactă de aromâni. Deși întemeiate de ei, cele mai multe au fost abandonate, din cauze externe cunoscute. Ne sunt familiare nume de așezări aromânești foarte importante anchetate de Nicolae Saramandu: *Berat, Corcea, Selenița, Pleasa, Moscopole, Samarina, Perivoli, Aminciu, Gramoste, Veria, Vlahoclisura, Livezi, Bitule, Târnuva, Moloviște, Gopeș, Beala, Crușova* ș.a.

Aceste particularități istorice au determinat caracterul unitar al grupurilor sociale aromânești și, implicit, unitatea graiurilor pe care le vorbesc. O comparație cu albaneza, limbă cu care aromâna a fost într-un continuu contact, arată că aceasta, albaneza, are trăsături dialectale fundamentale, de un nivel care lipsește aromânei. Albanezii din sud, de exemplu, cu care aromânii sunt într-un contact continuu, vorbesc cu rotacismul lui *n* intervocalic și cu un infinitiv apropiat ca structură de supinul românesc. Acestea sunt trăsături foarte importante, care nu se întâlnesc în dialectul albanezilor gheghi, din nord, cu care aromânii nu au avut decât legături sporadice.

Despre unitatea graiurilor aromânești s-a scris mereu (Capidan 1932: 193; Papahagi: 84–88). Deosebiri din fonetica și gramatica acestora sunt puțin însemnate, nu ating sistemul general al dialectului. Trebuie spus că din acest punct de vedere unitatea românei din sud nu diferă, în esență, de unitatea graiurilor din nordul Dunării. Se știe că aceasta a fost remarcată, cu surprindere, de unii învățați europeni la apariția atlaselor de la Cluj. Mișcările de populație, prin care se explică unitatea dialectală, au fost favorizate, la nordul Dunării, de existența unui feudalism slab, iar în sud de cauze variate, determinate, uneori, de conviețuirea încordată în spațiul restrâns al Peninsulei. Așadar, se poate spune că româna, indiferent de spațiul și timpul dezvoltării ei, se înfățișează ca o limbă unitară în raport cu limbile vecine ori cu cele înrudite genetic.

Din capitolul introductiv al Atlasului, cu datele importante referitoare la anchetele întreprinse în localitățile aromânești, se pot reține, mai întâi, unele particularități ale numelor de locuri și de persoane. Tiparele comune ale onomasticii sunt un semn al înrudirii românești originare.

Toponimia minoră e constituită la aromâni din termeni care exprimă reperi geografice naturale, ori nume de persoane atrase în raporturi spațiale; de asemenea, puncte convenționale obișnuite în așezările rurale. E vorba de nume precedate de aceleași prepoziții care exprimă apropierea ca în cazul topicelor din vorbirea populară de la nordul Dunării: *la, de la, de, în, după, tu* (= *întru*), de exemplu: *Tu Pădz, La Galbă, Tu Aluni, La Șopotlu, Valea di Coturi, N-Codru, După Codru* etc. La Aminciu, în Grecia, toponimele au structură gramaticală și lexicală identică cu echivalentele dacoromânești: *Scamnu, N-Ciucă* (munți), *N-Dzeană la Giugastru, N-Coastă* (dealuri), *N-Făget, La Olîi* (= ulmi), *Giuneapini* (păduri), *Valea Seacă, Valea Largă, Valea Mari* (podgorii), *Fântâna Turcului, Fântâna Grecului, La Fântânele* (nom. *fântânea*; microtoponimul *Fântânele*, cu *é*, există și în nordul Olteniei).

Cu nume de persoane se redă un raport de posesie, ca în microtoponimele din sudul Olteniei: *Katra ali Piriică, Șopotlu alu Mihai, La Katra al Gôrgu, Stanea al Papu* (Macedonia).

Apare la aromâni și *Calea Mare* (asimilat cu antica Via Egnatia, după cum cred unii lingviști?). De amintit că în dacoromână sunt numeroase locuri cu numele *Calea Mare*, ori *Drumul Mare*, în care, de obicei, se adună potecile oilor (cf. și alb. *Udha e Madhe* ‘Drumul Mare’). Mulțimea numelor de locuri de factură populară e o dovadă a trecerii permanente (repetate) pe drumurile de tranșumanță pastorală a populației românești sud-dunărene.

Din nomenclatura topică adunată de Saramandu în *Atlasul* său, se pot reține câteva nume vechi importante pentru istoria limbii noastre. Sunt nume autohtone sau de origine latină: *Codru* 1. ‘locul din mijlocul satului’ (după albaneză); 2. *Di pi codru* ‘pădure’; 3. ‘munte împădurit’ (Grecia); *Sărună* (echivalentul aromânesc al Salonicului); *La Țitate* (loc în Gopeș) e anticul *civitas*; *Kafă* ‘deal’, reflex albanez; *Furca* (așezare în Grecia, în apropiere de Samarina); *La Murminț* (‘cimitir’ în Grecia); *La Fântâneale* (loc cu izvoare), *La Ciucă* (livadă, în Grecia), *Bălțâ* (munți în Grecia), *Ou* (munte în Grecia), *La Grésli* (cartier; *greasă*), *Surin* (partea însorită a unui loc, în Grecia). Râurile sunt numite uneori *vale*, ca la dacoromâni; ca nume proprii, apar, totuși, *Arualbu* ‘râul alb’ și *Arulu di la Mură* ‘râul de la mure’ (în Grecia).

Am stăruit asupra numelor de locuri românești pentru că acestea reprezintă, foarte probabil, sectorul cel mai important al vocabularului propriu din vorbirea unei populații pastorale în continuă mișcare.

Rețin atenția în examinarea părții introductive a Atlasului și numele de persoane (nume de familie, de bărbați și de femei). Și prin acest domeniu al onomasticii aromâni se identifică cu ramurile românești de la nordul Dunării. Au structuri identice cu cele din dacoromână nume de felul: *Culacu, Babu,*

Manu, Ganu, Mușu, Buiu, Gagi, Arnautu, Piștoreanu, Hasapu, Dașu, Gociu, Zicu, Dascalu, Lungu, Cârțu, Mangu, Becu, Tulubacu etc. Ordinea lor este întâmplătoare. Important este faptul că toate cele citate aici se termină în *-u*, ca la dacoromâni.

Numele de familie aromânești adoptate fără modificări devin un martor important al imigrației la nordul Dunării: *Jurca, Tușa, Pacea, Caraman, Saramandu, Economu, Găță, Bardză, Nacu, Mercea, Hristu, Ghiuri, Bala, Ceară, Fuia, Bâca, Macu, Cârțu, Becali, Măzutu, Panu, Dima, Balaban, Goga, Șuti, Caranica, Ducă, Papacoșta, Giuvvara, Nasta, Leca, Macre, Jurcu, Ghiușe, Muzaca*.

Unele nume compuse au un indice posesiv pentru precizarea numelui mamei sau al soției: *Petre ali Miloșiță, Spiru ali Sofie, Mitru ali Iță, Toda ali Sofie* și chiar: *Noica al^u Teia al^u Gurgiu*. Un nume de rudenie poate intra în nomenclatura personală: *Gușa al^u Gêru din Crușova*; în dacoromână, *ghiu* nu are un corespondent feminin. Acest tip de compuse, frecvent și la toponime, e bine cunoscut și în graiurile dacoromâne.

O observație foarte importantă este aceea că numele date femeilor sunt, de obicei, nearticulate. Desinențele la nominativ în *-ă, -e* sunt aceleași ca în dacoromâna de nord și de vest: *Marie, Mușe, Dafă, Tasă, Chirață, Vanghe, Bocă, Lencă, Tană, Pihă* (Bulgaria); *Mară, Haidă, Tincă, Floră, Tancă, Miță, Vasilcă, Călină* (Macedonia); *Domnică, Florică, Vetă* (Albania); *Savetă, Natalie, Nastășie, Ană, Kirață, Fursină, Mincă, Sultană, Lencă* (Grecia). Numele fără articol se întâlnesc în toate zonele aromânești. Transferul de forme de la vocativ la nominativ ar avea o explicație psihologică, în sensul că exprimă raportul de inferioritate al femeii față de bărbat, adică numele feminin e impus de cazul apelului, al chemării, în general un caz al subordonării în raportul social. Am arătat mai înainte că relațiile dintre soți se redau și prin construcții genitivale: *Stila alu Canciu, Gușa alu Gêru, Petri ali Miloșiță* (Macedonia). Și în cazul acestora explicația pare tot de natură psihologică (v. și Saramandu 2014: XXXIX).

Din cercetarea hărților Atlasului rezultă că aromâna evoluează în același sens în care a evoluat și dacoromâna. Din motive cunoscute, evoluția este mai lentă la românii din sudul Dunării. Comportamentul aromânei considerat din această perspectivă, așa cum se reflectă pe hărțile Atlasului, este la fel ca al oricărei alte unități dialectale românești. De aici se desprinde concluzia că aromâna, de la originea ei până astăzi, este un dialect al românei comune, nu o limbă romanică aparte. Ilustrăm aceste observații generale cu câteva exemple din fonetică reținute din Atlas.

Vocala *ă (+n)* accentuată, care, în general, se păstrează, devine *â (+n)* pe arii întinse: *plâng* (h. 50), *plânșu* ‘plânsei’ (h. 51). Th. Capidan (1932: 207) a observat că la aromânii din sud reflexul este *î*; la cei din Albania și Macedonia *ă* se păstrează (sub accent și în poziție nazală): *dzână, cântu* (în sud), dar *arrămănu* ‘rămân’, *călcănu, grănu* la aromânii din Albania și Macedonia.

Deosebirea se explică prin aceea că în albaneză, limbă de contact direct pentru aromână, *â* (*î*) nu există (pentru exemple, v. Capidan 1932: 208). Așadar, e de presupus că reflexele *ă* și *â* (*î*) ale evoluției lui *a* sub accent și în poziție nazală nu diferă de situația din dacoromână. Menținerea lui *ă*, mai ales în Muzăcheia (zonă toască), se explică mai ales prin contactul cu albaneza.

Deosebirile de la un grai la altul reflectă sensul evoluției românei din sudul Dunării care nu se deosebește de evoluția românei de la nord; de exemplu, distincția fonologică între *ă* și *î* în unele localități din Grecia: *arău* – *arâu* ‘râu – rîu’.

Pe hărțile Atlasului se remarcă și soarta lui *-u* final; de regulă, acesta se păstrează dar în multe cazuri a devenit slab perceptibil ori a amuțit de tot: *plâng* (h. 50), *dorm* 1. sg. (h. 239), *sănătos* (h. 269), *surd* (h. 56); *mer^u de față* (h. 60 „umărul obrazului”), *galbin^u la față* (h. 81), *zburăscu* (h. 76), *cap^u*, rar *cap* (h. 1).

Evoluția lui *-u* din aromână, descrisă amănunțit de Capidan (1932: 285-287), urmează aceeași cale ca în dacoromână (v., între altele, studiile lui Ov. Densusianu, Al. Rosetti ș.a.), adică e determinată de natura consoanei sau a grupului de consoane precedente. În unele graiuri, amuțirea lui *-u* e un fenomen mai frecvent decât în altele.

Aromâna conservă fonetisme și forme gramaticale vechi care au tendința de a evolua ca în dacoromână. Astfel, *-e* primitiv se păstrează după labiale: *per*, *peru* (h. 6), *peru cănut* (cu *n*, h. 14, 17); *vedu* (h. 33, 34, dar *văđui*, în câteva puncte din aria fărșerotă); *meru* (h. 60). La fel, diftongul *ea* se păstrează încă în unele arii aromânești: *meșale*, dar în majoritatea zonelor *ea* s-a monoftongat, ca în dacoromână: *urécle*, *urécli*, *uréke* (h. 52 „ureche”).

În numeroase puncte, *e* neaccentuat în poziție finală se închide, ca în unele graiuri de la nordul Dunării: *minti* (h. 25 „minte” sb.), *carni* (h. 146), *sânđi* (h. 147), *șasi* (h. 144), *coasti* pl., rar *coaste* (h. 155), *albi* ‘albe’ (h. 15, dar și *albe*). Aceasta e o modificare fonetică posterioară epocii comune.

O observație importantă este în legătură cu *a-* protetic, specific aromânei, care tinde să dispară mai ales în aria fărșerotă; de exemplu, sunt înregistrate foarte rar forme cu *a-* la verbul *a șuiera*: var. *așuir*, cu *a-*, apare numai în trei puncte (h. 137 „fluier cu buzele”). Suprimarea lui *a-* tinde chiar și la cuvinte cu *r-* inițial, v. h. 139 „răie” (pl.) sau cuvinte cu *a-* etimologic: *arăne*, *arăne*, din lat. *aranea* (dar și: *răni*, *răne*). Verbul *răde* e notat constant cu *a-* protetic (h. 134 ș.u.); *șpun* apare rar (în Grecia) cu *a-*: *ășpun* (h. 211).

Dintre modificările consonantice care exprimă evoluția aromânei în aceeași direcție în care a evoluat și dacoromâna relevantă este palatalizarea grupurilor *cl*, *gl*: *kl*, *gl* > *k*, *g*: *piducl’u*, *piduk’ju*, *piduk* (h. 20 „păduche”, cu *k* mai obișnuit la fărșeroții din Albania; v. și h. 22 „păduchios”, cu aceeași repartiție a reflexului *k*); *ok’u*, *oki* în Albania și *oclu* în celalte arii (h. 29 „ochi” pl.); v. și h. 52 „ureche”, cu aceeași repartiție a var. *urékí*; h. 143 „mușchi (la mână)”, cu *k* în

Albania și tot acolo: *đănuk* (h. 227 „genunchi”). Aceeași repartitie se observă și în privința evoluției grupului *gl*: *unđi*, *unđă*, în Muzăcheia, dar frecvență e var. *gl'* (h. 212 „unghie”); v. și h. 87 „înghit” cu aceeași dispunere geografică; *nđađă* (h. 214 „îngheață”), rar la grămosteni și fărșeroți. Trebuie precizat că în graiurile dacoromâne variantele intermediare *cl'*, *gl'* nu se mai aud.

Unele particularități ale aromânei sunt la fel de rezistente ca în anumite graiuri locale nord-dunărene. E vorba, mai întâi, de labialele palatalizate, o caracteristică fonetică importantă a aromânei. Fenomenul depalatalizării e surprins, ca și în graiurile de est ale dacoromânei, doar incidental. Această interpretare e valabilă numai pentru cazurile neatinse, inițial, de localizarea palatală. Labiala *p*, de exemplu, e constant palatalizată: *keli*, *kali* (h. 131 „piele”); *keptu* (h. 149 „piept”), *skinari* (h. 161), *skinărat* (h. 167 „spinare, șira spinării”), *kaptine* (h. 3), *mă kaptinu* (h. 9), *cișor*, *kișor*, *șor^u* (h. 219 „picior”); variantele inițiale, cu *p*, sunt extrem de rare, ca și în aria răsăriteană a dacoromânei vorbite. Palatalizată constant apare și labiala *b*, corespondenta sonoră a lui *p*, în pluralul adjectivului *alb*: *alđi* (h. 14 „păr alb”); la fel, *alđăști perlu* (h. 16).

Fricativa *f* apare numai cu reflexul palatalizat în cuvântul *fișat*: *hișat* (h. 179) și, la fel, în *fiere*: *hiere*, *hiari*, *fiari* (h. 178). La fel apare, cu palatalizare generală, corespondenta sonoră *v* în *visez*: *nfișeđ*, *nđișăđ* (h. 243). Pe h. 240 „dormii” sunt generale variantele palatalizate, cu *hi*: *durnii* „dormii”, pf. s., ale bilabialei *m*. În punctul cartografic meglenoromân aceste forme verbale sunt notate fără palatalizarea lui *m*: *durmiș*, *durmii*, *durmiș* (h. 240, 241, 242).

Amintim, în treacăt, ipoteza unor învățați potrivit căreia fenomenul palatalizării s-ar datora imigrării unor valuri de aromâni la nordul Dunării.

Rostirea dură a unor consoane (*s*, *z*, *ț*), cu consecințe importante pentru vocalele următoare (*i*, *e*, *ea*), care devin mediale, e o caracteristică populară a graiurilor vorbite în partea de nord a dacoromânei. Tendința este însă de revenire la rostirea cu vocale palatale în contextul fonetic dat.

În privința aromânei se observă aceeași fluctuație pe hărțile atlasului: *cu buđă mări* (h. 120 „buzat”), *ari buđăli groasi* (id.) la fărșeroți; *țân*, *țân*, *țâne* (h. 198 „țin”, pct. 1, 2, 3) e general; v. și h. 199, cu toată flexiunea lui *a ținea*; *suptări*, *supsări* (h. 7 „subțire”) aproape general și la fel *amuțăști* (h. 100 „amuțește” pers. 3). Varianta arhaică a lui *z* e dură peste tot: *đac*, *đăț*, *đățe* (h. 81 „zic”, ind. prez.); *avđimu*, *avđitu* (p. 387).

Din materialul necartografiat (p. 373 ș.u.) se desprind multe asemănări cu graiuri românești de la nordul Dunării prin care se dovedește evoluția lor în aceeași direcție. Consoana *ș*, de exemplu, e moale, adică tolerează după ea vocale palatale: *nă ngrășem*, *să ngrașe*, *si ngrășe*, *mi ngrășeam*, *să ngrășea*, *ngrășeată*, *ngrășindalui* etc. (p. 123–125). În aria Olteniei, de exemplu, *ș* e pronunțat, de obicei, moale, urmarea fiind transformarea în palatale a vocalelor mediale următoare.

Termenii unei alternanțe de sunete la opozițiile morfologice se află în limite explicabile, ca în cazul alternanței de număr *c* : *ț* (la origine *c* : *ĉ*, dar *ĉ* > *ț* în aromână); deci, jocul *ț* : *ĉ* ca al doilea termen al alternanței se întâlnește normal în aromână: *bucă* : *buĉ* (și *buț*) (h. 59).

În câteva puncte din Muzăcheia apar forme cu africata palatală refăcută: *tăcém, tăcétŷ și taĉ! tăcétŷ!* la imperativ.

Deplasarea analogică a accentului pe sufix la prezentul unui verb de conjugarea a III-a e aproape generală: *nu spunétŷ* (rar, în Muzăcheia: *nu spúneț*, h. 81); *đătém, đătétŷ* (h. 82); *tundém, tundétŷ* (p. 377); *trăđém, trăđétŷ* (la fărșeroți).

Aromâna are deseori tendința de a marca suplimentar o categorie morfologică, de exemplu: *ti kápŷtîn, ti qéptân* (p. 373; v. numeroase alte exemple în materialul necartografiat). Excesul de mărci gramaticale e bine cunoscut și în dacoromâna vorbită (la fel în albaneză).

Nu am luat în discuție aici așa-numitele „accidente fonetice”, foarte numeroase în graiurile dacoromânei, studiate, între alții, de Sextil Pușcariu pe baza materialului înregistrat în atlasele Pop–Petrovici. Modificări „întâmplătoare”, accidentele fonetice pot fi ilustrate și cu un bogat material aromânesc, de unde concluzia unei evoluții convergente a celor două mari dialecte de la nord și sud de Dunăre.

Reținem, totuși, dintre aceste numeroase fapte de limbă, sincopa vocalei *e* la persoana a III-a a reflexivului: *s-káptină* („se piaptână”, p. 373), *s-la* („se spală”, p. 374), *s-tundi, s-tunde* (p. 376), *s-s-tundă* (p. 377). Se sincopează și vocala *ă* la morfemul *să*: (*s-s-*) *sursească* („să se bărbierească”, p. 409); *va z-veadă, o z-videm* („o să vedem”, p. 380), *z-veadă* id., *z-viđúu, s-am viđută, s-aveam viđută* („să fi văzut”, p. 381), *va s-am viđută* („oi fi văzut”, p. 382), *s-nu vez* („nu vedea!”), p. 382) etc. Sincopa lui *se, să* (= *s*) e frecventă. De reținut analiza amănunțită a lui Capidan (1932: 365 ș.u.) făcută în cadrul general al sincopării vocalelor neaccentuate și al haplogogiei (v. și observațiile lui N. Saramandu de la p. 377; cred că din contopirea *să se* rezultă o siflantă cu articulație mai insistentă așa cum se poate remarca în graiurile de est ale dacoromânei: *s^l-s^l facă, s̄-facă*, în vorbirea din Basarabia).

Din faptele prezentate aici rezultă că evoluția aromânei se petrece în aceeași direcție în care au evoluat, mai repede, graiurile dacoromânei. Acest raport convergent al evoluției identifică aromâna ca unitate dialectală a românei comune, și nu ca idiom romanic distinct de aceasta.

Atlasul lui Saramandu are o valoare excepțională pentru istoria limbii române, ca atare trebuie studiat în amănunțime, cu raportarea datelor atât la dacoromână cât și la limbile învecinate cu care aromâna a fost în contact. Nu e de mirare că dintre limbile balcanice cele mai multe asemănări aromâna le are cu albaneza de sud, dialectul tosc, fapt explicabil atât prin vecinătate permanentă, cât și, foarte probabil, printr-o înrudire genetică româno-albaneză. Rezultă de aici că aromâna are același statut dialectal ca și româna de la nordul

Dunării. Albaneza este termen comun pentru dacoromână și aromână, așadar, statutul aromânei, considerat în evoluție istorică, este cel de dialect al românei comune.

Unele persoane anchetate, chiar oameni simpli, vorbesc mai multe limbi balcanice: bulgară, macedoneană, turcă și, mai ales, greacă și albaneză. Situația aceasta se reflectă, în oarecare măsură, asupra materialului lingvistic înregistrat. Important în mod special este faptul că unele persoane vorbesc și dacoromâna, pe care și-au însușit-o la școlile elementare întemeiate încă din timpul lui Apostol Mărgărit (1836–1903, membru corespondent al Academiei Române, inspector al școlilor românești din Macedonia; existau 104 școli primare și 4 secundare pentru românii din Balcani). De exemplu, informatorul din punctul cartografic 37, din Muzăcheia, lângă Fier, la sud de Tirana, este o persoană cultă, profesor absolvent de facultate, vorbitor al limbilor franceză, italiană, română și, evident, albaneză. Răspunsurile sale din cursul anchetei sunt, prin forța împrejurărilor, influențate mult de româna de la nordul Dunării. De altfel, în câmpia Muzăcheia, zonă pastorală prin excelență, unde sunt masați cei mai mulți aromâni, asemănările speciale cu dacoromâna sunt cele mai numeroase. Imperfectul cu *-u* la persoana a III-a plural, în unele puncte din sud e o particularitate frapantă: *ei videau* (33-35), *spuniau* (33; ocazional: 19, 21, 22, 26, 27), *mcau*, *mgau* (= mâncau, 26, 34, 35), *tușau* (33-35). Se știe că în dacoromâna literară acest flectiv de imperfect, extins din paradigma lui *avea* (*habunt*), a apărut târziu, către sfârșitul secolului al XVIII-lea. E posibil ca apariția întâmplătoare a formelor de imperfect cu *-u* să se explice prin influență dacoromână târzie, ori, mai de grabă, prin expansiune din meglenoromână, unde *-u* la imperfect e o desinență generală.

În concluzie se pot reține din hărțile atlasului numeroase fapte care susțin ipoteza că aromâna, dialect al românei comune, evoluează în același sens ca dacoromâna.

BIBLIOGRAFIE

- Capidan, Th., 1932, *Aromânii. Dialectul aromân, Studiu lingvistic*, București, [Academia Română. Studii și cercetări, nr. 20], Imprimeria Națională.
- Papahagi, T., 1974, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția a doua augmentată, București, Editura Academiei.
- Saramandu, N., 2014, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*. Volumul I, ed. Manuela Nevaci, București, Editura Academiei Române.
- Saramandu, N., 1988, „Harta graiurilor aromâne și meglenoromâne din Peninsula Balcanică”, *Studii și cercetări lingvistice*, XXXIX, nr. 3, p. 225–245.

ACORD ALOCUTIV ÎN PROPOZIȚIILE IMPERATIVE¹

ALLOCUTIVE AGREEMENT IN IMPERATIVE CLAUSES

(Abstract)

This paper focuses on the alternation that arises in imperative forms in old and regional varieties of Romanian, where the clitics and the affixed person morphemes may display alternative ordering in their cluster on the verb. It is argued that the ordering alternation is not free but depends on whether the *addressee* feature is or is not mapped to syntax. When the mapping takes place, Romanian imperative forms display *allocutive agreement*. Similar alternation of morpheme ordering in imperative clauses appears in Albanian, yielding the conclusion that this might constitute another Balkan Sprachbund property.

Keywords: imperative clauses, allocutive agreement, addressee, pragmatic roles.

Acest articol discută construcții de tipul *duce-vă-ți* în contextele ilustrate în (1).

- (1) a. *Duceți-vă* în cel sătcel (NT {26v}) **nemarc**
b. *Duce-vă-ți* de la mine (Antim {354}) **marcat**

În (1a), verbul imperativ apare cu desinența pentru persoana a 2-a plural și e urmat de pronumele reflexiv, de asemenea la persoana a 2-a plural. Aceasta e ordinea nemarcată a morfemelor în propoziții imperative care apar în toate

¹ Mulțumesc următorilor lingviști pentru comentarii: Gabriela Alboiu, Karlos Arregi, Monica Irimia, Martin Maiden, Alexandru Mardale, Andrew Nevins și recenzenților de la GLOW 38.

registrele de limbă, inclusiv în româna veche. În același timp avem și varianta (1b), unde ordinea morfemelor e inversată: la prima vedere, reflexivul, care e pronume clitic, apare între verb și desinență. Această variantă e marcată; ea apare prin secolul al XVIII-lea (Frâncu 1981), când o vedem în (2) în gramatica lui Eustatievici, și se păstrează în anumite regiuni, unde a fost semnalată în *ALR I* cu exemple ca la (3).

(2) *alege-vă-ți voi* (Eustat {57})

(3) *întoarce-vă-ți până mai e vreme* (în Mării 1969: 258/4)

Studiile filologice atribue variația dintre (1a) și (1b) unui fenomen de metateză morfofonologică care s-ar fi declanșat prin analogie cu alte combinații flexionare care conțin *vă* și *ți*. Formele analogice diferă de la un studiu la altul (Byck 1935; Morariu 1921; Mării 1969; Frâncu 1981). Aceleași studii atrag atenția asupra faptului că același tip de inversiune apare în albaneză, de asemenea în propoziții imperative. Cum soluțiile analitice propuse în aceste studii depind de particularitățile morfofonologice ale limbii române, nu se poate stabili niciun fel de punte interlingvistică cu albaneza și deci similaritatea rămâne neexplicată.

Din perspectiva sintaxei formale, chestiunea care trebuie lămurită pentru (1b) e la ce nivel apare inversiunea: avem de-a face cu mesocliză post-sintactică, cum propune Arregi (2015) pentru formele din spaniolă ilustrate la (4), ori avem un fenomen mai complex, care implică un proces sintactic?

(4) a. *venden-me-lo*

vindeți.IMP.2PL=mi=l

b. *vende-me-lo-n // vende-me-n-lo*

vinde.IMP.2PL=mi=l=ți vinde.IMP.2PL=mi=ți=l

Pentru exemplele din (4), Arregi (2015) precizează că alternanța morfemelor e liberă, fără consecințe asupra interpretării, ceea ce indică un fenomen pur fonologic, după procesarea sintactică. Pentru română, voi încerca să demonstrez că inversiunea de tip (1b) are loc în sintaxă atâta vreme cât produce efecte asupra interpretării la nivel pragmatic.

1. Ipoteza

Analiza pe care o propun ține cont de factorul care deosebește propoziția imperativă de celelalte tipuri de propoziții: anume, faptul că imperativele sunt, *par excellence*, forme de adresare directă. Studiile recente despre sintaxa imperativului semnalează, toate, prezența unei trăsături funcționale care codifică, sintactic, rolul pragmatic de alocutor. Ținând seama că în gramatica generativă ierarhia structurală a propoziției consistă în secveța Grup Complementizator (GC) > Grup Flexiune (GF) > Grup Verbal (GV),

codificarea rolului pragmatic de alocutor are loc la un nivel foarte înalt, mai sus de GC. Centrul respectiv apare cu nume diferite în diferite studii (e.g., Jussive în Zanuttini 2008; Se în Isac 2013; SA în Hill 2014). În această articol voi opta pentru SA, cu echivalentul român AV (= Act de Vorbire), care e formalizarea cea mai răspândită la momentul actual. Deci ierarhia propoziției devine: GAV > GC > GF > GV, unde GAV și GV se extind în domenii funcționale, adică Gav și Gv.

Pe baza acestui cadru teoretic, ipoteza de lucru în acest articol e că *ți* în (1b) codifică alocutorul, nu persoana gramaticală, și că morfologic, acest *ți* e clitic, nu sufix.

2. Definiția pentru *acord alocutiv*

Acordul alocutiv e prezentat pentru prima dată în studiile pe limba bască, de exemplu în Trask (1997). Definiția e următoarea:

Acord alocutiv = marcarea morfosintactică a unei proprietăți biologice a alocutorului, în mod sincretic și opțional cu specificarea (non)pluralității și a relației interpersonale dintre vorbitor și alocutor.

Toate proprietățile acestea pot fi reprezentate printr-o singură desinență sau particulă. De exemplu, în bască, propoziția ‘Eu sunt Amaia’ poate avea verbul cu trei seturi de afixe, ca în (5), opțiunea depinzând de valoarea pragmatică vizată de vorbitor.

- (5) a. Amaia n-a-iz (registru formal – fără marcă alocutivă)
Amaia ABS.1SG-PRES-fi
- b. Amaia n-a-u-n
Amaia ABS.1SG-PRES-fi-2SG.FEM (registru familiar – alocutor: femeie)
- c. Amaia n-a-u-k
Amaia ABS.1SG-PRES-fi-2SG.MASC (registru familiar – alocutor: bărbat)
- (sursa exemplelor: https://en.wikipedia.org/wiki/Allocutive_agreement)

În exemplele de mai sus, desinența *-n* sau *-k* indică nu numai genul biologic al alocutorului și lipsa de plural, dar și relația familiară dintre vorbitor și alocutor.

3. Indicațiile de acord alocutiv în română

În română, găsim indicații clare cu privire la statutul de acord alocutiv al morfemului *-ți* din (1b):

În primul rând, avem observațiile sociolingvistice: toți vorbitorii folosesc (1a), fără semnalare specială cu privire la proprietățile alocutorilor. Pe de altă parte, Mării (1969) menționează că regional, unii vorbitori folosesc ordinea din (1a) când se adresează femeilor, dar ordinea din (1b) când se adresează bărbaților; alți vorbitori folosesc (1a) când se adresează adulților, dar (1b) când se adresează copiilor. Această variație corespunde definiției generale de acord alocutiv, de moment ce semnalează schimbări de gen biologic sau de vârstă.

Exemplele din (6) ne furnizează un al doilea indiciu.

(6) *duceți-vă-ți*

Aceste forme apar prin secolul XX în variantele regionale și ne arată posibilitatea de a repeta morfemul *-ți*. În română, nici o altă formă verbală nu admite reduplicarea desinenței personale. Deci unul din cei doi *-ți* nu poate fi marcă de persoană gramaticală, ci codifică altceva.

Al treilea indiciu e furnizat de formele prezentate la (7):

(7) *mărturisește-te-ți la biserică* (vorbitor; regiunea Alexandria)¹

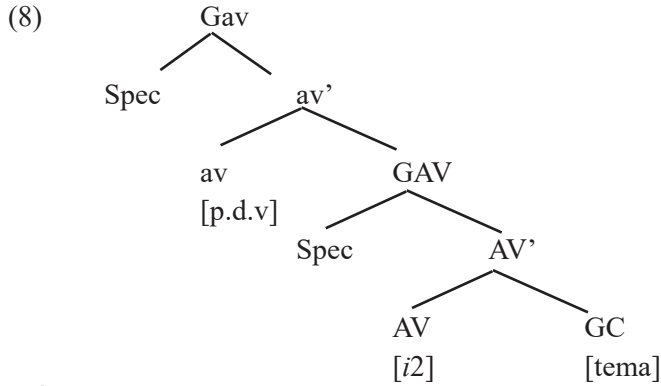
Vorbitorii pe care i-am contactat spun că în zonele rurale din jurul Alexandriei bătrânele folosesc construcții cu *-ți* final când vorbesc cu nepoții minori. Dat fiind că la (7) persoana gramaticală e la singular, *-ți* nu mai are niciun fel de funcție flexionară ci numai alocutivă, indicând vârsta alocutorului și relația de rudenie.

4. Analiza

4.1. Cadrul teoretic

Pentru analiză, baza va fi structura propoziției imperative propriu-zise. În ultimul timp, studiile formale tind să reprezinte actul de vorbire în mod sintactic, printr-un domeniu funcțional plasat la cel mai înalt nivel de la periferia stângă, după modelul indicat la (8).

¹ Mulțumesc Monicăi Irimia pentru această informație.

În acest model, Actul de vorbire (AV) are aceleași proprietăți predicative ca și verbul, în sensul că proiectează spații sintactice pentru codificarea rolurilor pragmatice de vorbitor și alocutor, și de asemenea pentru „tema” respectivului act locutiv conținută în enunț. Aceste roluri pragmatice sunt convertite în sintaxă ca trăsături funcționale, anume, „punct de vedere” ([p.d.v]) pentru vorbitor, care e echivalentul configurațional al subiectului; „persoana a 2-a” ([i2]) pentru alocutor, care e echivalentul obiectului indirect; și [tema] codificată în poziția de obiect direct.

În ceea ce privește analiza de față, partea importantă a acestui model e că avem două seturi de trăsături de acord, unul în centrul AV, și unul în interiorul Grupului Flexiune, în centrul T. Trăsătura din AV e interpretabilă ca persoana a 2-a ([i2]) – adică *alocutorul* – dar nevalorizată (căci nu știm cine e alocutorul), pe când trăsătura din T e neinterpretabilă pentru *persoană* și nevalorizată ([u ϕ]). Existența acestor două centre de acord permite derivarea imperativelor conjunctive în care alocutorul e diferit de subiectul gramatical, ca de exemplu în: „Sergent, nimeni să nu părăsească această încăpere!” (Zanutini 2008).

4.2. Punerea în aplicare

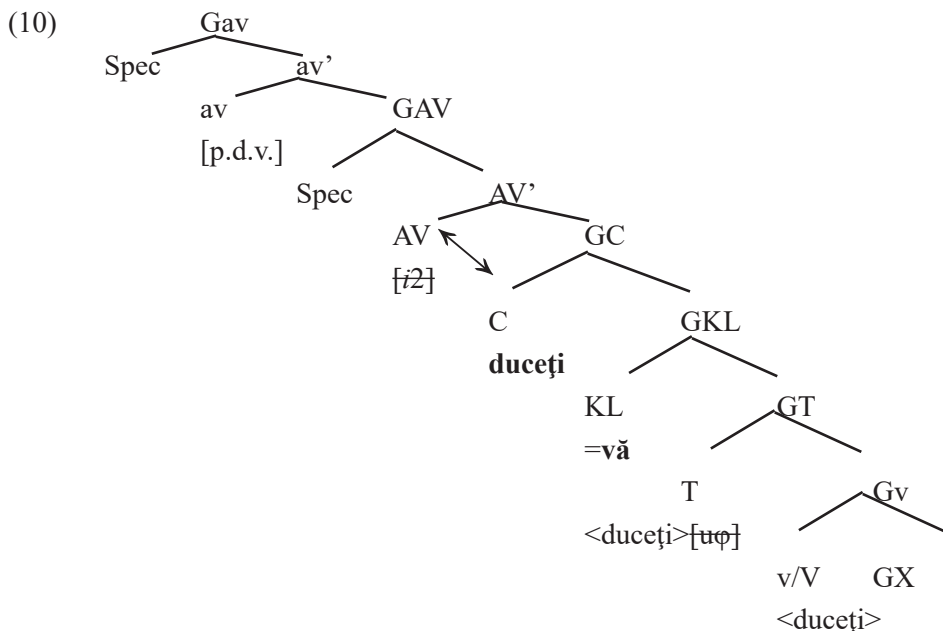
În română, propoziția imperativă nemarcată admite organizarea constituenților ca la (9).

(9) [Mariei]_{TOPIC} [flori]_{FOCUS} **du-i** mâine, nu bomboane.

Dat fiind că pronumele clitic *-i* se găsește în GF (Dobrovie-Sorin 1994; Alboiu 2002 a.o.), iar verbul precedă *-i*, avem un caz de deplasare a verbului la centrul C (căci GC > GF), ceea ce s-a propus deja pentru limbile romanice (Rivero & Terzi 1995; Zanutini 1997 a.o.). Ținând cont că structura Grupului Complementizator poate fi detaliată în termeni cartografici (Rizzi 1997), verbul

apare pe scara ierarhică la nivelul inferior al Grupului Complementizator, adică în Fin, mai jos decât pozițiile care codifică trăsăturile [topic] și [focus], cum se vede la (9)¹.

Pe baza acestui cadru teoretic putem reprezenta derivarea propoziției imperative propriu-zise de tip (1a) prin V-la-C, ca în (10).

În această configurație, verbul verifică $[\varphi]$ în T prin deplasare, și $[i2]$ în AV prin acord structural la distanță. Dubla verificare prin mijlocirea verbului impune identitate între alocutor și subiectul gramatical. Deplasarea verbului e motivată de trăsătura modală deontică asociată cu centrul C (Isac 2015). Posibilitatea de a avea ordinea constituentilor din (9) confirmă faptul că verbul rămâne în C, și nu urcă la AV.

Acum putem trece la construcția din (1b). Pentru această analiză, e important să observăm că româna veche permitea varianta din (11), remarcată de Frâncu (1981).

(11) a. *Întoarce-vă de asupra mea, că eu am făcut rău*

(NB 165/15 apud Frâncu 1981: 84)

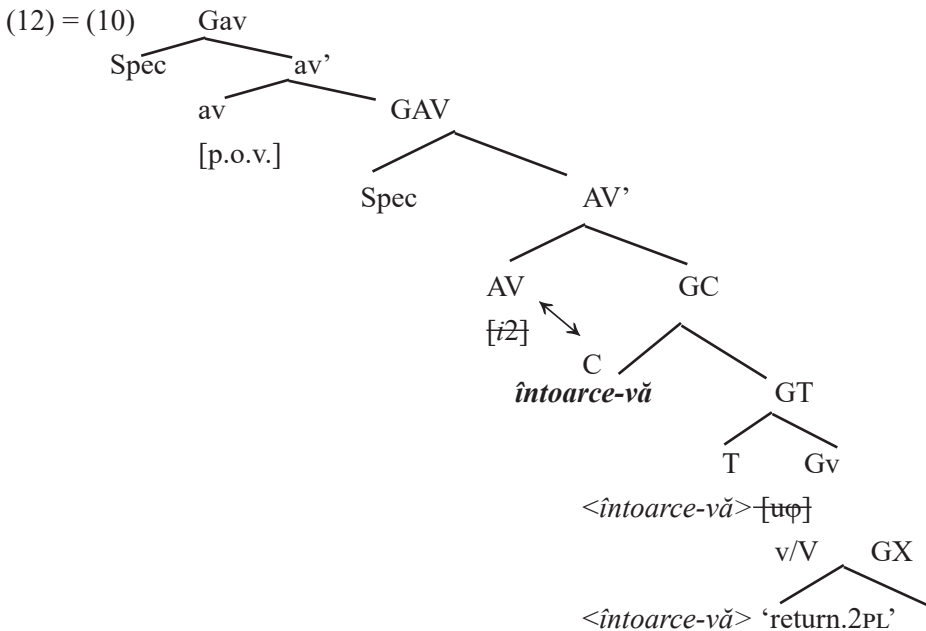
b. *Mărturisi-vă lui și lăudați numele lui*

(NB 125/25,39 apud Frâncu 1981: 84)

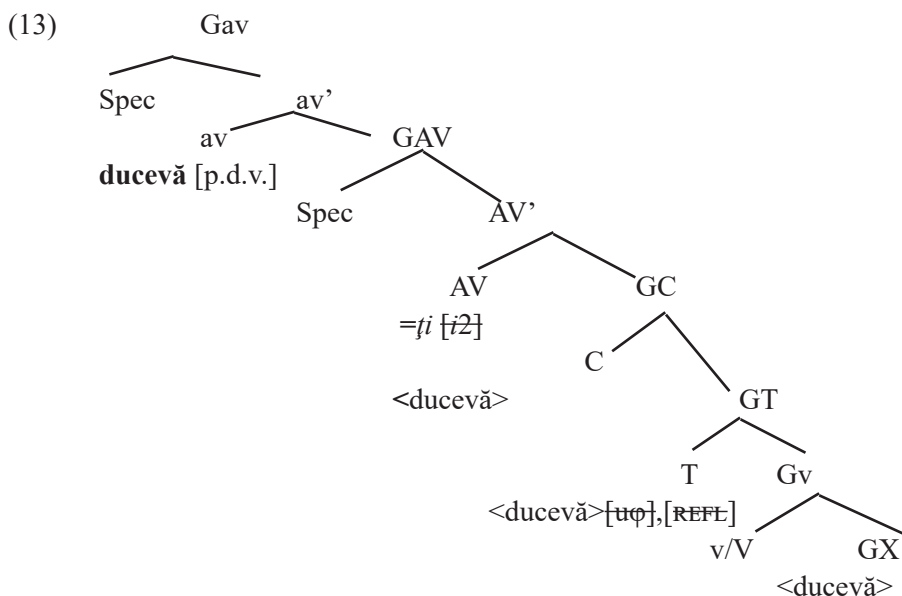
¹ Ierarhia lui Rizzi (1997) e următoarea: [_{CP} Force > Top > Focus > Fin] > TP.

c. *Întoarce-vă cătră mine* (NB 10,211/10 *apud* Frâncu 1981: 84)

În aceste construcții, *vă* are funcție dublă de reflexiv și de desinență personală, căci deși *-ți* e absent, interpretarea subiectului rămâne la persoana a 2-a plural. După cum se vede la (11b), *-ți* e prezent în imperativele propriuzise (*lăudați*), dar poate fi eliminat din imperativele reflexive, unde *-vă* preia funcția de afix personal pentru acordul dintre verb și subiect. Aceasta înseamnă că, pe de o parte, cliticul *vă* e reanalizat ca sufix, și pe de altă parte, *-ți* e disponibil pentru reanaliză în altă parte. Aceste construcții datează cu aproape un secol mai devreme decât construcția din (1b), indicând o perioadă instabilă în clasificarea elementelor post-verbale ca afixale sau clitice. Pentru aceste imperative reflexive, derivarea e ca la (12), identică aceleia din (10), singura diferență fiind pronunțarea desinenței personale, care e *vă* în loc de *-ți*.

Instabilitatea statutului morfemelor ca la (11) poate explica re-desemnarea lui *-ți* ca marcă alocutivă în loc de persoană gramaticală, mai ales că asociația cu persoana a 2-a rămâne constantă. Numai locul inserării în structură se schimbă pentru *-ți*, de la T la centrul AV. Deci trăsătura *[i2]* din AV e verificată prin inserarea directă a lui *-ți*, ca la (13).

Vizibilitatea centrului AV trebuie justificată printr-un marcaj pragmatic al centrului asociat cu punctul de vedere: vorbitorul are intenția de a specifica raportul social sau autoritatea familială. În acest caz, punctul de vedere din *av* acționează ca sondă în structură, atrăgând ori verbul ori întregul GC pentru verificare și valorizare. În (13), vedem deplasarea verbului până la cel mai înalt nivel, la centrul *av*. În această configurație, *vă* are statut de afix, ca și la (12)¹.

Deci analiza pe care o propun e următoarea: într-o perioadă în care statutul morfemelor dependente în poziție post-verbală era instabil, (1a) se bazează pe statutul de sufix al lui *-ți* și de clitic a lui *vă*, pe când (1b) se bazează pe analiza opusă, cu *vă* afixal și *-ți* clitic. Această alternanță se produce în sintaxă, pentru că are efecte de interpretare, și cum aceste efecte sunt de natură pragmatică, putem localiza diferența derivațională în domeniul funcțional responsabil pentru codificarea actelor de vorbire.

Configurația (13) permite variații în operațiile de verificare a trăsăturilor ϕ . Conform afirmațiilor din Mării și Frâncu, asemenea variații apar mai târziu, prin secolul al XIX-lea și au o frecvență și o arie geografică limitate. La acea vreme, folosirea cliticului *-ți* pentru acord alocutiv era stabilizată și nu mai depindea de statutul afixal al lui *vă*. Să ne uităm la (14):

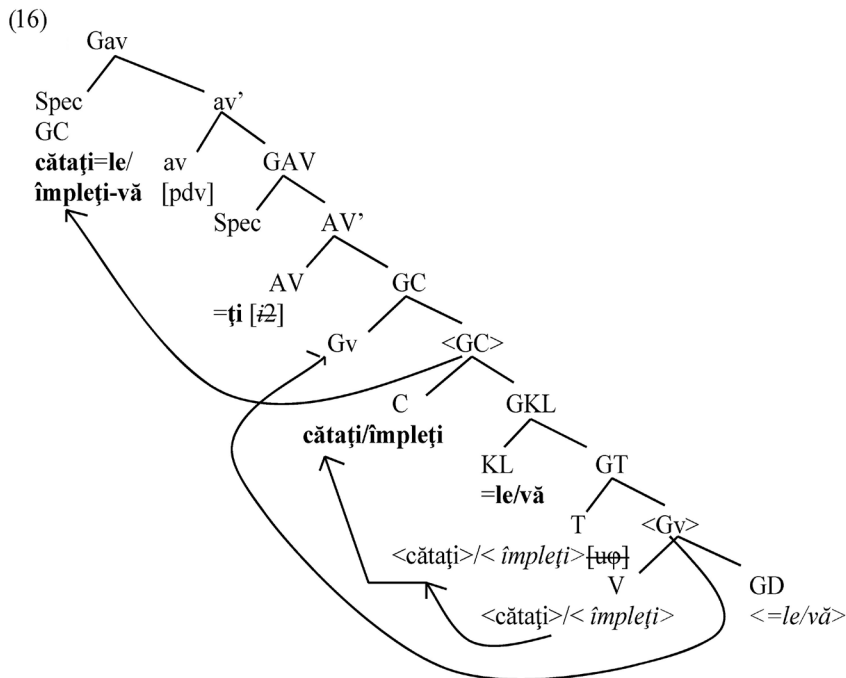
¹ În (13), verbul execută o deplasare „lungă”, fiind sondat de [p.d.v.] din *av*, fără să treacă prin AV. Trăsătura [i2] pentru alocutor e verificată prin inserarea directă a lui *-ți*, deci AV nu mai sondează pentru material lexical și devine invizibil pentru condițiile de deplasare ciclică a verbului.

- (14) **Împleți-vă-ți** muzeul de săpături, inscripții
(Bolliac *apud* Frâncu 1981: 87)

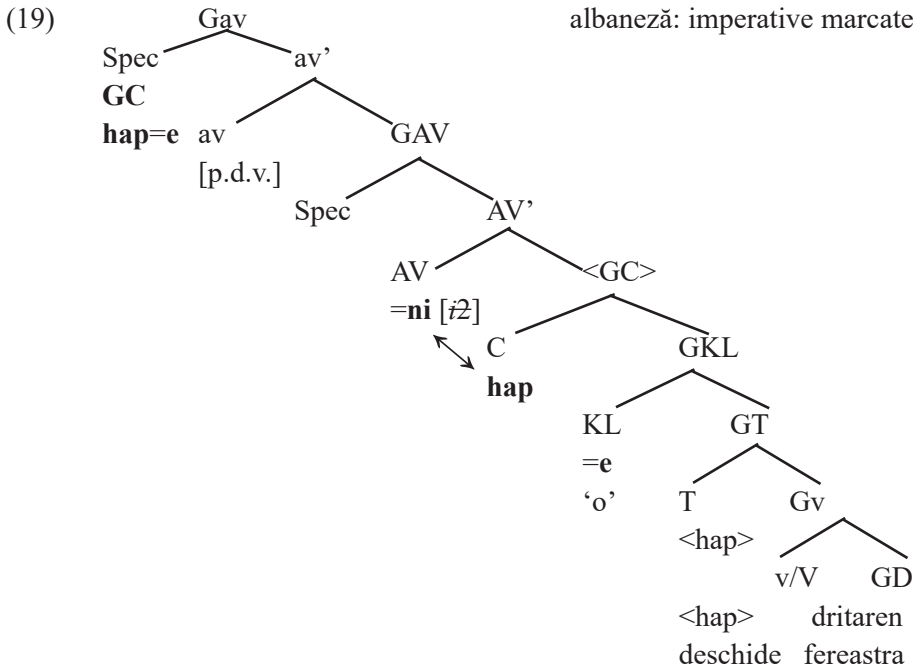
Forma din (14) arată că *-ți* e folosit de două ori, și ca desinență personală și ca marcă de acord alocutiv, care înseamnă că *vă* e clitic și inversiunea s-a extins la diateza activă. În acest caz, [p.d.v] în av sondează întregul GC, care se deplasează pentru a verifica această trăsătură, cum vom vedea la (16). Consecința e următoarea: dacă *vă* are statut clitic la (14), avem posibilitatea de a-l înlocui cu alte clitice, ca la (15).

- (15) **cătați-le-ți** (Frâncu 1981: 87)

Deci (14) și (15) au același tipar derivațional, ca în (16), unde cliticele sunt plasate în câmpul Flexiune, mai jos de GC. În această formulă, Gv se ridică peste GC, după ce e golit de elemente lexicale, care s-au deplasat la GC > GF; după care GC > GF se urcă prin deplasare reziduală la Spec, Gav, sub sondare de către trăsătura [p.d.v].

În concluzie, codificarea acordului alocutiv în limba română se face în sintaxă, și se bazează pe două formule derivaționale: (i) deplasare de la centru la centru: V/v-T-C-av, ca la (13); ori (ii) deplasare frazală: GC la Spec, Gav, ca

Nu avem nici o îndoială că *ni* e folosit pentru acordul alocutiv în albaneză, pentru că apare pe formule de adresare directă care nu conțin verbe, ca la (20) (date luate din Joseph 2010).

- (20) a. *mirëditani*
bună.ziua.ni.PL
'Bună ziua!'
- b. *o burrani!*
PRT oameni.ni.PL
'Oameni buni,...'
- c. *tungjatjetani!*
salut. ni.PL

În aceste formații, *ni* nu poate fi decât clitic și alocutiv¹.

În concluzie, albaneza prezintă același statut dublu pentru *-ni* ca și *-ți* în română: afix când codifică persoana gramaticală, dar clitic când codifică acordul alocutiv. Tiparul sintactic albanez consistă numai în deplasare frazală

¹ Și româna veche folosește *ni* ca morfem de adresare directă. Morfemul dispare din texte prin secolul al XVII-lea dar se menține regional în formule de adresare directă (e.g., *nica*, echivalent cu *uite*, *iaca*). Mulțumesc comentatorilor de la SIL 6 pentru această informație.

(GC la Spec,Gav), căci albaneza nu prezintă o înlocuire a afixului *-ni* cu alt afix, cum am văzut alternanța afixală *-vă/-ți* în română, la exemplul (11).

Ceea ce ne interesează e că analiza sintactică ne dă o explicație sistematică pentru prezența aceluiași fenomen în română și în albaneză, fără să recurgem la contact lingvistic, care nu se poate justifica nici prin geografie nici prin istorie. Dat fiind ca acest fenomen a fost semnalat și în greaca tesaliana, ca și în dialectele italiene din sud și în sârbă (Joseph 2010), trebuie că ne găsim în prezența unei proprietăți sintactice specifice uniunii lingvistice balcanice, care se poate caracteriza în felul următor: instabilitatea statutului morfologic al morfemelor dependente post-verbale interacționează cu tendința de marcaj morfosintactic al alocutorului și are ca rezultat utilizarea mărcii de persoana a 2-a și pentru flexiunea verbală și pentru acord alocutiv.

6. Consecințe teoretice

În încheiere, am să revin la problema teoretică menționată în relație cu mesocliza spaniolă ilustrată la (4) și reluată în (21) (date din Arregi 2015).

- (21) a. *venden-me-lo*
vindeți.IMP.2PL=mi=l
- b. *vende-me-lo-n* // *vende-me-n-lo*
vinde.IMP.2PL=mi=l=ți vinde. IMP.2PL=mi=ți=l

În spaniolă, inversiunea morfemelor nu are efecte de interpretare, și se aplică opțional. Din această cauză, Arregi susține că inversiunea are loc în domeniul post-sintactic, la momentul pronunțării, și depinde numai de reguli fonologice. Anume, un segment consonantic non-silabic nu poate ocupa prima poziție în complexul clitic. Deci la (21a), *-n* apare în fața cliticelor pentru că e desinență, dar la (21b), *-n* e clitic și atunci trebuie să apară după cliticile silabice.

Fenomenul de mezocliză din spaniolă apare tot după verbe la imperativ, și indică o instabilitate de analiză a statutului afixal sau clitic pentru morfemul de persoana a 2-a, în mod similar cu fenomenul discutat pentru română. Deci cum e posibil ca același fenomen să fie sintactic într-o limbă dar post-sintactic în altă limbă?

Răspunsul pe care îl sugerez se poate rezuma la două cuvinte: opacizare/degradare semantică. În articolul său, Mării (1969) menționează că mulți vorbitori nu mai știu de ce și când folosesc forma inversată, dar o folosesc numai la diateza reflexivă. Pentru acești vorbitori, *-ți* și-a pierdut proprietatea pragmatică, iar complexul *vă-ți* or *ți-vă* e afixat, cu ordinea morfemelor liberă. De aceea, pentru acești vorbitori, *vă* nu poate fi înlocuit de alte pronume clitice.

Am depistat posibilitatea de a avea pronume multiple, ca în spaniolă, numai la vorbitori care folosesc reduplicarea, ca la (22).

- (22) a. *umpleți-mi-l*
 b. *umpleți-mi-ți-l*

În aceste forme, vorbitorul menține statutul clitic pentru *-ți* numai pentru că poziția afixată e ocupată de alt *-ți*. După tiparul sintactic propus, (22b) ar trebui să fie *#umpleți-mi-l-ți*, contrar evidenței. Ceea ce vedem la (22b) indică o reorganizare post-sintactică a cliticelor pe baza unei reguli fonologice asemănătoare spaniolei: segmentul non-silabic consonantic (e.g., *-l*) nu poate să apară decât în poziția finală a complexului clitic. În acest sens, româna și albaneza par să indice că mesocliza post-sintactică se dezvoltă pe baza unui stadiu precedent în care inversiunea e derivată sintactic.

SIGLE

- ALR I: Sextil Pușcariu, *Atlasul lingvistic român* (ALR I), vol. II, Leipzig, 1942.
 Antim: *Antim Ivireanu, Opere*, ediție de Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1972.
 CEV: *Coresi, Carte cu învățătură (1581)*, ediție de Sextil Pușcariu, Alexie Procopovici, București, Atelierele Grafice Socec & Co, 1914.
 Eustat: *Eustatievici Brașoveanul. Gramatica rumânească*, ediție de Nicolae Ursu, București, Editura Științifică, 1969.
 NB: *Învățăturile lui Neagoie Basarab către fiul său Theodosie*, ediție de Florica Moșil și Dan Zamfirescu, București, Editura Minerva, 1970.
 Neculce: *Ion Neculce, Letopiseș țul Ță Țării Moldovei*, ediție de Iorgu Iordan, București, Editura de Stat, 1955.
 NT: *Ștefan, Simion, Noul Testament (1648)*, Alba Iulia, Editura Episcopiei Ortodoxe Române, 1988.
 PO: *Palia de la Orăștie 1581-1582*, ediție de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.

BIBLIOGRAFIE

- Arregi, Karlos, 2015, "How to sell a melon: Post-syntactic mesoclisism in Spanish imperatives". Invited talk, LSRL 45, University of Campinas, May 6–9.
 Byck, Jacques, 1935, «Sur l'impératif en roumain», *Bulletin Linguistique*, III, p. 54–64.
 Frâncu, Constantin, 1981/82, „Vechimea unei particularități dialectale dacoromâne cu corespondent în albaneză”, *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXXVIII, p. 81–90.

- Haegeman, Liliane & Virginia Hill, 2013, “The syntacticization of discourse”, in Folli, R., R. Truswell, C. Sevdali (eds.), *Syntax and its Limits*, Oxford, Oxford University Press, p. 370–390
- Hill, Virginia, 2014, *Vocatives: How syntax meets with pragmatics*, Leiden, Brill.
- Isac, Daniela, 2015, “What’s in an imperative”, Ms. Concordia University (to appear at OUP).
- Isac, Dana & Edith Jakab, 2004, “Mood and force features in the languages of the Balkans”, in Olga Mišeska-Tomić (ed.), *Balkan Syntax and Semantics*, O. Mišeska-Tomić, Amsterdam, John Benjamins, p. 315–338.
- Joseph, Brian, 2010, “Revisiting the origin of the Albanian 2nd plural verbal ending *-ni*”, in Kim, R., N. Oettinger, E. Rieken, M. Weiss (eds.), *Ex Anatiolia Lux*, New York, Beech Stave Press, p. 180–183
- Kallulli, Dalina, 1995, *Clitics in Albanian*. Ph.D. Thesis, University of Trondheim.
- Mării, Ion, 1969, „Însemnări despre imperativele regionale”, *Cercetări de lingvistică*, 14, p. 255–263.
- Morariu, Leca, 1921, *Morfologia verbului predicativ românesc*. Ph.D thesis, University of Cluj.
- Rasmussen, Jens E, 1985, “Miscellaneous morphological problems in Indo-European languages”, *Lingua Posnaniensis*, 28, p. 27–62.
- Rizzi, Luigi, 1997, “The fine structure of the left periphery”, in Liliane Haegeman (ed.), *Elements of Grammar*, Dordrecht, Kluwer, p. 281–339.
- Speas, M. & C. Tenny, 2003, “Configurational properties of point of view roles”, in Di Sciullo, A-M. (ed.), *Asymmetry in grammar*, Amsterdam, John Benjamins, p. 315–344.
- Trask, Larry, 1997, *The History of Basque*, London, Routledge.
- Zanuttini, Raffaella, 2008, “Encoding the Addressee in the syntax: Evidence from English imperative subjects”, *Natural Language and Linguistic Theory*, 26 (1), p. 185–218.

Virginia HILL
University of New Brunswick Saint John, Canada

EXISTĂ UN ARTICOL NEHOTĂRÂT PLURAL ÎN LIMBILE ROMANICE?

IS THERE A PLURAL FORM OF THE INDEFINITE ARTICLE
IN ROMANCE LANGUAGES?

(Abstract)

Our study originates in the observation that, as far as the plural form of the indefinite article is concerned, Romance languages have different ways of expressing and categorizing the same conceptual content.

The question of the origin and explanation of this fact follows implicitly. We attempted to give a general view of the situation in Latin and in the grammars of French, Italian, Spanish und Romanian, from the Middle Ages till today.

Key-words: grammaticalization, particularized singularization, (non-singularized) indetermination (in Latin), indefinite article(s) (in French, Italian, Spanish, Romanian).

1. Introducere

La originea investigației noastre se găsește observația că în cazul articolului nehotărât plural, limbile romanice exprimă și categorisesc în mod diferit același conținut conceptual. Dacă se pune problema de unde provin aceste diferențe, apare o întrebare implicită privind originea și totodată explicația acestui fapt.

Prima parte a cercetării noastre prezintă succint indicațiile despre articolul nehotărât plural care se găsesc în diferite gramatici contemporane, normative și/sau didactice franceze, italiene, spaniole și românești.

A doua parte se ocupă de mijloacele de expresie a articolului indefinit plural în latina clasică și târzie.

A treia parte încearcă să arunce o privire sumară asupra felului în care e prezentat articolul nehotărât plural în gramaticile limbilor amintite mai sus din Evul Mediu și până în epoca contemporană, încercând totodată să urmărească drumul parcurs de limbile analizate din latină și până în epoca contemporană.

Ultima parte prezintă concluziile.

2. Gramaticile limbilor romanice contemporane

Ca punct de plecare am luat definiția articolului nehotărât din *Grammaire méthodique du français* (Riegel, ²1997: 159) „[En emploi spécifique] l'article indéfini extrait de la classe dénotée par le nom et son expansion un *élément particulier*, qui est uniquement identifié par cette appartenance et qui n'a fait l'objet d'aucun repérage référentiel préalable”. În aceeași gramatică (p. 154) articolul hotărât e caracterizat prin funcția sa de referință la o entitate identificabilă prin singurul conținut descriptiv existând în restul GN: articolul nehotărât este prezentat ca având rolul „à référer à une entité identifiable à partir du seul contenu descriptif du reste du GN”.

După Tekavčić (1980, II: 112–113) „L'articolo indeterminativo serve a introdurre nell'enunciato un sostantivo non attualizzato e prima non conosciuto; esso in un certo modo lo 'presenta'”, în timp ce articolul definit are funcția de a actualiza un substantiv prezent în general în mod *virtual* (*ibid.*: 109).

Important e că articolul hotărât *actualizează* în timp ce articolul nehotărât *particularizează*.

Inventarul art. hotărât, așa cum se găsește în gramaticile contemporane este următorul¹:

Sg. m. și f. nom./ acuz.

rom. *un, o*

ital. *un(o), una*

fr. *un, une*

sp. *un(o), una*

Pl. m. și f. nom./ acuz.

rom. *niște*

ital. *dei, degli, delle*

fr. *des*

sp. *unos, unas*

În română genitiv-dativul sg. este *unui, unei*, iar la plural *unor*. Genitiv-dativul celorlalte limbi romanice se formează cu ajutorul prepozițiilor *de* și *la*, de origine latină. Formele de plural *unii* și *unele* nu au funcție de articol nehotărât, ci sunt determinanți nedefiniți cu sensul 'câțiva'/ 'câteva': *unii elevi a fost absenți*. Forma *niște* (lat. *nescioquid* ?) este considerată de către majoritatea gramaticilor tradiționale ca o formă supletivă de nominativ-acuzativ a articolului nehotărât plural. Această formă poate avea și sens partitiv: *a băut niște lapte* (în fr. *il /elle a bu du lait*).

În română, italiană sau spaniolă pluralul nehotărât poate fi exprimat în anumite condiții – mai ales în poziție de complement direct sau prepozițional – și prin pluralul 'bare', adică numai prin forma de plural al substantivelor, cu ajutorul morfemului Ø 'zero': *A invitat și străini*; it. *Ha invitato anche stranieri*; sp. *También invitó extranjeros* (Tasmowski-De Ryck, Brenda Laca

¹ Principala mea sursă a fost cursul de lingvistică romanică al Sandei Reinheimer Rîpeanu (2001: 190).

2000: 191). Această soluție nu este disponibilă în franceză unde articolul partitiv *des* nu poate lipsi: *Il a invité aussi des étrangers*.

În spaniolă *unos* și *unas* nu se întrebuițează ca forme de articol nehotărât plural decât în fața substantivelor *pluralia tantum* (*unas gafas nuevas*). În celelalte cazuri *unos* și *unas* au funcție de determinați indefiniți ‘câțiva, câteva’: *unas horas muy agradables* «câteva ore foarte plăcute».

În concluzie se observă că, spre deosebire de singular, pentru care toate limbile romanice folosesc pe urmașii lat. *unus*, *una*, inventarul formelor de plural este foarte diversificat.

În română morfemele lexicale folosite diferă după caz (nom.-acuz. *niște* ~ gen.-dat. *unor*. În italiană și în franceză morfemul lexical singular diferă de cel de la plural (*uno* ~ *dei*; *un* ~ *des*). Numai spaniola folosește la plural același morfem lexical ca la singular (*uno* – *unos*, *una* – *unas*), dar cu restricția indicată mai sus.

Formele de plural din italiană *dei* și franceză *des*, forme contrase ale prepoziției *de* + articolele corespunzătoare (it. *De + i* / fr. *de + les*), funcționează ca articole și ca partitive.

În toate limbile romanice examinate pluralul articolului nehotărât poate fi exprimat printr-un pronume nehotărât (cf. Haspelmath 1997), cu diferite sensuri și nuanțe de sens, după anumite criterii, ca de exemplu criteriul ‘cunoscut’ (‘cunoscut de locutor și de alocutor’ sau ‘cunoscut numai de locutor’, etc.): rom. *câțiva, câteva*; it. *qualche*; fr. *quelque*; sp. *alguno*; rom. *nici un*, it. *nessuno*, fr. *aucun*, sp. *ningun*. Cf. 2.1.

Tabloul articolului nehotărât plural contemporan se arată a fi destul de complex și de pestrîț iar problemele pe care le pune se înmulțesc pe măsură ce pătrundem în domeniul diacroniei, când ne găsim în fața faptului că întreg capitolul privitor la articol în general apare cu întârziere în toate gramaticile limbilor romanice.

3. Latina

Se știe că, spre deosebire de greacă, categoria articolului, care face parte din clasa mai mare a determinanților, în latină nu exista. Quintilian (*Inst. orat.* I, 4, 19) se exprimase în mod clar: *noster sermo articulos non desiderat* «limba noastră nu dorește articole».

Determinarea putea fi *caracterizantă* (exprimată printr-un adjectiv: *servus bonus* «sclavul bun»), *deictică* (realizată prin adjective demonstrative: *ille servus* «acest sclav») sau *posesivă* (*suus servus* «sclavul său»).

Nedeterminarea putea fi exprimată în special cu ajutorul numeralului *unus*, transformat cu timpul în determinant adjectival, sau prin pronume nehotărâte. Ea putea fi a) *singularizantă* sau b) *nesingularizantă*.

a) *Nedeterminarea singularizantă* scotea în evidență un singur exemplar al speciei introduse. Tekavčić (1993: 113) citează mai multe exemple: *est huic unus servus violentissimus* (Plaute, *Truc.*, 243) «avea un sclav foarte violent»;

sicut unus pater familias his de rebus loquor (Quintilien, *De orat.* I, 29) «vorbesc despre aceste lucruri ca *un pater familia*» (= o persoană care face parte din categoria *pater familias*).

Deoarece este vorba de o entitate nedefinită și singularizată, concluzia logică e că substantivul în cauză fiind individualizat, nu putea avea un plural. Cităm din nou pe Tekavčić: „questo significato indeterminato e singolarizzante (uno fra i tanti) giustifica anche la mancanza del plurale dell'articolo nella maggioranza delle lingue romanze”.

Particularizarea singularizantă putea fi exprimată și prin pronume sau adjective nehotărâte ca *quidam* sau *quilibet* (*quidam servus* «un anumit sclav»); *quilibet unus servus* «un sclav oarecare».

b) *Nedeterminarea nesingularizantă* are loc dacă particularizarea se realizează în cadrul unui anumit număr de exemplare ale speciei introduse în discurs, dintre care unul trebuie să fie pus în evidență. În acest caz *unus* e urmat de o locuțiune introdusă prin prepozițiile *ex* sau *de* urmate de ablativ (*unus ex / de multis*) sau, mai ales în latina târzie, de un genitiv: *Fufium, unum ex meis intimis...* (Cicero, *fam.* 13,3,1), «F. unul dintre apropiații mei». *Hoc ille unus e septem sapientibus* (Cicero, *fin.* 3.76) «unul din cei șapte înțelepți».

În acest caz e vorba de o nedeterminare care cuprinde un element cantitativ: originea partitivului. Cf. Coșeriu (1957: 2.2.2.): „El llamado artículo genérico o indefinido suele ser, al mismo tiempo cuantificador y particularizador”.

Nedeterminarea nesingularizantă e exprimată prin pluralul ‘bare’, adică prin absența oricărui determinant, deci prin morfemul Ø sau printr-un pronume nedefinit, care exprima diferite subsensuri ale nedeterminării, ca de exemplu existența determinată (*aliqui(s), qui(s), quisquam, ullus, quidam, etc.* «cineva»), alteritatea (*alius~alter*, «unul~altul»), generalitatea (*unusquisque, quilibet, quivis* «fiecare, oricine»), inexistența (*nemo, nullus, nihil* «nimeni, nimic»), etc. (cf. Burkard, Schauer 2000§§ 89–105).

În latină pronumele nehotărâte erau legate de pronumele interogative iar marcatorii nedeterminării puteau fi realizați printr-o particulă nedeclinabilă, netransparentă, care era deseori repetată. Apăreau în combinație cu alte morfeme lexicale pronominale (ca *quis* «cine» > *aliquis* «cineva»), sau cu *que* (*quisque, unusquisque*), în sfârșit cu particule enclitice netransparente (ca *-pīam, -dam*) sau cu interogativul *-nam* (*quispiam* «cineva, oricine», *quisnam* «cine?»).

Câteva pronume relative erau compuse cu forme verbale cu sensul «a vrea» (ca *velle. quivis, quilibet*) și chiar mici propoziții transformate în pronume, ca *nescio quid* > rom. *niște* considerat ca art. nehot. plural.

În latina târzie pluralul substantivelor nedeterminate continuă să fie exprimat prin pluralul ‘bare’. Paralel cu începuturile gramaticalizării pronumelor demonstrative în funcție de articol definit, numeralul *unus* continuă să-și extindă funcția, apropiindu-se de gramaticalizarea care i-a permis să devină adjectiv nedefinit și apoi singularul articolului nehotărât al tuturor limbilor

romanice (Bonnet 1890: 259). Câteva exemple se apropie de această funcție: *in unum asylum collecti sunt* «au fost strânși într-un azil» (Iordanes, 17, 96).

Partitivul exprimat încă prin ablativ, dar din ce în ce mai des prin genitivul precedat de prepoziția *de* începe și el să se gramaticalizeze: *putavit esse unam de egentibus* «crezuse că e una dintre persoanele care acționează» (Gregorius, HF, II. 17).

Diferitele pronume nehotărâte, care supraviețuiseră, continuau să exprime, ca unități lexicale individuale, nedeterminarea fiind însoțită de anumite valori semantice. S-au conservat, ca și mai târziu în limbile romanice, mai ales nedefinitele cu radical simplu (ca *quis, unus, alter, alius, ullus, uter*, etc.) și formațiile noi cel puțin parțial transparente.

Spre deosebire de categoria articolului hotărât, al cărui puternic element deictic contribuise la crearea unității categoriei, incluzând singularul și pluralul, categoria articolului nehotărât, legat de noțiunea de cuantificare, exprimată prin numeralul *unus*, s-a păstrat numai la singular.

Deoarece nu există niciun semn de gramaticalizare al unui articol nehotărât plural în latină, se pune întrebarea când și în ce fel o asemenea paradigmă a putut să-și facă intrarea în gramaticile scrise ale limbilor romanice.

4. Articolul nehotărât în gramaticile limbilor romanice

O scurtă privire asupra gramaticografiei limbilor romanice e suficientă pentru a ne da seama că înainte de a începe investigații privind articolul nehotărât plural, trebuie să cercetăm descrierea articolului hotărât, apoi cea a articolului nehotărât singular și abia după aceasta ne putem ocupa de articolul nehotărât plural.

În cadrul de față ne mulțumim să semnalăm câteva date, care ni se par mai interesante, privitoare la articol în gramaticografia romanică și să subliniem în final diferențele care există între mijloacele de expresie folosite în latină și respectivele lor corespondente în limbile romanice analizate.

Deoarece modelul gramaticienilor din Evul Mediu era latina, e de înțeles că greutățile începeau deja cu recunoașterea și clasificarea articolului hotărât, o parte de vorbire care lipsea în model¹. Dificultățile au fost cu atât mai mari pentru articolul nehotărât plural, care prezenta o problemă în plus: caracterul său abstract, neactualizat.

¹ Iată ce scria Condillac la sfârșitul sec. al XVIII-lea: «L'article... a fort embarrassé les grammairiens et c'est la chose qu'ils ont traitée le plus obscurément» (Joly 1980: 16–27 *apud* Wilmet). Și încă în 1861 în prefața ediției gramaticii sale franceze (*Grammaire française*) L. Noel scria: «L'article n'est pas connu en France! Quel est donc ce singulier farfadet qui s'est glissé dans les langues modernes pour le plus grand supplice des grammairiens?» (*apud* Wilmet 1997: 89)

4.1. Franceza

Vechea franceză moștenise pluralul ‘bare’ al substantivelor nedefinite și gramaticalizarea lui *unus*, ca articol nehotărât singular (*J’oï venir chevaliers*. «Am auzit venind cavalerii», Buridant 2000: 115). Pluralele *uns* și *unes* erau folosite ca determinanți ai ‘pluralului intern’ – perceput ca singular: *unes botes* «o pereche de cizme», *unes eles* «o pereche de aripi» și ai ‘singularului colectiv’ (cf. Buridant 2000 §35; §81–89). În franceza contemporană pluralul lui *un* nu se mai găsește decât în compunere cu articolul hotărât plural (*les uns* «unii») sau împreună cu *quelque* (*quelques-uns* «câțiva») sau în cazul arhaizantului *d’aucuns* «unii, câțiva».

Primele atestări ale articolului *des* (< lat. *de + s < unus de*) sunt reperate în texte din sec. al XIII-lea, unde corespund expansiunii partitivului (Buridant 2000: 114–115). Toate acestea făcând abstracție de moștenirea parțială a pronumelor nehotărâte latine.

Prima descriere a limbii franceze în formă de gramatică a fost redactată către 1400 și a fost concretizată de lucrarea cunoscută sub numele *Donait français*. Ea a fost scrisă în anglo-normandă de către un funcționar parizian și are ca model *Ars minor* a gramaticianului latin Aelius Donatus. În această gramatică articolul nu este încă considerat o parte de vorbire.

Gramatica lui Palsgrave (1530), scrisă în engleză prezintă, după Wunderli (1993: 724) – căruia îi datorăm analiza a opt gramatici din timpul Renașterii (din 1532 –1572) – cea mai bună descriere a articolului nehotărât (*un*). Palsgrave, care avea avantajul de a face descrierea din perspectiva limbii engleze, distinge clar articolul hotărât (*le*) de articolul nehotărât.

Începând din sec. al XVII-lea, gândirea lingvistică franceză se preocupă mai ales de stabilirea unei ‘norme’ și a unei ‘codificări’. Gramaticienii (nu mai sunt interesați în primul rând de stabilirea inventarului formelor gramaticale, ci după cum remarcă Swiggers (1985, LRL V: 842–860), au început să organizeze și să sistematizeze fenomenele gramaticale.

Încetul cu încetul s-a făcut ordine și în structurarea capitolului dedicat articolului. Astfel, prin analogie s-a atribuit și articolului nehotărât un plural, care lipsea. În acest scop s-au folosit formele partitivului ale cărui origini, cum am văzut, existau deja în latină. În felul acesta nu numai că inventarul formelor articolului nehotărât s-a îmbogățit cu pluralul (fără să se țină seama de conținutul semantic al acestui plural), dar și inventarul formelor a devenit regulat prin adoptarea și generalizarea formei *des*. *Uns* dispăruse.

Gramaticienii francezi sunt singurii care au abandonat moștenirea latină, în ce privește pluralul ‘bare’ al substantivelor nehotărâte la plural, care mai funcționa încă în vechea franceză și care funcționează până azi în celelalte limbi romanice.

4.2. Româna

Dacă e imposibil pentru moment să urmărim în detaliu apariția și evoluția așa zisului plural al articolului nehotărât în gramaticile limbii franceze,

italiene și spaniole (ca și ale altor limbi romanice), e mai ușor să urmărim problema, cel puțin în linii mari în limba română, având în vedere că primele gramatici au apărut abia în sec. al XVIII-lea. Primele modele ale acestora au fost gramatici slave și latine, limbi care nu cunosc categoria articolului.

Textele vechi atestă că româna moștenise din latină a) pluralul ‘bare’, b) gramaticalizarea lui *unus* ca articol nehotărât singular, c) o parte din pronumele nehotărâte latinești, d) *niște*, care apare în primele texte din sec. al XVI-lea (gen.-dat. *niștor* a fost înlocuit cu *unor* gen.-dat. de la *unii* (pl. lui *un*) și de la *unele* (pl. de la *una*)). Funcția formelor *unii* și *unele* a fost de la început cea a unui determinant indefinit ca fr. *quelque(s)*.

Pentru română trebuie adăugate aici serii noi de nehotărâte, care cel puțin parțial presupun elemente care provin de la verbul **volere*. O serie începe cu *-oare- / -ori* (ca *oricine, oricare*) iar o altă categorie se termină cu un element netransparent *-va* (*cineva, careva*).

Astăzi *niște* poate fi folosit ca articol partitiv, dacă precedă substantive masive, nenumărabile la singular (*bea niște lapte*) sau substantive care au numai plural (*pluralia tantum*): *caut niște ochelari*. La plural *niște* e în concurență cu pluralul ‘bare’, cu alte cuvinte cu morfemul \emptyset , și poate exprima diferite conotații greu de descris, deseori depreciative. O privire rapidă aruncată pe istoria articolului nehotărât, așa cum se prezintă în câteva gramatici mai cunoscute din sec. al XVIII-lea și al XX-lea, arată dificultățile și diferitele soluții adoptate de gramaticienii români pentru a găsi un loc sau o prezentare adecvată pentru articolul nehotărât singular și mai ales plural¹.

Prima gramatică, a cărei autor este Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, a fost scrisă în jurul anului 1757. Autorul încă nu consideră articolul în ansamblul său ca o parte de vorbire. El e numai amintit în capitolul *Pronume*.

Prima ‘adevărată’ gramatică a limbii române *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae* (1780), este opera lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, protagoniștii școlii ardelenene. Gramatica lor a fost scrisă în latină dar cu litere chirilice (cf. noua ediție din 2002, semnată de Gh. Chivu.). În ce privește articolul, situația este încă aproape aceeași ca la Eustatievici. Articolul nehotărât singular este amintit în capitolul *Adjectiv* (cap. IV, p. 78). Pluralul acestui articol nu este menționat.

Gramatica românească a lui Heliade Rădulescu (1828) consacră un capitol articolului hotărât. Formele articolului nehotărât singular se găsesc de data aceasta în capitolul dedicat adjectivelor nehotărâte. În această calitate *un* și *o* au pluralul *unii, unele* și *niște*. Apariția articolului nehotărât la Heliade se datorește, după Turculeț (LRLIII: 481–492) importante influențe pe care a avut-o franceza și mai ales italiana asupra acestui autor.

¹ Îi mulțumesc tinerei mele colega, Emanuela Timotin, pentru că mi-a înlesnit consultarea câtorva gramatici românești vechi.

Cu câțiva ani înainte de Heliade apăruse gramatica lui Constantin Diaconovici Loga (*Gramatica românească* 1822). În capitolul *De articol* nu este vorba decât de articolul hotărât. Formele considerate astăzi plurale ale articolului nehotărât (*niște, neștine*) sunt amintite în capitolul pronomelor nedefinite (*pronumele nehotărâtoare*).

Cu totul alta este situația în gramatica lui Hariton Tiktin (*Gramatică română pentru învățământul secundar*, 1893). Această gramatică consacră articolului un capitol întreg (X) și face diferența între substantive fără articol, cu articol hotărât și cu articol nehotărât. Tiktin este primul care nu ezită să afirme că articolul nedefinit *nu are forme de plural*. Probabil că a fost influențat de limba și de gramaticile germane, care folosesc pentru pluralul substantivelor nedeterminate numai desinența \emptyset , cu alte cuvinte, pluralul ‘bare’.

În general, în gramaticile românești (mai ales academice) articolul hotărât și nehotărât apar cu singular și cu plural. *Niște* este considerat ca un plural supletiv, dar autorii gramaticilor academice mai vechi – ca Cipariu (1869), A. Philippide (1897), Iorgu Iordan (1937) – îl consideră în mod corect, pronume nehotărât. A. Rosetti (1986) și Sandfeld/Olsen (1936) nu menționează decât singularul articolului nehotărât (cf. Stan 2007).

A doua ediție a *Gramaticii limbii române* (1963) și excelenta *Gramatică pentru toți* a Mioarei Avram (1997) care acorda articolului un întreg capitol, ca și recenta *Gramatica de bază a limbii române* (2010), indică în inventarul articolului nehotărât singularele *un* și *o* cu pluralul *niște*. Se precizează că pluralul nehotărât mai poate fi exprimat și numai prin pluralul substantivelor în cauză. Se menționează că *niște* poate avea și funcție partitivă atât la singular, cât și la plural când este vorba de *singularia* sau de *pluralia tantum*.

În gramatica Iordan/Robu (1978, 362–263), *niște* este considerat un cuantificator, neprecizat numeric. Ultima propoziție a capitolului dedicat articolului în această gramatică precizează că «articolul nehotărât nu constituie un sistem unitar, nici ca valoare gramaticală, nici din punct de vedere formal. Funcția lui principală [...] este aceea de a marca absența de notorietate a uneia sau a mai multor unități din aceeași specie, adică partiția non-separativă...».

O descriere clară și corectă a articolului nedefinit se găsește în *Enciclopedia limbii române*: «La plural [articolul nehotărât] nu are forme proprii de nominativ-acuzativ, cu valoarea sa se folosesc construcțiile cu substantivul nearticulat sau forma supletivă *niște*, marcă partitivă» (Zafiu 2001: 366–367). Ideea că forma *niște* este un partitiv se găsește și în articolele Cameliei Stan (2007): „Forma *niște*, tratată în general în gramatici ca pluralul nominativului-acuzativului al articolului nedefinit, este un articol partitiv invariabil care precedă pluralul substantivelor non masive (*Am văzut (niște) polițiști pe stradă*) și singularul substantivelor masive (*Aici s-a vărsat niște lapte*)” (Stan 2007: 565).

Cu mai multe detalii, se găsește această descriere azi în *The Grammar of Rumanian* (2013: 25–27), unde se afirmă în concluzie «the invariable *niște* is not an article, but an quantifier» (p. 293).

În ce privește italiana și spaniola, mă limitez aici la strictul necesar.

4.3. Italiana

Prima gramatică italiană, cunoscută sub numele de *Grammatichetta vaticana* a fost scrisă de Leon Battista Alberti (1495) cu intenția de a face o descriere a *l'italiano volgare fiorentino*. Deși mica gramatică urmează modelul latin al lui Priscian, nu numai că menționează articolul hotărât, dar dă și câteva reguli de folosire ale acestuia. În ce privește articolul nehotărât, nu e menționat decât singularul cu puține exemple și fără reguli de întrebuițare.

Gramatica lui Giovan Giorgio Trissino (1524), considerată ca prima gramatică științifică italiană, acceptă articolul ca o parte de vorbire, dar nu menționează existența unui articol nehotărât.

Spre deosebire de franceză unde forma partitivă elimină pluralul ‘bare’, în italiană acest plural a supraviețuit. După Renzi (1988), în anumite condiții «L'indeterminato non-specifico può essere espresso dall'assenzad'articolo, quando il nome è al plurale» (Renzi 1988: 374–375).

Descrierea cea mai clară și mai corectă a pluralului articolului nehotărât se găsește la Luca Serianni (1989: 81): «A differenza del determinativo, l'articolo *un, una* è privo di un suo plurale... Come plurale può funzionare nella maggior parte dei casi il partitivo *dei, degli, delle*».

Gramaticienii italieni au ales așadar o evoluție descriptivă asemănătoare cu cea a gramaticienilor români: menținerea pluralului ‘bare’ al substantivelor nedeterminate la plural, în concurență cu forma de plural a articolului partitiv, care în anumite condiții poate apărea și la singularul substantivelor masive. Însă originea formei de partitiv e diferită: în italiană ea provine, ca în franceză, de la prepoziția *de* urmată de articolul hotărât, în timp ce în româna folosește un pronume nedefinit, provenit dintr-o locuțiune verbală latină: *niște*.

4.4. Spaniola

Antonio de Nebrija, în *Gramática sobre la lengua castellana* (1492) e primul care consideră articolul ca o parte de vorbire, fără să menționeze însă existența unui articol nehotărât.

M. L. Calero Vaquera (1986: 81, nota 8) menționează că primul gramatician spaniol care face o distincție netă între articolul hotărât și nehotărât este B. de San Pedro în 1769.

În enumerarea tipurilor de articole nici una din diferitele gramatici între 1847–1920, nu dă un exemplu de articol nehotărât plural.

Leonetti (*apud* Bosque, 841) menționează că pluralul articolului nehotărât poate să fie exprimat de substantivele nedeterminate la plural fără să folosească un anume determinant. El analizează și diferențele care depind de diferite întrebuițări și situații¹.

¹ Leonetti greșește însă afirmând că existența formelor de plural *unos* și *unas* ale articolului nehotărât este o particularitate a limbilor iberice (cf. româna...).

5. Privire de ansamblu de la latină la limbile romanice

(1) Nedeterminarea singularizată

Latină. La singular se folosește *unus*.

(*Vidi unum puerum in Foro Romano*)

Pl. 'bare': *Vidi pueros in F.R.*

Rom. sg.: *Am văzut un copil în F.R.*

Rom. pl. 'bare' / niște

Rom. pl.: *Am văzut (niște) copii în F.R.*

It. sg.: *Ho visto un bambino nel F.R.*

It. pl. 'bare' / partitif *dei*

It. pl.: *Ho visto (dei) bambini nel F.R.*

Fr. sg.: *J'ai vu un enfant dans le F.R.*

Fr. mod. pl. partitif *des*

Fr. mod. pl.: *J'ai vu des enfants dans le F.R.*

Sp. sg.: *He visto un niño en el F.R.*

Sp. pl. 'bare': *He visto niños en el F.R.*

(2) Nedeterminarea nesingularizată în cadrul unui anumit număr de elemente

Lat. (*unus ex / de multis*) *Cognosco pueros [= de multis] qui praemium obtinuerunt.*

Rom. pl. 'bare' / (partitiv) *niște*

Cunosc (niște) copii care au primit premiul.

Am cumpărat (niște) pâine.

It. pl. 'bare' / partitif *dei*

It. *Conosco (dei) bambini chi hanno ricevuto il premio.*

Fr. pl : partitiv *des*

Fr. *Je connais des enfants qui ont reçu le prix.*

Sp. pl. 'bare' / *unos, unas* devant les *pluralia tantum*

Sp. pl. *Conozco niños que han recibido el premio. / He visto unas gafas.*

«Am văzut niște ochelari»

De reținut:

În română: *unii, unele* (pl. de la *unu, una*) au sensul «câțiva, câteva»:

Cunosc pe unii copii, care... «Cunosc anumiți copii, care...»

În spaniolă: *unos, unas* (pl. de *un(o), una*) au mai ales sensul 'câțiva':

Conozco unos niños, que... «Cunosc câțiva copii, care...»

6. Concluzii

În multe gramatici ale limbilor romanice se găsesc lungi discuții asupra condițiilor de întrebuintare și/sau asupra diferențelor de sens după mijloacele care stau la dispoziția locutorilor pentru a exprima **noțiunea abstractă de plural al unui element nedefinit**.

Această problematică se explică prin faptul că ‘articolul nehotărât plural’ n-a constituit și „nu constituie un sistem unitar, nici ca valoare gramaticală, și nici din punct de vedere formal” (cf. *supra* 3.4. Iordan/Robu).

Spre deosebire de articolul hotărât sg. și pl. și de articolul nehotărât sg. care provin de la forme care în latină erau în drum spre gramaticalizare și care au devenit în felul acesta obligatorii pentru vorbitori, **nu există nici o urmă de gramaticalizare a unui plural al articolului nehotărât în latină.**

a) Pe de o parte din punct de vedere logic există imposibilitatea de a crea un plural în cazul unei nedeterminări singularizante.

b) Pe de altă parte au existat obstacole ca:

- eterogenitatea mijloacelor de marcare în cazul nedeterminărilor nesingularizante;
- lipsa de expresivitate a pluralului ‘bare’ având morfemul Ø;
- suprapunerea nedeterminării și a cuantificării, care stau la originea lui *unus* și a diferitelor sale sensuri;
- grupul foarte eterogen al pronumelor nedefinite pentru a indica subsensuri de diferite feluri, ca de exemplu ‘cunoscut’ care putea implica unul sau ambii poli ai discursului (‘alteritate’, ‘totalitate’, ‘nulitate’ etc.). Din motive deja amintite, puține din pronumele implicate aveau calitățile formale, semantice și discursive (dimensiune, transparență, frecvență) pentru a permite supraviețuirea lor în fazele noi ale limbii. Din cauza aceasta s-a recurs la forme noi, dintre care nu toate erau prezente în variațiile latinei în secolele VI–VII.

În fața acestei situații gramaticienii limbilor romanice, încercând să standardizeze și să regularizeze formele gramaticale, au acționat în diferite feluri. **Ei sunt cei care canalizează limba istorică ‘concretă’.**

Intervenția cea mai spectaculoasă a fost cea a gramaticienilor francezi care au eliminat marcajul slab, cu Ø al pluralului ‘bare’ și care au impus o singură formă, obligatorie pentru partitiv și pentru așa numitul plural al articolului nehotărât plural.

Celelalte trei limbi au rămas fidele moștenirii latine, păstrând pluralul ‘bare’.

Italiana și româna au impus forma de partitiv, care există la singular, dar care la plural funcționează după reguli diferite pentru cele două limbi. De altfel în italiană partitivul este mai dezvoltat decât în română.

Spaniola s-a distanțat impunând ca formă de plural a articolului nehotărât pe *unus* gramaticalizat la singular în situații speciale (*pluralia tantum*), dar lăsându-i ca primă funcție cea a unui determinant indefinit la plural.

Româna merge cu italiana cu excepția alegerii formei semnificativului partitiv: aceasta este aceeași numai în italiană și în franceză. Româna folosește în ambele funcții un nedefinit ‘nou’, care provine dintr-un mod mai concret al exprimării nedeterminării, printr-o locuțiune verbală conținând verbul *nescire* «a nu ști» > rom. *niște*.

Astfel a luat naștere ‘un plural al articolului nehotărât’, categorie conceptuală **care de fapt nu a existat niciodată**.

Ținând seama de concepția Coseriu-Humboldt despre crearea limbii: trebuie să adăugăm la activitatea locutorilor, care, exercitând *energeia* crează acel *ergon*, **contribuția gramaticienilor** care influențează în formă scrisă (și didactică) diferite părți ale acestui *ergon*, canalizându-l în anumite direcții.

SURSE TEXTUALE

Grégoire de Tours, *Historia Francorum* I–X, în Wikisource.

Iordanes: <http://www.harbornet.com/folks/theodrich/Goths/Goths1/Goths2.htm>

BIBLIOGRAFIE MINIMALĂ

Alberti, Leon Battista, 1964, *La prima grammatica della lingua volgare. La Grammatichetta vaticana*, ediție îngrijită de Cecil Gryson, Bologna, *Commissione per i testi di lingua*.

Avram, Mioara, ²1997, *Gramatica pentru toți*, București, Humanitas.

Bonnet, Max, 1980, *Le latin de Grégoire de Tours*, Paris, Hachette.

Bosque, Ignacio, Violeta Demonte (eds.), 1999, *Gramática descriptiva de la lengua española*, 3 vols., Madrid, España.

Buridant, Claude, 2000, *Grammaire nouvelle de l'ancien français*, Sedes/HER.

Burkard, Thorsten, Markus Schauer, ⁵2012, *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik* (begründet von Hermann Menge), Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.

Calero Vaquera, Maria Luisa, 1986, *Historia de la Gramática española (1847–1920)*, ediție îngrijită de Bello, A, A. R. Lenz, Madrid, Gredos.

Chivu, Gheorghe (ed.), 2001, *Institutiones Linguae Valachicae*, București, Editura Academiei.

Corblin, Francis, 1987, *Indéfini, défini et démonstratif*, Genève, Droz.

Coseriu, Eugenio, 1957, „Determinación y entorno. Dos problemas de una linguística del hablar”, în *Teoría de lenguaje y linguística general, Tercera edición revisada y corregida*, Madrid, Gredos, p. 282–323.

Diaconovici Loga, Constantin, 1972, *Gramatica românească*, Șerban Olimpia & Eugen Dobrescu, Timișoara, Editura Facla.

Enciclopedia limbii române, 2001, (coord. Marius Sala), București, Univers enciclopedic.

Haspelmath, Martin, 1997, *Indefinite Pronouns*, Oxford, Oxford University Press.

Heliade Rădulescu, Ion, 1980, *Gramatică Românească*, ediție îngrijită de Valeria Guțu Romalo, București, Editura Eminescu.

- Iliescu, Maria, 2012, „Comment une langue améliore-t-elle ses déficiences?“, republicat în *Varia Romanica*, Berlin, Frank & Timme, p. 17–32.
- Jordan, I., V. Robu, 1978, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Kleiber, Georges, 2013–2014, „Massif/comptable: d’une problématique à l’autre“, *Langue Française*, 183, p. 3–24.
- Lavric, Eva, 2001, *Fülle und Klarheit. Eine Determinantensemantik*, I–II, Tübingen, Stauffenburg.
- Leonetti, Manuel, 1999, „El artículo“, în Bosque, Ignacio, Violeta Demonte (eds), *Gramática descriptiva de la lengua española*, vol. I, Madrid, Espasa, p.787–890.
- Leumann, Manu, Johann Hoffmann, Anton Szantyr, 1889–1977, *Lateinische Grammatik*, München, Beck.
- LRL: Holtus, Günter, Michael Metzeltin, Christian Schmitt, Christian (ed.), 1988–2005, *Lexikon der Romanistischen Linguistik*, vol. I–XII, Tübingen, Niemeyer.
- Meisterfeld, Reinhard, 2000, „Die unbestimmte Bestimmung: Zur Entstehung des unbestimmten Artikels in den romanischen Sprachen“, în Bruno Staib (ed.), *Linguistica romanica et indiana, Festschrift für Wolf Dietrich*, Tübingen, Narr, p. 303–327.
- Meyer-Lübke, Wilhelm, 1894, *Grammatik der romanischen Sprachen*, Zweiter Band, *Romanische Formenlehre*, Leipzig, Reisland.
- Nebrija de, Antonio, 2011, *Gramática sobre la lengua castellana*, ediție îngrijită de Carmen Lozano (ed.), Madrid, Real Academia Española.
- Neumann-Holzschuh, Ingrid, 1992, „Spanisch: Grammatikographie“, LRL, VI, 1, p. 616–635.
- Orlandini, Ana, 1981, „Semantica e pragmatica dei pronomi indefiniti latini“, *Lingua e stile*, 16, p. 215–234.
- Padley, G. A. (ed.), 1976, *Grammatical Theory in Western Europe (1500–1700)*, *The Latin Tradition*, Cambridge.
- Palsgrave, John, 1530, *L’esclaircissement de la langue françoise*, L, Paris [Rééditée, Genève 1972].
- Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2013, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Poggi Salani, Teresa, 1988, „Italienische Grammatikographie“, LRL IV, p. 774–786.
- Rădulescu, Heliade Ion, 1980, *Gramatică românească*, ediție îngrijită de Valeria Guțu-Romalo, București, Editura Eminescu.
- Reinheimer Rîpeanu, Sanda, 2001, *Lingvistică romanică*, București, Editura Bic All.
- Real Academia Española, 2009, *Nueva gramática de la lengua española*. Vol. I *El artículo* (II), Madrid, Espasa, p. 1087–1160.
- Renzi, Lorenzo, 1988, „L’articolo“, în Renzi, Lorenzo, Gianpaolo Salvi (ed.), *Grande Grammatica Italiana di consultazione*, vol. I, Bologna, Il Mulino, p. 372–382.
- Riegel, Martin, Jean-Christoph Pellat, René Rioul, 1997, *Grammaire méthodique du français*, Paris, PUF.

- Schmitt, Christian (ed.), 1993, *Grammatikographie der Romanischen Sprachen*, Bonn, Romanistischer Verlag, p. 648–671.
- Selig, Maria, 1992, *Die Entwicklung der Nominaldeterminanten im Spätlatein*, Tübingen, Narr.
- Serianni, Luca (con la collaborazione di Alberto Castelvechio), 1998, *Grammatica Italiana*, Bologna, Utet Libreria.
- Stan, Camelia, 2007a, „Articolul *niște*”, în Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *Limba română – stadiul actual al cercetării. Actele celui de al 6-lea Colocviu al Catedrei de limba română (29–30 noiembrie 2006)*, București, Editura Universității din București, p.199–205.
- Stan, Camelia, 2007b, „L’articolo indefinito in rumeno”, în Iliescu, Maria, Heidi Siller-Runggaldier, Paul Danler (eds), *Actes CILPR XXV*, vol. VI, Innsbruck, p. 566–572.
- Stark, Elisabeth, Elisabeth Leiss, Werner Abraham, 2007, *Nominal Determination*, Amsterdam Philadelphia, John Benjamins.
- Swiggers, Pierre, 1985, „Le Donait français. La plus ancienne grammaire du français”, *Revue des langues romanes*, 89/2, p. 235–251.
- Swiggers, Pierre, 1990, *Französisch: Grammatikographie*, LRL, V, I, p. 843–869.
- Tasmowski-De Ryck, Liliane, Brenda Laca, 2000, „Le pluriel indéfini et les référents du discours”, în Moeschler, J., M. J. Reichler-Béguelin (eds.), *Référence temporelle et nominale, Actes du colloque de Cluny*, Frankfurt, Peter Lang, p. 190–207.
- Tekavčić, Pavao, 1993, *Grammatica storica dell’italiano*, Vol. II, Bologna, Il Mulino.
- Tiktin, Hariton, 1893, *Gramatica română, pentru învățământul secundar*, I, Iași, Frații Șaraga.
- Turculeț, Adrian, 1989, „Roumain: Grammaticographie”, LRL, III, p. 481–492.
- Werner, Edeltraut, 1993, „Trissinos Sprachtheoretischer Ansatz und die Grammatichetta”, în Schmitt, Christian (ed.), p. 648–671.
- Werner, Fritz, 1908, *Die Latinität der Getica des Jordanis*, Halle, Dr. Seele & Co.
- Wilmet, Marc, 1997, *Grammaire critique du français*, Louvain-la-Neuve, Duculot.
- Wunderli, Peter, 1993, „Der Artikel in den Renaissancegrammatiken des Französischen”, în Schmitt, Christian (ed.), p.693–726.
- Zafiu, Rodica, 2001, ‘nehotărât (nedefinit), articol ~’, în *Enciclopedia limbii române*, București, Univers enciclopedic.

Maria ILIESCU
Universitatea din Innsbruck, Austria

**DIALECTOLOGIE. GEOLINGVISTICĂ.
ONOMASTICĂ. FONETICĂ**

FENOMENE DIALECTALE PURTATE DE PĂSTORII TRANSILVĂNENI ÎN ZONE DE IERNATIC DUNĂRENE

DIALECTAL FEATURES TRANSPORTED BY TRANSYLVANIAN
SHEPHERDS TO DANUBIAN WINTERING ZONES

(Abstract)

Dialectologists have always paid attention to the spread of dialectal phenomena, and the issue has been better understood to the extent that linguistic data have been connected to the history, the geography, or the social and economic life of some community. Within the Romanian linguistic space, transhumance has been one of the most important causes of transporting the dialectal particularities of one region to another zone, with different linguistic specifics.

This study aims to shed light on a number of dialectal features transported by Transylvanian shepherds from their native places, to their wintering places, close to the Danube river, to some villages in southern Oltenia and Wallachia, in particular. Most of them are phonetic, however, lexical and morpho-syntactical aspects occupy an important place too. In many cases, the route that these phenomena followed is still visible, because the Danubian regions under scrutiny have remained rather isolated within the larger area of the south-eastern Daco-Romanian dialects.

Keywords: linguistic contact, contact dialects, dialectal islands, interferences.

1. S-a remarcat de multă vreme caracterul unitar al limbii române vorbite. În lucrarea de față, ne propunem să evidențiem rolul jucat de transhumață, mai ales de cea practică de crescătorii de oi din Mărginimea Sibiului, în transmiterea și perpetuarea faptelor de limbă. Dorim să reliefăm contribuția păstoritului transhumant în migrarea unor particularități dialectale și în păstrarea relativei apropieri dintre variantele teritoriale ale dacoromânei,

contribuție subliniată deja de dialectologi (Petrișor 1978: 19) și fundamentală nu numai pentru dacoromână, ci pentru română în ansamblu.

Modul în care se răspândesc fenomenele lingvistice – fie ele pronunțări specifice unei zone, morfeme, cuvinte, sensuri, construcții sintactice – s-a aflat în atenția cercetătorilor chiar înainte de apariția metodei geografiei lingvistice și, implicit, a dialectologiei, însă aceasta a reușit să clarifice, mai cu seamă prin intermediul hărților lingvistice, aspectele concrete ale acestui proces. Datorită bogăției materialului dialectal cules și cartografiat de dialectologii români, pot fi observate noi aspecte și subliniate trăsăturile caracteristice. Pe hărțile atlaselor, se pot remarca și eventualele suprapuneri de fenomene, substituirii de termeni, influențe reciproce etc. Revărsarea, infiltrarea ori migrația la distanță sunt realizările sale „clasice”, iar ele pot fi completate de subtipurii rezultate din combinarea celor dintâi. Prezența unor fenomene similare în localități aflate la distanță unele de altele nu înseamnă neapărat că acestea au fost transplantate din una dintre ele, fenomenele putând avea origine comună, dar când este vorba de fenomene corelate cu altele și specifice unui anumit domeniu de activitate, dominant într-unul din puncte, atunci, firește, coincidența fortuită poate fi pusă sub semnul întrebării.

În spațiul românesc de etnogeneză, un rol esențial în transmiterea fenomenelor lingvistice l-a avut, așa cum au subliniat mulți învățați (Constantinescu-Mircești 1976; Petrișor 1991 ș.a.), una din cele două ocupații de bază ale strămoșilor noștri, păstoritul, care, alături de agricultură (v. Pușcariu 1940), a fost practicat din cele mai vechi timpuri. Dovada cea mai puternică o constituie terminologia specifică, în cea mai mare parte alcătuită, în afara formațiilor românești, din cuvinte de substrat ori de origine latină (v. Petrișor 1978: 19; Brâncuș 1983). De fapt, nu creșterea oilor în sine este foarte importantă, ci pendularea turmelor între pășunile înalte din Carpați și Balcani, în timpul verii, și locurile joase de la câmpie ori din luncile râurilor și mai ales a Dunării, în perioada rece a anului, așadar păstoritul transhumant. Și alte popoare romanice cunosc acest tip de păstorit (francezii, catalanii, printre ele), dar amploarea acestuia un a atins-o, probabil, pe cea din arealul românesc. Aceasta a făcut posibil ca populațiile balcanice (de exemplu, albanezii) să-i perceapă pe români prin prisma acestei ocupații, *cioban* devenind un etnonim folosit alături de *vlah* pentru a-i desemna. Așadar, în abordarea elementelor de dinamică dialectală se impune, în cazul românei mai mult decât în cazul altor limbi, evidențierea locului ocupat de transhumanță.

2. Păstoritul transhumant a fost posibil în primul rând datorită configurației reliefului, așezat în trepte, cu munți nu foarte înalți, cu multe locuri propice pășunatului, cu numeroase drumuri, trecători și pasuri, cu depresiuni, „șări”, și dealuri, unde se putea practica agricultura de sprijin (legume, fructe, cereale, nutreț), și, în sfârșit, cu câmpii și lunci generoase, toate acestea asigurând și varietatea climatică necesară. Un alt factor favorizant a fost cel istoric, tipul societății arhaice și al feudalismului românesc timpuriu, un feudalism de

obște, în exprimarea prof. M. Petrișor, permanenta legătură între provinciile românești, dar și dependența o lungă perioadă de timp de Imperiul otoman, mare consumator de carne de oaie. Carnea și produsele lactate constituiau o parte importantă a tributului plătit Porții. În sudul Olteniei și al Munteniei se mai păstrează amintirea vechiului „drum al untului”, care ducea la Giurgiu și, mai departe, peste Dunăre, la Rusciuk și Istanbul.

Este bine cunoscută importanța păstoritului la aromâni, în toate formele sale: nomad, seminomad și local, fapt care a favorizat perceperea românilor, cum aminteam deja, ca o categorie profesională, alături de cea de „cărăvănari” ai Balcanilor. La nord de Dunăre, de-a lungul Carpaților, s-au dezvoltat, ca și la sud de fluviu, numeroase centre pastorale, două din cele mai importante fiind Țara Bârsei (mai ales cele șapte sate românești, cunoscute în prezent ca Săcele), cu extensie spre Subcarpații Munteniei (Rucăr, Câmpulung Muscel) și cei de curbură, iar apoi, mai departe spre sudul Moldovei, Basarabia, Câmpia Română și Dobrogea, și Mărginimea Sibiului (unde se remarcă localitățile Jina, Orlat, Poiana Sibiului), cu spațiu de vârtic mai generos și cu deschidere mai ales spre Câmpia Transilvaniei, Câmpia Tisei, Câmpia Banatului, Subcarpații Olteniei și Lunca Dunării. Drumurile transumanței au fost cartografiate în perioada interbelică de Th. Capidan, iar hărțile atlaselor dialectale le confirmă și le detaliază întrucâtva.

Numele sub care au fost percepuți crescătorii de oi din cele două zone sunt diferite: *mocani* sau *bârsani*, pentru cei dintâi, și *țuțuieni*, *mărgineni* sau *ungureni*, pentru ceilalți. Nu trebuie uitat însă că sub numele de *ungureni* au fost desemnați în regiunile extracarpatice transilvănenii, în general, și, în special, cei stabiliți aici. Nu pare credibil că mocanii și țuțuienii și-au împărțit, prin acorduri formale, „sferele de influență” ale iernaticului, pentru că pentru vârtic nu se punea problema, iar, în numeroase cazuri, hărțile lingvistice indică o unitate terminologică remarcabilă a celor două centre, firească, de altminteri. Totuși, de multe ori, natura spațiului învecinat, căile de comunicație, relațiile cu autoritățile au determinat o împărțire a arealului și, în consecință, o diferențiere lingvistică (v., de exemplu, h. 255 **Noatenă** din ALRM II s.n., vol. I: *noatenă* ocupă jumătatea de vest, mai intens romanizată, iar *cârlană*, susceptibil din substrat, acoperă partea estică a dacoromânei).

Centrul din Țara Bârsei pare mai puternic în ceea ce privește practicarea transumanței, și este, probabil, mai vechi, gândindu-ne și la posibila origine autohtonă a radicalului *bâr-*, devenit interjecție de mânăre-chemare a oilor, dar putând fi inițial corespondentul traco-dac al latinescului *ovis* (Petrișor 1978: 19). În plus, aromânii îi denumesc pe dacoromâni și cu termenul *mucan*, ceea ce arată că cele două ramuri ale românității aveau contacte și prin intermediul păstorilor (v. Saramandu 2003). Din contră, centrul din Mărginime, posibil mai nou, avea condiții locale mai propice atât pentru vârtic, cât și pentru tomnatic și iernatic, ceea ce reducea oarecum amploarea transumanței. Totuși, numele de *țuțuien* este atestat în Dobrogea, tot așa cum sarica este numită

lângă Dunăre, în pct. 978 (Rastu, Dolj) și 998 (Izlaz, Teleorman) ale NALR Olt., *cojoc bârsănesc*, respectiv *cojoc mocănesc*. Trebuie spus că locuitorii celorlalte provincii românești, și nu numai ei, nu aveau la dispoziție prea multe elemente pentru a face deosebirea dintre un reprezentant al Mărginimii și unul din Țara Bârsei, existând, în general, la aceștia, similitudini de tipologie umană, port și limbă.

3. Într-o serie de lucrări și articole (Celac 2007; Petrișor 1978, 1991), au fost descrise unele particularități lingvistice purtate de-a lungul drumurilor transhumanței de mocanii bârsani, precum: *preducea*, *crintă*, *bólnav*, palatalizarea labialelor, prezența lui *u* final, cu precizarea că ultimele două se pot datora și unguenilor din Mărginime. Din aceste studii reiese, în mare măsură, dispersia fenomenelor lingvistice datorate păstorilor transilvăneni mai ales în partea de est și de sud-est a teritoriului dacoromân. Oarecum în continuarea acestei cercetări, ne propunem în rândurile de față să urmărim contribuția păstorilor din Mărginime la răspândirea unor fapte de limbă, la purtarea acestora înspre și dinspre locurile de iernatic, mai cu seamă în cele din preajma Dunării oltene și din sud-vestul Munteniei, Oltul, Jiul, Oltețul fiind căi naturale care au favorizat coborârea turmelor la Dunăre, de-a lungul lor înșirându-se și multe particularități transilvănene. Demersul este îngreunat de faptul că, în multe privințe, graiurile din sudul Transilvaniei au aceleași trăsături cu graiurile munteneste, făcând parte din marea arie a graiurilor sudice. Totuși, ele cunosc și fenomene caracteristice, precum: existența vocalelor *e* și *o* deschise, palatalizarea dentalelor, a labialelor, existența lui *u* final, mai mult ca perfectul perifrastic ș.a. (v. *Tratat*, Petrișor, curs). Anumiți termeni păstorești întâlniți în Mărginime puteau să aparțină, la un moment dat, numai acestei zone, de unde s-au răspândit, iar alții puteau fi generali sau răspândiți încă din vechime.

Pe de altă parte, este cunoscut că unele localități din sudul Olteniei și din sud-vestul Munteniei au fost colonizate de păstori transilvăneni (v. E. Gamillscheg, *Aluniș*)¹, iar prezența unor toponime, precum Borăscu – vârful și lac în Munții Godeanu, numele vechi al satului Boroșteni din comuna Peștișani, Gorj (Brâncuș 2007: 104) și sat din sudul județului Gorj, comuna natală a autorului acestor rânduri – ori Murgași, derivat de la termenul pastoral *murgă*, pentru un sat din nord-estul județului Dolj și pentru un vârful din Balcani, nu face decât să confirme că zona avută în vedere s-a aflat pe căile transhumanței. În plus, legende locale amintesc de originea pătorescă a unor localități din

¹ V. și informațiile referitoare la comuna Măceșul-de-Sus, situată lângă pct. ALR 872, Măceșul de Jos, oferite de G. I. Lahovari, în *Marele dicționar geografic al României*, vol. IV, s.v. Astfel, localnicii sunt crescători de oi, iar biserica a fost ctitorită în 1825 de Neagoe Ciobanu și de Năstase Chintescu. În apropiere se află o gârlă, o baltă și o comună Nedeia. Nu departe, comuna Orlea poartă același nume cu un munte din Dâmbovița și înrudit cu al Orlatului din Mărginimea Sibiului.

această arie, cum se întâmplă în satul Saiele (< *saia* ‘adăpost pentru vite’) din Teleorman (pct. 780 ALRR MD), unde un informator arată că „niște ciobani ar fi făcut un adăpost pentru oi”.

4. Ne rețin atenția, pentru zona Mărginimii, considerată *aria-bază*, în special localitățile Poiana Sibiului (pct. 130 ALR/407 ALRR. *Sinteză*) și Aciliu (pct. 129 ALR/408 ALRR. *Sinteză*), sat al comunei Săliște, ambele din județul Sibiu, dar ele nu pot fi privite izolat, ci în corelație cu alte puncte de anchetă vecine. În sudul Olteniei, *aria dunăreană*, interesante pentru cercetarea de față sunt, în primul rând, localitățile Măceșul de Jos (pct. 872 ALR/981 ALRR. *Sinteză*), din județul Dolj, Orlea (pct. 885 ALR/996 ALRR. *Sinteză*) și Izbiceni (pct. 886 ALR/997 ALRR. *Sinteză*), ambele din județul Olt, dar se pot include, de asemenea, unele puncte din sudul județului Teleorman, ca Saiele ori Zimnicea (pct. 899 ALR/810 ALRR. *Sinteză*). Similitudini cu fenomenele întâlnite în aria dunăreană și în aria-bază se întâlnesc, izolat sau formând microarii, în nord-estul județului Vâlcea, între cursurile mijlocii ale Mureșului și Oltului, în sud-vestul Transilvaniei (Ținutul Pădurenilor, Hațeg), ca și în Banat (mai ales în sudul și estul acestei provincii) și în partea sudică a Crișanei. Nu trebuie uitate prelungirile sud-dunărene din Valea Timocului (v. Nestorescu, Petrișor).

Sud-vestul Olteniei reprezintă o arie aparte în ansamblul graiurilor sudice, în special datorită „originalității” palatalizării labialelor.

5. Fenomenele dialectale din aria dunăreană, care pot fi considerate ca fiind purtate de ungureni, nu sunt foarte numeroase. Legat de aceasta, trebuie să ținem cont că de aproape un secol transhumanța nu se mai practică înspre aceste zone decât în mică măsură și că straturile lingvistice aparținând unui aport de populație transilvăneană s-au estompat în timp, formele datorate acesteia, suprapuse, eventual, unor straturi lingvistice anterioare, fiind înlocuite, la rândul lor, de unele mai răspândite în zonele învecinate. Totuși, pot fi interpretate ca purtate următoarele:

Străgheată/străgheață, cunoscut atât în Mărginime, cât și în Țara Bârsei, este răspândit pe axa N-E (zona nordică a Carpaților Orientali) – S-V (Câmpia Banatului, Dunăre). La fel, *ciopor/cioporel* și alte derivate, care, însă, nu e dat în Țara Bârsei. *A băga cioban* sau *pieptenuși* (de pieptenat lâna) se cunosc într-o arie mai restrânsă, care începe din Hațeg, incluzând pct. 872.

Foarte importantă este concordanța denumirii unui anumit tip de creștătură în urechea oii: *țanc*, pentru *cociorvă*, se găsește doar în pct. 872, iar *țancuș*, doar în 130. Termenul, polisemantic, are mai ales semnificația de ‘băț cu care se măsoară laptele...’.

Postrungă, general oltenesc pentru *strungăreață*, dar întâlnit și pe malul muntenesc al Oltului și în sudul Banatului, e purtat în sens invers, el apărând, la nord de Carpați, doar în pct. NALR 407, 408 (*păstrungă*), 425 (*postrungă*), într-o arie în care predomină *strungă*.

Crintă, de origine bulgărească și cunoscut în Mărginime, pare să fie purtat de mocani pe o axă orientată din estul Transilvaniei și Carpații Orientali spre

Bărăgan și Dobrogea, așadar el nu apare în sudul Olteniei și al Munteniei, nefiind purtat de ungureni. În aceeași situație se află *preducea*, tot termen bulgăresc, a cărui răspândire începe din Țara Bârsei și ajunge în Dobrogea.

6. În concluzie, se pot face următoarele constatări:

Rolul major al transilvănenilor în asigurarea unității limbii române în ansamblu și al dacoromânei, în special, este evident, iar transhumația se înscrie între factorii majori.

Locurile de văratic și de iernatic au reprezentat zone de întâlnire și de schimb lingvistic și cultural.

Putem identifica o axă N-E – S-V, din Țara Dornelor până la Dunăre, de pendulare a păstorilor din Mărginime.

Unii termeni păstorești pot să se datoreze, în arii marginale ori izolate, fenomenului de conservatorism, dacă sunt vechi. Alții au existat odinioară și în zonele avute în vedere, dar s-au pierdut sau au fost înlocuiți.

Se observă, încă o dată cum dialectologia, geografia lingvistică acordă un sprijin extrem de important pentru clarificarea și confirmarea unor particularități ale istoriei și civilizației unui popor.

De asemenea, este evidentă imposibilitatea de a discuta faptele dialectale, în absența abordării inter- și transdisciplinare: geografico-istorico-sociologico-psihologico-etnologică.

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș, Gr., 1955, „Cercetări asupra unui grai de tranziție”, *Revista Universității C. I. Parhon*, Seria științelor sociale, nr. 2–3, p. 197–206.
- Brâncuș, Grigore, 1983, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Brâncuș, Grigore, 2007, *Studii de istorie a limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Celac, Alina, 2007, *Terminologia păstoritului în graiurile dacoromâne sudice*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București.
- Constantinescu-Mircești, C., 1976, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în secolele XVIII–XIX*, București, Editura Academiei Române.
- Densusianu, Ov., 1968, *Păstoritul la popoarele romanice*, în *Opere*, vol. I, București, p. 185–213.
- Dragomir, N., 1926, „Din trecutul oierilor Mărgineni din Săliște și din comunele din jur”, în *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, p. 195–249.
- Iancu, Victor, 1975, *Palatalizarea dentalelor în limba română*, Timișoara, Editura Facla.
- Ioniță, I., 1989, „Etimologia cuvântului *mocan* și implicațiile lui etimologice”, *Studii și cercetări lingvistice*, XL, nr. 5, p. 477–487.

- Lahovari, George Ioan, 2011, *Marele dicționar geografic al României*, vol. IV, București, Socec, 1901, ediție anastatică, Iași, Tipo Moldova.
- Meteș, Ștefan, 1977, *Emigrări românești din Transilvania în sec. XIII-XX (Cercetări de demografie istorică)*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Petrișor, Marin, 1962, „Graiuri mixte și graiuri de tranziție. Cu privire la un grai mixt din nord-nord-vestul Olteniei”, *Limba română*, XI, nr.1, p. 87–94.
- Petrișor, Marin, 1978, „Pastoral Terminology in Romanian”, *Analele Universității din Craiova. Științe Filologice*, anul VI, p. 19–28.
- Petrișor, Marin, 1991, „Transhumanța păstorilor ardeleni oglindită în hărțile graiurilor”, *Analele Științifice ale Universității „Ovidius”*. Secțiunea Filologie, II, Constanța, p. 122–134.
- Petrișor, Marin, 1994, *Graiuri dacoromâne în contact*, Constanța, Tipografia Universității „Ovidius”.
- Popescu-Sireteanu, I., 1980, *Contribuții la cercetarea terminologiei păstorești în limba română*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”.
- Rusu, Grigore, 1983, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Sala, Marius, 1957, „Din terminologia pastorală românească: rom. *vătui, cârlan, noaten*”, *Studii și cercetări lingvistice*, VIII, nr. 1, p. 77–83.
- Saramandu, Nicolae, 2003, „Arom., megl. *mucán* ‘dacoromân’. Câteva aspecte etnolingvistice”, *Studii aromâne și meglenoromâne*, p. 37–42.
- Șandru, D., 1946, *Mocanii în Dobrogea*, București, Imprimeria Națională.
- Șandru, D., F. Brânzeu, 1931–1932, „Printre ciobanii din Jina”, în *Grai și suflet*, V, p. 300–350.
- Șandru, D., F. Brânzeu, 1933–1934, „Printre ciobanii din Jina”, în *Grai și suflet*, VI, p. 193–247.
- Teaha, T., 2005, *Cuvinte latinești moștenite în graiurile românești actuale*, București, Editura Academiei Române.
- Vuia, R., 1964, *Tipuri de păstorit la români*, București, Editura Academiei Române.

SIGLE

- ALRR. *Sinteză*, I: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, coordonator: Nicolae Saramandu, colectiv de elaborare: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela-Mariana Morcov, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2005.
- ALRR MD I: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, de Teofil Teaha, Mihai Coțțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1996.

-
- ALRR MD V: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, de Teofil Teaha (coordonator), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, vol. V, București, Editura Academiei Române, 2007.
- ALRR.–Trans., I: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, de Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loșonți, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1992.
- DGS: Maria Marin (coord.), Ion Ionică, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, vol. I–III, București, Editura Academiei Române, 2009–2011.
- Tratat*: Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura „Scrisul românesc”, 1984.

Cosmin CĂPRIOARĂ
Universitatea „Ovidius” din Constanța

**CONTRIBUȚII LA STUDIUL STRUCTURILOR
FONETICO-FONOLOGICE CONSONANTICE
COMPUSE
(ÎN BAZA MATERIALULUI
LIMBILOR ROMÂNĂ ȘI ENGLEZĂ)**

CONTRIBUTIONS TO STUDIES ON PHONETIC AND PHONOLOGICAL
CONSONANTIC COMPOUND STRUCTURES (BASED ON THE
MATERIAL FROM ROMANIAN AND ENGLISH LANGUAGES)

(Abstract)

Pronunciation (phonetics and phonology) is the most important language compartment. Speech sounds and language phonemes may be characterised by articulation (vowels and consonants) and structure (simple and compound). The system of Romanian and English compound consonantic monophonemic units is represented by affricates. These units provoke controversies among researches as far as there is no unique opinion regarding their phonetic nature and phonological status, as well as their number in this or that language. In this context, the given issues are examined both theoretically and experimentally.

Keywords: phonetics, phonology, sound, phoneme, complex monophonemic unit, affricate.

Învățarea unei limbi presupune studierea compartimentelor ei de bază: fonetico-fonologic, gramatical, lexical și ortografic. După opinia majorității cercetătorilor în domeniul științelor limbajului și ale educației, latura fonetico-fonologică este de o primă importanță. Pe de o parte, când copilul se naște, el își însușește mai întâi sunete ale vorbirii prin intermediul cărora devine în continuare apt să formeze cuvinte și fraze. Pe de altă parte, fonemul este cea mai mică unitate a limbii care poate servi drept „material de construcție”

pentru unități mai complexe (grafeme, lexeme etc.) și drept semn de distincție între acestea, în plan sintagmatic și paradigmatic.

Sunetele vorbirii (și fonemele limbii) pot fi clasificate articulatoriu (vocalismul și consonantismul) și structural (unitățile simple și compuse). În această ordine de idei, lucrarea de față este dedicată unităților monofonematice consonantice compuse (în continuare UMCC) în limbile română și engleză.

UMCC, cunoscute și ca **africate, semiocclusive (miocclusive), semiconstrictive, oclusiv-constrictive (occlusiv-fricative), consoane complexe (compuse, contopite), oclusive contopite** (sau **continue**), diftongi consonantici, ridică o serie de probleme dificile la nivel fonetico-fonologic. Una dintre ele ține de **statutul lor fonematic**. După A. Turculeț, UMCC constituie sunete specifice, care se produc prin îmbinarea modurilor de articulație oclusiv și constrictiv, ce încep cu o ocluzie și se termină printr-o constricție omorganică, repetând astfel în faza inițială o oclusivă, iar în faza finală – o constrictivă; de exemplu: /ts, tʃ, pf, kx/ (Turculeț 1999: 37). N. Corlăteanu și Vl. Zagaevski susțin că elementul oclusiv din cadrul africaterii evită faza de exploziune, trecând într-un zgomot de fricțiune ca la fricative. Astfel, UMCC se prezintă ca o sudură, o întrepătrundere a două nuanțe fonetice: o oclusivă (dar nu o explozivă) și o constrictivă: /tʃ/=/t+s/, /dʒ/=/d+z/, /ts/=/t+s/, /dz/=/d+z/ (Corlăteanu, Zagaevski 1993:78). Această opinie este exprimată și de E. D. Polivanov (Поливанов, 1991: 158–160) și de alți cercetători (cel din urmă menționează că locul articulării celor două elemente trebuie să fie același, adăugând că, în sensul larg, africaterii pot fi unite cu oclusivele într-o categorie). O. S. Akhmanova definește africaterii în felul următor: „consoana cu recursia fricativă în loc de exploziune, care, de obicei, apare ca rezultat al contopirii sunetului oclusiv cu următorul sunet constrictiv omorganic, inițial tautosilabic” (Ахманова 1966: 61). M. Bogdan consideră că UMCC sunt un fel de sunete la articularea cărora ocluziunea nu se deschide brusc, ci treptat, gradual, terminând articularea printr-o constricțiune (Bogdan 1962: 121). Această idee este reflectată și de Gh. Constantinescu-Dobridor (Constantinescu-Dobridor 1980: 94), D. Crystal (Crystal 1999: 8), D. Jones (Jones 1958: 535), L. V. Șerba (Щерба 2004: 172) (cel din urmă susține că elementul fricativ nu este decât un fel de exploziune). N. Corlăteanu este de părere că în cazul UMCC nu se poate vorbi de o succesiune consecutivă a două articulații una după alta, ci de o singură articulație a unui singur fonem, la care momentul exploziunii dispare sau este redus aproape totalmente. Aceste unități fonetice au un caracter monofonematic. De aceea UMCC nu pot fi considerate diftongi consonantici: e vorba, de fapt, de contopirea într-un singur fonem a două nuanțe articulatorice (Corlăteanu 1978 :91). D. Jones, considerând africaterii, după cum s-a menționat, ca un fel de oclusive și recunoscând implicit caracterul lor monofonematic, admite o separare relativă a organelor articulatorii care creează efectul auditiv al caracteristicii omorganice (Jones 1969: 535). În concepția lui A. A. Reformatski, UMCC sunt niște sunete a căror ocluzie se deschide pentru trecerea aerului ca la fricative, dar brusc, și nu lung, ca

la acestea (Реформатский 2005: 173). A. Tătaru clasifică africaterile drept combinații de gradul III (foarte strânse, presupunându-se că într-o secvență de două sunete există o asemenea combinație profundă, încât caracteristicile individuale se întrepătrund, formând o nouă unitate, care poartă amprenta ambelor sunete), opunându-le celor de gradele I (laxe, de exemplu: /kl, gl, pl/) și II (strânse, de exemplu: /ng, tm/) (Tătaru 1997: 66), iar A. Evdoșenco susține că UMCC sunt consoane **semiînchise**, opunându-le celor închise (occlusive), **semideschise** (fricative propriu-zise) și **deschise** (laterale) și, de asemenea, afirmă că „africaterile au comun cu occlusivele implozia (element distinctiv: explozia), iar cu fricativele – destinderea (element distinctiv: occluziunea)” (Evdoșenco 1962: 37). L. R. Zinder pledează, de asemenea, pentru statutul fonetico-fonematic aparte al africaterilor, opunându-le occlusivei (Зиндер 1956: 91). L. G. Skalozub susține că L. V. Șcerba, O. I. Brok, V. A. Bogorodickij, A. I. Tomson privesc africaterile ca sunete inseparabile, pe când N. V. Kruzewsky – ca îmbinări de sunete în care „spiranta” este despărțită de „explozivă” printr-o infimă porțiune de timp. L. G. Skalozub mai arată că majoritatea foneticienilor consideră că deosebirea dintre africată și occlusivă nu constă în poziția părții active din față a limbii, ci în procesul de articulare: în literatura fonetică consoana rusească /ʃ/ (fonemul /dʒ/ nu există în rusă) se numește **occlusivă continuă** deosebindu-se de una simplă prin caracterul treptat și pasiv al îndepărtării organului activ de cel pasiv în cea de-a treia fază de articulare, fapt ce creează posibilitatea apariției constricției (Скалозуб 1963: 35–40). M. I. Matusевич exprimă opinia că fonemul /ʃ/ din rusă este o africată bifocală aflată în opoziție cu cea monofocală /ts/, evidențind trei faze în procesul articulatoric al ei: **1) occluzie** – fonemul palatalizat /t/; **2) reținerea occluziei**; **3) constricție** – consoana palatalizată /ʃ/ (Матусевич 1976: 144–145). Vl. Plotnic subliniază că B. Bloch și G. L. Trager, bazându-se pe principiul simplității structurale și al economiei limbii, neagă existența fenomenului fonetic al africaterilor ca atare (Plotnic 1970: 238).

În temeiul celor expuse, observăm că problema statutului fonematic al africaterilor este foarte controversată – unii foneticieni (majoritatea) le consideră unități monofonematice, pe când alții susțin că ele nu sunt decât îmbinări bifonematice a două sunete consecutive.

Altă problemă, care, într-o anumită măsură, este condiționată de cea dintâi, vizează **numărul africaterilor**. Problema numărului africaterilor în limba engleză, dată fiind divergența mare de opinii cu privire la acest subiect, necesită o atenție deosebită. B. Bloch și G. L. Trager, bazându-se pe principiul simplității structurale și al economiei limbii, conclud că în limba engleză nu există, în genere, africateri (*apud* Plotnic 1970: 238). Marea majoritate a lingviștilor, precum M. Bogdan (1962: 121–122), D. Crystal (1999: 8), V. A. Vassilyev (1970: 189–190), A. I. Smirnitskij (Смирницкий 1962: 17–18), V. D. Arakin (Аракин 1989: 79), V. A. Bogorodickij (Богородицкий 1953: 97), E. D. Polivanov (Поливанов 1991: 257) și alții recunosc numai sunetele /ʃ, dʒ/ ca fiind africateri. D. Jones la africaterile menționate adaugă și

continuitățile fonetice /ts, dz, tr, dr/ în categoria africatelor (Jones 1969: 146–154), dintre care W. Jassem (1951: 120–121) și A. Tătaru (1978: 130–131) consideră secvențele /tr, dr/ ca africate, iar succesiunilor fonetice /ts, dz/ nu le acordă statut de africate. O'Connor numește /tr, dr/ îmbinări de sunete; Pring, găsind o anumită asemănare a acestora cu africatele /tʃ, dʒ/, nu le include într-o clasă sau alta; I. Ward, MacCarthy, A. C. Gimson le consideră drept africate (*apud* Vassilyev 1970: 190–191). C. Gogălniceanu (1993: 26, 73–75), I. Ward și A. C. Gimson (*apud* Tătaru 1978: 239), alături de cele șase sunete menționate, adaugă aici /tθ, dθ/ (în interpretarea celor din urmă – /tθ, dθ/ (*apud* Vassilyev 1970: 190–191). Pentru a demonstra că numai sunetele /tʃ, dʒ/ fac parte din categoria africatelor, V. A. Vassilyev propune următoarele argumente: **1) indivizibilitatea articulatorie**: fonemul se definește drept cea mai mică unitate indivizibilă a limbii. Africata reală este un sunet compus, dar inseparabil articulatoriu: trecerea de la elementul oclusiv la cel constrictiv este atât de graduală încât practic e imposibil să se determine limita elementelor ei constitutive. Diferența se sesizează la rostirea cuvintelor românești *băț, șveț* cu africata adevărată /ts/ și a celor engleze *bets, sweats*; **2) indivizibilitatea morfonologică**: fonemul formează un morfem sau îi aparține complet, nu se admite apartenența elementelor lui la morfeme diferite, ca în cazuri de felul *bets, sweats* (Vassilyev 1970: 190–191). Un loc aparte în fonetica limbii engleze îl ocupă problematica secvenței /ts/. A. Tătaru, de asemenea, consideră secvența /t+s/ din engleză ca o îmbinare bifonematică de sunete, evidențiind că în procesul însușirii pronunției românești vorbitorii de limba engleză nu țin cont de faptul că în română îmbinarea de sunete /ts/ este o unitate monofonematică, ca în cazul articulării cuvintelor românești că *braț, prinț* etc., nu o secvență bifonematică, ca în engleză. Vorbitorii de limbă română, din contră, uitând de caracterul bifonematic al secvenței engleze /t+s/ sunt predispuși s-o pronunțe ca pe o africată monofonematică /ts/ în cuvintele englezești *brats, prints* etc., ceea ce nu corespunde pronunțării standard engleze (Tătaru 1978: 151). D. Jones arată că africata /ts/ se întâlnește rar în engleză, numai în cuvinte de origine străină: *Tsana* /'t͡sɑ:nə/, *tsetse* /'t͡setsi/, *Tsushima* /'t͡su:ʃimə/, remarcând că în cuvântul *tsetse* primul /ts/ este africată adevărată, iar cel de-al doilea – ca în cazul cuvintelor *cats, curtsey*, în care ocurența africatei adevărate nu este atestată, dar cele două sunete se pronunță mai mult sau mai puțin strâns unit, pe când există și cazuri în care pronunțarea separată a elementelor /t+s/ este clară: *outset, outside* etc. (Jones 1969: 151–152). C. Gogălniceanu consideră că și în cazurile de tipul *cats* /kæts/ e vorba de o africată, egală cu /ts/ inițial din *tsetse* în ce privește statutul fonematic, opunând-o, de asemenea, exemplelor ca *outset*, în care se atestă secvența sunetelor /t+s/ ce aparțin unor morfeme diferite (Gogălniceanu 1993: 75).

În continuare, prezentăm o privire generală asupra datelor rezultate din experimentele efectuate în laboratorul de fonetică experimentală al Universității Naționale „T. Șevcenko” din Kiev (29 iunie–2 iulie 2005),

aplicându-se metodele de oscilografere, spectrografere și suprimare consecutivă a segmentelor secvențelor sonore, cea din urmă fiind propusă de cercetătorul român Andrei Avram, și presupunând și analiza sonorității în cazul consoanelor sonore. La experimente au participat patru subiecți/informatori, câte doi pentru fiecare limbă. Cerințele regulamentare științifice în privința subiecților au fost respectate de noi conform indicațiilor reputaților foneticieni experimentaliști I. Stan, G. Gogin, V. A. Artiomov, L. G. Skalozub. Obținerea și prelucrarea oscilogramelor și spectrogramelor a fost efectuată cu ajutorul programei de calculator *Praat* în cadrul laboratorului menționat mai sus. Au fost segmentate și prelucrate 38 de oscilograme și 38 de spectrograme. Drept materiale ne-au servit înregistrările în calculator prin intermediul programei *Praat*. Materialul faptic, supus experimentelor, îl constituie cuvintele: *bici, brici, cioc, cea, ce-am; dragi, gip; țoi, oțel, bălți, băț, puț* (în română), *beach, breach, chalk, char, charm* (în engleză) și, în contrast *bici – beach, brici – breach, cioc – chalk, cea – char, ce-am – charm; dragi – drudge, gip – gip* (în română și engleză); africaterile /ʃ, ʒ, ts/ (în română) și /ʃ, ʒ / (în engleză), înregistrate la oscilograf și la spectrograf electronic în 2005, 24 silabe și sunete segmentate și analizate, 99 cuvinte separate și 52 în fraze (în română și engleză).

Ca rezultat, am stabilit că valoarea africaterii /ʃ/ la nivelul intensității în engleză este mai mică decât în română, la nivelul frecvenței și al primilor patru formanți – **mai mare**, ceea ce este identic pentru toate perechile de cuvinte amintite. Totuși, la nivelul duratei, valoarea africaterii în cauză este mai mică în engleză decât în română, ceea ce este identic pentru cea de-a doua și cea de-a treia pereche și se deosebește de cazul primei și al celei de-a patra perechi, unde situația este inversă. În afară de aceasta, spre deosebire de primele patru perechi de cuvinte, valoarea celui de-al cincilea formant este mai mică în engleză decât în română. Tonul de bază (general, minim, maxim) nu este determinat, ceea ce este asemănător situației din toate perechile precedente, în afară de cea de-a treia, unde, după cum s-a menționat, în cazul cuvântului românesc *cioc*, tonul de bază a fost determinat. Cea mai mică diferență dintre valorile parametrilor africaterii /ʃ/ în română și engleză (indiferent de direcția acestora) se atestă la nivelul duratei, iar cea mai mare – la nivelul frecvenței. Atât în română, cât și în engleză, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele ocluziv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane ocluzive. Audiind 0,024 sec. de la începutul secvenței sonore, auzim un sunet neclar, asemănător cu /t/ în română (la amândoi subiecții) și în engleză (subiectul I). În cazul subiectului II, în engleză auzim un sunet intermediar între /t/ și /ʃ/. Audiind toate celelalte secvențe, am auzit consoana /ʃ/ atât în română, cât și în engleză. Cele examinate mai sus, ne permit să conchidem că parametrii acustici ai africaterii /ʃ/ au tendința de a fi **mai mari în engleză decât în română**. Aceasta se explică prin faptul că în engleză sunetul

în cauză se pronunță cu mai multă încordare a organelor articulatorii și cu mai multă energie decât corespondentul lui din română.

În urma examinării diapazoanelor pentru parametrii acustici ai africitei /tʃ/ în limbile română și engleză, observăm că în cazul extremei minime și al celei maxime valorile tuturor parametrilor, cu excepția intensității (ambele extreme) și a formanților trei și patru (extrema minimă), sunt mai mari în engleză decât în română. Diapazonul cuprins (diferența dintre valorile extremei minime și ale celei maxime) la nivelul duratei și al formanților trei-cinci în engleză este mai mare decât în română, pe când în cazul celorlalți parametri situația se prezintă invers. În toate cazurile, atât în limba română, cât și în cea engleză energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele ocluziv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane ocluzive. La audierea secvențelor de 0,024 sec. atât în română, cât și în engleză s-a auzit /t/ (rom.: cuvântul *bici*, subiectul I), nu s-a auzit niciun sunet clar (rom.: cuvintele *bici* și *cea*, subiectul II; eng.: cuvântul *beach*, subiectul II; cuvântul *breach*, ambii subiecți), s-a auzit un sunet neclar asemănător cu /t/ (rom.: cuvântul *brici* și *ce-am*, ambii subiecți; cuvintele *cioc* și *cea*, subiectul I; eng.: cuvintele *chalk* și *charm*, subiectul I) sau unul intermediar între /t/ și /tʃ/ (rom.: cuvântul *cioc*, subiectul I; eng.: cuvântul *beach*, subiectul I, cuvântul *chalk* și *charm*, subiectul II; cuvântul *char*, ambii subiecți). La audierea celorlalte secvențe s-a auzit /tʃ/ (cu excepția celei de 0,069 sec. de la început în cazul cuvintelor *bici* și *ce-am* din română, subiecții I și, respectiv II, și al cuvântului *breach* din engleză, subiectul II) care în unele cazuri în română (cuvintele *bici* și *brici*, subiectul I; cuvântul *ce-am*, subiectul II) la ultimă secvență (0,203 sec. și mai puțin de la sfârșit) a fost urmat de ^h/ . Elementul fricativ nu s-a depistat nicăieri, ceea ce confirmă caracterul monofonematic al africitei /tʃ/ atât în limba română, cât și în cea engleză. În afară de aceasta, observăm că, în general, faza africată propriu-zisă în engleză cuprinde **o porțiune mai mare decât în română**, ceea ce este condiționat de caracterul pur prepalatal al articulării sunetului în cauză în română și cel prepalatal palato-alveolar – în engleză.

Ca și în cazul africitei /tʃ/, valoarea tuturor parametrilor acustici ai africitei /dʒ/ în engleză este mai mare decât în română, cu excepția frecvenței și a duratei, în cazul cărora situația este inversă, și a tonului de bază (general, minim și maxim) care nu a fost determinat. Cea mai mică diferență între valorile parametrilor se atestă la nivelul duratei, iar cea mai mare – la nivelul frecvenței. Aceste date confirmă concluzia formulată mai sus că în engleză se atestă tendința generală a parametrilor acustici ai africitei /dʒ/ **spre ascendență în comparație cu sunetul respectiv din română**.

În temeiul celor examinate, observăm următoarele: în cadrul extremei minime la nivelul frecvenței și al duratei, valorile parametrilor acustici ai africitei /dʒ/ din engleză sunt mai mici decât în cazul sunetului respectiv din română.

Diferența dintre valorile parametrilor la nivelul tonului de bază (general, minim și maxim) nu se atestă (deci, este egală cu zero). La nivelul intensității și al tuturor formațiilor valoarea parametrilor africateri /dʒ/ din engleză este mai mare decât cea a parametrilor respectivi ai sunetului dat din română. La extrema maximă, la nivelul tuturor parametrilor, cu excepția frecvenței, duratei, intensității și a celui de-al cincilea formant, valorile parametrilor africateri /dʒ/ în engleză sunt mai mari decât în română. La nivelul frecvenței, intensității și al celui de-al cincilea formant, diferența dintre parametri nu se atestă (deci, este egală cu zero). Valoarea duratei africateri /dʒ/ în engleză este mai mică decât în română. Datele privind diapazonul cuprins în cadrul fiecărui parametru denotă că la nivelul tuturor parametrilor, cu excepția frecvenței și a celui de-al cincilea formant, el este mai mare în engleză decât în română. La nivelul frecvenței diapazonul este același, iar în cazul celui de-al cincilea formant e mai mic în engleză decât în română. Prin aceasta se confirmă concluzia de mai sus că la nivelul formațiilor 1–4 în cazul ambelor perechi de cuvinte, tendința africateri engleze /dʒ/ spre ascendență comparativ cu corelatul ei din română este stabilă, permanentă, pe când în cazul celorlalți parametri – în funcție de poziția semiocclusivei date în cuvânt și de sunetele care o precedă și urmează. De asemenea, se confirmă faptul că diferența minimă dintre valorile parametrilor o constatăm la nivelul frecvenței (0 Hz), iar cea maximă, în cazul dat, se remarcă la primul formant.

Cele prezentate până aici permit să concluzionăm că, în general, parametrii acustici ai africateri /dʒ/ în engleză au tendința de a cuprinde un diapazon **mai mare** decât în română. Această tendință este stabilă la nivelul formațiilor 1–4, și relativă – la nivelul celorlalți parametri. În toate cazurile, atât în română, cât și în engleză, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și caracterizată prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementele oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. În baza audierii secvențelor sonore observăm că atât în română, cât și în engleză elementul fricativ propriu-zis nu a fost atestat, cel oclisiv a fost depistat numai în engleză, la ambii subiecți în cuvântul *drudge* și la subiectul I – în *gip*. În rest, atât în română, cât și în engleză s-a auzit africata respectivă. Aceasta confirmă caracterul monofonemic și indivizibil al africateri /dʒ/ în română și în engleză ca sunete unitare consonantice complexe. În ce privește sonoritatea africateri date, în temeiul materialului examinat conchidem că în română diapazonul minim îl constituie așa-numitul diapazon zero (situația în care sonoritatea africateri este condiționată de vocala precedentă, ceea ce și observăm în cuvântul *dragi* la ambii subiecți), cel maxim – de la 0,069 sec. până la sfârșit (cuvântul *gip*, subiectul I). În engleză, diapazonul minim de sonoritate îl constituie valoarea de 0,024 sec. de la început (cuvântul *drudge*, ambii subiecți), cea maximă – de la valoarea dată până la sfârșit (cuvântul *gip*, subiectul I). În poziția inițială de cuvânt sonoritatea africateri /dʒ/ în română are tendința de a depinde de vocala

precedentă, nefiind aferentă consoanei în cauză, iar în engleză – să cuprindă numai partea inițială a fazei oclusive. În cea finală în română sonoritatea cuprinde doar o parte a duratei totale, având tendința de a se opri la începutul și la sfârșitul diapazonului pe care îl cuprinde, pe când în engleză aceasta se plasează spre sfârșit, marcând astfel cea de-a doua parte a porțiunii din durata totală. De asemenea, observăm că, la fel ca și în cazul africateri /tʃ/, și la africata /dʒ/ faza africată cuprinde o porțiune mai mare a duratei totale decât în română, ceea ce este condiționat de caracterul prepalatal al articulării sunetului dat în română, și de cel prepalatal palato-alveolar – în engleză. În afară de aceasta, mai observăm că în general, în engleză sonoritatea africateri /dʒ/ este mai puternică decât în română, ceea ce se explică prin faptul că în engleză consoana în cauză se pronunță cu mai multă energie și încordare a organelor de vorbire decât în română.

În cazul africateri /ts/ din limba română, observăm că parametrii acustici ai africateri /ts/ sunt și ei condiționați de poziția în cuvânt și de sunetele învecinate (precedente și următoare). Cea mai mică valoare a diapazonului cuprins (diferența dintre extrema minimă și cea maximă) se atestă la nivelul duratei, iar cea mai mare – la nivelul primului formant. În toate cazurile, energia sonoră este concentrată în zona frecvențelor înalte și se caracterizează prin uniformitatea relativă a repartizării, limita dintre elementul oclisiv și africata propriu-zisă asemănându-se cu cea dintre ocluzia și implozia unei consoane oclusive. În procesul audierii secvenței sonore constatăm că în niciun caz nu a fost depistat elementul fricativ (în locul acestuia s-a auzit africata). Mai mult, la începutul secvenței duratei elementul oclisiv s-a manifestat numai de două ori (cuvintele *țoi* și *băț*, subiectul II, 0,024 sec. de la început). În alte trei cazuri, s-a perceput un sunet intermediar între /t/ și /ts/ (cuvântul *țoi*, subiectul I, 0,069 sec.; cuvintele *bălți* și *puț*, subiectul II, 0,024 sec. de la început). În rest, pe tot parcursul duratei a fost atestată africata /ts/. Aceasta confirmă și sublinează caracterul monofonematic al africateri /ts/ în română ca sunet consonantic complex, unitar și indivizibil.

Bazată pe literatura lingvistică de specialitate și pe experimentele efectuate prin aplicarea metodelor de oscilografere, spectrografere și de suprimare consecutivă a secvențelor sonore, analiza parametrilor acustici ai africaterilor în limbile română și engleză evidențiază, în mod concludent, că africaterile au parametrii lor acustici specifici, demonstrând că aceste sunete compuse sunt secvențe fonematice unitare. Spectrogramele arată procesul difuz/neclar al trecerii de la primul element la cel de-al doilea, bara atestată fiind asemănătoare cu cea dintre ocluzia și înlăturarea ei din oclusive. Analiza dinamicii duratei ne convinge că durata totală a africateri este egală cu cea a oricărei consoane (oclusive sau fricative) în parte, pe când cea a secvenței consecutive a sunetelor oclisiv și fricativ este aproximativ de două ori mai mare. Suprimând consecutiv secvența totală a duratei, am observat absența clară a elementului fricativ, nu întotdeauna a fost deslușit cel oclisiv, în majoritatea cazurilor

neclar sau intermediar între oclusivă și africată. Sonoritatea africatei /dʒ/, singura africată sonoră atât în română, cât și în engleză, în poziția inițială este mai puternică decât în cea finală. În cea dintâi sonoritatea se plasează spre partea a doua a secvenței, pe când în cea din urmă – spre inițială. Mai mult, în română, în poziție finală, această trăsătură poate fi condiționată de vocala precedentă, nefiind aferentă africatei însăși din cauza aceasta. În general, valorile sonorității și ale celorlalți parametri acustici sunt mai mari în engleză decât în română, ceea ce se explică prin faptul că africatele engleze se pronunță cu mai multă energie și cu o încordare mai mare a organelor aparatului de articulație.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, A., 1961, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, Editura Academiei.
- Bogdan, M., 1962, *Fonetica limbii engleze*, Cluj, Editura Științifică.
- Babără, N., 2003, „Pronunțarea și ortografia engleză în contextul didacticii”, în vol. *Probleme de lingvistică generală și romanică*, vol.II, Chișinău, CE USM, p.17–22.
- Bratu, C., 1973, „Observații asupra africatelor /č, ģ/ în dialectul dacoromân”, *Fonetică și dialectologie*, VIII, p.169–181.
- Constantinescu-Dobridor, Gh., 1980, *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, București, Albatros.
- Corlăteanu, N., 1978, *Fonetica limbii moldovenești literare contemporane*, Chișinău, Lumina.
- Corlăteanu, N., Vladimir Zagaevski, 1993, *Fonetica*, Chișinău, Lumina.
- Crystal, David, 1999, „Affricate”, in Crystal, D., *The Penguin Dictionary of Language*, London, Penguin Books, p. 8.
- Evdoșenco, Arcadie, 1962, „Cu privire la sistemul consoanelor limbii române”, *Fonetică și dialectologie*, IV, p. 37–42.
- Gheție, I., 1969, „Evoluția africatelor č și ģ la fricative în Transilvania după 1700”, *Fonetică și dialectologie*, VI, p. 43–48.
- Gogălniceanu, C., 1993, *The English Phonetics and Phonology*, Iași, Editura „Chemarea”.
- Gogin, G., 1969, *Consoanele limbii literare moldovenești*, Chișinău, Cartea Moldovenească.
- Gogin, G., 2001, *Ortoepia*, Chișinău, Știința.
- Jassem, W., 1951, *Wymowa Angielska*, Warszawa, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Jones, Daniel, 1958, *English Pronouncing Dictionary*, London, J. M. Dent&Sons LTD/New-York, E. P. Dutton&Co. Inc.
- Jones, Daniel, 1969, *An Outline of English Phonetics*, Cambridge, W. Heffer&Sons LTD.

- Mărdărescu, M., 1969, „Durata semioclusivelor prepalatale în limba română”, *Fonetică și dialectologie*, VI, p. 59–70.
- Mărdărescu, M., 1971, „Spectrul zgomotului de fricțiune din semioclusivele românești [č], [ǰ]”, *Fonetică și dialectologie*, VII, p. 95–113.
- Mărdărescu, M., 1973, „Semioclusiva prepalatală [tʃ]. Observații bazate pe sinteză”, *Fonetică și dialectologie*, VIII, p. 121–128.
- Mărdărescu-Teodorescu, M., 1975, „Semioclusivele românești în fonetica sintactică”, *Fonetică și dialectologie*, IX, p. 99–112.
- Mărdărescu-Teodorescu, M., 1991, „Sinteza africatelor românești. Observații pe baza testelor de audiere”, *Fonetică și dialectologie*, X, p. 7–18.
- Mărdărescu-Teodorescu, M., 1993, „Africata dentală /ts/. Observații acustice”, *Fonetică și Dialectologie*, XII, p. 33–43.
- Plotnic, Vl., 1970, „Cu privire la problema africatelor în limba engleză și moldovenească”, în vol. *Материалы научной конференции профессорско-преподавательского состава Кишинёвского госуниверситета по итогам научно-исследовательской работы за 1970 год. Секция общ. и гум. наук*, Кишинёв: КГУ, с. 238–239.
- Popovici, I., 1923, *Ortoepia și fonetica*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”.
- Rosetti, Al., 1967, *Introducere în fonetică*, București, Editura Științifică.
- Rusu, Gr., 1965, „O inovație fonetică în subdialectul maramureșean: durificarea africatelor č, ǰ”, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei, p. 793–796.
- Tătaru, A., 1978, *The Pronunciation of Rumanian and English: Two Basic Contrastive Analyses*, Frankfurt/Main, Haag und Herchen.
- Tătaru, A., 1997, *Limba română. Specificul pronunțării în contrast cu germana și engleza*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Turculeț, A., 1999, *Introducere în fonetica generală și românească*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- Vasilii, Em., 1965, „Fonemele /ǰ, ʒ/ în limba română”, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei, p. 977–978.
- Vassilyev, V. A., 1970, *English Phonetics. A Theoretical Course*, Moscow, Higher School Publishing House.
- Аракин, В. Д., 1989, *Сравнительная типология английского и русского языков*, Москва, Просвещение.
- Артёмов, В. А., 1956, *Экспериментальная фонетика*, Москва, Изд-во литературы на иностранных языках.
- Ахманова, О. С., 1966, *Фонология, Морфонология, Морфология*, Москва, Изд-во МГУ.
- Бабырэ, Н. М., 1992, *Фонетический и фонологический статус сложных гласных звуковых комплексов германских и романских языков*, Кишинёв, МолдГУ.
- Богородицкий, В. А., 1953, *Введение в изучение современных романских и германских языков*, Москва, Издательство литературы на иностранных языках.

- Зиндер, Л. Р., 1956, «Гласные корейского языка», в сб. *Советское востоковедение*, №3, с. 91–103.
- Матусевич, М. И., 1976, *Современный русский язык. Фонетика*, Москва, Просвещение.
- Поливанов, Е. Д., 1991, *Труды по восточному и общему языкознанию*, Москва, Наука.
- Реформатский А. А., 2005, *Введение в языковедение*, Москва, Аспект Пресс.
- Скалозуб, Л. Г., 1963, *Палатограммы и рентгенограммы согласных фонем русского литературного языка*, Киев, Изд-во КГУ.
- Смирницкий, А. И., 1962, *Сравнительная фонетика новогерманских языков*, Москва, Изд-во МГУ.
- Щерба, Л. В., 1974, *Преподавание иностранных языков в средней школе. Общие вопросы методики*, Москва, Высшая школа.
- Щерба, Л. В., 2004, *Языковая система и речевая деятельность*, Москва, УРСС.

Alexei CHIRDEACHIN

Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău, Republica Moldova

Nicanor BABĂRĂ

Universitatea de Stat din Comrat, Republica Moldova

CHERCHELIT ȘI SINONIMELE LUI ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE SUDICE

MOTS EMPLOYÉS DANS L'AIRESUD DU DACO-ROUMAIN POUR
DÉSIGNER LA NOTION «LÉGÈREMENT IVRE; GRIS»

(Résumé)

Grâce au dictionnaire des patois du sud de la daco-roumain, nous avons pu dresser une liste représentative des nombreux mots ayant le sens «gris, légèrement ivre», suivie d'une classification de ceux-ci du point de vue formel (structure morphématique des mots), étymologique (origine des mots) et sémantique (typologie des transferts métaphoriques qui sont le plus souvent à l'origine de l'emploi des mots en question au sens qui nous intéresse).

Les mots appartenant à ce champ sémantique sont surtout des participes parfaits (la griserie étant conçue comme un état résultatif) et beaucoup plus rarement des dérivés à l'aide de certains suffixes, parmi lesquels *-ui* et *-iu* sont les plus spécifiques. Ils ont résulté d'un large éventail d'associations métaphoriques, qu'on peut pourtant réduire à trois invariants sémantiques: déviation de comportement, insuffisance physique et abus de boissons alcooliques. L'élément qui domine dans tous les types formels, aussi bien que dans tous les types sémantiques, est l'élément hérité (mots d'origine latine, mais qui n'atteignent le sens «gris» que dans des associations contextuelles et qui ne peuvent pas l'avoir absolument); ce qui est spécifique pour ce champ sémantique est cependant le rôle représentatif (par le degré de spécialisation sémantique, aussi bien que par la productivité du mot chef «(bonne) humeur», dont tous les dérivées adjectivaux ont exclusivement le sens «gris») de l'élément turc – ce qui est un indice, parmi beaucoup d'autres, de l'emploi ironique et dépréciatif que les emprunts turcs sont enclins à atteindre en roumain.

Mots-clés: légèrement ivre, classification, associations métaphoriques.

Articolul de față își propune o analiză a unei neobișnuit de bogate serii sinonimice, prin care este acoperită, în graiurile dacoromâne sudice, noțiunea

„cherchelit; (ușor) amețit de băutură”. Cuvintele folosite, în sensul lor propriu sau, cel mai adesea, în sens figurat pentru desemnarea acestei stări vor fi descrise sub aspectul lexico-semantic și clasificate etimologic. Inventarul lor (selectiv, dar reprezentativ; lista lor completă ar depăși limitele acestei prezentări) a putut fi alcătuit grație *Dicționarului graiurilor dacoromâne sudice* (DGS), coordonat de Maria Marin, și procedurii extrem de riguroase de relaționare a fiecărei intrări lexicale cu toate celelalte unități lexicale din corpul dicționarului, care prezintă trăsături de sens comune. Am putut excerpta astfel nu mai puțin de 30 de cuvinte-titlu, printre care: *abțiguit*, *aționat*, *amorțit* 1°, *călău* 1°, *cărăui* 1°, *cărcăliu*, *chefelit*, *împuns*, *machiu*, *mărdăgit*, *tivilichiu*, *vâjâit*.

Analiza pe care o întreprindem pe acest câmp lexico-semantic urmărește, pe lângă cele două aspecte deja menționate, viabilitatea și răspândirea termenilor, precum și tipurile de asociere metaforică prin care se explică întrebuintarea celor mai mulți într-un sens figurat, pentru desemnarea stării „amețit de băutură”; vor fi puse astfel în lumină, pe lângă faptele de ordin lingvistic, unele particularități socio-antropologice.

1. Inventarul. Aspecte formale

Lista completă a termenilor folosiți în graiurile dacoromâne sudice – alcătuită, cum am precizat deja, grație sistemului relaționării sinonimice din DGS – ne permite să procedăm la o primă grupare a lor după criterii formale, ținând seama de caracteristici de structură lexicală extrem de ușor perceptibile.

1.1. Forme participiale. Cele mai multe forme din inventarul nostru sunt adjective provenite din participii și stau în relație evidentă cu un verb, exprimând o stare rezultativă: *abțiguit*, *aționat*, *amorțit*, *atins*, *chefelit*, *chefit*, *chefuit*, *dogorit*, *împuns*, *împușcat*, *încurcat*, *îndârjit*, *înfierbântat*, *întărâtat*, *mărdăgit*, *mustit*, *picat*, *prins*, *tălmăcit*, *trușcheat*, *vâjâit*. Trebuie însă remarcat că, dincolo de asemănarea structurală a cuvintelor care o compun, această serie este extrem de eclectică atât sub aspectul etimologic (incluzând cuvinte din toate clasele etimologice care participă la configurarea câmpului lexical „cherchelit”), cât și sub cel semantic (în sensul că termenii care o alcătuiesc ilustrează toate tipurile de transferuri semantice – v. *infra*, sub **3**. – prin care se ajunge la sensul ‘amețit de băutură’).

1.2. Forme derivate cu sufixe adjectivale

1.2.1. Derivate în -iu. În structura morfematică a câtorva unități din inventarul nostru este recunoscutibil sufixul *-iu* < lat. *-iuus*: *cărcăliu*, *trășcăliu*.

Finala *-iu*, asociabilă cu sufixul moștenit *-iu*, apare și în formele *cârjaliu* și *tivichiliu*, care sunt rezultatul adaptării (prin încadrarea fonetică în tipul derivativ în *-iu*, foarte productiv în română) a unor turcisme terminate în *i/i* accentuat¹: *kırçalı* (în sensul propriu: ‘hoț; soldat prădător; haiduc’, cu care

¹ Pentru „intersecția” sufixului moștenit *-iu* cu rezultatul încadrării împrumuturilor turcești în *-i* (-i) accentuat, v. și Popescu-Marin 2007: 151.

apare și în atestările cele mai vechi din română, la începutul secolului al XIX-lea) și *tevekkeli* ‘fără rost; de pomană’. Trebuie precizat că, în cazul acestui din urmă cuvânt, este mai plauzibil să se pornească de la forma cu finală consonantică (și cu valoare adjectivală) *tevekkel* ‘nesocotit, nechibzuit; cu inima ușoară’; cu evoluție semantică specific românească spre ‘vesel, plin de viață’; Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *tevekkel*)¹, decât de la *tevekkeli*, cum dau în general dicționarele românești, și să avem de-a face cu o derivare reală în *-iu*, nu cu o adaptare a finalei turcești *-i* (accentuat)². În cazul lui *machiu* etimologia este mult mai nesigură: dacă se acceptă proveniența din verbul argotic *mahi* ‘a se îmbăta’, avem de-a face cu o derivare în *-iū*; iar dacă se acceptă ca etimon țig. *makhiv*, este vorba de o adaptare a finalei după sufixul *-iū*. După cum se vede din aceste detalii, indiferent dacă este vorba de o derivare reală sau de o simplă asemănare fonetică, sufixul moștenit *-iū* joacă un rol incontestabil în modelarea acestor forme adjectivale; este de remarcat și faptul că, deși sufixul este moștenit, formele care ne interesează aici sunt create exclusiv pe baze împrumutate, între care predomină cele de origine turcă; *cărcăliu* este o variantă a lui *chercheliu*, provenit la rândul lui din participiul *cherchelit* prin substituirea sufixului participial cu *-iu*; pentru originea foarte probabil turcă a verbului *chercheli* v. DELR, s.v.

Trebuie încadrat în această serie, pe baza oscilației vocalice *i/i*, specifice diftongului descendent în *-u* în poziție sufixală, și adjectivul *călâu* (pentru care DGS consemnează, de altfel, o variantă *căliu*, atestată inclusiv pentru sensul ‘cherchelit’). Individualizarea lui *călâu* în interiorul acestei serii rezultă nu numai din aspectul fonetic, ci și din cel etimologic, fiind vorba, în ciuda nesiguranței identificării etimonului, de un cuvânt moștenit: deși nu este o formă primară, ci una rezultată din substituirea finalei originare prin *-âu*, *călâu* este raportat în DELR la *călin* < **calīnus* sau **calēnus* (soluție originară; alte soluții etimologice – **caldâi* ← *cald* + *âi*, cf. *lălâi*, *molâu* CDER 1333; lat. **calāneus* < *calēre* ‘a fi cald’, cu *-l-* păstrat datorită lui *-n-* din silaba următoare Pușcariu 1923: 661, ca și derivarea din gr. *καλλαμίνοσ* ‘albastru turcoaz’, lat.

¹ Toate formele dacoromâne atestate în Muntenia, de la începutul secolului al XIX-lea (preluate de Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010 după Suciuc 2006: 86-87) au finala *-iu*; în schimb, forma arom. *tivikél* adj. ‘naiv; nebun’ pe care aceiași autori o citează după Papahagi 1974: 1184, este dată s. v. *tevekkeli* și explicată de Papahagi însuși prin *tévekkéli* [sic]. Cuvântul turcesc *tevekkel(i)*, de origine arabă, este absent din celelalte limbi sud-est-europene, cu excepția albanezei, unde *teveqel* are sensul ‘prostănac’ – mai apropiat, deci, de sensul din aromână, ceea ce arată că evoluția semantică a cuvântului turcesc a urmat la nord de Dunăre o cale diferită de cea de la sud.

² Atât pentru etimologia termenilor, cât și pentru descrierea anumitor termeni, doresc să mulțumesc colegilor de la Sectorul de Etimologie, în special Danei-Mihaela Zamfir, care mi-au pus la dispoziție versiunea electronică a volumului al II-lea din DELR, aflat încă sub tipar la vremea redactării acestui articol.

callainus ‘verde pal’, cu metateza *i-n* > *n-i* sub influența derivatelor în *-aneus* – G. Giuglea 1923: 618 – sunt respinse în DELR).

1.2.2. Derivate în -u_i. Seria sinonimică pe care am ales-o include un singur adjectiv cu această finală, și anume *cărăui*. După toate aparențele, *cărăui* are la origine un derivat adjectival regresiv de la verbul onomatopeic *cheuni* (sensul ‘a se îmbăta’ al lui *cheuni* fiind interpretat ca rezultat al specializării sensului originar onomatopeic *cheuni* ‘a da chiote’), *cheaun*, care a trecut prin transformările *cheaur* > **cherăui* > *cărăui*; aceasta este soluția originală adoptată în DELR, care susține modificarea fonetică a silabei inițiale *che-* > *că-* prin exemplul similar *cărcăliu* < *chercheliu* (v. 1.2.1.). Explicațiile prin a) *cărui* < lat. dun. **caroniu* < gr. *καρωαν* (sic! de fapt, forma este *καρω^ν*, -ου^ν ντοή, part. prez. al lui *καρω^ν* ‘a cădea într-un somn profund, a amorți’) Diculescu, *Die Gepiden*: 207; SDLR, s.v. *chearaud* și b) *cărui* < lat. **cānuleus* (< *cānus*) ‘gri’, cf. fr. *gris* ‘gri; beat’ PEW 300 (evoluție semantică neplauzibilă; pentru franceză, TLF presupune influența cuvântului *grisaille* ‘ceață’, în starea de amețală lucrurile fiind văzute ca prin ceață) sunt respinse în DELR, după care cităm toate celelalte soluții etimologice.

1.2.3. Derivate în -av. Sufixul de origine slavă *-av* apare numai în structura morfematică a doi termeni din lista noastră, *chirnav* 2° și *trândav* 3°. Ambele derivate sunt create pe baze (vechi) slave: *chirnav* provine, după toate aparențele, din *chilav* ‘infirm, neputincios; bolnav’ (derivat în românește de la *chilă* < v. sl. *чѣла* ‘hernie, infirmitate’, mai puțin probabil reflexul unui derivat neatestat în slavă, **чѣлаавѣ*), cu radicalul modificat fonetic sub influența lui *bolnav* (cf. DELR, s.v. *chilă*³). În ceea ce-l privește pe *trândav* – care are în comun cu *chirnav* și predominanța în graiurile sudice a sensului primar ‘bolnăvicios’¹, sensul ‘amețit de băutură’ fiind indicat în DGS ca rar, în

¹ Sensul ‘bolnav’, etimologic, este sensul cu care *trândav* apare în cele mai vechi atestări în limba română, din care cea dintâi pare a fi cea din CT 152^r: 6–7: Și iată un om avea *de apă trândav* era naintea Lui (= Luca XIV, 2: *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum*; ocurența sintagmei *de apă trândav* după verbul *a avea* pare să indice valoarea substantivală, nu adjectivală, a lui *trândav* (‘*boală* de apă’, nu ‘bolnav de apă’); s-ar putea însă ca prezența lui *a avea* să se explice, așa cum se întâmplă în multe traduceri vechi românești, prin contaminarea a două soluții de traducere, „avea boală de apă (= hidropizie)” și „era bolnav de apă (= hidropic)”. Baza adjectivului *trândav*, *trând*, astăzi inexistentă în româna literară, apare de altfel, tot pentru echivalarea denumirii unei boli fără corespondent românesc la acea dată, în cele mai vechi traduceri românești ale Faptelor Apostolilor, în *Cod. Br. (Fu tatăl lu Popie de focure și de alu apeei trându a zăcea ținutu* 258: 10–13) și în CV (unde relația corectă între cele două elemente ale grupului nominal este răsturnată: *Fu tatăl lu Poplie de miață și de apa trândului* lângedu 49^r: 1 de jos – 49^v: 2 = FA XXVIII, 8: *contigit autem patrem Publii febribus et dysenteria vexatum iacere*). Textul slav intercalat în versiunea bilingvă din *Cod. Br.* conține și el cuvântul vechi slav *трѣдѣ* (pentru care glosarea lui Miklosich pare să indice o folosire nespecializată, pentru

cazul amândurora –, legătura etimologică cu v. s. $\tau\rho\kappa\alpha\delta\upsilon$ (glosat de Miklosich LPSGL „morbus quidam”) este evidentă, dar forma ca atare este relaționată de cele mai multe dicționare românești cu forme în *-av* din limbile slave moderne, în special cu sb. *truntav*.

1.2.4. Derivate în *-(el)nic*. Singurul derivat de acest tip este *chefelnic*, care pare mai degrabă creat prin derivare cu sufixul adjectival *-nic* de la verbul *chefeli* ‘a (se) îmbăta’ (cf. și DELR, s.v. *chef*), deși derivarea prin *-elnic* direct de la *chef* nu poate fi categoric respinsă.

1.3. Forme adjectivale „primare” (fără afixe derivative). Două adjective de pe lista noastră au o structură lexicală simplă: *ceacâr*¹ 4° și *matul* – dintre care cel dintâi este un turcism atestat de timpuriu în Țările Române, care a păstrat sensul etimologic ‘albastru-cenușiu’ (despre ochi), dar a dezvoltat un sens secundar larg răspândit în limbile balcanice (sensul ‘sașiu’ este prezent, după Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *çakır*, și în albaneză și neogreacă), la care se adaugă sensuri specifice, atestate izolat în graiurile dacoromâne sudice, printre care și acela de ‘amețit de băutură’ (limitat, după DGS, la Oltenia). Celălalt este legat evident de verbul *a se matoli* ‘a se ameți de băutură’, înregistrat și el în DGS, și, la fel ca verbul la care se raportează, are în graiurile sudice o răspândire care pare să individualizeze Dobrogea. Este neîndoielnic că *matul* este o variantă a termenului argotic *matol* < țig. *mato* CDER, s.v., de la care derivă *matoli*; spre deosebire de majoritatea adjectivelor raportabile la verbe (v. 1.1.), relația dintre *matul* și *matoli* este de întâietate a adjectivului.

1.4. Locuțiuni adjectivale. Am reținut printre lexicalizările noțiunii ‘amețit de băutură’ locuțiunile *cu curaj* și *în pârgă*, legate de sensurile speciale cu care sunt întrebuințate cuvintele respective în graiurile sudice. Cuvântul vechi slav първа , glosat de Miklosich „novella tritici grana”, a căpătat în română sensul mai general ‘primele roade ale pământului’ (pe care îl consemnează și Miklosich: „rum. първа primitiae”), iar în graiurile sudice desemnează nu numai ‘primul rod la vița-de-vie’, ci și ‘primul must care se scurge la tescuit’ DGS, s.v. *pârgă*. Locuțiunea *în pârgă* ‘amețit de băutură’ pare a fi o abordare glumeață a acestui sens special, după cum glumeață este și exploatarea sensului ‘voie bună, veselie’ al lui *curaj* (care apare în graiurile sudice, în varianta fonetică specifică *coraj*, și cu un sens apropiat de al etimonului francez) în locuțiunea pe care am menționat-o.

2. Familii lexicale în câmpul semantic „amețit de băutură”

Inventarul pe care l-am stabilit cuprinde, în cea mai mare parte, cuvinte nelegate lexical și etimologic între ele. O excepție notabilă o constituie bogata familie a cuvântului *chef*, de la care sunt formate nu mai puțin de patru adjective

echivalarea a diferite nume de boli din originalul grecesc, $\dot{\iota}\delta\rho\tau\iota\kappa\acute{o}\varsigma$ Luca XIV, 2, respectiv $\delta\upsilon\sigma\epsilon\upsilon\tau\epsilon\rho\acute{\iota}\alpha$, FA XXVIII, 8): $\dot{\upsilon}\gamma\eta\epsilon\mu$ и $\text{вoд}\dot{\iota}\mu$ $\text{тp}\dot{\alpha}\delta\omega\mu$ \neq elati $\dot{\upsilon}\text{dr}$ \neq $\text{im}\eta$.

pentru redarea unui sens în principiu invariabil: *chefelit*, *chefelnic*, *chefit* și *chefuit*. Cuvântul turcesc *kef*, variantă a lui *keyif*, are în turcă o multitudine de nuanțe semantice, de la ‘stare bună, sănătate’, la ‘bună dispoziție, veselie; încântare’ și ‘dispoziție, capriciu’, incluzând-o și pe aceea de ‘beție ușoară’ (Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *keyif*) și este foarte bine reprezentat în limbile balcanice, dar se pare că cea mai mare productivitate o are în română, unde sensul ‘beție ușoară’ este fără analog în limbile vecine.

3. Tipuri de transferuri semantice

Examenul trăsăturilor semantice comune, pe baza cărora se pot circumscrie, în cadrul câmpului semantic de care ne ocupăm, câteva *subclase*, bazate pe un mecanism asociativ identic în selecția cuvântului reprezentativ, arată că se pot identifica trei invariante semantice în diversitatea puțin obișnuită a posibilităților de a desemna starea de beție ușoară.

3.1. Deviere psihică și comportamentală

3.1.1. „Veselie”. Alături de bogata familie a lui *chef*, trebuie grupate în seria adjectivelor la care s-a ajuns la sensul ‘ușor beat’ pornindu-se de la acela de ‘veselie’ adjectivul *cărăui* – care, așa cum s-a văzut sub 1.2.2., este legat etimologic de verbul onomatopeic *cheuni* ‘a scoate strigăte (de veselie)’, – ca și locuțiunea *cu curaj*, în care împrumutul francez capătă în graiurile sudice un sens specific (v. 1.4.).

3.1.2. „Nonșalanță”. Asocierea între absența concentrării serioase asupra realității și ceea ce se numește „light intoxication” a determinat transferul semantic extrem de original de la sensul pe care îl are în turcă *tevekkel(i)* la sensul românesc al lui *tivichiliu* (v. 1.2.1.). Se pare că o verigă între cele două sensuri a fost sensul „exuberanță” (cf. Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v. *tevekkel*, unde se menționează, după Emil Suciu (2010), sensul ‘elegant’ pe care împrumutul turcesc îl dobândise în Țările Române în secolul al XIX-lea) – foarte înrudit, de altfel, cu ‘veselie’, v. 3.1.1.

3.1.3. „Iritabilitate”. O serie bine reprezentată în câmpul lexico-semantic discutat este constituită din adjectivale participiale ale unor verbe care exprimă o surescitare (eventual cu nuanțe ușor agresive), selectate în virtutea unui mecanism de substituție metonimică („efect pentru cauză” = „iritabilitate” pentru „ebrietate superficială”). Substituția metonimică se produce selectând nu numai cuvinte în care sensul „iritabil; irascibil” este primar, ci și cuvinte în care acest sens este la rândul său rezultatul unei asocieri.

3.1.3.1. Sensul „iritabil” este **primar** în cazul lui *întărâtat*.

3.1.3.2. Sensul „iritabil” **secundar** – rezultat el însuși dintr-o asociere între un stimul fizic exterior și starea de irascibilitate – poate fi acoperit prin cuvinte care exprimă în sens propriu o agresiune exterioară sau prin cuvinte în care se ajunge la acest sens printr-o specializare contextuală.

3.1.3.2.1. În cazul participiilor *împuns* și *împușcat*, stimulul exterior este foarte clar denotat – mai accentuat și mai „violent” în cazul celui de-al doilea,

care, fiind un denominativ, se asociază implicit cu obiectul care provoacă reacția.

3.1.3.2.2. Participiile *înfierbântat* și *dogorit* exprimă irascibilitatea prin asociere cu o senzație termică; deosebirea constă în faptul că, în timp ce *înfierbântat* se folosește relativ frecvent cu sensul ‘surescitat; irascibil’, atragerea lui *dogorit* (sinonim al lui *înfierbântat* în sensul lui propriu) în sinonimia cu ‘cherchelit’ este originală.

3.1.3.2.3. În cazul lui *atins* și *prins* avem de-a face cu specializări extreme ale unor cuvinte cu un sens general; sensul ‘cherchelit’ este în acest caz nerecuperabil în afara contextului.

3.1.3.2.4. Dacă ținem seama de sensul pe care l-a dobândit în română, prin generalizare, turcismul *cârjaliu* (de la ‘soldat prădător’ la ‘om viteaz, fără teamă și fără rușine, care nu ține socoteală de nimic; tâlhar’ DA, s.v.), acest cuvânt trebuie considerat o ilustrare a particularizării trăsăturii ‘iritabilitate’ prin ‘violență’; pe de altă parte, asemănarea dintre resemantizarea dialectală a lui *curaj* ca ‘veselie (excesivă)’ (v. **3.1.1.**) și tranziția plauzibilă ‘soldat’ > ‘viteaz’ ... > ‘cherchelit’ îl așază pe *cârjaliu* într-o poziție intermediară între invariantele **3.1.1.** și **3.1.3.**

3.2. Insuficiență fizică

3.2.1. Afectarea facultăților motorii („amorțeala”). Pierderea capacității de coordonare a mișcărilor, specifică stării a cărei lexicalizare o urmărim, se exprimă prin mai multe tipuri de asocieri între noțiuni: *afionat*, *amorțit*, *călâi*, *încurcat*, *vâjâit*.

3.2.1.1. Termenul propriu din această serie este evident *amorțit* și prin el se desemnează beția ușoară ca o stare în care corpul se mișcă cu greutate și încetineală.

3.2.1.2. Un transfer semantic extrem de original se produce în cazul derivării de la *afion*. tc *afyon* < arab *afyūn* (< v. gr. *όπιον*) s-a răspândit din turcă în aproape toate limbile balcanice, „întorcându-se” în neo-greacă, de multe ori cu sensul botanic ‘mac (Papaver)’, desemnând o substanță cu proprietăți halucinogene. Originalitatea graiurilor muntenești în întrebuințarea împrumutului *afion* constă atât în semantismul special (‘anestezic’, respectiv ‘anesteziat’ pentru derivatul verbal; DGS, s.v.), cât și în asocierea dintre ‘anestezie’ și ‘beție ușoară’.

3.2.1.3. Prin *încurcat* și *vâjâit*, beția este văzută ca o tulburare, mai generală în cazul celui dintâi, dar ‘specializată’ ca o confuzie a percepțiilor auditive în cazul celui de-al doilea.

3.2.1.3.4. O poziție oarecum intermediară între ‘amorțeală’ și ‘boală’ (v. **3.2.2.**) o ocupă *călâi*, în care tranziția s-a făcut de la sensul propriu ‘călduț’ la acela de ‘moale, lipsit de vigoare’ (prin generalizarea trăsăturii [insuficiență termică] la [insuficiență] și apoi prin respecializarea ei ca [insuficiență motorie]), interpretabil deopotrivă ca ‘amorțit’ și ‘bolnăvicios’.

3.2.2. „Boală”. În câmpul lexical aflat în discuție sunt prezente eufemismele (utilizate uneori ironic) *chirnav* și *trândav*, prin care starea de ebrietate este desemnată ca o stare malativă, asocierea părând dublu motivată: „incapacitate fizică”, dar și „anormalitate în reacțiile față de lumea exterioară”.

3.2.3. Defecte fizice. Împrumutul turcesc *ceacâr* – un alt eufemism ironic – ocupă o poziție periferică în acest câmp lexico-semantic. În cazul lui *ceacâr* s-a pornit de la sensul secundar ‘sașiu’, defectul fizic al necoordonării globilor oculari fiind asociat cu privirea rătăcită a omului afectat de băutură.

3.3. Abuz de băuturi cu conținut de alcool. Cele mai glumețe cuvinte din seria de care ne-am ocupat sunt derivatele de la substantive care denumesc diverse stadii în prepararea vinului. Este vorba de participiile *mustit* și *mărdăgit*, a căror conotație glumeață rezidă și în asocierea directă cu substantivele *must* și *marda* – de la care e mai plauzibil să fie derivate direct, după modelul adjectivelor participiale, decât prin faza unor derivate verbale (neavând nici sensul rezultativ pe care îl au cele mai multe adjective participiale, pe lângă faptul că verbul *a musti* aparține altei sfere semantice¹ decât cea de care ne ocupăm). După Girfanova-Lopašov-Suxačev 2010, s.v., tc. *marda* ‘bunuri de calitate inferioară’ (cuvânt care pare să fie folosit depreciativ în legătură cu ceea ce se dă ca zestre la nuntă) a fost resemantizat în moduri diferite în limbile balcanice: rom. *marda* ‘gunoi, reziduuri, scursură’; alb. *mardá* ‘păcăleală, înșelătorie’; neo-gr. *μαρδάς* vb. ‘a vinde un produs de proastă calitate la un preț mai mare decât valoarea lui’; specializarea lui *marda* cu sensul ‘drojdie rămasă pe fundul vasului după limpezirea vinului’ este, împreună cu alte specializări ale sensului ‘reziduuri, scursură’, proprie graiurilor dacoromâne sudice (DGS, s.v.). Trebuie privită ca înrudită semantic cu ideea de consum abuziv de must/drojdie de struguri locuțiunea *în pârgă*, în care referința la culesul viilor este extrem de transparentă.

3.4. Rămâne în afara posibilității de stabilire a mecanismului semantic al desemnării participiul *abțiguit*, în cazul căruia neclaritatea etimologică se asociază cu opacitatea semantică.

4. Concluzii

4.1. Dacă luăm în considerație etimologia termenilor prin care se exprimă noțiunea „cherchelit; (ușor) amețit de băutură” în graiurile dacoromâne sudice, constatăm că termenii moșteniți din latină, deși cel mai bine reprezentați numeric, sunt cel mai puțin specializați; în cazul lor, sensul ‘cherchelit’ nu poate fi decodat decât prin indicii contextuale.

¹ Deși posibilitatea unei resemantizări, prin alt tip de raportare la baza *must*, nu poate fi exclusă, graiurile în general dovedind o accentuată tendință spre resemantizarea cuvintelor prin exploatarea altor trăsături de sens decât cele pe care le au cuvintele respective în limba literară.

Evoluția semantică a cuvintelor moștenite urmează, în linii mari, două tipuri de dezvoltare expresivă, reprezentate de metaforizarea *iritabilității* și a *diminuării facultăților (psiho-)motorii*. Plasarea acestora într-o poziție superioară în inventarul termenilor cu sensul „cherchelit” pare să se înscrie în tendința structurală a limbii, potrivit căreia termenii vechi sunt susceptibili să dezvolte pletora semantică.

4.2. Pe locul al doilea se situează împrumuturile din turcă, unde specializarea atinge gradul cel mai înalt – dovadă și statutul de „etichetă” pentru acest câmp semantic al turcismului *cherchelit*. În schimb, cei mai mulți dintre termenii împrumutați din turcă par să aibă o configurație semantică relativ asemănătoare, având în comun sensul ‘bună dispoziție, veselie; încântare’.

4.3. Elementul de superstrat, deși slab reprezentat în câmpul semantic „cherchelit”, are în configurarea acestuia o poziție asemănătoare cu cea a elementului moștenit prin faptul că sensul pe care l-am urmărit este atins exclusiv prin asocieri semantice și condiționat de factori contextuali; slavonismele sunt reprezentate în invariantele **3.1.** (*dogorit, îndârjit, împușcat*), **3.2.** (*trândav, chilav*) și **3.3.** (*în pârgă*), adică în toate cele trei tipuri de situații în care este posibil de trasat calea între un sens etimologic și sensul care a constituit interesul cercetării noastre.

4.4. Termenii familiar-argotici (*machiu, matul*) sunt puțin numeroși, consecință a faptului că noțiunea „cherchelit” nu impune cu necesitate încifrarea semantică sau folosirea unui cuvânt prin care să se marcheze apartenența la o anumită categorie socială.

BIBLIOGRAFIE

- Girfanova-Lopašov-Suxačev, 2010, A. X. Гирфанова, Ю. А. Лопашов, Н. Л. Сухачев, Тюркизмы в языках Юго-Восточной Европы, Санкт-Петербург.
- Papahagi, Tache, 1974, *Dicționarul Dialectului Aromân general și etimologic*, Ediția a doua augmentată, București, Editura Academiei.
- Popescu-Marin, Magdalena (coord), Eugenia Contraș, Cristina Gherman, Finuța Hasan, Rodica Ocheșeanu, 2007, *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea–al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române.
- Suciu, Emil, 2010, *Influența turcă asupra limbii române II. Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române.

SIGLE

CDER: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum, 2009.

- Cod. Br.: *Codicele Bratul* (1559–1560); fotocopie precedată de un studiu de C. Dimitriu, Iași, Casa editorială Demiurg, 2005.
- CT: *Tetraevanghelul tipărit de Coresi (Brașov, 1560–1561) comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănăcești (1574)*, Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei, 1963.
- CV: *Codicele Voronețean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981.
- DELR: *Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*, vol. I, A–B, 2011; vol. II, partea I, Ca–Cizmă, 2015, București, Editura Academiei Române.
- DGS: *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, coordonator Maria Marin, volumul I, 2009; volumul al II-lea, 2010; volumul al III-lea, 2011, București, Editura Academiei Române.
- DLR: *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, București, Editura Academiei Române, 1965 ș.u.
- LPSGL: Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, Wilhelm Braumüller, 1862–1865.
- TLF: *Trésor informatisé de la langue française* [versiune online: <http://atilf.atilf.fr/>].

Viviana-Monica FĂTU ILIE
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”, București

L'IMAGE DE DIEU ET DU DIABLE DANS LA PHRASÉOLOGIE AROUMAINE

THE REPRESENTATION OF GOD AND THE DEVIL IN AROMANIAN PHRASEOLOGY

(Abstract)

Phraseology, a linguistic discipline that establishes a link between language and culture, is a subject of a growing interest in scientific circles, regarding the fact that its units can be analyzed from a semantic, stylistic, but also from a structural point of view. The question concerning the criteria that help to determine the phraseological character of a unit receives different answers and two major tendencies can be underlined: phraseology in a wider and in a narrower sense.

The subject treated in the present paper is related to the concepts of *God* and the *devil*, incarnation of the principles of Good and Evil, whose importance is clearly illustrated by the number of units that are expressing them in their relation to Man. The goal of our study is to make a semiological and semantic analysis of these units in order to establish their representation in the Aromanian collective consciousness.

Keywords: phraseological units, Aromanian, God, the devil, semiological definition.

1. Renouveau de la phraséologie et sujet d'étude

La phraséologie, en tant que discipline linguistique établissant un lien entre la langue et la culture d'un peuple, connaît ces derniers temps une affirmation grandissante dans les milieux scientifiques. Ses unités se prêtent à des analyses de différent type dont les résultats dépassent très souvent le cadre purement linguistique (impliquant des études sémantico-stylistiques, mais aussi structurales) et touchent à d'autres domaines, tels la psycholinguistique et la sociolinguistique, l'ethnologie, la sémiotique.

Etant donné que les unités avec lesquelles la phraséologie opère constituent le reflet de la manière de saisir le monde propre à un peuple, à une communauté, elles se prêtent parfaitement au type d'étude qui fait l'objet du présent travail, à savoir l'image de Dieu et du diable, incarnation des principes du Bien et du Mal dans la conscience populaire aroumaine.

2. Corpus

Le corpus sur lequel se base notre analyse est constitué d'unités phraséologiques aroumaines de différent type, construites autour des concepts *Dieu* et *diable*. Vu l'inexistence d'un recueil de formes idiomatiques aroumaines, nous avons parcouru diverses sources les recensant (comme des dictionnaires de l'aroumain ou des recueils de poésies aroumaines), sans oublier pour autant la source la plus importante et la plus vitale qu'est la langue vivante qui regorge de structures idiomatiques.

2.1. Délimitation du champ phraséologique

Vu l'hétérogénéité des éléments du corpus, se pose un problème terminologique et conceptuel: qu'entend-on par phraséologie? Est-ce seulement une étude des phrasèmes ou bien elle couvre un champ plus large? Il est notoire que les études s'intéressant à ce genre d'unités ne sont pas toujours concordantes quant à leur nature et aux critères permettant leur dénomination. En effet, la phraséologie au sens étroit du terme ne considère que les unités multilexémiques dépourvues de caractère phrastique, ce qui exclut d'emblée les proverbes (Sevilla Muñoz 2000: 101; Anscombe 2000: 13; Gonzales Rey 2002: 75), qui relèvent plutôt du domaine ethnologique, anthropologique et culturel (Piirainen 2012: 21). En même temps, nombreux sont les auteurs concevant une phraséologie au sens large qui s'intéresse non seulement aux phrasèmes, mais aussi à des structures semblables comme les proverbes, les phrases idiomatiques figées ou les pragmatèmes (Mel'čuk 2011: 11; Klein 2007: 1).

Dans le présent travail nous adoptons le deuxième point de vue qui implique que les proverbes, ainsi que d'autres formes phrastiques similaires (phrases idiomatiques figées, unités interactives, imprécations et blasphèmes) peuvent être étudiés dans le cadre d'une étude phraséologique car ils établissent tous un lien analogique avec la réalité. Suit une brève présentation des types d'unités se retrouvant dans notre corpus, ainsi que des critères servant à les déterminer.

2.1.1. Phrasèmes

Ce sont «des unités multilexémiques figées qui font partie du lexique et qui se situent entre le lexème et la phrase» (Piirainen 2012: 32). Elles se distinguent par leur stabilité (reproductibilité), leur idiomatité et leur polylexicalité (Piirainen 2012: 32–33). Mel'čuk (2011: 2), de son côté, considère le phrasème en tant qu'énoncé multilexémique non libre, contraint, qui doit être stocké dans la mémoire du locuteur.

2.1.2. Proverbes

Les proverbes représentent une structure phrastique exprimant une vérité universelle et possédant une autonomie discursive (Piirainen 2012: 39). Pour Mel'čuk (2011: 11), ils transmettent «des vérités éternelles sous une forme artistique très figée». Le critère définitoire «vérité» apparaît aussi chez Klein qui parle toutefoix d'une vérité générale, mais pas universelle. Les proverbes ne sont pas liés à un contexte énonciatif particulier, se distinguent par leur caractère oral, traditionnel et collectif et traitent principalement de l'homme (Klein 2007: 1–2).

2.1.3. Phrases idiomatiques figées

C'est Klein (2007: 1) qui nomme ainsi les unités du type *un ange passe*. Elles se trouvent à mi-chemin entre phrasème et proverbe: ce sont des phrases finies, mais n'expriment pas une vérité universelle. Piirainen les nomme «sentence idioms» (Piirainen 2012: 39). Certains auteurs, cependant, n'opèrent pas cette distinction, les considérant comme des proverbes (Conenna 2000: 29).

2.1.4. Unités interactives

Cette catégorie proposée par Nikodinovski (2007a: 194) englobe les unités dont la réalisation langagière est pourvue d'une force illocutoire marquée, impliquant une situation de dialogue avec une deuxième personne. Parfois, elles se réfèrent à une troisième personne qui n'est pas forcément présente au moment de l'interaction verbale.

2.1.5. Imprécations et bénédictions

Ces deux catégories d'unités sont des expressions à sens propre, non figuré (Китевски 1988: 7) et se basent sur la croyance au pouvoir magique des mots. Les imprécations auraient la capacité de blesser ou de se venger en réponse à un mal affligé (Цветановска 2002: 10), alors que les bénédictions visent à orienter la vie d'une personne vers le bien-être.

2.1.6. Présentation des unités dans les sources

Dans les sources consultées (excepté les œuvres littéraires), les auteurs ne sont pas précis au sujet de la nature des unités, soit se contentant de la dénomination générique «expressions», soit les regroupant dans des catégories qui ne sont pas toujours homogènes. De plus, se pose souvent la question si la forme donnée représente une unité ou bien une réalisation contextuelle plus large qui l'enchâsse (l'enchâssement imposant l'établissement de la forme canonique de l'unité). Il en résulte que lors de la constitution du corpus l'utilisateur des diverses sources lexicographiques est amené à effectuer un tri et une catégorisation plus précise des unités.

3. Analyse du corpus d'unités

L'objectif que nous nous proposons est de réaliser une analyse sémiologique et sémantique des unités du corpus afin d'établir la définition sémiologique, c'est-à-dire la représentation et les valeurs des concepts *Dieu* et *diable* dans la conscience collective aroumaine. La méthodologie utilisée a été empruntée

au sémanticien macédonien Nikodinovski qui l'a formulée dans sa méthode sémiologique dans les recherches sémantiques (Никодиновски 2011). Cette méthode prévoit cinq aspects de l'analyse: symbolique, sémiologique, sémantique, axiologique et rhétorique, dont nous ne retenons que les trois premiers. L'aspect symbolique conçoit le référent en tant que symbole dans différentes cultures, l'aspect sémiologique constitue le principe classificatoire des unités en fonction de la figure sémiologique définie en tant que «relation qui sous-tend le sens figuré» (Никодиновски 2007b: 237), tandis que l'aspect sémantique concerne la signification des unités apparaissant au sein des traits sémiologiques.

Notre corpus donne lieu à la constitution de trois figures sémiologiques, à savoir propriétés physiques, comportement et rapport de Dieu et du diable vis-à-vis de l'Homme. Chaque figure sémiologique se développe en traits sémiologiques qui regroupent un certain nombre d'unités dont les significations constituent les traits sémantiques. La somme des traits sémantiques construit la définition sémiologique du référent étudié.

3.1. La symbolique de Dieu et du diable

Le lien entre la symbolique d'un concept et les significations dont il se dote dans la langue est très étroit. Les concepts *Dieu* et *diable* qui font l'objet de notre intérêt comportent une charge symbolique importante qui se reflète dans la langue.

D'après le *Dictionnaire des symboles*, Dieu représente le Père tout-puissant qui est souvent confondu avec la notion de l'être. Dans certaines civilisations, il prend un aspect multiple, polythéiste, il peut également être nié, mais il est toujours présent car il est capable d'apporter à l'Homme la réponse à la question relative au sens de la vie humaine (Chevalier, Gheerbrant 1982: 279–280). Dans les croyances des Slaves du Sud, il a quitté la Terre pour fuir toutes les méchancetés dont les hommes étaient capables (Стојковска 2004: 47).

Le diable, en revanche, est la négation de tout ce qui est positif et il vise à éloigner l'Homme du chemin menant vers Dieu. Il se manifeste sous différentes formes, comportant toujours des traits d'une bête qui, même envisagées indépendamment, passent pour diaboliques (Chevalier, Gheerbrant 1982: 277). Stojkovska souligne que la fonction primaire de cet être est de tourner l'Homme vers le péché. Les créations du diable sont toujours opposées à celle de Dieu: Dieu a créé l'Homme et la justice, alors que le diable la femme, l'injustice, l'ortie et le loup lequel a fini par se retourner contre lui. Les vieux Slaves avaient l'habitude d'éviter de l'appeler par son nom, d'où la multitude de dénominations le concernant (le Court, le Cornu) (Стојковска 2004: 114–116).

3.2. Dieu (Dumniđă) – analyse sémiologique et sémantique

Les noms désignant Dieu (Ațelu di-analtu, Domnu(lu), Dumniđă(u), Tată(lu)) visent l'image et les valeurs qui sont attribuées à cette divinité

suprême : c'est le Père tout-puissant, le Roi du Royaume des cieux. Etant une force transcendante, il n'a pas de visage et, par conséquent, ne peut être nommé en fonction de ses traits physiques. Cependant, certaines parties de son corps sont le noyau de quelques unités idiomatiques.

I Propriétés physiques de Dieu

- **la main de Dieu → symbole de sécurité, d'aide, de soulagement**
 - (1) (bénéd.) *s-bagă mână Dumniță* 'appel à l'aide au moment difficile' (Batzaria)
 - (2) (bénéd.) *vă las tu mânăle al Dumniță* 'laisser quelqu'un en toute sécurité' (Belemace)
- **les oreilles de Dieu → point d'aboutissement d'une prière avec l'espoir qu'elle sera exaucée**
 - (3) (inter.) *dit gura-a ta, tu ureacl'ea-a Dumniță* 'que le vœu soit exaucé' (Cuvata)

II Comportement de Dieu

- **la volonté de Dieu → force suprême qui guide les hommes et leur vie**
 - (4) (inter.) *vru Dumniță* 'accepter avec calme les événements néfastes' (SO)
 - (5) (inter.) *Dumnițău așa crui* 'assumer son destin' (Papahagi)
 - (6) (inter.) *maș Dumniță șcie* 'ne pas essayer de comprendre l'essence des choses' (SO)
 - (7) (phras.) *easti data alu Dumniță* (Marioțeanu)

III Dieu et l'Homme

- **Dieu agit → force suprême qui protège, illumine, mais aussi punit l'Homme**
 - (8) (bénéd.) *di ațelu ți tațe Dumniță s-ti ascapă* 'appel à la force protectrice' (Polenaković)
 - (9) (bénéd.) *s-nă apară Dumniță* (Marioțeanu)
 - (10) (inter.) *Doamne Dumnițale, ascapă-nă di-arău!* (Marioțeanu)
 - (11) (inter.) *mi futisi Dumniță* 'retrouver sa capacité de compréhension' (SO)
 - (12) (inter.) *s-mi l'eartă Dumnițălu* 'demander la rédemption pour ses péchés' (Cuvata)
 - (13) (impréc.) *s-mi tal'e Dumniță* 'demander à être puni pour ses méfaits' (Batzaria)
 - (14) (inter.) *s-nu ti pingă Dumniță* 'mise en garde contre des actions irréfléchies' (SO)
 - (15) (inter.) *tini ș-Dumniță!* 'montrer à quelqu'un sa profonde confiance en lui' (Cuvata)

➤ **Dieu donne → récompense pour son comportement correct ou réprimandes pour ses méfaits**

- (16) (bénéd.) *s-da Dumniđă* ‘espoir d’abondance’ (Cuvata)
 (17) (bénéd.) *Dumniđă s-artirisească* (SO)
 (18) (inter.) *deade Dumniđă ș tricu și-aistă* ‘gratitude d’être sorti indemne d’un ennui’ (SO)
 (19) (inter.) *iu-i ațel Dumniđă?* ‘s’attendre à une issue positive’ (Cuvata)
 (20) (phras.) *ca pișchese di la Dumniđă* ‘une chance inattendue’ (SO)
 (21) (phras.) *easti dhoara alu Dumniđă* ‘une personne de valeur’ (Marioțeanu)
 (22) (inter.) *cădu ca di la Dumniđă* ‘apparition soudaine d’une personne précieuse’ (SO)
 (23) (prov.) *cum o-am inima ași s-ni da Dumniđă* ‘récompenses en fonction de ses mérites’ (SO)
 (24) (bénéd.) *Dumniđă s-u adavgă, pi leamni și-pi chetri s-crească* ‘vœu visant l’abondance de la nourriture’ (Marioțeanu)
 (25) (prov.) *tute buneț Dumniđălu nu li da tu un locu* ‘résignation face au manque’ (Polenaković)
 (26) (prov.) *iu are aclo da Dumniđă* ‘répartition inéquitable des biens’ (Polenaković)
 (27) (prov.) *Dumniđălu da, ma tu trastu nu bagă!* ‘l’importance du travail qui doit accompagner la foi’ (Cuvata)
 (28) (prov.) *Dumniđă pâlteașce și amănat* ‘les méfaits ne resteront pas impunis’ (Tulliu)
 (29) (inter.) *ma s-aibă Dumniđă, va l’u pâlteașcă* (Cuvata)
 (30) (impréc.) *Dumniđălu s-ț-u-aducă* ‘convoiter la punition des méfaits d’autrui’ (Papahagi)
 (31) (impréc.) *di Dumniđă s-țu aflu* (Polenaković)
 (32) (impréc.) *di la Dumniđău s-ță yină* (Papahagi)
 (33) (prov.) *prăjină i dată di Dumniđă* ‘justification des mesures brutales’ (SO)

➤ **l’Homme va vers Dieu → aspirer à de hautes valeurs morales**

- (34) (prov.) *fă bună ta s-ti va Dumniđă* ‘choisir ses actes en fonction des valeurs établies’ (Marioțeanu)
 (35) (phras.) *calea-al Dumniđă* ‘le chemin menant au bien-être spirituel’ (Cuvata)
 (36) (phras.) *easti omlu alu Dumniđă* ‘un homme bien, chrétien’ (Marioțeanu)
 (37) (inter.) *aestu omu nu-ari Dumniđă!* ‘il est méchant’ (Marioțeanu)

3.3. Le diable (draclu) – analyse sémiologique et sémantique

Les noms aroumains attribués au diable sont nombreux et reflètent souvent la manière dont le peuple aroumain se le représente, mais également l’effort d’éviter de le nommer directement: *ațelu/ațel, cripatlu, curnut, cicior, darac,*

dhemun, dhyeavul, nec, sâtână, stimpinat, șut, tartacuti, uryie, ȕarȕacuchi, zarzavul. On les retrouve aussi sous forme de phrasèmes: *draclu cu un cicior* (Batzaria), *aȕel cu un cicior* (Papahagi) ou *aȕelu cu-nu cornu* (Marioȕeanu) (faisant allusion aux cornes en tant que symbole de la puissance), *si-l'i creapȕa numa, s'lu ngl'itȕa loclu, aclo si-l'i hibȕ* (Papahagi).

I Comportement du diable

- **l'apparition du diable → source de malheurs, de troubles**
 - (1) (phr. idiom.) *iase draclu pisti loc* 'malheurs survenant dans une communauté' (SO)
 - (2) (prov.) *draclu ni arȕ ni sapȕ* 'la tendance de ne faire que du mal' (Polenaković)
 - (3) (prov.) *draclu oi nu-avea, ři-oi vindea!* 'être voleur' (Marioȕeanu)
- **le diable face aux symboles religieux → le Mal s'efforce de fuir le Bien**
 - (4) (phras.) *fuȕe ca draclu di cruȕe* 'avoir une peur effrénée de quelque chose' (CO)
 - (5) (phras.) *fuȕe ca draclu di thimȕeamȕ (di peru di lupu)* (Marioȕeanu)

II Le diable et l'Homme

- **le diable va vers l'Homme, l'accompagne, le possède → le Mal s'empare de l'Homme pour le punir ou le rendre méchant, coléreux, pauvre**
 - (6) (inter.) *lu aflȕ draclu* 'se trouver dans une situation problématique' (Batzaria)
 - (7) (inter.) *l'-intrȕ draclu cu un cicior* 'être sous l'emprise de la méchanceté' (Batzaria)
 - (8) (prov.) *draclu-i hiptu tu omlu arȕu* (Marioȕeanu)
 - (9) (inter.) *uryia l'putu* 'devenir méchant' (Batzaria)
 - (10) (inter.) *lu-acȕȕarȕ drařil'i* 'se mettre en colère' (Marioȕeanu)
 - (11) (inter.) *ti ncȕlicarȕ darařil'i* (Papahagi)
 - (12) (phras.) *intrȕ draclu anamisa di (vȕrnu)* 'créer une relation conflictuelle' (SO)
 - (13) (phras.) *easte cl'eaia a draclui* 'être avare' (Papahagi)
 - (14) (phr. idiom.) *vine draclu sh-l'ea borgea (isapea)* 'subir les conséquences de son malhonnȕeté' (SO)
 - (15) (phras.) *sufȕȕ draclu tu pungȕ* 'devenir pauvre' (Papahagi)
- **le diable force l'Homme à faire quelque chose → une force qui pousse, incite à des actions négatives**
 - (16) (phras.) *lu pinȕe draclu (s-facȕ řiva)* 'une impulsion de se livrer à des méfaits' (Ceara)
 - (17) (phras.) *lu bagȕ uryia (s-facȕ řiva)* (Batzaria)
 - (18) (inter.) *iu-lu bȕgȕ draclu?!* (Marioȕeanu)

- **le diable utilise, manipule l'Homme → le Mal en tant que puissance face à laquelle l'Homme reste faible et fragile**
 - (19) (inter.) *și-lu lă curlu draclu cu elu!* 'se débarrasser de quelqu'un' (Marioțeanu)
 - (20) (inter.) *ți-lu futu draclu tu urecl'i?!* 'avoir des idées bizarres' (Marioțeanu)
- **le diable emmène l'Homme quelque part → faiblesse de l'Homme qui succombe à la puissance du Mal, du Néant**
 - (21) (inter.) *lu lo draclu* 'il est allé au diable' (SO)
 - (22) (inter.) *lu lo neclu* (Batzaria)
 - (23) (impréc.) *că-lu lo draclu [di-lu lo!]* 'convoiter la disparition d'une personne' (Marioțeanu)
 - (24) (impréc.) *s-ti l'ea draclu* (SO)
- **l'Homme va vers le diable → accepter, embrasser volontairement les manifestations du Mal // y être confronté**
 - (25) (phras.) *s-acățā n-cor cu draclu* 'se résoudre à des actes vilains' (SO)
 - (26) (prov.) *fă-ti soțu cu draclu până u treți puntea!* 'recours à des moyens douteux lors d'entreprises difficiles' (Marioțeanu)
 - (27) (prov.) *aprinde ș-a draclui ună țeară, s-nu ț-aspargă lucru* 'prévoir des contretemps lors d'une entreprise difficile' (Papahagi)
 - (28) (phras.) *ș-lu află draclu* 'se trouver confronté à un problème sérieux' (SO)
 - (29) (inter.) *du-ti la drați!* 'souhait de ne plus voir une personne' (Marioțeanu)
 - (30) (inter.) *mini cătră el'u, și-elu cătră drați* 'affronter l'indifférence de la personne abordée' (Marioțeanu)
 - (31) (inter.) *ni-acățai draclu cu el* 'regret d'avoir à faire avec une personne problématique' (Marioțeanu)
- **l'Homme en tant que source d'ennuis pour le diable → la capacité de l'Homme de se nuire à soi-même // la ruse de l'être humain**
 - (32) (prov.) *țe 'și-fațe omlu niți draclu nu-l'i disfațe* 'l'homme peut se nuire gravement à soi-même' (Papahagi)
 - (33) (phr. idiom.) *mul'eara l'i scoase per alghi a draclui* 'la ruse et la malveillance de la femme' (Papahagi)

4. Définition sémiologique de Dieu et du diable

Le tableau qui suit résume les traits sémantiques auxquels a abouti l'analyse des unités idiomatiques construits autour des concepts *Dieu* et *diable*.

DIEU	LE DIABLE
<p><u>I Propriétés physiques de Dieu</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - la main de Dieu → symbole de sécurité, d'aide, de soulagement - les oreilles de Dieu → point d'aboutissement d'une prière avec l'espoir qu'elle sera exaucée 	
<p><u>II Comportement de Dieu</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - la volonté de Dieu → force suprême qui guide les hommes et leur vie 	<p><u>I Comportement du diable</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - l'apparition du diable → source de malheurs, de troubles - le diable et les symboles religieux → le Mal s'efforce de fuir le Bien
<p><u>III Dieu et l'Homme</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Dieu agit → force suprême qui protège, illumine, mais aussi punit l'Homme - Dieu donne → récompense pour son comportement correct ou réprimandes pour ses méfaits - l'Homme va vers Dieu → aspirer à de hautes valeurs morales 	<p><u>II Le diable et l'Homme</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - le diable va vers l'Homme, l'accompagne, le possède → le Mal s'empare de l'Homme pour le punir ou le rendre méchant, coléreux, pauvre - le diable force l'Homme à faire quelque chose → une force qui pousse, incite à des actions négatives - le diable utilise, manipule l'Homme → le Mal en tant que puissance face à laquelle l'Homme reste faible et fragile - le diable emmène l'Homme quelque part → faiblesse de l'Homme qui succombe à la puissance du Mal, du Néant - l'Homme va vers le diable → accepter, embrasser volontairement les manifestations du Mal // y être confronté - l'Homme en tant que source d'ennuis pour le diable → la capacité de l'Homme de se nuire à soi-même // la ruse de l'être humain

Tout d'abord, les éléments du tableau permettent de constater une absence d'exemples traitant des attributs physiques du diable. En revanche, il est évident que les parties du corps de Dieu exercent la même fonction que l'entité entière: être le lieu de l'espoir et de la sécurité. Pour ce qui est du comportement de Dieu et du diable, il est évident que Dieu est la force positive par excellence, alors que le diable est son antipode, la source de troubles. Enfin, dans son rapport avec l'Homme, Dieu est la force correctrice qui récompense, mais

aussi punit et ne permet pas à l'Homme de dévier du chemin droit et juste. Le diable, lui, s'approche de l'Homme pour le corrompre, le manipuler et réussit souvent dans son projet car l'être humain est impuissant et faible. Toutefois, la sagesse populaire aroumaine dote l'Homme d'une certaine force face au Mal, mais signale à la fois que l'Homme est souvent son pire ennemi. Le nombre de traits sémiologiques et sémantiques relatifs au diable est supérieur à ceux traitant de Dieu, fait explicable par la place qu'occupent le Mal et ses manifestations dans la vie spirituelle d'une communauté.

En conclusion, nous pouvons dire que la manière de concevoir le monde et le système de valeurs d'un groupe se reflètent inévitablement et fortement dans son code linguistique. L'inverse est tout aussi vrai: les vérités et les convictions ancrées dans la langue permettent leur transmission et leur sauvegarde et façonnent la vision du monde des nouvelles générations. Le Bien et le Mal, les deux pôles axiologiques, sont universels, mais chaque peuple peut construire des significations qui lui sont propres et qui sont profondément liées à la symbolique générée par leurs incarnations respectives.

SOURCES

- Batzaria*: Batzaria, N., 1989, *Pârâvulii*, Syracuse, NY, Editura Cartea Aromână.
- Belemace*: Belemace, C., 1990, *Dimândarea părintească*, Syracuse, NY, Editura Cartea Aromână.
- Ceara*: Ceara, A. I., 2003, *Cola (Isturiile dit bana armânească)*, Syracuse, NY, Editura Cartea Aromână.
- Cuvata*: Cuvata, D., 2006, *Dictionar armânescu-machidunescu*, Skopje, Uniea ti cultură-a Armânjlor dit Machidunii, Biblioteca națională armânească „Constantin Belemace”.
- Marioțeanu*: Caragiu Marioțeanu, M., 1997, *Dicționar aromân (macedo-vlah), DIARO (A-D)*, București, Editura Enciclopedică.
- Papahagi*: Papahagi, T., (ed. Saramandu, N., M. Nevaci), 2013, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic. Dictionnaire aroumain (macédoroumain) général et étymologique*, București, Editura Academiei Române.
- Polenaković*: Polenaković, H., 1939, *Turski elementi u aromunskom dijalektu*; trad. mac. par Labroska V. 2007, *Турските елементи во ароманскиот*, Скопје, Македонска академија на науките и уметностите.
- SO*: Sources orales
- Tulliu*: Tulliu, N., 1990, *Puizii*, Syracuse, NY, Editura Cartea Aromână.

BIBLIOGRAPHIE

- Anscombe, J.-Cl., 2000, „Parole proverbiale et structures métriques”, *Langages*, 34, nr. 139, *La parole proverbiale*, p. 6–26.
- Chevalier, J., Gheerbrant, A., 1982, *Dictionnaire des symboles*, Paris, Robert Laffont / Jupiter.
- Conenna, M., 2000, „Structure syntaxique des proverbes français et italiens”, *Langages*, 34, nr. 139, *La parole proverbiale*, p. 27–38.
- Цветановска, Ј., 2002, „Клетва како одмазда – обредно-магиски и социјални аспекти”, in *ЕтноАнтропозум*, Природно-математички факултет, Завод за етнологија, Скопје [http://www.ica.pmf.ukim.edu.mk/EAZ/EAZ_02/Cvetanovska_EAZ_02_mak.pdf].
- Gonzales Rey, I., 2002, *La phraséologie du français*, Toulouse, Presses Universitaires du Mirail.
- Китевски, М., 1988, *Фолклорни бисери*, Скопје, Македонска книга.
- Klein, J.-R., 2007, „La phraséologie (et en particulier les proverbes) dans le Trésor de la langue française informatisé”, in Buchi (Éva) (éd.), *Actes du Séminaire de méthodologie en étymologie et histoire du lexique*, ATILF (CNRS/Université Nancy 2/UHP), [http://www.atilf.fr/atilf/seminaires/Seminaire_Klein_2006-05.pdf].
- Mel'čuk, I., 2011, „Tout ce que nous voulions savoir sur les phrasèmes, mais...” [<http://olst.ling.umontreal.ca/pdf/MelcukPhrasemes2011.pdf>].
- Никодиновски, Зв., 2007а, „Паремиските единици во второ лице во францускиот и во македонскиот јазик”, in *Семиологија на говорот и на јазикот*, Штип, 2-ри Август С, стр. 193–203.
- Никодиновски, Зв., 2007б, „Семиологијата на раката во македонскиот јазик”, in *Семиологија на говорот и на јазикот*, Штип, 2-ри Август, стр. 235–258.
- Никодиновски, Зв., 2011, „За една семиолошка метода во семантичките истражувања”, in *Годишен зборник на Филолошкиот факултет „Блаже Конески” – Скопје*, книга 37, стр. 119–132.
- Piirainen, E., 2012, *Widespread idioms in Europe and beyond: toward a lexicon of common figurative units*, New York, Peter Lang Publishing, Inc.
- Sevilla Muñoz, J., 2000, „Les proverbes et phrases proverbiales français, et leurs équivalences en espagnol”, *Langages*, 34, nr. 139, p. 98–109.
- Стојковска, Г., 2004, *Речник на јужнословенска митологија*, Скопје, Три.

ABRÉVIATIONS

- bénéd.: bénédiction
 impréc.: imprécation
 inter.: unité interactive
 phr. idiom.: phrase idiomatique figée

phras.: phrasème

prov.: proverbe

SO: source orale

Joana HADZI-LEGA HRISTOSKA
Université «Sts Cyrille et Méthode», Skopje

HARTA ‘CUMNATE’ (VOC.) – ALRR. SINTEZĂ III. ASPECTE LEXICO-SEMANTICE ȘI MORFOLOGICE

LA CARTE ‘BEAU-FRÈRE’ (VOC.) – ALLR. SINTEZĂ III.
DES ASPECTS LEXICO-SÉMANTIQUES ET MORPHOLOGIQUES

(Résumé)

Les éléments lexicaux analysés reflètent la variété des moyens linguistiques de marquer le vocatif au niveau dialectal. Morphologiquement, on a identifié un système d’opposition: *-e/-ule*, *-e/-ø*, *-o/-e* et, aussi, les interjections à valeur pragmatique *mă/măi*, *bă/băi*. Le plus fréquent terme est ‘cumnate’, d’origine latine. Même les termes d’origine hongroise (*șogor*) ou slave (*ćáca*) sont adaptés aux caractéristiques morphologiques de la langue roumaine. La désinence plus répandue est *-e* mais la désinence *-ule* est assez rarement utilisée au niveau des patois dacoroumains.

Mots-clés: dialectologie, vocatif, sémantique, pragmatique.

1. Propunem un comentariu lexico-semantic și morfologic al termenilor referitori la ‘cumnat’ (vocativ), pe baza listei realizate de autoare în cadrul proiectului *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză III*, coordonat de Nicolae Saramandu. Din colectivul de lucru fac parte: Manuela Nevaci, Ionuț Geană, Irina Floarea, Mihaela Morcov, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Mara Iuliana Manta. Lista reunește materialul dialectal din cele opt atlase lingvistice regionale și din materialul inedit pus la dispoziție de autorii altaselor lingvistice regionale.

2. Caz al adresării, vocativul respectă indicarea explicită de către locutor a alocutorului, ca destinatar al mesajului imperativ, al celui asertiv sau al celui interogativ (cf. GALR 2008: 72). Substantivele comune care au vocativ sunt,

cu precădere, nume personale generice (bărbat, femeie, fată etc.), nume de rudenie sau cuvinte indicând relații interpersonale. Numărul mare de forme, ca și frecvența folosirii lor pentru clasa numelor de rudenie, s-ar putea explica prin sensibilitatea specială a limbii române față de categoria animatului (cf. DSL 2001: 573).

Vocativul se marchează obligatoriu prin intonație, marca desinențială, atunci când apare, dublând-o pe cea suprasedimentală (*idem*: 573). Caracterul specific al acestei intonații este dat de faptul că „accentul vocativului este muzical și de intensitate (silaba accentuată a vocativului este rostită pe un ton mai înalt decât celelalte), pe când cel de la nominativ este doar de intensitate” (Vasiliu 1956: 8).

În limba română, vocativul cunoaște o marcă exclusiv prin intonație, forma fiind identică cu a nominativului nearticulat ori cu a nominativului articulat definit (colocvial) sau o marcă dublă (prin intonație și desinență), cu desinențe specifice: *-e* și *-ule*, pentru masculin singular¹. Preferința pentru o anumită desinență este discutată de I. Coteanu din perspectiva morfologică, dar și din cea pragmatico-socială: „Desinențele sunt condiționate nu numai de structura substantivului la care se adaugă, ci și de starea de spirit și de gradul de familiaritate dintre cel care îl utilizează și cel căruia îi e adresat” (Coteanu 1990: 243). Aceste condiționări justifică apariția a două sau trei forme de vocativ pentru același termen: *cumnáte/cumnátule*; *șógore/șógor* etc.

Vocativul masculin *-e* este latin, iar *-ule* este format în interiorul limbii române din articolul enclitic masculin singular *-(u)l* la care s-a atașat desinența caracteristică vocativului în *-e* (Vasiliu 1956: 9). Acest tip de vocativ este o inovație, foarte rar atestată în limba veche².

3. Harta *Cummate* (vocativ) (v. *Anexa*) pune în evidență cinci termeni principali, cu variante morfologice și/sau fonetice: *cumnáte*, *șógore*, *zíhere*, *fráće*, *ćáća*. Cuvântul *cumnat* (< lat. *cognatus* ‘rudă’) „și-a restrâns sensul în latina populară la cel al cuvântului românesc *cumnat*, cum o dovedesc continuatorii cuvântului în italiană, vechea sardă, occitană, catalană, spaniolă și portugheză” (Sala 2006: 60, 68).

Aria lui de răspândire acoperă cea mai mare parte din rețeaua cartografică a graiurilor dacoromâne, cu excepția Maramureșului, unde acest grad de rudenie este desemnat prin alte lexeme și unde termenul, în formă apocopată, precedat de interjecția *măi* (*măi cumná*) este înregistrat doar în punctul cartografic 235. Substantivul are două forme de realizare a vocativului: cu desinența

¹ „Selecția uneia sau a alteia dintre formele posibile răspunde unor distincții de registru și de uz stilistic” (GBLR 2010: 62).

² „*-ule* nu s-a putut constitui decât după generalizarea articolului hotărât și după amuțirea lui *-l* final, după secolul al XVI-lea (până în secolul al XVII-lea *-ule* nu apare)” (Coteanu 1958: 213).

-e și cu desinența *-ule*. În ambele cazuri, marcarea desinențială este dublată de cea suprasedgmentală. *Cumnáte* formează cea mai mare arie morfologică, asociindu-se cu mijloace lingvistice din aceeași clasă funcțională, interjecția de interpelare: *mă/măi, bă/băi*. Prima serie de interjecții este înregistrată în toate graiurile dacoromâne, fie în poziție inițială (*mă/măi cumnáte*), fie în poziție finală (*cumnáti măi* într-un punct din Bucovina). Deși apar în variație liberă, prima serie de interjecții exprimă un grad mai înalt de respect¹ față de seria următoare, marcată prin grad redus de respect (formă de realizare a politeții pozitive).

Bă și *băi* însoțesc vocativul, ca interjecții de interpelare, în graiurile din Bucovina, Muntenia și Dobrogea, în poziție inițială (predominantă) și în poziție finală (un punct din Bucovina), marcând intensitatea chemării: *cumnáti bă*.

Vocativul cu desinența *-ule* (*cumnátule*) apare izolat (două puncte din Transilvania și câte un punct din Bucovina și din Muntenia), dovadă a neproductivității/noutății acestei desinențe la nivelul graiurilor.

În Maramureș (două puncte) și în Transilvania, este înregistrată forma apocopată *cumná*, vocativul fiind marcat și prin interjecția *măi* (doar în Maramureș).

Termenul *șogor* (< magh. *sógor* – CDER) folosit în Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania (cele mai multe puncte cartografice) are cele mai variate mijloace lingvistice de realizare a vocativului: marcarea desinențială (-e), formă omonimă cu nominativul și formă apocopată (cf. *Tratat* 1984: 333). Vocativul format cu desinența *-e* este marcat suprasedgmental, fie ca în limba de origine, fie cu deplasarea accentului: *șógore, șogóre*. Același fenomen fonetic apare și atunci când substantivul în vocativ este precedat de interjecții de interpelare: *mă/măi șógore/șogóre, hai ~*. Se distinge o diferență pragmatică în folosirea acestor interjecții: *mă/măi* (politețe pozitivă), *hai* (politețe negativă). Forma apocopată *șogó* este predominantă în Maramureș, dar este înregistrată și în trei puncte cartografice din Crișana. Marcarea morfologică a vocativului este dublată, și în acest caz, de cea suprasedgmentală și de cea lexicală (interjecția *mă/măi*). Suprasedgmental, intensitatea apelării este redată fie prin accent melodic (cf. Vasiliu 1956: 8), fie prin accent secundar: *măi șogó, măi șogò*.

Zíhere, fráce, cáca formează arie lexicală în Banat. Cei trei termeni sunt interesați din punct de vedere semantic, pentru că se caracterizează prin extinderea sensului: *ginere* (< lat. *gener, -eri*) desemnează fie ‘soțul unei femei considerat în raport cu părinții acesteia’, fie ‘mirele’, în registrul popular (DEX); *frate* (< lat. *frater, -tris*) ‘persoană de sex masculin considerată în raport cu altă persoană (indiferent de sex), născută din aceiași părinți sau numai

¹ Pentru subdialectul muntean, *mă* și *măi* exprimă un grad mai înalt de politețe față de alte interjecții (*Tratat* 1984: 185).

din același tată sau numai din aceeași mamă' (DEX); *ćáćă* este de origine slavă¹ (*ćika*), desemnând în limba sârbă fie sensul 'tată', fie 'o persoană mai în vârstă' (cf. Tomici 2005). În aceste cazuri, este vorba de o marcă afectivă a gradului de rudenie și, implicit, de realizare a politeții pozitive.

Žíhere este marcat cazual uprasegmental, dar apare și precedat de interjecție (*mă/măi*), sau determinat de adjectival posesiv (marcă a politeții pozitive și de identificare a alocutorului): *žíners-mău*.

Fráće este, prin conținutul semantic, o formă de realizare a politeții pozitive; vocativul, identic cu nominativul, este marcat suprasegmental și precedat de interjecția *măi*.

Ćáca are forme diverse de realizare a vocativului: formă omonimă cu nominativul, nearticulat și articulat cu articol hotărât (*ćáćă, ćáca*); cu marcă desinențială, *-o* și *-e* (*ćáćo, ćáće*); de asemenea, vocativul este întărit prin interjecțiile *mă* și *ai* (< *hai*).

Câțiva termeni, care nu formează arie lingvistică/morfologică, pun în evidență diversitatea lexicală și semantică prin care este desemnat acest grad de rudenie: *néică/néica, náńa* (Banat), *néne* (Moldova), (*măi*) *cúscre* (Maramureș). Pentru fiecare dintre aceștia, vocativul are forme omonime cu nominativul, fiind marcat doar prin intonație. Fiind vorba de termeni a căror semnificație de vârstă mai înaintată este implicită, fiecare dintre ei exprimă un grad înalt de respect.

4. În privința elementelor lexicale, Banatul se caracterizează prin cea mai mare varietate de termeni care desemnează gradul de rudenie analizat: *cumnáte, (mă) șógore, (mă/măi) žíhere, (măi) fráće, ćáćă* (cu variante morfologice), *néică, náńa*. Vocativul se realizează prin următoarele mărci desinențiale: *-e* (*cumnáte, șógore, ćáće*), *-o* (*ćáćo*), sau prin forme omonime cu nominativul, nearticulat ori cu articol enclitic (*néică/néica, ćáćă/ćáca*), marcate suprasegmental.

În Crișana, sunt înregistrați termenii: *cumnáte, (mă/măi) șógore/șogóre, (mă/măi) șógor, (măi) șogó, măișogó*. Vocativul este realizat prin desinența *-e*, prin forme omonime cu nominativul (marcate suprasegmental și precedate de interjecții de interpelare) și prin forme apocopate.

Maramureșul se remarcă prin folosirea formelor apocopate (*măi*) *șogó, (măi) cumná*, particularitate caracteristică acestei zone.

În graiurile din Transilvania, doi termeni desemnează legătura de rudenie analizată: *cumnát* și *șógor*. Vocativul este marcat prin desinențe specifice *-e/-ule* (*cumnáte, cumnátule, șógore*), prin deplasarea accentului (*șógore/șogóre*), prin forme apocopate (*cumná*).

În Moldova și Bucovina apare doar termenul comun cu limba literară, *cumnat*, cu opozițiile desinențiale *-e* (productiv) / *-ule* (neproductiv). O

¹ Termenul din slavă apare și în meglenoromână: *ćică* 'unchi' (*Tratat* 1984: 547).

particularitate a acestor graiuri o constituie poziția finală a interjecției: *cumnáti măj, cumnáti bă*.

În Muntenia, Dobrogea și Oltenia, pentru același termen, *cumnat*, vocativul se formează prin desinența *-e* (predominantă) sau *-ule* (punctul 710 din Dobrogea). Marcarea desinențială este dublată de cea suprasedimentală și de interjecțiile *mă* și *bă*, care fac distincția între grade diferite de respect.

5. Distribuția geografică a termenilor folosiți cu accepția ‘cumnat’ impune câteva observații. Cel mai bine reprezentat din punctul de vedere al frecvenței și al distribuției geografice (apare în toate zonele, cu excepția Maramureșului) este substantivul de origine latină *cumnát*. Desinența cea mai frecventă pentru a marca vocativul este *-e* (de asemenea, de origine latină). Desinența *-ule* apare sporadic (patru puncte), putând fi considerată accidentală la nivelul graiurilor. O altă formă frecventă de realizare a vocativului este omonimia cu nominativul și/sau cu interjecțiile de interpelare, care, la nivel dialectal, au valoare afectivă bine delimitată (de exemplu, *mă* și *bă* în Muntenia, Dobrogea și Oltenia; v. nota 3).

Termenul împrumutat din maghiară, *şógor*, este adaptat mijloacelor morfologice și lexicale ale limbii române de marcarea cazuală: desinența *-e*, deplasarea accentului, interjecțiile.

În Banat, sunt folosiți doi termeni de origine latină (*ginere* și *frate*) și unul de origine sârbă, de asemenea adaptat flexiunii nominale din limba română: desinențele *-e* și *-o* (după modelul *tato*¹, regional, cf. DLR).

Ceilalți termeni înregistrați, folosiți sporadic, exprimă gradul de familiaritate dintre cel care utilizează apelativul și cel căruia îi este adresat sau forme graduale ale politeții pozitive.

SURSE

ALLR. *Sinteză III: Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză (ALRR. Sinteză)*, coordonator: Nicolae Saramandu, colectiv de elaborare: Irina Floarea, Ionuț Geană, Mara Iuliana Manta, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, București, Editura Academiei Române [sub tipar].

BIBLIOGRAFIE

Coteanu, Ion, 1990, *Gramatică. Stilistică. Compoziție*, București, Editura Științifică.

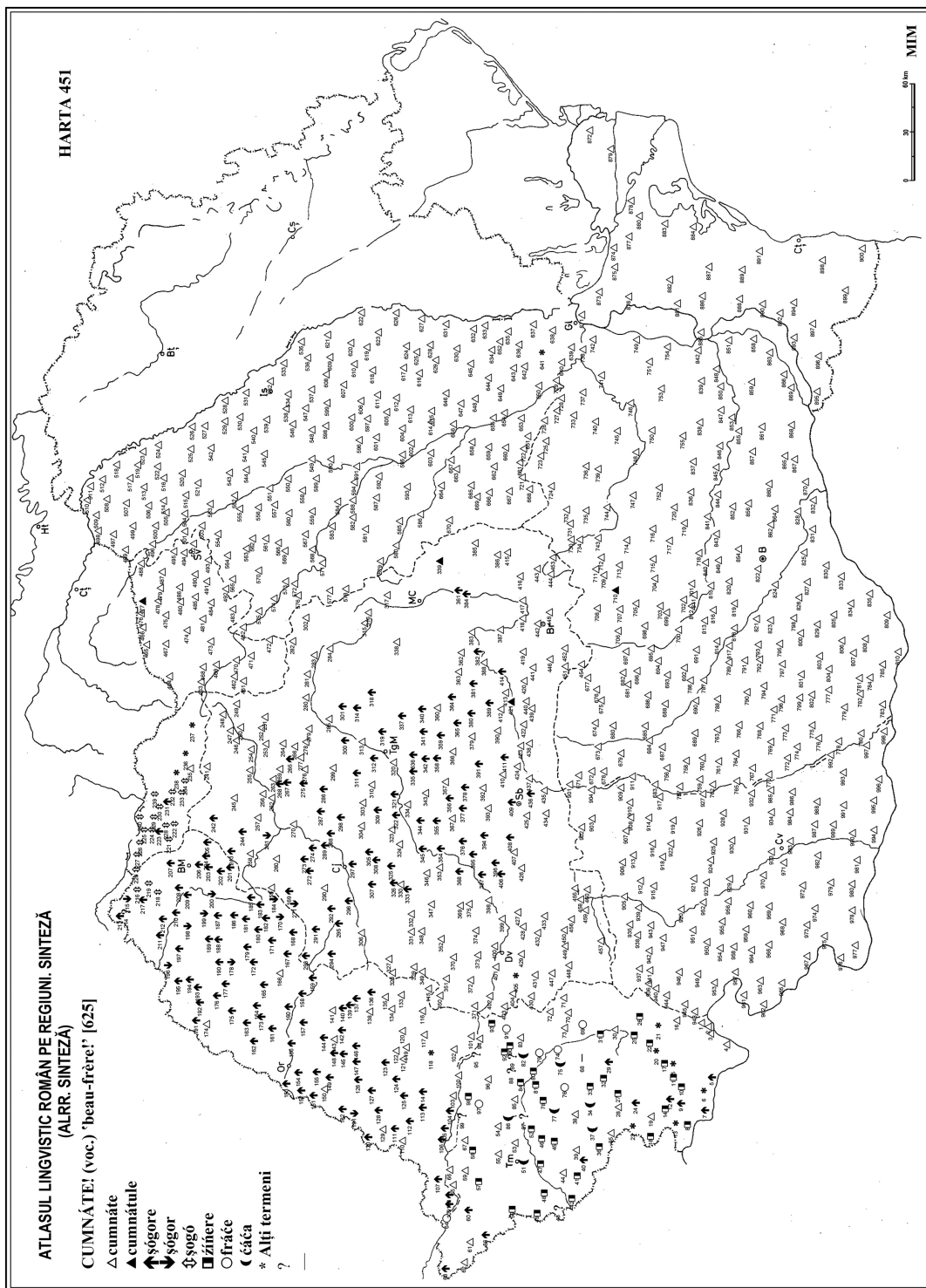
¹ Vocativul în *-o* se realizează la substantivele comune sau proprii cu desinența la nominativ singular în *-ă*: *tato, neico* (*Tratat* 1984: 259).

- Coteanu, Ion 1958, „Ce este *-ule* la vocativ”, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, Editura Academiei Române, p.213–216.
- Sala, Marius 2006, *De la latină la română*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Tomici, Mile, 2005, *Dicționar român-sârb*, București, Editura Academiei Române.
- Vasiliu, Laura 1956, „Observații asupra vocativului în limba română”, în *Studii de gramatică*, vol. I, București, Editura Academiei, p. 5–23.

SIGLE

- CDER: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura „Saeculum I. O.”, 2001.
- DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a. Conducătorii lucrării: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- DLR: *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu, acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
- DSL 2001: Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira.
- GALR 2008: Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, I, *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române.
- GBLR 2010: Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Tratat* 1984: Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”.

Mara Iuliana Manta
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

LIMBA ARABĂ – DIGLOSIE, PLURILINGVISM ȘI MULTILINGVISM ÎN SPAȚIUL LINGVISTIC ARAB

ARABIC – DIGLOSSIA, PLURILINGUALISM AND MULTILINGUALISM
WITHIN THE ARABIC LINGUISTIC SPACE

(Abstract)

Just like all the other languages, Arabic is characterized by the co-existence of different levels of speech, influenced by historical, cultural and social features.

Modern Standard Arabic presents a particular unmet situation in any other language. On the one hand, it has a standard variant, literary or written language, which the Arab researchers called *al-fuṣḥā* (*high level*). On the other hand, there are several spoken varieties of the language; they usually vary from one Arab country to another and even from an Arab region to another within the same country. There is also a lower level (*low level*), which is identified in all cases with the spoken variant of each language with idioms or spoken dialects.

Along with standard or literary variant, Arabic is characterized by several spoken variables more or less different from one country to another and even from one area to another within the borders of either the current Arab countries. This “duality” (*izdiwāğīyya luğawiyya*) is very old, both levels dating from the period prior to Islam. In other words, the phenomenon diglossia has a very long historical tradition, in terms Arabic. In this article, the author aims to identify some of the features of diglossia, multilingualism and plurilingualism in the Arab geographical area.

Keywords: diglossia, linguistic duality, multilingualism, Arabic modern dialects.

1. Apariția diglosiei în spațiul lingvistic arab

Limba arabă literară a avut și are în continuare un rol decisiv în reconstituirea identității arabe în epoca formării conștiinței naționale în țările arabe în perioada stăpânirii otomane și apoi a puterilor occidentale.

Toate limbile se caracterizează prin existența în ele a unor niveluri diferite ale vorbirii, care funcționează datorită unor factori diverși, de ordin istoric, cultural, dar mai ales de ordin social. În general, sociolingviștii vorbesc de un nivel înalt/superior (*high level*) care se identifică cel mai adesea cu limba literară sau varianta standard a fiecărei limbi și de un nivel inferior/de jos (*low level*) care se identifică în toate cazurile cu varianta sau variantele vorbite ale fiecărei limbi, cu idiomurile vorbite sau cu dialectele. În cele mai multe cazuri, acest nivel se manifestă de la o limbă sau alta prin mai multe grade sau subvariante. Limba arabă actuală prezintă o situație particulară, neîntâlnită în nicio altă limbă, care se prelungește în trecut până în vremuri greu de stabilit. Pe de o parte, ea are o variantă standard sau literară, respectiv limba scrisă, pe care cercetătorii arabi au denumit-o și continuă să o denumească prin expresia tradițională *al-fuṣḥā* („variantea limbii cea mai elocventă” sau *al-luġa al-faṣīḥa* „limba elocventă”).

Pe de altă parte, există varianta vorbită sau mai bine zis variantele vorbite, pentru că ele pot fi mai multe la număr și diferite de la o țară arabă la alta și chiar de la o zonă arabă la alta în interiorul aceleiași țări.

Cercetătorii arabi folosesc termeni diferiți pentru desemnarea acestor variante; cel mai utilizat dintre aceștia, poate și datorită conciziunii sale, este (*al-luġa*) *al-‘āmmiyya* „limba vulgară/populară”. Dar, alături de acesta, se folosesc și expresiile *al-luġa ad-dāriġa* „limba curentă” și *al-lahġa*, pl. *al-lahġāt* „dialectul/dialectele”, eventual cu determinantul adjectival *al-‘āmmiyya* „popular”, adică *al-lahġāt al-‘āmmiyya* „dialectele/idiomurile populare/vorbite”.

Pentru a caracteriza situația socio-lingvistică a arabei din epoca modernă, lingviștii folosesc de mai multă vreme termenul de *diglosie*, utilizat de Ferguson într-un articol publicat în 1959 (Ferguson 1959: 329), deși termenul ca atare apare în titlul unui articol al arabistului francez W. Marçais încă din 1930.

Definiția pe care o dă Ferguson diglosiei pornește de la analiza poziției unor limbi definitorii precum: araba, greaca modernă, germana elvețiană și creola haitiană: „Diglosia este o situație lingvistică relativ stabilă, în care pe lângă dialectele principale ale limbii, există o varietate suprapusă foarte diferită, extrem de codificată, vehicul al unui vast și apreciat corpus de literatură scrisă, fie dintr-o perioadă mai veche, fie dintr-o altă comunitate lingvistică care este învățată mai ales prin educație oficială și este utilizată, în esență, pentru exprimarea scrisă și orală cu caracter formal, dar care nu este folosită de nici un sector al comunității pentru conversația uzuală”¹. Această situație

¹ Aceasta este definiția termenului *diglosie* în traducerea românească a articolului, apărută în volumul *Socio-lingvistică*, semnat de Liliana Ionescu-Ruxandoiu și Dumitru Chițoran, preluare din Anghelescu, Nadia, *Limba și cultură în civilizația arabă*, p. 150.

de diglosie facilitează fenomenul de schimbare de cod prin care un vorbitor oscilează între cele două varietăți fără să își dea seama, câteodată chiar în cadrul aceleiași propoziții.

În limba arabă există o dihotomie între două varietăți lingvistice ale aceleiași limbi folosite de vorbitori în condiții diferite. Limba arabă prezintă „o situație unică de diglosie între marile limbi ale omenirii” (Dobrișan 2009:10). Această situație lingvistică, care a fost denumită de către lingviștii arabi „dualitate lingvistică” și „diglosie” de către scriitorii englezi, este produsul unei lungi istorii de transformări politice, culturale, sociale și religioase începute din perioada pre-islamică, studiate de Chejne Anwar și Anis Ibrahim. Chejne în 1969 a identificat trei tipuri de arabă:

- a) araba clasică, care aparține timpurilor medievale, limba poeziei pre-islamică și a Coranului, care a fost standardizată după procesul de codificare pentru a deveni limba administrației și științelor. Aceasta coexistă cu multe dialecte arabe;
- b) araba modernă standard, care este comună cu araba vorbită în țările arabe astăzi și care se bazează și este inspirată de Araba Clasică, cu o morfologie, gramatică și sintaxă similară cu toate că are încorporat un vocabular nou;
- c) limba vorbită, care este formată dintr-un număr mare de idiomuri, fiecare deosebindu-se prin caracteristici particulare.

Limba arabă a fost și este considerată în continuare instrumentul religiei, relația strânsă dintre limba arabă și Islam fiind reflectată în credințele și atitudinile musulmanilor de-a lungul secolelor. Limba arabă standard este considerată un instrument de cultură, simbolul unității și a măreției trecut. Chejne Anwar oferă o perspectivă cuprinzătoare și elaborată de istorie și una a dezvoltării limbii arabe care arată influența modelelor politice, culturale, sociale și religioase asupra limbii. Acesta a discutat despre cele trei etape ale istoriei limbii: ascensiunea, dezvoltarea și declinul, adăugând la acestea și etapa renașterii. Limba arabă a cunoscut o ascensiune odată cu nașterea Islamului, a evoluat odată cu dezvoltarea Imperiului Musulman, atunci când limba a fost obiectul unui studiu intensiv, devenind o limbă de natură urbană și internațională.

Chejne susține că în anul 1258 odată cu prăbușirea califatului din Bagdad începea o nouă eră în istoria politică a națiunii arabe, ale cărei trăsături dominante erau ignoranța și analfabetismul, reflectate printr-un declin și o stagnare a limbii. Stagnarea limbii referindu-se aici, la faptul că au fost scrise foarte puține lucrări literare, limba standard fiind foarte rar utilizată în afara centrelor religioase și, mai mult decât atât, limba arabă a încetat să mai fie limba oficială. În schimb, turca, persana și alte limbi locale au reușit s-o înlocuiască cu ușurință. Ca rezultat al acestei perioade de stagnare, în special

ultimele secole de stăpânire otomană, dialectele au început să fie folosite pe scară largă, în detrimentul limbii arabe standard, care era considerată ca putând să renunțe la cuvintele de bază, pentru ca ulterior să poată fi adaptată la viața modernă: „În secolul al XIX-lea limba arabă nu se mai folosea, fiind înlocuită de un număr de dialecte și ori de câte ori limba arabă este scrisă, dialectele se afirmă” (Chejne 1999: 84).

Odată cu apariția colonizării din secolul al XIX-lea, ce a adus cu sine noi tipare lingvistice, doi factori au fost introduși.

În primul rând, limba arabă standard a fost contestată și atacată ca fiind stagnantă, greoaie și că ar fi un simbol al trecutului. Limbile vest-europene, franceza în nord-vestul Africii și engleza în est au fost încurajate și impuse.

În al doilea rând, drept consecință a celor ilustrate mai sus, conștiința gânditorilor și naționaliștilor arabi s-a trezit. Încercări de revitalizarea a limbii arabe standard au început în secolul al XIX-lea, continuând pe parcursul secolului următor, insistându-se pe faptul că aceasta este superioară și că reprezintă stâlpul naționalismului. Prin aceste mișcări de reformă, dialectele și dualitatea lingvistică au devenit subiecte de discuție în cercurile academice, lingvistice și educaționale.

O parte din istoria problemei lingvistice cu care ne confruntăm în prezent se referă la controversa din jurul dezvoltării, originii dialectelor moderne și a diglosiei. Au fost făcute încercări pentru a reconstrui o formă omogenă colocvială drept o sursă a dialectelor moderne. Aceasta a fost în cea mai mare parte inspirată de metodele tradiționale în lingvistică unde variația limbii a fost tratată marginal. Unii gramaticieni arabi au susținut că dialectele moderne sunt per ansamblu descendente liniari ai limbii arabe standard și, de asemenea, reprezintă „coruperi” ale arabei standard. Pe de altă parte, un alt grup al gramaticienilor arabi din care făcea parte și Blau susține că aceste dialecte moderne sunt doar o continuare a dialectelor tribale vechi. Blau afirmă în toate publicațiile sale că dialectele moderne sunt descendente ale dialectelor pre-islamice și că s-au dezvoltat prin procesul derivațional, ajungând la această formă din prezent și prin intermediul contactelor cu limbile indigene (aramaica și siriaca). Autorul consideră că nu a existat diglosie înainte de Islam și susține că aceasta s-a născut după apariția Islamului ca rezultat al marilor cuceriri arabe și ca urmare a schimbărilor sociale și a contactelor strânse cu limbile popoarelor cucerite (v. Blau 1965: 16).

În sfârșit, Abdo, în 1973 oferă un argument lingvistic convingător, respingând teoriile potrivit cărora dialectele s-ar fi dezvoltat din limba arabă standard. Acesta susține teoria conform căreia limba arabă standard ar fi rezultat dintr-un amestec de dialecte. Argumentul său de bază se concentrează în jurul alternativelor și a neregularităților care există atât în limba arabă standard, cât și în dialecte. Și astfel, această controversă legată de istoria limbii arabe continuă, fără a se ajunge la o concluzie unanim acceptată. Astfel de

studii istorice sunt importante pentru prezent, deoarece trecutul are o strânsă legătură cu prezentul.

2. Problematika dualității lingvistice în spațiul arab

Problema dualității lingvistice a limbii arabe a fost subiectul multor studii literare și filologice, cu mult înainte ca Ferguson să își expună, în anul 1959, convingerile sale legate de diglosie. Potrivit lui Schmidt, studiile din secolele al IX-lea erau „motivate de atitudinile conflictuale legate de utilizarea și studiul dialectelor în detrimentul limbii arabe standard” (Schmidt 1974: 11). De la sfârșitul secolului al XIX-lea, o lungă și controversată dispută s-a generat între gramaticienii arabi, cu privire la varianta care trebuie întrebuițată, precum și la simplificările limbii arabe literare care trebuie introduse pentru ca limba să vină în întâmpinarea nevoilor tot mai complexe ale societății arabe. Trei tendințe de gândire au fost identificate:

1. tendința susținută de către conservatori, conform căreia limba arabă standard trebuie menținută, iar dialectele suprimate;
2. tendința susținută de către dialectologi, care considerau că dialectele trebuie adoptate în detrimentul limbii literare;
3. tendința îmbrățișată de către reformiști, care susțineau că limba arabă standard este o variantă extrem de prestigioasă care nu poate fi înlocuită, dar care poate fi simplificată pentru a se adapta societății moderne.

Din aceste trei abordări se poate observa că fiecare grup susține o variantă în detrimentul celorlalte, ignorând funcțiile pe care le are fiecare în comunitatea de vorbitori, precum și relațiile dintre variante. Prin urmare, niciuna dintre reformele menționate mai sus nu poate, fie practic, fie funcțional, să rezolve problema.

Limba vorbită a constituit rareori subiectul studiilor lingvistice, în afara unor descrieri sumare ale anumitor dialecte colocviale, bazate pe metode descriptive tradiționale.

„Limba vorbită se situează la suprafața existenței în imediat, în timp ce limba literară, bazată pe ideea de relație, de analiză, de sinteză, atinge străfundurile personalității umane. Această diglosie este înscrisă în sufletul omenesc și de aceea diferența între limba vorbită și limba literară există pretutindeni, în grade diferite” (Anghelescu 1986: 144).

Pornind de la o serie de particularități lingvistice, în principal din domeniile morfologiei și foneticii, dialectele arabe se împart din punct de vedere geografic în două grupuri regionale majore: de **Est** și de **Vest**, iar din punct de vedere social în două tipuri: **sedentare și beduine** (Dobrișan, Mareș 2014: 168). Așadar, în plan geografic sau regional, dialectele se împart în două grupuri mari:

- dialectele vorbite în aria de Est (*al-Mašriq*¹ قرشَمَلَا) a lumii arabe;
- dialectele vorbite în aria de Vest (*al-Mağrib*² بَرغَمَلَا), nume scris de obicei în limbile europene cu transcrierea *gh* pentru *ğ* și vocala *e*, adică *Maghreb* (cu derivatul adjectival *magrebit*).

3. Concluzii

Privind lumea arabă în ansamblu, se constată că problemele cu care se confruntă limba arabă în toate zonele acesteia sunt în bună măsură asemănătoare, numai că intensitatea lor diferă de la o regiune la alta. Dacă ținem seama de faptul că ele rezidă în primul rând în pericolele pe care le prezintă unele limbi străine, situația amintește într-un fel de cea existentă în timpul dominației otomane și coloniale, când cunoașterea limbilor ocupanților era o condiție pentru obținerea unei slujbe, și când araba era concurată în domeniile administrației și învățământului de către acestea.

Și, ca și atunci, poziția limbii arabe literare pare să fie subminată și de idiomurile vorbite care sunt folosite în învățământ, în mijloacele de comunicare și chiar în literatura beletristică într-o măsură foarte mică sau în orice caz din ce în ce mai mică.

Unii cercetători atrag atenția asupra pericolelor derivând dintr-o astfel de situație, afirmând chiar că încurajarea folosirii idiomurilor vorbite în locul limbii standard nu mai este doar un simplu subiect de discuție, ci este pe cale să se realizeze în practică, îndeosebi după ce mijloacele de informare au aplicat această experiență prin intermediul televiziunii sau prin satelit, prezentând unele programe în dialect, transpunând în dialect limba vorbită în filmele de animație destinate copiilor și ajungând să transmită chiar unele teledocumentare citite în dialect.

Se apreciază, de asemenea, că procentul ridicat al analfabetismului din țările arabe, estimat la 30% din totalul populației și la 25% din copiii de vârstă școlară, este și el de natură să încurajeze orientarea către dialectele vorbite.

Pornind și de la faptul că accentul se pune de multe ori mai degrabă pe deosebiriile dintre țările arabe decât pe asemănările dintre ele, pe lucrurile comune și pe necesitatea înțelegerii și cooperării, a apărut mai ales în cercurile străine interesate discuția despre posibila scindare a națiunii arabe în mai multe mici națiuni la nivelul actualelor state arabe sau chiar și mai mici, despre posibila dispariție a limbii arabe literare și evoluția actualelor dialecte

¹ *Al-Mašriq* înseamnă ‘(partea de la) Răsărit, Est(ul)’.

² *Al-Mağrib* înseamnă ‘Asfințit, Apus al Soarelui; partea / zona de Vest / Apus’ și de aici cele două semnificații ale cuvântului *Al-Mağrib*: ‘locul unde asfințește Soarele, Apus, Vest’ și ‘momentul/timpul când asfințește soarele’ – de unde derivă *ṣalāt el-Mağrib* ‘rugăciunea de la asfințitul soarelui; una din cele cinci rugăciuni zilnice ale credincioșilor musulmani’.

în direcția unor limbi separate, și lucrurile nu mai par să se oprească doar la nivelul unor deziderate.

Dar, pe de altă parte, situația actuală se deosebește în mod radical și de cea existentă în timpul ocupației străine întrucât au apărut numeroși factori de natură să consolideze poziția limbii arabe.

În primul rând, au fost înființate succesiv, în decursul primei jumătăți a secolului al XX-lea, Academia de Limba Arabă din Damasc (1919), Academia de Limba Arabă din Cairo (1932) și Academia de Limba Arabă din Bagdad (1947), iar în ultimele decenii au fost create o serie de noi asociații pentru apărarea limbii arabe în numeroase alte state arabe.

În al doilea rând, conștienți de condițiile noi pe care trebuie să le înfrunte limba arabă în epoca mondializării, responsabilii politici și culturali, alături de savanții lingviști cei mai de seamă, au organizat în preajma începutului noului mileniu și în primii lui ani o serie de manifestări arabe și internaționale în care au luat în discuție provocările cărora trebuie să le facă față limba arabă în epoca actuală și în viitor, adoptând poziții și decizii de natură să contracareze evoluțiile negative.

În nenumărate împrejurări s-a subliniat nevoia implicării mai eficiente a autorităților politice, culturale și științifice pentru impunerea limbii arabe literare, pentru interzicerea folosirii dialectelor în mijloacele de informare, pentru arabizarea instituțiilor financiare și economice, stabilindu-se cu mai mare discernământ în ce măsură este nevoie de folosirea limbilor străine în aceste domenii.

Cum cea mai gravă amenințare la adresa limbii arabe în ultimile două secole a derivat din încercarea de înlocuire a limbii arabe literare cu limbile ocupanților sau cu idiomurile vorbite, tot mai mulți lingviști arabi de seamă au subliniat necesitatea colaborării tuturor factorilor de decizie, a instituțiilor și cercetătorilor la efortul de impunere a limbii arabe literare.

Dacă aspiră la edificarea unui singur bloc arab, așa cum se întâmplă în alte zone ale lumii, arabii trebuie să folosească limba comună unică adică *al-fuṣḥā*. Națiunea arabă are nevoie de o limbă unică, unitară așa cum este *al-fuṣḥā*, care trebuie să fie folosită în întregul proces de învățământ – cu toate etapele și specialitățile sale – și în toate mijloacele de informare.

BIBLIOGRAFIE

- Anghelescu, Nadia, 1986, *Limbar și cultură în civilizația arabă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Blau, Yeroshua, 1965, *The emergence and linguistic background of Judeo-Arabic: A study of the origins of Middle Arabic*, Oxford, Scripta Judaica.

-
- Chejne, Anwar G., 1999, *The Arabic language Its role in history*, Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Dobrișan, Nicolae, 2009, „Limba arabă: O diglosie dinamică”, *Analele Universității, seria Științele limbii și dinamica predării*, București, Pro Universitaria, p.10–32.
- Dobrișan, Nicolae, Roxana Mareș, 2014, *Compendiu de dialectologie arabă*, ed. a doua, adăugită și revizuită, București, Pro Universitaria.
- Ferguson, Charles, 1959, „Diglossia”, *Word magazine, Journal of International Linguistic Association*, nr. 15, p. 325–340.
- Schmidt, Richard W., 1974, *Sociostylistic variation in Spoken Egyptian Arabic: a re-examination of the concept of diglossia*, Brown University Press.

Roxana MAREȘ
Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

LATINITATE „ASCUNSĂ” ÎN LEXICUL GRAIURILOR MUNTENEȘTI

LATINITÉ «CACHÉE» DANS LES PARLERS DE MUNTÉNIE

(Résumé)

En apportant des «épreuves lexicales» de la partie du sud du pays contre l'idée acréditée que l'aire de nord a conservé en exclusivité certains mots d'origine latine, le travail a un prononcé caractère polémique. Son but a été de proposer une réconsidération des parlers de Munténie du point de vue du vocabulaire hérité du latin.

Mots-clé: *brâncă, duroare, moare, cute, pântece, foale.*

1. Articolul de față este indisolubil legat de repartiția dialectală a dacoromânei, mai precis, de descrierea subdiviziunilor corespunzătoare acesteia. Este unul dintre prilejurile cu care, în lucrările de profil, se specifică faptul că numai în anumite zone din țară s-au păstrat unele elemente lexicale moștenite din latină. În ultimul timp însă, observația a început să-și piardă din valabilitate. Cercetările dialectale de anvergură, efectuate în a doua jumătate a secolului trecut, în aria numită, generic, Muntenia, dar subsumând Oltenia și Dobrogea, valorificarea rezultatelor în atlase lingvistice, în volume de texte dialectale, în glosarele aferente, practic, au pus la dispoziția cercetătorilor un vast material inedit. Excerptarea acestuia a dus la cumulara de date apte să contrazică afirmațiile de până acum privind elementele lexicale conservate din latină, la nivel dialectal. Totalitatea faptelor de vocabular identificate, având caracter romanic, cu alte cuvinte, ceea ce ar compune o anumită „cotă” de latinitate, am calificat-o „ascunsă”¹, deoarece, pentru regiunea

¹ Pentru același concept, dar din alt unghi, cf. Cristian Moroianu, *Latinitatea „ascunsă” a limbii române*, [București], Editura Academiei Române, 2006.

anunțată, prin raportare la toate celelalte, a rămas îndelung, n e r e l e v a t ă, n e s e m n a l a t ă, n e c o m e n t a t ă. Pentru o imagine actualizată a graiurilor dacoromâne sudice, din punctul de vedere al lexemelor moștenite din latină, ne propunem să prezentăm câteva cazuri, reperate în materialele dialectale mai vechi și mai noi.

2. Cum am mai afirmat deja, în literatura de specialitate, s-a recurs la procedeul de semnalare a latinității, pentru a individualiza unele graiuri, în comparație cu celelalte. Pentru a ilustra situația, ne mărginim la un singur exemplu, preluat din Caragiu Marioțeanu *et alii* 1977: 158: „În privința vocabularului subdialectului crișean, se cuvine să menționăm, în primul rând, conservarea unui mare număr de cuvinte latine, dispărute din celelalte subdialecte sau păstrate numai în expresii. Menționăm în acest sens formele...”. Din lista indicată: *arină, brâncă, a custa, duroare, iuo, săcret, vă*¹, ne-am oprit asupra a două unități, identificate și în aria sudică:

2.1. *brâncă* ‘mână’ < lat. *branca*, cu răspândire generală strict în expresii *a merge în (pe) brânci, a da (în) brânci*, în graiurile muntenesti, în privința circulației, prezintă o situație complexă, comparabilă cu situațiile comentate din alte zone.

Cât privește repartiția cuvântului, până la o anumită dată, reproducem informațiile sistematizate de Gheție, Mareș (1974: 271): „Brâncă ‘mână’ a fost notat în partea nord-vestică a teritoriului dacoromânesc, în județele Arad și Bihor și, în câteva puncte din județele Hunedoara, Alba și Sălaj (DA, s.v., Șandru, *Motzi*: 208; Vaida, *Sălaj*: 311; ALR, I, vol. I, h. 49; Pușcariu LR, I, h. 35, id., ib., II, h. 43), DA îl atestă și în Banat”. În aceeași sursă, pentru etapa actuală de evoluție a limbii, autorii menționează faptul că *aria lui brâncă este astăzi în regres* (Gheție, Mareș 1974: 271). Ca răspândire, se indică Banatul (unele zone în nord-est și nord-vest). O lucrare ulterioară, sub coordonarea lui Ion Gheție (ILRL: 395), pentru epoca veche, corespunzând intervalului 1532–1780, prezintă *brâncă*, sub aspectul dublului semantism: ‘mână’, cu aria de circulație Banat-Hunedoara, și ‘labă’, răspândit în Moldova: *Mâțele pe șoareci întâi în brânci, apoi în fălci apucând* (D. Cantemir, *apud* Damé, s.v.).

Într-un articol din 1979, M. Purdela-Sitaru aduce în discuție semantismul lexemului în limba română, la nivelul subdialectului bănățean (Purdela-Sitaru 1979: 579). Insistând asupra dezvoltărilor de sens, în plan local, nu tocmai puține (1. ‘clanță la ușă’; 2. s.f. ‘gheară de fier întrebuințată la despuitul [sic!] porumbului’; 3. pl. *brânci* ‘palme’, utilizat ironic în contexte de felul *îți dau două brânci*), amintește observația lui S. Pop (1931–1933: 96): *brâncă* se păstrează și în alte regiuni, cu înțelesul ‘picior de animal, de pasăre’, având o valoare apropiată de cea a lat. *branca* (Purdela-Sitaru 1979: 516).

¹ Marcarea grafică a unora dintre exemplele folosite, pentru demonstrație, ne aparține.

În partea meridională a țării, *brâncă* nu a fost semnalat până în prezent. Dar, conform materialelor dialectale reprezentative pentru zonă, cuvântul s-a conservat chiar cu semantismul etimologic ‘labă, picior de animal’. Acest din urmă înțeles, după Sever Pop (1931–1933: 96), s-a moștenit din latină în alte regiuni decât cele în care s-a transmis *brâncă* ‘mână’. Surprinzător, pentru Muntenia, *brâncă* este cunoscut și cu această accepție: *Când mă duc, el [lupul] cu brâncile [= labele] pe oaie, o mânca și ronțăia de ziceai că a luat foc o casă de brad așa dă, dă, dă ronțăia... mânca cu oase cu tot* (TDM III: 205, pct. 801, Vârtoapele de Sus, Teleorman). *Văzui... pă brânci... lup șezut acolo, rodea acolo la... și era numa sânge pă zăpadă* (TDM III: 154, pct. 796, Zâmbreasca, Teleorman). [Ursul] *s-a pus ca hoțu pe brânci într-o grămadă de pruni* (TDM, I: 60, pct. 677, Rucăr, Argeș). Sintagma *în brânci* ‘în patru labe’, cu referire la copiii mici, atunci când învață să meargă, în partea sudică a țării este uzitată și pentru animale: *Pe câte ochii mi-am pus, / Pe toate mi le-am răpus! / Pusei ochii și pe tine, / De mi-oi scăpa să fu câine [...]. Să fu câine-n patru brânci / De nu te-oi face să plângi!* (FOM, III: 143). În MAT. FOLK.: 478, textul de mai sus figurează amplificat cu două versuri: *Să fu câine-n patru lăbi, / De nu te-oi face să crăpi*. Adaosul menționat prezintă însemnătate pentru posibilitatea suplimentară de confirmare a semantismului primitiv.

După DA, semnificația ‘mână’ s-a dezvoltat, p. ext., în sec. al XVI-lea, conform atestărilor: *Înainte-i daseră darurile în casă într-o brânciși* (apud Densusianu, ILR: 270). Identificat în Sălaj, Crișana, Hunedoara, Alba, Banat (Gheție, Mareș 1974: 271), lexemul se întâlnește și în sudul țării: *Toată dimineața a stat cu brâncile pe ulucă* (Lexic reg., II: 68 – Roșiorii de Vede); *O vecină zice: „— Țață Stano” – zice –: „să vezi ce frumoase a prins [firele de lână]” – zice –: „dac-ai vrea să iei vopseaua... să vii s-o iei, că n-am în ce s-o țin!”*. *Ea [Țața Stana] [...] să cobora cu brâncile-n jos așa, avea prag* (TDM III: 392, pct. 816, Conțești, Dâmbovița). *Când venea înspre tine [peștii], că-i vedeai, că arunca ap-așa, pac cu cuca [= unealtă de pescuit]! Țineai dă coad-apăsat, până să suia acolo. Acolo te puneai cu brâncile pă cucă și-i prindeai* (TDM III: 567, pct. 830, Băneasa, Ilfov). *Îi pusese pe prizonieri cu brâncile pă gard!* (ALRR–Munt., Dobr. (fișa a șasea), pct. 694, Gheboieni, Dâmbovița). *Mă pui pă brânci-așa și toată ziua mă gândesc* (AFLR, pct. 820, Crevedia, Ilfov). În construcția prepozițională din ultimul exemplu, *pe brânci*, se exprimă, în mod neașteptat, poziția de susținere a capului în mâini, specifică acțiunii, de altfel sugestive, de ‘a sta pe gânduri’ (fig.) și nicidecum cea „conținută” de expresia pietrificată (*a se pune*) *pe brânci* (v. *supra*, despre urs). Alte expresii provin din Argeș: *a sta cu brâncile pe ceva* ‘a se preocupa de, a stăruia, a insista’: *Toată ziua stă cu brâncile pe carte copilul ăsta!; a-i da brânci la ceva* ‘a-i da zor, a se grăbi’: *Să-i dăm brânci la secere, acum cât e răcoare!* (Gl. Argeș, s.v.). Chiar și forma de singular a numelui circulă în aria sudică: *Îi dă o brâncă babei, o dă grămadă [jos]* (Bîrlea, *Antologie*, II: 315). Dat fiind caracterul conservator al producțiilor folclorice s-ar putea contesta

calitatea de element uzual a lexemului. Numai că *brâncă* s.f. sg. nu reprezintă o atestare singulară, și mai ales, nu numai la nivelul creațiilor respective.

Pentru perioada actuală, a fost consemnat în NALR–Olt., I, Pl. 7, pct. 903, Mălaia, fostul raion Râmnicu-Vâlcea: *Las că pun eu brâncă pe tine!*. Avertismentul sugerează construcția uzuală, rezultată prin substituție sinonimică: *Pun eu mâna pe tine!*. Anterior, Ciaușanu (*Glosar*) înregistrase vechea expresie în uz: *pui eu brâncile pe tine!*, cu aceeași glosare. Dar, cel mai important fapt, privind cursul cuvântului discutat, la nivel colocvial, constă în prezența acestuia în glosa autorului, în sursa citată, s.v. *morânci* ‘a frământa, a munci din greu [= a bate zdravăn, a chinui]’: *Am morâncit la el, în vale!* = ‘am omorât la el, am pisat la el, **am pus brâncile** pe el’. Bărbuț (*Dicț. olt.*) a inclus o expresie ironic-metaforică: *a cuprinde luncile cu brâncile* ‘a lenevi’. Decriptarea acesteia nu este tocmai la îndemâna cititorului. Dacă admitem înțelesul ‘a parcurge’, pentru *cuprinde*, firesc ar fi ca *brânci* să semnifice ‘picioare’ pentru a străbate spațiul indicat. Orientându-ne după ghicitoarea *Am o vacă surie, / Vine din pustie, / Cuprinde luncile / Cu brâncile* (Gorovei, *Cimilituri*: 237), cu dezlegarea ‘negură (pâclă)’, atunci „vaca (metaforă) cuprinde luncile” cu picioarele. Înregistrarea verbului *brâncui* ‘a împinge pe cineva, a da brânci’ în fostul raion Argeș (LR 1959, nr. 5: 76) constituie un argument pentru poziția lexemului în vocabularul dialectal.

Atestările prezentate demonstrează viabilitatea lexemului *brâncă* și în același timp, prezența prelungită a acestuia în vocabularul activ, la nivelul graiurilor sudice.

2.2. duroare ‘durere’ < lat. *dolorem*, ca element moștenit din latină, în uz pentru o perioadă scurtă, conform lucrărilor de istoria limbii, a atras atenția multor lingviști. Unii susțin categoric existența limitată a acestuia: „În latină termenul curent pentru ‘durere’ nu era *dolus*, ci *dolor*, format de la aceeași rădăcină, *dol-*, și păstrat de limbile romanice: it. *dolore*, fr. *douleur*, sp. *dolor*, româna veche, *duroare*. Atestat încă în sec. al XVI-lea, *duroare* dispare fără urmă după aceea, fiind înlăturat de sinonimul său *durere*” (Tohăneanu, Bulza 1976: 45). În ciuda acestei afirmații, în prezent, *duroare* se folosește în Crișana, pe valea Crișului Negru (Teaha 1961: 111), precum și în graiurile de dincolo de frontiere, din Ungaria, considerate prelungiri ale ramificațiilor interne din aceeași zonă (TD–Ung.: CXXXIX; Rom. Ung.: 178): *Și pă ce crește pruncu, pă ce hălăde și mama cu baiu ii, cu durorile ii, cu greutăturile ii* (Șimonca, *Fl.*: 13). Înregistrat anterior de Papahagi (1925: 219), în Maramureș, de Șandru, Brânzeu (*Jina* II: 255), în împrejurimile Sibiului, se părea că destinul cuvântului ocolise partea sudică a țării. Lucrurile nu stau tocmai așa. Baronzi (LR: 46) înregistrează cuvântul: *Cine simte vreo duroare / Poartă floare-n legătoare*. Mai târziu, lexemul se întâlnește în Ciaușanu (*Vâlcea*: 46): *Că eu am niște durori. / Din brâu până-n subțiori*; a fost reținut în descântece: *Nouă sori și cu nouă durori / Și c-un bob de mac / Să nu mai aibă (cutare) dor de*

cap (Teodorescu, P.P.: 396, Ilfov). *Cum taie secera asta buruienile [...] / Așe să taie [de la cutare] Boala, duroarea, junghiurile* (MAT. FOLK.: 654).

Duroare a mai fost înregistrat în Argeș (*Lexic reg.*, II: 13), iar, în dreapta Oltului în Bărbuț, *Dicț. olt.*. Cele mai multe atestări pentru epoca actuală provin din jud. Vrancea și Brăila (v. Teaha 1991: 82; 2005: 141). Faptul este semnificativ: mai întâi, prin poziția excentrică a județelor menționate, în raport cu zonele din care provin atestările anterioare, ceea ce presupune o difuziune mai largă altădată; apoi, pentru faptul că *duroare*, chiar în ariile în care fusese semnalat, Muntenia nefiind luată în calcul, se considera dispărut. Cât privește evoluția semantică, în partea meridională a țării, *duroare* a cunoscut o specializare de sens: *Dacă te îndeasă durorile îi spui lu bărbatu, la o vecină: „— Du-te la cutare să vie, că gata”* (TDM, II: 391, pct. 721, Andreiașu de Jos, Vrancea). Fiind vorba de *durerile* femeii însărcinate, care prevestesc declanșarea nașterii, cuvântul s-a impus, în exclusivitate, prin plural: *Mi-era rău, da așa în durori am adus apă* (AFLR, pct. 741, Gemenele, Brăila).

3. O altă categorie de fapte reprezentative o constituie cea a numelor care divid spațiul dacoromân în (două) arii corelative, nord/sud, ca în cazul *moare/zeamă de varză*.

3.1. Primul dintre elemente, *moare* (< lat. *moria* ‘apă cu sare; saramură’), pe teritoriul limbii române, a mai dobândit un atribut ‘apă sărată și acră’, având curs în aria nordică, față de *zeamă de varză*, creație internă din aria sudică. Prin raportare la situația expusă, materialele dialectale culese în ultimul timp relevă câteva fapte care, fără să modifice radical situația descrisă, îndeamnă la reflecție:

Moare ‘zeamă de varză’ se întâlnește, incidental, în aria sudică. Fiind atestat în județe diametral opuse, Dolj și Tulcea, incontestabil, se dovedește cunoscut, într-o anumită măsură. Pentru teritoriul de la gurile Dunării, am putea presupune probabilitatea unor infiltrații dinspre Basarabia, unde *moare* „se află la el acasă”. Referitor la atestarea din Dolj, tot ca ipoteză, presupunem aportul oierilor ardeleni, care, în trecerea lor spre pășunile de dincolo de Dunăre, ar fi putut colporta cuvântul.

Mai multe puncte din jud. Dolj, Gorj, Mehedinți, înregistrate în diverse surse, AFLR, TDO, DGS, II, atestă conservarea semantismului etimologic ‘saramură’: *Pui țelină, pui morcov, pui varză [...] și torn apă cu clocot, cum o iau du pe foc, o torn peste ele cu moare de sare, făcută moare* (TDO: 319, pct. 972, Mărăcinele, fostul raion Băilești). *Bărbia asta [de la porc] o facem șuncă [= slănină], o punem la moare, pă urmă o scoatem de la moare, punem puțin ardei peste ea și p-ormă o atârnam sus la fum* (TDO: 302, pct. 968 Verbița, fostul raion Calafat). *După ce-l jupoaie [porcul] l-împarte-așa și-l pune la moare-ntr-o postavă și-l ține două zile, trei, pe moare* (TDO: 258, pct. 960, Secu, fostul raion Strehaia).

Cuvântul *moare* apare furnizat ca atare sau cu determinant: *moare de sare* (AFLR pct. 937, 969), *moare de varză* (ALRR–Munt, Dobr., III, h. 342, pct. 878), chiar *moare de brânză* (TDO, pct. 940), poate pentru o claritate deplină, în funcție de sortiment. Sensul tuturor sintagmelor este același ‘saramură pentru un produs anume’, determinantul marcând distincția dintre ele. După consumarea produselor propriu-zise, *moare*, perceput metaforic, ca un reziduu, s-a îmbogățit, p. ext., prin corelare cu un alt preparat gospodăresc, cu accepția ‘resturi de leșie și de materii grase obținute la prepararea săpunului’. Cu acest semantism a fost înregistrat atât în Oltenia (Gl. Olt., pct. 997, 998), cât și în Muntenia (Gl. Munt., pct. 778, 780, 782): *Rămâne moarea aia, așa să spunе, moarea săpunului, rămâne murdăria aia toată* (Gl. Olt., pct. 997, Izlaz, fostul raion Turnu-Măgurele). [Săpunul] *murdăria ș-o lasă toată în el, jos acolo în moarea aia, moare de săpun* (Gl. Munt., pct. 778, Plopii-Slăvitești, Teleorman). Alt sens ‘soluție de piatră vânăță pentru tratarea boabelor de grâu’ (Gl. Olt., pct. 929) constituie o inovație analogică după înțelesul fundamental al lexemului, ‘lichid sărat folosit pentru conservarea anumitor produse’. Dar, *moare*, cu semantismul etimologic, a dezvoltat și o expresie, înregistrată de Ciușanu, *Glosar: Îmi bag capul în moare de sare numai să... „fac orice numai să izbutesc”*.

La românii din Bulgaria, relativ recent, *moare* a fost consemnat cu înțelesul moștenit ‘saramură’: *Ce gătii eu? A, pește aveam și făcui moare* (TD–Bulg.: *Glosar*, s.v.); cu determinant *moare de usturoi* ‘saramură care, împreună cu ingredientul respectiv și cu bucăți de azimă muiate, servește ca fel de mâncare’: „— *Ce mai gătești, bia?*” „— *Iacă ce gătesc! Făcui o pâine azmă, o moare de usturoi*” *așa a mâncat [părinții], n-a mâncat ca noi acușa în toate zilele ciotoaie [= carne]* (TD–Bulg.: *Glosar*, s.v.).

Moare ar putea fi implicat în crearea unui nou cuvânt *morugă* ‘proprietatea unui preparat culinar de a fi extrem de sărat’. Înregistrat de Boceanu, *Gl.*, și de Ciușanu, *Vâlcea*, pentru cuvântul nou creat propunem ipoteza contaminației dintre structurile sinonimice *moare de sare* + *ocnă de sare* (Ciușanu, *Vâlcea*). Potențialul rezultat, *morocnă*, ar fi parcurs mai multe stadii: *morocă*, *morogă*, *morugă* (*Ciorba asta e morugă, cine o mănâncă?* – Boceanu, *Gl.*), servind și ca baza derivativă verbală: *morogi* ‘a săra peste măsură; a pune sare cu pumnul, cu nemiluita’ (Ciușanu, *Vâlcea*). *Morugă* și *morugi* ar pleda, la rândul lor, pentru răspândirea cuvântului *moare* și în partea sudică a țării.

3.2. Cute face parte dintr-un alt cuplu lexical care divide dacoromâna în două jumătăți, nord/sud: *cute/gresie*. Moștenit din latină, *cotem, cute* ‘piatră de gresie pentru ascuțit unelte tăioase, mai ales coasa’ s-a păstrat activ până astăzi în aria nordică. Prin conversiune, se întâlnește și cu funcțiune adverbială: *beat cute* ‘foarte beat’ [= beat mort]; *s-o făcut mămliga cute de vârtoasă* ‘s-a învârtoșat’ (*Șez. XXIII: 44; DA*, s.v.). Prin modificarea registrului morfologic, s-a realizat superlativul absolut. Dacă prin *vârtoasă*, *învârtoșată*, *mămliga* a fost afectată calitativ, în stadiul ‘cute’, a devenit necomestibilă irevocabil.

Starea de compromitere a preparatului este reprodusă și verbal: *s-a încutioșat* (v. DA, s.v. *cute*). Creat după modelul *învârtoșa*, noul verb presupune o bază derivativă inedită *cutios*, ~-oasă, în simetrie cu *vârtoș*, ~-oasă, fără să fie sinonime, prin gradul diferit de depreciere a produsului: ‘întărit pur și simplu’ – ‘întărit ca piatra’. Toate acestea atestă calitatea de cuvânt viu a lexicului, care cunoaște și dezvoltări de sens, nesemnificate, deși datează de la începutul secolului trecut: *Merge hâda la zăton / Cu o cute de sopon, / Să se spele ca de domn! / Eu mă spăl cu apă rece / Și pe hâda oi întrece* (Bud, P.P.: 55/93).

În sintagma *cute de sopon*, o metaforă, se are în vedere dimensiunea obiectului determinat și, eventual, forma, exprimând uzura prin funcționalitate în ambele cazuri (mod de prezentare și mărime). Provenind din Maramureș, compusul s-a fixat ca atare, în aria nordică, structura fiind atestată și în nordul Basarabiei. *Dicț. Dialectal*, II îl confirmă cu glosa ‘calup de săpun pentru spălat’. Tot în aceeași zonă, în ALM, II/1, h. 678, pct. 6, 10 s-a înregistrat această sintagmă în sinonimie cu *băcată de calup de săpun*. Precizarea nu este lipsită de însemnătate, confirmând identitatea: *cute = bucată, rest de calup...* Asemănarea formală s-a realizat în urma folosirii, în timp, a bucății de săpun. Mai apoi, p. ext., *cute de săpun* a devenit sinonim cu *calup de...*

Prin simetrie, în aria sudică, din punctul de vedere al aceluiași termen, întâlnim următorul tablou al atestărilor, în același domeniu al gospodăriei țărănești: var. *cută* s.f., pl. *cute* 1. Gl. Olt., pct. 998; ALRR–Munt., Dobr. (fișa a șasea); Gl. Munt., pct. 777, 781, 784, 815, 821, 849 ‘bucătică, cub de zahăr’: [Pe colaci] *punea și ea vo cută de zaar* (Gl. Olt., pct. 998, Islaz, fostul raion Turnu-Măgurele). *Puneai două, trei cute de zahăr pe pâine* (TDM I: 424, pct. 781, Furculești, Teleorman). 2. ‘bucată, felie’: [Bumbacul] *îl scoți din alea [= măciulii], că să scoate singur din alea care să despică ca cutili de pepene [...]* *parcă este felii de pepene* (TDM III: 519, pct. 826, Ghimpați, Ilfov). Cu înțelesul ‘cub de zahăr’, *cute* a mai fost înregistrat în Argeș (*Lexic reg.*, II: 13) și în Oltenia (Bărbuț, *Dicț. olt.*), iar în Teleorman ca diminutiv: *Colacii se numeau bobârnaci, iar bucățelele de zahăr cutișoare* (AER: 259). O dovadă a răspândirii cuvântului, cu semnificația ‘felie’, o constituie prezența acestuia la românii din Bulgaria: *Pă cartofi i tăiem așa, să fie mai mici cutele* (TD–Bulg.: *Glosar*, s.v.).

Prin comparație cu cele mai noi materiale investigate, sursele mai vechi confirmă semantismul ‘felie’, chiar mai diversificat, prin raportare, în general, la fructele, legumele de formă sferică, susceptibile de a fi tăiate astfel: *Dintr-o ridiche, patru feluri de mâncări se face: rasă și nerasă, cute și felii* (A. Pann, *apud* Zanne, P., IV: 101). *Unchiașul se șterse cu o cută de măr la ochi* (Delavrancea, *Opere*, II: 2). *O cută de pepene / Trece printre fire repede?* (Suveica) (MAT. FOLK.: 554). Versiunea aceleiași ghicitori, dintr-o altă colecție de folclor, confirmă semantismul: *Felia de pepene / trece pe sub poduri repede* (Teodorescu, P.P.: 246).

În toate contextele dezvoltate *cută de pepene, de măr, de ridiche, de zahăr*, în realitate inovații lexicale, punctul de plecare l-a constituit *cute*. Afirmatia se susține prin similitudinea dintre aceasta, obiect-model, și celelalte, ca denumiri metaforice: *cute de sopon*, stadiu secund prin raportare la *calup* ‘bucată triunghiulară, dreptunghiulară de săpun’ (CADE, s.v.). În urma folosirii, aceasta și-a pierdut forma inițială, prin rotunjirea colțurilor și subțierea părții de mijloc încât, din punctul de vedere al aspectului, poate aminti *cutea*. Probabil, un fapt oarecum similar s-a petrecut și în cazul compusului *cută de zahăr*. *Căpățâna*, odinioară denumirea pentru forma de prezentare a *conului de zahăr*, la spargere, se dezmembra în bucăți dintre care unele, formal, ar fi evocat *cutea*, dar, p. ext., au fost denumite astfel toate spărturile, chiar și formele industriale de mai târziu de felul cubului. În cazul pepenilor galbeni, au fost denumite metaforic feliile marcate natural, prin adâncituri și îngustări dimensionale la capete, sugerând, ca aspect, aceeași *cute*. Indiscutabil, s-a atribuit o denumire identică și feliilor de pepene verde, apoi oricărei felii dintr-un fruct (măr) sau legumă (ridiche) de formă rotundă, rotund-ovală (pară).

Neîndoindu-ne, în crearea sintagmei metaforice s-a avut în vedere un obiect cunoscut, chiar dacă în spații restrânse, răzlețe, dar neapărat din imediata apropiere, și nu unul de peste munți. Dacă în NALR–Olt., I, Pl. 4, pct. 948, 949 și Pl. 75, pct. 905, 935–938, 940–942, 944–946, 948, 949, într-o fâșie subcarpatică din Gorj, cu extremitatea vestică până către Banat, a fost notat *cute*, aproape compact, probabil un reflex de dincolo de munți, punctele răzlețe în care s-au conturat sintagmele în discuție ne determină să presupunem o arie mai largă cândva, din ce în ce mai restrânsă ulterior. Angajarea cuvântului de bază, *cute*, în creații metaforice presupune, cum am mai afirmat, buna cunoaștere a obiectului. Modificarea finalei *cute* > *cută* s-ar putea explica fonetic, în limitele unei organizări primare *cute de pepene*, respectiv prin disimilare, în cadrul ansamblului, sau prin tendința de marcarea a categoriei numerice. DGS, I înregistrează în articole diferite *cută* (1., fără determinare, nerespectând citatul, *cută de zaar* numai în această structură semnificând ‘cub de zahăr’. 2. ‘felie de pepene’ în condițiile aceleiași citări trunchiate... *se despică ca cutele de pepene*) și *cute* ‘gresie’, înregistrat în Gorj, Mehedinți.

4. O altă posibilă diviziune a dacoromânei în arii corelative ar avea loc după relația *burtă/pântece (pâncete)/foale* ‘abdomen’.

4.1. Dacă urmărim lexemul de origine latină *pântece (panticem)*, constatăm că reprezintă un element emblematic pentru Moldova, iar în forma cu metateză pentru aria vestică (Caragiu Marioțeanu *et alii* 1977: 142). După notațiile din NALR–Olt., I, h. 103, pct. 902, 905, 908, 912, 914, 916, 918, 920, 923, 925, 929, 934, 957, 997, termenul ar fi cunoscut și în partea sudică: *Și burtă și pântece îi totuna* (pct. 905, Bumbești, fostul raion Gorj). *Rar de tot se spune și pântece* (pct. 916, Alunu, fostul raion Horezu), cu specializare de sens, în funcție de sex: *La partea femeiască îi pântece* (pct. 930, Bulzești, fostul raion

Oltet). *Burtă la bărbați și pânțece la femei* (pct. 914, Oteșani, fostul raion Horezu).

Pentru *pânțece* ‘ventre’, în ALRR–Munt., Dobr., I, h. 70, întâlnim câteva microarii: punctele 671–674, 677–678, în cele mai multe cazuri, notații cu *pânțece*, cel de al doilea termen indicat: 681, 682, 684–686, 688–690, 779, 812, 814, 816, 821, 833–835, 840, 845, 846, 848, 852, 854, 861, 870, 878, 887, 894 și interesante specializări de sens, după sex sau după vârstă: *Pânțece? La femeie unde stă copilul* (pct. 684, Valea lui Enache, Argeș). *E! Demult n-am mai auzit, numai când naștea câte-o femeie, [z]ice o doare-n pânțece* (pct. 834, Putineiu, Ilfov). *Pe femeie o doare pânțecili când naște* (pct. 848, Frățilești, Ialomița). *Bătrânii spuneau pânțece* (pct. 887, Râmnicu de Jos, Constanța).

Acceptia *pânțece* ‘uter’ pentru Muntenia este veche, căci se întâlnește încă din sec. al XVI-lea: *Al ei pânțece neroditoriu mult plod arată* (Coresi, Ev.: 224, după DLR). *Pruncul din pânțecele unei muieri rupându-l, l-au aruncat* (Barac, după DLR). *Simțise mișcându-se în pânțecele ei o nouă suflare, un nou prunc* (Delavrancea, S.: 168).

Prezența derivatului *pânțecar* ‘burtieră’ în Argeș (Gl. Argeș, s.v.) se motivează prin semantismul special al bazei, *pânțece* ‘hernie’, notat în NALR–Olt., I, h. 105, pct. 950: *Pânțece: unde iasă hernia* (Gruia, fostul raion Vânju Mare).

Sensurile enumerate, cunoscute punctual ori în microarii, se explică prin existența unei arii mai largi odinioară, dar în restrângere continuă.

4.2. foale < lat. *follem*, specific ariei nord-vestice, nu este un cuvânt necunoscut în graiurile munteneste. Situația se poate constata urmărind articolul respectiv din DGS, II, s.v., unde întâlnim un sens specializat (după sexe): **1.** *Femeile zic mă doare la foale* (pct. 762, Dumitrești-Verguleasa, Olt). **2.** ‘parte laterală (conca) a butoiului’: *Cade murdăria jos, la fundu butoiului... la... jos la foale* (pct. 782, Dracea, Crângu, Teleorman). **3.** Cu val. adverbială: *A venit lupu, l-a jupuit [pe miel] așa foale, l-a jupuit întreg-așa, fără ca pielea să se spargă* – pct. 780, Saelele, Lunca-Teleorman. Tehnica utilizată, amintită în ultimul citat, era cunoscută în epoca veche, practicându-se chiar la oameni: *Acel Basta și-au luat plata de la împăratul Rudolful, că l-au belit de viu foale* („Magazin Istoric”, după DA). Expresia *a beli foale* ‘a lua pielea cuiva pe de-a-ntregul’, în textul înregistrat recent din Teleorman, apare într-o variantă sinonimică înnoită: *a jupui foale*.

Prezența cuvântului la Iordache Golescu și, mai apoi, la A. Pann atestă cunoașterea acestuia: *Te lași moale / Te bagă în foale* – apud Zanne, P., V: 295.

Cele câteva cuvinte comentate fac parte dintr-o listă mai amplă. Semnalarea lor în aria sudică, împreună cu modificările de sens, cu expresiile, cu noile lexeme create, atestă, pe de o parte, o potențială arie mai largă, la scara întregii țări, pentru începuturi, abia ulterior în restrângere. Pe de altă parte, prezența unora dintre elementele lexicale de origine latină, emblematice pentru aria

nordică, dar identificate și în cea sudică, pledează pentru unitatea deja recunoscută a limbii române. În sfârșit, reperarea vocabulelor respective, în partea meridională, contribuie la personalizarea acestei arii dialectale, de cele mai multe ori, rămase în afara interesului științific și din cauza precarității elementului latin, moștenit din latină. Cele dintâi monografii lingvistice, de la începutul secolului trecut, au avut ca obiect graiurile intracarpătice (Candrea – Oaș, Papahagi – Maramureș, Densusianu – Hațeg) tocmai în virtutea acestui argument. Defazarea dintre cercetările din aria nordică față de cele din aria sudică, inițiate după aproape jumătate de secol, explică ștergerea multor particularități din zonă, în condițiile epocii moderne, de nivelare vertiginosă a graiurilor sub presiunea limbii standard.

SURSE

- AER: *Sărbători și obiceiuri*. Răspunsuri la chestionarele *Atlasului etnografic român*, Volumul V: *Dobrogea, Muntenia*, București, Editura Etnologică, 2009.
- AFLR: *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”.
- ALM, II/1: *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. II, partea I, *Lexicul. Casa, obiecte de uz caznic*, de Victor Comarnițchi, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1972.
- ALRR–Munt., Dobr., I, III: *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia și Dobrogea*, autori: Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei Române, vol. I: 1996, vol. III: 2001.
- Baronzi, LR: George Baronzi, *Opere complete. Limba română și tradițiunile ei*, Galați, G. D. Nebunely și fii, 1972.
- Bărbuț, *Dicț. olt.*: Dorina Bărbuț, *Dicționar de grai oltenesc*, Craiova, Asociația independentă, literă, artistică, culturală și editorială „Mileniul III”, 1990.
- Bîrlea, *Antologie*, I–III: Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, [Vol.] I–III, [București], Editura pentru Literatură, 1966.
- Boceanu, *Gl.*: Ion Boceanu, *Glosar de cuvinte din județul Mehedinți*, București, Editura ..., 1913.
- Bud, P.P.: Tit Bud, *Poezii populare din Maramureș*, adunate de..., București, 1908.
- Ciașanu, *Glosar*: G. F. Ciașanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea*, București, Imprim. națională, 1931 (Academia Română. Memoriile Secțiunii literare. Seria III. Tom. V. Mem. 6).
- Ciașanu, *Vâlcea*: G. F. Ciașanu, G. Fira, C. M. Popescu, *Culegere de folclor din județul Vâlcea și împrejurimi*, cu un glosar, București, Cultura națională, 1928.
- Delavrancea, *Opere*: B. Delavrancea, *Opere*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și variante, glosar și bibliografie de Emilia Șt. Milicescu, [vol.] I–V, București, Editura pentru Literatură, 1965–1969.

- Delavrancea, S.: B. Delavrancea, *Sultănica*, București, Tipolitografia St. Mihailescu, 1885.
- DGS, I-II: *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, coord. Maria Marin, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, volumul I, Literele A–C, 2009; volumul II, Literele D–O, 2010, București, Editura Academiei Române.
- Dicț. Dialectal: *Dicționar dialectal (cuvinte, sensuri, forme)*, Vol. I–V, redactor responsabil: Rubin Udler, Chișinău, 1985.
- FOM III: *Folclor din Oltenia și Muntenia. Cântecul și poveștile Oltului*. Texte alese din colecții inedite, III, [București], Editura pentru Literatură, 1968.
- Gl. Argeș: D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, Editura Academiei, 1967.
- Gl. Munt.: *Glosar dialectal. Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, Editura Academiei Române, 1999.
- Gl. Olt.: *Glosar dialectal. Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.
- Gorovei, *Cimilituri*: Artur Gorovei, *Cimiliturile românilor*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1898.
- Lexic reg.*, II: *Lexic regional*, II, redactor-coordonator: Lucreția Mareș, 1967 (Societatea de Științe Istorice și Filologice).
- MAT. FOLK.: *Materialuri folkloristice*. Culese și publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor și Învățământului Public, prin îngrijirea lui Gr. G. Tocilescu. Volumul I (*Poesia poporană*, părțile I–II) –II, București, Tipografia Corpului didactic, 1900.
- NALR–Olt., I: *Noul Atlas Lingvistic pe Regiuni. Oltenia*, vol. I, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică și Valeriu Rusu, București, Editura Academiei, 1967.
- Rom. Ung.: *Românii din Ungaria. Texte. Glosar. Studiu lingvistic*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, Editura Academiei Române, 2013.
- Șandru, Brânzeu, *Jina*, II: D. Șandru, F. Brânzeu, *Printre ciobanii din Jina (II), Grai și suflet*, VI, 1933–1934.
- Șez.: „Șezătoarea”. *Revistă pentru literatură și tradițiuni populare*. Director Artur Gorovei, Fălticeni, anul I: 1892 ș.u.
- Șimonca, *Fl.*: Al. Hoțopan, *Florian*, Poveștile lui Teodor Șimonca, Békéscsaba, 1981.
- TD–Bulg.: Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei*. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar, București, Editura Academiei Române, 2006.
- TDM, I–III: *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, 1973; vol. II, de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, 1975; vol. III, de Costin Bratu, Galina Ghiculete, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană, Marilena Tiugan, Magdalena Vulpe, 1987, București, Editura Academiei.

- TDO: *Texte dialectale. Oltenia*, publicate sub redacția lui Boris Cazacu, de Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu și Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.
- TD–Ung.: *Graiuri românești din Ungaria. Texte. Glosar. Studiu lingvistic*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Teodorescu, P.P.: G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, Culegere de ..., București, Tipografia Modernă, 1885.
- Zanne, P.: Iuliu A. Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I–X, [București], Editura Librăriei Socec, 1895–1912.

BIBLIOGRAFIE

- Caragiu Marioțeanu, Matilda, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, 1977, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Densusianu, Ovid, 1961, *Istoria limbii române*. Ediție îngrijită de J. Byck, vol. I, II, București, Editura Științifică.
- Gheție, Ion, Al. Mareș, 1974, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei.
- Gheție, Ion (coord.), Gh. Chivu, Mariana Costinescu, C. Frâncu, Alexandra Roman Moraru, Mirela Teodorescu, 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei.
- Papahagi, Tache, 1925, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, Cultura Națională.
- Pop, Sever, 1931–1933, „Din Atlasul lingvistic al României”, *Dacoromania*, VII, p. 55–102.
- Purdela-Sitaru, M., 1979, „Elemente lexicale conservatoare în subdialectul bănățean”, *Limba română*, XXVIII, nr. 5, p. 515–519.
- Teaha, Teofil, 1961, *Graiul din Valea Crișului Negru*, București, Editura Academiei.
- Teaha, Teofil, 1991, „Termeni regionali moșteniți din latină în graiurile muntenesti actuale”, *Fonetică și dialectologie*, X, p. 79–93.
- Teaha, Teofil, 2005, *Cuvinte latinești moștenite în graiurile muntenesti actuale*, seria „Etymologica”, București, Editura Academiei Române.
- Tohăneanu, G. I., Th. Bulza, 1976, *O seamă de cuvinte românești*, Timișoara, Editura Facla.

SIGLE

- CADE: I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi*, Partea II: *Dicționarul istoric și geografic universal*, București, Editura Cartea Românească, 1926–1931.

DA: Academia Română, *Dicționarul limbii române*, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, București, Librăriile Socec&Comp. și C. Sfetea, Imprimeria Națională Universul, 1913–1948.

Damé: Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français comprenant le lexique roumain-français et français-roumain de la terminologie paysanne*, Bucarest, Librairie Socec&Cie, 1900.

DLR: Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, București, Editura Academiei, 1965–2010.

LR: *Limba română*, București, anul I: 1952 ș.u.

Iulia MĂRGĂRIT
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

MIJLOACE DE ORGANIZARE A ENUNȚULUI ÎN GRAIURILE MOLDOVENEȘTI INSULARE

LES PROCÉDÉS D'ORGANISATION DE L'ÉNONCÉ DANS LES PATOIS
MOLDAVES ISOLÉS

(Abrégé)

Dans cet article nous avons analysé une construction inédite, recueillie dans les enquêtes récentes pour TD–*Ucraina*, dans une seule localité (Ng), située sur le rivage gauche du Bug, dans le sud-est de l'Ukraine. Cette construction a été confirmée par les textes folkloriques enregistrés, dans la période 1942–1943, dans deux villages voisins. Il s'agit du pronom personnel complément atone enclitique *-ne*, utilisé, très souvent, invariablement. Ce phénomène se révèle comme productif dans l'aire élargie du pronom personnel pléonastique, attestée surtout, dans le dacoroumain de l'est.

On reconnaît dans une perspective synchronique et diachronique à la fois un mélange entre la matrice syntaxique archaïque, en ce qui concerne la position enclitique du pronom personnel complément atone et la tendance à hyperintensification, conservée et amplifiée dans les îlots séparés depuis environ trois siècles du dacoroumain et greffés sur des milieux slaves. Ces parlers représentent de véritables documents vivants du roumain ancien.

Mots-clés: les îlots moldaves; clitique *-ne*; complément enclitique; matrice syntactique archaïque; hyperintensification.

1. Graiurile moldovenești dezvoltate insular în mediul slav, la est de Bug, în cotul Niprului și în Bazinul carbonifer al Donețului (în sud-estul Ucrainei)¹,

¹ Localitățile cu populație moldovenească, anchetate în 1998, le dăm cu denumirea ucraineană actuală: Aleksandrivka [=A]; Veleka Serbolivka [=S]; Novohryhorivka [=Ng]; Șcerbani [=Șc]; Konstantinovka [=K]; Dykovka [=D]; Gruzske [=G]; Martonoșa [=M]; Suboțy [=Sb], regiunea Mykolaiv; Voloșske

în urma colonizării moldovenilor în secolul al XVIII-lea, se disting de celelalte unități discrete ale dacoromânei prin modul de organizare a constituenților în enunțuri extinse. Enunțurile reflectă pregnant acțiunea simultană a celor două tendințe interne care domină sintaxa dialectală. Ne referim la *tendința de „hipercharacterizare”* (cf. Pușcariu 1994: 267, 333) care se realizează prin structuri redundante, repetitive, marcate uneori de intensificatori deictici, și prin preferința pentru topica în antepoziție a determinantului – atribut sau pentru dubla exprimare a complementelor (in)directe cu ajutorul pronumelor atone.

Tendința de economie a mijloacelor de expresie este concretizată prin neexprimarea predicatului și a unor cuvinte ajutătoare (morfemul de conjunctiv, pronumele reflexiv al predicatului, a unor verbe auxiliare sau copulative, din structura predicatului).

Aceste structuri, prezentând un interes major pentru identificarea unor trăsături sintactice specifice ramificațiilor teritoriale ale românei, le vom examina, în detaliu, pe baza unor exemple numeroase, într-o contribuție viitoare.

2. În articolul de față, ne limităm discuția la analiza unei chestiuni de amănunt, referitoare la realizarea poziției sintactice complement (in)direct prin clitice în acuzativ și dativ¹, dependente de un predicat la timpuri compuse și, rar, absolute.

2.1. În cursul anchetei efectuate în localitatea Ng, iar, apoi, recitind fișele fonogramice de teren, ne-a atras atenția ocurența cliticului complement în encliză sub forma *-ne* și/sau *-me*, invariabil în raport cu persoana obiectului – construcție inedită, neîntâlnită, până în prezent, în aria dublei exprimări a complementelor (in)directe, tolerate ca facultative, la nivel dialectal. Parcurgând textele transcrise de Maria Marin pentru noul volum consacrat graiurilor moldovenești vorbite la est de Bug, am constatat frecvența

[=V], regiunea Dnipropetrovsk; Bairak [=B]; Novoihnativka [=N], regiunea Donețk și Troițke [=T], regiunea Luhansk. Textele dialectale înregistrate în localitățile A, D, G, V, B, T au fost reproduse în volumul TD–*Nistru*, celelalte în TD–*Ucraina*.

¹ Într-un articol publicat anterior (Neagoe 2011: 617–627) am prezentat distribuția spațială și vitalitatea construcției redundante de tipul *l-am văzutu-l*, în secolele al XIX-lea și al XX-lea, precizând că fenomenul se conservă, facultativ, într-o arie periferică înconjurând teritoriul dacoromân, intermitent, de la sud-vest (Banatul sârbesc, sudul Banatului), în nord-vest (Bihor, Țara Oașului), în nord (Maramureșul de la nord și sud de Tisa, Bucovina de nord și de sud), cu extensiune maximă spre est (pe ambele maluri ale Nistrului și în graiurile transnistrene). În microarii, particularitatea apare în nord-vestul Olteniei, în Bistrița-Năsăud și în Harghita. Topica arhaică a fost semnalată și în dialectul istoromân (vezi indicațiile bibliografice la Neagoe 2011).

fenomenului, în contexte variate, atât în texte tematice, cât și în texte narative, înregistrate la cei doi subiecți¹:

*la noi forme mari era-ne / așa mare forme [...] pune așa ia!
[...] în gura cutiorului nostru / ș-apu [...] o scula o puné-ne în
picioare / ș-apu de-amu cu vătraiu / o pune / o fâné-ne / și ia
așa! niște pașce /²*

Ne-am întrebat dacă fenomenul reprezintă o particularitate incidentală, izolată și individuală, circumscrisă unei singure localități³ sau constituie o etapă în evoluția sintaxei dialectale.

Prevalându-ne de observația judicioasă formulată de S. Pușcariu (1994: 298): „dar negăsind explicarea unui fenomen, ușor de constatat [...] nu avem dreptul să-i negăm existența”, ne propunem să dăm un răspuns acestei dileme.

2.2. Ulterior, am identificat fenomenul în producții folclorice în versuri (o conăcărre și o poezie lirică), culese de colaboratorii lui A. Golopenția în perioada celui de Al Doilea Război Mondial și publicate în REB (II: 57, 249), din două sate de pe malul stâng al Bugului, Bulgarka la nord și Belousovka, la sud de localitatea Ng (cf. harta publicată în REB II: 105):

– *Ce umblați ce căutați?*
– *Ce umblăm, ce căutăm,*
Ghini sama că ne dăm
Ce umbla-ne, ce-om căta-ne
Ghine seama că ne-om da-ne⁴ (Bulgarka);

¹ Menționez că ancheta s-a desfășurat cu greutate, deoarece dificultățile tehnice cauzate de întreruperea electricității în localitate și timpul limitat avut la dispoziție nu ne-au permis continuarea cercetării și înregistrarea unui număr mai mare de subiecți.

² Am renunțat la transcrierea fonetică a exemplurilor, dar am menținut barele care marchează intonația.

³ TD–Mold. I, 2, pct. 165 nu a înregistrat fenomenul.

⁴ În satul Rakova, situat între Bulgarka și Ng circulă o variantă a conăcărrei care nu prezintă fenomenul, dar care este relevantă pentru discuția noastră:

Aveți a ne-ntreba:
– „*Ci umblăm, ci ne dăm.*
Ghine sama că ne dăm.
Ce-om umbla, ce-om căta
Ghine samă că ne-om da”.

Comparând versul: *Ce umbla-ne, ce-om căta-ne* cu cel din varianta a doua: *Ce-om umbla, ce-om căta*, constatăm elidarea auxiliarului de viitor din primul exemplu, fenomen remarcat în aria de la est de Bug.

– *Ie-mă bade și călare*
Că mi-i drumu grunzuros
Rău m-am bătut la chișoare
Păn la os
 – *Te-aș lua-ne, dragă bade*
Da mi-i murgu tinerel
Aghia-mi dușe trupu mieu (Belousovka)¹.

Coroborarea surselor dialectale – reflectând spontaneitatea formulărilor și funcționarea elementelor enunțului, cu cele folclorice, ne determină să presupunem că nu suntem în fața unui accident, ci a unei microarii relativ vechi, grefate în interiorul ariei de ocurență a complementelor (in)directe – pronume conjuncte redundante.

Considerăm necesar, pentru început, integrarea fenomenului atestat în Ng în contextul particularităților similare, sinonime și echivalente sintactic, care au curs în graiurile învecinate.

3. În aria graiurilor insulare care prezintă clitice redundante, subordonate unui regent unic, de tipul *l-am văzutu-l*, am înregistrat și alte ocurențe (variante), semnificative pentru mobilitatea sintactică manifestată de structurile discontinue, aflate în distribuție complementară:

3.1. Complement triplu marcat:

și undi amu easta voi pi mini mi-s scrie-mă? (G VIIb).

3.2. Dubla realizare formală prin inversiunea auxiliarului de viitor, însoțit de clitice redundante în procliză și în encliză:

da eu v-oi arăta-v-oi (S VIII); *m-oi duce m-oi cela* (G VIIb)
 (cf. DILR II: 248).

3.3. Reluarea pronumelui conjunct în encliză, sub forma *-lă* sau *-ie*, la altă persoană decât cea folosită în antepoziție, particularitate atestată în Basarabia de Th. Holban (1927: 292): *s-au sfădită-lă* și comentată de L. Morariu (1929: 293–294), ca nesigură:

[Biserica] *s-o prăvăli-lă* (K VII); *eu v-oi spuni-lă* [despre cultivarea grâului] (V VIIIa); *te-ai neaca-ie* (V VIIIa); *te-i marita-ie* (B VII), în comparație cu *te-i măarta-te* (S V).

3.4. Exprimarea complementului – pronume aton exclusiv în encliză, relicvă sintactică, continuă, punctual, cu o frecvență redusă și în variație

¹ Localitățile Bulgarka, Rakova, Ng și Belousovka aveau, la data anchetelor REB, populație moldovenească majoritară și erau aproape unite, încât dădeau impresia că formează o singură așezare (REB II: 12).

liberă, în structuri ambigue. Cliticele în encliză apar predominant la pers. a 3-a, *-lă (-la)* (cf. *părea-lă* în *Codicele Voronețean, apud Procopovici 1933: 7*).

lasă-l în pace / undi vria // n-om mai mânca-mă
[castraveți] // *tabacichii* [= dovlecei] *om mânca* (A VIIb);
vaca să sucé-la (K VII); *n-oi lăsá-mă aeasta* [...] *pi tăț nu*
l-oi țâne-lă (G VIIa); *undi eu oi scri-vă?* (V VIIIa); *îț intra*
la Cliș și-ț vidé-lă stanocu [= războiul de țesut] *ceal de*
l-o făcut / și l-o loată-lă; aicea copiii treb-lă¹ și să-i spăl
(N VII).

S. Pușcariu (1931–1933: 463; 1974: 454) este de părere că „În româna veche, a fost cunoscut doar *văzu-te* < *video-te*, ca și *vedo-ti* în italiana veche, nu însă și *te văd* cum se spune acum”.

Topica veche, evidențiată de encliza elementelor atone pronomiale și verbale, era cunoscută tuturor limbilor romanice (cf. *giurau-me, apud Gheție et alii 1997: 172*).

4. Construcția înregistrată în Ng cu elementul pronominal aton *-ne*, invariabil, lipsit de referirea la un anumit obiect, apare în sintagme verbale similare celor discutate sub 3.1., 3.2., 3.3., 3.4., ocurente în localitățile A, K, G, V, N.

4.1. Dubla marcare a complementului prin reluarea și anticiparea cliticilor *ne-...-ne* / *me-...-me* a fost înregistrată sporadic în comparație cu poziția enclitică *-ne*:

am fost la doctori [...] *ń-o dat tableti / am blat el / că-n drept*
noi [este] *bolnița / șam luat doo ucoluri* [= pastile] / *ș-am gândit*
că poate... poate ń-a slobozâ-ne² mâna //.

4.2. În alte contexte, reduplicarea se poate realiza prin forme diferite ale cliticilor, *mă-* (în procliză)... *-ne* (în encliză), fapt semnificativ care arată tendința de uniformizare a construcției prin transformarea în element invariabil, cu valoare neutră:

[Umărul] *poate așa ia! și... nu m-a duré-ne* //; [Bunica] *ma*
gostea [= mă servea] / *ma hrăné-ne; pravilino om pune-o jos*
/ cum ea [ciripița = țigla] *s-a viní-ne cu zomocile* [= laturile

¹ Cliticul *-lă* este un complement indirect cu care verbul *a trebui* este compatibil. Interpretarea *îmi trebuie* ar putea fi echivalentă semantic cu *treb-lă*.

² De remarcat rostirea diferită a cliticilor în funcție de poziția lor în sintagma verbală: *ń-a* < *mi-a*, prezintă palatalizarea lui *m* + *i*, *ĩ* în stadiul final, caracteristic graiului, iar *-ne* enclitic funcționează ca un element deictic.

4.3. În variație liberă, în succesiune liniară, pot apărea ambele structuri, cu sau fără elementul pronominal în encliză (cu verbe la imperfect și la viitor):

4.3.1. La imperfect, cu funcție de complement indirect:

*d-apu... întâi că știț că nu era-ne de-aistea / da cânepă / [...]
șî torce-mă cu preacă [= furcă de tors]; de-amu eu pi docica am
avut-o / di doo luni era-ni / cân pi dânsu [...] / pi ghidu meu l-o
luat la armie; [Moașa] ea buricu i lega-ne; la noi forme mari
eara-ne / așa forme /; la noi batiușca [= preotul] obizatelino [=
negreșit] acasă - mblă-ne /; tot el viné-ne [...] „pojalusta! [= te
rog] du-mă”; batiușca să punea din urmă / în liagăn / [...] și de-ne
// da tatunea dinainte / mâna caii și-l ducea unde lui îi trăbuia //.*

4.3.2. Complement indirect pe lângă predicate la viitor:

*hai ghidu! șî om face / ș-om șucturui-ne [= vom tencui]
poefica asta /... că tare ploaia o spălat ceamuru [= lut amestecat
cu paie] / dintre pietre //; da moartea dumnazău să știbă când a
viné-ne /; obzășitrii [de ani] ia! oi avé-ne.*

4.3.3. Complement direct și regent la viitor:

*om pune ciripița / om pune / om așăza / ș-om vidé-ne / cum
ea... să vine //; să suie șî zâce: „ia! vin șâ-i vidé-ne tu ce-i acolo
// vin să videm ciripița”.*

5. Nu trebuie neglijat nici exemplul privind exprimarea dublă a cliticului în poziție enclitică, înregistrat într-o localitate din Maramureșul de la nord de Tisa (zonă, de asemenea, izolată, periferică și conservatoare) care completează atestările discutate, confirmând vechimea evoluției:

*ș-o auzât-o cântân / că tare frumos cânta / fata pădurii / [...]
o init la colibă cătră el // așă spuñé-ñe ñe / ș-o zăs că s-o băgat
în colibă / cătră el / (cf. TD-Bas.: 381).*

Fiind vorba despre o unică atestare la data culegerii materialului, particularitatea a fost „interpretată ca un element de nesiguranță în folosirea procedului sau ca o dovadă a neperceperii caracterului redundant al acestuia” (Marin *et alii* 1998: 122).

6. Seria elementelor pronominale atone s-a redus în encliză la două realizări formale **-lă (-la)** și **-ne (-me)**, cu circulație facultativă, în două microarii corelative ale graiurilor insulare. Ele funcționează ca elemente stereotipe, de precizare, de întărire a unei categorii gramaticale, cu ajutorul topicii afective. Elementul conjunct *-ne* glisează spre grupa deicticelor parțial gramaticalizate corespunzător cu intenția participativă a subiectului la cele relatate.

Un proces evolutiv, de la arhaism la inovație, ocurent în aceeași zonă laterală a dacoromânei, explicabil prin acțiunea unei gândiri comune, l-am descris în două contribuții anterioare, în legătură, pe de o parte, cu extinderea deicticului *-și*, cu funcție intensificatoare, de la pronume și adverbe (tendență valabilă pentru dacoromâna veche) la toate celelalte părți de vorbire (Neagoe 2000; 2013: 329–330), iar, pe de altă parte, cu atestarea, pentru prima dată, în graiurile basarabene, a evoluției semantice a lat. *tēla*, *-ae*, de la sensul etimologic ‘pânză’, ‘urzeală’, ‘război de țesut’ la sensul ‘lucru’, ‘efort’, ‘muncă’ prin dezvoltarea unei note secundare, condiționată de factori extralingvistici (cf. Neagoe 2001–2002: 227–231).

*

Particularitatea sintactică prezentată s-a dezvoltat din două tendințe cu rădăcini în sistemul morfosintactic al românei vechi.

Amalgamarea tiparului sintactic – așezarea în encliză a cliticului complement, subordonat unui regent verbal (la imperfect și la viitor), fază cronologic mai veche față de exprimarea redundantă a pronomelor atone – cu tendința de hiperintensificare a constituenților prin diferiți indici marcați sintactic a condus, prin vechimea fenomenelor, la erodarea semantică și sintactică și la interpretări și asociații succesive în mintea vorbitorilor.

Poziția enclitică a pronumelui conjunct a permis glisarea acestuia spre un element cu accente de intensitate, determinând perturbarea vechii construcții.

În situații de variație liberă, preferința pentru postpoziția cliticului este condiționată și de intervenția substratului afectiv (menționat frecvent în construcțiile cu reduplicarea complementelor, din textele narrative).

Fenomenul în sine poate sugera evoluția prin „regresie” (Pușcariu 1994[1958]: 349) a cliticului în postpoziție în anumite contexte, de la exprimarea obiectului la un element intensificator invariabil, după modele preexistente și reorganizarea constituenților complement.

Particularitatea relevată reconfirmă contribuția inestimabilă a dialectologiei – ca arheologie lingvistică – la descoperirea, în sincronie, a mecanismelor de evoluție a sistemului limbii, prin convertirea unor elemente arhaice „erodate” în timp.

BIBLIOGRAFIE

- Gheție, Ion (coord.), Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Alexandra Roman Moraru, Mirela Teodorescu, 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei Române.
- Holban, Th., 1927, „Fenomene lingvistice din Basarabia”, *Arhiva*, XXXV, Iași, p. 292.

- Marin, Maria, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, 1998, „Graiuri românești din Ucraina și Republica Moldova”, *Fonetică și Dialectologie*, XVII, p. 69–155.
- Morariu, Leca, 1929, „Voi lăudatu (din morfologia verbului român)”, în *Codrul Cosminului*, IV, p. 279–306.
- Neagoe, Victorela, 2000, „Arhaism și inovație în graiurile vorbite în estul Ucrainei”, *Fonetică și Dialectologie*, XIX, p. 245–254.
- Neagoe, Victorela, 2001–2002, „Arhaism și inovație în lexicul graiurilor românești insulare din estul Ucrainei”, *Fonetică și Dialectologie*, XX–XXI, p. 225–231.
- Neagoe, Victorela, 2011, „Construcții sintactice dialectale arhaice. Anticiparea și reluarea formelor pronominale conjuncte de dativ și acuzativ”, în Nevaci, Manuela (ed.), *Studia Linguistica et Philologica. Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani*, București, Editura Universității din București, p. 617–627.
- Neagoe, Victorela, 2013, „Din nou despre graiurile moldovenești din Cotul Niprului și din Bazinul Donețului”, în Răuțu, Daniela, Adrian Rezeanu, Dana-Mihaela Zamfir (ed.), „Cuvinte potrivite”. *Omagiu doamnei Maria Marin la aniversare*, București, Editura Academiei Române, p. 325–335.
- Procopovici, Alexe, 1933, *Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală*, Cluj.
- Pușcariu, Sextil, 1931–1933, „Pe marginea cărților”, *Dacoromania*, VII, p. 436–504.
- Pușcariu, Sextil, 1974, *Cercetări și studii*, Ediție îngrijită de Ilie Dan. Prefață de G. Istrate, București, Editura Minerva.
- Pușcariu, Sextil, 1994[1958], *Limba română*, Vol. II, *Rostirea*. Ediție îngrijită de Magdalena Vulpe. Studiu introductiv de Andrei Avram, București, Editura Academiei Române.

SIGLE

- DILR I, II: Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*. Ediție îngrijită de J. Byck, vol. I, II, București, 1961.
- REB, I–II: Anton Golopenția, *Românii de la est de Bug*, I–II, volum editat cu *Introducere, note și comentarii* de prof. dr. Sanda Golopenția, București, Editura Enciclopedică, 2006.
- TD–Bas.: Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000.
- TD–Mold.: *Texte dialectale. Supliment la Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM)*, vol. I, partea I, culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, Chișinău, 1969; vol. I, partea [a] II[-a], culese de V. Melnic, V. Stati, R. Udler, Chișinău, 1971.
- TD–Nistru: Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri românești de la est de Nistru. Texte dialectale și glosar*, București, Editura Academiei Române, 2011.

TD–*Ucraina*: Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri dacoromâne din sud-estul Ucrainei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române, 2016.

Victorela NEAGOE
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

OBSERVAȚII REFERITOARE LA VERB ÎN GRAIURILE BĂIEȘILOR DIN CROAȚIA

OBSERVATIONS ON THE VERB IN THE BAYASH ROMANIAN VARIETIES
SPOKEN IN CROATIA

(Abstract)

The Bayash / Boyash Roma make up at least half of the Roma minority in Croatia and speak varieties of Daco-Romanian as their mother tongue. Our previous research has shown that they can be divided in three sub-groups, depending on the linguistic characteristics of the varieties they speak, but also taking other characteristics into consideration. The three varieties of Daco-Romanian spoken by the Bayash in Croatia are Baranya Muntenian, Ludari Muntenian and Transylvanian. The first two varieties are more similar from a linguistic point of view, whereas the third variety differs mostly in the field of phonology, but also in the morphosyntax.

The aim of this paper is to present the most important characteristics of the verbal system of the three varieties spoken by the Bayash in Croatia. For example, the Transylvanian variety, unlike the other two varieties, uses the infinitive relatively often, and has the gerund. Regarding the tenses of the indicative, the Bayash varieties didn't show use of simple perfect, pluperfect or future perfect, and the Transylvanian variety uses imperfect more often than the other two varieties. A linguistic corpus obtained from fieldwork is used for the analysis of the above mentioned characteristics, but also of other characteristics of the verbal system.

Keywords: Bayash/Boyash Romanian, Daco-Romanian varieties, Daco-Romanian dialects, verb.

1. Sistemul verbal în graiurile băieșilor

Romii băieși, care constituie cel puțin jumătate din minoritatea națională romă din Croația, vorbesc dacoromâna ca limbă maternă. Conform cercetărilor

noastre anterioare¹, băieșii se împart în trei subgrupuri, în primul rând în funcție de caracteristicile lingvistice ale graiurilor pe care le vorbesc, dar și ținând cont de alți factori, precum cei sociolingvistici, sociologici etc. Cele trei graiuri ale dacoromânei vorbite de băieși le-am denumit *muntean din Baranja*, *muntean ludăresc* și *ardelean*. Primele două graiuri menționate pot fi considerate mai apropiate între ele din punct de vedere lingvistic, ceea ce este vizibil și prin denumirea lor, în timp ce graiul ardelean se deosebește ceva mai mult de celelalte două, mai ales în plan fonologic, dar și morfologic.

Lucrarea de față prezintă cele mai importante trăsături ale sistemului verbal, specifice acestor trei graiuri ale băieșilor din Croația. Astfel, pe lângă alte caracteristici observate, putem menționa că graiul ardelean, spre deosebire de celelalte două, utilizează relativ frecvent infinitivul, cunoscând și gerunziul. În ceea ce privește timpurile indicativului, în niciunul dintre graiurile cercetate nu am întâlnit forme de perfect simplu, mai-mult-ca-perfect sau viitor anterior, iar în graiul ardelean am remarcat faptul că imperfectul se folosește mai des decât în celelalte două graiuri.

Pentru analiza caracteristicilor menționate, dar și a altor trăsături ale sistemului verbal, ne-am folosit de corpusul lingvistic propriu cules pe teren. Ca și în lucrările noastre anterioare, utilizăm transcrierea fonologică care se bazează în mare parte pe grafia croată (similară grafiei folosite de unii băieși), dar ține cont în parte și de sistemul românesc tradițional.

Analizând corpusul lingvistic obținut din cele trei graiuri ale băieșilor, care cuprinde peste 22 de ore de material audio transcris, am putut identifica următoarele moduri nepersonale: infinitivul, gerunziul, participiul și supinul. Dintre modurile personale au fost identificate indicativul, conjunctivul, condițional-optativul și imperativul. În ceea ce privește timpurile indicativului, graiurile băieșilor posedă un număr redus de timpuri față de româna standard, și anume: prezent, perfect compus, imperfect și viitor. În corpusul nostru nu au fost identificate în niciun grai forme de perfect simplu, mai-mult-ca-perfect sau viitor anterior. Ca și în limba română standard, conjunctivul și condițional-optativul posedă două timpuri, prezentul și perfectul. De asemenea, au fost identificate toate cele trei diateze: activă, pasivă și reflexivă.

2. Modurile nepersonale

2.1. Infinitivul

În graiul ardelean, verbele de conjugarea I se termină în *-á* de ex. *kustá* ‘a trăi’, *ažutá* ‘a ajuta’, *skāpá* ‘a scăpa’ etc. La conjugarea a II-a sunt verbe care se termină în *-e* ([ɛ], deschis, medial), de ex. *puće* ‘a putea’, *ave* ‘a avea’, *viđe* ‘a vedea’. Verbele de conjugarea a III-a se termină într-un *e* închis, care la unii vorbitori devine *i*, de ex. *zíše* ‘a zice’, *faše* ‘a face’, *merži* ‘a merge’, *punji* ‘a pune’. Verbele care aparțin conjugării a IV-a se termină în *-í*, de ex.

¹ Vezi bibliografia.

svāti ‘a vorbi, a conversa’, *lježi* ‘a vorbi’, *fuži* ‘a fugi’, sau în *-i*, pentru care am găsit unele exemple care diferă de situația din limba română standard, de ex. *împărci* ‘a împărți’, *păci* ‘a păți’, situație explicabilă prin rostirea dură a consoanelor precedente. Și în graiul muntean din Baranja am observat forme ale conjugării a IV-a care se termină în *-i*, diferite de cele din româna standard, ca de ex. *gāsī* ‘a găsi’, *păci* ‘a păți’.

Toate verbele împrumutate din graiul ardelean se încadrează în conjugarea a IV-a și se formează de la radicalul verbului croat + infixul *-ăl-* (dar și cu variații ale acestuia *-ul-*, *-ol-*, *-il(j)-*, *-al-*, *-el-*) + sufixul corespondent, de ex. *branālī* ‘a interzice’, *upisilji/upisālī* ‘a (se) înscrie’, *zavīršilji* ‘a termina’. Infinitivele au fost identificate fără prezența morfemului *a*. Pentru graiul ardelean este specifică folosirea infinitivului nu numai după verbul *puće* ‘a putea’, ci și după verbul *šci* ‘a ști’, de ex.: *Ju am zis dakā pot vinji pā luntā* ‘Eu am zis dacă pot veni la nuntă’; *avenj kar šī šćijā lukrā* ‘(îi) avem și (pe cei) care și știu să lucreze’; *kar nu šćij lježi pîn la šins šasā ej* ‘care nu știu să vorbească până la cinci-șase ani’. Se poate presupune că graiurile kajkaviene locale, care cunosc și folosesc infinitivul, au o influență asupra păstrării și utilizării frecvente a acestuia.

În graiul muntean din Baranja, ca și în cel ludăresc, nu au fost identificate forme independente de infinitiv. Formele pe care le menționăm aici au fost preluate de la moduri în a căror structură intră forma respectivă. În graiul muntean din Baranja s-a observat trecerea de la o conjugare la alta (conj. a II-a și a III-a), verbele terminându-se și în *-e*, și în *-ea*, de ex. *fače/făčēā* ‘face’, *punē/punjeā* ‘pune’, *împingēā* ‘împinge’, *mărgeā* ‘merge’. Și în graiul muntean ludăresc a fost identificat acest fenomen, respectiv verbe în *-ē¹* și *-ea*, de ex. *punē* ‘pune’, *spunea* ‘spune’, *bātea* ‘bate’.

2.2. Participiul

Participiul se exprimă la fel ca în română, însă la conjugarea a IV-a, pe lângă sufixul *-it*, în condiții identice cu cele de la infinitiv, apare și *-ît*, de ex. în graiul ardelean: *uzît* ‘auzit’, *îmbăcēzît* ‘îmbolnăvit’, *ješît* ‘ieșit’, *slobozît* ‘slobozit’, *sîmcît* ‘simțit’, *împărcît* ‘împărțit’; în graiul muntean din Baranja: *pacît* ‘pățit’; *gāsît* ‘găsit’, *ješît* ‘ieșit’; și în graiul muntean ludăresc: *auzit* și *auzît* ‘auzit’; *ješît* ‘ieșit’; *murît* ‘murit’.

2.3. Gerunziul

Doar în graiul ardelean am identificat forme de gerunziu, dar ele apar cu o frecvență redusă, așa încât am putea spune că este vorba de niște forme petrificate. În exemplele identificate se formează cu sufixul *-înd*, de ex. *uzîndu-j pā jej*, *nu lji prišipenj* ‘auzindu-i pe ei, nu i-am înțeles’; *onak, više informacije uzînd* ‘așa, mai multe informații auzind’; *kîntînd* ‘cântând’. În situațiile unde ne-am aștepta la folosirea gerunziului, graiul muntean din Baranja folosește o

¹ Fonemul /e/ în poziție accentuată este realizat cel mai adesea ca diftong [je].

construcție substantivală, de ex.: *Am vinjit akasă ku kintarea* ‘Am venit acasă cântând’.

2.4. Supinul

Toate cele trei graiuri cunosc supinul, care este format din prepoziția *dă* + participiu. Ilustrăm prin exemple: graiul ardelean: *kînd îs zadaće ili ševa dă învăcat dă citălit* ‘când sunt teme sau ceva de învățat, de citit’; *îj astă feļă kuljib dă slikălit la noj îm kumpanje* ‘sunt astfel de case de făcut poze la noi în *kumpanje* [așezare romă]’; graiul muntean din Baranja: *a pus dă mîncat će a vut pă sārăčije* ‘a pus de mâncat ce a avut din sărăcie’; *s-a găsît să fije dă mîncat šî dă but alea tri zile* ‘s-a găsit să fie de mâncat și de băut în acele trei zile’; graiul muntean ludăresc: *Șî greu dă dobîndit dă lukru dă čeva* ‘Și (este) greu de primit de lucru, de ceva’.

3. Modurile personale

3.1. Indicativul

3.1.1. Prezentul

În corpus am identificat forme neregulate ale auxiliarului *a fi*. Graiul ardelean are ca forme obișnuite pentru persoana I singular *mes* și pentru pers. a II-a *ješćⁱ*, în timp ce pers. a III-a cunoaște două forme accentuate, *îj* și *jă*, și o singură formă neaccentuată, *-j*. La plural apar *iščenj* (*îjšćenj*), *iščecⁱ* (*îjšćecⁱ*) și *îs* (cu forma neaccentuată *-s*). Graiul muntean din Baranja prezintă forme neregulate pentru toate persoanele, cu excepția persoanei a II-a singular (*ješćⁱ*) și plural (*ištecⁱ*). Astfel, pentru persoana I sg. am înregistrat *mesk*, *misk*, *mes* și *mis*, iar pentru pers. a III-a sg. *je*, *îj* și *jašte* (cu forme neaccentuate *-i*, *-j*). La pers. I pl. apar forme *ištem* și *štim*, iar pentru pers. a III-a pl. *jašte* și *su*, cu forma neaccentuată *-s*. Forma *su* cu vocala *u* ar putea să fi apărut la unii informatori și sub influența formei verbului *biti* ‘a fi’ analoge din croată – *su* ‘sunt’). Graiul muntean ludăresc are următoarele forme: *sînt* (I p. sg.), *ješćⁱ* (pers. a II-a sg.), iar la pers. a III-a pe lângă *jaště* apar și *jî*, *îj*, precum și forma neaccentuată *-j*. La pers. I pl. apare *ištēm*, dar și forma *štijem*, unde probabil a avut loc o contaminare cu verbul *šti*. Pers. a II-a pl. are *ištěćⁱ*, pers. a III-a pl. *jaště*, dar și *îs*, *jî*, precum și forma neaccentuată *-s*.

În formarea prezentului, în graiul ardelean apar alternanțe fonetice specifice acestui grai, precum cele vocalice (de ex. *o – o – u*, *ă – e – e – i*, *e – e*) și cele consonantice (de ex. *k – ś*, *g – ź*, *t – c*, *t – ć*, *l – lj*, *d – z*, *d – ź*, *d – đ*, *sk – ść*). Pentru acest grai este specifică desinența *-ănj*, *-enj* pentru pers. I pl., ceea ce reprezintă probabil o inovație. În graiul ardelean apar forme identice pentru pers. a III-a sg. și pers. a III-a pl. la toate cele patru conjugări și, spre deosebire de româna standard și de graiul muntean ludăresc, nu s-a găsit sufixul *-ez* la conjugarea I. Prezentăm schematic formarea indicativului prezent: conjugarea I, verbul *mînka* ‘a mânca’ (cu radicalii – *mălănk-*, *mănănk-* și *mînk*): *mălănk-Ø* (*mănănk*), *mălăns⁻ⁱ* (*mănănsⁱ*), *mălănk-ă* (*mănănkă*); *mînk-ănj*, *mînk-ăćⁱ*, *mălănk-ă* (*mănănkă*); conjugarea a II-a, verbul *viđe* ‘a vedea’: *văd-Ø*, *vez⁻ⁱ*,

veđ-i (*veđe*), *viđ-enj*, *viđ-ecⁱ*, *veđ-i* (*veđe*); conjugarea a III-a, verbul *înkredę*/*înkredī* ‘a crede’: *înkred-Ø*, *înkredž-i*, *înkredž-i* (*înkredę*), *înkred-enj*, *înkred-ecⁱ*, *înkredž-i* (*înkredę*); conjugarea a IV-a, verbul *fuži* ‘fugi’: *fug-Ø*, *fuž-i*, *fuž-i*, *fuž-inj* (*fuženj*), *fuž-icⁱ* (*fužecⁱ*), *fuž-i*. Așa cum am menționat la infinitiv, la conjugarea a IV-a apare și tipul verbelor împrumutate care prezintă infixe. Dăm exemplul conjugării verbului *tražāli* ‘a căuta, a cerceta’: *traž-āl-esk-Ø*, *traž-āl-ešč-i*, *traž-āl-ešč-i*, *traž-āl-enj*, *traž-āl-icⁱ*, *traž-āl-ešč-i*.

În ceea ce privește graiul muntean din Baranja, și aici apar unele alternanțe vocalice, de ex. *o – u*, *ă – ea – i*, care diferă față de româna standard, cele consonantice fiind aceleași ca în româna standard: *k – ĉ*, *g – ĝ*, *t – c*, *d – z*, *sk – št*. Similar cu graiul ardelean, dar sporadic, doar la unii informatori, a fost identificată o desinență aparte pentru pers. I pl. *-ānj*, *-enj*. Sistematic, apar forme identice pentru pers. a III-a sg. și pl. la toate cele patru conjugări, iar la conjugarea I nu apare sufixul *-ez*. Și pentru acest grai dăm schema formării indicativului prezent: conjugarea I, verbul *mînka* ‘a mânca’ (la care am observat existență unei singure rădăcini, *mînka-*): *mînka-Ø*, *mînč-i*, *mînka-ă*, *mînka-ăm*, *mînka-acⁱ*, *mînka-ă*; conjugarea a II-a, verbul *vedea* ‘a vedea’: *văd-Ø*, *vez-i*, *vead-e*, *vid-em*, *vid-ecⁱ*, *vead-e*; conjugarea a III-a, verbul *fače* ‘a face’: *fak-Ø*, *fač-i*, *fač-e*, *fač-em*, *fač-ecⁱ*, *fak-Ø* (*fač-e*); conjugarea a IV-a, verbul *vinea* ‘a veni’: *vin-Ø* (*vju*), *vin-i* (*vi*), *vin-e* (*vinje*), *ven-im* (*vinim*), *vin-icⁱ* (*venicⁱ*), *vin-e* (*vinje*); verbul *gîndi* ‘a gândi’: *gînd-esk-Ø*, *gînd-ešt-i*, *gînd-eašt-e*, *gînd-im-Ø*, *gînd-icⁱ*, *gînd-eašt-e*.

Așa cum am menționat deja, graiul muntean ludăresc prezintă cele mai multe asemănări cu româna standard, ceea ce se reflectă și în alternanțele vocalice și consonantice, de ex. *o – oa – u*, *e – ea*; *k – ĉ*, *g – ĝ*, *t – c*, *d – z*, *sk – št*. Diferența față de româna standard o constituie formele identice pentru pers. a III-a sg. și pl. la toate cele patru conjugări. Spre deosebire de celelalte două graiuri, acest grai are sufixul *-ez* la conjugarea I. Prezintă schema formării: conjugarea I, verbul *mînka* ‘a mânca’ (unde apar radicalii *mălänk-* și *mînka-*): *mălänk-Ø*, *mălänk-i*, *mălänk-ă*, *mînka-ăm*, *mînka-acⁱ*, *mălänk-ă*; verbul *lukra* ‘a lucra’: *lukr-ez-Ø*, *lukr-ez-i*, *lukr-eaz-ă*, *lukr-ăm*, *lukr-acⁱ* (*lukrăcⁱ*), *lukr-eaz-ă*; conjugarea a II-a, verbul *putea* ‘a putea’: *pot-Ø*, *poc-i*, *poat-ě*, *put-ëm*, *put-ěcⁱ*, *poat-ě*; conjugarea a III-a, verbul *dučea* ‘a duce’: *duk-Ø*, *duč-i*, *duč-e*, *duč-em*, *duč-ecⁱ*, *duč-e*; conjugarea a IV-a, verbul *vinea/vinja* ‘a veni’: *vin-Ø*, *vi-j* (*vin-i*), *vin-ě* (*vinje*), *vin-im*, *ven-icⁱ*, *vin-ě* (*vinje*); verbul *ostvari* ‘a realiza’ *ostvăr-esk-Ø*, *ostvăr-ešt-i*, *ostvăr-eašt-ě*, *ostvăr-im*, *ostvăr-icⁱ*, *ostvăr-eašt-ě*.

Diateza reflexivă a prezentului a fost identificată în toate cele trei graiuri, specifice fiind formele pronumelui reflexiv. În lucrarea noastră vom prezenta doar formele prezentului reflexiv, dat fiind că celelalte timpuri și moduri nu prezintă deosebiri însemnate. În graiul ardelean, prezentul reflexiv se formează cu pronumele în acuzativ (A), de ex. verbul *să duși* ‘a se duce’: *mă duk*, *ci dušⁱ*, *să duși*, *nji dušenj*, *vă dušecⁱ*, *să duși* sau cu pronumele în dativ (D), de ex. verbul *išⁱ lq* ‘a-și lua’, astfel: *imⁱ jāu* (*jov*), (*icⁱ*)*ci jęj*, *išⁱ jęj*, *nji lqnj*, *vă lqⁱ*,

iși je. În graiul muntean din Baranja am observat următoarele forme: verbul cu pronumele în A *a să tema* ‘a se chema’: *mă tem, tă temⁱ, să temă, nje (ne) temăm, vă temacⁱ, să tem*. Deși în corpusul nostru nu am identificat verbe cu pron. reflexiv în D, credem că ele există. Graiul muntean ludăresc prezintă următoarele forme pentru verbul *să spăla* ‘a se spăla’ (+ pron. în A): *mă spăl, ti spălⁱ, să spală, ni spălăm, vă spălăcⁱ, să spală*. Menționăm aici verbul *kump(ă)ra* ‘a cumpăra’ la diateza activă pronominală pentru a ilustra formele pronumelui reflexiv în D: *jo mi kump (kumpăr), tu cije ci kumpⁱ, jel a luj / ja a lu je kumpră, noj novă kumprăm, voj vovă kumprăcⁱ, a lor kumpră*, la care s-a observat existența a doi radicali la unii vorbitori, *kump* și *kumpăr-/kumpr-*.

În toate cele trei graiuri a fost identificată diateza pasivă, formată în mod asemănător cu româna standard. Ilustrăm prin următoarele exemple: graiul ardelean: *akú toci išćenj čemaci Rom* ‘acum toți suntem chemați, numiți rom’, *din iškulă išćenj ašizacⁱ* ‘din școală suntem așezați’; graiul muntean din Baranja: *Nu je zaposlit māmilea, nu lukră nik’erea* ‘Nu e angajat nicăieri, nu lucrează nicăieri’; graiul muntean ludăresc: *ku tocⁱ sînt lĕgat* ‘am legături cu toți’, *noj zîčem kă ištēm mištikacⁱ* ‘noi zicem că suntem amestecați’.

3.1.2. Imperfectul

Toate cele trei graiuri cunosc imperfectul, în graiul ardelean fiind folosit cu o mai mare frecvență decât în celelalte două. Graiul ardelean prezintă forme aparte pentru verbul *fi* ‘a fi’ față de graiurile muntean din Baranja și cel ludăresc: *irēm, irej, irĕ (irĕ), isrĕnj (irĕnj), isrĕcⁱ, isrĕ (irĕ)*, la care se remarcă doi radicali, și anume *irĕ-* și *isrĕ-*. Graiul muntean din Baranja și cel muntean ludăresc prezintă următoarele forme: *iream, ireaj, irea, iream, ireacⁱ, irea* cu identificarea consecventă a formelor de pers. a III-a singular și plural, ceea ce se întâmplă la formarea imperfectului celorlalte verbe în toate cele trei graiuri băieșești.

Specificul graiului ardelean este, la fel ca la prezent indicativ, existența unor desinențe speciale pentru pers. I pl., astfel că apar forme diferite pentru pers I sg. și pers. a III-a pl. (*-am* și *-anj*; *-ĕm* și *-ĕnj*). Dăm exemple, pentru conjugarea I, verbul *mînka* ‘a mânca’: *mînk-am, mînk-aj, mînk-a, mînk-anj, mînk-acⁱ, mînk-a* și pentru conjugarea a II-a, a III-a, a IV-a, verbele *zîsi* ‘a zice’: *zîs-ĕm, zîs-ĕj, zîs-ĕ, zîs-ĕnj, zîs-ĕcⁱ, zîs-ĕ*; și verbul *bavăli* ‘a se ocupa’: *bav-ăl-ĕm, bav-ăl-ĕj, bav-ăl-ĕ, bav-ăl-ĕnj, bav-ăl-ĕcⁱ, bav-ăl-ĕ*. În corpus am găsit și exemple la diateza pasivă: *Diminjacă pă la pet, tocⁱ irĕnj skulacⁱ* ‘Dimineață pe la cinci toți eram sculați’.

În graiul muntean din Baranja există forme reflexive speciale de imperfect, la persoana a III-a singular, care în corpusul nostru, au un sens impersonal și repetitiv (de ex. *făčea-să* ‘se făcea’, *dučea-să* ‘se ducea’, *punea-să* ‘se pune’, *înkitea-să* ‘se împodobește’). Autoarea Sorescu-Marinković (2011: 137) pune apariția unor astfel de forme în legătură cu o contaminare între imperfect și mai-mult-ca-perfect. Ea este de părere că o astfel de menținere „a fost, probabil, sprijinită de existența imperfectului și aoristului în graiul sârbo-

croat de contact din Baranja”. Însă, în graiurile croate locale aoristul este rar, iar imperfectul s-a pierdut (Ravlić 2013–2015). Dacă am admite o astfel de influență, ea ar fi trebuit să fi avut loc cu mult timp în urmă. Fără a intra prea mult în explicația apariției acestui fenomen, credem că este mai probabil vorba de postpunerea pronumelui reflexiv care, în acest grai, ca și în celelalte două, apare sub forma *să*. Modelul formării imperfectului în graiul muntean din Baranja este următorul: conjugarea I, verbul *kîntá* ‘a cânta’: *kînt-am, kînt-aj, kînt-a, kînt-am, kînt-acⁱ, kînt-a*; conjugarea a II-a, a III-a, a IV-a, verbul *ruĝí* ‘a curăța porumb’: *ruĝ-eam, ruĝ-eaj, ruĝ-ea, ruĝ-eam, ruĝ-eacⁱ, ruĝ-ea*.

În corpusul nostru pentru graiul muntean ludăresc imperfectul apare mai rar. Modelul de formare: conjugarea I, verbul *lukrá* ‘a lucra’: *lukr-am, lukr-aj, lukr-a, lukr-am, lukr-acⁱ, lukr-a*; conjugările a II-a, a III-a, a IV-a *puně/punea* ‘a pune’: *pun-ěam, pun-ěaj, pun-ěa, pun-ěam, pun-ěacⁱ, pun-ěa*; verbul *veni* ‘a veni’: *vin-eam, vin-ijaj, vin-ija, vin-ijam, vin-ijacⁱ, vin-ija*, care prezintă unele deosebiri fonologice.

3.1.3. Perfectul compus

Perfectul compus apare des folosit în corpusul din toate cele trei graiuri, formele auxiliarului *ave* ‘a avea’ din graiul ardelean deosebindu-se de formele din celelalte două graiuri. Ilustrăm prin formele verbului *fi* ‘a fi’: *am fost, aj fost, u (o) fost, anj fost, acⁱ fost, ur (or) fost*, unde observăm forme deosebite pentru persoana a III-a singular și plural, precum și existența formelor diferite pentru persoana I singular și plural menționate deja. În graiul muntenesc din Baranja și în cel ludăresc apar forme identice pentru auxiliar la persoana a III-a singular și plural *a*, de ex. *am fost, aj fost, a fost, am fost, acⁱ fost, a fost*.

În corpus au fost găsite și forme ale diatezei pasive, de ex. graiul ardelean: *n-u kăpătat nămikă, maj u fost lovit* ‘n-a primit nimic, a mai fost (și) lovit’; graiul muntean din Baranja: *Š-a fost bătut, a fost îngunat* ‘Și a fost bătut, a fost gonit’.

3.1.4. Viitorul

Așa cum am menționat deja, graiurile băieșești cunosc doar viitorul I, nu și viitorul II (anterior), chiar dacă în sistemele lor ar exista elementele lingvistice necesare pentru astfel de forme (viitor I + participiu).

În graiul ardelean s-a observat o varietate a formelor auxiliarului, așa că paradigma verbului *fi* ‘a fi’ arată astfel: *uj (i, vi) fi, vi (uj, vej) fi, u/o fi, unj (um) fi, vicⁱ fi, ur (u/o) fi*. În acest grai a fost identificată și construcția *ave* + conjunctiv prezent, însă nu cu o valoare de viitor, ci mai mult cu o valoare de necesitate, cum ne-au explicat informatorii, de ex. *Am să ci întreb șeva* ‘Trebuie să te întreb ceva’.

În graiul muntean din Baranja, viitorul se formează astfel (verbul *fi* ‘a fi’): *oj (uj) fi, i fi, o (u) fi, om (um) fi, icⁱ fi, o (u) fi*. Sorescu-Marinković identifică forme care diferă, la persoanele I și a II-a singular și I plural: „(io) *îi fi*, (tu) *îi fi*, (el/ea) *u fi*, (noi) *îm fi*, (voi) *îți fi*, (ei) *u fi*” (Sorescu-Marinković 2011: 139).

După cum se observă în corpusul nostru, graiul muntean ludăresc folosește rar viitorul format din verbul auxiliar + infinitiv, construcția obișnuită fiind *o + să + conjunctiv prezent*, de ex. *o să îmbătrînim aici* ‘o să îmbătrănim aici’, *o să mărită* ‘o să (se) mărite’, *o să rămîje a luj* ‘o să rămână a lui’. Totuși, prin întrebări directe am putut obține și paradigma viitorului cu auxiliarul *fi* ‘a fi’: *om fi, oj fi, o (u) fi, om fi, ocⁱ fi, o (u) fi*.

3.2. Conjunctivul

În ceea ce privește conjunctivul, putem menționa că în graiurile băieșilor acest mod este format la fel ca în româna standard, cu forme diferite față de indicativ doar la persoana a III-a.

În graiul ardelean, la conjugarea I, persoana a III-a are desinența *-i* sau, eventual, *-e* (de ex. *să lukri* ‘să lucreze’), iar la conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a *-ă* (de ex. *să poță* ‘să poată’, *să svitaskă* ‘să vorbească/să spună’). Acest grai prezintă și forme diferite de pers. a III-a sg. și pl. chiar la verbe precum *ști* ‘a ști’ – *să știă* ‘să știe’. Verbul *fi* ‘a fi’ are următoarele forme, oarecum diferite de româna standard: *să fljuv* (*să fju*), *să fij*, *să fijă*, *să fijenj*, *să fijecⁱ*, *să fijă*. Merită menționat și verbul *ave* ‘a avea’ cu formele: *să am*, *să aj*, *să ajvi*, *să avenj*, *să avécⁱ*, *să ajvi*. Conjunctivul perfect este format astfel: *să vi* + participiu (de ex. *să vi șcut* ‘să fi știut’, *să vi furat* ‘să fi furat’). Atunci când vorbesc croată, la vorbitorii acestui grai s-a observat calchiera după model românesc – conjuncția croată *da* + prezent, de ex.: *ka-pu nu počí da se să poravnălaskă učiteljice ku jel* ‘apoi, nu pot să se înțeleagă învățătoarele cu el’.

În graiul muntean din Baranja s-a observat tendința de a nu diferenția formele de conjunctiv și indicativ la persoana a III-a sg. și pl., de ex. *să să face șale* ‘să se facă glume’, *jel vrea să mînkă* ‘el vrea să mănânce’, formă remarcată și de Sorescu-Marinković (2011: 139). Când se folosesc forme diferite de conjunctiv și indicativ, desinențele sunt cele așteptate – la conjugarea I, pers. a III-a: *-e* (de ex. *să kuste* ‘să trăiască’), la conjugarea a II-a, a III-a, a IV-a, pers. a III-a: *-ă* (de ex. *să poță* ‘să poată’, *să mergă/să meară* ‘să meargă’, *să reșeaskă/să reșaskă* ‘să rezolve’). Formele identificate ale verbului *fi* ‘a fi’ la conjunctiv prezent sunt foarte eterogene: *să fju* (*să mesk*), *să fij* (*să fiješⁱ*, *să ješćⁱ*), *să fije* (*să fi*), *să fijenj*, *să fijecⁱ*, *să fije* (*să fi*). În corpus am identificat și folosirea conjunctivului perfect, format ca în româna standard: *să fi* + participiu (de ex. *să fi fost kum a trebujat să fije* ‘să fi fost cum a trebuit să fie’).

Și în graiul muntean ludăresc, însă cu o frecvență mai mică și doar pentru câteva exemple din corpusul nostru, s-a observat folosirea aceleiași forme la pers. a III-a sg. și pl. la conjunctiv și indicativ. Desinențele pentru conjunctiv sunt: la conjugarea I, pers. a III-a: *-e* (*să pleče* ‘să plece’, *să lukreaze* ‘să lucreze’), la conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a, pers. a III-a: *-ă* (*să poată* ‘să poată’, *să fakă* ‘să facă’, *să munčeaskă* ‘să muncească’). Formele verbului *fi* sunt identice cu cele din româna standard, însă cele ale verbului *avea* prezintă o mare varietate la pers. a III-a sg.: *să am*, *să ajbi*, *să ajbě* (*să ajbi*, *să ajbă*, *să ajvi*), *să avēm*, *să avécⁱ*, *să ajbě* (*să ajbi*). Formele conjunctivului perfect

sunt aceleași ca în româna standard (de ex. *maj rađe să nu fi făkut* ‘preferabil să nu fi făcut’).

3.3. Condițional-optativul

În graiul ardelean, condițional-optativul prezent este format din auxiliarul *ave* ‘avea’ + infinitiv, foarte asemănător cu româna standard, însă, conform celor spuse mai sus, cu o formă aparte pentru pers. I pl. (*anj*). Ilustrăm paradigma pentru verbul *lukrá* ‘a lucra’: *aš lukrá, aj lukrá, ar lukrá, anj lukrá, acⁱ lukrá, ar lukrá*. S-a observat că o informatoare mai tânără, care în idiolectul său prezintă interferențe puternice cu limba croată, folosește *aš* pentru toate persoanele, ceea ce este cel mai probabil influența croatei locale. Condițional-optativul perfect se formează în corpusul nostru din cond.-opt. prezent al auxiliarului *ave* + *vi* + participiu, de ex. *n-ar vi dovršilit aša nesretno* ‘n-ar fi terminat așa de nefericit’; *ar vi fužit* ‘ar fi fugit’.

În graiul muntean din Baranja, la persoana a III-a sg. și pl., unii informatori folosesc auxiliarul *a*. Paradigma pentru verbul *mínká* ‘a mânca’ arată astfel: *aš mínká, aj mínká, ar (a) mínká, am mínká, acⁱ mínká, ar (a) mínká*. Perfectul este format ca în româna standard: cond.-opt. *avea* + *fi* + participiu, de ex. *n-aš fi putut ašá* ‘n-aș fi putut așa’.

Și în graiul muntean ludăresc se întâlnește folosirea lui *a* la persoana a III-a sg. și pl. pentru auxiliarul *avea*, iar un informator, la fel ca în graiul ardelean, folosește *aš* pentru toate persoanele. Paradigma pentru verbul *mínka* ‘a mânca’ se prezintă astfel: *aš mínká, aj mínká, a mínká, am/anj mínká, acⁱ mínká, a mínká*. Dăm exemplul formării perfectului (realizat în mod așteptat) *n-aš fi trecut viju* ‘n-aș fi trecut viu’, *a fi fost jel* ‘ar fi fost el’.

3.4. Imperativul

În graiurile băieșești, imperativul este format într-un mod similar cu româna standard, având forme pentru persoana a II-a singular și plural, cu unele deosebiri fonologice în funcție de grai.

Pentru graiul ardelean dăm următoarele exemple: *Ajde dă, spunji-mⁱ tu mijă asta* ‘Haide, spune-mi tu mije asta’; *icⁱ zik, nu maj mă gnjaváli* ‘îți zic, nu mă mai enerva’; *nu ci baći, nu ci sviđé* ‘nu te bate, nu te certa’. Paradigma arată astfel (exemplul este de la conjugarea a II-a, verbul *taše* ‘tace’): *tašⁱ, tašecⁱ*; forma negativă *nu taše, nu tašecⁱ*.

Formele imperativului în graiul muntean din Baranja le ilustrăm prin următoarele exemple: *šī inkālzeas-te* ‘și încălzește-te’; *jartā* ‘iartă’, *järtíc-imi* ‘iertăți-mă’; *Nu gindí pã aja!* ‘Nu te gândi la aia!’. La informatori s-au observat și oscilații în folosire, de ex. *Nu muri!*, paralel cu *Nu murea!* ‘Nu muri!’. Paradigma conjugării a II-a a verbului *fače* a face’ arată astfel: *fă, fačecⁱ*; forma negativă *nu făčea, nu fačecⁱ*.

Din graiul muntean ludăresc dăm exemplele următoare din corpus: *aj nãrok* ‘să ai noroc’, *fij sãnãtos, fij bãkaros* ‘fii sănătos, fii bucuros [cu sensul de mulțumesc]’; *Nu bja! Bja!* ‘Nu bea! Bea!’, iar paradigma verbului *puně*

‘a pune’ de conjugarea a III-a are următoarele forme: *puně* (*punje*), *puněc*ⁱ (*punjec*ⁱ); *nu puně* (*nu punje*), *nu puněc*ⁱ (*nu punjec*ⁱ).

4. Concluzii

Lucrarea de față a arătat că cele trei graiuri ale băieșilor din Croația prezintă anumite trăsături specifice în sistemele lor verbale față de româna standard, dar și față de subdialectele dacoromâne cu care sunt înrudite. Aceste trăsături se pot explica uneori prin sistemele lor fonologice specifice, dar există și inovații în sistemul morfologic. Se observă și influența limbii croate datorită situării acestor graiuri într-un mediu aloglot.

BIBLIOGRAFIE

- Calotă, Ion, 1995, *Rudarii din Oltenia. Studiu de dialectologie și de geografie lingvistică românească*, Craiova, Editura Sibila.
- Caragiu Marioțeanu, Matilda, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Tudoran, 1977, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Guțu Romalo, Valeria (coord.), 2005, *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*, București, Editura Academiei Române.
- Hrvatić, Neven, Suzana Ivančić, 2000, „Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj”, *Društvena istraživanja*, Vol. 9, No. 2–3 (46–47), p. 251–266.
- Lončarić, Mijo, 1996, *Kajkavsko narječje*, Zagreb, Školska knjiga.
- Orsós, Anna, 2002, *Beás nyelvkönyv. Pá lyimbá bájásilor*, Kaposvár, CSVM Tanítóképző Főiskola.
- Radosavljević, Petar, 2010, *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*, Teză de doctorat, Universitatea din Zagreb, Facultatea de Științe Umaniste și Sociale.
- Radosavljević, Petar, 2012, „Particularități ale structurii fonologice și morfologice în graiurile băieșilor din Croația”, *Philologica Jassyensia*, An VIII, Nr. 2 (16), p. 247–258.
- Radosavljević, Petar, 2013, „Contactul lingvistic româno-croat la romii băieși din nord-vestul Croației” în *Tradiție/inovație – identitate/alteritate: paradigme în evoluția limbii și culturii române*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Ravlić, Slaven (ed.), 2013–2015, „Štokavsko narječje”, în *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža (ediția electronică), [<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59945>].
- Rusu, Valeriu (coord.), 1984, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura „Scrisul românesc”.
- Sala, Marius, 1997, *Limbi în contact*, București, Editura Enciclopedică.
- Saramandu, Nicolae, 1997, „Cercetări dialectale la un grup necunoscut de vorbitori ai românei. Băiașii din nordul Croației”, *Fonetică și dialectologie*, XVI, p. 97–130.

-
- Sikimić, Biljana (ed.), 2005, *Бањашки на Балкану. Идентитет етничке заједнице*, Beograd, SANU – Balkanološki institut.
- Silić, Josip, Ivo Pranjković, 2005, *Gramatika hrvatskog jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb, Školska knjiga.
- Sorescu-Marinković, Annemarie, 2008, „The Bayash in Croatia. Romanian vernaculars in Baranja and Medjmurje”, în Sikimić, Biljana, Tijana Ašić (ed.), *The Romance Balkans*, Belgrad, SANU – Balkanološki institut, p. 173-225.
- Sorescu-Marinković, Annemarie, 2011, „Unele particularități ale sistemului verbal al graiurilor băieșilor din Baranja și Medjmurje, Croația”, *Buletin Științific*, Fascicula Filologie, Seria A, Vol. XX, p. 131–141.

Petar RADOSAVLJEVIĆ
Universitatea din Zagreb, Croația

PARTICULARITĂȚI ALE MORFOLOGIEI VERBULUI ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE VORBITE ÎN UNGARIA ȘI SERBIA (I)

FEATURES REGARDING THE VERB MORPHOLOGY IN THE DACOROMANIAN VARIETIES SPOKEN IN HUNGARY AND SERBIA

The article discusses some morphological features regarding the verb from dialectal Romanian varieties spoken in Hungary and Serbia, based on some recent research (after 1990) in the areas. The approach of the dialectal facts is, on the one hand, diachronic – the author being interested in analyzing both archaic and innovative features – and, on the the other hand, synchronic – by frequently referring to the verbal characteristics from Banat and Crisana.

Keywords: verb, archaic features, innovative features, dialectal variety spoken in Hungary, dialectal variety spoken in Serbia.

1. Articolul urmărește analiza unor trăsături morfologice ale verbului, specifice graiurilor vorbite de către românii din Ungaria și Serbia (Banatul sârbesc). Particularitățile pe care le vom prezenta se pot grupa, dintru început, în două categorii „istorice”: pe de o parte, păstrarea unor fapte de limbă arhaice, care conferă zonelor respective un caracter conservator, iar, pe de altă parte, apariția unor particularități inedite, inovatoare, dezvoltate în spații mai mult sau mai puțin restrânse.

Materialul supus cercetării se bazează, îndeosebi, pe textele dialectale culese în urma unor anchete recente (după anul 1990), unele dintre ele publicate în *Graiuri românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, de Maria Marin și Iulia Mărgărit, iar altele reunite în volumul *Graiuri românești din Banatul Sârbesc. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, coordonat de

Maria Marin și aflat în curs de elaborare la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, din București¹.

La nivelul particularităților dialectale, textele din culegerile amintite se pot compara, în general, cu graiurile de tip nordic: „Graiurile românești din Ungaria se grupează din punct de vedere dialectal cu graiurile învecinate geografic din România, împreună cu care formează arii continue [...]. Așadar, aparținând subdialectului crișean, ele se încadrează firesc în grupul graiurilor dacoromâne nord-vestice” (TD–Ung.: CLXXVIII); localitățile anchetate în această regiune sunt: Bedeu, Apateu, Săcal, Micherechi, Jula, Otlaca-Pustă, Chitighaz, Bătania, Cenadul Unguresc. În Banatul Sârbesc, sub aspectul tipurilor dialectale, se consideră că există trei serii de localități: sate de români care provin din Banat (Vlaicovăț, Barice, Marcovăț, Râtișor, Voivodiți, Mesici, Ečka); sate de români considerați de origine transilvăneană (Glogoni, Ovcea, Iabuka, Toracu Mic, Iancaid); sate de români veniți din Oltenia (Lokve, Straja), peste ale căror particularități de grai originare se suprapun cele bănățene.

Așadar, putem afirma că articolul reprezintă o comparație între subdialectele dacoromâne, cel crișean și cel bănățean – de altfel, vom face adesea referiri la acestea – dezvoltate în mediu aloglot; urmează să constatăm, raportându-ne la ele, în ce măsură graiurile din zonele menționate, aflate dincolo de granițele României, prezintă particularități identice și/sau diferite și în ce măsură sunt influențate de evoluția într-un mediu lingvistic străin.

2. Trăsături arhaice

2.1. Fluctuații între conjugări

2.1.1. Forma verbală *ne ajutorim* (Ungaria: Bătania) este o supraviețuire a uneia dintre cele mai frecvente fluctuații de conjugare în limba română veche (v. Zamfir 2005: 151–153), unde apartenența derivatelor postnominale a oscilat extrem de intens între conjugările I și a IV-a.

La oscilația între aceleași conjugări, complicată însă de probleme de modificare a radicalului și de apariție a unui număr impresionant de variante dialectale, atât fonetice, cât și morfologice, participă și verbul *a scuipa*, care în româna din Ungaria apare în forme de conjugarea a IV-a (etimologică, cele mai vechi atestări din română aparținând acestui tip flexionar; v. Zamfir, Răuțu 2008), cu radicalul *scup-* (*a scupit*), comune cu graiurile din Crișana.

2.1.2. O serie de confuzii produse între conjugările I și a IV-a, datorate unor modificări fonetice, precum în cazul verbelor *a tăia* și *a sui*, a determinat

¹ Având în vedere faptul că doar unele texte culese au fost selectate pentru transcriere și publicare, iar foarte multe dintre exemplele discutate în articolul de față au fost excerptate direct de pe benzile de magnetofon, nu am făcut trimiterea propriu-zisă la sursele indicate (publicate sau aflate în manuscris), ci am menționat doar localitatea.

și apariția dubletului *a îndoia* (accidental în limba română veche) pentru *a îndoii*, pe care îl regăsim în repetate rânduri la vorbitorii români din Ungaria: *s-o îndoiiât* (Apateu), part. *îndoiét* (Bătania; cu *je* provenit în mod evident din reducerea specifică a lui *ja*), *îndoiătă* (Bătania), *îndoiâte* (Chitighaz, Bătania).

2.1.3. Deși prezintă inovația fonetică a labializării vocalei inițiale sub influența lui *m* următor (inovație veche atestată în Țara Românească încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea; v. Zamfir 2005: 108–111), verbul moștenit din lat. *implēre* apare, izolat, în cele două zone, cu forme etimologice, de conjugarea a II-a: *a umpleá* – formă de viitor (Ungaria: Otlaca-Pustă)¹, *se poate umpleá* (Serbia: Straja)².

2.2. Variația tipurilor flexionare (tare/slab)

Problema încadrării într-unul din tipurile tare/slab și a fluctuației anumitor verbe între cele două categorii prezintă în graiurile românești vorbite la vest de frontiera politică a României caracteristici comune cu trăsăturile definitorii ale morfologiei verbului din aria vestică a dacoromânei.

2.2.1. Graiurile românești din Ungaria păstrează flexiunea primară slabă a unor verbe ca *a curății* și *a slobozi*: *curățâsc* (Bedeu, Micherechi), *sclobozáște* (Apateu; cu epenteza specifică subdialectul crișean); nu am întâlnit asemenea atestări în Banatul sârbesc.

2.2.2. Inovația dialectală veche privind apariția unor dublete tari ale formelor slabe, majoritare³, pentru verbul *a lucra*, care cuprinde graiurile din Banat, Crișana, Transilvania și Maramureș (ALR II, s.n., VII, h. 1904), caracterizează și graiurile românești din Ungaria: *lúcru* (Jula), *lúcră*, *să lúcre* (Săcal, Bătania) și din Serbia, unde este general: *am încălzit soba*, *ca să lúcre pita* (Lokve), dar, cel puțin în anumite sate, se întâlnește și variația liberă cu forme slabe: *se lúcră/se lucreáză* (Lokve, Iancaid, Barice).

Între formele de conjugarea I, fără sufixul *-ez*, acolo unde limba literară utilizează tipul slab, se înscriu și *săr/sar* (v. și *infra*), *sără* pentru ‘sărez, sărează’⁴, generale în Serbia și relativ rare în Ungaria (Apateu, Cenadul Unguresc).

2.3. Iotacizarea

În privința iotacizării există o *diferențiere foarte netă* între graiurile românești din Serbia – care, ca graiuri de tip bănățean, se caracterizează prin

¹ În TD–Ung., *Glosar*, s.v. *umpleam*, este înregistrată și o formă de conjugarea a IV-a, cu ind. prez. 1 sg. *umplésc*.

² În alte localități forma curentă este *imple*, de conjugarea a III-a.

³ După cum arată situația din textele cele mai vechi, flexiunea slabă a lui *a lucra* este primară și a fost generală în limba română veche (în sensul de majoritară) chiar și în aria unde a apărut, încă din secolul al XVI-lea, inovația suprimării sufixului *-ez* (cf. Zamfir 2005: 317 ș. urm.).

⁴ Deși specifică, tipologic, graiurilor vestice ale dacoromânei, conjugarea tare a lui *a săra* este atestată în vechime și în Țara Românească.

generalizarea deiotacizării (o excepție o reprezintă conjunctivul iotacizat *să viie* (Lokve)) și cele din Ungaria, care se caracterizează prin două tendințe distincte, grupându-se cu subdialectul bănățean în privința verbelor cu radical în *t* și *d*, dar cu subdialectul muntean în privința celor cu radical în *n* și *r* (cf. TD–Ung.: LXXXVIII).

2.3.1. Abstracție făcând de trăsătura, tipică pentru graiurile crișene, a substituirii morfemului specific al conjunctivului prin *și*, formele care apar în graiurile românești din Ungaria sunt de același tip cu formele care în limba română veche acopereau cea mai mare parte a teritoriului dacoromân: *să/și púie* (Apateu, Micherechi, Otlaca-Pustă, Bătania, Cenadul Unguresc), *să țáie* (Otlaca-Pustă, Bătania), *să/și viie* (Bedeu, Săcal, Otlaca-Pustă, Bătania).

2.3.2. Verbul *a putea* are în graiurile românești din Ungaria un statut aparte, grupându-se, prin concordanța cu graiurile sudice ale dacoromânei, alături de verbele cu radical în sonantă, adică având consecvent forme arhaice, iotacizate; conjunctivul *să poci* se întâlnește în toate satele românești din Ungaria (TD–Ung.: LXXXVIII).

2.4. Schimbări în structura radicalului

2.4.1. Sincopa. Sincopa din paradigmele verbelor *a mânca* și *a usca* – mai exact extinderea radicalului monosilabic din formele accentuate pe flectiv la cele cu accentul pe radical –, caracterizează deopotrivă (așa cum este de așteptat) graiurile în discuție: *să usc* și *să uști* sunt generale la vorbitorii români din Ungaria, după cum este în Banatul Sârbesc *să se uște*; în Vlaicovăț și Barice (Serbia), am întâlnit și *úscă*. Aceași situație la verbul *a mânca*: *mânc*, *să mânc* și *să mánce* fiind generale atât în Ungaria, cât și în Serbia.

2.4.2. Accentul. O altă inovație veche a graiurilor din aria vestică este deplasarea accentului pe silaba inițială a radicalelor bi- sau polisilabice terminate în *-ur* (tipul *măsur*). Fenomenul este regulat atât în Ungaria: *măsură* (Cenadul Unguresc), *incúnjură* (Bătania), *strécură* (Chitighaz), cât și în Serbia: *se măsură* (Straja), *să se străcure*, *se străcură* (Straja), ca de altfel în întreaga arie nordică a dacoromânei (Tratat 1984: *passim*).

2.4.3. Modificări fonetice la finala radicalului

2.4.3.1. Modificarea radicalului *ploṽ*¹ în *ploṽ*, atestată în Banat, inconsecvent, încă din secolul al XVI-lea, este astăzi generală (ALR II, s.n., VII, h. 2245) și acoperă și graiurile românești din Ungaria și Serbia: *o ploiat* (Chitighaz, Bătania, Cenadul Unguresc); *ploáie*, *o ploiat* în tot Banatul sârbesc.

2.4.3.2. Amplificarea radicalului etimologic al verbului *a cure* ‘a curge; a fugi’ sub influența lui *a merge* este o inovație destul de târzie care nu s-a extins niciodată în graiurile vestice, unde formele etimologice supraviețuiesc și astăzi; acest conservatorism caracterizează deopotrivă graiurile din Ungaria

¹ Limba română veche a păstrat până târziu forma normală a radicalului tonic, *ploṽ*; uniformizarea radicalului prin generalizarea radicalului aton *ploṽ* este un fenomen tardiv (v. Zamfir 2005: 260–261).

și Serbia: *cúre* ‘curge’ (Iancaid, Straja, Lokve) și ‘fuge’ (Lokve), *Hai s-o rupem ca să nu mai cúre* (Barice), *să cúrá* (Glogoni, Straja, Lokve), *să nu cúre* (Lokve, Barice) (v. și *infra*).

3. Trăsături inovatoare

3.1. Fluctuații între conjugări

3.1.1. Atât în graiurile din Ungaria, cât și în cele din Serbia, anumite verbe, cu precădere cele neologice, sunt încadrate altfel decât în limba română literară, fie la conjugarea I în loc de a IV-a: *înjosáti* ‘desconsiderați, disprețuiți’ (Ungaria: Chitighaz), *s-o-ndrăgostát* ‘s-a îndrăgostit’ (Serbia: Ečka), *nu s-o investát* ‘nu s-a investit’ (Serbia: Voivodinț), *or šinstát-o cu bań* ‘au cinstit-o; i-au dăruit bani’ (Toracu Mic), *o răsfoiát* ‘a răsfoit’ (Vlaicovăț), fie, mai frecvent, la conjugarea a IV-a în loc de conjugarea I: *o telefonít* ‘a telefonat’ (Ungaria: Otlaca-Pustă), *să probim* ‘să încercăm’ (Serbia: Lokve). Trebuie observat că, în timp ce forme precum *investát*, *îmbogățát* etc. pot fi accidente datorate nesiguranței vorbitorului (insuficienței stăpâniri a limbii române), formele neologice de conjugarea a IV-a par să fie influențate de corespondentele lor din limbile cu care vorbitorii graiurilor respective se află în contact (de exemplu, cu germ. *telephonieren*, *probieren*).

3.1.2. Unul dintre fenomenele cele mai favorabile fluctuațiilor de conjugare este, de asemenea, încadrarea în tipul flexionar slab¹ prin asocierea alternativă cu sufixele *-ez* și *-esc* (fără a atinge obligatoriu toate formele din paradigmă). Un astfel de caz este ilustrat de *măturéște* ‘mătură’ (Ungaria: Apatu), unde însăși încadrarea în tipul slab este o inovație.

Alte forme care aparțin tipului slab, oscilând între cele două conjugări ce cunosc sufixul *-ez*, respectiv *-esc*, sunt destul de frecvente, mai ales în Serbia: *să se-ngrijéze* (Lokve), *școleádă* (Ečka), *să le scurteáscă* (Lokve), *probéște* ‘încearcă’ (Barice) și în partea de sud a Ungariei: *să îngăduiéze* (Bățania), *socoteáză* (Cenadul Unguresc).

3.1.3. O altă sursă de fluctuații inovatoare o constituie derivarea alternativă a temelor nominale cu *-a(re)*, respectiv *-ui(re)*, întâlnită destul de frecvent în graiurile dacoromâne actuale; este înregistrată și în Banatul sârbesc în perechea *înfășă/înfășuie* (Barice). Această tendință de derivare pare să corespundă unei necesități de amplificare a structurii silabice a cuvântului și să aibă o „paralelă”, la conjugarea I, la verbul *a înfășa*, unde elementul vocalic asilabic perceput la jonctura dintre radical și flectiv poate ajunge să capete caracter silabic: *înfășe* > *înfășje* > *înfăși(i)e* (v. ALRR. *Sinteză* III, h. 407: *înfăș*, 408: *să înfășe*). Paradigmele cu radical amplificat de acest tip fie s-au intersectat cu

¹ Încadrarea mai mult sau mai puțin accidentală în flexiunea slabă, având drept consecință confuzia între sufixele *-ez* și *-esc*, este un fenomen prezent și în textele românești vechi (cf. Zamfir 2005: 189 ș. urm.)

cele în *-ui* (cf. Urișescu 2007: 51), fie au fost contaminate de verbul *a înfășura*¹ și au generat un tip *înfășuî*, răspândit, cu precădere, în Banat (cf. Morcov, Răuțu, Zamfir 2015: 273).

Tiparul flexionar în *-ui* fie atrage verbe din aceeași conjugare: *am povăstuit* ‘am povestit’ (Serbia: Vlaicovăț), fie influențează verbe de conjugarea I, Banatul sârbesc înscriindu-se în această tendință a fluctuațiilor dintre cele două conjugări: *ne-am leșiât*, *ne-am leșuiât* ‘ne-am spălat’ (Lokve).

3.1.4. Un fenomen asemănător, întâlnit mai ales în Banatul sârbesc, este flexiunea unor verbe de conjugarea a III-a după modelul celor de conjugarea I, în cazul lui *a scrie*²: *voi scriâți* (Barice, Marcovăț) și *a rămâne*, care cunoaște participiul *rămânât* (Mesici) (cf. Neagoe 1984: 261).

3.1.5. În același tipar se poate înscrie și *a ști* > *a știa*: *n-am știât să vă spunem* (Serbia: Iancaid). Spre deosebire de tendința descrisă anterior, care este repetabilă, forma *știât* pare o aberație la un vorbitor care, ca bilingv, nu stăpânește foarte bine limba română, deoarece verbul *a ști* (care este un verb primar, nu un derivat) are o paradigmă foarte stabilă din punct de vedere istoric.

3.2. Probleme de încadrare în tipul flexionar tare/slab

Anumite forme prezintă diferențieri față de tipul de conjugare specific limbii române literare, diferențieri la care pare să se fi ajuns în urma unor inovații relativ târzii, mai mult sau mai puțin specifice.

3.2.1. La verbele de conjugarea a IV-a cu sufixul lexico-gramatical *-ăi* sau *-ui*, tipul flexionar aproape general în limba română veche a fost cel slab, iar dubletele tari au caracterizat inițial numai anumite verbe din serie și s-au extins destul de lent (v. Zamfir 2005: 364 ș. urm.); față de limba literară, în Banatul sârbesc, întâlnim forme nesufixate precum: *să prēju* (Lokve), *să se sfātuie* (Toracu Mare), *dărui* (Barice).

O tendință inversă se reflectă în crearea formei slabe *împrōștiézi* ‘împrăștii’ (Ungaria: Apateu).

3.2.2. În cazul neologismelor, încadrarea în tipul flexionar slab pare să faciliteze problema încadrării în sistemul morfologic românesc; forme ca *să țirculéze* (Ungaria: Bătania), *să existézi* (Serbia: Iabuka), *inundeáză* (Serbia: Voivodinț) ilustrează o tendință destul de răspândită la vorbitorii de grai fără a fi neapărat specifică pentru zonele cercetate.

¹ Ipoteza poate fi susținută de faptul că verbul *a înfășura* (în formele accentuate pe radical: *înfășur/să înfășure*) se întâlnește în aceeași arie în care sunt înregistrate formele *înfășuî/să înfășuie*, cele două verbe combinându-se, într-un caz izolat totuși, în aceeași paradigmă (v. ALRR. *Sinteză* III, h. 407: înfăș, 408: *să înfașe*; cf. Morcov, Răuțu, Zamfir 2015: 273 ș. urm.).

² *A scria* este atestat încă din *Palia de la Orăștie* (1582), iar în secolul al XIX-lea forma de conjugarea I este frecventă în culegerile de folclor reprezentative pentru zona Banatului, dar și în Weigand, *Der Banater Dialekt* (Marin [sub tipar]).

3.3. Iotacizarea

Inovația deiotacizării apare extinsă dincolo de limitele ei „istorice” în dialectul dacoromân, în unele forme atestate în graiurile din Ungaria, în care *d* din tema participiului este refăcut: *o ședūt, o vādūt* (Săcal). Nu poate fi exclusă posibilitatea ca o astfel de modelare a temei participiului după temele deiotacizate să reprezinte o analogie relativ spontană, reprezentând, se pare, o soluție de moment adoptată de un vorbitor la care exersarea limbii materne este destul de limitată.

3.4. Schimbări în structura radicalului

3.4.1. Modificarea analogică a lui *-d* în *-g* – a tipului *incendo* după tipul *incingo* – este un fenomen atestat foarte devreme în dialectul dacoromân (Densusianu 1938: 551; Ivănescu 1980: 341; Rosetti 1986: 342), dar includerea în acest tipar de restructurare a unor verbe ca *a întinde, a închide, a deschide, a (se) tunde* este un fenomen de analogie relativ recent, întâlnit atât în Ungaria: *înting* (Jula, Cenadul Unguresc, Bătănia), *dășchig* (Apateu), *închig* (Bedeu), *tung* (Bătănia)¹, cât și în Serbia: *înting* (Straja), *se tung* (Vlaicovăț)².

3.4.2. Reducerea radicalului verbului *a merge* sub influența lui *a cure* (v. *supra*), inovație destul de târzie, specifică ariei nord-vestice a dacoromânei (v. ALR II, s.n., VII, h. 1934), se întâlnește și în cele două arii cercetate de noi, fiind general în Ungaria, iar în Serbia folosindu-se adesea în variație liberă cu forma literară, cu excepția satului Iancaid, unde se înregistrează frecvent *mere* ‘merge’.

3.4.3. Modificări ale radicalului absolut remarcabile sunt întâlnite la verbul *a scuipa*. Varianta tipic bănățeană a radicalului, *skip-*, este atestată și în Banatul sârbesc: *skipe* (Ečka), *să-l skipă* (Ečka). În raport cu această formă, participiul *scupiát* concordă perfect cu particularitățile general ardelenesti ale graiului din localitatea unde este atestat (Serbia: Iancaid). Acesta se situează în continuitatea tipului morfo-fonetic atestat în Transilvania la începutul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea (v. Zamfir, Răuțu 2008), putând fi considerat în seria trăsăturilor diagnostice pentru *graiul de tip ardelenesc* din localitatea respectivă.

3.5. Marcarea opozițiilor de persoană prin alternanțe fonetice

O trăsătură absolut specifică ariei nordice a dacoromânei este extinderea vocalei *-ă* neaccentuate din radicalul infinivului la ind., conj. prez., pers. I și a II-a, mai rar, a III-a sg. (cf. *Tratat* 1984: *passim*; Morcov, Răuțu, Zamfir 2015). Fenomenul numit de Sextil Pușcariu (1959: 375) „normalizare morfologică internă” este curent întâlnit în graiurile din Ungaria: *înțârc* (Săcal), *să mă scăld* (Cenadul Unguresc) și din Serbia: *săr* ‘sărez’ (Lokve), *scăp*, *scăpi*, *să*

¹ După TD–Ung.: LXXXVII, anvergura fenomenului în Ungaria este remarcabilă.

² Forma analogică *tung* este caracteristică întregii arii vestice a dacoromânei (v. ALRR. *Sinteză* I, h. 23: *mă tund*), acoperind inclusiv graiurile din Ungaria și din Banatul Sârbesc (cf. Pușcariu 1959: 348 și h. 44).

săpe (Barice) etc. La pers. a II-a, această vocală se transformă în $-e^1$, ceea ce duce la apariția unor alternanțe vocalice [a]–[ă]–[e] (analogice celor din paradigma verbelor *a învăța*, *a spăla*, de exemplu). Cu toate acestea, așa cum am arătat într-un articol precedent (Morcov, Răuțu, Zamfir 2015), posibilitățile combinatorii ale alternanțelor menționate sunt, mai ales în graiurile vestice, variate, după cum o dovedesc analogiile între formele paradigmatelor verbale (de exemplu, $-ă$ sau $-e$ din radical se poate întâlni la toate formele de singular).

Extinderea alternanțelor determină adesea modificarea velarelor urmate de un $-e$ în *occlusive palatale* – nu în africcate prepalatale, așa cum se întâmplă în mod normal în evoluția istorică a acestor sunete urmate de e și i . La verbe ca *încăpea*, de exemplu, acest complex de modificări târzii și analogice duce la forme ca *încăp* (cu extinderea lui $ă$ din radicalul aton în cel tonic) și merge mai departe, până la apariția lui e în radicalul urmat de un flectiv palatal, atrăgând modificarea lui c în k . Fenomenul se întâlnește atât în Ungaria: *înképe* (Săcal, Cenadul Unguresc), *înkápă* (Bedeu), *am încépút* (Săcal, Bătania), cât și în Banatul Sârbesc: *se-nképe* (Mesici), *cât încápă* (Straja), *încépút* (Iabuka), *încépá* (Mesici). La fel pentru verbe ca *a căra*, *a încerca*, *a găta* etc. se înregistrează forme cu e în radical, care determină modificarea consonantică menționată: *să keri* (Ungaria: Cenadul Unguresc), *să încérce* (Ungaria: Bătania), *să se géte* (Ungaria: Bedeu), *să gáte*, *gétát* (Serbia: Marcovăț, unde fenomenul are o pondere mult mai ridicată, atât ca distribuție, cât și ca frecvență, în raport cu celelalte localități) (v. și Flora 1969: 458). Particularitatea poate fi „susținută și de dificultatea vorbitorilor de limbă maghiară și a bilingvilor româno-maghiari de a pronunța grupurile [că], [gă], [cî], [gî] din limba română” (TD–Ung: LXIII); o afirmație asemănătoare, cu referire la graiurile românești din Serbia, se regăsește în Sala 1958: 250.

3.6. Reflexe ale trăsăturilor fonetice asupra alomorfelor desinențiale

Verbul *a cure* (paradigmă etimologică, fără epenteza lui g – v. *supra*) apare în unele localități cu flectivul inovator (în principiu, asociabil cu o schimbare de conjugare – verbul *a cure* fiind atestat în forme certe de conjugarea I încă din limba română veche –, dar practic reflexul instabilității lui r : moale/dur): *cúrá* (Ungaria: Săcal), *să cúre* (Ungaria: Otlaca-Pustă), *să nu cúre* (Serbia: Lokve). Formele *cură–cure*, *să cură–să cure* se întâlnesc adesea în variație liberă în unele sate din Ungaria (Săcal) și din Serbia (Glogoni, Barice, Lokve), uneori chiar la același informator.

Același tip de instabilitate a anumitor trăsături ale consonantismului determină fluctuații ca: *să (nu) iése* (Serbia: Lokve, Iabuka, Toracu Mare), *să iésă* (Serbia: Straja, Toracu Mic). Apariția lui $-e$ în loc de $-ă$ la conjunctivul conjugării a IV-a este cert posterioară neutralizării opoziției $e/ă$ după consoane dure, așa încât apariția fonetismului $-e$ la ambele moduri se prezintă ca o hiperregresie în ceea ce privește conjunctivul: *să nu miroáse* (Serbia: Lokve).

¹ Pentru detalii referitoare la condițiile acestei transformări, vezi Marin 2005.

Modificarea desinenței de conjunctiv la persoana a III-a a lui *a avea* este larg răspândită în dacoromână și se întâlnește și în Ungaria: *să áibe* (Bedeu, Săcal, Otlaca-Pustă) și în Banatul sârbesc: *cum să n-áibe* (Lokve) (v. și Flora 1969: 457).

Un alt caz de alterare a vocalei desinențiale se produce în contextul evoluției velarelor etimologice din finala radicalului la oclusive palatale, ceea ce determină trecerea lui *-ă* la *-ě* velar și, ulterior, la *-e*: *să peťáskě* (Ungaria: Chitighaz), iar în Serbia: *să se úscă* (Barice), *să se úské* (Barice, Voivodinț, Marcovăț), *să criáske* (Marcovăț), *să páske* (Barice), *să se fáke* (Marcovăț).

4. Concluzii

Analiza celor câteva particularități morfologice ale verbului din graiurile dacoromâne vorbite în Ungaria și Serbia (Banatul sârbesc) a reliefat, pe de o parte, similitudinile și deosebirile dintre cele două varietăți dialectale, subsumate, de regulă, subdialectului crișean, respectiv bănațean, și, pe de altă parte, fenomene conservatoare și inovatoare, unele dintre ele inexistente sau cu circulație restrânsă, altele mai răspândite pe teritoriul dacoromân.

Aceste trăsături, alături de altele din domeniul lexicului, sintaxei, foneticii etc. prezintă o semnificație deosebită deoarece constituie un element de continuitate, coeziune și unitate a limbii române. Prin urmare, graiurile românești din Ungaria și din Serbia păstrează – dincolo de o serie de fenomene, adesea explicabile prin influența limbilor majoritare (în condiții de bilingvism) –, o puritate lingvistică remarcabilă.

SURSE

TD–Ban. Sârb.: *Graiuri românești din Banatul Sârbesc. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, de Maria Marin (coord.), Viviana-Monica Fătu, Mara Iuliana Manta, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir (în curs de elaborare).

TD–Ung.: Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, București, Editura Academiei Române, 2005.

BIBLIOGRAFIE

Densusianu, Ovid, 1938, *Histoire de la langue roumaine*, II, *Le seizième siècle*, ediție critică și note de V. Rusu, București, Editura „Grai și suflet – Cultura Națională”, 1997.

Flora, Radu, 1969, *Rumunski Banatski govori u svetlu lingvističke geografije*, Beograd, Filološki Fakultet Beogradskog Univerziteta.

Ivănescu, G., 1980, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.

- Marin, Maria, 2005, „Evoluția velarelor [c], [g] urmate de [ă], [î] în graiurile românești din Ungaria”, în *Studia in honorem magistri Vasile Frățilă*, Timișoara, Editura Universității de Vest, p. 345–356.
- Marin, Maria, [sub tipar], „Morfo-sintaxa graiurilor dacoromâne în secolul al XIX-lea”, în *Tratat de istoria limbii române*, vol. III.
- Morcov, Mihaela-Mariana, Daniela Răuțu, Dana-Mihaela Zamfir, 2015, „Alternanțe vocalice secundare în flexiunea verbală românească. Tipuri istorice și repartiția lor în graiurile dacoromâne (I)”, în *Caietele SEXTIL Pușcariu II. Actele Conferinței Internaționale „Zilele SEXTIL Pușcariu”*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, p. 262–293.
- Neagoe, Victorela, 1984, „Subdialectul bănățean”, în *Tratat* 1984, p. 240–284.
- Pușcariu, Sextil, 1959, *Limba română*, vol. II: *Rostirea*, București, Editura Academiei.
- Rosetti, Alexandru, 1986, *Istoria limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Sala, Marius, 1958, „Un fenomen fonetic românesc produs sub influența graiurilor sârbo-croate”, *Romanoslavica*, vol. III, p. 249–250.
- Urișescu, Dorin, 2007, *Sincronie și diacronie. Fonetismul unor graiuri din nordul Banatului*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
- Zamfir, Dana-Mihaela, 2005, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București, Editura Academiei Române.
- Zamfir, Dana-Mihaela, Daniela Răuțu, 2008, „Chronologie des altérations phonétiques du radical et des modifications du paradigme du verbe *a scuipe* «cracher»”, în Suiogan, Delia, Ștefan Mariș, Carmen Dărăbuș (eds.), *Cultural spaces and archaic background. Papers from the 1st Conference of Intercultural Comparative Studies. Cultural Spaces and Archaic Background*, Baia Mare, Editura Universității de Nord, Editura Ethnologica, p. 519–562.

SIGLE

- ALR II, s.n., VII: *Atlasul lingvistic român [II]*, serie nouă, vol. VII, București, 1972.
- ALRR. *Sinteză I: Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, vol. I, coordonator: Nicolae Saramandu, colectiv de elaborare: Dana-Mihaela Zamfir, Marilena Tiugan, Verginica Barbu Mititelu, Carmen Radu, Irina Floarea, Mihaela Morcov, București, Editura Academiei Române, 2005.
- ALRR. *Sinteză III: Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză*, vol. III, coordonator: Nicolae Saramandu, colectiv de elaborare: Irina Floarea, Ionuț Geană, Mara Iuliana Manta, Mihaela-Mariana Morcov, Manuela Nevaci, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, București, Editura Academiei Române (sub tipar).
- Tratat* 1984: Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura „Scrisul Românesc”.

Daniela RĂUȚU
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

**URAREA ȘI BLESTEMUL
ÎN ALBANEZĂ ȘI ÎN GRAIUL FĂRȘEROT AL
DIALECTULUI AROMÂN.
CONCORDANȚE FRAZEOLOGICE ȘI SEMANTICE**

THE WISH AND THE CURSE IN ALBANIAN
AND THE FARȘEROT SPEECH OF THE AROMANIAN DIALECT.
PHRASEOLOGICAL AND SEMANTIC CONCORDANCES

(Abstract)

In Albanian, as well as in Romanian, speakers use specific phrases, more or less fixed, which differ from one another, depending on the social context wishes are addressed in, the person they are addressed to (including here the sex, age, his/her social status), as well as on the person addressing these wishes (including here the same parameters). Many of these formulas in Albanian contain the verb *uroj* ‘to wish’ (< lat. *orāre*) with the meanings ‘to wish, to congratulate; to bless’. It is frequently used in writing, whereas the orally transmitted wishes are simpler. The presence of the addressee in the morpho-syntactical structure of the wish is signalized by means of the personal pronouns *të/ju* (‘you’), followed most of the times by a verb in the subjunctive mood. The wish may be also formulated by means of the noun *urim* (sing.), *urime* (pl.), ‘wish-wishes’, followed or not by a possessive adjective or by a proper adjective in a nominal structure: *Urime!* (‘Wishes!’); *Urimet e mija!* (‘My wishes!’). Another frequent nominal structure is that containing a noun followed by a proper adjective (usually *i, e mirë*, ‘good’ *i, e mbarë* ‘auspicious’ < ‘auguri’, the latter having a large semantic field: ‘good’, ‘auspicious’, ‘flourishing’). This simpler structure is specific especially to the orally transmitted wishes, it is open and quite productive in Albanian, because, instead of the adjectives above-mentioned, other adjectives may be used too, such as: *i, e gëzuar* (‘happy, joyful’), *i, e shëndoshë* (‘healthy’), like in the following examples: *Me krahë të lehta!* (ad. litt. ‘With light arms!’ meaning ‘Good luck with your work!’). Some nominal structures may be built by means of a noun such as *shëndet* (‘health’), *lumturi* (‘happiness’), *suksese* (‘success’), *fat* (‘good luck’), *gëzim*

(‘joy’), followed or not by a proper noun and, in certain cases, preceded by one of the following prepositions: *me* (‘with’), *për* (‘for’), *në* (‘in’).

Starting from a corpus of texts gathered during the period 2011–2013, the present article aims at analysing several wishes and curses from the Fersherot speech spoken in Korce area, Albania, highlighting the same types of constructions existing in the Albanian wishes presented above. The examples we shall give in the Fersherot speech clearly demonstrate the concordances with the Albanian language.

Keywords: wish, curse, morpho-syntactic structure, social context.

Urarea este un act de comunicare culturală, care îndeplinește funcții comunicative specifice fiecărei limbi, scoțând în evidență valorile unei comunități de vorbitori. Este bine cunoscut faptul că realizarea sa prezintă numeroase variații, în funcție de fiecare cultură în parte, păstrându-și însă caracterul ritualic. Printre definițiile primite de urare este acela de „enunț care exprimă o atitudine a vorbitorului față de comportamentul și destinul celorlalți” (Coulmas 1981: 134). Ca în toate comunitățile conservatoare, de tip patriarhal, viața albanezilor și a aromânilor a stat sub semnul unei mentalități arhaice, dominate de autoritatea supremă a destinului (*mira*). Astfel, în sânul acestor comunități, urarea este mai mult decât un act de comunicare, ea devine o concentrare a energiilor pozitive, benefice ale destinului, menite să ocrotească și să ajute nu numai existența persoanei care face sau primește urarea, ci a întregii comunități din care aceasta face parte. În acest context, la polul opus se situează blestemul, văzut ca o „forță care amenință existența persoanei, punând în pericol echilibrul întregii comunități” (Wisosenschi 2002: 285).

Ca și urarea, blestemul reprezintă un act de comunicare culturală, care, la rândul lui, cunoaște forme variate atât în albaneză, cât și în aromână. Cu toate acestea, așa cum arată I. Wisosenschi, în articolul *Blestemul la aromâni*, „Performarea blestemului nu implică un cadru situațional specific, determinat de coordonate spațiale sau temporale, cum se întâmplă în cazul altor practici rituale, precum descântecul, urarea etc.” (Wisosenschi 2002: 286).

Articolul de față își propune să analizeze din punct de vedere morfosintactic și semantic o serie de urări și blesteme în albaneză și în graiul fărșerot vorbit în zona Korcea, Albania, unul din cele mai imporante graiuri ale dialectului aromân, aflat în strâns contact cu albaneza. Materialul lingvistic a fost cules pe baza anchetelor dialectale defășurate între 2011 și 2013, iar comparația cu albaneza a fost posibilă și prin consultarea unor lucrări de specialitate din acest domeniu.

1. Structuri morfo-sintactice ale urării în albaneză

În limba albaneză, multe dintre formulele de urare conțin verbul *uroj* ‘a ura’ (< lat. *orare*) cu sensurile ‘a felicita, a ura; a binecuvânta’ (Vătășescu 1997: 464). Folosirea lui în urări se face cel mai des în scris, în timp ce urările transmise pe cale orală sunt mai simple. Prezența destinatarului în structura morfosintactică a urării se face de obicei prin intermediul pronumelor personale *të/ju* în cazul dativ, urmate de cele mai multe ori de un verb la modul conjunctiv (*mënyra lidhore*): (*Të/Ju*) *uroj/urojmë* + Verb la conjunctiv, ex.: *Të uroj të kalosh/Ju uroj të kaloni, pushime të mbara!* (‘Îți urez să petreci/să ai parte de o vacață plăcută!’); *Uroj/Urojmë* + verb la conjunctiv ex.: *Uroj/Urojmë që të jesh mirë me shëndet!* (‘Îți urez/urăm să fii sănătos!’); *Të/Ju uroj/urojmë* + substantiv, ex.: *Ju urojmë shëndet dhe lumturi në familje!* (‘Îți /Vă urez/urăm sănătate și fericire în familie!’); *Të/Ju uroj/urojmë* + substantiv + adjectiv, ex.: *Të uroj rrugë të mbarë* (‘Îți urez/Vă urez/urăm drum bun!’); *Të/Ju uroj/urojmë* + determinant + substantiv + adjectiv, ex.: *Të/Ju uroj/urojmë një vit të mbarë!* (‘Îți urez/Vă urez/urăm un an nou bun/fericit/prosper!’).

Există și posibilitatea de a formula urarea, folosind verbul *uroj* la modul condițional prezent (*mënyra kushtore, koha e tashme*) *Do t’ju uroja një verë të mbarë në fshat* (‘V-aș ura (să petreceți) o vară frumoasă la sat!’) sau verbul *dëshiroj* (‘doresc’) la modul indicativ sau condițional prezent, acumulând și o nuanță modală, urmat de verbul *uroj* la modul condițional prezent sau imperfect: *Dëshirojmë t’ju urojmë shtëpinë e re!* (‘Dorim să vă urăm pentru noua casă!’); *Do (të) dëshironim t’ju uronim për shtëpinë e re!* (‘Am dori să vă urăm pentru noua casă!’).

Urarea se poate realiza și prin substantivul *urim* (sg.), *urime* (pl.), ‘urare–urări’, urmat sau nu, de un adjectiv posesiv sau de un adjectiv propriu-zis, într-o structură de tip nominal: *Urime!* (‘Felicități!’); *Urimet e mija!* (‘Felicitățile mele!’); *Urime të përzemërta!* (‘Urări din toată inima!’); *Urimet tona më të mira me rastin e Vitit të Ri!* (‘Urările noastre cele mai bune/călduroase cu ocazia anului nou!’).

Menționăm aici și un alt cuvânt, *uratë* (‘rugăciune; pl. mățăanii; binecuvântare’, Vătășescu 1997: 440), făcând parte din aceeași familie lexicală cu *uroj*, folosit în urarea prezentând un alt tip de structură, pe care îl vom discuta puțin mai jos: *Paç uratën!* (‘Să fii binecuvântat!’). Această urare, mai specială, face referire la binecuvântarea divină și este făcută de obicei de persoanele în vârstă (mai ales de bătrâne) și adresată copiilor, nepoților, când aceștia pleacă în străinătate sau, în trecut, când aceștia plecau pentru a-și îndeplini serviciul militar. De asemenea, se folosește și ca formulă de mulțumire după ce persoana, careia i se adresează urarea, a ajutat-o sau i-a făcut un serviciu bătrânei: *Më rrofsh mor bir! Paç uratën!* (‘Să-mi trăiești, măi băiete! Fii binecuvântat!’; ad. litt. ‘Să ai binecuvântarea!’). În acest caz, ambele verbe, *rrofsh* (‘să trăiești!’), *paç* (‘să ai!’), sunt la modul imperativ (alb. *mënyra dëshirore*).

O altă structură frecventă, tot de tip de tip nominal, este cea care conține un substantiv urmat de un adjectiv propriu-zis (de obicei *i, e mirë* ‘bun,-ă’; *i, e mbarë* < ‘auguri’, cu o arie semantică destul de largă, având sensurile de ‘bun,-ă, de bun augur, prosper, -ă’). Această structură mai simplă, este specifică mai ales urărilor transmise pe cale orală. Ex.: *Shëndet të mirë!* (‘Sănătate!’; ad. litt. ‘Sănătate bună!’); *Një ditë të mirë!*; *Ditën e mirë!* (‘O zi bună!’); *Rrugë të mbarë!* (ad. litt. ‘Cale bună!’; ‘Drum bun!’); *Punë të mbarë!* (ad. litt. ‘Treabă bună!’; ‘Spor la treabă!’); *Vit i mbarë!* / *Një vit të mbarë* (‘Un an bun!’). Această structură este deschisă și destul de productivă în limba albaneză deoarece, în locul adjectivelor menționate mai sus, pot fi folosite și alte adjective de tipul *i, e gëzuar* (‘bucuros, bucuoasă’), *i, e shëndoshë* (‘sănătos, sănătoasă’): *Me krahë të lehta!* (ad. litt. în rom. ‘Cu brațe ușoare!’; ‘Spor la treabă!’).

Anumite structuri de tip nominal pot fi construite cu un substantiv de tipul *shëndet* (‘sănătate’), *lumturi* (‘fericire’), *suksese* (‘succes’), *fat* (‘noroc’), *gëzim* (‘bucurie’), însoțit sau nu de un adjectiv propriu-zis și, în anumite cazuri, precedat de una dintre prepozițiile *me* (‘cu’), *për* (‘pentru’), *në* (‘în’): *Suksese!* (întodeauna la plural) (‘Succes!’); *Me shëndet!* (‘Cu sănătate! / Să-ți fie de bine!’); *Me nuse!* (ad. litt. ‘Cu soție!’; urare adresată unui bărbat necăsătorit); *Me këmbë të mbarë!* (care s-ar putea traduce aproximativ ‘Bine ați venit și fie ca vizita dvs. să ne aducă noroc!’; urare făcută de gazdă cuiva care vine pentru prima dată în casa acesteia); *Për shumë vjet* (‘La mulți ani!, Mulți ani înainte!’; se urează unei persoane care își sărbătorește ziua de naștere); *Për gëzime!* (‘La bucurii!’; se urează cuiva care a suferit pierderea unui membru din familie); *Me një djalë!* (‘Cu un băiat!’; li se urează, în general, cuplurilor care nu au copii încă sau care au numai fete); *Në kokën tënde!* (ad. litt. ‘În capul tău!’; sinonimă cu *Me dasëm!* ‘La nuntă!’; urări adresate cuiva care nu s-a căsătorit încă). În acest tip de structură, în locul substantivului, poate apărea, mai rar, un adverb la forma comparativului de superioritate: *Më lart!* (‘Mai sus!’; urare făcută cuiva de a avansa în cariera profesională).

Un alt tip de structură foarte frecvent întâlnită la urările transmise pe cale orală este cea de tip verbal. Aceasta conține un verb la modul imperativ, urmat de obicei de un substantiv, adjectiv sau adverb și o ilustrăm prin următoarele exemple: *Paç shëndet dhe jetë!* (‘Să ai parte de sănătate și de viață lungă!’); *Qofshi të lumtur!* (‘Să fiți fericiți!’); *Kalofshi gëzuar!* (‘Petrecere frumoasă!’; ad. litt. ‘Să petreceți bucuoși!’), *Dalsh mirë në konkurs!* (‘Succes la concurs!’; ad. litt. ‘Să ieși bine la concurs!’); *U bëfsh njëqind vjet!* (‘La mulți ani!’; ad. litt. ‘Să te faci de o sută de ani!’); *Pafsh ëndrra të bukura!* (‘Vise plăcute!’; ad. litt. ‘Să vezi vise plăcute!’); *Të/Ju bëftë mirë!* (‘Poftă bună!’; urare făcută la începutul mesei sau ‘Să-ți fie/Să vă fie de bine!’; la sfârșitul mesei); *Qofsh faqebardhë!* (‘Să fii onorată!’); *Dalsh faqebardhë!* (‘Să reușești!’); *Ardhsh faqebardhë!* (‘Să te întorci cu bine!’); *Të priftë e mbara* sau *të vaftë mbarë!* (‘Să-ți meargă bine!’; ‘Să ai parte de bine!’). Acest tip de construcție poate

avea în componență și un verb la modul conjunctiv, cu valoare de imperativ: *Të trashëgohet djali/vajza!* ('Să aibă parte de urmași băiatul/fata!'), urare care se face de obicei părinților cu ocazia căsătoriei sau logodnelor copiilor lor); *Të lumshin duart!* (fără echivalent în dacoromână, ad. litt. 'Să-ți trăiască mâinile!').

2. Structuri morfosintactice ale urărilor în graiul fărșeroților plisot, paralele cu cele din albaneză

Urările pe care le vom analiza în continuare aparținând graiului fărșerot plisot al dialectului aromân, vorbit în zona Korcea, Albania, punând în evidență aceleași tipuri de construcții existente în urările din albaneză prezentate mai sus. Exemplele pe care le vom da demonstrează clar concordanțele cu albaneza.

2.1. Urări cu structură de tip nominal:

Cále (a)mbără! – alb. Rrugë të mbarë! ('Drum bun!')

Lucru-ambăru! – alb. Punë të mbarë! ('Lucru cu noroc! Spor la treabă!')

Bănă lúngă! – alb. Me jetë të gjatë (de obicei urare adresată cu ocazia nașterii unui copil)

Cu licșurează! – alb. Me kollajxhe! ('Naștere ușoară!' – urare adresată femeilor însărcinate)

Cu mintia la capu! – alb. Me mend në kokë! ('Cu mintea la cap!' – urare în formă de sfat, adresat de obicei de către adulți tinerilor, ca să dea dovadă de maturitate)

Mintia acó – alb. Mendjen atje! ('Mintea acolo!' – asemănătoare ca sens cu urararea *Cu mintia la cap!*, folosită tot ca un sfat adresat tinerilor de către persoanele mai în vârstă)

C-un fiçór! – alb. Me një djalë! ('Cu un băiat!' – urare adresată cuplurilor care nu au copii sau au numai fete)

Ai fiată, ai fiçór, cu măn'i ș-cu çiçóri! – alb. Çupë, djalë, me këmbë dhe me dorë! ('Fată, băiat, cu mâini și cu picioare să fie!' – urare pe care o fac, în general viitorii părinți în legătură cu copilul pe care îl așteaptă, să fie întreg, normal, din punct de vedere fizic).

2.2. Structuri de tip verbal, cu verbul la modul conjunctiv, timpul prezent, cu valoare de imperativ, unde prezența interlocutorului sau a persoanei căreia i se adresează urarea este semnalizată, ca și în albaneză, prin pronumele (-*ță*, -*i*) personal, forma neaccentuată în cazul dativ:

S-ț băniáqđă fumeğála – alb. Të të rrojñë fëmijët! ('Să-ți trăiască familia/copiii!')

S-ț băniáqđă fiçóru – alb. Të të rrojë djali! ('Să-ți trăiască feciorul!')

S-i bãn'áđă iápia! – alb. I rroftë japja! ('Să-i trăiască trupul!' – cu subînțelesul *că mintea este goală* – se spune despre cu ironie cineva lipsit de inteligență, dar arătos)

S-ță bãn'áđă măn'ile! – alb. Të lumshin duart! (ad. litt. 'Să-ți trăiască mâinile!' – urarea i se adresează de obicei unei femei care a gătit o mâncare bună)

S-vin'it' yini – alb. Mirë se të vini! ('Să veniți sănătoși!')

Γini vin 'ș! – alb. Mirë se erdhe! ('Bine ai venit!')

S-ai cîcôpu mbară – alb. Paç këmbën e mbarë! (vezi explicația de mai sus)

S-hîbă cu măn 'i ș-cu cîcôr! – alb. Me duart dhe me këmbë (vezi explicația de la *Ai fiată, ai fîcôr, cu măn 'i ș-cu cîcôr*)

S-kirðășească! – alb. Të trashëgojnë!/Me trashëgime! ('Cu urmași/Să aveți parte de urmași/copii!' – urare care se face la nuntă cuplului proaspăt căsătorit)

S-ță făcă yini! – alb. Të bëftë mirë! ('Să-ți fie de bine!')

S-ță n'ëgă yini/ mbară! – alb. Të shkoftë mbarë! ('Să-ți meargă bine!')

S-ță imnă lûcru ambaru! – alb. Të të shkojë puna mbarë! ('Să-ți meargă treaba bine!')

S-bănëdi cătu munjâl 'i! – alb. Të rrosh sa malet! ('Să trăiești cât munții!' – urare adresată de obicei unei persoane în vârstă.)

S-ti fêți ună sută (di án 'i)! – alb. U bëfsh në qind vjet! (ad. litt. 'Să te faci de o sută de ani!', 'La mulți ani!' – urare adresată persoanelor care își serbează ziua de naștere, indiferent de vârstă)

S-bănât șă s-u-aducît! – alb. Të rroni dhe ta kujtoni! (ad. litt. 'Să trăiți și să vi-o amintiți!' – formulă adresată rudelor la moartea unui membru de familie)

S-bănât singuri! – alb. Të rroni vetë! (cu echivalentul în româna literară 'Voi să trăiți!' – tot o formulă adresată rudelor la moartea unui membru de familie)

S-ti făcă dáda curban! – alb. T'u bëftë nëna kurban! (fără echivalent în dacoromână, cuvinte de alint adresate de obicei de bunică nepoților)

S-făcă di flurîe! – alb. Të bëhet prej floriri! (ad. litt. 'Să se facă de aur!' – urare adresată la nașterea unui copil).

3. Blestemele în albaneză și în graiul fărșerot plisot

Din punct de vedere compozițional, structura blestemelor atât în albaneză, cât și în română, este asemănătoare cu cea a urărilor, acestea aparând mai ales în construcții de tip verbal: *S-ti măcă lûpu* – alb. Të hengërt ujku! ('Mânca-te-ar lupul!').

La nivel semantic, I. Wișoșenschi (2002: 287–288) identifică trei mari categorii de blesteme în graiul fărșeroților, în funcție de finalitatea acestora, categorii pe care le-am identificat și în limba albaneză: blesteme aducătoare de boală, blesteme aducătoare de moarte (avându-se în vedere moartea persoanei vizate și stingerea neamului acesteia), blesteme aducătoare de nenorociri, cuprinzând subcategorii: mutilare fizică, sărăcie și neajunsuri, căsătorie și botez, oprobriu comunitar.

3.1. Blesteme aducătoare de boală în albaneză și în graiul fărșerot plisot

Din punct de vedere statistic, atât în albaneză, cât și în graiul fărșerot plisot, blestemele aducătoare de boală ocupă al doilea loc, după blestemele aducătoare de moarte. Bolile care apar frecvent în structura semantică a blestemelor la albanezi și la fărșeroții din Albania sunt turbarea, nebunia, orbirea, cancerul, bolile de piele, boli care se transmit de la animale la om, precum și boli care cauzează paralizia (apoplexia) și în final moartea:

alb. *Të rëntë damllaja!* ('Lovi-te-ar damblaua!') – *S-tu da damlâia!*
 alb. *Të rëntë pika!* ('Lovi-te-ar damblaua/apoplexia!') – *S-tu da cărpātu!*
 alb. *Të rëntë buza copë!* ('Să paralizezi!') – *Búða sã-ț cãdã!*
 alb. *Të rëntë kolera!* ('Dar-ar boala/holera în el!') – *S-tu da hulëra!*
 alb. *Të rëntë kanceri!* ('Să dea cancerul în tine!') – *S-tu da karçínu!*
 alb. *Të zëntë data!* ('Să te apuce greața/sila/scârba!') – *S-ti yinã avalëia*
 alb. *Të zëntë naçitoku!* (probabil o boală a oilor) cu posibilul echivalent în graiul fărșerot *S-tu da zurața*, blestem pe care îl înregistrează și cercetătoarea I. Wișoșenschi în graiul fărșeroților din România, din zona M. Kogălniceanu. În DDA *zureață*, cu varianta *zurleață*, apare cu sensul de 'nebunie' < tc. zorba. I. Wișoșenschi o explică astfel: „în momentul în care în urechea unei vaci sau a unui cal intră o insectă, animalul devine violent, stare echivalentă cu nebunia” (Wișoșenschi 2002: 288). Aceeași autoare notează și alte blesteme conținând referiri la forme variate ale tulburării mintale: *Dzândza s-ti agudească!* ('Nebunia să te lovească!'). În DDA *dzandza* apare cu sensul de 'arțag', făcându-se trimitere și la adjectivul alb. *xanxar* 'neascultător', 'zăpăcit', 'aiurit'. *S-ț-u da davanu* ('Să te lovească nebunia!'). Ținem să precizăm că pe acestea două din urmă nu le-am înregistrat la fărșeroții din zona Korcea, Albania.

Un alt blestem interesant înregistrat de cercetătoarea Wișoșenschi la fărșeroții din M. Kogălniceanu, România, care are probabil la origine epidemia de gripă care a dus la moartea a numeroase familii de aromâni la începutul sec. XX, este *S-ț-u da gribu!* ('Să te lovească gripa/De gripă să te îmbolnăvești!'), blestem pe care nu l-am întâlnit la fărșeroții din Albania, ceea ce demonstrează că unele blesteme au apărut datorită unor experiențe, în cazul acesta traumatizante, pe care le-a avut o anumită comunitate de vorbitori. Pe lângă acestea, autoarea înregistrează și alte blesteme de tipul *Nuntru s-ț-u da!* ('Înăuntru/cancerul să te lovească!'), *Chiurita s-ț-u da!* ('Să orbești!'), *Di băgatu s-nu ti scoli!* ('De jos să nu te scoli!'). Din această categorie, la fărșeroții din zona Korcea, Albania, am înregistrat numai următoarele blesteme: *Di băgātu s-nu ti scóli!*, cu variantele *S-nu apiri!*, *S-ntunerit!*.

3.2. Blesteme aducătoare de moarte în albaneză și în graiul fărșerot plisot

Așa cum am arătat, cele mai multe blesteme înregistrate în anchetele noastre de teren sunt cele de moarte. Identificăm aici două subcategorii, din punct de vedere semantic: blesteme care implică o moarte în chinuri (*Të çaftë ujku pa dhëmbë!* 'Mânca-te-ar lupul fără dinți!', care apare și în varianta *Të hengërt ujku!*, cu echivalentul din graiul fărșerot *S-ti măcă tupu!*); *Të vaftë qafa mbrapa!* 'Să și se rupă gâtul!' – *S-ț neágă zvercu dănapói!*; sau o moarte fulgerătoare, fără suferință (*Plaç!*, *Plaç në vend!* 'Crăpar-ai!, Crăpar-ai pe loc!'; *S-creç!* *S-creç la locu!*). O parte dintre aceste blesteme în albaneză fac referire și la ritualul de înmormântare, făcându-se astfel diferența dintre ortodocși și musulmani. Astfel, la musulmani am înregistrat blesteme de tipul *Të bëfsha hallvën!* ad. litt. 'Să-ți fac halvaua!'; *Të hengsha revaninë!*

ad. litt. 'Să-ți mănânc revaniul! (*revani* fiind o prăjitură cu sirop pe care credincioșii musulmani o servesc de obicei la înmormântări), iar la creștinii ortodocși: *Të këndofsha kulufrudhën!* 'Să-ți cânt cântecul de pe urmă!'; *Të hengsha grurët!* ad. litt. 'Să-ți mănânc coliva!'; *Të ndezça kandilen!* ad. litt. 'Să-ți aprind lumânarea!'; *T'u mbaroftë vaji!* ad. litt. 'Să ți se termine uleiul!' (subînțelegându-se uleiul de la candelă). Foarte multe dintre blestemele din această subcategorie aparțin graiului femeilor (în albaneză *grarisht*), pentru că femeile, prin tradiție, sunt implicate în îndeplinirea acestor ritualuri religioase, atât la credincioșii ortodocși, cât și la cei musulmani.

Și la fărșeroții din Albania, multe dintre aceste blesteme sunt apanajul femeilor. Din această categorie, am înregistrat următoarele exemple, simetrice cu cele din albaneză:

S-ți măc gârū! – alb. *Të hengsha grurët!*; *S-ț aprind candița!* – alb. *Të ndezça kandilen!*

O altă categorie de blesteme ale morții conțin în structura lor semantică o mentalitate arhaică, potrivit căreia cele trei ursitoare (arom. *mirale*, alb. *të tretat e natës, mirat*) torc firul vieții al oricărui om, încă din momentul nașterii, iar moartea survine în momentul ruperii acestui fir. Aici avem în vedere următoarele exemple: *Të heqshin për peri e për litari!* *Të zënça për peri!* ad. litt. 'Să ți se rupă firul/ața!', ale căror echivalente nu le-am înregistrat la fărșeroții din zona Korcea, Albania. Tot în această categorie intră și blestemele: *Të marrtë e mira!* ('Lua-te-ar dracu'/naiba!'), având corespondent în aromână *S-ti ia bunëța!*, în structura căroră se poate observa și concordanța semantică *bunëța- e mira*, ambele cuvinte trimițând la figura mitologică a ursitoareii, la nașterea copilului, de unde și sensurile de 'destin, soartă' (Brâncuș 1999: 40–41). Cu toate acestea, atât în albaneză, cât și în graiul fărșerot, cele două expresii nu mai sunt percepute ca blesteme, fiind folosite ca imprecății.

Așa cum am arătat mai sus, în această categorie includem și blestemele care implică moartea persoanei vizate, precum și stingerea neamului, familiei acesteia. În albaneză menționăm: *T'u shoftë dera!* 'Să ți se închidă ușa casei!', cu echivalentul *S-ti cl'idă ușa!* în graiul fărșerot plisot; *Të fshiftë (rëntë) zjarri!* 'Arde-te-ar focul!, Să-ți ardă casa!', cu echivalentul *S-ti ardă focu!*; *T'u shoftë nami!* 'Să ți se stingă numele!', *S-ti creapă numa!* în graiul fărșerot plisot.

3.3. Blestemele aducătoare de nenorociri în albaneză și graiul fărșerot plisot.

În această categorie am inclus blestemele care invocă mutilarea fizică, căsătoria, oprobiul comunității și alte neajunsuri. În albaneză, blestemele din categoria mutilării fizice fac referire la ruperea mâinilor (*Të rëntë dora copë!* 'Să ți se frângă/rupă mâna!'), la pierderea vederii (*Të plaçin sytë!* 'Să-ți plesnească ochii!', *Të hëngërt galica sytë!* 'Să-ți mănânce ochii stâncuța!'), pe care nu le-am înregistrat în graiul fărșerot din zona Korcea) sau a altor părți ale corpului (*Të rënçin mishrat copë!* 'Să ți se facă carnea bucăți!', *S-ti cădă cărnia cumăț-cumăț!*; *T'u thaftë goja* 'Să ți se usuce gura!', cu echivalentul

S-ti seacă gúra! în graiul fărșerot, *T'u thaftë dora!* 'Să ți se usuce mâna!', *S-ti seacă mâna!*).

Din categoria căsătorie, am înregistrat următoarele blesteme simetrice: *Mos arrifsh (nuse/dhendër)!* 'Să nu ajungi (mireasă sau mire)! – *S-nu apu!*. Blestemele pe care însă nu le-am înregistrat în albaneză sunt *Nel tu dzeádzit s-nu baq!* ('Să nu bagi verighetă pe deget!'), *Cărún'i s-nu bași!* ('Să nu te cununi!').

Din analiza urărilor, dar și a blestemelor în limba albaneză și în graiul fărșerot plisot al dialectului aromân, reiese clar existența concordanțelor, atât la nivelul structurii morfo-sintactice, cât și la nivelul structurii semantice a acestora. Aceste concordanțe pot fi explicate în special prin contactul îndelungat dintre graiul fărșerot plisot al dialectului aromân și limba albaneză, mai precis dialectul tosc al limbii albaneze vorbit în zona Korcea. Deosebirile apar mai ales în cazul blestemelor, când o comunitate de vorbitori, cum este aceea a fărșeroților plisoț din localitatea M. Kogălniceanu, România, reflectă experiențe specifice acestei comunități, desprinse la un moment dat în istorie de restul comunității de fărșeroți plisoț din Albania. În albaneză, variațiile apar, așa cum am putut observa, mai ales în funcție de religia căreia îi aparțin vorbitorii.

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș, G., 1999, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Bibliotheca Thracologica, XXX, București, Institutul Român de Tracologie.
- Cicko, P., Daniela-Carmen Stoica, 2009, „Le voeu en français, en albanais et en roumain. Étude descriptive”, în vol. *Diversité et Identité Culturelle en Europe*, Tome VI, București, Editura Muzeul Literaturii Române, p. 226–244.
- Coulmas, F., 1981, *Routine i Gespräch*, Wiesbaden, Athenaion, Adademie Verlagsgeschaft.
- Nevaci, M., 2014, „Aspekte gjuhësote të kontaktit arumuneve me shqiptarët”, în vol. *Lidhjet kulturore dhe historike shqiptaro-rumune*, Korçë, Editura Primopoint, p. 73–85.
- Saraçi, A., 2013, „Mallkimet si pjesë e repertorit gjuhësor të grave”, în vol. *Studime sociolinguistike, përmbledhje me kumtesat e përzgjedhura të mbajtura në Konferencën Ndërkombëtare të Sociolinguistikës*, Korçë, Editura Kotti, p. 234–239.
- Saramandu, N., 1972, *Cercetari asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București, Editura Academiei Române.
- Shkurtaç, Gj., 2005, *Sociolinguistika*, Tirana, Editura Toena.
- Tirta, M., 2004, *Mitologjia ndër shqiptarë*, Tiranë, Akademia e Shkencave e Shqipërisë.

- Topçiu R., Ana Melonashi, Luan Topciu, 2003, *Dicționar albanez-român*, București, Editura Polirom.
- Vătășescu, C., 2006, *Studii româno-albaneze. Note semantice și etimologice*, București, Editura Academiei Române.
- Vătășescu, C., 1997, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, Institutul român de tracologie, Bibliotheca Thracologica, XIX, București, Ministerul Educației.
- Wissoŋschî, I., 2002, „Blestemul la aromâni”, în vol. *Etnologica*, București, Editura Paideia, p. 284–292.

SIGLE

DDA: Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, editori Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, București, Editura Academiei Române, 2013.

Daniela-Carmen STOICA
Universitatea „Fan S. Noli”, Korçea, Albania

GEOLINGUISTICS OF LANGUAGE COMPETENCE: A CASE OF FRANKFURT AM MAIN, GERMANY

GEOLINGUISTIK DER SPRACHKENNTNISSE, AM BEISPIEL VON
FRANKFURT AM MAIN

(Zusammenfassung)

Hintergrund. Sprachkenntnisse der Vorschulkinder werden nicht nur durch ihre medizinischen Auffälligkeiten und soziolinguistischen Eigenschaften beeinflusst, sondern auch durch ihre Umgebung, u.a. durch Sprachkenntnisse ihrer Peers und Verwandten. Da sowohl soziolinguistische als auch demographische Merkmale geographisch gehäuft vorkommen, wäre anzunehmen, dass auch Merkmale der Stadtteile mit den Sprachkenntnissen ihrer Einwohner assoziiert sind. In der vorliegenden Studie wurde geprüft, ob solche Assoziationen in einer Stichprobe der Vorschulkinder aus Frankfurt/Main vorliegen.

Methoden. Eine Stichprobe von 802 Kindern (422 männlich, 380 weiblich; 284 monolingual Deutsch, 507 zwei/mehrsprachig, 11 unbekannt; Altersspanne 60-99 Monate, Median 71) wurde mit Sprachtests AWST-R (Wortschatz), ETS 4-8 (Grammatik, Sprachverständnis) und S-ENS (Aussprache, phonologisches Kurzzeitgedächtnis: Wiederholung der Wörter und Sätze) untersucht. Testergebnisse wurden mit den Merkmalen von 45 Frankfurter Stadtteilen korreliert.

Ergebnisse. Höhere Sprachtestscores waren mit einem niedrigen Prozentsatz von Arbeitslosen, Empfängern von diversen Leistungen seitens des Staats sowie von Mini-Jobbern im entsprechenden Stadtteil assoziiert, darüber hinaus mit einem höheren Durchschnittsalter, niedrigerem Prozentsatz von Familien mit mehreren Kindern, von Migranten, mit einem höheren Bruttoeinkommen und größerer Wohnfläche pro Einwohner.

Fazit. Kinder, die in den Stadtteilen mit einem hohen Anteil von Arbeitslosen, Geringverdienern und Migranten wohnten, demonstrierten in den Sprachtests schlechtere Leistungen im Vergleich mit den Kindern aus wohlhabenden Stadtvierteln, in denen überwiegend Deutsche ohne Migrationshintergrund wohnten.

Schlüsselwörter: Geolinguistik, Deutsche Sprache, Soziolinguistik, Spracherwerb.

1. Introduction

Language skills and even linguistic error patterns of children at the preschool age are associated with the demographic and sociolinguistic characteristics of districts or regions they live in. For instance, as was shown for the German city of Frankfurt am Main by Zaretsky (2015), children from districts with many low-income inhabitants, unemployed, immigrants, and lone parents tend to produce relatively simple error patterns in the vocabulary tasks: repetition of the question, very broad and vague descriptions of the situation (without target item), semantically irrelevant answers or generic terms. Children who acquired German in the districts with comparatively favorable sociolinguistic and demographic conditions, on the contrary, tended to produce relatively advanced error patterns: descriptions of form and function of the target item, comparisons with other objects, personal attitude to the object or situation, and subconcepts.

Unfavorable sociolinguistic and demographic characteristics tend to cluster and correlate, as was shown for Frankfurt/Main by Zaretsky and Lange (2015). Statistically significant correlations were found between the percentage of immigrants in the districts and a number of other factors associated with limited German skills: high percentage of unemployed inhabitants (including native Germans), of people with low-income and those receiving various kinds of financial assistance from the state, of families with three and more children, of households with very limited living space, of the so-called mini-jobbers (those earning only 450 EUR/month) etc. Such intercorrelations create a vicious circle of numerous extralinguistic factors negatively effecting the quality and quantity of the preschoolers' language input.

The present study focused not only on the vocabulary skills (as it was done in Zaretsky (2015)), but on all important linguistic domains: grammar, speech comprehension, articulation, vocabulary, and phonological short-term memory. Also, whereas in Zaretsky (2015) the target sample comprised four-year-old Frankfurt children, the present study analyzed language skills of preschoolers who were invited to the school enrolment examination, that is, predominantly five- and six-year-old children. Total scores of their correct answers in various language tests were correlated with sociolinguistic and demographic characteristics of the districts they lived in. Under consideration of the results of Zaretsky (2015), it was expected that limited German skills would be statistically associated with various unfavorable language acquisition conditions such as high percentage of unemployed, immigrant, and low-income inhabitants in the respective district.

2. Methods

In the years 2009–2012, a large sample of German preschoolers ($N = 802$) was tested in the city of Frankfurt/Main in the German state of Hesse. Boys made out 53% of the sample ($N = 422$), girls 47% ($N = 380$). Because no

exclusion criteria were applied, both healthy and severely handicapped/ill children were included, both monolingual Germans ($N = 287$, 36% of the sample) and bi-/multilingual children ($N = 507$, 64%, plus $N = 11$ with unclear immigration background). Age of the test subjects ranged between 60 and 99 months (median 71).

All children were tested linguistically in the local public health department during the school enrolment examination. The tests were performed by students (including PhD students) and researchers in linguistics and medicine. Parents were asked to sign an informed consent and to fill out a questionnaire on the sociolinguistic and demographic background of the family (Neumann et al. 2011).

The data were analyzed retrospectively and were originally collected in the course of a study dedicated to the validation of a new language test. All important linguistic domains were assessed with three well-known, validated language tests:

- AWST-R: a test on vocabulary (Kiese-Himmel 2005);
- ETS 4-8: a test on grammar and speech comprehension (Angermaier 2007);
- S-ENS: a screening on articulation and phonological short-term memory: repetition of words and sentences (Döpfner et al. 2005).

Most children were classified by university language experts (researchers and professors) as needing or not needing additional educational support (language courses) in acquiring/learning German and as needing or not needing medical help in acquiring/learning German (that is, as having or not having some language-related illness, disease or impairment). The classification was carried out on the basis of audio records and language test batteries. All in all, 174 out of 555 (31%) children needed educational support and 51 out of 555 (9%) needed medical help according to these judgements.

Demographic characteristics of 45 Frankfurt districts were taken from its official page www.frankfurt.de where they were freely available for download. Districts were ranked for correlations with children's total scores of language tests according to the intensity of these characteristics, e.g. percentage of the unemployed, of immigrants, of lone parents, etc.

Due to the not normal distribution of data, non-parametric tests were used in the statistical analysis. Total scores of correct answers in the language tests were correlated with the rankings of the Frankfurt districts (Spearman correlations, ρ) to find out which demographic characteristics of districts were concomitant with advanced or limited German skills. Kruskal-Wallis H test was utilized to answer the question whether the differences in the distribution of German skills, measured by total scores of language tests, in the Frankfurt districts were a matter of chance. Since in some districts very few children were tested, only those districts were included in these calculations where $N_s \geq 20$ were achieved.

In the next step, all Frankfurt districts with $Ns \geq 20$ were subdivided into (a) those five districts where the highest total scores of language tests were identified and (b) all other districts. This dichotomous classification of districts was cross-tabled with sociolinguistic and demographic characteristics of children who lived there to identify variables associated with good or limited German skills. These characteristics were taken from questionnaires for parents and other legal guardians. All calculations were carried out in SPSS 20 (IBM). Sample sizes in calculations varied depending on the willingness of parents to reveal information on their sociological/demographic background and also on the difficulty level of the language test or subtest (children with incomplete test results were excluded from calculations).

3. Results

In Table 1, Spearman correlations between total scores of correct answers in the language tests and sociolinguistic/demographic characteristics of districts children lived in are given. The total numbers of significant results cannot be directly compared between different linguistic domains (grammar, articulation, etc.) because the ranges of possible total scores varied depending on the respective test. Larger ranges (e.g., in AWST-R), that is, higher maximum total scores usually result in somewhat higher correlations than limited ranges (e.g., in S-ENS subtest on articulation).

Table 2 gives an overview of the distribution of the total scores of correct answers in the language tests in Frankfurt districts with $Ns \geq 20$. All in all, 16 such districts were identified. According to the Kruskal-Wallis H test, the distribution of total scores was uneven in all domains except repetition of words (phonological short-term memory). Children with best German skills lived in the districts Sachsenhausen Süd, Ostend, Nordend-West, Bergen-Enkheim, and Eschersheim.

In the next step, sociolinguistic and demographic characteristics of inhabitants of these five districts were compared with those of other eleven districts, where the German skills were comparatively limited. For these calculations, two groups of Frankfurt districts (the “best” five vs. eleven other districts with $Ns \geq 20$) were cross-tabled with the children’s characteristics documented in the questionnaires for parents (Table 3). In case of dichotomous or nominal data, Chi-square was calculated. In case of ordinal data, linear-by-linear associations were utilized. For the numerical data, namely age when the father began to learn German, Mann-Whitney U test was calculated: In the “best” five districts, fathers began earlier to learn/acquire German ($U = 3516$, $Z = -2.66$, $p = .008$, $N = 250$). Some other variables yielded no significant result ($ps > .05$), e.g., child’s participation in a language therapy or age when the mother began to learn/acquire German. For a full list of questionnaire items, see Neumann et al. (2011).

A subgroup of 218 children was tested twice: first, at the age of four in daycare centers and after that at the age of five or six in the public health department. For this subgroup, the classification of children as those who lived in the “best” five districts or those who lived in other districts at the age of five or six was cross-tabled with sociolinguistic and demographic characteristics of the same children at the age of four. Out of a large list of variables, very few yielded statistically significant results:

- Children from the “best” five districts liked more often to play with other children than children from other districts: $lbl = 4.38, p = .036, N = 190$;
- Marginally significantly, their pronunciation was more often categorized as age-appropriate by daycare center teachers: $lbl = 3.79, p = .052, N = 189$;
- Marginally significantly, they heard better according to daycare center teachers: $lbl = 3.74, p = .053, N = 218$;
- They scored higher in the modified, validated short version of the “Marburger Sprachscreening” (subtests on speech comprehension, vocabulary, grammar, articulation, phonological short-term memory; Euler et al. 2010; Neumann et al. 2011): $U = 2446, Z = -2.47, p = .014, N = 211$.

Because of the limited space, only statistically significant results can be reported here. A full list of items in the questionnaires from the “Marburger Sprachscreening” can be found in Zaretsky et al. (2014).

4. Discussion

The study aimed at the identification of demographic and sociolinguistic characteristics of Frankfurt/Main districts associated with relatively advanced or limited German language skills in a large group of German preschoolers. Advanced German language skills correlated with the following district characteristics: less unemployed inhabitants, less recipients of subsistence grants and various kinds of financial help from the state, higher average gross salary, larger average living area (interestingly, a better indicator of advanced German skills than salary), less lone parents, less mini-jobbers, less immigrants (except Italians, generally Europeans, Americans). Because native Germans are on average older than immigrants and have very few children in their families, relatively good German skills were found in the districts with the higher average age, with less inhabitants under the age of 18, less families with children, especially three or more children. However, low correlation coefficients in all calculations mean that the identified tendencies had numerous exceptions, and that children who lived in the most disadvantageous surrounding had a chance to speak German age-appropriately.

Although children from districts with relatively unfavorable language acquisition conditions needed medical help in acquiring/learning German

significantly more often, no significant difference on the item related to the participation in language therapies was found for children from the “best” five and comparatively linguistically weak eleven districts.

Children from five districts with the highest total scores of the language tests acquired German under very favorable conditions in respect to the quality and quantity of the language input. Their parents were highly educated and had a good command of German, their relatives had less often language disorders, their peers spoke less often other languages than German. Also, children from these districts suffered less often from language-related illnesses or disorders, their contact to the German language began comparatively early (since birth or in the nursery schools). Already at the age of four, their total scores of language tests were higher than those of children from other districts. Children from other districts, one might conclude, were trapped in a vicious circle of intercorrelations between numerous factors negatively effecting language acquisition, which resulted in comparatively low language test scores in most cases.

BIBLIOGRAPHY

- Angermaier, Michael J. W., 2007, *ETS 4-8. Entwicklungstest Sprache für Kinder von 4 bis 8 Jahren*, Frankfurt am Main, Harcourt Test Services GmbH.
- Döpfner, Manfred, Iris Dietmair, Heiner Mersmann, Klaus Simon, Gabriele Trost-Brinkhues, 2005, *S-ENS. Screening des Entwicklungsstandes bei Einschulungsuntersuchungen*. Göttingen, Hogrefe.
- Euler, Harald A., Inge Holler-Zittlau, Susanne van Minnen, Ulrike Sick, Winfred Dux, Yevgen Zaretsky, Katrin Neumann, 2010, „Psychometrische Gütekriterien eines Kurztests zur Erfassung des Sprachstandes vierjähriger Kinder“, *HNO*, 58, p. 1116–1123.
- Kiese-Himmel, Christiane, 2005, *AWST-R. Aktiver Wortschatztest für 3- bis 5-jährige Kinder – Revision*, Göttingen, Hogrefe.
- Neumann, Katrin, Yevgen Zaretsky, Harald A. Euler, 2011, *Einführung einer flächendeckenden Sprachstandserfassung in Hessen. Forschungsbericht an das Hessische Sozialministerium für das Jahr 2010*, Frankfurt am Main, University Hospital of Frankfurt/Main.
- Zaretsky, Eugen, 2015, „Geographie der Wortschatzkenntnisse bei Vorschulkindern in Frankfurt am Main. Migrationshintergrund, Einkommen und andere demographische Einflussgrößen“. Presentation at the conference „Deutscher Wortschatz – interkulturell“, 09.–10.10.2015, Moscow, Russia.
- Zaretsky, Eugen, Benjamin P. Lange, 2015, „Soziolinguistische Porträts der größten Gruppen der Vorschul Kinder mit Migrationshintergrund in Deutschland“. Presentation at the conference „23. Linguistik- und Literaturtage“, 22.–24.06.2015, St. Petersburg, Russia. Proceedings in print.

Zaretsky, Eugen, Harald A. Euler, Katrin Neumann, Benjamin P. Lange, 2014, „Sociolinguistic predictors of language deficits in pre-school children with and without immigrant background”, in *The Asian Conference on Language Learning. Osaka, Japan 2014. Conference Proceedings*. Aichi, The International Academic Forum, p. 42–53.

Table 1. Spearman correlations (ρ) between children's total scores of correct answers in the language tests and demographic characteristics of Frankfurt districts

District characteristics	Vocabulary (AWST-R)	Grammar (ETS 4-8)	Speech comprehension (ETS 4-8)	Repetition of words (S-ENS)	Repetition of sentences (S-ENS)	Articulation (S-ENS)
% of the employed	.186***, N = 610	.176***, N = 571	.192***, N = 586	n. s.	.176***, N = 758	n. s.
% of the unemployed	-.280***, N = 610	-.239***, N = 571	-.268***, N = 586	n. s.	-.229***, N = 758	n. s.
% of the unemployed (SGB III)	-.226***, N = 610	-.181***, N = 571	-.198***, N = 586	n. s.	-.174***, N = 758	n. s.
% of the unemployed (SGB II)	-.275***, N = 610	-.234***, N = 571	-.262***, N = 586	n. s.	-.231***, N = 758	n. s.
% of the unemployed men	-.281***, N = 610	-.237***, N = 571	-.263***, N = 586	n. s.	-.230***, N = 758	n. s.
% of the unemployed women	-.265***, N = 610	-.231***, N = 571	-.269***, N = 586	n. s.	-.225***, N = 758	n. s.
% of the unemployed Germans	-.287***, N = 610	-.244***, N = 571	-.267***, N = 586	n. s.	-.236***, N = 758	n. s.
% of the unemployed foreigners	-.218***, N = 610	-.179***, N = 571	-.218***, N = 586	n. s.	-.191***, N = 758	n. s.
% of recipients of basic social help for the unemployed	-.279***, N = 610	-.234***, N = 571	-.275***, N = 586	n. s.	-.245***, N = 758	n. s.
% of recipients of basic social help for poor senior citizens	-.257***, N = 610	-.179***, N = 571	-.204***, N = 586	n. s.	-.171***, N = 758	n. s.
% of recipients of subsistence grants	-.261***, N = 610	-.195***, N = 571	-.199***, N = 586	n. s.	-.178***, N = 758	n. s.
% of mini-jobbers	-.201***, N = 610	-.162***, N = 571	-.215***, N = 586	n. s.	-.197***, N = 758	n. s.
% of recipients of subsistence grants for senior and disabled citizens	-.254***, N = 610	-.175***, N = 571	-.205***, N = 586	-.071*, N = 758	-.173***, N = 758	n. s.
living area per person (m ²)	.264***, N = 610	.200***, N = 571	.256***, N = 586	n. s.	.214***, N = 758	n. s.

average gross salary	.229***, N = 610	.189***, N = 571	.232***, N = 586	n. s.	.214***, N = 758	n. s.
% of the employed in the service sector	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.
private cars per inhabitant	.109**, N = 610	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.
% of inhabitants under the age of 18	n. s.	n. s.	-.102*, N = 586	n. s.	-.105***, N = 758	n. s.
average age	.140**, N = 610	.098*, N = 571	.103*, N = 586	n. s.	.126***, N = 758	n. s.
% of people living alone	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.
% of lone parents	-.126**, N = 610	n. s.	-.143**, N = 586	n. s.	-.162***, N = 758	n. s.
population density per hectare	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	.075*, N = 704
number of people per household	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.
% of families with children	n. s.	n. s.	-.082*, N = 586	n. s.	-.077*, N = 758	n. s.
% of families with 3+ children	-.134**, N = 610	-.101*, N = 571	-.175***, N = 586	n. s.	-.152***, N = 758	n. s.
% of children who stay in daycare centers for 7+ hours/day	n. s.	n. s.	.119**, N = 586	n. s.	n. s.	n. s.
% of children who spoke German age-appropriately in the school enrollment test	n. s.	n. s.	.087*, N = 582	.094*, N = 754	.111**, N = 754	n. s.
% of children who attended grammar schools	.233***, N = 592	.180***, N = 554	.243***, N = 569	n. s.	.231***, N = 742	n. s.
% of foreigners	-.267***, N = 610	-.235***, N = 571	-.231***, N = 586	n. s.	-.200***, N = 758	-.088*, N = 758
% of Germans with immigration background	-.216***, N = 610	-.158***, N = 571	-.227***, N = 586	n. s.	-.173***, N = 758	n. s.
% of daycare center children with immigration background of at least one parent	-.290***, N = 610	-.247***, N = 571	-.272***, N = 586	n. s.	-.233***, N = 758	n. s.

% of daycare center children who speak predominantly (a) foreign language(s)	-.285***, N = 610	-.241***, N = 571	-.260***, N = 586	n. s.	-.236***, N = 758	n. s.
% of native Germans from all children under the age of five	.303***, N = 610	.267***, N = 571	.294***, N = 586	n. s.	.254***, N = 758	n. s.
% of native Germans among primary pupils	.312***, N = 592	.236***, N = 554	.282***, N = 569	n. s.	.250***, N = 742	n. s.
% of Greeks among immigrants	n. s.	-.105*, N = 571	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.
% of Turks among immigrants	-.213***, N = 610	-.153***, N = 571	-.231***, N = 586	n. s.	-.202***, N = 758	n. s.
% of inhabitants from Turkey among foreigners	-.087*, N = 610	n. s.	-.149***, N = 586	n. s.	-.113**, N = 758	n. s.
% of Turkish citizens among foreigners	-.211***, N = 610	-.150***, N = 571	-.227***, N = 586	n. s.	-.200***, N = 758	n. s.
% of inhabitants from Russia among foreigners	n. s.	.090*, N = 571	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.
% of EU-foreigners among all foreigners	.157***, N = 610	.093*, N = 571	.169***, N = 586	.082*, N = 758	.140***, N = 758	n. s.
% of Europeans among foreigners	.112**, N = 610	.089*, N = 571	.102*, N = 586	n. s.	n. s.	n. s.
% of Italians among immigrants	.169***, N = 610	.138**, N = 571	.118**, N = 586	n. s.	.076*, N = 758	n. s.
% of Africans among foreigners	-.246***, N = 610	-.194***, N = 571	-.264***, N = 586	n. s.	-.209***, N = 758	n. s.
% of Asians and Australians among foreigners	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.
% of Americans among foreigners	.207***, N = 610	.180***, N = 571	.224***, N = 586	n. s.	.193***, N = 758	n. s.
number of foreign citizenships	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.	n. s.
number of significant results	34	33	37	3	35	2

Note. *** $p < .001$, ** $p < .01$, * $p < .05$, n. s. = not significant

Table 2. Distribution of total scores of correct answers in language tests in the Frankfurt districts with $Ns \geq 20$

	Vocabulary (AWSTFR)	Grammar (ETS 4-8)	Speech comprehension (ETS 4-8)	Repetition of words (S-ENS)	Repetition of sentences (S-ENS)	Articulation (S-ENS)
Kruskal-Wallis H test	$\chi^2_{(15)} = 65.83^{***}$	$\chi^2_{(15)} = 46.35^{***}$	$\chi^2_{(15)} = 50.64^{***}$	n. s.	$\chi^2_{(15)} = 40.46^{***}$	$\chi^2_{(15)} = 25.95^*$
Sample size (N)	405	382	388	497	497	494

Note. *** $p < .001$, * $p < .05$, n. s. = not significant

Table 3. Sociolinguistic/demographic characteristics of children from five Frankfurt districts with the highest language test scores

Items from the questionnaire for parents + language experts' judgements	Chi-Square or lbl	Sample size
There are less immigrants (than in all other districts with $Ns \geq 20$)	$\chi^2_{(1)} = 16.18^{***}$	791
Children attended more often nursery schools in the first two years of life	$\chi^2_{(1)} = 27.96^{***}$	496
Children have less often relatives with language disorders	$\chi^2_{(1)} = 5.26^*$	519
Children speak more often only German at home	$lbl = 24.21^{***}$	512
Children speak more often German age-appropriately (according to parents)	$\chi^2_{(1)} = 7.02^{**}$	474
Mothers' educational level is higher	$lbl = 32.55^{***}$	504
Fathers' educational level is higher	$lbl = 25.93^{***}$	493
Mothers' German skills (in reading and writing) are better	$lbl = 14.45^{***}$	315
Fathers' German skills (in reading and writing) are better	$lbl = 13.92^{***}$	298
Children were less often classified as needing additional educational help in acquiring/learning German	$\chi^2_{(1)} = 21.27^{***}$	555
Children were less often classified as needing additional medical help in acquiring/learning German	$\chi^2_{(1)} = 5.40^*$	555

Note. *** $p < .001$, ** $p < .01$, * $p < .05$, $lbl =$ linear-by-linear association

Eugen ZARETSKY
University Hospital of Frankfurt/Main, Germany

Benjamin P. LANGE
Institute for Human-Computer-Media,
Julius Maximilian University of Wuerzburg, Germany

MASĂ ROTUNDĂ

Probleme ale literarizării textului dialectal

**PRELUAREA, ADAPTAREA ȘI
LITERARIZAREA TEXTELOR ORALE
ÎN REGISTRU DIALECTAL ÎN *DICȚIONARUL
LIMBII ROMÂNE* AL ACADEMIEI**

AQUISITION, ADAPTATION, LITERALIZATION OF ORAL TEXTS IN
DIALECTAL REGISTER
IN THE ACADEMY'S *DICTIONARY OF THE ROMANIAN LANGUAGE*

(Abstract)

When the Academy's *Dictionary of Romanian language* (DLR) was being updated, some of the problems being discussed concerned developing an efficient process of analyzing the dialectological research results which were conducted within these national projects: *The New Romanian Linguistic Atlas by Regions* (NALR) and *The Romanian Linguistic Atlas by Regions* (ALRR).

Concerning acquisition, as quotations, of some fragments from oral texts in dialectal form which were collected and published within the same programs, these matters are discussed and technical solutions are offered in order to emphasize the specific features of regional speeches from different Daco-Romanian areas.

The arguments support the necessity of minimally "literalizing" the reproduction of oral texts in agreement with the way in which these kinds of materials were employed in previous series of DLR, and also in order to preserve the phonetic features in popular and regional forms from the literary language texts of previous centuries, which have been used as illustrative quotations in the academic dictionary's articles.

Keywords: lexicographical use of oral texts in dialectal form, literalizing, representation of specific features of regional speeches in the quotations of the Academy's Dictionary.

1. Aspecte preliminare

1.1. Motivație generală. Intervenția de față urmărește, în concepția noastră, să recomande lexicografilor corpusurile recente de profil general dialectologic și, în același timp, să le ofere chei de lectură/interpretare pentru materialele de vorbire puse la dispoziție de publicațiile ce reprezintă valorificarea rezultatelor cercetărilor din cadrul programelor naționale *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni* (NALR), respectiv *Atlasul lingvistic român, pe regiuni* (ALRR). Provocarea directă o reprezintă faptul că lexicografiile din institutele de profil ale Academiei Române implicate în redactarea *Dicționarului limbii române* (DLR) reiau și refac seria Pușcariu a acestui tezaur (DA) pe baza unor surse bibliografice noi, care reflectă evoluția limbii române în secolul scurs de la apariția primelor volume ale DA.

1.2. Încadrarea demersului. Diferitele concretizări (volume de hărți și material necartografiat, glosare, „texte dialectale”) din lucrările recente de geografie lingvistică românească, pe linia tradiției proiectării și redactării volumelor din seriile anterioare ale Dicționarului-tezaur, ce cuprind informații din *Atlasul lingvistic român I și II* (inclusiv din volumul de texte publicat de Emil Petrovici), au fost deja incluse în lista de titluri a *Bibliografiei DLR*, de exemplu, sub siglele generale *ALR...*, *NALR...*, respectiv *T.DIAL...* (DLR 2006 D: XXI–XXII, LXX, LXXXIX). Mai mult, au fost publicate, ca *Anexe*, listele localităților din care se utilizează material (netipărit) cules în diferite anchete (începând cu aceea a lui Hasdeu și ale Muzeului Limbii Române), inclusiv listele localităților-puncte de anchetă pentru ALR I și II, ALRR și NALR, chiar și ale celor anchetate pentru diferite monografii dialectale și glosare regionale (*vol. cit.*, p. XCVI–CXLVI).

1.3. În pofida acestei exigente proiecții documentare, în momentul de față s-au manifestat unele rezerve cu privire la informațiile cuprinse în sursele de tipul amintit și profilul Dicționarului-tezaur, care ar fi „al limbii române”, și nu al „graiurilor” românești, al căror specific lexical ar putea constitui obiectul unor glosare reflectând variația diatopică a dacoromânei. Nu ne permitem, aici, o discuție privind această viziune, în fond exclusivistă, dar amintim doar faptul că, în primul rând, publicațiile de geografie lingvistică în discuție nu înregistrează numai „regionalisme”, ci reflectă, plenar, funcționarea propriuzisă, în situații de comunicare, a limbii române, a lexicului fundamental și a vocabularului privitor la specificul social și la mediul domestic rural, inclusiv prin terminologia diferitelor obiceiuri și profesii tradiționale, întregind tabloul de ansamblu al lexicului românesc, în diacronie și în variație diastratică, diafazică, dar și diatopică, așa cum se prezintă lucrurile în volumele seriilor anterioare ale DLR.

1.4. Chiar și pentru a furniza repere de orientare privind opțiunea de proiectare a seriei revizuite a DLR, considerăm că, implicit, prin demersul de față, aducem argumente în favoarea unei viziuni de cuprindere responsabilă,

măcar conform proiecției bibliografice amintite, în dicționarul respectiv, a informațiilor rezultate din cercetările privind graiurile dacoromânești.

Menționăm faptul că discuția de față trebuie completată și cu referire la utilizarea, din perspectiva abordată, a textelor de tip „material necartografiat” (MN), parte componentă a volumelor de hărți lingvistice din atlasele lingvistice românești, o problemă de care ne-am ocupat în prima parte a unui studiu complementar (Dumistrăcel *et alii* 2015: 20–39).

2. Cadrul teoretic și practic al „literarizării” așa-numitelor „texte dialectale” în DLR

2.1. Terminologie. Atunci când, în proiectarea formei revizuite și actualizate a DLR se discută despre utilizarea, pentru documentare suplimentară, a corpusurilor de texte înregistrate și publicate de dialectologi (în special în cadrul programelor naționale NALR și ALRR), printre rezervele exprimate este și aceea că respectivele texte sunt „dialectale”, așadar ar privi studiul variației diatopice a dacoromânei și nu ar interesa actualizarea articolelor din dicționarul tezaur.

În realitate, așa cum am arătat și altă dată (Dumistrăcel 2014: 120), adjectivul respectiv caracterizează doar una dintre trăsăturile textelor publicate în urma înregistrărilor din anchetele dialectale. Ținând seama de elementele de bază ale întreprinderii, suntem, de fapt, în prezența unor texte *orale* (de vreme ce se înregistrează un anumit „canal”, vorbirea), ce trebuie recunoscute, din perspectiva „mesajului”, ca *etotexte*, respectiv *sociotexte* (ultimul aspect exemplar ilustrat, de pildă, încă de culegerea *Graiul nostru*, vol. I, 1906), și, numai din punctul de vedere al „codului”, ca *texte dialectale*, trăsături cărora li se poate adăuga, pentru faza publicării, caracteristica de *texte transcrise fonetic*.

În legătură cu aceste distincții terminologice, trebuie reținut și faptul că prima inițiativă de gen din România a fost prezentată de Al. Rosetti, în *Bulletin linguistique*, 1933, drept înregistrare de „textes oraux”, sintagmă folosită apoi ca titlu pentru o serie de studii publicate sub semnătura lui Dumitru Șandru în revista respectivă.

Și, de fapt, textele „orale” din corpusurile publicate de dialectologi au fost cu succes utilizate nu numai pentru studiul coordonării „în dacoromâna vorbită” (Magdalena Vulpe), respectiv al subordonării „în vorbirea populară românească” (Sabina Teiuș), ci și din perspectiva pragmaticii (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Margareta Manu Magda), aspecte asupra cărora ne-am oprit pe larg, discutând problema utilizării textelor orale în registru dialectal ca date pentru exegeze lingvistice (Dumistrăcel 2014: *passim*). În aceste condiții, surprinde orice îndoială în ceea ce privește necesitatea și importanța folosirii textelor în discuție, ca informație și enunțuri, în redactarea DLR (asupra proiectului privind includerea lor în *Bibliografia* lucrării, cf. *supra* § 1.2).

2.2. Antecedente. Fiind vorba despre continuarea seriei Pușcariu a DLR, trebuie să reamintim și faptul, important, că surse similare au fost utilizate, în mod firesc, în seria la care ne-am referit; este destul să menționăm doar monografiile interdisciplinare cum sunt cele semnate de Ovid Densusianu, Tache Papahagi, Victor Păcală, Sofronie Liuba și Aurelie Iana etc., la care putem adăuga culegerea *Graiul nostru*, dar și texte și glosare publicate în *Grai și suflet*, *Bulletin linguistique* și altele. Se impune evidența că textele orale publicate de dialectologi în ultimele șapte decenii se prezintă, ca profil și valoare documentară, cel puțin la nivelul surselor de tipul celor pe care, selectiv, le-am citat anterior. Or, nu credem că, pentru o eventuală „uniformizare”, s-ar putea opta pentru eliminarea informațiilor din lucrări publicate în secolele al XIX-lea – al XX-lea. De fapt, în principiu, în aceeași măsură se pune și problema utilizării informațiilor de pe hărțile atlaselor lingvistice, ca și din textele de tip MN, de care ne-am ocupat în articolul citat *supra*, § 1.4.

2.3. Acceptând ideea că se va ajunge la încheierea că *textele orale în registru dialectal* (în continuare: TOD) au deplin drept de cetate printre sursele documentare ale DLR, o problemă de principiu care se pune imediat este aceea a măsurii în care preluarea unor enunțuri din acestea și reproducerea lor ca citate ilustrative în articolele dicționarului vor răspunde necesității de a ilustra variația diatopică a dacoromânei, dat fiind faptul că normele de redactare ale acestuia prevăd folosirea unor paranteze privind circulația limitată a unor cuvinte, variante sau forme, de tipul (Ban.), (Bucov.), (Mar.), (Mold.), (Munt.), (Olt.) și (Transilv.), ca să nu mai vorbim de indicația (dial. = dialectal). În aceste condiții, considerăm că este greu de acceptat ca, după marcate diatopice de acest fel, în corpul unui articol să apară citate în care trăsăturile regionale prezente în izvoare să fie ignorate, într-o măsură mai mare sau mai mică, utilizatorului livrându-i-se un enunț în limba literară. Pe de altă parte, intervine și faptul că în volume din seriile DA și DLR, când, având statutul de citate, au fost preluate enunțuri din surse de tipul la care ne-am referit imediat *supra*, a fost frecvent reprodus aspectul regional/dialectal din publicația respectivă, indiferent de sistemul de transcriere folosit de autorii studiilor (aspect la care ne vom referi și în cele ce urmează).

2.4. De altfel, opțiunea respectivă este chiar una fundamentată printr-un paragraf din secțiunea intitulată „Câteva îndrumări pentru folosirea Dicționarului”, ce urmează *Introducerii* la DLR 1965–1968: XVIII, sub forma unei liste de „*Semne speciale* folosite pentru a reproduce pronunțarea unor cuvinte regionale apărute în izvoare”. Aici apar numai o parte din literele care nu se găsesc în grafia „oficială” a limbii române, cum sunt:

– literele ce constituie convenții ad-hoc pentru reproducerea pronunției literare, de tipul *č/g*, pentru grafiile *c/g + e, i*, dar reprezentând și africativizarea dentalelor *t/d* sau reflexe ale palatalizării bilabialelor *p, b*;

– *k'/g'* pentru grafiile *che/chi*, respectiv *ghe/ghi* sau reflexe ale palatalizării bilabialelor *p, b*;

- literele cu semne diacritice pentru pronunții dialectale sau regionale propriu-zise, de tipul *ș/z, ș'* (lipsește „perechea” sonoră: *j*), *t'/d', n', l'*;
- *k'/g', h'*, reprezentând rezultatul palatalizării bilabialelor *p/b + i*, respectiv a labiodentalei *f*;
- semne marcând deschiderea vocalelor etc.

Observăm, în primul rând, că toate caracterele grafice cu diacritice la care ne-am referit inițial au fost preluate chiar din sistemul de transcriere fonetică al ALR, cu o singură excepție, *ű*, redând un „timbru rotunjit al consoanelor finale, în *bradű* ‘brad’”, această grafie prezentă în sistemul de transcriere fonetică utilizat, de exemplu, în *Graiul nostru* (unde, în schimb, apare și *ĩ*, absent din lista DLR). În al doilea rând, remarcăm imprecizia formulării introductive din DLR: nu este vorba de sunete ce apar „în pronunțarea unor cuvinte regionale”, ci, în principiu, în pronunțarea oricăror cuvinte din TOD.

2.5. Ținând cont de îndreptățite puncte de vedere exprimate în favoarea simplificării transcrierii, exprimate de Andrei Avram (la care găsim frecvent referiri la distincția ce trebuie făcută între „literarizare” și „litalizare”, precum și la exegeza privitoare la această problemă; cf. Avram 2014: *passim*), în continuare, atunci când analizăm modul cum au fost reproduse în volume din DA și DLR citate din surse cu profil dialectal ne interesează problematica recunoașterii, în redactarea articolelor din seria revizuită a DLR, a statutului TOD, din perspectiva alegerii, oricum simplificate, a fonetismelor capabile să reflecte, la diferite niveluri, specificul local al citatelor ilustrative. Precizăm, totodată, că nu ne-am propus recomandarea *anumitor norme de transcriere*, ci doar facilitarea opțiunilor, printr-o prezentare sumară și prin analiza, la același nivel, a resurselor.

2.6. Observații generale privind transcrierea fonetică, punctuația și grafia. Problema sistemelor diferite de transcriere (fonetică) intervine în special în ceea ce privește textele din surse de tipul celor la care ne-am referit în § 1.2 (în continuare $[\alpha]$), dar există diferențe de redare a fluxului vorbirii și în ceea ce privește convențiile grafice chiar în TOD din corpusuri în care se folosește sistemul de transcriere al ALR $[\beta]$. Astfel, în ALRT II, TD–Olt. sau Teaha, CN $[\beta^1]$, se folosește punctuația și ortografia scrierii oficiale, cu prezența virgulei, a punctului, a majusculilor etc., pe când în *Porțile de Fier*, TD–Munt., TD–Mold. Bucov., Bistr. N., Marin, Mărgărit 2005, s-a adoptat sistemul cu „bare oblice” (care marchează unități intonaționale vs unități semantico-sintactice; cf. § 4.1.5.3), după cum s-a renunțat și la majusculă etc. $[\beta^2]$. Or, în volume din DA și DLR, sunt preluate enunțuri atât din surse din categoria $[\alpha]$, a căror reproducere nu poate fi modificată, cât și din categoriile $[\beta^1]$ și β^2 , situație în care, pentru nivelul DLR, cu cititori de diferite formații culturale, ne pare convenabilă adoptarea soluției din $[\beta^1]$.

3. Constatări privind preluarea și reproducerea TOD în DLR

Pe baza documentării pentru discuția de față am constatat, în primul rând, că, în asigurarea bazei de date pentru redactarea DLR, nu se poate vorbi de respectarea unei conduite precise în ceea ce privește fișarea regionalismelor: din surse de profil regional ce fac parte din bibliografia dicționarului nu au fost extrase cuvinte care este evident că interesau, și nu numai din textele propriuzise, ci chiar nici din glosarele lucrărilor respective. Prezentăm câteva situații:

– În DLR X/5, nu figurează verbul (a) *stutăi* ‘a asmuți’, înregistrat de D. Șandru (1937: 145), pentru Valea Almăjului, în enunțul *m-o stutăit ku kîniy* (propunere de literarizare: „m-o stutăit cu câni”); de remarcat că *Bulletin linguistique*, revista în care este publicat studiul lui D. Șandru, figurează în *Bibliografia DLR*;

– În DLR XIV, nu figurează subst. *zeceľnic* explicat ‘posesor de zece prăjini de pământ’ în glosarul de la vol. II din *Graiul nostru*; ambele volume din această culegere figurează, de asemenea, în *Bibliografia* menționată.

Mai important este faptul că, în ceea ce privește „literarizarea”, în pofida aceluiași norme generale, se procedează cu totul diferit, de la caz la caz (eventual de la volum la volum sau de la o echipă de lucru la alta), rezultatele, diferite, fiind „omologate” de comisia de revizie finală – dacă în atribuțiile acestei comisii intră și o obligație de acest gen.

3.1. Pentru afirmația precedentă, prezentăm cazuri opuse de tratament ([a] și [b]).

[a] preluare maximum literarizată: textul *Fásě đĭ ɕųǝǝ đě ánin fárbă nágră...; đĭ ɕųǝǝ đě frásĭn... vĭnătă* (ALRT II: 3) este reprodus sub forma: „Face de coajă de anin farbă neagră...; de coajă de frasin... vînătă” (DLR XIII/3, s.v. *vînăt*).

[b] Pe de altă parte, constatăm preluarea cvasi-integrală, neselectivă, a semnelor privind trăsăturile populare sau dialectale, în cazuri cum sunt următoarele:

[b¹] textul *De tĭ-o diot^k át boreásă cu ót^k i mnĕrĭj.. Nĭmńică să nu-s^ĭ ħ^ĭĭĕ* (ALRT II: 154) este preluat sub forma „De ti-o diot’at boreasă cu ochi [sic!] mńerăi... Nĭmńică să nu-s hiie” (DLR VI, s.v. *mieriu*);

[b²] textul *Tĭ-oĭ arunca/ În nĭjlocu stĭniĭ./ În zburdu oilor,/ Șĭ-n źocu néilor* (GRAIUL, I: 298) este preluat sub forma „Ți-oi [sic!] arunca în nĭjlocu stâniĭ, În zburdu oilor, Șĭ-n źocu néilor” (DLR XIV, s.v. *zburdă*).

Pentru cazuri în care se procedează la literarizare, concludent este felul cum se reflectă cunoștințele lexicografului în ceea ce privește valoarea semnelor ce marchează pronunția dialectale sau regionale.

Ca exemplificare, prezentăm, în continuare, următoarele două situații:

[c] un *ĭ* (semivocalic), dintr-o pronunție cu diftongare „țărănească”, este interpretat ca plenison, ceea ce duce la forme literarizate false.

[c¹] textul [o femeie duce] *o uălă cu apă ș-o străiță cu nouă colăcuți, vămierⁱ, și nuouă luminuță [...]* (ALRT II: 36) este transpus astfel: „O femeie duce o oală cu apă ș-o straiță cu nouă colăcuți, vămieri și nouă luminuță” (DLR XIII/1, s.v. *vămier*, ‘colac mic care se dă de pomană la înmormântare’; de la *vamă*).

S-a obținut, astfel, un cuvânt trisilabic **vămier*; de fapt, forma de plural în graiul din Crișana este bisilabică.

[c²] textul *cîn vedă pe sineva venînd pe drum [...] da viestă la oamenii care munșă* (GRAIUL, I: 5–6) este transpus astfel: „Cîn’ vedea pe cineva venind pe drum..., da viestă la oamenii care muncea” (DLR XIII/2, s.v. *veste*). În felul acesta, s-a obținut un cuvânt trisilabic; transcrierea literarizată a cuvântului la care ne referim trebuie să fie *vestă*;

[d]) -^u(final, afon) este interpretat ca vocală plenisonă; textul *îpre verd’joc grîuu vost^u, mai lăsă-l să se cuacă* (Teaha, CN: 280) este transpus astfel: „În pre verdioc grîuu vostonu, mai lasă-l să se cuacă” (DLR XIII/2, s.v. *verdioc*); or, adjectivul posesiv, în graiul crișean, se pronunță *vost* (monosilabic), nu *vostu*.

3.2. În expunerea de față, pentru discuția anunțată, selectăm, ca și până acum, exemple doar din câteva izvoare de TOD, reprezentând folosirea sistemelor de transcriere de tipul [α] (GRAIUL, BL – Șandru) și de tipurile [β¹] (ALRT II, TD–Olt., Teaha, CN) și [β²] (TD–Munt., TD–Mold. Bucov.).

4. Examinarea nivelurilor de reprezentare a trăsăturilor fonetice care ilustrează vorbirea „populară”, „regională” și „dialectală”

4.0.1. Pentru completarea bazei documentare a DLR în ceea ce privește TOD avem în vedere și excerptarea altor corpusuri recente, dar analiza de față pornește, în primul rând, de la culegerile realizate în cadrul programelor NALR și ALRR. Dat fiind locul important pe care îl ocupă acestea, în general, în literatura și în exegeza de specialitate de astăzi, termenul nostru de referință îl reprezintă sistemul de transcriere fonetică al *Atlasului lingvistic român*, adică cel implementat de Pușcariu – Pop – Petrovici de la primele publicații din acest prim proiect național, sistem prezentat în tabelele care însoțesc fiecare volum de hărți și de texte din seriile ALR I, ALR II, NALR și ALRR (Bistrița-Năsăud, Porțile de Fier etc.), pentru texte cu transcrierea de tip [β¹]. Pentru texte cu transcrierea de tip [β²], începând cu TD–Munt. 1973: XVII–XVIII, XXVII, lista a fost completată cu indicațiile privind folosirea „barelor oblice”.

4.0.2. Reprezentând, de la începutul investigațiilor pentru seriile NALR și ALRR, „abecedarul” de instruire a anchetatorilor, aceste liste capătă statut de LEGENDA, adică de adevărată cheie de lectură pentru orice utilizator al hărților și al textelor de tip MN, respectiv al TOD, dar devine un ghid indispensabil pentru preluarea și transliterarea enunțurilor din astfel de izvoare de către lexicograf. Ignorarea lor, în lipsa instruirii speciale a lexicografilor, sau neglijarea lor pot duce la anomalii privind rezultatele literarizării, așa cum s-a putut constata mai sus, în analiza diftongării „țărănești”, a lui *-u* /final/ etc.

4.1. Secțiuni. Lista pe care o discutăm, intitulată *Transcrierea fonetică*, are secțiunile următoare: prima, fără titlu, [A], cuprinde inventarul tuturor literelor folosite în transcrierea fonetică a atlaselor, inclusiv a celor utilizate cu semne diacritice, de la *a* la *z*; [B] „Semne diacritice”; [C] „Alte semne”; [D] „Prescurtări”. Pentru discuția de față, pornim de la fapte cu caracter grafic general și de la cele care reprezintă simboluri în legătură cu defășurarea anchetei, utile pentru interpretarea felului cum este reflectată și redată vorbirea, pentru a ajunge la cele care reprezintă fapte de transcriere fonetică propriu-zisă în legătura cu sunetele. Ca punct de referință, pornim de la ALRT II: IX–XIV.

4.1.1. În afara abrevierilor curente din lucrările de lingvistică (privind categorii gramaticale, idiomuri etc.), din secțiunea [D] sunt de reținut, pentru elemente ale paraverbalului, [AL] „formă rostită allegro” și [L] „formă rostită lento”; paralel, ca semne convenționale-simboluri privind reacții ale subiecților la întrebarea anchetatorului și la intervenții, respectiv observații ale acestuia, apar: [ε] „arată că informatorul a ezitat înainte de a da forma pe care o reproducem”; [k] „pus înaintea unui cuvânt arată că informatorul s-a corectat”; [σ] „pus înaintea unui cuvânt arată că anchetatorul a sugerat cuvântul”; [R] „formă recentă”. Menționăm că, pe parcurs, în ceea ce privește intervențiile anchetatorului, s-a adăugat [ρ] pentru a marca revenirea asupra întrebării, insistența anchetatorului, iar în ceea ce privește indicarea vârstei ori a sexului utilizatorilor unui cuvânt sau ai unui fonetism, [T] „tinerii”, [V] „vechi”, [B] „bătrâni”, [F] „femeile”, majoritatea preluate din inventarul de semne și simboluri de la volumele de hărți. S-au adăugat și alte simboluri: # [= termenul întrebant nu există], ∞ [= obiectul sau obiceiul nu există în localitate], * [= informator ocazional].

4.1.2. Cele mai multe dintre „semnele” din secțiunea [C] reflectă preocuparea de *prevenire* a lectorului: exactitatea formelor aparent aberante, pronunții indistincte, pronunțarea într-un singur grup fonetic a două sau mai multe cuvinte deosebite în scrierea obișnuită (fenomenul de *sandhi*); în sfârșit, simbolul [!] este întrebuințat pentru a indica „ilaritatea” subiectului sau a celor de față în timpul anchetei în legătură cu fapte înregistrate ca atare.

4.1.3. În secțiunea [B] sunt inventariate semnele diacritice ce însoțesc literele obișnuite ale alfabetului limbii române, în transcrierea fonetică, pentru a marca pronunții în special dialectale, dar și articulări „normale” ori chiar accidentale.

4.1.3.1. În ceea ce privește vocalele: nazalitatea și afonia (în diferite grade); grade ale închiderii și deschiderii; caracterul semivocalic; diftongii cu elemente egale; accentul (principal, secundar, dinamic); lungimea și scurtimea; nuanțe vocalice intermediare.

4.1.3.2. În ceea ce privește consoanele: gradul palatalizării; articularea incompletă a nazalelor.

4.1.3.3. Pentru vocale și consoane: gradul de perceptibilitate.

Menționăm că „semnele” respective, de interes deosebit pentru foneticieni, reprezintă, cumva, scoaterea în factori comuni a celor întrebuințate în redarea pronunțiilor dialectale ale consoanelor din secțiunea la care ne referim în continuare.

4.1.4. Cea mai cuprinzătoare secțiune a listei pe care o prezentăm, tot sumar, o constituie tabelul [A], tinzând spre complet, al sunetelor ce reflectă variația diatopică a limbii române, ordonat după lista alfabetului românesc, căreia i s-au adăugat, ad-hoc, câteva litere împrumutate din alte alfabete; o situație specială: sunt inserate și litere ale alfabetului grecesc, pentru reproducerea unor sunete din dialectele românești sud-dunărene (de tipul δ , γ , ρ).

Menționăm, pe de altă parte, că pentru fiecare literă de bază sau cu diacritice este dat corespondentul „cel mai apropiat” din sistemul de transcriere fonetică propus de Daniel Jones în 1928 și omologat de „Association Phonétique Internationale” și, de asemenea, faptul că prezentăm cele mai importante nuanțe de pronunție, numai pentru anumite litere marcate cu anumite diacritice (necuprinse în secțiunea [B]).

4.1.5. Ne oprim numai asupra unora din cele mai importante nuanțe de pronunție și doar pentru anumite sunete, marcate prin litere cu anumite diacritice (necuprinse în secțiunea [B]) care pot provoca dificultăți de interpretare lectorului nespecializat în fonetică. Avem în vedere litere cu diacritice fără corespondent grafic în scrierea normală, după ALRT II, dar și pentru alte situații (marcate cu +), care nu sunt cuprinse în „Transcrierea fonetică”, ci pot fi recunoscute în descrierea trăsăturilor fonetice ale unor graiuri. Precizăm, totodată, că selecția pe care o prezentăm în continuare, cu titlu de exemplificare, are în vedere următoarele fapte:

– în principiu, situațiile de interpretare și de transcriere care intervin în ceea ce privește palatalizarea consoanelor în graiurile din Moldova, menționând faptul că un tablou de ansamblu în privința acestui fenomen, după amănunțite discuții din corpul studiului, a fost realizat de Avram 2014: 16–17, autor care pune accent pe identificarea etimonului regionalismului;

– nu interesează, aici, de exemplu, nuanțele de închidere a unor vocale (*e* sau *o*), nazalizarea vocalelor, respectiv anumite grade și nuanțe de înmuiere și palatalizare a dentalelor, velarizarea consoanei *n* etc., situații în care sunetul de bază este ușor recunoscut, indiferent de semnele diacritice care însoțesc litera.

4.1.5.1. Vocale:

ä → [e] „cea mai deschisă vocală din seria anterioară... în bucovineanul *păle* = *piele*”

ö = „vocală anterioară labială, cu deschidere mijlocie... în ung. *cör* ‘cerc’”

ü = „vocala cea mai închisă din seria anterioară labială; în magh. *fül* ‘ureche’”

4.1.5.2. Consoane:

ĉ → [ce], în munt. *ĉer* = *cer* (dar și *ĉine* = *cine*)

č → [c + e, i], în maram. *čăr* = *cer*, *čînč* = *cinci*

ć → [t + e, i], în băn. *fraće* = *frate*, *ćinăr* = *tânăr*

+ĉ → [che, chi], în *veče* = *veche*, *oĉ* = *ochi*, în graiuri din Transilvania

ċ → [z], în mold. *ċic* = *zic*

ĝ → [ge, gi], în munt. *ĝer* = *ger*, *ĝinere* = *ginere*

+ĝ → [d + ɣa], în transilv. *ĝal* = *deal*

+ĝ → [ghe, ghi], în *ĝem* = *ghem*, *ĝimpe* = *ghimpe*, în graiuri din Transilvania

ġ → [g + e, i], în maram. *ġăr* = *ger*

+g' → [b + i], în mold. *g'ini* = *bine*

+g' → [v + i], în mold. *g'ițăl* = *vițel*

χ → [h], în munt. *χaină*

+h' → [f + i], în mold. *h'ir* = *fir*

k' → [p + i], în mold. *k'ișor* = *picior*

+ń → [m + i], în mold. *ńic* = *mic*

+s → [f + i], în maram. *sir* = *fir*

ș → [ĉ], în mold. *fași* = *face*

ș → [f + i], în mold. *șir* = *fir*

ś → [ĉ] în băn. *śins* = *cinci*

y → [v + i] în mold. *yin* = *vin*

+z → [v + i] în maram. *zin* = *vin*

ž → [g + e, i], în mold. *žer* = *ger*, *žinere* = *ginere*

+ž → [v + i] în mold. *žin* = *vin*

+ž → [j + o, u], în mold. *žoc* = *joc*, *žug* = *jug*

ž → [ĝ] în băn. *žană* = *geană*.

4.1.5.3. Iată și simbolurile introduse în transcrierea „cu bare oblice” a TOD din programe NALR și ALRR, care indică organizarea sintactică a enunțurilor orale, respectiv limitele unităților de intonație:

/ (bara simplă) marchează limita unei unități melodice cu inontonație non-terminală (corespunzând, în linii generale, virgulei din grafia oficială);

// (bara dublă) marchează limita unei unități melodice cu intonație terminală (corespunzând punctului, respectiv semnului punct și virgulă).

Barele marchează și limita unităților melodice cu intonație „de suspensie” (cf. TD–Munt. 1973: XVIII, XXVII).

4.2. Coroborată cu prezența tipurilor de fonetisme constatate în articularea neologismelor pătrunse în graiurile dacoromânești, pe baza hărților din ALR I și ALR II, ierarhizarea faptelor fonetice care, în principiu și de fapt, pot constitui și constituie provocări în literarizarea pronunțiilor „dialectale”, reflectate numai parțial în listele din paragraful precedent, poate fi raportată la

o propunere de sistematizare de ansamblu cum este cea pe care o prezentăm în cele ce urmează, *apud* Dumistrăcel 1978: *passim*.

4.2.1. Terminologie. Preluăm, după *op. cit.*, următoarele accepțiuni ale termenilor de bază utilizați în continuare: *populare* sunt fonetismele „care se întâlnesc în graiurile din toate sau din cea mai mare parte a provinciilor istorice”; *regionale* sunt fonetismele „care apar în arii continui, dar mai ales izolate, în cadrul unor unități dialectale care, în privința trăsăturilor esențiale, se deosebesc unele de altele”; sunt numite *dialectale* „faptele care caracterizează arii unitare dialectale, delimitate ca atare mai mult sau mai puțin precis”, relativizare datorată criteriilor, deosebite, privind stabilirea subdiviziunilor teritoriale ale dacoromânei (Dumistrăcel 1978: 106; 164; 200, cu dezvoltări ale enunțurilor citate și exemplificări minime).

Tabloul de ansamblu al fonetismelor curente în pronunțarea cuvintelor vechi și neologismelor în graiurile dacoromânești a fost prezentat, în *op. cit.*, după următoarele criterii: [Partea I] Fonetisme reprezentând rezultate ale evoluției interne; [Partea a II-a] Fonetisme regionale de proveniență străină.

4.2.2. Secțiunile din [I] sunt următoarele: [1] Fonetisme cu caracter de regularitate specifice vorbirii comune, populare, regionale și dialectale; [2] Fonetisme care se explică prin procese de coarticulare generalizate în grade diferite sau individuale; [3] Forme accidentate; [4] Modificări de accent.

La rândul său, [I.1] cuprinde diviziunile [I.1.1] Tendințe ale vorbirii (de fapt, ale *pronunțării*) comune; [I.1.2] Fonetisme populare; [I.1.3] Fonetisme regionale; [I.1.4] Fonetisme dialectale. În [I.2] sunt analizate rezultatele proceselor de acomodare, asimilare, propagare, diferențiere, disimilare, sincopare, metateză și ale reducerii și creării de grupuri consonantice. Fonetismele „accidentale” prezentate în [I.3] sunt datorate procesului de etimologie populară și așa-numitei „deformări” a împrumuturilor). Modificările de accent analizate ([I.4]) rezultă prin analogie, încadrare morfologică și prin mutarea accentului spre începutul sau spre sfârșitul cuvântului.

Partea a [II-a] are ca principal obiect preluarea, în împrumuturile lexicale din diferite areale ale dacoromânei, a unor fonetisme de origine germană, maghiară și din diverse limbi slave.

4.2.3. Din perspectiva preluării *minimum* literarizate, în DLR, a enunțurilor din TOD, avem în vedere două categorii de fapte fonetice din secțiunile precedente: cele *irelevante* lexicografic și cele *relevante* din aceeași perspectivă.

4.2.3.1. Considerăm ca *irelevante* pentru redactarea DLR și pentru utilizatorul acestuia următoarele categorii de fonetisme (trimitem la mărcile numerice de mai sus):

– tendințe ale pronunțării comune ([I.1]) cum sunt afonizarea finalei cuvântului, diftongarea vocalelor sau evitarea hiatului (*op. cit.*, p. 65–106);

– fonetisme „dialectale” (I.1.4)], atunci când faptele caracterizează graiuri din subdialectul de tip „nordic” ($\hat{g} : \hat{z}/\hat{z}$; $\hat{c} : \hat{s}/\hat{s}$; $z : \hat{d}$; $j : \hat{z}/\hat{z}$), palatalizarea dentalelor, *că-* : *k'e-* etc., sau când acestea sunt specifice graiurilor din subdialectul sudic ($\mathring{s} : \mathring{s}'$; $j : j'$; p. 202–236);

– fonetisme regionale (din [I.1.3]) cum sunt prezența lui *-u* (final), palatalizarea labialelor și a labiodentalelor, fenomene ce ar putea fi luate în considerație doar la nivelul preluării minimum literarizate (p. 165–185).

4.2.3.2. După aprecierea noastră, sunt *relevante* pentru utilizatorul DLR categorii de fonetisme pe care le prezentăm în ordinea inversă a importanței lor pentru reflectarea de ansamblu a specificului nonliterar al limbii române; distingem între o clasă de „coloratură particulară” și una de „caracterizare pregnantă”.

4.2.3.2.1. Fapte de „coloratură particulară”:

– fonetisme care se datorează influenței a diferite limbi străine (II; *op. cit.*, p. 307–368);

– formele „necanonice” care sunt rezultatul articulărilor de tipul „acomodare”, „asimilare”, „propagare”, „diferențiere”, „disimilare”, „sincopare”, „metateză” sau reprezintă reducerea și crearea de grupuri consonantice, formele „accidentale” (de tip „etimologie populară”), ca și modificările de accent (p. 289–302);

– fonetisme din categoria „regionale” (cf. [I.1.3]): *ă* (protonic): *a*; închiderea vocalelor (finale) *-ă* și *-e*; *e* (precedat de *d*, *t*): *ă*, ca și sonorizarea fricativelor și ocluzivelor în grupuri cu sonante (în graiurile subdialectului sudic și în cele din Crișana (p. 165–196));

– fonetisme din categoria „dialectale” (cf. I.1.4), de tipul *h* : \emptyset/c ; *v* : *f*; *z* : *j*; *êe* (*êi*) : *k'e* (*k'i*) (p. 236–244);

4.2.3.2.2. Fapte de „caracterizare pregnantă” sunt fonetismele „populare”, clasificate în:

– „transformări determinate de un anumit context fonetic” printre care, de exemplu, „fonetismele cu caracter de regularitate”: *e* : *i*; *o* : *u*; *e* : *ă*; *ea* : *a*; *i* : *î*; *a* : *ă*; *ă* : *á*; *ă* : *â/i*, finalele dure *ț*, *z/d/l*, *j* (p. 109–139);

– „fonetisme spontane realizate ocazional” (\emptyset : *a*; \emptyset : *h*; *î* : *u*; *u* : *î*; p. 140–147);

– „fonetisme analogice” propriu-zise (\emptyset : *i* – final afonizat –, *i-* : *î-*) și „fonetisme analogice rezultate din încadrarea morfologică”: desinențe, diftongări și alternațe fonetice (p. 147–162);

– fonetisme care se explică prin procese de coarticulare, generalizate în diferite grade sau individuale (p. 250–287; să nu pierdem din vedere faptul că în TOD avem înregistrate *idiolecte*).

În special fonetismele prezentate mai sus aparțin categoriei de care trebuie să se țină seama în preluarea minimum literarizată, în DLR, a enunțurilor din surse „dialectale”, întrucât reflectă pronunții curente, (astăzi) ne-literare, ale vorbirii românești, chiar dacă negeneralizate teritorial. De altfel, în paragrafe

finale ale secțiunilor pe care le-am prezentat anterior, sunt făcute trimeri constante la exemple similare (cuvinte vechi și neologisme) din texte de diferite genuri din secolele al XVIII-lea – al XIX-lea, de exemplu din scrieri începând cu cele ale lui Dimitrie Cantemir, Anton Pann, Dinicu Golescu, ale poeților Văcărești și Conachi, până la Petru Maior, Șincai, Budai-Deleanu, Grigore Alexandrescu, Bolintineanu, Eliade, Bolliac, Negruzzi, Russo, Alecsandri, Hasdeu, Slavici, Eminescu, Ibrăileanu sau Coșbuc (*op. cit.*, p. 114–115; 120–121; 125–126; 135–136; 140–141; 152–153; 161–162).

4.2.4. În continuare, prezentăm numai situația câtorva dintre fonetismele „populare” din TOD care sunt atestate în diverse texte și în opere ale unor scriitori din diferite zone ale țării, discutate de Dumistrăcel 1978.

Precizăm că, în continuare, exemplele citate reprezintă: (a) cuvinte vechi, citate în Dumistrăcel 1978; (b) neologisme din limba veche literară, după *op. cit.*; (c) neologisme din graiurile populare, după aceeași sursă. Prin această confruntare, urmărim să evidențiem „vigoarea” fenomenelor la care ne referim. Totodată, menționăm faptul că, în funcție de limitarea, asumată, a obiectului de studiu, luăm în discuție în primul rând fonetisme din subdialectul moldovenesc.

Exemple (selectiv):

– *e* : *i*; (a): *judicată, bilșug, cânticel, turlili* (pl. a., la Odobescu); *op. cit.*, p. 115; (b): *diputat, secret* (la Pann), *sinat* (Dinicu Golescu), *cadință, tridint* (Eliade), *influință* (Negruzzi); *op. cit.*, p. 115; (c): *diputat, călindar*, (a) *diborda*, (a) *diclăra, profisoară* (p. 110–111);

– *o* : *u*; (a): *martur* (Alexandrescu); (b): *arbur/el* (Maior, Eliade, Negruzzi), *secul, articol* (Russo), *pericul* (Alecsandri); *op. cit.*, p. 120; (c): *arbur, avocat, doctur, camfur, pretur, batuză* (p. 117–118);

– *e* : *ă*; (a): fonetism curent în scrieri ale lui Russo, Alecsandri, Iancu Văcărescu, Eliade, Alexandrescu, Bolintineanu; (b): *sănat, răvoluție* (Petru Maior, Budai-Deleanu); în diferite texte: *posăsie, opsărvație, săcret, săcție, răspectiv* (p. 125); (c): *closăt, săchestrul, sănat, gazătă, șăf, luțarnă, răcipisie* (p. 121–123);

– *i* > *î*; (a–b): situația este similară cu cea prezentată pentru fonetismul precedent; (c): *permisiie, consilier, poziție, muzică, zînc, mașină, șifoner, corajie, țigaret, dînc* (p. 127–128);

– *a* > *ă*; (a): *bălaur, păhar, scăieți* (Budai-Deleanu), *sărmală* (Russo); p. 136; (b): *grămatică, sălutare* (Eliade), *păradie* (Dinicu Golescu), *băgătel, bărbărie, bătistă, căpital, cărieră*, (a) *grătula, răport* (Anton Pann), *mășină, tirănie, /istorici/ lătini* (Maior), (a) *tirăni* (Șincai), *orgănițător* (Russo); p. 136; (c): *călindar, cănălărie, jăndar, cădastru, căsație, cătolic, dântelă, gărdian, băratcă* (p. 131–134).

4.2.5. Cu scopul de a ilustra manifestarea libertății de redare, în scriere, a pronunției regionale, moldovenești în cazul de față, ne referim la aspectul

fonetic al operei de început a lui Alexandru Philippide, un lingvist despre care Eugeniu Coșeriu scria, printre altele:

„Philippide vorbea și – mai ales – scria foarte bătrânește. Adică el scria o moldovenească ce nu mai era moldovenească cultă a intelectualilor din vremea lui” (Coșeriu 1996: 104).

În fond, scrisul lui Philippide ilustra registrul fonetic al vorbirii moldovenești, căruia lingvistul respectiv îi atribuia, și tacit, statutul de „dialect literar”, protestând, la rigoare, față de ceea ce el numea „despotismul de la București” cu privire la „muntenizarea” limbii literare (Philippide 1910: 47 și *passim*; avem în vedere, printre altele, o polemică a acestuia cu Gustav Weigand). Iată fonetisme preluate, în (re)tipărirea, recentă, a unora dintre primele opere lingvistice ale lui Philippide, asupra cărora editorii ne atrag atenția, sub titlul „forme dialectale moldovenești” (cităm doar unele exemple, fără precizările tehnice de context fonetic): *celalalt*, *macar*, *nacaz*; *asămănare*, *galbăn*, *înșălăciune*, *înțăles*, *răpede*; *așază*, *greșală*, *însamnă*; (să) *arăte*; (a) *mulțami*; (a) *ave*, ~ *be*, ~ *dispăre*; (a) *întra*, *introduce*; *articul*, *secul* (Philippide 1984: I–LIII).

Este în afara oricărei discuții faptul că un atare nivel al reproducerii fonetismelor regionale este obligatoriu în preluarea TOD din Moldova, dar și din zone ale dacoromânei în care sunt prezente aceleși fapte lingvistice.

5. „Etnotexte” și „sociotexte”

Caracteristica expunerilor din volumele de așa-numite „texte dialectale” ce prezintă interesul lexicografic de a constitui mai ales *etnotexte* (dar și *sociotexte*) și necesitatea utilizării lor în DLR sunt ușor de dovedit și prin extragerea, din acestea, a unor citate ilustrative pentru graiurile din Moldova cuprinzând lexic „normal” ce poate fi valorificat mai ales din perspectivă semantică, dar și pentru completarea informației privind vocabularul general al limbii române (presupuse arhaisme, derivate, neologisme pentru care nu există atestări în DA sau DLR etc.). Selecția de citate care urmează reprezintă, totodată, prilejul pentru exemplificarea nivelului propus în ceea ce privește preluarea într-o minimă literarizare.

5.1. Discuția de față este, de fapt, și urmarea stării de spirit provocate de confruntarea lexicografilor cu acumularea, pe baza rezultatelor cercetărilor dialectologice, a unui fond impresionant de informații ce depășesc, aparent, posibilitățile și normele obișnuite de redactare a unui dicționar cu articole având șanse de a se prezenta ca structuri organice accesibile, și nu ca simple inventare de atestări de sensuri și variante (cf. Dumistrăcel *et alii* 2011: 232–234). Pe lângă faptele discutate în articolul citat, o ilustrare pregnantă a importanței informațiilor lexicale din graiuri pentru istoria vocabularului limbii române o constituie și o analiză a *Dicționarului graiurilor dacoromâne sudice* (în continuare: DGDS). În pofida dificultăților operaționale provocate de multipla „explozie informațională” în discuție, recunoscută ca atare chiar de

către dialectologi, adevăratele descoperiri, prin raportare la datele existente în DA și DLR, în ceea ce privește bogăția semantică, de la nivelul *vorbirii*, a unor cuvinte din fondul principal lexical (cum sunt *furcă* ori *masă*), existența unor sintagme ce completează informațiile privind spațiile pragmatico-discursive în care apar cuvinte din aceeași categorie (de ex., *babă de capete* ‘femeie bătrână care pregătește prescurile și *capetele* pentru pomeniri, parastase...’), dar mai ales atestarea unor sensuri care justifică logic etimologii (sensul ‘a mărunți pământul, amestecându-l cu baligă [la răsadniță]’, al vebului /a/ *câlțui*) sunt numai câteva dintre probele ce au fost aduse în favoarea utilizării, selective, desigur, a corpusurilor „dialectale”, pentru profilul și conținutul seriei revizuite a DLR (cf. Hreapcă 2012b: *passim*).

5.2. Pentru a susține punctele de vedere expuse în paragrafele anterioare, selectăm, din primul volum al culegerii TD–Mold. Bucov., fragmente din expuneri tematice privitoare la practici din domenii ale culturii materiale și din zone ale spiritualității populare în care apar elemente lexicale a căror prezență ca articole sau cu statutul de completări la articole din DLR apare nu numai ca firească, ci și, credem, obligatorie. Avem în vedere următoarele situații: sensuri aparte ale unor cuvinte din fondul lexical uzual (*bute*, /a/ *dura*, *gulere*); derivate de la astfel de cuvinte (*arămoi*, /a/ *focări*, *mălăiele*, *cărămădăriu*); sensuri contemporane ale unor cuvinte considerate „învechite” sau aparente arhaisme (/a/ *zământii*, cf. *zământoc*, *lichium*); neologisme din vorbirea curentă neatestată în dicționare (*vermuz*); în sfârșit, selectăm și regionalisme propriu-zise (*sprimblă*). Așa cum anticipam, schema prezentării noastre constă în trimiterea la textul original, din volumele tipărite [paragraful A] (pentru *bute*, *dăm*, totuși, o transcriere apropiată de forma publicată în izvorul menționat; în cazurile următoare limitându-ne la o simplă trimitere la sursă); în [B] prezentăm o variantă cu relevanță dialectală; pentru care reproducem contexte mai extinse; în sfârșit, în [C] propunem, paralel, o variantă cu literarizare maximă, dar cu relevanță regională și populară, utilizabilă lexicografic.

5.2.1. Sensuri aparte ale unor cuvinte din fondul lexical uzual: *bute*; (a) *dura*; *gulere*

α. *bute*, în *butea casei*, ‘casa de locuit, locuința propriu-zisă, cu raportare la ansamblul gospodăriei țărănești’

– în DA I/I: *bute*, cf. [4] „parte a morii (nedefinită mai de aproape) H.X.130”

[A]

În TD–Mold.Bucov, I/1, p. 30, r. 24–26.

șî_ñî-o ars... șî_îșîli la yîti/ unî-e_ăyî| legătî// ñî-o rămás núma... búteq cásîi cùm_îi zîșîm noî/ șî_ yîtiîi șî_ cõpásîi: // [...] [Ce înseamnă asta... „butea casei”?] núma sîmpla cásâ/ núma sîmpla cásâ// cása n-o fos^t... ársî// ábsolu^t dilóc// nú_ñî-o rămás/dicî^t sîmpla cásî//ásta-ñsámná//

[B]

Și ni-o ars... și iesîli la yiti, uni-erai legati. Ni-o rămas numa... butea casii cum îi zîșim noi, și yitili și copășii. [...]. [Ce înseamnă asta... „butea casei”?] Numa simpla casă. Numa simpla casă. Casa n-o fost... arsî. Absolut diloc. Nu ni-o rămas dicît simpla casî. Asta-nsamnă.

[C]

Și ni-o ars... și iesîli la viti, uni-erai legati. Ni-o rămas numa... butea casii cum îi zîcim noi, și vitili și copacii. [...]. [Ne-a rămas] numa simpla casă. Casa n-o fost... arsî. [...]. Nu ni-o rămas dicît simpla casî.

β. (a) **dura** ‘a ciopli cu barda, pentru a le potrivi destinației, bucățile de lemn din care se fac doagele unui butoi’;

– cf., în DLR I/6: (a) **dura**² (complementul indică poduri, corăbii, drumuri, clădiri etc.) 1. „a construi, a clădi, a zidi”, respectiv 2. (complementul indică diferite obiecte) „a confecționa, a face, a alcătui”, dar și *dură*, s.f. 1. (popular) „roată plină (de metal sau de lemn), fără spițe și fără butuc”; (rar) „trunchi mic de arbore...”; „(rar) bucată de lemn care se obține prin retezarea buștenilor la capete și care se folosește pentru foc”; (rar) „rotulă”; 2. (popular) „roțița scripetelui de la ițele războiului de țesut”; pentru etimologie se trimite la *dura*¹ „interjecție”

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 132

[B]

Duașili [...] pentr-om butoi trebui sî h’iîi uscati [...], pot sî h’iîi și durati; dacî nu sînt durati, li iei li durez... cu barda; dipi sî l-ei durat, di-acole li... pui și li... trag cu fețălnicu, li trag la masî, dipi sî le-am tras la masî, li pui pi șerc.

[C]

Doagili [...] pentr-un butoi trebui sî fii uscati [...], pot sâ fii și durati; dacâ nu sînt durati, li iei, li durez... cu barda; dipi ci l-ei durat, di-acole li pui și li trag cu fețălnicu, li trag la masâ, dipi ci le-am tras la masâ, li pui pi cerc.

γ. **gulere** [pl] ‘pomană, constând dintr-un colăcel, un ban și o batistă, care se dă la groapă, la înmormântare’; în DA II/I: [a] „fășie de pânză cu care se leagă lumânarea la mort”; [b] „batistă sau fășie de pânză nouă la unul din colțurile căreia este legată o lumânare; se dă de pomană pentru morți”

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 229, r. 7–12; cf. r. 5

[B]

Și p-urmă-l duce la gruapî. La gruapî [...] i-mparte... nouo [...] douosprâzece gulere se spune la noi... Cu cîte un colăcel, un ban și o batistă. [Și „gulere” se cheamă astea, colăcelul, banul, batista...?] Așa! Da!, gulere. [Dar nu-i... ceva mai nou?!] Nu-nu nu, nu-nu! [E din vechi așa?] Dîn vechi! Dîn vechi, dîn bătrîni, așa ai spune gulere...

[C]

Și p-urmă-l duce la gruapă. La gruapă [...] i-mparte... nouo [...] dousprăzece gulere se spune la noi... Cu câte un colăcel, un ban și o batistă. [...] Dân vechi, dân bătrâni, așa îi spune, gulere...

5.2.2. Derivate de la cuvinte din fondul lexical uzual: **arămoi**; (a) **focări**; **mălăiele**; **cărămidăriu**

α. **arămoi** ‘rachiul de calitate, cel mai tare, care curge întâi, la distilat’ (cf. *fruntea rachiului, picuș*)

– în DA I/I: absent

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 84, r. 5–6, 19–20

[B]

Așela dintâi i-arămoi. Așel primu [care curge]. Sî chema arămoi. Spirt. [...] Arămoiu, [...] așela cînd i i-albastru. Și... dacî nu păzăi lumînarea, lua foc în baniț-acolo, da.

[C]

Acela dintâi i-arămoi. Acel primu [care curge]. Sâ chema arămoi. Spirt. [...] Arămoiu, [...] acela cînd i i-albastru. Și ... dacâ nu păzăi lumânarea, lua foc în baniț-acolo, da.

β. (a) **focări** ‘a părli în foc butoiul, după ce au fost strânse doagele cu cercuri de fier’

– în DA II/I: absent; cf. *focar* ‘acela a cărui meserie e să îngrijască de foc’

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 132–133

[B]

Dipi sî le-am pus [doagele] pi șerc, di-ecole... îl pui [butoiul] și-l focăresc. I dau foc [...], îi dau cu foc cu apă și dipi sî s-au muiet g’ini, duașili, d-ecole-l pui și-ăl trag la șufă. La șufă sau la un șurub.

[C]

Dipi ci le-am pus [doagele] pi cerc, de-acole... îl pui [butoiul] și-l focăresc. Îi dau foc [...], îi dau cu foc cu apă și dipi ci s-au muiet bini duagili, de-acole-l pui și-ăl trag la șufă. La șufă sau la un șurub.

γ. **mălăiele** [pl.] ‘grămezi, la adunat fânul din brazde’; în DLR VI: absent

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/1, p. 172, r. 7–8; cf. r. 12–13

[B]

Dip-eșeie dacî videm cî sî pălesc... brazdili pușîn, ... li strînzem și li fășem mălăiele. Așa sî spuné. Mălăieli. [...] De-acole mălăielil-eșeli li fășem mai mari, porcoaii, așa sî... sî spuné, porcoaii, ... căpiș. Dipi și-l lăsam cîtiva zîli sî sî... păluiascî în... porcoaiie, îl luam și-ăl căram și mi-l dipozitam acasă. Ca sî-l am pentru iarnî, pentru plugării.

[C]

Dipi-aceie, dacâ videm câ sâ pălesc... brazdili pușîn..., le strângem și li făcém mălăiele. Așa sâ spuné. Mălăieli. [...] De-acole mălăielili-eceli li făcem mai mari, porcoaii, așa sâ... spuné, porcoaii, ... căpiș [...].

δ. **cărămidăriu** (*galben*~) ‘galben de culoarea cărămizii’

– în DA I/II: absent

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 125, r. 10–11

[B]

[Aici avem un galben] *în culuarea cărămiză. Un galben cărămidăriu.*

[C]

[Un galben] *în culuarea cărămiză. Un galben cărămidăriu.*

5.2.3. Sensuri contemporane ale unor cuvinte considerate „învechite” sau aparente arhaisme: (a) **zământi** (cf. **zământoc**); **lichium**

α. (a) **zământi** ‘a sfârâma, cu făcălețul, cocoloașele de făină din ceaur, când se mestecă mămăliga’

– cf. DLR XIV: (a) *zăminti* (învechit) „a (se) neliniști, a se agita; a învâlmăși”; cf. *zăminteală, zămintitură* (învechite) „învâlmășeală” (citate din Dimitrie Cantemir); vezi și *zământoc* „amestec”

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 106, r. 8

[B]

Cînd... ferbi [apa în ceaur], *cînd sî umflă, pun făină... cîtî trebuii* [...]. *Și pi urmă o las di ferbi puțin, o... iau mai întîi și o zămîntesc, dau puțin cu făcălețu prin ea și pi-urmî... dipi și ferbi... mai mult o iau la mestecat* [...]. *După cî amestic mămăliga, o las bini di sî răscuați și pi urmî* [...] *iau ceonu cu totu și... torn mămăliga pi masî.*

[C]

Când... ferbi [apa în ceaur], *când sî umflă, pun făină... câtî trebuii* [...]. *Și pi urmă o las di ferbi puțin, o... iau mai întîi și o zămîntesc, dau puțin cu făcălețu prin ea și pi-urmă... dipi ci ferbi... mai mult o iau la mestecat.*

β. **zământoc** ‘umplutura plăcintei, formată din brînză, amestecată cu ouă și diferite mirodenii’

– în DLR XIV: absent

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 103, r. 16–17; cf. r. 11–13

[B]

Plășinta cu brînzî [...] *fașim aluatu, pentru foi* [...]. *După așea fașim... zămîntocu. Acolo... puném puțin drojdii... sau țaicî propiu-zîs, așa..., puném: ouăli, amestecat cu lămîii..., cu... vanilii, diferiti miroduri. Ș-apoi punim brînză. Li punim un pic la răsărit și-nșepim sî-ntindim fuaia după ș-o răsărit... aluatu,-ntindim fuaia și punim... zămîntoc.* [...] [Ce înseamnă „zămîntoc”?] *Zămîntocu însamnî* [...] *umplutura plăcintii. Da.*

[C]

Facim aluatu [pentru plăcinte]. [...] *După aceea facim... zămîntocu* [din brînză și ouă, amestecate cu mirodenii]. [...] *Zămîntocu însamnî* [...] *umplutura plăcintii.*

γ. **lichium** ‘pastă din făină de orz, de porumb, amestecată cu cenușă, cu care se etanșează capacul *căldării*, la facerea rachiului’

– în DLR V: *lichium* („turcism învechit, rar”) „un fel de tencuială”, cu trimitere la Cihac și Șăineanu; pentru varianta *lichium* se trimite la Cihac

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 83, r. 10–24

[B]

Puneam discog'ina-n... caldarea di rak'iu, o... puneam capacu, o unžém g'ini cu mămălig-acolo [!] [= råde] sau cu niști... lik'ium di... cum îi zîșém noi atunș... [Cum îi ziceați?] Lik'ium. Lik'ium [!], da. [Din ce se făcea „lichiumul”?] Tot din... făinî, di orz [...] ca sî sî leži, cu făin-amestecatî di popușoi, mai puneam șî șenuși, sî mai adăugăm sî mai înmulțim acolo... [...]. [Numai... făina de păpușoi și cenușa?] Da. Cu apă, pâi natural că sî fășé lik'iumu șala cu apă. Cu apă călduț-așa. Da.

[C]

Puneam discoghina-n caldarea di rachiu, o... puneam capacu, o ungem ghini cu mămălig-acolo [...] sau cu niște lichium di..., cum îi zicem noi atunci... [...]. [Lichiumul se face] din... făinâ, di orz... ca sî sî legi, cu făin-amestecatâ di popușoi, mai puneam șî cenuși. [...] Sî făcé lichiumu cela cu apă. Cu apă călduț-așa. Da.

5.2.4. Neologisme din vorbirea curentă neatestată în dicționare: **vermuz**

α. **vermuz/-ă**, subst., adj, ‘culoarea verde gălbui; de culoare verde gălbui’:

– în DLR XIII/2: absent; cf. § 4.2.

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 222–223, r. 22; r. 10–15

[B]

Lîna [...] o-ndrugăm, și pă urm-o buim: vînâtî, verdi, vermuzî, roșiii, vișinii... și a-stea-s tuati felurli. [Ce înseamnă asta, „vermuz”?] [...] Se pune [...] buială galbenă, pă urmă k'icăm verde... și dîn asta să făce... vermuz, mai deschis.

[C]

Lâna [...] o-ndrugăm și pă urm-o buim: vînâtî, verdi, vermuză, roșiii, vișinii... [...]. Se pune [...] buială galbenă, pă urmă chicăm verde... și dîn asta să face... vermuz, mai deschis.

5.2.5. Regionalisme: **sprimblă**

α. **sprimblă** ‘cursă pentru prins păsări, formată dintr-un arc și o sfoară, la capătul unui băț’

– în DLR X/5: absent

[A]

Cf. TD–Mold. Bucov., I/2, p. 101, r. 11–19, cf. r. 6

[B]

Băieții... cari mai puneă cîti-o sprimblî pin copas prindea... găiț, k' ițgoi [!] că așa sî spuni la noi aișa, ... păsări. [...] [Ce-i aceea „sprimblă”?] Sprimblă: un arc îndoiet și c-o sfoară, la capîd-avé o gaur-așa [gest] și aișa [gest] puném o bucăfîci di cucuruz, popușoi, da cucuruj, și iera mai rău, inh' ipt-așa-ntr-om băț... Vinea... găițili și... cînd dădea sî sî puii pi crangî... pi bățu șala, k' ica bățu. Ș-apăi... sî strînză [...] sfoara șei cari iera pusă împrîzuru bățulu, ... cîn cădea bățu, sî dușa pișoarili-n zos. Șî arcu șala sî... îș dădea drumu. Ș-o strînză... cu pișoarli la... la haragu șala... întors. Sprimblî-i spunea. Ș-o găsa în viii. O luam [= pasărea] o tăiam o... zumuleam noi acolo... fășam mîncari [!]. Iera bini. Acuma nu sî mai făși.

[C]

Băieții... cari mai puneă câti-o sprimblî pin copaci prindea... găiț, k'ițgoi. [...] Sprimblă [este] un arc îndoiet și c-o sfuară, la capît-ave o gaur-așa și aicea puném o bucățici di cucuruz, popușoi [...] înfipt așa-ntr-on băț... [...] [Când se așeza pasărea pe creangă] sâ strângea [...] sfoara cei cari era pusă împrijuru bățulu [...]. Și arcu cela iș dădea drumu.

5.3. Elemente de transcriere fonetică pentru graiurile din Moldova și Bucovina

5.3.1. Urmărind explicarea aspectului fonetic al exemplelor date în secțiunea anterioară, schișăm, în continuare, criteriile ce justifică selecția trăsăturilor pe care le considerăm necesare pentru ca, în preluarea și transcrierea textelor din volumele de tip TOD ce pot fi utilizate în varianta revizuită a DLR, să fie reflectate realitățile vorbirii subiecților. Conform celor avansate anterior (cf. § 4.2.1), am avut (și avem) în vedere, ca exercițiu de evaluare, semnalarea unor minime trăsături „dialectale”, pe fondul celor „regionale” și „populare” (vezi, mai sus, [B]), pentru a ne limita la cele „populare” (căroră li se adugă trăsături „accidentale”, prezente în vorbire ([C])). Varianta [C] a textelor prezentate constituie formula pe care o considerăm necesară pentru a ne situa la nivelul foneticii textelor literare din secolul al XIX-lea, așadar aceea care ar putea fi acceptată ca atare pentru citate în DLR. În cele ce urmează, facem o trecere în revistă a trăsăturilor fonetice din cele două categorii la care ne-am referit mai sus, cu precizarea că nu am avut în vedere doar textele selectate în § 5.1, ci pornim de la fapte ce caracterizează, în primul rând, graiurile din Moldova și Bucovina.

Cu privire la criteriile avute în vedere pentru literarizarea enunțurilor date ca exemple de ilustrare a sensului cuvintelor din graiurile din Muntenia, Oltenia și Dobrogea, vezi DGDS I: XIII; autorii au fost preocupați de respectarea autenticității graiurilor respective, prin reflectarea fonetismelor regionale și dialectale ale acestora, viziune comparabilă, în ceea ce ne privește, cu modul în care au fost transcrise textele citate în paragraful [C].

5.3.2. Fonetisme „dialectale”; consoane:

– palatalizarea bilabialelor și a labiodentalelor: *p, b, m; f, v* (pentru labiodentale există un dualism în ceea ce privește aria nordică și cea sudică a „subdialectului” moldovenesc); fenomenul este prezent și în zone din Muntenia și Dobrogea, Oltenia și Transilvania;

– fricativele *ș, ț* (< *č, č*);

– *q*, ca arhaism fonetic: *qî, qîcem, auq* [2];

5.3.3. Fonetisme „regionale” și „populare”:

5.3.3.1. Vocale, diftongi

– finalele închise *-â, -i* (< *-ă*): *fatâ, vișîni*, respectiv *-i* (< *-e*): *soari, feti* [pl.], *turlili* [pla.];

– -ă- > -â-, -î-, respectiv -e- > -i- în poziție atonă (în interiorul cuvintelor): *mânușă*; *discui* [3], *muștiritiu*, *nipoftit*, *pitrec* [3], *viniri*;

– „velarizarea”: *e*, *i* > *ă* (*â*), *î*, după consoanele „dure” (*s*, *z*, *ș*, *j*, *ț*, *đ*, eventual *r*).

– tot ca velarizare interpretăm și pierderea elementului palatal în diftongii ascendenți *-ea-*, *-ia-*, ca și dispariția lui *i* final asilabic;

– *ă* protonic > *a* în tipurile: *barbat*, *padure*;

– *a* protonic > *ă* în tipurile *călindar*, *dător*, (în) *zădar*;

– diftongul *-eá* > *-é*, în finala unor substantive de tipul *măsé*, la formele de imperfect ale unor verbe, *fășé*, *spuné*, și la infinitive de tipul (a) *bé*, (a) *tăcé*;

– diftongul *-iá* > *-ié* la unele forme de imperfect, *tăié*, *muié* [3], și de infinitiv: (a) *muié*, (a) *încondeié* (ouă roșii);

– sincopări;

– epenteze, asimilări, disimilări („accidentale”).

5.3.3.2. Consoane

– *ğ*, ca arhaism fonetic: *ğos*, *ğoc*, *ğudecată*;

– consoanele „dure” *s*, *z*, *ș*, *j*, *ț*, *đ*; implicații morfologice: pluralele masculine și feminine (*urș*, *braz*, *fraț*; *coveț*, *uș*); tot cu neutralizarea opoziției de număr: pl. de tipul *casă*, *fetiță*; forme verbale de pers. [2]: *vez*, *poț*; cf. și tipul (ind.) *coasă*, (conj.) *să coasă*;

– *v* inițial sau intervocalic + *o*, *u* > *h*: tipurile *holbură*, *hulpe*; *cohor*;

– sonorizarea oclusivelor și fricativelor surde în grup cu sonante: *zmîntînă*, (a) *învejmânta*, *zloi*, *znop*, *sfejnic*, *buvniță* (în enclavele muntenești din sudul Moldovei);

– finala *-arⁱ*, în tipurile *călindarⁱ*, *morarⁱ*, *ciubotarⁱ*;

– finalele *-orⁱ*, *-erⁱ*, în tipurile *agricultorⁱ*, *inginerⁱ* [sg.];

– epenteze, asimilări, disimilări;

– reducerea unor grupuri consonantice.

5.3.4. Grafii (în unele cazuri, este vorba de convenții în scrierea literară)

– se preia pronunțarea, cu semivocala de sprijin, a pronumelor personale (*eu*, *el*, *ei ele*): *ieu*, *iou*, *io*; *iel*, *iei/iș*, *iele* și a finalei subst. și adj. feminine de tipul *farfuriii*, *vișâniiii*;

– diftongul *ya*, rostire pentru *oa*;

– diftongul *ia*, rostire pentru *ea*;

– lipsa articolului hotărât (sg. m.) *-l*, a cărui funcție este preluată de vocala de legătură (*-u*).

5.4. Pentru a oferi un termen de evaluare privind simplificarea operată pentru extrasele din [B] și din [C], enumerăm, în continuare, pornind, în principiu, de la posibilitățile cuprinse în inventarul ALR (cf. § 4.1.5.1, 4.1.5.2), elementele de transcriere fonetică la care, în mod normal, se renunță.

5.4.1. Trăsături de articulare, indiferent de nivel

5.4.1.1. Fenomene vocalice

– vocalele deschise *e*, *o*, *ă*;

– deschiderea lui *é* în poziție *e*;
 – monoftongarea lui *-oa* > *o* (în Bucovina), inclusiv ca arhaism fonetic în *nóuă, vóuă, dóuă*;

– vocalele închise *e, o, ă* ș.a.;
 – vocala *ě* (*e* velar); și în subvarianta *ě*;
 – diftongarea „țărăneasă” (ținând seama de principiul silabic): *puot, mjérġim*;

– „diftongoizii”: *p^uot, m^lérġim*;
 – *-u* (final): *joc^u*;
 – *î* cu nuanță anterioară: *î*;
 – nazalizarea vocalelor (*îset, ūzim*);
 – afonizarea vocalelor și grade de perceptibilitate;
 – nuanțe vocalice intermediare (redate prin litere suprapuse): *purú^îmb, am văzu^ît, am fo^acut* (se reține sunetul de bază);

– vocale lungi și vocale scurte.

5.4.1.2. Fenomene consonantice

– *k', g' > ĉ, ĝ: oĉ, înġeġ* [2];
 – dentalele muiate *t', d', n': fet'e, d'int'e, carn'e*;
 – *ș', j'* (și în enclavele muntenești din sudul Moldovei); vezi și tipul *ușe, grije*;

– nuanțe consonantice intermediare (redate prin litere suprapuse): *c/g, t/t', d/d'* etc.; (în aceste situații se reține sunetul de bază).

5.4.1.3. Fenomene „normale”, de pronunție:

– *n* „velar” = *ŋ: mîŋcăm* (cf. și *ŋ* palatal precedând consoane palatale);

– *n* silabic = *ŋ: ŋdoi, ŋtors*;

– *ŋ* cu ocluzie incompletă: *înșir*;

– *m* silabic = *ŋ: mpart, mpreună*;

– *m* cu ocluzie incompletă: *mășș, (a) mvălătuci*;

5.4.1.4. Efecte ale proceselor de „fonetică sintactică”

– modificări de sunete ce apar ca urmare a „coarticulării” (redate grafic prin semnul *legato*): disimilări, asimilări (de tipul sonorizării fricativelor și oclusivelor urmate de sonante);

– nesiguranța perceperii unui anumit sunet sau a unei secvențe fonetice.

5.4.1.5. Accentuarea: notarea accentului principal și secundar, ca și a accentului „dublu”, de intensitate.

5.4.1.6. Elemente de ortografie

– se elimină sistemul cu bare oblice, simple și duble (pentru notarea unităților intonaționale ale fluxului vorbirii), înlocuite prin corespondentele [.] și [·]; în consecință, se folosesc majusculele la început de propoziție și de frază;

– se folosesc și alte semne de punctuație din scrierea oficială: ?, !, punctele de suspensie etc.

– ca și în cazul editării de texte, secvențele eliminate, în special în transcrierile din paragrafele [B] și [C], sunt marcate prin [...]

5.4.1.7. Sunt eliminate simbolurile privind elemente paraverbale, nonverbale și de caracterizare a desfășurării anchetei:

– marcarea elementelor suprasegmentale: ritmul vorbirii ([L], [AL]), reacții diverse ([!] „râde”, respectiv [!!] „râde foarte tare” – uneori, manifestări din această ultimă categorie, dacă explică anumite fapte lingvistice, ar putea fi date în paranteze);

– reacții ale informatorilor (corectarea, prin simbolul [k], ezitarea, prin simbolul [ε]);

– intervenții ale anchetatorilor (sugerat, revenit, marcate prin simbolurile [σ], [ρ]) și modul de a pune o întrebare, prin GEST, IMIT.;

– elemente nonverbale în enunțurile informatorilor (gesturi de aproximare, de indicare a locului, a dimensiunii, a sensului mișcării etc.), prin formulări de tipul „făceam așa...”, „puneam aici...”, „era mare cam atât...”, „venea de acolo...”;

– notele de subsol.

6. De la atestări aparent disparate la proiecții integratoare

Încercăm susținerea ideii de ofertă credibilă pentru DLR pe care o pot reprezenta cuvinte de tipul celor de care ne-am ocupat în § 5.2.1–5.2.5, dar și a altora de același tip, prin analiza statutului acestora, cu raportare la *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*.

6.1. Cuvinte neînregistrate în DA și DLR, caracteristice graiurilor din anumite zone geografice.

6.1.1. Într-o localitate din județul Galați, am înregistrat cuvântul *duium*, numind o unealtă formată dintr-o scândură groasă de salcie sau de plop, de formă triunghiulară, în care erau înfiți colți de cremene; trasă de cai, la treieratul pe arie, cu ajutorul ei erau mărunțite paiete rezultate de la treierat (TD–Mold.Bucov. I/1, p. 113; explicația subiectului). În DGSD II, s.v., este înregistrat, pentru graiuri din Dobrogea, cuvântul *duien*, cu diferite variante (printre care și *duium*), cu sensul „unealtă, constând dintr-o scândură în care erau înfiți colți de piatră, trasă de cai pe arie la treierat, pentru tocat paiete”. Arealul geografic de referință (sud-estul Moldovei – Dobrogea) oferă posibilitatea explicării printr-un etimon turcesc, ca rezultat, ca și în alte cazuri, al existenței unei piețe comerciale reprezentate de fosta raia a Brăilei.

6.1.2. În § 5.2.5 (*supra*), am prezentat textul în care apare subst. *sprimblă*, cu sensul ‘cursă pentru prins păsări, formată dintr-o vergea îndoită în formă de arc și o sfoară’ (este vorba de graiul dintr-o localitate din județul Vrancea). Dat fiind aspectul fonetic, apropiat, dar mai ales datorită semnificațiilor, măcar tangente, considerăm că putem pune în relație termenul *sprimblă* cu următorii termeni înregistrați în DGDS III, după ALRR–Munt. Dobr., vol. III și IV: [a] *springă*, având și sensurile [a¹] „vergea, varga arcului” (în localități din

județele Dâmbovița și Giurgiu) și [a²] „coardă de viță-de-vie îndoită, arcuită și băgată cu vârful în pământ pentru a se prinde; marcotă” (într-o localitate din județul Prahova); [b] *splingă* „arc de aruncat cu săgeți” (Dâmbovița). Statutul cuvintelor în discuție se precizează dacă ne referim la faptul că în CADE a fost înregistrat termenul *springlă* „un fel de cursă întrebuințată de copii pentru prins păsări” (cu trimitere la Rădulescu Codin, pentru zona Câmpulung-Muscel), explicat prin germ. *Sprenkel* (ce are și sensul ‘laț de prins păsări’) și că Scriban 1939 înregistrează, cu indicația „Munt. est.”, un termen *splimbă*, cu sensul „capcană de prins câinii sau alte animale la semănături”, obiect a cărui descriere este foarte apropiată de aceea primită de noi pentru *sprimbă*. Dacă termenul de bază este de origine germană (deși nu avem atestări pentru graiuri din Transilvania) și ținând seama de faptul că răspândirea teritorială a termenilor înregistrați în DGDS III se completează cu atestarea sensului „săgeată” al termenului *springă*, pe lângă graiurile din centrul Munteniei, și în graiuri din Dobrogea, formulăm ipoteza că această configurație areală ar putea fi considerată, în linii generale, din perspectiva efectelor lingvistice ale transhumanței (ca un tip aparte al ariilor „binare”; cf. Dumistrăcel *et alii* 2007: 149–150). Date fiind intrările din CADE și din Scriban, surprinde faptul că termenii în discuție nu au fost consemnați în DLR X/5; adăugându-se informațiile din TOD, apreciem că, după stabilirea cuvântului-titlu, prezența regionalismului respectiv în forma revizuită a DLR se justifică.

6.1.3. În § 3, am semnalat faptul că verbul (a) *stutăi* ‘exciter les chiens contre quelqu’un’, absent în DLR, a fost înregistrat de Dumitru Șandru pentru Valea Almăjului, din sudul Banatului. În DGDS III același verb, cu aceeași semnificație (‘a asmuți /câinele/’), a fost semnalat, după atlasul regional al Olteniei, pentru graiul dintr-o localitate din județul Mehedinți. Această comunitate lingvistică va putea fi pusă pe seama etimonului cuvântului, probabil un împrumut de origine sud-slavă.

6.2. Neologismul *vermuz*

Una din cele mai interesante și convingătoare apariții lexicale din diferite corpusuri de TOD îndreptățind preluarea în varianta revizuită a DLR o constituie existența numelui de culoare *vermuz*, neînregistrat în dicționarele limbii române, pentru cunoașterea situației căruia rezumăm analiza întreprinsă de Hreapcă 2012a: *passim*. Autoarea a propus ca etimologie fr. *vert mousse*, pe baza atestării cuvântului în texte de la sfârșitul secolului al XIX-lea, dar și contemporane, de pe internet. În graiuri din sudul Moldovei și de la vorbitori din zone orășenești ale Moldovei, termenul a fost înregistrat ca numind culoarea verde gălbui, ‘burăticu’ (cf. § 5.2.4). Cu sensuri apropiate (‘vernii’ și [culoare] ‘cam prăzulia’), *vermuz/ă* apare, pentru județul Prahova, și în DGDS III (sensul „bentiță /de culoare vernil/ pusă ca garnitură pe marginea laibărului”, înregistrat aici, poate să reprezinte trecerea numelui culorii asupra unui obiect de culoare respectivă; cf. Hreapcă 2012a: 94).

7. În loc de concluzii

7.1. De la începuturi, cel puțin în mediul academic românesc, s-au manifestat rezerve față de rezultatele în cunoașterea limbii prin lucrările de geografie lingvistică. Ilustrativă în acest sens este, de exemplu, disputa, privind metoda geografiei lingvistice și semnificația datelor înregistrate pe hărți, dintre promotorul realizării *Atlasului lingvistic român*, Sextil Pușcariu, și creatorul școlii lingvistice bucureștene, Ovid Densusianu. Îndată după apariția, în 1936, a *Prospectului la Atlas*, acesta din urmă pune sub semnul întrebării, printre altele, afirmația primului după care, datorită lucrărilor de geografie lingvistică, am putea afla și „că prin centrul Transilvaniei «florilor» li se zice *pene*...”; or, susține Densusianu, „în ce privește *pene* că ar fi sinonim cu «flori», prin centrul Ardealului, din felul cum se exprimă Pușcariu ar reieși că semnificația aceasta ar fi generalizată prin acele părți; se spune *pana, penele* («florile») de la pălărie, dar aceasta nu înseamnă că «florilor li se zice *pene*» orișicând... nu cresc *pene* pe câmp și nu se culeg din grădină” (Densusianu 1937: 342). Necunoașterea realității în cazul adus în discuție este sancționată de Pușcariu nu mai puțin malițios, considerând „asertiunea” respectivă drept „gratuită”: „Clujenii știu – și fără mărturia Atlasului – că acolo «penel» și nu «florile» cresc pe câmp și că grădinarul îți vinde «pene». Servitorul de la Muzeul Limbii Române, P. P., stropește vara în fiecare zi «penel» din grădină”. Mai mult, sensul respectiv este atestat și într-o culegere de folclor (citată): „Pană de măr creț” (Pușcariu 1936–1938: 403–404). După ce schițează posibilitatea evoluției semantice *pană* → ‘floare’ prin etapa ‘floare de la pălărie’, Pușcariu dezvoltă (*op. cit.*, p. 404–406, 422–424) problema specificului anchetelor dialectale pentru întocmirea unui atlas lingvistic, insistând asupra modului cum trebuie interpretate, obiectiv și într-o rațională complementaritate cu datele istoriei limbii, informațiile cartografiei lingvistice, puncte de vedere utile și astăzi, mai ales în varianta actualizată a *seriei Pușcariu* din DLR.

7.2. În ceea ce privește sensul demersului de față, aducem în discuție și următorul aspect practic. Poate că rezultatele tipărite ale cercetărilor din programul (inițial) NALR se prezintă, pentru ne-dialectolog (mai ales ca „scriitură”), aparent rebarbative, însă dificultatea lecturii nu o depășește pe aceea a descifrării grafiei chirilice din tipăriturile coresiene sau din manuscrise cum ar fi „Procanonul” lui Petru Maior. Dar, de fapt, aceasta ar fi o barieră filologică încă surmontabilă. Un grad sporit privind dificultatea accesării surselor respective îl reprezintă, însă, interpretarea corectă a informațiilor, cu plasarea cuvintelor și semnificațiilor acestora în contextul pe care îl constituie specificul culegerii materialului și comentariile redactorilor, începând cu datele despre anchetă și subiecți, până la descifrarea simbolurilor ce indică elemente de paraverbal și nonverbal, însoțitoare ale redactărilor, reflectând o comunicare de tip special. Chiar nici dialectologii nu pot fi surprinși de apariția unor atare... obstacole. Cu referire la acest aspect, însuși un lingvist de talia lui Antoni Griera, autorul atlasului lingvistic al Cataloniei, referindu-se

doar la confruntarea cititorului cu hărțile lingvistice, scria: „Preparar un atlas es cosa superbale si bien difícil. Interpretar los mapas es cosa màs que difícil” (*Interpretación de mapas de los atlas lingüísticos románicos*, Barcelona, 1968; cf. Dumistrăcel *et alii* 1997: 173 ș.u., § 3.2, *Interpretarea rezultatelor anchetei dialectale*). Dar este sigur, în primul rând, că și o atare dificultate poate fi depășită printr-o formație tehnică a lexicografului: încă una, relativ minoră față de abilitarea în probleme de istoria limbii, de filologie, editarea textelor, fonetică, gramatică, semantică și stilistică, așadar una din cele mai complexe formații ale unui profesionist pe terenul lingvisticii aplicate. În al doilea rând, față de rolul de comentatori în ceea ce privește realizarea formei revizuite a DLR pe care ni l-am asumat prin articolul de față și date fiind probleme reale ale acestei complexe întreprinderi științifice, credem că am putea face încă un pas, propunând cooptarea dialectologilor specializați în diferite arii regionale ale dacoromânei în calitate de colaboratori.

7.3. În sfârșit, ne referim la un ultim aspect de natură să fie luat în considerare în proiectarea și realizarea formei actualizate a DLR. Prezența regionalismelor și a cuvintelor dialectale se dovedește a fi chiar o trăsătură distinctivă favorabilă în cadrul proiectului de colaborare internațională ENeL – European Network of e-Lexicography (cf. www.elexicography.eu): printre criteriile de selecție a dicționarilor din viitorul portal (dictionaryportal.eu), unul dintre puncte cere să se menționeze dacă sursa respectivă cuprinde sau nu informații dialectale, vizând, pe această cale, corelarea lucrărilor lexicografice cu sursele acestora. Sunt avute în vedere, în special, dicționarele academice, și, apoi, alte dicționare apreciate ca prestigioase pentru fiecare limbă.

SURSE

- Bistr. N.: *Texte dialectale și glosar. Bistrița-Năsăud*, de Maria Marin, Marilena Tiugan, București, Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, 1987.
- GRAIUL, I: *Graiul nostru*, de Ion Aurel Candrea, Ovid Densusianu, Th. D. Sperantia, București, Socec & Co, vol. I, 1906.
- Marin, Mărgărit 2005: Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri românești din Ungaria*, București, Editura Academiei Române.
- Porțile de Fier: Cornelia Coțuș, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier”*. I. *Texte și sintaxă*, București, 1973.
- Șandru 1937: Dumitru Șandru, „Enquêtes linguistiques du Laboratoire de Phonétique Expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest, Vallée de l’Almăj (Bănat)”, *Bulletin linguistique*, V, p. 125–189.
- Teaha, CN: Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, București, Editura Academiei, 1961.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Andrei, 2014, „Palatalizarea consoanelor și etimologia limbii române”, *Studii și cercetări lingvistice*, LXV, nr. 1, p. 3–21.
- Coșeriu, Eugeniu, 1996, *Lingvistica integrală*, interviu cu..., realizat de Nicolae Saramandu, București, Editura Fundației Culturale Române.
- D[sensusianu], O[vid], 1937, recenzie la *Prospectul „Atlasului lingvistic român”*, *Grai și suflet*, VII, p. 341–344.
- Dumistrăcel, Stelian, 1978, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Dumistrăcel, Stelian, 2014, „Textele orale în registru dialectal ca bază de date pentru exegeze lingvistice”, în vol. *Ion Coteanu, in memoriam*, București, Editura Universității din București, p. 119–136.
- Dumistrăcel, Stelian, Doina Hreapcă, 2007, „«Nomadismul» românilor: ariile binare și de tip «coridor» de pe hărțile atlaselor lingvistice românești”, în vol. *Limba română, limbă romanică. Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani*, București, Editura Academiei Române, p. 145–165.
- Dumistrăcel, Stelian, Doina Hreapcă, Luminița Botoșineanu, 2011, „De la atlasul lingvistic național la atlasele regionale: semnificația diferențelor”, în vol. *Studii de dialectologie și onomastică. Omagiu Domnului Teofil Teaha*, București, Editura Academiei Române, p. 219–242.
- Dumistrăcel, Stelian, Doina Hreapcă, Luminița Botoșineanu, 2015, „Lucrările românești de geografie lingvistică și *Dicționarul limbii române* al Academiei: oferta lexicografică a materialului necartografiat și problema «literarizării»”, *Anuar de lingvistică și istorie literară*, LV, p. 11–72.
- Hreapcă, Doina, 2012a, „Rom. *vermuz* – fr. *vert mouse*?”, în vol. *Bătrânul înțelept de la Pylos. Volum omagial dedicat lui Andrei Avram la optzeci de ani*, București, Editura Academiei Române, p. 93–102.
- Hreapcă, Doina, 2012b, „Valorificarea lexicografică a cercetărilor românești de geografie lingvistică”, *Anuar de lingvistică și istorie literară*, LII, p. 216–222.
- Philippide, Alexandru, 1910, *Un specialist român la Lipsca*, Iași, Tipografia „Dacia” P & D. Iliescu.
- Philippide, Alexandru, 1984, *Opere alese. Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, București, Editura Academiei.
- Pușcariu, Sextil, 1936–1938, „Pe marginea cărților” (VI), *Dacoromania*, IX, p. 403–446.
- Scriban, August, 1939, *Dicționarul limbii românești*; Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, Iași.

SIGLE

ALR I: *Atlasul lingvistic român*, Partea I (ALR I), de Sever Pop, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938.

- ALR II: *Atlasul lingvistic român*, Partea II (ALR II), vol. I, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.
- ALRT II: Muzeul Limbii Române, *Texte dialectale*, culese de Emil Petrovici, Suplement la *Atlasul lingvistic român II*, Sibiu-Leipzig, 1943.
- CADE: I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*; Partea I, *Dicționarul limbii române din trecut și astăzi*, de I.-Aurel Candrea; „Cartea Românească”, București [1926–1931].
- DA: Academia Română, *Dicționarul limbii române*; I/I, [Literale] *A–B*, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; I/II, [Litera] *C*, București, Tipografia Ziarului «Universul», 1940; II/I, [Literale] *F–I*, Imprimeria Națională, București, 1934.
- DGDS: *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, coord. Maria Marin, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha, vol. I, *Literele A–C* (2009); vol. II, *Literele D–O* (2010); vol. III, *Literele P–Z* (2011), București, Editura Academiei Române.
- DLR: Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, București, Editura Academiei Române; I/3, Partea a 3-a, *Litera D (d–deînmulțit)*, 2006; I/6, Partea a 6-a, *Litera D (discord–dyke)*, 2009; V, *Litera L (l–luzulă)*, 2008; VI, *Litera M*, 1965–1968; IX, *Litera R*, 1975; X/5, Partea a 5-a, *Litera S (spongiar–swing)*, 2006; XIII/1, *Litera V (v–veni)*; 1997; XIII/2, Partea 2-a, *Litera V (venial–vizurină)*, 2002; XIII/3, Partea a 3-a, *Litera V (viclă–vuzum)*, 2005; XIV, *Litera Z*, 2000.
- NALR–Olt.: *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia*, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, vol. I, 1967; vol. II, 1970; vol. III, 1974; vol. IV, 1980, București, Editura Academiei Române.
- TD–Mold. Bucov.: *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova și Bucovina. Texte dialectale*; vol. I/1, culese de Stelian Dumistrăcel și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, Iași, Editura Academiei Române, 1993; vol. I/2, culese de Stelian Dumistrăcel și publicate de Doina Hreapcă și Ion-Horia Bîrleanu, Iași, Editura Academiei Române, 1995.
- TD–Munt.: *Texte dialectale. Muntenia*, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, vol. I, 1973, București, Editura Academiei.
- TD–Olt.: *Texte dialectale. Oltenia*, de Cornelia Coțuț, Galina Ghiculete, Maria Mărdărescu, Valeriu Șuteu, Magdalena Vulpe, București, Editura Academiei, 1967.

Stelian DUMISTRĂCEL, Doina HREAPCĂ, Luminița BOTOȘINEANU
 Institutul de Filologie Română „A. Philippide” al Academiei Române, Iași

PROBLEME ALE LITERARIZĂRII FORMELOR ȘI A TEXTELOR DIALECTALE

PROBLEMS CONCERNING LITERARIZATION OF FORMS AND OF DIALECTAL TEXTS

(Abstract)

The author discusses a few of the issues regarding transposition of forms and of phonetically transcribed texts in a variant that is as close as possible to the literary speech/writing. The purpose of this transposition lies in “decrypting” the text that was written using a special, phonetic alphabet into a text written using the common alphabet, keeping the dialectal “core” as much as possible.

Keywords: phonetics, sound recording, literarization, dialectal text, phonetic transcription.

1. Chestiunea literarizării formelor dialectale îi preocupă (sau ar trebui să-i preocupe) atât pe dialectologi, cât și pe lexicografi, lexicologi, etimologiști, pe lingviști și pe filologi, în general.

În literatura de specialitate se folosesc cel puțin doi termeni prin care se redă operația de transpunere a cuvântului/a formei auzite direct pe teren sau într-o înregistrare sonoră ori transcrise fonetic într-o variantă corespunzătoare limbii literare. Este vorba, pe de o parte, de **literalizare**, asemănătoare, întrucâtva, cu transliterația (Rosetti 1967: 137; Gheție, Mareș 1974: 166), de care însă se deosebește prin faptul că aceasta se referă la simpla transcriere/trecere dintr-un alfabet obișnuit (*fonematic*) în alt alfabet obișnuit (*fonematic*) (cf. Mării 2004: 71): *pićór, piśór, pkićór, p'ićór, kićór* etc. > *piciór* sau *kámă, t'ámă* > *cheámă ~ t'ámă, kámă* > *teámă*. Pe de altă parte, este vorba de **literarizare**, un tip, superior, de fonematizare, prin care se obține o transcriere dintr-un alfabet special (= *fonetic*) în alfabetul obișnuit (*fonematic*), sau, în terminologia folosită de I. Mării (2004: 72), obiectul literarizării este „dezbrăcarea” formelor dialectale de fonetismul sau fonetismele dialectale și „înveșmântarea” lor cu fonetismul

sau fonetismele literare corespunzătoare. În acest fel, formele fonematice dialectale *acheț, cept/chept, cicior/cior, citor, mnirasă, șerc* sunt „citite” și citate prin formele fonematice literare: *acăți* 1° pluralul substantivului masculin (cu răspândire dialectală) *acăț* „salcâm”; 2° forma de indicativ prezent persoana a 2-a singular a verbului *acăță* (cu evoluția grupului [că] la [ke]; cf. *cămeșe* > *kimeșe*), *piept, piciór, sucitór, mireásă, cerc*. Aceasta se întâmplă în cazul cuvintelor literare și al celor regionale existente (= atestate) și în graiurile cu fonetisme literare. În cazul cuvintelor regionale inexistente (= neatestete) în limba standard și nici în graiurile cu fonetisme literare, formele fonematice dialectale sunt transformate (= convertite) în forme fonematice literare inexistente (pe baza atestărilor cunoscute) în graiurile dacoromâne. Aceste forme literare reconstituite au o existență exclusiv lexicografică (Mării 2004: 72; cf. Trubeckoj 1971: 302). Forme ca *gheaghe* ‘unchi’, art. *gheoghea, ghid* ‘bătrân, moș; bunic’, *ghinghe* ‘de unde’, *mánchie* ‘mai întâi’, *săjeac/săjac* ‘pirostrie’ ș.a. au fost literarizate (în glosarele dialectale): *deáde*, art. *deádea, did* (sau *ghid*), *dinde, mantie, săjeac/săjac*.

Se pune, așadar, problema unei interpretări cât mai adecvate/corecte a formei dialectale. Această operație depinde, bineînțeles, de cunoașterea în profunzime a lexicului dialectal și, la fel de important, a particularităților fonetice/fonologice specifice unei zone sau alteia. Numai în aceste condiții se poate realiza o interpretare corectă într-un caz ca *buchéți* care poate reprezenta fie un plural al substantivului *buchét* (întâlnit, uneori, în variantă masculină) fie pluralul *bucăți* al substantivului *bucată* (cu grupul [că] > [ke]; cf. *supra*) sau, să zicem, forma *să ker*—, care poate fi conjunctivul prez. pers. a 2-a sg. a verbului *a pieri* (cu palatalizarea lui [p]) sau al verbului *a căra* – *să cări* (cu aceeași trecere a lui [că] la [ke]).

2. Literarizarea urmărește transpunerea cuvintelor într-o formă cât mai apropiată de vorbirea literară, pe cât posibil, fără a modifica realitatea fonetică din graiuri, „substanța dialectală”, care, adesea, reflectă sau decripțează o particularitate importantă pentru istoria limbii române sau un etimon nesigur ori necunoscut.

Exemple de interpretări eronate, întâlnite în liste de cuvinte, glosare regionale sau chiar (ori, mai ales) în dicționare generale sunt numeroase și, din păcate, unele s-au perpetuat de la o lucrare lexicografică la alta. O serie de asemenea interpretări sunt semnalate în articole și note ale specialiștilor etimologiști care analizează cu atenție, în special, materialul din DLR și MDA și propun numeroase corecturi de care este obligatoriu să se țină seama în viitorul *Dicționar-tezaur al limbii române*. Dintre autorii care au intervenit

masiv și serios cu astfel de observații trebuie neapărat menționați Andrei Avram¹, Dumitru Loșonți² și I. Mării³.

Recent, domnul Andrei Avram a publicat un articol consacrat, în mod special, problemelor de acest fel: „Palatalizarea consoanelor și etimologia limbii române”, în *Studii și cercetări lingvistice*, LXV, 2014, 1, p. 3–21. Atât prin soluțiile etimologice propuse și susținute, de regulă, cu argumente multiple și convingătoare, cât și prin tabloul deosebit de clar și util prezentat în continuarea articolului, Andrei Avram înfățișează posibilele corespondențe între diverse grafii întâlnite în dicționare (mai rar, în alte lucrări) și anumite sunete (în majoritatea cazurilor consoane prepalatale sau palatale).

3. Pentru a nu extinde observațiile la alte lucrări, citez câteva situații discutabile oferite chiar de opere realizate în Sectorul de dialectologie din cadrul Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”.

În Gl. Olt. apare cuvântul *cruciță* s. f. ‘buchețel’, sens, nemaîntâlnit în limba română, ilustrat prin exemplul: *Pun la ploscă o batistă albă c-o cruciță de busuioc* (Gl. Olt., pct. 944 – Costești, comuna Balta, jud. Mehedinți). La o „citire” mai atentă, am constatat că termenul este interpretat greșit atât din punct de vedere formal, cât și semantic. În realitate, este vorba de un cuvânt *cruciță* s. f., cu sensul ‘pic, fărâșă, pușin, fir’, provenit din srb. *krušac* ‘bucată, bucăciță (de sare)’ (nu *krušak*, cum, greșit, apare în *Introducere* la DGS) (cf. băn. *crușet* ‘fărâșă, bucată, drob de sare, de brânză etc.’, v. DA, s.v.) (cf. Marin 2009: IX).

În același Gl. Olt. apare verbul *zămârșește, se* ~ [despre unt] ‘se acrește’, atestat din punctul cartografic 923 – Tulburea, jud. Dolj; cuvântul este preluat în DLR, s.v. *zămârși*, pentru care se propune drept etimon bg. замърся. În DGS, termenul a fost redat prin *zămârși, a se* ~, propunere care poate fi susținută, după părerea noastră, prin argumente semantice și fonetice: a) considerăm că el aparține unei bogate familii de cuvinte, derivate din *zămârcă* < *zemîrcă* < *zeâmă* + suf. [?]-*urcă*, cum sunt *zămârcea*, *zămârceală*, *zămârci*, *zămârcit*, toate întâlnite prin nord-vestul Munteniei și atestate în DLR, având diferite sensuri depreciative decurgând de la unele dintre semnificațiile substantivului *zeamă* (v. DLR, s.v.). Reținem dintre acestea pe *zămârci* vb. refl. 1. [despre fructe] ‘a se muia’; p. ext. ‘a se strivi’; 2. [complementul direct indică băuturi alcoolice] ‘a dilua’; 3. intrans. [despre oameni] ‘a pâlăvrăgi’, toate preluate din D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1967. Sensul din Gl. Olt.,

¹ Intervențiile lui Andrei Avram în această direcție, publicate, de-a lungul anilor, în diverse reviste de specialitate sau în alte lucrări, au fost reunite în cele patru volume apărute în colecția Etymologica: Avram 1997; 2000; 2001; 2006.

² Vezi, între altele, cele două volume din Etymologica: Loșonți 2001; 2007, dar și alte contribuții, precum Loșonți 2006; 2009; 2012 ș.a.

³ O parte dintre contribuțiile în acest sens au fost reunite în Mării 2004; 2005.

definit incomplet, este, de fapt [d. unt] ‘a se strica lăsând zeamă, zer (care îl degradează)’; b) din punct de vedere fonetic, trecerea de la *zămârci* la *zămârși* s-a făcut prin varianta *zămârși*, pe care am considerat-o cuvânt-titlu (cf. *storci* > *storși*), devenit, în grai, *zămârși* prin schimbarea lui [ș] în [s] (cf., de ex., *mocicoli/moșcoli/moscoli*, în Avram 2001: 82).

În sfârșit, mai amintim din Gl. Olt. cuvântul *mormăie*, *se* ~ vb. refl. ind. prez. 3 sg., glosat ‘se frământă’: *Punem [apă] în postavă și mestecăm cu făina și-o... cum se spune la noi, se mormăie și dup-aceea o facem și-o punem pe cârpători* (Gl. Olt. pct. 935 – Dobrița, jud. Gorj). În pofida faptului că Dumitru Loșonți (2001: 83), îndoindu-se de existența vocabulei (de altfel, atestată în ALR I, h. 1847, pct. 835 – Câmpu lui Neag, jud. Hunedoara), propune un etimon *formăi* ‘a da formă aluatului’ (cu [f] – [m] > [m] – [m]), în DGS l-am păstrat și, pentru a-i da „transparentă”, considerându-l derivat de la *mormán*, l-am definit [d. aluat] ‘a se frământa adunându-l grămadă’. Motivul pentru care am procedat în acest fel pornește de la admiterea fluctuației *-ăni ~ -ăi*, considerată de Andrei Avram „fenomen banal” (cf. *pâncăni ~ poncăi*; Avram 1997: 182, și *chercăni/chircăni~chircăi*; *idem*: 206). De altfel, un exemplu similar este oferit chiar de Gl. Olt., unde *mormăni* este atestat pentru *mormăi*: [Ursul] *l-a luat în brațe și mormănind la el a sărit băiatu* (Gl. Olt., pct. 907 – Vaideeni, jud. Vâlcea).

4. Cauzele pentru care am propus această dezbateră sunt multiple.

4.1. Perspectiva din ce în ce mai apropiată și, deci, tot mai presantă a introducerii între izvoarele excerptate pentru *Dicționarul-tezaur al limbii române* a materialului dialectal impresionant, furnizat de noile atlase lingvistice (regionale), și de numărul impunător al culegerilor de texte dialectale (ilustrând graiurile dacoromâne vorbite în România și în afara granițelor țării), publicate în ultimii 50 de ani, îndeamnă și impune o acțiune conjugată din partea lexicografilor și a dialectologilor. Ni se pare o impietate să nu se utilizeze (selectiv) aceste surse bogate în material inedit și în idei valoroase pentru interpretarea acestuia, dar și a celui existent deja în DA și DLR (cf. Marin 2014).

O mulțime de probleme privind literarizarea s-au ivit cu ocazia alcătuirii glosarelor publicate separat sau care însoțesc volumele de texte dialectale, probleme pe care nu suntem convinși că le-am rezolvat întotdeauna corect. Ezitățile, nesiguranța explică de ce, în unele glosare dialectale formele literarizate sunt însoțite de cele redate în transcriere fonetică (v. DGS, s.v. *băbiță*² [bágiță] ‘boală a sugarilor în perioada dentiției, care se manifestă prin colici și diaree’, în Tulcea, *belț* [gélț] ‘gaură pentru nojiță la opincă’, în Vrancea, *cerbiș* [cerǵiș] ‘măduvă din oasele de animale (oi, vite)’, în Constanța, *chingă* 2° [t’ingă] ‘opleanul din față la sanie’, în Gorj, și 3° [t’ingă] ‘fiecare dintre stinghiile fixate între căpriori, pentru a-i consolida’, în aceeași zonă ș.a. Teama de a nu reconstitui forme inexistente în limba literară (și nici în graiuri) ne-a

determinat ca, în unele situații, să menținem exclusiv notația fonetică. Este cazul cuvintelor din Gl. Olt. formate cu sufixele *-oń*, *-oańe*: *băcńń* ‘baci’, *řigăńńń* ‘meșteri řigani’, preluate ca atare și în DGS¹. Aceeași explicație există pentru anumite forme notate doar în transcriere fonetică, întrucât eventualele literarizări întâlnite în diverse lucrări nu satisfac exigențele unei explicații plauzibile (fie nu corespund unei forme literare acceptabile, fie reprezintă interpretări eronate). Așa sunt, de exemplu, cele câteva cuvinte din *Glosarul* de la sfârșitul volumului TDBN: *toźmáz* ‘tăiței’, *źalog*, pl. *źalóz* ‘știulete de porumb’ ș.a.

4.2. Un alt motiv pentru care s-a propus această discuție îl constituie pregătirea pentru publicare a unui CD cuprinzând mostre de graiuri românești (dacoromâne) vorbite în afara granițelor țării: din Republica Moldova, din Ucraina (zonele de la est de Nistru, începând din așa-numita Transnistrie până la Bug și mai departe, în ținuturile Lugansk și Donețk, nordul Bucovinei, nordul Maramureșului – regiunea Transcarpatică), din Ungaria, din Serbia (Banatul sârbesc) și din nordul Bulgariei². Ca și în cazul CD-ului publicat în 2014 (Marin, Tiugan 2014), *t e x t e* dialectale care însoțesc varianta sonoră urmează a fi redată atât în transcriere fonetică, oglindind rostirea din grai (înregistrată pe CD), cât și într-o formă literarizată. Tipul de transpunere a textului dialectal într-o variantă „literară” este asemănător cu cel utilizat, de exemplu, în citatele ilustrative din Vulpe 1980, din Gl. Munt. și din DGS. Astfel, pentru păstrarea/sugerarea individualității zonei reprezentate în lucrare, se mențin elementele lexicale (fiecare termen dialectal fiind glosat, în textul literarizat, imediat după cel din grai³); se mențin, de asemenea, particularitățile morfologice ale textului dialectal, de tipul *căpre* ‘capre’, *gremezi* ‘grămezi’, *închig* ‘închid’, *văz* ‘văd’, *ei vede* ‘ei văd’, *mi-s, ni-s* ‘sunt, suntem’, *coțche*, pluralul substantivului feminin *coțcă* ‘pătrăciță de hârtie folosită la sorți’ ș.a. (cf. Vulpe 1980: 42, n. 32) sau anumite fonetisme specifice unei zone ori alteia: *dă/di* ‘de’, *păr(ă)* ‘până’, *pră* ‘pe’, *să* ‘se’ ș.a. (cf. Gl. Munt.: 4; Marin 2009: XXII).

Cu prilejul acestei transpuneri a textului dialectal în variantă literară se ivesc o serie de probleme legate de respectarea autenticității vorbirii populare (locale), astfel încât cititorul (care nu consultă varianta transcrisă fonetic) să-și poată forma totuși o imagine cât mai apropiată de grai.

5. În concluzie, subliniem că problemele ridicate de literarizarea *f o r m e l o r* (*l e x i c a l e*) dialectale diferă de cele care privesc

¹ Realitatea etimologică a sufixului *-oń*, *-oańe* a fost păstrată și în *Dicționarul subdialectului băbățean* (vezi vol. I, Timișoara, 1985, p. 14).

² Între timp, lucrarea a fost publicată în Editura Academiei Române.

³ Cf. *ciuvalu* [= sacul], *decăre* [= pogoane], *făsui* [= fasole] etc.

transpunerea textului dialectal într-o variantă adecvată punerii în circulație și utilizării în scopuri științifice (și nu numai) a materialului cules în cadrul anchetelor de teren, publicat (în transcriere fonetică) sau aflat în arhive sonore.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Andrei, 1997, *Contribuții etimologice*, București, Editura Univivers Enciclopedic.
- Avram, Andrei, 2000, *Probleme etimologice*, București, Editura Univivers Enciclopedic.
- Avram, Andrei, 2001, *Noi contribuții etimologice*, București, Editura Univivers Enciclopedic.
- Avram, Andrei, 2006, *Comentarii și ipoteze etimologice*, București, Editura Academiei Române.
- Gheție, Ion, Al. Mareș, 1974, *Introducere în filologia românească*, București, Editura Enciclopedică Română.
- Loșonți, Dumitru, 2001, *Soluții și sugestii etimologice*, București, Editura Univivers Enciclopedic.
- Loșonți, Dumitru, 2006, „Etimologie și dialectologie”, în *Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Național de dialectologie*, Baia Mare, 5–7 mai, 2006, Cluj-Napoca, Editura Mega, p. 101–113.
- Loșonți, Dumitru, 2007, *Certitudini și ipoteze etimologice*, București, Editura Academiei Române.
- Loșonți, Dumitru, 2009, „Metamorfoze formale și semantice”, în *Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internațional de dialectologie*, Baia Mare, 19–21 septembrie, 2008, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, p. 177–187.
- Loșonți, Dumitru, 2012, „Din terminologia păstoritului (I)”, în *Lucrările celui de-al XIV-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, Cluj-Napoca, 16–17 septembrie 2010, Cluj-Napoca, Editura Argonaut Scriptor, p. 237–253.
- Marin, Maria, 2009, „Introducere”, în DGS, I, p. VII–XXVIII.
- Marin, Maria, 2014, „Importanța lexicului dialectal pentru *Dicționarul-tezaur al limbii române*”, *Limba română*, LXIII, 1, p. 49–62.
- Marin, Maria, Tiugan, Marilena, 2014, „*Harta sonoră*” a graiurilor și dialectelor limbii române, București, Editura Academiei Române.
- Marin, Maria, Carmen-Ioana Radu, Daniela Răuțu, Marilena Tiugan, 2016, „*Harta sonoră*” a graiurilor dacoromâne vorbite în afara granițelor României, București, Editura Academiei Române.
- Mării, I., 2004, „Observații privind literalizarea sau literarizarea notației fonetice a formei cuvintelor”, în Mării I., *Contribuții la lingvistica limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, p. 70–78.

- Mării, I, 2005, *Note și studii de etimologie lexicală dacoromână*, București, Editura Academiei Române.
- Rosetti, Al, 1967, *Introducere în fonetică*, București, Editura Științifică.
- Trubeckoi Nikolaj S., 1971, *Fondamenti di fonologia*, Edizione italiana a cura di Giulia Mazuoli Porru, Giulio Einaudi editore, Torino.

SIGLE

- DA: *Dicționarul limbii române*, București, Academia Română, 1913–1948.
- DGS: *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha. Coordonator: Maria Marin, București, Editura Academiei Române, vol. I (literele A–C), 2009; vol. II (literele D–O), 2010; vol. III (literele P–Z), 2011.
- DLR: *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă, București, 1965–2010.
- Gl. Munt.: Marin, Maria, Mărgărit, Iulia, *Glosar dialectal. Muntenia*, București, 1999.
- Gl. Olt.: Boris Cazacu (coord.), *Glosar dialectal. Oltenia*, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, București, 1967.
- MDA: *Micul dicționar academic*, I–IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- TDBN: *Texte dialectale. Bistrița-Năsăud*, de Maria Marin, Marilena Tiugan, București, 1987.

Maria MARIN
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”, București

ISTORIA LIMBII ROMÂNE

CÂTEVA CONSIDERAȚII PE MARGINEA GLOSELOR INTRATEXTUALE DIN *CĂRTICICA NĂRAVURILOR BUNE PENTRU TINERIME* (SIBIU, 1819)

QUELQUES REMARQUES SUR LES GLOSSES INTRA-TEXTUELLES DANS
CĂRTICICA NĂRAVURILOR BUNE PENTRU TINERIME [LE LIVRE DES
BONNES MANIÈRES À L'USAGE DE LA JEUNESSE] (SIBIU, 1819)

(Résumé)

Dans notre étude, nous allons nous pencher sur l'analyse des gloses intra-textuelles parenthétiques répertoriées dans un ouvrage traduit de l'allemand en roumain par Moise Fulea, intitulé *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime* [Le livre des bonnes manières à l'usage de la jeunesse] (Sibiu, 1819), tout en mettant en évidence, au-delà des informations sémantiques véhiculées, le caractère didactique de celles-ci.

Mots-clés: Moise Fulea, Johann Heinrich Campe, gloses intra-textuelles, marquage parenthétique.

1. Introducere

Un subiect predilect al cercetărilor din ultimii ani îl reprezintă modul de realizare, de exprimare a gloselor (Steuckardt, Niklas-Salminen 2005; Timotin 2013: 205–221; Aldea 2011: 15–22; Aldea 2012: 305–309).

În lucrarea noastră nu ne propunem să realizăm o trecere în revistă a studiilor teoretice consacrate acestei teme, ci dorim să ne aplecăm exclusiv asupra analizei gloselor intratextuale repertoriate în *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime*, lucrare tradusă din germană în română de Moise Fulea și tipărită la Sibiu, în tipografia lui Ioan Bart, în 1819.

1.1. Moise Fulea: schiță bio-bibliografică

Născut în 1787, în Ludoș (jud. Sibiu) – decedat în 14/26 noiembrie 1863 în Sibiu (Păcurariu 1996, s.v. *Fulea Moise*), Moise Fulea a urmat studiile

liceale cu specializarea filosofie și drept la Cluj (Roșca 1937: 19), după care, începând cu anul 1812, cu susținerea „fondului sidoxial” (Roșca 1911: 7), a fost acceptat la studii teologice la Universitatea din Viena (Roșca 1911: 7; Păcurariu 1996, s.v. *Fulea Moise*). Rechemat de la studii doi ani mai târziu de către episcopul Vasile Moga, Moise Fulea „a fost numit director al școalelor [românești ortodoxe, nota n. – M.A.] din întreaga dieceză” (Roșca 1911: 7), succedând în această funcție lui Dimitrie Eustatievici (1786–1795), Radu Tempea (1795–1808) și Gheorghe Haines (1808–1814): „[...] pentru supraveghierea școalelor din eparhia bisericeii noastre din Ardeal au fost instituți ca inspectori: Dimitrie Eusthatievici numit de episcopul Gedeon Nichitici [...], apoi Radu Tempian; George Haines și Moise Fulea, protopopul Sibiului al II-lea” (Roșca 1911: 25)¹. În același timp, el a funcționat și ca „protopresbiterul tractului Sibiului II, și asesor consistorial” (Roșca 1911: 92).

Dincolo de activitatea sa teologică bine cunoscută și apreciată, Moise Fulea a fost implicat și în organizarea învățământului transilvănean, în general, și a „unui seminar corespunzător pentru creșterea clerului ortodox” (Roșca 1911: 7), în particular, implicare înregistrată în documentele epocii (Albu 1972: 890–897; Oltean 1989: 169–172). Pentru a asigura un personal pedagogic instruit care să predea în școlile românești neunite, pe lângă obiectele de studiu cu specific teologic, începând din 1816 și „Până pela anul 1830 Moise Fulea ca director de școale, a ținut dela Dumineca Tomii, până la Rusalii și un curs așa numit pedagogic, sau mai bine pregătitor, în care curs junii și toți, cari aspirau a fi dascăli, se exerciau în toate acele obiecte, cari se învățau pe atunci în școalele noastre poporale: Cântările bisericești și tipicul, cetirea și aritmetica, cele 4 specii, scrierea, catehismul” (Roșca 1911: 25). După 1830, a continuat să predea „în cursul teologic [...] Cântările bisericești și Tipicul” (Roșca 1911: 86), până în octombrie 1849, când, „din cauza slăbiciunii bătrânețelor”, a solicitat „să fie dispensat de deregătoria profesorală, pe care o purtat 35 ani” (Roșca 1911: 21).

Ca dascăl, Moise Fulea a fost conștient de importanța și necesitatea cărților, în general, și a manualelor școlare, în particular. În această calitate, M. Fulea va contribui la înzestrarea școlilor cu manuale prin efortul personal de transpunere – „Acest obicei [...] de a traduce cărțile de școală de-a dreptul din nemțește, nu trebuie să surprindă prea mult. El stă, pe de o parte, în

¹ Vezi și N. Albu, *Copia unui manuscris necunoscut al lui Moise Fulea*, în „Mitropolia Ardealului”, anul XVII, noiembrie-decembrie 1972, nr. 11-12, p. 890; Vasile Oltean, Școala românească din Șcheii Brașovului, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 169; Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș pînă în 1918*, Cluj-Napoca, 1992, p. 280, 356-357; Onisifor Ghibu, *Din istoria literaturii didactice românești*, ediție îngrijită de Octav Păun, Tabel cronologic, studiu introductiv, note și comentarii: V. Popeangă, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1975, nota 36, p. 287.

legătură cu sistemul practicat la Viena, de a da în două limbi cărțile socotite acolo bune pentru școală, pe de alta ele sânt o urmare a convingerii rămânerii noastre în urmă, în ce privește școala, și a înaintării noastre mai grabnice prin adoptarea aproape literală a mijloacelor de care se servesc germanii în opera lor de luminare” (Ghibu 1975: 82) – în românește a două lucrări, întrebuițate în arealul habsburgic în procesul de educare și formare a tinerilor elevi, devenind astfel „autorul cărților didactice” (*Minerva. Enciclopedie română* 1929, s.v. *Fulea Moise*). Prima dintre acestea este o *Bucoavnă sau cărticică de nume pentru trebuința pruncilor românești neuniți din Ardeal*, tradusă din germană după *Abecedarul nemțesc pentru școlile orășenești și apărută la Sibiu, în tipografia lui Gheorghie de Clozius, în 1815, reeditată în 1820 și 1926* (Ghibu 1975: 80–82). Patru ani mai târziu, vede lumina tiparului o altă lucrare tradusă tot din germană, „care putea fi socotită drept continuare a bucoavnei” (Ghibu 1975: 82), intitulată *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime*, care, la rândul său, a cunoscut două ediții (1819, 1837). Pe lângă aceste două traduceri, Moise Fulea va publica și o *Bucoavnă de normă cu slove românești și latinești*, Sibiu, 1820 (Roșca 1911: 92), ce „[...] a fost o metodică pentru auditorii cursurilor preparandiale de pe atunci, numite «normă»” (Diaconovich 1900, s.v. *Fulea, Moisi*).

1.2. Moise Fulea, *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime* (Sibiu, 1819)

În continuare, voi face o prezentare succintă a volumului care stă la baza analizei noastre. Astfel, pentru realizarea studiului nostru, am folosit exemplarul aflat în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga”, din Cluj-Napoca, înregistrat sub cota BRV 1035.

Cărticica năravurilor bune pentru tinerime a apărut la Sibiu, în 1819, în tipografia lui Ioan Bart. Însumând 146 de pagini, cartea este o traducere în românește a lucrării lui Johann Heinrich Campe, *Sittenbüchlein für Kinder aus gesitteten Ständen* (1790)¹, putând fi înscrisă în „literatura pedagogică ce cunoscuse un deosebit avânt în Germania, recomandând comportarea «burgheză» și respectul preceptelor religioase” (Duțu 1968: 312).

Redactată integral cu grafie chirilică și organizată în patru părți, numite „dialoguri”, cartea aduce în prim-plan un set de reguli socio-morale elementare și necesare fiecărui individ pentru a deveni un cetățean al „marelui imperiu”, însă, deși „Cartea lui Fulea e foarte frumoasă, plină de idei morale expuse într-o formă convingătoare, dar ea e cu totul străină de viața și firea românului” (Ghibu 1975: 189).

¹ Consultat on-line în 3 aprilie 2015: http://digisrv-1.biblio.etc.tu-bs.de:8080/docportal/servlets/MCRFileNodeServlet/DocPortal_derivate_00019712/1006-9756.pdf.

2. Glose intratextuale în *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime*

Lectura volumului ne-a permis să notăm prezența unor elemente lexicale explicative intratextuale. În prezentarea noastră, ne vom opri doar asupra gloselor intratextuale marcate parantetic, prin semnul grafic paranteze rotunde „(...)”, neinteresându-ne glosele introduse prin apozeme sau mărci explicative (GALR 2008, II: 655–668)¹.

Prin urmare, parcurgerea volumului ne-a permis identificarea a 102 situații în care, pe de o parte, un termen presupus a fi mai puțin cunoscut sau chiar necunoscut este urmat de glosa sa, iar, pe de altă parte, unui termen deja cunoscut i se atașează un echivalent neologic.

În funcție de informația comunicată, de expresia și conținutul celor doi termeni implicați în ecuație, am identificat următoarele situații:

(1) Elementele lexicale marcate parantetic aduc o informație suplimentară fie cu funcție clarificatoare, fie cu rol coeziv din punct de vedere textual.

(1.1) „*Acolo au avut el prilej de-a slugi unui om de frunte, carele tocma întru acea temniță (nu știu pentru ce) au fost poruncit craiul să-l pună, după ce s-au slobozit acela de-acolo [...]*” (Fulea 1819: 93).

(1.2) „*Întâmplându-să atunci de după vro câțva ani au fost o foamete foarte mare, despre care Iosif (întru norocul său) bine s-au fost chivernisit, că au fost cumpărat atâta grâu, cât toată Țara au putut hrăni*” (Fulea 1819: 94).

(1.3) „*Aceasta au mișcat pre bărbatul cel bătrân, ca să trimită feciorii săi întru acea țară, în care Iosif (carele s-au ținut a fi mort) încă mai avea grâu de vândut*” (Fulea 1819: 94).

(1.4) „*Voi știți cum că iubesc eu pre voi. Dacă aș fi eu acum de moarte, și aș vedea cum că voi înșivă v-ați fi făcut nenorocoși, dragii miei prunci! nici în beteșugul meu nu v-ași pofti să mă mângăiați. (Pruncii la vorbele acestea nu s-au putut conteni de plâns.) Totuși eu socotesc: [...]*” (Fulea 1819: 5–6).

(1.5) „*Știi tu încă dragul meu Moisi (așa s-au chiebat pruncul cel de 7 ani a lui Iacob cel bătrân) ce rău au vrut să-ți faci ție [...]*” (Fulea 1819: 53).

(1.6) „*După aceia au povestit Similachie la Farica lui (așa s-au chiebat fata cea sălbatecă) de multe ori ceva de Patriia sa [...]*” (Fulea 1819: 102).

(1.7) „*Priiatine! dacă e numai aici drept, (arătând pre piept) nu-i nici o lipsă, toate să pot suferi*” (Fulea 1819: 122).

(1.8) „*Dragilor prunci! (aici s-au întors cătră micuți), voi încă nu înțălegeți ce am zis eu acum [...]*” (Fulea 1819: 122).

Examinarea exemplurilor de la (1.1) la (1.8) ne permite să observăm că parantezele rotunde delimitează grafic o sintagmă, o structură sau chiar un enunț. Exceptând primele două exemple, notăm că restul secvențelor textuale explicative – de la (1.3) până la (1.8) – corespund textului original german. Astfel, în exemplele de la (1.1) până la (1.4), conținutul marcat parantetic,

¹ Precizăm, de asemenea, că nu interesează în studiul de față în ce măsură Moise Fulea rămâne fidel textului lui Campe sau aduce completări acestuia.

prin precizările pe care le aduce, contribuie la înțelegerea și clarificarea contextului discursiv. Cum de altfel informațiile suplimentare organizate în jurul verbului metalingvistic *a (se) chema* și marcate în exemplele (1.5) și (1.6) vin să delimiteze, să identifice și să precizeze cuvântul explicat. Mai mult, prin informația parantetică din exemplele (1.7) și (1.8) se introduce o indicație regizorală de tip gestual al cărei rol e de a scoate în evidență efectul pe care autorul îl așteaptă de la cei care citesc textul, și anume de a vizualiza scena și de a empatiza cu eroii săi.

(2) Elementul lexical presupus a fi necunoscut sau mai puțin cunoscut este glosat prin corespondentul sinonimic latinesc.

(2.1) „Odată [...] ședea [...] sub un **teiu (tilia)** umbros [...]” (Fulea 1819: 2–3).

(2.2) „[...] *altora facem pentru că nime (nemo) nu vrea bucuros a să certa* [...]” (Fulea 1819: 24).

(2.3) „[...] *cum că doară într-aceasta stă păstrarea, ca toate, ce are oare cineva să le pună sus, și să le închidă (claudere) fără de-a să folosi acela a cui sânt* [...]” (Fulea 1819: 36).

(2.4) „[...] *totuș în oarece întâmplare (casus) mai mult să cinstește* [...]” (Fulea 1819: 31).

(2.5) „*Căci aerul într-o casă închis e otravă (toxicum) primejdioasă*” (Fulea 1819: 19).

(2.6) „[...] *și dacă nu să iubește un prunc (puer) de părinți și de dascălul său, destul de greu e aceasta*” (Fulea 1819: 23).

(2.7) „[...] *săracul (miser) acela bărbat, avusă muiare și cinci prunci* [...]” (Fulea 1819: 7).

(2.8) „*Precum p.p. un bulbuc (glebula) de nea, carele de pre un munte în jos să prăvălește, tot mai mare să face, și tot mai iute să prăvălește* [...]” (Fulea 1819: 28).

(2.9) „[...] *careia facere de bine în toată seara o putea în cărticica sa cea de zi (diarium) semna*” (Fulea 1819: 1).

(2.10) „[...] *că cine au fost odată în propriile sale lucruri (negligens) leneș și (disipator) răsipatoriu, unul ca acela și în lucrurile străine va fi așa*” (Fulea 1819: 30).

(2.11) „[...] *din nebăgare de samă s-au desbumbat până la indusium (cămașe)* [...]” (Fulea 1819: 9).

Fie exemplele de la (2.1) până la (2.8). Lectura acestora evidențiază faptul că toate cuvintele glosate prin indicarea echivalentului latin fac parte din vocabularul de bază al limbii române. O analiză etimologică a termenilor explicați atestă apartenența acestora fie la fondul latin moștenit – exemplele de la (2.1) la (2.4), fie la cel împrumutat din slavă – exemplele de la (2.5) la

(2.7)¹ –, sau sunt creații expresive cu bază latină – exemplul (2.8) (cf. DER, s.v. *bulbuc*). De asemenea, este evident că prezența gloselor exprimate prin sinonime latinești din exemplele de la (2.1) până la (2.8), glose inexistente în originalul german, conferă textului o valoare aparte, în sensul în care, pe de o parte, contribuie la configurarea personalității traducătorului, evidențiind erudiția acestuia (cunoașterea limbii latine, cunoaștere indispensabilă în epocă, întrucât latina era limba de referință și de circulație a Europei) și, pe de altă parte, atestă rolul didactic și formativ al acestei cărți (însușirea unor elemente lexicale latinești).

În schimb, credem că în exemplele (2.9) și (2.10) glosa ar putea avea o dublă interpretare, în funcție de lecțiune: pe de o parte, ar putea fi considerată exclusiv un corespondent latin al termenului explicat (*diarium, negligens, dissipator*), iar, pe de altă parte, ar putea fi văzută ca un împrumut învechit din latină (*diarium, negligens, dissipator*).

Mai mult, în cazul exemplului (2.10), notăm, pe de o parte, topica inversată a termenilor ecuației, și anume glosa ocupă poziția primă, urmată imediat de termenul explicat și, pe de altă parte, ortografierea cu un singur „s” în cazul cuvântului *dissipator* în loc de „ss” (cum e în latină). Totuși, redarea cuvântului *dissipator* cu un singur „s” ar putea fi un argument adus valorii de latinism învechit. În plus, atât *diarium*, cât și *dissipator*² sunt înregistrați în DLR^a ca forme „învechite”, în timp ce *neglighens* nu e reținut.

În ceea ce privește exemplul (2.11), chiar dacă nu respectă structura examinată sub (2), îl înregistrăm aici, deoarece este unicul construct identificat în ansamblul textului, unde un cuvânt latin inclus în text, *indusium*, este glosat prin corespondentul românesc, *cămașe*.

(3) Termenul explicat, adaptat sistemului limbii române atât în plan grafic, cât și fonetic și morfologic, este glosat printr-un echivalent sinonimic în general cunoscut sau cu circulație regională.

(3.1) „Odată fiind el [...] la o **nupție (nuntă)** a unui prieten al său [...]” (Fulea 1819: 8).

(3.2) „Căci un **proditor (descoperitoriu)** să urește de tot feliul de om [...]” (Fulea 1819: 99).

(3.3) „[...] îi era rușine a **mendica (cerși)** [...]” (Fulea 1819: 14).

¹ Referitor la glosa din exemplul (2.7), notăm că redactorii DLR^a înregistrează cuvântul sub forma *mizer*, atribuindu-i două definiții. Interesează aici doar prima, realizată prin sinonimie, și anume: „(despre ființe) Sărman, nenorocit”, urmată de referința de atestare – r. 5/p. 32, din Fulea 1819: „fiind săracul acela tinăr”. Semnalăm pe marginea atestării, în cazul în care, în viitor, acest articol ar fi revizuit, că prima ocurență în lucrarea citată figurează pe r. 11/p. 7.

² Pe marginea atestării cuvântului *dissipator*, semnalăm, în cazul revizuirii articolului din DLR^a, că referința actuală la Costinescu 1870, respectiv la Laurian și Massim 1873 ar putea fi înlocuită cu cea din Fulea 1819.

(3.4) „Mai pre urmă de aveți și **celed** (**oameni de casă, familie**) faceți-i să cunoască ei din toate lucrurile [...]” (Fulea 1819: 107).

(3.5) „Odată, când au fost el de 70 de anni, ședea într-o **silensă** (**tăcută**) seară de vară [...]” (Fulea 1819: 2).

(3.6) „Un om, carele fără **promeritul** său (**amiruirea**) sau fără greșala sa [...]” (Fulea 1819: 30).

(3.7) „[...] și care nu sânt de față și **i-au suțedăluit** (**i-au umblat bine**) de vro câteva ori [...]” (Fulea 1819: 87).

(3.8) „Cea mai plăcută alui **ocupație** (**lucru**) era, ca să-și adune proprii săi, și ai vecinului său prunci împrejur [...]” (Fulea 1819: 2).

(3.9) „[...] că tuturor acelor, ce-au primit **doctrina** (**învățătura**) lui și au urmat părințescului lui sfat, foarte bine le-au umblat” (Fulea 1819: 2).

(3.10) „[...] și s-au lăsat lângă el jos, pentru ca să înceapă cu el un **dialog** (**vorbire**) plină de dragoste” (Fulea 1819: 3).

(3.11) „[...] că voi toți ați fost câte odată **infirmi?** (**bolnavi**) [...]” (Fulea 1819: 6).

(3.12) „[...] când să juca sau să ducea la **promenad** (**spațir**) [...]” (Fulea 1819: 6).

Examinarea exemplurilor de la (3.1) până la (3.7) ne permite să constatăm că, exceptând exemplul (3.4), unde rom. *celed* este un împrumut din maghiară (cf. magh. *cseléd*), în toate celelalte situații cuvintele explicate au etimon latin.

Astfel, rom. *nupție*¹ din exemplul (3.1) își află originea în lat. *nuptiae*. Rom. *proditor* din exemplul (3.2), cu originea în lat. *proditor*, al cărui sens de bază, la fel ca în situația noastră, în latină e de ‘cel care descoperă’, e înregistrat în DLR^a doar cu sensul de ‘trădător, vânzător’. În cazul exemplului (3.3), remarcăm adaptarea la sistemul fonetic și morfologic românesc a verbului lat. *mendico*, *-are*, formă neînregistrată de dicționarele noastre². În exemplul (3.5), rom. *silensă*, provenit din lat. *silens*, *-tis*, este atestat cu forma *silensu*, pl. *silense* în Vallian 1839³. Rom. *promeritul* din exemplul (3.6), cu etimonul latin *promereo* având sensul de ‘a câștiga, a merita’, nu e înregistrat în DLR^a; în schimb, glosa acestuia, rom. *amiruirea*, derivat din *amirui*⁴, e atestată de

¹ Notăm că rom. *nupție* nu e înregistrat în DLR^a, ci doar derivatul adjectival *nupțial*.

² E cunoscut că rom. *a cerși* are la bază, conform explicației furnizate de DER, forma veche a conjunctivului lat. *quaesīvi* > *cerșii* a verbului *a cere* < lat. *quaerere*.

³ Cf. DLR^a, s.v. *silensă*. Propunem, în cazul revizuirii articolului, inserarea atestării identificate în Fulea 1819.

⁴ Cf. DLR^a, s.v. *amirui*: „din *mirui*, cu acel *a* protetic, care se întâlnește adesea în cuvintele împrumutate din ungurește. Magh. *nyerni*; În Transilvania «a câștiga, a dobândi»”.

redactorii DLR^a cu acest sens la Pop-Barcianu 1900¹. Și în exemplul (3.7), cuvântul explicat își are indiscutabil etimonul în lat. *succedere*, însă e posibil să fi fost împrumutat din franceză (fr. *succeder*) (cf. DLR^a, s.v. *sucțedălui*). Întrebuințat în Transilvania și Bucovina, conform informației înregistrate în DLR^a, acesta „de obicei construit cu dativul: *a-i reuși o acțiune; a avea succes într-o acțiune*” e atestat cu acest sens la Barițiu 1889².

Dacă termenii explicați, discutați anterior, sunt astăzi ieșiți din uz, în exemplele de la (3.8) până la (3.12) termenii explicați (latino-romanici) sunt glosați prin echivalente sinonimice general cunoscute și cu circulație largă sau regională³.

(4) Termenul explicat este glosat prin echivalente sinonimice general cunoscute sau cu circulație locală ori regională.

(4.1) „*Jară de să afla oameni fără de D[**u**]mnezeu (credință), carii lui însuși făcea nedreptate [...]*” (Fulea 1819: 2).

(4.2) „*[...] pentru că acesta să isprăvește cu capul, sau mai bine să zic cu inima (sufletul) [...]*” (Fulea 1819: 12).

(4.3) „*Jară cel mai mare era totdeauna leneș, și fără bucurie (chef)*” (Fulea 1819: 21).

(4.4) „*[...] pentru care ca un vrednic de urgisire om de nemic (sau rău) au trebuit [...]*” (Fulea 1819: 27).

(4.5) „*[...] și l-au pus moștean preste toate averile (bunurile) sale*” (Fulea 1819: 35).

(4.6) „*[...] atunci sânteți grijitori (păstrători) prunci*” (Fulea 1819: 36).

(4.7) „*[...] și nu mult după aceia au călătorit cătră o insulă (ostrov) în care să vindea oamenii [...]*” (Fulea 1819: 102).

(4.8) „*Oare nu-și samână țăranul (plugariul) pământul său iară [...]*” (Fulea 1819: 119).

(4.9) „*[...] căci el au fost un negoțitoriu (negoțiator) foarte văzut [...]*” (Fulea 1819: 7).

(4.10) „*[...] și când iaste nădușală, plinele de răpaos vânturi de cătră apus (zefire) ne răcoresc*” (Fulea 1819: 129).

(4.11) „*Însă după vro câtăva vreme iară ș-au venit în fire (s-au descebăluit) și apoi au început bine durerile*” (Fulea 1819: 18).

(4.12) „*[...] pentru care să cumpere bucate, și i-au pus în dulapul (castănul) său*” (Fulea 1819: 109).

¹ Și în acest caz, în eventualitatea revizuirii articolului, se poate adăuga și această referință mult mai timpurie față de cea indicată de DLR^a.

² Și aici referința atestării ar putea fi actualizată.

³ Doar în exemplul (3.12) notăm o variantă a lui *promenadă*, cuvânt cu etimologie multiplă, cf. DLR^a: din fr. *promenade*, germ. *Promenade*, în timp ce glosa e realizată printr-o variantă grafică a lui șpațir (din germ. *Spazier*).

Remarcăm, în cazul exemplului (4.10), că termenul explicant exprimat prin forma învechită *zefire* sintetizează structura explicată *vânturi de cătră apus*. În exemplele (4.11) și (4.12), glosele sunt realizate prin regionalisme, și anume *a se descebălui* pentru *a-și veni în fire*, respectiv germanismul *castăn* pentru *dulap*. Notăm pentru ultimele două exemple că ambele sensuri sunt înregistrate în DLR^a, însă atestarea e târzie: primul e atestat la Bărac 1846, în timp ce pentru al doilea e indicat „volumul XVII din *Răspunsuri la Chestionarul lingvistic al lui B. P. Hasdeu* (manuscris legat în 18 vol.)” (cf. DLR^a, s.v. *castăn*).

3. În loc de concluzii

Examinarea corpusului nostru ne-a permis să constatăm că, dincolo de informațiile semantice vehiculate, toate aceste glose, exceptându-le pe cele înregistrate de la (1.3) până la (1.8), nu figurează în originalul german. Prin marcarea acestora, Moise Fulea caută să se asigure că elementele lexicale sunt nu doar înțelese, ci și corect achiziționate de către un posibil public cititor. Mai mult, prezența acestora conferă lucrării traduse de Moise Fulea un caracter didactic.

SURSE

Fulea 1819: Moise Fulea, *Cărticica năravurilor bune pentru tinerime, acum întâiu de pre nemție pre românie întoarsă*, Sibii, În Tipografia lui Ioann Bart.

BIBLIOGRAFIE

- Albu, N., 1972, „Copia unui manuscris necunoscut al lui Moise Fulea”, în *Mitropolia Ardealului*, anul XVII, noiembrie–decembrie, nr. 11–12, p. 890–897.
- Aldea, Maria, 2012, „Valori ale mărcilor explicative în *Lexiconul de la Buda (1825)*”, în Zafiu, Dragomirescu, Nicolae (ed.) 2012, p. 305–309.
- Aldea, Maria, 2011, „Mijloace de realizare a explicării în *Dialogu. Pentru inceputul linbei romana. Intră nepotu si unchiu*, de Petru Maior”, în Chelaru-Murăruș, Cvasnîi-Cătănescu, Ene, Ușurelu, Zafiu (ed.) 2011, p. 15–22.
- Barițiu, George, 1889, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pre două sute de ani în urmă*, vol. I, Sibiu, Tipografia W. Krafft.
- Bărac, I., 1846, *Toată viața, istețiile și faptele minunatului Til Buhoglindă, cele de răs și minunate la cetire, spre trecere de vreme, în zilele sau ceasurile omului cele de odihnă*, după limba nemțească tălmăcită și acum a doua oară tipărită, Brașov, Tipografia Ioan Gött.

- Chelaru-Murăruș, Oana, Maria Cvasnii-Cătănescu, Claudia Ene, Camelia Ușurelu, Rodica Zafiu (ed.) 2011, *Text și discurs. Omagiu Mihaelei Mancaș*, București, Editura Universității din București.
- Costinescu, Ion, 1870, *Vocabular româno-francesu*, București, Tipographia Națională Antreprenor C. N. Rădulescu.
- Diaconovich, C., 1900, *Enciclopedia Română*, publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, Tomul II, Sibiu, Editura și tiparul lui W. Krafft.
- Dușu, Alexandru, 1968, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700–1821)*, București, Editura pentru Literatură.
- Ghibu, Onisifor, 1975, *Din istoria literaturii didactice românești*, ediție îngrijită de Octav Păun, Tabel cronologic, studiu introductiv, note și comentarii: V. Popeangă, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Laurian, A.T., I. Massim, 1871 [în realitate: 1877], *Dicționarul limbei române*, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români.
- Minerva. *Enciclopedie română*, 1929, Cluj, Editura Comitetului de redacție al Enciclopediei române Minerva.
- Oltean, Vasile, 1989, *Școala românească din Șcheii Brașovului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Păcurariu, Mircea, 1996, *Dicționarul teologilor români*, București, Univers Enciclopedic, 1996.
- Păcurariu, Mircea, 1992, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș pînă în 1918* [uz intern], Cluj-Napoca, [s.n.].
- Pop-Barcianu, Sab., 1900, *Dicționar român-german și german-român*, Sibiu, W. Krafft.
- Roșca, Eusebiu R., 1937, *Monografia Mitropoliei Ortodoxe Române a Ardealului începând dela repausarea Arhiepiscopului Mitropolit Andreiu Baron de Șaguna pînă astăzi. Contribuții istorice*, Sibiu, Tipografia Fondul cărților funduare.
- Roșca, Eusebiu R., 1911, *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic „Andreian” al Arhidiecezei Gr. Or. Române din Transilvania*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane.
- Steuckardt, Agnès, Aino Niklas-Salminen (sous la direction de), 2005, *Les marqueurs de glose*, Aix-en-Provence, Publications de l'Université de Provence.
- Timotin, Emanuela, 2013, „Apprendre et expliquer. Les gloses dans Une vie de Skandenberg traduite de l'italien en roumain au XVIIIe siècle”, *Revue Roumaine de Linguistique*, LVIII, 2, p. 205–221.
- Vallian, I.A., 1839, *Vocabular purtăreț rumânesc-franțozesc și franțozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*, București, Tipografia lui Friderih Valbaum.
- Zafiu, Rodica, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (ed.), 2012, *Limba română: Direcții actuale în cercetarea lingvistică (I). Gramatică, fonetică și fonologie, istoria limbii române, filologie. Actele celui de al 11-lea Colocviu Internațional*

al Departamentului de Lingvistică (București, 9–10 decembrie 2011), București, Editura Universității din București.

SIGLE

DLR^a: *Dicționarul limbii române*, tom I–XIX, ediție anastatică după *Dicționarul limbii române (DA)* și după *Dicționarul limbii române (DLR)*, București, Editura Academiei, 2010.

DER: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Saeculum, 2007.

GALR II: *Gramatica limbii române*, vol. II, Tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei, 2008.

Maria ALDEA
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

PERMISIVITATE ALOGLOTĂ ȘI CONSECINȚELE SALE ASUPRA CODURILOR LINGVISTICE FOLOSITE ÎN COMPANIILE COMERCIALE DE LA SIBIU ȘI BRAȘOV

ALOGLOTTAL TOLERANCE AND ITS CONSEQUENCES ON THE
LINGUISTIC CODES USED WITHIN THE TRADE COMPANIES OF SIBIU
AND BRAȘOV

(Abstract)

The aim of the present article is to demonstrate the existence of a multi-lingual code based on Romanian used or wishfully conceived in order to be used in the 18th century commercial company based in Sibiu whose members were traditionally considered to be Greek-speaking. The massive membership by Vlachs who were obviously speaking a Romanian dialect, seems to have had an impact on this code as it had on its Greek counter-part older by at least one century.

Keywords: multi-lingual code, aloglottal tolerance, pidgin.

Se poate spune că activitatea companiilor comerciale de la Sibiu (înființată în 1639) și Brașov (1678) (în fapt cele care au reușit să supraviețuiască; au mai existat încercări, una fiind cea de la Caransebeș, cu o viață extrem de scurtă) este destul de bine cunoscută istoriografiei naționale.

Începute probabil cu Nicolae Iorga, studiile dedicate acestor companii de negustori au reținut atenția multor istorici și istorici ai dreptului, dar aproape deloc pe aceea a lingviștilor, mai ales pentru că majoritatea documentelor păstrate sunt redactate preponderant în greacă (numărul pare a atinge cifra de 200000), mai puțin în română, și germană.

Din 1787, anul înființării unei biserici separate a companiștilor de la Brașov, datează un document care cere ca liturghia ortodoxă din acea biserică să se

facă în „valahă”, iar preotul să fie „valah” (sau vlah). Până atunci companiștii ortodocși foloseau biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului.

Numărul exact al membrilor celor două companii e greu des estimat, în diverse perioade au existat creșteri sau scăderi. În compania de la Sibiu par să fi existat puțini comercianți greci-membri în comparație cu cei care nu erau membri. Astfel, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, compania avea 60 de membri, în întreaga Transilvanie existând 400 de greci comercianți. Numărul membrilor companiei de la Brașov a variat foarte mult atingând la sfârșitul sec. al XVIII-lea 494 de membri. Fiind mai mare, compania de la Brașov a numărat printre membrii săi comercianți din Imperiul Otoman, dar și din Țara Românească, Transilvania și Moldova. Mulți companiști provenau din București, unii fiind ortodocși (bulgari, români, sârbi) iar alții evrei, albanezi și armeni.

Membrii companiilor de la Sibiu și Brașov se trăgeau mai ales din: Arbănași, Melnic, Ioanina, Kozani, Serres, Plovdiv, Constantinopole, Salonic, Trapezunt, Târnovo, Sinope, Nicopole, chiar Chios și Creta.

Principalele itinerarii continentale ale comercianților porneau de la Salonic și se îndreptau spre Transilvania. Erau în principal trei: primul și nu prea frecventat trecea prin Bosnia, al doilea urma itinerariul Serres–Melnic–Sofia–Vidin–Orșova–Pesta–Vie-na, iar cel de-al treilea mergea pe valea râului Strimon, trecea prin orașele Sofia și Niș, ajungând la Belgrad.

Cei mai mulți comercianți ai companiilor de la Sibiu și Brașov veneau în primii ani după alcătuirea companiilor singuri, fără familii, iar mai târziu, prin privilegiul din 1777 al Mariei Terezia, au fost obligați să-și aducă și familiile din Imperiul Otoman și să le așeze în Transilvania. Companiștii se împărțeau în două categorii: în cea dintâi erau cuprinși cei care locuiau permanent în Transilvania făcând acolo un comerț intern, în cea de a doua erau cuprinși comercianții itineranți care își vindeau mărfurile la târguri, întorcându-se apoi în regiunile lor de baștină.

Din punctul de vedere al limbii grecești folosite în compania de la Sibiu, situația a beneficiat de un studiu amănunțit (v. Dascălu 2013), care concluzionează cum că practic codul inițial grecesc, vehicul de comunicare verbală și scrisă a companiștilor, se schimba într-o variantă comparabilă cu alte câteva astfel de variante teritoriale ale aceleiași limbi de bază.

Noua varietate (în care exista o gradație ierarhică a predominanței codurilor cu care se făcea schimb) s-ar fi creat datorită identificării instinctive (datorate unui filon intercomprehensiv susținut de configurația latină imprimată limbii grecești în perioada bizantină, și de capacitatea empatică a vorbitorilor dialectului aromân) și stăpânirii minimumului fundament comun al limbilor aflate în contact (respectiv greaca, germana, româna – în care e inclus dialectul aromânesc, italiana, turca, maghiara etc.), fluenței în mai multe coduri lingvistice în mod simultan, precum și toleranței maxime față de manifestarea liberă a fenomenelor de interferență. Rezultatul ar fi subsumabil fenomenului

pidgin și ar fi o rezultată comună a multiligvismului balcanic și a celui similar din Transilvania.

Am selectat dintre lexemele românești din dacoromână regăsite în acel cod doar termenii recurenți și în alte texte redactate în limba greacă „nealterată”, folosită în diverse contexte în Principatele Române (v. Chisacof Brad 2011): η κάμαρα (camera), τα τζωκόια (ciocoi), ο κλουτζιάρης (clucer), η Κούρτη (curte, curtea domnească), γράνιτζα (graniță), ζουδέτζον (judet), η όκνα (ocnă), το πλάϊ (plai), η τζάρα (Țara Românească), ο βατάφος (vâtaf), ο βεκήλης (vechil).

Dintre lexemele de origine aromână se disting forme generice și flexionare: απάργιασα (apăryisescu—am abandonat), αληκήαν (alikirē—asociere), η/το μπουσλουγιάλα (bușulu—bătaie de cap), μπούτηαν (—bute), κάστρον(—castru, cetate), κεδέρι (cădeare), τζουρόννικα (ciuruke—putrede), κονποβέλονα (comboli—caș), αλλίκον (alică—haină), η τζόχα (—manta de lână), το νάρκι (narke—preț fix), αι αλσίδες (alsidă—lanțuri), ξυστρία το μπουόνδι (xistrie și bundă—șesală pentru blană), η ούβια (uvghi—tiv), το πρόκι (—proacă, cuișor), πάντλικά (—panglică), πόνγζι (ponči—punci), ταζετικόν (tazetku—proaspăt), η τζάλα (țal—soție), η ουνία (ună—uniunea), ουταράς (—utraie, șnur), το ζούνι (—zuniță, cingătoare).

Un text de foarte mari dimensiuni (aproximativ 900 de pagini contemporane), având conținut medical datând cu începere din 1760 și până în deceniul al nouălea al secolului al XVIII-lea are legătură cu compania de la Sibiu în sensul că unul dintre autorii lui activa în cadrul ei. Este vorba despre Ioan Adam, născut în la Arvanitohori (după alte surse la Moscopole) și educat la colegiul de la Aiud (practic universitatea Transilvaniei până la mutarea în 1859 la Cluj). Ediția pe care am alcătuit-o acestui text ne-a prilejuit pe lângă multe alte revelații neimportatnte aici, și pe aceea că o serie de fenomene observate independent până la alcătuirea definitivă a ediției, ne gândim la inserarea ubicuă a unor lexeme aloglote, era perfect intenționată și viza transformarea limbii române într-un instrument vehicular pentru membrii companiei și foarte probabil pentru un public mult mai larg.

Româna era îmbogățită cu multe elemente intra-dialectale din diverse graiuri și anume:

a) din cel transilvănean:

betegos, adj. ‘bolnăvicios’: *dar și cei din mătcile muierilor ce să suie în sus, aburii putrezi și betegoși* (MD I: 170^v).

cicir, s.n. ‘borș’: *udând pâinea în țiciri și obicinuindu-să cu acest cicir* (MD I: 126^v).

ciorăi, a ~, vb. ‘a chiorăi’: *atunci bolnavul simte mai vârtos ca o întindere în pântecelul lui, carele să umflă și țiuiește și ciorăiaște tare* (MD I: 186^v).

covaci, s.m. ‘fierar’: *lucrează fierarii ádică covacii* (MD I: 159^v); inexistent în MD II.

crastavete, s.m (MD I: 29^v, 30^r, 91^v, 144^v): *zeama de crastavete sălbatică cu amestecat și cu chichlaminu și cu praf scoate* (MD I: 30^r); *frunzele de crastaveate sălbatec* (MD II: 141^r).

fărtal, s.n. ‘unitate de măsură’: *un fărtal de ceară spălat de zeace ori în apă reace* (MD II: 82^r).

îmbucătoriață, s.f. ‘îmbucătură’: *sau să ude într-însul vreo îmbucătoriață să mănânce* (MD I: 51^r).

înghimpa, a ~, vb. ‘a împunge’: *când să pogoară și curge prin zgău oarecare materie iute și rozătoare Corrosiva materia și face rănirea. ... că o împunge și o înghipă... și puroi împușite ... între creștet* (MD II: 139^r).

închicinea, adj. ‘diminuat’ (magh. kicsi), ‘mic’: *tuse închicinea* (MD I: 97^r).

învitător, adj. ‘care invită’: *lipsesc dar puterile ceale învitătoare ori pentru vreo slăbiciune a vinelor, sau pentru multa încălecare* (MD II: 85^v).

lepedeu, s.n. ‘acoperământ’: *sau să-l învălească cu un lepedeu* (MD II: 180^r).

liură, s.f. ‘băutură acră’: *legându-le strînsu cu bete late, apoi să le dea vin oțețit, adică τζιπουράνα, ori liură apătos* (MD I: 109^r); *La început să o fiarbă cu liură, adică livefu* (MD I: 109^v); *ădică fidea cu liura, sau fără miele de pâine cu liură, ori orez, ori* (MD I: 110^r).

livefu, s.n. ‘băutură acră’: *la început să o fiarbă cu liură, adică livefu* (MD I: 109^v); *cu bureate muiat în liveji sau în apă oțățită* (MD II: 134^r).

maramă, s.f. ‘basma’: *și să-i strângă fluierile picioarelor cu mărâmi* (MD I: 120^v).

mânzăli, a ~, vb. ‘a suga cu putere ca un mânz’: *Vatămă dar și mânzălesc pre cei ce întâmpină, cu mușcarea, și cu balele* (MD II: 257^v); *aprinș și ars cu leamne mânzălite de salamandra* (MD II: 256^r).

oldă, s.f. ‘copaie’: *să puie să șază într-o oldă sau albie ori într-o puțină până la gât și să -i facă abur* (MD II: 237^v).

pătică, s.f. ‘farmacie’: *ia de la pătică spiridon de pucioasă* (MD I: 95^v).

păticărie, s.f. ‘farmacie’: *cele acestor asemenea care să facu la păticărie* (MD I: 128^r).

pișca, a ~, vb. ‘a fi iute la gust’: *și atunci nu pișcă, ci să întinde și să umflă stomahul, răgăiește acru și sărat, sete nu are. Și acestea destule pentru pricepe rea pricinii care naște patimile cele mai de sus* (MD I: 122^v).

rezemuș, s.n. ‘sprijin’: *la partea aceea și le izgonește, ădică spre rezemușul urechilor* (MD I: 71^v).

șmag, s.n. ‘gust’: *care mieroase dulce că cu aceste șmaguri* (MD I: 128^r).

Preocuparea pentru îmbogățirea lexicală intra-dialectală reiese și din marcatori meta-lingvistici:

... Pe dinafară să adaoge la zgău scoțătoare răcoritoare făcute din zeamă de răchită de salcie, de iarba otrăvitoare ce să cheamă vozchiamoz iarba ce o numesc ardeleanii iarbă grasă ... (MD II: 130^r)
care îi zic la Brașov țiperig (MD I: 76^r)

b) din graiul moldovenesc:

boroghină, s.f. ‘borhot de prune acre au rămas în cazan’.

glomozii, a se ~, vb. ‘a se amesteca’¹: *vinele care se trag prin grebăn să glomozescu* (MD I f.: 59^r).

scârnă, s.f. ‘murdărie, resturi’: *ca să nu oprească și scârna cea uscată* (MD I: 160^r).

smedrui, a ~, vb. ‘a contamina’: *ca niște vătămători ce sânt spurcă și înșiși văzduhul și înveninează și așa zmedruindu-se naște pierzarea aceasta a ciumei* (MD II f.: 203^v).

c) din zona Oltenia-Banat:

adoora, num. adverbial ‘a doua oară’: *și iar le mai dă undă adoora* (MD I: 91^v) (cf. Vulpe 2004: 284–298).

os, s.n. ‘sâmbure’: *să mănânce adeaseori sâmburi de alune și sâmburi de oase de cireașe* (MD I: 55^r); (aceiași sens există și în aromână).

trușie, s.f. ‘marmeladă’: *doftoriile ce ia să fie mai mult pornitoare de ud și pă fieștecare zi să mănânce trușie* (MD I: 57^v).

Româna era de asemeni îmbogățită cu elemente inter-dialectale:

a) lexeme provenite din dialectul aromânesc cu paradigmă ușor diferită față de dacoromână:

sânge, cu formă de pl.: *...și iaste arătat că omoșorul să vatămă atunci și... să rănescu și să putrezescu udându-să din sângiurile cele* (ar. Sândze, pl. sândzuri) *crude și din scursurile care curgu din cap și acestea sânt semnele sinahului...* (MD I f.: 56^v).

b) lexeme cu forme ușor diferite față de contrapărțile lor din dacoromână:

dafn ‘dafin’: *...Apoi să o speale cu apă fiartă cu coajă de dafn...* (MD II f.: 147^v).

rândurică ‘rândunea’: *...găinați de rândurică mai nainte pân a nu cădea la pământu cu pământu cuibului și amestecă-o cu oțet...* (MD I f.: 41^v).

trandafil ‘trandafir’: *...Alta fă o turtă de trandafili și o udă cu vin cald...* (MD II f.: 277^r); *...și pune-le toate acestea în câtăva apă de cicoare sau apă de trandafil ca să stea o noapte sās să moaie și dimineașa le fierbe și să stricori bine...* (MD II f.: 126^r).

selină ‘țelină’ (MD I f.: 112^r).

¹ În DA, s.v. *golomoz*, apare vb. *golomozi* (Ban.) = a vorbi fără înțeles. *Glomozi* în com. Straja, Bucovina = a sfârâma, a amesteca.

c) lexeme cu forme identice cu dacoromâna dar cu sensuri diferite:

foale ‘frunze’: ...tuse și fă multă lucrare au **foale** de tasiac a tăia și a scoate flegma cea coaptă și lipiciosă. Deci fă așa Stoarce zeama de foi verzi de tutun... (MD I f.: 100^r).

lună ‘alună’: fă dintr-însa mici ștuculeaie ca bobul sau ca **lunile** și le înfășură împrejur cu ceară... (MD I f.: 97^v).

vad ‘por’: ...iar să-l întărească cu cele stifoase ca să nu mai cază iar rana șazutului ce să numește elinește σόπρυγζ adică flogera și latinește fistula iaste un **vadu** strimtu¹ și adâncu la lungime și înfășurat împrejur... (MD I f.: 160^r).

d) lexeme inexistente în dacoromână:

i, conjunct. adversativă: tămăduire de greață **i** plecate.

ori, s.n. ‘mărgea’: Pentru **ori** adică lacrăme de cerbu (MD I: 21^v).

otroabe ‘măruntaie’: ...Adică cărnurile mașelor și celorlalte **otroabe** și urmează primejdie de moarte... (MD I f.: 153^v). Etimonul său este macedoneanul yrποβα ‘măruntaie’ (v. Tomici 1986: 617, s.v. măruntaie). Este consemnat în dialectul megleno-român.

șcheto, adj. ‘simplu’ (MD I).

tru, prep.: ca prin **tru** o stricurătoare (MD II: 16^v).

Lexemelor de mai sus li se adaugă o serie de termeni care find preponderent întâlnite în dialectele aromân și megleno-român sunt comune cu dialectul dacoromân:

arupe, a ~, vb.: cu scuipatul **arupe** (MD I f.: 111^v).

colăreț, s.n. ‘bucățele de cocă’; cuvântul care apare și în dialectul megleno-român (CADE) e folosit în MD cu sensul ‘pastilă’: Rotițe adică **colăreze** mici au colăcei rătunzi cu bun miros... (MD I f.: 76^r); ...Cu lapte încă ia chimăn ca trei degete ca un grăunte și miezul smochinii cei sălbatică și pisând cu lapte muerescu fă **colarețe** și vâra în narea care... (MD I: 82^v).

Este locul să amintim și aici ca argument din interiorul textului, marcatorul extra-lingvistic: Efialtul iaste o patimă de ale capului care să numește latinește inibus și ungrește modereț chiomas iar grecește Μωπά, del cei proști această patimă. Un doftor ce-l chema Theaminon au numit-o πνιγάλιονα, înecuş adică din înecare, fiindcă bolnavului i să nălucește ca cum s-ar îneca, **iar în ziua de astăzi unii din rumelioți o numesc βραχνάβ** efialtul să numește că cei ce pătinescu li să pare că ar sări cineva asupra lor și pentru nume destule sunt acestea să-i spunem și tălmăcirea efialtul... (MD I f.: 58^v). Cuvântul este desigur prezent în graiurile sudice².

¹ Și adj. *strimtu* are forma din dialectul aromân.

² *Colarez* s.m., pl. *colarezi* are și sensul rar consemnat în sudul României (jud. Dâmbovița, Teleorman, Giurgiu) ‘bucățică de aluat folosită pt. plămădeală’ (DGS I: 286, s.v. *colarez*).

gălbenare, s.f. ‘gălbenuş’: *Deci să cuvin aici toate cîte cu măsură însufletează capul și înfierbântările sîngelui. Adică gălbenare de ou cu apă de trandafil, pusă deasupra moalelui capului ca o glavie* (MD II f.: 277^v).

pân, prep. ‘prin’.

stărnuta, a ~, vb. ‘a strănuta’: *...să metahirisească cele ce scot flegmă și stărnutătoare...; ...La ceastă patimă iaste bine să obicinuiască bolnavul a trage prafuri de stărnutat ca să coboare umezeala cea cu flegmă...* (MD I: 56^v).

tinde, a ~, vb. ‘a întinde’: *...și să o tinzi pe o pânză ca un plasture...* (MD I f.: 82^v); *...bine să se facă ca mazărea apoi și sfărâmând acestea bine tinde-le pe postav, și i le leagă dasupra buricului și dup ce le vei lega tinde-le pe o pânză...* (MD I f.: 154^v).

urdinare, s.f. ‘diaree’: *Iar de s-au întâmplatu din zbîrcituri la început să ia curățenie bolnavul și totdeauna să s hrănească cu bucate umede și grase și pornitoare de urdinare ca să nu oprească* (MD I f.: 159^v).

Rezultă, așadar, proveniența pan-românească a lexicului din MD. De remarcat că ocurențele din dialectul aromânesc nu sunt identice cu cele din codul lingvistic „grecesc” al companiilor pentru că textele (scrisori comerciale în cazul grec și text medical în cel românesc) sunt de naturi diferite.

Pentru descrierea bolilor se folosesc toate denumirile cunoscute în limbile aflate în uzul comercianților:

Pentru σφοπή adică lipsire de putere a simțirilor și a puterilor celor vii și uimire.

Efialtul iaste o patimă de ale capului care să numește latinește inibus și ungurește modereț chiomas iar grecește Μωπά (MD I: 58^v).

Un doftor ce-l chema Theaminon au numit-o πνιγόμενα, înecuş adică din înecare, fiindcă bolnavului i să nălucește ca cum s-ar îneca, iar în ziua de astăzi unii din rumelioți o numesc βραχνάβ (MD I: 58^v).

Elinii o numescu catarul, latinii destilationen, ungurii nachia, și după firea ei alt nimic nu iaste fără numai o pogorâre. (MD I: 55^v).

Ishiada numesc elinii chiar acea prea grea patimă și dureare (MD II f.: 110^v).

Dar în zioa de astăzi după grecie o numim seliniasmon (MD I: 34^v).

Aceaste umflături și prisosiri de carne ce să nasc mai vârtos la partea dinainte a gâtului și supt bărbie și în alte locuri ale trupului să numesc latinește Strumae et Scofulariae, iar ungureaște Golyava et szaca. Iar de grecii de acum și de noi să zic și să numesc guși și ghinduri (MD II: 212^v).

Boala gâtului și a gâtlejului care înneacă pă omul latinește să cheamă anghina, ungurește teorioc ghirec iar elinii o numescu σκάγχη, κοινάγχη και αγγόννην, grecii pă limba proastă αγγχούσα și înneacă că junghe și înneacă pe omul cumplit (MD I: 88^v).

Surparea iaste grea și ticăloasă la om, să numeaște grecește Σπάσμα și Κατέβασμα, și χύσιμον. Iar critenii și moraiții frânci îi zic paripa. Iar latineazăte să zice Ramex și hernia și ruptura iar ungureazăte tokösseg și Meg Szakadas (MD II: 90^r).

Asemenea poți să faci și cu buruiana ce să numeaște grecește aizoon <micron>, iar rumâneazăte iarbă grasă, și latineazăte vermicularia, iar turceazăte kaghia kiuru, și cu alta căriia îi zic Bursa pastoris (MD II f.: 165^v).

În recomandarea remediilor (cel mai adeseori plante) se procedează prin consemnarea denumirilor în greacă, turcă, italiană, maghiară:

Sau din doftorii și băuturi iuți cum iaste savina ce să zice turceazăte Kara ilgniși din altele mai tari (MD II f.: 139^r).

arde scoici și alte conhiliu de mare cele zic grecii κρίνουος και πορφύρας și le fă prafu (MD I: 72^v).

să zice italiceazăte antimonio crudo, și ungureazăte Piskolth, turceazăte, demir bozan sau antimat, iar greceazăte apla să cheamă sidirachi, ádecă fierișor cu care își văpsesc muierile sprânceanele (MD I: 58^v).

și o trebuiescu doftorii la multe doftorii, arăpește sandațihin, turcește cust (MD I f.: 84^v).

Întâlnim schimbări de cod ce trădează o întrebuintare cotidiană a limbii grecești, dublată de un set de interferențe grafice:

Că de nu-l vei προφταζή pe bolnavul atunci la început la urmă iaste târziu și fără vreme (MD I f.: 113^r).

trage-o afară cu un cleștișor adica cimbiștră (MD I: 92^v).

Nu e greu de înțeles care e finalitatea acestui demers: aflați în continuă circulație, companiștii ar fi urmat să aibă ghidul la îndemână și în funcție de locul unde s-ar fi aflat în acel moment erau ajutați să-și identifice remediile.

Și pentru asurzeală destule sânt acestea tălmăcite din cele elinești, latinești, ungurești iatrososofuri pre limba grecească, și rumânească, cât ne-au fost puțința (MD I: 74^r).

Spre deosebire de codul grec, codul românesc de redactare, eventual inspirat de o practică diurnă a celui alt (după cum ne indică folosirea unor segmente lexicale din greacă), este mai nou decât contra-parte greacă cu un secol. El este extrem de îngrijit, îmbogățirea sinonimică este intenționată, introdusă prin marcatori meta-lingvistici, există și aici o gradație ierarhică a predominanței codurilor cu care se face schimb care cantitativ începe cu latina (în care se dau rețetele farmaceutice), trece prin greacă, turcă, maghiară și germană. Expresie a fenomenului multilingvistic balcanic și a celui din Transilvania, acest cod pare să fi rămas în mare parte la nivel de deziderat de vreme ce masivul manuscris în care l-am găsit ilustrat nu s-a publicat niciodată.

SURSE

MD I: Ms. rom. B.A.R. nr. 933.

MD II: Ms. rom. B.A.R. nr. 4841.

BIBLIOGRAFIE

- Chisacof Brad, Lia, 2011, *Româna în secolul fanariot*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de știință.
- Dascălu, Loredana, 2013, *Din arhiva companiei negustorilor greci din Sibiu. Texte epistolare grecești*, Iași, editura Universității „Al.I.Cuza”.
- Tomici, Mile, 1986, *Dicționar român-macedonean*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Vulpe, Magdalena, 2004, „Numerales de tipul *adoară...*”, în *Opera lingvistică*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, p. 284–298.

SIGLE

- CADE: O. Densusianu, I.-A. Candrea, *Dicționarul etimologic al limbii române, Elementele latine (A–putea)*, București, Editura Socec, 1907.
- DA: *Dicționarul Limbii Române (1906–1944)*, ediție anastatică după *Dicționarul limbii române (DA)*, București, Editura Academiei Române, 2010.
- DDA: Tache Papahagi, (ed.) Nicoale Saramandu, Manuela Nevaci, *Dicționarul dialectului aromân*, București, Editura Academiei Române, 2013.
- DGS I: *Dicționarul graiurilor dacoromâne sudice*, vol. I (literele A–C), de Ion Ionică, Maria Marin, Anca Marinescu, Iulia Mărgărit, Teofil Teaha. Coordonator: Maria Marin, București, Editura Academiei Române, 2009.

Lia BRAD CHISACOF

Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, București

O MODĂ ONOMASTICĂ ILUSTRATĂ DE VECHII TIPOGRAFI

UNE MODE ONOMASTIQUE ILLUSTRÉE PAR LES ANCIENS
TYPOGRAPHERS

(Résumé)

L'auteur attire l'attention sur les patronymes formés avec les suffixes composés *-evici* et *-ovici*, qui sont adoptés par un grand nombre de typographes roumains du XVIIème et du XVIIIème siècles. Il s'agit d'une manière onomastique empruntée aux langues slaves, qui a été adoptée par les logothètes et même par les lettrés d'autrefois.

Mots-clés: patronymes en *-evici* et *-ovici*, typographes roumains du XVIIème et XVIIIème siècles, mode onomastique.

Examinarea activității tipografice din țările române în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea ne-a permis să constatăm că numele a numeroși tipografi și diortositori prezintă terminațiile *-evici* și *-ovici*. Iată numele tipografilor respectivi grupați pe centre tipografice ordonate cronologic:

Câmpulung: *Ioan Kunotovici*, tipograf rus (1643; BRV I: 135), *Preda Stancevici* din Câmpulung (1650; BRV I: 178);

Mănăstirea Dealu: *Ioan Kunotovici*, tipograf rus cu ucenicii: *Proca Stanciovici*, croitor din Râmnicul de la Ocenele Mari, *Tudor Dumitrovici*, sârb din Râmnicul de la Olt, *Lupin Dumitrovici Popeșt* (?) din Lucavăț (1644; BRV I: 146–147);

Târgoviște: *Procop Stanciovici*, *Radu Stoicovici* (1646; BRV I: 158), *Gheorghe Radovici* (1710, 1712–1714; BRV I: 390, 485, 487, 492, 550, 551);

Blaj: *Mihai Iștvanovici Tipograful* (1699; BRV I: 373, 375, 376; BRV IV: 209), *Petru Papavici* (tipărit și *Papa Vici*) *Râmniceanul Tipograful* (1765, 1773–1778), al cărui patronim apare și sub forma *Popovici* (tipărit și *Popo Vici*; BRV II: 164, 203, 214, 219, 220, 226; BRV IV: 89);

Mănăstirea Snagov: *Gheorghe Radovici* (1700; BRV I: 390, 392);

Râmnic: *Mihai Iștvanovici Ipodiaconul Tipograful* (1706; BRV I: 467, 468, 478, 541), *Ieremia Atanasievici* (1730–1731; BRV II: 36, 45), *Vladul Gheorghevici* (1733; BRV II: 48), *Dimitrie Pandovici Tipograful* (1737, 1742–1743, 1745; BRV II: 52, 57, 64; BRV IV: 241), popa *Mihai Atanasievici* (tipărit și *Atanasie Vici*) *Tipograful Râmnicianul* (1742–1743, 1745–1747; BRV II: 62, 73, 80, 94, 99, 101; BRV IV: 57); cf. și popa *Mihai Atanasie Popovici Tipograful Râmnicianul* (1747–1748, 1750; BRV II: 96, 105, 112, 114), popa *Costantin* (~ *Costandin*) *Atanasievici* (tipărit și *Atanasie Vici*) *Tipograful Râmnicianul* (1749, 1752–1753, 1758–1761, 1763, 1777; BRV II: 107, 110, 121, 123, 142, 146, 152, 156, 161, 222; BRV IV: 75, 245), diortositor *Lavrentie ieromonah Dimitrievici* (tipărit și *Dimitrie Vici* 1748–1750, 1753, 1758; BRV II: 107, 110, 118, 121, 123, 143), *Gheorghe Atanasie Vici Tipograful Râmnicianul* (1751, 1767–1769; BRV II: 120, 173, 182; BRV IV: 87), fiul popii *Mihai Atanasievici*, diaconul *Costandin Mihai Popovici Tip. Râm.* (1764; BRV II: 163) devenit ulterior preot, când semnează popa *Costandin Mihailovici Tip. Râm.* (1774, 1779–1780, 1787; BRV II: 182, 233, 254, 316) sau popa *Costantin Mihai Popovici Tip. Râmnicianul* (1783; BRV II, p. 280)¹, fratele său *Dimitrie Mihai Popovici Tip(ograful)* (1778–1779, 1783; BRV II: 226, 231, 279), care se mai semnează *Dimitrie Mihailo Popovici* (tipărit și *Popo Vici*) *Tipograful Râmnicianul* (1784, 1792, 1806; BRV II: 286, 287, 347, 490) sau *Dimitrie Mihailo Vici Tip. Râm.* (1787, 1794, 1796–1797; BRV II: 322, 356, 389, 393), *Gheorghie Nicolaievici* (1783–1784; BRV II: 280, 281, 295);

Iași: *Ieremia Marcovici* (1714–1715; cf. și *Ieremia Marco Tipograful* 1749; BRV I: 494, 498; BRV II: 109), *Duca Sotiriovici* tipograful de la Tasos (1743, 1747, 1749–1751, 1771; BRV II: 76–78, 99, 102, 104, 110, 112–113, 121; BRV IV: 72, 254), care se iscălește, o dată, și *Duca Sotiriovici Tasianul* (1743; BRV IV: 240), diacon *Ioan Simeonovici* tip. ardelean (1753–1754; BRV II: 123, 126), *Grigorie Stanovici Tipograful* (1755, 1757, 1762–1764, 1766, 1774; BRV II: 139, 142, 160, 162, 171; BRV IV: 73, 91, 249), care se mai semnează *Grigorie Stan Brașovanul* (1745; BRV II: 85) și *Grigorie Tipograful* (1755–1756, 1759, 1762; BRV II: 126, 127, 145, 159), „așezătoriu de slove” (= zețar) *Sandul Nicoviciu* (1763; BRV IV: 250);

București: popa *Stoica Iacovici Tipograf(ul)* (1723, 1726, 1728–1729, 1731, 1736, 1741–1743, 1745–1746; BRV II: 21, 32, 33–34, 35, 36, 41–42, 50, 54, 55, 56, 60, 70, 72, 87, 88, 93), care în cărțile grecești semnează *Στοιχα ιερεί Τυπογράφω Ιακοβίτζη* (1723, 1736, 1749; BRV II: 22, 51, 111), fratele său *Radul Logofătul Iacovici Tipograful* (1731, 1736, 1742–1743; BRV II: 41, 50, 51, 60, 72), *Ioan Stoicovici Tipograful* (1743; BRV II: 64, 65), *Iordache*

¹ Renunțând la patronimele *Mihailovici* și, respectiv, *Popovici*, același tipograf se semnează în cărțile imprimate la Râmnic și București popa *Costandin Tip(ograful)* sau popa *Costandin Tipograful Râm.* (1774–1776, 1784–1788); vezi BRV II: 215, 288, 289, 295, 310; BRV IV: 96, 99, 102, 103.

Stoicovici Tipograful (1760–1761, 1764–1767; BRV II: 149, 150, 156, 166, 170, 172; BRV IV: 80, 82, 250), *Dimitrie Petrovici Buc(ureștean) Tipograful* (1775, 1777–1778, 1780, 1793–1799; BRV II: 211, 218, 221, 226, 352, 366, 367, 411; BRV IV: 93), *Stanciul Tomovici Tipograful Buc(ureștean)* (1780, 1784–1786, 1792, 1800–1801, 1808; BRV II: 269, 284, 304, 311, 350, 418, 422, 530), care se mai semnează *Stanciul Popovici Tip. Bucureștean* (1781–1782, 1799–1800; BRV II: 270, 273, 275, 411, 417) și *Stanciul Tip. Buc.* (1780, 1801, 1806; BRV II: 253, 431, 478; BRV IV: 93, 278);

Buzău: *Ioan Stoicovici Tipograful* (1743, 1745; BRV IV: 55, 56, 57, 239);

Viena: diortositor *Stefan Atanasievici* (1777; BRV II: 257), *Stefan de Novacovici* (1792–1793; BRV II: 349, 350, 353);

Baia <de Arieș> (jud. Alba): tipograf *Eustatie Popovici* (1778; BRV IV: 93).

Terminațiile *-evici* și *-ovici* ale acestor patronime sunt în realitate sufixe compuse (*-ev*, respectiv *-ov*, + *-ici*), caracteristice onomasticii sârbești (cf. *Brankovici*, *Dragoievici*, *Obrenovici*, *Vladoievici*), dar și onomasticii slavilor răsăriteni (cf. *Mihailovici*, *Nikolaevici*).

Dintre numeroșii tipografi ale căror nume primesc sufixele compuse *-evici* și *-ovici*, unii sunt în mod cert slavi. Ne referim, în primul rând, la *Ioan Kunotovici*, de origine rusă, mai exact ucraineană, care înainte de a sosi în Țara Românească a lucrat în tipografia Frăției ortodoxe din Lvov (Panaïtescu 1926: 20), precum și la ucenicii săi: sârbii *Tudor* și *Lupin Dimitrovici* (românizat *Dumitrovici*). Nu ar fi exclus ca *Procop* (variantea *Proca*) *Stancovici* să fi avut și el o origine sârbă (Panaïtescu 1926: 20–21). Grec, fără niciun dubiu, a fost *Duca Sotiriovici* din Thasos, al cărui nume de familie înainte de a primi sufixul *-ovici* va fi fost *Σωτηρίων*. Restul tipografilor, până la proba contrară, pot fi socotiți români. De altfel, pentru unii dintre ei deținem mărturii în acest sens. Ucenicul lui Antim Ivireanul, care în tipăriturile românești se iscălea *Mihai Iștvanovici*, afirmă în tipăriturile imprimare în Georgia că era „fiul lui Ștefan ungrovalah” (BRV I: 543, 544, 551). Un alt exemplu ni-l oferă tipograful *Grigorie Stan Brașovanul*, care sub acest nume imprimă la Rădăuți, în 1745, un *Ceaslov*, pentru ca, ulterior, stabilindu-se la Iași, să iscălească *Grigorie Tipograful* (1755, 1756 etc.), dar și *Grigorie Stanovici Tipograful* (1755, 1757 etc.). Un exemplu opus ni-l prilejuiește tipograful ieșean *Ieremia Marcovici* (1715–1716), care peste ani, renunțând la patronimul slavizat, se iscălește *Ieremia Marco* (1749). Să-l mai reținem și pe diortositorul *Lavrentie*, ieromonahul de la Mănăstirea Hurez, atestat sub acest nume în numeroase tipărituri rămnice (1737, 1742–1743, 1745–1747, 1750, 1752, 1759; BRV II: 52–53, 75–76, 83, 92, 94, 97–99, 101, 112, 147). În a doua parte a activității tipografice, numele acestuia va fi însoțit de patronimul *Dimitrie Vici* (1748–1753, 1758).

Raportându-ne la patronime ca *Atanasievici* și *Mihailovici*, constatăm că sensul sufixelor compuse *-evici* și *-ovici* este echivalent cu sensul articolului

posesiv: ‘fiu al lui Atanasie’, ‘fiu al lui Mihail’. S-a putut, de altfel, observa mai sus (p. 2) că tipograful *Costandin Mihailovici* era fiul preotului *Mihai Atanasievici*. Aceeaşi filiaţie o notează *Costandin Mihailovici* când semnează *Costandin Mihai Popovici*, întrucât patronimul *Popovici* înseamnă în slavonă ‘fiul popii’. Fratele lui Costandin, *Dimitrie*, se iscăleşte frecvent *Dimitrie Mihai Popovici* (~ *Popo Vici*), cu alte cuvinte ‘Dimitrie fiul popii Mihai’. De reţinut că la Blaj, într-un mediu impregnat de cultura latină, tipograful *Petru Râmniceanul*, de asemenea fiu de preot, apelează atât la patronimul *Popovici*, cât şi la cel cu temă latină *Papavici*.

În mediile culte româneşti, această modă onomastică îşi are începuturile în secolul al XV-lea, adoptarea ei putând fi urmărită cronologic în documentele slavone din cancelariile celor două ţări româneşti, îndeosebi a celor emise în Moldova¹: *Cozma Căţeleanovici* (< *Căţeleanul*, M 1531, 1532; DERS: 37), *Petre Cârcoveci* (< *Cârcă*, M 1548; DRH A, VI: 28), *Steţco Dămăncuşevici* (< *Dămăncuş*, M 1457, 1458; Bogdan, *Documentele*: 4, 11), *Barbu Detcovici* (< *Detco*, ȚR 1533; DRH B: 274), *Costea Dragoşevici* (< *Dragoş*, M 1433, 1435; Costăchescu, *Documentele*: 359, 403), *Dumitru Gânscoveci* (< *Gânscă*, M 1575, 1576; DRH A, VII: 133, 198), *Vâlsan Furcovici* (< *Furcă*, ȚR 1520; DRH B, II: 373), *Duma Limbă Dulceveci* (< *Limbă dulce*, M 1435, 1436; Costăchescu, *Documentele*: 424, 455, 468), *Dumitru Sturdzeveci* (< *Sturdzea*, M 1552; DRH A, VI: 125), *Sturdza Ureclevici* (< *Ureclă*, M <1561>; Holban, *Doc. ext.*: 674) etc. O bună parte dintre posesorii acestor patronime sunt logofeţi de cancelarie, observaţie care îşi păstrează valabilitatea şi pentru perioada de după 1600, când numele în *-evici* şi *-ovici* sunt înregistrate şi în acte româneşti. Astfel, pentru a ne limita numai la două exemple, logofătul Radul Creţulescu, fiul lui Stan din Creţuleşti, se semnează uneori *Radul Stanovici* (1650; DRH B, XXXV: 97), iar logofătul Mareş Băjescu din Câmpulung se semnează, când vrea să menţioneze numele de botez al tatălui, *Mareş logofăt Gheorghievici* (1652; DRH B, XXXVII: 214).

La întărirea preferinţei pentru asemenea patronime a contribuit, probabil, şi sistemul de trei nume (prenume, patronim, nume de familie) practicat de ruşi în vremea lui Petru cel Mare, sistem în care patronimele în *-evici* şi *-ovici* erau folosite în exclusivitate (Graur 1965: 81). Nu trebuie să rămânem cu impresia că această manieră de a-şi slaviza patronimul sau numele de familie a fost îmbrăţişată numai de tipografi şi de logofeţi. O regăsim şi la unii învăţaţi din trecut, cum ar fi Udrişte Năsturel, care uneori se iscălea *Năsturelovici* (Năsturel, *Însemnări*: 220, nota 5), sau Dimitrie Eustatieveci, al cărui nume de familie reproduce, sub formă sufixată, prenumele tatălui său, Eustatie Grid. De remarcat că cel din urmă, preot în Şcheii Braşovului, se iscălea şi *Gridovici* şi chiar *Eustatie Vasileievici Grid* (*Vasileievici* după prenumele tatălui

¹ În exemplele care urmează, utilizăm siglele M (= Moldova) şi ȚR (= Țara Românească).

său, Vasile; Mușlea, *Biserica* II: 10, nota 1). Tot un șcheian, dascălul Radu Duma, un merituos traducător de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, al cărui tată, Dimitrie Duma, fusese preot, era cunoscut sub pseudonimul *Rodion Popovici* (Mareș 2015: 550, 551)¹.

SURSE

- Bogdan, *Documentele*: Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, Socec & Co, 1913.
- BRV I: Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508–1830*, Tomul I, 1508–1716, Stabilimentul grafic J. V. Socec, București, 1903.
- BRV II: Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508–1830*, Tomul II, Socec & Co, București, 1910.
- BRV IV: Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche 1508–1830*, Tomul IV, Socec & Co, București, 1944.
- Costăchescu, *Documentele*: Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, „Viața românească” S.A. 1931.
- DERS: *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române 1374–1600*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981.
- DRH A, VI: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*. Volumul VI (1546–1570). Volum întocmit de I. Caproșu, București, Editura Academiei Române, 2008.
- DRH A, VII: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*. Volumul VII (1571–1584). Volum întocmit de Ioan Caproșu, București, Editura Academiei Române, 2012.
- DRH A, XXIV: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*. Volumul XXIV (1637–1638). Volum întocmit de C. Cihodaru și I. Caproșu, București, Editura Academiei Române, 1998.
- DRH B: *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*. Volumul III (1526–1536). Volum întocmit în cadrul seminarului de paleografie slavă, condus de Damaschin Mioc, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975.
- DRH B, II: *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*. Volumul II (1521–1525). Volum îngrijit de Ștefan Ștefănescu și Olimpia Diaconescu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972.
- DRH B, XXXV: *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*. Volumul XXXV (1650). Volum întocmit de Violeta Barbu, Constanța Ghițulescu, Andreea

¹ Nu știm, în schimb, dacă în această categorie de cărturari poate fi inclus și Pătrașco Danovici, traducătorul unui *Cronograf* grecesc, întrucât, spunând că acesta era nepotul pârcălabului Onciul Iurașcovici din Bucovina, dezvăluim singura informație cunoscută privitoare la familia sa; vezi DRH A, XXIV: 317.

- Iancu, Gheorghe Lazăr, Oana Rizescu, București, Editura Academiei Române, 2003.
- DRH B, XXXVII: *Documenta romaniae Historica. B. Țara Românească*. Volumul XXXVII (1652). Volum întocmit de Violeta Barbu, Constantin Bălan și Florina Manuela Constantin, București, Editura Academiei Române, 2006.
- Holban, *Doc. ext.*: Th. Holban, „Documente externe”, *Studii. Revistă de istorie*, tom 18, 1965, nr. 3, p. 667–674.
- Mușlea, *Biserica II*: Candid C. Mușlea, *Biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului*, Vol. II (1743–1837), Brașov, Institutul de arte grafice „Astra” Brașov, 1946.
- Năsturel, *Însemnări*: Petre Ș. Năsturel, „Însemnări din Hârlău și împrejurimi”, în *Monumente și muzee*, I, 1958, p. 215–226.

BIBLIOGRAFIE

- Graur, Al., 1965, *Nume de familie*, București, Editura științifică.
- Mareș, Alexandru, 2015, „În căutarea unei paternități”, *Limba română*, LXIV, nr. 4, p. 548–558.
- Panaiteșcu, P. P., 1926, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans les Principautés roumaines*, Paris, Librairie „J. Gamber”.

Alexandru MAREȘ
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

PROBABILA ORIGINE LATINĂ A TERMENULUI SLAV *RALO* ‘PLOGH’

THE PROBABLE LATIN ORIGIN OF THE SLAVIC TERM *RALO* ‘PLOGH’

(Abstract)

Two terms recorded in Old Church Slavonic as *orati* (‘to plough’) and *ralo* (‘plough’) are given in dictionaries as Slavic inherited terms that are etymologically related to each other. However, the data this author puts forth in the present article indicate that it is only *orati* that appears to be an inherited term in Slavic, whereas *ralo* (with a West Slavic variant *radlo*) most probably reflects an early borrowing from Vulgar Latin into Slavic. Linguistic, ethnographic and historical-archaeological evidence suggests that a tilling implement designated by Latin *rāllum* (from an earlier **rādlom*, derived from the verb *rādere* ‘to raze, to scrape’) was adopted by the earliest Slavs who migrated to the Central European area north of the Roman province of Pannonia (during the late fifth or the early sixth century). Whereas West Slavs remained with the earlier form *radlo* for ‘plough’, the simplified variant *ralo* reached the East Slavs (where it competed with the inherited term *soxa* ‘wooden plough’), and it was also *ralo* that became the dominant term for ‘plough’ in the languages of the Slavs who moved south, to the Balkan Peninsula. It was from those Slavs that early Romanians (who had inherited *aratru* ‘wooden plough’ from Latin) borrowed a derivative of *ralo*, namely *ralica*, as designation of a “butting plough”. One general conclusion of the present article is that, etymologically, Slavic *ralo* is related neither to Proto-Slavic **orāti* ‘to plough’, nor to the Proto-Indo-European root **arə-* ‘to plough’, but to the derivatives of Latin *rādere* which designated certain types of tilling implements.

Keywords: Slavic etymology, types of ploughs, Roman civilization, *rallum*, *rariță*.

Articolul de față susține, cu argumente suplimentare, ideea centrală a comunicării intitulate “The probable origin of Old Church Slavonic *ralo*

‘plough’ in Latin *rallum* ‘plough raker, ploughshare’”, prezentată de autor la *Simpozionul Internațional de Lingvistică*, ediția a VI-a, Academia Română, București, 2015. Deși este axată pe aspecte ale limbilor slave și pe contactele cele mai timpurii ale slavilor cu lumea romană, demonstrația de mai jos are importanță, oricât de indirectă, și pentru clarificarea etimologică a termenului rom. *rariță*.

1. Perpetuarea viziunii tradiționale

Un etimolog din generația actuală, Derksen (2008), se înscrie printre cei care, fără rezerve aparente, acceptă ideea de cognațiune a termenilor v.sl.bis. *orati* și *ralo*. Voi porni deci de la Derksen, pentru a mă întoarce apoi la păreri ale înaintașilor săi în domeniul etimologiei slave.

1.1. În ceea ce privește materialul de interes direct pentru acest articol, Derksen (2008: 372–373) prezintă, ca aparținând etimologic de una și aceeași familie, termeni proveniți, pe de o parte, dintr-un p.slav. **orati* ‘a ara’ și, pe de altă parte, dintr-un p.slav. **ordlo* ‘plug’ (din care ar fi rezultat în final *ralo*). Vom vedea însă mai jos că, deși cei doi presupuși termeni proto-slavi reconstruiți (cu sufixare diferită) reprezintă aceeași sferă semantică, este foarte probabil ca ei să nu fi fost moșteniți „umăr la umăr” din proto-indo-europeană în proto-slavă și de acolo în limbile slave istorice. Derksen, ca și alții înaintea sa, a considerat că atât *orati*, cât și *ralo* din vechea slavonă bisericească (care-și avea baza în sud-slava secolului IX) reflectă aceeași rădăcină proto-indo-europeană (p.ie.), anume cea reprezentată de indo-europeniști mai întâi ca **arə-* (de unde lat. *arāre* ‘a ara’), iar mai recent ca **h²erh³-* (cu indicarea unor probabile laringale, marcate *h²* și *h³*, dispărute de timpuriu din aproape toate limbile indo-europene).

Să vedem, pe scurt, cum apar, în viziunea tradițională (preluată în dicționarul Derksen), originile și înrudirile familiei de cuvinte slave presupuse a proveni din **h²erh³-* (sau **arə-*, în forma mai „accesibilă”). Mai întâi trebuie spus că putem avea îndoieli chiar cu privire la etichetarea rădăcinii **arə-* ‘a ara’ ca „proto-indo-europeană”, având în vedere că acea rădăcină a fost reconstruită pe baza unor termeni din limbi indo-europene atestate în Europa (nu și în numeroasele limbi indo-iraniene, de exemplu). Așadar, se poate emite ipoteza că rădăcina în discuție ar putea chiar reprezenta un termen de substrat european, mai precis un termen folosit în idiomuri ale agricultorilor neolitici care i-au precedat pe indo-europeni în Europa¹. Trecând peste acest aspect, să observăm că, după Derksen, din p.ie. **arə-* ar fi derivat p.slav. **orati* ‘a ara’

¹ Într-un articol anterior (Poruciuc 2000) am demonstrat că o rădăcină AR-, probabil nostratică (atestată în limbi atât indo-europene, cât și ne-indo-europene), este reprezentată de termeni care, din punct de vedere semantic, arată o evoluție dinspre sensuri mai generale (pre-agricole) precum ‘a (se) face, a alcătui’, spre sensuri particulare precum ‘a cultiva, a ara’.

(cu *-ti* ca sufix infinitival specific slav), care, la rândul lui, se prezintă ca bază a unor termeni atestați în limbi slave istorice, precum v.slav.bis. *orati*, rus. *orát'*, ceh. *orati*, pol. *orac* și serb.-croat. *òrati*, toate cu sensul ‘a ara’. Sunt indicate și înrudirile dintre acei termeni slavi și termeni, cu același sens, din alte limbi europene, precum lituan. *árti*, grec. *ἀρόω* și lat. *arāre*. Cât despre reconstruitul p.slav. **òrdlo* ‘plug’, el ar reprezenta aceeași rădăcină ca cea din **orāti*, dar cu adăugarea unui alt sufix (și cu mutarea accentului pe prima silabă). După Derksen din p.slav. **òrdlo* s-ar fi dezvoltat, în limbile slave istorice, denumiri de plug precum ceh. *rádlo*, slovac. *radlo*, pol. *radło*, sorab.j. *radło*, rus. *rálo*, bulg. *rálo*, serb.-croat. *ralo* și sloven. *rálo*.

De fapt, Derksen se întoarce și mai mult în timp, indicând că p.slav. **òrdlo* ar proveni dintr-un derivat p.ie. **h²(e)rh³-dhlom* ‘plug’, de care ne putem însă îndoi total, în primul rând pentru că nu avem nicio dovadă că proto-indo-europenii (de acum cca. 6500 de ani) ar fi făcut uz de vreo unealta agricolă care să fi arătat a plug, oricât de primitiv. Din punct de vedere lingvistic, putem doar afirma că proto-slavii, ca și proto-germanicii au folosit un aratru primitiv, de tip „cârlig” (germ. *Hakenpflug*). Este vorba de unealta desemnată prin p.slav. **soxà*, termen pentru care (având în vedere sensurile sale mai vechi, nu cel de ‘plug’) afirmarea unei origini proto-indo-europene ar fi cu totul plauzibilă, pe baza unor termeni atestați, precum sanscrit. *śākhā-* ‘cracă, ramură’, lituan. *šaka* ‘cracă’ și got. *hōha* ‘plug’, toate acestea fiind evident înrudite etimologic, între ele, ca și cu o întreagă serie de termeni slavi. Dintre acei termeni sunt de remarcat următorii (cf. Derksen 2008: 459, s.v. **soxà*): rus. *soxá* ‘plug (de lemn)’ – în vechea rusă termenul având însă și sensuri mai vechi, precum ‘stâlp, par, proptea’; ceh. *socha* ‘statuie, sculptură’; slovac. *socha* ‘columnă’; pol. *socha* ‘țăpoi’; bulg. *soxá* ‘crăcană’; serb.-croat. *soha* ‘crăcană’; sloven. *soha* ‘stâlp’.

1.2. După cum observam mai sus, Derksen s-a bazat pe păreri tradiționale, mai ales pe unele exprimate de înaintași cu autoritate, dintre care voi menționa doar câțiva. Voi începe cu Vasmer, care în al său dicționar etimologic al limbii ruse (III, 1987, s.v. *рало*), face mai întâi interesanta observație că, pentru ‘plug’, limba rusă are atât *rálo* (*рало*), cât și varianta *orálo* (*орало*), apariția acestuia din urmă producându-se „sub influența lui *orát'* (*орать*) ‘a ara’”¹. Vasmer (loc.cit.) este și el de părere că rus. *rálo* se trage din p.slav. **ordlo*. În dicționarul polonez al lui Brückner (1970), ca denumire a unui tip de plug găsim o formă cu siguranță mai veche decât *ralo*, anume *radlo* (cu derivatul *radlica*), prezentat ca provenit dintr-un mai vechi **árdlo* și ca înrudit cu grec. *arotron* și lat. *arātrum*. Vom vedea mai jos că tocmai pol. *radło*, alături de corespondenții săi din alte limbi vest-slave, precum soraba de jos, ceha și

¹ Ca o paralelă, rom. *rariță* are și o variantă popular-etimologică *arariță* (inclusă în MDA, I, 2001), variantă apărută desigur sub influența verbului *a ara*.

slovaca (vezi sorab.j. *radlo*, ceh. *rádlo* și slovac. *radlo* mai sus) își arată cel mai lămurit originea în latina populară.

Referiri la terminologia slavă a aratului apar și în alte dicționare importante, precum dicționarul indo-european al lui Buck (1988). În articolul 8.21 *plow*, Buck face următoarele observații [trad. A.P.]:

Verbele și substantivele pentru ‘plug’ și ‘a ara’ merg împreună [...], dar nu întotdeauna. [...] În evoluția uneltei de arat, de la craca bifurcată la plugul modern, vechiul nume poate persista, sau pot apărea termeni noi [...], care se pot răspândi ca împrumuturi lexicale. În mai multe limbi există termeni diferiți pentru plugul modern, iar un plug mai primitiv, de lemn, poate să fie încă folosit de țărani.

Materialul ilustrativ din sus-menționatul articol al dicționarului Buck 1988 conține importante date privitoare la uneltele de arat și la denumirile lor. Printre altele, este menționată rădăcina „ie. *ar-”, ca păstrată în „verbe și substantive comune limbilor europene și limbii armene, dar necunoscute în indo-iraniană” (printre termenii ilustrativi Buck incluzând v.slav.bis. *orati* și v.slav.bis. *ralo*, acesta din urmă dat ca provenit „din *radlo, *ordlo”). Cu privire la românescul *plug*, Buck a considerat că el provine „prin slavă din germanică”; iar, la rândul său, lituan. *plugas*, „pentru plugul modern”, este considerat a fi tot „din germanică”. Referitor la situația din slavă, Buck menționează că, alături de termeni slavi precum *orati* și *ralo*, a persistat și „rus. *socha* ‘plug de lemn’”, căruia îi corespunde etimologic pol. *socha* (pe care Buck îl dă cu sensurile ‘crăcană, mâner de plug’).

1.3. Nu este de neglijat nici materialul dat în dicționare etimologice ale limbilor clasice, precum Chantraine 1990, respectiv Ernout/Meillet 1985. În articolul privitor la grec. *ἀρόω* ‘a ara’, Chantraine se referă la grec. *ἄροτρον* ‘plug’ și la corespondenți etimologici ai acestuia, anume lat. *arātrum*, armen. *arawr* și irl. *arathar*, după care face următoarea observație [trad. A.P.]: „Celelalte limbi au alte formațiuni, precum lituan. *árklas* și v.slav. *ralo*, cu sufixe în /r/. În ceea ce privește dicționarul Ernout/Meillet, din articolul privitor la lat. *arō*, *arāre* ‘a ara’ aflăm că p.slav. **ordlo* (comparat cu termeni precum grec. *ἄροτρον* și lituan. *árklas*) ar presupune o proveniență din **arə-dhlo-*, ca extensiune a rădăcinii p.ie. **arə-*. Vom vedea însă mai jos că, în cu totul alt articol din dicționarul Ernout/Meillet, sunt de găsit date care impun o mult mai plauzibilă explicație etimologică pentru slav. *radlo* și *ralo*.

1.4. După datele prezentate mai sus, ar reieși că putem să nu ne îndoim de proveniența termenului v.slav.bis. *orati* din p.slav. **orāti* și de legătura acestuia cu rădăcina p.ie. **arə-* (având în vedere că trecere de la p.ie. **arə-* la p.slav. **ora-* este regulată, iar *-ti* este sufix infinitival proto-slav). Nu avem însă la fel multă siguranță în privința termenilor slavi din familia *radlo/ralo*, pe care diverși autori i-au trimis la diverse reconstrucții proto-slave, precum **òrdlo*,

**ordlo*, **radlo* și **ārdlo* (vezi mai sus), la rândul lor trimise (nejustificat, după cum am sugerat deja) la reconstrucții proto-indo-europene precum **arə-dhlo*-sau **h²(e)rh³-dhlom*. Înainte de a propune o etimologie mai credibilă pentru termenii slavi din familia *radlo/ralo*, să trecem în revistă unele date privitoare la tipuri de pluguri folosite în perioade mai timpurii în Europa central-estică și sud-estică. Problematika evoluției uneltelor de arat este un câmp vast și dificil, care nu poate fi acoperit într-un singur articol ca cel de față. De aceea mă voi limita doar la câteva lucrări, pe care le consider a fi relevante.

2. Date și argumente interdisciplinare

Pentru o mai bună înțelegere a problematicii uneltelor de arat, este recomandabilă o aplicare a metodei „cuvinte și lucruri”, ca și o aducere în discuție a unor argumente istorice, arheologice și etnografice, care pot fi de ajutor și pentru clarificările etimologice.

2.1. În 1961, arheologul ceh Jaroslav Kudrnáč a publicat (în traducere românească, în revista *Arheologia Moldovei*) un articol despre „agricultura la slavi”, din care am extras următorul pasaj (p. 228):

Slavii [...] arau cu o uneltă numită crăcană-uncus cu brăzdar de fier mai perfecționat sau cu o rariță, adică o crăcană cu corn, numită *socha*, ori cu un plug mai perfecționat. Se cunoaște [...] că slavii din aceeași regiune foloseau diferite tipuri de unelte pentru arat, cum se poate observa pe frescele de la Plisca din Bulgaria.

Este greu de stabilit aici cât de precisă a fost traducerea din cehă în română. Puteam avea însă îndoieli că aratrul-crăcană al slavilor timpurii a avut și brăzdar de fier, sau că termenul slav *socha* poate fi considerat a fi sinonim cu *rariță* (ca desemnare a unei „crăcane cu corn”), cum ar reieși din fragmentul redat mai sus. Acceptabilă ar rămâne ideea că, pe parcursul istoriei lor timpurii, slavii au folosit (desigur cu deosebiri regionale) cel puțin trei tipuri de unelte de arat, de la (1) *soxa* (*socha*) primitivă, la (2) *ralo* și *ralica* (cu adaos de brăzdar de fier, simetric) și la (3) plugul „mai perfecționat” (cu o sorginte germanică indicată de însăși denumirea de *plug*, după cum indică și Buck – vezi mai sus).

2.2. În 1966, Vasile Neamțu publica un articol extins, cu date istorice și arheologice privitoare la „problema uneltelor de arat din Moldova în perioada feudală”. Neamțu se numără printre cercetătorii pe deplin conștienți de dificultatea domeniului abordat, după cum reiese din pasajul de mai jos (Neamțu 1966: 194):

Problema evoluției uneltelor agricole pe teritoriul țării noastre în perioada prefeudală și feudală este mult mai complicată și în trecut nu s-a bucurat de atenția cuvenită. S-a afirmat că, după încetarea stăpînirii romane în Dacia,

rarița primitivă a devenit unealta care „putea acum să dea cât îi trebuia omului” și că mai târziu, în perioada feudală, ea a fost unealta caracteristică pentru teritoriul dintre Carpați și Dunăre. Apariția unui însemnat număr de brăzdare de fier datînd din această perioadă implică însă ideea folosirii pe o scară destul de largă a unor unelte agricole mai evolute. Acest fapt nu exclude totuși coexistența acestora cu altele primitive, de tipul rariței-crăcană.

2.3. Folosirea în una și aceeași perioadă a unor „diferite tipuri de unelte pentru arat” este un aspect scos în evidență mai recent și de Ion I. Solcanu, într-un volum tradus în limba engleză (2004: 30). Solcanu a avut ca scop să prezinte, cu referire la ținuturi locuite de români, aspecte de bază ale relației dintre „artă și societate”, ocazie cu care, inclusiv cu sprijinul unei serii de ilustrații, autorul în discuție s-a referit și la reprezentări ale uneltelor de arat folosite în perioada avută în vedere. Solcanu trage concluzia că, la românii medievali, au fost în uz două tipuri principale de unelte de arat, anume *aratruri*¹ și *pluguri*. Principala deosebire dintre cele două tipuri ar consta în faptul că primele sunt „instrumente simetrice” (cu brăzdare care taie orizontal pe sub suprafața solului, formând o brazdă superficială împărțită egal de o parte și de alta), în timp ce plugurile propriu-zise au brăzdare asimetrice, care răstoarnă brazda într-o singură parte; iar plugurile mai avansate au și roțile, egale sau inegale, plasate în avantren (cotigă).

Ilustrațiile volumului Solcanu 2004 sugerează de fapt o clasificare mai complexă a uneltelor de arat avute în vedere. Voi face o concisă trecere în revistă a respectivelor imagini (făcând apel la comentariile din textul volumului în discuție, dar și la cele din Neamțu 1966). Ca cel dintâi este înfățișat plugarul Cain din fresca de la Sucevița (terminată în 1596, după Solcanu 2004: 20). Unealta lui Cain apare ca un „aratu fără plaz” (în termenii din Neamțu 1966: 299), la care sunt înjuogați doi boi. Deși pictat mai devreme, pe la 1547 (cf. Solcanu 2004: 23), plugarul Adam din fresca de la Voroneț apare cu o unealtă mai avansată, pe care o putem considera a fi o rariță, corespunzând slavului ralo, cu brăzdar simetric, având în fața lui și un cuțit de fier. De remarcat la plugarul de la Voroneț este că el își direcționează unealta doar cu mâna stângă, în timp ce în mâna dreaptă ține oticul (un băț cu lopățică de fier la un capăt), pregătit pentru răzuirea pământului umed lipit pe brăzdar. La rarița de la Voroneț (desemnată ca „plug ușor, fără roți” în Neamțu 1966: 305) sunt

¹ În textul în engleză al volumului Solcanu 2004, sunt folosite ca atare singularul *aratu* și pluralul *aratruri*. Se cuvine menționat aici că *aratu* nu mai este inclus în dicționare ale românei actuale, el apărând acum doar ca o redare (de uz științific) a lat. *aratum*. În schimb, aromâna a păstrat două forme, una mai veche, *aratu*, și una mai recentă, *arat*, ambele date cu sensul de ‘plug’ în dicționarul Papahagi 1974. La rândul său, Neamțu (1966: 295) consemnează, într-o notă de subsol, faptul că *aratu* era mai demult folosit și în daco-română, „în unele părți ale Transilvaniei”.

înjugați tot doi boi Același tip de rariță a fost reprezentat, mult mai târziu (sec. XVIII), la Poienele Izei, în Maramureș (cf. Solcanu 2004: 26–27), dar acolo unealta respectivă apare ca instrument de tortură, folosit de către dracii din iad. În sfârșit, aparent paradoxal (din punct de vedere cronologic), cel mai avansat tip de plug, cel de la biserica Sf. Ilie din Suceava, pare să fi fost pictat cel mai devreme dintre cele discutate aici, adică pe la sfârșitul sec. XV sau începutul sec. XVI (cf. Solcanu 2004: 29). Este vorba de un „plug greu” (cu brăzdar și cuțit de fier și cu roțile egale), la care trag patru perechi de boi. După cum menționează Solcanu (loc.cit.), călători străini din secolele XVI–XVII au consemnat faptul că în Moldova acelor vremuri se foloseau „pluguri trase de 8, 10 sau 12 boi” – ceea ce amintește de urăturile moldovenești, în care „jupânul” iese la arat „într-o joi, cu plugul cu doisprezece boi”.

Imaginile discutate mai sus sugerează că, pe parcursul secolelor XV–XVIII, la români au fost în uz nu două, ci cel puțin trei tipuri de unelte de arat, anume aratrul fără plaz, rarița cu brăzdar simetric de fier (având plasat în fața lui un cuțit de fier), respectiv plugul avansat, cu brăzdar asimetric de fier, cuțit de fier și roțile care arată a fi fost de dimensiuni egale. Bineînțeles, imaginile din frescele prezentate și discutate de Solcanu reprezintă Evul Mediu avansat. Pentru ce s-a spus despre unelte de arat din perioade mai timpurii voi apela la o specialistă în etnolingvistică.

2.4. În volumul său publicat în 2000, Zamfira Mihail a pus în discuție și problematica uneltelor de arat folosite nu doar pe teritoriul României, ci și în zone vecine (mai ales din Europa centrală și sud-estică). Valorificând și unele păreri ale lui Miloš Blagojević (autor al unui volum publicat în 1973), Zamfira Mihail propune o distincție terminologică specifică slavilor medievali: uneltele de arat cu brăzdar simetric erau denumite *ralo* sau *ralica*, iar cele cu brăzdar asimetric erau denumite *plug* (Mihail 2000: 95). În același context (p. 98–99), autoarea pune în discuție concluzii ale cercetătorilor din fosta Iugoslavie, potrivit cărora plugul avansat s-a răspândit dinspre Europa Centrală spre Peninsula Balcanică, ceea ce ar susține „afirmațiile istoricilor care au demonstrat că slavii nu aveau un instrument agricol evoluat atunci când s-au așezat în sud-estul Europei”. (Ca să fim mai preciși, istoricește, o „așezare” propriu-zisă a slavilor în sud-estul Europei și-a avut începuturile în prima parte a secolului VII).

Luând în considerație atât afirmațiile Zamfirei Mihail, cât și materialul lexical slav dat mai sus, putem considera că primii slavi ajunși în Balcani nu vor fi adus cu ei un plug „propriu-zis” (cu brăzdar asimetric și cu roțile), dar nu au venit nici cu aratrul slav primitiv, de tip *soxa*. Altfel n-am înțelege de ce doar slava estică (mai precis rusa) a păstrat mai îndelung *soxa* pentru ‘plug de lemn’, în timp ce celelalte limbi slave au păstrat *soxa*, *socha*, *soha* doar cu sensurile primare pre-agricole (‘cracă, crăcană, stâlp’ etc. – vezi mai sus), în timp ce pentru unealta de arat au folosit *radlo* sau *ralo*, iar mai apoi *plug* (ca preluare din germanică). Am sugerat deja mai sus că o denumire de tip *ralo*

(oricâtă asemănare ar avea cu *orati*) nu arată a proveni din proto-slavă, și cu atât mai puțin din proto-indo-europeană.

2.5. După cele mai avizate opinii, precum cele exprimate de cercetători recentți în domeniul istorico-arheologic – și îi am în vedere în special pe Curta (2001: 335–350) și pe Kazanski (2009: 158–160) – slavii au intrat practic în istorie în secolul VI, sub denumiri precum *Venethi*, *Sklavanoi* sau *Antes* (consemnate mai întâi de autori antici precum Procopius și Iordanes). Este vorba de perioada în care ieșirea din scena central-est europeană a unor popoare puternice, din punct de vedere militar, precum hunii și germanicii estici, a făcut posibilă expansiunea slavilor (mobilizați și de avari) către sud și sud-vest, astfel producându-se și primele contacte directe ale slavilor cu lumea romană (sau romanizată). Provincia romană care, pe atunci, pătrundea ca un adevărat pinten în lumea „barbară” a Europei central-estice era Pannonia, care a supraviețuit ca parte integrantă a Imperiului până în sec. V, când a fost abandonată hunilor. După prăbușirea politiei încheiate de Attila, Pannonia a rămas foarte permeabilă, prin ea perindându-se o întreagă serie de populații, de la germanici (ostrogoți, heruli, longobarzi) la avari și slavi. Ar exista deci argumente istorice care să sprijine ideea că probabil în Pannonia, sau în preajma ei, strămoșii slavilor vestici au putut prelua elemente de civilizație romană, inclusiv tehnică agricolă mai avansată.

2.6. Dacă vrem să aflăm cum se ara în Imperiul Roman încă din secolul I al erei noastre, găsim uluitor de multe amănunte în câteva paragrafe succesive din *Naturalis Historia* a lui Plinius (xviii, 170–179), din care voi cita¹. Printre altele, Plinius menționează că, în Italia, „se înjugă adesea opt boi la un singur plug” (desemnat ca *vomer*); că plugul are și un „cuțit” (*culter*), „care taie pământul prea dens, înainte de a fi desfăcut”; că există și un tip de plug cu „o bară de fier în chip de cioc”, iar un al treilea tip „nu are dinți pe toată lungimea sa, ci doar un vârf subțire în cioc” (*in rostro*); că un al patrulea tip are brăzdar cu lama (*gladius*) „mai lată, dar și mai ascuțită”, iar de la tipul în discuție s-ar fi dezvoltat, „în Raetia, în partea care se învecinează cu Galia”, un nou tip de plug (numit *plaumoratum*), care are și rotile (*rotulas*) și care „răstoarnă brazdele” (*caespites versat*).

Depart de a menționa aratruri de lemn primitive, Plinius prezintă, în fragmentul de mai sus, cinci tipuri de unelte de arat din vremea lui, dintre cele cu cuțit și brăzdar de fier (cu tăiere orizontală), ba chiar și un tip avansat, cu rotile (asemănător celui de la Sf. Ilie). Este greu de spus dacă acel ultim tip, reto-galic, avea deja brăzdar asimetric, în stare să răstoarne brazda într-o parte. Oricum, dacă în secolul I existau asemenea unelte în lumea romană, atunci slavii ajunși în Europa centrală, prin secolele V–VI, cu siguranță au fost interesați să preia, din lumea romanizată, cel puțin un model de rariță fără

¹ Pentru fragmentele citate, am folosit traducerea Ioanei Costa (Plinius 2002), la care am adăugat paranteze care conțin unele elemente din originalul latin.

rotile, dar cu plaz (talpă), cu cuțit și cu brăzdar simetric. Un asemenea tip de rariță a putut fi adoptat de slavi chiar cu o denumire latinească, după cum voi arăta imediat mai jos.

3. Pentru o nouă etimologie

În planul etimologic, voi observa, ca și alții înaintea mea, că etimologiile „bune” (adică plauzibile în cel mai înalt grad) nu sunt cele *căutate*, ci cele *găsite*. Și în cazul de față „s-a dat peste o etimologie”, care nu avea legătură cu vreo cercetare programată a se mișca pe direcția respectivă.

3.1. Nu am avut inițial vreo intenție de a demonstra originea latină a unei denumiri de plug slav, ci doar doream să fac unele investigații în domeniul denumirilor de unelte agricole, iar în particular să mă edific în privința contrariantei relații dintre două verbe latinești (moștenite și în română) al căror vocalism diferit le-ar arăta a fi neînrudite, deși sensurile și derivatele lor demonstrează contrariul. (Mai concret, este vorba de verbele *rādere* ‘a rade, a răzui’ – de unde *rāstrum* și *rāstellum*, care denumeau unelte folosite la mărunțirea bulgărilor de pământ – și de *rōdere* ‘a roade’ – de unde *rōstrum* și *rōstellum*, care denumeau obiecte și unelte cu „cioc” sau cu „dinți”). Așa am ajuns la materialul lexical dat în articolul referitor la *rādō*, *-ere* în dicționarul etimologic Ernout/Meillet (1985), din care voi reda, în original, următoarele fragmente relevante pentru discuția de față:

rādō, **-is**, **-sī**, **-sum**, **-ere**: gratter, enlever en grattant; [...] «racler, raser (sens propre et figuré)». Ancien. Panroman. [...] Dérivés et composés: *rādula*: racloir (de peintre) [...], *rāllum* (de **rād-lom*) et *rāllus*, *rālla* (Gloss.): racloir pour gratter le soc de la charrue, de façon à en détacher la terre; puis le «soc» lui-même [...]; *rāstrum* et *rāster* de **rād-trom* (cf. *rōstrum*) [...]; pour le double genre, cf. *culter* et *cultrum*. Usité surtout au pluriel *rāstra* ou *rāstri*, ce qui s’explique par le fait que la tête de l’outil est formée de plusieurs dents [...] de fer ou de bois. Désigne un instrument qui sert à briser les mottes, [...] qui tient à la fois de la fourche, de la houe ou du râteau.

Ar fi greu de acceptat ideea vreunei pure coincidențe în cazurile corespondențelor, în formă și sens, dintre lat. *rallum* și slav. *ralo*, ca și dintre un mai arhaic **radlum* și vest-slav. *radlo*.

3.2. Prin urmare, deși uneltele de lucrat pământul desemnate prin termeni tehnici latini derivați din *rādere* nu vor fi devenit la fel de cunoscute ca cele denumite *arātrum* sau *vomer*, ele erau foarte probabil folosite din vremuri foarte vechi de către vorbitorii de latină din mediul rural. Prin latina populară, asemenea derivate ale lui *rādere* au ajuns și în limbile romanice (vezi, de exemplu, fr. *racloir* și *râteau*). Iar dacă în glose s-au păstrat doar forme precum *rāllum* și *rāstrum*, provenite din forme mai vechi, reconstruite de lingviști ca **rād-lom* și **rād-trom*, putem bănuși că aceeași latină populară (și/sau provincială) a păstrat mai îndelung un **radlu(m)*, ca precedent al lui

rallu(m). Acea străveche denumire a oticului (de tipul celui din mâna lui Adam de la Voroneț) ajunsese deja să desemneze, în latina mai târzie, chiar brăzdarul (*le soc lui-même*), iar numele brăzdarului putea să desemneze, metonimic, plugul în întregime sa, așa cum vedem în folosirea lui *vomer* de către Plinius. Consider că o rariță cu brăzdar de fier denumită **radlu(m)* stă la originea uneltei de arat pentru care slavii vestici au păstrat denumiri cu variantele *rádlo*, *radlo* și *radlo* (cu derivatul *radlica*, păstrat în poloneză).

Este greu de spus dacă forma *ralo* de la slavii de est și de sud reflectă o preluare separată (sau ulterioară) a formei deja simplificate ca *rallu(m)* în latina populară, sau o asemenea simplificare (de la *radlo* la *ralo*) s-a petrecut în teren slav. Oricum *radlo/ralo* și *radlica/ralica* – atât cuvintele, cât și obiectele simbolice desemnate de ele – au avut destul timp pentru a intra în mentalul colectiv slav la fel de adânc pe cât au intrat *plugul* și *plugușorul* la români. Pe lângă faptul că *Ralica* încă este folosit ca prenume feminin în Bulgaria¹, *ralo* și *ralica* au și o poziție importantă în astronomia tradițională a slavilor sudici. În această privință, într-un articol recent, bazat pe cercetări de teren, Gjore Cenev a arătat că sătenii din Republica Macedonia încă folosesc denumiri tradiționale pentru principalele constelații, printre care se numără *Ralo so volovi* „Plugul cu boi”, pentru constelația Orion², și *Ushi* „Urechile” (cu referire la părțile laterale ale plazului), pentru o grupare de stele din Cassiopeia (cf. Cenev 2014: 180, respectiv 184).

4. Concluzii

Românii l-au moștenit din latină pe *aratru* (păstrat până în zilele noastre la aromâni), dar nu și vreun **radlu* sau **ralu*. Asemenea termeni au intrat însă din latina populară târzie (sau din romanica timpurie a Europei centrale) în slavă, unde au căpătat formele *radlo* și *ralo*, de la care s-au format ulterior derivatele *radlica*, respectiv *ralica*. Cel din urmă a fost preluat de români de la slavi, inclusiv cu sensul astronomic.

Așadar, într-o primă fază, probabil într-o zonă central-europeană, slavii timpurii au preluat un tip de unealtă de arat romană, cu brăzdar simetric, împreună cu unealta respectivă fiind preluată și denumirea ei din latina populară (sau din romanica timpurie). Acea denumire s-a răspândit apoi, împreună cu unealta desemnată, până la strămoșii slavilor estici (cf. rus. *ralo*), care încă foloseau *soxa*, ca și până la cei care aveau să devină sud-slavi, după trecerea peste Dunăre. Argumentele invocate și discutate mai sus demonstrează că nu ar mai fi necesare reconstrucții precum **arə-dhlo-* și **h²(e)rh³-dhlom*, prin care lingviști din diverse generații au căutat să ne transporte înapoi în timp, nu doar până în proto-slavă, ci chiar până în proto-indo-europeană. După cum am

¹ O cunoscută jurnalistă din Bulgaria de azi se numește *Ralica Vassileva*.

² După cum se indică în MDA, III, s.v. *plug*, la români se folosește atât *Plugul* cât și *Rarița* ca denumire a „unui șir de trei stele din constelația Orion”.

văzut mai sus, termenul slav *ralo* ‘plug’ (cu varianta mai veche *radlo*) poate fi plauzibil explicat ca având la bază un derivat al verbului latin *rādere* ‘a rade, a răzui’, iar preluarea respectivului derivat trebuie să se fi produs în contextul contactelor celor mai timpurii dintre slavii în expansiune și civilizația romană, la hotarul dintre antichitate și Evul Mediu timpuriu.

BIBLIOGRAFIE

- Brückner, Aleksander, 1970, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa, Wiedza Powszechna.
- Buck, Carl Darling, 1988, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago/London, The University of Chicago Press.
- Cenev, Gjore, 2014, “The Ancient Sky Map of the Macedonian People”, *Cosmos – The Journal of the Traditional Cosmology Society*, Vol. 30, p. 167–192.
- Chantraine, Pierre, 1990, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Paris, Klincksieck.
- Curta, Florin, 2001, *The Making of the Slavs – History and Archaeology of the Lower Danube Region c. 500-700*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Derksen, Rick, 2008, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden/Boston, Brill.
- Ernout, Alfred, Antoine Meillet, 1985, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, Klincksieck.
- Kazanski, Michel, 2009, *Archéologie des peuples barbares*, ed. V. Spinei, București, Editura Academiei Române / Brăila, Editura Istros.
- Kudrnáč, Jaroslav, 1961, „Cîteva date noi despre agricultura la slavi”, *Arheologia Moldovei*, I, p. 225–241.
- MDA: *Micul dicționar academic* (I–IV), ed. M. Sala *et alii*, București, Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- Mihail, Zamfira, 2000, *Etimologia în perspectivă etnolingvistică*, București, Univers Enciclopedic.
- Neamțu, Vasile, 1966, „Contribuții la problema uneltelor de arat din Moldova în perioada feudală”, *Arheologia Moldovei*, IV, p. 293–216.
- Papahagi, Tache, 1974, *Dicționarul dialectului aromân – Dictionnaire aroumain (macédo-roumain)*, București, Editura Academiei.
- Plinius, 2002, *Naturalis historia – Enciclopedia cunoștințelor din Antichitate*, trad. și ed. Ioana Costa, Iași, Polirom.
- Poruciuc, Adrian, 2000, „Radicalul AR- ‘a (se) face, a alcătui’ > ‘a cultiva, a ara’ în limbi indoeuropene și ne-indoeuropene”, *Thraco-Dacica*, Tom XXI, Nr. 1/2, p. 5–12.
- Solcanu, Ion I., 2004, *Romanian Art and Society (14th – 18th Century)*, trad. I. Scurtu, E. Dârțu, București, Editura Enciclopedică.

Vasmer, Max, 1987, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka* (trad. și adăug. de O. N. Trubačev), Vol. III, Moskva, Progress.

Adrian PORUCIUC
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Institutul de Arheologie, Filiala Iași a Academiei Române

CONCURENȚA SINONIMELOR ÎN EPOCA VECHIE

LA CONCURRENCE DES MOTS SYNONYMES DANS L'ÉPOQUE ANCIENNE

(Résumé)

L'analyse du vocabulaire de l'époque ancienne révèle l'existence des séries de synonymes composées de mots d'origines différentes, emprunts ou bien calques linguistiques. Dans certains cas, les emprunts ou les calques viennent s'ajouter aux termes hérités ou bien aux autres emprunts plus anciens. La relation de concurrence qui s'établit entre les mots ayant la même signification a conduit à la disparition de certains d'entre eux dans la langue.

Mots clés: l'époque ancienne, emprunt linguistique, calque linguistique.

1. Existența mai multor influențe lexicale pe parcursul epocii vechi (1500–1780)¹ a antrenat intrarea în vocabularul românesc a unor termeni cu același sens ori cu unul apropiat. Aceste împrumuturi fie s-au adăugat cuvintelor moștenite, fie au avut rolul de a denumi noțiuni pentru care limba nu dispunea încă de termenii necesari. Cercetarea de față are ca obiect analiza câtorva serii sinonimice, ceea ce va permite evidențierea felului în care anumite sensuri sau noțiuni au fost exprimate de-a lungul perioadei menționate.

¹ *Terminus a quo* al perioadei se explică prin posibilitatea ca cel mai vechi text românesc cunoscut, *Psaltirea Hurmuzaki*, să aparțină sfârșitului veacului al XV-lea (vezi, în acest sens, Al. Mareș, *Considerații pe marginea datării Psaltirii Hurmuzaki*, în „Limba română”, XLIX, 2000, nr. 4–6, p. 682), în vreme ce anul 1780 este considerat limita dincolo de care începe să se vorbească despre epoca modernă (vezi Ion Gheție, *Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 31–32).

În cadrul sinonimelor înregistrate la nivelul lexicului popular, provenite, mai ales, din limbile neoslave, din maghiară, neogreacă ori turcă, nu se poate vorbi despre o concurență reală între termeni, dat fiind faptul că, în general, fiecare cuvânt al unei serii sinonimice a circulat în arii lingvistice diferite.

De cealaltă parte, la nivelul limbii literare, intrarea în vocabular a mai multor cuvinte cu sens asemănător a reprezentat fie o consecință a traducerilor multiple, depinzând, printre altele, de cunoștințele lingvistice ale scribilor, fie o acțiune deliberată a traducătorilor, care puteau opta pentru echivalarea variată a aceluiași termen din considerente de ordin stilistic. Nu în ultimul rând, adoptarea mai multor cuvinte cu același sens a fost favorizată și de lipsa unei terminologii specifice diverselor limbaje, aflate în formare, așa încât fiecare traducător putea să aibă propria opțiune în echivalarea anumitor termeni, în cazul în care limba-sursă avea ea însăși mai multe cuvinte cu același sens. Mai mult decât atât, în cazul primelor texte religioase traduse, pe lângă faptul că româna nu dispunea de termenii necesari echivalării noilor noțiuni întâlnite în slavonă, a fost vorba și despre necesitatea nealterării textului considerat a fi sacru, astfel încât noii termeni puteau fi preluați ca atare. Demn de remarcat este faptul că, de foarte multe ori, sinonimia a constituit chiar o modalitate de glosare internă a termenilor considerați mai puțin cunoscuți.

Seriile sinonimice analizate în continuare au fost împărțite în două categorii. În prima dintre ele am încadrat cuvintele cu același sens provenite din împrumuturi, cărora le-am adăugat uneori și creații interne frecvent utilizate în epocă cu sensul analizat, ori care au prevalat ulterior în denumirea noțiunii sau a sensului respectiv. Cealaltă categorie am rezervat-o dubletelor, tripletelor ori cvadrupletelor sinonimice, rezultate din împrumuturi și calcuri lingvistice.

În măsura în care s-au dovedit a fi relevante, iar textele-sursă au permis-o, am extras contextele similare în care sinonimele analizate apar unul în locul celuilalt, ceea ce va arăta preferințele traducătorilor sau ale epocii pentru anumiți termeni.

2. Serii sinonimice alcătuite din împrumuturi și, eventual, creații interne ale limbii

2.1. Pentru sensul ‘dobândă (excesivă) încasată de cămătar pentru sumele date cu împrumut’ au circulat mai mulți termeni. În primul rând îl voi menționa pe *camătă*, de la care a fost derivat *cămătar*, prezent în definiție. E un împrumut din sl. *kamata*, atestat începând din secolul al XVI-lea și nealterat semantic ori formal până în româna contemporană (CT, 147^r; AC, 1765; CC², 7; Caz. V, 279; BB, 90; ULM, 131^r). Același sens l-au avut cândva alte două slavonisme: *mită* (< sl. *mito*) ‘camătă, dobândă’ (PO, CB II, 15; v. DLR) și *măzdă* (< sl. *mīzda*). Cu sensul în discuție, *mită* a fost înregistrat în PO: *Mită încă să nu iai de pre însu* (v. DA, s.v.). În ceea ce-l privește pe *măzdă*, DLR consemnează

sensul discutat doar la nivel regional, oferind o atestare târzie, în culegerea de *Poezii populare din Maramureș*, publicată de Tit Bud în 1908: *Îți ia moșia... C-a cuprins-o cu mândă* (Bud, P. P., 40; v. DLR).

În vocabularul limbii vechi, pentru aceeași noțiune au mai fost înregistrați: *aslam* (< rus. *oslam* sau tăt. *aslam*, v. DA; v. rus. *oslam*, v. Scriban, D.), cu prima atestare în *Psaltirea Scheiană*. Termenul a mai fost înregistrat și în *Apostolul* din 1618 sau în *Manuscrisul de la Ieud* (v. ILRLEV, p. 183). Ultima atestare din DA a fost preluată din *Crestomația* lui Gaster, și aparține unei *Psaltiri moldovenești* din 1710: *de aslamuri și nedreptăți va izbăvi sufletele lor* (v. DA, s.v.);

adămană (< magh. *adomány*) ‘camătă’ (PH, 9^v);

*ujură*¹ (< magh. *uzsora*) ‘camătă, uzură’: *Cade-se ție se dai argintul miu neșugătorilor și deca am venit eu, luvaș al miu cu ujura* (TS, 102^r);

asupră, izolat din loc. adv. *cu asupră* ‘cu dobândă’, atestat în PS și în *Psaltirea lui Coresi*: *nu scăzu de calea lui asupra și hicleșigu* (PS, 85^r, Ps. 54: 12; cf. același verset în CP¹: *și nu scăzu de calea lui asupra și înșelăciuni*; CP¹, 100^v). În *Psaltirea Hurmuzaki*, în locul lui *asupră* nu apare niciunul dintre sinonimele analizate: *și nu scăzdu den calea lui rreu și celuire* (PH, 45^v); cf. în Biblia 1994: *Și n-a lipsit din ulițele ei camătă și vicleșug* (Ps. 54: 12).

De remarcat că trei dintre cuvintele seriei, respectiv *aslam*, *adămană* și *camătă* apar unul în locul celuilalt în același context în psaltirile din secolul al XVI-lea:

PS	PH	CP ¹
<i>Argintul său nu deade într-aslamu și mândă spre nevinovați nu luo</i> (18 ^v).	<i>Argintul său nu va da într-adămană și plată nu va lua de la nevinovați</i> (9 ^v).	<i>Argintul său nu deade într camătă și preș spre nevinovați nu luo</i> (20 ^v).

2.2. Același context este elocvent pentru următoarea serie sinonimică, care grupează termeni având sensul ‘sumă de bani sau daruri date unei persoane oficiale cu scopul de a o corupe să facă un lucru ilegal’. Celor trei termeni, respectiv: *mândă* (PH, 21^r; PS, 18^v, 19^r; CPr., 141; GB, 182^v; EPrav., 483; 1634, DRH, A, XXII, 170) – *plată* (< sl. *plata*) (PH, 9^v) – *preș* (lat. *pretium*) (CP¹, 20^v), li se adaugă învingătorul seriei, respectiv, slavonismul *mită* (< sl. *mito*), cu atestări pornind din secolul al XVI-lea până astăzi (CV, 32^v; CL, CT, ULM, ap. DLR).

2.3. Cu sensul ‘viperă, șarpe veninos’ au circulat împrumuturile: (*a*)*spidă* (< sl. *aspida*) (PH, 78^v; PV, 8^v; PS, 151^r; CP, 105^v; CP¹, 267^v; CC², 545; PO, 174; CTd., 95^r; CS, 55^v; MC, 88^v; DVS, I, 79^r) – *năpârcă* (cf. alb. *neperke*,

¹ *Uzură* (< lat. *usura*, fr. *usure*) a fost atestat ulterior, la Dimitrie Țichindeal, în *Filosoficești și politicești prin fabule moralnice învățături*. Acum întâia oară culease și întru acest chip pre limba românească întocmite, Buda, 1814.

nepertke): *o năpârcă* (cf. *vipere* în NT, BB) *din căldură ieși și mucică mânra lui* (CPr., 137; v. și CII, 272; v. DLR) – *așpiș* (< magh. *áspis*, lat. *aspis*) (cca. 1660, ap. Tamás, EW, 76; Vis.C, III, 89)¹ – *ehidnă* (< ngr. *ἔχιδνα*, sl. *ehidna*) (DVS oct. 79^r; CII, I, 17; ap. DLR) – *viperă* (< lat. *vipera*) (NT, 172^r; MLex.; BB; CII; AC; v. DLR).

Primul membru al seriei, *aspidă*, apare consemnat atât în psaltirile din secolul al XVI-lea, cât și în BB:

PS, Ps. 90: 13	PH, Ps. 90: 13	CP ¹ , Ps. 90: 13	BB, Ps. 90: 13
<i>spre aspidă și vasilisc calci și calci leu și zmeul</i>	<i>pre aspidă den vasileiu călca-veri și frăm<â>n-ta-veri leu și zmeul</i>	<i>Spre aspidă și vasilisc calce și calci leu și zmeul</i>	<i>Preste aspidă și vasiliscu vei încăleca și vei călca pre leu și pre bălaur</i>

Mai mult decât atât, *aspidă* este menținut și în versetul corespunzător din Versiunea Anania a *Bibliei*: *Peste aspidă și vasilisc vei păși și vei călca peste leu și peste balaur* (Psalmul 90, 13).

2.4. Pentru sensul ‘substanță rășinoasă, folosită în ceremoniile religioase’ am înregistrat termenii: *cadilă* (< sl. *kadilo*) (CP¹, 269^r; PS, 228^v; cf. *cădire* în PH) – *livan* (< sl. *livanŭ*) (CC², 559; CN, 17^v) – *tămâie* (< gr. *θυμίαμα*) (CT, 3^r, 110^v; PO 283; Caz. V, 355; 1741, Ur. XII, 272; v. DLR).

Fiecare membru al seriei apare în tipăriturile coresiene, în vreme ce în *Biblia de la București*, în contexte de același tip, locul lor este luat de *tămâie*:

cadilă / tămâie

PS, <i>Cântecul lu David</i> , 140: 2	CP ¹ , <i>Cântecul lu David</i> , 140: 2	BB, <i>Psalm lui David</i> , 140: 2
<i>De se isprăvească-se rugăciunea mea ca o cadilă între tire.</i>	<i>De să se isprăvească rugăciunea mea ca o cadilă între tine.</i>	<i>Îndirepteaze-se ruga mea ca tămâia înaintea Ta.</i>

livan / tămâie

CC ²	BB
<i>și deșchiseră comoarăle lor, aduseră lui dar: aur și livan și zmirnă</i> (CC ² , Matei, II).	<i>și, deșchizând comoarăle lor, adusă lui darure: aur și tămâie și zmirnă</i> (CC ² , Matei, II: 11).

2.5. Cu sensul ‘templu păgân’ au circulat trei slavonisme: *capîște* (< sl. *kapište*) (AC, 1772; BB, 695) – *cumirniță* (< sl. *kumirŭnica*) (VI, 250^v) – *idolniță* (< sl. *idolŭnica*) (DVS, oct. 92^r). Acestora li s-a adăugat împrumutul *templu*², cu variantele *templum* (< lat. *templum*) și *tempiu* (< it. *tempio*) (BIU, 13, 15, 24), atestate la Vlad Boțulescu în *Istoria universală*, glosate în unele

¹ De remarcat că originea îndepărtată a sl. *aspida*, respectiv a lat. *aspis*, este gr. *aspis* (v. Miklosich, *Lex.*, s.v.)

² Prima atestare din DLR este într-un text din 1829.

contexte prin *capişte* și chiar prin *biserică*, indiciu că împrumutul era nou: *Efesos, cetate foarte vestită în negoțatorie, în carea era templum (capiştea sau biserică) a dumnezeoaiei Diana (Artemis)* (BIU, 13); *Cnido, cetate vestită în vremile vechi, carea era zidită pe un munte ce cu acelaș nume să numea, unde și Afroditis dumnezeoaie avea statua (idol de piatră făcut) ei și era și frumos tempiu al lu Apolon și Neptun* (BIU, 15); *Cetatea cea mai vestită era Fasis (...) unde și boghinea Diana avea frumos templu – capişte* (BIU, 24).

2.6. Sensul ‘bun obținut prin drept succesoral, moștenire’ a fost exprimat prin termenii: *dobândă* (< *dobândi* < sl. *dobyti, dobođo*) (CV, 70^r; CPr., 160) – *dostoit* (< sl. *dostoitŭ*) (PS, 48^v, Ps. 32: 12; CP¹, 56^r, Ps. 32:12) – *dosto(i)anie* (< sl. *dostojanije*) (CP¹, 21^v, Ps. 15: 5) – *ocină* (< sl. *otičina*) (CT, 147^r; PS, 220^v; PO, 74) – *parte* (< lat. *pars, -tis*) (PH, Ps. 32: 12) – *moștenire* (< *moșteni* < *moștean*) (BB, Ps. 32: 12).

Slavonismul *dostoit*, prezent în același context atât în PS, cât și în CP¹ are drept corespondent în PH termenul moștenit *parte*, în vreme ce în BB locul acestora este luat de *moștenire*, păstrat în Biblia 1994:

dostoit / parte / moștenire

PS, Ps. 32: 12	CP ¹ , Ps. 32: 12	PH, Ps. 32: 12	BB, Ps. 32:12	Biblia 1994, Ps. 32:12
<i>ferică limbă ce lui iaste Domnul Zeul lui; oameri ce alese în dostoitul său.</i>	<i>Ferecată limbă ce lui iaste Domnul Zeul lui, oameni ce alese în dostoitul său.</i>	<i>ferice limba celui <ce> iaste Domnulu Dumnezeu, oamenrii carii alese și e în parte și e.</i>	<i>Fericit norodul căruia iaste Domnul Dumnezeul lui, norod pre carele au ales spre moștenire Lui!</i>	<i>Fericit este neamul căruia Domnul este Dumnezeul lui, poporul pe care l-a ales de moștenire Lui.</i>

Într-un alt context, lui *moștenire* din BB și din Biblia 1994 îi corespunde, de asemenea, *parte* în PH, iar în CP¹ slavonismul *dostoanie*.

dostoianie / parte / moștenire

CP ¹ , Ps. 15: 5	PH, Ps. 15: 5	BB, Ps. 15: 5	Biblia 1994, Ps. 15: 5
<i>Domnul parte destoinicia mea și păharul meu; tu ești ce tocmit-ai dostoania mea mie.</i>	<i>Doamne, parte e părții mele.</i>	<i>Domnul, partea moștenirii mele și păharului mie.</i>	<i>Domnul este partea moștenirii mele și a paharului meu.</i>

În *Codicele Voronețean* sensul analizat este exprimat prin *dobândă*, termen căruia îi corespunde în același context în BB derivatul intern *moștenire*, care se păstrează în Biblia 1994:

dobândă / moștenire

CV, I, Petru, I: 3-4	BB, I, Petru, I: 3-4	Biblia 1994, I, Petru, I: 3-4
cu învierea lui Isus Hristos dintru morți întru dobândă neputredă și nespurcată.	pre învierea lui Isus Hristos den morți, spre moștenire nestrucată și nespurcată și neveștejită.	prin învierea din morți a lui Isus Hristos, spre nădejde vie, spre moștenire nestrucăcioasă și neîntinată și neveștejită.

Într-un alt psalm, lui *parte* din *Psaltirea Hurmuzaki* îi corespunde în *Psaltirea Scheiană* *ocină*, ambele fiind înlocuite în *Biblia de la București* cu termenul *moștenire*, păstrat în Biblia contemporană:

ocină / parte

PS, Ps. 134: 12	PH, Ps. 134: 12	Biblia 1994, Ps. 134: 12
Și deade țerile lor în ocine , ocină lu Israil oamenilor săi.	Și deade pământul lor parte , partea lu Israil, oamenilor săi.	Și pământul lor l-a dat ca moștenire , moștenire lui Israel, poporul Său.

De precizat că pentru *parte* DLR nu consemnează sensul ‘moștenire’, atestat numai în PH, ci doar pe acela de ‘ceea ce revine sau urmează să-i revină cuiva dintr-o moștenire’, sens cu care apare atestat în CC²: *Zise cel fecior mai mic părintelui: Dă-mi ce mi se cade partea den avuție* (CC², 24, v. DLR).

2.7. Cu sensul ‘a necăji, a chinui, a prizoni’ au circulat: *dodei* (< sl. *dodějati*, sb. *dedejati*) (PH, 29^v; CP¹, 38^v; CC², 443; a. 1622, DIR, XVII, A, IV, 104; CPVN, 42^r; CH, 176) – *dosădi* (< sl. *dosaditi*) (CC², 317; PO, 52, 181; Caz. V, 236; CPVN, 54^r; Caz. B², 13^v; CII, 129^r) – *bântui* (< magh. *bántani*) ‘a supăra, a asupri’ (BB) – *urg(h)isi* (< ngr. *ὀργίζω*) (DVS nov., 162^v; BB, 150).

Urmărite în același context, se constată că în locul sinonimului *dodei*, prezent în PS, PH și CP¹, în BB apare *bântui*:

dodei / bântui

PS, Ps. 34: 13	PH, Ps. 34: 13	CP ¹ , Ps. 34: 13	BB, Ps. 34: 15
Eu, cându ei dodeiia-mi , înveștia-me în saci și pleca cu agiuratul sufletul meu.	Eu, cându ei dodeiră-mi , învește-me în saci și-mi smeriia cu postul sufletul meu.	Iară eu, când dodeiia-mi , înveștia-mă în sac, și pleca cu ajun sufletul meu.	și eu, când ei mă bântuia , mă îmbrăcam cu sac.

2.8. ‘Piatră prețioasă, topaz’: *draghicame* (< sl. *dragii kameni*; cf. *dragokameninŭ*, v. Mikolosich) ‘topaz’ (PH, 107^v) – *pazie* (< sl. *pazija*) ‘piatră prețioasă, topaz’ (CP¹, 242^v; PS, 206^v) – *topazie (topazion)*¹ (< ngr. *τοπάζιον*, lat. *topazius*) (*topazie*: PO, 271; Fl. D 1693, 56^v; *topazion*, DPV, 421; BB, 59):

¹ Potrivit DLR, varianta literară *topaz* a fost atestată prima oară în traducerea din greacă a lui Nicodim Greceanu (1811).

draghicame / pazie / topazion

PH, Ps. 118: 127	CP ¹ , Ps. 118: 127	BB, Ps. 118: 127	Biblia 1994, Ps. 118: 127
<i>Derept-acea îndră<gi>iu porâncitele <...> decât aurul și draghicamea.</i>	<i>Derept aceaia iubii zisele tale mai virtos de aurul și pazia.</i>	<i>Pentru aceea iubiiu poruncile Tale, mai mult decât aurul și topazion.</i>	<i>De aceea Ți-am iubit poruncile mai mult decât aurul și topazul.</i>

2.9. ‘Scrisoare (a apostolilor)’: *epistolie* (*efistolie, efistoliiu, ipistolie*) (< sl. *jepistolija*, ngr. *ἐπιστολή*) (CC¹, 226^r; Prav. 1640, 27^v; ap. DLR; DVS sept. 10^r; ap. DLR) – *poslanie* (< sl. *posūlanije*) (*Și iară la Ioan, în Poslania dentâiu, 69 (...)*, CC¹, 44^r; v. și VL, 3^r; EPrav., 18) – *tremeatere* (calc semantic după sl. *posūlanije* < *posūlati* ‘a trimite’) (*Și așa sfârșaste tremeaterea. Zborreasca tremeatere a lu Iacovu, CV, 55^r; v. și CPr, 342*) – *tremes* (calc după sl.) (*Sfântul apostol Pătru tremesul de zbor întâiu Pătru, apostol a lu Isus Hristos, CPr., 159*). De remarcat prezența tuturor acelor termeni în tipăriturile coresiene.

2.10. ‘Dorință puternică, năzuință’: *deșiderat* (< *deșidera* < lat. *desiderare*) (doar în PS) – *jale* (*jele*) (< sl. *žalī* ‘durere’; v. Miklosich, *Lex.*) (PH, 98^v; PS, CC², CII, v. DA) – *jelanie* (< sl. *želanije* ‘desiderium’, v. Miklosich, *Lex.*) (PS, 124^v; CP¹, 223^r; PO; Caz.V.; DVS) – *jaloste* (< sl. *žalostī* ‘luctus’, v. Miklosich, *Lex.*) (CP¹, 243^v; PS, 207^v) – *pohtă* (*poftă*) (< *pohti* (*pofti*)) (CV, 56^v; Prav. 1640; v. DLR) – *râvnire* (BB, 422).

Din această serie doar *jelanie* respectă sensul etimonului slavon, în vreme ce *jale* și *jaloste* au dobândit sensul ‘dorință puternică’ ca urmare a falsei legături stabilite de traducători între sl. *žalī*, *žalostī*, care aveau numai sensul ‘durere’, și verbul sl. *želati* care însemna atât ‘desiderare’ = ‘a dori’, cât și ‘lugere’ = ‘a suferi’. Totodată, potrivit atestărilor din DA, *jelanie* a pierdut definitiv și ulterior epocii analizate sensul etimologic ‘desiderium’, ajungând să circule cu sensul ‘durere adâncă; bocet; doliu’, fiind asimilat verbului *a jeli* (< sl. *žaliti* ‘lugere’ = ‘a jeli, a se plânge’) ‘se plânge; a-i părea rău de ceva’.

Iată cum se distribuie unii dintre termenii seriei în aceleași contexte:

deșiderat / jale / jelanie / pohtă

PS	PH	CP ¹	BB
<i>deșideratul păcătosului piiare</i> (Ps. 111: 10).	<i>jalea greașnicului peri-va</i> (Ps. 111: 10).	<i>jelania păcătosului piiare</i> (Ps. 111: 10).	<i>pohta păcătosului va peri</i> (Ps. 111: 9).
<i>Și mâncară și se săturară foarte și deșideratul lor aduse lor</i> (Ps. 77: 29).	porțiuni lacunară	<i>Și mâncară și se săturară foarte și de pohta lor aduse lor</i> (Ps. 77: 33).	<i>Și mâncară și să săturară foarte și pohta lor aduse lor</i> (Ps. 77: 33)
<i>și nu feriră-se de jelania sa</i> (Ps. 77: 30).	porțiuni lacunară	<i>și nu se feriră de pohtele lor</i> (Ps. 77: 34).	<i>nu să lipsiră de cătră pohta lor</i> (Ps. 77: 34).

jaloste / jale / râvnire

PS, Ps. 118: 138	CP ¹ , Ps. 118: 139	PH, Ps. 118: 139	BB, Ps. 118: 139
<i>Topitu-me-au jalostea ta.</i>	<i>Topitu-me-au jalostea ta.</i>	<i>Topitu-me-au jealea ta.</i>	<i>Topitu-me-au râvnirea ta.</i>

2.11. ‘A avea un sentiment de ură față de cineva; a detesta; a dușmăni’: *urî* (< lat. **horrir*e (PH, 107^r etc.) – *gilălui* (< mag. *gyölölni*) (PH, 118^r) – *urg(h)isi* (< ngr. *ὀργίζω*) (1516–1536, *Texte rom. sec. XVI*, GB, 393^r); PO 127; BB, 130; 1760, GCR II, 74; cf. AC, 5134) – *zăvidi* (< sl. *zaviděti*, ap. DHLR II: 536): *Soțu cu soțu zăvidindu* (AA, XXVIII, 103, ap. DHLR II: 536) – *omrăzi* (< sl. *omraziti*) (PS, 82^v; CP¹, 264^v) – *nenăvidi* (cu var. *nenavidi*, *năvidi*) (< sl. *nenaviděti*) (*nenăvidi*: PS, 227^r; CP¹, 266^v; *năvidi*: CP¹, 166^v) – *nevedea* (calc după sl. *nenaviděti*): *Atunce blăzni-se-vor mulți și unul la alaltu se vor vinde și se vor nevedea unul la alalt* (CT, 52^r).

Varianta *năvidi* a rezultat din izolarea negației *ne* din structura sl. *nenaviděti*: *Fă cu mine seamne în bine și să văză cei ce nu mă năvidesc* (CP¹, 166^v). În dicționarul lui Fasmer¹, sl. *nenaviděti* este explicat prin negația *ne* + *navideti* ‘a privi cu plăcere, cu bucurie’.

gilălui / nenăvidi / urî

PH, Ps. 138: 21	PS, Ps. 138: 21	CP ¹ , Ps. 138: 21	BB, psalmul 138: 20-21
<i>Au cinre gilă<lu>iaște, Doamne, gilălui<iu> și de vrăjmași<i> tăi și sfătuiu?</i>	<i>nenăviditorii tăi, Doamne, nenăvidescu-i și de dracii tăi topescu-me.</i>	<i>Nenăviditorii tăi, Doamne, nenăvidescu-i și de dracii tăi potopescu-mă.</i>	<i>Au nu pre cei ce Te-au urât, Doamne, am urât și pe vrăjmașii Tăi mă topiam?</i>

urî / omrăzi

PH, Ps. 52: 2	PS, Ps. 52: 2	CP ¹ , Ps. 52: 2	BB, Ps. 52: 2
<i>Putrediră și urriră-se în fărădelegile sale.</i>	<i>Putrediră și omrăziră-se întru fărălege.</i>	<i>Potrediră și se omrăziră întru fără-leage.</i>	<i>Stricară-se și să urără întru fărădelegi.</i>

3. Dublete, triplete ori cvadruplete sinonimice, rezultate din împrumuturi și calcuri lingvistice

Oscilația între traducerea prin *bine/bună* – *dulce* a slavonului *blago*, coroborată cu echivalarea celui de-al doilea termen din cadrul unor compuse slavone calchiate prin cuvinte cu sens asemănător, iar uneori și cu împrumutul propriu-zis au făcut posibilă apariția unor serii de cuvinte cu același sens:

3.1. ‘Pioșenie, smerenie’: *bună-govire* (CC², 257, 258, 331 etc.) – *bună-govitură* (CPr., 229) – *dulce-govire*, calchiate după sl. *blagogověnije* ‘pietas’ sau *blagogověnistvo* (CC², 148).

Pe lângă alternanța *bună* / *dulce* în traducerea sl. *blago*, se constată și oscilația între sufixele *-ură* și *-re*, corespunzătoare sl. *-enije* (*blagogověnije*) / *-istvo* (*blagogověnistvo*). De remarcat, totodată, că *bună-govire* și *dulce-govire*

¹ Vezi Max Fasmer, *Этимологический словарь русского языка*, vol. I–IV, Moscova, 1986.

apar în același text (CC²). Seria este completată de împrumutul *smerenie* (< sl. *sŭmĕrjenije*), atestat în același text coesian, unde apare în raport de coordonare copulativă cu *bună-govire*: *Și de-aciia pre eluș nedestoinic se socoti și foarte pentru multa bună-govirea și smereniia a lui el se lepăda de-a se apropiarea lu Hristos și păcătos pre eluși meniia și nedestoinci a fi cu nusul* (CC², 331).

3.2. ‘Credincios, pios, evlavios’: *bun-govitor* (CV, 20^v; CC², 517) – *dulce-govitor* (CPr., 7), calchiate după sl. *blagogovĕnĭnŭ* ‘pius’ – *blagocestiv* (*blagocistiv*) (< sl. *blagočĭstivŭ*) (MC, 46^r; Caz. V., 111^v; DVS, ian. 23^r; CHR., d. DA) – *bine-credincios* ‘evlavios, pios, cu frica lui Dumnezeu’, calchiat după sl. *blagočĭstivŭ* (Min. 1776, v. DA).

DA înregistrează doar adj. *govitor*, despre care menționează că apare „în legătură cu *bun*” și că este derivat de la verbul neatestat *govi*, cu originea în sl. *govĕti* ‘religiose vereri’. În fapt, asocierea atât cu *bun*, cât și cu *dulce*, nu este întâmplătoare, ci se datorează modelului slavon menționat. Totodată, singurul compus din DLR în a cărui structură apare *dulce* este *dulce-cinstit* ‘iubit, respectat’ (*Chemă doi șerbi ai săi și un voinic dulce-cinstit de slujitorii lui*; CPr., 44, v. DLR, s.v. *dulce*), despre care se menționează că este învechit și calchiat după v. sl.

3.3. ‘Miros plăcut’: *bună-mirodenie* (AOD, 16^r; NT, 163^r) – *dulce-mirodenie*, calchiate după sl. *blagoŭhaniĕ* ‘odori suavis’ (v. Miklosich, *Lex.*, s.v.) – *bună-mirosenie* (CPVN, 62^r, 128^r) – *dulce-miroseală* (CPVN, 61^v), calchiate după sl. *blagovonije*.

Bună-mirosenie și *dulce-miroseală* au fost atestate în același text cu două și, respectiv, o ocurență: *Mearsăm la începătoriul [și] strămoșul lor. Avraam. Era acesta plin de slavă și de dulceață sufletească și de flori cu bună-mirosenie și șipoc de mir cu aromat* (CPVN, 62^r; v. și CPVN, 128^r); *Și era într-aceale blide poame minunate. Și foarte dulce-miroseală ieșia dintr-insele* (CPVN, 61^v). De fiecare dată, traducătorul a respectat originalul, așa încât oscilația se datorează textului slavon.

4. Concluzii

Cele mai multe dintre seriile sinonimice analizate au în componența lor elemente de origine slavă, în special slavonă, influența acestei limbi asupra vocabularului românesc fiind dominantă cel puțin până la sfârșitul secolului al XVII-lea. Scoaterea slavonei din administrație și din Biserică și intrarea țărilor române în sfera de influență a altor limbi, au condus la preluarea altor împrumuturi, cele din slavonă căzând, treptat, în desuetudine și fiind uitate. Astfel, lui *cadilă și livan* le-a fost preferat *tămâie*, preluat din greacă. Nici slavonismele *capîște*, *cumirniță* și *idolniță* nu au putut face față concurenței exercitate de împrumutul latino-roman *templu*. Niciunul dintre împrumuturile slavone ale seriei de sinonime care au circulat cu sensul „a avea un sentiment de ură față de cineva; a detesta; a dușmăni” nu mai este folosit astăzi. Alături de verbul moștenit *a urî*, vocabularul actual mai păstrează împrumutul grecesc

a urgisi, folosit încă de la Dosoftei cu sensul „a persecuta, a oropsi, a provoca cuiva o suferință”. Cercetarea în paralel a textelor religioase a scos la iveală faptul că unii termeni au rezistat în vocabular în ciuda concurenței exercitate de alte cuvinte sinonime.

IZVOARE, SIGLE

- AA: *Analele Academiei Române*.
- AC: *Dictionarium valachico-latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române, 2008.
- AOD: *Alexie, omul lui Dumnezeu*, ms. rom. BAR 5318, a. 1675 sau 1676, ed. Maria Stanciu-Istrate, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. IV, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2001, p. 11–106.
- Ap. 1618: *Apostol* fragmentar (*Cuvânt pentru curăție*), 1618; ed. GCR, I, p. 45–52.
- BB: *Biblia, adecă dumnezeiasca Scriptură*, București, 1688.
- Biblia 1994: *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea și cu purtarea de grija a Prea Fericitului Teoctist, cu aprobarea Sfântului Sinod, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1994 (<http://www.bibliaortodoxa.ro/>).
- BIU: Vlad Boțulescu de Mălăiești, *Istoria universală. Asia*, 1763. Vlad Boțulescu de Mălăiești, *Scrieri III*, ed. Emanuela Timotin, A. Timotin, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2013.
- Caz. B²: *Chiriacodromion sau Evanghelie învățătoare*, Bălgrad, 1699.
- Caz. V: Varlaam, *Carte românească de învățătură*, Iași, 1643; ed. J. Byck, București, Fundația regală pentru literatură și artă 1943.
- CB: *Codice miscelaneu*, copiat de popa Bratul, 1559–1560, ed. Al. Gafton, <http://media.lit.uaic.ro/gafton> (Iași, Casa Dosoftei).
- CB I–II: B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I–II, București, 1878–1879.
- CC¹: Coresi, *Tâlcul Evangheliilor*, [Brașov], cca 1567–1568.
- CC²: Coresi, popa Iane, popa Mihai, *Evanghelia cu învățătură*, Brașov, 1581.
- CH: Dimitrie Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar și indici de Stela Toma, vol. I–II, București, Editura Minerva, 1999–2000.
- CII: D. Cantemir, *Istoria ieroglifică*; ed. P. P. Panaitescu și I. Verdeș, vol. I–II, București, Editura pentru Literatură, 1965.
- CL: Coresi, *Liturghier*, [Brașov, 1567–1568].
- CN: *Codicele Neogoeanus*. Miscelaneu copiat de Ion Românul din Sâmpetru, ms. rom. BAR 3821, a. 1620.
- CNM: Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*; ed. P. P. Panaitescu, în M. Costin, *Opere*, [București], 1958, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, p. 241–274.
- CO: *Cugetările lui Oxenstiern*, ms. rom. BAR 2773, a. 1779.

- Cosm.: *Cosmografie, adecă izvodirea lumii*, copiată de ieromonahul Antim, Cozia, ms. rom. BAR 1556, a. 1766.
- CP: Coresi, *Psaltire românească*, Brașov, 1570.
- CP¹: Coresi, *Psaltire slavo-română*, Brașov, 1577.
- CPVN: *Viața sfântului Vasile cel Nou și vămile văzduhului*, ms. rom. BAR Cluj 100, a. 1635–1641, ed. Maria Stanciu-Istrate, în *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. IX, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2004.
- CS: *Codex Sturdzanus*, ms. rom. BAR 447, a. 1580–1619. Ed. Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române, 1993.
- CT: Coresi, *Tetraevanghel*, Brașov, 1561. *Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Brașov 1560 – 1561*, comparat cu *Evangheliarul lui Radu de la Mănăcești. 1574*, ed. Florica Dimitrescu, București, Editura Academiei Române, 1963.
- CTd.: *Codicele Todorescu*, ms. rom. BAR 5484. Ed. N. Drăganu, *Două manuscripte vechi. Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București–Viena–Lepizig, Socec, 1914.
- CV: *Codicele Voronețean*, ms. rom. BAR 448, a. 1563–1583. Ed. M. Costinescu, București, Editura Minerva, 1981.
- DA: *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1949.
- DHLR II: Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, Leroux, 1938.
- DIR: *Documente privind istoria României, veacul XVII*. A. *Moldova*, vol. I–IV, [București], 1952–1957, B. *Țara Românească*, vol. I–IV, [București], Editura Academiei Române, 1951–1954.
- DLR: *Dicționarul limbii române*, București, Editura Academiei Române, 1965–2009.
- DPV: Dosoftei, *Psaltire a sfântului proroc David (Psaltire în versuri)*, Uniev, 1673; ed. N.A. Ursu, Iași, Mitropolia Moldovei și Sucevei, 1974.
- DRH: *Documenta Romaniae Historica*, B, *Țara Românească*, XXI–XXXVIII, București, Editura Academiei Române, 1965 ș.u.
- DVS: Dosoftei, *Viața și petrecerea svinților*, Iași, 1682–1886.
- EPrav.: Eustratie Logofătul, *Pravila aleasă*, ms. rom. BAR Cluj-Napoca, fondul *Blaj*, nr. 41, a. 1632.
- GB: *Glosele Bogdan* (Moscova, Biblioteca Publică de Stat, fondul *Egorov*, 98, nr. 65/65); ed. M. Georgescu, în *Texte rom. sec. XVI*, p. 452–461.
- GCR, I–II: Moses Gaster, *Chrestomatia română*, I–II, Leipzig–București, F. A. Brockhaus–Socec & Co, 1891.
- ILRLEV: *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, Coordonator: Ion Gheție. Autori: Gheorghe Chivu, Mariana Costinescu, Constantin Frâncu, Ion Gheție, Alexandra Roman Moraru și Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 1997.
- MC: Moxa, *Cronograf*, 1620 (Moscova, Biblioteca Publică de Stat), ed. Hasdeu, CB, I, p. 345–406; ed. Hasdeu, CB II; vezi și: ed. G. Mihăilă, *Cuvente den bătrâni*, II, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1994; Mihail Moxa, *Cronica universală*, ed. G. Mihăilă, Editura Minerva, București, 1989.

- Miklosich, *Lex.*: Fr. Miklosich, *Lexicon palaeslovenico-graeco-latinum*. Emendatum auctum, Viena, 1862–1865.
- Min. 1776: Chesarie, episcopul Râmnicului, *Mineiul, luna lui octombrie, care s-au tipărit acum întâi românește*, Râmnic, 1776.
- MLex.: Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-român*; ed. Gr. Crețu, *Mardarie Cozianul, Lexicon slavo-românesc și Tâlcuirea numelor din 1649*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1900.
- NT: *Noul Testament sau împăcarea cu legea cea noao a lui Hs. Domnului nostru*, Bălgrad, 1648.
- PO: *Palia*, Orăștie, 1582. *Palia de la Orăștie*, ed. V. Pamfil, București, Editura Academiei Române, 1968.
- Prav. 1640: *Pravila*, Govora, 1640; ed. Al. Odobescu, *Pravila bisericească numită cea mică, tipărită mai întâiu la 1640, în mănăstirea Govora*, București, Tipografia Academiei Române, 1884.
- PS: *Psaltirea Scheiană*, ms. rom. BAR 449. *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea*, ediție de I.-A. Candrea, București, Socec, 1916.
- PV: *Psaltirea Voronețeană*, ms. rom. BAR 693.
- Scriban, D.: August Scriban, *Dicționarul Limbii Românești. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaisme, neologisme, provincialisme)*, Iași, Editura „Presa bună”, 1939.
- Tamás, EW: Tamás Lajos, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.
- Texte rom. sec. XVI: Texte românești din secolul al XVI-lea*. I. *Catehismul lui Coresi*. II. *Pravila lui Coresi*. III. *Fragmentul Todorescu*. IV. *Glosele Bogdan*, V. *Prefețe și epiloguri*. Ediții critice de Emanuela Buză, Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Ion Gheție, Alexandru Mareș, Alexandra Roman Moraru, Florentina Zgraon. Coordonator Ion Gheție, București, Editura Academiei Române, 1982.
- TS: *Tetraevanghel*, Sibiu, cca 1551–1553 (zis *Evangheliarul din Petersburg* sau *Evangheliarul slavo-român*). *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu. 1551–1553*. Studiu introductiv filologic de E. Petrovici, studiu introductiv istoric de L. Demény, București, Editura Academiei Române, 1971.
- ULM: Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*; ed. P.P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955.
- Ur.: Th. Codrescu, *Uricariul cuprinzetoriu de hrisoave, anaforale și alte acte din sută a XV–XIX, atingătoare de Moldova*, vol. I–XXV, Iași, Tipografia „Buciumul Român”, 1852–1895.
- VI: Udriște Năsturel, *Varlaam și Iaașaf*; ed. Maria Stanciu Istrate, *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche. Varlaam și Iaașaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013.
- Vis. C: Ioan Viski, *A lui David crai și prorocul o sutie și cincizeci de soltari (Psaltire în versuri)*, Sântămăria-Orlea și Geoagiul de Jos, 1697 (fotocopie la BAR).

VL: Varlaam, *Leastvița*, ms. rom. BAR 6024, cca 1602–1613. Sfântul Ierarh Varlaam, Mitropolitul Moldovei, *Leastvița sau Scara raiului de Ioan Scărarul*, ed. Oana Panaite, Iași, Trinitas, 2007.

Maria STANCIU ISTRATE
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

**LEXICOLOGIE,
LEXICOGRAFIE,
FRAZELOGIE**

TERMENUL – MODALITĂȚI DE INTERPRETARE. CARACTERISTICI ALE TERMINOLOGIEI IT

THE TERM – POINTS OF VIEW.
CHARACTERISTICS OF IT TERMINOLOGY

(Abstract)

The paper aims at describing the main types of terms that can be found in IT terminology. The criteria on which the terms are analysed are: means of expression (simple vs. compounded), status (approved vs. disapproved), and relation to other elements of specialized or common language (pure vs. derived terms).

Keywords: descriptive terminology, term typology, IT terminology, semantic relations.

1. Termenul. Aspecte teoretice

Termenul, din punct de vedere cognitiv, este unitatea fundamentală a terminologiei *reprezentând forma (lingvistică sau nelingvistică) prin care un concept determinat este desemnat și impus printr-o definiție la nivelul unui domeniu dat* (M. T. Cabré *apud* Bidu-Vrănceanu 2007: 32) pentru asigurarea comunicării specializate. O definiție aproape identică apare și în norma ISO 704 (Busuioc, Cucu 2003): *Un termen este o desemnare ce constă în unul sau mai multe cuvinte care reprezintă un concept general aparținând unui limbaj special*. Ambele definiții reliefează latura cognitivă a termenilor, aceștia fiind considerați *vectori ai cunoștințelor nonlingvistice* (P. Lerat *apud* Bidu-Vrănceanu 2007: 32).

Ca unitate a cunoașterii realizate în orice tip de terminologie, **termenul** trebuie să fie **monosemantic, monoreferențial, precis**, în mod necesar corelat cu un anumit domeniu științific, tehnic etc. (Ten Hacken 2008: 979) și definit cu rigurozitate în cadrul domeniului respectiv (Faber, Lopez Rodriguez 2012: 22).

Astfel, fiecare concept este reprezentat de un singur termen, printr-o singură definiție, în cadrul unui singur domeniu de specialitate, relație strictă, reprezentată de triunghiul terminologic (v. Bidu-Vrănceanu 2007: 56).

Caracterul monoconceptual, corespondența strictă între un termen și conceptul desemnat (Faber, Lopez Rodriguez 2012: 18), este condiția fundamentală pe care trebuie să o îndeplinească, asigurându-se astfel precizia / univocitatea comunicării specializate, determinată de caracterul nonambiguu al termenului asociat conceptului (Nedobity 1983: 69) într-un anumit domeniu. Pentru a putea îndeplini criteriile de monosemantism, monoreferențialitate și precizie, limbajele de specialitate tind să dezvolte elemente lexicale unice pentru fiecare concept stabilit în mod convențional în cadrul fiecărei arii de activitate sau disciplină științifică (Sager 1990: 19).

Astfel, fiecare concept dispune de propriul termen și de propria definiție în cadrul limbajului specific fiecărui domeniu. Relația **concept – termen – domeniu** este foarte importantă în analiza cu metode lingvistice a terminologiilor în condițiile în care un termen (la nivel formal) poate să facă parte concomitent din lexiconul general și din lexiconul mai multor domenii specializate. Ținând seama că elementele lexicale dintr-o limbă sunt finite, anumite cuvinte pot funcționa atât în lexicul comun (LC), cât și în limbajele de specialitate (LS). De exemplu, mai multe terminologii (prin care înțelegem suma termenilor unui domeniu specializat) pot utiliza anumiți termeni care primesc o anumită interpretare prin corelarea obligatorie cu domeniul, așa cum este cazul lui *weekend* din terminologia turistică (v. Bidu-Vrănceanu 2007: 57).

Prin utilizarea unui singur termen pentru un singur concept în interiorul unui domeniu specializat bine definit (turism, medicină, IT etc.), se reduce semnificativ probabilitatea ambiguității. În realitate, există posibilitatea ca un concept să fie desemnat prin unul (situație preferabilă) sau mai mulți termeni (situație care contravine principiilor terminologiei interne). Norma ISO 1087-1:2000, în prezentarea conținutului documentului, indică explicit posibilitatea ca un concept să fie desemnat prin mai mulți termeni și menționează că anumiți termeni sunt preferați, alții admiși: *The layout follows the directions given in ISO 10241. The entry has the following structure: entry number, preferred term(s), admitted term(s), deprecated term(s), definition, example(s), note(s). Entry number, preferred term and definition are the mandatory elements of each entry. Other elements appear only when appropriate* (ISO 1087-1:2000).

Conform **Teoriei Comunicative a Terminologiei** (TCT) (Adelstein, Cabré 2001; Cabré, Estopà 2003), termenii și cuvintele nu sunt unități fundamental diferite. O unitate lexicală nu are nici statut de cuvânt, nici statut de termen, ci își activează sau nu valorile specializate în funcție de contextul în care se actualizează, diferitele valori (specializate sau nespecializate) aflându-se în relație polisemică (Adelstein, Cabré 2001: 4). Specificul termenului constă în situația de comunicare, specializarea trăsăturilor semantice și cunoștințele pe

care le reprezintă. Astfel, interpretarea unei anumite unități lexicale ca **termen** sau **cuvânt** se poate face numai în context, în funcție de diversele situații de comunicare.

Privit din perspectivă lingvistică, **termenul** depășește statutul strict de unitate cognitivă cu rol în asigurarea comunicării specializate, accepție specifică terminologiei specialiștilor, fiind considerat o unitate complexă cu caracteristici lingvistice și socio-comunicative de care cercetarea trebuie să țină seama. Din acestea, rezultă că specificul termenilor (unităților terminologice) se regăsește în componentele *gramaticale*, *cognitive* și *pragmatice*, caracteristici ce apropie, dar și diferențiază termenii de cuvintele din limba comună (Cabré 2003: 183–184).

2. Cuvânt – termen – termen standard

2.1. Distincția dintre cuvinte, termeni și termeni standard se poate face având în vedere situația de comunicare sau apartenența la unul sau mai multe domenii de specialitate. Un anumit element lexical poate fi utilizat în calitate de **cuvânt**, în cadrul comunicării între nespecialiști, dar ca **termen**, în contexte strict specializate.

În funcție de tipul de discurs, distincția se poate rafina. Mai exact, se poate distinge între *termenul etichetă*, ca unitate a unei nomenclaturi, și *termenul în discurs* (Bidu-Vrânceanu 2007: 38), care poate avea anumite extinderi contextuale. Astfel de extinderi aduc termenul mai aproape de cuvânt, creând premisele pentru determinologizare și dezvoltarea de sensuri secundare. Tipul de discurs în care apare termenul, gradul de specializare al acestuia pot contribui la distincția **termen – cuvânt**. Prezența unui termen în contexte de largă circulație duce, de cele mai multe ori, la determinologizare, cu păstrarea sensului denotativ, iar, uneori, cu dobândirea de noi sensuri, conotative, asemenea celor discutate de Rizea (2009: 127): *a accesa* ajunge să se extindă și asupra altor tipuri de program, începe să aibă preferințe combinatorii mai puțin stricte, *termenii apărând în contextul unor unități ale lexicului general (acesezi programul de cercetare)*.

Ten Hacken (2008: 982) propune o serie de criterii pentru identificarea termenilor și, în consecință, pentru distingerea acestora de elemente ale lexicului comun: prezența în contexte specializate; structura internă a unui concept, care poate avea fie valoare prototipică, fie limite strict delimitate, ceea ce presupune lipsa unei structuri prototipice.

Specializarea considerată un criteriu pentru distingerea termenilor de cuvinte are o natură subiectivă, ceea ce presupune ideea că natura specializată sau generală a elementelor utilizate poate avea diferite grade (Ten Hacken 2008: 982). Exemplificăm această caracteristică identificabilă, și în domeniul pe care îl cercetăm, cu următorii termeni: *parolă*, *site*, *procesor*, *wireless*, *fractal* și *tablou superglobal*. Elementele prezentate, termeni specifici domeniului, reprezintă diverse grade de specializare. Dintre acești termeni, primii doi pot

fi considerați elemente specializate de cel mai scăzut nivel, următorii doi ca având specializare medie, iar ultimii doi ca fiind termeni ultraspecializați. Această delimitare nu poate fi însă făcută cu exactitate, mai ales în cazul primilor patru termeni (*parolă*, *site*, *procesor*, *wireless*). Există posibilitatea ca *wireless* sau *procesor* să fie poziționați pe același plan cu *parolă* și *site* de lingvistul-terminolog sau de vorbitorii cu anumite competențe în domeniul IT, dar, la modul general, nespecialiști.

Structura internă a conceptelor, caracteristicile prototipice sau nonprototipice ale acestora reprezintă al doilea criteriu de identificare a termenilor. Ten Hacken (2008: 983–984) definește conceptele cu structură prototipică drept acele concepte care dispun de o serie de caracteristici ce pot fi negociate, unele fiind mai reprezentative decât altele, și pe care le apropie de conceptele desemnate de cuvinte, în timp ce conceptele fără structură prototipică dispun de o serie de caracteristici care nu pot fi supuse negocierii, toate fiind la fel de reprezentative. La fel ca în cazul specializării, putem exemplifica cu elemente specifice domeniului IT: *PC* (computer personal) și *PHP.INI*. Astfel, conceptul desemnat prin *PC*, așa cum este și cazul lui *pasăre*, urmând raționamentul lui Ten Hacken, nu are limite clar definite, anumite (sub)clase putând fi considerate mai proeminente decât altele. În cazul lui *PC*, de exemplu, caracteristicile legate de producător sau de dimensiunea computerului reprezintă criterii ce pot fi negociate, cu efecte directe asupra includerii sau excluderii anumitor tipuri de computere. *PHP.INI* reprezintă un element cu limite clar definite în cadrul terminologiei IT, cu caracteristici nonnegociabile. Un fișier este de tipul *PHP.INI* dacă și numai dacă îndeplinește anumite criterii de ordin tehnic ca: dacă PHP rulează ca modul în procesul server Web, este citit la fiecare pornire a serverului Web; dacă PHP funcționează ca proces CGI, fișierul va fi citit la fiecare invocare a interpretorului etc.

Pe baza acestor două criterii, specializarea și structura prototipică sau nonprototipică a conceptelor, Ten Hacken propune distincția între *vocabular specializat*, format din elementele lexicale care desemnează concepte cu structură prototipică, și *termeni*, pentru elementele lexicale ce desemnează concepte cu limite bine definite (lipsite de structură prototipică). Aceste două criterii nu împiedică actualizarea termenilor sau a elementelor aparținând vocabularului specializat dincolo de discursul științific, în lexicul comun.

2.2. Distincția termen – termen standard este importantă în descrierea limbajelor științifice, gradul ridicat de difuzare făcând ca o serie de elemente lexicale cu un sens bine definit în cadrul domeniului să nu fie incluse în dicționarele specializate și să circule într-un cadru restrâns, fiind cunoscute de un număr limitat de vorbitori.

Având în vedere că IT-ul reprezintă un domeniu de interes în perioada actuală pentru un număr din ce în ce mai însemnat de vorbitori și că în domeniu se fac progrese în ritm accelerat, prezența unui element lexical cu sens bine definit și stabil în texte nu trebuie să reprezinte un criteriu pe baza căruia

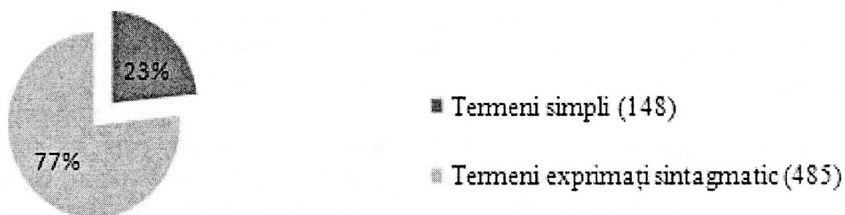
elementul respectiv să nu fie considerat termen. Caracteristicile conceptual-semantice și frecvența sunt, în schimb, criteriile pertinente pentru considerarea elementelor încă neînregistrate în dicționare drept termeni ai domeniului, potențiali candidați pentru includerea ulterioară în dicționarele specializate.

Pe de altă parte, sunt și termeni cunoscuți de un număr mare de vorbitori, cu un sens stabil în domeniu, publicați în dicționare sau nomenclatoare. Acest al doilea tip de termen este considerat de Sager (1990: 20) un termen standard, în opoziție cu termenul, care nu este în mod necesar inclus în nomenclatoare.

3. Tipologia termenilor. Modalități de interpretare

În funcție de terminologie, un termen poate avea mai multe modalități de exprimare: prin semne lingvistice, semne extralingvistice sau prin ambele. Dintre aceste trei tipuri, în continuarea analizei îi vom avea în vedere numai pe cei exprimați prin semne lingvistice și care pot fi clasificați în funcție de următoarele criterii: modalitatea de exprimare, caracterul recomandat sau nerecomandat și raportul cu unități ale lexicului comun (LC). Pe baza acestor criterii, se disting termenii simpli de termenii exprimați sintagmatic (3.1.), termenii recomandați de termenii nerecomandați (3.2.) și termenii puri de termenii derivați (3.3.)

3.1. În urma cercetării corpusului format din cuvintele-intrare prezente în D. ELECTROTEHN. (literele A–C), am identificat 633 de termeni repartizați astfel: 160 la litera A, 53 la B și 540 la C. Dintre aceștia, 148 sunt termeni simpli, restul fiind exprimați sintagmatic, din două sau mai multe elemente.

O particularitate a terminologiei IT, identificată în urma cercetării dicționarului de referință (D. ELECTROTEHN.), o reprezintă tendința de a crea **serii hiponimice** de la un **termen-hiperonim**. În terminologie, relația de **hiponimie**, prin clasificarea ierarhică pe care o realizează, este foarte importantă. Terminologiile fiind ansambluri structurate de noțiuni științifice, *superordonarea în corelație cu ierarhia propusă de organizarea hiponimelor* (Bidu-Vrănceanu 2007: 137) poate fi considerată *un reflex precis determinat*

de real, o modalitate de ordonare a cunoștințelor, efectuată de specialiștii domeniului (Bidu-Vrănceanu 2007: 137). **Hiponimele** rezultate sunt, în cele mai multe dintre cazuri, sintagme dezvoltate cu două sau mai multe elemente. Nu trebuie totuși înțeles că forma unui termen (numărul de elemente din care este compus) se corelează în mod obligatoriu cu statutul de hiponim sau hiperonim. În cadrul terminologiei IT se pot identifica termeni exprimați sintagmatic, dar care nu sunt subordonați altor concepte cu sens mai general ca *bază de date, avans de linie, bancă de date, colectare a spațiului disponibil, comparație logică* etc.

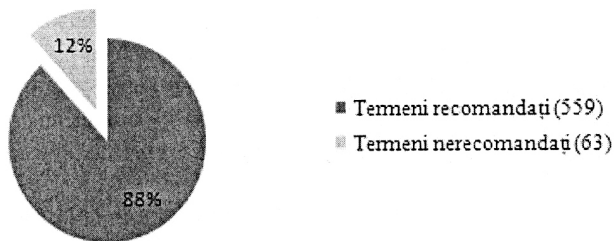
Prezentăm în continuare câteva astfel de serii de elemente subordonate, exprimate sintagmatic, în care este prezent și termenul supraordonat:

– de la **adresare** se formează: *adresare absolută, ~ autorelativă, ~ calculată, ~ cu progresie automată, ~ directă, ~ imediată, ~ implicită, ~ indirectă, ~ indirectă pe mai multe niveluri, ~ repetitivă, ~ simbolică*;

– de la **adresă** se formează: *adresă a instrucțiunii, ~ absolută, ~ autorelativă, ~ calculată, ~ de bază, ~ de pistă, ~ de referință, ~ directă, ~ efectivă, ~ indirectă, ~ reală, ~ realocabilă, ~ efectivă, ~ relocabilă, ~ simbolică, ~ virtuală, ~ paralelă*;

– de la **bază de date** se formează: *bază de date activă, ~ coerentă, ~ ierarhică, ~ interactivă, ~ orientată spre obiecte, ~ publice, ~ relațională*.

3.2. Dintre cei 633 de termeni înregistrați în D. ELECTROTEHN. (literele A–C), 74 reprezintă termeni nerecomandați, dicționarul făcând trimitere la cei recomandați: *acces aleator(iu) => acces direct, acces selectiv => acces direct, acces serial => acces secvențial, adresă realocabilă => adresă relocabilă, afișaj => afișare, algoritm de paginare => algoritm de înlocuire de pagină, a alinia => a cadra, amorsă de sfârșit de bandă magnetică => capăt (de bandă magnetică), amplitudine a erorilor => interval al unei erori* etc.

Prezența acestor elemente nerecomandate arată o realitate a limbii ce contravine la un anumit nivel principiilor terminologiei: un concept trebuie desemnat printr-un singur termen în cadrul unui domeniu de specialitate. Termenii de mai sus, deși sunt funcționali în cadrul terminologiei IT, fac ca un concept să fie desemnat nu prin unu, ci prin două elemente lexicale, care pot pune probleme în identificarea corectă a referentului.

3.3. L’Homme și Polguère (2007: 6) identifică o serie de criterii pe baza cărora termenii pot fi clasificați în termeni „puri”, utilizați strict în limbajele de specialitate, și termeni derivați prin diverse mecanisme, utilizați atât în comunicarea specializată, cât și în limba comună. Combinarea criteriilor în analiză realizează o tipologie complexă a termenilor și subliniază în anumite situații relația cu lexicul comun, cu elementele generale ale limbii.

Parametrii propuși de L’Homme și Polguère au în vedere distribuția textuală a termenilor, tipul de utilizare marcată sau nonmarcată la nivelul textelor nespecializate și tipare de derivare: \in VLG (termenul aparține unei vocabule din limba generală; reprezintă un anumit sens al unui cuvânt polisemantic); \leftarrow ALG (termenul este derivat în interiorul vocabulei dintr-o accepțiune din limba comună); \leftarrow ALS (termenul este derivat în interiorul unei vocabule dintr-o accepțiune de limbă specializată); ELG (termenul are utilizări nonmarcate în limba generală); ULG (termenul trebuie considerat ca o unitate de limba generală).

Combinarea acestor criterii poate duce la diverse tipologii ale termenilor, autorii identificând șapte tipare în analiza efectuată. Se subliniază însă ideea că, la modul teoretic, pot exista douăzeci și cinci de tipuri de termeni. Tipul de termeni și caracteristicile acestora sunt prezentate în tabelul următor, după modelul oferit de L’Homme și Polguère (2007: 6–8), unde „-” reprezintă absența, iar „+” prezența caracteristicii respective:

Tip de termen		Parametru				
		\in VLG	\leftarrow ALG	\leftarrow ALS	ELG	ULG
1.	termeni puri	-	-	-	-	-
2.	termeni puri derivați din alți termeni	-	-	+	-	-
3.	termeni derivați din unități ale limbii generale	+	+	-	-	-
4.	termeni utilizați în limba generală	-	-	-	+	-
5.	termeni derivați din alți termeni și utilizați în limba generală	-	-	+	+	-
6.	termeni derivați dintr-o unitate a limbii generale și utilizați în limba comună	+	+	-	+	-

Termenii de tipul 1. și 2. (termenii puri) sunt specifici unui singur limbaj de specialitate, contactul cu limba comună fiind în momentul actual inexistent.

Există totuși posibilitatea ca, în timp, aceștia să își schimbe statutul și să devină termeni utilizați și în limba generală (4.).

Pentru moment, o serie de elemente rămân în interiorul domeniului și sunt utilizate exclusiv de către specialiști, în comunicarea cu cel mai înalt grad de specializare: *adresă a instrucțiunii, algoritm criptografic, alocare dinamică a memoriei, caracter de confirmare a recepției* etc.

Termenii de tipul 4. și 5. (utilizați în limba generală) sunt caracteristici pentru fenomenul determinologizării în diverse grade, cu păstrarea sensului denotativ, iar, uneori, cu dobândirea de noi sensuri, conotative, ca *procesor, memorie, harddisk, CD* etc.

Al șaselea tip de termeni (derivați dintr-o unitate a limbii generale și utilizați în limba comună) este reprezentat de termenii metaforici (v. Anghelina 2015: 123–128). Includem în această categorie și tiparul al treilea, constând în termeni (sensuri ale unui cuvânt polisemantic) creați pornind de la limba comună, specifici terminologizării: *magistrală, poartă secretă, potcoavă, călăreț* etc.

4. Concluzii

Terminologia specifică domeniului IT cuprinde o gamă variată de termeni. Exprimarea simplă sau sintagmatică a unui termen este, în cele mai multe cazuri, un indiciu al poziției pe care elementul respectiv o are în cadrul paradigmei. De cele mai multe ori, hiperonimul este un termen simplu, iar hiponimele imediate sunt termeni exprimați sintagmatic. În acest mod, relația de subordonare conceptual-semantică are un grad înalt de transparență, proprietate importantă, în opinia noastră, pentru limbajele specializate în general.

Analiza termenilor pornind de la parametrii propuși de L'Homme și Polguère a arătat că domeniul dispune de termeni pur denotativi și strict specifici, dar și de elemente derivate, fie din alte domenii științifice, fie din limba comună.

BIBLIOGRAFIE

- Adelstein, Andreina, Maria Teresa Cabré, 2001, *The specificity of units with specialized meaning: polysemy as explanatory factor* (http://www.upf.edu/pdi/df/teresa.cabre/publi_cat.htm).
- Anghelina, Alexandru Dan, 2015, „Aspecte metaforice în terminologia IT”, în Zafiu, Rodica, Claudia Ene (eds.), *Variația lingvistică: probleme actuale (II). Pragmatică și stilistică, Lexic, semantică, terminologii. Actele celui de al 14-lea colocviu internațional al departamentului de lingvistică (București, 28 – 29 noiembrie 2014)*, București, Editura Universității din București, p. 123–128.
- Bidu-Vrâncănu, Angela, 2007, *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București, Editura Universității din București.

- Busuioc, Ileana, Mădălina, Cucu, 2003, *Introducere în terminologie*, București, Editura Universității din București.
- Cabré, Maria Teresa, 2003, *Theories of terminology. Their description, prescription and explanation* (<http://www.hf.uib.no/forskorskole/cabre.pdf>).
- Cabré, Maria Teresa, Rosa Estopà, 2003, „On the units of specialised meaning used in professional communication”, în Troft, Bertha (ed.), *Journal of the International Institute for Terminology Research -IITF-*, vol. 14, Termnet Publisher, p. 1–11.
- Faber, Pamela, Clara Inès Lopez Rodriguez, 2012, „Terminology and specialized language”, în Pamela Faber (ed.), *A Cognitive Linguistics View of Terminology and Specialized Language*, Berlin/Boston, Waller de Gruyter GmbH & Co. KG., p. 9–32.
- L’Homme, Marie-Claude, Alain Polguère, 2007, „Mettre en bons termes les dictionnaires spécialisés et les dictionnaires de langue générale”, în Colloque en l’honneur d’Henri Béjoint, Lyon, p.1–15(http://www.academia.edu/3136550/Mettre_en_bons_termes_les_dictionnaires_sp%C3%A9cialis%C3%A9s_et_les_dictionnaires_de_langue_g%C3%A9n%C3%A9rale).
- Nedobity, Wolfgang, 1983, „The General Theory of Terminology: A Basis for the Preparation of Classified Defining Dictionaries”, în *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*, nr. 5, p. 69–75.
- Rizea, Monica, 2009, *De la monosemie la polisemie în terminologia științifică actuală*, București, [teză de doctorat] (<http://rd.softwin.ro/index.php/ro/publicatii>).
- Sager, Juan C., 1990, *A Practical Course in Terminology Processing*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Ten Hacken, Pius, 2008, „Prototypes and Discreteness in Terminology”, în Elisenda Bernal, Janet DeCesaris (eds.), *Proceedings of the XIII Euralex International Congress (Barcelona, 15–19 July 2008)*, Institut Universitari de Lingüística Aplicada Universitat Pompeu Fabra Barcelona, p. 979–987.

SIGLE

- ISO: ISO 1087-1:2000: *Terminology work – Vocabulary – Part 1: Theory and Application*, 2000 (www.iso.org).
- D. ELECTROTEHN: Gleb Drăgan, Florin Teodor Tănăsescu, Aurelian Panaitescu, Ana Maria Vizanti, Onica Paraschiva, *Dicționar explicativ pentru științele exacte (Român-Englez-Francez): Electrotehnică (ELTH 4). Tehnologia informației*, București, Editura Academiei Române / Editura Agir, 2000.

Alexandru Dan ANGHELINA
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

PROBABIL, ORICE ESTE POSIBIL. **OBSERVAȚII ASUPRA SUFIXULUI *-BIL*** **ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ**

*„Numeroase derivate în -bil sunt apariții trecătoare de moment:
se ivesc ori de câte ori le simțim nevoia, pentru ca apoi să le uităm
și, eventual, să le creăm din nou, dacă împrejurările cer.”*
(Jordan 1943: 167)

*PROBABLEMENT, TOUT EST POSSIBLE. OBSERVATIONS SUR LE SUFFIXE
-BIL EN ROUMAIN CONTEMPORAIN*

(Résumé)

Dans son étude, l'auteur se propose de suivre le fonctionnement du suffixe néologique *-bil*, dans la langue roumaine actuelle. Celui-ci ne caractérise pas seulement les vocabulaires spécialisés puisqu'il est également repéré de plus en plus dans le langage quotidien. Par rapport à d'autres suffixes, l'affixe en question reste très productif, contribuant à la formation de nombreux dérivés, ayant des racines héritées ou néologiques. La plupart des exemples ont été repérés sur des sites Internet, source qui illustre bien la dynamique lexicale de la langue.

La reprise des discussions sur le rôle de cet affixe s'explique par le nombre important d'unités lexicales dans la langue parlée de nos jours. Celui-ci rend la langue plus expressive et constitue, en même temps, un exemple d'économie linguistique car ces adjectifs remplacent les explications superflues et concentrent le message contenu.

Cette démarche relève les larges possibilités combinatoires de la langue roumaine, ainsi que le pouvoir dérivatif d'un suffixe qui place, généralement, une action ou un fait quelconque sous le signe de la probabilité (mais pas nécessairement).

Mots-clés: suffixe, racine, dérivation, dynamique, lexicale.

1. Preliminarii

1.1. În ultimele două decenii, la nivelul limbii, asistăm la o dinamică destul de interesantă, ce permite observarea și identificarea unor tendințe care pot fi circumscrise, mai ales, în perspectivă lexicală. Această „mișcare lexicală” se

datorează, pe de o parte, diverselor împrumuturi neologice, iar, pe de altă parte, derivării, care pare a fi mult mai însemnată decât în perioada antedecembristă, aspect ilustrat prin antrenarea în sfera acestui mijloc intern de îmbogățire lexicală a cât mai mulți constituenți, fie aceștia baze derivate ori afixe.

1.2. Această observație a noastră se susține, în general, prin faptul că, în „hora derivării”, au intrat numeroase sufixe neologice care au migrat dinspre împrumuturile cu care au intrat în limbă înspre bazele derivate vechi, nu dintotdeauna deschise spre derivarea cu sufixe neologice. Însă multitudinea și diversitatea acestor din urmă elemente structurale derivate au dus la o oarecare generalizare și la crearea de noi unități lexicale, care nu au mai fost simțite străine, datorită semantismului generos al cuvintelor ce se constituie în baze derivate.

1.3. Într-un amplu capitol asupra derivatelor, Adriana Stoichițoiu-Ichim (2001: 20) susține că principalele cauze ale apariției acestora în limba actuală sunt: „aspirația spre brevilocvență, care determină concentrarea enunțului prin evitarea unor parafraze greoaie; dorința publicistului [s.n. vorbitorului] de a se exprima original și sugestiv, chiar cu riscul «forțării» normelor limbii literare; mimetismul ca formă de manifestare a snobismului lingvistic”.

1.4. Ținând cont de reperele derivate generale anterior expuse, ne propunem să urmărim modul în care sufixul *-bil* contribuie la îmbogățirea inventarului lexical actual și felul în care acesta își selectează bazele derivate.

Incertitudinea sugerată de adverbul *probabil*, strecurat în titlul intervenției noastre, se datorează faptului că, în ceea ce privește derivarea sufixală, limitele sunt destul de greu de circumscris, aspect relevat chiar în discuțiile pe care le vom purta pe marginea comportamentului derivativ al sufixului *-bil*.

1.5. Din motive obiective, nu vom mai zăbovi asupra pseudoderivatelor în *-bil*, împrumutate ca atare din limbile cu care româna a venit în contact (*admisibil*, *adresabil*, *antrenabil*, *inabordabil* etc.), căci acestea au, în mare măsură, un caracter internațional și pot fi mai ușor încadrate și urmărite, fiind considerate, fără doar și poate, împrumuturi neologice, ci ne vom îndrepta atenția asupra derivatelor pe teren românesc, în a căror structură poate fi reperat afixul în chestiune.

Chiar dacă implicațiile lexico-semantice ale sufixului *-bil* au fost studiate de către lingviști, considerăm că revizitarea acestui sufix, la o distanță de câteva decenii ori chiar ani, nu poate fi decât benefică, putând, prin urmare, să observăm mutațiile care au intervenit în lexicul limbii române în ceea ce îl privește.

2. Repere teoretice

2.1. Înainte însă de a discuta pe marginea tendințelor referitoare la folosirea acestui sufix în limba română actuală, considerăm că e necesar să prezentăm câteva dintre încercările majore de identificare a locului și rolului acestui sufix în cadrul vocabularului limbii române.

2.2. O primă încercare de descriere a acestui afix o datorăm lui G. Pascu, care, în monografia sufixelor românești (1916: 421–422), tratează și sufixele adjectivale neologice, printre care se numără și *-bil* („derivarea se face de la verbe, și anume de la radicalul infinitivului”), prin intermediul căruia se exprimă posibilitatea, autorul oferind și câteva exemple (*apărabilă, măsurabilă, neînălăturabilă, neînlocuibilă, nereparabilă* etc.).

2.3. Acesteia i se adaugă și contribuțiile lui Iorgu Iordan, care, într-un prim studiu dens, se apleacă și asupra acestui afix, afirmând că „asupra productivității acestui sufix, așadar asupra existenței unor derivate românești în *-bil*, cu circulație mare, cred că nu poate fi îndoială” (Iordan 1939: 1–59).

2.4. De asemenea, Iorgu Iordan consideră că acest sufix de origine neologică „se poate alipi la teme verbale vechi tot atât de lesne ca și la cele nouă, iar formațiile respective sunt foarte accesibile, în sensul că se adaptează deopotrivă de bine și la limbajul științific și la cel familiar”, precizând că „exprimă o nuanță de ușoară ironie” (Iordan 1943: 167).

2.5. La rândul său, în amplul studiu diacronic și sincron, dedicat acestui sufix, Maria Iliescu observă că „odată cu nevoia crescândă de abstractizare a limbii române literare în formare, în plină perioadă de traduceri (secolul al XIX-lea), s-a simțit din nou necesitatea unui mijloc specific pentru exprimarea ideii de posibilitate. De aceea, limba noastră, căutând o formă cât mai adecvată la conținut, a recurs din ce în ce mai mult la sufixul neologic *-bil*” (Iliescu 1959: 91).

După o descriere exhaustivă a originii, a semantismului și a folosirii sale, aceeași autoare concluzionează că „sufixul *-bil* e foarte frecvent în limba uzuală vorbită, unde dă naștere la multe formații efemere și imprimă uneori cuvintelor la care se alipește o nuanță glumeață sau ironică” (Iliescu 1959: 91), fără însă a oferi numeroase exemple în acest sens.

2.6. Mai aproape de zilele noastre, la începutul veacului al XXI-lea, Viorica Goicu descrie și ea la nivel global derivarea cu sufixe neologice în româna contemporană (2002: 148), printre care se numără și sufixul *-bil*, dar insistă mai mult asupra exemplelor anterior excerptate de către Maria Iliescu.

2.7. Într-un studiu apărut cu opt ani în urmă, Melitta Szatmary (2007: 148–149) surprinde, de asemenea, comportamentul acestui sufix, încercând să îi releve particularitățile structurale și funcționale. Analiza întreprinsă o determină pe autoare să considere că, pe lângă împrumuturile deja derivate, „apar și formații românești în limba uzuală, ceea ce ne face să considerăm că sufixul *-bil* este încetățenit în limbă și în uz, iar cuvintele cu acest sufix, chiar dacă, unele, [sunt] creații ocazionale, răspund unor nevoi imediate ale comunicării”.

2.8. Monografiei sufixale elaborate de Viorica Goicu (2002) i se adaugă și sinteza Elenei Trifan, care se bazează, în demersul său, mai ales pe presa scrisă, însă nu rare sunt cazurile în care face apel la surse online. Autoarea observă că „majoritatea derivatelor [s.n. în *-bil*] au valoare neutră, unele au

valoare și neutră, și depreciativă sau glumeță, în funcție de context și un număr mic au valoare depreciativă”, însă nu surprinde dinamica internă a limbii în privința acestui sufix, precizând că, pe lângă împrumuturi, avem doar „câteva forme formate în limba română prin derivare cu sufixe și prefixe, un derivat parasintetic și [...] o bază moștenită din latină” (Trifan 2010: 223).

2.9. Iulia Gheorghe (2010: 257–268) abordează și ea problematica acestui sufix, însă are în vedere, în special împrumuturile cu *-bil*, neoprindându-se decât tangențial asupra dinamicii interne a derivatelor cu acest sufix. Autoarea observă că „most borrowings containing the suffix *-bil* are taken from French and to them we add some words with a multiple The Suffix *-bil* in Romanian etymology which includes a French etymon. As far as words formed by internal means are concerned, the suffix *-bil* is attached to verbal bases taken from French, non-Romance languages and Latin” (Gheorghe 2010: 267).

2.10. O ultimă contribuție îi aparține Marinei Rădulescu-Sala (2015: 3–15), care realizează o monografie completă a sufixului în chestiune, tratat din varii puncte de vedere (etimologie, proveniență, productivitate, variație, perspectivă structurală, dinamică internă, repartiție stilistică și teritorială etc.), anticipând că „sufixe *-abil* [...], *-ibil* [...] și *-ubil* [...] constituie o serie pentru că au o origine comună (reprezintă corespondentele românești ale sufixului latinesc *-bilis*, adaptate prin intermediar romanic), aceeași distribuție și aceleași valori” (Rădulescu-Sala 2015: 3).

3. Interpretări

3.1. Din descrierea faptelor de limbă investigate de lingviștii amintiți, reiese că avem de-a face cu un sufix neologic, de sursă preponderent latino-romană (fr. *-ble*, lat. *-bilis*, -it. *-bile*) ori, mai rar, engleză (*-ble*), care este folosit, pe de o parte, în diferite limbaje, iar, pe de altă parte, caracterizează și limba populară, aspect întâlnit mai rar cu ani în urmă.

3.2. În ceea ce privește bazele derivate, menționăm că acestea sunt mai ales vechi, dar și noi, în special latino-romane, de proveniență verbală; mai precis, este vorba despre forma de infinitiv (rareori participiu), la care se adaugă o serie de adjective în *-bil*, împrumutate sau calchiate.

3.3. Prezența a numeroase cuvinte derivate cu acest sufix în limba română de azi se explică nu numai prin economie lingvistică (abandonarea unor unități lexicale perifrastice: care poate fi¹..., care este vrednic de...), ci și prin nevoia de a încărca stilistic un anumit enunț, întrebuițându-se un adjectiv epitet sugestiv. Referitor la înlocuirea perifrastică, menționăm faptul că anumite derivate au fost create pentru a reda cât mai bine unele semnificații sau pentru a compensa anumite lipsuri în limbă (Jordan 1939: 29).

¹ Pentru aspecte de ordin normativ, privitoare la acest sufix, vezi Avram (1983: 500), Zafiu (1998: 11), Szatmary (2007: 149).

3.4. Mutațiile privitoare la întrebuițarea acestui afix nu sunt radicale, însă trădează faptul că sfera lui de utilizare este lărgită în comparație cu ceea ce sugerau studiile anterioare. Reperarea sa frecventă în zona familiarului confirmă faptul că, precum în cazul altor sufixe neologice (*-ită*, *-ism*, *-iadă*), avem de-a face cu schimbări esențiale, dinspre sfera limbajelor specializate înspre limbajul familiar, care are nevoie de acest sufix pentru a evita construcțiile complexe, greoaie și dăunătoare transmiterii eficiente a mesajului.

3.4.1. Dat fiind inventarul bogat al cărui constituenți au baze derivative vechi, considerăm că observația Elenei Trifan (2010: 222), conform căreia „cu excepția verbului *a asculta*, toate bazele sunt neologice” este limitativă, nu poate fi generalizată și nici nu are o simplă productivitate medie, cum se precizează. La fel de restrictivă ne pare astăzi și observația lui Al. Graur care susținea că „limba română n-a adoptat încă sufixul *-abil*. Toate cuvintele în care intră această terminație sunt împrumutate și cel mult aranjate în așa fel, încât să pară românești” (1970: 171–172).

3.4.2. E greu de anticipat așa-numita efemeritate a derivatelor cu *-bil*. De pildă, prognozele făcute de către Al. Graur (1970: 170) („*nu se zice spălabil, ci lavabil*”) sunt infirmate de numeroasele ocurențe ale lui *spălabil* pe internet (peste 40), la care se adaugă și nevoia de alternare sinonimică a celor care folosesc aceste derivate:

Toate suprafețele sunt fabricate din materiale spălabile (garlando.ro/15.02.2015); ...*albul lavabil se pare că nu e atât de spălabil, oricât ai încerca să ștergi urma tabloului...* (<http://prinlabirint.blogspot.ro/20.10.2015>); *Vopsea acrilică, vopsea lavabilă (spălabilă, se poate spăla) are în ea culoare, suport, întăritor* (<http://finisorconstructii.blogspot.ro/11.11.2015>); ...*între timp, mi-am perfecționat fabricarea de furtune spălabile...* (narghilele.3xforum.ro/05.05.2015).

3.4.3. În ciuda afirmației lui Al. Graur (1970: 172), conform căreia româna n-a adoptat sufixul *-bil*, credem totuși că acest tip de derivare, savantă la început, s-a extins destul de mult și ne apare astăzi utilă.

4. Dinamica sufixului *-bil* în româna actuală

4.1. Se pare că cei care creează aceste derivate conform sistemului limbii române au o preferință pentru baze derivative vechi, care ajută la o mai bună înțelegere a diferitelor semnificații și a căror expresivitate este crescută „grație îmbinării a două elemente lingvistice atât de deosebite unul de altul din punct de vedere cronologic” (Jordan 1939: 29), prezența lor „găsindu-și explicații, dincolo de subordonarea față de modele, în ingeniozitatea vorbitorilor, în spiritul lor ludic etc.” (Moroianu 2011: 342): ...*un nea G. de la țară sau oraș întzelege mai ușor deleble sau ștergibil?* (ro.wikipedia/18.05.2015).

4.2. Numărul mare de forme derivate în *-bil* și diversitatea câmpurilor derivative subliniază caracterul său familiar. Aproape că nu există familie

etimologică/lexicală care să nu aibă un derivat în *-bil*, fapt care subliniază necesitatea și importanța acestui sufix în limba română de azi

4.2.1. În general, este vorba despre baze comune, familiare, care se găsesc, în principal, în vocabularul fundamental al limbii române (Graur 1954): *agățabil*, *altoibil*, *aiuribil*, *băubil*, *bibilibil*, *călcabil*, *cățarabil*, *căutabil*, *chinuibil*, *ciocnibil*, *cinstibil*, *citibil*, *ciudabil*, *clătibil*, *clădibil*, *cumpărabil*, *curățabil*, *descărcabil*, *descuiabil*, *descurcabil*, *dezamăgibil*, *dezbrăcabil*, *drăgălășabil*, *feliabil*, *fericibil*, *fierbibil*, *folosibil*, *fraieribil*, *frânabil*, *furabil*, *gășibil*, *gătibil*, *găuribil*, *gândibil*, *greșibil*, *iubibil*, *jucabil*, *îmbolnăvibil*, *îmbrăcabil*, *împrumutabil*, *încălțabil*, *încălzibil*, *încercabil*, *îndrăgostibil*, *înfrumusețabil*, *înghețabil*, *însemnabil*, *înșelabil*, *întinabil*, *întâlnibil*, *înțepabil*, *liniștibil*, *locuibil*, *logodibil*, *mințibil*, *minunabil*, *murdăribil*, *nimeribil*, *ofticabil*, *păstrabil*, *pedepsibil*, *peticibil*, *pictabil*, *pierdibil*, *plătibil*, *pornibil*, *prostibil*, *răcibil*, *răsfățabil*, *răsfoibil*, *ronțăibil*, *ștergibil*, *topibil*, *udabil*, *uitabil*, *urcabil*, *urmăribil*, *uscabil*, *văruibil*, *viețuibil*, *vopsibil*, *vorbibil*, *vrăjibil*, *zăpăcibil*, *zugrăvibil*:¹ ...în special rață sau ceva **prăjibil** în mult ulei încins... (kadiavsd.com/9.05.2015); **Mărgele topibile** (cu fierul de călcat) (arthobbycreativ.blogspot.com/5.05.2015); *Nu-s ușor liniștibilă* (teotrandafir.ro/ 9.05.2013); ...așa găsesc eu realizabil acest program destul de complex, dar **descurcabil** (www.sfatulbatranilor.ro/10.05.2015); ...mai ales un artist cu un risc mai mare de a fi mai ușor **dezamăgibil** din fire... (raulghiran.blogspot.com/21.08.2012); **Să fii iubibile, adorabile, răsfățabile, alintabile, giugiulibile, fericibile etc.** (https://aurarusu.wordpress.com); **Cum devii înșelabil?** Simplu, prin pregătirea terenului (www.aszforum.org/9.04.2009); *E trist când cineva consideră cuvinte precum „giugiulibil”, „pupabil”, „rontzăibil”, „bibilibil” [...]* greșeli gramaticale sau bălbâieli (bestmuzic.ro/21.05.2015); *Pot beneficia de un venit continuu și însemnabil* (www.prezi.com/15.03.2015); ...aici și povestește despre cine cui îi dă țepă sau cine îl consideră pe celălalt **înțepabil** sau **fraieribil** (www.motociclism.ro/23.10.2015); ...e pus acolo cam degeaba, căci e **nimeribil**... (www.amfostacolo.ro/16.08.2015); *Sunt iubibilă și îmi place foarte mult și să fiu răsfățabilă. Și drăgălășabilă. Uite m-am îmbrăcat așa, de complementabilă* (www.cancan.ro/15.05.2015); *Greu, tare greu să fii singur de Dragobete. Chiar dacă ești...iubibil...giugiulibil...răsfățabil* (www.craiovailoveromanianmusic.wordpress.ro/14.05.2015); ...vom putea avea o bibliotecă interoperabilă, care să nu fie **căutabilă** doar cu Yahoo (www.observatorulcultural.ro/17.02.2015); ...nu sunt ele perfecte, dar sunt **îmbrăcabile** (www.impreunaprinviata.ro/15.05.2015); ...sau, mai bine, să le desfășurăm și să le înlocuim cu ceva **măturabil** (forum.desprecopii.ro/15.09.2015); *După ce nasc, mă duc să iau ceva încălțabil* (comunitate.

¹ A se vedea și exemplele neologice ori create în limba română, oferite de Moroianu (2011: 343; 2009: *passim*).

desprecopii.com/24.04.2015); *Avem un oraș cât de cât înfrumusețabil, dar adevărul este că nu am făcut pentru asta mare lucru* (mihaiaalexandrupop.wordpress.ro/16.05.2015); *Este ușor manipulabil, prostibil, mințibil, aiuribil, într-un cuvânt devine dobitoc* (danuttanase.wordpress.com/ 2.06.2013); *...și-l vând apoi ție, consumator român fraieribil, cu preț mai mare ca-n Franța* (groparu.ro/07.05.2011); *Am bătut din zori malul de lângă cabană, dar nu am prins nimic notabil, adică păstrabil* (www.pescuitul.ro/21.05.2015); *Dar, în același timp, e ușor uitabil și n-aș putea explica a ce miroase, de fapt* (www.fragrantica.ro/20.04.2015); *Din păcate, de când am ajuns aici, nu am avut niciun film urmăribil...* (dira.and.che.lu/20.05.2015); *Pentru actor textul trebuie să fie vorbibil* (www.facebook.com/21.05.2015); *...toți logodibili (adică eram fără jumătate) și a fost cel mai tare revelion din viața mea* (www.eva.ro/11.12.2010); *Manualul răsfoibil a fost făcut după un tutorial și recunosc că am petrecut o bună perioadă de timp să îl definitivez* (forum.portal.edu.ro/21.05.2015); *...există oameni printre noi, care, după ce înțepă un cauciuc pe calea de rulare, într-un loc perfect peticibil, îl schimbă/vând/aruncă?* (forum.computergames.ro/10.02.2015); *...eu acum sunt într-o perioadă în care recunosc că sunt zăpăcibil...* (www.nimfomane.ro/23.05.2015).

4.3. Paralel cu derivatele în *-bil*, se dezvoltă și forme derivate negative (cu *ne-*, mai rar cu *in-/im-*) sau care au o bază derivativă cu prefix privativ (*des-*), ce ilustrează că există un sistem derivativ foarte bine organizat și foarte funcțional: *Mi-a ieșit ceva nemâncabil din păcate și foarte uleios...* (www.testaholic.ro/20.05.2015); *Am lipit stickere (dezlipibile) și afișe în zonele cu trafic mare din facultate* (laviniaiancu.blogspot.com/19.05.2015); *Interesează-te unde găsești un motor ieftin de frigider, de preferință italianesc și, mai de preferință, desfăcibil* (www.cartula.ro/11.05.2015).

4.4. Se poate observa că formele cu *in-/im-/non-* nu sunt prea productive în limba română, în cazul adjectivelor în *-bil*, care preferă derivarea cu prefix negativ vechi, și anume *ne-*: *...m-am delectat ceva mai mult cu bunățile aduse de fete: atât cele mâncabile [...], cât și pe cele nonmâncabile....* (www.hoinarpedouaroti.ro/11.05.2015); *Trebuie să fie coapte, altfel sunt nemâncabile* (www.singurcook.ro/20.05.2015); *...și ca să te liniștesc (deși ești neliniștibil) nu ai nicio șansă în nicio polemică la o masă* (adriangeorgescu.ro/11.07.2013); *În Ardeal, se păstrează termeni de origine latină negășibili în alte regiuni* (forum.softpedia.com/20.05.2015); *Timpul este mai valoros decât banii, pentru că este neînlocuibil* (liderexppres.ro/17.05.2015); *...cu talent nețărnut și neîntâlnibil altundeva, dar Maria nu a avut cum să înțeleagă aceasta* (www.poezie.ro/22.05.2015).

4.5. Tot ca inovație față de perioada anterior investigată, apar și derivate în *-bil*, care au drept bază derivativă un verb de conjugarea a IV-a, terminat în *-î*, în ciuda numărului redus de verbe din această subclasă: *Eu sunt foarte greu hotărâbilă, soțul meu știe și de-aia nu mă grăbește* (alinaroma.blogspot.com/10.05.2015); *...și sunt destul de rapide, cu excepția perioadei când intră*

în oraș, dar și asta e **hotărâbil**... (tramclub.org/17.05.2015); *Alimentare automată cu material printr-un avans ridicabil/coborâbil* (www.premiertc.ro/12.05.2015); ...care găsește ceva îi cheamă și pe ceilalți [...] dacă este un animal bolnav sau **doborâbil**, la vânătoare (www.barcaholic.ro/7.04.2015).

4.6. De asemenea, avem și derivate de la verbe de conjugarea a III-a, care nu au întotdeauna o bază derivativă infinitivală, ci participială, situația fiind identică și în cazul verbului de conjugarea a IV-a a ști, care are un participiu atipic știut: *Sper ca și semestrul viitor să se întâmple la fel, și să am parte de examene „trecubile”* (forum.softpedia.com/21.05.2015); *Unele sunt demențiale, altele nu sunt făcubile deloc...* (bucatariacumirodenii.ro/21.05.2015); *Tu ai nevoie de lucruri inedite, dar „făcubile” (nu râde, limba română este un organism viu!.) Simplul fapt că te întrebi, îți dă și răspunsul* (blogpointmax.wordpress.com); ...iar când ajung pe la 14-16 ani universul **știubil** se rostogolește pur și simplu... (www.sinapse.ro/23.05.2015).

4.7. O mențiune particulară merită și asocierea sufixului la unele verbe de mișcare (*verba moviendi*), mai puțin primitoare în ceea ce privește atașarea afixului -bil: *alergabil, cățărabil, coborâbil, mergibil, mutabil, plimbabil, pornibil, suibil, umblabil, urcabil: ...Zărnești-Șercaia e „mergibil”, ca să zic așa, dar nu nemaipomenit* (www.reno.ro/11.03.2015); *Se aleargă în Munții Retezat, la lumina făcliilor, iar traseul este aproape în totalitate alergabil* (www.alerg.ro/16.05.2013); *Sunt curios cât de umblabile ar fi coclaurile astea* (alpinet.org/22.05.2015); ...mărul e un copac ușor **cățărabil**, portocalul nu știu... (mielene.blogspot.com/14.05.2015).

4.8. Prin folosirea acestui tip de adjective, se imprimă frecvent o nuanță afectivă ori una ironică, dar și, uneori, neutră. Adesea, încărcătura stilistică este marcată prin folosirea ghilimelelor, ceea ce sublinează utilizarea expresivă a derivatelor : „Modest, **iubibil**, adorabil, **giugulibil**, **zmotocibil**, **pupăcibil**, **îmbrățișabil**, **chinuibil**, soțul meu e cel inabordabil” (ask.fm/SeicaruAndreas/20.10.2015); *În tot acest timp, ne-au arătat ce înseamnă să fii „iubibil” și „îndrăgostibil”, la care aș adăuga și „glumibil”* (blog.magicphoto.ro); *Puse una peste alta, a fost „viețuibil” la Athina, adică nu rău* (www.amfostacolo.ro/11.05.2015).

4.9. Un alt aspect care merită consemnat îl reprezintă influența împrumuturilor anglo-americane, preluate ca atare ori calchiate, la care se adaugă constituirea de baze derivate englezești, ceea ce, anterior, n-a fost consemnat. Această din urmă tendință ne apare ca firească având în vedere că și în alte situații avem derivate pornind de la cuvinte împrumutate din limba engleză (adaptate sau nu): *Poate există și alte posibilități de tuning, dar detalii îți pot da alți colegi de forum: PS – HDI-urile sunt **softabile*** (www.clubcitroen.ro/11.12.2012); *Logitech a lansat un mouse **tunabil** pentru pasionații de gaming* (www.curierulnational.ro/15.04.2015); *Steam e cel mai mare serviciu pentru jocuri **downloadabile** și oferă marfă pentru orice buzunar* (gamextv.

gsp.ro/11.05.2015); *Android e mai customizabil, mai „bibibil”, merge mai bine* (fandroid.ro/19.09.2010).

4.10. În plan semantic, putem constata, față de perioadele anterioare, o mutație destul de importantă la nivelul conținutului, căci nu e vorba exclusiv de exprimarea ideii de posibilitate. Aceasta este într-adevăr identificabilă în situația în care adjectivul se asociază direct substantivului determinat sau trimite la acesta (*carte citibilă* ‘care poate fi citită’), însă, în momentul în care adjectivul în chestiune e folosit alături de verbul *a fi* sau de unele sinonime ale sale care exprimă devenirea, la prezentul indicativului ori al conjunctivului sau timpuri ale trecutului (*este neînlocuibil* ‘este de neînlocuit’, *a fost viețuibil* ‘s-a putut viețui, am viețuit’), adjectivul poate dobândi un înțeles rezultativ, care nu mai situează obligatoriu adjectivul sub semnul ipoteticului, ci-l plasează sub semnul certitudinii: *...iar premierul și apoi președintele Recep Tayyip Erdogan devenise prea puțin frecventabil* (*Dilema veche*, nr. 610, 2015, p. 5).

4.11. În perspectiva unei echivalări lexico-gramaticale, considerăm că, în limba română, în anumite situații se pot face raportări la supin, mod care are multiple semnificații. Această afirmație nu este fără temei, din moment ce, în urmă cu patru veacuri, Corbea (2001: 331, 551) tălmăcea numeroase derivate latinești în *-bil* prin forme de supin (*nubilis*, *-e: de măritat; utibilis*, *-e: de trăit, cu care poate trăi*).

4.12. În ceea ce privește egalitatea funcțională a acestora, sintagmele din limba actuală confirmă presupuziția avansată. În sprijinul ipotezei noastre, vin și exemplele oferite de către Pană Dindelegan, în GALR (2008: 517), și de către Dragomirescu (2013: 17), teză la care ne raliem.

4.12.1. Gabriela Pană Dindelegan (2008: 517) susține că, în limba română, avem de-a face cu un subtipar în care supinul are caracteristici puternic adjectivale, acestea putându-se proba prin: „(a) posibilitatea apariției și în alte contexte tipic adjectivale, ca, de exemplu, în poziția de predicativ suplimentar (*Viața lui o găsesc de nesuportat*); (b) posibilitatea apariției în contexte de gradare, indiferent de poziția sintactică: *Sărăcia este mai de nesuportat decât altădată, Personajul devine din ce în ce mai de neînțeles, Temnița cea mai de temut e aceea în care te simți bine* (N. Iorga, *Cugetări*); (c) sinonimia (și, implicit, posibilitatea de substituție) cu adjective derivate cu sufixul modal *-bil* (*Viața este de nesuportat = este insuportabilă; Situația este de netolerat = este intolerabilă; Hoțiile sunt de nedescris = sunt indescriptibile*)”.

4.12.2. Exemplul oferit de Dragomirescu (2013:17), *căldură de nesuportat = căldură insuportabilă* [s.n.], întărește supozițiile noastre anterioare: *Cumva acum e mai ușor de urcat* [‘urcabil’] *pe bicicletă decât era înainte. ... Postavaru e urcabil* [‘de urcat’] *dacă e uscat...* (www.ciclism.ro/10.05.2015).

4.13. În perspectivă sociolingvistică, rămâne să vedem care sunt categoriile sociale care folosesc aceste derivate și ce vârstă au acestea. Credem că, în general, este vorba despre persoane care au până în 40 de ani, cu cel puțin

studii medii, aspect explicabil prin prezența acestui sufix, care presupune, în general, o asimilare și o cunoaștere a semnificației sale.

4.14. Derivatele în *-bil* pot fi împărțite în mai multe categorii, fiecare dintre acestea având rolul său. De pildă, derivatele „tehnice” sunt împrumutate ori calchiate, în mare măsură, însă avem și situații în care sunt create pe teren românesc și au rolul de a reda cât mai bine anumite semnificații. Multe dintre derivatele în *-bil* au rolul de a suplini anumite lipsuri din limbă, prin folosirea lor făcându-se apel și la principiul economiei lingvistice.

Faptele expuse până în prezent confirmă că „productivitatea lui *-bil* este evidentă pentru orice vorbitor de limbă română care folosește zi de zi adjective cu această terminație, dintre care multe formații de moment, apărute din nevoile imediate ale exprimării” (Iliescu 1959: 97).

4.15. Din punct de vedere statistic, numărul derivatelor în *-bil* este cu mult mai mare decât în inventarul realizat în urmă cu 50 de ani de către Maria Iliescu, pe baza *Dicționarului invers* (Graur 1957).

La o căutare pe site-ul www.toatecuvintele.ro, constatăm că numărul derivatelor în *-bil* este aproape dublu (1058) față de cel anterior constatat, ceea ce dovedește că se poate discuta despre o creștere semnificativă. Cu siguranță că, dacă ar fi fost înregistrate și derivatele familiare în *-bil*, numărul acestora ar fi fost mult mai important.

5. Concluzii

Considerăm că faptele de limbă descrise de noi mai sus nu se află toate sub semnul unei efemerități, așa cum se întâmplă în alte situații, căci apariția, stabilitatea și viabilitatea lor se datorează nevoii utilizatorilor de a reda cu ajutorul derivatelor în chestiune anumite semnificații. Astfel, recurgerea la acest sufix se poate explica și prin faptul că este mai „economic”, evitându-se întrebuițarea parafrazelor ori a unor sintagme, care pot îngreuna discursul. Analiza punctuală a exemplelor excerptate a permis, fără îndoială, observarea unor tendințe care ilustrează faptul că, spre deosebire de alte limbi, româna rămâne, în esența ei, o limbă derivativă prin excelență.

SURSE ȘI SITOGRAFIE

Corbea, Teodor, 2001, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ed. Alin-Mihai Gherman, Cluj-Napoca, Editura Clusium.

Dilema veche, 2015, nr. 610.

www.toatecuvintele.ro

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Mioara, 1983, „Formarea cuvintelor și cultivarea limbii”, în „Limbă și literatură”, IV, p. 495–505.
- Dragomirescu, Adina, 2013, *Particularități sintactice ale limbii române în context romanic*. Supinul, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române.
- Gheorghe, Iulia, 2010, „The suffix *-bil* in Romanian”, în „Studii și cercetări de lexicologie”, III, 1–2, p. 257–268.
- Goicu, Viorica, 2002, *Derivarea cu sufixe neologice în româna contemporană*, Timișoara, Editura Augusta.
- Graur, Al. 1954, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Graur, Al. (ed.), 1957, *Dicționar invers*, București, Editura Academiei Române.
- Graur, Al., 1970, *Scrieri de ieri și de azi*, București, Editura Științifică.
- Iliescu, Maria, 1959, „Sufixul adjectival *-bil* în limba română”, în Graur, Al., Jacques Byck (ed.), *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, București, Editura Academiei Române, p. 85–99.
- Jordan, Iorgu, 1939, „Sufixe românești de origine recentă (neologisme)”, în „Buletinul Institutului de Filologie Română «Alexandru Philippide»”, VI, p. 1–59.
- Jordan, Iorgu, 1943, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, Iași, Institutul de Arte Grafice Alexandru A. Țerek, Mîrzescu.
- Moroianu, Cristian, 2009, „Etapile evoluției vocabularului literar românesc în epoca modernă”, în Zafiu, Rodica, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (ed.), *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu-Romalo*, București, Editura Universității din București, p. 175–184.
- Moroianu, Cristian, 2011, „Derivatele românești recente între lingvistică și extralingvistică”, în Kahl, Thede, Larisa Schippel (Hg.), *Kilometer Null. Politische Transformation und gesellschaftliche Entwicklungen in Rumänien Seit 1989*, Berlin, Frank & Timme GmbH, p. 339–356.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2008, „Supinul”, în Guțu-Romalo, Valeria (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. I (*Cuvântul*), tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române, p. 509–524.
- Pascu, G., 1916, *Sufixe românești*, București, Edițiunea Academiei Române.
- Rădulescu-Sala, Marina, 2015, „Sufixul *-ABIL* (*-abile*, *abilu*; *-abel*), *-IBIL* (*-ibile*, *ibilu*; *-ibel*), *-UBIL*”, în Rădulescu-Sala, Marina (coord.), *Formarea cuvintelor în limba română*, volumul al IV-lea (*Sufixe. Derivarea nominală și adverbială*, partea 1), București, Editura Academiei Române, p. 3–15.
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana, 2001, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, București, Editura ALL.
- Szatmary, Melitta, 2007, „Sufixul *-bil* în româna actuală. Câteva aspecte”, în „Philologica Banatica”, I, p. 141–150.
- Trifan, Elena, 2010, *Formarea cuvintelor în publicistica actuală. Derivarea (perioada 1990–2001)*, Cluj-Napoca, Editura Digital Data.

Zafiu, Rodica, 1998, „Poate fi posibil”, în „România literară”, XXXI, nr. 37 (15–22 septembrie), p. 11.

Adrian CHIRCU
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

DIN NOU DESPRE VARIAȚIA TERMINOLOGICĂ ÎN TERMINOLOGIA METEOROLOGIEI. STUDIU DE CAZ: SINTAGMA *PLOAIE CARE ÎNGHEAȚĂ* ('FREEZING RAIN') ÎN MASS-MEDIA ACTUALĂ

REVISITING TERMINOLOGICAL VARIATION IN METEOROLOGICAL
TERMINOLOGY. CASE STUDY: THE TERMINOLOGICAL SYNTAGM
PLOAIE CARE ÎNGHEAȚĂ ('FREEZING RAIN')
IN CONTEMPORARY MASS-MEDIA

(Abstract)

Starting from a theoretical approach adopted in a recent study (Grigore 2015), this paper continues the descriptive-linguistic examination of terminological (denominative) variation in *meteorological terminology*. The analysis underlines the importance held by mass-media in the dissemination of scientific knowledge in contemporary society. Additionally, the analysis emphasises the role of the linguistic context in which a terminological unit appears. From a practical perspective, the paper takes into account the concurrence of different linguistic means of expressing the meteorological phenomenon of freezing rain. The resulting denominative variation and contextual synonymy are thoroughly investigated in several excerpts found in news programmes broadcast by Romanian TV channels or online versions of Romanian newspapers.

Keywords: descriptive-linguistic terminology, meteorological terminology, terminological (denominative) variation, contextual synonymy, usage.

1. Precizări preliminare

Obiectul cercetării îl reprezintă câteva caracteristici ale *terminologiei meteorologice*, o terminologie care nu s-a bucurat de atenția cuvenită din partea lingvisticii românești, deși aparține unui domeniu științific – meteorologia – cu

un puternic impact social. Acest impact social se datorează mai ales buletinelor meteorologice difuzate în mass-media, la care are acces publicul larg.

Lucrarea se înscrie pe linia cercetărilor terminologice descriptiv-lingvistice („externe”) și are la bază problematica extinderii termenilor specializați în comunicarea obișnuită. De asemenea, lucrarea vine în continuarea unui demers asupra importanței deținute de *contextul lingvistic* în care apare o unitate terminologică și asupra *variației terminologice* pe care o determină (Grigore 2015). Cercetarea va urmări variația terminologică de tip denominativ a construcției *ploaie care îngheață*, prin referirea la concurența stabilită între aceasta și alte structuri mai mult sau mai puțin sinonime (*ploaie înghețată*, *ploaie de gheață* și *freezing rain*).

Corpusul aflat la originea prezentei analize este format din grupaje de știri preluate din discursul mediatic recent (2012–2015), care au ca temă fenomenul meteorologic al ploii care îngheață (*freezing rain*). Acest fenomen are loc în condiții speciale (o temperatură scăzută la nivelul solului, corelată unei mișcări a maselor de aer cald în straturile superioare ale atmosferei). La nivelul solului, el produce depuneri groase de polei și de chiciură, care pot deveni periculoase (vezi *infra* exemplul (1)).

Cu câțiva ani în urmă, fenomenul era necunoscut publicului larg din România, chiar dacă, la nivelul cercului restrâns de specialiști în meteorologie, erau stabilite atât trăsăturile fizice ale acestei manifestări atmosferice, cât și o denumire adecvată, i.e., *precipitație (ploaie/burniță) care îngheață* (DMC 2003: 174–175). La momentul respectiv, singurele ocurențe ale structurii specializate *ploaie care îngheață* erau în grupajele de știri externe, dat fiind că fenomenul este răspândit în regiunea Marilor Lacuri nord-americane, pe un areal geografic vast.

Cu timpul, din cauza unor manifestări catalogate de meteorologi drept unele extreme, ploaia care îngheață a apărut și pe teritoriul României, în condițiile în care este neobișnuită și destul de rară pentru zona climatică din care face parte țara noastră. Pe fondul unei intense mediatizări, petrecute, îndeosebi, pe posturile TV și în mediul virtual, în care orice subiect neobișnuit capătă imediat proporții senzaționale și/sau de o importanță majoră, ploaia care îngheață a început să fie menționată din ce în ce mai mult, iar diversele sale modalități lingvistice de exprimare au devenit tot mai utilizate.

2. Cadrul teoretic

Abordarea *lexicului specializat* (LS) în relația cu *lexicul comun* (LC) devine o componentă esențială în studiul descriptiv-lingvistic actual al terminologiilor românești (vezi modelul de analiză utilizat în Bidu-Vrănceanu 2007). Se pornește de la premisa că unitățile terminologice specializate migrează din LS în LC datorită importanței dobândite de domeniile științifice și tehnice în societățile moderne (Cabré 1998: 23). Astfel, societățile moderne sunt considerate „societăți ale cunoașterii” (fr. *société du savoir*, în Meyer,

Mackintosh 2000: 201), deoarece se caracterizează printr-un proces de „deschidere” către publicul larg a domeniilor tehnice și științifice. Procesul a fost numit „democratizarea” sau „socializarea cunoașterii” (Gaudin 2003: 151) ori „laicizarea științelor” (Rastier 1995: 45 *apud* Bidu-Vrănceanu 2007: 16).

Democratizarea cunoașterii se produce prin intermediul învățământului și, mai cu seamă, al mass-mediei, care reprezintă principalele mijloace de transmitere a termenilor specializați în rândul nespecialiștilor (vezi, printre alții, Cabré 1998: 25–26; Béjoint, Thoiron 2000: 14–16; Meyer, Mackintosh 2000: 199, 208). De fapt, textele cu un grad mediu sau inferior de specializare din mass-media sunt cele care ajută la extinderea termenilor științifici (Bidu-Vrănceanu 2007: 23).

În relația dintre LS și LC, gradul de specializare a textelor este relaționat cu noțiunea de *context lingvistic*, definit ca raportul dintre libertăți și restricții în exprimarea sensului specializat. În textele care aparțin discursului mediatic, preferințele contextuale ale termenilor aduc cu sine modificări de sens, fapt care contribuie la dinamica semantică. Studiarea acestor texte urmărește, deci, modul în care nucleul „dur”, specializat, al termenilor se menține în limitele LC. Totodată, metoda *analizei sintagmatice* este esențială în cercetarea lingvistică a terminologiilor (ibid.: 27–28).

În aceeași ordine de idei, *uzajul* termenilor devine o noțiune complementară contextului lingvistic. Uzajul este determinat, deopotrivă, de factori lingvistici și extralingvistici și stă la baza *variației terminologice* (Bidu-Vrănceanu 2011; vezi și Blampain, Thoiron, Van Campenhoudt (ed.) 2006).

Unele încercări de definire a variației terminologice au adus în vedere faptul că aceasta este tributară variației textuale și discursive. Ca urmare, tipologia discursurilor, a textelor și a contextelor de specialitate capătă un rol semnificativ. În diverse cercetări, s-a propus un model de analiză în care termenii sunt considerați unități lexicale specializate cu întrebuițări sau uzaje particulare (Desmet 2006: 235).

Variația terminologică apare ca un decalaj între o formă lexicalizată și uzajul său (Neveu 2006: 383), fiind un fenomen amplu, prezent în textele cu un anumit grad de specializare (Freixa 2002: 54). Studii recente despre variația terminologică au arătat manifestarea sa la nivelul conceptual și, îndeosebi, la nivelul denominativ al termenilor, fapt care a determinat o distincție între *variația conceptuală* și cea *denominativă* (ibid.: 53–56; Suárez de la Torre 2004: 62–63, 79).

Variația denominativă, văzută ca fenomenul prin care diferite denominări sau modalități de desemnare corespund unei noțiuni, are ca rezultat imediat *sinonimia*, relația semantică stabilită între respectivele denominări (Freixa 2002: 53).

Opțiunea pentru o variantă denominativă în cuprinsul textelor cu un anumit grad de specializare ține cont nu numai de situațiile de comunicare propriu-

zise (între specialiști, între specialist și nespecialist, între nespecialiști), ci și de caracterul contextelor lingvistice (texte specializate, texte vulgarizate, texte traduse, texte scrise de nespecialiști etc.) (Arlin et al. 2006: 85–86).

Se consideră că variația terminologică este rezultatul mai multor tipuri de cauze: (1) *cauze legate de limba generală* (posibilitatea variației în limbă, redundanța lingvistică); (2) *cauze dialectale* (variația geografică, cronologică sau socială); (3) *cauze funcționale* (adaptarea la nivelul de limbă ori la cel de specializare); (4) *cauze discursive* (creativitate, accentuare și expresivitate, evitarea repetiției, economia lingvistică); (5) *cauze interlingvistice* (prezența simultană a termenului local și a celui împrumutat, diversitatea de propuneri alternative); (6) *cauze cognitive* (diferențele de conceptualizare, distanțarea ideologică, imprecizia conceptuală) (Freixa 2005: 3).

Studierea descriptiv-lingvistică a variației terminologice aduce rezultate interesante la nivel teoretic și practic (Ciolăneanu 2012: 98). Pe de o parte, se remarcă o mai mare atenție pentru sinonimie, polisemie și alte fenomene lingvistice asociate uzului limbii. Pe de altă parte, chestiunea variației terminologice devine importantă pentru specialiștii într-un anumit domeniu tehnic sau științific, dar și pentru traducătorii și profesorii de limbaje specializate (ibid.; vezi și Kerremans 2010).

3. Variația terminologică de tip denotativ a sintagmei *ploaie care îngheață* în mass-media actuală

Caracterul specializat al construcției *ploaie care îngheață* cere ca analiza descriptiv-lingvistică a variației sale terminologice (denotative) să înceapă cu definiția terminografică prezentă în surse științifice. *Dicționarul de meteorologie și climatologie* (DMC 2003), ca lucrare terminografică de referință, înregistrează sintagma *precipitație (ploaie/burniță) care îngheață* (exemplul (1)). Astfel, un singur articol de dicționar furnizează, simultan, definițiile a două sintagme științifice diferite, *ploaie care îngheață* și *burniță care îngheață*. Această tratare globală se datorează unor considerente de natură conceptual-semantică, prin faptul că termenii *ploaie* și *burniță* denotă două tipuri de precipitații. Importantă pentru caracterul specializat al structurilor este precizarea corespondențelor din engleză și franceză, o practică des întâlnită într-o lucrare terminografică.

- (1) ***Precipitație (ploaie/burniță) care îngheață*** (*freezing precipitation/freezing rain/drizzle; précipitation verglaçante/précipitation se congélant/bruine verglaçante/bruine se congélant/pluie verglaçante/pluie se congélant*) *Precipitație alcătuită din picături suprarăcite de apă (având temperaturi negative) care îngheață la contactul cu solul sau obiectele de pe acesta, dând naștere poleiului sau chiciurei granulare* (DMC 2003: 174–175).

În schimb, un manual universitar de meteorologie (Ciulache 2006) renunță la tratarea globală indicată în DMC 2003, oferind două definiții separate pentru sintagmele terminologice *ploaie care îngheață* și *burniță care îngheață* (exemplele (2) și (3)). Totuși, definițiile sunt asemănătoare cu cea reprodusă la exemplul anterior, mai ales în privința conținuturilor științifice vehiculate.

- (2) ***Burnița care îngheață*** este constituită din picături suprarăcite. Acestea îngheață brusc la atingerea solului sau obiectelor de pe sol, dând naștere poleiului (Ciulache 2006: 77).
- (3) ***Ploaia care îngheață*** constituie o ploaie cu picături suprarăcite (având temperaturi sub 0° C) care îngheață în momentul atingerii solului sau obiectelor de pe sol și formează astfel poleiul (Ciulache 2006: 77).

În pofida prezenței exclusive în surse științifice, înțelegerea corectă a definițiilor și a fenomenelor meteorologice în sine poate fi efectuată chiar și de un profan în chestiuni de natură meteorologică, fără a fi necesară o referire la procesul fizic complicat al suprarăcirii prin care trec picăturile de apă. Această decodare cu relativă ușurință a sensului specializat se datorează faptului că sensul științific este transparent și facil unui neinițiat, prin claritatea și prin precizia determinantului propozițional selectat, anume, propoziția atributivă *care îngheață*.

Fiind un fenomen puțin menționat în buletinele meteo din mass-media audiovizuală românească, structurile terminologice amintite nu sunt inventariate în paginile dicționarilor de uz general (DEX 1998 și DEXI 2007). Situația este una previzibilă, care se explică prin faptul că ambele lucrări lexicografice, în calitate de dicționare explicative, adresate publicului larg, rețin doar unitățile terminologice stabile și cu o anumită frecvență și/sau atestare în limbă.

Desemnând un fenomen meteorologic despre care publicul larg nu a știut nimic până de curând, structura *ploaie care îngheață* nu este listată în cele două dicționare generale, în pofida unei prezențe considerabile în textele din discursul mediatic. În plus, trebuie menționat că, dintre cele trei construcții terminologice strâns legate conceptual-semantic, numai *ploaie care îngheață* a reușit să se impună într-o oarecare măsură, deoarece *burniță care îngheață* și *precipitație care îngheață* nu au fost reperate până în prezent în comunicarea mediatică.

Absența unității terminologice *ploaie care îngheață* din DEX 1998 și din DEXI 2007 aduce un neajuns demersului descriptiv-lingvistic realizat în cercetarea de față, deoarece nu se poate efectua o comparație justă între definiția terminografică și cea lexicografică. Situația este una cu atât mai surprinzătoare cu cât structura este înregistrată frecvent în presa ultimilor ani,

ceea ce ar trebui să constituie un argument puternic pentru includerea sa în dicționarele explicative.

În absența unei definiții lexicografice accesibile publicului larg, pentru explicarea fenomenului, în mass-media s-a apelat la serviciile unor meteorologi. O ilustrare a acestui caz este un reportaj informativ, difuzat în versiunea online (și televizată) a *Știrilor Pro TV*, în data de 3 decembrie 2014 (exemplul (4)). Cu acea ocazie, șeful serviciului de prognoză a vremii „Transilvania” a fost contactat să explice în ce constă ploaia care îngheață, care a afectat arii extinse din pădurea Meseșului.

- (4) *În pădurea Meseșului, ploile din ultimele zile au lăsat semne adânci mai ales după ce a dat gerul [...]. Sute de hectare au fost afectate de fenomenul numit **freezing rain** [...]. Doctorul Narcis Maier, șeful serviciului de prognoză a vremii „Transilvania” [a declarat]: „În zona de formare a precipitațiilor, undeva la 1400–2000 de metri, erau temperaturi pozitive, +2 sau +3 grade, iar în zona respectivă am avut temperaturi de -4, -6 grade. Aceste condiții au dus ca stropii de ploaie în contact cu suprafețele reci să înghețe instantaneu” [s.n.] (Pro TV 03.12.2014).*

Contactarea unui specialist pentru explicarea unui fenomen neobișnuit ca ploaia care îngheață nu este o acțiune singulară. Anterior evenimentelor relatate de către Pro TV, în rubrica de popularizare a meteorologiei *Dicționar meteo* din emisiunea *Săptămâna de vreme* (ediția din 30 noiembrie 2014), transmisă de Realitatea TV, meteorologul Elena Cordoneanu a enunțat condițiile de apariție a fenomenului. Explicația respectivă a apărut ca o temă de discuție adiacentă și derivată din cea principală a *Dicționarului meteo* de la acea dată (i.e., poleiul) (exemplul (5)).

- (5) *Sunt zone și vorbirăm de continentul american adineauri, despre frigul de acolo, care a făcut să înghețe Marile Lacuri. Acolo, adesea, intră câte o pană de masă de aer cald în această pătrundere rece polară de care ziceam, pe undeva pe sus [prin nord – n.n.]. Este o inversiune termică de altitudine și se produce acest fenomen căruia ei îi spun „**freezing rain**” [...], **ploaia care îngheață**. Și acolo depunerile de polei trec de zece centimetri [...]. Dar ce fac cablurile cu această gheață? Se rup. S-au rupt stâlpi, au căzut rețele electrice, au căzut linii de comunicații, au căzut copaci sub greutatea gheții [...] [s.n.] (Real TV 30.11.2014).*

Formularea preferată de meteorologi în codificarea lingvistică a fenomenului atmosferic este *ploaie care îngheață*, după cum o dovedesc nu numai exemplele precedente, ci și un pasaj informativ din cotidianul *Jurnalul*

Național. Reprodus ca exemplul (6), pasajul se bazează pe intervenția Gabrielei Băncilă, un angajat al Administrației Naționale de Meteorologie.

- (6) „Datorită faptului că masa de aer mai cald a pătruns deja peste țara noastră, precipitațiile s-au transformat în **ploaie care îngheață**. Deja se consemnează depuneri de polei din sudul și sud-estul țării. Fenomenul s-ar putea extinde și în alte regiuni ale țării”, a declarat meteorologul A.N.M. Gabriela Băncilă [s.n.] (JN 04.02.2012).

La rândul său, presa recurge la diverse modalități pentru a denota fenomenul extralingvistic pe care meteorologii îl numesc *ploaie care îngheață*. Modalitățile respective sunt, într-o anumită măsură, diferite de cele folosite de către specialiști, nefiind reperate nici în dicționarul specializat DMC 2003 și nici în manualul de meteorologie consultat. Cu toate acestea, modalitățile utilizate în mass-media contribuie la crearea unei serii sinonimice contextuale.

Prima modalitate de codificare întâlnită în presă are la bază utilizarea simultană a sintagmei terminologice englezești *freezing rain* și a celei românești *ploaie care îngheață tot* (exemplul (7)). Se observă că structura folosită în limba română este mai dezvoltată, fiind derivată din cea preferată de meteorologi.

- (7) *Natura a prins România într-o capcană de gheață. După un ger criminal [...], ploile neobișnuite care au căzut astăzi au prefăcut șoselele în sticlă [...]. Cel mai de temut fenomen în următoarele ore este [...] „freezing rain” sau ploaia care îngheață tot* [s.n.] (A3 04.02.2012).

A doua modalitate la care apelează mass-media în codificarea lingvistică a fenomenului ploii care îngheață este utilizarea concomitentă a sintagmei terminologice englezești *freezing rain* și a celei românești *ploaie înghețată* (al cărei corespondent exact din limba engleză este *frozen rain*) (exemplele (8)–(12)).

- (8) *Astăzi, jumătatea României scapă de ninsori, însă fenomenul care apare reprezintă un pericol și mai mare: **freezing rain** sau ploaia înghețată* [s.n.] (A3 04.02.2012).
- (9) *„Freezing rain” se formează din cauză că în straturile înalte ale atmosferei temperaturile cresc, iar la nivelul solului, unde sunt temperaturi sub zero grade, ploaia se transformă imediat în gheață. Astfel, în urma ploii înghețate se formează o crustă subțire de gheață* [s.n.] (HN 04.02.2012).

- (10) Pericolul „**freezing rain**”. **Ploaia înghețată**, un fenomen pe care România nu l-a mai văzut de 14 ani [s.n.] (JN 04.02.2012).
- (11) **Freezing rain, ploaia înghețată**, a ajuns și în București, fenomenul fiind vizibil prin depunerile de gheață de pe crengile copacilor și [prin] stratul de polei de pe asfalt. Potrivit directorului Administrației Naționale de Meteorologie (A.N.M.), Ion Sandu, citat de Mediafax, „**freezing rain**” este un fenomen „destul de rar, însă nu total neobișnuit pentru România” [s.n.] (C 05.02.2012).
- (12) Efectele periculoase ale fenomenului „**freezing rain**” [...]. Un fenomen rar, botezat și „**ploaia înghețată**”, a distrus 500 de hectare de pădure în județul Sălaj [s.n.] (Pro TV 03.12.2014).

Traducerea corectă a structurii *freezing rain* în limba română este formularea destul de greoaie și vag poetizantă *ploaie înghețândă*. Dificultatea traducerii rezidă în faptul că limba română nu dispune de mijloacele lingvistice necesare pentru o calchiere potrivită a gerunziului, contrar unei alte sintagme meteorologice, *polar vortex*, pentru care s-a adoptat *vortex polar*. Acțiunea s-a produs datorită prezenței termenului *vortex* în terminologiile unor domenii științifice (medicina, domeniul tehnic), dar și existenței adjectivului categorial *polar* (Grigore 2015: 212–213), în contextul în care multe construcții din terminologia meteorologiei preferă tiparul de structurare *substantiv + adjectiv* (id. 2013).

De asemenea, se constată că, prin furnizarea eronată a structurii *ploaie înghețată* ca traducere a sintagmei *freezing rain*, are loc o modificare involuntară a semantismului. Construcția *ploaie înghețată* trimite cu gândul la o precipitație care conține picături de apă aflate într-o stare de agregare foarte apropiată de cea solidă, de tipul celor suprarăcite, care formează grindina. În schimb, construcția (corectă) *ploaie care îngheață* desemnează un fenomen diferit, care se manifestă iarna și nu vara, cum se întâmplă în cazul grindinei.

Explicațiile de natură conceptuală nu constituie, totuși, apanajul presei românești, care folosește, uneori, numai varianta *ploaie înghețată* (exemplele (13)–(16)). Această utilizare reprezintă cea de-a treia modalitate de codificare lingvistică a fenomenului ploii care îngheață.

- (13) Conform meteorologilor, **ploaia înghețată** ar trebui să se încheie în această seară, când scăpăm și de codul galben de ninsori [s.n.] (RTV 05.02.2012).
- (14) **PLOAIA ÎNGHEȚATĂ** a făcut PRĂPĂD în România, lângă Zalău [...]. [F]enomenul „**ploaie înghețată**” a început sâmbătă după-masă și se estimează că până acum a fost afectată masă lemnoasă în cantitate de aproximativ 3.000 [de] metri cubi [s.n.] (Real TV 04.12.2014).

- (15) *Fenomen STRANIU la Iași. O pădure a fost distrusă de ploaia înghețată [...]. Ploaia înghețată a făcut ravagii în Iași. O pădure a fost distrusă aproape în totalitate din cauza tonelor de chiciură* [s.n.] (RTV 11.12.2014).
- (16) *VREMEA în ALBA: Ger și perioade de ninsoare și ploaie înghețată. Temperaturi minime de -18 grade Celsius* [s.n.] (A24 04.01.2015).

Cea de-a patra și ultima modalitate de codificare o reprezintă folosirea variantei *ploaie de gheață* (exemplele (17) și (18)). În bună măsură, această sintagmă este asemănătoare cu *ploaie înghețată*, deoarece provoacă aceeași modificare involuntară a semantismului. În plus, pentru construcția *ploaie de gheață* se consemnează o intenție stilistică, metaforică, potrivită poeziilor cunoscute sub numele de pastel și nu unui pasaj informativ difuzat în mass-media.

- (17) *Noaptea trecută, peste București a căzut o „ploaie de gheață”* [s.n.] (Real TV, 05.02.2012);
- (18) *Potrivit România TV, ploaia de gheață care a căzut în ultimele zile a transformat în gheață crengile copacilor, care sunt un adevărat pericol pentru șoferi* [s.n.] (RTV 11.12.2014).

4. Concluzii

În încheierea analizei de față, se cuvine reamintit faptul că un eveniment meteorologic precum ploaia care îngheață a determinat apariția unei palete diversificate de structuri terminologice la nivelul mass-mediei actuale. Această situație s-a petrecut datorită unor factori extralingvistici, în speță, ocurența recentă a fenomenului, la care se adaugă producerea destul de rară în arealul geografic autohton.

Folosită pentru a desemna aceeași realitate extralingvistică, paleta diversificată se organizează ca o serie sinonimică stabilită la nivel contextual, din care face parte inclusiv un sinonim interlingvistic (interlingual) (*ploaie care îngheață (tot), ploaie înghețată, ploaie de gheață, freezing rain*).

Deși meteorologii preferă varianta *ploaie care îngheață* (ca structură care codifică fenomenul cu exactitate), presa apelează la formule alternative care pot merge până la schimbări semantice (*ploaie înghețată*) sau chiar la valențe expresive, metaforice (*ploaie de gheață*). Relația semantică de sinonimie contextuală care se stabilește între variantele denominative constituie un aspect al dinamicii lexicale și terminologice. Prin urmare, variația terminologică (denominativă) este esențială pentru desemnarea unui concept cu care publicul larg este mai puțin familiarizat.

Mulțumită precedentului creat de construcția *vortex polar*, drept calchiere corectă a lui *polar vortex*, dar și faptului că, la nivelul terminologiei

meteorologice, există o predilecție pentru exprimarea *substantiv + adjectiv*, se întrunesc premisele necesare pentru ca *ploaie înghețată* să se generalizeze și pentru ca variantele celelalte să fie eliminate rând pe rând.

SURSE

- A3 (data calendaristică): reportaj preluat de pe site-ul www.antena3.ro.
A24 (data calendaristică): reportaj preluat de pe site-ul www.alba24.ro.
C (data calendaristică): reportaj preluat de pe site-ul www.cotidianul.ro.
Ciulache, Sterie, 2006, *Meteorologie și climatologie*, Ediția a III-a, București, Editura Credis.
DEX 1998: *Dicționar explicativ al limbii române*, coord. Ion Coteanu și Lucreția Mares, Ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic.
DEXI 2007: *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, coord. Eugenia Dima, Chișinău, Editura Arc Gunivas.
DMC 2003: *Dicționar de meteorologie și climatologie*, Sterie Ciulache, Nicoleta Ionac, București, Editura Ars Docendi.
HN (data calendaristică): reportaj preluat de pe site-ul www.hotnews.ro.
JN (data calendaristică): reportaj preluat de pe site-ul www.jurnalul.ro.
Pro TV (data calendaristică): reportaj preluat de pe site-ul www.stirileprotv.ro.
Real TV (data calendaristică): reportaj preluat de pe site-ul www.realitatea.net.
RTV (data calendaristică): reportaj preluat de pe site-ul www.romaniatv.net.

BIBLIOGRAFIE

- Arlin, Nathalie, Amélie Depierre, Sussane Lervard, Claire Rougemont, 2006, „Réflexions sur la variation: étude de cas dans le domaine médical”, în *LSP and Professional Communication*, vol. 6, nr. 2, p. 75–87 (site accesat în data de 08.12.2012 <[http://rauli.cbs.dk/index.php/LSP/article/view File/2084/2083](http://rauli.cbs.dk/index.php/LSP/article/view/File/2084/2083)>).
- Béjoint, Henri, Philippe Thoiron, 2000, „Le sens des termes”, în Béjoint, Thoiron (ed.), 2000, p. 5–19.
- Béjoint, Henri, Philippe Thoiron (ed.), 2000, *Le sens en terminologie*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, 2007, *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, 2010, „Terminologie și terminologii. Stadiul cercetărilor”, în Bidu-Vrânceanu, Angela (coord.), 2010, *Terminologie și terminologii*, vol. I, București, Editura Universității din București, p. 9–30.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, 2011, „Variația în terminologie”, în Zafiu, Rodica, Helga Bogdan Oprea, Camelia Ușurelu (ed.), 2011, *Limba română: ipostaze ale variației*

- lingvistice. *Al 10-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (3–4 decembrie 2010)*, vol. I, *Gramatică și fonologie. Lexic, semantică, terminologii. Istoria limbii române, dialectologie și filologie*, București, Editura Universității din București, p. 176–183.
- Blampain, Daniel, Philippe Thoiron, Marc Van Campenhoudt (ed.), 2006, *Mots, termes et contextes*, Actes des septièmes Journées scientifiques du réseau *Lexicologie, terminologie, traduction*, Paris, Éditions des archives contemporaines et Agence Universitaire de la Francophonie.
- Cabré, Maria Teresa, 1998, *La terminologie. Théorie, méthode et applications*, Presses de l'Université d'Ottawa et Armand Colin.
- Ciolăneanu, Roxana, 2012, „Aspecte ale variației terminologice în dicționarele specializate de marketing”, în Bidu-Vrăncianu, Angela (coord.), 2012, *Terminologie și terminologii*, vol. al II-lea, București, Editura Universității din București, p. 95–112.
- Desmet, Isabel, 2006, „Variabilité et variation en terminologie et langues spécialisées: discours, textes et contextes”, în Blampain, Thoiron, Campenhoudt (ed.), 2006, p. 235–247.
- Freixa, Judit, 2002, *Variació terminològica: anàlisi de la variació denominativa en textos de diferent grau d'especialització de l'àrea de medi ambient*, teză de doctorat, preluată din *Tesis Doctorals en Xarxa – Universitat de Barcelona – Departament de Filologia Catalana*, Universitatea din Barcelona (site accesat ultima oară în data de 08.10.2012 <<http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/1677/TesiJF.pdf?sequence=1>>).
- Freixa, Judit, 2005, „Variación terminológica: ¿Por qué y para qué?”, în *Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal*, vol. 50, nr. 4, preluat din *Variación terminológica: ¿Por qué y para qué?|Érudit|Meta v50 n4 2005*, proiect susținut de consorțiul interuniversitar Érudit (Universitatea din Montréal, Universitatea Laval și Universitatea Québec din Montréal) (site accesat ultima oară în data de 08.10.2012 <<http://www.erudit.org/revue/meta/2005/v50/n4/019917ar.pdf>>).
- Gaudin, François, 2003, *Socioterminologie. Une approche sociolinguistique de la terminologie*, Bruxelles, De Boeck et Larcier, Éditions Duculot.
- Grigore, Andreea-Victoria, 2013, „Modalități de exprimare în terminologia meteorologiei”, în Zafiu, Rodica, Ariadna Ștefănescu, Carmen Mîrzea Vasile, Raluca Brăescu (ed.), 2013, *Limba română: variație sincronică, variație diacronică. Actele celui de-al 12-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică (14–15 decembrie 2012)*, vol. I, *Gramatică. Fonetică și fonologie. Lexic, semantică, terminologii*, București, Editura Universității din București, p. 169–179.
- Grigore, Andreea-Victoria, 2015, „Variația terminologică în terminologia meteorologiei. Studiu de caz: sintagma terminologică VORTEX POLAR în mass-media actuală”, în Zafiu, Rodica, Claudia Ene (ed.), 2015, *Variația lingvistică: probleme actuale. Actele celui de-al 14-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică (28–29 noiembrie 2014)*, vol. al II-lea, *Pragmatică*

- și stilistică. *Lexic, semantică, terminologii*, București, Editura Universității din București, p. 209–220.
- Kerremans, Koen, 2010, „A Comparative Study of Terminological Variation in Specialised Translation”, în Heine, Carmen, Jan Engberg (ed.) 2010, *Reconceptualising LSP. Online proceedings of the XVII European LSP Symposium 2009*, ediția electronică, preluată din *Department of Business Communication – Part of School of Business and Social Sciences – University of Aarhus*, Departamentul de Comunicare în Afaceri, Facultatea de Afaceri și Științe Sociale, Universitatea din Aarhus (site accesat ultima oară în data de 08.10.2012 <<http://bcom.au.dk/research/publications/conferencepublications/extendedcontributions>>).
- Meyer, Ingrid, Kristen Mackintosh, 2000, „L'étirement du sens terminologique, aperçu du phénomène de la détermination”, în Béjoint, Thoiron (ed.), 2000, p. 198–217.
- Neveu, Franck, 2006, „Un aspect de l'apport des corpus à la terminologie linguistique: l'alignement”, în Blampain, Thoiron, Campenhoudt (ed.), 2006, p. 381–391.
- Rastier, François, 1995, „Le terme entre ontologie et discours”, în *La banque des mots*, nr. 7, p. 35–65.
- Suárez de la Torre, María Mercedes, 2004, *Análisis contrastivo de la variación denominativa en textos especializados: del texto original al texto meta*, teză de doctorat, preluată din *Tesis Doctorals en Xarxa – Universitat de Barcelona – Departament de Filologia Catalana*, Universitatea din Barcelona (site accesat ultima oară în data de 08.10.2012 <<http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/7495/tmst1de1.pdf?sequence=2>>).

Andreea-Victoria GRIGORE
Universitatea din București

EFEMERIDE FRAZEOLOGICE

PHRASEOLOGICAL EPHEMERIDES

(Abstract)

This article refers to the process of conscious change expressions that belong to the current discourse repeated in Romanian. Following aware of changes occurring single variable (hapax legomenon) can be called phraseological ephemerides. By the way they produce phraseological ephemerides can be assigned to language mistakes (solecisms), but in the effect they have on the reader approaches the figures of speech.

Keywords: Romanian language, phraseology, figures of speech, ephemeral variants.

Cuvintele sau variantele care nu s-au răspândit în uz, având de regulă o singură atestare, sunt încadrabile în categoria efemeridelor lexicale și, de obicei, fac obiectul unor considerații teoretice, dicționarele fiind reticente în ceea ce privește înregistrarea lor.

Caracterul efemer al oricărui fenomen lingvistic are cauze multiple. Poate fi vorba de o anumită concepție, pur lingvistică sau estetică-literară, pe care un utilizator experimentat, de obicei un lingvist, un savant, un scriitor sau un ziarist, încearcă să o transpună într-un idiolect, într-o anumită terminologie sau într-o operă artistică. Latiniștii recomandau *acritate* și *acritudine* pentru *aciditate*, respectiv pentru *acreală*, italieniștii foloseau derivatul *adulător* pentru *lingușitor*, iar pentru denumirea *mediu înconjurător* s-a folosit creația internă efemeră *inconjurime/incungiurime*. Chiar în unele terminologii accesibile vorbitorilor obișnuiți, cum este terminologia culinară, pot fi consemnate efemeride lexicale de felul *pisătură*, echivalentul termenului *pastă*, sau *trecătură*, echivalent pentru *piureu* (Neț 2014: 319 și 322).

Alteori, formele efemere sunt încercări nereușite, de fapt neselectate de uzul general, de adaptare în română a unor cuvinte din alte limbi. Și de această dată a intervenit, dacă nu o anumită concepție despre cum ar trebui

să arate și să funcționeze limba, cel puțin simțul limbii al autorului respectiv. În terminologiile științifice din prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt reperabile forme de felul *ascariță* ‘ascaridă’, *înfuzori* ‘infuzori’, *nutremânt* ‘nutriment’, românizări neacceptate de uz ale unor neologisme latino-romanice (Toma 2003: 55–60 *passim*)

Tot în categoria efemeridelor lexicale sunt incluse și derivatele care fac referire la evenimente, activități, acțiuni, personalități politice care s-au aflat pentru o vreme în atenția opiniei publice. La prima vedere s-ar putea invoca fenomenul economiei lingvistice, prin care se evită utilizarea unei perifraze de felul „acțiune, activitate de amploare, având un anumit scop sau motiv, care vizează un aspect perceput ca deosebit de important din viața publică” (cf. derivatele *a telefoniza* sau *a semaforiza*, care pot substitui perifrazele *a instala telefoane*, respectiv *a instala semafoare*). Procedul este însă intenționat parodic și nu de puține ori ironic, deoarece derivate ca cele de mai jos exprimă și reprobarea sau persiflarea acțiunii respective cel puțin sub aspectul dimensiunilor exagerate și al consecințelor pe care le are sau le poate avea: *avocatiadă*, *becaliadă*, *borcaniadă*, *căminiadă*, *cașavenciadă*, *ciolaniadă*, *clintoniadă*, *electoriadă*, *feseniadă*, *funariadă*, *grătariadă*, *hingheriadă*, *localiadă*, *mileniadă*, *moșteniriadă*, *parlamentariadă*, *primariadă*, *spitaliadă*, *studentiadă*, *sutaniadă*, *tăriceniadă*, *telefoniadă*, *vadimiadă*, *văcăresciadă*, *vangheliadă* etc. (Stoichițoiu Ichim 2001: 25–27).

Și în frazeologie se poate vorbi de variante efemere ale unor unități frazeologice. Cauzele fenomenului sunt, în mare, aceleași ca și în cazul efemeridelor lexicale. Unele unități frazeologice, de regulă calcuri frazeologice efemere după construcții din franceză sau din italiană, au fost utilizate sporadic de unii scriitori atât din secolul al XIX-lea, cât și din secolul al XX-lea, fără a se impune și fără a fi menționate de lucrările lexicografice explicative de uz curent: *a se afla bine* < fr. *se trouver bien* ‘a se simți bine’; *a avea greșeală* < fr. *avoir tort* ‘a greși, a nu avea dreptate’; *a face comic* < fr. *faire comique* ‘a stârni râsul, a fi ridicul’; *a face foc* < fr. *faire feu*, cu sensul ‘a trage cu o armă de foc’; *a da foc* < fr. *donner feu* cu același sens; *a face rațiune* < fr. *se faire une raison* ‘a se resemna, a accepta situația așa cum este’; *a avea recurs la ceva* < fr. *avoir recours à quelque chose* ‘a se servi de ceva’; *a ridica scrupulele* < fr. *lever les scrupules* ‘a înlătura anumite scrupule, a le face să dispară’; *a fura frontiera* < fr. *voler la frontière* ‘a trece clandestin frontiera’ (Groza 2011: 80–84).

Destructurarea sau restructurarea unor construcții frazeologice este destul de productivă în româna actuală, mai ales în limbajul publicistic. Creatorii unor asemenea variante efemere mizează pe faptul că modelul canonic, supus unei deformări voite prin figurile de construcție, la care se referă Quintilian, citat de Dumistrăcel 2006: 128, *adăugire* „adiectio”, *suprimare* „detractio”, *inversiune* „transmutatio”, *substituire* „immutatio”, îndeplinește o dublă funcție: se referă la un model de exprimare cunoscut și consacrat, dar și la o

situație anume de comunicare, la anumite realități pe care forma inițială nu le poate indica, căpătând în felul acesta și o valoare pragmatică. În plus, tot potrivit observațiilor făcute de Quintilian, este dificil să se facă o deosebire clară între greșeli și figurile de construcție, deoarece unele greșeli se apropie ca frumusețe tocmai de figurile de construcție (Quintilian 2006: I.5.5.).

Deși efemere, variantele realizate prin figurile de construcție amintite imprimă unor construcții frazeologice un caracter deschis, păstrând doar termenii-cheie din structura inițială. Cele mai multe par să fie variantele realizate prin *immutatio* (*substituire*) care formează adevărate serii de efemeride frazeologice. Prin substituirea repetată a termenului care se află în poziție finală, se obține un fel de paradigmă deschisă. Procedul este favorizat și de existența unor variații realizate spontan în cadrul unei serii de termeni echivalenți. De exemplu, expresia *cât ai zice...* poate fi urmată de un cuvânt pe care vorbitorul îl consideră expresiv sau potrivit pentru a se referi la o anumită acțiune care se petrece foarte repede. De la variantele consacrate *cât ai zice pește / păs*, tocite sub aspectul expresivității, se ajunge la un enunț de felul *cât ai zice scrum*, în care substituția *pește / scrum* este motivată contextual: *Cum pot fi anulate cât ai zice 'scrum' beneficiile ambalajelor neutre ale țigaretelor* (www.manager.ro/25 martie 2015). Semnificația „foarte repede” nu se modifică, însă substituentul sugerează mai bine aspectul important al situației de comunicare la care se face referire. Astfel modelul amintit *cât ai zice pește* devine succesiv: *cât ai zice PDSR; cât ai zice austeritate; cât ai zice ... mită; cât ai zice ... Fast Slim; vinde mașina cât ai zice pachet auto; topește celulita cât ai zice exerciții; Scapă de infecțiile urinare cât ai zice ... Uractiv etc.* (Groza 2014a: 124).

Și forma canonică *a minți de îngheață apele* se reduce la *minte de îngheață* + substantiv propriu sau substantiv comun. Atunci când substantivul propriu este un nume de râu, varianta nu este percepută ca un joc de cuvinte, ca în cazul substituirii cu alte substantive proprii sau comune. Se pot compara variantele *Minte de îngheață Someșul/Bâcul* cu: *minte de îngheață Comisia Europeană; minte de îngheață Tulcea; minte de îngheață Parisul; minte de îngheață conductele; minte de îngheață ... salariile profesorilor.*

Procedul este sprijinit și de variantele realizate prin *adiectio* (*adăugare*). De exemplu, *a strânge cureaua* devine tot o paradigmă asemănătoare cu cele realizate prin *immutatio* (*substituire*): *strânge cureaua pe talia funcțiilor; cureaua se va strânge pe seama cheltuielilor; strânge cureaua bugetarilor; strânge cureaua aplicațiilor gratuite; strânge cureaua la ultima gaură* (Groza 2014a: 58–59).

Când sunt înlocuiți termeni din interiorul construcției frazeologice, se obține o structură dislocată. De exemplu, *cu un ochi la făină și cu altul la slănină* devine *cu un ochi la ... și cu altul la ...*, termenii care rimează *făină / slănină* fiind substituibili cu termeni asonanți din același câmp lexical: *cu un ochi pe calendar și cu altul la maldărul de documente; cu un ochi la*

film și cu unul la teatru; cu un ochi la euro, cu altul la dolar; cu un ochi la euroobligațiuni și cu altul la listarea acțiunilor; cu un ochi la hartă și altul la noul Acord de la Minsk...(Groza 2014a: 114–115).

Uneori cuvintele care rimează impun o anumită construcție frazeologică într-o limbă anume. Echivalentul englezesc al expresiei românești *cu un ochi la făină și cu altul la slănină* este *to look in two ways to find the Sunday*. Să se compare și zicala românească *berea după vin e un chin*, cu completarea *vinul după bere e plăcere*, cu engl. *beer after wine is divine*, care nu exprimă neapărat o realitate gastronomică.

Desigur, unele expresii grupează un număr mai mare de variante efemere decât altele. De exemplu *a bate șaua (ca) să priceapă iapa* are mai bine de zece actualizări discursive diferite, în care elementele-cheie *bate* și *să priceapă* sunt menținute: *bătând ... halaicul ca să priceapă electoratul; bate șaua să priceapă Hollywoodul; UDMR bate șaua ca să priceapă PD; DNA a bătut șaua Mitrea ca să priceapă iapa Năstase; BNR bate cursul să priceapă inflația; bate șaua să priceapă autoritățile; Bruxelles-ul 'bate' Sofia și Bucureștiul să priceapă Atena; Rusia bate România ca să priceapă UE; a fost 'bătut' Murgeanu să priceapă Negoită; Iliescu bate Gușa să priceapă Geoană* (Groza 2014b: 89)

Fenomenul producerii unor variante efemere nu este specific în exclusivitate expresiilor, ci și altor tipuri de frazeologisme. Proverbul *Buturuga mică răstoarnă carul mare* se reduce la *buturuga... răstoarnă... : buturuga PRM răstoarnă carul opoziției; cele două buturugi mici care au răsturnat guvenu; buturuga Ridzi răstoarnă carul lui Băsescu; buturuga Irlanda răstoarnă carul UE; o buturugă scoțiană poate răsturna carul lui Trump* (Groza 2014a: 33–35).

La fel și proverbul *Țara arde și baba se piaptână* (a se vedea și variantele *Țara arde de tătari și el bea cu lăutari*) devine o structură deschisă de felul *țara arde (și)... se piaptână: țara arde, ei își piaptână interesele de partid; dacă țara arde, noi parlamentarii nu putem sta să ne pieptănăm; țara arde și plăcuțele se piaptână; coalitia arde, Marko Bela... se piaptână; țara arde și Guvernul se piaptână... în Golf* (Groza 2014a: 160–163).

Chiar și expresiile celebre sunt supuse variației efemere. Din replica lui Farfuridi *Eu merg și mai departe și zic: trădare să fie, dacă o cer interesele partidului, dar s-o știm și noi!*... (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, actul I, scena VI), uzul a consacrat variantele *trădare să fie, dar s-o știm și noi / să fie trădare, dar s-o știm și noi / trădare, trădare, dar s-o știe și liberalii...*; *trădare-trădare, dar să știe și Prioteasa; trădare să fie, dar s-o știe și ei!* (Groza 2014a: 157–158).

Și titlurile unor opere celebre ale literaturii universale sau românești devin, prin parodiare repetată, paradigme deschise de felul: *În căutarea* + substantiv

în genitiv, *În căutarea manechinului pierdut; În căutarea umorului pierdut; În căutarea uninominalului pierdut; În căutarea balotului 31 (de voturi) pierdut*, după modelul *À la recherche du temps perdu*, sau *Cel mai iubit dintre* + substantiv în acuzativ, *Cel mai iubit dintre senatori; Cel mai iubit dintre filozofi; Cel mai iubit dintre fotografi; Dracula cel mai iubit dintre vampiri*, după modelul *Cel mai iubit dintre pământeni* (Groza 2014a: 73–75).

Este evident că un anumit număr de cuvinte și de unități frazeologice se actualizează în vorbire atât sub forma canonică, cât și sub *n* variante efemere contextuale, aparținând discursului repetat (Coșeriu 2000: 258). Există, se pare, o predilecție a vorbitorilor, fără să se poată stabili cauze generale, ci numai particulare, pentru anumite cuvinte și frazeologisme care sunt mai implicate în ceea ce privește producerea acestor tipuri de variante efemere.

Prin felul în care se produc, efemeridele frazeologice sunt încadrabile în categoria solecismelor, dar prin efectul pe care îl au asupra cititorului/interlocutorului se apropie de figurile de construcție în sensul precizat de Quintilian 2006: IX.1.14., adică sunt abateri „meșteșugite” sau „artistice” de la maniera uzuală, comună de exprimare, din acest punct de vedere putând fi considerate „figurative”. În cazul scriitorilor, oratorilor, aceste abateri „meșteșugite”, „artistice” sunt create pentru a fi admirate, apreciate ca ornamente ale stilului, deoarece au la bază o concepție estetică, o artă poetică și se adresează nivelului înalt de exprimare. Efemeridele frazeologice care pot fi culese cu ușurință în ultima vreme din publicațiile online mizează pe spontaneitatea jocului de cuvinte, a calamburului lingvistic, uneori a glumei, chiar a glumei „groase”, sprijinindu-se doar pe simțul limbii pe care îl are oricare vorbitor, fiind destinate nivelului de jos al exprimării (Groza 1996: 32–36).

În domeniul exprimării publice actuale, orale sau scrise, s-a produs o schimbare majoră ca urmare a modelelor impuse prin mass-media: „Or, în utilizarea publică a limbii române actuale abundă cazurile de transgresare a frontierei dintre *high* și *low level*, realizate prin apelul excesiv la elementele marcate ca familiare, populare, nu rareori argotice. [...] În acest proces un rol determinant revine ponderii pe care o capătă în societatea modernă actuală *mass-media*, care sub aspect lingvistic, prin varietatea formelor sale de manifestare, prin larga audiență pe care o are, devine *modelul* principal de exprimare dislocând exemplul tradițional al cărturarului, al sciitorului, al omului cultivat” (Guțu Romalo 2005: 244 și 245). Dacă în trecut gluma, calamburul, insinuarea, aluzia erau destinate unui public restrâns, intim, și erau performate în anumite situații relaxate de comunicare, astăzi deformarea cu orice preț a expresiilor aparținând discursului repetat este, în ciuda caracterului forțat și de multe ori nepotrivit sau neinspirat, o modalitate consacrată, aproape sine qua non, de exprimare publică, chiar oficială de care se abuzează în mass-media actuală (Munteanu 2013: 186–189).

Și schimbările care s-au produs în limbajul publicitar au contribuit la instituirea acestei „mode” în exprimarea publică actuală. Reclamele și anunțurile publicitare actuale nu se mai limitează la transmiterea unor îndemnuri sau informații potențial utile pentru eventualii consumatori sau clienți (*O coafură artistică, un permanent impecabil, un tincturat perfect execută numai maeștrii Marcel & Emil, Strada Academiei nr 53; Întrebuințați pentru igiena gurei și a danturei numai savon dentifrice OJA Paris*), ci îndeplinesc în mod explicit o funcție de persuadare și chiar de manipulare (*Yala bună trece primejdia rea; Fereastra bună trece primejdia rea*). Reclamele, textele care au conținut publicitar au devenit în mod evident în ultima vreme slogane sau dezinventate după care consumatorul este îndemnat să-și organizeze viața (Wellhoff 1991). Noutatea exprimării, abaterea repetată de la o formă consacrată, inventată ad-hoc și realizată mai mult sau mai puțin ingenios, dar susținută de repetarea insistentă, produc asupra interlocutorului o anumită surpriză sau derută care este exploatată în scopuri persuasive și chiar seductive (Hoarță Cărăușu 2008: 53).

În ciuda unei aparente originalități și expresivități, obținute cu orice preț, a numărului mare de efemeride frazeologice, această modalitate de exprimare răspândită în mass-media actuală nu a dus la îmbogațirea limbajului sau la nuanțarea sa. Autorii de discursuri sau de mesaje publice nu se mai ostensează să creeze figuri de construcție originale printr-un „meșteșug” artistic anume, ci se mulțumesc să varieze, mai mult sau mai puțin inspirat, exprimarea în jurul unor modele consacrate.

BIBLIOGRAFIE

- Coșeriu, Eugeniu, 2000, *Leții de lingvistică generală*, Chișinău, Editura Arc.
- Dumistrăcel, Stelian, 2006, *Limbajul publicistic*, Iași, Institutul European.
- Groza, Liviu, 1996, „Despre jocurile de cuvinte în frazeologia limbii române”, în „Limbă și literatură”, XLI, 2, p. 32–36.
- Groza, Liviu, 2011, *Probleme de frazeologie*, București, Editura Universității din București.
- Groza, Liviu, 2014a, *A o întoarce ca la... Revoluționești. Mic dicționar de expresii și citate ... insolite*, București, Editura ZIP.
- Groza, Liviu, 2014b, „Aspecte ale creativității în frazeologia limbii române”, în „Analele Universității Dunărea de Jos din Galați”, fascicula XXIV, anul VII, nr. 1–2, p. 87–92.
- Guțu Romalo, Valeria, 2005, *Aspecte ale evoluției limbii române*, București, Humanitas Educațional.
- Hoarță Cărăușu, Luminița, 2008, „Retică și pragmatică publicistică. «Figuri de construcție» și strategii persuasive în titlurile de articole din presa românească actuală”, în „Philologica Jassyensia”, IV, 1, p. 49–59.

-
- Munteanu, Cristinel, 2013, *Frazeologie românească. Formare și funcționare*, Iași, Institutul European.
- Neț, Mariana, 2014, „Vocabularul gastronomic românesc. Recuperări semantice și lexicale”, în Chivu, Gh., Oana Uță Bărbulescu (ed.), 2014, *Ion Coteanu – in memoriam*, București, Editura Universității din București, p. 113–324.
- Quintilian, M. Fabius, 1974, *Arta oratorică*, I–III, București, Editura Minerva.
- Quintilian, 2006, *Institutes of Oratory*. Ed. Lee Honeycutt. Trans. John Selby Watson. (<http://rhetoric.eserver.org/quintilian/>).
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana, 2001, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică. Influențe. Creativitate*, București, Editura ALL.
- Wellhoff, Thierry, 1991, *15 ans de signature publicitaires. Quand le slogan devient devise. Plus de '3000 base lines' classés par thèmes*, Paris, Dunod.

Liviu GROZA
Universitatea din București

OBSERVAȚII ASUPRA UNOR ELEMENTE LEXICALE ORIENTALE DIN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ. ANALIZĂ A TERMENILOR DIN LIMBILE ARABĂ, PERSANĂ ȘI TURCĂ

REMARKS ON SOME ORIENTAL LEXICAL ELEMENTS IN
CONTEMPORARY ROMANIAN LANGUAGE

(Abstract)

This paper analyzes some loans from the Arabian, Persian and Turkish languages which entered the Romanian language after 1989. They were taken indirectly through the English or French language and they represent international words nowadays. These loans have special meaning and connotations in our language, some of them being used with an ironic sense or even a negative one. They are used especially in newspaper and magazine articles. They have adapted to our Grammar system, having some forms for genders and numbers. The loans were divided into the following groups: religion, clothes, food, politics and civilization. A great number of examples were taken from the newspapers and internet.

Keywords: vocabulary, influence, Arabian, Persian, Turkish, meaning.

1. Introducere

În prezent asistăm la o nouă influență orientală asupra vocabularului limbii române, ca urmare a preluării unui număr mare de cuvinte din arabă, persană și turcă, prin intermediar francez și englez. Principalele căi de pătrundere sunt: presa, televiziunea, internetul, turismul și contactul nemijlocit al românilor cu cetățenii din diferite țări islamice care s-au stabilit la noi și care au adus cu ei și elementele specifice culturii și civilizației lor. Din perspectiva vechimii avem: cuvinte datând din perioada influenței vechi turcești, reintrate în circulație

după 1989 (ex.: *mollah, ulema*); cuvinte atestate înainte și după această dată (ex.: *ayatollah, druz, sunit, šiit, abaya, niqab, mujahedin, taliban* etc.).

2. Câmpuri semantice

Cuvintele studiate aparțin următoarelor sfere semantice:

I. ALIMENTAȚIE:

ayran s. ‘băutură tradițională turcească nealcoolică, ușor sărată, pe bază de iaurt’ (engl. *airan*, tc. *ayran*).

paneer s. ‘sortiment de brânză de origine indiană, cremoasă, preparată din lapte de vacă sau de bivoliță, cu suc de lămâie sau cu zer’ (2001, cf. Faramarzi 2001: 10) (cuv. engl. *paneer*, fr. *panir*, cf. pers. *panīr* ‘brânză’).

II. DENUMIRI ADMINISTRATIV-TERITORIALE:

başkan s. m. **1.** ‘guvernator al Găgăuziei basarabene’. **2.** (Fig.) ‘barosan, șef’ (2008) (tc. *başkan* ‘president, chairman; chairperson; chief’, prob. cf. rus.).

jamahirie s. f. (Islam.) ‘Republică’ (1977) (engl. *jamahirie*, fr. *djamahirie*, cf. arab., pers. *ğamāhir* – pl. lui *ğomhur* ‘republică’).

majles s. n. **1.** (Islam.) ‘audiiență ținută de un conducător pentru a asculta doleanțele petiționarilor’. **2.** ‘Cameră a Parlamentului iranian’ (1979) (engl. *majles, majlis*, fr. *majdles*, cf. arab. *mağlis*, pers. *mağlas, mağles* ‘adunare, reuniune’).

III. GRADE ALE CLERULUI:

ayatollah s. m. ‘șef al ramurii islamului šiit’ (fr., engl. *ayatollah*, cf. arab., pers. *āyatollāh* ‘token of God’).

marja s. m. ‘persoană oficială căreia i te adresezi’ (fr., engl., cf. arab., pers. *marğā* ‘personne ou écrit qui fait autorité’).

molah s. m. (pl. -i), (și *mola*) s. f. (pl. -le) ‘cadiu de rang superior, înalt magistrat, doctor în teologie și judecător-șef într-un mare oraș al Imperiului Otoman, având atribuții de decizie juridico-religioasă în comunitatea musulmană respectivă’ (sfr. sec. 18) (fr. *mollah*, engl. *molah*, tc. *molla, mulla, mollah*, cf. arab. *mullā*, pers. *mollah* ‘school master, doctor’).

ulema s. m., s. f. ‘titlu dat teologilor musulmani (care aveau și atribuții legislative și juridice); membru erudit al clerului musulman, doctor în teologie și drept islamic’ (CM II: 129. sfr. sec. 17) (tc. *ulema, ülema*, (în.v.) *ulama*).

IV. RELIGII:

baha’i **1.** s. ‘adept al unei religii monoteiste fondate în 1863, ca ramură a babismului, care propovăduiește unitatea religioasă și pacea în lume’. **2.** adj. ‘referitor la baha’i, specific baha’ilor’ (engl. *baha’i*, cf. pers. *baha’i*).

druz, -ă (var. *druzian, -ă*) **1.** s. m. ‘membru al unei secte esoterice ismailite din Liban, Siria și Israel’. **2.** adj. ‘referitor la druzi, specific druzilor’ (fr. *druzien*, engl., cf. arab. *durüz*, pl. lui *dūrzi*, cf. n. pr. *al-Darazi*, unul dintre fondatorii sectei).

sunnit, -ă **1.** s. m., s. f. ‘adept al islamului ortodoxal’. **2.** adj. ‘care aparține sunniților sau care se referă la aceștia’. **3.** adj. ‘al cărui credință se bazează pe *Sunna*’ (engl. *sunni*, fr. *sunnite*, cf. arab., pers. *sonni*).

șiiit, -ă **1.** s. m., s. f. ‘adept al unei ramuri religioase islamice importante din Iran, sudul Irakului și Yemen, întemeiată de profetul Ali în sec. 8 și care nu recunoaște *Sunna* și pe califi sunniți’. **2.** adj. ‘referitor la șiiți sau care le aparține acestora’ (fr. *chiïte*, engl. *shiïte*, *shi’ite*, cf. arab., pers. *šī’at*).

V. CIVILIZAȚIE ȘI CULTURĂ ISLAMICĂ:

fatwa s. f. ‘sentință cu caracter de precept, dată de o autoritate religioasă islamică (ulema, muftiu)’ (fr., engl. *fatwa*, cf. arab. *fatwa*, pers. *fatvā* ‘sentință dată de un lider religios musulman’).

fedain s. m. ‘luptător de gherilă palestinian’ (fr. *fedayin*, *feddayin*, cf. arab. *fidāyān*, pers. *fadāy*, *fedāy* (pl. *fedain* ‘om care își sacrifică viața în numele unei idei’).

hadis s. n. (și: *hadith*, pl. *hadithuri*) ‘povestire a faptelor și a învățăturilor lui Mahomed’ (fr. *hadith*, engl. *hadith*, cf. arab., pers. *hadīs* ‘conversație, povestire’ [*s* arab. are o pronunțare asemănătoare grupului *th* din engleză])

Hezbollah s. ‘organizație politică și paramilitară a șiiților libanezi, înființată în 1982, îndreptată inițial împotriva Israelului’ (fr. *Hezbollah*, engl. *Hizbullah*, cf. arab. *hizb*, pers. *hez* ‘a troop, legion, cohort, crew’; ‘associates, auxiliaries, confederates’; ‘arms, armour’; ‘rugged, uneven, ground’; ‘a part (particularly a sixtieth of the Ku’rān) + *Allah*; lit. ‘Partidul Domnului’).

jihad s. n. ‘luptă armată în scopul apărării și al propagării islamului’ (fr. *djihad*, engl. *jihad*, cf. arab. *jihad*, pers. *ġahād/ġehād* ‘waging war (especially against infidels)’; ‘battle, combat, an exploit, endeavour effort’).

mujahedin s. m. ‘luptător în diferite mișcări de eliberare națională din lumea musulmană’ (fr. *moudjahidin*; engl. *mujahedin*, *mujahidin*, *mujahideen*, cf. arab. *muġahidin*, pl. lui *muġāhid*; pers. *muġāhedin*, pl. lui *muġāhed* ‘a warrior (in the cause of religion)’).

shari’a s. ‘jurisdicție musulmană’ (fr., engl. *sharia*, *shari’a*, cf. arab. *šar’īyā* ‘cale’, arab., pers. *šariat* ‘lege religioasă’).

taliban, -ă **1.** s. m. ‘membru al mișcării islamice fundamentaliste Sunnite (religioase și politice), predominant de limbă paștou, răspândite în Afganistan și Pakistan’. **2.** adj. ‘specific talibanilor, referitor la talibani’ (în special în sintagma: *grupare talibană*) (engl., fr. *taliban*, cf. arab. *talab* ‘seminarist al unei școli confesionale musulmane’, pers. *tāliban*, pl. lui *tālib* ‘student la teologie’).

VI. VESTIMENTAȚIE:

abaya s. f., s. m. ‘veșmânt lung, negru, lejer, prevăzut adesea cu un fermoar sau cu nasturi în față’ (fr. engl. *abaya*, cf. arab., pers. *abā*, *abāi* ‘sorte de burnous sans capuchon, manteau’; arab. *ābāyi* ‘velvet, broad cloth, silk’, pers. *abāyi* ‘a horse cloth’ v. și rom. *aba*).

al-amira s. ‘accesoriu alcătuit dintr-o bonetă și o eșarfă rotundă (prinsă cu ace de siguranță) care acoperă gâtul’ (engl. *al-amira*, cf. arab.).

burka s. f. ‘văl cu care femeile din unele țări islamice își acoperă fața sau tot corpul’ (fr. *burqa*, engl. *burka*, *burqa*, it. *burka*, cf. arab. *burku*’, pers. *burqa*’ ‘a lady’s veil, through which only the eyes are seen’; prin *q*, *k* este redat sunetele aspirat *qaf* și *qein*). Se poate avea în vedere și cuvântul românesc regional *burcă* ‘haină țărănească pentru bărbați, confecționată din stofă de lână, asemănătoare cu o manta sau o țundră; bundă din pânură groasă (verde) care se poartă iarna; cojoc mare și mișos; sarică’; pl. *burci*; f. ucr., rus. *бурка*, pol. *burka*, tăt. *burke*).

burqini s. n. ‘costum de baie pentru femeile musulmane’ (engl., fr. *burkini*, *burqini*; *burqa/burka* + *bikini*).

chador s. n. ‘șal mare de pânză înfășurat în jurul capului și în partea de sus a corpului, lăsând liberă doar fața’ [pron. *ciador*] (engl. *chador*, *chadar*, fr. *tchador*, cf. pers. *čādor* ‘a veil’).

chadri s. ‘îmbrăcăminte lungă și largă purtată de către femeile musulmane din India, Pakistan și Afganistan, prevăzută cu un grilaj în dreptul ochilor’ (engl. *chadri*, fr. *tchadri*, cf. pers. *čādri*).

hijab s. n. ‘eșarfă pătrată, lungă, cu care femeile musulmane își acoperă capul și gâtul, lăsându-și fața la vedere’ (fr. *hidjab*, engl. *hijab*, *hijeb*, cf. arab. *hiğāb*, pers. *heğāb* ‘veiling, conceing’, pl. lui *heğāb* ‘veil, curtain’).

nikab s. n. ‘voal care acoperă capul și fața, la care se poate adăuga un altul, detașabil, pentru acoperirea ochilor’ (fr. *niquab*, *niqab*, engl. *nikab*, cf. arab. *nikāb*, pers. *neqāb*, *niqāb* ‘a woman’s veil; mask’).

sheila s. f. ‘văl dreptunghiular, lung, care este înfășurat în jurul capului și îndoit pe umeri; e purtat de femeile din zona Golfului Persic (Irak, Kuwait, Qatar, Oman sau Emiratele Arabe Unite)’ (fr., engl. *shayla*, *sheila*, cf. arab. *šawla* ‘a single fold of cloth’, pers. *šele* ‘țesătură de bumbac de culoare roșie’, *šāli* ‘țesătură deasă de lână’, arab. *šillāh*).

3. Adaptarea la sistemul limbii române

Existența mai multor variante de scriere ale aceluiași cuvânt se explică prin:

a) transliterarea diferită în limbile prin care au pătruns (franceză, engleză): *abaya/abaia*: [Musulmanele] își acoperă corpul cu **o abaia** (hunedoreanu.ro 22.05.2007), **O abaya** este un veșmânt ... lejer (9am.ro 28.01.2011).

ayatollah/ayatolah: **Ayatollahul K.**, i-a cerut [primului ministru] să demisioneze (Sc. 3.02.1979), **Ayatollah-ul ... a decedat** (antena3.ro 21.10.2014).

ayran: **Ayran (airan)** este denumirea unei băuturi turcești (Cesamancam.ro 28.03.2015).

başkan (pătruns la noi pe filieră turcă): **Găgăuz-Yeri e condusă de un başkan** (Ad. 14.03.2002: 11).

burqa/burka: Femeile ... acoperite de **burqa** (Naț. 19.12.2000), [Femeile] purtau **burka** (Cot. supl. Festivalul Enescu 22.09.2009).

burquini/burkini: Aheda Zanetti ... a creat **burquini** (G. 29.01.2007: 24), Carole ... și-a cumpărat **burkiniul** (realitatea.net 13.08.2009).

chadri/tchadri: Purtarea **tchadri**-ului (Elle 11.2001: 58), *I se spune chadri* (evz.ro 18.12.2008).

hidjab/hidjeb: [O profesoară] ... să poarte **hidjeb** (Femeia 07.1990: 12), *Îmi dăduseră un ... (hidjab)* (G. 15.08.2006: 11).

jamahirie/jamahiryie: Ziua națională a **Jamahiriei Arabe** (Sc. 01.09.1977: 5), **Jamahiriya Libiană** (jurnaluldeageș.ro 31.03.2011).

mollah/molah: **Molahul Omar** (Naț. 6.04.2001: 11), *Ben Laden și mollahul Omar* (ziare.com 9.02.2008).

niqab/niquab/nikab/nikuab: Femeile ... aleg **niqabul** (ritertime.wordpress.com 30.10.2012), *Un niqab ... acoperă ... mare parte a feței* (captkeyo.com 18.05.2013), **Nikabul** reprezintă altceva (voxeurope.eu 12.11.2010), *Prințesa nu poartă nikuabul* (id.).

sharia: Inserarea legii **Sharia** în proiectul de Constituție (blogideologic.wordpress.com 19.09.2011).

sheila/shayla: **Sheila** este o eșarfă (evz.ro 20.01.2011), **Shayla** reprezintă un văl tradițional (olgalady.wordpress.com 13.02.2011).

shiit: Grupă religioasă ... **shiită** (ziarul de duminică.ro 8.02.2009).

sunnit: Mahmoud Hammoud este **sunnit** (Ad. 30.10.2001: 9).

b) preluarea în franceză și engleză a aceluiași lexem prin filieră arabă și persană (în cele două limbi cuvântul se scrie la fel, dar se pronunță diferit):

hejab/hijab: **Hejabul** pentru femei (turtoislam.com 28.02.2003), *Tradiționalul hijab* (evz.ro 21.02.2011).

Hezbollah/Hizbullah: Organizatorul rețelei **Hezbollah** (Ad. 8.02.1990: 6), **Hizbullah** a rezistat atacurilor terestre (lovendal.ro 10.05.2007).

majlis/majles: Clădirea **Majlisului** (Sc. 13.02.1979: 4), **Majlesul** este condus conform principiilor ... islamice (academia.edu).

mollah/mullah: **Mollahul Omar** (ziare.com 9.02.2008), *Persoanele ... aruncate în închisoare de ... mullahi* (Ev.z. 5.04.1997: 5).

mujahedin/mujahidin: **Mujahedini** luptători (Ad. 21.09.2001: 17), *Un adevărat mujahidin* (Investigatiejurnalistica.blogspot.ro. 10.04.2012).

c) ortografierea potrivit normelor limbii române:

aiatolah: S-a reîntors în Iran **aiatolahul** (Sc. 2.02.1979).

airan: **Airanul** o ajută pe Popeasca (libertatea.ro 24.04.2014).

başcan: Găgăuzia și-a ales **başcanul** (tv7.md 23.03.2015).

burca: Hidjab-ul sau **burca** (criticatac.ro 27.05.2012).

sunit: Primul ministru [este] musulman **sunit** (revista22.ro 22.06.2005).

șiit: Sunniți, **șiți** și kurzi (Ad. 17.02.2007: 9), *Iranul majoritar șiit* (revista22.ro 22.06.2005).

4. Particularități semantice

Inventarul cuprinde: **a)** termeni monosemantici, utilizați în sens denotativ; **b)** termeni folosiți nu cu sensurile din limbile de origine, ci cu cele din presa occidentală și românească, în care au dobândit fie conotații negative și/sau ironice ca urmare a folosirii lor în relatări despre personaje politice corupte, extrem de conservatoare sau xenofobe: *ayatollah*: *Jorg Hayder*, **ayatollahul extremei drepte din Austria** (Ad. 09.10.2002: 14), *Ion Iliescu*, **ayatollahul P.S.D.** (jurnalul.ro 3.01.2005: 11); *fedain*: **Fedainii** lui Băsescu (scrndfi.ro 01.10.2012); *jamahirie*: *Noua Jamahirie pedelistă* (jurnaluldearș.ro 30.03.2011); *ihad*: **Jihadul politic la alegerile din Argeș** (jurnaluldearș.ro 30.03.2011), *Cârțu a declanșat jihadul împotriva arbitrilor* (prospert.ro 24.04.2015); *mujahedin*: **Mujahedinul** Caliopie Ichim, *consilier eparhial* (jurnaluldearș.ro 30.03.2011), *Victor Ponta i-a numit mujahedini pe jurnaliștii mediafax* (nasul-tv 5.02.2014); *niqab*: *Operele* [artistului de stradă din Paris] *de guerrilla nikab au fost expuse la New York* (voxeurope.eu 12.11.2010).

5. Particularități morfologice

Lexemele menționate sunt substantive și au fost încadrate în categoria genurilor pe baza a trei criterii: **a)** cel pur formal, al finalei vocalice sau consonantice a cuvântului; **b)** raportarea la genul natural al persoanei desemnate; **c)** relația cu un sinonim din același câmp semantic.

1. Masculine, în finală consonantică: *ayatollah*: **ayatollahul Khomeini** (v. supra); *baha'i*: **Baha'iul** Wargha Enayati (gândul.info 09.10.2014); *başkan*: **Un başkan** (guvernator) (Ad. 14.03.2002: 11); *druz*: **Druzul** Walid Jumblatt (www.revista.22.ro, 22.06.2015); *mollah*: **Mollahul** Omar (v. supra); *fedain*: **Membri ai milițiilor fedainilor** (adevărul.ro 10.04.2009); *mujahedin*: **Mujahedinul** Caliopie Ichim (jurnaluldearș.ro 31.03.2011); *sunnit*: **Hammoud este sunnit** (Ad. 30.10.2001: 9); *taliban*: **Talibanii** au ... *interzis fotbalul* (Ev.z. 5.04.1997: 5); *ulema*: **Victoria clerului islamic (Ulema)** (jurnalul.ro 3.06.2009).

Forma *başkan* se folosește indiferent de genul natural al persoanei care îndeplinește această demnitate: *Mihail Formuzal ... başkan al Găgăuziei* (allmoldova.com 14.02.2011), *Irina Vlah ... başkan al Găgăuziei* (Tv.7.md 23.03.2015).

2. Feminine, în finală vocalică, *-a*, *-e*: *abaya*: **O abaya este un veșmânt ... lejer** (9am.ro 28.01.2011), folosit și ca s. n.: *Prințesa Brianna și-a cumpărat un abaia* (Naț. 19.08.2000: 12); *burka*: *Fac rost de o burka* (vice.com, 24) vs *burqa*: *Vălul musulman burqa* (hotnews.ro 20.08.2009); *jamahirie*: **Marea Jamahirie Arabă Libiană** (romanian.ruvr.ru 9.01.2013); *fatwa*: **O fatwa ... interzice realizarea oamenilor de zăpadă** (mediafax.ro 19.01.2015); *șaria*: **Inserarea legii Sharia în proiectul de Constituție** (blogideologic.wordpress.com 19.09.2011).

3. Neutre, în finală consonantică: *ayran*: **Ayran** ... este denumirea unei băuturi (cesamancam.ro 28.03.2015), *Un ayran* (Ad. 22.10.2003); *chador*: Femei îmbrăcate în **chador** (elle 10.2001: 126); *chadri*: I se spune **chadri** (evz.ro 18.12.2008); *hadise*: Musulmancele respectă **hadisele** (forum.desprecopi.com 23.03.2005); *hijab*: Un ... nou (**hijab**) (G. 15.08.2006: 11); *jihad*: Specialiști ... împotriva **jihadului** (hotnews.ro 21.01.2015); *majles*: **Majlesul** ... este condus conform principiilor ... Islamice (academia.edu); *niqab*: Femeile ... să poarte ... **niqab** (mediafax.ro 24.01.2015).

Substantivele masculine au pluralul în *-i*: *ayatollahi*: **Rohani** ... marionetă în mâinile **ayatollahilor** (romanalibera.ro 20.06.2013); *baha'i*: **Bahaii** sunt convingși că sufletul lor va progresa și după moarte (gândul.info 09.10.2014); *druzi*: **Druzi** sau ... **druzieni** (ziaruldeduminica.ro 8.02.2009); *fedaini*: Membri ai milițiilor **fedainilor** (adevărul.ro 10.04.2009); *imami*: Cei 12 **imami** (jurnalul.ro 3.06.2009); *mujahedini*: **Mujahedinii** Poporului (m. securitynews.ro 17.05.2013), **Mujahidinii afgani** (Cabalinkabul.com 13.08.2013); *suniți*, *șiiți*: Război civil între **suniți**, **șiiți** și **kurzi** (Ad. 17.02.2007: 9); *talibani*: **Talibanii** vor puterea (1998, cf. DCR).

Femininele au pluralul terminat în *-e*: *fatwa*: Au fost emise **fatwe** (G. 9.06.2006: 11) și în *-i*: *jamahirii*: **jamahiriile** islamice (nip-noulieirusalim-delapucioasa.blogspot.ro 10.07.2009).

Numele comune neutre au pluralul terminat în *-uri*: *ayranuri*: **Ayranuri** din partea casei (Forum.computergames.ro 20.08.2009), *Fac ayran-uri* (kissthecook.ro 30.09.2010); *chadoruri*: **Chador-uri** pe imaginile ... fotomodelelor (ziare.com 21.02.2009); *hadituri*: Sute de ... **hadituri** (forum.desprecopi.com 23.03.2005); *hijaburi*: Turbane, **hidjaburi**, moschei (m.ziare.com 30.10.2008), **hidjab-uri** în Canada (criticacat.ro 27.05.2012), *Nevestele îmbrăcate în hejab-uri* (imperatortravel.ro 6.06.2011), *Am ... hejaburi* (rasarit.com 6.06.2006); *jihaduri*: *Cruciade*, **jihaduri** și modernitate (emag.ro 26.05.2015), *Trei mari jihad-uri* (cumparaadevarul.ro 13.03.2015); *niqaburi*: *Purtarea niqaburilor* (vice.com 30.09.2013).

Se întâlnesc și forme de plural în *-s*, preluate din engleză și franceză: *Haine moderne* ... **abayas**, **hijabs** (captkeyo.com 18.05.2013).

4. Sunt invariabile în funcție de gen și număr lexemele: *al-amira*: *O eșarfă*, **al-Amira** (evz.ro 20.01.2011); *sheila*: **Sheila** este o eșarfă (id.); *marja*: Când ajungi **marja** trebuie să fii primit în așa numita hawza (un fel de centru de studii islamice) de către ceilalți maraje' (pl. de la **marja**') sau să fii muqalled (adeptul unui **marja**') până la moartea acestuia (sinapse.ro 15.11.2007); *paneer*: *Adineauri a stins focul la korma. Vorba e că la faza cu prăjitul paneer-ului, am reușit să mă stropesc frumușel pe mâini cu ulei încins* (testaholic.ro 14.01.2015), *Formează chiftete în forma ... unui paneer, în pesmet* (vegetarian.club.net 12.03.2014); *sharia/șaria*: *Brunei, un mic sultanat de pe insula Borneo, a aprobat marșia introducerea shariei* (hotnews.ro 22.10.2013), *Echipa emisiunii [60 minutes] a petrecut mai multe zile ...*

încercând să afle dacă poporul [din Brunei] este afectat de reintroducerea **șariei** (evz.ro 30.04.2015).

Au plurale redundante *druz*, *fedain*, *mujahedin*, *taliban*, *ulema*. Acestea reprezintă forme de plural în arabă și persană, dar sunt resimțite ca forme de singular în franceză, engleză și română, similar, *rubayat* (sg. *ruba 'i*, pl. arab. *rubayat*).

Formele de plural și cele articulate sunt ortografiate cu și fără cratimă: *ayatollah-ul/ayatolahul*: **Ayatollah-ul** *Mohammadreza/ayatolahul* K. (v. *supra*); *ayran-ul/ayranul*: Pregătiți **ayran-ul** (kissthecook.ro 30.09.2010), **Ayranul** ... *cu apă* (Jamilcuisine.ro 28.04.2014); *chador*: **chador-ul** *musulman* (R.lib. 05.11.2007); *hejab-ul/hejabul*: **hejabul** *Islamic* (Imperatortravel.com 7.10.2011), *hijab*: *Femeia ... poartă hidjab-ul*, **Hidjabul** *este pentru a onora femeile* (newmuslims.info/ro 26.05.2015); *Hezbollah*: *operațiune ... împotriva Hezbollahului* (Ad. 8.02.1990: 6), *Dezarmarea Hezbollah-ului* (revista22.ro 22 VI 05); *jihadul/jihad-ul*: **Jihadul** *Islamic* (Ad. 7.02.1990), *Conducător al Jihad-ului* (primatv.ro 2008), *Lupta împotriva jihadului* (hotnews.ro 21.01.2015); *niqab*: **Niqab-ul** *este foarte popular* (evz.ro 20.01.2011), **Niqabul** *nu a schimbat asta* (vice.com 30.09.2013).

Sunt folosite și adjectival cu forme pentru cele două genuri și numere: *druz*: *liderul druz* (primatv.ro 2008), *religia druză* (ziaruldeduminică.ro 8.02.2009), *luptători druzi* (e-școală.ro 10.05.2007), *miliții druze* (id.); *sunnit*: *Musulman sunit* (revista22.ro 22.06.2005); *șiiit*: *Mișcarea șiiită ... Hezbollah* (mediafax.ro 21.02.2015), *Milițiile șiiite* (primatv.ro 2008), *Grupuri shi'ite* (lovendal.ro 10.05.2007); *taliban*: *regimul taliban*, *militanți talibani*, *forțele talibane* (mediafax.ro 16.12.2014).

6. Productivitatea termenilor

Derivatele substantivale, adjectivale și verbale create de la unele dintre lexemele enumerate pot fi grupate în trei categorii:

1. împrumutate din franceză, engleză: *bahaism* s. n. ‘religie ecumenistă persană’: **Bahaismul** *cultivă revelarea ... lui Dumnezeu* (Ev.z. 15.08.1997: 4) [fr. *bahaiisme*].

jihadism s. n. ‘mișcare a jihadiștilor’: [Musulmanii] *resping jihadismul* (R.lib. 21.08.2007) [engl. *jihadism*].

șiiism s. m. ‘curent religios șiiit’: *Centrul șiiismului irakian* (inliniedreaptă.net 28.07.2009) [fr. *chiiisme*].

2. formații pe teren românesc:

a) de la numele comune: *burqată* s. f. ‘femeie care poartă *burqa*’: **Burqatele** *alea cine se cred?* (forum.softpedia.com 28.11.2010) [*burqa*].

hijabist, -ă **1.** s. f. ‘femeie care poartă *hijab*’: *Prin ... boutique-uri de lux ... hijabiste* (forum.softpedia.com 27.11.2010). **2.** s. m. ‘bărbat cu mentalitate retrogradă’: *Mai mulți hijabiști sunt refuțați* (cronici.tv 20.02.2009) [*jihab + -ist*].

hijabizare s. f. ‘acoperire cu hijab’: [Princess Jihab] își numește acțiunea **hijabizare** (voxeurope.eu 12.11.2010) [*hijabiza* + -re].

jihabiza ‘a picta văluri și chadoruri peste imaginile fotomodelelor’: *O tânără artistă franceză ... jhab-izează reclamele stradale* (ziare.com 21.02.2009) [*jihab* + -iza].

jihabizare s. f. ‘acțiunea de a jihabiza’: *În galeria online a jihabizărilor, fotomodelele ... au fost echipate ... cu chador-uri* (ziare.com 21.02.2009) [*jihabiza* + -re].

jamahirist adj. ‘specific unei jamahirii’: *Statul român ... nu [e] jamahirist* (m.ziare.com 26.11.2013) [*jamahirie* + -ist].

jihadist, -ă 1. s. m. ‘luptător în jihad’: *Misterul ... identității ... jihadistului John* (mediafax.ro 21.01.2015). 2. adj. ‘referitor la jihad’: *Dimensiuni jihadistice și eșec Islamic* („22” 11.2001: 5) [*jihad* + -ist].

jihadiza vb. I. tranz. ‘a declanșa jihad’: *Siria și Irakul vor fi jihadizate* (forum.computergames.ro 8.08.2013) [*jihad* + -iza].

jihadizare s. f. ‘acțiunea de a jihadiza’: *Pakistanul în prologul jihadizării* (adevarul.ro 11.11.2011) [*jihada* + -re].

jihadizat adj. ‘extremist, terorist’: *Individizii jihadistizați* (stiri.ro 8.08.2013) [*jihadiza*].

nikabizare s. f. ‘acoperire cu niqab’: *Nikabizarea afișului* (voxeurope.eu 12.11.2010) [*nikab* + -izare].

protaliban adj. ‘favorabil talibanilor’: *Anturaj protaliban* (Ad. 10.12.2001: 1) [fr. *protaliban*].

șarmor s. m. ‘bucătar specializat în pregătirea șaormei’: *Fastfood angajează șaormari* (R.lib. 01.11.08, 2, cf. 2004, R.lit. 45, 04: 15) [*șorma* + -ar].

șarmorerie s. f. ‘local unde se prepară și se consumă șorma’: *Turul șarmoreriilor din București* (ProTV Mag. 43, 08.12) [*șorma* + -erie].

talibancă s. f. 1. ‘femeie musulmană înveșmântată în burqa’: *Ziceai că sunt talibancă* (parinti.com 14.02.2005), *Două talibance* (roportal.ro/discutii 14.07.2007). 2. ‘femeie care crede orbește într-o idee, care venerează ceva (un oraș, de pildă)’: *Talibani și talibance îți spun cât de frumos e, ... orașul [Sibiu]* (Tribuna 22.05.2009). 3. (Fig.) ‘persoană extrem de insistentă’: *A mea [fetiță] e ... o talibancă fără seamăn. Se trezește de 3-4 ori pe noapte și cere sân* (pentrumamici.ro/forums 12.11.2008). 4. (Fig.; depr.) ‘femeie demnă de dispreț’: *Le-a strigat agresivelor prostituate peste gard: „Vaci comuniste ... Talibancelor”* (R.lib. 31.12.1998: 17) [*taliban* + -că].

talibanism s. n. 1. ‘mișcare, atitudine etc. a talibanilor’: *Talibanismul ... anticultural*” (R.lit. 03.10.2001: 1). 2. (Fig., depr.; mai ales în politică) ‘atitudine și concepție intolerantă’: *Talibanismul din jurul lui Ciorbea* (R.lib. 5.09.1998: 3). 3. (Fig.; depr.) ‘rigiditate în gândire’: *Talibanism fiscal* (Taxe și impozite 28.03.2008). 4. (Fig.; depr.) ‘antiamericanism și antieuropeanism

occidental’: *O luare de poziție de un talibanism integral* (R.lit. 14.11.2001: 24) [*taliban* + *-ism*].

talibaniza vb. tranz., refl. (Fig.; depr.) ‘a radicaliza’: [Peneliștii] *au șansa... de a talibaniza ... relația cu adversarul politic* (24-ore.ro 5.06.2008), *Presa s-a talibanizat* (ziare.com 30.12.2011) [*taliban* + *-iza*].

talibanizare s. f. ‘transformare după modele specifice talibanilor’: *Talibanizarea este ... o calibanizare* (R.lit. 3.10.2001: 1), *Președintele Mesici acuză Biserica Catolică de talibanizarea Croației* (R.lib. 18.08.2009: 11) [*talibaniza* + *-re*].

b) de la nume proprii + sufixul *-ist*: *ghaddafist* adj.: *Politicienii ... cu un trecut ghaddafist* (ingepo.ro 05.12.2014); *khomeinist* adj.: *Iranul khomeinist* (înliniedreaptă.net 28.07.2009) [n. pr. *Ghaddafi, Khomeini*].

c) de la nume proprii și comune cu sufixul locativ persan *-istan*: utilizat în această limbă atât pentru formarea unor toponime (ex.: *Kurdistan, Afganistan, Tadjikistan* etc.), cât și a unor comune (ex. *dabirestān* ‘școală medie’, ‘liceu’, deriv. de la *dabir* ‘profesor’ + suf. *-estan*): *Absurdistan: În Absurdistan totul e posibil* (ziuaveche.ro 30.04.2015); *Românistan, Secuistan: Pedeleii ... să ne spună ...: de mâine țara se va numi Românistan-Secuistan (dacă nu cumva va obiecta UDMR, care va vrea să fie Secuistan-Românistan)* (condeiulardelean.ro 23.03.2011).

Compunere: *jihab*: [Printesa *Jihab*] *urmărește să declanșeze o ,,mișcare anti-publicitate ... prin expunerea imaginilor [fotomodelelor] la tratamentul jihab* (ziare.com 21.02.2009) [*jihad* + *hidjab*]; *Românistan-Secuistan, Secuistan-Românistan: Pedeleii ... să ne spună ...: de mâine țara se va numi Românistan-Secuistan (dacă nu cumva va obiecta UDMR, care va vrea să fie Secuistan-Românistan)* (condeiulardelean.ro 23.03.2011) [*Românistan* + *Secuistan*; *Secuistan* + *Românistan*].

Stilistic, derivatele preluate din franceză și engleză nu au nicio conotație. Cele formate pe teren românesc au sensuri ironice sau depreciative după cum se observă din citatele în care apar.

7. Concluzii

Lucrarea de față s-a dorit o cercetare a câtorva lexeme de origine arabă, persană și turcă frecvent întâlnite în româna actuală ca urmare a impactului pe care presa, televiziunea și internetul le au în societatea noastră. Cuvintele studiate, substantive comune și proprii, au fost grupate în șase câmpuri lexicosemantice. Contextele extrase din presă și de pe internet au pus în evidență următoarele aspecte: 1. nerespectare întotdeauna a unui criteriu unitar în ortografierea termenilor (aceștia sunt scriși cu cratimă și fără, potrivit normelor ortografice românești, dar și păstrând grafiile din franceză și engleză); 2. încadrarea absolut formală în clasa genului gramatical (în funcție de finala vocalică sau consonantică a cuvintelor sau prin raportarea lor la sinonime din limba română); 3. conturarea a trei grupe de nume comune (masculine,

feminine și neutre) și crearea unor forme de plural; 4. utilizarea lexemelor în cauză nu cu sensurile din limbile de origine (arabă, persană) ci exclusiv cu cele din franceză sau/și engleză, la care s-au adăugat sensuri depreciative și ironice create pe teren românesc; 5. unele dintre aceste nume comune și-au creat familii lexicale prin derivare (derivatele sunt neologice și formate în limba noastră) și compunere; 6. alcătuirea unor derivate cu sufixul *-istan* (ex. *Românistan*, *Secuistan*).

Materialul cercetat este un exemplu elocvent al capacității limbii române de a evolua permanent, de a se îmbogăți cu noi termeni și de a-i adapta la sistemul său fonetic și morfologic.

SURSE

Ad.: *Adevărul*.

Ev.z.: *Evenimentul Zilei*.

R.lib.: *România Liberă*.

R.lit.: *România Literară*.

G.: *Gândul*.

Naț.: *Național*.

ProTV Mag.: *ProTV Magazin*.

Sc.: *Scânteia*.

BIBLIOGRAFIE

Aryanpur-Kashani, Abbas, Aryanpur-Kashani, Manoochehr, 1983, *The Concise Persian-English Dictionary*, Teheran.

Bezmet, Serap, C. H. Brown, 2007, *The Redhouse Turkish-English Dictionary*, Istanbul.

Crowther, Jonathan (editor), 1995, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Oxford University Press.

Dănilă, Elena, Andrei Dănilă, 2011, *Dicționar ilustrat de cuvinte și sensuri recente în limba română*, București, Editura „Litera Internațional”.

Dima, Eugenia (coord.), 2007, *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, Arc & Gunivas.

Dimitrescu, Florica (coordonator), Alexandru Ciolan, Coman Lupu, (ed. 2013), *Dicționar de cuvinte recente*, București, Logos.

Faramarzi, M. T., 2001, *Iranul. Ghid turistic*, Traducere de Cristina Muică și Cristian Teodorescu, București, Editura Enciclopedică.

Johnson, Francis, 1852, *Dictionary Persian, Arabic and English*, London, published under the patronage of the honourable East-India Company.

Lazard, Gilbert, 1990, *Dictionnaire persan-français*, Teheran.

Suciu, Emil, *Influența turcă asupra limbii române*. Vol. I: *Studiu monografic*, 2009; Vol. II: *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, 2010, București, Editura Academiei Române.

SIGLE

CM II: *Cronicari munteni*, vol. II. Ediție îngrijită de Mihail Gregorian, București, Editura pentru Literatură, 1961.

DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012.

Mihaela MARIN
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan –Alexandru Rosetti”, București

ADAPTAREA ÎMPRUMUTURILOR PRIN ECHIVALARE SUFIXALĂ

L'ADAPTATION DES EMPRUNTS PAR ÉQUIVALENCE SUFFIXALE

(Résumé)

Cette présentation est centrée sur la mise en discussion du concept d'«équivalence du suffixe», en comparaison avec les phénomènes de substitution suffixale, d'adaptation au roumain et de calque linguistique. Equivaloir le suffixe est une modalité particulière d'adaptation des emprunts analysables à la structure morpho-dérivative de notre langue, par l'appel analogique aux suffixes internes (hérités ou appartenant à des traditions culturelles) qui remplacent les suffixes étymologiques.

Le résultat de l'équivalence du suffixe est, d'une part, l'adaptation à la langue roumaine d'un emprunt (la «roumanisation») qui, de cette manière, va s'encadrer dans des classes dérivatives dominantes, souvent en concurrence avec un correspondant étymologique, et, d'autre part, l'obtention de variantes analogiques vieilles, explicables dans un certain contexte historique et culturel.

Mots-clés: équivalence suffixale, adaptation au roumain calque linguistique, analogie, synonymie, paronymie.

Modalitățile de adaptare a împrumuturilor lexicale neologice la structura fonomorfologică a limbii române au caracter analogic și presupun integrarea acestora în clase flexionare și derivative interne care corespund cel mai bine particularităților formale ale etimonului extern. Îmbogățirea, modernizarea și sistematizarea lexicului românesc s-au realizat prin pătrunderea masivă a împrumuturilor din principalele limbi de cultură și de civilizație europene și prin constituirea/consolidarea unor modele structurale care, după o firească perioadă de fluctuație și de concurență, s-au stabilizat și constituie, până astăzi, unul dintre principalele argumente ale latinității limbii noastre și ale evoluției convergente cu cea a limbilor romanice-surori.

1. Modalități de îmbogățire lexicală

Împrumuturile și calcurile lingvistice, pe de o parte, și mijloacele interne de îmbogățire lexicală, pe de altă parte, contribuie la confirmarea unor structuri morfematice regăsite atât la nivel popular, originar, cât și la nivel cult (latino-roman).¹

1.1. Astfel, este cunoscută ezitarea de adaptare – explicabilă prin factori istorici, geografici și socioculturali – a etimoanelor latine în *-(a)tio*, *-(a)tionis*, *-(i)tio*, *-(i)tionis* și a „urmașelor” lor moderne din franceză, italiană, germană (vezi variantele *-ie*, *-iune*, *-ciune*, *-ion*, *-ione* și *-ionă*), a împrumuturilor neologice de origine greacă în *-ioç*, *-iov* și a celor similare latinești în *-ius*, *-ium* (vezi oscilația între *-ie* și *-iu*), a substantivelor latinești terminate în *-antia* și *-entia*, intrate direct sau/și prin diverse filiere¹ (vezi *-anție/-anță/-ință*, respectiv *-enție/-ență/-ință*), a substantivelor latine abstracte în *-itas*, *-itatis* și a corespondentelor moderne în *-ităt* (germ.), *-itas* (magh.), *-itā* (it.), *-ité* (fr.), cu finale reflectate în forme oscilante ca *-itate/-ătate*, *-itaș*, *-itet*, *-itas*, *-ită*, *-ité*, a abstractelor latine în *-itudo*, *-itudinis*, ale căror rezultate depind atât de analogie, cât și de particularitățile etimoanelor directe (vezi *-itudă* și *-itudine*) etc.² sau adaptarea (exclusiv) morfologică a sufixelor împrumutate odată cu cuvintele care le conțin (vezi, spre exemplu, fr. *-ette* > rom. *-etă*, fr. *-(t)eur* > rom. *-(t)or*, fr. fem. *-eur* > rom. *-or/-oare*, fr. *-euse* > rom. *-eză*, fr. *-oire* > rom. *-oriu*, fr. *-air(e)* > rom. *-ar/-er*, fr. *-ure* > rom. *-ură* etc.

1.2. Pe de altă parte, prin calc lexical de structură morfematică își întăresc poziția în limbă atât sufixele neologice (vezi *fundal*, *mormântal*, *pumnal*, *punctual*, *focar*, *semnatar*, *ziar*, *fructieră*, *creștinism*, *viitorime* etc., care presupun „echivalarea” radicalului etimoanelor și păstrarea sufixului), cât și sufixele vechi (vezi *catifelat*, după fr. *vélouté*, *coborător* ‘urmaș’, după fr. *descendant*, *curgător* ‘curent’, după fr. *courant*, *ședință*, după fr. *séance*, *semnalizare*, după fr. *signalation*, *mișcător* ‘emoționant’, după fr. *émouvant* etc.) (Stanciu-Istrate 2006: 167–175).

1.3. Exemplele de mai sus pun în evidență fenomenul cunoscut sub numele de „românizare” lingvistică, înțeles în sensul cel mai larg cu putință. Din această perspectivă, românizarea presupune modalitățile de punere în acord a structurii formale a etimoanelor lexicale externe pătrunse în română cu structura moștenită a cuvintelor deja existente în limba noastră. Românizarea este de ordin fonetic, accentual, flexionar, derivativ sau mixtă (lexico-morfologică sau lexico-derivativă) și este impusă de mecanisme interne analogice fie valorificate programatic, fie, mai ales, funcționând firesc în

¹ Vezi corespondentele romanice (fr. *-ance*, *-ence*, it. *-anza*, *-enza*) și cele nero-manice (pol. *-ancja*, *-encja*, rus. *-анция*, *-енция*, magh. *-ancia*, *-encia*, scr. *-ancija*, *-encija*, germ. *-anz* și *-enz*).

² Despre diversele variații (etimologice sau analogice) de adaptare a sufixelor nominale, vezi FCLR, IV, 2015.

procesul de îmbogățire lexicală, cu scopul unei motivări structurale cât mai clare pentru vorbitorii limbii-gazdă. Atunci când modelul analogic intern este reprezentat, atât la nivelul rădăcinii, cât și la nivel derivativ, de morfeme moștenite, care modifică structura analizabilă a etimonului extern în direcția românizării ei, aceasta este privită în sens restrâns, ca un tip particular de calc lingvistic (Stanciu-Istrate 2000: 581–597).

2. Echivalarea sufixului la împrumuturile neologice

Procesul de adaptare a etimoanele lexicale externe analizabile ține cont de structura formală din limba-sursă și de posibilitățile interne ale limbii-gazdă care, în cazul particular al limbii române, sunt multiple și deschise. Propunem spre discuție situația împrumuturilor a căror adaptare presupune echivalarea analogică a sufixului derivativ etimologic cu unul intern, pe care o vom detalia prin raportare la fenomenul de românizare și la cel de substituție sufixală, atât ca proces, cât și din punctul de vedere al consecințelor acestui proces. Am folosit această denumire în explicarea unora dintre cuvintele prezente în *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR 2011/2015).

2.1. Cea mai reprezentativă (prin frecvență și prin stabilitate) clasă de asemenea împrumuturi este a substantivelor abstracte în *-(a)re*, obținute din etimoane analizabile, unice sau multiple, derivate cu sufixul latin *-atio*, respectiv cu urmașele lui din franceză (*-ation*), din engleză (*-ation*) și/sau din germană (*-ation*) sau rusă (*-acija*): *acidizare* ‘acidulare’ (din fr. *acidisation*, prin echivalarea sufixului); *adulterare* ‘falsificare, denaturare’ (din fr. *adultération*, lat. *adulteratio*, cu echivalarea sufixului); *albitizare* ‘transformare a feldspațiilor în albite’ (din fr. *albitisation*, cu echivalarea sufixului); *alchilare* ‘reacție chimică de introducere a unui alchil în molecula unui compus organic’ (din fr. *alkylation*, cu echivalarea sufixului); *alfabetizare* ‘acțiunea de a alfabetiza și rezultatul ei’ (din fr. *alphabétisation*, cu echivalarea sufixului); *bituminizare* ‘proces de formare a unor hidrocarburi prin transformarea lentă, în lipsa oxigenului, a nămolurilor bogate în resturi de organisme’ (din fr. *bituminisation*, cu echivalarea sufixului); *bromurare* ‘reacție chimică prin care se introduc atomi de brom în molecula unui compus organic’ (din fr. *bromuration*, cu echivalarea sufixului); *inalienare* ‘situația, starea a ceea ce este inalienabil’ (din fr. *inaliénation*, cu echivalarea sufixului); *caolinizare* ‘transformare a feldspatului în caolin’ (din fr., engl. *kaolinisation*, cu echivalarea sufixului); *cazeificare* ‘proces care constă în transformarea țesutului necrozat într-o masă amorfă, cu aspect asemănător brânzei’ (din fr. *caséification*, cu echivalarea sufixului); *cerificare* ‘impregnare cu ceară’ (din fr. *cérification*, cu echivalarea sufixului); *cianizare* ‘tratament termochimic prin care se introduce carbon și azot la suprafața unei piese din oțel, pentru a se obține un strat superficial dur’ (din fr. *cyanisation*, cu echivalarea sufixului); *cianhidrizare* ‘tratate cu acid cianhidric a răsadurilor sau a puieților, pentru combaterea paraziților’ (din fr. *cyanhydrisation*, cu echivalarea sufixului);

ciclizare ‘reacție chimică prin care lanțul de atomi din molecula unui compus organic se închide și formează un ciclu’ (din fr. *cyclisation*, cu echivalarea sufixului); *clorinare* s.f. (med.) ‘clorizare’ (din engl. *chlorination*, cu echivalarea sufixului); *clorizare* ‘dezinfectare a apei prin tratarea ei cu clor’ (din fr. *chlorisation*, cu echivalarea sufixului); *colectivizare* ‘transformare a diverse tipuri de proprietate privată în proprietate colectivă’ (din rus. *kollektivizacija*, cu echivalarea sufixului); *decarboxilare* ‘reacție chimică de eliminare a bioxidului de carbon’ (din fr. *décarboxylation*, cu echivalarea sufixului); *defragmentare* ‘procedură prin care toate fișierele de pe un hard-disc sunt rescrise pe disc, astfel încât toate părțile unui fișier sunt rescrise pe sectoare contigue’ (din engl. *defragmentation*, cu echivalarea sufixului)¹; *dextrinizare* ‘transformare a amidonului în dextrină’ (din engl. *dextrinization*, cu echivalarea sufixului); *eluviere* ‘ridicare a sărurilor și a substanțelor coloide din straturile inferioare ale unui sol către straturile lui superioare’ (din fr. *éluviation*, cu echivalarea sufixului); *faradizare* ‘utilizare terapeutică a curenților de inducție’ (din fr. *faradisation*, cu substituția sufixului); *granitizare* ‘proces natural de formare a rocilor granitice’ (după fr. *granitisation*, germ. *Granitisation*, cu echivalarea sufixului); *iluviere* ‘proces de acumulare în sol a produselor rezultate din aluviuni; iluviu’ (după fr. *illuviation*); *industrializare* ‘proces de transformare a unei țări agrare într-o țară industrială dezvoltată’ (din fr. *industrialisation*, prin echivalarea sufixului); *milotinizare* ‘proces de formare a milonitelor’ (din fr. *mylonitisation*); *occidentalizare* ‘proces de modernizare a societății, limbii și culturii românești realizat, direct sau indirect, sub influența limbilor și culturilor europene occidentale’ (din fr. *occidentalisation*, cu echivalarea sufixului); *policondensare* ‘reacție de combinare a unor monomeri într-o macromoleculă’ (din fr. *polycondensation*, germ. *Polykondensation*, cu echivalarea sufixului); *relatinizare* ‘proces de intensificare a componentei latine a limbii române, la toate nivelurile ei’ (din fr. *relatinisation*, cu echivalarea sufixului)² etc. Uneori, aceste împrumuturi reprezintă o adaptare unică a două etimoane externe derivate, la rândul lor, cu sufixe diferite ca origine, dar cu valori identice: *hipercharacterizare* (lingv.) ‘marcare a unei trăsături gramaticale sau lexicale printr-un cumul de mijloace formale’ (din fr. *hypercaractérisation*, germ. *Hypercharacterisierung*, cu echivalarea sufixului).

¹ Exemplul este citat de Trif 2006: 156, la capitolul *Calcuri lexicale de structură* (p. 152–165), împreună cu alte exemple similare, din care menționăm *deserializare* (din engl. *deserialisation*), *multiplexare* (din engl. *multiplexing*), *precompensare* [a scrierii] (din engl. [write] *precompensation*), *preindexare* (din engl. *preindexing*), [operator de] *redirectare* (din engl. *redirection* [operator]), *relocare* (din engl. *relocation*) etc.

² Pentru comentarii referitoare la originea și definirea conceptelor de *relatinizare*, *reromanizare* și *occidentalizare*, vezi Bogdan-Oprea 2011: 11–20.

Cu câteva excepții discutabile, care au, eventual, etimologie mixtă (internă și externă), substantivele de mai sus nu pot fi explicate decât prin echivalarea sufixelor etimologice prezente în structura corespondentelor externe cu sufixul moștenit *-re*, fapt „impus” de valorile similare ale celor două sufixe și de concurența lor cvasigenerală în procesul de modernizare romanică a limbii române¹. Argumente pentru această soluție etimologică sunt lipsa unui verb care să justifice derivarea internă sau, în cazul în care acesta există, caracterul lui rar și atestarea (mai) târzie prin comparație cu substantivul, sensul „derivatului” în *-re*, care reproduce exact sensul corespondentului extern și, nu în ultimul rând, includerea lui în unități frazeologice care au, categoric, un model extern. Un caz particular îl constituie *hipercharacterizarea*, a cărui finală reprezintă echivalarea cu același sufix intern a două sufixe externe cu origini diferite, respectiv fr. *-(at)ion* și germ. *-ung*. Exemplele citate sunt reflexe unice ale etimoanelor externe menționate, unice sau multiple.

2.2. O clasă cel puțin la fel de bogată de asemenea împrumuturi adaptate prin echivalarea unui sufix extern cu un corespondent intern este formată din substantivele abstracte în *-re* care formează perechi cu corespondentele lor împrumutate din același/aceleași etimon/etimoane extern/e. Din aceasta fac parte dubletele *ablactație* ‘încetare a secreției de lapte matern, ablactare’ (din fr. *ablactation*, lat. *ablactatio*) și *ablactare* ‘înlocuire a laptelui matern prin alte alimente necesare sugarului; ablactație’ (din fr. *ablactation*, germ. *Ablaktation*, cu echivalarea sufixului); *abnegație* ‘devotament dus până la sacrificiu’ (din fr. *abnégation*, lat. *abnegatio*) și *abnegare* ‘abnegație’ (din fr. *abnégation*, prin echivalarea sufixului); *abraziune* ‘roadere a scoarței terestre datorită vântului sau curenților apei; roadere a unui material prin frecare cu un abraziv’ (din fr. *abrasion*, lat. *abrasio*) și *abrazare* ‘prelucrare cu un material abraziv’ (din fr. *abrasion* DEX, prin echivalarea sufixului, direct din rom. *abraziune* DELR sau din *abraziv* FCLR IV: 299, prin substituție sufixală); *aliterație* ‘procedeu stilistic care constă în repetarea aceluiași sunet sau a unui grup de sunete în cuvinte care se succedă’ (din fr. *allitération*) și *aliterare* ‘aliterație’ (din fr. *allitération*, cu echivalarea sufixului, sau direct din rom. *aliterați(un)e*, prin substituție sufixală); *cianurație* (atestat în documente prezente pe Internet)² ‘cianurare’ (din fr. *cyanuration*) și *cianurare* ‘extragere a metalelor nobile din minereuri sărace cu ajutorul unei soluții de cianură de sodiu’ (din fr. *cyanuration*, prin echivalarea sufixului); *climatizație*

¹ Vezi, în acest sens, SDLR, care atrage atenția asupra concurenței dintre sufixe și care face inclusiv recomandări normative.

² Vezi contexte de tipul *uzină de cianurație* (www.catalinhosu.ro/tag/cianuratie), *tehnologie prin cianurație* (<http://www.monitorulcj.ro/economie/28551>, publicat pe 1 oct. 2013), *exploatarea neferoaselor prin cianurație* (<http://www.crainou.ro/2009/08/04/campulungenii-cer-interzicerea-cianuratiei-la-rosia-montana/>), *proces de cianurație* (<http://blog.icy.ro/2013/11/excursie-roșia-montana/>) etc.

(rarisim, pe net)¹ ‘climatizare’ (din engl. *climatization*, fr. *climatisation*) și *climatizare* ‘asigurarea temperaturii și umidității optime într-o încăpere’ (din fr. *climatisation*, cu echivalarea sufixului); *colorizație* ‘colorizare’ (din fr. *colorisation*) și *colorizare* ‘combinare a vopselelor pentru obținerea diferitelor nuanțe; efect al colorării’ (din fr. *colorisation*, cu echivalarea sufixului); *comunicație* ‘mijloc de comunicare între puncte diferite; legătură, contact; sistem tehnic folosit pentru realizarea comunicației; (în sint. comunicații de masă) totalitatea mijloacelor tehnice de comunicare a informațiilor’ (din fr. *communication*, lat. *communicatio*)² și *comunicare* ‘acțiunea de a comunica și rezultatul ei; raport, relație, legătură; prezentare, într-un cerc de specialiști, a unei contribuții personale într-o problemă științifică’ (din fr. *communication*, cu echivalarea sufixului); *condensație* ‘trecere a unui corp din stare gazoasă în stare lichidă prin scăderea temperaturii sau prin comprimare, condensare’ (din fr. *condensation*, engl. *condensation*) și *condensare* ‘condensație’ (din fr. *condensation*, germ. *Kondensation*, cu echivalarea sufixului); *conjugăți(un)e* (înv.) ‘conjugare’ (din lat. *conjugatio*, *-onis*) și *conjugare* ‘(gram.) totalitatea formelor flexionare ale unui verb; clasă flexionară a verbelor; (biol.) forma cea mai simplă de fecundație, constând în unirea temporară a două microorganisme’ (din lat. *conjugatio*, fr. *conjugaison*, cu echivalarea sufixului); *demodulație* ‘(radio, inform.) operație inversă modulației; separare a oscilației de joasă frecvență de unda purtătoare de înaltă frecvență’ (din germ. *Demodulation*, fr. *démodulation*) și *demodulare* ‘proces de recepție și transformare a unui semnal analogic în echivalentul său digital, astfel încât un calculator să poată folosi informația, demodulație’ (din fr. *démodulation*, engl. *demodulation*, cu echivalarea sufixului); *diseminație* ‘diseminare’ (din fr. *dissémination*) și *diseminare* ‘împrăștiere, răspândire (în toate părțile) a semințelor, a microbilor, a ideilor, a informației etc.’ (din fr. *dissémination*, cu echivalarea sufixului); *enucleație* ‘enucleare’ (din fr. *énucléation*) și *enucleare* ‘extirpare a unei formații organice circumscrise sau a unei tumori; enucleație’ (din fr. *énucléation*, cu echivalarea sufixului); *germinație* ‘proces fiziologic de trecere a unui germen de la viața latentă la viața activă și care duce la nașterea unei plante sau a unui organ vegetal’ (din fr. *germination*, lat. *germinatio*, *-onis*) și *germinare* ‘acțiunea de a germina și rezultatul ei, încolțire’ (din fr. *germination*, cu adaptarea sufixului); *imersiune* ‘afundare parțială sau totală

¹ Vezi contexte de tipul *camere dotate cu climatizație* (<https://hotelguru.ro/oroshaza>), *unități de climatizație* (www.fatrafol.cz/uploads/pdf/fatrafol-s-ktp-rumun-web.pdf), *instalații de climatizație* (storage.spatiuconstruit.ro/storproc/.../41156_mea_catalog_table_perforate_rom.pdf).

² Vezi SDLR, s.v. *comunicațiune* (lat. *communicatio*, *-ónis*). Acțiunea de a comunica. Legătură, relațiune, corespondență: *cale de comunicațiune cu cineva, cu ceva*. Informațiune: *a primi o comunicațiune*. – Și **-ăție** și **-ăre**. Vezi aceeași recomandare a dubletului și pentru *interpretațiune*: – Și **-ăție**, dar ob. **-ăre**.

a unui corp într-un lichid; stare a unui corp afundat într-un lichid; pătrundere a unui corp ceresc în conul de umbră al altui corp ceresc' (din fr. *immersion*, lat. *immersio*, -onis) și *imersare* 'cufundare a unui corp într-un lichid' (din fr. *immersion*, cu echivalarea sufixului)¹; *inseminare* 'inseminare' (din fr. *insémination*) și *inseminare* 'fecundare artificială' (din fr. *insémination*, cu echivalarea sufixului); *interpretațiune* 'interpretare' (din fr. *interprétation*) și *interpretare* 'comentare, explicare, interpretațiune' (din fr. *interprétation*, cu echivalarea sufixului); *tindalizație* (rar) 'tindalizare' (din fr. *tyndallisation*) și *tindalizare* 'procedeu de sterilizare prin încălziri la temperaturi între 60°–80° C și răciri succesive' (după fr. *tyndallisation*) etc.² După cum se poate observa, unele dintre dubletele de mai sus sunt în relație de sinonimie totală (vezi *abnegație* și *abnegare*, *aliterație* și *aliterare*, *cianurație* și *cianurare*, *enucleație* și *enucleare*, *inseminare* și *inseminare* etc.) sau parțială (vezi *ablactație* și *ablactare*, *abraziune* și *abrazare*, *comunicație* și *comunicare*, *condensație* și *condensare* etc.)³. Caracterul parțial al sinonimiei este fie originar, în sensul pătrunderii celor două cuvinte de la început cu sensuri (mai mult sau mai puțin) diferite, explicabile prin polisemia etimonului unic extern, fie este dobândit pe terenul limbii române, prin specializarea treptată a celor două forme diferite ale etimonului polisemantic. De asemenea, împrumuturile în *-ație* sunt mai rare și mai puțin actuale decât corespondentele în *-are* care, pe lângă argumentul includerii într-o clasă foarte bogată de abstracte, sunt principala modalitate de exprimare a numelui de acțiune în limba română.

2.3. O a treia clasă de împrumuturi ale căror sufixe originare au fost echivalate și, ca urmare, înlocuite prin sufixul *-(a)re* este reprezentată de cele provenite din etimoane externe analizabile care conțin sufixele *-age* și *-ment* (pentru franceză), sufixul german *-ung* și sufixul englez *-ing*, toate

¹ Vezi DN³, s.v., unde apare, ca în toate situațiile similare, cu indicația: După În DEX este derivat dintr-un verb (rar) *imersa*.

² Pentru multe alte exemple similare, vezi Carabulea și Popescu-Marin 1967: 277–320. Autoarele argumentează justetea unei asemenea interpretări și indică, în multe cazuri, posibilitatea unei etimologii duble, interne și externe, vezi *albitizare* (cf. *albit*, fr. *albitisation*), *cianurare* (cf. *cianură*, fr. *cyanuration*), *hibridizare* (cf. *hibrid*, fr. *hybridisation*), *sferoidizare* (cf. *sferoid*, fr. *spheroïdisation*) etc. În alte cazuri, este sugerată, prin *confer*, exclusiv derivarea internă, prin substituție (vezi *imersare*, cf. *imersiune* < fr. *immersion*). Pentru originea externă a lui *abnegare*, *comunicare*, *germinare*, *inseminare* și *interpretare*, vezi Bogdan-Oprea 2011: 96–97.

³ În relație de sinonimie se află și dubletul *abducție* 'mișcare prin care se îndepărtează un membru sau un segment al acestuia de axul median al corpului' (din fr. *abduction*) și *abducere* 'abducție' (din fr. *abduction*, lat. *abductio*, -onis, cu echivalarea sufixului), cu observația că al doilea component reprezintă mai degrabă o românizare după modelul verbului moștenit *duce(re)*.

acestea având, în limbile de origine, aceeași valoare semantică și aceeași funcționalitate.

2.3.1. Dintre numeroasele exemple, sunt de menționat, în primul rând, cele care sunt reflexe unice ale etimoanelor externe: *aluminare* ‘acoperire a suprafeței unui obiect cu un strat protector de aluminiu, aluminizare’ (din fr. *aluminage*, cu echivalarea sufixului); *asomare* ‘proces tehnologic, folosit în abatoare, prin care se ameteșc animalele înainte de tăiere’ (din fr. *assommement*, cu echivalarea sufixului); *blanșare* ‘operație de sterilizare, prin opărire, a alimentelor folosite în industria conservelor’ (din fr. *blanchiment*, cu echivalarea sufixului); *blanșisare* ‘blanșare; operațiune de rafinare a zahărului’ (din fr. *blanchissage*, cu echivalarea sufixului); *calorifugare* ‘izolare termică calorifugă’ (din rom. *calorifug* + *-are* sau din fr. *calorifugeage*, cu echivalarea sufixului); *ciclonare* ‘operație de clasare pneumatică cu ajutorul cicloanelor’ (din fr. *cyclonage*, cu echivalarea sufixului); *cobaltare* ‘acoperire cu un strat de cobalt a suprafeței unui obiect metalic’ (din fr. *cobaltage*, germ. *Kobaltierung*, cu echivalarea sufixului); *contratipare* ‘obținere de contratipuri’ (din fr. *contretypage*, cu echivalarea sufixului); *convertizare* ‘procesul metalurgic de înlăturare a impurităților din masa metalică aflată în stare de fuziune în convertizor; schimbarea unui gen de curent electric în altul’ (din fr. *convertissage*, cu echivalarea sufixului MDN sau din *convertizor*, prin substituția finalei DEX); *cromatare* ‘acoperirea suprafețelor metalice cu cromat’ (din *cromat* + *-are* DEX sau după fr. *chromatage* MDN); *degorjare* ‘operație de îndepărtare a drojdiei din sticlele de vin’ (din fr. *dégorgeage*, *dégorgement*, cu echivalarea sufixului); *durcisare* ‘întărire, solidificare (a metalelor, betonului etc.), durificare’ (din fr. *durcissement*, cu echivalarea sufixului); *eluvionare* ‘acțiunea de formare a eluviilor; spălare spre adâncime a unor elemente componente din straturile superioare ale solului sub acțiunea apei de precipitații infiltrate în sol, eluviune, eluviere’ (din fr. *éluvionnement*, cu echivalarea sufixului); *eșapare* ‘evacuare a gazelor arse’ (după fr. *échappement*, cu echivalarea sufixului); *gondolare* ‘strâmbare a unei foi de tablă, de placaj’ (din fr. *gondolage*, cu echivalarea sufixului); *procesare* ‘operațiunea de introducere a unui text în computer și de scoatere a corecturilor’ (din engl. *processing*, cu echivalarea sufixului); *ranfluare* ‘operație de readucere la suprafață și de punere în stare de plutire a unei nave scufundate’ (din fr. *renflouement*, prin echivalarea sufixului); *scalare* ‘în grafica de prezentare, ajustarea axei y (a valorilor) de către program pentru ca diferențele dintre date să fie mai evidente’ (din engl. *scaling*, cu echivalarea sufixului)¹ etc. După opinia noastră, caracterul tehnic al majorității exemplurilor citate mai sus este un argument pentru considerarea

¹ În Trif 2006: 195, este considerat calc semantic. Vezi multe alte exemple, explicate fie prin raportare unică la un etimon extern, fie prin raportare unică la un etimon intern, fie, în sfârșit, printr-o dublă raportare, la un etimon intern și unul extern, în SMFC IV, 1967: 310–318.

lor mai degrabă ca împrumuturi, ele reflectând la nivel lingvistic acțiuni deja denumite în limbile de proveniență și prezente ca atare în materialele sau dicționarele de specialitate. În cazurile de față, simpla raportare la un verb corespondent atestat în română nu este suficientă, ci trebuie confirmată cu date de ordin cronologic, semantic și referențial¹.

2.3.2. Dintre exemplele de perechi analizabile împrumutate din același etimon, ale căror componente sunt în relație de sinonimie, sunt de menționat: *ambutisaj* ‘comprimare la cald sau la rece a unei piese de metal pentru a-i da o formă determinată’ (din fr. *emboutissage*) și *ambutisare* ‘ambutisaj’ (din fr. *emboutissage*, cu echivalarea sufixului); *ancolaj* ‘ancolare’ (din fr. *encollage*) și *ancolare* ‘încleiere’ (din fr. *encollage*, cu echivalarea sufixului); *arimaj* ‘arimare’ (din fr. *arrimage*) și *arimare* ‘aranjarea și fixarea încărcăturii pe o navă sau pe un avion, ținând seama de condițiile de echilibrare’ (după fr. *arrimage*, cu echivalarea sufixului); *bracaj* ‘rotire a părții mobile a unor sisteme tehnice pentru a fi aduse sau orientate într-o anumită poziție ori direcție’ (din fr. *braquage*) și *bracare* ‘bracaj’ (din fr. *braquage*, cu echivalarea sufixului); *ecruisaj* ‘modificare a proprietăților unui metal sau a unui aliaj prin deformări plastice’ (din fr. *écrouissage*) și *ecruisare* ‘ecruisaj’ (din fr. *écrouissage*, cu echivalarea sufixului); *egutaj* ‘egutare’ (din fr. *égouttage*) și *egutare* ‘îndepărtare a apei din cărbuni și din minereuri, în silozuri sau în grămezi expuse la aer’ (din fr. *égouttage*, cu echivalarea sufixului); *furbisaj* ‘curățare, lustruire a armelor sau alămurilor’ (din fr. *fourbissage*) și *furbisare* ‘furbisaj’ (din fr. *fourbissage*, cu echivalarea sufixului); *stenozaaj* ‘stenozare’ (din fr. *sténosage*) și *stenozare* ‘acțiunea de a (se) stenoza; stenozaaj; tratament al produselor textile pentru a le întări și insolubiliza’ (din *stenoza* + *-are* sau din fr. *sténosage*, cu echivalarea sufixului) etc. În cazul celor mai multe dintre ele, nu există niciun risc de confuzie paronimică, în sensul că este vorba despre termeni tehnici, în genere monosemantici, a căror dublă formă în română se datorează strict analogiei formale. O situație particulară este dată de dubletul *ecarisaj* ‘strângere, valorificare (în scop industrial sau furajer) sau distrugere a cadavrelor de animale și a deșeurilor de la abatoare, (rar) ecarisare; prindere a câinilor fără stăpân’ (din fr. *équarrissage*) și *ecarisare* ‘tăiere și fasonare (manuală) a buștenilor, a blocurilor de piatră pentru a se obține diferite piese prismatice, (rar) ecarisaj’ (din fr. *équarrissage*, cu echivalarea sufixului), ale cărui componente, aflate în relație inițială de paronimie², ajung să fie folosite unul în locul celuilalt.

¹ Dintre cele consultate, dicționarul care dă prioritate originii interne unice (vezi *cobaltare* < *cobalta*, *procesare* < *procesa* etc.) este DEX-ul care, în unele situații, nu ține cont de criteriul concordanței categoriei lexico-gramaticale (vezi, pentru *blanșare*, cf. fr. *blanchir*, iar pentru *ranfluare*: după fr. *renflouer*).

² Primatul relației de paronimie este confirmat de dicționarele consultate (vezi, spre exemplu, DLR, s.v.), în care sensurile diferite sunt principale, iar sensul comun,

2.4. O altă situație privește împrumuturile verbale din latină sau din limbile moderne care, cel puțin în epoca de început a modernizării limbii noastre (de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până pe la 1840), au fost adaptate conform tradiției culturale și lingvistice „provinciale”, respectiv după model grecesc, maghiar și german. Astfel, forme ca *abdicarisi*, *abonarisi*, *acordarisi*, *adaptarisi*, *ambarcarisi*, *angajarisi*, *anularisi* etc. reprezintă adaptări ale etimoanelor latino-romanice corespunzătoare (fr. *abdiquer*/lat. *abdicare*, fr. *abonner*, fr. *accorder*/it. *accordare*, lat. *adaptare*/fr. *adapter*, fr. *embarquer*, fr. *engager* etc.) realizate prin echivalarea sufixului etimologic (fr. *-er*, it. *-are*, lat. *-are*) cu sufixul neogrecesc *-(ar)isi*, prin analogie cu împrumuturile neogrecești; la fel, forme ca *accentui/acțentui*, *aranjui*, *boxui*, *broșui*, *calcului* etc. sunt adaptări, prin aceeași echivalență sufixală, ale etimoanelor fr. *accentuer*/lat. *accentuare*, fr. *arranger*, fr. *boxer*, fr. *brocher*, fr. *calculer*/lat. *calculare* etc. după model german, iar forme ca *aplicăului*, *autenticăului*, *compărăului*, *confundăului*, *contentăului* etc. sunt, de asemenea, obținute prin echivalarea sufixelor etimoanelor (fr. *appliquer*/it. *applicare*, lat. *authenticare*, fr. *comparer*, lat. *confundere*, it. *contentare*/lat. *contentare* etc.) cu sufixul maghiar *-ăului*. Concurența dintre adaptările analogice (supuse tiparelor culturale tradiționale) și împrumuturile propriu-zise, adaptate prin încadrarea etimoanelor verbale în structura latină originală a dat câștig de cauză, în mod firesc, modelului latino-romanice, care a devenit general (vezi variantele literare *abdica*, *abona*, *accentua*, *acorda*, *adapta*, *ambarca*, *angaja*, *anula*, *aranja*, *aplica*, *boxa*, *broșa*, *calcula*, *compara*, *confunda* etc. Adaptările analogice de tipul celor prezentate mai sus au caracter învechit și reprezintă, din punctul de vedere al limbii de astăzi, variante „istorice” (eventual și „locale”) ale formelor verbale corespondente de conjugarea I, probe ale variației limbii literare în prima parte a epocii de îmbogățire și de modernizare latino-romanice¹.

3. Comentarii asupra corpusului

3.1. În urma trecerii în revistă a exemplurilor de mai sus, considerăm că procedeul de echivalare sufixală poate fi definit ca modalitatea de adaptare a unui sau mai multor etimoane externe (cu aspect cel puțin semianalizabil) la structura morfologică (derivativă) a limbii române prin înlocuirea sufixului sau

considerat rar. În DLR, *ecarisare* este explicat prin derivare internă de la verbul *ecarisa*, acesta din urmă fiind, la rândul său, considerat derivat regresiv din *ecarisaj*. Etimonul comun fr. *équarrissage* este polisemantic, însemnând atât «action de tailler à angles droits», cât și «action de dépouiller et dépecer un animal impropre à la consommation» (vezi <http://cnrtl.fr/definition/équarrissage>).

¹ În cazul dubletului verbal *etanșa* și *etanșeiza*, ambele cu același etimon extern (fr. *étancher*), primul împrumutat ca atare, iar al doilea prin echivalarea sufixului fr. *-er* cu rom. *-(e)iza*, rezultatul este obținerea a două verbe sinonimice.

sufixelor originare cu unul intern, din rațiuni de analogie formală. Rezultatul adaptării prin echivalarea sufixului duce

a) la formarea unui dublet exclusiv formal (alcătuit din variante ale aceleiași unități lexicale, în urma concurenței cărora limba literară o reține pe cea mai adaptată din punct de vedere structural) și

b) la formarea unui dublet semantic (alcătuit din două cuvinte diferite, sinonime sau paronime, provenite din același etimon extern prin modalități diferite de adaptare: cu păstrarea sufixului sau cu înlocuirea acestuia).

3.2. Echivalarea sufixului nu trebuie confundată cu substituția sufixului sau cu cea a finalei considerate ca sufix, fenomene derivative destul de întâlnite în limba română (pentru exemple, vezi Moroianu 2008: 194–206, 2009: 281–294). Comparația dintre cele două procedee lingvistice pune în evidență atât asemănări, cât și diferențe. În ambele cazuri, rezultatul este îmbogățirea limbii cu noi unități, cu diferența că prin echivalarea sufixului se obțin inclusiv variante lexicale, pe când substituția sufixală are ca urmare crearea exclusivă de noi unități lexicale. În ambele cazuri, originea, atât cea externă, cât și cea internă, poate fi unică sau multiplă¹. De asemenea, amândouă procedeele au caracter analogic, echivalarea și substituția sufixelor fiind făcute după modele interne bogate și stabile. Din punctul de vedere al diferențelor, echivalarea sufixului are loc în procesul de adaptare a unui etimon extern la structura morfoderivativă a limbii-gazdă, în timp ce substituția sufixului este un fenomen derivativ realizat, din diverse rațiuni, în interiorul limbii. Dacă echivalarea sufixului presupune, în mod firesc, menținerea categoriei lexico-gramaticale a etimonului extern, substituția sufixului se realizează atât cu păstrarea, cât și cu modificarea categoriei lexico-gramaticale a etimonului intern². În unele cazuri, cele două procedee se combină: spre exemplu, s.f. *consultanță* este obținut formal din corespondentul masculin *consultant*, prin substituție de sufix, dar din punct de vedere semantic reprezintă perechea românească a engl. *consulting*, id.

3.3. Echivalarea sufixului nu trebuie confundată nici cu adaptarea sufixului, care presupune românizarea acestuia și integrarea lui în una din clasele derivative ale limbii noastre (pentru exemple, vezi p. 1). Pe de altă parte, adaptarea sufixului face parte din procesul de îmbogățire a vocabularului prin

¹ Pentru etimologia multiplă externă, vezi, spre exemplu, *cobaltare*, adaptare, prin echivalarea sufixului, a fr. *cobaltage* și a germ. *Kobaltierung*, iar, pentru etimologia multiplă internă, vezi *illegalism*, derivat, prin substituție sufixală, din *illegal[ist]* și/sau din *illegal[itate]*.

² Menținerea părții de vorbire a bazei interne, prin substituție, este prezentă în exemple de tipul: *amăriu* < *amăr[ui]*, *croncău* < *cronc[an]*, *cioruș* < *cior[oi]*, *suvelniță* < *suv[eică]* etc., iar schimbarea acesteia este prezentă, chiar într-o măsură mai mare, în exemple de tipul *excentrism* < *excentr[ic]*, *pirateresc* < *pirater[ie]*, *remușcător* < *remușc[are]* etc.

împrumut lexical și poate avea ca urmare cel mult existența a două sau mai multe variante, explicabile prin oscilațiile de adaptare a aceluiași etimon extern sau prin etimologie multiplă¹. Echivalarea sufixului reprezintă, în același timp, o formă particulară de românizare, dacă prin apelul la un sufix intern moștenit, în defavoarea unui sufix neologic, înțelegem o acțiune lingvistică conștientă și programatică. O astfel de interpretare include echivalarea sufixală în categoria, mai generală, a calculului lingvistic.

SURSE ELECTRONICE

www.cnrtl.fr

www.catalinhusu.ro/tag/cianuratie

www.monitorulcj.ro/economie/28551

www.crainou.ro/2009/08/04/

<http://blog.icy.ro/2013/11/excursie-roșia-montana/>

<https://hotelguru.ro/oroshaza>

www.fatrafol.cz/uploads/pdf/fatrafol-s-ctp-rumun-web.pdf

storage.spatiulconstruit.ro/storproc/

BIBLIOGRAFIE

Bogdan-Oprea, Helga, 2011, *Relatinizarea limbii române*, București, Editura Universității din București.

Carabulea, Elena, Magdalena Popescu-Marin, 1967, „Exprimarea numelui de acțiune prin substantive cu formă de infinitiv lung și de supin”, în SMFC IV, 1967, p. 277–320.

Moroianu, Cristian, 2008, „Derivarea prin substituție de afixe. Sufixe neologice”, în Bejan Doina Marta, Virginia Lucatelli, Oana Cenac (ed.), 2008, *Lexic comun/Lexic specializat*, Analele Universității „Dunărea de Jos” din Galați, fascicula XXIV, an 1, nr. 1, Galați University Press, p. 194–206.

¹ La limita dintre echivalare și adaptare sufixală se află și exemple de tipul *convertor* s.n., adj. ‘(dispozitiv electronic) care realizează transformarea unui tip de semnal în altul’ (din engl. *converter*, germ. *Konverter*), formator s.n. ‘program de conversie a datelor din format intern în format extern și invers’ (din engl. *formatter*), *interpretor* s.n. ‘procesor specializat în interpretarea programelor; traductor de limbaj (...)’ (din engl. *interpreter*) etc. Dificultatea deciziei este confirmată și posibilitatea unei etimologii multiple, vezi exemplul lui *multiplexor* s.n. ‘dispozitiv care combină transmisiile de viteză mică pe un canal de viteză mai mare, la un capăt al conexiunii’ (din engl. *multiplexer*, fr. *multiplexeur*). Pentru alte exemple similare, vezi Trif 2006: 152–165.

- Moroianu, Cristian, 2009, „Derivarea prin substituție de afixe. Sufixe substantivale vechi”, în Saramandu Nicolae, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (ed.), 2009, *Lucrările Celui de al doilea simpozion internațional de lingvistică* (București, 28–29 noiembrie, 2008), București, Editura Universității din București, p. 281–294.
- Stanciu-Istrate, Maria, 2000, „Românizarea neologismelor și calcul lingvistic”, în „Limba română”, 3, București, p. 581–597.
- Stanciu-Istrate, Maria, 2006, *Calcul lingvistic în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Trif, Radu, 2006, *Influența limbii engleze asupra limbii române în terminologia informaticii*, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă.

SIGLE

- DELR: *Dicționarul etimologic al limbii române*, red. resp.: acad. Marius Sala și Andrei Avram, București, Editura Academiei Române, vol. I (A–B) 2011, vol. al II-lea, partea I (Ca–Ciz) 2015.
- DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012.
- DLR: *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu. Din anul 2000, redactori responsabili: acad. Marius Sala și acad. Gheorghe Mihăilă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
- DN³: *Dicționar de neologisme*, de Florin Marcu și Constant Maneca, ediția a III-a, București, Editura Academiei Române, 1978.
- FCLR: *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV. *Sufixe. Derivarea nominală și adverbială*, partea 1, coord: Marina Rădulescu Sala, București, Editura Academiei Române, 2015.
- MDN: Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, ediția a X-a, revăzută, augmentată și actualizată, București, Editura Saeculum Vizual, 2008.
- SDLR: August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologisme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- SMFC: *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. IV, red. resp.: acad. Al. Graur și Mioara Avram, București, Editura Academiei, 1967.

Cristian MOROIANU
Universitatea din București
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

„ANGEL RADIOS”. O ISTORIE LEXICALĂ, STILISTICĂ ȘI PRAGMATICĂ

„ANGE RADIEX”. UNE HISTOIRE LEXICALE, STYLISTIQUE ET
PRAGMATIQUE

(Résumé)

Cette approche est basée sur une inscription tombale versifiée, datant du milieu du XIXe siècle (1858), qui contient le syntagme «ange radieux», formule appellative fixée dans la mémoire collective des lecteurs roumains grâce à la comédie «Une nuit orageuse» de I. L. Caragiale. L'article constitue une démarche par laquelle on approfondit nos recherches antérieures sur ce thème. Dans les pages suivantes, on a entrepris une recherche comparative des termes composants de ce syntagme dans les dictionnaires de l'époque. On a analysé aussi cette formule d'appel métaphorique sur trois paliers, lexical, stylistique et pragmatique, pour évaluer son statut dans le langage courant et dans la littérature roumaine de l'époque.

Mots-clés: analyse lexicographique, analyse stylistique, analyse pragmatique, chronologie.

1. Precizări

Vizitând Complexul Muzeal „Curtea Veche” din București, am remarcat pe o piatră funerară un epitaf ce conținea binecunoscuta sintagmă „*angel radios*”. Antedatarea cu 21 de ani a pietrei funerare în raport cu textul caragialian a condus la inițiativa de a studia mai îndeaproape apelativul respectiv. Precizez de la bun început că paginile de față reprezintă o adâncire a cercetărilor mele pe această temă, așadar, o parte dintre exemple și câteva idei se regăsesc și în Popescu (2015: 359–367). În acest scop, am consultat 27 de dicționare și ediții

ale acestora, precum și contexte literare în care am regăsit cuvântul *angel/ anghel*¹, respectiv cuvântul *radios*².

2. Analiză lexicografică detaliată

Am consultat dicționare din secolul al XIX-lea, apărute înainte de anul 1879, anul publicării piesei *O noapte furtunoasă*, dar și ulterioare acesteia, mergând până la apariția TDRG (1903) și a DA, litera A (1913), lucrări de referință ale lexicografiei românești, capabile să ofere o retrospectivă credibilă și complexă asupra obiectului cercetării. Am făcut referire și la ediții mai noi ale unor dicționare pentru a surprinde evoluția ulterioară a cuvântului *angel*. Astfel, trecând în revistă informațiile furnizate de către dicționarele citate mai sus, am observat următoarele:

- ocurența în sursele lexicografice a cuvântului *angel* precedă cu 57 de ani apariția sa în textul caragialian (în DRLU, 1822). Forma *rădios* se regăsește la PONTBRIANT (1862), dar *radios* este consemnat de BARCIANU (1868);

- date fiind grafiile și pronunțiile variate din dicționarele timpului, trebuie făcută distincția între formele-intrare *angeru/ângeru*, respectiv *angel*, chiar dacă cele dintâi înregistrează sensuri figurate – precum în ANTONESCU (1862) –, întrucât în cazul lor este vorba despre cuvântul *inger*;

- sensul figurat al lui *angel* apare mai întâi la BĂLĂȘESCU (1859), iar *radios* apare, cu sens conotativ, în LM (1876);

- atât *angel*, cât și *radios*, apar cu sensuri explicit conotative, purtând marca *figurat* la ȘĂINEANU (1896);

- apariția lexemelor în sursele lexicografice listate denotă preocuparea, în mediile culte, pentru înregistrarea împrumuturilor, traducerea și normarea acestora, în contextul larg al preocupării pentru modernizarea limbii române;

- tot din dicționarele listate se constată faptul că, pe măsura trecerii timpului, *inger* începe să câștige teren în fața lui *angel/ anghel*. Formele *angel* (de origine latină), cât și forma *anghel* (de sorginte grecească) au fost din ce în ce mai puțin frecventate (altminteri, proliferarea surselor lexicografice din ultimul secol și de la începutul secolului al XX-lea ar fi trebuit să le înregistreze);

¹ Menționez că nu am cercetat texte bisericesti și nici texte de exegeză religioasă, dat fiind ca nu am urmărit realizarea unei monografii a elementelor lexicale componente ale sintagmei și nici detectarea cu precizie a primei sale atestări.

² În realizarea acestui demers mi-au fost de folos, pe lângă exemplele excerptate personal, fișele cu citate din arhiva DLR, precum și dicționarele în format electronic din baza de texte scanate de către Departamentul de lexicologie și lexicografie, pe care le-am utilizat prin bunăvoința d-nei Monica Busuioc. De asemenea, menționez că am avut discuții fructuoase pe tema care face obiectul lucrării de față cu dl. Victor Celac, căruia îi mulțumesc pe această cale.

– dacă *radios* rămâne o prezență relativ constantă în dicționarele secolelor XX și XXI, *angel* mai apare doar sporadic, în TDRG² (1986) de pildă, precum și în DN³(1978), cu marca *livresc*;

– mai mult, așa cum precizează DA și TDRG², apariția lui *anghel* se rezumă la textele bisericești iar, ulterior, se fixează în limbă numai ca antroponim;

– la începutul secolului XX, în TDRG¹ (1903) apare numai *înger*, iar în DA (1913), sunt atestate ambele forme, *anghel/angel*, făcându-se însă precizarea, s. v.: „Pe vremea curentului latinist se găsește și forma *angel*, din lat.”;

– de asemenea, se observă preocuparea autorilor de dicționare pentru înregistrarea construcțiilor sau a sintagmelor în care cuvintele-intrare apar, pentru registrul stilistic și pentru uz, utilizând elemente și indicații metalexicale (*fig.*, *metaforic*), observație relevantă pentru sublinierea meritelor lexicografice, toate acestea apărând însă și la articolele *anger*, *ânger*.

3. Exemple excerptate din texte literare

3.1. Angel

Am excerptat, de asemenea, următoarele exemple¹, din operele literare ale scriitorilor reprezentativi ai perioadei, ordonându-le cronologic:

1847 *Ci om e și boierul, și omul e amestic / De angel și de demon* (HELIADÉ-RĂDULESCU, *Mihaida*, p. 177, în *Opere I*).

1852 *Angelul este în vârsta aceea ce desparte junețea de copilărie* (PĂCLEANU, *Ierusalimul liberat*, p. 4, rd. 25).

1858 *Acest tablou reprezintă deșteptarea României, viind angelul Domnului spre a-i ridica după a sa frunte lințoliul de suferințe și de ignoranță sub care ea zăcuse atât timp* (PELIMON, *Impresiuni de călătorie în România*, p. 75).

1859–1860 *Era foarte frumoasă acea femeie, era un angel în formă de om* (FILIMON, *Mateo Cipriani*, p. 245).

1860 – *Mă nedreptățești, Nicolache psihi-mu; eu te iubesc din toată inima, scumpul meu angel!*

– *Angel da, însă angel cu nasul ca de cegă ... Știu eu, ingrato, că răceala ce-mi arăți totdeauna vine din cauza aceasta* (FILIMON, *Escursiuni în Germania meridională*, p. 20).

1863 *Angelii port al tău nume, / Ca ei blândă, dulce ești* (ALEXANDRESCU, *Doamnei A. B.*, p. 275).

¹ Unele citate se regăsesc în DA și DLR, litera R.

1866–1883 *Stelele toate angeli îi par, / Angeli cu aripi strălucitoare, / A căror inimi tremurătoare / Candele d-aur nouă mi-apar* (EMINESCU, *Phylosophya copilei*, p. 12).

1859–1869 *Oamenii poliției ... sunt ca niște angeli custozi ai cetățenilor pacefici și însuși ai celor căzuți sub greutatea viciului sau a patimilor degradatoare* (HELIADE-RĂDULESCU, *Echilibrul între antiteze*, p. 504, în *Opere II*).

1861 [Mitică Râmătorian] – *Frumoasă Rezi! ... Angel de candoare, care te-ai coborât din regiunile Imperiului (a voit să zică ale „empireului”) ... Tu care, prin fizionomia ta mai albă decât hartia ministerială, ... fii șeful de secție al inimei mele și ... voi trece cu cea mai mare esactitate în bilanțul datoriei mele de amant fidel toate evenimentele industriale și politice ale amorului nostru* (FILIMON, *Nenorocirile ...*, p. 306).

1873 *Ce plâng? ... Eu plâng viața ce-n mine se slăbește ... / Eu plâng a mea junețe ce chinu-a veștejit! / Eu plâng zile trecute și plânsu-mi mereu crește ... / Eu plâng un angel dulce, un angel mult iubit* (MACEDONSKI, *Ce plâng?*, p. 123).

1874 [Iordache către Luxița] „*Nu te-am visat decât ca pe un angel de apoteoză. Dumnezeu cugetării mele, priveliștea desfătătoare a bucuriilor mele ... Văzui la fereastră acest bilet care anunță casă de închiriat, luai o deciziune, și acum iată-mă la picioarele d-tale; ordonă dacă vrei să mor!*” (THEODOR MYLLER, *Fata lui Chir Troancă, apud Cioculescu*, p. 182).

1893 *Când prințul Ferdinand se coborî din vagon, prințesa Maria se aruncă în brațele lui.*

– *Ah! exclamă prințul, în fine, te revăd, angel dulce al vieții mele!* (BACALBAȘA, *Nunta Engliterei cu România*, p. 98).

Ocurența lexemului *angel* în fragmentele citate demonstrează faptul că acesta apare frecvent în opere literare precedente comediei caragialiene, însă și ulterior acesteia. Dacă se iau în calcul genurile și speciile cărora le aparțin exemplele citate, se observă că ele acoperă o gamă variată, de la poezie și proză autohtone (în memorii și impresii de călătorie), la traduceri în limba română. Valorile stilistice contextuale ale cuvântului *angel* arată, de asemenea, că el apare atât în sensul propriu (= *entitate spirituală*), cât și figurat (ca apelativ *metaforic*), precum și faptul că este folosit în diferite registre, de la lirismul exacerbat la ironie, ceea ce indică o frecventă utilizare în limbajul literar al epocii.

3.2. Radios

Așa cum reiese din consultarea dicționarelor, *radios* este înregistrat mai târziu (în raport cu *angel*), iar valoarea sa figurată apare consemnată mai întâi în LM care, de altfel, indică și contextul posibil: „*frunte radioasă de frumusețe sau de bucurie*”. Tot în această lucrare obsevăm că sensul său figurat devine de sine stătător. Spre deosebire însă de *angel*, adjectivul își consolidează poziția în limbă și are o evoluție mult mai lungă, fiind înregistrat în dicționarele moderne. Cât privește exemplele literare din secolul al XIX-lea, ele atestă utilizarea adjectivului cu valoare de epitet atât înainte, cât și după data apariției comediei:

1848 *Erai cu totul prosternat în fața radioasei Ellis* (Curierul 6³/63).

1867 „*Care-o fi în lume și al meu amor?*” / *Cu suflet de înger, cu chip de femeie, / Dulce și iubită, sântă și frumoasă, / Vergină curată, steauă radioasă ...* (EMINESCU, *Care-o fi în lume ...* O IV, p. 10).

1870 *Când omul dulce doarme și simte și aude / Câte-mpregiur se-nâmplă, apare o figură / Augustă, radioasă. Era divinitatea* (HELIADERĂDULESCU, *Anatolida. Viața sau androginul*, p. 252).

1871 *Aveam o muză, ea era frumoasă, / Cum numa-n vis odată-n viața ta / Poți ca să vezi icoana radioasă, / În strai de-argint a unui elf de nea! / Păr blond deschis, de aur și mătășă ...* (EMINESCU, *Aveam o muză*, O IV, p. 77).

1874 *De ați lipsi din lume, voi cauza-ntunecoasă / De răsturnări mărețe, mărirea-i radioasă, / Cesarul, chiar Cesarul de mult ar fi căzut* (EMINESCU, *Împărat și proletar*, O. I, p. 56).

1888 *Purtat de doru meu aprins / Mă rătăcesc prin țări frumoase / Și văd sub ceruri azurii ... / Un zbor de zâne radioase* (ALECSANDRI, *Pe albumul d-nei V. Boerescu*, p. 250).

1891 *Iată-l, radios și falnic / Că, privind în jos, se simte / Pe-așa stepenă¹-nălțat / De-adâncime fascinat* (VLAHUȚĂ, *Profiluri*, p. 109).

4. Perspectivă pragmatică și stilistică

Pornind de la ideea lui Charaudeau că orice fapt umoristic este un act de discurs care se înscrie într-o anumită situație de comunicare și că el

¹ *stepenă* = treaptă, rang.

reprezintă produsul relației stabilite între partenerii și protagoniștii acesteia¹, observăm că, datorită omnipotenței auctoriale, în cazul *Noapții furtunoase*, pe lângă cei doi protagoniști (locutorul și destinatarul – Rică și, circumstanțial, Zița), situația țintei (personajul Rică) se complică. Dacă, în aparență, aceasta rămâne fatalmente *victimă* a ironiei, de fapt, mai ales *publicul destinatar*, societatea însăși este *ținta* acestei ironii. Și atunci, rolul destinatarului se dublează (*complice* sau *victimă*), în măsura în care acesta își recunoaște sau nu habitudinile lingvistice și comportamentale în limbajul și felul de a acționa al personajelor.

Așadar, înainte de a afirma că al treilea factor de producere a umorului / ironiei este comicul de limbaj, în acord cu teoria lui Charaudeau², trebuie făcută distincția între procedeele *lingvistice* și cele *discursive*. Ilustrative pentru aceasta sunt nu numai exemplele literare anterioare, ci mai biletul primit de Zița, respectiv tirada lui Rică în fața acesteia, ambele binecunoscute. Făcând o comparație, dacă Rică e incoerent din pricina emoției și a semidoctismului, de aici, poate viziunea umoristică mai blândă asupra sa, Rămătorian este illogic cu desăvârșire și își suprapune universurile de discurs într-o manieră care îl face mult mai aspru criticabil. Mai mult, Filimon atrage atenția prin considerații metalingvistice asupra incoerenței și inadecvării discursului personajului său:

Juna bucătăreasă ascultă toate paralogiile lui Rămătorian cu o surpriză neînțeleasă; biata fată nu mai auzise în toată viața ei o asemenea declarațiune de amor atât de năbădăioasă (FILIMON, *Nenorocirile ...*, p. 306).

Potrivit lui Charaudeau, „procedeele lingvistice nu sunt, în sine, purtătoare de valori umoristice, ele putând fi utilizate în cadrul unor genuri discursive dintre cele mai sobre, precum poezia. (Antifraza, de pildă, este un procedeu lingvistic constând în a spune contrariul a ceea ce locutorul gândește, și care poate conduce spre diferite categorii discursive, precum minciuna, ironia sau paradoxul.)”³.

Procedeele discursive sunt indisolubil legate de mecanismul enunțării (care implică locutorul, interlocutorul, ținta, contextul în care actul enunțativ respectiv se produce, condițiile socio-culturale, morale și tematice avute în vedere). Ca urmare, numai luând în calcul cadrul oferit de acestea din urmă se poate vorbi despre realizarea, cu mijloace lingvistice, a efectelor umoristice. Procedeele amintite sunt puternic susținute de comicul de situație și, de asemenea, de indicațiile scenice. Ca urmare, ce reprezintă în contextul comic

¹ Charaudeau (<http://www.patrick-charaudeau.com/Des-categories-pour-l-humour.html>).

² *Idem.*

³ *Idem.*

al piesei apelativul *angel radios*? Utilizat în epocă (v. *supra*), este posibil ca *angel* să fi fost perceput de Caragiale ca fiind golit de conținut semantic prin repetare sau prin exagerata încărcătură afectivă și, ca atare, ridicol. Cu toate acestea, dacă ne imaginăm că sintagma apelativă ar fi fost inserată într-un alt context, lipsit de paralogiile și distorsiunile lingvistice diverse din vocabularul personajelor, am mai considera-o generatoare de umor? Dat fiind spiritul ironic caragialesc raportat la literatura anterioară și contemporană dramaturgului (*angel*, urmat de diverse determinări a circulat atât în limbajul curent, cât și în literatura epocii), deși personajele sale au, în comedii, numeroase derapaje de limbaj, nu putem considera, precum Condrea¹, că „*angel radios*” face parte din „*seria de expresii celebre*” datorate „*ironiei ingenioase a autorului care le-a plăsmuit*”. Repetarea sintagmei reflectă doar limitarea creativ-lexicală a lui Rică Venturiano și, în subsidiar, clișeizarea construcției lingvistice respective (Popescu 2015: 362).

5. Concluzii

După cum se observă, cel puțin limbajul literar al epocii oferă dramaturgului suficient material de reflecție și de inspirație. Dar scopul enunțat al articolului de față nu este stabilirea primei atestări a sintagmei în limba română². Întorcându-mă la inscripția tombală pe care o reproduc parțial:

„*O! Angel radios / Bărbatul tău soră plâng suspină ... O! Triste muritor! / Te rog fii cititor.*” ... *Răposată în 24 aprilie 1858.*

pot spune că, dacă I. L. Caragiale a citit-o sau nu, este mai puțin important. Demn de luat în seamă mi se pare, din perspectiva abordării de față, faptul că un text poetic, nerevendicat însă ca *literar*, include această sintagmă, ceea ce reprezintă un semn al circulației semnificative a apelativului metaforic „*angel*” în limbajul epocii, în special în anumite pături sociale (elevate sau aflate în curs de ascensiune, semidoctă sau nu). Toate categoriile de surse pe care le-am investigat demonstrează faptul că atât lexemul *angel*, cât și *radios* au circulat în limbajul secolului al XIX-lea relativ frecvent, mai cu seamă în mediile literare și în anumite pături sociale, iar atât ele, cât și sintagma apelativă au fost folosite la vremea respectivă cu bună-credință, și nu neapărat cu conotații ironice. Componentele sintagmei au evoluat ulterior diferit în limbă. *Angel* a pierdut treptat terenul în fața lui *inger*, probabil din cauza mărcii stilistice imprimare de către Caragiale și de câțiva dintre predecesorii săi, dar, nu în ultimul rând, din cauza tocirii prin uz. Traseul lingvistic al lui *angel* a fost

¹ <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&printversion=1&n=429>.

² Acest deziderat ar fi implicat o cercetare exhaustivă a ocurenței componentelor sale nu numai în sursele lexicografice, ci și în documentele și textele religioase anterioare celor citate în lucrarea de față.

circular, dinspre mediile literare (abuzurile l-au transformat însă în clișeu) către vorbitorii diletanți, amatori de efuziuni, dar și invers, dinspre aceștia (prin utilizări repetate și indecvente în contexte lingvistice și extralingvistice) spre literatura critică, umoristică, ironizatoare.

Cercetările efectuate arată, în mod evident, că I. L. Caragiale nu este creatorul sintagmei „angel radios”, dar el a făcut-o celebră și a operat o translație stilistică, plasând-o definitiv în registrul comic, peiorativ, reușind să o transfere din latura poetică tocită, a unui stil învechit, spre valoarea etern umoristică.

EDIȚIILE DIN CARE AU FOST EXCERPTATE EXEMPLELE LITERARE

- Alecsandri, Vasile, *Opere II. Poezii*. Text ales și stabilit de G. C. Nicolescu și Georgeta Rădulescu-Dulgheru. Studiu introductiv, note și comentarii de G. C. Nicolescu. București, Editura pentru Literatură, 1966.
- Alexandrescu, Grigore, *Opere I*. Ediție critică, note, variante și bibliografiede I. Fischer. Studiu introductiv de Silviu Iosifescu. [București], Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1957.
- Bacalbașa, Anton, *Scrieri alese II*. Text ales și stabilit, studiu introductiv, note și bibliografie de Virgiliu Ene, București, Editura pentru Literatură, 1965.
- Caragiale, I. L., *Opere II. Teatru. Scrieri despre teatru, Versuri*. Ediție îngrijită și cronologie de Stancu Ilin, Nicolae Bârna, Constantin Hârlav, București, Univers Enciclopedic, 2000. [Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Colecția *Opere fundamentale*, coord. acad. Eugen Simion].
- Eminescu, Mihai, *Poezii postume*, în *Opere IV*. Ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Editura Academiei Române, 1952.
- Filimon, Nicolae, *Opere I*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Mircea Angheliescu. Note și variante de George Baiculescu, București, Editura Minerva, 1975.
- Heliade-Rădulescu, I., *Opere I–II. I. Versuri. Proză. Scrieri istorice și memorialistice; II Istoria critică universală. Biblicele. Echilibrul între antiteze*. Ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie de Mircea Angheliescu, București, Univers Enciclopedic, 2002 [Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Colecția *Opere fundamentale*, coord. acad. Eugen Simion].
- Macedonski, Alexandru, *Opere IV. Poezii*, București, Editura pentru Literatură, 1967.
- Păcleanu, Atanasie N.: Torquato Tasso, *Ierusalimul liberat*. Poemă epică în două volume. Traducție în proză de ... Tomul I, București, Tipografia lui Iosef Kopainig, 1852.
- Pelimon, Alexandru, *Impresiuni de călătorie în România*. Ediție îngrijită, note, bibliografie și glosar de Dalila-Lucia Aramă, București, Editura Sport-Turism, 1984.
- Vlahuță, Alexandru, *Scrieri alese I*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și bibliografie de Valeriu Râpeanu, București, Editura pentru Literatură, 1963.

BIBLIOGRAFIE ȘI SURSE WEB

- Charaudeau, Patrick, «*Des catégories pour l'humour*», *Revue Questions de communication* n°10, Presses Universitaires de Nancy, Nancy, 2006, consultat le 28 février 2015 sur le site de *Patrick Charaudeau-Livres,articles,publications* [URL: <http://www.patrick-charaudeau.com/Des-categories-pour-l-humour.html>].
- Cioculescu, Șerban, 1974, *Caragialiana*, București, Editura Eminescu.
- Condrea, I., *Referințe nonverbale și paraverbale în textul dramatic*, în *Limba Română*, anul XVIII, 2008, [consultat pe <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&printversion=1&n=429>].
- Dominte, Constantin, *Introducere în teoria lingvistică. Antologie pentru seminarul de teorie a limbii*, cap. *Eugeniu Coșeriu. Cadre și contexte ale vorbirii* [consultat pe <http://ebooks.unibuc.ro/filologie/dominte/2-8.html>].
- Popescu, Mihaela, 2015, “A different perspective regarding the interpretation of a famous phrase from «A Stormy Night» by I. L. Caragiale”, in *Communication, Context, Interdisciplinarity. Studies and Articles III. Language and Discourse*. Coordonator Iulian Boldea, Târgu Mureș, “Petru Maior” University Press, p. 359–367.
- Tohăneanu, G. I., 1985, *Macedonski și neologismele. Mic dicționar poetic. Litera A*, în *Contribuții lingvistice*, Timișoara, Universitatea din Timișoara. Facultatea de Filologie, p. 147–155.
- Zafiu, Rodica, 2007, *Evaluarea umorului verbal*, în Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), *Limba română – stadiul actual al cercetării*, București, Editura Universității din București, p. 497–505.

ABREVIERILE SURSELOR LEXICOGRAFICE

- ANON. CAR.: *Dictionarium valachico-latinum*. Primul dicționar al limbii române [Cunoscut sub numele *Anonymus Caransebesiensis*]. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu. Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. București, Editura Academiei Române, 2008.
- ANTONESCU, D.: G. M. Antonescu, *Dicționar rumân*. [pe copertă: român]. Mic repertor de cunoștințe generale coprinzând vorbe streine cu etymologia, termini tehnici, numiri proprie [pe copertă: numiri proprii], *noțițiuni* [pe copertă: noțiuni] *historice* ș. c. I. București, Librar-editor George Ioannide. Imprimeria Națională a lui Stephan Rassidescu, 1862 [1863].
- BARCIANU: Sab. Pop.-Barcianu [Barcianu, Sava Popovici], *Dicționar român-german și german-român*. În două părți. *Wörterbuch der rumänischen und deutschen Sprache*. Zwei Theile. Sibiu, Institut tipografic, Societate pe acții. Hermannstadt. Typographische Anstalt, Aktiengesellschaft, 1886.
- BARCIANU³: Sab. Pop.-Barcianu [Barcianu, Sava Popovici], *Dicționar român-german și german-român*. În două părți. Partea I-a: *Română-germană*. Ediția a

- treia. Revidat și complectat de dr. D. P. Barcianu. *Wörterbuch der rumänischen und deutschen Sprache*. Durchgeschen unde vervollständiget von... Zwei Teile. I. Teil: Rumänisch-deutsch. Dritte Auflage. Sibiu, Hermannstadt. Editura și Tipariul lui W. Krafft, 1900.
- BĂLĂȘESCU: Nifon [= Nicolae] Bălășescu, *Dictionariu româno-frances*. Volum I. Fascicul I. București, Tipografia Mitropolitului Nifon, 1859.
- CLEMENS: A. Clemens, *Walachisch-deutsch und deutsch-walachisches Wörterbuch*, Redactat de ..., Ediția a doua, Sibiu, W. H. Thierrysche Buch- und Kunsthadlung, 1823.
- COSTINESCU: Ion Costinescu, *Vocabular româno-frances*. I–II. *Vocab.* I: *A – Înzestrare*; II: *J – Zuluf*, București, 1870.
- DA: (Academia Română), *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Tomul I. Partea I: *A–B*. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfatea, 1913.
- DDRF: Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*. [Vol. I–IV], Bucarest, Imprimerie de l'État. I: (*A–E*), 1893; III: (*M–R*), 1894.
- DL: *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Vol. I, III. Academia Română. [București], Editura Academiei, I: *A–C*, 1955; III: *M–R*, 1957.
- DLR: (Academia Română), *Dicționarul limbii române*. Serie nouă. Redactori responsabili: acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și acad. Ion Coteanu, București, Editura Academiei, Tomul IX. Litera *R*: 1975.
- DRLU: Ioan Bobb, *Dicționarul rumânesc, latinesc și unguresc*. Den orenduiala excelenții sale Preosfințitului..., vlădicul Făgărașului... în doao tomuri. Cluj, cu Tipariul Tipografiei Colegiului Reformaților, prin Stephan Török. I: *A–L*, 1822.
- DN³: Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*. Ediția a III-a, București, Editura Academiei Române, 1978.
- ET. WB.: Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. I: *Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*. Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.
- HEM: I–II: 1887; III: 1893; B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*. *Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. I–III. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, București, Minerva. I: 1972, (în reviste între 1871 și 1873); II: ?; III: 1976.
- ISER: Andrei Iser [Iszer], *Vocabular românesc-nemțesc*, Kronstadt [Brașov], Gedruckt bei Johann Gött, 1850.
- LB: *Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucrat seu: Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*. Budae, Typis et Sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1825.
- LM: A. T. Laurian, I. C. Massim, *Dicționarul limbei romane*. Tom. I–III. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română. Elaborat ca proiect, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, I (*A–H*), 1871 [1873]; II (colaboratori

- Iosef Hodoș și G. Barițiu: *I-Z*), 1876, 1 622 p.; III: *Glossariu, care coprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine îndoioasă*, 1871 [în realitate: 1877].
- NEGULICI: I. D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimate până acum în limba română, și de toate cele ce sunt a se mai priimi d-acum înainte, și mai ales în științe*, București, Tipografia Colegiului, 1848.
- POLIZU: G. A. Polizu, *Vocabular româno-german*. Compus și întocmit cu privire la trebuințele vieții practice de..., înavuțit și cores de G. Bariț, Brașov, Tiparul Römer și Kamner, 1857.
- PONTBRIANT: Raul de Pontbriant, *Dicționar româno-frances*, București și Göttingen, Adolf Ulrich, Paris, Gustave Bossange & C-ic, Leipzig, E. F. Steinacker, 1862.
- PROT-POP, N. D.: E. Protopopescu, V. Popescu, *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, coprinzând și termeni științifici și literari*. Volumul I, București, 1862 (I: Tipografia lui Toma Teodorescu; II: Tipografia Oprea Demetrescu).
- ȘĂINEANU, D.: Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*, Craiova, Institutul de Editură Ralian și Ignat Samitca, 1896.
- TDRG: Dr. H. Tiktin, *Dicționar român-german. Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. [Band III]. Operă tipărită cu cheltuiala statului. Bucuresci, Imprimeria Statului, Bukarest, Staatsdruckerei. I: 1903; II: 1911; III: 1924. TDRG: Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch, 2., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron* [Band I-III], Wiesbaden, Otto Harrassowitz. I: 1986; II: 1988; III: 1989.
- VALIAN: J. A. Valian [= Vaillant], *Vocabular purtăreț rumânesc-franțozesc și franțozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*, București, Tipografia lui Friderih Valbaum, 1839.

Mihaela POPESCU

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București
Universitatea din București

INOVAȚII PAREMIOLOGICE. STUDIU DE CAZ: *CU O RÂNDUNICĂ NU SE FACE PRIMĂVARĂ*

PAREMIOLOGICAL INNOVATIONS. CASE STUDY: *CU O RÂNDUNICĂ
NU SE FACE PRIMĂVARĂ* 'ONE SWALLOW DOES NOT MAKE A SUMMER'

(Abstract)

The paremiological variants of the pattern analysed in this article emphasise the adaptability of a structure (considered a fixed one) to the new contextual / extra linguistic needs, as well as the diversity of the forms in which the invariant meaning may be actuated in such constructions. Paremiological innovations on this pattern have been more and more used especially in colloquial language and in the media language, where an impressive number of variants are recorded, aiming at special stylistic effects. The analysed structure proves to be a dynamic model, highly productive, still being an open paremiological pattern, with infinite substitution and expansion possibilities, as well as the possibility to expand the two nouns in the structure.

Keywords: paremiological innovation, model, parasynonymy, lexical expansion, inversion.

1. Preliminarii

Unitățile paremiologice, ca și cele frazeologice, deși se prezintă ca structuri stabile (datorită sudurii în timp), înregistrează adesea abateri de la formele canonice, consacrate prin uz. Acest aspect este explicabil dacă ținem seama că limba este un organism viu, fiind influențată în procesul de dezvoltare de anumiți factori și de anumite fenomene. De cele mai multe ori, dinamica structurilor lexicale analizate se manifestă prin variația elementelor componente, adică prin schimbarea formei inițiale a acestora.

Apariția variantelor/a inovațiilor din aria lexicală abordată este dictată de nevoia adecvării tiparelor deja existente în limbă la situații concrete, la context. De regulă, factorii de natură extralingvistică sunt determinați de „psihologia vorbitorilor, [de] felul în care aceștia receptează și interpretează unele situații

din viața de zi cu zi..., folosindu-se și de unități [stabile], pe care le adaptează în conformitate cu anumite necesități de moment ale actului de comunicare” (Groza 2005: 54).

Pe lângă contribuția în plan lexical a fenomenului variației construcțiilor fixe, inovațiile din această sferă au și o pondere stilistică deosebită, comportând nuanțe de o expresivitate aparte.

Analizând acest subiect, am constatat că unele tipare sunt mai puțin productive în procesul de generare a variantelor, altele însă se prezintă ca modele destul de dinamice. Un astfel de prototip este și aforismul aristotelic *Cu o rândunică nu se face primăvară* (cf. gr. *Μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ*), care, credem, a intrat în română prin filieră latină (cf. lat. *Una hirundo non facit ver*). În această maximă, filosoful grec se referea la problema beatitudinii, sugerând că ‘un răstimp scurt de mulțumire sufletească nu face pe nimeni fericit deplin’. Ulterior, aforismul grecesc a fost împrumutat de multe limbi, unde, conform lui Berg (1968: 98), a devenit proverb, cu sensul ‘un singur element nu schimbă aspectul problemei’. Actualizarea valorii de proverb a maximei în discuție a fost condiționată, probabil, de percepția ei ca având mai degrabă un caracter colocvial decât unul livresc.

2. Parasinonimizarea

În dicționarele românești de specialitate (Zanne 1895: 167; Tomici 2009: 891), parimia *Cu o rândunică nu se face primăvară* se întâlnește și în forma *Cu o floare nu se face primăvară*. Structura paremiologică din urmă reprezintă, de fapt, o inovație/o variantă mai veche a celei dintâi, creată prin procedeul *parasinonimizării* (Bernet 1992: 334–338; Groza 1996: 34, 2003: 352, 2005: 75–81). „Variația parasinonimică [rezidă] în modificarea intenționată a modelului inițial prin înlocuirea unui element sau a unui segment al construcției ... respective cu altul perceput ca echivalent din punctul de vedere al posibilității de a se referi la o anumită situație extralingvistică” (Groza 2005: 76).

În cazul dat, substituția componentului *rândunică* prin *floare* nu este accidentală, căci ambele lexeme sunt congruente cu sememul ‘începutul primăverii’. Opțiunea (confirmată și statistic) pentru lexemul *floare*, în defavoarea cuvântului *rândunică*, se explică prin sesizarea de către vorbitori a celui dintâi ca fiind un indiciu mai evident (grație frecvenței referentului) pentru ideea de ‘primul semn al primăverii’.

Faptul că parimia *Cu o floare nu se face primăvară* este consemnată în dicționarele de specialitate dovedește că aceasta a căpătat în timp statut canonic, adică a devenit un tipar care s-a impus în uz, opunându-se construcțiilor ocazionale și efemere. Prin urmare, structura analizată se prezintă drept corespondent al prototipului, pierzându-și, așadar, calitatea de formant creat intenționat pentru a răspunde necesităților extralingvistice de moment. Unitatea paremiologică în discuție este un exemplu concludent

de evoluție a unei variante la invariantă/la model, determinând, la rândul ei, apariția variațiilor din această categorie: „Este posibil ca o inovație să se generalizeze și să devină, la un moment dat, o formă canonică producătoare, la rândul ei, de variante discursive” (Groza 2005: 56).

În procesul variației paremiologice după tiparele de mai sus, pe lângă elementele lexicale din clasa ‘florilor de primăvară’ (v. *infra* 2.1.) și a ‘păsărilor de primăvară’ (v. *infra* 2.1.), în calitate de ‘prim semn al primăverii’, pot apărea și alte lexeme parasonime, cum ar fi: *mărțișor*, *rază de soare*, *zi frumoasă* ș.a. Spre exemplu:

- (1) *Cu un mărțișor nu se face primăvară*¹ (www.timpul.md/18.02.2010).
- (2) *Cu o rază de soare nu se face primăvară* (www.facebook.com/30.10.2015).
- (3) *Cu o zi frumoasă nu se face primăvară* (www.observator.tv/23.01.2015).

Din punct de vedere formal, modelul și variantele obținute conțin două planuri: cel referențial (v. *cu o floare*) și cel al deznodământului (v. *nu se face primăvară*).

Caracteristic pentru variantele paremiologice din cadrul tiparului examinat este variabilitatea, cu precădere, a lexemului referențial din construcție, care se află în poziția de focus, „aducând, în procesul comunicării, partea nouă de informație” (DȘL 1997: 204).

Un alt element esențial pentru variația paremiologică prin parasonimizare îl constituie identitatea semantică a celor două forme de expresie: varianta și modelul.

Dat fiind faptul că structura canonică primară (*Cu o rândunică nu se face primăvară*), deși de origine cultă, este percepută ca fiind colocvială, atât invarianta (*Cu o floare nu se face primăvară*), cât și variantele paremiologice ale acestora sunt specifice registrului amintit, dar și celui jurnalistic.

Intervenția vorbitorilor asupra construcțiilor (relativ) stabile, prin substituția parasonimică, se manifestă din ce în ce mai intens, în special, în stilul publicistic, confirmând rolul pe care îl are „jocul de cuvinte” (Guiraud 1976; Margarito 1990: 48–59; Groza 1996: 32–36) în crearea impactului emoțional.

2.1. Parasonimizarea elementului referențial prin hiperonimie – hiponimie/hiponimie – hiperonimie

Substituirea nominalului referențial în baza raportului hiperonimie – hiponimie reprezintă un tip special de variație parasonimică. Ca urmare a acestui fenomen, structura-model *Cu o floare nu se face primăvară* a generat variante de tipul:

- (4) *Cu un ghiocel nu se face primăvară* (www.ziaruldeiasi.ro/05.03.2015).

¹ Parimiile din această lucrare sunt excerptate din mediul online, unde, ca și în limba vorbită, dinamica unităților paremiologice este mai accelerată față de cea din stilurile funcționale.

(5) *Cu o păpădie nu se face primăvară* (www.desenatori.ro/01.02.2012).

(6) *Cu o narcisă nu se face primăvară* (www.emaramures.ro/08.05.2015).

Variantele paremiologice (4–6) au ca aspect comun lexemul din clasa semantică a ‘florilor de primăvară’ (de pe prima poziție a structurii), dar și identitatea semasiologică, în pofida substituției unui component. Din punct de vedere semantic, vocabilele de genul: *ghiocel, păpădie, brândușă, viorică, zambilă, narcisă, lalea* figurează ca hiponime ale elementului generic *floare*, dar și ca parasinonime ale acestuia.

Apelând la lexeme din aceeași clasă semantică, respectiv cea a ‘păsărilor de primăvară’, și prototipul *Cu o rândunică nu se face primăvară* poate servi drept sursă pentru un număr (relativ modest) de variante paremiologice. Spre exemplu:

(7) *Cu o privighetoare nu se face primăvară* (www.pdm.md/17.05.2014).

(8) *Cu un cuc nu se face primăvară* (www.impantokratoros.gr).

(9) *O barză nu face primăvara* (www.facebook.com/29.02.2012).

În enunțurile (7–9), cuvintele *privighetoare, cuc, barză* sunt doar parasinonime ale lexemului *rândunică*.

Ca și în cazul construcției cu lexemul *floare*, însă, de data aceasta, în baza relației hiponimie – hiperonimie, de la structura *Cu o rândunică nu se face primăvară* s-a creat varianta (10) *Cu o pasăre nu se face primăvară* (www.m.ziare.com/21.02.2013), unde cuvântul *pasăre* este hiperonim și parasinonim al elementului lexical *rândunică*.

Fenomenele hiperonimie și hiponimie (care țin de parasinonimie) sunt destul de productive în generarea inovațiilor paremiologice după cele două tipare consemnate în dicționarele românești.

2.2. Parasinonimizarea elementului referențial prin numeral

În procesul creării variantelor paremiologice, termenul de referință poate fi actualizat nu doar printr-un element, ci chiar prin mai multe, ducând la manifestarea unei variații gramaticale a numărului acestuia. Schimbarea numărului (de la singular la plural) se realizează prin utilizarea unor numerele cu valoare mai mare, în locul lui *un/o* din construcțiile canonice. Spre exemplu:

(11) *Cu trei licee nu se face primăvară în învățământ* (www.renasterea.ro/11.07.2012).

(12) *Cu două-trei tranzacții nu se face primăvară* (www.wallstreet.ro/04.11.2010).

(13) *Cu 3 motoare și 4 modele nu se face primăvară* (www.hondafan.ro/28.01.2015).

Variantele paremiologice din această subcategorie au o răspândire destul de mare, fiind utilizate în procesul comunicării datorită valorilor expresive pe care le comportă. În plan semantic, structurile de față au rolul de a amplifica sensul consacrat al tiparului, care de la ‘un singur element nu schimbă aspectul problemei’ devine ‘mai multe elemente de același fel nu schimbă aspectul problemei’.

2.3. Parasinonimizarea nominalului din planul deznodământului

Mai rar, variantele paremiologice după modelul uzitat *Cu o floare nu se face primăvară* se pot obține și prin substituția parasinonimică a celui de al doilea element nominal al construcției, care se află în planul deznodământului. Spre exemplu:

(14) *Cu o floare nu se face parlament* (www.pozedecât.wordpress.com/17.11.2015).

(15) *Cu o floare nu se face parcare* (www.9am.ro/30.06.2006).

(16) *Cu o floare nu se face reformă* (www.petreanu.ro/16.03.2015).

Cât privește prototipul *Cu o rândunică nu se face primăvară*, se pare că nu cunoaște variante create prin substituția parasinonimică a elementului substantival *primăvară*. Acest fapt, credem, se explică prin gradul mai redus de utilizare a parimiei în discuție, în comparație cu cea organizată cu lexemul *floare*.

2.4. Parasinonimizarea ambelor nominale

Sporadic, inovațiile paremiologice după formele canonice analizate au la bază substituția parasinonimică a ambelor elemente substantivale, aflate în cele două planuri ale enunțului. Cu toate acestea, sensul variațiilor paremiologice rămâne același: ‘un singur element nu schimbă aspectul problemei’. Spre exemplu:

(17) *Cu un copac nu faci pădure* (www.forestnews.ro/07.04.2014).

(18) *Cu o Margaretă nu se face monarhie* (www.forum.softpedia.com/12.02.2015).

2.5. Parasinonimizarea ambelor nominale și a elementului verbal

Uneori, variantele paremiologice după structurile examinate își conservă tiparul (cu cele două planuri), fără însă a menține lexemul verbal și cele două nominale, acestea fiind înlocuite prin parasinonime. Inovațiile din categoria abordată (nerepresentative, de altfel) păstrează prepoziția, numeralul și negația din construcțiile-model, dar și semantismul consfințit al acestora. Spre exemplu:

(19) *Cu un fulg nu vine iarna!* (www.padas.ro).

(20) *Cu un like nu salvezi un bolnav de cancer!* (www.padas.ro).

3. Clase de substituție a nominalului referențial

Analizând variațiile paremiologice după structurile în discuție, am constatat că cele mai numeroase substituții parasinonimice vizează elementul referențial al construcțiilor. Variantele paremiologice de față pot fi grupate în câteva subclase, în funcție de substituentul parasinonimic, care poate fi:

a) nume comun animat/inanimat:

(21) *Cu un grec nu se face primăvară* (www.sport.hotnews.ro/05.11.2009).

(22) *Cu protestatari ... nu se face primăvară* (www.sebastianbargau.ro/19.09.2013).

(23) *Cu o diplomă nu se face primăvară* (www.myadobe.ro/11.03.2008).

(24) *Cu o **plajă** nu se face primăvară* (www.independentonline.ro/03.07.2013).

b) nume propriu (în special, nume de personalități, de persoane publice):

(25) *Cu un **Iohannis** nu se face primăvară* (www.dcnews.ro/21.11.2014).

(26) *Cu un **Goma** nu se face primăvară* (www.observatorcultural.ro/03.09.2010).

(27) *Cu un **Arafat** nu se face primăvară* (www.stiri.com.ro/18.01.2012).

În această subcategorie, o valoare stilistică aparte au acele structuri în care elementul referențial este actualizat printr-un nume propriu derivat dintr-unul din clasa florilor, apropiind, astfel (prin relația hiperonimie – hiponimie), și mai mult construcția de modelul *Cu o **floare** nu se face primăvară*. Spre exemplu:

(28) *Cu un **Crin** ... nu se face primăvară* [*Crin* = Crin Antonescu, politician] (www.pandurul.ro/23.11.2009).

(29) *Cu o **Brândușă** nu se face primăvară* [*Brândușă* = Constantin Brândușe, politician] (www.zvj.ro/12.01.2012).

(30) *Cu un **Trandafir** nu se face primăvară!* [*Trandafir* = Teo Trandafir, vedetă TV și, pentru scurt timp, deputat PDL] (www.telegrafonline.ro/29.04.2010).

c) nume de instituție, de organizație:

(31) *Cu un **ambulatoriu** nu se face primăvară pe strada Viilor* (www.zcj.ro/30.08.2014).

(32) *Numai cu **DNA** nu se face primăvară* (www.dragoteanu.ro/09.12.2014).

(33) *Numai cu **Banca Centrală** nu se face primăvară* (www.bursa.ro/09.11.2009).

d) nume comercial/marcă/logou:

(34) *Cu o **Babească** nu se face primăvară* [*Babească* = marcă de vin] (www.provin.ro/18.10.2013).

(35) *Cu un **Flower Residence** nu se face primăvară* [*Flower Residence* = denumire a unui complex locativ] (www.fraudaimobiliara.ro/18.04.20120).

(36) *Cu o **frunză** nu se face nici primăvară, nici turism* [*frunză* = logoul turismului românesc] (www.ziare.com/13.12.2010).

e) nume din tehnologia informației (IT):

(37) *Cu un **click** nu se face primăvară* (www.observator.tv/11.03.2013).

(38) *Cu o **listare** nu se face primăvară* (www.stiri.eclub.ro/11.04.2012).

(39) *Cu o **aplicație** [PC] nu se face primăvară* (www.marketingportal.manager.ro).

f) nume din domeniul dreptului:

(40) *Cu o **lege** nu se face primăvară* (www.allencarr.ro/18.05.2011).

(41) *Cu o **condamnare** nu se face primăvară în corupția românească* (www.plaiuluminatu.ro/23.05.2013).

(42) *Cu o **amendă** nu se face primăvară* (www.youtube.com/24.04.2015).

g) nume din domeniul sportului:

- (43) *Cu un **penalty** nu se face primăvară* (www.stiri.tvr.ro/18.06.2014).
 (44) *Cu un **gol** nu se face primăvară* (www.infobraila.ro/10.04.2013).
 (45) *Cu un **egal** nu se face primăvară* (www.sportulcumingeamica.blogspot.com/2013).

h) nume din domeniul comunicării:

- (46) *Cu o **conferință** nu se face primăvară* (www.iqool.ro/25.06.2014).
 (47) *Cu o **reclamă** nu se face primăvară* (www.godja.ro/marketing).
 (48) *Cu un **slogan** nu se face primăvară* (www.mariusghilezen.ro/17.05.2012).
 (49) *Cu un **SMS** nu se face primăvară* (www.sursadestiri.net/02.03.2013).

i) nume afectiv:

- (50) *Cu un **sărut** nu se face primăvară* (www.karenakryptis.com/17.03.2011).
 (51) *Cu un **zâmbet** nu se face primăvară* (www.9am.ro/07.03.2010).
 (52) *Cu un **happy-end** nu se face primăvară* (www.acaile.blogspot.com/30.06.2008).

î) nume de plante, de legume, de fructe:

- (53) *Doar cu o **salată verde**, cu niște **ridichi** și cu **ceapă** nu se face primăvară* (www.renasterea.ro/06.04.2012).
 (54) *Cu o **țelină** nu se face primăvară* (www.garbo.ro/11.06.2010).
 (55) *Cu o **căpșună** nu se face primăvară* (www.foodstory.stirileprotv.ro/29.05.2015).

j) nume de obiecte vestimentare și de accesorii:

- (56) *Cu o **rochie cu buline** nu se face primăvară* (www.lafrivole.com/23.03.2015).
 (57) *Cu un **tricou** nu se face primăvară* (www.jocurinoigratis.net).
 (58) *Doar cu o **geantă** ... nu se face primăvară* (www.bookaholic.ro/11.02.2014).

Exemplele (21–58) reflectă cele mai întâlnite clase de lexeme, care apar ca substituate (parasinonime) ale cuvintelor *rândunică* și *floare* din tiparele analizate. Posibilitățile de actualizare a elementului referențial sunt însă nelimitate, fiind condiționate de situațiile extralingvistice concrete și de abilitățile creative ale participanților la actul comunicării. Nevoia de inovație este dictată și de efectele stilistice scontate de către locutori.

4. Expansiunea lexicală

Un alt procedeu de obținere a variantelor paremiologice este *expansiunea lexicală*, care constă în „introducerea unui element nou într-o structură ... tradițională” (Groza 2005: 75), făcând „referire mai precisă și mai sugestivă la o anumită situație din viața cotidiană” (Groza 2003: 353). Ca în cazul modalității precedente de inovație (*parasinonimizarea*), și aici, variantele își păstrează sensul inițial. Adesea, prin acest mijloc de creare a unor asemenea

forme de expresie, se realizează doar o întărire semantică a enunțului, o accentuare (fie a referentului, fie a deznodământului). Printre lexemele cu o astfel de funcție, amintim adverbele *doar*, *numai*, *nici*, *niciodată*, *chiar*, *prea* și adjectivul *singur*, -ă. Spre exemplu:

(59) *Numai cu o floare nu se face primăvară* (www.youtube.com/14.03.2011).

(60) *Cu o floare **chiar** nu se face primăvară* (www.read-my-mind.ro/04.12.2015).

(61) *Cu o **singură** rândunică nu se face primăvară* (www.ziuadecj.realitatea.net/02.10.2013).

Destul de frecvente sunt și variantele rezultate prin inserarea în structura canonică a determinantilor adjectivali sau a elementelor circumstanțiale, cu rol de precizare semantică a elementului referențial. Spre exemplu:

(62) *Cu o floare **luterană** nu se face primăvară* (www.revistatimpul.ro/24.02.2015).

(63) *Cu o floare **artificială** nu se face primăvară!* (www.cronicaromana.com/25.08.2008).

(64) *Cu o floare **în pom** nu se face primăvară* (www.altphel.ro/21.02.2014).

5. Restrângerea lexicală

O altă modalitate de formare a variantelor paremiologice, opusă celei de mai sus, este *restrângerea lexicală* sau *elipsa* (Groza 2005: 59–60), care rezidă în suprimarea unui element din construcția consacrată prin uz, fără a avea însă repercursiuni asupra conținutului semantic. În situația de față, un astfel de component îl reprezintă prepoziția *cu*. De fapt, eliminarea acesteia concordă cu organizarea parimiei din latină, unde avea formă neprepozițională. Spre exemplu:

(65) *O rândunică nu face primăvară* (www.brainly.ro/27.09.2014).

(66) *Un singur utilaj nu face primăvară* (www.radioesita.ro/29.12.2014).

(67) *Un om nu face primăvară* (www.responsabilitatesociala.ro/2014).

După cum observăm, elipsa prepoziției implică modificarea lexemului verbal, care de la pasiv (organizat cu cliticul reflexiv-pasiv *se*) devine activ.

Spre deosebire de expansiunea lexicală, procedeul examinat aici se dovedește a fi unul destul de neproductiv, atât din cauza limitării lexemelor pasibile la acest fenomen, cât și din cea a încetățenirii parimiei cu formă prepozițională.

6. Inversarea topicii

Conform lucrărilor de specialitate (Groza 2005: 84), un alt procedeu de creare a variantelor paremiologice este modificarea poziției componentelor din structură, adică *inversarea topicii*. Acest tip de variație are drept scop focusarea pe un alt constituent al construcției. Cel mai adesea, focalizarea poate fi îndreptată asupra elementului verbal și al celui substantival din planul

deznodământului. Mult mai rar, acest fenomen vizează și negația, scoțând în evidență însă componentul referențial. Spre exemplu:

- (68) **Nu se face primăvară cu o rândunică** (www.vienela.ro/25.02.2015).
- (69) **Primăvara nu se face cu o floare** (www.seforaseah.blogspot.com/06.03.2015).
- (70) **Nu o rândunică face primăvara** (www.facebook.com/12.11.2015).

7. Procedee mixte

De foarte multe ori, procedeele de formare a variantelor paremiologice se interpenetreză, putând vorbi, astfel, de modalități mixte de inovare. Cel mai adesea, variațiile paremiologice sunt atât rezultatul substituirii parasinonimice, cât și cel al expansiunii lexicale. Spre exemplu:

- (71) **Cu o singură modificare nu se face primăvară** (www.ro.bigpoint.com/10.01.2015).
- (72) **Cu o primă de Paște nu se face primăvară** (www.turnulfatului.ro/06.04.2010).
- (73) **Cu demisia unui Crin nu se face primăvară** (www.vranceamedia.ro/05.03.2014).

De asemenea, în procesul inovației paremiologice, procedeul substituției parasinonimice interferează frecvent cu cel al inversiunii topicii. Spre exemplu:

- (74) **Nu se face primăvară cu un spin** (www.facebook.com/22.06.2014).
 - (75) **Nu se face primăvară cu un led** (www.valentinabucur.com/04.2015).
- Alteori, variantele paremiologice sunt obținute prin suprapunerea mai multor modalități de inovare, cum ar fi: substituția parasinonimică, expansiunea lexicală și inversiunea topicii. Spre exemplu:
- (76) **Nu se face primăvară doar cu o bere** (www.erepublik.com/21.03.2013).
 - (77) **Nu se face primăvară cu o singură bicicletă** (www.diez.md/28.02.2015).
 - (78) **Nu se face lan cu o singură floare** (www.ioanstoenica.com/28.03.2013).

8. Analogia paremiologică

În afară de fenomenele examinate, care duc la obținerea variantelor paremiologice, se întâlnesc și altele care, de asemenea, determină modificarea structurilor în discuție. În această categorie, se include și *analogia paremiologică*. Spre deosebire de substituția parasinonimică, de expansiunea lexicală și de inversarea topicii, analogia „nu dă naștere la variante, ci la unități ... noi, asemănătoare ca formă cu altele deja existente în limbă, dar diferite ca sens de acestea” (Groza 2005: 99).

În cadrul tiparului abordat, analogia paremiologică se manifestă în construcțiile nou-create, în care verbul a trecut de la forma negativă la cea pozitivă, cauzând modificarea sensului acestora, și anume: de la ‘un singur element nu schimbă aspectul problemei’ la ‘un singur element schimbă aspectul problemei’. Spre exemplu:

(79) *Cu o floare se face primăvară în lumea modei* (www.luxul.ro/31.03.2015).

(80) *Cu o carte se face primăvară* (www.romaniaregional.ro/20.02.2015).

(81) *Cu un zâmbet se face primăvară* (www.axente.ro/11.03.2008).

9. Concluzii

Variațiile paremiologice ale modelului examinat scot în evidență adaptabilitatea unei structuri (considerate fixe) la noile necesități contextuale/extralingvistice, dar și diversitatea formelor prin care se poate actualiza, în construcții de acest gen, același sens. Inovațiile paremiologice după prototipul în discuție au căpătat amploare, în special, în vorbirea colocvială și în stilul publicistic, unde se înregistrează un număr impresionant de variante ale celor două structuri echivalente. Prin crearea unor asemenea forme de expresie, se urmărește revigorarea/impulsionarea actului de comunicare și obținerea unor efecte stilistice aparte. De regulă, inovațiile paremiologice nu se impun în uz. Ele au doar o utilizare sporadică, vădit personalizată, ca urmare a manifestării necesităților dictate de context.

Cu o rândunică/cu o floare nu se face primăvară este un model dinamic, extrem de productiv, rămânând în continuare un tipar paremiologic deschis, cu posibilități infinite de substituție și de expansiune a celor doi termeni nominali din construcție.

BIBLIOGRAFIE

- Berg, I. I., 1968, *Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre*, București, Editura Științifică.
- Bernet, Charles, 1992, „Sur quelques expressions du français populaire d’aujourd’hui et leurs variants”, dans *Grammaire des fautes en français nonconventionnel. Actes du IV-e Colloque international organisé à l’École Normale Supérieure*, les 14–16 décembre 1989, Paris, p. 334–338.
- DȘL: Bidu-Vrăncianu, Angela, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997.
- Groza, Liviu, 1996, „Despre jocurile de cuvinte în frazeologia limbii române”, în *Limbă și literatură*, 41, nr. 2, p. 32–36.
- Groza, Liviu, 2003, „Tendențe ale frazeologiei românești actuale”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, vol. II, p. 351–360.
- Groza, Liviu, 2005, *Dinamica unităților frazeologice în limba română contemporană*, București, Editura Universității din București.
- Guiraud, Pierre, 1976, *Les jeux de mots*, Paris, Presses Universitaires de France.

-
- Margarito, Mariagrazia, 1990, „Du jeu de mots «hypertextuel» au nouveau moule semantico-syntaxique”, in *Actas do Colóquio de Lexicologia e Lexicografia*, 26–27 jun 1990, Lisboa, p. 48–59.
- Tomici, Mile, 2009, *Dicționar frazeologic al limbii române*, București, Editura Saeculum Vizual.
- Zanne, Iuliu A., 1895, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia: Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri*, București, Imprimeria Statului, Editura Librăriei Socecu & Comp., vol. I.

Carolina POPUȘOI
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

INFLUENȚE ROMÂNEȘTI ÎN LIMBA GERMANĂ DIN ROMÂNIA. TENDINȚE ACTUALE

ROMANIAN INFLUENCES IN GERMAN LANGUAGE IN ROMANIA.
NOWADAYS TENDENCIES

(Abstract)

German language in Romania (Rumäniendeutsch) is defined as standard over regional German, which is used first by Germans as their mother tongue, but also by many Romanians as a foreign language at an advanced level. Today it is a variety of German strongly influenced by Romanian. These influences touch all compartments of language: morphology, syntax, but above all the vocabulary. The most obvious phenomena here are direct loans, extended meanings, calques, contaminations, and word formation with prefixes and suffixes. These interferences can be seen in nowadays German newspapers and in texts written in German by certain institutions (high schools, universities, radio, television, the German consulate, organizations of Germans in Romania or Germans emigrated from Romania, of Germanic scholars, of translators etc.). These credible sources of written language offer relevant contexts for most of the features listed before. Nowadays tendencies of German language in Romania can be summarised as such: the number of loans from Austrian German and German dialects in Romania is declining, whereas Romanian loans become more and more numerous. The explanation is the influence of majority and numerous Romanian pupils in German schools in Romania.

Keywords: German language in Romania, interferences, Romanian loans, vocabulary, education.

Limba germană din România (Rumäniendeutsch) este definită ca fiind limba germană literară, supraregională, vorbită în primul rând de etnicii germani ca limbă maternă, dar și de un număr însemnat de români ca limbă modernă la un nivel avansat. Ea se prezintă astăzi ca o varietate a limbii germane puternic influențată de limba română.

Limba română ca limbă a majorității este cea care influențează cel mai mult limba germană folosită în România. Ea influențează atât înțelesul cât și forma cuvintelor. Astfel de exemple se găsesc în limba germană standard din țara noastră. Materialul cercetat pentru această lucrare provine din cele mai importante ziare de limbă germană de la noi, dintre anii 2009–2012. O mare parte a acestor ziare se găsesc și pe internet. Toate cuvintele prezentate aici au fost verificate în mai multe dicționare: dicționarele *Duden-online*, *Duden-ul pentru cuvinte străine* din 2007 și din 2010, în dicționarul de variante din limba germană al lui Ulrich Ammon (VWb 2004), precum și în *Dicționar de management al învățământului superior din România, român-englez-francez-german*, ai cărui autori pentru partea privitoare la limba germană sunt Ioan și Mariana Lăzărescu (DMISR 2001).

Aceste influențe ating toate compartimentele limbii: morfologia, sintaxa, dar mai ales lexicul.

În domeniul vocabularului, fenomenul cel mai des întâlnit este cel al împrumuturilor directe, urmat de extinderile de sens, calcurile, contaminările și formarea cuvintelor cu prefixe și cu sufixe. Aceste influențe se pot găsi în ziarele de limbă germană din România și în textele oficiale ale unor instituții (licee, universități, radioteleviziune, consulatul german, organizații ale nemților din România sau ale nemților emigrați din România, ale germaniștilor, ale traducătorilor etc.). Acestea sunt surse credibile pentru limba germană scrisă. Ele oferă contexte relevante pentru cele mai multe trăsături din cele amintite mai sus și pot constitui texte model. Din motive de spațiu, pentru a putea oferi aici o imagine cuprinzătoare asupra acestor influențe am renunțat la contexte. Ele pot fi însă găsite în teza noastră de doctorat și în alte articole ale noastre: *Limba germană din România – varietate sau enclavă lingvistică* (Serbac 2013), „Limba germană din România: interferențe în domeniul învățământului preuniversitar și universitar” („Rumäniendeutsch: Interferenzerscheinungen im Bereich des Unterrichts und des Hochschulwesens”, Serbac 2011), „Noi cercetări despre interferențele în domeniul învățământului în limba germană de astăzi din România” („Neue Forschungen über Interferenzerscheinungen im Bereich des Unterrichts im heutigen Rumäniendeutsch”, Serbac 2012a), „Limba germană din România – centru sau periferie? Influențe ale limbii române asupra limbii germane literare din România” (Rumäniendeutsch – Zentrum oder Peripherie? Einflüsse des Rumänischen auf die deutsche Schriftsprache in Rumänien. Ein Überblick aus der Perspektive der Varietätenlinguistik”, Serbac 2016).

Următoarele categorii de interferențe sunt deosebit de bine reprezentate:

1. Clasificarea tipurilor de interferențe

1.1. Interferențe în domeniul sensului

Sensul unui cuvânt nemțesc se schimbă sub influența unui cuvânt românesc asemănător ca sens. De cele mai multe ori, cuvântul păstrează toate sensurile

din limba germană, la care se mai adaugă încă unul. Aceste cuvinte prezintă extensii semantice. Acest tip de interferență afectează mai ales substantivele.

Agentur: germ. com. *Agentur* apare și în dicționarul *Duden-online* ca ‘birou de informații’ sau ‘birou pentru intermediari’; germ. rom. *Agentur*, *Reiseagentur* are și sensul de ‘agenție de voiaj’ după rom. *agenție*.

Baron: germ. com. *Baron* apare și în dicționarul *Duden-online* cu sensul de ‘titlu nobiliar francez ori purtătorul acestui titlu’; germ. rom. *Baron* are și înțelesul de ‘om bogat și influent într-un anumit loc’; după rom. *baron*.

Direktion: germ. com. *Direktion* se găsește și în dicționarul *Duden-online* cu două înțelesuri: ‘conducere’ și ‘direcție’ (învechit); germ. rom. *Direktion* înseamnă și ‘instituție administrativă dintr-un anumit domeniu, departament într-o instituție și într-un minister’, după rom. *direcție*, sens apropiat de cel din germana elvețiană: ‘minister al unui canton’ (*Duden-online*).

Einheit: germ. com. *Einheit* apare și în dicționarul *Duden-online* cu trei sensuri: ‘întreg (uniune)’, ‘unitate de măsură’ și ‘unitate militară’; germ. rom. *Einheit* înseamnă și ‘întreprindere, fabrică, departament dintr-o fabrică’, după rom. *unitate*.

Funktionär: germ. com. *Funktionär* e menționat și în dicționarul *Duden-online* ca ‘reprezentant profesional sau onorific al unei uniuni economice, sociale sau sportive, care acționează în numele unei astfel de organizații, servind intereselor ei’; germ. rom. *Funktionär* înseamnă și ‘funcționar’ după rom. *funcționar*; cf. elv. *Funktionär* ‘funcționar’ (*Duden-online*), sudt. *Funktionär* ‘funcționar mai înalt în grad (de orice fel)’ (Ammon 1995: 410).

Kabinett: germ. com. *Kabinett* apare și în dicționarul *Duden-online* cu patru sensuri: ‘încăpere pentru consfătuiri și lucru, mai ales la curțile princiare’ (învechit), ‘totalitatea miniștrilor, centru de predare și consfătuiri’ (în Germania de Est), ‘vin de categoria întâi’; germ. rom. *Kabinett* are și sensul de ‘spațiu amenajat pentru un anumit scop’, după rom. *cabinet*.

Kommune: germ. com. *Kommune* se găsește și în dicționarul *Duden-online* cu mai multe sensuri: ‘comună’ (‘sat, oraș sau ceva asemănător’) cu sensul de ‘cea mai mică unitate administrativă’, ‘comunitate care locuiește în același loc’; germ. rom. *Kommune* înseamnă și ‘sat mai mare, unitate administrativă ce include mai multe sate’, după rom. *comună*.

Lektion: germ. com. *Lektion* apare și în dicționarul *Duden-online* cu două sensuri: ‘lecție dintr-un manual, predată elevilor și sensul general de învățătură’; germ. rom. *Lektion* înseamnă și ‘oră de școală’, după rom. *lecție*; prezent și în elv., lux. (Ammon 1995: 403); corespunde sensului l.b. din *Duden-ul online* ‘(termen învechit de pedagogie, încă regional) oră de predare, oră de școală (mai ales într-un curs, într-o serie de prelegeri)’.

Lizenz: germ. com. *Lizenz* se găsește și în dicționarul *Duden-online* cu sensul de ‘drept de liberă practică’; germ. rom. *Lizenz* are și înțelesul de ‘examen de absolvire a facultății’, după rom. *licență*.

Mediatisierung: germ. com. *Mediatisierung* apare și în dicționarul *Duden-online* cu două înțelesuri: ‘supunere, subordonare’ (termen de istorie) și ‘răspândirea tot mai mare a mijloacelor electronice de comunicare în masă’ (folosit adesea în sens peiorativ); germ. rom. *Mediatisierung* înseamnă și ‘faptul de a fi făcut cunoscut prin mijloacele de comunicare în masă’, după rom. *mediatizare*.

Patriarchalkirche: germ. com. *Patriarchalkirche* apare și în dicționarul *Duden-online* însemnând ‘biserica principală’; germ. rom. *Patriarchalkirche* înseamnă și ‘biserica din complexul Patriarhiei’; după rom. *biserica patriarhală*.

Präfekt: germ. com. *Präfekt* se găsește și în dicționarul *Duden-online* cu patru sensuri: ‘înalț funcționar civil sau militar în Roma antică’, ‘conducător misionar catolic însărcinat cu sarcini speciale’, ‘cel mai în vârstă elev dintr-un internat, care îi supraveghează pe ceilalți’ ș.a.; germ. rom. *Präfekt* înseamnă și ‘funcționar numit (de obicei) politic în fruntea administrației județene’ (asemănător cu al doilea sens din dicționarul *Duden-online*: ‘cel mai înalț funcționar din administrația unui departament (în Franța) ori a unei provincii (în Italia)’), după rom. *prefect*.

Präfektur: germ. com. *Präfektur* se găsește și în dicționarul *Duden-online*; germ. rom. *Präfektur* înseamnă și ‘instituția condusă de un prefect’, după rom. *prefectură*.

Profil: germ. com. *Profil* apare și în dicționarul *Duden-online* cu șapte sensuri, dintre care: ‘profil al feței’, ‘contur’, ‘secțiune, tăietură’, ‘(trăsături de) caracter’ ș.a.; germ. rom. *Profil* înseamnă și ‘domeniu, specialitate’, după rom. *profil*.

Schulprogramm: germ. com. *Schulprogramm* se găsește și în dicționarul *Duden-online* cu două sensuri, printre care acela de ‘raport anual al școlilor conținând prezentări ale cadrelor didactice, prin care instituția de învățământ dorește să își dovedească nivelul profesional’; germ. rom. *Schulprogramm* are și înțelesul de ‘programă școlară’ după rom. *programă școlară*; prezent și în elv., lux. (Ammon 1995: 404).

Theateragentur: germ. com. *Theateragentur* se găsește și în dicționarul *Duden-online*; germ. rom. *Theateragentur* înseamnă și ‘casă de bilete (unde se pot cumpăra bilete la teatru)’ după rom. *agenție teatrală*.

1.2. Interferențe în domeniul formei

1.2.1. Împrumuturi directe

Împrumuturile directe reprezintă cea mai simplă formă de îmbogățire a vocabularului. Cele mai numeroase sunt substantivele.

Advokatur: apare și în dicționarul *Duden-online* cu mențiunea ‘limbaj de specialitate, altfel ușor învechit’; și elv., iar în Austria și Germania e învechit (VWb: 22); în germana din România mai există și astăzi datorită rom. *avocatură*.

Athenäum: din rom. *Ateneu* ‘clădire publică, monument istoric din București, destinată concertelor simfonice și evenimentelor culturale deosebite’; cf. lux. *Athenäum* ‘gimnaziu (liceu) umanist’ (Ammon 1995: 400); apare și în dicționarul *Duden-online* cu sensul de ‘templu al zeiței Atena’.

Baba Dochia: din rom. *Baba Dochia*, personaj mitologic românesc.

Boboteaza: din rom. *Boboteaza*, sărbătoare ortodoxă din 6 ianuarie.

Bulibasse: din rom. *bulibașă* ‘conducătorul unei comunități de romi’.

Bulz: din rom. *bulz* ‘bulgăre de mămăligă umplută cu brânză de oaie’.

Camion: din rom. *camion*, termenul din germana comună fiind *Lastkraftwagen*; prezent și în elv., lux., ostb. (Ammon 1995: 403, 416).

Coiffeur: din rom. *coafor*, termenul din germana comună fiind *Friseur*; prezent și în elv., lux. (Ammon 1995: 275, respectiv 403).

Colinde: din rom. *colinde*, cântece tradiționale românești de Crăciun.

Cozonac: din rom. *cozonac*, termenul din germana comună fiind *Striezel*.

Fanariot: din rom. *fanariot* ‘nume dat în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea domnilor Țării Românești și ai Moldovei, recrutați dintre dregătorii greci din cartierul Fanar din Istanbul’.

Hora: din rom. *horă*; apare și în dicționarul *Duden-online* cu explicația incompletă ‘dans popular românesc’; termenul din germana comună este *Reigen*.

Hydrozentrale: din rom. *hidrocentrală*, termenul din germana comună fiind *Wasserkraftwerk*.

Korkodusche (pl.): din rom. *corcodușe*, termenul din germana comună e *gelbe Mirabellen*.

Magazin: din rom. *magazin*, termenii din germana comună fiind *Geschäft* și *Laden*; apare și în dicționarul *Duden-online* cu mai multe înțelesuri, printre care: ‘depozit’, ‘revistă’, ‘emisiune la radio sau la televizor care tratează diferite teme’ ș.a.; în dicționarul de cuvinte străine *Duden-Fremdwörterbuch* (2007), sensul de ‘magazin, prăvălie’ e menționat ca fiind învechit.

Metropolie: din rom. *mitropolie* ‘sediul Mitropoliei, biserica Mitropoliei’; termenul nemțesc este *Metropolitankirche*.

Mikrobus: din rom. *microbus*; termenul nemțesc obișnuit este *Kleinbus*.

Mineriade: din rom. *mineriadă* ‘invazie a minerilor în București pentru susținerea puterii politice din acel moment, în anii 1990 și 1991’.

Motz: din rom. *moș* ‘locuitor al Țării Moșilor’.

Offizialität: din rom. *oficialitate* ‘persoană oficială’, *offizielle Person* din germană.

Opincar: din rom. *opincar* ‘purtător de opinci, țaran, român’.

Orthodoxismus: din rom. *ortodoxism*, folosit (în mod greșit) în loc de *ortodoxie* ‘credința ortodoxă’.

Patisserie: din rom. *patiserie*; în germana comună învechit (*Duden-online*), termenul folosit azi fiind *Konditorei*; prezent și în elv., lux. (Ammon 1995: 404).

Patriarch: din rom. *patriarh* ‘conducătorul Bisericii Ortodoxe Române’ (definiție asemănătoare și în dicționarul *Duden-online*, cu referire la biserica ortodoxă în general).

Patriarchie: din rom. *patriarhie* ‘conducerea Bisericii Ortodoxe Române’.

Pope: din rom. *popă* ‘preot’; dicționarul *Duden-online* îl definește ca fiind ‘preot ortodox de mir’, cu referire însă doar la spațiul slav; termenul folosit în germana comună este *Pfarrer*.

Rabla: din rom. *rablă* ‘mașină veche, stricată’.

Ruga: din rom. *rugă* ‘sărbătoare ortodoxă, hramul bisericii’ (nicio asemănare de sens cu *Ruga* ‘cută a pielii, a unei mucoase’ din *Duden-Fremdwörterbuch* 2007).

Securist/Sekurist: din rom. *securist* ‘angajat al Securității’.

Talcioac: din rom. *talcioac* ‘piață de vechituri’, termenul din germana comună este *Flohmarkt*.

Tokane: din rom. *tocană* ‘mâncare făcută din bucățele de carne și/sau legume prăjite la început cu ceapă’.

Tricolori (pl.): din rom. *tricolori* ‘jucător de fotbal din echipa națională a României’.

Trikolore: din rom. *tricolor* ‘steagul în trei culori al României’ (*Duden-online*: ‘steagul în trei culori [al Franței]’).

Trolleybus: din rom. *troleibus*; mai ales în elv. (*Duden-online*); termenul din germana comună *Oberleitungsomnibus*.

Trottoir: din rom. *trotuar*; vezi și elv., în rest ușor învechit (*Duden-online*); elv., ostb. (Ammon 1995, p. 271, 416), termenul nemțesc comun este *Bürgersteig*.

Zacusca: din rom. *zacuscă*.

Abrevieri:

CNP: din rom. *CNP*, *cod numeric personal*; în germana comună ar fi *Personenkennzahl*, *Personenkennnummer*, *persönlicher Kennnummer*, eventual comparabil cu *Sozialversicherungsnummer* (‘numărul social de asigurare’).

DN: din rom. *DN*, *drum național*; termenul din germana comună e *Hauptstraße*, *Nationalstraße*.

SMURD: din rom. *SMURD*, *Serviciul Mobil de Urgență, Reanimare și Descarcerare*; termenul cunoscut al serviciului respectiv în germana comună este *Notdienststelle für Wiederbelebung und technischen Rettungsdienst*.

1.2.2. Formarea cuvintelor

În cadrul procedeelelor de formare a cuvintelor, sunt active mai ales prefixul *ent-* și sufixul *-ung*.

Interferențe la prefixe: prefixul *ent-*

Entprofessionalisierung: calc (parțial) de structură după rom. *deprofesionalizare*.

entpunkten: după rom. *a depuncta*.

Interferențe la sufixe: sufixul *-ung*

Offizialisierung: după rom. *oficializare*.

Plafonierung: în dicționarul *Duden-online* apare doar infinitivul substantivizat *das Plafonieren*; *plafonieren* (mai ales elv.), cu același sens ca în limba română: ‘a opri, a pune o limită maximă’ (*Duden-online*); germ. rom. *Plafonierung*, după rom. *plafonare*.

1.2.3. Contaminarea

Fenomenul contaminării este și el prezent sub forma influenței reciproce între un cuvânt românesc și unul nemțesc.

Ota: ‘bunic’, contaminare între rom. *tata* și germ. com. *Oma*.

Otata: ‘bunic’, contaminare între rom. *tata* și germ. com. *Omama*. Termenul folosit pentru ‘bunic’ în germana comună este *Großvater*.

1.2.4. Calcuri

Cea mai bine reprezentată categorie de calcuri este cea a compuşilor formați din două substantive, dar există și compuși alcătuiți dintr-un adjectiv și un substantiv. Dintre numeroasele exemple dăm aici doar câteva:

Acceleratzug: după rom. *tren accelerat*. Un termen apropiat din germana comună ar fi *Schnellzug* ‘expres, intercity’ sau învechitul *D-Zug* (*Durchgangszug*).

Ackerbaulyzeum: după rom. *liceu agricol*.

Essensbon: după rom. *bon de masă*.

Forstlyzeum: după rom. *liceu forestier*.

Kunstlyzeum: după rom. *liceu de artă*. Termenul nemțesc comun e *Kunstgymnasium*.

Personalcode: după rom. *cod personal*.

Weinbaubrigade: după rom. ‘brigadă de viticultori, echipă organizată de lucrători în vie’ (în gospodăriile colective, în vremea comunismului).

Zivilgesetzbuch: după rom. *cod civil*; și elv. (*Duden-online*); termenul din germana comună este *bürgerliches Gesetzbuch*.

1.2.5. Sintagme

Se întâlnesc adesea traduceri cuvânt cu cuvânt ale sintagmelor românești:

mit halber Norm: din rom. *o jumătate de normă*; în germana comună se folosește substantivul compus *Teilzeitarbeit*.

mit voller Norm: germ. com. *Vollzeitarbeit*, din rom. *cu normă întreagă*.

Se observă unele concordanțe cu germana din Elveția, din estul Belgiei și din Tirolul de Sud, zone aflate și ele sub influența limbilor romanice (franceza și italiana).

2. Interferențe în domeniul învățământului

Domeniul cel mai atins de interferențele cu limba română este cel al învățământului. Acesta are o terminologie proprie, atât de diferită de cea din Germania, încât se poate ajunge la neînțelegeri în comunicare. Următoarele exemple sunt grăitoare în acest sens:

În germana de la noi, *înscrierea* e *Einschreibung* și *înmatricularea* e *Immatrikulation*, pe când în Germania acești termeni sunt sinonimi pentru că acolo nu e vorba de două procese diferite.

Învățământul la zi este denumit la noi prin calcul *Tagesunterricht*, în loc de *Vollzeitstudium*. Înțelesul substantivului *Kurs* este influențat de cel al substantivului *curs* din românește, însemnând și ‘oră de curs, un singur curs’, pe când în Germania acesta înseamnă ‘totalitatea cursurilor dintr-un semestru sau dintr-un an la o anumită materie’. Pentru a denumi un *singur* curs se folosește termenul *Veranstaltung*.

Dintre actele de studii, *foaia matricolă* pentru studiile deja încheiate e denumită la noi prin calcul *Matrikelblatt*, în vreme ce echivalentul corect ar fi *Studienleistungen*, iar *Matrikelblatt* înseamnă o adevăriniță care conține și notele obținute până în momentul respectiv (Serbac 2011).

Influența limbii române se manifestă, așadar, mai ales în domeniul învățământului. Explicația este de natură sociolingvistică: numărul covârșitor de elevi români din unitățile de învățământ cu predare în limba germană (ca limbă maternă). Numărul vorbitorilor români e comparabil cu cel al nemților din România, dacă ne gândim că după ultimul recensământ mai sunt în țara noastră cam 50.000 de germani, în vreme ce numărul elevilor români care studiază germana e de peste 20.000. Cei mai mulți copii din școlile și grădinițele de limbă germană de la noi provin din familii mixte sau din familii românești (Lăzărescu 2013: 384). Și Ulrich Ammon observă că, împutinându-se elevii vorbitori nativi din școlile germane, locul acestora a fost luat de elevii români (Ammon 1995: 417).

Johanna Bottesch este cea dintâi care îi include în comunitatea vorbitoare de limba germană și pe vorbitorii români (Bottesch 2008: 351). Ne alăturăm acestei păreri și credem că datele de mai sus o susțin.

3. Austriacisme, cuvinte dialectale și românisme

În limba germană din România coexistă termeni din germana din Austria, din Germania și împrumuturi din română, ele putând apărea chiar în același text. Este și cazul substantivului *clătite*, care apare ca *Palatschinken* (austriacism), *Eierkuchen* sau *Pfannkuchen* (termen din germana comună) și *Klettiten* (românism).

Cuvintele provenite din germana austriacă sunt înlocuite din ce în ce mai mult de corespondentele lor din germana comună. Astfel, la multe dintre dubletele semnalate de Peter Kottler (1986: 248) în anii '80 austriacismele sunt dispărute sau pe cale de dispariție din uzul comun. *Gefrorenes* i-a lăsat locul lui *Eis* ‘înghețată’, *Karfiol* lui *Blumenkohl* ‘conopidă’, *Nudelwalker* lui *Nudelholz* ‘sucitor’, *Tuchent* lui *Daunendecke* ‘plapumă de puf’, *Zieche* lui *Kissenüberzug* ‘față de pernă’ și *Karnische* lui *Vorhangsstange* ‘galerie pentru perdele’.

Cuvintele provenite din dialectele săsești și șvăbești ale nemților din România au fost și ele aproape în întregime înlocuite de corespondentele lor din germana comună. De exemplu, *stockhoch* este în regres în favoarea lui *einstöckig* ‘cu un singur etaj’ (Serbac 2014).

4. Concluzii

Limba germană din România prezintă anumite tendințe. Ele se pot rezuma astfel: numărul austriacismelor, al teutonismelor și al cuvintelor germane provenite din dialecte este în scădere, în vreme ce românismele devin tot mai numeroase. Acest fenomen se poate explica prin influența populației majoritare românești și prin numărul mare de elevi români în școlile cu predare în limba germană.

Se poate spune că aceste interferențe sunt atât de numeroase încât pot îngreuna înțelegerea de către un cunoscător al germanei comune a unui text. De aceea ar fi important ca ele să fie cuprinse într-un dicționar al limbii germane.

BIBLIOGRAFIE

- Ammon, Ulrich, 1995, *Die deutsche Sprache in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Das Problem der nationalen Varietäten*, Berlin, New York, Walter de Gruyter.
- Bottesch, Johanna, 2008, „Rumänien”, în Eichinger, Ludwig M., Albrecht Plewnia, Claudia Maria Riehl (eds.), 2008, *Handbuch der deutschen Sprachminderheiten in Mittel- und Osteuropa*, Tübingen, Günther Narr, p. 329–392.
- Kottler, Peter, 1986, „Besonderheiten der deutschen Sprache in unserem Land. Interferenzercheinungen”, în Markel, Michael (ed.), 1986, *Deutsche Literatur; Lehrbuch für die XI. Klasse*, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 247–257.
- Lăzărescu, Ioan, 2013, „Rumäniendeutsch – eine eigenständige, jedoch besondere Varietät der deutschen Sprache”, în Schneider-Wiejowski, Karina, Birte Kellmermeier-Rehbein, Jakob Haselhuber (ed.) 2013, *Vielfalt, Variation und Stellung der deutschen Sprache*, Berlin / New York, Walter de Gruyter, p. 371–391.
- Serbac, Patricia, 2011, „Rumäniendeutsch: Interferenzercheinungen im Bereich des Unterrichts und des Hochschulwesens”, în Diaconu, Mircea, Rodica Nagy ș.a. (ed.), *Discurs critic și variație lingvistică. Noi perspective de investigare: receptări, analize, deschideri*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, p. 261–263.
- Serbac, Patricia, 2012a, „Neue Forschungen über Interferenzercheinungen im Bereich des Unterrichts im heutigen Rumäniendeutsch”, în Sass, Maria (ed.), *Germanistische Beiträge*, 31, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, p. 142–152.
- Serbac, Patricia, 2012b, „Übersetzungs- und Kommunikationsschwierigkeiten bei der Übersetzung von Studiendokumenten aus dem Rumänischen ins Deutsche”,

- în Superceanu, Rodica, Daniel Dejica (ed.), *Professional Communication and Translation Studies*, nr. 5, 1–2, p. 101–112.
- Serbac, Patricia, 2013, *Limba germană din România – varietate sau enclavă lingvistică / Rumäniendeutsch – Varietät oder Sprachinsel?* (teză de doctorat, Universitatea din București).
- Serbac, Patricia, 2014, „Mundartliche Einflüsse im Rumäniendeutschen”, în Lăzărescu, Mariana-Virginia (ed.), *Deutsch als Fremd- und Muttersprache im mitteleuropäischen Raum*, Berlin, Wissenschaftlicher Verlag, p.223–230.
- Serbac, Patricia, 2016, „Rumäniendeutsch – Zentrum oder Peripherie? Einflüsse des Rumänischen auf die deutsche Schriftsprache in Rumänien. Ein Überblick aus der Perspektive der Varietätenlinguistik” (în curs de publicare).

DICȚIONARE

- DMISR: *Dicționar de management al învățământului superior din România, român- englez-francez-german*, 2001. Nicolescu, Adrian (Hrsg.). Autoren für den deutsch-rumänischen Teil: Lăzărescu, Ioan und Lăzărescu, Mariana, Universität Bukarest, Livpress.
- Duden Fremdwörterbuch*, 2007: *Duden. Das Große Fremdwörterbuch*, 4., aktualisierte Auflage Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich, Dudenverlag.
- Duden Fremdwörterbuch*, 2010: *Duden. Das Fremdwörterbuch*, Bd. 10. Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich, Dudenverlag.
- Duden-online*: <http://www.duden.de/rechtschreibpruefung-online>.
- VWb: Ammon, Ulrich et al., 2004, *Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Lichtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol*, Berlin / New York, Walter de Gruyter.

PRESCURTĂRI

elv.	germana din Elveția
germ. com.	germana comună
germ. rom.	germana din România
lux.	germana din Luxemburg
ostb.	germana din Estul Belgiei
rom.	românesc
sudt.	germana din Tirolul de Sud

Patricia ȘERBAC
Universitatea Regensburg, Germania

NOUTĂȚI LEXICALE DE ORIGINE CHINEZĂ

RECENT CHINESE LEXICAL BORROWINGS

(Abstract)

Due to a huge distance between Romania and China, a linguistic influence of this language is not a large phenomenon. Yet, there are some lexical novelties, identified in our current press, which entered Romanian via other languages such as English and French. Our article deals with the study of these borrowings from an etymological and stylistical point of view. The influence of the language is far behind the economic and social connections between the two countries, since a large community of Chinese established in Romania a decade ago and became an important factor in commerce and gastronomy.

Keywords: language dynamic, borrowings, Chinese elements, gastronomy influence.

Diferențele culturale, dar și distanțele geografice fac din limba chineză un factor prea puțin implicat în fenomenul cunoscut drept dinamică a limbii române actuale. Totuși, civilizația chineză constituie un punct de reper în progresul omenirii, motiv pentru care influența ideilor, a filozofiei, a tradițiilor din acest colț îndepărtat de lume nu poate fi neglijată. Cultura acestei mărețe națiuni include construcții celebre (cine nu a auzit de Marele Zid Chinezesc, de Palatul Imperial sau de Templul Cerului?), cu o arhitectură elaborată și ingenioasă, literatură (în definitiv, a dat lumii doi câștigători ai Premiului Nobel pentru Literatură), pictură, sculpturi în jad și nu numai, ceremonia ceaiului, operă, venerarea florii lotusului, acupunctură, tradiții și ritualuri, gastronomie etc. Totodată, disciplinarea minții și a trupului se realizează prin intermediul numeroaselor forme de arte marțiale, tai chi sau Qigong, toate având la bază o profundă filozofie.

Primele contacte oficiale – aflăm de pe site-ul Ministerului Afacerilor Externe – au avut loc la Paris, în 1880, între Mihail Kogălniceanu și trimisul

special al Imperiului Chinez la Paris. Totuși, primele informații despre această țară le avem de la spătarul Nicolae Milescu, diplomat și călător din secolul al XVIII-lea. Relațiile diplomatice dintre România și Republica China s-au stabilit abia în 1939, au fost întrerupte în 1941 și reluate în 1949 (v. www.mae.ro). Astăzi, există relații care implică schimbul economic, educativ, cultural, științific, iar interesul celor mai tineri dintre români se verifică prin înființarea unor clase de liceu în care limba chineză se studiază ca limbă modernă (există chiar și Olimpiada de limbă chineză).

În studiul de față ne-am oprit asupra unui număr restrâns de unități lexicale a căror etimologie îndepărtată este limba chineză, datorită frecvenței tot mai mari a acestora în presa contemporană, știut fiind faptul că media audio-vizuală și scrisă înregistrează cel mai fidel noutățile de ordin lexical, semantic ori frazeologic. Numărul real al acestor termeni este, probabil, mai mare decât inventarul nostru, însă noi ne-am raportat strict la atestarea lor în presă. Intervalul avut în vedere pentru selectarea cuvintelor și a sintagmelor din presa actuală este aproximat între 1996–2012 (pot exista și datări anterioare acestei perioade). Termenii înregistrați și analizați, mai ales din perspectivă etimologică, nu au intrat direct în limba română, ci via limba engleză sau franceză. Domeniile reprezentative sunt medicina tradițională, filozofia și gastronomia, ultimul susținut și de apariția numeroaselor restaurante specializate care oferă delicatose din ce în ce mai gustate de români. Marile centre comerciale și-au îmbogățit ofertele în acord cu cererea și adeseori vedem pe rafturi varza *pak choi*, pasteles *wonton*, numeroase tipuri de sosuri exotice sau faimoasa tigaie *wok*. Nu trebuie pierdut din vedere nici numărul mare de comercianți chinezi care și-au creat propriile magazine și care contribuie la popularizarea (deocamdată restrânsă) a produselor, a ideilor, a concepțiilor de viață, a tradițiilor din propria țară.

Trebuie, totuși, să admitem că sursele cele mai bogate de material lingvistic le reprezintă publicațiile, respectiv articolele, cu scop persuasiv-publicitar de prezentare a zonelor turistice îndepărtate sau cele referitoare la evenimente socio-politice din Orientul Îndepărtat care au dominat primele pagini ale publicațiilor ultimelor două decenii și nu numai. Din acest motiv, cele mai multe cuvinte aparțin domeniului culinar, respectiv ariei medicină tradițională și filozofie, fiind strict legate de realitățile extralingvistice pe care le reprezintă.

Existența anterioară în limba română a unor unități lexicale de origine chineză este dovedită de înregistrarea lor în dicționarele din secolul trecut: DER inventariază 1 etimon chinez, DCR₂ – 3 cuvinte chineze, DCC – 24 de variante având la bază etimoane chineze, DNAR – 14 cuvinte chineze¹.

¹ Un volum de popularizare a realităților chineze, din 1983, conținea numeroși termeni din varia domeniului, care nu s-au impus, firește, dar care au reintrat, parțial, după 1990: *he* 'lotus', *qi* 'energie vitală', *Tai Ji Quan* 'exerciții fizice (*tai chi*)', *zhenjin fa* 'metoda acelor și a moxelor în acupunctură', *Mao-tai* 'rachiu făcut din semințe de

Lista care urmează grupează cuvintele selectate din punct de vedere **etimologic** și **referențial**, urmate de explicarea/definirea lor și de cel puțin unu-două citate reprezentative din presa română. Acolo unde există o definiție în citatul preluat, ni s-a părut inutilă reluarea acesteia.

1. Medicină tradițională, filozofie:

Bagua s. '(filoz.) simbolul echilibrului yin și yang, folosit în Feng Shui; desen octogonal chinez, înfățișând 8 triunghiuri în jurul unei oglinzi, folosit în arta chineză antică „I Ching”, prin care se prezicea viitorul’: **Bagua** *Ki a anului dvs. de naștere și a celui în curs vă va permite să vă descoperiți personalitatea energetică Feng Shui* (Supliment NE nr. 2/2004: 3–5); *La birou este esențial să identificați punctele cardinale, deoarece fiecare direcție reprezintă un anumit tip de energie definită de Bagua* (www.ziare.com 14.11.2009) (din engl. *ba gua*; EWE – din chineză *bā* ‘opt’ + *guā* – simbolul divinității).

chi s., var. *qi, ki* '(med.) energia vitală în medicina tradițională chineză’: *Este vorba de buna circulație a lui Qi (suflul vital) și a sângelui care ajută la păstrarea echilibrului* (E IV/1999: 104); *Feng Shui, arta antică chineză, este reprezentat simbolic de vânt (feng) și apă (shui), elementele cele mai importante ale universului. Această artă te învață cum să utilizezi în avantajul tău puterea fluxului energetic (pozitiv și negativ), acel așa-zis chi, care însuflețește fiecare lucru* (U II/2003: 40); *Veche de sute de ani, Reiki este o tehnică orientală de vindecare (dezvoltată de Dr. Mikao Usui, teolog japonez), care asigură curgerea liberă a energiei numită „ki” în japoneză, „chi” în chineză, „prana” în sanscrită* (E I/2004: 101); *Conform filozofiei Feng Shui, casa este o ființă care se hrănește cu energia – chi – care trebuie să circule nestingherită și să ajungă în toate colțurile locuinței* (The One V/2004: 132); v. și *Bagua* (din engl. *qi*; EWE – din chineză, *qi* ‘aer, respirație’).

Chi Nei Tsang sint. s '(med.) sistem chinezesc complet, de vindecare profundă (se mai numește și masajul de transformare a *qi*-ului organelor interne), care lucrează cu fluxul energetic al celor cinci sisteme principale din corp: sistemul vascular, sistemul limfatic, sistemul nervos, sistemul tendino-muscular și sistemul meridianelor de acupunctura’: **Chi Nei Tsang** – *În limba chineză „chi” înseamnă „energie”, iar „nei tsang” – „organe interne” [...]. E o tehnică de masaj inventată de călugării taoiști și constă în atingerea delicată a abdomenului pentru a stimula organele interne să funcționeze eficient* (Av IX/2002: 105); *Masajul Chi Nei Tsang elimină dizarmoniile provocate de emoții* (ZI ed. online 2.02.2008) (sint. chineză, via engl.).

Doin s. (med.): *În afară de ace, cel care practică acupunctura se poate servi în același scop de degete – digitopresiune sau de vechiul masaj Shiatsu (amintim chiar și Doin: tehnica chinezească, ce are la bază aceleași principii*

gaolin’, *po-mo* ‘tehnică monocronă de pictură’, *bai* ‘monolog muzical (la operă)’, *bin* ‘dialog muzical (la operă)’ etc (Ionescu 1983).

ale acupuncturii și ale masajului Shiatsu, care permite pacientului însuși să deblocheze energiile adunate în propriul organism printr-o simplă apăsare a punctelor superioare și inferioare); cel care practică acupunctura poate folosi Moxa, adică bastonașe de pelinăriță ce sunt arse în relație cu punctele energetice (NE nr. 2/2003: 17–19) (din engl. *DoIn*).

feng shui sint. s. (filoz.): În ultimii ani, **Feng Shui** a devenit o preocupare pe plan mondial [...]. Această filozofie urmărește reechilibrarea energiilor din mediul înconjurător și a energiilor fiecărui individ în parte, folosindu-se de diverse structuri pozitive, sunete, parfumuri, culori, simboluri (Av VII/2003: 66); Înseamnă că ești pregătit să te ghidezi după principiile **Feng Shui**, arta străveche de armonizare a energiilor, aplicabilă în orice domeniu (Cosmo, I–II/2004: 80); [...] în calitate de inițiatoare a conceptului **Feng Shui Estetic Naturoenergetic**, a acceptat să ne vorbească despre metoda sa de tratament (NE nr. 1/2004: 19); v. și *Bagua, chi* (din fr., engl. *feng shui*; PR – 1988; PL – din chineză *feng* ‘vânt’ + *shui* ‘apă’; EWE – sfârșitul sec. al XVIII-lea, din chineză *feng* + *shui* ‘vânt + apă’; ODNW).

Watsu s. (med.): **Watsu** este o formă de masaj shiatsu, practicată în apă (Av IX/2002: 105); Ședințele de **Watsu** au loc într-un bazin cu apă călduță și implică atât masajul cât și mișcările ușoare de dans (Av ed. online V/2007).

2. Alimentație:

dim sum s. c., var. *dim sim* (cuvânt din dialectul cantonez) ‘numele unei mâncări/fel de mâncare din bucătăria chineză, constând în găluște fierte sau prăjite, umplute cu diverse alte produse și consumate ca parte a unei mese sau ca simple gustări’: *La antreuri [...] maki și sushi, [...] blinis de pui caramelizat, won-ton. [...] Supele cele mai căutate sunt cele de ravioli Dim Sim sau crema de ciuperci de pădure, iar dintre salate, cea Thai pare cea mai origianlă* (E VII/2002: 129) (din engl. *dim sum, dim sim*; Ox; EWE – din chineză/cantoneză *tim sam* literal ‘mic centru’).

(*sos*) **hoi sin** s., adj. var. *hoi-sin, hoisin* ‘sos de soia, specific zonei asiatice’: *2 linguri sos hoi sin (ori sos de soia)* (Av VI/2004: 98); *Sosul hoi-sin se găsește în supermarketuri [...]* (Av VIII/2004: 82); *Coaste de porc cu sos hoisin* (Av IX/2007: 86) (din engl. *hoisin (sauce)*; EWE: cuvânt chinez/cantonez ‘delicatețuri ale mării’).

pak choi s. c. ‘varză chinezească’: *Adaugă ceapă [...] și pak choi (varză chinezească)* (Av II/2006: 89); *Cina: [...] legume cu frunze verzi: varza furajera, pak choi și spanac* (CSID ed. online XII/2008) (din engl. *pak choi*; EWE – din chineză *paāk ts’oi*, literal ‘legume albe’, Ox, APC).

wok s. n. (cuvânt din dialectul cantonez) ‘tip de tigaie adâncă specifică Asiei’: *Toate ingredientele sosului se pun în tigaie (wok), în afară de feculă și de uleiul de susan* (2000 Plus 10/1998: 56); *Felurile sunt preparate în wok, instrument arhaic al bucătăriei asiatice, care păstrează nealterate toate proprietățile ingredientelor* (E VII/2002: 129); *Într-un vas adâncit la mijloc*

(**wok**), *încinge uleiul la foc mare până începe să fumege* (Av V/2004: 102); *Încinge o tigaie neadezivă (preferabil un wok) și adaugă uleiul* (Av VI/2004: 98); [...] *n-a fost nicio problemă să-mi explice ce înseamnă „wok”* (U III/2005: 47) (din fr., engl. *wok*; PR – 1980; PL; Ox; EWE – a doua jumătate a sec. al XX-lea)

wonton s., var. *won-ton* (cuvânt din dialectul cantonez) ‘tip de paste; găluște din tăieței, cu diverse umpluturi, fierte sau prăjite’: [Pentru o rețetă de scoici cu vinete și sos de maioneză] *ulei vegetal, 12 porții de paste wonton* [...], *un sfert de linguriță de wasabi* [E IX/2001: 120]; v. și *dim sum* (din engl. *wonton*; Ox).

3. Sporturi, arte marțiale:

Qi Gong s., var. *Qigong*¹: *Formele Qigong, deși foarte variate, au în general o seamă de exigențe comune* [...] (F V–VI/1990: 31); **Qi Gong** – *combinația de exerciții de concentrare, respirație controlată și mișcare lentă dirijată revitalizează organismul și doar ai aplicat una dintre teoriile medicinei tradiționale chineze* (reclamă a unei agenții de turism – 2003); **Qigong** este un sistem de exerciții pentru trup și minte, păstrat din antichitate, care și-a dovedit eficiența pe deplin în patria lui de origine (Av XI/2004: 152) (din engl. *Qigong* < chineză *chi kung* ‘cultivarea energiei’).

tai-chi s. c., var. *tai chi* (din sintagma chineză *tai-chi-chuan*) ‘formă chineză de exerciții fizice caracterizate printr-o serie de mișcări foarte lente, asemănătoare mișcărilor din balet’: *Pe lângă concentrarea spirituală, Tai Chi dezvoltă puterea și flexibilitatea, îmbunătățind ținuta și echilibrul* (Cosmo I/2000: 37); *Ce legătură este între tai-chi, Falun Gong, spiritualitatea tibetană, budism, Aum, asceză, politică și crimă în masă?* (E XII/2002: 66) (din fr. *tai chi*, engl. *t'ai chi*; PR – 1978; PL; Ox; EWE).

wu shu s., var. *wushu* ‘artă marțială chinezească’: *Rezultate: puterea, flexibilitatea și viteza sunt elementele vizate de Wu shu* (Cosmo I/2000: 37); *Jet Li a fost prezent la Campionatul Mondial de Wushu* (Realitatea TV 14.11.2007) (din fr., engl. *wu shu, wushu*; Dimitrescu 2003: 154, cuvânt japonez, datat 1990; EWE – sfârșitul sec. al XX-lea, din chineză *wǔ shù* ‘tehnică militară’).

4. **Diverse** (incluzând cuvinte care au legătură cu realitățile chineze ori dezvoltări semantice recente):

hti s.: *Aceasta [pagoda – n.n.] se îngustează spre partea superioară, încoronată de un hti (element tipic al arhitecturii tradiționale a pagodelor;*

¹ „Qigong-ul este o sumă de exerciții prin care qi-ul (denumire dată în medicina tradițională chineză energiei existente în noi și în univers, indiferent de forma particulară sub care se prezintă) este controlată în vederea restabilirii sau întăririi stării de sănătate a individului” (Ene 1990: 67).

în formă de umbrelă). [...] De pe **hti** se înalță o giuretă încrustată cu pietre prețioase (Av V/2003: 162); De la baza voluminoasă în formă de bulb se ridică un trunchi aurit, care se îngustează spre elegantul **hti** – o „umbrelă” de fier aurită de care atârnă clopoței de aur și argint care sună ușor în bătaia vântului (www.replicahd.ro 11–17.11.2007) (etim. incertă).

ming-law s.: [Rețetă pentru „Rață Pekin”] Se pune rața la fiert în apă cu zahăr și oțet, timp de două minute [...]. Se bagă la cuptor (un cuptor special, vertical – **ming-law**), până se rumenește (BM IX/2004: 92) (probabil via engl., fr.).

Panchen Lama s. c. invar. (din cuvântul chinez *bānchán* și cuvântul tibetan *lama*) ‘grad imediat inferior celui de Dalai-Lama’: Începând cu 1713, aici a fost cetatea de scaun a celor care au deținut titlul de **Panchen Lama**, al doilea rang ca importanță în ierarhia religioasă tibetană, după Dalai Lama (Av II/2004: 126); În anul 1995, guvernul de la Beijing l-a respins pe tânărul ales de Dalai Lama pentru funcția de **Panchen Lama**, o altă demnitate înaltă în budismul tibetan [...] (EZ ed. online 22.02.2010) (din fr., engl. *panchen lama*; PR; PL; Ox; EWE).

Santa-Wu shu sint. s., var. *wushu santa*, *Sanda Wu hu* ‘(sport) școală de arte marțiale’: Ediția din acest an a Cupei României la **wushu santa** full contact s-a desfășurat la Constanța [...] (Evenimentul.ro 6.08.2001); [...] din păcate, mi-e imposibil să fac diferența între Zen-Do, **Santa-Wu Shu**, Thai Box, Kempo și alte școli de arte marțiale, deci, pentru a evita confuziile, le voi spune, simplu, karate (E VIII/2003: 91) (probabil din *sanda/sanshou* ‘luptă liberă’ + *wu shu*).

seychuan s., adj. ‘ceea ce este tipic zonei Sichuan din China; (alim.) contextual, tip de salată asiatică’: Salata **Seychuan**: 90000 lei (U III/2005: 152); Piper chinezesc (**Sichuan**). Este unul dintre ingredientele principale din amestecul de cinci condimente (Av ed. online II/2006) (după numele zonei Sichuan, din sudul Chinei; cf. engl. *Sichuan swollen stem mustard* ‘muștar chinezesc tsa-tsai’ – din provincia chineză Sichuan, *Szechuan pepper*, fr. *poivre du Sichuan* ‘piper japonez/chinezesc’ – APC).

yo-yo s. c. n., adj. (în sintagma *efectul yo-yo* – sens nou; din chineză, via filipineză): Când vrei să slăbești, de obicei ții o dietă drastică, slăbești, după care începi să mănânci din nou normal și... pui la loc tot ce ai pierdut, chiar și ceva în plus. Acest efect e numit „yo-yo” și nu face altceva decât să-l descurajeze și să-l demobilizeze pe cel care vrea să slăbească (Av II/2003: 97); Ca să nu apară efectul „yo-yo” (să nu se îngrășe la loc), fetele va trebui să se abțină [...] (U VI/2004: 112) (din fr. *yo-yo*, *yoyo*; MDN – ‘jucărie; joc’; PR – 1931; Ox; EWE – prima jumătate a sec. al XX-lea; inițial, cuvântul denumea o jucărie din Filipine; aici sens nou, probabil calc semantic după engl.)

Notăm faptul că în textele surse aceste cuvinte sunt scrise, de regulă, cu litere italice, marcându-se astfel recunoașterea lor drept xenisme. Totuși, acest fapt se întâmplă și cu acei termeni deja intrați în vocabularul comun: *Yang*, *Yin*, *kung-fu*, *ginseng* etc. Sensurile sunt precizate fie sub forma unei definiții (v. *qigong*), fie între paranteze sau între virgule.

O dezvoltare semantică, realizată, cel mai probabil, în limba engleză este, *yo-yo*, care desemnează astăzi, nu numai jucăria cunoscută încă de la începutul secolului al XX-lea, ci și efectul prin care cineva slăbește și se îngrașă la loc, cu o viteză asemănătoare obiectului destinat jocului. Tot din limba engleză a fost preluat și derivatul *seychuan*, care denumește un tip de salată, iar prin extindere, tot ceea ce este legat de zona Sichuan din China.

Un posibil compus într-o limbă intermediară (probabil, engleza) este termenul care denotă școala de arte marțiale *Santa-Wu shu/wushu santa/Sanda Wu shu* pentru care nu am identificat un etimon chinez.

Sub aspect **morfologic**, se observă că toate cuvintele cercetate intră în categoria substantivelor. Câteva sunt substantive compuse (*dim sum*, *pak choi*, *tai chi* etc.), altele sunt sintagme substantivale (*Chi Nei Tsang*, *feng shui*), deși diferențierea este greu de făcut. Combinația *hoi sin* ‘sos de soia’ poate funcționa ca substantiv sau ca adjectiv asociat cuvântului „sos” (ultima variantă având caracter pleonastic). Aceeași situație, a dublei clasificări, se întâlnește și în cazul lui *seychuan* sau *yo-yo*, care pot apărea ca substantive sau, mult mai frecvent, cu valoare adjectivală în sintagmele *salată/supă/ orez/pui seychuan*, *efectul yo-yo* (ultima, utilizată în nutriție).

Toate elementele înregistrate se comportă ca părți de vorbire invariabile, motiv pentru care nu s-a notat nicio formă de plural, ceea ce face dificil de menționat genul în care se înscriu aceste substantive. Nici în privința atașării articolului hotărât nu se poate face vreo observație, toate unitățile funcționând invariabil.

Pronunția acestor noutăți lexicale reprezintă un alt aspect dificil de clarificat, dat fiind faptul ca nu au avut timp să se adapteze regulilor limbii române, iar tendința este de a folosi variantele de pronunție din limbile intermediare sau, în unele cazuri, variante *românizate* forțat (de pildă *wok* este folosit atât în varianta fonetică [vok] sau în varianta engleză [wok], ultimul fiind mai frecvent în zona televiziunilor cu specific gastronomic, în care vorbitorii sunt români).

La nivel **stilistico-funcțional**, menționăm frecvența unor unități lexicale din domeniul medicinei tradiționale (au apărut numeroase forme de acupunctură, de masaj, alături de alți termeni care provin, de regulă, din limba japoneză – *moxa*, *reiki*, *shiatsu*), al filozofiei, al sportului și al gastronomiei¹.

¹ Pentru explicare unor termeni gastronomici, am apelat la seria revistelor de specialitate *BBC-Good Food* (ediția românească), la informațiile de pe internet (Wikipedia.org).

Trebuie să recunoaștem că sursele cele mai bogate le-au reprezentat acele reviste (publicații lunare – *Avantaje*, *Unica*, *Estetica*, *Look* ș.a.) care copiază sau reprezintă chiar variantele românești ale unor publicații străine (*Elle*, *Cosmopolitan*, *Beau Monde*, *Les Nouvelles Esthétiques*, *Marie Claire*) și în plus, acest tip de reviste se adresează unui segment restrâns de populație, ceea ce înseamnă o circulație mai redusă decât a cuvintelor înregistrate din cotidiene sau de la televiziuni. Mai mult, unele articole – cum ar fi cele despre călătorii în țările îndepărtate, despre arhitectură sau cele despre domeniul culinar – cuprind și cuvinte folosite accidental, adică termeni preluați din limba chineză fără a fi traduși ori, dimpotrivă, sunt explicați, dar nu au șanse de a se impune în limba în care au intrat, termeni transpuși în articol pentru originalitate, autenticitate.

Din cotidienele sau posturile de televiziune românești (*Evenimentul zilei*, *Realitatea TV* etc.) am reținut în general termeni legați de tradiții, sporturi, arte marțiale, alimentație. Foarte multe cuvinte noi provin din domeniul gastronomiei, datorită apariției numeroaselor restaurante specializate, din ce în ce mai vizitate de români.

Concluzie:

Dintre elementele înregistrate, s-au impus deja câteva din medicina tradițională și din artele marțiale (*chi*, *feng shui*, *tai chi*, *wu shu*, alături de mai vechiul termen *kung fu*), iar altele, din gastronomia celebră a Chinei sunt pe cale să se impună, ceea ce s-a întâmplat în Occident și în SUA, unde meniurile zilnice includ faimoasele pachetele de primăvară chinezești, rața Pekin, găluștile wonton, tăieței îmbibați în sosuri cu arome orientale, supe diverse etc.

SURSE

Av: *Avantaje* – revistă, ediția românească.

BM: *Beau Monde* – revistă, ediția românească.

Cosmo: *Cosmopolitan* – revistă, ediția românească.

CSID: *Ce se întâmplă, doctore?* – revistă.

2000Plus – revistă.

E: *Elle* – revistă, ediția românească.

Est: *Estetica* – revistă.

Evenimentul.ro – ediția online a ziarului *Evenimentul regional al Moldovei*.

EZ: *Evenimentul zilei* – ziar.

NE: *Les Nouvelles Esthétiques* – revistă, ediția românească.

RealitateaTV – canalul de televiziune *Realitatea*.

The One – revistă, ediția românească.

U: *Unica* – revistă.

www.replicahd.ro – săptămânal de opinie și informare al județului Hunedoara.

www.ziare.com.

ZI: *Ziarul de Iași* – ziar.

BIBLIOGRAFIE

- Dimitrescu, Florica, 2003, „Elemente japoneze recente în limba română”, în *Drumul neîntrerupt al limbii române*, vol. al II-lea, Cluj-Napoca, Editura Clusium, p. 147–185.
- Ene, Laurențiu, 1990, *Kinetoterapie orientală*, București, Editura Cronos.
- Ionescu, Haralambie Bică, 1983, *China. Miniaturi*, București, Editura Sport-Turism.
- Vintilă-Rădulescu, Ioana, 2007, *Limbile statelor lumii. Mică enciclopedie*, București, Editura Meronia.
- Walter, Henriette, 1997, *L'Aventure des mots français venus d'ailleurs*, Paris, Laffont.

SIGLE

- APC: Ana Maria Gal, *Alimente și preparate culinare din bucătăria românească și internațională. Dicționar explicativ român-englez-german-francez-italian*, București, Editura Allfa, 2007.
- DCC: Al. Graur, *Dicționar de cuvinte călătoare*, București, Editura Albatros, 1978.
- DCR₂: Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, Editura Logos, 1997.
- DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- DER: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediția românească, București, Editura Saeculum I.O. 2001.
- DNAR: Elena Trifan, Adrian Ioan Trifan, *Dicționar de neologisme și abrevieri recente*, Scrisul Prahovean – Cerașu, 2003.
- EWE: *Encarta World English Dictionary*, London, Bloomsbury, 2001.
- MDN: Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, ediția a VIII-a, revăzută, augmentată și actualizată, București, Editura Saeculum I.O., 2006.
- ODNW: *The Oxford Dictionary of New Words*, Oxford University Press, 1998.
- Ox: *Oxford English Reference Dictionary*, Second edition, revised, Oxford University Press, 2002.
- PL: *Le Petit Larousse Illustré*, Paris, 2003.
- PR: *Le Nouveau Petit Robert*, Paris, 2003.

Mădălina STĂNCIOI-SCARLAT
Școala Centrală, București

CONTRASTIVE ANALYSIS OF RITUAL PHRASEOLOGICAL UNITS (ALBANIAN-ROMANIAN-BULGARIAN)

ANALIZA CONTRASTIVĂ A UNITĂȚILOR FRAZELOGICE REFERITOARE LA RITUALURI

(Rezumat)

Frazeologia este unul dintre cele mai importante elemente care determină caracteristicile unei limbi, protejează timp mai îndelungat urmele sale de originalitate și tradiție. Forma interioară a unităților frazeologice este strâns legată de modul de viață al oamenilor, de tradițiile lor, de obiceiurile și viața lor socială. Prin urmare, aceste expresii pot fi studiate, atât în trecut, cât și în prezent. Frazeologia este ca un muzeu de cuvinte, de forme gramaticale care pot fi interne sau externe, arhaice, regionale,, toate fuzionate într-un singur sens. Acest lucru face posibil ca în corpusul total de unități frazeologice să putem distinge materialul lexico-semantic și stilistic, ca urmare a culturii limbii, spirituală și materială, ca un produs al diferitelor generații, care sunt în strânsă legătură cu tradițiile lingvistice și culturale. Din acest punct de vedere, formarea unităților frazeologice este legată chiar și de tradiția ritualurilor religioase și păgâne, care au de-a face cu mentalitatea, spirituală și cultural materială, precum și de credințe, ale căror elemente se materializează și în frazeologia referitoare la fenotipuri și stereotipuri umane. Scopul acestei lucrări este de a determina asemănările și deosebirile dintre unitățile frazeologice deacest tip în limbile balcanice (albaneză, bulgară, și română).

Cuvinte-cheie: frazeologie, ritualuri religioase, caracteristici lingvistice, limbi balcanice.

According to the fact that each part of the southeastern European civilization, in any epoch of the history has been part of a cultural, religious, political construction and it has to be analyzed in its complexity. In this

civilization where Albania takes part, is an area of fights, where the empires and other states always aspired and overrun; where orthodoxy, Catholicism and Islam meet each other and interlinked together except excision and areas of different ethno cultural and ethno linguistics coexistence (Doja 1999: 159).

Language and culture are seen as two interdependent systems (Nida 1999: 2–7), which means that they influence each other. The culture represents an important element in the process of communication and the phraseology interpret and reflect the cultural view of a society in the language. It is also the field of study that tries to give an explanation about the stable expression of a language which contains words referred to a cultural meaning.

According to Glaser's definition (1998:125) phraseological units are the units which indicate a phenomenon, an object, a process or a situation, belonging or relation beyond the object. She emphasized that this relations are a group of two or more lexicalized words in everyday usage of language which have a relative semantic and syntactic stability, which may be idiomatic, to contain stylistic issues and to show emphatic function in a text. In this manner, each language constructs them according to their nature, sometimes based on their own existed patterns. This is a way to develop them not only in the written language but even in spoken language (Thomaj, Lloshi 1972: 231).

Common points of the European phraseology sometimes are considered as a part of what is called "cultural European heritage". Menac (1987) presents an inventor of dozens common (supposed) European idioms, in six languages with different genetic relation, two Slavic languages (Croatian and Russian), two Germanic languages (German and English) and two Roman languages (French and Italian). Her analyze brought a considered number idiomatic coincidences in these languages (Pirreni 2005: 49). Another contrastive study of idioms by Jermo Korhonen (1991) covered nine European languages, German, Finnish, French, Italian, English, Swedish, Russian, Hungarian and Estonian, focused on the parallels and differences (full and partial) inter linguistic in a synchronic view. He refers to the term "cultural European heritage" based on the common origin and the ways of transfer from a language to another.

From this point of view, based on the definition of Balkan Sprachbund, different scholars have found linguistic similarities in folklore, proverbs and widely even in phraseology in Balkan Languages. These similarities have been object of study of many scholars who they are focused in the phraseology of Albanian language. We can mention the study about the phraseological units and parallels of linguistic idioms in Rumanian, Albanian, Greek and Bulgarian of P. Papahagi (1908), the short paper of A. Xhuvanit about the Rumanian-Albanian similarities (1958), or the study of J. Thomaj and Xh. Lloshi about the phraseological parallels of Albanian with other Balkan languages (1972).

The interest for these partial and fully types of studies for the Balkan languages may explain with the fact that in a small area and with a small population in number compared with other parts of Europe, are used many

languages which don't have genetic relation. A linguistic parallel, especially the phraseological ones, seems to be linked with the similar element of spiritual world of Balkan nations, which Sanfeld emphasized as one of the factors of "Balkan commune" (Thomaj, Lloshi 1972: 225). Based on this similar Balkan element, lexical similarities between the languages of Balkan are present and distinctive because "...it is in the nature of the phenomenon of convergence of languages, which in the field of lexical to create more analogies with the first contacts" (Thomaj, Lloshi 1972: 223).. Due to Glasser's concept, the phraseology doesn't present only as a nomenclature similarities, but as a linguistic perspective of a similar mentality, in this case of Balkan mentality.

Based on its own nature, the linguistic phraseology cannot be treated without relations with the lexical and grammatical categories, without the phenomenon of semantic development of the linguistic elements and mainly without the spoken speech (Thomaj et al. 1999: 9). In this phraseological material, used in the linguistic community, with certain features which are addicted by the territory and social conditions, we can find not only evidences of early form of language, of dialect and local dialects of a territory, but even evidences of mentality, culture, and way of life of its inhabitants.

From the experience of translating the Bible in many languages and based on the relation between language and culture, following Eugen Nida (linguist and famous in the field of the translation theory) and applying the concept of culture to the task of translation, Newmark (1988: 21) has determined that the intercultural communication is based on five types of subcultures: 1. ecologic culture; 2. linguistic culture; 3. religious culture; 4. material culture and 5. social culture. Each of these cultures cannot be presented separated; they cooperate with each other in the linguistic community marking their features during the time. In particular the phraseological units are the most interesting expression of cooperation and differentiation of these subcultures. From this point of view we can see some PhU in three Balkan languages, which doesn't have the same origin: Albanian, Bulgarian, Rumanian that we collected mainly from "Fjalori ballkanik frazeologjik" (Thomaj et al. 1999)

Among many phraseological units, in these three languages, we can mention similarities which come not only from the similarities of languages, but come from the way of imaging, meaning and the practice of rituals.

1. Fully similarities are justified by the general influence of the ritual and religious dogma in their own countries. More than Balkan similarities, they are usage from Bible which are present in most of the countries where is widespread the Christian religion and not only. One can obviously detect striking similarities, between the BPs in different languages, with the reason for this similarity being quite obvious. The explanation is probably the common source of the units, i.e. the Bible, hence – common imagery and subjects. Moreover, cultures of Christian nations share common religions, moral and

ethical values. As a result, we can speak of the so-called biblical universals in these languages (Dubrovina 2012). Religion is seemingly universal in all human societies and despite of cultural differences and variation from one society to another, the meaning and the practice of some rituals demonstrate certain feature in common as to warrant their being labeled religions (Ugwueye, Ezenwa-Ohaeto 2011: 174). In this way our imagination of such figures as God or Devil and the place when its stay is an image that comes a lot even from the literature or films, this makes possible an easily usage of expressions without based on the folk mentality.

In the three languages which are taken under discuss, are found a consideration number of expressions which are linked with the figure of Devil and their semantic-structure construction is the same, such as: *Alb. Si djalli nga temjani* / *Bul. като дявол от тамян като divoll ot temian* / *Rum. (A se teme) ca tãmtie* / ‘as devil by incense’; or *Alb. Vajti në djall* / *Bul. отувам по дяволите* / *Rum. A se duce la dracul; a da dracul; a-l lua dracul* / ‘has gone to the devil’. Here we can distinguish PhU *Alb. E dërgoi në djall* / *Bul. пращам по дяволите*; in relation with Albanian and Bulgarian, *Rum. A trimite (pe cineva) unde și-a înțarcat dracul copii* has a deeper semantic nuance considering devil’s breast as the feed, the origin of all the worst things. So, the expression in Rumanian has a pejorative nuance compared with the expression in Albanian and Bulgarian.

Culture-specific words are conceptual tools which reflect a society’s past experience of thinking about things in certain ways; and they help to perpetuate these ways. As a society changes, these tools, too, may be gradually modified and discarded (Goddard, Wierzbicka 1995: 58). In that sense it is necessary to analyze the use of term *Alb. djall/dreq* and *Rum. Dracul/Diavol*. Dana Luminița Teleoacă states that the pagan significance *draco* is to be found dialectally in Romanian – detail that highlights a “continuum” of the Roman; *dracul din vale* ‘the devil in the valley’, *dracul în Balta* ‘the devil in the puddle’, *mușcatul dracului* ‘bitten by the devil’ etc., these are phrases where the meaning of *drac* should be connected more to the pagan semantics *draco*. The same author states that it is only in Romanian *draco* that is the essential word for *devil* and this Christian meaning is common to all Romanian dialects (Teleoacă 2014: 193–194).

But and in Albanian are found the variants *djall/dreq*. Çabej states that the variant *dreq* is accepted by old Greek, not with the authentic pagan meaning, but it is fit in with the religious meaning influenced by the Christianity (Çabej argues this with the presence in Albanian of derived word *alb. dragua/dragoi* ‘snake’ from old Greek (1987: 316–317). As a result in Albanian many various PhU with word *dreq* have the same structure and meaning with PhU with *djall*, such as: *dreqi me të birin, i hipën dreqërit, dreqi me të birin*, but some of them are different, such as: *ka sa të hajë dreqi, e hëngri dreqi, ta hëngërt dreqi në bark* etc. where *dreq* is something that eats (probably a snake).

Teleoacă points out that the Romanian language also has the Christian *devil*, although it is not an inherited term. Even in Albanian, according to Çabejt, *djall* has possibility to be word from old Greek which has penetrated in Albanian through Latin, became a word of the authentic lexical corpora of Albanian. For historical reasons, Çabej prefers to consider it having Latin origin bringing as an argument its usage in both Albanian dialects and in the field of Church's old rituals (Çabej 1987: 258–259).

The important ritual of Christian religious, such as Christmas and Easter (raise) have their importance in celebrating them as official feasts (this is especially for Albanian where coexist three religions). It is important to be emphasized that the similarity of fasting (for Christianity, Alb. “Kreshmë”) as a ritual and ramazan (for Muslim Alb. “Ramazan”) makes easy the usage of such phraseological units such as: Alb. *Mban kreshmë / Mban ramazan*; Bul. *на пост и молитва съм* / Rum. *A ține post* (Bantaș, Levițchi, Gheorghiu 1998: 334) ‘refuse to eat, to keep fast’.

The right hand, probably in part due to the fact that most people are right-handed, is traditionally the hand of blessing and greeting in many cultural settings, a convention found in Scripture and Tradition. For example, Jesus places the sheep on his right hand but the goats on his left; he himself is “seated at the right hand of the Father”; at God’s “right hand are blessings forevermore”, and so on. In sacred images, Jesus is depicted raising his right hand in blessing. Even today, we use our right hand for handshakes or salutes; we are familiar with the phrase “the right hand of fellowship” and so forth. So the action to make the Crosse with the left hand is something wrong, unbelievable or unthinkable. As a result, Phu Alb. *Të bësh kryq* (me dorën e majtë) / Bul. *да се прекръстии с лявата ръка* / Rum. *A-si face cruce cu stînga* ‘to make the cross with the left hand’ has the same semantic structure in the three languages.

2. Based on the concept of H. Burger (2003: 66) that “motivation means that the meaning of a phraseologism can be understood by way of the free meaning of the unit or the meanings of its component parts”, partial similarities may be determined the phraseological units, whose meanings are represented or are based in the same rituals but due to the linguistic and non-linguistics conditions, they have determined an element or another one from the ritual process as more important. Furthermore, some types of phrasemes are strongly tied to a particular cultural background and transmit cultural elements through their image components (Dobrovol’skij, Piirainen 2005). If in Albanian and Bulgarian the expression Alb. *I uthi kryqin* ‘to kiss some body’s Cross’ Bul. *преварвам в гроба* ‘to kiss somebody’s tomb’, is linked with the tomb’s stone or tomb as a final element for the death, in Rum. *A da ortul popii, a da pielea popii* the expression referred to the pagan ritual of the mythology, Kreont’s

payment (coin) to pass in Paradise, based on the ritual point of view as a payment for the priest.

In the case of the PhU Alb. *Puth kryqin* ‘kiss the Crosse’, in Bul. *влизам на пона в джоба* ‘to enter in the priest pocket’, different from Albanian, it is the priest who becomes the representative of passing in Paradise or in the other world (in the pocket of) while in Rumanian has the same meaning as it is mentioned above, but with a demonstrative to express the time (before) Rum. *A da ortul popii înaintea altcuiva* ‘to pay the coin to the priest in advance’.

The figure of cleric in the Albanian mentality has been saint and holistic and a difficult situation could be expressed in a higher emotional level when in the center of these kind of situations is a priest. This is very clear in the expression Alb. *Kërcen prifti nga belaja* the priest dance in Rum. this expression unlike Albanian is linked with a character (person) who has to do the religious ritual Rum. *Bea Grigore aghiazma!* / in bulg. PhU Bul. *ом зор хоро узрае* is based on the lexeme of dancing, but the subject will be anyone.

In the case of the PhU Alb. *Nuk i kam thyer poganikun* breaking of the scone (Alb. *poganik* – a type of scone that is brought in the family where a newborn baby was born) means even the process when the parents named their baby, in Bulgarian is linked with the process of baptizing: Bul. *да не съм го кръщавал*. This PhU in Rum. *A nu cunoaște pe cineva de aproape* (FBF) is not a proper phraseology.

Some of PhU which are taken under consideration have equivalents in the semantic of phraseology, but semantic of their elements doesn't have relation between each other. In Albanian PhU Alb. *Siç tregojnë bathët* is based on the calculation of the time of Easter based on an old story as anecdote from the folklore of Southern Albania. A priest that did not have a calendar, he calculates the beans. One day, he forgot to number the beans and the inhabitants asked when the Easter was, he answered: “*Siç tregojnë bathët e mia do bjerë vonë sivjet*” (As my beans tells, it will be later this year). *Batha* (a kind of bean- lat. *fava vicius*) in pagan and religious belief represent a mysterious plant (started with the Pitagora's legend and after with the interpretation of the disease of favism). In Bulgarian, the main element is the smell Bul. *Ако се съди по миризмата*, while in Rum. from visual signs: Rum. *Pe semne, după cum se vede*.

PhU Alb. *Lyp për derë e ndan për shpirt* is an expression where the second part is linked with the ritual of memorial of the death people, to share coffee, corn or food for the spirit of the death to the people who are related with the family of the death person. In this way, on the one hand, the family and friends will not forget the death person and on the other hand even “the death person” himself will not feel alone. The ritual of sharing for spirit often include the sharing of food even for the poor people, hoping that the death will be quite in the other world if his relatives make charity in the real world. So, the expression has connotation of helping the others, such in PhU Bul. *давам*

cu u puzata om zërba ‘to give you the shirt off your back’ / Rum. *Își dă și cămașa de pe el* (‘he gives even his shirt’) are similar.

PhU Alb. *Me frymën e shenjtë* ‘with Holy Spirit’ is Bible calk which has ironic connotation in Albanian, but in Bul. *на магия* ‘as a magic’ and in Rum. *Ca prin minune* ‘as a miracle’ the unit is supported by the noun with direct meaning *магия* ‘magic’ and by the name with direct meaning *minune* ‘miracle’.

In Albanian are interesting even the expressions that express or are structured based on the ritual diversity.

The confrontations between elements that faced the rituals and clerics of the two different religions create conflicts and these situations became source for phraseological units such as: *Ngrihu prift të ulet hoxha* ‘stand up priest seat to seat Muslim preacher’, in Bul. *стани куме кумицата да седне* ‘stand up the godfather to seat the godmother’ is linked with the gender level of the people who baptize the baby. In Rumanian PhU seems to be newer because its elements referred to the socialist period Rum. *A face schimbări de cadre* ‘change the personnel’ (but, it is to take in consideration and the translation).

The remark of the scholar Hristova-Bejleri (1996) that “in Bulgarian different from Albanian has more NF in which the comparison is made with objects linked with ritual images and religious beliefs even with ethnonyms, names of kin and professional names” must take into consideration with reserves while phraseological units are developed more in dialects and often their parallels are found in small dialectic communities or sub dialects.

As a conclusion, it can be mention that such similarities and equivalents can be found in many other expressions, but the dictionary in which we based our small corpora of expressions and some of the phraseological units in other languages expect Albanian cannot be considered such as mentioned above. But, on the other hand, it has to be emphasized that such contrastive observations can be the first steps for a general project for Balkan languages, including structure and semantic parallels in the level of dialects and sub dialects. In this way, it can be verified what T. Papahagi emphasized before more than 100 years that “...what is worth for Rumanian, it is worth more or less even for the all Balkan nations, because even their history has been more or less similar” (1908: 114). Many people have interpreted their universality and similarity as indicating the presence of a religious belief and practice in all human beings. In the same vein, every human society possesses a language. The language as “an implicit schemata of thinking”, through contrastive descriptions and inter linguistics similarities makes possible to point out inner linguistic relation within a common Balkan mentality.

SOURCES

- Bantaş, A., L. Leviçhi, A. Gheorghiu, 1998, *Dicționar frazeologic român-englez*, București, Teora.
- Thomaj, J., 2010, *Fjalori frazeologjik i gjuhës shqipe*, Tiranë, EDFFA.
- Thomaj, J., Xh. Lloshi, R. Hristova-Bejleri, K. Qiriazati, A. Melonashi, 1999, *Fjalori ballkanik frazeologjik*, Tiranë, Dituria.
- Българска Академия На Науките, Институт За Български Език, 1974, *Фразеологичен речник на български език*, София.

BIBLIOGRAPHY

- Burger, H., 2003, *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin, Erich Schmidt Verlag.
- Çabej, E., 1987, “Studime etimologjike në fushë të shqipes” III, Tiranë, AHSH.
- Doja, A., 1999, “Ethnicité, construction nationale et nationalisme dans l’aire albanaise: Approche anthropologique du conflit et des relations interethniques”, *Ethnologia Balkanica* (Ethnologia Balkanica), issue 03, p. 155–179 [www.ceeol.com].
- Dubrovina, K. N., 2012, “Study of Biblical Phraseology: general tasks and results”, *Series Modern Linguistic and Methodical-And-Didactic Researches*, Issue no 1 (1).
- Gläser, R., 1998, “The Stylistic Potential of Phraseological Units”, in Cowie, A. P. (ed), 1998, *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*, Oxford, Clarendon Press, p. 125–143.
- Goddard, C., A. Wierzbicka, 1995, “Key words, culture and cognition”, *Philosophica*, 55, 1, p. 37–67 (logica.ugent.be/philosophica/).
- Hristova-Bejleri, R., 1996, “Njësi frazeologjike që përmbajnë krahasim në shqipe e bullgarishte”. *Seminari i XVIII i gjuhës, letërsisë dhe kulturës shqiptare*, Tiranë, [http://www.albanian.dir.bg/studii/ezik/st-ez-5-sravnienie.htm].
- Korhonen, J. 1991, “Konvergenz und Divergenz deutscher und finnischer Phraseologie. Zugleich ein Beitrag zur Erläuterung der Verbreitung und Entlehnung von 73 Idiomen”, in Palm, Christine (ed) „EUROPHRAS 90“. *Akten der internationalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung Aske/Schëeden 12–15 Juni 1990*, Uppsala, Acta Universitatis Upsaliensis, p. 123–133.
- Menac, A., 1987, “Gemeinsame semantische Gruppen in der Phraseologie der Europäischen Sprachen”, in Burger, Harald, Robert Zett (eds), *Aktuelle Probleme der Phraseologie*. Symposium 27–29. 9. 1984 in Zurich, Bern [etc], Peter Lang, p. 269–289.
- Newmark, P., 1988, *A Textbook of Translation*, London/New York, Prentice Hall Print.
- Papahagi, P., 1908, *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen* [http://www.albanianorthodox.com/tekste/albanologji/papahagi.pdf].

- Piirainen, E., 2005, “Europeanism, internationalism or something else? Proposal for a cross-linguistic and cross-cultural research project on widespread idioms in Europe and beyond”, *Hermes, Journal of Linguistics*, no 35, p. 45–75.
- Teleoacă, D. L., 2014, “Termes religieux herites du latin a diffusion restreinte dans la Romania”, *Revue roumaine de linguistique*, LIX, 2, p. 189–202.
- Thomaj, J., Xh. Lloshi, 1972, “Paralele frazeologjike të gjuhës shqipe me gjuhë të tjera të Ballkanit”, në *Studime mbi leksikon dhe formimin e fjalëve në gjuhën shqipe*, II, botim i ASHSH, p. 223–234.
- Ugwueye, E., N. Ezenwa-Ohaeto, 2011, “Religious Language: Problems and Meanings”, in *Unizik, Journal of arts and Humanities*, vol. 12, no 1, p. 173–187.
- Xhuvani, A., 1958, *Bashkëpërkime rumuno-shqiptare, Vepra II* (1990), ASHSH, p. 408–411.

Arsinela XHARA
Anyla SARACI (MAXHE)
University “Fan S. Noli”, Korce, Albania

LINGVISTICĂ ROMANICĂ

DID EARLY PAPIAMENTU HAVE PRE-NASALIZED CONSONANTS?

AVAIT LE PAPIAMENTO PRIMITIF DES CONSONNES PRÉ-NASALISÉES?

(Résumé)

En Papiamentu, des séquences du type consonne nasale + consonne obstruente sont attestées dans des mots d'origines diverses. La consonne nasale dans ces séquences ne remonte pas aux étymons des formes en question. Le présent article explore la possibilité que le Papiamentu ait eu des consonnes pré-nasalisées et suggère une explication de leur émergence par la diffusion de la nasalité, par la pré-nasalisation des obstruents, et en tant que reflets pré-nasalisés de consonnes nasales. Les séquences actuelles du type consonne nasale + consonne obstruente seraient le résultat du processus de décréolisation, par lequel les anciennes consonnes pré-nasalisées ont été réinterprétées comme des séquences du type consonne nasale + consonne obstruente.

Mots-clés: Papiamentu, diffusion de la nasalité, pré-nasalisation des obstruents, reflets pré-nasalisés des consonnes nasales.

1. Introduction

The aims of the present paper are: to show that Papiamentu may have had pre-nasalized consonants; to suggest how these pre-nasalized consonants may have emerged; to discuss the implications of the prior existence of pre-nasalized consonants in Papiamentu for the history of the language and its relationships to other creoles.

The Papiamentu data analyzed below are from dictionaries (Dijkhoff 1994, van Putte-de Windt & van Putte 2005, Kramer 2013) and from descriptions of the language (Lenz 1926, 1927a and 1927b, Lenz 1928, DeBose 1975, Kouwenberg & Murray 1994, Kouwenberg & Muysken 1995). The etyma of Papiamentu words are those indicated in Lenz (1926, 1927a, 1927b, 1928), Bouscholte (1969), Wood (1971), DeBose (1975), Munteanu (1996), and

Kramer (2013). The following abbreviations are used in the examples: D = Dutch; E = English; F = French; P = Portuguese; Pap = Papiamentu; S = Spanish.

2. The data

Modern Papiamentu does not have pre-nasalized consonants (Lenz 1926, DeBose 1975, Kouwenberg & Murray 1994, Kouwenberg & Muysken 1995, Munteanu 1996, Kramer 2004). However, the language exhibits word-medial sequences made up of a nasal and an obstruent (nasal + stop or, far less frequently, nasal + fricative or nasal + affricate) which occur unexpectedly in a number of forms (including variants) of Portuguese and/or Spanish origin as well as in loanwords from e.g. Dutch, English and French (see Lenz 1926, 1927a and 1927b, DeBose 1975, Dijkhoff 1994, van Putte-de Windt & van Putte 2005). Consider first nasal + stop sequences corresponding to an etymological stop:

- (1) /mp/
 - a. Pap (coll.) *pampel*¹ ‘paper’ < P/S *papel* (Lenz 1928: 203)
 - b. Pap *prensimpal* ‘main’ < P/S *principal* (Lenz 1928: 203)
 - c. Pap (Curaçao) *sumpinja* ‘thorn’ < P *espinha* (DeBose 1975: 61)
 - d. Pap *trompesa* ‘to stumble’ < P *tropeçar*/S *tropezar* (Lenz 1928: 203)
- (2) /mb/
 - a. Pap *pasombra*² ‘because’ < S *para sobra* (Munteanu 1996: 249)
- (3) /nt/
 - a. Pap *pretende*³ ‘to pretend’ < P/S *pretender* (Tinelli 1981: 9)
 - b. Pap *primintí* ‘to promise’ < P/S *prometer* (Lenz 1926: 1028)
- (4) /nd/
 - a. Pap *kuminda* ‘food’ < P/S *comida* (Dijkhoff 1994: 91)
 - b. Pap *landa* ‘to swim’ < P/S *nadar* (Lenz 1928: 203)
 - c. Pap *mendra* ‘to improve’ < P/S *medra* (mejorar) (Lenz 1928: 203)
- (5) /ng/
 - a. Pap *angúa* ‘needle’ < S *aguja* (Lenz 1928: 203)
 - b. Pap *bringa* ‘to fight’ < P *brigar* (Lenz 1928: 203)
 - c. Pap *brongosá* ‘to shame’ < S *avergonzar* (Dijkhoff 1994: 36)
 - d. Pap *hunga* ‘to play’ < S *jugar* (Lenz 1928: 203)
 - e. Pap *fruminga* ‘ant’ < P/older S *formiga* (Lenz 1927b: 889)
 - f. Pap *Minguel* ‘Michael’ < S *Miguel* (Munteanu 1996: 248)
 - g. Pap *nenga* ‘to refuse’ < P/S *negar* (Lenz 1928: 203)

¹ Variant of *papel*.

² Variant of *pasobra* (van Putte-de Windt & van Putte 2005: 336).

³ Variant of *pretende*.

Also attested are nasal + fricative sequence corresponding to an etymological fricative:

- (6) /ns/
 a. Pap *mansa* ‘dough’ < P *massa*/S *masa* (Tinelli 1981: 8)
 b. Pap *nanse* ‘to be born’ < S *nacer* (DeBose 1975: 61)
- (7) /nʃ/
 a. Pap *trinsyona* ‘to betray’ < S *traicionar* (Lenz 1928: 203)
 b. Pap *trinshon* ‘treacherous’ < S *traición* ‘betrayal’ (van Putte-de Windt & van Putte 2005: 465)

The following is an example of a nasal + affricate sequence corresponding to an etymological affricate:

- (8) Pap *jinja* ‘hedgehog’ < Jamaican E *íejag* (Wood 1971: 180)
 Finally, nasal + stop sequences may correspond to an etymological nasal:

- (9) /mb/
 a. Pap *ember* ‘bucket’ < D *emmer* (Bouscholte 1969: 109)
 b. Pap *kamber* ‘bedroom’ < D *kammer* (Lenz 1928: 203)
 c. Pap *kònkòmber* ‘cucumber’ < D *komkommer* (Dijkhoff 1994: 86)
 d. Pap *number* ‘number’ < S *número* (Dijkhoff 1994: 106)
 e. Pap *palomba* ‘dove’ < S *paloma* (Dijkhoff 1994: 109)
- (10) /nd/
 Pap *kaminda* ‘road’ < S *camino* (Lenz 1928: 203)

3. Previous analyses

According to Lenz (1926: 1028), “a menudo nace [...] una consonante nasal después de la vocal nasalizada”:

- (11) a. P *formiga* > Pap *fruminga* (Lenz 1926: 1028)
 b. P/S *negar* > Pap *nEŋá¹* (Lenz 1926: 1028)
 c. S *prometer* > Pap *priminti* (Lenz 1926: 1028)

Lenz (1928: 203) also mentions spread of nasality “desde la *m* a la vocal *i*”:

- (12) S *comida* > Pap *kuminda* (Lenz 1928: 203)
- These accounts appear to suggest that the nasal consonant /m/ triggers the nasalization of the following vowel (progressive assimilation of nasality), and the latter triggers the emergence of the nasal consonant /n/. Note, however, that the occurrence of progressive nasalization of vowels is invoked only when Lenz (1926, 1928) attempts to explain the occurrence of a non-etymological nasal consonant; otherwise, it is only regressive nasalization of vowels which is explicitly mentioned by Lenz (1926: 1028): “se puede decir que en Papiamentu toda vocal seguida de nasal se pronuncia más o menos nasal ella misma”. Moreover, progressive nasalization of vowels is not reported in

¹ Where *E* = [ɛ̃].

descriptions of Papiamentu. Lenz (1928: 203) further writes that “se puede también anticipar la oclusión nasal, y entonces *n* pasa a *nd*”:

(13) *kaminda* < S *caminar* (Lenz 1928: 203)

However, the occurrence of non-etymological [d] cannot be the outcome of “la oclusión nasal” since the stop [d] does not precede the /m/. Finally, the occurrence of a non-etymological [m] or [n] in a number of words listed by Lenz (1928: 203) is left unexplained: these include *agüa* ‘needle’ < Portuguese *agulha*/Spanish *aguja*; *brigar* ‘to fight’ < Portuguese *brigar*; *hunga* ‘to play’ < Spanish *jugar*; *pampel* ‘paper’ < Spanish *papel*; *trompesa* ‘to stumble’ < Portuguese/Spanish *tropezar*.

Wood (1971: 180) notes that “an -n- frequently develops, before a consonant medially”, but does not specify the consonants before which the non-etymological [n] emerges and provides no explanation for this development.

According to Tinelli (1981: 8), one way in which nasals emerge in Papiamentu is “the progressive nasalization of the vowel (*komĩda*) [...] followed by the prenasalization of the following consonant (*komĩnda*), and the creation of a nasal consonant (*komĩnda*)”. This is illustrated by the forms reproduced below:

- (14) a. S *comida* > Pap *kumĩnda* ‘food’, variant of *kumĩda* (Tinelli 1981: 8)
 b. S *camino* > Pap *kamĩnda* ‘road’ (Tinelli 1981: 8)
 c. S *negar* > Pap *nẽngá* ‘to deny’ (Tinelli 1981: 8)

As can be seen, the scenario outlined only applies to the forms in (14a) and (14c). In *kamĩnda*, in (14b), no nasal consonant is created given that the /n/ exists in the etymon, and it is the occurrence of the non-etymological [d] which is need of an explanation. For other Papiamentu forms, Tinelli (1981: 9) posits a “a two-stage nasalization” in which “vowel nasalization was [...] regressive, and it occurred across a consonant” and which “is an example of nasal harmonization”:

- (15) a. S/P *pretender* > Pap *pretende* ‘to pretend’ (Tinelli 1981: 9)
 b. S *avergonzar* > Pap *brongosá* ‘to shame’ (Tinelli 1981: 9)
 c. S *traicionar* > Pap *trinsjona* ‘to betray’ (Tinelli 1981: 9)

Tinelli (1981: 8) further states that “in numerous other cases, it looks as if the nasalization of a consonant took place over a vowel without affecting it”. This process is illustrated by the following forms:

- (16) a. S *prometer* > Pap *priminti* ‘to promise’ (Tinelli 1981: 8)
 b. S *masa* / P *massa* > Pap *mansa* ‘dough’ (Tinelli 1981: 8)

Nasality spreading does not necessarily involve progressive or regressive nasalization of a vowel; nasality spreading is not necessarily a two-stage process, i.e. (i) vowel nasalization, and (ii) consonant nasalization. Also, as already noted, progressive nasalization of vowels is not reported in descriptions of Papiamentu.

The analysis of the forms in (14)–(16) is also inconsistent. It is not clear why the forms in (14) are illustrative of “prenasalization” and the subsequent

“creation of a nasal consonant”; whereas those in (16) allegedly illustrate “nasalization of a consonant”. Finally, Tinelli (1981: 9) writes that “in other cases, the pre-nasalization of a consonant cannot be explained by an assimilation, and may be due to the African “substratum”:

- (17) a. *S papel* > Pap *pampel* ‘paper’ (Tinelli 1981: 9)
 b. *S aguja* > Pap *angúa* ‘needle’ (Tinelli 1981: 9)
 c. *S jugar* > Pap *hunga* ‘to play’ (Tinelli 1981: 9)

This is certainly not a phonological explanation. Moreover, African substratal effects may equally well be invoked in accounting for all the other cases, i.e. under (14)–(16).

Munteanu (1996: 248–249) discusses “modificaciones por influencia de las nasales”. On his analysis, “debido a la oclusión nasal, se producen varias modificaciones en el cuerpo fónico de las palabras que el papiamentu heredó del español y holandés” (Munteanu 1996: 248). These modifications include /m/ > [mb] and /n/ > [nd] (Munteanu 1996: 248):

- (18) a. *S número* > Pap *number* ‘number’ (Munteanu 1996: 248)
 b. *S paloma* (P *pomba*) > Pap *palomba* ‘dove’ (Munteanu 1996: 248)
 c. *D kamer* (S *cámara*) > Pap *kamber* ‘bedroom’ (Munteanu 1996: 248)
 d. *D komkommer* > Pap *kònkòmber* ‘cucumber’ (Munteanu 1996: 248)
 (19) *S camino* > Pap *kaminda* (Munteanu 1996: 248)

It is not clear what /m/ > [mb] and /n/ > [nd] mean. This notation appears to indicate epenthesis of [b] and respectively [d], but, if so, it is not clear why they are not treated as such. Moreover, no explanation is provided for the occurrence of an [b] or [d] after an etymological nasal. Munteanu (1996: 248) also mentions epenthesis of [n] and [m], illustrated by the forms reproduced below:

- (20) a. *S papel* > Pap *pampel* ‘paper’ (Munteanu 1996: 249)
 b. *S aguja* > Pap *angua* ‘needle’ (Munteanu 1996: 248)
 c. *S bregar* > Pap *bringa* ‘to fight’ (Munteanu 1996: 248)
 d. *S jugar* > Pap *hunga* ‘to play’ (Munteanu 1996: 248)
 e. *S hormiga*/P *formiga* > Pap *vruminga* ‘ant’ (Munteanu 1996: 249)
 f. *S Miguel* > P *Minguel* ‘Michael’ (Munteanu 1996: 248)

A few remarks are in order here. Firstly, the likely etymon of *bringa* ‘to fight’ (20c) is Portuguese *brigar* (see also Lenz 1927b: 910). Secondly, Papiamentu *vruminga* ‘ant’ (20e) is etymologically derived from either Portuguese *formiga* or older Spanish *formiga* (see also Tinelli 1981: 8). Thirdly, no explanation is provided for the epenthesis of [m] or [n] in (20a–f) before a stop.

4. Present analysis

The hypothesis put forth here is that modern Pap word-medial sequences with a non-etymological nasal reflect an older stage of the language, when the inventory of phonemes included pre-nasalized consonants. I suggest that pre-nasalized consonants emerged in early Papiamentu: (i) via spread of nasality

from another nasal in the word; via (ii) pre-nasalization of obstruents; (iii) as occasional pre-nasalized reflexes of nasal consonants.

As seen in section 2, nasal + obstruent sequences occur in a number of words containing another nasal, as in (1b–c), (3a–b), (4a–c), (5c), (5e–g), (6a–b), (7a–b). Their occurrence can be traced to earlier pre-nasalized obstruents, which obtain via either rightward or leftward spreading of the feature [+nasal] from another nasal in the word:

- (21) a. N [...] C > ⁿC
 b. C [...] N > ⁿC

where [...] indicates that the nasal is not necessarily adjacent to the obstruent. Spread of nasality is attested in Portuguese loanwords in languages with pre-nasalized phonemes:

- (22) a. Port *Miguel* > Kikongo *Minguedi* (Lipski 2005: 238)
 b. Port *Joana* > Kimbundu *Nzwana* (Lipski 2005: 238)

Spread of nasality is also found in other Atlantic creoles with pre-nasalized phonemes. These include Portuguese-lexifier Angolar, Fa d'Ambu, Principense and Sãotomense, as well as Spanish-lexifier Palenquero:

- (23) a. P *galinha* > Angolar *ɲgajɲa* 'hen' (Mané 2007: 272)
 b. P *galinha* > Fa d'Ambu *ɲgajɲia* 'hen' (de Granda 1986: 114)
 c. P *magro* > Principense *ma.ɲgu* 'thin' (Mané 2007: 183)
 d. P *pão* > Sãotomense *mpõ* 'bread' (Mané 2007: 125)
 e. S *grande* > Palenquero *ɲgande* 'big' (Parkvall 2000: 40)

Importantly, spread of nasality is attested in two Portuguese-lexifier creoles which exhibit pre-nasalized consonants, Cape Verdean Creole (Lang 2007, Avram 2009, Lang 2014) and Kriyol (Avram 2010), believed to be related to Papiamentu:

- (24) a. P *formiga* > Cape Verdean *forminga* (Avram 2009: 89)
 b. P *esame* > Cape Verdean *nzámi* 'exam' (Avram 2009: 89)
 (25) a. P *teimar* > Kriyol *ntema* 'to insist' (Avram 2010: 206)
 b. P *formiga* > Kriyol *firinga* 'ant' (Avram 2010: 206)

Several modern Papiamentu words, (1a), (1d), (2), (5a), (5d), and (5d) in section 2, exhibit a nasal + obstruent sequence corresponding to an obstruent in the etymon, which contains no nasal. The origin of these sequences may well be in early Papiamentu pre-nasalized consonants as reflexes of etymological obstruents:

- (26) C > ⁿC

Pre-nasalized reflexes of obstruents are also found in other languages. According to Lipski (2005: 238), Portuguese "initial oral consonants were frequently [...] rendered by prenasalized obstruents" in Kikongo:

- (27) a. P *fardo* > Kikongo *mfwadu* 'burden' (Lipski 2005: 238)
 b. P *sal* > Kikongo *nsalu* 'salt' (Lipski 2005: 238)

Lipski (2005: 238) further states that "prenasalization of European words originally beginning in oral obstruents was a frequent concomitant of many

Afro-European linguistic contacts”. Also, pre-nasalization of obstruents is attested in other Atlantic creoles with pre-nasalized phonemes, such as Portuguese-lexifier Angolar, Fa d’Ambu and Sãotomense, Spanish-lexifier Palenquero, Portuguese- and English-lexifier Saramaccan, English-lexifier (Jamaican) Maroon Spirit Possession Language:

- (28) a. P *graça* > Angolar *ɲgaθa* ‘grace’ (Mané 2007: 161)
 b. P *gato* > Fa d’Ambu *ngatu* ‘cat’ (Post 1995: 194)
 c. P *já já* ‘immediately’ > Sãotomense *njanja* (Holm 2000: 156)
 d. S *dejar* > Palenquero *ndejá* ‘to leave’ (Lipski 2005: 238)
 e. E *pig* > Saramaccan *piŋgu* ‘pig’ (Parkvall 2000: 40)
 f. E *blood* > Maroon Spirit Possession Language *mblada* ‘blood’ (Bilby 1983: 79)

Significantly, pre-nasalization of obstruents also occurs in Cape Verdean and Kriyol:

- (29) a. P *baixar* > Cape Verdean *mbaxa* ‘to lower’ (Avram 2009: 89)
 b. P *soldar* > Cape Verdean *nsoldar* ‘to solder’ (Avram 2009: 89)
 (30) a. P *peitar* > Kriyol *mpeta* ‘to bribe’ (Avram 2010: 207)
 b. P *evitar* > Kriyol *nvita* ‘to avoid’ (Avram 2010: 207)

Finally, as shown in section 2, examples (9) and (10), in modern Papiamentu forms a nasal + obstruent sequence may correspond to an etymological nasal. This suggests that the early Papiamentu reflex of an etymological nasal may have been a pre-nasalized obstruent:

- (31) N > ⁿC

Although rare, pre-nasalized obstruents as reflexes of nasal consonants are also recorded in other Atlantic creoles with pre-nasalized phonemes, such as Portuguese-lexifier Angolar, Portuguese- and English-lexifier Saramaccan, and English-lexifier (Jamaican) Maroon Spirit Possession Language:

- (32) a. P *mesa* > Angolar *mbeða* ‘table’ (Mané 2007: 159)
 b. E *night* > Saramaccan *ndéti* ‘night’ (Holm 2000: 156)
 c. E *in* > Maroon Spirit Possession Language *indi* ‘in’ (Bilby 1983: 81)

In addition, the now extinct Dutch-lexifier Negerhollands may have had “pränasalierte Okklusive” (Stolz 1986: 76) as reflexes of an etymological nasal:

- (33) a. D *hamer* > Negerhollands *ha:mbu* ‘hammer’ (Stolz 1986: 76)
 b. D *schoon op* ‘all gone’ > *skondu* ‘entirely’ (Stolz 1986: 76)

Again, similar reflexes of nasal consonants are also found in Cape Verdean and Kriyol:

- (34) P *inimigo* > Cape Verdean *indimingu* ‘enemy’ (Avram 2009: 93)
 (35) P *inimigo* > Cape Verdean *indimingu* ‘enemy’ (Avram 2010: 211)

To conclude, earlier Papiamentu may have had word-medial pre-nasalized consonants. These can be reconstructed on the basis of modern Papiamentu forms containing a non-etymological nasal. The absence of pre-nasalized consonants in modern Papiamentu appears to be the result of decreolization.

Pre-nasalised consonants in word-medial position have been reinterpreted as nasal + consonant sequences:

(36) ${}^nC > N + C$

As for word-initial pre-nasalized consonants, these may have existed as well in earlier stages of Papiamentu. However, these would be impossible to reconstruct, since the modern variety does not permit nasal + consonant clusters in word-initial position:

(37) ${}_{w}{}^nC > *{}_{w}{}[N + C$

where ${}_{w}{}[$ is the left margin of the word.

5. Conclusions

Pre-nasalized consonants in word-medial position can be reconstructed for the earlier stages of Papiamentu. Pre-nasalized consonants emerge in early Papiamentu: (i) via spread of nasality from another nasal in the word; (ii) via pre-nasalization of obstruents; (iii) as occasional pre-nasalized reflexes of nasal consonants. These processes do not necessarily involve vowel nasalization, contra Lenz (1926, 1928) and Tinelli (1981). The unexpected occurrence of /mb/ and /nd/ in modern Papiamentu is not the result of epenthesis, contra Munteanu (1996). The absence of pre-nasalized consonants in modern Papiamentu appears to be the result of decreolization whereby the earlier pre-nasalized obstruents are reinterpreted as nasal + obstruent sequences.

Pre-nasalized consonant formation in early Papiamentu reflects the influence of its substrate languages, which include West African and Bantu languages; these languages contain pre-nasalized consonants in their inventory of phonemes (Lipski 1992: 275, 2005: 213–214, 228). The phonology of early Papiamentu appears to have been more “African-like”. Parkvall (2000: 40) writes with respect to the occurrence of pre-nasalized consonants in Atlantic creoles that “African phonological rules have evidently in some cases been extended to European-derived lexical items as well”. This is confirmed by the Papiamentu data examined in this paper.

Early Papiamentu has been shown to share with Cape Verdean and Kriyol pre-nasalized consonants having emerged via similar mechanisms. Papiamentu is believed to be closely related to these two Upper Guinea Portuguese-lexifier creoles (see e.g. Jacobs 2012, for an overview), but the evidence adduced so far is almost exclusively morpho-syntactic and lexical (Jacobs 2008, 2009, 2014). The occurrence of pre-nasalized consonants in both early Papiamentu and in Cape Verdean and Kriyol provides phonological evidence as well and therefore strengthens the case for an Upper Guinea origin of Papiamentu.

BIBLIOGRAPHY

- Avram, Andrei A., 2009, "On the pre-nasalized consonants of Cape Verdean Creole", *Bucharest Working Papers in Linguistics*, XI, 2, p. 83–96.
- Avram, Andrei A., 2010, "The pre-nasalized consonants of Kriyol", *Bucharest Working Papers in Linguistics*, XII, 1, p. 203–214.
- Bilby, Kenneth, 1983, "How the «Older Heads» talk. A Jamaican Maroon Spirit Possession language and its relationships to the creoles of Suriname and Sierra Leone", *Nieuwe West-Indische Gids*, 57, p. 37–85.
- Bouscholte, Jacoba Elisabeth, 1969, *Certain Aspects of the Dutch Influence on Papiamentu*, MA thesis, University of British Columbia.
- DeBose, Charles Edward, 1975, *Papiamentu: A Spanish-Based Creole*, PhD dissertation, Stanford University.
- Dijkhoff, Mario, 1994, *Dikshonario/Woordenboek. Papiamentu – Ulandes. Ulandes – Papiamentu*, Zutphen, Walburg Pers.
- de Granda, Germán, 1986, "Retenciones africanas en la fonética del criollo portugués de Annobón", *Revista de Filología Románica*, IV, p. 111–123.
- Holm, John, 2000, *An Introduction to Pidgins and Creoles*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Jacobs, Bart, 2008, "Papiamentu: A diachronic analysis of its core morphology", *Phrasis*, 2, p. 59–82.
- Jacobs, Bart, 2009, "The Upper Guinea origins of Papiamentu. Linguistic and historical evidence", *Diachronica*, 26, 3, p. 319–379.
- Jacobs, Bart, 2012, *Origins of a Creole. The History of Papiamentu and of its African Ties*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter.
- Jacobs, Bart, 2014, "Lexico-semantic traces of kinship between Papiamentu and Upper Guinea Portuguese Creoles", *Papia*, 24, 1, p. 133–147.
- Kouwenberg, Silvia, Eric Murray, 1994, *Papiamentu*, Munich, Newcastle, Lincom Europa.
- Kouwenberg, Silvia, Pieter Muysken, 1995, "Papiamentu", in Jacques Arends, Pieter Muysken & Norval Smith (eds.), *Pidgins and Creoles. An Introduction*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, p. 219–232.
- Kramer, Johannes, 2004, *Die iberoromanische Sprache Papiamento*, Hamburg, Helmut Buske.
- Kramer, Johannes, 2013, *Kleines etymologisches Wörterbuch Papiamento – Deutsch Deutsch – Papiamento*, Hamburg, Helmut Buske.
- Lang, Jürgen, 2007, "O problema da nasalidade no crioulo de Santiago (Cabo Verde): uma resposta", in Schrader-Knifki, Martina, Laura Morgenthaler García (eds.), *La Romanía en interacción: entre historia, contacto y política. Ensayos en homenaje a Klaus Zimmermann*, Frankfurt am Main, Madrid, Vervuert-Iberoamericana, p. 515–535.
- Lang, Jürgen, 2014, "A origem das consoantes pré-nasalizadas do crioulo de Santiago (Cabo Verde)", *Papia*, 24, 1, p. 149–170.

- Lenz, Rodolfo, 1926, “El Papiamento, la lengua criolla de Curazao (la gramática más sencilla)”, *Anales de la Universidad de Chile*, 4, 2, p. 1023–1090.
- Lenz, Rodolfo, 1927a, “El Papiamento, la lengua criolla de Curazao (la gramática más sencilla)”, *Anales de la Universidad de Chile*, 5, 1, p. 289–327.
- Lenz, Rodolfo, 1927b, “El Papiamento, la lengua criolla de Curazao (la gramática más sencilla)”, *Anales de la Universidad de Chile*, 5, 2, p. 889–989.
- Lenz, Rodolfo, 1928, *El Papiamento, la lengua criolla de Curazao (la gramática más sencilla)*, Santiago de Chile, Balcells & Cia.
- Lipski, John M., 1992, “Spontaneous nasalization in the development of Afro-Hispanic language”, *Journal of Pidgin and Creole Languages*, 7, 2, p. 261–305.
- Lipski, John M., 2005, *A History of Afro-Hispanic Language. Five Centuries, Five Continents*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Mané, Djiby, 2007, *Os crioulos portugueses do Golfo da Guiné. Quatro línguas diferentes ou dialetos de uma mesma língua?*, PhD dissertation, University of Brasilia, Brasilia.
- Munteanu, Dan, 1996, *El papiamento, lengua criolla hispánica*, Madrid, Gredos.
- Parkvall, Mikael, 2000, *Out of Africa. African Influences in Atlantic Creoles*, London, Battlebridge Publications.
- Post, Marike, 1995, “Fa d’Ambu”, in Arends, Jacques, Pieter Muysken, Norval Smith (eds.), *Pidgins and Creoles. An Introduction*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, p. 191–204.
- van Putte-de Windt, Igma, Florimon van Putte, 2005, *Dikshonario Papiamentu-Hulandes. Woordenboek Papiamentu-Nederlands*, Zutphen, Walburg Pers.
- Stolz, Thomas, 1986, *Gibt es das kreolische Sprachwandelmodell? Vergleichende Grammatik des Neger- holländischen*, Frankfurt, Berlin, New York, Peter Lang.
- Tinelli, Henri, 1981, *Creole Phonology*, The Hague, Mouton.
- Wood, Richard, 1971, “The English loanwords in Papiamentu”, *Nieuwe West-Indische Gids*, 48, p. 173–189.

Andrei A. AVRAM
University of Bucharest

ESTUDIO SOCIOLINGÜÍSTICO DEL HABLA DE POLA DE SIERO¹

STUDIUL SOCIOLINGVISTIC AL VORBIRII DIN POLA DE SIERO

(Rezumat)

Obiectivul acestui studiu este cel de a oferi o metodologie pentru studiul unor fenomene lingvistice care definesc din punct de vedere sociolingvistic vorbirea din Pola de Siero: intonația, pluralele feminine *-es/-as*, singularul masculin *-u/-o*, percepțiile vorbitorilor etc.

Cuvinte cheie: sociolingvistică, cogniție, Pola de Siero, variabile sociale și lingvistice.

1. Asturiano y castellano en contacto. Contexto histórico

Abordar la situación sociolingüística de Asturias requiere que la investigación se centre también en las circunstancias históricas de esta región y la aparición de movimientos que pudieron tener una clara repercusión sociolingüística en el uso de las dos lenguas que coexisten en esa área: el asturiano y el castellano. Este escenario puede ofrecer una visión globalizadora de la situación del asturiano: el conocimiento de la realidad social a lo largo de varias etapas históricas ayuda a establecer las condiciones sociales y el marco legislativo en las que se ha desarrollado esta lengua para, finalmente, abordar las causas que pueden explicar la actual situación sociolingüística del asturiano y del castellano.

¹ Este estudio no hubiera sido posible sin la beca predoctoral “Severo Ochoa” (ref. BP 14–069), 2014–2018. Quisiera agradecerle a Miguel Cuevas Alonso por sus enmiendas.

El asturiano se nos presenta en sus diversas etapas fuertemente vinculado al desarrollo del castellano¹. Partiendo, pues, de este condicionante histórico, cuya actuación resulta decisiva en la concurrencia con las otras lenguas de la Península, lo que le proporciona al castellano un estatuto diferenciador², el de idioma supremo, fruto de unos factores históricos concretos; así, debemos destacar la época de Alfonso X, que conllevó una considerable pérdida del poder cultural del asturiano, hecho que explica el carácter de lengua dominante del castellano. Los datos aportados por Menéndez Pidal (2007) y Fernández Ordóñez (2004) permiten un riguroso seguimiento de la época de Alfonso el Sabio, transición desde una lengua que carecía de fijación «hacia su definitiva norma, hacia su fijación» y ha contribuido a «dotar a España de una lengua prosística apta para la cultura intelectual» (Menéndez Pidal 2007, I: 514).

Como medio para salvaguardar la lengua asturiana nacen en 1974 *El Surdimientu* (El Surgimiento) y el grupo «Conceyu Bable» en sectores universitarios de origen popular y de ideología de izquierda. Este movimiento no ha tenido la fuerza necesaria para promover el asturiano, aunque se intentan publicar textos en esta lengua en diversos medios de comunicación.

El castellano fue calando lentamente incluso en los grupos de baja posición social. Así, el peso del asturiano es siempre limitado, ya que desde un punto de vista económico es una lengua que carece de valor en el ámbito internacional. Esta realidad evidente ha llevado a que los jóvenes se educaran solo en castellano. Además, prácticamente la totalidad de la administración asturiana, y de la comunicación en organismos públicos, se realiza en castellano.

Durante la Transición (1976–1982) es importante la Constitución de 1978, cuyo impacto se puede valorar de diferentes maneras. Es difícil determinar en qué proporción el artículo 3 contribuye al desarrollo del asturiano, que aparece definido bajo el nombre de modalidad lingüística. En todo caso se parte del presupuesto de que el castellano es la única lengua que todos los españoles deben conocer:

3.1. El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho de usarla. 3.2. Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos. 3.3. La riqueza de las distintas

¹ Si bien el asturiano aparece vinculado al castellano, no debemos olvidar que después de la Reconquista «entre los dialectos del norte, el romance asturiano tiene una posición privilegiada ya que es el primer romance local, el llamado y discutido «latín vulgar leonés» de Menéndez Pidal». (Kabatek 2006: 144)

² En relación a ello, véase Moreno Fernández (2005).

modalidades lingüísticas¹ de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección (*CdeE* 1987: 287).

Cabría además mencionar la falta de apoyo que ha recibido esta lengua por parte de algunos lingüistas: así, Jesús Neira se opuso a la normalización del asturiano desde los comienzos. Desde el año 1985 se le juntó el lingüista Emilio Alarcos Llorach que, junto con el filósofo Gustavo Bueno y Jesús Evaristo Casariego, crearon «Amigos de los Bables».

Por otra parte, el peso de cada uno de los componentes políticos² de Asturias tiene mucho que ver con la situación sociolingüística del asturiano. El respaldo político se ha dividido: por un lado existe la postura de la derecha³ que,⁴ «históricamente promovió la ridiculización de la expresión lingüística popular» (Andrés 2002a: 23); en segundo lugar, la izquierda piensa que la reivindicación del asturiano coincide con los movimientos nacionalistas burgueses y, por último, la política llevada por la Izquierda Unida y algunos sindicatos de izquierda (UGT y CCOO) apoyan la promoción del asturiano.

Otro ejemplo expresivo del apoyo institucional al asturiano es la educación. En la difusión social de un idioma es fundamental la intervención de las instituciones que se encargan del sistema educativo para conferirle una mínima fijación que le permita a la lengua asturiana ser utilizada por más y más gente. Pero en el ámbito académico el cultivo del asturiano con que contamos es ínfimo, prácticamente no existe.

Resumiendo, podemos decir, que una de las consecuencias que saltan a la vista y que se dejan apreciar con claridad es que el castellano ha tenido más protagonismo, y que la política lingüística de Asturias ha fracasado, creando entre la población la sensación de un bable artificial, un bable de la Academia, que parece no estar dispuesta a aceptar. Como ha señalado Kabatek (2006: 149), eso es algo normal, solo que en el caso del asturiano parece que han faltado las estrategias para combatir esa sensación.

¹ Como se puede observar, la protección del asturiano es mínima.

² En el consejo de Siero el partido que más tiempo ha gobernado ha sido el PSOE desde 1979.

³ Incluso los votantes de la derecha son los que menos hablan asturiano.

⁴ Andrés (2002a: 23) afirma que las ideas del *establishment* provinciano han sido superadas entre los miembros del PSOE y PP en comunidades como Galicia, Valencia, caso que no se da en Asturias, donde «forman toda una colección de tópicos, algunos contradictorios entre sí: El asturiano no es una lengua, no existe un solo “bable” sino una fragmentación multiforme de ellos, el asturiano ya no se habla, la normativización del asturiano matará las variedades vivas, el asturiano no es útil en la sociedad moderna».

2. Situación lingüística

Cuando se habla de las lenguas de Asturias, es habitual hacer referencia al asturiano¹ y al castellano. Sin embargo, la convivencia y el uso del castellano y del asturiano no es, desde el punto de vista sociolingüístico, similar:

«Pero el bilingüismo se produce habitualmente acompañado de un desequilibrio entre las posibilidades de empleo social de las dos lenguas. Esto es evidente en el caso de Asturias, donde se da una prototípica situación de bilingüismo desequilibrado o diglósico, donde el castellano ejerce de lengua A o dominante y el asturiano de lengua B o débil» [La traducción es nuestra] (Andrés 2002b: 22).

Como resultado de esta convivencia de asturiano y español, Sánchez Álvarez constata la influencia del bable sobre el castellano de Oviedo. Esta autora señala que, aunque normalmente los habitantes de la zona urbana suelen decir que el asturiano se habla solo en las zonas rurales, en la ciudad se encuentran diversas formas de habla entre las que el asturiano está presente (Sánchez Álvarez 1979).

Eso permitió que surgiera una estratificación lingüística: los hablantes con educación y urbanos hacían uso del español, mientras que los grupos populares, sin estudios, de los pueblos y aldeas hacían uso del asturiano con sus peculiaridades dialectales. Así, en Pola de Siero se da una situación de bilingüismo diglósico² (sustitutivo); podríamos decir que se crea una situación de bilingüismo social con el castellano como lengua «alta» y el asturiano como lengua de conversación cotidiana.

Las diferencias sociolingüísticas están marcadas en función del nivel de instrucción, el ambiente social de los informantes, la pertenencia al medio rural o urbano. Si pensamos que en los siglos XVI–XVII el porcentaje de población rural en Asturias era aproximadamente del 90%, es normal que el asturiano entrara en un acusado declive con la industrialización, dado que

¹ Si tomamos en cuenta los trabajos de dialectología al uso, observamos que La Pola se incluye en la franja del asturiano central. No obstante, podría hacerse otra división, incluyéndose en la segunda categoría: «encontramos para el dominio leonés otra división en dos grandes áreas cuyos límites no resultan fáciles de precisar: de un lado, las zonas en las que aún en el siglo XX podían apreciarse claramente los resultados del romance patrimonial y, de otro, las zonas en las que la castellanización ha reducido los rasgos leoneses a menos ejemplos aislados dentro de una lengua que es ya básicamente castellano. Zonas, por tanto, de conservación frente a zonas castellanizadas» (Morala 2013: 555–556).

² Según Moreno Fernández (2005: 199) la diglosia aparece cuando una lengua cumple las funciones más elevadas en una comunidad, mientras que la otra se usa en ámbitos familiares e informales.

el castellano era la lengua capaz de satisfacer las necesidades más diversas mientras que el asturiano quedó relegado a actividades de tono menor.

Las razones que convirtieron el asturiano en una lengua de poco uso, una lengua de carácter «bajo», familiar y el castellano en una variedad «alta», elevada, tuvieron que ver con la actitud de los hablantes. Pero también hubo otros factores que obraron en favor del castellano, como hemos visto arriba.

3. Metodología

3.1. Comunidad de estudio

La elección de esta investigación concreta obedece, pues, a la ausencia de un estudio donde se aborde la dimensión sociolingüística. A lo sumo, tenemos algunos estudios sobre Siero, pero que no incluyen consideraciones de esta índole. Se hace, pues, necesario analizar la variación lingüística y describirla en la situación de diglosia que hemos descrito con anterioridad. Es además un tema de gran complejidad, con multitud de cuestiones susceptibles de análisis, que se halla sin estudiar.

A este notorio aspecto, debe sumarse otro: creemos que en los últimos años su marcado carácter rural pudo sufrir un cambio de tipología debido a los movimientos migratorios procedentes de Oviedo, Gijón, Avilés, debido al aumento notorio de las vías y medios de comunicación. Esta situación ha transformado Pola en una ciudad-dormitorio, lo que conllevó una variedad interesante desde el punto de vista de su composición rural/urbana, que la ha podido empujar a adquirir un carácter urbano; así, los valores positivos que tradicionalmente se han asociado al ámbito rural (el conocimiento de toda la gente, la falta de ruido y tráfico, las fuertes relaciones intervecinales, etc.) han desaparecido paulatinamente (no en su totalidad). La idea, pues, de que una comunidad tan cercana a la capital del Principado de Asturias no hubiese sido aún estudiada pormenorizadamente y documentada suficientemente en lo que concierne a los aspectos (socio)lingüísticos es uno de los motivos que han impulsado a la realización de esta investigación.

3.2. La muestra

Para realizar nuestra investigación, nos hemos servido de una muestra equilibrada por cuotas, formada por 24 polesos; esto quiere decir que se ha asignado igual número de informantes a cada cuota seleccionada. Se ha considerado como «poleso» a toda persona con residencia en Pola de Siero, nacida o que ha llegado aquí con una edad comprendida entre 0 y 10 años, siempre y cuando el origen lingüístico no fuera marcadamente diferente. En estos casos, nos hemos decantado claramente por los informantes que habían nacido en los pueblos de alrededor.

Con el fin de realizar una descripción representativa del habla local de Pola de Siero, la selección de nuestros informantes en función de tres parámetros sociales pre-establecidos (sexo, edad, nivel de estudios), lo que supone el uso

de un muestreo selectivo¹ cualificado que tuvo gran acogida en otros corpus anteriores (Moreno Fernández 1997, Alvar 1972, Moya Corral y García Wiedemann 1995). En un proceso de posestratificación hemos atendido otros factores – profesión, idioma, zona de residencia, datos sobre los demás miembros de la familia, datos circunstanciales sobre la encuesta –, que se han analizado a partir de un cuestionario, cumplimentado por cada informante, y una ficha circunstancial con información recogida durante las encuestas, con la intención de proporcionar una imagen lo más completa posible de la situación sociolingüística del habla de esta comunidad.

Al mencionar las tres variables sociales pre-establecidas, resulta pertinente aclarar que los informantes seleccionados son hombres y mujeres (50% hombres, 50% mujeres), con estudios superiores o sin estudios superiores, y con edades entre 18–37, 38–57 y mayores de 58. Los niveles de edad que se han manejado, han sido tres. La división en varias franjas de edad no tiene otro propósito que el de señalar una aproximación émica, es decir, el vínculo entre la distribución de nuestra muestra y el contexto histórico que haya podido marcar nuestra comunidad de habla no es arbitrario y, por lo tanto, agrupamos a nuestros informantes en tres grupos ontogenéticos émicos, de tal modo que nuestra muestra tenga como referente la época de Franco, lo que permite la presencia de algunos fenómenos lingüísticos en ciertos grupos etarios. Desde la perspectiva del tamaño de la muestra, dado que no hay un consenso, hemos utilizado dos informantes para cada variable social pre-establecida, «siempre y cuando [e]stas estén bien definidas y sean representativas de las distintas categorías sociodemográficas de la localidad o al menos, de las que son objeto de estudio» (Hernández Campoy y Almeida 2005: 60), como refleja el cuadro siguiente:

	Generación 18–37		Generación 38–57		Generación > 58	
Estudios superiores	2 H	2 M	2 H	2 M	2 H	2 M
Sin estudios superiores	2 H	2 M	2 H	2 M	2 H	2 M

Tabla 1: Muestra-tipo

¹ La búsqueda de los informantes se ha realizado a partir de los contactos que teníamos en Pola de Siero y de los informantes que nos han ayudado a encontrar otros voluntarios para nuestras encuestas entre sus grupos de amigos, entre los miembros de su familia, entre los conocidos, etc.

3.3. La recogida de datos¹

La encuesta espontánea

La obtención de datos se ha hecho en primer lugar mediante una encuesta individual programada, que es una técnica de obtención de datos muy útil, ya que aporta información sobre la dinámica de la comunidad. A modo de estímulo, el encuestador ha utilizado un guion con preguntas y tópicos de conversación pre-establecidos, con el fin de obtener unas respuestas lo más largas posibles y de conducir la encuesta por los cauces adecuados. Las preguntas para nombrar ofrecen la ventaja de sistematizar el contenido de todas las conversaciones y de hacer que todos los informantes utilicen el mismo registro.

En relación con los temas o los asuntos tratados, la entrevista se basa en unas «redes de módulos» o «módulos conversacionales» (Labov 1981), que llevan a la aparición de distintos tipos de discursos.

La recogida de los materiales se ha hecho a partir de conversaciones grabadas directamente con un portátil mediante el programa de distribución libre *Audacity* [<http://audacity.sourceforge.net/>] y con un micrófono de sobremesa Maranz en un lugar de fácil acceso para los informantes (en su casa, en la casa del entrevistador o del investigador, en una sala de la Casa de la Cultura de Pola de Siero). La encuesta se estructura en función de los siguientes módulos temáticos²:

1. Saludos y formas de tratamiento
2. ¿Dónde te criaste?
3. ¿De dónde son tus padres y abuelos?
4. ¿Qué recuerdos guardas de tu niñez?
5. ¿Ha cambiado La Pola desde entonces?
6. ¿Recuerdas tu primer noviazgo? ¿Y la primera cita?
7. ¿Qué te gusta o te disgusta de La Pola?
8. Si fueras alcalde, ¿qué harías para La Pola?
9. ¿Te gustan los deportes?
10. ¿Has estado en una situación, recientemente o hace tiempo, en que algo gracioso te ha ocurrido o viste que le ocurriera a alguien?

¹ Para más información véase Bleortu (2014) y Bleortu (2015).

² Es necesario precisar que las preguntas mencionadas aquí no siempre se utilizan en todas las encuestas, dado que no todos los hablantes se manifiestan de manera idéntica. Existen informantes que pueden expresarse con mayor facilidad que otros; nuestras preguntas se han adecuado a la cantidad y a la calidad necesarias para nuestro análisis.

11. ¿Has estado en una situación, recientemente o hace tiempo, en que algo peligroso te ha ocurrido o has visto que le ocurriera a alguien?
12. ¿Cómo calificarías el habla de La Pola frente a la de otras zonas?
13. ¿Qué me puedes contar de las fiestas típicas de La Pola?
14. ¿Qué sueles hacer en el tiempo libre?
15. ¿Cómo sueles pasar las Navidades?
16. ¿Cómo sueles pasar las vacaciones de verano?
17. ¿Algún viaje que tengas pendiente?
18. ¿Cuáles son tus aspiraciones?
19. Si pudieras cambiar algo, ¿qué cambiarías de tu vida?
20. Y para acabar, ¿te acuerdas algún poema o alguna canción de tu infancia? ¹

Tabla 2: El cuestionario de la encuesta espontánea

En cuanto al tiempo empleado, cada encuesta dura alrededor de una hora y durante su desarrollo participan tres personas: el interlocutor, que es el encargado de semidirigir las encuestas, el investigador, que apunta los datos circunstanciales, y el informante.

Para cumplir con el *principio del consentimiento informado*, los informantes han firmado una hoja de consentimiento en que queda constancia de haber accedido a la encuesta sabiendo lo que conlleva y de permitir el uso de los datos con la condición de que su identidad permanezca en el anonimato.

3.4. El cuestionario perceptivo

Tanto la variación lingüística como su posterior difusión se inician en las actitudes de los propios hablantes. En consecuencia, utilizaremos varias técnicas que se centrarán en estos aspectos. Nuestro cuestionario tiene como objetivo abordar la dimensión perceptiva de los hablantes. Las preguntas no tienen otro punto de partida que las actitudes o valoraciones de los hablantes sobre las variedades lingüísticas de La Pola:

1. En su opinión, ¿qué rasgos definen las mayores diferencias entre el asturiano y el castellano?
2. En La Pola, ¿se habla igual o distinto a lo de otros lugares de Asturias?
3. ¿Usted qué habla, qué cree que habla?
4. ¿Qué se habla en La Pola?

Tabla 3: El cuestionario perceptivo

3.5. Los mapas perceptivos

A partir del mapa de España y del de los concejos de Asturias hemos establecido una serie de preguntas que permiten una interpretación perceptiva más honda de la variación lingüística, que ha eclosionado alrededor de varias cuestiones:

1. ¿Dónde se habla mejor?
2. ¿Qué entiende Vd. por hablar mejor?
3. ¿Por qué cree Vd. que se habla mejor ahí?
4. ¿Cree que en La Pola se habla bien?
5. ¿Dónde se habla lo más parecido a La Pola?
6. ¿Dónde se habla lo más distinto a La Pola?
7. ¿Por qué cree Vd. que es más igual (o más distinto)?
8. En una escala de 1 a 4, precise en cuál de esas zonas hablan como Vd.: a) Hablan exactamente como yo b) Hablan de una forma un poco distinta a la mía c) Hablan de una forma muy distinta a la mía d) Me resulta difícil de entender

Tabla 4: Cuestionario para el mapa de Asturias

1. ¿Dónde se habla lo más parecido a Asturias?
2. ¿Dónde se habla lo más distinto a Asturias?
3. Señale en el mapa dónde se habla catalán ~ aranés ~ aragonés ~ vasco ~ asturiano (o asturleonés) ~ gallego.
4. Del 1 al 10, califique las lenguas de España según lo bien que le suenan a Vd.
5. En una escala de 1 a 4, precise en cuál de esas zonas hablan como Vd.: a) Hablan exactamente como yo b) Hablan de una forma un poco distinta a la mía c) Hablan de una forma muy distinta a la mía d) Me resulta difícil de entender

Tabla 5: Cuestionario para el mapa de España

3.6. Los tests de pares mínimos

Para averiguar si los hablantes son capaces de realizar dos fonemas, independientemente de si los perciben como distintos, hemos abordado *el test de pares mínimos* que consiste en la lectura de ciertos listados:

maya	baya	calló	cayó	arrollo
valla	tortilla	mayo	capullo	tocayo
inyección	cónyuge		El llavero	El yerno

las yemas	yema	desyerbar	lluvia	llave
arroyo	halla	haya	vaya	botella

Tabla 6: El yeísmo

<i>Veo un artista que cruza la calle, mientras una artista lo está mirando.</i>
<i>En España puede nacer una empresa al día sin problema.</i>
<i>En España pueden hacer una empresa al día sin problema.</i>
<i>Conoce nombres muy distinguidos.</i>
<i>Conocen hombres muy distinguidos.</i>
<i>Ten cuidado, que traen ovillos muy grandes.</i>
<i>Ten cuidado, que trae novillos muy grandes.</i>

Tabla 7: Las realizaciones de /n/

3.7. La encuesta de situaciones

Para realizar un estudio integral sobre la entonación de Pola de Siero, hemos partido de una encuesta de situaciones, una técnica más controlada que la encuesta semiespontánea, más sociofonética que sociolingüística (para más información para el estudio de la entonación véase Cuevas Alonso & Bleorțu 2014; Bleorțu & Cuevas Alonso 2017)

La encuesta de situaciones (Prieto 2001) es una técnica inductiva que consiste en la presentación de una situación al informante, quien debe buscar un enunciado para cada situación. Ayuda a establecer el repertorio de unidades que constituyen los modelos prosódicos recurrentes en el habla de La Pola, las curvas melódicas de las declarativas, de las interrogativas absolutas, parciales y reiterativas, de los enunciados que contengan ruegos, órdenes y vocativos, que sirven de guía y proporcionan el eslabón que se necesita para proceder al análisis de los enunciados espontáneos. Nuestra encuesta de situaciones la hemos adaptado en función de nuestra comunidad, apoyándonos principalmente en el modelo norteño que adaptaron López Bobo y Cuevas Alonso (2010) para el estudio de la entonación de Cantabria (véase <http://prosodia.upf.edu/atlasentonacion/metodologia/index.html>). Se dibuja así un conjunto de alrededor 70 situaciones.

4. Conclusiones

En este trabajo hemos ofrecido un marco metodológico para el estudio sociolingüístico de una comunidad de habla, para entender lo que motiva el uso de ciertas formas lingüísticas en el habla de Pola de Siero. El uso de algún fenómeno lingüístico en esta zona se relaciona, naturalmente, de cualquier

forma, con el empleo de las dos variedades lingüísticas. Nuestra metodología trata de aportar nuevos datos o iluminar algunos aspectos concretos, con el fin de perfilar mejor la situación sociolingüística de Pola de Siero.

En unas futuras investigaciones examinaremos ciertos fenómenos lingüísticos partiendo de esta metodología.

BIBLIOGRAFÍA

- Alarcos Llorach, E., 1980, «Consideraciones sobre la lengua de Asturias», *Cajón de sastru asturianu*, 2, Salinas, p. 9–23.
- Alvar, M., 1972, *Niveles socio-culturales en el habla de Las Palmas de Gran Canaria*, Las Palmas de Gran Canaria, Cabildo Insular.
- Andrés Díaz, R. de, 2002a, *Juicios sobre la lengua asturiana*. Oviedo, Ámbitu.
- Andrés Díaz, R. de, 2002b, «L'asturianu mínimu urbanu. Delles hipótesis», *Lletres Asturianas* 81, p. 21–38.
- Bleorțu, C., 2015, «Necesitatea unui studiu sociolingvistic în Pola de Siero», *Revista de Filoloxía asturiana* (15), p. 99–123.
- Bleorțu, C., 2014, «Hacia una metodología sociolingüística cognitiva. El estudio del habla de La Pola de Siero», *Revue roumaine de linguistique*, LIX, 4, p. 335–350.
- Bleorțu, C. & M. Cuevas Alonso, 2017, «Towards an Interactional Perspective of Spanish Prosody. Guidelines for analyzing intonation», *Revue roumaine de linguistique*, LXII, 1, p. 77–98.
- Cuevas Alonso, M. & C. Bleorțu, 2014, «Varietăți de tranziție prozodică: dificultăți și provocări metodologice: cazul spaniolei din Cantabria», *Fonetica și dialectologie*, XXXIII, p. 15–32.
- Echenique Elizondo, M. & J. Sánchez Méndez, 2005, *Las lenguas de un reino. Historia lingüística hispánica*, Madrid, Gredos.
- Fernández Ordoñez, I., 2004, «Alfonso X el Sabio en la historia del español», en R. Cano (coord.), *Historia de la Lengua Española*, p. 381–422.
- Hernández Campoy, J. M. & M. Almeida, 2005, *Metodología de la investigación sociolingüística*, Málaga, Comares.
- Kabatek, J., 2006, «Requisitos para ser lengua: el caso del asturiano y de otras modalidades lingüísticas de España», en Castillo & Kabatek, 2006, *Las lenguas de España. Política lingüística, sociología del lenguaje e ideología desde la Transición hasta la actualidad*, Madrid, Iberoamericana, p. 141–157.
- Labov, W., 1981, *Field methods of the project on the linguistic change and variation*. Sociolinguistic Working Paper Number 81, Austin, Southwest Educational Development.
- Menéndez Pidal, 2007, *Historia de la lengua Española*, Madrid, Fundación Ramón Pidal, ed. D. Catalán.
- Morala, J. R., 2013, «Del leonés al castellano», en Cano, R. (coord.), *Historia de la lengua española*, Barcelona, Ariel, p. 555–570.

- Moreno Fernández, F., 2005, *Historia social de las lenguas de España*, Madrid, Ariel.
- Moreno Fernández, F., 1997, «Metodología del *Proyecto para el Estudio Sociolingüístico del Español de España y de América (PRESEEA)*», en Moreno Fernández, F. (ed.), *Trabajos de sociolingüística hispánica*, Alcalá de Henares, Universidad de Alcalá, p. 88–107.
- Moya Corral, J. A. & E. García Wiedemann, 1985, *El habla de Granada y sus barrios*, Granada, Universidad de Granada.
- Muñiz Cachón, C., 2002–2003, «Rasgos fónicos del español hablado en Asturias», *Archivum* 52–53, p. 323–349.
- Sánchez Álvarez, M., 1979, «Consideraciones sobre el bable urbano. Notas para un estudio sociolingüístico», en *Estudios y Trabajos del Seminariu de Llingua Asturiana*, vol. II, Oviedo, Universidad de Oviedo, p. 259–268.

Cristina BLEORȚU
Universidad de Oviedo
Universidad de Zúrich

DESPRE O SCHIMBARE LINGVISTICĂ ÎN CURS DE DESFĂȘURARE ÎN FRANCEZA CANADIANĂ: *ÊTRE BIEN* → *ÊTRE OK* → *ÊTRE CORRECT(E/S/ES)*

À PROPOS D'UN CHANGEMENT LINGUISTIQUE EN COURS DE
DÉROULEMENT EN FRANÇAIS CANADIEN: *ÊTRE BIEN* → *ÊTRE OK* →
ÊTRE CORRECT(E/S/ES)

(Résumé)

Nous avons dépouillé un corpus de français québécois oral (enregistré sur TV5 Monde pendant les années 2009–2011). Nous avons relevé les variantes impersonnelles et personnelles de la construction française canadienne *c'est correct/je suis correct(e)* ayant le sens anglicisé 'tout va bien': ce sont des faits d'innovation lexicale exclusivement spécifiques du français canadien, qui sont dus au contact de cette variété du français avec l'anglais américain et fondés sur le calque sémantique de la structure anglaise américaine *it's all correct* ou *it's OK* et *I am OK/I'm OK*.

Nous avons vérifié l'attestation des formes relevées dans les dictionnaires du français canadien et du français normatif. Nous formulons l'hypothèse de l'existence dans notre corpus d'un changement linguistique qui est en cours de déroulement et dont les étapes expliqueraient pourquoi en français canadien l'usage de la construction phraséologique *c'est bien* (et d'autres constructions similaires) du français normatif est supplanté par celui des structures phraséologiques anglicisées *c'est OK*, puis *c'est correct* (cette dernière avec ses variantes). Voilà pourquoi en français canadien/québécois il se produit, par et dans cette dernière structure, à la fois un appauvrissement lexical et un enrichissement sémantique.

Mots-clés: innovation lexicale, calque sémantique, changement linguistique en cours, étapes du changement linguistique, polysémie.

Ne propunem să abordăm un aspect al contactului lingvistic, schimbarea lingvistică aflată în curs de desfășurare sub ochii observatorului într-o

diacronie foarte scurtă sau în sincronie (v. Sala 1997, Labov 1972: 122–182, 260–325 și Coseriu 1983). Ilustrăm rezultatele produse de acest aspect în franceza orală vorbită la ora actuală în Québec, acolo unde există un puternic bilingvism istoric între, pe de o parte, engleza canadiană (și americană) și, pe de altă parte, franceza canadiană (și quebecheză) (v. și Hamers, Blanc 1983). Elementul lingvistic abordat aici este structura franceză canadiană *c'est correct*, împreună cu realizările ei, într-un corpus de franceză quebecheză orală, pe care l-am înregistrat de la postul de televiziune TV5 Monde între anii 2009–2011¹ (v. și Ciolac 2015).

1. Inovația lexicală: etapele schimbării lingvistice

În franceza vorbită în Québec, evoluția și comportamentul actual al construcțiilor franceze canadiene rezultate din contactul cu structura lexicală engleză americană *to be OK* par să permită o exemplificare a mai multor etape ale schimbării lingvistice. În corpusul analizat, am relevat fapte de limbă orale bazate pe schimbarea de cod (în engleză *codeswitching*) (cf. Heller 1992). În materialul de care dispunem, *OK* este utilizat numai ca nume predicativ (în franceză „attribut du sujet”) și ca particulă de confirmare. Etapele schimbării la care ne vom referi coexistă în perioada sincronică actuală și se suprapun parțial, deocamdată neexistând între ele nicio delimitare strictă.

1.1. Etapa I

Franceza comună și franceza de referință dispun de o serie întregă de formulări realizate prin diverse structuri, pentru exprimarea sensurilor corespunzătoare ‘stării de bine, de normalitate, de satisfacție’ și ‘acceptării’ și/ sau ‘acordului’. Aceste structuri franceze sunt construite cu ajutorul verbului copulativ *être*, care este însoțit de un adjectiv sau o locuțiune adjectivală ori de un adverb (cu valoare adjectivală) sau o locuțiune adverbială. O parte dintre aceste structuri franceze aparțin nivelului de limbă elevat (*C'est convenable. C'est acceptable/approprié/adéquat. C'est parfait.*), iar o altă parte aparțin nivelului de limbă familiar (*C'est sympa, C'est pas mal, C'est comme il faut,*

¹ Am ales din corpusul integral trei tipuri de (sub)corpusuri orale vorbite în franceză quebecheză: 1) 10 episoade din serialul de televiziune ‘Rumeurs’ și alte 10 episoade ale serialului ‘Les étoiles filantes’, ambele fiind comedii; 2) un grupaj de cinci jurnale de știri francofone și un documentar despre viața și opera scriitorului francez Louis Hémon, devenit cetățean canadian; 3) un grupaj de emisiuni gastronomice și de emisiuni comice francofone: *3600 secondes* și *Tout sur moi*. Realizările lingvistice extrase apar cu precădere în contextul de comunicare informal, aproape la toți locutorii de orice vârstă și categorie socioprofesională și de ambele sexe care sunt aflați frecvent în raporturi de egalitate, interacțiunile desfășurându-se între colegi apropiați (în serialul „Rumeurs” sau în emisiunile comice) sau între membrii aceleiași familii și prietenii acestora (în serialul „Les étoiles filantes”).

C'est pas grave etc.). Am înregistrat două categorii de structuri franceze: prima cuprinde construcții impersonale, iar a doua conține construcții personale.

a) Construcțiile impersonale (în fr. *les phrases impersonnelles*) construite cu verbul copulativ francez *être*, de tipul celor citate mai sus: *C'est convenable!* (fr. stand.), *C'est sympa!* (fr. fam.) etc. La acestea putem adăuga structurile impersonale construite cu un alt verb decât fr. *être* pentru exprimarea aceluiași sens corespunzător 'tipului de stare': *Ça va!/Ça convient!* (fr. fam.) etc.

b) Construcțiile personale (în fr. *les phrases personnelles*) construite tot cu verbul copulativ francez *être*, de tipul următor: *Je suis bien* (fr. stand.), *Je suis en bonne santé* (fr. stand.), *Je suis pas mal* (fr. fam.), *Sa prestation est convenable/comme il faut/acceptable/adéquate/parfaite* (fr. stand.) etc.

1.2. Etapa a II-a

În urma contactului cu structura engleză *It's OK*, atât franceza canadiană, cât și franceza comună familiară au creat, pentru comunicarea informală, o structură familiară polisemantică, calchiată după engleză și formată din verbul francez copulativ *être* + *OK*¹. În corpusul nostru, această structură este folosită cu o frecvență foarte ridicată și constatăm că ea înlocuiește în mod exclusiv întreaga diversitate a structurilor franceze menționate sub *etapa I* (dar și pe altele de același tip), care sunt folosite pentru exprimarea sensurilor corespunzătoare stării de 'acord' sau de 'satisfacție' și dorinței de 'atenuare' etc. Din cauza uzului exclusiv, lipsit de alternanță, se produc atât o sărăcire a lexicului francez canadian, relevată de analiza corpusului nostru, cât și o dezvoltare a polisemiei atribuite structurii calchiate *être OK* și variantelor acesteia, apărute într-o etapă ulterioară. Polisemia structurii franceze analizate copiază structura polisemantică engleză. În franceza canadiană și în franceza comună, structura polisemantică familiară calchiată după engleză *être* + *OK* are următoarele tipuri de realizări:

¹ Elementul englez american familiar *OK* reprezintă abrevierea structurii frazeologice engleze americane *all correct*, în care inițiala primului cuvânt (adică a pronumelui nehotărât englez *all*) este redată pe plan grafic și oral printr-o variantă pronunțată în engleză americană [əʊ] (< engl. brit. [ɔ:ɪ]), notată deci cu litera *O*, iar inițiala adjectivului englez *correct* este redată cu litera *k/K* (în locul literei *c* din cuvântul englez *correct*). Abrevierea unității frazeologice *all correct*, **OK**, face parte dintr-o construcție mai amplă, în general familiară, în care **OK** poate avea funcții sintactice diferite: a) nume predicativ cu un verb copulativ, de obicei cu verbul engl. *to be*: *It is OK*, *I am OK*; b) complement circumstanțial, *That worked out OK*, dar și c) interjecție cu sensul de 'aprobare, încuviințare, acord', folosită în general în răspunsuri împreună cu omiterea restului frazei: **OK!** sau ca element introducător emfatic, golit de înțeles, al unei fraze: **OK**, *where were you?*; d) subiect realizat prin substantiv, *My OK is necessary*, dar și e) complement direct substantival, *Give him my OK*; f) verb predicativ tranzitiv cu sensul de 'a aproba': *He OK's this*.

a) Construcții impersonale (cu subiect impersonal, exprimat prin pronumele demonstrativ francez *ce*): *C'est OK* (Calc după *It's OK*); ex.: Jacques Préfontaine (adult), adresându-se la telefon mamei sale: – *Allô, maman, c'est OK – pour demain, j'y serai!* („Les étoiles filantes”, ep. 1) [‘*c'est convenable/parfait*’].

Deseori, în mod evident, în construcțiile impersonale, verbul francez *être* este eliminat: ex.: Soția lui Jacques Préfontaine: – *Oh, oui! [...] Écoute, je vais lui parler, [c'est] OK?* („Les étoiles filantes”, ep. 2).

b) Construcții personale: – *Je suis OK!* (Calc după *I'm OK!*); – *Elle/Sa prestation est OK!* (Calc după *She's OK! His/her performance is OK!*); ex.: Jacques Préfontaine (adresându-se soției sale): – [...] *Ça va ?/Soția: – Oui, je suis OK maintenant!* („Les étoiles filantes”, ep. 1) [‘*je suis bien*’]¹.

1.3. Etapa a III-a

Locutorii francezei din Québec au recurs la destructurarea sintagmei engleze *all correct*, coeziunea acesteia fiind astfel distrusă: elementul pronominal englez *all* este eliminat, fiind păstrat numai determinantul adjectival *correct* al pronumelui englez *all*. Adjectivul francez *correct* asumă acum sensul întregii structuri². Se revine, deci, în această a treia etapă, la o construcție mai apropiată de sintagma franceză inițială menționată la etapa I, obținându-se o structură de tip lexical francez, dar anglicizată pe plan semantic. Structura *c'est correct*, care rezultă din acest proces, înlocuiește în uzul relevant în corpusul nostru seria formulărilor sinonimice franceze din etapa I.

Considerăm, așadar, că această structură reprezintă un calc semantic frazeologic, realizat în franceza canadiană după unitatea frazeologică engleză americană *it's OK* (pentru chestiuni de semantică, v. și Kleiber 1999). Dicționarele varietăților de franceză canadiană oferă câteva informații

¹ Se cuvine precizat că *O.K.* a început să fie folosit în mod curent în franceza comună familiară numai după cel de al Doilea Război Mondial, odată cu debarcarea trupelor americane în nord-vestul Franței și în Europa (pentru a elibera Europa de sub dominația fascismului). Structuri impersonale și personale de acest tip (conținând *OK* ca nume predicativ), rezultate în urma contactului cu limba engleză, au apărut și în alte limbi romanice (v., de ex., în română: *E OK!/Sunt OK!*) sau neromanice (v. în germană: *Es ist ok!/Ich bin OK!*).

² V. în Petit Robert 2012, s.v. *correct*, sensul 6: «Anglic. (cour. au Canada) en réponse ou avec le verbe être. *C'est correct*: ça va bien. → O. K. *Elles «s'inquiétaient de savoir où vous étiez. Je vais aller leur dire que c'est correct, que vous êtes là.»* (M. Laberge)» [traducerea noastră: „**correct**: anglicism uzual în Canada, folosit ca răspuns sau cu verbul être. **C'est correct**: ‘totul este în regulă/OK’. Exemplu: *Erau preocupate să știe unde sunteți. Mă voi duce să le spun că totul este în regulă și că sunteți aici.* (M. Laberge)”].

despre prezența și utilizarea structurii frazeologice *c'est correct* în franceza quebecheză/canadiană¹.

Uzul anglicizat al lexemului *correct* în franceza canadiană este foarte răspândit, probabil mai vechi decât uzul acronimului corespunzător *O.K.* în franceza comună: *correct* apare integrat în contexte și în construcții frazeologice mult mai numeroase și mai variate decât acelea în care apare *O.K.* în franceza de referință. Construcția impersonală *c'est correct* este atestată de dicționarele francezei canadiene și comune, în schimb realizările personale ale structurii frazeologice anglicizate *c'est correct* (realizări de tipul *je suis correct*) nu sunt (deocamdată) atestate decât în mod parțial în două dintre dicționarele pe care le-am consultat, prin urmare norma francezei quebecheze² actuale nu le-a integrat încă. Corpusul pe care îl analizăm conține construcții personale deconstructurate, care sunt considerate ca fiind strict orale în momentul actual.

Dicționarele francezei canadiene menționează două construcții personale: Bélisle 1969 (s.v. *correct*, *-ecte* adj.) oferă exemplul *Il était parfaitement correct*, în care pronumele personal francez *il* are un referent [+uman], de vreme ce adjectivul francez canadian *correct* este glosat prin sensul 'sobre', care înseamnă '[om] treaz, care nu este sub influența alcoolului', acest sens fiind specific francezei canadiene; Bergeron 1980 (s.v. *correct* adv.) citează structura franceză canadiană *Tout est correct* care conține pronumele nehotărât francez subiect *tout* și o glosează prin 'tout est dans l'ordre': construcțiile

¹ Iată câteva indicații oferite de trei dicționare ale francezei canadiene despre unitatea lexicală franceză *correct*. Dulong 1968 înregistrează s.v. *correct* sensurile '(Heure) exacte, précises, juste', iar pentru *c'est correct* precizează 'C'est bien, c'est parfait, c'est entendu', acest sens (englez american) nefiind tratat ca un anglicism. Bélisle 1969 menționează s.v. *correct*, *ecte* adj. 'qui est exempt de fautes; conforme aux règles; exact: *ma facture n'est pas correcte*; juste: *ta montre est-elle correcte?*; sobre: *il était parfaitement correct*', fără precizarea 'anglicism'. Tot Bélisle 1969 glosează *O.K.* s.v. *O.K.* (cu pronunțarea francizată (oké) și cu încadrarea morfologică la interjecții) cu sensurile 'ça va; tout est bien; d'accord', fără mențiunea 'anglicism'. Bergeron 1980 înregistrează s.v. *correct*, *e* (pronunțat *corrèque*, ceea ce în API ar figura drept [kɔʁək]) adj. 'exact [...] juste [...] bien disposé [...] honnête [...] qui se comporte d'une façon convenable. *C'est correct*. «Ça va, d'accord.»', tot fără nicio mențiune de 'anglicism' pentru acest ultim sens preluat din engleza americană, iar s.v. *correct* 'adv. *C'est correct* «Ça va. C'est bien. C'est parfait. C'est compris. C'est entendu.» *Tout est correct*. «Tout est dans l'ordre»', fără mențiunea 'anglicism'. Tot Bergeron 1980, s.v. *OK*, *oké* glosează *être oké* prin 'être correct, être gentil', fără mențiunea 'anglicism'. Alte dicționare care au mai fost consultate pentru unitățile lexicale *OK* și *correct* în limbile engleză și franceză sunt: *Petit Robert* 2012, *Robert-Collins* 1995, *TLFi*, *TLFQ*, *Webster's* 1997 și *Webster's* on-line.

² Referitor la norma francezei vorbite în Québec, v. Darbelnet 1983, Martel, Cajolet-Laganière 1995, Martel, Cajolet-Laganière 1996 și Villers 2005.

franceze canadiene *tout est correct* și *c'est correct* sunt foarte asemănătoare pe plan formal, deoarece în ambele se utilizează exclusiv persoana a III-a. Totuși, cele două structuri personale înregistrate de dicționarele francezei canadiene *tout est correct* și *il est correct* nu corespund întru totul structurilor personale relevate în corpusul nostru.

Cităm mai jos câteva exemple extrase din corpus, pentru a ilustra realizările impersonale și personale ale unității frazeologice *c'est correct*:

a) În construcții impersonale: Daniel Rajotte, adresându-se unui prieten: – *Ben, c'est correct! Je serai là!* („Les étoiles filantes”, ep. 5) [‘c'est convenable/parfait’]; Jacques Préfontaine (adresându-se unei cunoștințe): – *Madame Tanguay, excusez-moi, hein! Je m'excuse! C'est vraiment pas contre vous!*/Mme Tanguay: – *Ah, c'est correct, Jacques! C'est correct!* („Les étoiles filantes”, ep. 2) [‘C'est parfait/ce n'est rien/ça va !’].

Precizăm că subtitrarea filmului (realizată în franceza de referință) oferă pentru *C'est correct!* echivalentul impersonal atenuator în franceza familiară ‘C'est pas grave!’.

Alte construcții impersonale: Jacques Préfontaine (adresându-se mamei sale vârstnice, la telefon): – *Allô, t'es-tu là? Ha!* (suspină) *C'est correct, OK-èy, maman, on va venir y goûter à ta, à ta, ta frittata, OK-èy? Oui, c'est bon, bye!* („Les étoiles filantes”, ep. 1).

De asemenea, și în ultimul exemplu citat mai sus, subtitrarea și traducerea filmului (în franceza comună/de referință) oferă pentru structura franceză quebecheză *C'est correct* echivalentul francez familiar atenuator ‘c'est pas grave’. Remarcăm însă faptul că structura pe care o discutăm este urmată de două ocurențe ale lui *OK* (în fr. qué. rostite *OK-èy*), care au pronunțarea parțial engleză [o'kei]. Are loc, așadar, un codeswitching din franceză spre engleză³, care produce concurența și alternanța lexicală între cuvântul englez american *OK* și unitatea frazeologică franceză canadiană *c'est correct*. Aceasta dovedește că utilizarea structurii frazeologice franceze canadiene *c'est correct* în această a treia etapă este încă ezitantă.

b) În construcții personale: Daniel Rajotte, adresându-se soției prietenului său: – *Es-tu correcte?*/Soția: – *Oh, oui!* („Les étoiles filantes”, ep. 2). Traducerile echivalente în franceză standard/de referință pentru *Es-tu correcte?* ar fi acestea: – ‘Est-ce que tu es bien?/Est-ce que tu vas bien?/Est-ce que ça va pour toi?’.

Tot construcții personale întâlnim și în exemplele care urmează: Ziarist, adresându-se unei prietene: – *Es-tu correcte?* [‘Est-ce que tu vas bien?’]/Prietenă: – *Parle-moi pas!*; Ziarist: – *Elle est correcte!* [‘Elle va bien!’] („Rumeurs”, ep. 2); Hélène Charbonneau: – *Êtes-vous correcte, Thérèse?* [‘Êtes-vous bien?’], ‘Ça va?’ („Rumeurs”, ep. 2); Animatorul: – *Je pense qu'on va être corrects!* [‘que nous serons bien ensemble ici, pendant l'émission’]

³ A se remarca și prezența formulei de salut engleze *bye*.

(Emisiune francofonă canadiană comică „3.600 minutes”); Locutoarea, adresându-se soțului ei: – *Je comprends pas! Daniel m'a dit que t'es allé voir le médecin avec lui et que tout était correct!* [‘que tout allait bien’] („Les étoiles filantes”, ep. 2).

1.4. Etapa a IV-a

Se poate imagina o a patra etapă, în care adjectivul *correct* din construcțiile personale construite cu verbul francez *être* (care are funcția de nume predicativ) trebuie să fie supus acordului în gen și în număr cu subiectul, după cum este cerut în limba franceză. Totuși, în cazul adjectivului *correct*, acordul poate deveni evident în franceză numai într-o comunicare scrisă, dat fiind că el nu este perceptibil în exprimarea orală. Utilizate în scris, structurile de mai sus s-ar putea prezenta cu formele următoare: – *Es-tu correcte?*; – *Elle est correcte*; – *Êtes-vous correcte?*; – *On va être corrects*.

Dat fiind că analizăm aici un corpus oral francez quebechez, subtitrat în franceza comună/standard, nu putem ști dacă, în situațiile menționate în etapa a III-a b), un astfel de acord a fost simțit ca necesar și a fost aplicat de locutorii francezei din Québec. Ne întrebăm, de exemplu, în ce fel au fost redactate în scris aceste structuri în scenariile redactate ale serialelor televizate la care ne referim. În această etapă a IV-a, anglicismul ar putea fi folosit, așadar, „franzuzește”, iar structura franceză quebecheză *elle est correcte* etc. ar putea dobândi și în scris forma unei construcții franceze curente construite cu verbul copulativ *être*. Pe de altă parte însă, în cazul realizării acordului, ar crește pericolul confuziei structurii franceze quebecheze *elle est correcte* (cu sensul fr. ‘elle est/elle va bien’, rom. ‘se simte bine/[el/ ea] este în regulă’) cu structura omonimă din franceza standard *je suis/tu es/elle est... correcte* (cu sensul ‘[persoană] care respectă regulile și care nu greșește, [om] just, cinstit’). Structura franceză quebecheză *je suis correct* nu poate fi în niciun caz echivalată pe plan semantic cu construcția franceză standard *je suis correct*.

Așadar, dacă acceptăm argumentele și demonstrațiile de mai sus, am putea recunoaște existența unor etape de împrumut, preluare, integrare și fixare internă a structurii engleze *it's OK/I'm OK*, cu care franceza quebecheză s-a aflat și se află în continuare în contact direct.

2. Observații

Variantele personale *je suis/tu es/il est/elle est correct(e)* (echivalente cu fr. *je suis/tu es/il est/elle est OK*) ale structurii impersonale *c'est correct* (echivalentă cu fr. de referință *c'est OK*), precum și structura de bază impersonală *c'est correct* constituie calcuri semantice realizate de franceza canadiană, în special de franceza quebecheză, după varianta impersonală și variantele personale ale structurii engleze americane *it's OK/I am/you are OK*. Structura impersonală franceză canadiană *c'est correct* este înregistrată de Dulong 1968, Bélisle 1969, *Petit Robert* 2012, Bergeron 1980, s.v. *correct*, cu sensul calchiat după engleza americană ‘Ça va bien, O. K./Ça va, d'accord/

Ça va, C'est bien, C'est parfait, C'est compris, C'est entendu!' (rom. 'Este în regulă, Este totul perfect, De acord!, Perfect!, Am înțeles!'). Dicționarul *Petit Robert* 2012 precizează în mod explicit, s.v. *correct*, că structura *C'est correct* este un anglicism frecvent în Canada (v. mai sus, sub 1.). În schimb, variantele personale *je suis/tu es/il est/elle est correct(e)* ale structurii discutate sunt parțial înregistrate numai de două dintre dicționarele francezei canadiene consultate. Astfel, structura discutată apare cu un subiect exprimat prin pronume nehotărât în Bergeron 1980, care sugerează, astfel, o posibilă continuare a extinderii utilizării ei: *Tout est correct!* 'Tout est dans l'ordre!'.

Considerăm că structura personală *je suis/tu es/il est/ elle est correct(e)* pare să constituie o inovație lexicală, realizată de locutorii francezei canadiene în cursul vorbirii, mai ales în cadrul interacțiunilor orale familiare. Acest fapt lexical inovator poate să corespundă unui calc semantic. În opinia noastră, calculul semantic menționat ar fi produs de locutorii francofoni canadieni în mod spontan, în conversația orală, prin analogie cu modelul structurii lexicale franceze de bază *c'est correct*. Mai putem considera că, datorită formei sale pur franceze, este posibil ca acest calc semantic spontan, *je suis/tu es/il est/elle est correct(e)*, să fie interpretat de locutorii francofoni canadieni ca fiind un antianglicism, un element lexical din categoria neologismelor propuse de norma recentă a francezei canadiene/quebecheze pentru înlocuirea anglicismelor abuzive. Credem, așadar, că este posibil ca motivația care i-ar determina pe locutorii francezei canadiene/quebecheze să folosească acest fapt lexical inovator să fie o formă de hipercorectitudine. Sentimentul hipercorectitudinii ar putea fi provocat de dorința de a evita utilizarea în exprimarea orală, în franceza canadiană, a structurii impersonale *c'est OK*, fiindcă aceasta este parțial anglicizată, în mod vizibil, pe plan formal, precum și de dorința de a ocoli folosirea structurii impersonale franceze canadiene *c'est correct*: aceasta din urmă este echivalentă, pe plan formal și semantic (și probabil că este și percepută ca fiind, într-adevăr, echivalentă, din punct de vedere formal, de locutorii francofoni canadieni) cu structura engleză americană *c'est OK*.

3. Concluzii

Considerăm că folosirea structurii personale *je suis/tu es/il est/elle est correct(e)* în franceza canadiană/quebecheză orală actuală se datorează următoarelor motive: calcului semantic, unei consecințe a contactului direct al francezei canadiene cu engleza americană, spontaneității vorbirii, dar și unei tendințe către hipercorectitudine, izvorâtă din dorința unor locutori de a utiliza structuri integral și pur franceze. Se produce, astfel, preluarea unui model lexical strict francez, prin răspândirea unor modele deja existente în franceză canadiană, de tipul structurilor lexicale *c'est/il est correct* și *je suis bien*. Generat de nivelul familiar oral al varietății de franceză canadiană/quebecheză, faptul lexical inovator discutat aici (fr. can. *je suis/tu es/il est/ elle est correct(e)*, cu sensul menționat mai sus) atestă o schimbare lingvistică

aflată în curs de desfășurare în comunitatea lingvistică francofonă din Québec. Este posibil ca, în continuare, pornind de la nivelul de limbă scăzut și familiar, faptul discutat aici să aibă șanse de a fi difuzat către un nivel de limbă mai larg și de a se generaliza în uz. Există, deci, șanse ca acest fapt să urce dinspre nivelul familiar spre nivelul de limbă curent și spre nivelul elevat, pentru ca, într-o etapă ulterioară, el să ajungă să fie recunoscut, înregistrat și acceptat ca atare de norma prescriptivă a francezei canadiene/quebecheze actuale.

SURSE

- Bélisle 1969: Bélisle, Louis-Alexandre, *Petit dictionnaire canadien de la langue française*, édition scolaire (Ouvrage agréé par le Ministère de l'Éducation du Québec), Québec, Bélisle Éditeur, Inc..
- Bergeron 1980: Bergeron, Léandre, *Dictionnaire de la langue québécoise*, Montréal, Québec, VLB Éditeur & Léandre Bergeron.
- Dulong 1968: Dulong, Gaston, *Dictionnaire correctif du français au Canada*, Québec, Les Presses de l'Université Laval.
- Petit Robert* 2012: (*Le Petit Robert de la langue française*, Paris, Le Robert, 2001; 2007 și varianta electronică din 2012.
- Robert-Collins* 1995: (*Le Robert-Collins Super Senior*, Grand dictionnaire anglais-français, Harper Collins Publishers, Glasgow, Great Britain/Scarborough, Canada/Paris, Dictionnaires le Robert.
- TLFi*: *Trésor de la langue française informatisé* [<http://atilf.atilf.fr/tlf.htm>].
- TLFQ*: *Trésor de la langue française au Québec. Dictionnaire historique du français québécois. Monographies lexicographiques de québécismes*, Poirier, Claude (coord.), Sainte-Foy, Les Presses de l'Université Laval, 1998.
- Webster's* 1997: (*Random House Webster's Unabridged Dictionary*, second edition, New York, Random House.
- Webster's* on-line: *Webster's Unabridged Dictionary* [<http://www.merriam-webster.com/dictionary/trip>].

BIBLIOGRAFIE

- Bédard, Édith, Jacques Maurais (ed.), 1983, *La norme linguistique*, Québec/Paris, Conseil de la langue française/Le Robert.
- Ciolac, Antonia, [2015], „Structuri lexicale cu interferențe engleze într-un corpus de franceză canadiană”, în Sala, Marius, Maria Stanciu Istrate, Nicoleta Petuhov (ed.), [2015], *Lucrările Celui de-Al Cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică, București, 27–28 septembrie 2013*, București, Academia Română: Institutul de

- Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”, Univers Enciclopedic Gold, p. 461–477.
- Coseriu, Eugenio, 1983, „Linguistic Change Does not Exist”, *Rivista di linguistica classica medioevale e moderna*, 1, p. 51–63.
- Darbelnet, Jean, 1983, „La norme lexicale et l’anglicisme au Québec”, în Bédard, Édith, Jacques Maurais (ed.) 1983, *La norme linguistique*, Québec/Paris, Conseil de la langue française/Le Robert, p. 603–624.
- Hamers, Josiane F., Michel Blanc, 1983, *Bilingualité et bilinguisme*, Bruxelles, Pierre Mardaga.
- Heller, Monica, 1992, „The Politics of Codeswitching and Language Choice”, în Eastman, C., 1992, *Codeswitching*, Clevedon, Multilingual Matters, p. 123–142.
- Kleiber, Georges, 1999, *Problèmes de sémantique. La polysémie en questions*, (Ouvrage publié avec le concours de l’Université des Lettres et Sciences Humaines de Nancy), Villeneuve d’Ascq (Nord), Presses Universitaires du Septentrion.
- Labov, William, 1972, *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Labov, William, 1976, *Sociolinguistique*, Paris, Éditions de Minuit.
- Martel, Pierre, Hélène Cajolet-Laganière, 1995, „Oui au français québécois standard”, *Interface* 16 (5), p. 14–25.
- Martel, Pierre, Hélène Cajolet-Laganière, 1996, *Le français québécois. Usages, standard et aménagement*, Québec, Les Presses de l’Université Laval.
- Sala, Marius, 1997, *Limbi în contact*, București, Editura Enciclopedică.
- Sala, Marius, Maria Stanciu Istrate, Nicoleta Petuhov (ed.), [2015], *Lucrările Celui de-Al Cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică, București, 27–28 septembrie 2013*, București, Academia Română: Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Alexandru Rosetti”, Univers Enciclopedic Gold.
- Ștefănescu, Alexandre, Pierre Georgeault (ed.), 2005, *Le français au Québec. Les nouveaux défis*, Québec, Conseil supérieur de la langue française, Fides.
- Villers, Marie-Éva de, 2005, „La norme réelle du français québécois”, în Ștefănescu, Alexandre, Pierre Georgeault (ed.), 2005, *Le français au Québec. Les nouveaux défis*, Québec, Conseil supérieur de la langue française, Fides, p. 399–420.

Antonia CIOLAC

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

TRADUZIONE DEL LINGUAGGIO GEOLOGICO: METODOLOGIA, PROBLEMI E SOLUZIONI

TRADUCEREA LIMBAJULUI GEOLOGIC:
METODOLOGIE, PROBLEME ȘI SOLUȚII

(Rezumat)

Această lucrare își dorește a fi o analiză a traducerii limbajelor de specialitate (îndeosebi, a limbajului geologic) care să permită evidențierea metodologiei, a dificultăților și a posibilelor soluții. Am considerat oportună expunerea unei analize a termenilor din punct de vedere lexical, morfolologic și etimologic, atât în limba română, cât și limba italiană. În plus, ne-am propus să observăm în ce măsură termenii din textul original se pot echivala în textul românesc.

Cuvinte cheie: limba comună, limbaje specializate, terminologie, nomenclatură.

Il rapporto tra le lingue speciali e la lingua cosiddetta comune o standard ha avuto una grande attenzione da parte degli studiosi, i quali si sono interessati delle varietà discorsive specialistiche (Scarpa 2001:16). Soprattutto negli ambiti tecnico-scientifici, ciascuna lingua speciale tende a essere considerata una lingua nuova, o così come la chiamano alcuni studiosi, artificiale rispetto alla lingua comune. Essa rappresenta uno strumento che è stato sviluppato per espletare scopi comunicativi ben precisi utilizzando un vocabolario proprio e regole peculiari. A questa posizione si oppone quella secondo la quale le lingue speciali non sono una realtà isolata rispetto alle normali strutture della comunicazione ma sono varietà funzionali del codice di base costituito dalla lingua comune che vengono utilizzate in ambiti specifici. Le varietà funzionali sono chiamati varietà diafasiche della lingua e sono dipendenti dalla situazione effettiva in cui si svolge l'atto comunicativo. Sono due le componenti maggiori della diafasia: i registri ed i sottocodici.

I registri “segnano il grado di formalità della situazione comunicativa e il tipo di rapporto con il destinatario”. I sottocodici sono trovati nei testi di

specialità con il nome di linguaggi settoriali, linguaggi specialistici, gerghi professionali, lingue tecniche (Sălișteanu Cristea 2007: 7). Essi rappresentano numerosi sottosistemi linguistici caratterizzati da lessici specialistici come nomenclature, tassonomie e tecnicismi specifici appartenenti ai vari mestieri e alle attività umane (medicina, pesca, linguistica, zoologia, o nel nostro caso geologia). Il sottocodice non è utilizzato da tutti gli utenti della lingua, ma soprattutto dagli *addetti ai lavori*. Così si spiega anche l'esistenza dei dizionari speciali o dei glossari di termini giuridici, musicali, botanici, ecc., che hanno il ruolo di spiegare e difondere "terminologie di uso ristretto".

Nel suo articolo *I linguaggi della scienza e della tecnica*, Marzio Porro paragona i linguaggi scientifici e la lingua comune con i pianeti che ruotano intorno ad una stella centrale alimentandosi continuamente del suo calore e della sua luce. Però questo processo conosce anche una variante opposta: poiché anche il sistema della lingua comune subisce a sua volta l'influsso dei sottosistemi modificandosi al suo interno e arricchendosi in seguito ad un processo complesso. Dall'altra parte, sempre l'autore dell'articolo ammette che la lingua comune altro non è che il sicuro deposito da parlarci tutti i sottosistemi possibili (linguaggi letterari, linguaggi specialistici, lingua parlata, lingua scritta) (Beccaria 1973:79).

Le lingue speciali vengono chiamate anche linguaggi specialistici oppure settoriali, o addirittura microlingue. La comunicazione specializzata deve soddisfare tre condizioni (Scarpa 2001: 18): l'intenzione dell'emittente del messaggio di aumentare, confermare o modificare le conoscenze del destinatario in un determinato settore specialistico (*intention condition*). Infatti l'autore del testo ha l'intenzione di raccogliere i tratti specifici di un campo così vasto in un trattato intitolato, appunto *Trattato di Geologia*, destinato al pubblico conoscitore dell'argomento ma anche alle persone che sono interessate a venire in contatto con questa disciplina; la conoscenza più approfondita dell'argomento da parte dell'emittente rispetto al destinatario (*knowledge condition*). Nel nostro caso l'autore, Pietro Leonardi, è stato il direttore dell'Istituto di Geologia dell'Università di Ferrara, uno dei più versatili geologi italiani, noto a livello internazionale per i suoi studi sulle Dolomiti e si era occupato con successo di paleontologia dei vertebrati, di evoluzione umana, di arte preistorica e, fin dal 1971, di geologia spaziale.

L'uso di un codice convenzionale che aiuti il destinatario a concentrarsi quanto più possibile sul contenuto e sulla complessità del messaggio (*code condition*). L'emittente del testo ha scelto di dividere il testo dal punto di vista del contenuto in definizioni dei concetti, divisione delle categorie principali e secondarie, inserzioni di tavole, grafici, diagrammi e foto a titolo di esemplificazioni.

In seguito verranno descritte le principali marche testuali e retoriche dei linguaggi specialistici, gli aspetti morfosintattici e gli aspetti lessicali e terminologici. Per introdurre i tratti formali che caratterizzano i linguaggi

specialistici, Scarpa cita un esempio tratto da Berruto (Scarpa 2001: 26) dove lo stesso contenuto viene formulato in tre modi diversi: l'italiano standard, l'italiano standard letterario (la varietà scritta della tradizione letteraria) e l'italiano tecnico-scientifico. Nei testi specialistici lo stile trasparente deve corrispondere ai requisiti di precisione, oggettività, economia, chiarezza e appropriatezza che caratterizzano una comunicazione tanto efficace (raggiunge il suo obiettivo comunicativo) quanto efficiente (presenta un equilibrio tra il risultato ottenuto e le risorse impiegate) (Scarpa 2001: 18).

Il requisito della precisione è formato dalla monoreferenzialità, il rigore, l'impersonalità dell'emittente nei confronti del messaggio che trasmette. Prendiamo il seguente brano: "È caratteristica la presenza di resti fossili di animali viventi nei corsi d'acqua o sulle loro rive, per esempio Molluschi di acqua dolce, Cocodrilli, Tartarughe palustri, Cetacei odontoceti, Sireni, ecc., mescolati a resti di animali viventi in acqua salmastra". L'autore offre al destinatario delle informazioni chiare e precise relative all'esistenza dei resti fossili e al luogo dove tali resti possono essere rinvenuti. L'emittente fa la parte dell'intermediario fra l'informazione e il destinatario, con l'unica mira di trasmettere un'informazione giusta.

Il requisito dell'economia corrisponde a un impiego comunicativo efficiente delle strutture linguistiche e all'equilibrio tra l'esigenza di massima differenziazione degli elementi linguistici e quella di minimo sforzo da parte dei destinatari (il principio di minimax) (Scarpa 2001: 19). Esempi di economia sono l'uso dei simboli (in fisica le lettere dell'alfabeto greco classico o in chimica le formule delle sostanze), l'affissazione, la derivazione, la giustaposizione o nel nostro caso l'uso degli iponimi come troviamo nel seguente esempio: "Chiamiamo per semplicità facies salmastre le facies lagunari, di estuario e deltizie, le quali rispondono a depositi originatisi in ambienti al limite tra bacini marini e aree emerse, in cui alle acque marine si mescolano le acque dolci portate dai corsi d'acqua che sfociano nelle lagune o nel mare" (Leonardi 1970: 185). Dunque per ragioni di concisione e semplicità si riduce l'estensione della forma per evitare le ridondanze.

L'impiego efficace ed efficiente delle strutture linguistiche nella comunicazione specialistica è misurato dalla loro chiarezza (dalla mancanza di ambiguità e dalla decodificazione rapida) e dall'appropriatezza, ossia la rispondenza del testo alla situazione della comunicazione. Inoltre, l'appropriatezza presuppone il possesso da parte dell'autore di testi scientifici di doti letterarie, i quali l'aiutano a saper comunicare lo stesso contenuto in modo diverso a seconda dei destinatari (Scarpa 2001: 19). Secondo il dizionario De Mauro, la voce "trattato" ha il significato di: opera che si occupa metodicamente dei principi fondamentali di una scienza, di una disciplina, di una dottrina o di un particolare tema (De Mauro variante CD). La struttura del trattato di geologia di Pietro Leonardi corrisponde alla descrizione generale di un tale opera: descrive metodicamente i principi generali concetti della geologia,

nonchè fornisce una rassegna storica dell'evoluzione di questa scienza. Inoltre, la stessa autrice offre una classificazione, adattata da Sabatini nel 1999, dei macrotipi, tipi intermedi e forme testuali concrete in quale i trattati, i manuali di studio, le enciclopedie, i saggi critici, le relazioni, le lettere d'affari, le conferenze e le lezioni scritte sono considerati testi mediamente vincolanti (al contrario dei testi molto vincolanti rappresentati dai testi scientifici, normativi e tecnico-operativi e quelli poco vincolanti rappresentati dai testi d'arte o letterari) e sono caratterizzati da una funzione esplicativa-argomentativa con il fine di spiegare nuovi concetti o di proporre e dibattere tesi (Scarpa 2001: 22).

Nel suo lavoro, *La traduzione specializzata. Lingue speciali e mediazione linguistica*, l'autrice cita il paragone fatto da Sabatini tra i diversi tipi di testo in italiano. I tratti più diffusi caratterizzanti i testi "molto vincolanti (scientifici, normativi, tecnici)" e quelli "mediamente vincolanti (trattati e manuali di studio)". Per una migliore comprensione di tali caratteristiche, consideriamo opportuno accompagnare i tratti teorici con esempi scelti dal testo di geologia. La rigorosa impostazione del testo, con la scansione del discorso in blocchi di testo concatenati da chiari legami coesivi.

Riferimento a principi, assiomi, postulati, termini, definizioni esposti nel testo stesso o citati: "Corrispondono alle formazioni originate nella zona che va dalla più bassa marea al margine della piattaforma continentale (*shelf*), in acque agitate dal moto ondoso e dalle correnti marine; sedimenti pelagici, derivanti da melme di mare profondo, prevalentemente non organogene, prodotte per decantazione di finissime particelle argillose in sospensione nelle acque calme o per precipitazione di sostanze disciolte allo stato colloidale (*M. Gignoux, 1950*)" (Leonardi 1970: 181).

Definizioni di fenomeni, comportamenti, oggetti, processi, attività: "Chiamiano per semplicità facies salmastre le facies lagunari, di estuario e deltizie, le quali rispondono a depositi originatisi in ambienti al limite tra bacini marini e aree emerse, in cui alle acque marine si mescolano le acque dolci portate dai corsi d'acqua che sfociano nelle lagune o nel mare" (Leonardi 1960: 185).

L'inserzione di alcune informazioni anche attraverso simboli, numeri, formule, tabelle e grafici: Tabella Ambiente neritico o sublitorale (da W. C. Krumbein e L. L. Sloss, 1963) (Leonardi 1960: 182). Uso di legami coesivi semantici come le ripetizioni o iperonimi: "I sedimenti marini vanno distinti in tre grandi categorie: a) sedimenti detritici, b) sedimenti organogeni, c) sedimenti pelagici" (Leonardi 1960: 180-181). Uso di esempi per una migliore comprensione del discorso (assente nei testi giuridici): "Hanno questa origine depositi di anidrite, gesso, salgemma e altri sali, che vengono anche sfruttati industrialmente (miniere di Stassfurt, Hallstatt, Ischl, Dürnberg, ecc.)" (Leonardi 1960: 185). Uso di sinonimi: "Facies neritiche o sublitorali, Facies batiali o profonde, Facies salmastre o di transizione, Facies glaciale

o morenica, Facies eolica o desertica, Facies lacustre o limnica, I batoliti o plutoni soggiacenti”.

La sintassi delle lingue speciali è simile a quella della lingua comune però tra le sue peculiarità ricordiamo: l'uso eccessivo dello stile nominale, la semplificazione della struttura del periodo, le strutture passive e impersonali, modi e tempi verbali, modalità o la mancanza delle frasi interrogative o esclamative. Per ciò che riguarda la morfologia dei linguaggi specialistici notiamo un uso rigoroso degli suffissi e prefissi: ad esempio nella terminologia medica il suffisso *-algia* indica sempre un dolore (nevralgia), mentre nel caso delle tassonomie botaniche il suffisso *-acee* indica la famiglia a cui appartiene la pianta (Rosacee), in quello della chimica *-at* indica un sale (sulfato, carbonato) e finalmente in quello della geologia *-ene*.

La nominalizzazione, ossia la trasformazione di un sintagma verbale in uno nominale, permette una ricchezza concettuale e una sintassi sintetica. L'uso della nominalizzazione dagli scienziati ha la funzione di descrivere un concetto concreto con l'ausilio di sintagmi nominali che sono caratterizzate da astrattezza. Per evitare le proposizioni relative, il linguaggio specializzato usa gli aggettivi in *-bile* e i participi presenti. Forniamo i seguenti esempi appartenenti al nostro testo di geologia: “quando le circolazioni primaverile e autunnale dell'acqua conducono ossigeno verso le profondità”, questo ferro è ossidato e precipita sotto forma di composti ferrici poco solubili” e “sedimenti organogeni, *derivanti* in tutto o in parte prevalente dall'attività degli organismi costruttori”, “sedimenti detritici, in prevalenza, terrigeni, *provenienti* dall'erosione di rocce *preesistenti* e dal trasporto e deposizione dei materiali *derivanti*”.

La semplificazione della struttura del periodo corrisponde alla concisione, semplicità e chiarezza e si sofferma sulle informazioni e i concetti che vengono trattati. La struttura dei periodi è generalmente lineare e non marcata, con frasi emplici e brevi costituite da una principale e una o da una sola principale: “Tra le strutture interne primarie hanno grande importanza pure quelle che si trovano sui piani di strato”, “Questa superficie può essere nettamente definita, mediamente definita o poco definita a seconda dell'energia fisica spesa sui sedimenti nel luogo di deposizione”.

Le forme passive e impersonali hanno la funzione di “spersonalizzare e oggettivizzare” (Scarpa 2001: 40) il concetto, il processo, le nozioni e non l'agente. Generalmente, la forma passiva è deagentivata “Il fenomeno è stato studiato con notevole dettaglio negli ultimi anni, specialmente alle Isole Bahama” (Leonardi 1970: 152). Ci sono casi quando l'agente viene menzionato esplicitamente e il suo valore semantico è di ribadire che una certa azione è compiuta da quell'agente e non da altro: “Tipici esempi sono il Mar Nero ed alcuni fiordi norvegesi, dove bacini relativamente profondi sono separati dal mare aperto da soglie rocciose sottomarine” (Leonardi 1970: 155).

Aggiungiamo l'osservazione personale che i due casi sopra menzionati si possono distinguere con l'ausilio della preposizione "da", che sarà sempre rinvenuta nelle frasi in cui è sottolineato il ruolo dell'agente, mentre in quelle appartenenti alla prima categoria non viene utilizzata. Per una migliore comprensione delle forme impersonali offriamo i seguenti esempi: "È opportuno segnalare che hanno origine specialmente nella zona neritica..." (Leonardi 1970: 183). "È caratteristica la presenza di resti fossili di animali viventi nei corsi d'acqua o sulle loro rive...", "Si tratta sempre di sedimenti assai ricchi di sostanza organica...", "Anche nei depositi deltizi si hanno accumuli di vegetali..." (Leonardi 1970: 187). I riferimenti all'emittente, fatti da egli stesso, sono nella terza persona singolare o nella prima persona plurale, anche con il valore di plurale accademico: "Possiamo citare come esempio la Valle del Reno..., Passeremo ora in rassegna i principali tipi di facies continentali" (Leonardi 1970: 188), "Si possono innanzitutto distinguere due categorie fondamentali di facies..." (Leonardi 1970: 180).

Le lingue speciali si distinguono dalla lingua comune per un uso più ristretto dei modi e dei tempi verbali. Per presentare le teorie, le definizioni, osservazioni, processi, affermazioni si usa l'indicativo presente: "I sedimenti marini vanno distinti in tre grandi categorie, I depositi evaporitici sono molto poveri o addirittura privi di fossili". L'autrice accenna il problema dell'uso dell'indicativo piuttosto che del congiuntivo e cita Mammino che sostiene che nella lingua dei testi scientifici va privilegiato l'uso dell'indicativo, con il valore di indicare la realtà, rispetto al congiuntivo, il quale indica l'eventualità, la possibilità e l'irrealtà.

La stessa Federica Scarpa cita due distinzioni fatte tra il lessico tecnico e quello subtecnico dai teorici Trimble e Sager *et al.* Secondo Trimble il lessico tecnico indica i termini specializzati specifici di una disciplina, mentre quello subtecnico comprende i vocaboli della lingua comune che subiscono una rideterminazione semantica in una certa disciplina e acquistano un significato specializzato, infatti l'autrice parla di specializzazione semantica, nonché i termini che hanno lo stesso significato in diversi ambiti tecnico-scientifici. Un'altra differenziazione è operata da Sager: termini specifici di una disciplina usati solo dagli specialisti: facies spelea, sedimenti pelagic; parole della lingua comune usate nell'ambito delle lingue speciali senza cambiare il loro significato: depositi morenici; parole della lingua comune che vengono utilizzate con un'accezione ristretta.

Un'altra peculiarità è di ordine lessicale ed è rappresentata dai tecnicismi specifici ossia i termini neologici monosemici, di solito prestiti, derivati o composti di origine latina o greca. I tecnicismi specifici sono molto chiari e non lasciano la possibilità delle ambiguità ed i loro significati sono conosciuti normalmente solo da una cerchia ristretta di studiosi. Per una migliore comprensione, notiamo il seguente esempio: i termini *semiombrofilo* o *idrofilo* saranno facilmente capiti da un botanico. I linguaggi settoriali presentano però

una difficoltà: i tecnicismi collaterali, quelle parole o sintagmi che, a differenza dei tecnicismi specifici, che non possono essere mai sostituiti, possono trovare invece un equivalente nella lingua comune. Però sono usati per delineare un linguaggio specialistico con l'ausilio di un registro più formale. Un altro caso di intreccio fra i linguaggi specialistici e la lingua comune è quando un tecnicismo diventa una parola frequente nella lingua standard, diventa dunque una parola comune; come per esempio la parola *vitamina*, che ha conservato il suo carattere iniziale, di tecnicismo specifico nel campo della medicina, ma che ha acquistato anche il carattere di parola comune, usata con un'alta frequenza. Negli entrambi i casi, però, si è conservato lo stesso significato.

BIBLIOGRAFIA

- Nistor, Mihai, 2000, *Terminologie lingvistică*, București, Editura Universității din București.
- Sălișteanu, Cristea Oana, 2002, *Introduzione alla dialettologia italiana. Tra lingua e dialetto*, București, Editura DAIM.
- Sălișteanu Cristea, Oana, 2007, *Il burocratese. Limbajul administrativ italian*, Iași, Editura Polirom.
- Scarpa Federica, 2001, *La Traduzione Specializzata. Lingue Speciali e Mediazione Linguistica*, Milano, Editore Ulrico Hoepli.

Georgiana-Monica IORGA
Liceul Tehnologic „Nicolae Titulescu”, Însurăței, Brăila

THE RETURN OF THE GODDESS: FEMINIZATION OF NOUNS REFERRING TO PRESTIGIOUS PROFESSIONS

LE RETOUR DE LA DEESSE: LA FEMINISATION DES NOMS DESIGNANT
DES PROFESSIONS PRESTIGIEUSES

(Résumé)

La grammaticalisation extensive de la différence naturelle entre les sexes dans les langues romanes est, sans doute, la conséquence de l'évolution des variables cognitives et socioculturelles. La féminisation des noms désignant des professions prestigieuses pendant les derniers cinquante ans constitue la preuve des changements sociaux qui ont affectés le concept de femme dans la société européenne. En effet, c'est la conséquence du fait que la perception du genre naturel a évolué d'un modèle ancien reposant uniquement sur le monde naturel à un modèle sociocognitif reflétant les interprétations socioculturelles et religieuses d'une société patriarcale et, plus récemment, d'une société d'égalité sociale.

Mots-clés: féminisation, genre naturel, grammaticalisation, suffixes, variables cognitives, variables sociales.

As I hope to have demonstrated in a previous study (Manoliu 2009), the Latin grammatical gender oppositions reflected not only the natural gender differences but also the difference between inherent properties such as 'capability or inability of being effective'.

Nouns characterized by the inherent seme 'capacity of being effective' could be contextually assigned either the feature 'Doer' (active) or that of 'Affected entity' (passive). By turn, the nouns bearing the inherent feature 'incapable of being effective' could never be assigned the contextual feature of a 'Doer'. Since the nouns bearing the feature [Ineffective] can never occur in

a context where the feature is neutralized [Ineffective] constitutes the marked term of the opposition in question (see below Table 1).

According to Luraghi (2009: 10–11), who deals with the origins of feminine gender in PIE, the Animacy hierarchy should be reformulated taking into account features such as concrete, control, intentional, manipulated, discrete, and continuous¹. The feminine gender would have evolved later from the second cognitive category, characterized by the same capacity of being in control and non-manipulated as the first class. The third class, the inanimates, lacked the capacity of being in control and could be manipulated. Compare tables 2 and 3:

Table 1. Hierarchy of Virtual Efficacy

[+Efficacy]	[-Efficacy]			
+ Volition	- Volition			
Persons/ Gods	Natural forces	Animals Birds	Instruments Plants	Affected referent

Table 2. Prototypical features of Proto-Indo-European genders

I HUMAN	II ABSTRACT	III INANIMATE CONCRETE
concrete	abstract, non-manipulated	concrete, manipulated
+intentional	-intentional	-intentional
+control	+control	-control
highly individuated	moderately individuated	non-individuated
plural count		collective

Table 3. The Indo-European gender system: summary of evolution

Stage 1	Animate	Inanimate	
Stage 2	Human	Abstract	Concrete
Stage 3	Masculine	Feminine	Neuter

It is far from easy to determine how long the semantic interpretation assigned to [±Ineffective] and [±Feminine] in various Early (Indo)European

¹ Tables 3 and 4 are reproduced from Luraghi (2009: 10 and, 11).

languages remained relevant for Latin speakers. What is beyond doubt is that the religious universe was full of representations reflecting the socio-cultural organization of the Latin linguistic community. One has only to think of the extent to which natural forces were represented in Latin and Greek mythologies by men (gods) and women (goddesses) living in a social setting similar to the patriarchal model of those times. It is interesting to note at this point that the Goddess-mother, viewed as a symbol of life (giving birth, nourishing, protecting) was the most important figure in the ancient Mediterranean religious universes¹. This type of beliefs was reflected even in the noun subcategorization. For example, the inclusion of nouns referring to several forces in the same grammatical gender as women reminds us of the most prototypical attributes characterizing the concept of the ancient goddess in the Mediterranean area, as well as in other ancient cultures such as Celtic cosmogony. As Eisler (1995: 36) emphasizes:

“In the mythical images of Crete – the Goddess Mother of the universe, and humans, animals, plants, water, and sky as her manifestations here on earth – we find the recognition of our oneness with nature, a theme that is today also reemerging as a prerequisite for economical survival”.

Looking back at the last three thousand years, one realizes that, in Latin and Neo-Latin languages, the distinction between the cognitive categories of ‘male’ and ‘female’ has steadily assumed the most important role in the grammar of gender following the evolution of the corresponding cultural context².

The importance of sex-based differences in noun sub-classification seems to be a rather general characteristic of all kind of language families. According to Dahl (2000: 102):

“The pervasiveness of sex as gender criterion is striking. There are many possible ways of classifying animates, in particular human beings, that might be used as a basis for gender, such a social status, ethnic origin, profession,

¹ For interesting data about the Mediterranean interpretation of the relation between culture and religious beliefs see, for example, Gimbutas, Marija, 1991, *The Civilization of the Goddess. The World of Old Europe*, edited by Joan Marlen, San Francisco, Harper and Eisler, Riane (1987¹, 1995). *The Chalice and the Blade. Our History, Our Future*, New York, Harper-Collins.

² It has been suggested that, in Western cultures dominated by patriarchal thinking, languages which have only two gender agreements (masculine and feminine), feminine nouns often encode the feature [Passivity]. Most passive objects such as urns, vessels, sheaths, and holsters (all waiting to be filled), along with doorways, gates, and thresholds (through which one passes), tend to be feminine (Shlain 1999: 387).

age, hair color, etc., but none of them except perhaps age seems to play important role in gender assignment. The frequency of sex-based gender distinctions to some extent hides the importance of animacy”.

The ample grammaticalization of sex distinctions in Romance languages is the result of the evolution of cognitive and social variables. The feminization of nouns designating prestigious professions within the last fifty years is a proof of the changes affecting the concept of ‘femaleness’ in the European society. In fact, it is a consequence of the fact that the perception of the natural gender evolved from a model reflecting the ancient socio-cultural and religious interpretations of the natural world to a model determined by social variables reflecting first a patriarchal society and, more recently, a partnership society.

Let us now examine the various ways of encoding social variables by gender assignment to nouns in Romance languages.

1. Encoding social variables

For more than half a century, the feminization of the nouns referring to prestigious professions has been the topic of a rich literature (especially on French), which proves, once more, that this linguistic innovation was not easily acceptable within the boundaries of the predominant social patriarchal model. In France, where *Salic law* excluded the possibility of a queen regnant, *la reine* ‘the queen’ referred only to the queen consort. The idea the masculine has become a neutral term which makes no reference to natural gender has been nurtured for a long time by academic bodies such as l’Académie française or the Real Academia Española. There is even 18th-century evidence for this type of sociolinguistic rule in Queen Christina of Sweden’s practice of signing herself (1):

(1) *nous, Christine, roi de Suède*
‘we, Christine, king of Sweden’

See also:

(2) *Catherine le Grand*
‘Katherine the[MASC] Great[MASC]’
(in reference to the Russian empress).

It is interesting to notice that even in English, a language in which gender is not encoded in the agreement between a noun and its modifiers (except anaphors), the feminine suffixes were considered less respectful. It is, for example, the case of suffragist in the second part of the 19th century, which was considered more appropriate than suffragette, although most of the people fighting for women’s rights, such as suffrage, were women. See, for example, (3):

(3) Jack: - ... 'Or was [mysterious] – until you came here with your suffragettes friends'

Nealie cleared her throat: - 'Actually, Jack, the respectful term is suffragist, properly referring to persons of either gender who advocate...' (Lysa Plumley, *The rascal*, 269).

In 1984, the French Minister for Women's Rights, Mme Yvette Roudy, set up a special committee charged with the task of studying terminology relating to the vocabulary of women's activities. Its recommendations were published in the *Journal officiel* (March 15, 1986). In Quebec, the Office de la langue française has approved the text of a proposal entitled *Titres et fonctions au féminin: essai d'orientation de l'usage* (April 4, 1986). In Canadian French there has been an earlier increasing tendency to create specifically feminine forms (especially by adding a *-e muet*), such as *la professeuse* 'the[FEM] professor', *l'auteure* 'the[FEM] author', *l'avocate* 'the[FEM] attorney', etc., on the basis of the corresponding masculine forms *professeur*; *auteur*; *avocat*, but hesitations could still occur in the language of the media. Compare (4) and (5):

(4) *Mme. Cheryl Little, avocat du Centre de Refuge Haïtien, [...], a indiqué qu'elle tenterait d'obtenir les 500 millions de dollars du couple Duvalier... (France-Amérique, 28. 1–3. 1988: p. 2).*

'Madame C.L., attorney[MASC.SG] of the Haitian Center of Refugees, [...], has indicated that she would try to obtain Duvaliers' 500 million dollars'.

(5) *Le Washington Post vient de consacrer un long article à Mlle Patricia Littlefield, avocate au ministère de la Justice à Washington qui a donné sa démission au Justice Department pour devenir apprenti chef de cuisine en France. Elle découvre sa passion pour la cuisine française à Washington et devint même, pendant son travail au ministère, apprentie dans des restaurants washingtoniens comme le Gaulois et le Pavillon (France Amérique, 6.9 – 2.7. 1987: p. 14).*

'The Washington Post has devoted a long article to Miss P.L., attorney[FEM.SG] at the Justice Department in Washington who has forwarded her resignation to the Justice Department in order to (go to France and) become an apprentice[MASC.SG] chef in '(French) cuisine'. She discovered her passion for French cuisine in Washington and became an apprentice[FEM.SG] in Washingtonian restaurants such as *Le Gaulois* and *Le Pavillon*'.

If in (4) the masculine form is preferred, in (5), one year earlier, the feminine form is used to refer to a Ms. Patricia Littlefield. Recently, the feminine *avocate* may be found even in Parisian newspapers (6):

- (6) *Enlèvement d'une avocate parisienne* (*Le Monde. fr.*, 12, 25, 2009)
Kidnapping of a[FEM] lawyer[FEM] Parisian[FEM]
'The kidnapping of a Parisian lawyer (a woman)'.

See also the feminine form *la chancelière* in (7):

- (7) Frédéric Lemaître (Correspondant à Berlin):
Les Allemands semblent plutôt reconnaissants à Angela Merkel de ne pas avoir paniqué et d'avoir replacé l'Allemagne au cœur du débat européen. Alors? Comme l'a reconnu la chancelière à la fin du mois d'août, c'est sans doute une question de style (*Le Monde. fr.*, 9.28, 2010).

See also other feminine forms in (8–10):

- (8) *Moers, co-autrice de l'étude et professeure en biodiversité* (*Le Monde. fr.*, 08, 29, 2012).
(9) *la romancière et poète Andrée Chedid* (*Le Monde. fr.*, 02, 7, 2011).

The tendency of using both masculine and feminine forms for prestigious professions is very well attested in the section of 'Job Opportunities' (*Offres d'emplois*) in French newspapers. See a few more recent examples in *Le Monde* (on-line edition):

- (10) a. *Directeur(trice) de Sciences Po Avenir* (h/f) (11, 24, 2009).
(10) b. *Directeur/Directrice du Centre des Amériques à la Direction des Affaires Internationales et des Echanges* (h/f) (11, 24, 2009); *Chargé(e) de recherche* (h/f) (12, 11, 2009).

When the noun ends in *-e*, the (pre)determiners mark the gender distinction:

- (11) *La juge de paix était une femme avec un curriculum excellent* (*Le monde. fr.* 05.03.2010)¹.
(12) *La Ministre de la Santé, favorable à une augmentation...* (*Le Monde. fr.* 07.12.2010).
(13) *la juge d'instruction parisienne Nadine Berthélémy-Dupuis* (*Le Monde. fr.* 06, 21, 2010).

¹ See however, *Madame le juge* in the movie *Ivresse du Pouvoir*, 2006.

In Spanish the feminization of nouns referring to prestigious professions started earlier than in France (see 14–16):

(14) *El 3 de setiembre en el Hotel Regente se llevó a cabo un desayuno de trabajo del Foro de Mujeres del Mercosur. Se inauguran así un ciclo presentación estuvo dedicada al tema: El avance de la mujer en lo político y social. Fueron panelistas, Marisa Rivera Albert, Presidenta del National Hispanic Institute y la Embajadora Ellen Sauerbrey, representante de los Estados Unidos por la Estatus de la Mujer ante la Comisión de las Naciones Unidas (Línea Natural, Argentina 9. 2003 on-line edition).*

‘On September 3 a working breakfast of the Forum of Women from Mercosur took place in the Hotel Regente. This inaugurated a cycle of monthly talks with renowned protagonists. The presentation in question was dedicated to the topic: “The advancement of women in the political and social arenas”. The panelists were: Maria River Albert, President:FEM of the National Hispanic Institute and the Ambassador[FEM] Ellen Sauerberry, representative of the United States of America for the Status of Women before the Commission of the United Nations’.

(15) *La presidenta de Filipinas, Gloria Macapagal Arroyo, aprobó hoy el levantamiento del estado de excepción... (La Vanguardia, Madrid, 02, 12, 2009, on-line edition).*

‘The[FEM] President[FEM] of Philippines, Gloria Macapagal Arroyo, approved today to lift the state of emergency...’

(16) *periodista y escritora (American TV Spanish channel 24 – 09, 14, 2010. ‘journalist[FEM] and writer[FEM]’.*

In Romanian the use of the feminine forms is governed by various socio-cultural constraints. For example, the feminine forms are less likely to occur in polite forms of address (17), while the feminine forms might be used when referring to the person in question in narration (18)¹:

(17) *Doamnă ministru* and not **Doamnă ministră* or worse **ministreasă*
‘Madam Minister[MASC]’but not *‘Madam Minister[FEM.SG]’.

(18) *Doamnă doctor* and not **Doamnă doctoriță*
‘Madam doctor[MASC]’ ‘Madam doctor[FEM]’

but see (19) in Romanian colloquial discourse:

¹ For more details concerning Romanian, see Vintilă-Rădulescu 2013.

- (19) *doctorița mea mi-a recomandat un nou medicament pentru reumatism*
 ‘my doctor[FEM]) has prescribed me a new medicine for my arthritis’

For some speakers, the use of feminine forms such as *profesoară* may be used when referring to an educator in high school, lyceum, but not to a university professor. Compare:

- (20) a. *Doamnă profesoară* and b. *Doamnă profesor*

However, for others, the feminine form in polite formulae of address is acceptable even in an academic environment, since it would carry an affective connotation, testimony of the students’ appreciation of their teacher.

2. Agreement and prestigious professions

In contemporary Romance languages gender assignment in determiners of nouns denoting top rank professions takes into consideration a social variable allowing the control by referential characteristics. The agreement with the natural gender of (pre)determiners is attested in Spanish much earlier than in other Romance languages (21–22):

- (21) Sp. *la primer ministro británica*
 the[FEM.SG] Prime Minister[MASC.SG] British[FEM.SG]
 ‘the British Prime Minister’ (referring to Margaret Thatcher) (*La Vanguardia*, 08, 1983).

On May 7, 2010, in the hotel ‘Madrid Meliá Hotel Princesa’, I saw a poster announcing a:

- (22) *Conferencia de Directoras*, which the concierge translated, with a wink, as ‘Conference of CEOs-ladies’.

In French the feminine forms for prestigious professions is in continuous progress. Compare conservative Fr. (23) and Canadian French and contemporary French (24):

- (23) Fr. *Madame le professeur*
 Madam the[MASC.SG] professor[MASC.SG]

- (24) Canad. *Madame la professeure*
 Madam the[FEM.SG] professor[FEM.SG]

It is worth mentioning the fact that, even in the late eighties, a French professor from Sorbonne always used the formula (23) in his letters addressed

to me, whereas, in the same period, I received a letter from the Chancellor of L'École Polytechnique de Montréal, which started with formula (24). Nowadays, however, the use of the feminine article in such forms of address is acceptable even in France.

The most frequent and early marking of natural gender differences occurs in (pre)determiners:

(a) definite articles (25–27):

(25) *Lettre ouverte à la population, à Mme la ministre de la santé et à M. le ministre de l'intérieur, par Mathieu Bellahasen et Lorraine Brunessaux (Le Monde fr. 12, 24, 209).*

'Open letter to the population, to Madam the[FEM] Minister of Health and to Mr. the[MASC] Minister of Interior, by Mathieu Bellahasen and Loriane Brunessau'.

(26) *l'appel de 400 chercheurs à la ministre de la recherche; la glaciologue britannique Louise Sime (Le Monde. fr. 04, 01, 2010).*

'the appeal of 400 researchers to the[FEM] minister of the research; the[FEM] British glaciologist Louise Sime'.

(27) *La cinéaste néo-zélandaise réalise sa première minisérie, "Top of the Lake", diffusée à partir du 7 novembre sur Arte. Une intrigue policière autour de personnages féminins forts (Le Monde. fr. 11, 7, 2013).*

'The[FEM.SG] New-Zealander[FEM.SG] film-producer produced her first mini-series, "Top of the Lake", which was broadcast from November 7 on Arte. A crime-drama about tough women'.

(b) indefinite article:

(28) *Le Centre Technique de Coopération Agricole et Rurale (CTA), organisation internationale basée à Wageningen, Pays-Bas recherche un(e) Responsable des ressources humaines (Le Monde. fr. 12, 23. 2009).*

'The Technical Center of Agricultural and Rural Cooperation (TCA), an international organization based at Wageningen, North Holland, is looking for a[MASC(FEM).SG] accountant in charge of human resources'.

3. Conclusions

In the evolution of Romance gender, an increased number of noun suffixes specialized as markers of gender differences. In this way nouns have also acquired grammatical morphemes of gender. The distinction between masculine and feminine had steadily won the most important role in the grammar of Romance gender and has two main functions:

(i) a phatic function, i.e. it became the main criterion for subclassifying nouns into distributional classes according to the constraints they impose on the choice of gender in their determiners (even in the case of neuter nouns – masculine in singular and feminine in plural)

and

(ii) a semantic function, since it expanded in order to semantically remotivate the differences between ‘men’ and ‘women’ within the class of persons.

The last function is a consequence of the fact that the concept of ‘femaleness’ evolved from a model linked to the natural world, encoded in semantic features such as ‘fertility, rebirth’, etc., to a model more socially oriented, encoded in the seme of ‘social equality’, within the framework of a partnership society.

SELECTED REFERENCES

- Achard, Michel and Suzanne Kemmer, 2003, *Language, Culture and Mind*, Stanford. Calif: CSLI. Bristol: University Presses Marketing.
- Becquer, Annie, et al., 1999, *Femme, j'écris ton nom. Guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions*, Paris: CNRS INALF.
- Bonfante, Giuliano, 1982, “Il genero e il sesso”, *AGI*, 69, p. 140–142.
- Brick, Noelle & Wilks, Clarissa, 2002, “Les parties politiques et la féminisation des noms de métier”, *French Language Studies*, 12, p. 43–53,
- Bubenik, Vit, John Hewson & Sarah Rose (eds.), 2009, *Grammatical Change in Indo-European Languages. Papers presented at the Workshop on Indo-European Linguistics at the XVIIIth International Conference on Historical Linguistics*, Montreal, 2007.
- Burr, Elisabeth, 2003, “Gender and language politics in France”, in *Gender across languages*, 3, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, p. 119–139.
- Christie, Christine, 2000, *Gender and language: Towards a feminist pragmatics*, Edinburgh, Edinburgh University Press Ltd.
- Conrick, Maeve, 2000, “The feminization process in Francophone countries: principle and practice”, *IJFS* 3, 2, p. 89–105.
- Dahl, Östen, 2000, “Animacy and the notion of semantic gender”, in Unterbeck *et alii* (eds.) 2000, p. 99–115.
- Eckert, P. & S. McConnell-Ginet, 2003, *Language and Gender*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Eisler, Riane, 1987¹, 1995, *The Chalice and the Blade. Our History, Our Future*, New York, Harper- Collins.
- Hock, Hans Henrich, 2009, “Default, animacy, avoidance: Diachronic and synchronic agreement variations with mixed-gender antecedents”, in Bubenik, Hewson, Rose (eds.) 2009, p. 29–42.
- Houdebine, AnneMarie, 1984, “La féminisation des noms de métiers ou les femmes devant la langue”, *Bulletin du CRIF*, 5, p. 13–17.

- Houdepine, Anne-Marie, 1998, *La féminisation des noms de métiers: en français et dans d'autres langues*, Paris, L'Harmattan, cop.
- Hovdhaugen, Even, 1986, "Genera Verborum Quot Sunt? Observations on the Roman Grammatical Tradition", *Historiographia Linguistica: International Journal for the History of the Language Sciences* 13, 2–3, p. 307–321.
- Hoybye, Paul, 1944, *L'accord en français contemporain*, Copenhague, Host. H.
- Kimmel, M., 2004, *The gendered society* (2nd ed.), New York, Oxford University Press.
- Kramschi, Claire J., 2003, *Language and Culture*, Oxford [U.A.], Oxford University Press.
- Luraghi, Silvia, 2009, "The origin of the feminine gender in PIE: An old Problem in a new perspective", in Bubenik, Hewson & Rose (eds.) 2009, p. 3–13.
- Luraghi, Silvia and Anna Olita (eds.), 2006, *Linguaggio e genere. Grammatica e usi*, Roma, Carocci.
- Manoliu, Maria, 2009, "The Animacy Fallacy: Cognitive Categories and Noun Classification", in Bubenick, Hewson, Rose (eds.) 2009, p. 15–28.
- Matasovic, Ranko, 2004, *Gender in Indo-European*, Heidelberg, Winter.
- Meillet, A[ntoine], 1921, *Linguistique historique et générale* [Tome 1], Paris, Champion.
- Meillet, A[ntoine], 1937, *Linguistique historique et générale* [Tome 2], Paris, Champion.
- Ojeda, Almerindo E., 1993, *Linguistic Individuals*. [CSLI lecture notes, 311], Stanford: CSLI.
- Parent, Monique, 1994, "Féminisation et masculinisation des titres de professions au Québec", *La Linguistique*, 30.1, p. 123–135.
- Pauwels, Anne, 1998, *Women Changing Language*, New York, London.
- Poynton, C., 1985, *Language and Gender. Making the Difference*, Geelong, Victoria, Deakin Univ. Press.
- Prado, Marcial, 1982, "El género en español y la teoría de la marcadez", *Hispania*, 65.2, p. 258–266.
- Pretto, Annamaria, 1982, "Il genere grammaticale", in Franchi De Bellis, Annalisa Savoia, Leonardo M. (eds). *Sintassi e morfologia della lingua italiana d'uso: Teorie e applicazioni descrittive; Atti del XVII Congresso Internazionale di Studi, Urbino 11–13 settembre*, Roma, Bulzoni (Pub. della Soc. di Ling. It. 24), p. 289–309.
- Rémy, Monique, 1982, «Féminisation des titres et des professions: Dissonances à propos du *la*», in Debusscher, Gilbert, Van Noppen, JeanPierre (eds.). *Communiquer et traduire: Hommage à Jean Dierick*, Brussels, Eds. de l'Univ. de Bruxelles, p. 109–118.
- Schafroth, Elmar, 2003, "Gender in French", in *Gender across languages*. V.3. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, p. 87–117.
- Shlain, Leonard, 1999 (1998¹), *The Alphabet versus the Goddess. The Conflict between Word and Image*, London, New York, Penguin/Compass.

- Silverstein, Michael, 1985, "Language and the Culture of Gender: At the Intersection of Structure, Usage, and Ideology", in Mertz, E., Richard J. Parmentine (eds.). *Semiotic Meditation: Sociocultural and Psychological Perspectives*, Orlando, Florida, Academic Press, p. 219–159.
- Spence, N. C. W., 1986, "Gender and Sex in Personal Names in the French Language", *ZRPh*, 102, 3–4, p. 331–356.
- SurrIDGE, Marie E, 1995, *Le ou la? The Gender of French Nouns*, Clevedon [England], Philadelphia, Multilingual Matter.
- Talbot, M., 1998, *Language and Gender*, Cambridge, Oxford, Malden, Polity Press in association with Blackwell Publishing Ltd.
- Tischer, A., 1998, «Madame l'ambassadrice», *Le Monde* 05.09, p. 15.
- Trudeau, Danielle, 1988, «Changement social et changement linguistique: la question du féminin», *The French Review*, 62.1, p. 77–87.
- Vintilă-Rădulescu, Ioana, 2013, «Le Parlement Européen à la féminisation des noms de fonctions, grades et titres en roumain et en français», in *Actes des 26e Congrès de Lingüística i Filologia Romàniques*, Berlin, W. de Gruyter, p. 653–663.
- Wolfe, Susan J., 1975, "Gender and Agency in IndoEuropean Languages", *Papers in Linguistics*, 3. 4, p. 773–794.
- Yaguello, M., 1978, *Les mots et les femmes*, Paris, Petite Bibliothèque Payot.
- Yaguello, M., 1989, *Le sexe des mots*, Paris, Editions Pierre Belfond.

Maria MANOLIU-MANEA
University of California, Davis

STRUCTURI ARGUMENTALE VERBALE ÎN CONTEXT ROMANIC: 'A CONSTERNA' ÎN ROMÂNĂ, FRANCEZĂ ȘI SPANIOLĂ

STRUCTURES DES ARGUMENTS VERBAUX DANS LA ROMANIA:
'CONSTERNER' EN ROUMAIN, FRANÇAIS ET ESPAGNOL

(Résumé)

L'étude que nous proposons appartient à un plus ample projet dédié à la description de la sous-classe des verbes psychologiques (de l'étonnement) dans la perspective de la grammaire cognitive-fonctionnelle. Notre recherche a pour objectif l'analyse comparative des cadres actantiels spécifiques au verbe 'CONSTERNER' dans les langues roumaine, française et espagnole. Plus précisément, dans cette contribution, consacrée de manière exclusive à la structure active et transitive du verbe en question, nous traiterons les similitudes aussi bien que les différences concernant la sélection des arguments verbaux obligatoires (particulièrement, le sujet-stimulus et l'objet direct-expérienceur). Notre attention sera également retenue par quelques traits spécifiques, susceptibles de définir le roumain/le français/l'espagnol dans certaines de leurs caractéristiques typologiques.

L'information fournie par des sources lexicographiques fondamentales (de nature encyclopédique) des idiomes considérés a été corroborée par les données qui figurent dans des dictionnaires relativement récents (des dictionnaires explicatifs, de néologismes, de synonymes, voire des dictionnaires syntaxiques argumentaux, tel que DSA) ou/et dans des ouvrages modernes de spécialité, dédiés à la sous-classe des verbes psychologiques. À travers notre démarche, une source très importante a été constituée par l'internet, qui nous a permis de suivre le comportement concret du verbe en question à l'étape actuelle (notamment le registre familier) des langues romanes considérées.

Mots-clés: étude comparée néo-latine, verbe psychologique, configuration argumentale, stimulus, expérienceur.

1. Precizări preliminare

Studiul face parte dintr-un proiect mai amplu, consacrat descrierii subclasei verbelor psihologice (de mirare), din perspectiva gramaticii cognitiv-funcționale¹. Cu prezenta cercetare, consacrată discutării cadrului actanțial al verbului ‘A CONSTERNA’, mai exact argumentelor obligatorii ale acestuia la forma activ-tranzitivă, preocupările noastre atrag în discuție, alături de română, și alte două limbi romanice, anume franceza și spaniola.

A CONSTERNA aparține paradigmei verbelor de mirare, paradigmă stabilită de noi având ca punct de plecare româna și care include un număr de 16 lexeme². În conformitate cu principiile de definire prezente în studiile de gramatică cognitivă³, cele mai multe dintre unitățile verbale incluse în acest inventar sunt, în limba română, verbe monosemantice. De asemenea, majoritatea verbelor de mirare românești se definesc drept intensive, semantica intrinsecă a acestora încorporând marca superlativului. Unele dintre aceste verbe prezintă un conținut semantic eterogen, care, pe lângă semul ‘uimirii’, înglobează și altele (cf., de pildă, ‘măhnire’, ‘indignare’, ‘supărare’...). „Neutralitatea” unităților lexicale incluse în paradigma ‘mirării’ este relativ modestă și din punctul de vedere al conținutului propriu-zis, ceea ce poate constitui un alt argument în favoarea unei selecții lexicale guvernate de asemenea de criteriul expresivității. În acest context, verbele propriu-zis neutre sunt în număr de doar două, anume *a (se) mira* și *a surprinde*, de altfel cele două verbe prototipice/parangon⁴ ale subclasei verbelor de mirare.

2. Similitudini vs divergențe la nivel semantic în context romanic: rom. *A CONSTERNA* – fr. *CONSTERNER* – sp. *CONSTERNAR*

În conformitate cu rezultatele unora dintre cercetările noastre anterioare, rom. *a consterna* ‘a provoca cuiva uimire, nedumerire, amestecată cu măhnire și cu indignare’ prezintă următoarele trăsături: [+monosemantic], [+intensiv],

¹ V., în acest sens, contribuțiile noastre, realizate în cadrul sarcinii ce ne-a revenit la tema de plan *Structuri argumentale verbale în context romanic* (coordonată de dr. Ana-Maria Barbu) și consacrate în exclusivitate limbii române: Teleoacă (2014a); id. (2014b); id. (2014c); id. (2016).

² Inventarul respectiv (care, se înțelege, nu este unul exhaustiv) a fost stabilit ținând cont nu numai de informația lexicografică, ci în egală măsură și de felul în care aceste verbe sunt utilizate în româna actuală (aspectul colocvial). Pentru discutarea detaliată a acestui aspect, dar și a altora, v. Teleoacă (2014a); id. (2014b) și id. (2014c).

³ Din perspectiva studiilor de gramatică funcțională, o unitate verbală poate fi catalogată drept *monosemantică* dacă semnificația acesteia este subsumabilă unei *unice reprezentări mentale*: o stare psihică, o activitate mentală, o atitudine etc. (v., de pildă, Langacker 1987: 147 sq., Lakoff 1987: 63 sq., Manea 2001: 25 ș.a.).

⁴ Pentru definirea conceptului, v., de pildă, Jackendoff (1983: 89; 1990: 78 sq.) sau Yvette-Mathieu (1995: 99 sq.; 1996–1997: 116 sq.).

[+conținut semantic impur] și [+fundamental negativ]. Astfel de precizări își dovedesc utilitatea în momentul în care se procedează la identificarea termenilor care corespund semantic acestui verb în context romanic, în cazul de față în franceză și spaniolă. Afirmatia se legitimează în condițiile în care nu întotdeauna corespondența în plan formal este dublată de echivalența semantică. Coșeriu (2001: 167 sqq.), printre alții, atrăgea atenția asupra organizării diferite a aceluiași conținut în limbi distincte; afirmația era acceptată chiar și pentru limbile înrudite, de pildă pentru limbile romanice. Așa cum se poate înțelege, în astfel de situații se va impune identificarea aceluși verb/ acelor verbe care acoperă, într-o limbă romanică occidentală, aceeași arie de semnificație care este specifică unei anumite unități verbale din română. Acest gen de operație nu pare a fi necesar propriu-zis în cazul primului dintre verbele psihologice de mirare incluse în inventarul nostru, în această situație putând fi admise ambele tipuri de corespondență. Și, totuși, aceasta nu echivalează cu a recunoaște o identitate perfectă sub aspect semantic a celor trei verbe reprezentative pentru idiomurile romanice considerate¹.

Correspondențele de natură semantică vizează în primul rând apartenența acestor verbe (rom. *consterna*, fr. *consterner* și sp. *consternar*) la câmpul psihologic al verbelor de mirare, în condițiile lexicalizării unui conținut semantic hibrid, cu predominarea evidentă a componentei negative. Astfel, nu numai în cazul românei, ci și al celorlalte două limbi romanice considerate, starea de uimire coexistă în mod fundamental cu o serie de aspecte afective marcate [+negativ], de la mâhnire/întristare și indignare, până la descurajare, derută și neliniște. Sunt relevante în sensul celor afirmate definițiile semantice propuse în sursele lexicografice ale celor trei limbi romanice luate în discuție (v., în acest sens, de pildă, DEX, TLFi, DRAE). Deși semul intensității nu este întotdeauna explicit în definițiile lexicografice, acesta se legitimează adesea în plan pragmatic, numeroasele contexte în care am consemnat aceste verbe, în pagini actuale de limbă română/franceză/spaniolă, fiind elocvente în sensul celor afirmate.

În conformitate cu principiile cognitiv-funcționale de definire a monosemantismului vs polisemantismului unor unități lexicale, în speță verbale, putem afirma că numai rom. *consterna* și sp. *consternar* ilustrează prima categorie (cea a verbelor psihologice monosemantice), în timp ce fr. *consterner* este un verb polisemantic. Însă, chiar și în cazul fr. *consterner*, polisemia se susține exclusiv într-o perspectivă diacronică, acest verb utilizându-se în franceza arhaică și cu accepție nonpsihologică, bunăoară ‘a arunca la pământ’ (TLFi).

¹ Pentru o prezentare detaliată a aspectelor vizând corespondențele semantice (totale vs parțiale) dintre cele trei limbi romanice, v. Teleoacă, *Verbele de mirare*.

3. Descrierea cadrelor actanțiale specifice în cele trei limbi romanice

În cercetarea de față atenția noastră va fi reținută exclusiv de utilizarea activ-tranzitivă a verbului ‘a consterna’, utilizare recunoscută și admisă ca atare în lucrările normative, pentru etapa actuală a limbilor romanice considerate. În acest context însă, trebuie spus că, dacă în unele cazuri mențiunea [+tranzitiv] este singura care figurează în sursele consultate (v. cazul limbii române), în alte situații se pare că utilizarea reflexivă este mai bine reprezentată comparativ cu cea activ-tranzitivă (este cazul limbii spaniole).

3.1. Primul argument (subiectul)

a) Subiect nonpropozițional nonpersonal

i. În toate cele trei limbi romanice, ‘a consterna’ selectează în mod obișnuit ca prim argument, în calitate de subiect-stimulus, substantive desemnând în special evenimente marcate [+negativ], caracterizate ca fiind imprevizibile și șocante, mult mai rar o persoană. Adesea evenimentul este discursivizat prin intermediul unor substantive de genul: (rom.) *vestea*, *noutatea*, (fr.) *la nouvelle*, (sp.) *la noticia* sau al unor nume provenite din (aceeași familie cu) *uerba dicendi*, care sunt ocurente fie în structuri cu nume „apropiate”¹, fie în structuri cu nume „pur”: rom. *confirmare*, *declarație*; fr. *déclaration*, *confirmation*; sp. *declaración* ș.a. Desigur, nu lipsesc nici situațiile în care conceptul de ‘eveniment’ este exprimat ca atare în enunț (cf. rom. *eveniment*, fr. *évènement*, sp. *acontecimiento*). Particularizarea evenimentului este exprimată în poziția de subiect, prin numeroase substantive cu încărcătură semantică negativă, adesea fiind vorba despre substantive din câmpul afectiv, caracterologic-temperamental (cf. rom. *aroganță*, *tupeu*, fr. *terreur*, sp. *dolor*, *desesperación* ș.a.).

ii. Într-o serie de situații discursive, subiectul-stimulus [+nonpersonal] reprezintă, la nivel morfologic, structuri pronominale cu valoare neutră (cf. rom. *ce/ceea ce*, *toate acestea*; fr. *tout*, (*tout*) *cela*, *ça*; sp. *eso* (*que*) etc.) sau un substantiv-cochilie (cf. rom. *lucru*, *chestie*, *fapt*; fr. *chose*, *fait*; sp. *cosa*, *hecho*), în multe contexte structurilor pronominale asociindu-li-se un substantiv-cochilie (cf. rom. *toate aceste lucruri*, *acest fapt*; fr. *ce/autre fait*; sp. *este hecho*).

iii. Dincolo de structurile nominale și pronominale, subiectul-stimulus poate reprezenta, la nivel morfologic, un verb la un mod nepredicativ, în speță la infinitiv. Acest tip de actualizare se întâlnește îndeosebi în spaniolă: *Nos consternó ver a ese magnífico animal en venta* (www.taringa.net/.../La-emotiva-historia-de) ș.a. În limba română, enunțurilor cu infinitiv le corespund structuri cu substantive (infinitive lungi) și construcții cu modul conjunctiv:

¹ La Yvette-Mathieu (1996–1997: 122), numele „apropiat” este definit prin opoziție cu numele „pur”, cel dintâi putând reprezenta orice substantiv N_a pentru care, într-o poziție sintactică dată, „ N_a de $N_b = N_b$ ”; în acest context, de pildă, *ronger l'esprit de Marie = ronger Marie*.

Ne-a consternat aflarea veștii/vederea ta; Ne-a consternat să aflăm/să vedem că... Deși enunțurile active menționate sunt perfect validabile, în conformitate cu normele limbii literare actuale, nu acesta este tiparul pentru care optează vorbitorul actual de limbă română. Astfel, conjunctivul și infinitivul lung sunt selectate în special în limitele unor structuri reflexive și, mai ales, perifrastice (ex.: *Am fost consternat să aflu că [...]*, www.antena3.ro/.../mircea-sandu-am-fost-consternat). Similar românei, și franceza optează adesea pentru un tipar perifrastic, în limitele căruia este selectat însă în mod constant infinitivul precedat de prep. *de*: *Je suis consterné de voir que [...]* (www.linguee.fr/francais.../je+suis+consterné.ht...) ș.a. Nu lipsesc însă nici structurile active impersonale, în special cele construite cu pron. neutru *cela*, „dublat” de un subiect, morfologic un infinitiv (precedat de prep. *de*): *Cela me consterne de constater que...* (context.reverso.net/übersetzung) ș.a. Exemplul citat evidențiază individualizarea francezei comparativ cu spaniola (limbă în care nu este necesară ocurența unui pronume neutru), dar mai ales cu româna, limbă care – așa cum am constatat – substituie, în situații de acest gen, infinitivul prin conjunctiv, optând adesea pentru construcțiile perifrastice (mai rar, reflexive). În astfel de contexte este vorba despre o falsă dublare, *cela* nereprezentând subiectul propriu-zis al enunțului, ci doar subiectul aparent¹. În favoarea statutului de subiect aparent al pron. impers. *cela*, pledează o serie de aspecte, relevante de fapt pentru absența multora dintre proprietățile specifice unui subiect obișnuit. Astfel, *cela* impersonal nu este un pronume anaforic, acesta este lipsit de conținut semantic și de referent, în consecință neprimind niciun rol semantic al verbului (Buscail 2010: 139 sq.). Cu alte cuvinte, exprimându-ne în termenii gramaticii lexicale funcționale, nesatisfacerea *principiului completitudinii* (Bresnan 2001: 63) privează pronumele impersonale *ill/cela/ça* de posibilitatea acoperirii unei funcții sintactice reale, în speță cea de subiect. În același sens putem invoca și un alt argument, furnizat de *principiul coerenței* sau al *unicității*, enunțat de asemenea de Bresnan (2001, *loc. cit.*), în conformitate cu care una și aceeași funcție (sintactică/argumentală) nu poate figura decât o singură dată în limitele unui enunț.

¹ V., în acest sens, de pildă, Kalmbach (2013). Atât în cazul limbii române, cât și al spaniolei (limbi romanice *pro-drop*) un astfel de pronume ar fi fost redundant, dată fiind posibilitatea acestor idiomuri de a include informația morfologică în desinența verbală. Altfel spus, atât în română, cât și în spaniolă verbul însuși poate „asigura” prezența unui subiect în „structura-f” (*functional structure*), deși nu există un subiect explicit exprimat în „structura-c” (*constituent structure*) (Vanhoë 2001–2002: 17 sq.). Așa cum se știe, în studiile de gramatică lexicală funcțională (GLF) nu se (mai) distinge între o structură de suprafață vs de adâncime (Chomsky 1981), ci între două structuri paralele, o „structură-c” (specifică fiecărei limbi) și o „structură-f” (parțial universală, cel puțin în ceea ce privește funcțiile gramaticale), care exprimă simultan două tipuri de informații distincte, cu referire la una și aceeași propoziție.

b) Subiect propozițional nonpersonal

Cât privește româna, am constatat predilecția pentru selectarea unor pronume/adverbe relative, la origine, structuri pronominale/adverbiale cu valoare interogativ-exclamativă (cel mai frecvent, *ce*, *cum* și *când*): ... *mă consternează ce face naivitatea din voi...* (www.infoslabire.ro/.../cura-de-slabit-cu-boabe-de-orez...) ș.a. Mai puțin bine reprezentate sunt propozițiile introduse prin *ceea ce*. Conectorul *că* apare îndeosebi în asociere cu subst. *fapt* (cf. *Mă consternează faptul că...*). Deși validabile din perspectiva normelor gramaticii românești actuale, enunțurile în care subiectiva este introdusă prin *să* (cf. *Mă consternează să...*), apar sporadic pe internet (cf. și *supra*, a), iii.), și în acest caz structurile perifrastice având câștig de cauză. În limba franceză, actualizările la nivel de propoziție ale subiectului se situează de regulă în antepoziție față de verb, spre deosebire de contextele românești, unde postpunerea subiectivei este preferată în mod constant, cel puțin în cazul subordonatelor introduse prin adverbe relative de proveniență interogativă; frecvent, sunt selectați drept conectori *ce que* și *que*, acesta din urmă îndeosebi în structuri verbale la subjonctiv: *Ce que je peux lire me sidere et me consterne!* (reseauinternational.net/dernier-...); *Que ce type puisse avoir un poids politique me consterne...* (ww.huffingtonpost.fr/.../jean-vincent...) ș.a. Fac rabat de la această topică enunțurile în care vb. *consterner* apare în structuri cu pronume impersonale (cf. *ça*, *cela*), „redate” uneori în subordonata subiectivă, care „dublează” forma pronominală: *Cela me consterne que l'auteur n'ait que...* (<https://books.google.ro/books?isbn...>) ș.a. În spaniolă, în calitate de conector, este selectat în mod frecvent *que*; în astfel de situații, subiectiva vine de regulă după regenta în care este ocurent verbul *consternar* (identificăm aici una dintre situațiile care diferențiază spaniola de română, în cazul celei din urmă, optându-se în mod constant pentru structura *faptul că*): ...*me consterna que haya desconocidos que...* (<https://twitter.com/lluismamorpra>) ș.a. La fel de bine reprezentate sunt și subordonatele introduse printr-un conector atipic, anume *cuando*. În structuri prezentative (și nu numai) apare adesea adv. *cómo*. Subiectivele introduse prin conectorul *lo que* cunosc o frecvență mai modestă.

c) Subiect [+ animat; + personal]

Situațiile discursive în care primul argument este exprimat prin nume [+personal] sunt susceptibile de a fi calificate drept „improprii”, luând ca punct de reper restricțiile de utilizare cu care acest verb figurează în bibliografia de specialitate. Afirmăm că sunt doar susceptibile de a fi valorizate astfel, având în vedere faptul că nu toate contextele de acest gen comportă același tip de interpretare. Astfel, dacă în enunțul *Lucid e cel care consternează* (www.monica-macovei.ro/.../...), *Lucid* este subiectul „impropriu” al vb. *consterna*, în contextul *Domnia sa apare în public și ne consternează din nou, ba acuzând pe unii...* (www.sroscas.ro/.../marian-neacsu-...), construirea vb. *a consterna* cu un subiect [+personal] se poate valida, din perspectiva

unei semnificații decodabile într-o structură de adâncime: nu *Domnia sa* este stimulul propriu-zis responsabil pentru consternare, ci atitudinea personajului respectiv, în contextul citat, acuzațiile lansate. Situații similare se pot identifica și în celelalte două limbi romanice, inclusiv pentru etape mai vechi din evoluția acestora (v., de pildă, fr. *Ce petit homme [...] Grottesque et terrible, il consternait la table par sa sincérité*, A. France, *Le Lys rouge*, 1894, p. 48, *apud* TLFi). O situație particulară este relevată de contextele în care subiectul stimulului al vb. *consterna* este marcat [+personal], [+plural] (ex.: *Pe mine mă consternează cei care mai au tupeul să comenteze pe tema asta*, forum.computergames.ro › General Stuff ș.a.). În astfel de situații, construirea verbului *consterna* cu un subiect [+personal] se justifică în condițiile în care stimulul respectiv are un conținut prototipic, categorial, în ultimă instanță, (a)cei(a) care etc. evocând o categorie umană, chiar o atitudine/conduită specifică acesteia. Situații discursive similare apar și în franceză, respectiv în spaniolă (v., de pildă, ... *lo que me consterna son aquellos jóvenes que...*, <https://canaljudicial.wordpress.com/.../inaugura...>).

3.2. Cel de al doilea argument (obiectul direct)

Deși, în principiu, apartenența verbului ‘a consterna’ la subclasa verbelor psihologice (de mirare) implică un argument obiect direct marcat [+animat], în speță, [+personal], așa cum vom avea ocazia de a constata *infra* (v., în special, a), ii.), nu întotdeauna condiția menționată pare a fi satisfăcută propriu-zis, fără ca aceasta să anuleze însă statutul de verb psihologic al verbului în discuție.

a) Obiect direct nonpropozițional personal: nume pur vs nume apropiat

i. Obiect direct [+personal], [+nume pur]

Enunțurile în care obiectul direct-experimentator reprezintă, la nivel morfologic, un nume [+animat, +personal], [+pur] sunt firești și bine reprezentate în toate cele trei limbi romanice; v., de pildă, rom. *Vestea a consternat-o pe fată/pe Maria!* // fr. *La nouvelle a consterné la fille/Marie!* // sp. *La noticia consternó a la hija/a María* etc. Așa cum se poate observa din exemplele menționate, româna și spaniola se singularizează, raportat la franceză, prin ocurența (obligatorie) a unui morfem personal de acuzativ (rom. *pe*, sp. *a*¹). Însă, spre deosebire de situația din limba română, morfemul personal de acuzativ *a* este selectat inclusiv în enunțurile în care obiectul direct prezintă trăsătura [+colectiv]: *El evento consternó a la clase política/al municipio/al país centroamericano...* (// rom. *... *a consternat(-o) pe clasa politică...*)². În cazul românei, singularizarea este evidențiable (și) la nivelul

¹ O discuție interesantă privind selectarea/neselectarea acuzativului cu prep. *a*, în limba spaniolă, apare la Roegiest (1979: 39 sqq.).

² Enunțuri similare celui consemnat pentru spaniolă *supra* apar și în română, însă exclusiv cu unele substantive colective *proprii* (desemnând numele unor echipe), acest tipar fiind specific mai degrabă registrelui colocvial (v., de pildă, *Vestea a consternat*

anticipării obiectului direct, în conformitate cu normele limbii literare (actuale). În spaniolă, fenomenul dublării, în speță cel al anticipării obiectului direct, se manifestă îndeosebi în cazul unor obiecte directe exprimate prin (pro)nume la plural (pers. I pl.). În situații discursive de acest gen, enunțiatorul se autoinclude într-o anumită categorie experimentatoare, din această perspectivă fenomenul dublării cuvenindu-se a fi înțeles mai degrabă ca fapt discursiv, iar nu ca fapt lingvistic propriu-zis: *Este hecho nos consternó a todos los asistentes...* (ww.diari olavozdehuamanga.com/.../index.php?) ș.a. Același gen de interpretare putem admite și pentru o serie de contexte atestate în pagini de limbă franceză.

ii. Obiect direct aparent nonpersonal [aparent nume pur]

Propensiunea românei pentru structurile cu clitic cu valoare posesivă, selectate în detrimentul construcțiilor cu substantiv și adjectiv posesiv¹, explică, cel puțin într-o anumită măsură, absența construcțiilor cu obiect direct-nume apropiat, în cazul verbului *a consterna*. Astfel, numeroase exemple excerptate din pagini de limbă franceză și, mai ales, spaniolă, nu prezintă corespondente în română: *Ils consternent un peu ma conscience...* (books.google.com/books?isbn); ... *no sabe como consterno mi corazón al leer...* (www.adictivoz.com/.../robbie-williams-) ș.a. În exemple de genul celor citate, numai în aparență este vorba despre o abatere de la norma construirii verbului ‘a consterna’ cu un obiect direct [+personal], în realitate sintagme (cu nominale apropiate) precum fr. *ma conscience*, *notre raison* ș.a. sau sp. *mi ser*, *mi espíritu*, *mi alma*, *mi corazón* ș.a. reprezentând, printr-un procedeu stilistic (metonimie), substitute ale subiectului animat/personal ș.a.

b) Obiect direct nonpropozițional [+animat, –personal]

Acțiunea psihologică lexicalizată prin vb. *a consterna* se răsfrânge în mod fundamental, chiar exclusiv, asupra unui experimentator [+personal]. Atunci când obiectul direct experimentator prezintă trăsătura [+animat], dar [–uman], enunțurile respective sunt de regulă circumscrise ariei discursive nonreferențiale, de ficțiune. Limitarea posibilităților asociative la un experimentator marcat [+personal] nu trebuie să surprindă. De altfel, verbul ‘a consterna’ nu este unicul exemplu de verb psihologic aflat în această situație; există astfel o categorie aparte a verbelor psihologice care exprimă trăiri afective mai complexe, specific umane, a căror sferă conceptuală este susceptibilă de a se defini în relație cu o conduită/atitudine față de viață².

pe Dinamo).

¹ Putem vorbi în acest sens despre o modalitate distinctă de structurare a conținutului posesiv în cazul românei, comparativ cu limbile romanice occidentale, în speță raportat la franceză și la spaniolă. Astfel, într-o serie de contexte, în română este preferată modalitatea „slabă” de exprimare a posesiei, iar nu posesia tare, de altfel puțin frecventă. S-a vorbit în acest context despre o tendință spre nonfocalizarea posesorului, în cadrul relației de posesie (GA [I] : 233 sq.).

² Am inclus în aceeași categorie și verbe psihologice precum *a (se) detesta*, *a*

c) Obiect direct propozițional [+personal]

Structurile de acest gen apar exclusiv în spaniolă (ex.: *El hecho consternó a quienes hacían cola en ese momento*, eltiempo.com.ve/locales/.../los...de.../168731), în celelalte două limbi romanice optându-se în mod constant pentru tiparul cu obiect direct complex, realizat ca grup nominal extins (ex.: *La nouvelle [...] consterna tous ceux qui composaient le Bureau*, <https://books.google.ro/books?id.ș.a.>).

d) Structuri absolute

Situațiile în care obiectul direct nu este exprimat ca atare în contextul respectiv¹ sunt bine reprezentate în limba română, atât în cazurile în care subiectul ocupă primul loc în enunț, cât și în cele în care subiectul este plasat după verb. În multe enunțuri de acest gen, obiectul direct implicit, recuperabil contextual, face referire la 'opinia publică (ex.: *Logica șuie a lui MRU mai degrabă consternează*", <roncea.ro/.../pe-ce-lume-traieste-ungureanu-cumru-si...> ș.a.). Regimul tranzitiv absolut al verbului *consterner* este bine reprezentat în franceza din prima jumătate a secolului trecut, așa cum reiese (și) din informațiile oferite în TLFi. În limba actuală, exemplele de acest gen par a fi mai puțin numeroase, realitate care se impune nu numai într-o perspectivă diacronică, ci și prin comparație cu situația din româna actuală. În spaniola modernă întrebuintarea tranzitiv absolută a verbului *consternar* este relativ bine reprezentată, și aici apărând, la fel ca în română, (inclusiv) o serie de contexte cu tematizarea acestui lexem verbal: *Triste novedad consterna: Ha muerto Formell* (portuspatris.blogspot.com/.../triste-novedad-con...); *Consterna la muerte de Jenni a cachanillas...*" (www.lacronica.com/.../Notas/Noticias/.../64845...) ș.a.

4. Concluzii

Dincolo de similitudinile identificabile în ansamblu, la nivelul celor trei limbi romanice incluse în discuția noastră, constatăm, într-o serie de situații, gruparea francezei cu spaniola (v., în acest sens, exprimarea subiectului printr-un infinitiv, obiectul direct-nume apropiat ș.a.), dar mai ales a românei și a spaniolei (v., de pildă, apartenența celor două idiomuri romanice la categoria limbilor *pro-drop* și consecințele care decurg de aici; particularități similare de topică atât în ceea ce privește subiectul/ obiectul direct, cât și subordonatele

(*se*) demoraliza, a (*se*) complexa, a *se căi* ș.a., în condițiile în care «... l'individu humain représente l'unique être étant à même de projeter son propre vécu au-delà de la sphère affective proprement dite, se définissant en relation avec une certaine conduite/ attitude vis-à-vis de sa propre vie» (Teleoacă 2016: 425).

¹ În astfel de cazuri, gramaticile moderne vorbesc despre așa-numita „nesaturare” a obiectului direct (v. GA [I] : 341). Conceptul se poate admite, însă numai pentru nivelul „structurii c”, nu și cu referire la structura funcțională, care implică „citirea” prin prisma actualizării obiectului direct.

corespunzătoare; valorificarea unui morfem personal de acuzativ ș.a.). Nu lipsesc, implicit, nici situațiile ilustrative pentru individualizarea pregnantă a uneia dintre cele trei limbi incluse în discuție. Menționăm în acest sens, de pildă, în cazul limbii române, fenomenul lingvistic al dublării/ anticipării obiectului direct sau selectarea – în concordanță cu o particularitate foarte probabil dezvoltată în context balcanic – a conjunctivului în detrimentul infinitivului. Pentru spaniolă reține atenția construirea cu morfemul personal de acuzativ inclusiv a substantivelor comune colective, în aceeași ordine de idei franceza individualizându-se, de exemplu, prin valorificarea construcțiilor verbale impersonale de tipul *il/cela/ça me consterne*.

BIBLIOGRAFIE

- Bresnan, Joan, 2001, *Lexical-Functional Syntax*, Blackwell, Malden–Oxford.
- Buscail, Laurie, 2010, „Qu'est-ce que ça veut dire ?”, *Revue des linguistes de l'Université Paris Ouest Nanterre la Défense*, 62–63, p. 135–151, Linx [En ligne], [URL: <http://linx.revues.org/1379>; DOI: 10.4000/linx.1379, site consultat în ianuarie 2015].
- Chomsky, Noam, 1981, *Lectures on Government and Binding*, Foris Publications, Dordrecht/ Cinnaminson.
- Coșeriu, Eugeniu, 2001, *L'homme et son langage*, Virginia, Éditions Peeters, Louvain-Paris-Sterling.
- Jackendoff, Ray, 1983, *Semantics and cognition*, Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Kalmbach, Jean-Michel, 2013, *La grammaire du français langue étrangère pour étudiants finnophones*, Finlande, Kielten laitot, Jyväskylän yliopisto Jyväskylälä [research.jyu.fi/grfle/340.html, site consultat în noiembrie 2014].
- Lakoff, George, 1987, *Women, Fire and Dangerous Things*, Chicago, University of Chicago Press.
- Langacker, Roland W., 1987, *Foundations of cognitive grammar*. Vol. I: *Theoretical prerequisites*, Stanford, University Press.
- Manea, Dana, 2001, *Structura semantico-stilistică a verbului românesc. Verbele psihologice*, București, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București.
- Mathieu, Yvette Yannick, 1995, „Verbes psychologiques et interprétation sémantique”, în Antoinette Balibar-Mrabti (ed.), *Grammaire des sentiments, Langue française*, 105, p. 98–106 [www.persee.fr/issue/lfr_0023-8368_1995_num_105_1].
- Mathieu, Yvette Yannick, 1996–1997, „Un classement sémantique des verbes psychologiques”, în Colette Cortes (coord.), *Cahier du CIEL, LADL & LLI*, Université Paris Diderot-Paris7, p. 115–134.
- Roegiest, Eugène, 1979, „À propos de l'accusatif prépositionnel dans quelques langues romanes”, *Vox Romanica*, 38, p. 37–54.
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2014a, „Verbele de mirare în limba română actuală: structura semantică a predicatului psihologic și implicațiile sale asupra cadrului

- adjuncțial”, în Iulian Boldea (ed.), *Globalization and intercultural dialogue: multidisciplinary perspectives*, Târgu-Mureș, Arhipelag XXI Press, p. 380–391 [www.upm.ro/gidni].
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2014b, *Verbe psihologice în limba română: repere ale unei descrieri sintactico-semantico-pragmatice din perspectiva gramaticii cognitive* (conferință la Academia Română, 20 noiembrie 2014).
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2014c, „Gradualitatea și polaritatea verbelor (psihologice) de mirare sub aspect lexical și de uz în limba română actuală”, *Studii și cercetări lingvistice*, LXV, 2, p. 189–204.
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2016, „Les verbes psychologiques en roumain: quelques repères théoriques pour une description sémantique dans la perspective de la grammaire cognitive”, *Revue roumaine de linguistique*, LXI, 4, p. 405–428.
- Teleoacă, Dana-Luminița, *Verbe psihologice de mirare. O abordare sintactico-semantico-pragmatică din perspectiva gramaticii cognitive în context romanic (română, franceză și spaniolă)* (lucrare în curs de elaborare) [*Verbe de mirare*].
- Vanhoe, Henk, 2001–2002, *Aspectos de la sintaxis de los verbos psicológicos en español. Un análisis léxico funcional*, Universiteit Gent, Academiejaar.

SIGLE

- DA: *Dicționarul limbii române* [Sub conducerea lui Sextil Pușcariu]. Tomul I, Partea II: C. Academia Română. București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940.
- DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a III-a, revăzută și adăugită. București, Editura Univers Enciclopedic, 2009.
- DRAE: *Diccionario de la Real Academia Española*, la 22.ª edición. Madrid, Espasa Calpe, 2001, edición electrónica [www.rae.es/recursos/diccionarios/drae].
- DSA: *Dicționar sintactic argumental* (lucrare în manuscris elaborată de un colectiv de cercetători de la Institutul de Lingvistică din București, în cadrul proiectului CNCISIS nr.1156/2005).
- GA [I]: Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*. Vol. I, *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- TLFi: *Trésor de la langue française informatisé*, Analyse et traitement informatique de la langue française – Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales [CNRTL] – Université Nancy, CNRS Éditions [atilf.atilf.fr/tlf.htm].

Dana-Luminița TELEOACĂ
 Institutul de Lingvistică al Academiei Române
 „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

LA SOSTITUZIONE DEL GENITIVO LATINO IN DOCUMENTI PRIVATI ALTOMEDIEVALI: PRINCIPI SEMANTICI ALLA BASE DEL MUTAMENTO LINGUISTICO¹

THE SUBSTITUTION OF THE LATIN GENITIVE IN EARLY MEDIEVAL ITALIAN CHARTERS: THE RELEVANCE OF SEMANTIC PRINCIPLES FOR LANGUAGE CHANGE

(Abstract)

The article aims to examine the substitution of the Latin genitive through the preposition *de* as showed in early medieval charters from northern Italy (87 documents written in the 8th century and gathered in the *Codice diplomatico longobardo*). The preposition *de* in these texts is used more extensively than in the preceding stages of Latin but has not yet substituted the synthetic construction in every context. The substitution of the Latin genitive occurred gradually following semantic principles such as the degree of animacy of the nouns involved and the degree of prototypicality of the relationship within the possessive domain. In the Lombard charters only prototypical possessive relationships (e.g. kinship and ownership), which involve human participants, preserve a synthetical encoding of adnominal possession. In such nominal phrases the encoding means vary between inflected forms and dependent nouns lacking any case inflection, so that the construction results in a mere juxtaposition of the two nouns. Evidence of the latter can still be found in old Italian texts, crucially in the expression of kinship and ownership relations.

Keywords: late Latin, old Italian, early medieval charters, prototypical possession, animacy hierarchy.

¹ Desidero ringraziare il prof. Alberto Nocentini, il prof. Alessandro Parenti e la prof.ssa Letizia Vezzosi per i preziosi suggerimenti. Eventuali errori e imprecisioni restano ovviamente di mia responsabilità.

Nell'evoluzione del latino la preposizione *de* amplia progressivamente il suo utilizzo, sia nel sintagma verbale, in sostituzione delle preposizioni *ex* e *ab*, sia nel sintagma nominale, a spese soprattutto del genitivo, giungendo a rappresentare “die Lieblingspräposition der späteren Latinität” (Löfstedt 1936: 103). Il presente contributo vuole chiarire alcune tappe dell'espansione della preposizione *de* nell'espressione della funzione adnominale tramite l'analisi di documenti privati altomedievali. Le carte notarili costituiscono un prezioso documento per la conoscenza dei mutamenti linguistici del latino in una fase tarda e non molto precedente i primi documenti volgari; in questo intervento verranno esaminate le carte raccolte nel primo volume del *Codice diplomatico longobardo (CDL)*: si tratta di 87 documenti, di cui 66 originali (datati dal 720 al 757) e 21 copie antiche (VIII–IX secolo), provenienti dall'Italia settentrionale e dalla Toscana.

Nel *CDL* la preposizione *de* svolge un ruolo più importante nella codifica della funzione adnominale rispetto ai secoli precedenti ed entra in concorrenza col genitivo in numerosi contesti. Nel latino classico l'uso della preposizione *de* nel sintagma nominale, benché piuttosto frequente, era condizionato dalla necessità di evitare l'accumulo di genitivi e soprattutto dalle caratteristiche semantiche del sintagma: “les diverses valeurs que *de* a connues en latin se laissent toutes ramener, en dernière analyse, au sens primitif d'éloignement” (Väänänen 1956: 3).

1. Espansione nella frequenza della preposizione *de*

1.1. La preposizione *de* è attestata fin dall'epoca classica nell'espressione della relazione partitiva¹: Plaut. *Pseud.* 1164 *memento ergo dimidium istinc mihi de praeda dare*; Cato *agr.* 96, 1 *faecem de uino bono*. Nelle carte del *CDL* la sostituzione del genitivo partitivo tramite il sintagma preposizionale è ormai completa: 97.12 *nullus de heridis meus*²; 218.8 *metiaetate de nostra portione*; 354.10 *duas petzas de terra ad deblo Iustuli*.

1.2. Nel latino classico la preposizione *de* poteva esprimere inoltre il materiale di cui qualcosa è fatto, spesso in dipendenza del verbo *facio* (Hofmann 1965: 261): Varro *ling.* 5, 116 *lorica quod e loris de corio crudo pectoralia faciebant*; Tib. 2, 1, 59 *de flore coronam fecit*; tuttavia il verbo poteva essere sottinteso, così che il sintagma preposizionale veniva a trovarsi in posizione adnominale: *Bell. Hisp.* 18, 8 *crure de ligno*; Verg. *Aen.* 6, 69 *de marmore templum*; Vitruv. 3, 3, 5 *de materia trabes*. Nel *CDL* la relazione di materia è espressa frequentemente tramite la preposizione *de*: 169.13 *concas de aricalco*; 311.7 *una torre de auro fabrita*.

¹ “Die aus der romanischen Sprachen bekannte «Teilungsformel» ist bereits im Lat. vorgebildet worden” (Hofmann 1965: 58).

² Gli esempi sono tratti dal *CDL*, I volume, citati col numero di pagina e rigo.

1.3. Dal significato originario di provenienza (Cic. *Mil.* 65 *nescio qui de circo maximo*; Cic. *Phil.* 2, 65 *persona de mimo*), la preposizione *de* poteva acquistare già nel latino classico una sfumatura valutativa (Väänänen 1956: 6): Plaut. *Capt.* 30–31 *de summo loco summoque genere captum esse equitem Aleum*; Cic. *Brut.* 191 *de populo iudex*. Questo significato della preposizione *de* si consolida nel latino tardo e man mano si libera del legame con l'idea di provenienza; nelle carte longobarde la preposizione *de* è usata per indicare una qualità particolare: 70.26 *unum infantulum de annos duodecim*; 214.2 *lectu(m) de soledus dece*.

1.4. Un uso più astratto in cui la preposizione *de* compare già in epoca classica è rappresentato dall'espressione dell'argomento oggetto in dipendenza da un sostantivo deverbale: Cic. *Verr.* 3, 142 *Aproni de isto non modo confessio uerum etiam commemoratio*; Sall. *Catil.* 35, 2 *ex nulla conscientia de culpa*; in questo contesto il sintagma preposizionale fa concorrenza al genitivo oggettivo: Cic. *Att.* 1, 17, 9 *confessio temeritatis*; Liv. 28, 19, 1 *propter conscientiam culpae*. Nelle carte longobarde sono attestate entrambe le costruzioni: il genitivo oggettivo è più frequente nelle parti formulari (97.4 *amor sup(er)ne uirtutis*; 158.5 *in susceptione peregrinorum*), mentre nelle “parti libere”¹, in cui non c'è un formulario da seguire e il registro è decisamente più colloquiale, si trovano attestazioni del sintagma preposizionale: 180.6 *conditori de ipso munasterio*; 228.4 *comparationem feci de aliquantula terrola*; 361.10 *usufructu de ipsa tertia portione*.

2. Nuove funzioni della preposizione *de*

2.1. Gli usi fin qui osservati testimoniano l'aumento nella frequenza della preposizione *de*, in contesti di utilizzo tuttavia simili a quelli già presenti in epoca classica. In epoca tardo-latina la preposizione *de* ampliò ulteriormente le sue funzioni, occorrendo in nuovi contesti come l'espressione di un “rapport constant (résidence, service, surveillance, etc.) d'un individu avec un lieu” (Väänänen 1956: 6): *Itin.* 10, 3 *diaconibus de Ierusalima*; id. 21, 3 *clerici de ipsa ecclesia*. Nel CDL la sostituzione del genitivo in questo contesto è ad uno stadio avanzato e la maggioranza delle attestazioni presenta la costruzione preposizionale: 62.15 *episcopus Magnus de Sena*; 72.13 *Gaudiosus episcopus de Rosellas*; 252.4 *Luci ... pr(es)b(iteri) de Colonnola*.

2.2. Le carte longobarde documentano infine un uso molto tardo della preposizione *de*, ossia l'espressione dell'argomento agentivo in dipendenza da un sostantivo deverbale: 69.4 *uoluntatem de episcopo Sancti Donati*; 72.16 *per rogo de sacerdotis Aretine ecclesiae*; 89.12 *cum consensu de sacerdotis*; 298.6 *in iure et dominio de ipso s(an)c(t)o D(e)i monasterio*; questa costruzione sostitutiva del genitivo soggetto rappresenta «une phase

¹ L'importanza della distinzione tra “parti di formulario” e “parti libere” per l'analisi linguistica delle carte notarili è stata messa in luce da Sabatini (1965).

assez avancée vers la fonction purement grammaticale, qui ne semble attestée qu'à partir du VIIIe siècle» (Väänänen 1956: 9).

3. Ambiti di resistenza della codifica sintetica del nome dipendente

Dall'analisi delle carte longobarde emerge dunque che la preposizione *de* in funzione adnominale occorre con maggiore frequenza rispetto ai secoli precedenti e si estende a contesti nuovi, procedendo verso un più alto grado di grammaticalizzazione. Il processo di sostituzione del genitivo tramite il sintagma preposizionale non appare però ancora concluso nei documenti dell'VIII secolo: la codifica del nome dipendente si mantiene infatti sintetica nei sintagmi nominali che esprimono relazioni di parentela e di proprietà di un bene. Questi sintagmi nominali hanno una struttura molto rigida, in cui il dipendente segue sempre la testa nominale, ma presentano una certa varietà nella realizzazione della marca di caso sul dipendente.

3.1. Per quanto riguarda le espressioni di parentela, gli antroponimi latini appartenenti alla II declinazione mostrano un'alternanza fra forme flesse regolarmente al genitivo (*Maurelli, Ursi, Filicissimi*) e forme uscenti in *-o* (*Antonino, Valentino, Uenerio*). Ritengo che questi ultimi esempi siano attestazioni di forme non flesse e presentino la terminazione *-o* del “caso unico” dei nomi maschili nell'italoromanzo¹. Le due terminazioni hanno una frequenza simile e il loro uso non sembra determinato dal nome dipendente, visto che lo stesso antroponimo può presentarsi sia nella forma flessa (176.10 *Scolastica filias Laurenti*) sia privo di flessione (127.5 *Ermedruda h(onesta f(emina) filia Laurentio*), cosa che accade anche ai nomi formati col suffisso *-anus* o *-ulus* (321.6 *Richip(er)t ... filius q(uon)d(am) Uitaliani* / 175.10 *Faustiniano filio q(uon)d(am) Iustiniano*; 169.3 *Mindilo filio Godiosuli* / 174.7 *Munari filius q(uon)d(am) Gemmolo*).

Una simile alternanza tra forme flesse e non flesse si ritrova anche nei nomi longobardi; la maggioranza dei nomi è giustapposta al nome testa nella forma non flessa: 154.16 *Pertuald filius q(uon)d(am) Fridimund*; 250.14 *Tachipert ... filius q(uon)d(am) Teudimari*; 261.4 *Ego Achipert filio q(uon)d(am) Sicuald*. Talvolta gli antroponimi germanici vengono latinizzati tramite la flessione *-i* di genitivo della II declinazione: 223.9 *Anspaldi filio Teutpaldi*; 255.4 *Causulu filius q(uon)d(am) Radualdi*; 269.5 *Gunderadi filio q(uon)d(am) Cuniperti*.

Nelle carte del *CDL* sono attestati alcuni casi di ricostruzione analogica della flessione nominale, con lo scopo di creare forme distinte per le varie

¹ La terminazione *-o* per i nomi maschili provenienti dalla II declinazione, così come le terminazioni *-a* ed *-e* per i nomi provenienti rispettivamente dalla I e dalla III declinazione, è molto frequente nelle carte longobarde in tutti i contesti sintattici; sulla particolare frequenza del “caso unico” romanzo negli inventari nominali vedi Sabatini 1965: 983–988; per le note dorsali vedi Larson 2000: 153–156.

posizioni sintattiche, in particolare per i nomi alti nella gerarchia di animatezza. Ne è un esempio la flessione in nasale, la cui diffusione, nel contesto dell'Italia longobarda, deve essere probabilmente ricondotta all'influsso del superstrato germanico; la flessione in nasale, propria dei temi deboli del germanico occidentale, si instaura sul modello latino della classe dei nomi in *-o*, *-onis*¹. La flessione in nasale nelle carte longobarde interessa ovviamente nomi germanici (174.4 *Crespolus germano s(upra)s(crip)to Gudemoni*; 175.4 *Altegiario filio q(uon)d(am) Uualtareni*; 297.6 *Altiperga religiosa ancilla D(e)i filia q(uon)d(am) Radoni*; 237.6 *parentes istius Totuni*), ma viene estesa anche a nomi latini che originariamente seguivano la II declinazione, come *Lupus*, *Marius*, *Paulus*, fatto che prova la vitalità di questo schema flessivo: 107.26 *Gaifrit fil(ii) q(uon)d(am) Lopuni de Marinasco*; 188.4 *hered(is) q(uon)d(am) Marioni*; 233.19 *Iohanni fil(ii) q(uon)d(am) Pauloni*.

3.2. La situazione dei sintagmi nominali esprimenti proprietà è simile a quella appena descritta per i nomi di parentela. I nomi latini della II declinazione mantengono in questo caso quasi sempre il genitivo: 98.8 *casa Domnici*; 167.2 *casa Ursuli*; 203.1 *campo Paulini*; 264.6 *terra Leopardi*.

Gli antroponimi germanici presentano frequentemente la forma non flessa in funzione adnominale: 94.2 *casa Uualtari*; 94.7 *terra Liuduald*; 204.10 *sepe Raduald notar(ii)*; 311.5 *casa Auderad*, ma, come nel caso dei sintagmi nominali esprimenti relazioni di parentela, possono venire latinizzati tramite la marca *-i* di genitivo: 168.10 *oliueto Taiperti castaldii*; 213.8 *uia Teuderadi*; 213.8 *uinea Ansprandi*. È attestato anche un antroponimo femminile germanico, che, seguendo la tendenza generale (Francovich Onesti 1999: 239), viene assimilato ai nomi latini in *-a* e si flette conformemente alla I declinazione: 366.4 *oliueto Gunderate germana mea*.

Per marcare la funzione di dipendente viene usata molto spesso la flessione in nasale, sia per i nomi longobardi (76.9 *terra quondam Zottani*; 153.7 *terra Chisoni*; 358.4 *uinia Theoderuni*), sia per i nomi latini (168.13 *casa Uitalioni*; 215.2 *casa Valentioni in Ueturiana*; 275.2 *prado Ursuni*).

3.3. Nei sintagmi nominali esprimenti relazioni di parentela e di proprietà domina dunque la costruzione sintetica; la relazione di proprietà di un bene può essere espressa tramite la preposizione *de* in un ristretto numero di esempi in cui il dipendente è costituito da un sintagma nominale complesso (98.8 *rectu casa Domnici uel de filio Iouanni*; 299.10 *in s(upra)[s(crp)ta] pecunia*

¹ La maggioranza dei nomi flessi in nasale nel *corpus* analizzato presenta il tema in *-o*; per la flessione nasale in *-a* (tipo *barba*, *-anis*) si rimanda a Lazzeroni (1999), che ne ha dimostrato l'origine greco-latina. La flessione nasale con tema in *-a*, la cui formazione risente dell'influenza del tipo debole germanico *-an* (Francovich Onesti 1999: 162), è più rara ma comunque presente nel primo volume del *CDL*: cito come esempio *barbani* (172.5), *Barontani* (172.4), *Audani* (233.15).

*de socero meo Mastalone*¹; 304.5 *pars mea et de frater meus*), oppure da un nome plurale (168.10 *curte de filiis quondam Auduale*; 178.16 *pro missa et luminaria mea uel de genituris meis*; 320.8 *parte de dui germani mei q(uon) d(am) Hildip(er)t et Uitaliani*). Quando il dipendente è costituito unicamente da un antroponimo la codifica si mantiene sempre sintetica.

4. Ricostruzione della flessione dei nomi animati

4.1. I nomi appartenenti alla III declinazione, accanto alla terminazione classica di genitivo *-is*, presentano l'uscita *-i* per marcare il nome dipendente da un sintagma nominale. Le due desinenze coesistono negli stessi documenti ma la loro distribuzione è condizionata dal contesto: nelle parti formulari e nel linguaggio ecclesiastico domina la conservazione della desinenza classica (91.13 *cartula uenditionis*; 113.8 *regnum patris mei*; 187.12 *in s(an)c(t)a diae remissionis*), mentre nelle parti libere compare la desinenza *-i*, in particolare nei nomi animati. Come è stato proposto da Larson (2000: 153–154), questa terminazione è il risultato dell'estensione analogica dell'uscita di genitivo dei nomi della II declinazione, facilitata dal livellamento degli imparisillabi sulla forma estesa. I nomi animati della III declinazione presentano nelle carte una flessione a due termini: una forma in *-i* per il genitivo-dativo (127.5 *cum consensu et uoluntate ipsius genitori suo*; 266.1 *uindedi tiui Rodfridi enturi terrula*) una forma in *-e* per tutti gli altri contesti sintattici (213.12 *accipi ego Iustu aurifice da te Ursa ... auris soled(os) numero sex*; 176.11 *repromitto me ego ... Iohannaci ipsa s(upra)s(crip)ta Scolastica sorure mea ab omne homine defensare*; 366.1 *mea rationem quod me legibus contanget auere de inter sorore et neptas meas*).

4.2. La già menzionata flessione in nasale degli antroponimi latini e germanici permette di ricostruire una flessione a tre termini, in cui una forma senza suffisso riservata all'espressione del soggetto (182.18 *ego Lupo u(ir) h(onestus) uinditor*) si oppone a due forme suffissate, distinte per la desinenza; come accade per i nomi della III declinazione, l'uscita *-i* marca il genitivo-dativo (182.29 *Signum + manus Loponi*), mentre quella in *-e* viene usata per i nomi retti da preposizione (183.7 *Barsucis ... rogitus a Lupune u(iro) h(onesto) uinditure*).

5. Interpretazione dei dati

5.1. Seguendo l'evoluzione della preposizione *de* nell'espressione della funzione adnominale dal latino classico al latino tardo, fino ai documenti dell'VIII secolo, si nota come essa abbia ampliato il proprio dominio secondo tappe non casuali. La preposizione *de* si estende infatti prima a relazioni legate

¹ Il medesimo esempio presenta la codifica sintetica poche righe sotto, quando il dipendente è costituito dal solo antroponimo: 300.4 *in s(upra)s(crip)ta pecunia Mastaloni*.

al significato originario di separazione/allontanamento, come la relazione partitiva, di materia e di qualità; successivamente assume funzioni più astratte, come l'espressione dell'argomento agentivo in dipendenza da sostantivi deverbali; l'estensione ai sintagmi che esprimono relazioni di parentela e di proprietà di un bene si completa solo in fase romanza. L'espansione della preposizione *de* parte dunque dai domini più periferici della relazione possessiva prototipica, mentre le relazioni più centrali del dominio del possesso mantengono più a lungo una codifica sintetica. Le relazioni di parentela e di proprietà presentano numerose caratteristiche del possesso prototipico (cf. Heine 1997: 38–40): i nomi di parentela sono intrinsecamente relazionali (cf. Lehmann 1998: 6) ed esprimono una relazione di possesso inalienabile; anche la relazione di proprietà può considerarsi una relazione possessiva prototipica: i due termini della relazione corrispondono infatti ai prototipi di *possessum* e possessore, per cui l'interpretazione non marcata della relazione sarà il controllo del possessore sul *possessum*. Tali relazioni presentano come testa del sintagma nomi relazionali, intrinsecamente o culturalmente (cf. Baldi, Nuti 2010: 334), che necessitano di essere determinati da parte di un nome dipendente; le caratteristiche semantiche dei costituenti del sintagma inoltre sono tali che la relazione tra i due elementi risulta ovvia e facilmente predicibile, e non necessita quindi di codifiche esplicite per essere compresa.

5.2. La permanenza della codifica sintetica del dipendente è determinata, oltre che dal tipo di relazione espressa, anche dalle caratteristiche semantiche del nome in funzione adnominale: i nomi animati e in particolare gli antroponimi, alti nella gerarchia di animatezza e definitezza, resistono più a lungo alla codifica preposizionale¹. Nei sintagmi nominali osservati in questo studio la centralità delle relazioni espresse rispetto al possesso prototipico si combina con la presenza degli antroponimi in funzione di dipendente, fatto che motiva l'assenza della codifica preposizionale, pur così diffusa negli altri contesti. Nelle carte longobarde assistiamo inoltre a procedimenti di ristrutturazione del sistema flessivo (genitivo analogico dei nomi della III declinazione, flessione in nasale) che si riscontrano significativamente nei nomi alti nella gerarchia di animatezza: per i nomi animati infatti, che possono occupare verosimilmente tutte le posizioni sintattiche, la distinzione di caso è più utile rispetto ai nomi di cosa (Lausberg 1976: 12). Le carte altomedievali ci offrono una testimonianza interessante di una tappa del processo di perdita della flessione nominale latina, che costituisce “non un processo indefinito di semplificazione morfologica (...) ma una ristrutturazione organizzata e condizionata da principi universali” (Zamboni 1998: 665).

¹ «Il faut noter que le nom de personne est de beaucoup moins susceptible du génitif périphrastique que le nom de chose» (Väänänen 1956: 12). Come afferma Comrie (1983: 254), “l'animatezza può costituire un parametro rilevante nel cambiamento linguistico”.

6. Italiano antico

La distribuzione della preposizione *de* e del genitivo nelle carte dell’VIII secolo si presta a un confronto con la situazione delle lingue romanze medievali. È noto infatti che nell’antico francese e nell’antico provenzale si mantiene una possibilità di codifica sintetica del nome dipendente (il cosiddetto *cas régime absolu* – Foulet 1919: 14–22), così come nel rumeno (Väänänen 1967: 117; Iliescu 2006: 216–217); anche nell’italoromanzo, che rappresenta lo stadio successivo della lingua testimoniata dalle carte longobarde, sono attestati esempi di complemento adnominale privi della preposizione *di* nei sintagmi nominali esprimenti relazioni di parentela e di proprietà di un bene¹, ossia negli stessi contesti in cui le carte longobarde testimoniano l’assenza della preposizione. Il fenomeno è frequente in particolare nei testi di carattere pratico (omogenei anche per tipologia testuale alle carte longobarde), in cui si osserva l’alternanza tra forme che presentano l’uscita *-i* del genitivo latino (*la figliola **Guidi** Tinaçi d’Aliana²; casa **Vitali**³*) e forme che presentano la terminazione italiana, priva di marca di caso, e che sono quindi semplicemente giustapposte alla testa nominale (*le rede **Guiguelmo** Gitti⁴; Ugecto che sta in chasa **Aldobra(n)dino** Gallerani⁵*). L’italiano antico conserva la possibilità della codifica sintetica del dipendente, facilitata in parte dal carattere conservativo delle scritture di tipo notarile; i sintagmi privi di preposizione si alternano tuttavia a sintagmi che presentano la codifica preposizionale, che, nell’evoluzione successiva dell’italiano, resterà l’unico mezzo possibile.

FONTI

CDL: Codice diplomatico longobardo, Vol. I, a cura di Luigi Schiaparelli, Roma, Istituto Storico Italiano, 1929.

BIBLIOGRAFIA

Baldi, Philip, Andrea Nuti, 2010, “Possession”, in Baldi Ph., Pierluigi Cuzzolin (eds), *New Perspectives on Historical Latin Syntax*, Volume 3: *Constituent Syntax*:

¹ Quest’ultima ristretta ai casi in cui la testa è il nome *casa*: cf. Salvi, Renzi 2010: 277–278.

² *Ricordi di compere in Val di Streda*, in Castellani 1982: 221, r. 25.

³ *Decime mugellane*, in Castellani 1982: 193, r. 5.

⁴ *Ricordi di compere in Val di Streda*, in Castellani 1982: 243, r. 1.

⁵ *Lira 3 di Siena*, in Castellani 1982: 92, r. 12.

- Quantification, Numerals, Possession, Anaphora*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter, p. 239–388.
- Castellani, Arrigo (a cura di), 1982, *La prosa italiana delle origini: I, Testi toscani di carattere pratico*, Bologna, Pàtron.
- Comrie, Bernard, 1983, *Universali del linguaggio e tipologia linguistica*, Bologna, Il Mulino.
- Foulet, Lucien, 1919, *Petite syntaxe de l'ancien français*, Paris, Champion.
- Francovich Onesti, Nicoletta, 1999, *Vestigia longobarde in Italia (568–774). Lessico e antroponimia*, Roma, Artemide.
- Heine, Bernd, 1997, *Possession: Cognitive Sources, Forces and Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Hofmann, Johann Baptist, Anton Szantyr, 1965, *Lateinische Syntax und Stilistik*, München, Beck.
- Iliescu, Maria, 2006, «La grammaticalisation de l'expression du déterminant d'appartenance en ancien français et en roumain», *Revue roumaine de linguistique*, 2, p. 211–222.
- Larson, Pär, 2000, “Tra linguistica e fonti diplomatiche: quello che le carte dicono e non dicono”, in Herman, J., Anna Marinetti (a cura di), *La preistoria dell'italiano. Atti della Tavola Rotonda di Linguistica Storica, Università Ca' Foscari di Venezia 11–13 giugno 1998*, Tübingen, Niemeyer, p. 151–166.
- Lausberg, Heinrich, 1976, *Linguistica romanza*, vol. 2: *Morfologia*, Milano, Feltrinelli.
- Lazzeroni, Romano, 1999, “Dall'antroponimo al paradigma: storia di una declinazione latina”, *Archivio glottologico italiano*, 84, p. 207–214.
- Lehmann, Christian, 1998, *Possession in Yucatec Maya*, München, Lincom Europa.
- Löfstedt, Einar, 1936, *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae. Untersuchungen zur Geschichte der lateinischen Sprache*, Uppsala, Almqvist & Wiksell.
- Salvi, Giampaolo, Lorenzo Renzi, 2010, *Grammatica dell'italiano antico*, Bologna, Il Mulino.
- Sabatini, Francesco, 1965, “Esigenze di realismo e dislocazione morfologica in testi preromanzi”, in *Studi in onore di Alfredo Schiaffini, Rivista di cultura classica e medioevale*, VII, p. 972–998.
- Väänänen, Veikko, 1956, «La préposition *de* et le génitif. Une mise au point», *Revue de linguistique romane*, 20, p. 1–20.
- Väänänen, Veikko, 1967, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, Klincksieck.
- Zamboni, Alberto, 1998, “Dal latino tardo agli albori romanzi: dinamiche linguistiche della transizione”, in *Morfologie sociali e culturali in Europa tra tarda antichità e Alto Medioevo*, Spoleto, presso il Centro, p. 619–698.

LINGVISTICĂ TEORETICĂ ȘI APLICATĂ

TREI TIPURI DE FACTORI IMPLICAȚI ÎN OMISIUNEA COMPLEMENTULUI DIRECT ÎN LIMBA ROMÂNĂ

TROIS TYPES DE FACTEURS GÉRANT L'OMISSION DU COMPLÉMENT
D'OBJET DIRECT EN ROUMAIN

(Résumé)

Dans cet article, nous nous concentrons sur l'identification des facteurs légitimant l'omission du complément d'objet direct en roumain. Si dans la littérature nous observons que la plupart des analyses proposées sont monofactorielles, nous montrons ici que, pour une meilleure couverture empirique, on a besoin d'une approche multifactorielle: l'omission des objets directs est guidée par trois types de facteurs: (i) facteurs lexico-sémantiques (certains types de prédicats qui sélectionnent des arguments avec un certain rôle sémantique permettent naturellement l'omission de leur argument), (ii) facteurs constructionnels (certains contextes syntaxiques facilitent l'omission d'un objet direct), (iii) et enfin des facteurs socio-discursifs (certains genres narratifs et certains contextes socio-professionnels autorisent l'omission avec des verbes qui normalement ne le permettent pas).

Mots-clés: omission, complément d'objet direct, analyse multifactorielle.

1. Introducere

Dacă vorbim de omisiune în raport cu dependenții obligatorii ai verbului, distingem două fenomene: *subject drop* (1a), cunoscut și sub eticheta de *pro-drop* (i.e. subiectul poate să rămână nerealizat lexical, informațiile necesare fiind recuperate din morfologia verbului), și *object drop* (1b) (i.e. un verb tranzitiv, care în mod normal cere realizarea lexicală a complementului obiect direct, poate apărea fără acesta).

- (1) a. (El) **vine mâine**.¹
 b. Ioana **mănâncă** (ceva).

Cele două fenomene nu pot fi însă descrise unitar nici în interiorul aceleiași limbi, și nici de la o limbă la alta: dacă pentru fenomenul de *pro-drop*, condițiile de legitimare sunt relativ simplu de stipulat, pentru fenomenul de *object drop* se dovedește a fi dificilă atât descrierea fenomenului în sine, cât și explicarea constrângerilor ce intervin. În plan tipologic, Huang 1984 stabilește 4 categorii de limbi: (i) cele care prezintă ambele fenomene în mod natural (e.g. chineza, portugheza); (ii) limbi *pro-drop*, dar nu și *object drop* (e.g. italiana); (iii) limbi care nu sunt *pro-drop*, dar care prezintă fenomenul de *object drop* (e.g. germana, suedeza); (iv) limbi care nu sunt nici *pro-drop* nici *object drop* (e.g. franceza, engleza). În acest context, ne-am propus să studiem fenomenul de *object drop* (tradus mai jos ‘omisiune a complementului obiect direct’ sau mai scurt ‘omisiune a complementului’) în limba română, fenomenul fiind extrem de puțin studiat (Ionescu 2005; Gheorghe 2009; Avram și Coene 2009).

2. Analize unifactoriale vs analize multifactoriale

Întrebarea fundamentală în cazul fenomenului de omisiune a complementelor este care sunt factorii care legitimează omisiunea. Desigur răspunsurile la această întrebare sunt extrem de variate (oferind perspective foarte diferite), însă pot fi sintetizate pornind de la distincția analiză unifactorială vs analiză multifactorială. Analizele unifactoriale consideră că un singur factor este responsabil de legitimarea omisiunii complementului. Majoritatea primelor cercetări dedicate acestui subiect (anii ’80–’90) propun așadar analize lexicaliste, atribuind factorului lexical cea mai mare pondere, dar chiar și aici, observăm diverse perspective:

(i) Capacitatea unui predicat de a apărea fără vreunul dintre componente apare codată în lexicon, la nivelul intrării lexicale ale fiecărui verb în parte. Analiza clasică de acest tip aparține lui Fillmore 1986, care listează perechi minimale de verbe înrudite semantic (cvasi-sinonime sau verbe polisemantice), dar care au comportament diferit în raport cu omisiunea complementului: astfel, verbele din (2a) sunt considerate ca permițând omisiunea complementului, în timp ce perechile lor din (2b) nu permit lucrul acesta.

- (2) a. *to eat, to leave, to arrive, to try, to promise*
 b. *to devour, to vacate, to reach, to attempt, to guarantee*

Obiecția majoră adusă acestei analize constă bineînțeles în impredictibilitatea acestui factor, nevoia unei descrieri item cu item (cf. idiosincrazii lexicale) nepermițând obținerea unor generalizări.

¹ În toate exemplele de mai jos, verbul care apare cu un argument omis va fi îngroșat în bold.

(ii) Alte analize lexicaliste consideră că trăsăturile aspectuale ale predicatului sunt cele care prezic omisiunea complementului. Astfel, telicitatea (i.e. frontiera inerentă a unui eveniment denotat de un predicat) este adesea adusă în discuție, pe baza contrastului observat între interpretarea telică a unui predicat însoțit de complement exprimat și interpretarea atelică a aceluiași predicat, dar cu complement omis (Mittwoch 1982), cf. (3):

- (3) a. *Ion citește un roman.*
b. *Ion citește.*

Mai mult, Tsimpli și Papadopoulou 2006 consideră că perfectivitatea (i.e. durata asociată unui eveniment denotat de un predicat) ar explica fenomenul omisiunii în limba greacă, observând că frecvența cea mai mare în greacă o au complementele omise cu verbe imperfective.

(iii) În strânsă legătură cu (ii), amintim analiza lui Rappaport Hovav și Levin 1998, care atribuie structurii evenimentțiale ale predicatului rolul major în legitimarea omisiunii, pornind de la contrastul între verbele non-stative de manieră (*manner verbs*) și verbele non-stative de rezultat (*result verbs*), doar primele permițând omisiunea complementului.

(iv) În fine, putem adăuga aici analiza propusă de Resnik 1993, conform căreia omisiunea complementului este dictată de restricțiile de selecție (*selectional strength*) ale predicatului: anumite verbe conțin suficientă informație despre complementul lor, astfel încât realizarea lexicală a acestora să nu mai fie obligatorie (spre exemplu, verbe ca *eat* sau *drink* sunt constrânse să aibă drept argumente ‘ceva ce poate fi mâncat’, respectiv ‘lichide potabile’, observație în acord cu studii de corpus, cf. Glass 2014, care explică aparenta „idiosincrazie” lexicală între verbul *to eat* și verbul *to devour*: argumentul *food* este extrem de predictibil statistic în cazul verbului *to eat*, însă mult mai puțin în cazul verbului *to devour*).

Problema tuturor acestor analize lexicaliste constă în imposibilitatea de a explica ansamblul datelor atât în interiorul aceleiași limbi, cât și de la o limbă la alta. Prin urmare, majoritatea cercetărilor recente (Goldberg 2005; Lambrecht și Lemoine 2005; Cummins și Roberge 2005; Iten et al. 2005 etc.) scot în evidență prezența mai multor factori (lexico-semantici, sintactici, pragmatico-discursivi) implicați în legitimarea omisiunii, cu o pondere mare acordată factorului pragmatic (Groefsema 1995; Scott 2006; Ruppenhofer și Michaelis 2010).

3. Factori declanșatori ai omisiunii complementului

După cum am văzut în secțiunea 2, cele mai multe analize s-au concentrat pe delimitarea unui singur factor care să explice ansamblul datelor observate. Pentru descrierea datelor din limba română (și din alte limbi, precum engleza, franceza etc.), considerăm că avem nevoie de o analiză multifactorială pentru

a identifica în mod corect factorii ce legitimează omisiunea complementului. În secțiunea de față, vor fi prezentate trei tipuri de astfel de factori, fiecare implicând un alt nivel lingvistic.

3.1. Factori lexico-semantici

Un prim set de factori care intervin în legitimarea omisiunii complementului sunt de natură lexico-semantică: anumite clase de predicate ce selecționează argumente cu un anumit rol semantic permit în mod natural omisiunea complementului. În limba română, constatăm că cea mai puternică frecvență o au trei clase de predicate.

O primă clasă cuprinde verbele agentive de tip *activity* (numite de Ionescu 2005 „verbe de activitate absolută”) având un argument cu rolul semantic de temă (Ionescu 2005; Gheorghe 2009). Acestea corespund etichetei de „utilizare absolută” a verbelor tranzitive, denumire prezentă în gramaticile tradiționale. În funcție de tipul de temă asociat argumentului implicit, aceste verbe se împart în două categorii (cf. Ionescu 2005): (i) verbe cu temă incrementală (4a), i.e. tema este creată sau dimpotrivă făcută să dispară prin acțiunea verbului: *a mânca, a bea, a scrie, a sculpta, a desena, a pescui* etc. și (ii) verbe cu temă performată (4b), i.e. tema există atât înainte de, cât și după acțiunea verbului: *a învăța, a studia, a citi, a cânta, a preda, a exersa, a recita* etc. Eticheta sub care se mai regăsesc aceste două clase în literatură este aceea de „verbe de afectare” (*affected verbs*). Ce este însă interesant cu această clasă este schimbarea aspectuală în interpretarea predicatului atunci când intervine omisiunea complementului. Astfel de verbe sunt în general interpretate ca fiind de tip *accomplishment* atunci când complementul este exprimat, însă în cazul omisiunii complementului, acestea intră în categoria verbelor de tip *activity*.

- (4) a. *Ion n-a mâncat azi.*
b. *Mama e în casă, citește.*

O a doua clasă de predicate o constituie verbele de sentiment (stare fizică sau psihică)¹ al căror argument are rolul semantic de experimentator (animat și, în general, uman). Și aici distingem două categorii, în funcție de nivelul fizic sau psihic implicat: (i) verbe de stare fizică (5), de tipul: *a durea, a pișca, a ustura* etc., și (ii) verbe de stare psihică (verbe psihologice) (6), de tipul: *a impresiona, a uimi, a enerva, a speria, a șoca* etc.

- (5) a. *Tusea înecă* (Pană Dindelegan 2013).
b. *Albina înțepă și apoi moare.*
c. *Spirtul ustură.*
(6) a. *Atitudinea ei enervează teribil.*
b. *Pledoaria lui Ion a impresionat* (Ionescu 2005).
c. *Dragostea lovește tare și nu întreabă dacă doare.*

¹ Numite de Ionescu 2005 „verbe de cauzalitate emoțională”.

Această clasă de predicate se remarcă prin interpretarea universală a complementului omis (animat uman), asociată de cele mai multe ori și cu o interpretare generică, susținută de folosirea verbului la timpul prezent. Remarcăm astfel, în acest caz, disponibilitatea unei alternanțe în marcarea genericității (7): fie prin folosirea cliticului pronominal de persoana a doua singular *te* (marcă a genericității în limba română), fie prin omisiunea complementului.

(7) *Muzica lui Mozart (te) liniștește* (adaptat după Ionescu 2005).

În fine, o a treia clasă de predicate cuprinde verbele de schimbare de stare (*change of state*) al căror argument implicit este un non-animat având rolul semantic de temă (8) sau un animat cu rol semantic de pacient (9). În cazul ultimului subtip, observăm aceeași interpretare universală ca în cazul verbelor din clasa a doua prezentată anterior, omisiunea complementului declanșând genericitatea (atunci când verbul este la timpul prezent).

- (8) a. *Atenție, fierul ăsta pârlește.*
 b. *Cuțitul nu mai taie.*
 c. *Mașina nu spală bine.*
 d. *Frigiderul ăsta nu răcește.*
- (9) a. *Pe când articole cu subiecte de genul: Pâinea îngrașă. Alcoolul slăbește sau Televizorul tâmpește.*
 b. *Atingerea care vindecă...* (titlu de articol)
 c. *Fumatul ucide.*

Însă româna se distinge de alte limbi romanice, precum italiana (10a) sau franceza (10b), nepermițând omisiunea în cazul unor verbe cauzative de tipul *a face* în structurile atributive (cu complement predicativ) așa-numite *pro_{arb}* (i.e. animat uman cu referință arbitrară), după cum arată exemplul (10c).

- (10) a. *La musica rende contenti* (italiană).
 b. *Cette musique rend fou* (franceză).
 c. *Această muzică *(te) face fericit.*

În general, în cadrul acestor trei clase de predicate, omisiunea complementului este corelată cu o interpretare non-referențială indefinită¹ de

¹ A se vedea dihotomia clasică propusă de Fillmore 1986, conform căreia complementele omise se împart în două mari tipuri, fiecare cu o interpretare semantică specifică: complemente omise „indefinite” (independente contextual și fără referință specifică, identitatea precisă a acestora rămânând necunoscută, indeterminată) vs complemente omise „definite” (interpretarea acestora fiind strict dependentă de contextul discursiv: (i) context lingvistic – interpretare anaforică/endoforică, cf. *I-am repetat de mai multe ori propunerea și în cele din urmă a acceptat-(o)*. (Ionescu 2005) sau (ii) context extralingvistic – interpretare deictică/exoforică, cf. *[Ioana, întinzând*

tip existențial în cazul argumentelor non-animate (11a), de tip universal în cazul argumentelor animate umane (11b), la care se adaugă adesea preferința pentru o lectură generică. Cu toate acestea, factorii de natură lexico-semantică nu pot explica toate ocurențele de omisiune a complementului.

- (11) a. *Ion mănâncă (ceva).*
 b. *Atitudinea lui enervează (pe toată lumea).*

3.2. Factori construcționali

Un al doilea tip de factori înglobează toate acele structuri și construcții care facilitează omisiunea complementului cu verbe care în mod normal nu ar permite aceasta. Construcțiile care legitimează omisiunea sunt: enumerarea (12), repetiția (13), coordonarea (14), construcții focalizate (focus contrastiv (14), focus restrâns [*narrow focus*] (15)), structurile cu interpretare condițională (16). De asemenea, amintim aici anumite timpuri și moduri verbale (timpul prezent, modul imperativ, modul conjunctiv (17)). De foarte multe ori, acceptabilitatea unui enunț cu omisiune e dată de interacția mai multor structuri, de exemplu coordonare și contrast (14), coordonare și imperative (18) etc.

- (12) *Când ești îndrăgostit, pasiunea e atât de mare, încât simți nevoia să spui, să anunți, să mărturisești.*
 (13) *La medic, aștepti. Asta este. Ei nu pot aștepta.*
 (14) a. *Ion e un om activ, dăruimă și construiește toată ziua.*
 b. *Toată lumea vinde, nimeni nu mai cumpără.*
 c. *Medicamentele tratează, dar nu vindecă!*
 (15) a. *Industria națională consumă *(multă electricitate) (Ionescu 2005).*
 b. *În raport cu ce-am avut eu până acum, mașina asta consumă, nu glumă!*
 c. *Nu fac altceva decât să ajut / să vând / să culeg.*
 (16) a. *Cine caută, găsește.*
 b. *Cine adaugă, nu împuținează, ci sporește (Stoica 2014).*
 c. *Îmi dai, îți dau.*
 d. *Cum păstrezi, așa ai.*
 (17) a. *Am aflat cu ce zodie mă potrivesc, află și tu acum!*
 b. *Să nu ucizi / să nu furi / să nu poftesci.*
 (18) a. *Vinde și cumpără cu anuntul.ro!*
 b. *Caută și vei găsi!*
 c. *Crede și nu cerceta!*

un cadou mamei ei:] Deschide-(l)!. Pentru mai multe detalii despre această clasificare semantică a complementelor omise, a se vedea Bilbîie 2015 sau Bilbîie 2016.

3.3. Factori socio-discursivi

În fine, amintim și factorii socio-discursivi (mai puțin amintiți în literatură): omisiunea complementului cu predicate care în mod normal nu o permit este frecvent întâlnită în anumite genuri (Ruppenhofer și Michaelis 2010) și în anumite contexte socio-profesionale („specific communities of practice”, cf. Glass 2014). În ambele cazuri, întâlnim contexte specifice cărora li se asociază în mod convențional o oarecare rutină lingvistică pertinentă social.

În cazul genurilor, remarcăm cel puțin trei contexte narrative specifice în care omisiunea complementului prezintă o frecvență semnificativă: rețetele culinare (19), manualele cu instrucțiuni de folosire (20)–(21), comentariile sportive (22). De observat că în aceste contexte extrem de specifice, interpretarea argumentului implicit poate să fie una „definită” (a se vedea clasificarea semantică propusă de Fillmore 1986) și chiar referențială.

- (19) *Într-un bol se amestecă apa caldă cu zahărul și drojdia, **lăsați** 5-10 minute să facă spumă. Adăugați sarea, **amestecați** să se dizolve. Puneți făina, **amestecați** cu o lingură sau spatulă. Treceți aluatul pe masa presărată cu făină, **frământați** un pic. **Lăsați** să se odihnească 5-10 minute. [...] **Lăsați** să se răcorească un pic, apoi **serviți** ca orice pâinică.*
- (20) *Bornele DC pot încărca doar baterii de 12 V. Setați comutatorul de aer în poziția OFF în timp ce **încărcați**. [...] Când **deconectați**, trebuie deconectate mai întâi cablurile de la generator. Nu opriți generatorul când e în sarcină; mai întâi înlăturați consumatorii și apoi **opriți**. [...] Cât despre filtrul de ulei, **înlocuiți** doar dacă este necesar. Ștergeți uleiul și murdăria de pe motor și **depozitați** într-un loc uscat.*
- (21) ***Deschideți** clickând pe butonul din dreapta sus. [...] **Înregistrați** la fiecare 10 minute. [...] **Închideți** apăsând tasta esc.*
- (22) *Hazard **a centrat** pentru David Luiz, care **a retrimis** în fața porții pentru Demba Ba, dar Szukala **a apărat** bine și **a scos** în corner, cu capul. [...] Steaua pare mai vioaie, după o jumătate de oră de joc și **construiește** mai bine, **pasând** repetat în jumătatea londonezilor. [...] Ocazie pentru Steaua! Piovaccari **primește** pe stânga, își face mingea pe șut și trage din unghi, dar portarul Schwarzer **prinde** cu siguranță. [...] Demba Ba reușește **să marcheze** din nou, dar golul său nu este validat.*

În ceea ce privește contextele socio-profesionale („specific communities of practice”, cf. Glass 2014), observăm că verbe care sunt considerate agramaticale dacă argumentul lor rămâne implicit pot deveni perfect acceptabile într-un context apropiat, în interiorul unor clase socio-profesionale specifice, pentru care verbul respectiv are o semnificație aparte, devenind rutină convențională. Astfel, Glass 2014 observă o serie întregă de verbe care devin acceptabile

cu complemente neexprimate în limba engleză în cadrul anumitor domenii socio-profesionale: e.g. verbele *buy*, *sell* în revistele financiare, verbul *lift* în revistele de fitness, verbul *pursue* pe forumurile polițiștilor (23a), verbul *vacate* pe forumuri imobiliare (23b) etc.

- (23) a. *Officers pursue because they believe the person they are trying to stop must present a serious threat* (Glass 2014).
 b. *Divorce raised its (not so) ugly head and they vacated at the end of the lease* (Glass 2014).

Aceeași observație se aplică și în limba română: astfel, verbe precum *a rașcheta*, *a plomba*, *a apreta* etc. considerate agramaticale (în folosire izolată) de cercetările anterioare (vezi Gheorghe 2009) sunt atestate frecvent în interiorul unor grupuri pentru care verbul respectiv are o relevanță specifică.

- (24) a. **Parchetarul rașchetează* (cf. Gheorghe 2009).
 b. *Frumos e să nu umpli casa de praf când rașchetezi*.
 (25) a. **Stomatologul plombează* (cf. Gheorghe 2009).
 b. *Dacă-i caria mare, degeaba te speli pe dinți; întâi cureți, plombezi și apoi eventual ai grijă*.
 (26) a. **Gospodina apretează* (cf. Gheorghe 2009).
 b. *Am încercat să apretez cu aracet, dar am senzația că rămâne miros în material*.
 (27) a. *În ultima vreme, pictorul expune în Germania, Franța și S.U.A.*
 b. *[în context academic, vorbind de teza de doctorat:] Când susții?*

O observație generală în dreptul complementelor omise sub influența acestor factori socio-discursivi este legată de convenționalizarea structurii, pe baza unei rutine lexicale, definite în termenii frecvenței și a familiarității. Complementele omise de acest tip apar cu predicate ce denotă acțiuni canonice în interiorul genului sau contextului socio-profesional respectiv.

La finalul acestei secțiuni, amintim și câteva structuri gramaticalizate. Verbele sunt adesea sursa lexicală a diverselor procese de gramaticalizare. Astfel, un studiu de corpus al limbii spaniole, realizat de Sánchez-Ayala și Rivas 2015, scoate în evidență faptul că în limba spaniolă vorbită cele mai frecvente structuri cu omisiune au la bază un proces de gramaticalizare (64%). Dintre structurile inventariate în acest studiu, două sunt frecvent întâlnite și în româna vorbită: (i) verbe de percepție la imperativ, folosite ca mărci/particule discursive ('turn-regulatory device'), de tipul *uite (și tu)*, *vezi (tu)*, *ascultă*, la care se adaugă *poftim*, *zi (și tu)*, *știi*, *lasă*; (ii) construcții cu două verbe coordonate lexical care trimit la un singur eveniment ('hendiadic construction' de tipul *coger + y + verb* în spaniolă), ilustrate în română de exemple precum *ia și citește*, *ia și mănâncă*, *ia și scrie* etc.

4. Concluzii

Studiul de față s-a ocupat de omisiunea complementului direct în limba română. Am arătat mai sus că o analiză unifactorială nu poate cuprinde ansamblul de date, și că factori de natură diferită (lexico-semantici, construcționali, socio-discursivi) pot interveni în legitimarea omisiunii, uneori în corelație cu un anumit tip semantic. Dacă se încearcă găsirea unei explicații generale pentru omisiune, aceasta pare a fi mai degrabă un principiu pragmatic (Glass 2014): complementul este omis atunci când accentul este pus pe situația descrisă de verb, exprimarea complementului fiind nerelevantă, fie pentru că identitatea precisă a acestuia nu contează (e.g. în cazul complementelor omise „indefinite”), fie pentru că acesta este recuperat/inferat din context (e.g. în cazul complementelor omise „definite”). Acest principiu pragmatic interacționează însă cu alte constrângeri gramaticale (vezi criteriul referențialității, discutat de Bîlbîie 2015 și Bîlbîie 2016).

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Larisa, Martine Coene, 2009, „Null objects and accusative clitics in Romanian”, *Bucharest Working Papers in Linguistics*, 1, p. 233–253.
- Bîlbîie, Gabriela, 2015, „O perspectivă empirică și comparativă asupra omisiunii complementului în limba română”, raport final de cercetare POSDRU/159/1.5/S/140863, Universitatea din București, septembrie 2015.
- Bîlbîie, Gabriela, 2016, „Les objets directs implicites en français : une approche comparative et multifactorielle”, în Sonia Berbinski (ed.), *Le Dit et le Non-Dit*, Frankfurt, Peter Lang, 155–169.
- Cummins, Sarah, Yves Roberge, 2005, „A Modular Account of Null Objects in French”, *Syntax*, 8 (1), p. 44–64.
- Fillmore, Charles, 1986, „Pragmatically controlled zero anaphora”, *Proceedings of Berkeley Linguistics Society*, 12, p. 95–107.
- Gheorghe, Mihaela, 2009, „Observații cu privire la utilizarea absolută a unor verbe tranzitive”, în Rodica Zafiu, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (eds.), *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Gutu Romalo*, București, Editura Universității din București, p. 81–84.
- Glass, Lelia, 2014, „What Does It Mean for an Implicit Object to be Recoverable?”, *U. Penn Working Papers in Linguistics*, 20 (1), p. 121–130.
- Goldberg, Adele, 2005, „Argument Realization: the role of constructions, lexical semantics and discourse factors”, în Jan-Ola Östman, Marjam Fried (eds.), *Construction grammars: Cognitive grounding and theoretical extensions*, Amsterdam, John Benjamins, p. 17–43.
- Groefsema, Marjolein, 1995, „Understood arguments: A semantic/pragmatic approach”, *Lingua*, 96, p. 139–161.

- Huang, C.-T. James, 1984, „On the distribution and reference of empty pronouns”, *Linguistic Inquiry*, 15, p. 531–574.
- Ionescu, Emil, 2005, „Verbe cu complemente directe neexprimate în română”, *Analele Universității din București, seria limbă și literatură*, p. 3–24.
- Iten, Corinne, Marie-Odile Junker, Aryn Pyke, Robert Stainton, Catherine Wearing, 2005, „Null Complements : licensed by syntax or by semantics-pragmatics ?”, *Actes du Congrès Annuel de l'Association Canadienne de Linguistique*, p. 1–15.
- Lambrecht, Knud, Kevin Lemoine, 2005, „Definite null objects in (spoken) French : A Construction-Grammar account”, în Mirjam Fried, Hans Boas (eds.), *Grammatical constructions – Back to the roots* [Constructional Approaches to Language Series, 4], Amsterdam, John Benjamins, p. 13–56.
- Mittwoch, Anita, 1982, „On the Difference between Eating and Eating Something : Activities versus Accomplishments”, *Linguistic Inquiry*, 13 (1), p. 113–122.
- Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2013, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Rappaport Hovav, Malka, Beth Levin, 1998, „Building verb meanings”, în Miriam Butt, William Geuder (eds.), *The projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors*, Stanford, CSLI Publications, p. 97–134.
- Resnik, Philip, 1993, *Selection and Information: A Class-based Approach to Lexical Relationships*, University of Pennsylvania PhD dissertation.
- Ruppenhofer, Josef, Laura Michaelis, 2010, „A constructional account of genre-based argument omissions”, *Constructions and Frames*, 2 (2), p. 158–184.
- Sánchez-Ayala, Ivo, Javier Rivas, 2015, „Null Direct Objects in Spanish Conversation”, *Hispanic Research Journal*, 16 (2), p. 107–126.
- Scott, Kate, 2006, „When less is more : implicit arguments and relevance theory”, *UCL Working Papers in Linguistics*, 18, p. 139–170.
- Stoica, Irina, 2014, *Parametric Variation in the Role of Viewpoint Aspect in the Omission of Direct Objects*, University of Bucharest MA dissertation.
- Tsimpli, Ianthi Maria, Despina Papadopoulou, 2006, „Aspect and argument realization: A study on antecedentless null objects in Greek”, *Lingua*, 116, p. 1595–1615.

Gabriela BÎLBÎIE
Universitatea din București
Laboratoire de Linguistique Formelle, France

FOCALISATION ET LIAGE DES PRONOMS: UNE ANALYSE DES PRONOMS COMPLEXES DU FRANÇAIS ET DU ROUMAIN

FOCUS AND PRONOMINAL BINDING: AN ANALYSIS OF FRENCH AND
ROMANIAN COMPLEX PRONOUNS

(Abstract)

This paper analyzes the interpretation of complex pronouns in French (e.g. ‘lui-même’) and Romanian (e.g. ‘el însuși’). Complex pronouns appear to be anaphors (i.e. they require an antecedent), but they do not have a restricted binding domain (thus violating Chomsky’s Binding Theory). Their peculiar behaviour is explained in terms of Rooth’s 1985, 1992 analysis of focus. A localist view of the grammar/pragmatics interface is adopted (cf. Chierchia et al. 2012).

Keywords: complex pronouns, binding, contrastive focus, French, Romanian.

Il a été remarqué par Zribi-Hertz 1990 que les formes pronominales morphologiquement complexes du français (par exemple *lui-même*) ont seulement un emploi anaphorique et pas d’emploi déictique ; elles devraient donc être analysées comme des anaphores (dans le sens de Chomsky 1981) et non pas comme des pronoms. Zribi-Hertz remarque que ces expressions échappent au Principe A de la Théorie du Liage (Chomsky 1981), selon lequel les anaphores doivent être liées dans un domaine local (dont la définition a évolué depuis Chomsky 1981; voir Büring 2005). Ainsi, à la différence des pronoms réfléchis, les expressions anaphoriques complexes peuvent avoir leur antécédent dans une autre proposition, voire dans une autre phrase. Un des facteurs qui rend possibles ces relations anaphoriques à longue distance est la focalisation de l’expression anaphorique. Dans cet article, nous soulevons la question de **la relation entre liage et focalisation**, à savoir pourquoi l’interprétation des expressions anaphoriques complexes focalisées (focus

contrastif) n'est pas contrainte par le Principe A de la Théorie du liage et ceci à travers les langues: français, anglais britannique (cf. Baker 1995) et, comme nous le verrons, roumain.

Les expressions anaphoriques complexes ont deux interprétations possibles, tant en français qu'en roumain: elles peuvent être interprétées comme étant focalisées (focus contrastif) ou intensifiées. En roumain, la deuxième lecture d'une expression anaphorique complexe (par exemple *el însuși*) est paraphrasable par *chiar* + pronom personnel (*chiar* étant une particule d'intensification)^{1, 2}. Dans cet article, nous nous penchons sur la première de ces deux interprétations (la restriction sur le nombre de pages ne nous permettant pas de présenter aussi une analyse de la deuxième; mais voir Comorovski 2014)³.

Notre analyse est basée sur la sémantique bidimensionnelle de Rooth 1985, 1992, selon laquelle un syntagme focalisé a deux valeurs sémantiques distinctes: a) sa dénotation et b) sa valeur sémantique focale ("focus semantic value"). L'analyse que nous proposons constitue aussi un argument en faveur d'une interface grammaire/pragmatique⁴ où les principes qui régissent la cohérence d'un discours peuvent intervenir au niveau local des constituants d'une phrase, donc à des niveaux sous-phrastiques et pas seulement au niveau des énoncés (cf. Chierchia et al. 2012).

1. Liage et focalisation

Selon le Principe A de la Théorie du liage, une anaphore doit être liée dans un domaine local (appelé «catégorie gouvernante minimale» dans Chomsky 1981 – "An anaphor is bound in its governing category"). Nous appelons *anaphore* une expression linguistique qui requiert un antécédent. La définition du terme de *liage* fait appel à la notion syntaxique de *c-commande*: un syntagme α est lié par un syntagme β ssi α est coïncidé avec β et β *c-commande* α . Un syntagme α est coïncidé avec un syntagme β ssi α et β sont coréférentiels ou

¹ Selon Eckardt 2001, l'intensification consiste dans une focalisation non pas du syntagme focalisé, mais de la particule d'intensification.

² Selon Zafiu 2013, *însuși* peut être remplacé par *chiar* seulement dans le cas de l'intensification exclusive; mais les locuteurs du roumain que nous avons consultés acceptent l'occurrence de *chiar* à la place de *însuși* aussi dans les phrases que Zafiu donne comme exemples d'intensification inclusive.

³ A la différence de Zribi-Hertz 1990, 1995, 2008 et de Zafiu 2013, nous faisons une distinction entre anaphores complexes focalisées et intensification d'un pronom. Zribi-Hertz 1990 analyse tous les cas de focalisation d'une anaphore complexe comme relevant du focus contrastif, alors que Zribi-Hertz 1995, 2008 les analyse comme relevant de l'intensification. Zafiu 2013 analyse les expressions anaphoriques complexes comme étant intensifiées.

⁴ Grammaire = syntaxe + sémantique.

α est interprété comme une variable liée par β (à noter que notre définition du liage comprend les termes *coréférentiel* et *variable liée*, qui n'apparaissent pas dans Chomsky 1981, 1986).

1.1. Les données

Tant en français qu'en roumain, les pronoms réfléchis sont des anaphores. Les «pronoms complexes»¹ du français, comme les réfléchis, requièrent un antécédent, donc eux aussi, ils sont des anaphores (Zribi-Hertz 1990).

En roumain, un pronom personnel peut être précédé ou suivi par le pronom emphatique *însuși* (“pronominal intensifier” – Vasilescu 2013, Zafiu 2013; “emphatic pronoun” – Vasilescu 2013), qui s'accorde avec le pronom personnel en personne, nombre, genre et cas; cette suite de deux unités lexicales constitue un syntagme nominal, analysé comme en (1). *Însuși* est utilisé aussi pour obtenir une lecture emphatique d'un syntagme nominal non pronominal, comme illustré en (2):

- (1) [_{DP} *Însuși* [_{DP} *el*]] / [_{DP} [_{DP} *El*] *însuși*] a încurcat datele (Zafiu 2013: 317)
 ÎNSUȘI il / il ÎNSUȘI a embrouillé données-les
 ‘Il a lui-même embrouillé les données’.
- (2) [_{DP} [_{DP} *Ion*] *însuși*] se îndoia de reușită (GALR I: 219)
 Jean ÎNSUȘI se doutait de réussite
 ‘Jean lui-même doutait de la réussite’.

Tout comme les «pronoms complexes» du français, les expressions anaphoriques complexes du roumain requièrent un antécédent si elles sont à la 3e personne². Par exemples, le syntagme nominal *el însuși* de l'exemple (1) ci-dessus ne peut pas avoir un emploi déictique, mais requiert un antécédent dans le discours.

Comme Zafiu (2013: 293–294) le souligne, les expressions anaphoriques complexes du roumain peuvent fonctionner comme des pronoms réfléchis, sans avoir une lecture emphatique³. Dans ces cas, les expressions anaphoriques complexes servent à désambiguïser une phrase qui serait ambiguë si un pro-

¹ Le terme de «pronom complexe» est introduit par Zribi-Hertz 1995 pour désigner les pronoms constitués d'un pronom personnel [-faible] suivi par *même(s)*, par exemple *elle(s)-même(s)*. Comme Zribi-Hertz 1995 le remarque, l'accent dans ces pronoms est porté par *même(s)*, alors que le pronom personnel est dépourvu d'accent, comme le sont les pronoms à lecture anaphorique; selon Zribi-Hertz 1995, les «pronoms complexes» ne permettent pas un emploi déictique à cause du fait que le pronom personnel est désaccentué.

² Nous restreignons notre analyse aux expressions anaphoriques complexes de 3e personne, les pronoms de 1e et 2e personne ayant des propriétés discursives différentes.

³ A cet égard, les anaphores complexes du roumain sont différentes de celles du français telles que ces dernières sont analysées par Zribi-Hertz 1995, 2008.

nom personnel apparaissait à leur place et elles peuvent alterner avec le pronom réfléchi *sine*:

- (3) Sunt curios ce părere are Ion_j despre el_{i/j} / [el însuși]_{i/*j} / sine_{i/*j}
 suis curieux quelle opinion a Jean de il il ÎNSUȘI SINE
 (adapté de Zafiu 2013: 293)
 ‘Je suis curieux de l’opinion que Jean_i a de lui_{i/j} / lui-même_{i/*j}’.

1.2. Expressions anaphoriques complexes et ellipse du SV

Reinhart 1983 démontre que les pronoms réfléchis sont toujours interprétés comme des variables liées, même quand l’antécédent n’est pas un SN quantifié. Elle utilise l’ellipse du SV, telle qu’elle a été analysée par Williams 1977, pour déterminer le statut sémantique des pronoms réfléchis. Zribi-Hertz 1990 applique ce test au français pour montrer que les anaphores complexes sont interprétées de la même manière que les pronoms réfléchis. Ce test fonctionne dans un contexte où un SV est omis et son antécédent contient un pronom ; par exemple, dans une phrase constituée de deux propositions coordonnées:

- (4) Pierre [_{SV} a honte de *lui*] et Jean [_{SV} Ø] aussi (Zribi-Hertz 1990: (31a)).

La phrase (4) est ambiguë, permettant deux lectures quand *lui* as *Pierre* comme antécédent: 1) *lui* peut être coréférentiel avec *Pierre*. Dans ce cas, la lecture sera: Pierre a honte de sa propre personne et Jean a honte de Pierre aussi. Cette lecture (appelée «stricte») est obtenue en copiant la dénotation du SV de la première proposition dans la deuxième, tout en tenant compte du fait que le pronom *lui* a Pierre comme référent; 2) la deuxième lecture de (4) est : Pierre a honte de sa propre personne et Jean a honte de sa propre personne aussi. Pour obtenir cette lecture, où il y a une «identité lâche» (“sloppy identity”) entre le complément du nom *honte* omis et celui du nom *honte* de la première proposition, la dénotation du SV de la première proposition est copiée dans la deuxième sans attribuer de valeur à *lui*. La deuxième lecture peut être obtenue seulement si *lui* est analysé comme une variable liée par l’opérateur- λ :

- (5) $\lambda x[\text{avoir-honte}(x,x)](p) \wedge \lambda x[\text{avoir-honte}(x,x)](j) =$
 avoir-honte (p,p) \wedge avoir-honte (j,j).

Si le pronom de la première proposition est un réfléchi, la lecture stricte n’apparaît pas:

- (6) Sylvie s’admire et Marie [_{SV} Ø] aussi.

La phrase (6) n’est pas ambiguë, la seule lecture possible étant: Sylvie admire sa propre personne et Marie admire sa propre personne aussi (identité lâche).

Ce type de non ambiguïté montre que les pronoms réfléchis, à la différence des pronoms personnels, ne peuvent pas être associés à leur antécédent par une relation de coréférence. S'ils le pouvaient, la phrase (6) aurait aussi la lecture stricte (Sylvie admire sa propre personne et Marie admire Sylvie aussi); or, elle ne l'a pas.

Zribi-Hertz remarque que les anaphores complexes du français se comportent exactement comme les pronoms réfléchis par rapport à l'ellipse du SV:

- (7) Pierre a honte de *lui-même* et Jean [_{SV} Ø] aussi (Zribi-Hertz 1990: (31b)).

A la différence de la phrase (4), la phrase (7) n'est pas ambiguë, la seule lecture possible étant: Pierre a honte de sa propre personne et Jean a honte de sa propre personne aussi (identité lâche). Donc, tout comme les pronoms réfléchis, les anaphores complexes du français peuvent être interprétées seulement comme des variables liées; elles ne peuvent pas être associées à leur antécédent par une relation de coréférence.

Les anaphores complexes du roumain ont cette même propriété interprétative, la phrase (8) ci-dessous n'étant pas ambiguë. De plus, comme montré dans l'exemple (8), l'anaphore complexe *el însuși* ('lui-même') peut alterner avec un pronom réfléchi (l'accusatif non clitique de 3e personne *sine*):

- (8) Ion e îngăduitor cu *el însuși* / *sine* și Pavel de asemenea [_{SV} Ø].
Jean est indulgent avec il ÎNSUȘI / SINE et Paul aussi
'Jean est indulgent avec lui-même et Paul aussi'.

La seule lecture possible de (8) est celle donnée dans la traduction de la phrase en français.

Zribi-Hertz 1990 conclut sur la base des faits d'interprétation constatés que les relations anaphoriques des pronoms complexes du français devraient être soumises au même principe de la Théorie du liage que les relations anaphoriques des réfléchis: le Principe A. Mais Zribi-Hertz 1990, 1995, 2008 donne de nombreux exemples montrant que les anaphores complexes du français ne respectent pas ce principe, puisque: 1) elles peuvent être liées à l'extérieur de leur domaine local de liage; 2) elles peuvent avoir un antécédent qui ne les c-commande pas, donc elles peuvent ne pas être liées du tout.

Zribi-Hertz 1990 remarque que ces violations de la Théorie du liage sont possibles si l'une des deux conditions suivantes est remplie:

- (i) l'anaphore complexe est focalisée (focus contrastif), comme en (9):
- (9) La formation des jeunes_i est primordiale pour *EUX_i-MÊMES*, mais aussi pour L'AVENIR ÉCONOMIQUE, SOCIAL ET CULTUREL DU PAYS.

(Zribi-Hertz 1990: (33), exemple tiré de Monique Vuailat, «Auront-ils encore des profs », *Le Monde* 19.XI.1988, p. 2).

(ii) l'anaphore complexe renvoie au «moi interne» du référent de son antécédent, à son aspect subjectif («contrainte d'internalité»). Dans ce cas, l'anaphore est introduite généralement par une préposition locative «interne», comme en (10):

(10) Pierre_i se réveilla sous perfusion dans un lit d'hôpital psychiatrique. A partir de ce jour, aucune voix mystérieuse ne se manifesta plus jamais à l'intérieur de lui_i(-même) (Zribi-Hertz 1995: (44b)).

Zribi-Hertz regarde la contrainte d'internalité comme un cas particulier de logophoricité, puisque l'antécédent de l'anaphore complexe est un « sujet de conscience », il dénote la personne dont on présente la perspective.

Dans ce qui suit, nous nous concentrons sur la **condition (i)** et ceci pour deux raisons: (a) Le focus contrastif permet le non respect du Principe A aussi dans le cas des anaphores complexes de l'anglais britannique (cf. Baker 1995) et du roumain, comme illustré en (11) ci-dessous. Dans (11), tout comme dans la phrase française (9), l'antécédent de l'anaphore complexe ne la c-commande pas, donc elle n'est pas liée:

(11) Curiozitatea studenților_i e o încântare atât pentru EI_i ÎNȘIȘI cât și
curiosité-la des-étudiants est une joie tant pour eux-mêmes que
pour PROFESORI.
pour enseignants
'La curiosité des étudiants est une joie tant pour eux-mêmes que pour
les enseignants'.

(b) Dans les phrases qui respectent la condition (ii), l'anaphore complexe peut être analysée comme un item lexical distinct, avec sa propre interprétation, celle d'une expression anaphorique qui dénote le «moi interne» d'un individu. Ce serait le même type d'approche que celles proposées pour les pronoms réfléchis de langues où ils font office aussi de pronoms logophoriques (par exemple, le pronom *zibun* du japonais).

1.3. L'analyse des anaphores complexes focalisées (focus contrastif)

Selon la sémantique des alternatives de Rooth (1985, 1992), la fonction de la focalisation est d'évoquer des dénnotations alternatives à la dénnotation d'un constituant focalisé.

Dans l'approche de Rooth, le constituant d'une phrase a deux valeurs sémantiques: a) sa dénnotation «habituelle» et b) sa valeur sémantique focale ("focus semantic value"). Cette sémantique est donc bidimensionnelle. Les deux valeurs sémantiques sont définies et représentées comme suit:

- (12) Soit ϕ un constituant quelconque. Ce constituant a :
- une dénotation: $\Box\phi\Box^\circ$;
 - une valeur sémantique focale: $\Box\phi\Box^f$. Pour tout type sémantique τ , si le syntagme ϕ est de type τ , la valeur sémantique focale de ϕ est l'ensemble des dénotations possibles de type τ (Cet ensemble inclut $\Box\phi\Box^\circ$).

La valeur sémantique focale d'un constituant non focalisé est identique à sa dénotation «habituelle». La valeur sémantique focale d'un constituant focalisé ou d'un syntagme qui contient un constituant focalisé est un ensemble d'alternatives. Cet ensemble est défini de manière compositionnelle, par recursion sur la structure de la phrase qui contient le constituant focalisé; en dernière étape, on définit un ensemble de propositions qui sont les alternatives de la proposition dénotée par la phrase analysée.

Rooth (1992) propose une contrainte sur la valeur sémantique focale d'un constituant, afin de pouvoir expliquer pourquoi une phrase qui contient le constituant en question peut apparaître dans certains contextes et pas dans d'autres: selon cette contrainte, il est présupposé qu'il existe déjà dans le contexte un ensemble pertinent d'alternatives. Cet ensemble est représenté sous la forme d'une variable libre C , à laquelle il faut attribuer une valeur: "focus interpretation introduces a variable which, like other free variables, needs to find an antecedent or be given a pragmatically constructed value" (Rooth 1996: 279). La restriction sur la valeur de la variable C est effectuée par l'opérateur " \sim ", défini comme suit:

- (13) "Where ϕ is a syntactic phrase and C is a syntactically covert semantic variable, $\phi \sim C$ introduces the presupposition that C is a subset of $[[\phi]]^f$ containing $[[\phi]]^\circ$ and at least one other element" (Rooth 1996: 279).

Comme une anaphore complexe a une dénotation de type e (le type des individus), sa valeur sémantique focale est constituée d'un ensemble d'individus (cf. (12) di-dessus). Pour obtenir la dénotation «habituelle» d'une anaphore complexe, il faut trouver la dénotation de son antécédent. Le principe A de la Théorie du liage ne permet pas l'association d'une anaphore complexe avec un antécédent qui n'est pas dans un domaine local ou qui ne la c-commande pas. Dans ces cas, aucune valeur sémantique «habituelle» ne peut être attribuée à une anaphore complexe.

Prenons une phrase qui contient une anaphore complexe dont l'antécédent ne la c-commande pas:

- (14) Mon père_i est originaire d'un petit village, en Allemagne (...). J'en sais presque autant sur SON_i PÈRE que sur LUI_i-MÊME.

(Zribi-Hertz 1990: (38), exemple tiré de Peter Sichrovsky, 1985, *Naître coupable, naître victime*; traduction française par K. Schuffels et A. Brossât).

Dans (14), il y a une anaphore complexe focalisée qui contraste avec le DP *son père*. Cette anaphore est un argument du verbe *savoir*, alors que son antécédent *son* est un argument du nom *père*.

Il a été remarqué par Kiparsky (2002: 184) qu'un pronom réfléchi qui n'est pas un co-argument de son antécédent peut donner lieu à une ambiguïté du type qu'on a vu avec les pronoms personnels dans la sous-section précédente (exemple (4)). Kiparsky donnent des exemples de phrases ambiguës constituées de deux propositions coordonnées dont la première contient un pronom réfléchi et la deuxième contient l'anaphore verbale "do so" («faire de même»):

- (15) John considers [himself competent], and so does Fred (Hestvik 1990).
 Jean considère lui-même compétent et pareil fait Fred
 'Jean se considère compétent et
 (i) Fred considère Jean compétent aussi' (lecture stricte).
 (ii) Fred se considère compétent aussi' ("sloppy identity").

L'existence de la lecture stricte montre que les pronoms réfléchis de l'anglais ne sont pas de par leur nature des expressions interprétables uniquement comme des variables liées. La restriction à ce type d'interprétation dépend du fait qu'ils sont ou non co-arguments de leur antécédent. S'ils ne le sont pas, ils peuvent être dans une relation de coréférence avec leur antécédent, tout comme les pronoms personnels.

En roumain et en français aussi, si une anaphore complexe n'est pas un co-argument de son antécédent, nous retrouvons le même type d'ambiguïté. La phrase roumaine ci-dessous ainsi que sa traduction française sont ambiguës: elles ont une lecture stricte et une lecture lâche ("sloppy"):

- (16) Ion nu are o părere bună despre el însuși și nici Mihai [_{sv} ∅]
 Jean ne a une opinion bonne de il însuși et non-plus Michel
 'Jean n'a pas une bonne opinion de lui-même et Michel non plus'.

L'existence de la lecture stricte indique qu'une anaphore complexe du roumain ou du français qui n'est pas un co-argument de son antécédent peut être interprétée comme étant coréférentielle avec celui-ci.

En (14), les deux syntagmes nominaux qui contrastent sont des constituants de deux SP qui contrastent: *sur lui-même* et *sur son père*. La valeur sémantique focale de ces deux SP est restreinte par l'opération de "∼":

(17) presque autant [_{SP}[_{SP} sur [son_i père]_F] ~ C₁] que [_{SP}[_{SP} sur [lui_i-même]_F] ~ C₂]

Notons tout d'abord que les phrases qui contiennent des syntagmes qui contrastent sont les seules où la contrainte imposée par “~” doit opérer à un niveau sousphrastique (cf. Kadmon 2001: 362). La conséquence de cette opération est qu'une condition de nature pragmatique, comme celle donnée sous (13), ne restreigne pas seulement la valeur sémantique focale d'une phrase, mais aussi la valeur sémantique focale des constituants d'une phrase.

Étant donné la contrainte imposée par l'opérateur “~”, il est présupposé que dans le contexte de (17): (i) il existe un ensemble d'alternatives pertinentes qui constitue la valeur de la variable C_{*j*}; (ii) la dénotation d'au moins un SP autre que le SP *sur son père* est un membre de cet ensemble. Un tel SP est *sur lui-même*, qui apparaît à la fin de la phrase; donc la dénotation du SP *sur lui-même* doit être connue par les locuteurs pour que la phrase (14) constitue un énoncé heureux. Par conséquent, la dénotation de l'anaphore complexe *lui-même* doit être connue. Le contexte la fournit sous la forme du possessif *son*, avec lequel *lui-même* est coréférentiel (et dont l'antécédent est le sujet de la phrase précédente, le syntagme nominal *mon père*).

Ainsi, la connaissance de la valeur sémantique de *lui-même* est présupposée; elle fait partie des conditions de félicité de (14), étant donné que dans cette phrase il y a deux constituants qui contrastent, dont un contient *lui-même*. Donc le contraste entre le SP *sur lui-même* et un autre SP suffit pour que *lui-même* ait obligatoirement un antécédent. Cette relation anaphorique échappe au Principe A de la Théorie du liage et la question évidente est pourquoi.

Une hypothèse que l'on pourrait formuler est que les anaphores complexes ne sont pas visibles par le Principe A parce que la connaissance de leur référent est présupposée suite à l'opération de “~”. Cette hypothèse suppose une interface grammaire/pragmatique où des principes motivés par des considérations de félicité d'un énoncé (comme le principe (13)), appliqués à des niveaux sous-phrastiques, contribuent à la création de la structure grammaticale sur laquelle opère la Théorie du liage.

2. Conclusions

La possibilité des anaphores complexes focalisées d'avoir un antécédent à longue distance a été expliquée par la sémantique/pragmatique du focus contrastif. L'analyse proposée est dans la même veine que Chierchia et al. 2012.

BIBLIOGRAPHIE

- Baker, Carl Leroy, 1995, "Contrast, Discourse prominence, and Intensification, with Spécial Reference to Locally Free Reflexives in British English", *Language*, 71, nr. 1, pp. 63–101.
- Büring, Daniel, 2005, *Binding Theory*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Chierchia, Gennaro, Danny Fox et Benjamin Spector, 2012, "Scalar implicatures as a grammatical phenomenon", in Maienborn, Claudia, Klaus von Heusinger, Paul Portner (eds.), *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*, vol. 3, Berlin, Mouton de Gruyter, pp. 2297–2331.
- Chomsky, Noam, 1981, *Lectures on Government and Binding*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- Chomsky, Noam, 1986, *Barriers*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Comorovski, Ileana, 2014, «Les pronoms complexes: intensification et domaine de liage», atelier «Déterminants et inférences», 16–17 décembre 2014, Université Paris IV.
- Eckardt, Regine, 2001, "Reanalysing *selbst*", *Natural Language Semantics*, 9, nr. 4, pp. 371–412.
- Hestvik, A., 1990, "Against the notion *governing category*", *Proceedings of WCCFL*, 9, pp. 263–275.
- Kadmon, Nirit, 2001, *Formal Pragmatics*, Oxford, Blackwell.
- Kiparsky, Paul, 2002, "Disjoint reference and the typology of pronouns", in Kaufmann, Ingrid, Barbara Stiebels, *More than Words: A Festschrift for Dieter Wunderlich*, Berlin, Akademie Verlag, pp. 179–226.
- Reinhart, Tanya, 1983, "Coreference and bound anaphora: A Restatement of the anaphora question", *Linguistics and Philosophy*, 6, nr. 1, pp. 47–88.
- Rooth, Mats, 1985, *Association with Focus*, thèse de doctorat, U. of Massachusetts, Amherst.
- Rooth, Mats, 1992, "A theory of focus interpretation", *Natural Language Semantics*, 1, pp. 75–116.
- Rooth, Mats, 1996, "Focus", in Lappin, Shalom (ed.), *The Handbook of Contemporary Semantic Theory*, Oxford, Blackwell, pp. 271–298.
- Vasilescu, Andra, 2013, "Pronominal Intensifiers (Emphatic Pronouns)", in Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford University Press, pp. 404–406.
- Williams, Edwin, 1977, "Discourse and Logical Form", *Linguistic Inquiry*, 8, nr. 1, pp. 101–139.
- Zafiu, Rodica, 2013, "The pronominal intensifier *însuși*", in Dobrovie-Sorin, Carmen, Ion Giurgea (eds.), *A Reference Grammar of Romanian*, Amsterdam, John Benjamins, pp. 287–294.
- Zribi-Hertz, Anne, 1990, «Lui-même argument et le concept de 'pronom A'», *Langages*, 25, nr. 97, pp. 100–127.

- Zribi-Hertz, Anne, 1995, “Emphatic or reflexive? On the endophoric character of French *lui-même* and similar complex pronouns”, *Journal of Linguistics*, 31, nr. 2, pp. 331–374.
- Zribi-Hertz, Anne, 2008, “From intensive to reflexive: the prosodic factor”, in König, Ekkehard, Volker Gast (eds.), *Reciprocals and Reflexives*, Berlin, Mouton de Gruyter, pp. 591–632.

Ileana COMOROVSKI
Université de Lorraine / CNRS
Nancy, France

PRINCIPIUL ORDINII CLASIALE ÎN LIMBĂ

LE PRINCIPE DE L'ORDRE CLASSIAL DANS LA LANGUE

(Résumé)

À côté des principes classiques décrits dans le *Cours de linguistique générale* de Ferdinand de Saussure (L'Arbitraire du signe linguistique et Le principe de la linéarité ou de la successivité) ou dans des écrits ultérieurs (Le principe de l'économie dans la langue), il faut mettre en évidence *le principe de l'ordre classial*, imposé par la relation pensée – langage. Il s'agit en essence d'une forme de manifestation dans la langue du *principe de l'identité* qu'on trouve dans la logique, mais pas comme manifestation de l'identité absolue, mais en tant que *Principium identitatis et discrepantiae*.

Le principe de l'ordre classial, qui n'a pas été individualisé comme tel, a été abordé jusque maintenant plus ou moins systématiquement sous ses deux aspects: en tant que règle de la similarité (cf *loi de la ressemblance* dans la sémasiologie de L. Şăineanu) ou de la différence.

Dans la dynamique de la langue, ces deux règles actionnent d'une manière convergente et pour cela elles ont été considérées comme un seul principe, décrit comme tel, en conformité avec les informations de la linguistique actuelle. Le statut de principe est donné par la capacité de s'impliquer dans le fonctionnement de chaque niveau de la langue. En ce sens, notre étude se concentre sur la révélation des divers rapports entre constante et variable au niveau des unités, des modalités d'identification des traits individuels, de la configuration et du fonctionnement des critères de sous-classification et de la manière dans laquelle le caractère systématique s'institue dans la langue.

Mots-clés: identité, énoncé, logicisme, extension, transphrastique.

1. Principiul ordinii clasiale (al similarităţii/diferenţierii), nedescris până acum de studiile de lingvistică, este varianta la nivelul limbajului a principiului identităţii din logică. Dar nu al identităţii absolute, ci al celei relative (*Principium identitatis et discrepantiae*).

Deși nu l-a individualizat ca atare, F. de Saussure n-a putut să-l evite. Referirile frecvente la similaritate, dar mai ales la diferențiere din *Cursul de lingvistică generală* îndreptățesc ideea că, de fapt, lingvistul genevez i-a intuit, în mod evident, importanța: „Mecanismul lingvistic se bazează în întregime pe identități și diferențe, unele nefiind decât opusul celorlalte” (Saussure 1982: 123); „Până și în afara limbii toate valorile par conduse de acest principiu paradoxal: 1. un lucru neasemănător, susceptibil de a fi schimbat...; 2. lucruri similare ce pot fi comparate cu cel a cărui valoare este în cauză” (*ibidem*: 128); „în limbă nu sunt decât diferențe... diferențe conceptuale și diferențe fonice (...). Un sistem lingvistic este o sumă de diferențe de sunete combinate cu o serie de diferențe de idei” (*ibidem*: 133).

Prima problemă pe care o ridică acest principiu, având un corespondent în logică, este aceea a legăturii indestructibile dintre gândire și limbaj. Sfera abordării unei astfel de teme este atât de vastă, încât se cuvine limitată la unele aspecte semnificative.

În studiul *Categorii de limbă și categorii de gândire*, E. Benveniste sintetizează și pune într-o lumină nouă relația, aflată sub semnul priorității, dintre cele două entități: limbă și gândire. Analizează pentru aceasta conținutul complex al celor zece categorii aristotelice dintr-o perspectivă bilaterală și ajunge la concluzia că: „Acest conținut trebuie să treacă prin limbă de la care își împrumută tiparele” (Benveniste 2000: 63). De aici nu se pot trage însă concluzii decisive: „A considera cei doi termeni, gândirea și limba ca fiind solidari și reciproc necesari nu ne spune nimic despre cum sunt ei solidari, motivul pentru care i-am socoti indispensabili unul altuia” (*ibidem*). Autorul pare să accepte că „limba furnizează configurația fundamentală a proprietăților pe care gândirea le atribuie lucrurilor” (*ibidem*: 69) și că e posibil „să căutăm în sistemul formal al limbii decalcul unei logici inerente minții și deci exterioară și anterioară limbii” (*ibidem*: 72). Demonstrația se termină cu o circumspecție: „în realitate, nu construim astfel de naivități și tautologii” (*ibidem*).

Situația este tranșată de E. Coșeriu, în studiul *Logicism și antilogicism în gramatică*: „Limbajul este un *înainte* și nu un *după* în relație cu gândirea logică” (Coșeriu 2004: 245); „Însă limbajul nu este logic, ci doar anterior gândirii logice” (*ibidem*: 250).

Corelarea lor funcțională din faza actuală nu pare să revendice vreun avantaj din raportul de anterioritate: „În mod cert, gândirea logică determină, modifică și depășește conceptele pe care i le pune la dispoziție limbajul; dar, în același timp, depinde de limbaj: în primul rând, deoarece conceptele primare trebuie să fie luate din limbaj; în al doilea rând, pentru că trebuie să se exprime prin intermediul limbajului” (*ibidem*: 246).

În procesul de formare a noțiunilor gândirii, principiul ordinii clasiale conduce la identificarea acelor proprietăți prin care obiectele unei mulțimi se aseamănă între ele și se constituie astfel într-o clasă, deosebindu-se totodată de obiectele celorlalte clase. În plus, sunt identificate acele proprietăți

prin care un obiect se distinge de toate obiectele clasei din care face parte, individualizându-se ca atare.

După ce logica modernă a depășit teoria noțiunii, metoda extensiunii și a intensiunii (prin intensiunea unui predicator Carnap înțelege proprietatea, iar prin extensiune, clasa predicatorului respectiv: cf. Carnap 1972: 60), a făcut totuși recurs la psihologia cunoașterii: „Se pune întrebarea dacă nu ar fi mai indicat să luăm proprietățile ca punct de plecare și să definim clasele pe baza proprietăților sau dacă, dimpotrivă, ar fi mai indicat să luăm clasele ca punct de plecare și să definim proprietățile pe baza claselor?” (*ibidem*: 206).

Dintr-o altă perspectivă structuralistă, în termenii glosematicii daneze, acest principiu a fost validat: „Limba este un sistem de identități și diferențe. Unitățile lingvistice se cunosc prin identitatea lor și se disting prin diferențele dintre ele. Așa-numita problemă a substanței, coincide cu problema identității lingvistice, concept în care forma și substanța se întâlnesc și se identifică” (Coșeriu 2004: 233).

Principiul ordinii clasiale presupune două operații, însă acțiunea lor fiind antagonistă, pot fi considerate două fețe ale aceluiași principiu.

Astfel, cum s-a văzut, trăsăturile prin care obiectele se aseamănă și se grupează într-o clasă au puterea de a le distinge de toate obiectele din celelalte clase.

Plecând de la caracterul ireductibil diferit al celor două componente ale semnului lingvistic, F. de Saussure a absolutizat în dese rânduri rolul diferențelor: „în limbă nu există decât diferențe. Mai mult încă: o diferență presupune, în general, niște termeni pozitivi între care ea se stabilește; dar în limbă nu există decât diferențe fără termeni pozitivi” (Saussure 1982: 133).

Acest lucru poate fi înțeles și că orice trăsătură distinctivă (cf. *Principiul opoziției*, la Coșeriu 2000: 190) conferă, prin relația pe care o angajează, o valoare, instituind-o ca unitate: „În acest sens trebuie să interpretăm afirmația aparent paradoxală a lui F. de Saussure. Ceea ce nu înseamnă că în limbă nu există numai diferențe goale, fără termeni pozitivi” (*ibidem*: 192).

Ceea ce ține împreună cele două componente ale semnului lingvistic, arbitrar selectate, se explică prin dimensiunea pragmatică a entității, în ecuația semiotică intrând și Emițătorul și Receptorul, fiindcă semnul funcționează printr-o convenție între aceștia. Aceasta înseamnă că, de fiecare dată, protagoniștii comunicării decodifică în mod similar unitatea care-i pune în relație. Prin urmare, principiul ordinii clasiale se aplică și la acest nivel, generând, cum afirmase deseori F. de Saussure, termenul primar pozitiv. Nu e vorba de o neutralizare a diferențelor, ci de o acceptare a valorii lor prin convenție. Numai după validarea decodificării similare, semnul lingvistic se constituie într-o clasă de forme paradigmatică, fiecare presupunând posibilitatea de actualizare a unei valențe sintactice.

2. Principiul ordinii clasiale este, de fapt, cel care guvernează raportul dintre constantă și variabilă în definirea unităților fundamentale ale limbii.

2.1. În definirea fonemului, prin procesul de comutare, se identifică elementele care prin substituție într-un context dat nu produc modificări în planul semantic. Acestea se constituie într-o clasă de echivalențe fonetice (alofone) care definesc fonemul respectiv. Înșușirile (notele) ce caracterizează alofonele, deosebindu-le între ele, nu au forță funcțională, nu sunt trăsături distinctive, ci pertinente. Fonemul în sine este funcțional, fiind angajat într-un sistem de relații prin opozițiile angajate de trăsăturile distinctive. Este adevărat că „o unitate este ceea ce o distinge de altele (...) deoarece diferențele înseși sunt pozitive” (Coșeriu 2000: 292), dar, cu toate acestea, o trăsătură distinctivă rămâne ceea ce este: elementul de diferențiere a unității respective. Aceasta se înțelege cu atât mai mult, cu cât o unitate poate avea o trăsătură distinctivă față de unele determinări ale contextului și o altă trăsătură față de alte determinări ale aceluiași context sau față de contexte diferite. Ceea ce înseamnă că opozițiile nu sunt numai binare (dihotomice), neconformându-se principiului dualității din logică, aspect surprins de Coșeriu însuși: „Dacă într-o anumită opoziție o unitate funcționează printr-o trăsătură distinctivă, ea reprezintă în limbă toate trăsăturile distinctive prin care funcționează în mai multe opoziții la care participă (...). Cu alte cuvinte, o unitate poate fi considerată ca fiind constituită printr-o serie de trăsături distinctive (...) ca fiind ea însuși un fascicul de trăsături distinctive” (Coșeriu 2000: 191).

Nivelul fonologic a fost „rezolvat” în problemele lui fundamentale de reprezentanții Școlii Lingvistice de la Praga. Importanța contribuțiilor, în special ale lui N. Troubetzkoy, a fost recunoscută de specialiști: „Teoria opozițiilor reprezintă cea mai importantă contribuție a Școlii Lingvistice de la Praga la dezvoltarea structuralismului lingvistic” (DSL 2001: 361).

Distincția dintre fonetică (știință a naturii, auxiliară lingvisticii) și fonologie (știință a culturii), preocupare de câteva decenii, a determinat pe unii cercetători să instituie granițe ireconciliabile între cele două discipline, iar pe alții, angajați într-un proiect de unificare a științelor fonice, să demonstreze complementaritatea lor. În cele din urmă s-a considerat că „separația între fonetică și fonologie și excluderea substanței din considerarea faptelor fonice, nu numai că sunt inoportune din punct de vedere metodologic și că implică dificultăți practice de nerezolvat (...), dar sunt și imposibile” (Coșeriu 2004: 132–133).

Pe linia distincției dintre trăsături fonetice funcționale și afuncționale (O. Jespersen) s-a ajuns la „nécessité de distinguer entre phonème et son, entre traits phonologiquement distinctifs et traits non distinctifs” (Avram 2011: 70); „nous avons exprimé une opinion différente, suivant laquelle le contenu d’un phonème donné est l’ensemble des traits phonologiques distinctifs qui constituent la définition du phonème en question” (Avram 2011: 91); „ce qui

est important c'est que le phonème est linguistiquement analysable, tandis que le trait distinctif ne l'est pas" (Avram 2011: 93).

În tradiția postpragheză, la nivelul filologic au fost identificate 12 cupluri de opoziții, prin care pot fi definite fonemele din fiecare limbă: „I. Vocalique / non-vocalique; II. Consonantique / non-consonantique; III. Compact / diffus; IV. Tendu / lâche; V. Voisé / non-voisé; VI. Nasal / oral; VII Discontinuu / continu; VIII. Strident / mat; IX. Bloqué / non-bloqué; X. Grave / aigu; XI. Bémolisé / non-bémolisé" (cf. Jakobson 1973: 128–130).

A doua opoziție pare să o repete pe prima, delimitând astfel subclasele: „Les voyelles sont vocaliques et non-consonantiques; les consonnes sont consonantiques et non-vocaliques; les liquides sont vocaliques et consonantiques (avec à la fois, libre passage et obstruction dans la cavité orale et l'effet acoustique correspondant); les glides sont non-vocaliques et non-consonantiques" (*ibidem*: 128).

Principiul ordinii clasiale se aplică la nivelul expresiei: „Le groupement des phonèmes d'un langue donné selon leur qualité (c'est-à-dire selon leur traits distinctifs) aboutit à l'établissement d'un nombre quelconque de classes et sous-classes dont chacune est caractérisée par un ou plusieurs traits: voyelles et consonnes, voyelles ouvertes et voyelles fermées, consonnes sonores et consonnes sourdes etc." (Avram 2011: 105).

De asemenea, introducerea criteriului cantitativ (numărul de trăsături distinctive) a condus la posibilitatea stabilirii unei ierarhii între foneme și clase de foneme: „Un tel critère quantitatif est par exemple, le degré de complexité de phonème; on sait qu'il y a des phonèmes complexes et des phonèmes moins complexes ou simples" (Avram 2011: 105).

Luându-se în calcul trăsăturile distinctive plasate în dihotomii succesive (de regulă trăsături articulatorii și acustice) s-a putut ajunge la conturarea unei matrice fonologice a limbii române literare în care, pe axa sintagmatică, sunt plasate fonemele, iar pe axa paradigmatică, trăsăturile distinctive. Un astfel de tablou „conține și o descriere (parțială) a fonologiei unei limbi și o clasificare a fonemelor limbii respective" (Avram 2009: 147).

2.2. Probleme mult mai complexe se găsesc la nivelul morfologic, evaluate după modul de rezolvare a lor.

Dacă în corelarea foneticii cu fonologia, criteriul logico-obiectiv, ce validează corespondențele dintre logică și realitate pare a avea o importanță mai mare, la nivelurile superioare (morfologia, sintaxa) o anumită eliberare a științei limbii validează unul dintre argumentele forte ale antilogiciștilor: „orice știință este logică pentru că este știință și nu pentru că este știința unui obiect logic" (Coșeriu 2004: 253). Totuși, nu se poate pune semnul egalității între gramatica unui limbaj artificial și cea a unui limbaj natural, acesta din urmă fiind chiar „fundamentul istoricității omului" (*ibidem*: 259). Nici concesiile gramaticienilor nu sunt totale: „În menirea sa ordonatoare, clasificarea nu există ca atare în acea parte a realității pe care o configurează:

clasificarea este o știință, dar nu este arbitrară (...) operația estimativă a unei clasificări trebuie să aibă în vedere coerența internă și gradul de adecvare la obiect” (Guțu Romalo 2013: 207).

2.2.1. În morfologie, stabilitatea este dată de acordul lingviștilor în ceea ce privește definirea morfemului, ca unitate semnificativă minimală (funcția semn) (cf. Ionescu 2001: 138). Nu același lucru se poate spune referitor la tehnicile de segmentare și la criteriile de clasificare: „Il n'existe malheureusement pas de procédures qui conduisent automatiquement à une segmentation et à une classification correctes (...) il est parfois difficile de voir tout de suite quelles sont les oppositions les plus pertinentes” (Gleason 1969: 55). Gruparea morfemelor a cunoscut în istoria lingvisticii mai multe criterii de subclasificare, obiectivele fiind nu atât constituirea claselor în sine, cât stabilirea relațiilor bilaterale între morfem, cuvânt și semn lingvistic.

Dacă se ține cont de adevărul formulat de Eugen Coșeriu, după care „Limbajul este esențialmente finalitate semnificativă și nu poate fi considerat ca limbaj în mod independent de o atare finalitate” (cf. 2004: 253), se înțelege că criteriul semnificației are prioritate (pentru alte criterii, cf. Vasiliu 1990: 29; Ionescu 2001: 139).

Dar, trebuie semnalat de la început, dificultatea situației morfemului în configurația unităților limbii este generată chiar de contradicția care există în definirea lui semantică: *unitate semnificativă minimală*. În formularea bloomfieldiană, este presupusă și restricția formei: „A morpheme is a recurrent (meaningful) form which cannot in turn be analyzed into smaller recurrent (meaningful) forms” (Bloomfield 1926: 154). În descriptivismul american, separarea morfemului (ca formă) de semem (ca sens) nu este un demers analitic fără consecințe teoretice (ignorarea sensului în descrierea gramaticală). Funcția semn însă presupune existența celor două componente ale semnului.

Pentru a avea valabilitate în toate tipurile de enunțuri, definirea morfemului impune ca dintre cele două trăsături (unitate și minimală) să se renunțe la a doua. Așadar, morfemul este o secvență fonică semnificativă care îndeplinește o singură funcție semn (monofuncțională). (Morfemele suprasedgmentale sunt lipsite de suportul fonic, remanent în intonație, accent... care, de regulă, n-au corespondent grafic).

Într-un exemplu ca *floarea-soarelui*, substantivul îndeplinește o singură funcție semn. Formal, nu este o unitate minimală, dar se comportă ca atare, întrucât componentele nu pot funcționa separat fără destructurarea sensului; semantic, de asemenea, chiar dacă în structura internă se pot individualiza, împreună au un singur referent.

Dintre toate tipurile de morfeme (lexeme, afixe, flexive și funcțive), probleme de interpretare pun numai primele. În cadrul acestora se întâlnesc lexeme simple, primare: (*căs-*, *pădur-*) și derivate (*căsuț-*, *împădur-*); compuse sau supralexeme (*locotenent-colonel*, *floarea-soarelui*, *Curtea de*

Argeș); locuțiuni sau paralexeme (*băgare de seamă, cu capul în nori, a o lua la sănătoasa*).

Înțelegerea relativă a raportului dintre unitar și minimal a condus la dificultățile apărute în definirea cuvântului și în relațiile dintre acesta și semnul lingvistic, raportat la flexiunea sintetică și cea analitică.

Problema unității de bază în morfologie (morfemul sau cuvântul) a fost devansată de dificultățile apărute în definirea cuvântului: „Problema cuvântului în lingvistică este însă departe de a fi clară. Încă din timpul lui Saussure se propuseseră mai multe definiții ale acestei unități lingvistice. Numărul lor a trecut odată cu trecerea vremii și singurul lucru asupra căruia lingviștii sunt de acord este că nicio definiție nu reușește să-i mulțumească pe toți (Ionescu 2001: 148).

În practica limbii române, un (singur) semn lingvistic are mai multe forme de manifestare: *pădure* (un lexem, un cuvânt); *primăvară* (un supralexem, un cuvânt, cu desinența la sfârșit: *primăverii*, nu *primei veri*); *rea-voință* (un supralexem, două cuvinte: *relei-voințe*, nu *rea-voinței*); *locotenent-colonel* (un supralexem, două cuvinte: *locotenenți-colonei*); *Curtea de Argeș* (un supralexem, trei cuvinte); *punct de vedere* (un paralexem, trei cuvinte).

De asemenea, dacă se iau în calcul criteriul lexical (existența ca intrare în dicționar) și criteriul grafic (marcarea în scris prin pauze) în definirea cuvântului, formele flexionare analitice de tipul *am venit, voi veni...* reprezintă câte un singur semn lingvistic, realizat, în structura internă, prin două cuvinte, unele cu statutul de flexive analitice.

2.2.2. În clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, multe criterii s-au implicat în tot atâtea tipuri de definiții (delimitări): semantice, flexionare, sintactice, contextuale.

Limbajului natural îi este specifică interferența părților de vorbire, ceea ce înseamnă că formularea unor încadrări după un criteriu unic este și va rămâne un deziderat. De aceea, s-a apelat la metoda distribuției din arsenalul descriptivismului american, în funcție de care s-au alcătuit contexte diagnostice. Metoda este eficientă, dar lingviștii nu s-au angajat în alcătuirea definițiilor contextuale pentru toate părțile de vorbire. Descriptiviștii înșiși se pare că n-au frecventat-o, din moment ce H. A. Gleason, unul dintre cei notabili, pentru substantiv, a apelat, printre altele, și la criteriul tradițional al numărării: *one man, one ox – two men, two oxen* (Gleason 1969: 78).

2.3. O anumită dificultate teoretică în investigarea nivelului sintactic a fost uneori semnalată: „Faptele pe care le cuprinde sintaxa sunt mai complexe și, în același timp au un caracter mai abstract decât cele care aparțin lexicului, foneticii sau morfologiei. Din această cauză sunt mai greu de sesizat și de urmărit” (Guțu 2013: 260).

O astfel de semnalare rămâne valabilă cel puțin în unele aspecte: unitatea minimală, la nivel fonologic, este fonemul; la nivel morfologic – morfemul. Răspunsul nu este univoc referitor la nivelul sintactic. Relațiile, descrise în

mod fundamental de L. Hjelmslev, implicate în structura fiecărui nivel al limbii, au în sintaxă, la întâlnirea cu logica, un spectru mult mai extins, ce a generat un interes deosebit: „Dintre nivelurile lingvistice, sintaxa este domeniul în care s-a acordat maximum de interes în studiul tipologiei relațiilor” (DSL 2001: 435).

2.3.1. La nivelul sintactic al propoziției se cunoaște o literatură foarte diversificată despre sintagmă, fără a se puncta natura acesteia. Ea presupune o relație între doi termeni (cf. T–R–T, la Drașoveanu 1997: 46).

Se observă că termenii sunt doi, iar relația una singură, de unde se deduce că sintagma este unitate minimală *relațională*. La nivel sintactic, termenii care intră în sintagmă sunt cuvinte. Dar nu este vorba de cuvântul lexical (definit prin relația cu referentul), ci de cuvântul sintactic (definit prin relațiile pe care le angajează cu celelalte cuvinte în virtutea valențelor sintactice care-l caracterizează).

Cuvântul sintactic, care satisface/impune o valență sintactică/argument (DSL 2001: 561) altui cuvânt, îndeplinește prin aceasta o funcție. A mai fost numit parte de propoziție, functor, sintem. Așadar, la nivel propozițional, sintemul este unitatea minimală *funcțională*.

2.3.2. Nivelul frastic presupune manifestarea unităților și a relațiilor în structura enunțului. Criteriul informativității, impus de funcția principală a limbii, centrată pe mesaj (referențializare), cere ca enunțul minim să se caracterizeze prin autonomie comunicativă, realizată, de regulă, prin sintagma predicativă. Predicativitatea enunțiativă poate fi manifestată sau presupusă. În cazul din urmă, formal, enunțul poate fi reprezentat de cuvinte, de propoziții monomembre sau de substitute de propoziții.

S-a arătat deseori că organizarea sintactică a enunțului presupune propoziția și fraza: „În cercetările moderne de sintaxă a limbii române se preferă termenul enunț pentru avantajul de a fi neutru în raport cu distincția tradițională propoziție/frază, incluzând ambele tipuri de structuri și evitând astfel ambiguitatea celor doi termeni” (DSL 2001: 196; cf. și GALR II, 2008: 15).

Într-o astfel de înțelegere, alți lingviști l-au considerat un dublet terminologic la modă, dispensabilă (Dimitriu 2002: 1121).

Aceasta se datorește unor definiții incomplete, care evocă drept definatorii criteriul informativității și marcajul prin pauze, uneori numai acestea din urmă: „Orice suită/succesiune finită a unei limbi emisă de unul sau mai mulți vorbitori” (Dimitriu 2002: 1117; cf. și Guțu Romalo 1973: 29; Cvasnâi 1974: 656).

Pentru a face deosebirea dintre propoziție/frază pe de o parte și enunț pe de alta, trebuie analizate relațiile specifice fiecărui nivel sintactic.

Nivelul propozițional este reprezentat de propoziția independentă (sintagma predicativă), structura prototipică fiind binară. Fiecare dintre sintemele (funcțiile) ce alcătuiesc sintagma este înzestrat cu valențe

sintactice (posibilități combinatorii). Relația specifică se numește *extensiune* (satisfacerea unei valențe sintactice). Prin ea se ajunge de la propoziția simplă la propoziția dezvoltată.

Trecerea de la nivel propozițional la nivel frastic se face prin *expansiune* (este posibilă predicativizarea tuturor funcțiilor în afară de cea a predicatului). Orice propoziție obținută prin expansiune este o propoziție subordonată (secundară). Există așadar propoziții principale independente, iar în interiorul frazei, propoziții principale legate și propoziții subordonate. De unde se deduce că „Termenul enunț nu acoperă termenii propoziție și frază, pentru că propozițiile sintactice legate (principale și secundare) nu sunt enunțuri” (Găitănanu 2012: 28).

2.3.3. La nivel transfrastic (textual) nu este identificată unitatea minimală, considerându-se că „orice înșirare de fraze, legate unele de altele, va fi numită text” (Coteanu 1978: 115). Neidentificându-se mărcile coeziunii gramaticale (sintactice), s-a concluzionat că „textul nu poate fi definit în termeni sintactici” (Vasilie 1990: 57; cf. și DSL 2001: 537).

Întrucât, conform criteriului stratificării, un enunț (text) poate fi un cuvânt, o propoziție sau o frază este clar că mărcile de coeziune gramaticală se regăsesc în fiecare dintre acestea. Diferența dintre propoziția-enunț și fraza-enunț stă în numărul de predicate și în conectori. În mod similar, unitatea textuală transfrastică se impune prin mai multe fraze și prin conectori.

O frază-enunț își poate închide structura în funcție de valențele sintactice ale functorilor și ale posibilităților limitate de expansiune, deși elementele informației pe care voia s-o transmită locutorul nu s-au epuizat. Se continuă cu una sau mai multe fraze, până când se termină ideea. Pentru a se trece la o informație nouă se trece la alt paragraf, marcat prin alineat. Prin urmare, enunțurile care se află între două alineate, subsumate unei idei unitare formează un paragraf, care constituie unitatea textuală de bază. Coerența semantică se manifestă în același fel în enunț ca și în paragraf prin compatibilizarea semantică a vecinătăților (afinități/restricții selective). Un paragraf care conține două sau mai multe enunțuri cu sensuri incompatibile este la fel de rău-format ca și un enunț de tipul: *Afară plouă, dar triunghiul are trei laturi.*

Alineatul (spațiul de la capătul rândului următor) funcționează ca un marcator textual, care delimitează grupările de enunțuri în funcție de diversitatea unităților de informație.

Paragrafele demarcate de alineate se grupează la rândul lor în subcapitole și capitole, identificate prin marcatori paratextuali (titluri și subtitluri).

Principiul ordinii clasiale se aplică și la acest nivel: similaritatea, caracterizează unitatea de informație din interiorul paragrafului, iar diferențierea marchează noutatea unității de informație consecutive.

3. Concluzii

Principiul ordinii clasiale (*Principium identitatis et discrepantiae*), ocupându-se cu definirea unităților și cu delimitarea claselor și a subclaselor în funcție de relațiile dintre ele, este în esență un principiu ce aparține structuralismului lingvistic, implicat în configurarea tuturor nivelurilor limbii.

Legătura relativă dintre gândire (logică) și limbaj sau dintre acestea și realitate constituie o temă facultativă, cerută de legile analogiei și, deseori, de determinismul contextului extralingvistic.

Dar adevărul clamat adesea arată că gramatica este logică atât cât poate fi, date fiind imperfecțiunile limbajului natural, pentru că este știință și nu pentru că se subordonează controlului logic al realității.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, A., 2009, *Probleme de fonologie a limbii române*, București, Editura Academiei.
- Avram, A., 2011, *Studii de fonologie generală, Études de phonologie générale*, București, Editura Academiei.
- Benveniste, Émile, 2000, *Probleme de lingvistică generală, I*, București, Editura Teora.
- Bloomfield, L., 1926, "A set of postulates for the science of language", *Language*, nr. 2, p. 153–164.
- Carnap, Rudolf, 1972, *Semnificație și necesitate*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- Coșeriu, E., 2000, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Editura Arc.
- Coșeriu, E., 2004, *Teoria limbajului și lingvistica generală*, București, Editura Enciclopedică.
- Coteanu, I., 1978, „Ipoteze pentru o sintaxă a textului”, *Studii și cercetări lingvistice*, XXIX, nr. 2, p. 115–124.
- Cvasnăi, M., 1974, „Despre enunț”, *Limbă și literatură*, nr. 4.
- Drașoveanu, D. D., 1997, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
- Găitănanu, Șt., 2012, *Sintaxa limbii române. Unități și relații*, Pitești, Editura Tiparg.
- Gleason, A., 1969, *Introduction à la linguistique*, Paris, Larousse.
- Guțu Romalo, V., 1973, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Guțu Romalo, V., 2013, *Periplu lingvistic. Studii și reflecții*, București, Editura Academiei.
- Ionescu, Emil, 2001, *Manual de lingvistică generală*, București, Editura All.
- Jakobson, R., 1973, *Essais de linguistique générale*, Paris, Les Éditions du Minuit.
- Saussure, Ferdinand de, 1982, *Cours de linguistique générale*, Paris, Payot.
- Vasilii, E., 1990, *Introducere în teoria textului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

SIGLE

DSL 2001: Angela Bidu Vrănceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, 2001, *Dicționar de științe ale limbii (DSL)*, București, Editura Nemira.

GALR II, 2008: Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române, II, Enunțul*, București, Editura Academiei Române.

Ștefan GĂITĂNARU
Universitatea din Pitești

ON THE INTERPRETATION OF AD-VERBAL LOCATIVES

DESPRE INTERPRETAREA LOCATIVELOR AD-VERBALE

(Rezumat)

Adjuncții locativi în grupul verbal pot exprima fie localizarea evenimentului, fie a unui participant la eveniment. S-a arătat că aceste două citiri sunt corelate cu poziții sintactice diferite. Voi arăta că noțiunea de locativ referitor la participant oferă o soluție pentru două probleme puse în lumină de cercetările anterioare: (i) existența, în română, a unor locative fără *de* care localizează tema verbelor de posesie și (ii) faptul că unele predicate non-localizante, precum *a ști*, admit nume nude existențiale în poziție de obiect. În final, voi enumera principalele tipuri de locative referitoare la participant.

Cuvinte-cheie: locative, verbe de posesie, structură argumentală, nume nude.

1. Event-oriented and participant-oriented readings

Locative phrases in the VP that are not complements of the verb (constituents obligatory for interpretation, implied by the verb's meaning)¹ can express

¹ This paper does not address locative complements, such as the locative selected by *put*, Ro. *a pune*. GALR (2008) treats locative complements as a special type of “circumstanțial de loc”, but the term “circumstanțial” is not appropriate for locative complements. This terminology is inherited from the older academic grammars of Romanian, which did not distinguish locative complements from adjuncts at all. Locative complements include not only insuppressible constituents, but also facultative dependents that express arguments required by the lexical semantics of the verb, which are retrievable from the context when they are not explicitly mentioned: e.g. *pleca* ‘leave’ presupposes a location (Ground) in which the Theme is placed before the event and is no longer placed after the event.

either the location of the event/situation or the location of the participants to the event (see Maienborn 2001, Huddleston & Pullum 2002, ch.8 §4.2):

(1) a. Am vorbit cu el la București (Ro.) :	location of the event
‘I talked to him in Bucharest’	
b. L-am văzut în grădină:	location of the
Theme
‘I saw him in the garden’	
c. Am văzut această constelație în Norvegia:	location of the event
> location
‘We saw this constellation in Norway’	of the Experiencer;
d. Am citit asta într-o carte de istorie :	location of the
Theme
‘I read this in a history book’	
e. Am citit articolul acasă:	location of the event
‘I read the article at home’	
f. Am scris ideile într-un caiet:	location of the
Theme
‘I wrote the ideas in a notebook’	
g. Am scris romanul la Lisabona:	location of the event
‘I wrote the novel in Lisbon’	

Maienborn (2001) argues that these different readings are correlated with different structural positions. Besides participant-oriented locatives, which she calls *internal modifiers*, and localizers of the event, which she calls *external modifiers*, she distinguishes a third type, *frame-setting* modifiers, which specify a domain in which the proposition holds, being attached higher, in the periphery of the clause:

(2) a. Eva signed the contract on the last page.	(internal) (Maienborn
2001:ex.1)
b. Eva signed the contract in Argentina.	(external)
c. In Argentina, Eva still is very popular.	(frame-setting)

Based on various test, using German data, she shows that these types of modifiers entertain the following hierarchical relations:

- (3) [Frame-setting [Subject [External-Loc [Object [Internal-Loc V]]]]]

Since “frame setting” modifiers can also be called “external”, I will use the term “event modifier” for Maienborn’s external modifiers.

Some internal modifiers answer to the question “how” instead of “where”, but contain nevertheless a preposition which expresses a spatial relation

involving the relevant argument, hence they are treated as locative modifiers by Maienborn (for cases such as (4)c, Maienborn claims the locative relation holds between body-parts: “[Paul] is standing in a way such that his remaining body is located on his head” (p. 224)):

- (4) a. The bank robbers fled on bicycles.
 b. Paul took a shower in his boots
 c. Paul is standing on his head / sleeping on the back / jumping in one foot

Internal modifiers don't always localize an overt argument, they can also localize an incorporated argument (see (5)) or an implicit participant (see (6)):

- (5) Eva signed the contract on the last page (Maienborn 2001: ex.62c)
 (6) Bem în pahare de cristal ‘We drink in crystal glasses’

Event modifiers are characterized by supporting the inference *this happened* PP:

- (7) a. I wrote the idea in my notebook
 |≠ I wrote the idea; this happened in my notebook
 |= The idea is in my notebook
 b. I wrote the idea in my room
 |= I wrote the idea; this happened in my room

In this paper, I will discuss two apparently puzzling facts of Romanian which can be understood by using the notion of participant-oriented locative modifiers.

2. Locatives with Possessed Themes

An example such as (8) is ambiguous:

- (8) Petru a cumpărat o casă la Paris ‘Peter bought a house in Paris’
 (i) event localization: the buying event took place in Paris
 (ii) localization of the Theme: the house bought is in Paris

In the interpretation (ii), it is tempting to analyze the locative as adnominal (probably this is why this type has been overlooked in most studies, including Maienborn 2001). Romanian data however show that this is not the case. In

Romanian, adnominal locative modifiers (adjuncts) are necessarily introduced by *de* ‘of, from’¹:

- (9) a. Casa *(de) la Paris e scumpă
 house-the of at Paris is expensive
 ‘The house in Paris is expensive’
 b. Am vândut [casa *(de) la Paris]
 have.1 sold house-the of at Paris
 ‘I/We sold [the house in Paris]’

As I argued in Giurgea (2014), extraction facts show that the *de*-less locative in (8)(ii) is not adnominal (inside the Theme-DP), but ad-verbal (in the VP): locatives without *de* are freely displaceable in the clause, unlike DP-internal PPs:

- (10) a. Unde a cumpărat o casă?
 where has bought a house
 ‘Where did he buy a house?’ (allows the reading (8)ii)
 b. * [De unde]_i a cumpărat [o casă t_i] ?
 of where has bought a house
 c. (La București) am cumpărat (la București) o casă
 at Bucharest have.1 bought at Bucharest a house
 (allows the reading (8)ii)
 d. * (De la București)_i am cumpărat (de la București)_i [o casă t_i]

Such Theme-localizers appear with verbs related to possession (see (11)) and are correlated with a non-specific interpretation of the Theme (see (8), (11) vs. (12), (13)):

- (11) Ion dorește / vrea / caută o casă la munte.
 Ion desires / wants / looks-for a house at mountain
 ‘Ion wants/is looking for a house (which should be) in the mountains’
 (12) Petru a cumpărat casa la Paris.
 ‘Peter bought the house in Paris’: only the event-localization reading
 (13) Ion dorește o casă de la munte.
 Ion desires a house of at mountain

¹ The only exception concerns locative inside complex event nominals (in the sense of Grimshaw 1990; cf. Cornilescu 2001, Cornilescu et al. 2013): [*Interpretarea operei Aida la Covent Garden*] a fost memorabilă ‘The performance of Aida at Covent Garden was remarkable’. However, this exception is only apparent if we adopt the view, supported by various other facts, that complex event nominals contain a verbal projection embedded under a nominalizer (see Borer 1994, Alexiadou 2001, a.o.)

‘Ion wants a certain house, which is in the mountains’

I proposed a syntactic analysis that explains these two properties. The starting point of this analysis is the observation that a locative attached to the possessive *have*-construction is interpreted as localizing the Theme (the Possessee):

(14) Ion are o casă în Spania.

Ion has a house in Spain (\Rightarrow the house is in Spain; \neq Ion is in Spain)

A further observation is that I-level *have* imposes an indefiniteness constraint on the Theme:

(15) Am o casă / ?? Am casa ‘I have {a /??the} house’

Putting these things together, I proposed that *de*-less locative modifiers that localize the Theme of possession-related verbs are syntactically licensed by the possessive component present in the structure projected by the verb, in the form of a small clause with a locative ‘coda’, as in (14). More precisely, the possessive component, projected as a phrase of the form [Possessor [Relator Possessee]] (where Relator is a P, which can be incorporated into the verb), can be extended with a further predicative layer which introduces a Location applied to the Possessee¹:

(16) [Possessor [Relator [Possessee Location]]]

The semantic restrictions on the Theme follow from the fact that the structure in (16) is only available for *existential* possessive constructions, which allow locative codas just like existential *be*-construction do (with which they are probably related, see Freeze 1992, Kayne 1993, a.o.)

Adopting event decomposition in syntax (Hale & Keyser 1993, Ramchand 2008, a.o.), I explained the ambiguity in (8) by the existence of two possible attachment positions for the locative: to the phrase denoting the buying

¹ Note that this structure requires, for interpretation, a mechanism by which the lower predicative layer transfers up the denotation of the possessed entity (the Theme is an argument of both HAVE and the spatial relation). Such a mechanism was proposed by Pykkänen (2008) for her low ApplP: the lower Pred (Appl in Pykkänen) denotes a function that is applied to the higher relation, HAVE (P represents the denotation of the locative PP, a property obtained from the P-relation by saturating its inner argument; f stands for the relation denoted by the higher head, HAVE, and x for the Theme; I notate the event type as *ev* here):

(i) [[Pred]] = $\lambda P \lambda x \lambda f_{\langle e, \langle e, \langle ev, t \rangle \rangle \rangle} \lambda z \lambda e [f(e, z, x) \wedge P(e, x)]$

process (for (8)i) or to the phrase denoting the result (for (8)ii), which, here, is a possession relation (the Agent is the possessor of the Theme; I notate the abstract P expressing possession as HAVE):

- (17) a. $[[_{\text{InitP}} \text{John}_i \text{ bought } [_{\text{ProcP}} [_{\text{ResP}} x_i \text{ HAVE a house}]]]$ in Bucharest] ((8)i)
 b. $[[_{\text{InitP}} \text{John}_i \text{ bought } [_{\text{ProcP}} [_{\text{ResP}} x_i \text{ HAVE [[a house] [in Bucharest]]}]]]]$
 ((8)ii)

The co-indexation between the agent of *buy* and the possessor (the subject of the result state) is a lexical property of the verb (Ramchand's system allows an argument to fulfill multiple roles, occupying multiple positions in the argument structure; this possibility is encoded in the verb's lexical entry)¹. For other verbs, the co-indexation holds between the possessor and a dative argument:

- (18) I-am oferit lui Ion o casă la mare.
 3SG.CL.DAT-have.1 offered DAT Ion a house at sea
 'I offered Ion a house at the seaside.'

A further difference between *buy* and *offer* is that with *offer* the result state is not actual possession, but modalized possession – the Goal acquires the possibility to become possessor of the Theme (HAVE in this case should be read as MAY-HAVE).

- (19) $[_{\text{InitP}} \text{Agent [offer/sell } [_{\text{ResP}} \text{Goal [HAVE Theme]}]]]$

For desiderative verbs (see (11)), the possession predication cannot occur as a ResP because such verbs are stative (stative verbs lack the Proc and Res layers); nevertheless, a predicational structure in the complement of *want* is likely in view of the fact that *want* normally takes clausal complements. *Want* semantically selects propositions; event nouns can be shifted to a proposition-interpretation (e.g. *I want his success = I want him to succeed*); with object-denoting nouns, the proposition is typically obtained by adding a hidden possessive predicate (see Den Dikken, Larson and Ludlow (1996) and Cinque (2006:ch.1) for this proposal)²:

¹ In Ramchand's system, the lexical verb subsequently merges in all the positions of the argument structure, by virtue of its *res*, *proc* and/or *init* categorial features. This implies that instead of HAVE in (17), we must assume incorporation of the possessive relator into the verb *buy*. I keep the notation HAVE in this paper in order to highlight the place in which the possessive small clause is inserted in the verb's argument structure.

² *Want* may take other implicit predicates, as well as small clauses: *Vreau la munte* 'I want <to go> to the mountains.'; *Televizorul îl vrem în dormitor* 'We want the TV-set in the bedroom.'

- (20) I want the house = I want to have (possess) the house
 [Exp_i [want [x_i HAVE Theme]]

The possibility to have a locative referring to the desired state, as in (11), supports the idea that the possessive predication is projected in syntax. This projection is a small clause referring to a state, similar to Ramchand's ResP, but cannot be called ResP because it does not introduce telicity. If we analyze the null head that introduces the possessive relation as a P, this small clause can be labeled PP:

- (21) [_{VP} I_i [want [_{PP} x_i HAVE a house]]]

Finally, the possessive relator can also be overtly expressed by a preposition – the preposition *cu* 'with' – if the verb is the light verb *face* 'do/make' (note however that this construction is stylistically marked):

- (22) Am **făcut-o** pe Maria **cu** o casă la mare.
 have.1 **made-her.CL.ACC** OBJ Maria **with** a house at sea
 'I made Maria have a house at the seaside.'

The cases in which the possessive relator is covert and selected by the verb (all the examples we have seen until (22)) can be represented as *incorporation* of P into the V (see Hale & Keyser 1993).

3. Theme-oriented locatives and the licensing of bare nouns

It is well-known that existential bare nouns – and weak indefinites in general – are licensed by *localizing* predicates, i.e., predicates that provide a *spatial* localization for their arguments (McNally 1995, Dobrovie-Sorin 1997, a.o.). Initially, the relevant distinction has been taken to be s(tage)-level vs. i(individual)-level (Carlson 1977):

- (23) a. Tourist guides are available (in the living room). (existential reading OK)
 a'. Sunt disponibile ghiduri turistice în salon. (Ro.)
 b. Tourist guides are interesting. (only generic reading)
 b'. * Sunt interesante ghiduri turistice. (Ro., which lacks generic BNs)

But it has been noticed that there are S-level predicates that don't allow weak indefinites, because they are not localizing (they do not introduce an independent Location, because the subject itself is conceptualized as the location of the state):

- (24) a. Students were tired/worried/sad. (no weak reading)
 b. * Erau {triști / îngrijorați / obosiți} studenți. (Ro.)
 (25) ?? John is tired/sad in the room.

The locative in (25) cannot function as an event localizer (Maienborn's external modifier), but only as a frame-setting modifier, yielding the meaning "When he is in that room, John is sad".

On the other hand, I-level predicates that express spatial relations do allow weak indefinites:

- (26) a. Big walls surrounded the city.
 a'. Ziduri mari înconjurau orașul. (Ro.)
 b. This manuscript contains errors.
 b'. Acest manuscris conține greșeli. (Ro.)

Discussing the licensing of existential bare nouns, Dobrovie-Sorin & Giurgea (2015) distinguished two types of localizing predicates: (i) predicates that take locative adjuncts (e.g. *sleep (in the room)*, *dance (in the street)*, *read books (in the garden)*) or locative arguments (e.g., *put*, *arrive*); ii) predicates that express spatial relations between their arguments (e.g. *surround*, *line*, *contain*). They proposed that existential bare nouns are introduced by an existential quantifier that must combine with a relation between properties and events and is defined only if the event provides a way of localizing the argument introduced by the DP:

- (27) $[[\text{p}\emptyset]] = \lambda N \lambda P \lambda e \exists x (N(x) \wedge P(x)(e))$, defined iff $\exists y, y \neq x$ such that $y = \text{Participant}(e)$ and x is spatially localized wrt. y in e

Predicates of type (i) have a locative thematic role, i.e. a thematic function $\text{Location}(e)$ in their neo-Davidsonian representation. For these predicates, the definedness condition in (27) is satisfied by the Location argument/adjunct: e.g., for *Pe stradă se joacă copii* 'Children are playing in the street', the function $[[\text{children}]](P)$ is defined for $P = [\lambda x \lambda e (\text{play}(e) \wedge \text{Agent}(e) = x)]$ because $\text{play}(e) \rightarrow \exists y = \text{Location}(e)$ and x is spatially localized wrt. y in e .

For predicates of type (ii), it is the predicate P itself that describes the spatial relation and the localizer of the existentially bound variable is the other argument of P : e.g., in *Ziduri mari înconjurau orașul* 'Big walls surrounded the city', the function $[[\text{walls}]](P)$ is defined for $P = [\lambda x \lambda e \text{surround}(e, x, \text{city}(y))]$ because $\text{surround}(e, x, z)$ implies that there is a spatial relation between x and z in e .

I-level predicates do not introduce an event independently localizable in space (cf. Kratzer 1995); therefore, if they do not express spatial relations, they do not allow existential bare nouns.

- (28) a. Ion seamăna cu fratele său (*în oraş) (possible only with a
frame-setting
'John resembles his brother (*in the city)' reading)
b. Aceste pietre seamăna cu *(nişte) oi
these rocks resemble with some sheep

The same holds for most S-level non-verbal predicates (Maienborn 2001) – see (24)-(25) – although not for all, see the ex. of *available* in (23).

The theory of locative modifiers discussed in this paper leads to a refinement of Dobrovie-Sorin & Giurgea's (2015) system, by adding the following possibility:

- (29) A predicate can provide a location for just *some* of its arguments

This nicely accounts for examples such as (30), acknowledged to be problematic by Dobrovie-Sorin & Giurgea (2015), because *know* does not introduce an event with an independent Location (which would allow event-localizers) and does not express a spatial relation either:

- (30) a. I know lawyers. (existential BN)
b. Cunosc avocaţi. (Ro.)
know.1SG lawyers.

Note now that *know* provides a location for the object, although not for the whole state and, a fortiori, for the Experiencer – in other words, it allows a Theme-oriented locative, but not an event-modifying locative:

- (31) Cunosc pe cineva în această instituţie
'I know somebody in this institution'
|= the Theme is in the institution
|≠ the Experiencer or the state of knowledge is in this institution

We can thus explain why *know* allows object bare nouns: it provides a location for the Theme, therefore the condition in (27) is satisfied for Themes. On the other hand, the Experiencer is not localized; therefore, it cannot be an existential bare noun:

- (32) a. *Asta cunosc avocaţi / *Avocaţi cunosc asta (Ro.)

- a'. Lawyers know this (only generic)
 b. Pe procuror îl cunosc *(niște) avocați
 OBJ district-attorney CL.ACC know.3PL some lawyers
 'Some lawyers know the district attorney'

Psychological verbs that do not localize the object do not allow existential BNs ((34) shows that with *hate*, a locative modifying the Theme can only be introduced as an adnominal modifier, marked in Romanian by *de*, as explained in §2 above):

- (33) a. I hate lawyers. (only generic)
 b. *Urăsc avocați. (Ro.)
 hate.1SG lawyers
 (34) Urăsc pe cineva { ??în / din } această instituție (Ro.)
 hate.1SG OBJ somebody in of-in this institution

Summarizing, there are three types of localizing predicates: (i) predicates that introduce an event with an independent Location; (ii) predicates that license a Location for one of their arguments; (iii) predicates that express spatial relations.

4. Summary of internal readings

There appear to be a variety of participant-oriented readings, depending on the properties of the verb. In this concluding section, I would like to present the main types I found in my research until now, without pretending exhaustivity:

(i) Environment of the perceived object, with experiencer verbs (here we can include *know*, discussed in §3 above):

- (35) a. I saw stars in the northern part of the sky
 b. I heard voices in the lobby
 c. I know somebody in her class

(ii) Localization of the Theme in a result state of possession (discussed in §2 above):

- (36) I bought/want an apartment in Bucharest

(iii) Localization of a created object:

- (37) He wrote his name on the desk

(iv) Localization of the arguments in a modalized result state:

- (38) a. Angela hat sich mit Bardo im Museum verabredet (Germ.)
 (Maienborn 2001)
 Angela has 3REFL.DAT with B. in-the museum arranged-to-meet
 b. Angela și-a dat întâlnire cu Bardo la muzeu (Ro.)
 Angela 3REFL.DAT-has given date with Bardo at museum
 ‘Angela arranged to meet Bardo in the museum’

(v) Support of an argument in motion (question-word *how*):

- (39) a. The cook brought the fish on a silver plate
 b. They fled on bicycles
 c. Am fript carnea pe grătar ‘I roasted the meat on the grill’

(vi) Contact between body (part) and piece of clothing (question-word *how*):

- (40) a. He’s taking a shower in his shoes
 b. She walked in the park in her pijamas

(vii) The part of an argument used as a support (characterizing position); the question-word is *how*; this construction seems restricted to specific verbs:

- (41) a. Paul stă în cap ‘Paul is standing on his head’
 a’. * Paul mănâncă / vorbește în cap
 ‘* Paul is eating/talking on his head’
 b. Ana sare într-un picior
 ‘Ana is jumping on one foot’
 b’. ??Ana mănâncă/vorbește într-un picior
 ‘*Ana is eating/talking on one foot’
 c. Tata dormea pe burtă
 ‘Father was sleeping on his front’
 c’. ?? Tata citea/vorbea pe burtă
 ‘??Father was reading/talking on his front’

(viii) Some internal locatives are not attributed to an argument during the event, but specify the part of the argument directly involved in the event:

- (42) a. He hit her in the head (Ro.: ‘El a lovit-o în cap’)
 b. He patted her on the shoulder (Huddleston & Pullum 2002:
 ch.8, §4.2)
 c. He was wounded in the foot (Ro. ‘El a fost rănit la picior’)
 (ibid.)

Of course, if the verb allows event-localizers, participant-oriented modifiers can co-occur with event modifiers, obeying the due hierarchical relations (see (3)):

- (43) a. I [[bought an apartment in Paris] in this office].
 b. She's [[standing on her head] in the park].

Further research is needed in order to decide whether argument-oriented locatives occupy a position projected by the verbs as part of their argument structure (even if it is an optional position), as proposed by Giurgea (2014) for a sub-type of Theme-related locatives (those with possession-related verbs, see §2 above), or are adjuncts freely available in syntax and interpreted as localizing a participant made available by the conceptual knowledge associated to the verb, as proposed by Maienborn (2001), who assumes that all types of internal modifiers combine with a relation between individuals and events via a general functor MOD^v.

REFERENCES

- Alexiadou, Artemis, 2001, *Functional Structure in Nominals*, Amsterdam, John Benjamins.
- Borer, Hagit, 1994, "On the Projection of Arguments", in Benedicto, Elena, Jeff Runner (ed.), *University of Massachusetts Occasional Papers in Linguistics 17*, Amherst, GLSA, p. 19–48.
- Carlson, Greg N., 1977, "A unified analysis of the English bare plural", *Linguistics and Philosophy* 1, p. 413–457.
- Cinque, Guglielmo, 2006, *Restructuring and Functional Heads. The Cartography of Syntactic Structures, Volume 4*, Oxford, Oxford University Press.
- Cornilescu, Alexandra, 2001, "Romanian nominalizations: Case and aspectual structure", *Journal of Linguistics* 37, nr. 3, p. 467–501.
- Cornilescu, Alexandra, in coll. with Carmen Dobrovie-Sorin, Ion Giurgea, Elena Soare, Camelia Stan, 2013, "Deverbal Nouns", in Dobrovie-Sorin, Carmen, Ion Giurgea (eds.), *A Reference Grammar of Romanian. I: The Noun Phrase*, Amsterdam, Benjamins, p. 663–718.
- den Dikken, Marcel, Richard Larson, Peter Ludlow, 1996, "Intensional 'transitive' verbs and concealed complement clauses", *Rivista di Linguistica* 8, p. 331–348.
- Dobrovie-Sorin, Carmen, 1997, "Classes de prédicats, distribution des indéfinis et la distinction théorique-catégorique", *Le Gré des Langues*, p. 58–97.
- Dobrovie-Sorin, Carmen, Ion Giurgea, 2015, "Weak Reference and Property Denotation. Two Types of Pseudo-Incorporated Bare Nominals", in Borik, Olga, Berit Gehrke (eds.), *The Syntax and Semantics of Pseudo-Incorporation*, Leiden, Brill, p. 88–126.

- Freeze, Ray, 1992, "Existentials and other locatives", *Language* 68, p. 553–595.
- GALR, 2008: Guțu-Romalo, Valeria (coord.), *Gramatica limbii române*, Bucharest, Editura Academiei.
- Giurgea, Ion, 2014, "Romanian adnominal locative PPs and Argument Structure", in Veselovská, Ludmila, Markéta Janebová (eds.), *Complex Visible Out There. Proceedings of the Olomouc Linguistics Colloquium 2014: Language Use and Linguistic Structure*, Olomouc, Palacký University, p. 107–126.
- Grimshaw, Jane, 1990, *Argument Structure*, Cambridge, MA, MIT Press.
- Hale, Kenneth L., Samuel Jay Keyser, 1993, "On argument structure and the lexical expression of syntactic relations", in Hale, K., S. Kayser (eds.), *The view from building 20: Essays in linguistics in honor of Sylvain Bromberger*, Cambridge, MA, MIT Press, p. 53–109.
- Huddleston, R. & G.K. Pullum, 2002, *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Kayne, Richard, 1993, "Toward a modular theory of auxiliary selection", *Studia Linguistica* 47, p. 3–31.
- Kratzer, Angelika, 1995, "Stage-level and individual-level predicates", in Gregory Carlson (ed.), *The generic book*, Chicago, University of Chicago Press, p. 125–175.
- Maienborn, Claudia, 2001, "On the position and interpretation of locative modifiers", *Natural Language Semantics* 9, p. 191–240.
- McNally, Louise, 1995, "Bare plurals in Spanish are interpreted as properties", in Morrill, Glyn, Richard Oehrle (eds.), *Proceedings of the 1995 ESSLI Conference on Formal Grammar*.
- Pylkkänen, Liina, 2008, *Introducing Arguments*, Cambridge, MA, MIT Press.
- Ramchand, Gillian, 2008, *Verb Meaning and the Lexicon. A First Phase Syntax*, Cambridge, Cambridge University Press.

Ion GIURGEA

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

WORDS, CATEGORIES, AND THE LANGUAGE-COGNITION INTERFACE

CUVINTE, CATEGORII SI RELAȚIA LIMBAJ-COGNIȚIE

(Rezumat)

Analizele empirice recente privind relația dintre limbaj și cogniție evidențiază efectele interlingvistice ale limbajului asupra unei game largi de sarcini cognitive, cum ar fi diferențele în percepția culorilor, categorizarea, conceptualizarea și reprezentarea formei, a mișcării, a spațiului și a timpului (Gleitman & Papafragou 2012; Boroditsky 2012). Descoperirile sugerează că o perspectivă lineară sau predictivă asupra procesului cognitiv nu explică în mod adecvat interacțiunea dintre limbaj și cogniție.

Vom examina descoperirile empirice ale efectelor induse de limbaj asupra conceptualizării relației spațio-temporale și cele induse de etichetarea (prin cuvinte) și de categorizarea (prin concepte) în ceea ce privește percepția. Aici susținem ipoteza interactivității, în pofida recentelor descoperiri privind procesarea lineară în sfera recunoașterii vizuale a cuvintelor (Whiting et al. 2014) și, de asemenea, vom discuta în termeni generali teoria lingvistică, în lumina ultimelor cercetări empirice.

Cuvinte-cheie: limbă, cogniție, etichetare, categorizare, percepție.

1. Introduction

Recent cognitive approaches to understanding what language is and how it works in the mind have found with increasing regularity that language plays a fundamental role interacting with, channeling and shaping categories of thought and other cognitive abilities (Gleitman & Papafragou 2012). Does, for example, the fact that the future lies *ahead* in English, but *below* in Mandarin and *behind* in Aymara (Casasanto 2008: 69) assume a different conceptual representation of the world, or a different way of organizing it?

Language-induced effects on cognition appear to be both lasting (see Boroditsky 2012) and transient (see Lupyan 2012a, b). A striking example of a lasting effect of language on cognition is noted by Boroditsky (2012:

618ff), who reports that five-year-old children that speak Kuuk Thaayorre (an Aboriginal language of Australia) can perform a cognitive task that adult academic audiences routinely fail at, namely, to close their eyes and point to the southeast. These children know absolute spatial reference at all times, regardless of their location or environment, presumably *because* their language uses cardinal direction terms vs. words like *left* and *right* to describe spatial relations (see also Haviland 1998). They also organize sequential events from east-to-west regardless of the direction they are facing (Boroditsky & Gaby 2010). This ability appears to constitute a “qualitatively different way of organizing the world” (2012: 620). What accounts for it if not the repeated use of language that has been internalized?

Another lasting effect of language on cognition is found in the domain of color perception. It is well established that Russian (or Greek or Korean) monolinguals see a color boundary within the color *blue* that English monolinguals do not (Winawer et al. 2007; see Imhoff 2015 for discussion). What determines this color boundary if not the language used during cognitive development?

Leaving aside developmental issues for the present, these findings relate to modularity, which is a central and controversial concern in cognitive inquiry. In a classical model of cognition (see, for example, Gleitman & Papafragou 2005), external percepts activate concepts, which then feed (forward) verbal labeling that “maps” words to concepts in a linear process. In contrast, a dynamic or interactive model of cognition examines whether cognitive modules are penetrable in a “top-down” or “down-regulated” direction by other cognitive processes, including the “higher order” cognitive activity that we commonly call language.

In what follows, I consider the domains of spatio-temporal referencing, of categorization and labeling in relation to perception, and of visual word recognition in support of top-down processing.

2. Spatio-Temporal Referencing

The concepts of space and time are connected in a great many languages, some would say universally. Neonates, for example, from zero to three days old appear to expect duration (and also number) to vary with distance in the same direction, either increasing or decreasing, but not in the opposite direction (De Hevia et al. 2014). If distance increases while duration decreases, for example, they distract. De Hevia et al. conclude that representations of space, time, and number are “systematically interrelated” (2014: 4809) when postnatal life begins. But to what extent is this interrelatedness symmetrical and why does it differ so significantly cross-linguistically?

Casasanto and Boroditsky (2008: 579ff) found that English monolinguals demonstrate a much greater cross-dimensional effect for distance on duration than for duration on distance. That is, although English speakers strongly

prefer spatial metaphors to represent time, e.g. *They moved the truck/meeting forward*, they also use temporal metaphors, e.g. *I'm a few minutes (vs. blocks) from the library*. Across six experiments, the effect of distance on time was consistently and significantly greater than the effect of time on distance for English speakers, strongly suggesting an asymmetrical dependence, which is a predictable pattern that corresponds to the overwhelming preference for spatial vs. temporal metaphors in English (2008: 589-590). It seems that English speakers are unable to ignore irrelevant spatial information when making judgments about duration, but not the converse.

In contrast to English speakers, Greek monolinguals strongly prefer amount metaphors to express duration. What in English would be a *long* vacation is rendered roughly as one that lasts *much* (*'poli'*) in Greek. Contrasting English and Greek monolinguals, Casasanto (2008) showed that English speakers correlated duration more accurately with distance, and that Greek speakers correlated duration more accurately with amounts (2008: 72). In his view, "language can also shape our basic, nonlinguistic perceptuomotor representations of time.... [B]ecause these [spatial] metaphors vary across languages, members of different language communities develop distinctive conceptual repertoires" (2008: 75ff). Crucially, after a training intervention was assigned to the English monolingual speakers, randomly for distance and amount, English speakers' estimates for amount interference were indistinguishable from Greek speakers, suggesting that linguistic metaphor can activate conceptual mapping transiently.

In a related experiment testing Mandarin and English monolinguals and bilinguals, Tzuyin Lai and Boroditsky (2013) found a preference for "ego-moving" representations in English monolinguals but "time-moving" representations in Mandarin monolinguals, e.g. *We are approaching the deadline* vs. *The deadline is approaching*. Bilinguals fell somewhere in the middle: They were more likely than Mandarin but less likely than English monolinguals to make ego-moving representations with time, suggesting that habits of metaphor use in one language can have a chronic effect on patterns in thought (2013: 1).

These representative studies indicate that spatio-temporal conceptualizations vary cross-linguistically in ways that appear to correspond to language use, suggesting a down-regulated effect from language onto cognition. The correspondence is not absolute, but the effects appear to be lasting and sometimes transient under different conditions.

3. Categorization and perception

Lupyan (2012b) examined the penetrability of early visual processing by conceptual information. Subjects performed physical-identity judgments on visually equidistant pairs of letters that were either in the same conceptual category (B-b) or in different categories (B-p), both simultaneously and

sequentially. Response times were longer for nonidentical letters when the stimuli were from the same category (B-b), but only when the letters were presented sequentially (2012b: 682). This suggests that subjects were able to access categorical information because they were given more time -- from 150 to 600 ms to do so. Evidently, activating the concept "B" delayed subjects' ability to perceive the nonidentical B-b pair, but it had no effect on the perceived difference between nonidentical B-p or on the perception of identical B-B, etc. The authors conclude: "Performance on an explicitly visual task was influenced by conceptual categories as a function of processing time, which suggests that it was produced by the direct influence of category knowledge on perception, rather than by a postperceptual decision bias" (2012b: 682).

4. Verbal labels and perception

Verbal labels also appear to penetrate perception. With one-year-old infants, both familiar and novel verbal labels appear to facilitate object processing (Gliga et al. 2010). In adults, verbal labels have been shown to facilitate simple object detection (Lupyan & Spivey 2010; Lupyan & Swingley 2012), and to do so more quickly than nonverbal cues (Lupyan & Thompson-Schill 2012). It seems that hearing a verbal label causes the mind's eye to see something, or somehow focus on it, more quickly. Even when verbal cues are redundant, visual detection is heightened when it is cued explicitly (Lupyan & Spivey 2010).

In two behavioral experiments (see Figure 1; Lupyan 2012: 272ff) subjects viewed the numbers 2 and 5 presented in groups; they were instructed to press a button as soon as a small dot appeared next to one of the 5s -- crucially only the number five was targeted in experiment one. In a random 50% of the trials they heard the word *five* prior to display, and on those trials they responded more quickly and with greater accuracy. The result is striking when one considers that for the duration of the 45-minute test, participants knew that they were to attend to the number five, yet hearing the redundant word enhanced performance significantly.

In their second test, subjects were shown briefly flashed groups of 2s and 5s and were instructed to click on corresponding blank locations for either number immediately following the display. Again, when labels were heard randomly prior to display, performance was enhanced significantly, even when items were seen for only 100 ms, which is as fast as eye movement. Taken together, the results support the interpretation that facilitation of verbal labels occurs in parallel with visual display and suggests that words automatically activate visual properties (Lupyan 2012: 274).

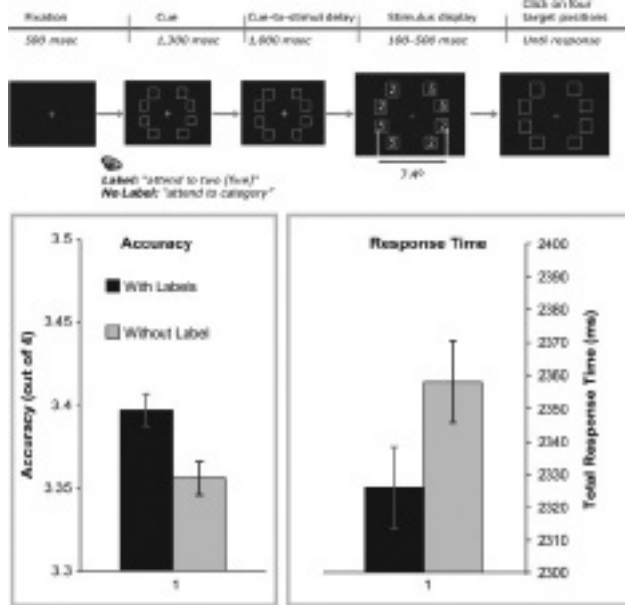

Figure 1: Object detection with/without (redundant) labels (Lupyan 2012: 273)

However, since object recognition entails higher-level processing, in some cases it can be argued that perception judgments may be affected by postperceptual semantic processing. That is, visual information takes 30 ms to reach the visual cortex, but object recognition (i.e. information processing) takes somewhere in the region of 100–400 ms, which allows: “ample time for multiple cortical interactions at all levels of the system” (Foxe & Simpson 2002: 145). Thus, in some cases it may be semantic priming rather than language that is affecting perception.

In order to rule out semantic priming, Lupyan and Ward (2013: 14197ff) examined interocular rivalry with Continuous Flash Suppression (CFS) to suppress explicit visual awareness and, therefore, semantic processing, on the assumption that if something is blocked from vision, semantic priming is also blocked. Measuring hit rates, false alarms, and reaction times for valid, invalid and absent trials, while verbal cues were heard randomly, they found that hearing a label helped subjects become aware of objects that were suppressed from visual awareness (14199). They conclude: “facilitated detection of invisible objects due to language occurs at a perceptual rather than semantic locus; ... when information associated with verbal labels matches stimulus-driven activity, language can provide a boost to perception, propelling an otherwise invisible image into awareness” (14196).

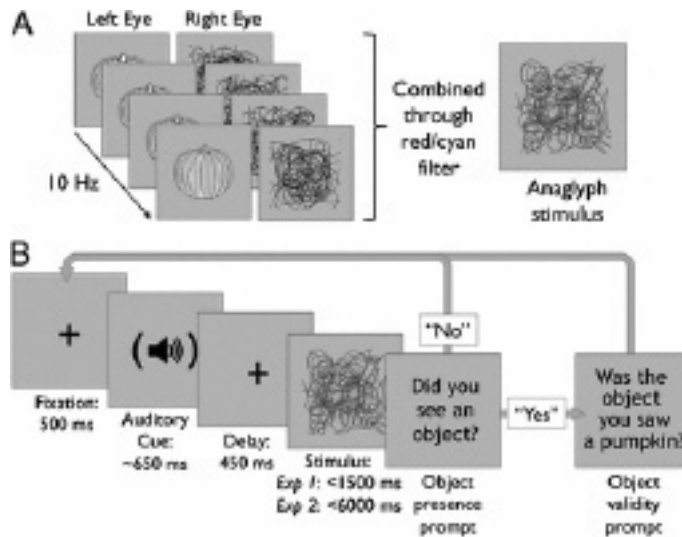

Figure 2: (A) Stimulus creation using CFS; (B) Basic procedure of experiments (Lupyan & Ward 2013: 14197)

Here we see that categorization and auditory labels exert top-down effects on perception. These and similar studies call into question the modularity of visual perception and suggest, rather, that visual representations are penetrable by factors outside of vision. They support a broader view that perceptual modules adapt at evolutionary, lifelong, and moment-to-moment temporal scales: “In classic conceptions of perceptual modules, people have access to the modules’ outputs but no ability to adjust their internal workings. However, humans routinely and strategically alter their perceptual systems via training regimes that have predictable and specific outcomes” (Goldstone et al. 2014: 24).

5. Visual word recognition

One recent study in support of feedforward visual processing (Whiting et al. 2014) deserves special attention in this context. It is to my knowledge the most comprehensive study of word-level processing to date in that it considers morphologically complex and pseudo-complex stems, affixes, words and pseudowords using electrophysiological (MEG) and neuroimaging (fMRI), and independent behavioral (masked priming) evidence.

Previous findings (see Whiting et al. 2014: 246–247) have pointed to an automatic process of morphological decomposition underlying lexical access whereby words like *corner*, which is not based on *corn*, are processed morphologically like *farmer*, *hunter*, *baker*, etc., all of which are based on their respective semantic stems (*farm*, etc.). Other words with potential stems,

like scandal, however, are not processed in that way; that is, although scan is a potential stem for scandal, the fact that dal is not a grammatical morpheme seems to block the decomposition of scandal.

With this insight in mind, the authors examined where and when neural activity was triggered while subjects read words in isolation. Contrasting morphologically complex stimuli of the kind seen in Table 1, they found feedforward processing of orthographic analysis (150-230 ms; bilateral posterior temporal regions) and segmentation into linguistic substrings triggering lexical access (from 300 ms; left middle temporal locations), followed by lexical constraints in both simple and complex words (from 390 ms) with increased processing, thus mapping out the real-time functional architecture of visual word recognition (Whiting et al. 2014: 246).

Table 1. Experimental Conditions and Example of Stimuli (reproduced from Whiting et al. 2014: 248)

Condition	Example	Stem/ Affix	Semantic Relatedness	Stem Form
Derived				
Transparent	<i>farmer</i>	+S+A	+Sem	<i>farm</i>
Pseudo-der.	<i>corner</i>	+S+A	-Sem	<i>corn</i>
Pseudo-affix	<i>blemish</i>	-S+A	n/a	<i>blem</i>
Inflected				
Transparent	<i>blinked</i>	+S+A	+Sem	<i>blink</i>
Pseudo-infl.	<i>ashed</i>	+S+A	-Sem	<i>ashed</i>
Non-affixed				
Pseudo-stem	<i>scandal</i>	+S-A	-Sem	<i>scan</i>
No stem/affix	<i>biscuit</i>	-S-A	n/a	<i>bisc</i>
Pseudoword				
Derived	<i>frumish</i>	-S+A	n/a	<i>frum</i>
Inflected	<i>bected</i>	-S+A	n/a	<i>bect</i>

S = Stem; A = affix

The crucial differences involved derivationally and inflectionally complex words like corner and ashed, which showed decompositional effects, and words like scandal and biscuit that did not: “The finding that these early processes do not discriminate between genuinely complex and pseudo-complex strings demonstrates that the processes generating candidates for lexical access and

recognition are blind to the lexical properties of the strings they are generating” (Whiting et al. 2014: 259). Thus, basic feedforward processing obtains for orthographic form, morphological structure, and lexical meaning with non-contextual visual word recognition (2014: 246).

However, the authors concede that other cognitive tasks, such as reading continuous text, may involve top-down effects, opining that these affects: “would serve to modulate the performance of the basic feedforward process we have described, not to replace it” (2014: 262). This point is crucial. For far from undermining an interactive model of cognition, it is precisely what interactive models claim, namely, that language can and at times does serve as an online modulator of cognition. Interactivity does not preclude feedforward cognition; rather, it questions its exclusivity in a model of cognition. The extent to which feedforward processing underlies or precedes top-down processing in real-world language is a matter for further empirical investigation.

6. Conclusion

Recent empirical work in language and cognition supports the view that some of the ways we perceive, conceptualize and interpret the world are derived from the development and use of environmental language. That language-induced effects on cognition are lasting, I would argue, is consistent with developmental theory in evolutionary genetics. Phenotype plasticity, or gene-environment interaction, by definition accepts that environmental factors affect the expression of genetically coded information (Gilbert & Epel 2009). Nutrition, for example, affects how genetically coded information for height, or any number of other features or abilities, comes to be expressed. We assert here that externalized language use is environmental in a developmental context, insofar as a child needs a “daily dose” of language for proper cognitive development. It would follow that perception, mental representations and other cognitive activity would be shaped by language use and would differ cross culturally, as they clearly do.

This view does not disavow an internalist approach to language. Rather, it emphasizes the role of environmental language on phenotype expression of cognitive capacities in the developmental context. The phenotypic expression of whatever genetically endowed language and cognitive capacity that an individual carries will be affected, in part, by the ways in which language is used in its environment during development. I would argue that language-induced effects on cognitive activity, whether lasting or transient, need to be accounted for in any theoretical account or model of language and cognition.

BIBLIOGRAPHY

- Boroditsky, L., 2012, “How the languages we speak shape the ways we think”, in vol. *The Cambridge Handbook of Psycholinguistics*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 615–632.
- Boroditsky, L., G. Gaby, 2010, “Remembrances of time east: absolute spatial representation of time in an aboriginal Australian community”, *Psychological Science*, 21, p. 1635–1639.
- Casasanto, D., 2008, “Who’s afraid of the Big Bad Whorf? Crosslinguistic differences in temporal language and thought”, *Language Learning*, 58, Supl. 1, p. 63–79.
- Casasanto, D., L. Boroditsky, 2008, “Time in the mind: using space to think about time”, *Cognition*, 106, p. 579–593.
- De Hevia, M. D., V. Izard, A. Coubart, E. S. Spelke, A. Streri, 2014, “Representations of space, time, and number in neonates”, *Proceedings of the National Academy of Science*, 111, nr. 13, p. 4803–4813.
- Foxe, J. J., G. V. Simpson, 2002, “Flow of activation from V1 to frontal cortex in humans – a framework for defining «early» visual processing”, *Experimental Brain Research*, 142, nr. 1, p. 139–150.
- Gilbert, S. F., D. Epel, 2009, *Ecological Development Biology: Integrating Epigenetics, Medicine, and Evolution*, Sunderland, MA, Sinauer.
- Gleitman, L., A. Papafragou, 2005, “Language and thought”, in vol. *The Cambridge Handbook of Thinking and Reasoning*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 633–661.
- Gleitman, L., A. Papafragou, 2012, “New perspectives on language and thought”, in vol. *The Oxford Handbook of Thinking and Reasoning*, Oxford, Oxford University Press, p. 543–568.
- Gliga, T., A. Volein, G. Csibra, 2010, “Verbal labels modulate perceptual object processing in 1-year-old children”, *Journal of Cognitive Neuroscience*, 22, nr. 12, p. 2781–2789.
- Goldstone, R. L., J. R. de Leeuw, D. H. Landy, 2014, “Fitting perception in and to cognition”, *Cognition*, 135, p. 24–29.
- Haviland, John B., 1998, “Guugu Yimithirr cardinal directions”, *Ethos*, 26, nr. 1, p. 25–47.
- Imhoff, Brian, 2015, “On the discrimination of colors and the non-universality of basic color terms”, in vol. *Lucrările celui de-al cincilea simpozion internațional de lingvistică*, București, Univers Enciclopedic Gold, p. 712–720.
- Lupyan, G., 2012a, “Linguistically mediated modulated perception and cognition: the label feedback hypothesis”, *Frontiers in Cognition*, 3, nr. 54, p. 1–13.
- Lupyan, G., 2012b, “What do words do? Toward a theory of language-augmented thought”, *Psychology of Learning and Motivation*, 57, p. 255–297.
- Lupyan, G., E. J. Ward, 2013, “Language can boost otherwise unseen objects into visual awareness”, *Proceedings of the National Academy of Science*, 110, nr. 35, p. 14196–14201.

- Tzuyin Lai, V., L. Boroditsky, 2013, “The immediate and chronic influence of spatio-temporal metaphors on the mental representations of time in English, Mandarin, and Mandarin-English speakers”, *Frontiers in Psychology*, 4, nr. 142, p. 1–10.
- Whiting, C., Y. Shtyrov, W. Marslen-Wilson, 2014, “Real-time functional architecture of visual word recognition”, *Journal of Cognitive Neuroscience*, 27, nr. 2, p. 246–265.
- Winawer, J., N. Withoft, M. C. Frank, L. Wiu, A. R. Wade, L. Boroditsky, 2007, “Russian blues reveal effects of language on color discrimination”, *Proceedings of the National Academy of Science*, 104, nr. 19, p. 7780–7785.

Brian IMHOFF
Texas A&M University, USA

DE LA SINTAXĂ TEORETICĂ LA SINTAXĂ COMPUTAȚIONALĂ. METODE ȘI PERSPECTIVE

FROM THEORETICAL SYNTAX TO COMPUTATIONAL SYNTAX.
METHODS AND PROSPECTS

(Abstract)

Modern syntax theorists and authors of syntactic computational models start their research from Noam Chomsky. But the similarities end here. The two areas are like conducted in two parallel worlds, each with different references, different starting point and different purpose.

Theoretical syntax tries to build models as appropriate as possible for the complexity and variety of natural language, or is concerned with the genesis of syntactical structures in the human mind, with the description of the faculty of language. Nowadays, computational models are designed for the formalization of the same phenomenon of the natural language so that it can be stored and modeled by computer programs.

Neither of the two tasks is easy or less important; without natural language processing performances can not be achieved in machine translation and free flow of inter-lingua information.

The syntactical analysis is one of syntagmatic type, the signs chain is considered as being organized in a hierarchical structure based on subordination (dependence). So what follows for each theoretical or computational model are different types of trees. We will present some models that, despite differences in method and purpose, reach surprisingly similar syntax trees.

Keywords: transformational grammar, case grammar, constituency grammar, dependency grammar, HPSG grammar.

1. Introducere

Ceea ce frapează de la prima privire de ansamblu este tocmai marea asemănare de metode ale cercetătorilor care se ocupă cu sintaxa, fie că sunt

lingviști sau informaticieni, precum și totala necunoaștere de către unii a lucrărilor celorlalți, cu mici excepții, dintre care cea mai notabilă este Noam Chomsky. Fiind un domeniu interdisciplinar, prelucrarea limbajului natural (NLP = Natural Language Processing) are nevoie de o bună colaborare între lingviști și informaticieni.

Lipsa de vizibilitate internațională a cercetărilor lingvistice care studiază o limbă de mică circulație va înceta, comunitatea internațională e cu ochii ațintiți pe NLP și această tendință se va accentua în următorii ani; în plus, ceea ce-i interesează pe informaticieni sunt tocmai limbile de mică circulație, fiind nevoie de computer pentru a realiza comunicarea interlingua cu aceste comunități.

Iată de ce lucrarea de față își propune să popularizeze câteva modele teoretice și metode ale informaticienilor în tabăra lingviștilor, precum și câteva teorii lingvistice în tabăra informaticienilor, evidențiind similitudini și comentând diferențe.

2. Modele sintactice aparținând lingviștilor

2.1. Modelul gramaticilor generative și transformaționale

Perspectiva generativă începe să se dezvolte în deceniile 6–7 ale secolului trecut, odată cu primele lucrări ale lui Noam Chomsky, devenite clasice (Chomsky 1957, 1975).

Sintaxa teoretică chomskiană își datorează popularitatea în lingvistica contemporană, dar și printre informaticieni, faptului că a privit limbajul natural ca pe o facultate umană de a produce un număr infinit de enunțuri lingvistice, pe baza unui număr finit de unități lexicale și a unui număr mai restrâns de reguli de generare, adică prin analogie cu modul de funcționare al limbajelor formalizate (Chomsky 1975).

În lingvistica românească, Emanuel Vasiliu a consacrat mai multe studii acestui tip de analogii între limbajul natural și limbajele formalizate, mai ales la nivel semantic (Vasiliu 1970, 1978, 1984).

Se poate considera (Lyons 1995: 279) că aparține grupului de gramatici transformaționale orice gramatică atribuind fiecărei propoziții pe care o generează atât o analiză a structurii de adâncime, cât și o analiză a structurii de suprafață, relaționând cele două structuri în mod sistematic, prin reguli de transformare.

Folosim pluralul „gramatici” fiindcă toate aceste modele teoretice reprezintă un set finit și coerent de reguli de formalizare, iar cercetătorii care constată că un fenomen lingvistic din limbajul natural nu poate fi explicat în termenii sistemului și introduc cea mai mică schimbare, de fapt se situează în afara aceluși sistem și sunt pe cale de a crea altul, căci necesități de coerență vor induce și alte schimbări pornind de la prima.

Caracteristic teoriilor lingviștilor este faptul că pentru aceștia importantă este concepția în domeniul filosofiei limbajului care stă la baza formalismului

introdus de ei. Chomsky consideră că facultatea limbajului (echivalentă aproximativ cu noțiunea pragmatică de *competență*), specific umană, este înăscută, ca și structurile și modul ei de organizare, similare cu structurile rațiunii umane.

Chomsky dezvoltă cercetările sale de filosofia limbajului în mai multe etape, și fiecărei etape de dezvoltare a concepțiilor filosofice îi corespunde o nouă metodă și un nou formalism în sintaxă. Aplicarea tuturor teoriilor chomskiene în lingvistica românească este prezentată de Alexandru Nicolae în articolul său dedicat terminologiei lingvistice (Nicolae 2010).

Modelele chomskyene au servit ca punct de plecare altor lingviști, care fie le-au rafinat, fie s-au delimitat de ele. Vom exemplifica aici cu modelul lui Fillmore (Fillmore 1965) și modelul de formalizare X[bară], propus de Ray Jackendoff (Jackendoff 1977).

2.2. Modelul gramaticii cazurilor

Ch. J. Fillmore, continuând teoriile lui Chomsky, se delimitează totuși de acesta. Chomsky insista asupra faptului că simbolurile funcționale sunt redundante în cadrul gramaticii, acestea decurgând din simbolurile categoriale. Fillmore respinge distincția și introduce categoriile cazuale (Agent, Instrument, Obiectiv, Factiv, Locativ, Dativ).

La Ch. J. Fillmore, se disting tot două niveluri de organizare, unul reprezentat prin simbolurile cazuale iar celălalt reprezentat prin simboluri gramaticale, și anume: K (= prepoziții și afixe de caz), NP (= grup nominal), D (= determinant), N (= nume). Structura de adâncime este organizată semantic, organizarea sintactică revenind în exclusivitate componentei transformaționale și structurii de suprafață.

O altă idee de proveniență fillmoriană este subordonarea subiectului față de GV. Ch. J. Fillmore neagă utilitatea separării subiectului de celelalte cazuri, separare pe care o consideră ca „neîntemeiată pe fapte de limbă” și „ascunzând multe paralele structurale între subiect și obiectul direct” (Fillmore 1968: 17).

În fine, tot Fillmore este cel care emite ipoteza că în propoziția nucleu orice categorie cazuală se exprimă o singură dată (Fillmore 1968: 24). În structura de suprafață, această poziție sau rol semantic poate fi ocupată de un cuvânt, de o propoziție sau de mai multe cuvinte/propoziții coordonate.

Teoria lui Fillmore a dus la o rafinare a studiului sintaxei, combinat cu semantica rolurilor. Fillmore s-a ocupat și de pragmatică, studiind elemente ale limbajului natural care trimit la situația contextuală, numite deixis (Fillmore 1975).

În lingvistica românească, Emanuel Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu au scris prima gramatică generativ transformațională (Vasiliu, Golopenția-Eretescu 1969). Lucrarea Gabrielei Pană Dindelegan, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, bazată pe teoriile lui Fillmore, dezvoltă ideea setului de constrângeri, determinanți obligatorii și facultativi specifici fiecărui verb.

2.3. Semantica conceptuală

Teoriile lui Ray Jackendoff sunt dificil de aplicat în domeniul procesării limbajului natural. El pare să fie preocupat mai mult de facultatea limbajului, fiind un continuator pe linie filosofică al teoriilor lui Chomsky. În lucrările sale (Jackendoff 1997, 2007) explică formalizat specificul gândirii umane la toate nivelurile, oprindu-se mai ales asupra nivelului semantic.

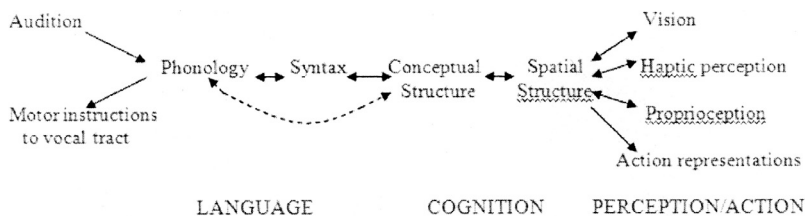

Fig. 1. Arhitectura minții în concepția lui Ray Jackendoff (2007).

În figura 1 se poate observa un model de structurare pe care îl propune acest teoretician, stabilind izomorfisme între organizarea fonologică, sintactică, semantică a limbajului, și structurile mentale ale sensurilor în gândirea umană. Relația se stabilește între limbaj și concept, omul nu poate gândi în absența limbajului.

3. Modele sintactice aparținând informaticienilor

3.1. Automate cu stări finite

Spre deosebire de lingviști, informaticienii sunt preocupați de dezvoltarea unor formalisme care să poată fi transformate în programe și aplicații pe computer capabile să opereze cu limbajul natural în interacțiunea om-calculator. Cel mai simplu astfel de formalism este automatul cu stări finite.

Acesta este definit de patru elemente: $A = (S, T, S_0, F)$. Între stări (S) există un set de tranziții (T), adică de reguli simple care constau în aplicarea unor etichete pe relația între stări. Aceste etichete pot fi, de exemplu, fonemele limbii. Este nevoie să existe o stare inițială (S_0) și o stare finală (F) (Kary 2013). În figura 2 se poate vedea un automat care generează cuvântul „canto”.

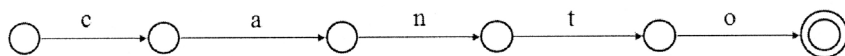

Fig. 2. Automat cu stări finite (Kary 2003).

Astfel de structuri pot fi complexe, pot exista mai multe trasee obligatorii sau facultative între stările inițială și finală. În figura 3 se poate vedea cum două astfel de automate cu stări finite se pot concatena.

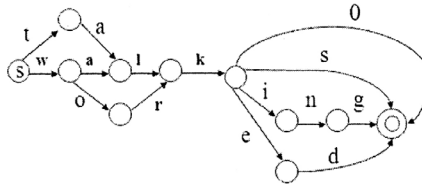

Fig. 3. Concatenarea a două automate cu stări finite (Trandabăț 2015).

Cam în același fel este concepută și o gramatică computațională, definită tot de patru elemente: $G = (T, N, R, S_0)$, și anume, $T =$ un set finit de simboluri terminale, adică de cuvinte ale limbajului; $N =$ un set finit de simboluri non-terminale, cum ar fi: GV, GN, DET etc.; $R =$ un set finit de reguli de generare, care pot conține fie numai simboluri non-terminale ($GV \rightarrow GV + GN$), fie simboluri non-terminale și terminale: ($GN \rightarrow cal$); $S_0 =$ simbolul start, sau rădăcina arborelui sintactic.

O astfel de gramatică poate fi mai bună sau mai puțin bună pentru a reprezenta anumite structuri lingvistice. Criteriile de evaluare a unei gramatici ar putea fi:

- 1 – să poată prezenta adecvat structurile lingvistice;
- 2 – să aibă capacitate de generalizare;
- 3 – să reflecte sensul structurii redate;
- 4 – să nu fie ambiguă, să nu poată genera două structuri pentru același enunț;
- 5 – regulile să fie adecvate pentru un anumit limbaj natural;
- 6 – regulile să aibă un suficient grad de generalitate pentru a permite realizarea de corpusuri paralele.

Dar aceste criterii sunt dificil de întrunit. Dacă este adecvată structurilor din limbajul natural (1), structura va fi uneori ambiguă, reflectând ambiguitatea din limbajul natural. De pildă, o structură ca: „Eu văd femeia cu ochelari”, poate avea două interpretări, ochelarii determină fie GN, fie GV. În astfel de cazuri, computerul utilizează date statistice, extrase din modelul limbii, ce conține un mare număr de colocații. Este mai probabil ca „cu ochelari” să determine GN.

Dacă vom formula reguli adecvate limbajului natural studiat, renunțând la dezideratul generalității în favoarea dezideratului specificității, vom face mult mai dificil studiul în paralel al structurilor unor limbi diferite; nu se pot satisface în același timp criteriile 5 și 6.

Ne confruntăm în prezent cu astfel de probleme, dorind să afiliem corpusul nostru de arbori sintactici în limba română (UAIC-RoDepTb), la „Universal Dependencies”, proiect format din corpusuri în 30 de limbi, create în formalismul gramaticilor de dependență și adnotate după convenții identice.

De pildă, eticheta „refl” nu este importantă pentru alte limbi (engleză), dar este indispensabilă pentru formalizarea sintaxei limbii române.

3.2. Modelul gramaticilor structurale ghidate de centru (HPSG)

Carl Pollard și Ivan Sag au pus bazele unui tip de gramatică (Pollard, Sag 1994), numită gramatică de constituenți ghidată de regent, HPSG (Head-Driven Phrase Structure Grammar). O gramatică de tip HPSG include, alături de reguli, și intrările de lexicon (cuvintele limbii) (Ionescu 2007). Cuvintele se numesc simboluri terminale, pe când categoriile se numesc simboluri non-terminale.

HPSG se bazează pe două componente principale: o reprezentare explicită, bine structurată, a categoriilor gramaticale și un set de constrângeri descriptive asupra categoriilor exemplificate, care exprimă generalizări lingvistice și care caracterizează expresii acceptate ca făcând parte din limbajul natural (Levine, Meurers 2006).

Pentru fiecare tip sunt definite trăsături specifice sau constrângeri care se adaugă constrângerilor moștenite de la tipurile din care descinde. Semnul este tipul cu cel mai înalt grad de generalitate, conținând informație fonologică (prin trăsătura PHON) și informație sintactico-semantică (prin trăsătura SYNSEM). Semnul poate fi un cuvânt sau o sintagmă. Față de cuvânt, sintagma are o trăsătură în plus, și anume DAUGHTERS (fiice). Această categorie are ca valori o listă cu semnele combinate în sintagmă.

Numeroase treebankuri (mari corpusuri adnotate sintactic în formă arborească) au fost constituite după modelul HPSG, pentru ca apoi să fie transformate în formalismul gramaticilor de dependență, ceea ce conferă un caracter mai riguros analizei sintactice; transformarea se face computațional.

3.3. Modelul gramaticilor de dependență (DG)

Treebankul nostru (UAIC-RoDepTb¹) a fost construit în formalismul gramaticilor de dependență. El are aproape 11 183 de fraze adnotate morfologic și sintactic, în format XML. Este un treebank balansat, adică format din subcorpusuri în toate stilurile limbii.

Acest formalism este simplu și flexibil, cel mai asemănător cu modelul automatelor cu stări finite. Primul teoretician al DG a fost Lucien Tesnière (1959). El afirmă că un sub-arbore poate avea ca regent un verb la un mod personal sau nepersonal (există propoziții infinitive, gerundive). Cuvintele și propozițiile sunt tratate la fel în arbore. Principala axiomă a acestui tip de gramatici este: „Într-un șir, toate elementele, cu excepția unuia singur, sunt subordonate (dependente) față de alte elemente”.

Cum un arbore de dependență are un singur cuvânt rădăcină, grupul nominal subiect va fi subordonat față de predicat, deci structura sintactică nu se divide într-un grup verbal și un grup nominal. Elementele de punctuație sunt tratate

¹ http://nlptools.infoiasi.ro/resources/treebank_corpus.

ca având rol sintactic și subordonate de structurile pe care le disting în cadrul frazei.

Cercetătorul care formulează mai exact axiomele gramaticii de dependență este J. J. Robinson (Robinson 1970). Axioma care interzice intersectarea muchiilor arborelui nu este acceptată în FDG (Functional Dependency Grammar) (Järvinen, Tapanainen 1997), pentru că în limbile naturale intercalarea unor structuri între regent și determinant este un fenomen frecvent, ceea ce are drept consecință intersectarea muchiilor arborelui. Gramaticile funcționale de dependență au următoarele axiome:

1. Elementul primitiv de descriere sintactică este nucleul.
2. Structura sintactică este formată din conexiuni între nuclee.
3. Conexiunea (Tesnière 1959) este o relație funcțională binară între un termen superior (regent) și un termen inferior (dependent).
4. Relația de dependență este ireflexivă, asimetrică, intransitivă.

Gramaticile WG (Word Grammar) (Hudson 1984, 1998, 2007) sunt o variantă a gramaticilor de dependență, care a fost cu succes adaptată și aplicată specificului limbii române (Hristea, Popescu 2003: 230).

Acestea, ca și gramaticile de dependență funcțională (FDG), nu se bazează pe noțiunea de constituent, ci pe relațiile directe existente între cuvinte, privite ca niște relații de dependență. Grupurile sintactice sunt pentru acest tip de gramatici produse secundare ale relațiilor de dependență. Graful obținut trebuie să fie aciclic (Hristea, Popescu 2003: 235).

Comparând un arbore obținut după regulile gramaticilor de constituenți cu unul obținut după regulile gramaticilor de dependență, vom observa că în primul, cuvintele se grupează în unități tot mai mari, aflate în relație de incluziune.

Datorită multiplelor incluziuni, numărul de noduri este mai mare decât numărul de unități lexicale. După cum se poate observa în figura 4, primul arbore, de tip gramatică de constituenți, are 13 noduri, în vreme ce al doilea, de tip gramatică de dependență, are doar 7 noduri.

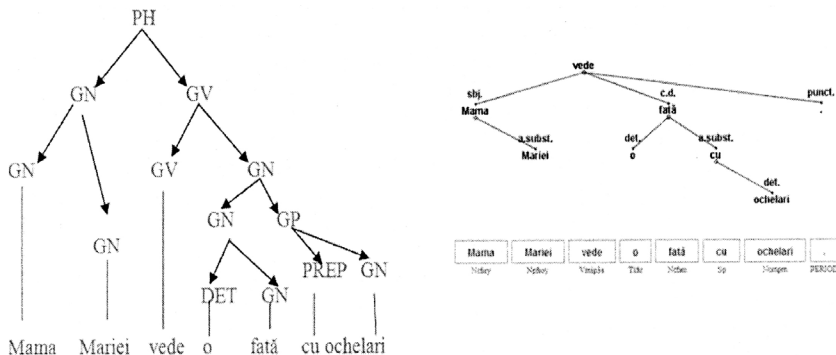

Fig. 4. Comparație între un arbore HPSG și un arbore DG (Perez 2014: 36).

Formalismul gramaticilor de dependență este adoptat de corpusurile a tot mai multe limbi. Arborii sunt memorați de computer în format .XML ca cel din în figura 5. Aceasta prezintă adnotarea, potrivit cu convențiile gramaticii de dependență, în format xml, vizualizat cu ajutorul programului Notepad⁺⁺, a propoziției ai căror arbori apar în figura 4. Forma arborescentă poate fi vizualizată printr-o interfață specială.

```

18902 <sentence id="9211" parser="Rada@pos.s parser" user="Ugla" date="2015-15-23">
18903 <word id="1" form="Mama" lemma="mamă" postag="Ncfcsry" head="3" chunk="" deprel="subj."/>
18904 <word id="2" form="Mariei" lemma="Maria" postag="Ncfsoy" head="1" chunk="" deprel="a.subst."/>
18905 <word id="3" form="vede" lemma="vedea" postag="Vaip3s" head="0" chunk="" deprel="root."/>
18906 <word id="4" form="e" lemma="e" postag="Tifex" head="5" chunk="" deprel="det."/>
18907 <word id="5" form="fată" lemma="fată" postag="Ncfcsn" head="3" chunk="" deprel="c.d."/>
18908 <word id="6" form="cu" lemma="cu" postag="Sp" head="5" chunk="" deprel="a.subst."/>
18909 <word id="7" form="schelaci" lemma="schelac" postag="Ncmprn" head="6" chunk="" deprel="prep."/>
18910 <word id="8" form="." lemma="." postag="PERIOD" head="3" chunk="" deprel="punct."/>
18911 </sentence>

```

Fig. 5. Format XML al propoziției din figura 6, partea dreaptă, vizualizat cu Notepad⁺⁺.

În ciuda extremei simplități, structura unui arbore de dependență conține informații morfosintactice complete, textul fiind în prealabil adnotat morfologic. Câmpul „postag” conține informația despre partea de vorbire (POS = part of speech). De exemplu, „Mama” este Ncfcsry, adică Noun (substantiv) comun, feminin, singular, recte (caz drept, nominativ-acuzativ), iar y codifică faptul că este articulat.

În DG este nevoie de convenții speciale pentru exprimarea coordonării.

O altă problemă greu de soluționat este și aceea a cuvintelor dublu subordonate. Un nume predicativ este subordonat atât de verbul copulativ, cât și de subiect. Ca și gramaticile de constituenți, cele de dependență îl subordonează doar de verbul copulativ.

Ca o trăsătură specifică a limbii române, avem nevoie de un nou tip de relație pentru ca reluarea obiectului direct și indirect prin clitice, obligatorie în limba noastră, să nu fie nici ea considerată ca o încălcare a unicității pozițiilor sintactice de obiect direct și de obiect indirect, impusă de Fillmore.

Soluția găsită a fost aceea de a adnota orice repetare a funcțiilor structurii cu „expl” (expletiv) (etichetă utilizată în toate limbile) și de a subcategoriza această siglă potrivit specificului limbii române: „expl:iobj” și „expl:doj”

În general, gramaticile computaționale nu conțin reguli de transformare și deci nici structuri de suprafață și structuri de adâncime. Nu pentru că informaticienii ar nega existența unor astfel de transformări în competența vorbitorilor, ci din rațiuni practice: Este mai economic să se memoreze structurile activă, pasivă, reflexivă și impersonală ca tipuri diferite de structuri, decât să se proceseze de fiecare dată atât structurile cât și regulile complexe de transformare din una în alta.

După antrenare, adică după ce memorează mii de exemple corect adnotate, programul este capabil să adnoteze automat relațiile sintactice dintr-o propoziție cu oricare dintre aceste structuri, fără să aibă nevoie să aplice reguli de transformare.

4. Concluzii

Putem observa similitudini între teoriile informaticienilor și cele ale lingviștilor. Și unii, și ceilalți ajung la concluzia că propoziția are un unic centru și că pentru orice structură, centrul, regentul, exercită constrângeri asupra subordonaților săi, dintre care unii sunt constituenți obligatorii, alții facultativi.

Dacă ne întoarcem la figura 6, partea stângă seamănă perfect cu o structură întâlnită în cărțile de gramatică teoretică. Deosebirea este aceea că sunt sau pot fi produse de computer, în urma antrenării lui cu un mare număr de structuri similare.

Atât lingviștii cât și informaticienii se străduiesc să construiască sisteme cât mai riguroase și apoi să interpreteze faptele de limbă foarte complexe și variate în cadrul sistemului pe care l-au adoptat. Acest proces este dificil. Pentru a explica situația verbelor dublu tranzitive în limba română, Gabriela Pană Dindelegan introduce funcția sintactică obiect secundar (Pană Dindelegan 1974). Noi introducem în cadrul gramaticii de dependență etichetele expl:doj și expl:iobj pentru a marca faptul că nu este vorba de o altă poziție sintactică, ci de o repetare a altui obiect direct sau indirect.

Faptul că trebuie să aplicăm în computer o anumită normă ne face să o regândim într-un mod mai riguros și să înțelegem mai bine consecințele respectării sau nerespectării ei.

BIBLIOGRAFIE

- Chomsky, Noam, 1957, *Syntactic structures*, The Hague–Paris, Editions Mouton.
- Chomsky, Noam, 1975, *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, The M.I.T. Press.
- Fillmore, Charles J., 1965, *Indirect Object Constructions in English and the Ordering of Transformations*, The Hague, Mouton & Co Publisher.
- Fillmore, Charles J., 1968, “The case for case”, in Bach and Harms (ed.), *Universals in Linguistic Theory*. New York, Holt, Rinehart, and Winston, p. 1–88.
- Fillmore, Charles J., 1975, *Santa Cruz Lectures on Deixis*, Stanford, CSLI Publications.
- Hristea, Florentina, Marian Popescu (ed.), 2003, *Building Awareness in Language Technology*, București, Editura Universității din București, p. 9–34.
- Hudson, R., 1984, *Word Grammar*, Oxford, Basil Blackwell.
- Hudson, R., 1998, *English Grammar*, London, Routledge Publishers.
- Hudson, R., 2007, *Language Networks. The New Word Grammar*, Oxford University Press.
- Ionescu, Emil, 2007, *Gramatici formale cu referire specială la HPSG*, București, Editura Universității din București.
- Jackendoff, Ray, 1977, *X[bar]-Syntax: A study of phrase structure*, Cambridge, Mass., The MIT Press.
- Jackendoff, Ray, 1997, *The Architecture of the Language Faculty*, Cambridge, MA, MIT Press.

- Jackendoff, Ray, 2007, *Language, Consciousness, Culture: Essays on Mental Structure*, Cambridge, MA, MIT Press.
- Jarvinen, Timo, Pasi Tapanainen, 1997, "A non-projective dependency parser", in *Proceedings of the 5th Conference on Applied Natural Language Processing*, Stroudsburg, PA, USA, p. 64–71.
- Kary, Jarkko, 2013, *Automata and Formal Languages*, Course, Turku, University Press, Finland.
- Levine, Robert, Detmar Meurers, 2006, "Head-Driven Phrase Structure Grammar: Linguistic Approach, Formal Foundations, and Computational Realization", in Keith Brown, *Encyclopedia of Language and Linguistics* (second edition ed.), Oxford, Elsevier.
- Lyons, John, 1995, *Introducere în lingvistica teoretică*, București, Editura Științifică.
- Nicolae, Alexandru, 2010, „Dinamica terminologiei sintactice românești moderne”, în Angela Bidu-Vrânceanu (ed.), 2010, *Terminologie și terminologii*, București, Editura Universității din București, p. 99–111.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 1974, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Perez, Cenal-Augusto, 2014, *Linguistic Resources for Natural Language Processing*, PhD thesis, Al. I. Cuza University, Iași.
- Pollard, Carl, Ivan Sag, 1994, *Head-Driven Phrase Structure Grammar*, Chicago – Stanford, Chicago Press and CSLI Publishers.
- Robinson, J. J., 1970, "Dependency Structures and Transformational Rules", in *Language*, 46, p. 259–285.
- Tesnière, Lucien, 1959, *Elements of structural syntax*, Editions Klincksieck; *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, Klincksieck, 1966.
- Trandabăț, Diana, 2015 *Computational lexicography, morphology and syntax* (Course), Academic year 2014–2015 [<http://profs.info.uaic.ro/~dtrandabat/>].
- Vasiliu, Emanuel, Sanda Golopenția-Eretescu, 1969, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, Editura Academiei; trad. engl. *The Transformational Syntax of Romanian*, Haga, Mouton, 1972.
- Vasiliu, Emanuel, 1970, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, București, Editura Academiei.
- Vasiliu, Emanuel, 1978, *Preliminarii logice la semantica frazei*, București, Editura Științifică.
- Vasiliu, Emanuel, 1984, *Sens, adevăr analitic, cunoaștere*, București, Editura Științifică.

Cătălina MĂRĂNDUC
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Cenal Augusto PEREZ
Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

THE SO-CALLED *REACTION OBJECT CONSTRUCTION*: REACTION OR CO-PREDICATION?

LA COSIDDETTA *REACTION OBJECT CONSTRUCTION*: REAZIONE O COPREDICAZIONE?

(*Riassunto*)

Malgrado il numero relativamente esiguo di occorrenze, il costrutto inglese esemplificabile con *Downes smiled agreement* o *People hummed their consent* si rivela produttivo. Questo tipo proposizionale ha suscitato interesse perché verbi intransitivi come *smile* si combinano con nomi post-verbali (NPV) che sembrano oggetti diretti. Il lavoro intende mostrare che l'etichetta maggiormente usata, 'Reaction Object Construction' (Levin 1993), è fuorviante sintatticamente e semanticamente in ciò che riguarda il ruolo del NPV, giacché questo non ha le proprietà di un oggetto diretto e non comporta necessariamente una reazione. Si mostra in particolare che il NPV svolge un ruolo predicativo comparabile al NPV di una *light verb construction*.

La ricerca si basa su un *corpus* consultato manualmente che rivela tre importanti proprietà della costruzione: (a) l'esclusione di determinanti definiti per NPV; (b) la coreferenza obbligatoria tra il soggetto e l'eventuale aggettivo possessivo di NPV; (c) le correlazioni parafrastiche tra aggettivo e avverbio che danno luogo a implicazioni logiche (*entailments*). Tali proprietà suggeriscono che NPV svolge il ruolo di predicato, il cui soggetto viene condiviso dal verbo inergativo (*equi-subject*). Il referente del soggetto fa uso di una parte del corpo e/o produce un suono.

Parole chiave: nomi predicativi, restrizioni sui determinanti, correlazioni aggettivi-avverbi, entailment, equi-subject.

1. Introduction

This paper deals with a clause type of English, exemplified in (1a), whose surface structure may be represented as in (1b) (NP₁ = [+ human] subject, V = verb, NP₂ = post-verbal noun phrase):

- (1) a. Lewis shrugged a reluctant consent (III, 242)
 b. NP₁ V NP₂

The word order in (1b) also being that of an ordinary transitive sentence in English, one might consider (1a) transitive as well, thus with *a reluctant consent* as a direct object licensed by a transitive variant of a typically intransitive verb (an analysis purported by e.g. Aue-Apaikul 2006 and Martínez-Vázquez 2014a). Is this view correct?

In section 2 and 3 we show that NP₂ fails a number of tests for ordinary direct objects and that this is due to the predicative function the post-verbal noun (PVN) fulfills, which is comparable, though not identical, to the role a noun predicate plays in e.g. *He gave a reluctant consent*, a support verb construction. In section 4 we will turn to Levin's label (1993: 97–98), i.e. "Reaction Object Construction"¹, in order to show that certain assumptions and assertions in her succinct description actually misrepresent the clause type. Section 5 draws the conclusions. Only for convenience will we keep referring to the clause type with the acronym ROC.

Our analysis is based on a small corpus built with the occurrences found in the 13 Inspector Morse novels by Colin Dexter (about 4,400 pages consulted manually)². Overall, 48 occurrences were traced, with the following verbs: *blow*, *grin*, *growl*, *kiss*, *laugh*, *nod*, *shrug*, *smile*, and *wave*. The lion's share belongs to *nod* (37 occurrences). Despite its size, the corpus³ reveals key features of the construction and a peculiarity of the author's idiolect.

2. Is NP₂ an ordinary direct object?

In its minimal shape, the construction in (1) surfaces as a three-word sentence, in that a zero article for NP₂ is possible, as in (2):

- (2) Morse nodded agreement (V, 237)

Many other combinations are found: the post-verbal noun (henceforth PVN) can take a possessive adjective, as in (3), an indefinite article, as in (4), a restrictive modifier, as in (5), as well as certain combinations of the above possibilities, as in (1) and (6):

¹ Levin actually uses the plural: "Reaction object constructions" (1993: 98).

² The volumes were first published by Macmillan and then republished by Pan Books. The examples drawn from the volumes are followed by two figures, as in (1a): the Roman numeral indicates the volume number, whilst the Arabic numeral provides the page number.

³ The other corpus-based work we have knowledge of is Martínez-Vázquez (2014b) (3,000 occurrences).

- (3) Morse nodded his agreement (I, 265)
- (4) The Senior [...] nodded a greeting (XII, 15)
- (5) [T]he Dean nodded reluctant assent (III, 7)
- (6) Morse nodded a friendly greeting (III, 54)

The PVN can also occur with a prepositional phrase (PP), as shown below:

- (7) He waited a little, nodding his sympathy to a woman (IX, 131)¹
- (8) The surgeon smiled a sour acknowledgement of the point (VII, 80)

The behavior of *agreement*, *greeting*, *assent*, *sympathy*, and *acknowledgement* in (3) to (8) is evidence that the PVN heads a noun phrase (NP₂). However, does NP₂ work as an ordinary direct object? That is, is NP₂ an argument licensed by a transitive verb (as opposed to PVNs unlicensed by the support verb in sentences such as *The defendant made a confession* and *She gave a smile*)? The literature shows contrasting data. Levin claims that the ROC does not have a passive counterpart (**A cheerful welcome was beamed by Sandra*, 1993: 98), as do e.g. Huddleston and Pullum (**Her assent was smiled*, 2002: 305). Other researchers provide examples of passives, often attested ones, as in (9) (from Kogusuri 2009: 35, author's italics):

(9) “You got a smoke?” the young black man asks the older white man who is pulling hard on a cigarette. “This is all I got.” “How about a drag?” Without hesitation it’s handed over. *Thanks are nodded*.

(*Newspaper of the Catholic Archdiocese of Atlanta, Local News Archive*)

Compared with the behavior of ordinary direct objects, the PVNs in the corpus behave differently for a number of reasons: (a) they are never pronouns (**He nodded it*)²; they never head a relative clause; (c) they never occur in negative or interrogative sentences, (d) NP₂ is never the target of a wh-question (**What did he smile / nod?*), and (e) NP₂ is not topicalized (no occurrences such as *Agreement, he nodded*). This amounts to saying that, syntactically, NP₂ is to a large extent inert.

¹ The verb *nod* can also license an indirect object, as in *He nodded to me in a friendly way*. The PP *to a woman* in (7), or that in *[t]he Chief[...] nodded a perfunctory greeting to the two detectives* (IX, 235), could either be licensed by the verb, by the PVN, or by both.

² Worthy of mention is the fact that other unselected PVNs can pronominalize: *She nodded us into the room, He drove me crazy*.

3. The post-verbal noun as a noun predicate

This section will provide three pieces of evidence to support an analysis which sees the PVN as a noun predicate. The subsections 3.1 to 3.3 concisely illustrate the facts, which are then interpreted in 3.4.

3.1 The determiners of the PVN

Table 1 illustrates the distribution of the determiners occurring with the PVN in the corpus:

	Occurrences	Percentages
Possessive adjective	20	43%
Indefinite article	18	38%
Zero article	9	19%
Definite determiner	-	-

Table 1: Determiners for the PVN in the corpus

These results suggest at least two reasons to differentiate NP₂ from ordinary direct objects. The first comes from the absence of definite determiners (e.g. *the / this / that*), a constraint one would not expect if NP₂ were an argument of the verb¹. The second has to do with the zero article, which in ordinary transitive sentences normally occurs with nouns that are singular and uncountable. The noun *agreement*, the uses of which oscillate between the two values of the feature [\pm concrete], can occur as a [+ count] noun, inasmuch as it can take the indefinite article and be plural. On the other hand, in the corpus *agreement* also occurs with a zero determiner, as in (2)², and invariably is [- concrete].

3.2 Obligatory coreference (Equi subject)

A prominent feature of the construction was first noticed by Ross (1970: 266): “the possessive pronoun modifying the abstract noun in the object must refer back to the subject (cf. **Tom frowned Ann’s / my displeasure*)”. Put differently, if the PVN is preceded by a possessive adjective (which Ross calls “possessive pronoun”), this must share number, gender, and person with NP₁, as the indexes in (10) illustrate. The lack of agreement for any of these features gives rise to unacceptable sentences, as in (11):

¹ According to Kogusuri (2009: 35): “R[ea]ctionO[b]ject[s] cannot co-occur with a definite article”. The author draws the conclusion that the sentence *He roared the command* (Huddleston and Pullum 2002: 305), does not exemplify the ROC. On the other hand, sentences such as *Tom roared his displeasure* (Ross 1970: 267) seem to share the structure in (1).

² In the corpus, the noun *agreement* also takes the indefinite article (*Lewis was about to nod a partial agreement*, XII, 250), as it also does in *reach (an) agreement*, another context in which the PVN is susceptible to being analyzed as a noun predicate.

- (10) [H]er [...] passengers_i laughed their_{i/*j} light-hearted approval (IX, 18)
 (11) *He nodded her agreement

3.3 Adjective-adverb correlations

To the best of our knowledge, semantic equivalences such as the following ones have passed unnoticed:

- (12) Lewis shrugged a reluctant consent (III, 242)
 (13) Lewis reluctantly consented [to something]
- (14) [A] few heads nodded a fairly vigorous assent (III, 2)
 (15) A few heads assented fairly vigorously
- (16) Dickson [...] stepped forward to greet the Chief Inspector [...] Morse
 nodded a friendly greeting (III, 54)
 (17) Morse greeted [Dickson] friendly
- (18) Morse nodded a feeble acquiescence (IV, 89)
 (19) Morse feebly acquiesced
- (20) The surgeon smiled a sour acknowledgement of the point (VII, 80)
 (21) The surgeon sourly acknowledged the point
- (22) Morse nodded his full appreciation of the situation (VIII, 18)
 (23) Morse fully appreciated the situation

In each of the above pairs, the first sentence contains an adjective modifying the PVN, whereas the second contains the corresponding adverb. Regularly, the first sentence entails the second one (in (16) and (17) adjective and adverb do not differ). For instance, if (12) is true, then (13) must also be true.

3.4 The PVN fulfills a predicative role

The subsections above highlight three characteristics which form a coherent pattern. The first relates to determiners: the PVN never combines with a definite determiner and can be bare. The second concerns possessive adjectives: if such an adjective occurs, it must share number, gender, and person with the subject. The third has to do with adjectives working as restrictive modifiers. The PVN may be endowed with a morphologically related verb (e.g. *agreement* / *agree*, *greeting* / *greet*) and the adjective with a morphologically related adverb (e.g. *involuntary* / *involuntarily*, *full* / *fully*). If this is the case, a sentence built with the related verb (licensing the same subject) and the related adjective enters an

entailment pattern¹, as in the pair *Lewis [...] had nodded an almost involuntary agreement* (II, 292) / *Lewis almost involuntarily agreed*.

Significantly, these properties also belong to support verb constructions such as *She gave a smile*. Let us examine each of them in detail.

Constraints on definite determiners is what one finds when the noun functions as the predicate of certain support verb constructions (see Mirto 2007, 2011 in relation to cognate and reaction objects). According to e.g. Brinton (1996: 187), the noun of a support verb construction “is normally preceded by an indefinite article” (cf. *have a think about it* vs. **have the think about it*, and %*She gave the smile*, with the percentage sign signaling the less frequent use of the definite article if compared to the indefinite article²). Huddleston and Pullum (2002: 191) express the same idea: “The most usual determiner with light verbs is the indefinite article”. Moltmann (1989: 301) discusses the so-called “indefiniteness effect” in English, which prevents the noun predicate of a copular construction from taking the definite determiner *every*: **John is every man* (in de Swart 2007: 93). Indeed, in the corpus *every* is not found with the PVN and its occurrence seems unlikely (*??He nodded every agreement*). What follows is that there is good ground to analyze the PVN, and thus NP₂, as a noun predicate.

Constraints on the possessive adjective are a commonplace in investigations on support verb constructions. In e.g. sentences such as *John took his leave*, *They made their decision* or *He made his exit*, the possessive adjective must share the features of the subject, (cf. **John took her leave*, **They made our decision*, **He made her exit*)³. This equals the constraint found in the so-called ROC (*Morse nodded his gratitude* [X, 45] vs. **Morse nodded her gratitude*). Also notice that the same noun yields parallel outcomes in *We nodded our* (**their*) *assent* and *We gave our* (**their*) *assent*⁴.

¹ The entailment pattern holds even without an adjective: [*H*]e grinned acknowledgement (IX, 221) entails *He acknowledged* [*something*].

² In a support verb clause such as *She gave a smile*, a definite determiner for the PVN generally co-occurs with a modification, e.g. by a relative clause (%*She gave the smile* vs. *She gave the smile I got used to*). From this viewpoint, in the corpus the PVN appears even more constrained, given that definite determiners and relative clauses do not occur.

³ This property distinguishes the construction in (1) from that of *She broke her leg* (cf. Kogusuri 2009: 49), in which there is no obligatory agreement: *They broke her leg*. In this regard, sentences such as *He nodded his head* or *She shrugged her shoulders* align with (1) (**He nodded her head*). Also, notice that with body parts the zero article is disallowed (**She broke leg*).

⁴ This constraint excludes sentences such as *Wolfgang inhales their disappointment*, which Martínez-Vázquez (2014b: 180) provides as an example of the construction in (1).

Finally, certain correlations between adjective and adverb are also a well-known characteristic of support verb constructions in English (e.g. *She gave a charming smile – She smiled charmingly; The project made rapid progress – The project progressed rapidly*, see Cattel 1984: 7–14).

4. Reaction or no reaction?

According to Levin, the PVNs “express a reaction” (1993: 98). To our knowledge, Martínez-Vázquez is the only one who noticed that: “The object does not necessarily imply a reaction” (2014b: 176)¹. Notice that a reaction implies an action, to which it is a response. PVNs such as *acquiescence* and *consent* can be easily considered reactions, but other PVNs raise problems. In the scenario the sentences below evoke, for instance, the referents of the subjects might well act first, which means that the greetings the PVNs convey are not reactions:

- (24) Morse [...] nodded “Hello” to a nice-looking secretary (IV, 121)
 (25) [H]e smiled a cautious greeting (IX, 119)

Levin also claims that the reaction object expresses “an emotion or disposition” (1993: 98). These terms appear too inclusive. In discussing the nature of the PVN in e.g. *Tom scowled his displeasure*, Ross writes (1970: 267): “Other abstract nouns which cannot appear in this construction are: *recklessness, prejudice, greed, hope, kindness*, and many more”. Such nouns appear to imply emotions or dispositions. It follows that the notion ‘reaction’, even as a result from emotions or dispositions, is not relevant to get hold of the core characteristics of the clause type.

The difficulties of such semantic characterizations also emerge from the following comparison:

- (26) Morse had nodded a polite “good evening” (II, 16)
 (27) [S]he [= Mrs. Seth] acknowledged a few muted “good mornings”
 (III, 254)

Both the PVNs of these sentences are greetings, but the two sentences differ greatly in structure: only (26) is an instance of the so-called ROC. In (26), the greeter can only be the referent of the subject, and he who greets is also he who nods, whilst in (27) this cannot be the case because it is not Mrs. Seth who conveys a few muted ‘good mornings’. That is, the role the PVN fulfills in the clause depends on the verb it combines with. This is made overt

¹ As Levin 1993, Huddleston and Pullum 2002, Ross 1970, and others, also Martínez Vázquez, calls NP₂ an object, though she calls it an “expressive object” (Martínez-Vázquez 2014b).

by the genitive in (28), inasmuch as the acknowledgement and the gesture are performed by distinct persons, i.e. Lewis and Morse respectively:

(28) Lewis acknowledged Morse's gesture of recognition (VII, 52)

Summing up, a semantic analysis of the PVN as implying a reaction proves problematic. It also seems too vague: in *I nodded yes* (from the Collins Cobuild English Language Dictionary) is "yes" an emotion or a disposition? Also notice that such notions as reactions, emotions, or dispositions impinge on pragmatic aspects which are usually unnecessary for a morpho-syntactic analysis.

5. Concluding remarks

The proposed analysis suggests a few remarks on Levin's comments (136 words overall) which can effectively serve as a conclusion to this work. The relevant part is repeated below (1993: 98):

Certain intransitive verbs – particularly verbs of manner of speaking and verbs of gestures and signs – take nonsubcategorized objects that express a reaction (an emotion or disposition) [...] When these verbs take such objects they take on an extended sense which might be paraphrased "express (a reaction by) V-ing", where "V" is the basic sense of the verb. For instance, *She mumbled her adoration* can be paraphrased as "She expressed/signalled her adoration by mumbling" (Levin 1993: 98).

First, consider the "nonsubcategorized objects". In the light of misconstrued sentences such as **He nodded it* and **What did he nod?* (see section 2), the lack of subcategorization is evident. However, in our account it is so because the PVN is a noun predicate at clause level, as happens e.g. in *Mary gave / laughed / nodded her approval*. These clauses share the predication by *approval*, but differ in the verb: *give* does not relicense *Mary*, whilst *laugh* and *nod* do (Mirto 2007, 2011). This makes reversible Levin's assertions "intransitive verbs *take* nonsubcategorized objects" and "these verbs *take* such objects" (our emphasis). In our account, the opposite is true: the predicative PVN first licenses one or two arguments, and then selects a verb with which it must combine, thus giving rise to a multiword expression.

Second, dubious appears the verb's "extended sense", as opposed to the basic sense in "V-ing". This is best seen in connection with the paraphrase the author proposes¹, i.e. *mumble adoration* = *express adoration by mumbling*. The construction in (1) conflates two predications, nominal and verbal, into a

¹ Analogous to those found in dictionaries: "To express with a grin: *I grinned my approval*", "To express with a smile: *Grandmother smiled her consent*" (The Free Dictionary, online).

single clause¹. What Levin's paraphrase does is allocate the two predicates in distinct clauses: *adoration*, the nominal one, occurs in the main clause as the direct object of *express*, whilst *mumble*, the verbal one, is rendered as a gerund in the subordinate clause. The paraphrase works perfectly, but the "extended sense" germinates seeds of doubt. For example, depending on the elements the verb *nod* combines with, the meaning it contributes either encloses information passed to another participant, as in *Morse nodded to him to follow her*, or does not, as in *He nodded off while she was speaking to him*. In e.g. (6), *Morse nodded a friendly greeting*, the union of the nominal predication and the verbal one does yield the transmission of information, which coincides with the abstract content of the PVN, regardless of whether the second participant is overt. In (6) Morse is a >nodder< just as he is in *Morse nodded to him to follow her* and there is therefore no reason to envisage an extended sense.

Third, the semantic basis of the label "Reaction Object Construction", used almost invariably uncritically, makes it inadequate, also in relation to the type of verb. Levin distinguishes three classes: verbs of nonverbal expression, wink verbs (9 verbs, among which *nod*), and verbs of manner of speaking. Thanks to sentences such as *He puffed relief* and *Kip sighed his pleasure*, Martínez-Vázquez (2014b) shows that the third class is problematic, since *puff* and *sigh* can hardly be considered as manner of *speaking* verbs. A two-class distinction, with verbs involving either a body move or a body sound, is to be preferred (see Mirto 2007: 125, Martínez-Vázquez 2014b: 189). Both moves and sounds are used as a manner of communicating, a semantic trait the construction always conveys. Interestingly, in our corpus the second class is found only once (*Morse growled his discomfiture down the phone*, VI, 111), an exclusion that contours the author's idiolect.

The diagnostics in section 3 suggest that a key feature of the construction is the predicative nature of the PVN, which alone simultaneously accounts for the constraints on definite determiners and on possessive adjectives, as well as for the correlations between adjectives and adverbs and for the entailment patterns. Last, let us revert to the question raised in the introduction: at no point is the PVN an argument of the verb, which is not a transitivized intransitive. As happens to the noun predicate of a support verb construction, with unmarked word order NP₂ can only linearize post-verbally.

REFERENCES

Aue-Apaikul, Panida, 2006, *Transitivized intransitives in English: Syntactic, semantic and constructional issues*, Ph.D. dissertation, University of Wisconsin-Madison.

¹ A comparable type in French is named "fusion" by Gross (1981: 45–48).

- Brinton, Laurel J., 1996, „Attitudes toward increasing segmentalization: Complex and phrasal verbs in English”, *Journal of English Linguistics*, 24, nr. 3, p. 186–205.
- Cattel, Ray, 1984, *Composite Predicates in English*, (*Syntax and Semantics*, Vol. 17), Sydney/New York/London, Academic Press.
- de Swart, Peter, 2007, *Cross-linguistic Variation in Object Marking*, Ph.D. dissertation, Radboud University Nijmegen, Netherlands Graduate School of Linguistics, LOT Publications.
- Gross, Maurice, 1981, „Les bases empiriques de la notion de prédicat sémantique”, *Langages*, nr. 63, p. 7–52.
- Huddleston, Rodney and Geoffrey K. Pullum, 2002, *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Kogusuri, Tetsuya, 2009, „The syntax and semantics of Reaction Object Constructions in English”, *Tsukuba English Studies*, nr. 28, p. 33–53.
- Levin, Beth, 1993, *English Verb Classes and Alternations: A preliminary investigation*, Chicago and London, The University of Chicago Press.
- Martínez-Vázquez, Montserrat, 2014a, „Reaction object constructions in English and Spanish”, *ES. Revista de filología inglesa*, nr. 35, p. 193–217.
- Martínez-Vázquez, Montserrat, 2014b, „Expressive object constructions in English”, *Revista canaria de estudios ingleses*, nr. 69, p. 175–190.
- Mirto, Ignazio M., 2007, „Dream a little dream of me: Cognate predicates in English”, in Camugli, C., M. Constant and A. Dister (eds.), *Actes du 26e Colloque International de Lexique-Grammaire*, Bonifacio, 2–6 October, p. 121–128.
- Mirto, Ignazio M., 2011, „Oggetti interni e reaction objects come nomi predicativi di costrutti a verbo supporto”, *Écho des Études Romanes*, nr. 7, 1, p. 21–47.
- Moltmann, Friederike, 1989, „Nominal and clausal event predicates”, in Wiltshire C., R. Graczyk, and B. Music (eds.), *Papers from the 25th Annual Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, Part One. The General Session, Chicago, Chicago Linguistic Society, p. 300–314.
- Ross, John R., 1970, „On Declarative Sentences”, in Jacobs, R. A. and P. S. Rosenbaum (eds.), *Readings in English Transformational Grammar*, Waltham, Mass., Ginn and Company, p. 222–272.

Ignazio Mauro MIRTO
Università di Palermo, Italia
ignaziomauro.mirto@unipa.it

MORFOLOGIE ȘI SINTAXĂ

CONSTRUCȚIILE MODALE ALE VERBULUI *A FI*

THE MODAL CONSTRUCTIONS OF THE VERB *FI* ‘BE’

(Abstract)

This paper describes an inventory of the patterns in which the verb *fi* ‘be’ functions as a modal verb, expressing either deontic (obligation) or dynamic (volition) modality. We associate the deontic meaning with the raising verb status and the dynamic one with the control verb status of the verb *fi*. In both situations, the common feature is that *fi* has a *small clause* as its complement. We try to exploit this feature further in order to get a unified approach for all the *fi*-types (copulative, auxiliary or modal).

Keywords: modal *be*, raising verb, control verb, small clause, dative subject.

1. Introducere

Acest studiu tratează structurile cu două verbe în care primul verb, *a fi*, are un înțeles modal într-o plajă largă, pornind de la obligație, posibilitate sau permisiune până la voliție, capabilitate sau non-voliție (teamă sau grijă)¹. Al doilea verb, complementul lui *a fi*, poate apărea la diferite moduri: infinitiv, conjunctiv sau supin, după cum reiese din următoarele exemple²:

- *fi* + infinitiv:
- (1) *Nu mi-a fost a vedea ceva mai frumos.*
- *fi* + conjunctiv:
- (2) *Așa a fost să fie.*
- *fi* + supin:

¹ Problemele discutate aici sunt prezentate cu mai multe detalii și în lucrarea noastră „A fi ‘be’ as a modal verb in Romanian”, în Michael L. Kotin, Richard J. Whitt (eds), *To be or not to be? The Verbum Substantivum from Synchronic, Diachronic and Typological Perspectives*, Cambridge Scholars Publishing, 2015.

² Majoritatea exemplelor din acest articol sunt luate din Dicționarul Limbii Române (DLR 2010), care adună cuvinte și sensuri din scrierile secolelor 14–20.

(3) *Îmi este de cântat.*

Exemplele de mai sus arată că modalul *a fi* nu este doar un verb de ridicare cum sunt și celelalte modale, ca în (1) și (2), ci poate fi și verb de control, ca în (3). De-a lungul timpului, limba română și-a întărit structurile cu modalul *a fi* ca verb de control (având propriul său subiect referențial în dativ) pentru a exprima o stare umană psihologică.

Structurile modale analizate aici ilustrează cel mai bine faptul că *a fi* subcategorizează pentru o propoziție redusă, engl. *small clause*, abreviată de aici înainte cu SC (adică o propoziție cu predicat verbal la mod nepersonal sau cu predicat non-verbal). În cazul de față, SC constă dintr-un predicat non-finit și un subiect, care fie este preluat de *fi* (prin ridicare), fie este partajat cu *fi* (prin control). Astfel exploatăm ideea că *fi* cere un complement SC extinzând-o și la alte tipuri de *fi* (copulativ, (semi)-auxiliar și chiar existențial) pentru a obține o abordare unificată. De pildă, *fi* copulativ are, de asemenea, un complement SC, datorită faptului că odată ce o categorie non-verbală apare ca predicat, el dobândește proprietatea de a subcategoriza pentru un subiect (înțeles în sens larg ca subiect al predicăției), după cum observă Augustinova (2006: 17). Acest lucru este vizibil în fenomenul de omisiune a verbului *a fi* din limbile slave, unde un predicat non-verbal și subiectul său formează o propoziție cu înțeles de sine-stătător, care poate deveni complementul SC al verbului copulativ. Acest fapt determină o mutare de accent al analizei de la verbul *a fi* către SC. În realitate, ceea ce este central ca predicăție cu semnificație este SC, în timp ce *a fi* este doar un fel de operator de finitudine.

Potrivit clasificării lui Palmer (2001) privind modalitățile de eveniment, verbul *to be* poate exprima o modalitate deontică sau una dinamică. Modalitatea deontică se referă la factori externi care condiționează individualul relevant exprimând obligație, posibilitate, permisiune etc. Cea dinamică, în schimb, se referă la factori interni, exprimând voința individualului relevant sau abilitatea acestuia de a face ceva. În ceea ce urmează vom diviza prezentarea tiparelor modale ale lui *a fi* potrivit acestei distincții, asociind semnificația deontică cu statutul său de verb de ridicare (în secțiunea 2) și semnificația dinamică cu statutul de verb de control (în secțiunea 3). În secțiunea 4 propunem o abordare unificată a verbului *a fi* și încheiem cu concluzii.

2. Tipare cu *a fi* ca verb de ridicare

Verbul modal de ridicare *a fi* exprimă o condiție externă asupra unei entități sau fapt. Aceasta poate fi o (pre)destinare, un soroc, o constrângere (fizică sau morală), o posibilitate etc. De multe ori nu se poate stabili exact care dintre aceste semnificații predomină într-un anumit context.

Tiparele prezentate aici sunt caracterizate prin două aspecte: prin trăsăturile morfosintactice ale verbului *a fi* și prin trăsăturile morfosintactice ale

complementului său verbal (Verb), după cum se vede în Tabelul 1. Aproape orice combinație dintre cele două părți este posibilă.

<i>A fi</i>		Verb	
a.	impersonal	1.	infinitiv
b.	Dativ + fi.3sg.	2.	conjunctiv
c.	personal	3.	<i>de supin</i>

Tabelul 1. Trăsăturile lui *a fi* și ale complementului său verbal

Trăsătura „Dativ + fi. 3sg.” are semnificația că *a fi* apare doar la persoana a treia singular, având un complement nominal (de fapt subiectul) în dativ.

Pentru simplificare, numerotăm în continuare tiparele după trăsăturile morfosintactice ale Verbului (cu itemii 1, 2 și 3), iar în interiorul fiecărui item, dăm trei exemple (notate cu a, b și c) pentru fiecare variantă morfosintactică a lui *a fi* (v. Tabelul 1).

1. **Fi + infinitiv.** Acest tipar este înregistrat din secolul 16, inițial în literatura religioasă tradusă din slavonă.

- (4) a. *De aciasta nu iaste a se miera.*
 b. *Caută ce-mi fu a păși.*
 c. ... *sămânța ce este a se semăna.*

În zilele noastre, exemple similare se găsesc doar în literatura bisericească și în scrierile cu iz arhaic.

2. **Fi + conjunctiv.** Acest tipar se găsește din secolul 16 până în secolul 19.

- (5) a. *Unde easte împăratul Iudeilor să nască.*
 b. *Pre Dumnezău, cui are hi să-l slujească, ei-l pierd.*
 c. *Bietul Nicolai era să rămâie acasă...*

În româna modernă, această structură este folosită doar în contexte foarte speciale, dar destul de frecvente:

– în propozițiile condiționale care exprimă o eventualitate: *Dacă/Când va fi să pleci anunță-mă.* În limba vorbită există, de asemenea, idiomul *dacă este* (pentru *dacă este să fie* sau *dacă este cazul*): *Dacă este, vorbim.*

– la indicativul imperfect al lui *a fi* pentru a exprima iminența unui eveniment: *Era să cad.*

– în propozițiile interogativ-relative care sugerează o incertitudine: *Cu cine era să dansez?* sau *Nu știu când va fi să te mai văd.*

– în idiomul *așa a fost să fie.*

3. **Fi + de supin.** Structura cu supin este cunoscută din secolul 17 și încă apare în româna contemporană. Semnificația sa veche este „este timpul să/

este cazul să”, unde verbul *a fi* funcționează ca un verb existențial, după cum se menționează în DLR (2010). În același timp, forma verbală „*de supin*” semnifică o obligație sau o necesitate, care este transferată asupra întregii structuri (inclusiv lui *a fi*). Din acest motiv, DLR înregistrează exemplul (6) de două ori, atât pentru ipostaza existențială, cât și pentru cea modală a lui *a fi*. Acest lucru subliniază limita foarte fină dintre cele două semnificații ale acestui verb.

- (6) a. *Când a fost de sărutat, Ea m-a pus la frământat.*
 b. –
 c. *Aceste lucruri sunt de reparat.*

În româna modernă, sunt folosite ambele structuri, din (6)a și (6)c.

Absența exemplului (6)b marchează faptul că structura cu „Dativ + fi. 3sg. + *de supin*” nu este înregistrată cu semnificație deontică, ci doar cu una dinamică. Trebuie menționat că de-a lungul timpului, structurile „Dativ + fi. 3sg. + infinitiv/conjunctiv/supin” s-au specializat pentru exprimarea modalității dinamice, ceea ce a obligat verbul *a fi* să devină verb de control, după cum se va vedea în secțiunea următoare.

3. Tipare cu *a fi* ca verb de control

Întărirea caracterului de verb de control al lui *a fi* în construcțiile cu dativ a fost probabil favorizată de structurile vechi de tipul *mi-e foame*, *mi-e milă* sau *mi-e de tine*, în care în locul Verbului apare un nominal. În acestea, potrivit lui Cornilescu (2009), dativul are rolul semantic de Experimentator și este subiectul predicatului exprimat de nominal (e.g. *foame*, *milă*), împreună cu care dativul formează o SC. Cornilescu extinde analiza la construcții în care nominalul este înlocuit de un verb non-finit, ca în (7) și (8) sau de o propoziție întreagă, ca în (9) și (10). Toate aceste construcții au în comun faptul că Dativul exprimă o atitudine modală față de conținutul complementului propozițional (teamă, sentiment, afinitate etc.), iar verbul *a fi* a devenit un verb de atitudine propozițională (Cornilescu 2009: 212).

Diferite structuri s-au specializat pentru diferite atitudini propoziționale. Pentru exprimarea dorinței, sunt folosite următoarele două tipare:

i) **Dativ + *a fi* + infinitiv**. Această structură este veche, datând din secolul 17.

- (7) ... *a căsca nu le-ar fi fost.*

ii) **Dativ + *a fi* + *de supin***. Aceasta pare să fie mai recentă, abia din secolul 19.

- (8) *Dacă nu ți-a fost de cumpărat...*

Pentru a exprima grijă sau teamă se folosesc următoarele structuri, cu complemente propoziționale, datând și ele din secolul 19:

i) **Dativ + *a fi* + conjunctiv negativ.**

- (9) a. ... *mi-e să nu poticnesc.*
b. *Mi-e să nu plece toți.*

ii) **Dativ + *a fi* + *că*...**

- (10) a. *Mi-e că mă ard.*
b. ... *mi-e că te-i supăra.*

Când Dativ + *a fi* exprimă o îndemânare sau o abilitate, se adaugă un adverb de mod (cele mai utilizate fiind *ușor* sau *greu*) și un complement verbal la conjunctiv:

Dativ + *a fi* + *ușor/greu* + conjunctiv.

- (11) a. *Mi-e ușor să cânt.*
b. *Lui Ion îi era greu să plece.*

Cornilescu (2009: 211–212) consideră că în toate aceste structuri *a fi* declanșează ceea ce autoarea numește Dative Raising¹. Cu alte cuvinte, *a fi* are o SC ca unic complement, al cărui subiect Experimentator în dativ este ridicat de *a fi*. Totuși, noi pledăm pentru tratarea lui *a fi* ca verb de control. Aceasta înseamnă că pe lângă complementul SC, *a fi* are propriul său subiect în dativ, căruia îi atribuie rolul de Experimentator. De altminteri, *a fi* prezintă mai multe trăsături specifice verbelor de control. Să considerăm exemplul din (12):

- (12) *Lui Ion îi este a-i vizita pe părinți.*

În primul rând, *a fi* are un complement SC și propriul său subiect argumental, pe care îl partajează cu verbul *a vizita*, a se vedea indexul *i* din (13)a. Astfel subiectului îi sunt asociate roluri semantice diferite (Experimentator / Agent) de la fiecare dintre cele două verbe. Abordarea din Cornilescu (2009) nu poate da seama de această dublă atribuire de rol semantic. În al doilea rând, *a fi* are întotdeauna subiect personal (animat) în dativ, care nu poate fi omis – (13)b. Subiectul este exprimat obligatoriu de un clitic în dativ, în timp ce grupul nominal corespunzător îl poate dubla în mod opțional – (13)c. În final,

¹ "The Dative originates as the subject of the small clause complement of *fi* and ends up in the Spec, TP position of the mai clause" (Cornilescu 2009:199).

pasivizarea poate schimba semnificativ semnificația: (12) poate fi adevărată în circumstanțe în care (13)d ar fi falsă.

- (13) a. *Lui Ion*ⁱ_{Subiect.EXPERIMENTATOR} *îi este* [_{SC} *e*ⁱ_{Subiect.AGENT} *a-i vizita pe părinți*]_{Complement}
 b. **Este a-i vizita pe părinți.*
 c. *(Lui Ion) *(îi) este a-i vizita pe părinți.*
 d. *Părinților le este a fi vizitați de Ion.*

În ceea ce urmează, lăsăm deoparte distincția ridicare/control deoarece nu este relevantă dintr-un anumit punct de vedere structural¹. Ceea ce este comun și important pentru analiza noastră este că *a fi* subcategorizează pentru o *small clause*. În secțiunea următoare încercăm să exploatăm această trăsătură și să arătăm că ea permite un taratament unificat a lui *a fi* (pentru *a fi* copulativ, auxiliar, modal și chiar existențial, ca și pentru omiterea lui).

4. Aspecte ale unei abordări unitare

În unele structuri, verbul *a fi* poate fi văzut ca cel mai neutru verb de ridicare. El face ca un fapt să fie actual (prin trăsăturile sale verbale) fără nicio semnificație suplimentară (i.e. modală, aspectuală etc.). De pildă, *a părea* are semnificația ‘pare să fie cazul că...’, *a trebui* – ‘trebuie să fie cazul că...’, *a continua* – ‘continuă să fie cazul că...’, în timp ce *a fi* are semnificația ‘(pur și simplu) este cazul că...’.

Deși Benveniste (2000 [1960]) susține importanța distincției dintre valoarea predicativă și cea nepredicativă (i.e. copulativă sau de (semi)auxiliar) a lui *a fi*, se poate demonstra că prin tratarea lui *a fi* ca verb de ridicare această distincție devine sintactic nerelevantă. De pildă, pentru structura din (14)a, GLR (2005: 515) admite două analize gramaticale, (14)b și (14)c.

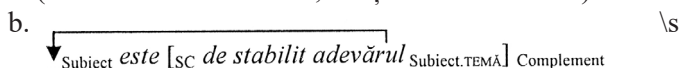
- (14) a. *Este de stabilit adevărul.*
 b. *Este* (=predicat) *de stabilit* (=subiect al lui *este*) *adevărul* (=subiect al lui *de stabilit*).
 c. *Este* (=copulă) *de stabilit* (=predicat nominal) *adevărul* (=subiect al lui *este*).

Totuși, dacă substantivul *adevărul* precedă verbul *a fi*, ca în *Adevărul este de stabilit* (cu exact aceeași semnificație), GLR menționează că doar analiza din (14)c este corectă. Acest lucru s-ar întâmpla ca și cum ordinea dependențelor ar putea schimba natura verbului *a fi* (prin anularea statutului său predicativ).

¹ Există cercetători care minimizează distincția structurală dintre ridicare și control. De pildă, Alboiu (2007) propune o analiză a controlului obligatoriu în română analog cu cea a predicatelor de ridicare.

În schimb, dacă *a fi* este tratat ca verb de ridicare, ambele exemple, *Este de stabilit adevărul / Adevărul este de stabilit*, capătă o singură analiză, cea din (15)a, reprezentată în (15)b:

- (15) a. *Este* (=predicat) *de stabilit* (=complement al lui *este*) *adevărul* (=subiect atât al lui *este*, cât și al lui *de stabilit*).

Trebuie menționat că, pentru această structură, verbul *a fi* este sensibil la numărul subiectului, indiferent de poziția acestuia, ceea ce face problematică dubla analiză din GLR (2005):

- (16) a. *Sunt / *Este de stabilit prioritățile.*
b. *Prioritățile sunt / *este de stabilit.*

Aceasta arată că acordul subiect–verb în acest fel de ridicare este obligatoriu. Tipul acesta de structură este analizat în detaliu în Soare (2002).

Exemplele discutate aici conțin modalul *a fi*, dar analiza ca verb de ridicare a fost deja extinsă în literatură la corespondentul lui *a fi* din engleză (*to be*) pentru copulativ și auxiliar. Borsley (1991: 143) oferă următoarele ilustrări privind derivările pentru copulativul *be* (17)a, auxiliarul aspectual *be* (17)b și auxiliarul pasiv *be* (17)c:

- (17) a. e is [_{SC} Ben strong] => Ben_i is [_{SC} e_i strong]
b. e is [_{SC} Ben running] => Ben_i is [_{SC} e_i running]
c. e was [_{SC} e arrested Ben] => e was [_{SC} Ben_i arrested e_i] => Ben_i was [_{SC} e_i arrested e_i]

Trebuie remarcat că tipul predicatelor din SCs este acela care diferențiază caracterul lui *to be* (copulativ sau auxiliar etc.), deoarece, altminteri, *to be* are comportament neutru și uniform.

Ionescu (2013) tratează verbele copulative românești, precum *a fi*, *a deveni*, *a însemna* etc. ca verbe de ridicare dintr-o perspectivă lexicalistă. O asemenea perspectivă susține că verbele au, în funcție de diferitele lor semnificații, diferite cadre de subcategorizare în lexicon, care se actualizează corespunzător în sintaxă. Acest fapt sugerează că în loc să clasificăm verbul *a fi* în atât de multe categorii (predicativ, copulativ, auxiliar sau modal), el poate fi tratat ca orice alt verb cu mai multe cadre de subcategorizare. Unele dintre ele par a fi foarte asemănătoare, după cum încercăm să arătăm în această secțiune. O asemenea similaritate este pusă în evidență și de Cornilescu (2009), care pune în legătură structura din (18)a (cu *a fi* organic/modal) cu cea din (18)b (cu *a fi* existențial):

- (18) a. *Îmi este foame / a cânta.*
 b. *Sunt mari compozitori.*

Punctul de plecare al argumentației lui Cornilescu este teoria *propozițiilor existențiale ca inversări ale propozițiilor locative*. Zamparelli (1995: 186) este primul care a remarcat această legătură dintre propoziții ca cele din (19):

- (19) a. *There is a man in the garden.*
 b. *A man is there in the garden.*

Ambele au înțelesul de bază că ceva (THING) se află într-un anumit loc (LOCATION), dar că au perspective răsturnate (cf. Borschev și Partee 2002): perspectiva *locului* în (19)a, reprezentată de (20)a, și perspectiva obiectului în (19)b, reprezentată de (20)b:

- (20) a. BE(LOC, THING)
 b. BE(THING, LOC)

Propoziția (19)a este *despre un loc* în spațiu. Acestui loc îi este atribuită o proprietate, anume că el reprezintă sau conține un om. De aceea, *There is a man in the garden* poate fi parafrazat spunând că ‘un anumit loc care este în grădină conține un om’. Propoziția (19)b este *despre un om* și aserțază că acesta este într-un anumit loc determinat deictic.

Perspectiva *locului* este marcată printr-un subiect sintactic nereferențial, care este exprimat în engleză (*there*), germană (*es*), franceză (*il*), italiană (*ci*) etc., dar este ascuns în română (vezi (18)b) și în ebraică (cf. Hazout 2004: 413).

Cornilescu arată mai departe că structura subsidiară a exemplelor din (p18) este cea din (21) (unde GN înseamnă grup nominal, iar GC – grup complementizor):

(21)	Dativ	+	fi	+	GN/GC
	(i) Loc (Mental)		fi		proprietate/propoziție
	(ii) Loc (Fizic)		fi		proprietate/propoziție

Cu alte cuvinte, *a fi* organic (*îmi este foame*) și *a fi* modal (*îmi este să nu plece toți*) atribuie fiecare o proprietate sau o propoziție unui Loc Mental (i.e. Experimentatorul) care, în sintaxă, devine vizibil după ridicare ca subiect în dativ. Pe aceeași linie, *a fi* existențial (*Sunt și mari compozitori*) atribuie o proprietate (sau o propoziție)¹ unui Loc Fizic, care este supus ridicării, dar care, în română, rămâne un locativ (indefinit sau abstract) neexprimat.

¹ A se vedea Cornilescu (2009: 223–225) pentru argumentația că GN exprimat

Cea mai relevantă dovadă pentru posibilitatea de a trata pe *a fi* într-o manieră unitară este fenomenul de omitere a lui. Augustinova (2006: 13) menționează că în rusă există un spectru larg de construcții în care se poate omite verbul *a fi*, incluzând categorii predicative (22)a, predicării asertive (22) b și identificaționale (22)c, precum și construcții locative (22)d, existențiale (22)e și posesive (22)f.

- (22) a. *On gord rezul`tatami.*
El [este] mândru de rezultate.
- b. *On durak / tolstyj / vysokogo rosta.*
El [este] nebun/gras/de înălțime mare.
- c. *On – brat Ivana.*
El [este] fratele lui Ivan.
- d. *On na sobranii.*
El [este] la o ședință.
- e. *Za uglom magazin.*
[Există] un magazin după colț.
- f. *U Kati samovar.*
Katia [are] un samovar.

O diversitate similară pentru propoziții fără verb finit se găsește și într-o varietate de engleză afro-americană, după cum arată Sag și Wasow (1999: 324) prin exemplele din (23):

- (23) a. *It wild.*
- b. *You in trouble.*
- c. *Leslie the boss.*
- d. *Somebody coming to dinner.*
- e. *Jean interviewed by a reporter.*

Este important de subliniat că toate aceste exemple sunt propoziții de sine-stătătoare cu semnificații complete. Adică, prin ele însele, au înțeles asertiv, identificațional, locativ, existențial etc. iar *a fi*, când apare, nu are nicio contribuție semantică¹. De aceea, *a fi*, în majoritatea cazurilor, este neutru; el ia astfel de predicării sub forma complementelor exprimate prin SC și le oferă finitudine.

este un predicat, și nu subiectul lui *a fi*.

¹ Această remarcă vizează clasificarea frecventă a lui *a fi* ca verb existențial, precum și drept copulă asertivă, identificațională etc, sau ca auxiliar. De fapt, predicția în sine susține o astfel de clasificare, indiferent de *a fi*.

5. Concluzii

Verbul *a fi* în română, ca și alte modale, poate fi tratat în anumite situații ca verb de ridicare, iar în altele, ca verb de control. Statutul de verb de ridicare se dovedește a fi adecvat nu doar pentru modalul *a fi*, ci și pentru copulă și auxiliar. Există propuneri care tratează chiar și existențialul *a fi* ca verb de ridicare având ca subiect un Loc indefinit neexprimat.

Ca verb modal de ridicare (exprimând necesitate, obligație permisiune), *a fi* se găsește în mai multe tipare apaținând limbajului bisericesc arhaic (datorate traducerilor masive din slavonă). În zilele noastre, aceste tipare apar în contexte speciale, iar structura Dativ + *a fi* + Verb s-a pierdut.

Ca verb modal de control (exprimând voliție, capacitate sau grijă) s-a specializat în structura Dativ + *a fi* + Verb (frecventă chiar și în româna modernă). În opinia noastră, statutul de verb de control explică cel mai bine rolul de Experimentator al Dativului (anume asignat de *a fi*), fenomenul de control obligatoriu/opțional și anumite diferențe de semnificație.

Cele două tipuri (adică de ridicare și de control) pot fi asociate cu două sau mai multe cadre de subcategorizare diferite ale aceluiași verb *a fi*, care au în comun faptul că au un complement SC. Acestor cadre de subcategorizare li se pot asocia semnificații diferite, de pildă, semnificație deontică, dinamică sau „neutră”.

BIBLIOGRAFIE

- Alboiu, Gabriela, 2007, “Moving forward with Romanian backward control and raising”, în Davies, W. D., S. Dubinsky (ed.), *New Horizons in the Analysis of Control and Raising*, Springer, p. 187–211.
- Augustinova, Tania, 2006, “A functional typology of copular “be”: towards an HPSG formalisation”, în *Proceedings of the 13 International Conference on HPSG. Abstracts*, 24–27 July, Varna, Bulgaria, p. 13–19.
- Benveniste, Émile, 2000, „*A fi* și *a avea* în funcțiile lor lingvistice”, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. I, tradus de Lucia Magdalena Dumitru, București, Editura Teora, p. 178–197 [Publicată la origine ca «*Etre et avoir dans leurs fonctions linguistiques*», *Bulletin de la société linguistique de Paris*, 55, 1960, p. 113–134].
- Borschev, Vladimir, Barbara H. Partee, 2002, “The Russian genitive of negation: Theme-rheme structure or perspective structure?”, *Journal of Slavic Linguistics*, 10, p. 105–144.
- Borsley, Robert D., 1991, *Syntactic Theory: A unified approach*, London, Edward Arnold.
- Cornilescu, Alexandra, 2009, ”Restructuring strategies of the Romanian verb *fi* ‘be’ and the analysis of existential sentences”, în Kaiser, Georg A., Eva-Maria Remberger (ed.) *Proceedings of the Workshop “Null-Subjects, Expletives, and*

- Locatives in Romance*”, Arbeitspapier Nr. 123, Fachbereich Sprachwissenschaft der Universität Konstanz, Germany.
- DLR, 2010, *Dicționarul Limbii Române*, vol. VI (F–I/Î), București, Editura Academiei Române.
- GLR, 2005, *Gramatica Limbii Române*, vol. I *Cuvântul*, Valeria Guțu-Romalo (coord.), București, Editura Academiei Române.
- Hazout, Ilan, 2004, “The Syntax of Existential Constructions” *Linguistic Inquiry*, 35, p. 393–430.
- Ionescu, Emil, 2013, „Construcțiile cu nume predicativ: o abordare lexicalistă”, în *Limba română. Perspective actuale*, Iași, Polirom, p. 171–188.
- Palmer, Frank R., 2001, *Mood and Modality*, Cambridge Textbooks in Linguistics, New York: Cambridge University Press.
- Sag, Ivan, Thomas Wasow, 1999, *Syntactic Theory. A Formal Introduction*. CSLI Publications.
- Soare, Elena, 2002, *Le supin roumain et la théorie des catégories mixtes*. Thèse de Doctorat, Université de Paris 7.
- Zamparelli, Roberto, 1995, *Layers in the determiner phrase*. Ph.D. diss., University of Rochester.

Ana-Maria BARBU
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

(NON)CONFIGURAȚIONALITATE ÎN SINTAXA ADJECTIVULUI DIN ROMÂNĂ VECHĂ

(NON-)CONFIGURATIONALITY AND THE INTERNAL SYNTAX
OF ADJECTIVES IN OLD ROMANIAN

(*Abstract*)

This paper analyses certain patterns specific to the old Romanian Adjectival Phrase: the preadjectival position of the complement, degree markers (such as *foarte* ‘very’) placed after the adjective, and discontinuous APs, either with a dislocated complement or with a dislocated degree marker. Following recent work by Adam Ledgeway, we defend the hypothesis that the old Romanian adjectival phrase preserves relics of the head-final and non-configurational syntax of Latin.

Keywords: diachronic variation, complementation, degree phrases, roll-up movement.

1. Introducere

În limba actuală, adjectivul reprezintă o clasă lexico-gramaticală complexă, cu unități eterogene, cu un comportament sintactic și semantic diferit. Cu atât mai mult, în textele vechi românești, clasa adjectivului se caracterizează printr-un grad ridicat de variație, manifestată la nivel morfologic (nici regulile de acord cu numele și nici regulile de articulare nu sunt fixate în textele vechi românești înregistrate), dar și la nivel sintactic.

În acest articol, vom analiza câteva tipare specifice grupului adjectival din româna veche: complement antepus al adjectivului (1a), mărci de gradare (*foarte*) postpuse adjectivului (1b) și grupuri adjectivale discontinue (1c, d). Urmând studii recente despre trecerea de la latină la limbile romanice, ne propunem să demonstrăm că sintaxa grupului adjectival din româna veche – ca și sintaxa altor grupuri – păstrează urme de structuri cu centru final (*head-final*) și urme ale nonconfiguraționalității.

- (1) a. *arme de moarte purtătoare poartă* (CII.~1705: 3)
 b. *era amu bogat foarte* (CC².1581: 482)
 c. *poftitoriu mai multe decât atâtea a ști* (CIst.1700–50: 35^v)
 d. *foarte i-e drag* (PO.1582: 157)

2. *Head-final* și nonconfiguraționalitate în româna veche. Topica în grupul adjectival

Baza teoretică a lucrării noastre o constituie cercetările recente ale lui Adam Ledgeway (2012, sub tipar), care a arătat că în trecerea de la latina arhaică la limbile romanice, modificarea esențială este schimbarea parametrului centrului, de la centru final (*head-final*) la centru inițial (*head-initial*), corelată cu fixarea sintaxei de tip configurațional. În această transformare majoră, latina clasică reprezintă o etapă intermediară, în care cele două sisteme (*head-initial* și *head-final*) erau în competiție și existau încă urme ale sintaxei nonconfiguraționale. Ceea ce susținem în această lucrare este că limba română veche conținea (încă) structuri de tip *head-final* (vezi și Nicolae 2015, 2016; Brăescu, Dragomirescu, Nicolae 2015), care sunt vizibile în toate grupurile sintactice, inclusiv în cel adjectival, și conținea structuri discontinue, pe care le interpretăm ca urme ale sintaxei de tip nonconfigurațional. O limbă are o sintaxă configurațională dacă relațiile dintre constituenți sunt codificate prin poziția sintactică pe care aceștia o ocupă; în schimb, o limbă are sintaxă nonconfigurațională dacă relațiile dintre constituenți sunt marcate în forma acestora și dacă nu există o structură a frazei în care constituenții să ocupe poziții stabile.

În ordinea frecvenței în texte (Brăescu 2016), complementele antepuse ale adjectivului pot fi: prepoziționale (2)–(4), indirecte (5)–(6) și comparative (7). Sunt, de asemenea, atestate, rar, situațiile cu complement direct antepus adjectivului *dator* (8), singurul care acceptă un complement direct și în limba actuală. Sub (9) este exemplificată apariția complementului în genitiv al unor adjective în *-tor* (al căror statut este ambiguu: substantive sau adjective, vezi Pană Dindelegan 2015). În exemplele de sub (2), respectiv (5) am grupat adjectivele derivate cu sufixul *-tor*; sub (3), adjectivele participiale și sub (4) și (6), adjectivele propriu-zise.

- (2) a. *e alu mațeloru feateei de Dumnezeu născătoare* (CC².1581: 553)
 b. *de grabnică moarte aducătoare iaste* (CII.~1705: 23)
 c. *pre atâta era la vin tare băutoriu* (CII.~1705: 90)
 d. *ca un om de oști pururea poftitoriu* (CLM.1700–50: 164^v)
- (3) a. *și de toți lăudații apostoli* (CL.1570: 5^r)
 b. *la mânie iute, la foame nesăturată iaste* (CII.~1705: 54)
 c. *pre micii în scutece învăliți copilași* (CII.~1705: 83)
- (4) a. *pământul va fi îndesatu de oameni plinu* (CS_v.1590–602: 16^r)
 b. *precum de toată probozirea vreadnic să fu* (CII.~1705: II)

- c. *Ale streinilor (...) ceale de laudă vreadnice vrednicii* (CII.~1705: III)
- d. *om de trup și de hire slabu și boliacu* (CLM.1700–50: 210^v)
- (5) a. *de vreamă ce brudii noastre limbi cunoscătoriu ești* (CII.~1705: IV)
- b. *toate ceale sufletului și trupului folositoare îți poftesc* (CII.~1705: V)
- c. *pre Dumnădzău a toate darurile deplin dăruitoriul* (CII.~1705: 55)
- (6) *un mielu la hire, nelacom, nemăruia rău* (CLM.1700–50: 210^v)
- (7) a. *decât toate alalte mai cu minte și mai cu socotială să fi* (CII.~1705:21)
- b. *decât un iepure mai slabă și mai pemintiană a fi* (CII.~1705: 32)
- c. *oricât de macră și de vânjoasă carnea li-ar fi, decât stârvul împușit tot mai dulce iaste* (CII.~1705: 38)
- (8) *nemică datoriu nefiind* (CC².1581: 465)
- (9) *Și așa, aceaia au fost a lucrurilor făcători, împreună și muritori* (CII.~1705: 80)

O altă „anomalie” de topică în raport cu limba actuală este postpunerea mărcilor de gradare, mai precis a mărcii *foarte* (v. și Brăescu 2015):

- (10) a. *El auzi aceaia, trist fu; era amu bogat foarte* (CC².1581: 482)
- b. *om de cinste și de folos foarte* (ULM. ~1725: 93)
- c. *mare foarte groapă făcând* (CIst.1700–50: 37)

Structurile discontinue, în care diferiți constituenți pot interveni între adjectiv și complementul său, au o frecvență destul de redusă (11). Sunt atestate și structuri cu marcă de gradare și adjectiv între care pot interveni diferiți constituenți (12):

- (11) a. *Bețișor scurticel, carile obicinuiți sint împărații în mână a-l ținea* (CII.~1705: XVII)
- b. *poftitoriu mai multe decât atâtea a ști* (CIst.1700–50: 35^v)
- c. *Și așa mântuiți boierii și țara de domniia lui Alexandru vodă Iliiaș* (CLM.1700–50: 214^v)
- (12) a. *mare nevoie foarte* (CC².1581: 591)
- b. *și-am avut foarte grije mare de aceasta* (CC².1581: VIII)

Situația din grupul adjectival nu este diferită de cea din alte grupuri sintactice. În româna veche, diferite tipuri de complemente puteau apărea antepuse centrului în grupul verbal (13) sau în cel nominal (14). De asemenea, structurile discontinue caracterizează și grupul nominal (15):

- (13) a. *ușile a deșchide și lăcățile a descuia pociu* (CII.~1705: 72)
 b. *Lupul aceasta a isprăvi va putea* (CII.~1705: 98)
 c. *iară de tot răsipă acestor orde a face n-au putut* (CLM.1750: 208^r)
- (14) a. *noi credem că-i noauă roditoru și-ncă în toate agiutoru* (FT.1571–5: 2^v)
 b. *ce va fi după patruzeci de ai den a lui suirea* (CC².1581: 337/305)
 c. *unul a altuia pofta nesimțitoarește tare pătrundea* (CII.~1705: 11)
- (15) a. *întru a dooa a lui și înfricoșată venire* (CC².1581: 301)
 b. *tocmiți spre a noastră sufletească cercetare* (CC².1581: 305)
 c. *iaste cu puțință lacomul a cuiva într-adevăr dragostea să păzască* (CII.~1705: 39)

3. O comparație cu latina și cu alte limbi romanice

3.1. Latina avea o topică relativ liberă, ca efect nu doar al competiției dintre structurile cu centru final și cele cu centru inițial, ci și al conservării unor urme ale nonconfiguraționalității; structurile discontinue caracterizau și grupul adjectival (16); complementele adjectivului puteau fi antepuse centrului adjectival (17):

- (16) *longior fui quam vellem* (Cicero, în Guțu, s.v. *longus*)
 ‘am fost mai lung (la scris) decât aș fi voit’
- (17) a. *amicis eis utiles* (Caesar, în Guțu s.v. *utilis*)
 ‘prieteni care le sunt folositori’
 b. *caelum stellis aptum* (Virgiliu, în Guțu, s.v. *aptus*)
 ‘cerul plin de stele’
 c. *res contra morsus apta* (Plinius, în Guțu, s.v. *aptus*)
 ‘un lucru bun contra mușcăturilor’
 d. *locus castris idoneus* (Caesar, în Guțu, s.v. *idoneus*)
 ‘loc potrivit pentru așezarea taberei’

3.2. Dintre limbile romanice vechi, am identificat informații relevante numai pentru italiana veche (Giusti 2010: 596–598). În gramaticile altor limbi romanice vechi – franceză (Buridant 2000; Lardon, Thomine 2009), spaniolă (Company Company 2006) – nu există date despre structurile de care ne ocupăm aici.

Ca și în româna veche, în italiana veche sunt atestate, pe lângă structurile cu *head-initial*, și structuri cu *head-final* (Poletto 2014: 76). Așadar, și în grupul adjectival ordinea adjectiv–complement și ordinea complement–adjectiv sunt deopotrivă posibile, fără diferențe semantice (18). Mărcile de gradare pot fi postpuse adjectivului, ca și în româna veche (19):

- (18) a. *similitudini a noi manifeste* (Bono Giamboni, în Giusti 2010: 597)

- a'. *Sono cose le quali sono manifeste alla natura (Tesoro volgarizzato, în Giusti 2010: 597)*
- b. *e credendo che la cittade fosse d'uomeni vuota, dentro nella cittade iscese (Bono Giamboni, în Giusti 2010: 597)*
- b'. *le grandi case vuote de'vivi e piene de'morti (Bono Giamboni, în Giusti 2010: 597)*
- (19) a. *Papirio fu romano, uomo potentissimo e savio e diletissimo [eccelente] molto in battaglia (Novellino, în Giusti 2010: 597)*
- b. *Avvenne poi che passando per uno cammino lungo lo quale sen gia uno rivo chiaro molto... (Dante, în Giusti 2010: 597)*

Sunt, de asemenea, atestate și structuri discontinue, fie cu complemente (20a), fie cu mărci de gradare (20b):

- (20) a. *cioè acciocchè tragghi il nemico in più acconcio [adatto] luogo per te... (Bono Giamboni, în Giusti 2010: 598)*
- b. *una donna giovane e di gentile aspetto molto (Dante, în Giusti 2010: 598)*

4. Analiza. Nonconfiguraționalitate și centru final

Pentru structurile cu complemente antepuse sau cu dislocări s-au formulat mai multe explicații. O explicație interesantă și care a determinat multe discuții în bibliografie este propusă de Bošković (2005, 2009), care analizează fenomene similare ca presupunând *Left Branch Extraction*; Bošković stabilește că această deplasare este permisă numai în limbile fără articol (ca latina) și imposibilă în limbile cu articol (ca limbile romanice). Corelația aceasta se dovedește însă falsă, pentru că mai multe limbi romanice vechi (cel puțin italiana și româna) permit *Left Branch Extraction* și au și articole.

Așa cum am spus deja în introducere, analiza noastră se bazează pe concepte folosite de Ledgeway (2012, sub tipar) în explicarea unor fenomene similare din latină sau care caracterizează trecerea de la latină la limbile romanice. Ledgeway consideră că singura schimbare parametrică majoră care a început în latină și s-a continuat în limbile romanice vechi privește parametrul centrului: trecerea de la *head-final* la *head-initial*. Din această schimbare derivă și fixarea configuraționalității.

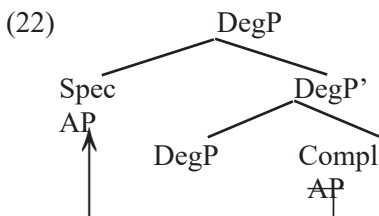
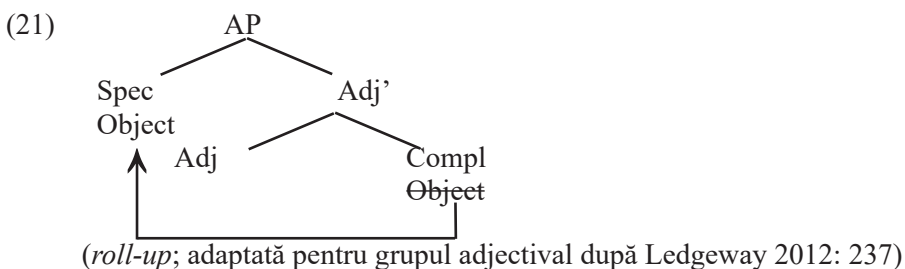
Latina nu era o limbă cu sintaxă nonconfigurațională (Ledgeway 2012, sub tipar; Giusti, Iovino 2014). Aparenta nonconfiguraționalitate înseamnă, de fapt (Ledgeway, sub tipar):

(a) topică liberă, cu complemente așezate fie înaintea centrului, fie după centru;

(b) topică determinată pragmatic, care produce adesea structuri discontinue, determinate de accesibilitatea mai mare către pozițiile de topic și de focus situate în periferia stângă a anumitor proiecții funcționale (v. Rizzi 2004).

Pentru a explica ordinea centrelor și a complementelor (variația dintre structurile dominante cu *head-initial* și structurile arhaice cu *head-final*), Ledgeway folosește conceptul de *roll-up* (Ledgeway 2012: 236). „Libertatea de topică” din latină este explicabilă prin existența deplasărilor de tip *roll-up*, iar topica mai rigidă a limbilor romanice (moderne) este determinată de pierderea acestui tip de deplasare.

Datele din grupul adjectival din româna veche dovedesc că deplasarea de tip *roll-up*, ilustrată în (21), descrisă în bibliografia anterioară pentru structura propoziției și a grupului nominal din latină, apare și în grupul adjectival din româna veche și s-a pierdut în româna modernă. Schema din (21) redă aplicarea *roll-up* pentru complementele antepuse ale adjectivului. Schema din (22) redă aplicarea *roll-up* pentru adjectivul ridicat în specificatorul proiecției de gradare (v. și Poletto 2014: 83).

O astfel de deplasare extrem de scurtă ar putea încălca *antilocaltatea* (principiul care interzice deplasările neeconomice considerate prea scurte/locale, forțând deplasarea să treacă peste cel puțin un nod fazal – Grohmann 2000, 2003; Abels 2003; Bošković 2005). Însă Ledgeway (sub tipar) arată că *antilocaltatea* este parametrizabilă, mai precis limbile care au (și) *head-final* permit deplasări antilocale (adică *roll-up*), pe când cele care sunt *head-initial* respectă *antilocaltatea* și nu permit *roll-up*. Prin urmare, fixarea configuraționalității în trecerea de la latină la limbile romanice înseamnă, de fapt, fixarea parametrului centrului la *head-initial* și pierderea mișcărilor scurte de tip *roll-up*.

Pentru a explica existența structurilor discontinue, în care ordinea nu este cea așteptată și nu poate fi justificată prin deplasări, Ledgeway (2012) invocă existența unor urme ale sintaxei nonconfiguraționale în latină. Așadar, prezența structurilor discontinue și antepunerea complementelor adjectivului sunt două fenomene dependente de aceeași setare parametrică: parametrul centrului (stabilizarea la *head-initial* însemnând o sintaxă pur configurațională).

5. Concluzii

Sintaxa grupului adjectival din româna veche (cel puțin sub aspectul topicii) este asemănătoare cu cea a altor grupuri sintactice prin prezența structurilor cu centru final (cu complemente antepuse, cu adjective antepuse mărcilor de gradare) și a structurilor discontinue; în timp ce topica din grupul verbal și din grupul nominal a atras atenția cercetătorilor, topica din grupul adjectival a rămas destul de puțin studiată.

Adoptarea cadrului teoretic propus de Ledgeway (2012, sub tipar), ne-a permis explicarea unitară a fenomenelor investigate (antepunerea complementelor față de adjectiv, postpunerea mărcilor de gradare față de adjectiv și structurile discontinue), prin pierderea totală a opțiunii parametrice *head-final* (deci și a deplasării de tip *roll-up*) și fixarea sintaxei configuraționale.

În lumina fenomenelor investigate, schimbările petrecute în trecerea de la latină la limbile romanice nu mai apar atât de tranșante: latina era o limbă în care se manifesta competiția între *head-initial* (inovație) și *head-final* (arhaism), așa cum erau și limbile romanice vechi (cel puțin româna și italiana); diferențele majore dintre latină și limbile romanice actuale au trecut printr-o fază intermediară a limbilor romanice în care acestea erau mult mai apropiate de latină.

Competiția între *head-initial* și *head-final* a fost cu siguranță de durată, din moment ce este încă vizibilă în româna veche (și nu numai în primele texte), care are atestări atât de târzii față de celelalte limbi romanice.

SURSE

- CC².1581: Coresi, *Evanghelie cu învățătură*. Ed. S. Pușcariu, Al. Procopovici: Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, vol. I, *Textul*, București, Socec, 1914.
- CII.~1705: Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglică*. Ed.: D. Cantemir, *Opere complete*, IV, *Istoria ieroglică*, ed. S. Toma, București, Editura Academiei, 1974, p. 51–289.
- CIst.1700–50: Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*. Ed.: *Istoria Țării Românești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, ed. O. Dragomir, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 145–202.
- CL.1570: Coresi, *Liturghier*. Ed. Al. Mareș, București, Editura Academiei, 1969, p. 127–148.

- CLM.1700–50: Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ed.: M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 41–201.
- CS: *Codex Sturdzanus*. Ed. Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române, 1993, p. 237–300.
- FT.1570–5: *Fragmentul Todorescu (Carte de cântece)*. Ed. I. Gheție, în Gheție, I. (coord.), *Texte românești din secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei, 1982, p. 336–343.
- Guțu: G. Guțu, *Dicționar latin–român*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
- PO.1582: *Palia de la Orăștie*. Ed. V. Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.
- ULM.~1725: Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*. Ed. P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 57–210.

BIBLIOGRAFIE

- Abels, K., 2003, *Successive Cyclicity, Anti-locality, and Adposition Stranding*, teză de doctorat, University of Connecticut, Storrs.
- Bošković, Ž., 2005, „Left branch extraction, structure of NP, and scrambling”, în Sabel, Joachim, Mamoru Saito (eds), *The Free Word Order Phenomenon: Its Syntactic Sources and Diversity*, Berlin, Mouton de Gruyter, p. 13–73.
- Bošković, Ž., 2009, „More on the No-DP Analysis of Article-Less Languages”, *Studia linguistica*, 63, p. 187–203.
- Brăescu, R., 2015, „Diachronic Remarks on Romanian Superlative Intensifiers: *foarte* – a Grammaticalized Marker”, în Pană Dindelegan, Gabriela, Adina Dragomirescu, Irina Nicula, A. Nicolae, Louise Esher (eds), p. 151–167.
- Brăescu, Raluca, 2016, „Adjectives and Adjectival Phrases”, în Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, p. 394–413.
- Brăescu, Raluca, Adina Dragomirescu, A. Nicolae, 2015, „(Non-)configurationality and the internal syntax of adjectives in old Romanian”, *Bucharest Working Papers in Linguistics*, XVII, 2, p. 55–74.
- Buridant, C., 2000, *Grammaire nouvelle de l'ancien français*, Paris, SEDES.
- Company Company, Concepción (ed.), 2006, *Sintaxis histórica de la lengua española*. I, II, Mexico, FCE, UNAM.
- Giusti, Giuliana, 2010, „Il sintagma aggettivale”, în Salvi, Giampaolo, Lorenzo Renzi (eds), *Grammatica dell'italiano antico*, Bologna, Il Mulino, p. 593–615.
- Giusti, Giuliana, Rosella Iovino, 2014, „A Split-DP Hypothesis for Latin and Italo-Romance”, în Veselovská, Ludmila, Markéta Janebová (eds), *Complex Visible Out There. Proceedings of the Olomouc Linguistics Colloquium 2014: Language Use and Linguistic Structure*, Palacky University, Olomouc, p. 127–143.

- Grohmann, K., 2000, *Prolific Peripheries: A Radical View from the Left*, teză de doctorat, University of Maryland, College Park.
- Grohmann, K., 2003, *Prolific Domains: On the Anti-locality of Movement Dependencies*, Amsterdam/Philadelphia, Benjamins.
- Lardon, Sabine, Thomine, Marie-Claire, 2009, *Grammaire du français de la Renaissance. Étude morphosyntaxique*, Paris, Éditions Classiques Garnier.
- Ledgeway, A., 2012, *From Latin to Romance. Morphosyntactic Typology and Change*, Oxford, Oxford University Press.
- Ledgeway, A., sub tipar, „From Latin to Romance syntax: the great leap”, în Crisma, Paola, G. Longobardi (eds), *The Oxford Handbook of Diachronic and Historical Linguistics*, Oxford, Oxford University Press.
- Nicolae, A., 2015, *Ordinea constituenților în limba română: o perspectivă diacronică. Structura propoziției și deplasarea verbului*, București, Editura Universității din București.
- Nicolae, A., 2016, „Word Order and Configurationality”, în Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, p. 562–575.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2015, „Does Old Romanian Have *Mixed Categories*?”, în Pană Dindelegan, Gabriela, Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Irina Nicula, A. Nicolae, Louise Esher (eds), p. 197–224.
- Pană Dindelegan, Gabriela, Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Irina Nicula, A. Nicolae, Louise Esher (eds) 2015, *Diachronic Variation in Romanian*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.
- Poletto, Cecilia, 2014, *Word Order in Old Italian*, Oxford, Oxford University Press.
- Rizzi, L., 2004, „Locality and left periphery”, în Belletti, Adriana (ed.), *Structures and Beyond: Cartography of Syntactic Structures*, vol. 3, New York: Oxford University Press, p. 223–251.

Raluca BRĂESCU, Adina DRAGOMIRESCU
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București
Universitatea din București

CONJUNCTIVUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ ȘI ECHIVALENȚE ALE ACESTUIA ÎN LIMBA CROATĂ

SUBJUNCTIVE IN ROMANIAN AND ITS EQUIVALENTS IN CROATIAN

(Abstract)

Considering that the Croatian language does not possess the subjunctive mood, our paper intends to analyse the ways how this mood is expressed in Croatian, starting from the values and the use of subjunctive in main and subordinate clauses.

Given that the subjunctive mood is a mood of subordination to another verb, in the case when the regent verb and the subordinated verb have the same subject, the Romanian language prefers the use of subjunctive, as it is the case in some Balkan languages. In such a situation, however, the Croatian language uses the infinitive, similar to other European languages like French, Italian and English.

Regarding the relation indicative - subjunctive in Romanian, there are cases when after certain verbs we can have forms of subjunctive (when the expressed situation is perceived as a possibility), but we can have also forms of indicative (when the expressed situation is perceived as real). In the Croatian language, these verbs are generally followed by the structure conjunction *da* + a time of the indicative. Considering that the conjunction *da* in Croatian is equivalent to both Romanian conjunctions *că* and *să*, we will observe the ways in which the Croatian language expresses various values of the subjunctive.

Keywords: Romanian, Croatian, subjunctive, infinitive, mood.

Având în vedere principalele caracteristici ale conjunctivului, acest mod este considerat a fi prin excelență un mod al subordonării față de un alt verb (GBLR: 235). Conjunctivul prezintă valori asemănătoare cu alte moduri, precum condiționalul, prezumtivul și imperativul și se opune indicativului ca termen al opoziției *posibil ~ real (existent/efectuat)*. Aceasta se datorează atât semnificațiilor modale intrinsece ale conjunctivului, cât și capacității lui de a

substitui forme verbale care exprimă modalitatea în sfera *posibilității* (GALR, I: 387).

Conjunctivul apare, de asemenea, în propoziții independente și în principale regente, unde valorile sale modale sunt mai evidente. În ceea ce privește propozițiile subordonate, conjunctivul poate avea valori modale, dar și amodale, în această din urmă situație forma de conjunctiv fiind impusă de regimul regentului (GALR, I: 387). Vorbind despre valorile modale ale conjunctivului, Borchin delimitează două tipuri de conjunctiv, respectiv conjunctiv 1 „slab” din punct de vedere semantic, subordonat sintactic, cu un grad scăzut de participare la modalizare, și conjunctiv 2 „tare” din punct de vedere semantic, non-subordonat sintactic, care indică în mare măsură sensul modal al enunțului (Borchin 2007: 89–90).

Având în vedere faptul că este o limbă slavă, limba croată nu cunoaște conjunctivul. Scopul analizei noastre este acela de a prezenta câteva dintre modalitățile în care acest mod este redat în croată.

Majoritatea exemplurilor citate sunt excerptate din traduceri din proza românească apărute în ultimii ani în limba croată, dar au fost utilizate și exemple întâlnite în lucrările consultate pentru elaborarea acestei lucrări. În cazul în care nu este menționată sursa, exemplele sau traducerile acestora ne aparțin.

Vom prezenta în continuare principalele echivalente ale conjunctivului românesc în croată.

1. Infinitiv

1.1. Atunci când este subordonat față de un alt verb, conjunctivul poate avea ca echivalent infinitivul. Trebuie însă să facem aici distincție între situațiile în care verbul regent și cel subordonat au același subiect și cele în care verbele au subiecte diferite. În primul caz, limba română preferă utilizarea conjunctivului, însă în această situație limba croată recurge la infinitiv. Vom avea așadar:

– **infinitiv**, când verbul regent și verbul subordonat au același subiect:

Nici măcar când, mergând pe la cenacluri, căpătasem o mică notorietate literară, nu reușisem să atrag atenția vreuneia dintre colege (Cărtărescu 2004: 37);

Čak ni kad sam, sudjelovanjem na kružocima, zadobio neznatan književni renome, nisam uspijevaao privući pažnju niti jedne kolegice (Cărtărescu 2010: 72);

– **construcția da + prezent** în situațiile în care verbele au subiecte diferite: „*Mircea, aș vrea să mă ajuți într-o chestiune*” (Cărtărescu 2004: 42);

„*Mircea, htjela bih da mi pomogneš oko jedne stvari*” (Cărtărescu 2010: 76).

Aici limba croată se deosebește de limba sârbă, căreia nu îi este specifică utilizarea infinitivului în cazul identității subiectului, ci a construcției *da* + prezent în ambele situații.

1.2. Prezentăm în continuare alte situații în care conjunctivul românesc are, de asemenea, ca echivalent infinitivul în croată.

– **după verbe aspectuale:**

(...) *deodată începea să tremure din întreg trupul și să bolborosească vorbe din care nu înțelegeam mare brânză* (Lăzărescu 2014: 52);

(...) *odjednom bi počeo drhtati cijelim tijelom i mrmljati riječi od kojih nisam bog zna što razumio* (Lăzărescu 2012: 52).

– **după adverbe din construcții impersonale:**

Nu-i ușor să te naști (Lăzărescu 2014: 10);

Nije se lako roditi (Lăzărescu 2012: 9).

– **după un adjectiv, în completive indirecte:**

Era atât de dornic să vadă ținutul spre care mergi cu trenul, încât s-a hotărât pe loc să plece (Lăzărescu 2014: 78);

Bio je toliko željan vidjeti kraj prema kojem ideš vlakom da je odlučio smjesta poći (Lăzărescu 2012: 76).

– **în completive directe, cu regentul a avea la forma negativă:**

Dar n-am avut cu cine să vorbesc, Mircea, cu cine să mă sfătuiesc (Cărtărescu 2004: 44);

Ali nisam imala s kime razgovarati, Mircea, s kime se posavjetovati (Cărtărescu 2010: 77);

Așa de multe, că nu mai aveai cui să le vinzi într-un singur sat (Lăzărescu 2014: 85);

Tako mnogo da ih više ne bi imao kome prodati u jednom jedinom selu (Lăzărescu 2012: 82).

– **în propoziții subiective:**

Să râzi în Infern e, poate, cea mai mare blasfemie pentru Satana (Lăzărescu 2014: 69);

Smijati se u paklu, to je možda najveće svetogrđe za Sotonu (Lăzărescu 2012: 67).

În toate exemplele citate la 1.2. există în română posibilitatea de înlocuire a conjunctivului cu infinitivul, dat fiind faptul că cele două moduri se află într-o relație de sinonimie. Ca și infinitivul, conjunctivul acceptă regenți verbali, adjectivali sau adverbiali (*Începea a tremura... / Era atât de dornic de a vedea ținutul... / Nu-i ușor a te naște.*); poate înlocui infinitivul după verbul *a avea* asociat cu un relativ (*...n-am avut cu cine vorbi...*) sau în cazul în care are poziția de subiect: *A râde în Infern e, poate, cea mai mare blasfemie pentru Satana.*

Sinonimia dintre infinitiv și conjunctiv prezintă diferențe în funcție de repartiția teritorială, de registrul stilistic și de aspectul vorbit sau scris al românei. Astfel, infinitivul este mai frecvent utilizat în limbajul scris, în stilul

cultivat, în timp ce în limbajul vorbit este preferat conjunctivul (GALR, I: 393).

Diaconescu (1977: 44–45) arată că infinitivul și-a restrâns sfera de circulație în protoromana orientală, fenomen determinat de trei factori: a) prin extinderea completivelor introduse prin conjuncția *că* < lat. *quod*, infinitivul a fost înlocuit de indicativ după verbele *dicendi* și *sentiendi*: *video cum venire* > *il văd că vine*; b) după verbe *sentiendi* – *a auzi, a vedea, a simți* infinitivul a fost înlocuit de gerunziu: *il văd venind*; c) după verbele care exprimă un act de voință, posibilitatea sau necesitatea, locul infinitivului a fost luat de completivele introduse prin conjuncția *să* + *subjonctivul*: *voleo cantare* > *vreau (a) cântare* > *vreau a cânta* > *vreau să cânt*.

Vorbind despre înlocuirea infinitivului prin conjunctiv în limba română veche și încercând să stabilească vechimea și cauzele fenomenului, Frâncu (2000: 153) consideră că acest fenomen „este o inovație independentă, datorită unor cauze interne, care prezintă concordanțe, dar și discordanțe cu același fenomen din limbile balcanice”.

2. Conjuncția DA + un timp al indicativului

Putem menționa această construcție ca echivalent al conjunctivului în următoarele propoziții subordonate:

– circumstanțială de scop

Antonie plecă direct la capătul holului ca să fumeze o țigară (Lăzărescu 2014: 22);

Antonie pođe ravno do kraja hodnika da popuši cigaretu (Lăzărescu 2012: 22).

În limba croată, în propozițiile circumstanțiale de scop se poate regăsi doar prezentul sau condiționalul, datorită faptului că scopul este prin natura sa ipotetic și de aceea se regăsesc forme verbale prin care se exprimă în general incertitudinea, presupunerea, așa cum sunt prezentul verbelor perfective și condiționalul. Când avem prezent în subordonată, el se poate înlocui cu infinitivul, dar doar atunci când regenta și subordonata au același subiect: *Otišli su u šumu da naberu gljiva. // Otišli su u šumu nabrati gljiva.* ‘Au plecat în pădure să culeagă ciuperci.’. Această înlocuire nu este însă obișnuită, fiind marcată stilistic (Silić, Pranjković 2007: 346).

– circumstanțială concesivă

Chiar să nu-l găsești pe președinte, sunt atâtea lucruri de aruncat în aer în țara asta... (Lăzărescu 2014: 43);

Čak i da ne nađeš predsjednika, ima u ovoj zemlji toliko stvari za dizanje u zrak... (Lăzărescu 2012: 43).

Frâncu menționează faptul că subordonata concesivă construită cu un conjunctiv a apărut în limba română la o dată destul de târzie (sfârșitul secolului al XVIII-lea), fiind concurată de condițional-optativ (Frâncu 2000: 212).

– **circumstanțială opozițională**

Dar în loc să-mi spună imediat ce-avea de zis, a lăsat țigara în echilibru pe pervaz (...) (Cărtărescu 2004: 42);

Međutim umjesto da mi odmah veli što je imala reći, odložila je cigaretu na prozorsku dasku (...) (Cărtărescu 2010: 76).

Propoziția subordonată din croată este introdusă prin locuțiunea conjuncțională *umjesto da* ‘în loc să’, urmată de un verb la prezent.

3. Condițional

Modul condițional în croată este echivalentului conjunctivului românesc în următoarele situații:

– în **subordonată atributivă**:

Apela la vechea noastră prietenie ca să-i caut o slujbă, un locușor unde să fie uitată (Cărtărescu 2004: 47);

Pozivala se na naše staro prijateljstvo i tražila da joj pronađem posao, neko beznačajno mjesto na kojemu bi bila zaboravljena (Cărtărescu 2010: 80);

I-aș putea aranja o grădină în care să aibă de toate (Lăzărescu 2014: 56);

Mogao bih mu stvoriti vrt u kojem bi imao svega (Lăzărescu 2012: 56).

Subordonata atributivă relativă din română are în regentă un antecedent substantiv cu articol nehotărât. Atunci când antecedentul relativei are o existență virtuală, predicatul relativei este la conjunctiv (GALR, II: 222). În această situație, echivalentul conjunctivului în croată este modul condițional.

– în **circumstanțială de scop**:

Trebuie să-ți povestesc chestia cu mânzul, ca să mă înțelegi (Lăzărescu 2014: 9);

Moram ti ispričati tu stvar sa ždrjebetom da bi me razumio (Lăzărescu 2012: 9).

Așa cum am menționat anterior, în croată predicatul propoziției circumstanțiale de scop poate fi doar la prezent sau la condițional. Folosirea condiționalului accentuează posibilitatea, dorința, în timp ce prezentul subliniază intenția, scopul (Raguž 2010: 416).

4. Imperativ sau alte construcții

Ca echivalente ale conjunctivului cu valoare de imperativ din limba română putem avea în croată:

– **forme de imperativ**

Mie să-mi aduci știri, bă! Lucruri care vând ziarul, nu poezie! (Lăzărescu 2014: 11);

Ma donesi mi vijesti, čovječe! Stvari koje prodaju novine, ne poeziju! (Lăzărescu 2012: 10).

Ca hortativ, conjunctivul realizează semnificația modală de „obligatoriu/interzis” și astfel permite folosirea sa în locul imperativului (GALR, I: 391), ca

în exemplul de mai sus, unde echivalentul în croată este o formă de imperativ. Formele de conjunctiv atenuază semnificația „este obligatoriu” atunci când sunt utilizate cu valoarea imperativului, în special atunci când se formulează îndemnuri sau rugăminți (GALR, I: 383). Acest lucru nu se întâmplă însă când conjunctivul hortativ exprimă o poruncă sau când are semnificația modală de „interzis”.

– **construcția *da* + perfect compus**

Niciodată să nu te mai aud spunând asta! (Lăzărescu 2014: 54);

Da te više nikad nisam čuo da tako govoriš! (Lăzărescu 2012: 53).

Folosit, de asemenea, în locul imperativului, conjunctivul la forma negativă exprimă o interdicție categorică de efectuare a unei anumite acțiuni. În limba croată, interdicția categorică este exprimată prin construcția *da* + perfectul compus.

– **construcția *neka* + prezent**

Zic că nu-i lasă la dosare? Să vină la mine, că le dau bucuroasă pe toate (Lăzărescu 2014: 89);

Kažu da ih ne puštaju do dosjea? Nek dođu k meni, rado ću im ih sve dati (Lăzărescu 2012: 86).

La fel ca în română, nici în croată nu există forme de imperativ la persoana a III-a singular sau plural, prin care se exprimă un îndemn sau o poruncă adresate unei persoane care nu participă la discuție. În aceste cazuri se utilizează în croată construcția analitică formată din particula *neka* și formele de persoana a III-a ale prezentului.

5. Participiu prezent și participiu trecut

Conjunctivul este predicat în **propoziții circumstanțiale de mod**:

– *Da?! o făcu Antonie pe miratul, fără să priceapă nimic* (Lăzărescu 2014: 28);

– *Da?! – Antonie se napravi začuđenim, ne shvaćajući ništa* (Lăzărescu 2012: 28);

Atunci i-am dat mâna la o parte și i-am spus, ca un automat, fără să simt nimic din „dramatismul” momentului, că e o idioată [...] (Cărtărescu 2004: 44);

Tada sam odmaknuo njezinu ruku i rekao joj, poput automata, uopće ne osjetivši „dramatičnost” trenutka, da je glupača [...] (Cărtărescu 2010: 77).

În croată avem ca echivalent un participiu prezent în primul exemplu și un participiu trecut în al doilea. Participiul prezent se formează doar de la verbe imperfective, principala semnificație fiind aceea a unei acțiuni simultane cu altă acțiune, în timp ce participiul trecut se formează în general de la verbe perfective și exprimă o acțiune anterioară unei alte acțiuni. Ambele participii pot avea semnificația unui complement de mod (Raguž 2010: 230; Silić, Pranjeković 2007: 198).

6. Alte echivalențe

În afară de formele verbale găsite ca echivalent pentru conjunctivul românesc, am întâlnit în operele analizate și alte situații particulare de redare a conjunctivului.

– substantiv

Al treilea articol concluziona că, dat fiind rolul câinilor ciobănești, acela de a păzi oile atât de factori externi, cât și de elemente interne care tind să se depărteze de turmă, era clar că animalele nu pot fi ținute în lesă (Teodorovici 2004: 219).

U trećem se članku donio zaključak da je, s obzirom na ulogu pasa ovčara, a ta je da čuvaju ovce kako od vanjskih čimbenika tako i od unutarnjih elemenata koji su skloni udaljavanju od stada, jasno da te životinje ne mogu biti držane na uzici (Teodorovici 2010: 133).

Explicația pentru utilizarea, în acest caz, a unui substantiv ca echivalent al conjunctivului constă în faptul că verbul *a tinde* a fost tradus prin expresia croată *biti sklon* ‘a fi înclinat către, spre’, după care urmează un substantiv în cazul dativ, respectiv substantivul verbal *udaljavanje* < *udaljavati (se)* ‘a (se) îndepărta’.

– echivalent absent

Apropo, ne-am luat cu vorba și eu trebuie să plec la vânătoare (Lăzărescu 2014: 62);

Kad smo kog toga, zapričali smo se, a ja moram u lov (Lăzărescu 2012: 61).

Absența unui echivalent al conjunctivului în croată se explică prin faptul că atunci când după verbele modale *morati* ‘a trebui’ (cu sensul de obligație) și *trebati* ‘a trebui’ (cu sensul de necesitate) ar trebui să urmeze un verb de mișcare (respectiv, aici, verbul *ići* ‘a pleca, a se duce’) însoțit de un complement circumstanțial de loc, verbul de mișcare se omite, situație care nu este posibilă în limba română.

7. Selecția conjunctiv/indicativ

Conjunctivul poate fi subordonat unui verb, adjectiv sau adverb care poate selecționa atât forme de conjunctiv, cât și forme de indicativ.

În cazul verbelor după care urmează indicativul atunci când sunt la forma afirmativă și conjunctivul atunci când au forma negativă, ca de ex. *Își amintește că a cerut.* / *Nu-și amintește să fi cerut.* (GALR, I: 390), în croată apare indicativul (perfect compus) la forma afirmativă și condiționalul la forma negativă: *Sjeća se da je tražio.* / *Ne sjeća se da bi tražio.*

De asemenea, unele verbe cer indicativul atunci când sunt la prezent, situație în care în croată regăsim, de asemenea, indicativul (*Mă miră că a venit.* (GALR, I: 390) / *Čudi me da je došao.*), dar cer conjunctivul atunci când sunt la condițional: *La cum îmi dau seama c-au să iasă, nu m-aș mira să vină o zi în care vor dori să zidească o cetate și un turn al cărui vârfsă atingă*

cerul (Lăzărescu 2014: 57) / *Koliko vidim kakvi će ispasti, ne bih se začudio da dođe dan kad će poželjeti saqidati grad i kulu čiji bi vrh dosego nebesa* (Lăzărescu 2012: 57). În această situație, în croată regăsim însă ca echivalent tot indicativul.

Menționăm aici o posibilitate a limbii croate de a reda opoziția *posibil~real* cu ajutorul aspectului verbal. Discutând despre aspectul verbal în franceză și în croată, Bikić-Carić analizează câteva exemple în cele două limbi, exemple care considerăm că se pot aplica și la limba română. Astfel, prin folosirea unui verb perfectiv în subordonată se redă o acțiune percepută de locutor ca o condiție, un scop, o supoziție, în timp ce prin folosirea unui verb imperfectiv se exprimă o realitate: *Razdijelio je kolač tako da svi budu zadovoljni*. ‘A împărțit prăjitura astfel încât toți să fie mulțumiți.’ / *Razdijelio je kolač tako da su svi zadovoljni*. ‘A împărțit prăjitura astfel încât toți sunt mulțumiți.’ (Bikić-Carić 2004: 171). În primul exemplu avem prezentul perfectiv al verbului *biti* ‘a fi’, căruia îi corespunde conjunctivul în română, în timp ce prezentului imperfectiv al aceluiași verb din al doilea exemplu îi corespunde în română indicativul.

8. Concluzii

În urma analizei noastre putem observa că modul conjunctiv are ca echivalent în croată moduri ale căror valori sunt exprimate de conjunctivul românesc, așa cum sunt imperativul sau condiționalul. Se remarcă, de asemenea, posibilitatea de înlocuire a conjunctivului cu infinitivul în română în situații în care în croată avem ca echivalent un infinitiv, înlocuire care este însă marcată stilistic, fiind mai frecventă în stilul cultivat. În croată pot fi întâlnite și unele situații particulare de redare a conjunctivului, așa cum sunt participiul prezent sau trecut, un substantiv sau aspectul verbal.

SURSE

- Cărtărescu 2004: Cărtărescu, Mircea, *Nabokov la Brașov*, în volumul *De ce iubim femeile*, București, Humanitas, p. 35–49.
- Cărtărescu 2010: Cărtărescu, Mircea, *Nabokov u Brașovu*, traducere de Marina Gessner, în volumul *Nabokov u Brașovu. Antologija rumunjske postrevolucionarne kratke priče (1989–2009)*, traducere de Marina Gessner, Luca-Ioan Frana, Ivana Olujić, Zagreb, Meandarmedia, p. 70–82.
- Lăzărescu 2012: Lăzărescu, Florin, *Naš posebni izvjestitelj*, traducere de Luca-Ioan Frana și Ivana Olujić, Zagreb, V.B.Z.
- Lăzărescu 2014: Lăzărescu, Florin, *Trimisul nostru special*, ed. a 2-a, Iași, Polirom.
- Teodorovici 2004: Teodorovici, Lucian Dan, *Câine vs. senator*, în volumul *Atunci i-am ars două palme*, Iași, Polirom, p. 216–220.

Teodorovici 2010: Teodorovici, Lucian Dan, *Pas vs. senator*, traducere de Marina Gessner, în volumul *Nabokov u Brašovu. Antologija rumunjske postrevolucionarne kratke priče (1989-2009)*, traducere de Marina Gessner, Luca-Ioan Frana, Ivana Olujić, Zagreb, Meandarmedia, p. 131–135.

BIBLIOGRAFIE

- Bikić-Carić, Gorana, 2004, «L'aspect verbal en français et en croate», în *Studia Romanica Posnaniensia*, vol. 31, Poznań, p. 167–174.
- Borchin, Mirela-Ioana, 2007, „Valorile modale ale conjunctivului”, *Analele Universității de Vest din Timișoara*, XLV, p. 73–92.
- Diaconescu, Ion, 1977, *Infinitivul în limba română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Frâncu, Constantin, 2000, *Conjunctivul românesc și raporturile lui cu alte moduri*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- Raguž, Dragutin, 2010, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb, Vlastito izdanje.
- Silić, Josip, Pranjković, Ivo, 2007, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, ediția a doua, Zagreb, Školska knjiga.

SIGLE

- GALR, I: Guțu-Romalo, Valeria (coord.), 2008, *Gramatica limbii române*, vol. I. *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române.
- GALR, II: Guțu-Romalo, Valeria (coord.), 2008, *Gramatica limbii române*, vol. II *Enunțul*, București, Editura Academiei Române.
- GBLR: Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Univers Enciclopedic Gold.

Clara CĂPĂȚÎNĂ
Universitatea din București
Universitatea din Zagreb

REMARKS ON A CLASS OF UNACCUSATIVE DATIVE CONSTRUCTIONS

OBSERVAȚII ASUPRA UNEI CLASE DE CONSTRUCTII INACUZATIVE CU DATIV

(Abstract)

O serie de verbe inacuzative de mișcare (*ajunge, veni* etc.) suportă alternanța a două sensuri: un sens de deplasare fizică (*Ion a venit la mine*) și un sens psihologic (*Mi-a venit un gând*). Sensul psihologic se construiește obligatoriu cu un dativ interpretat ca Experimentator. Această alternanță nu a mai fost discutată sistematic. Lucrarea își propune să ofere o descriere sintactică și semantică a sensului psihologic, insistând asupra relației dintre Țintă/Locație, un rol tematic obligatoriu pentru verbele de mișcare, și Experimentator, un rol caracteristic verbelor psihologice.

Keywords: unacusative verb, Dative, Experiencer, applicative construction.

1. Aim of the paper

Romanian possesses an extended class of *psych constructions based on light unaccusative verbs*, illustrated in (1). These unaccusative light verbs get a psych/somatic interpretation if they co-occur with a *psych or somatic noun/adjective* and a Dative, interpreted as an Experiencer.

Psych/Somatic Unaccusative Constructions

- (1) a. *Mi- este dor de cireșe.*
me(Dat)- is longing of cherries.
'I long for cherries.'
- b. *Îmi vine dor de cireșe.*
me(Dat)- comes longing of cherries.
'I come to be longing for cherries.'
- c. *Mi se face dor de cireșe.*
Me(Dat) se.Refl.Acc - makes longing of cherries.
'I become/grow desirous of cherries.'

The light verbs in these constructions fall into the regular unaccusatives classes (Dragomirescu 2010, Irwin 2011): a) the verb *fi* ‘be’; b) change of location verbs, (e.g. *veni*, ‘come’, *cădea* ‘fall’), anticausative reflexive verbs (*a se face* ‘become’). The present paper is devoted to the *psych/somatic uses of change of location verbs* (=COL), focusing on the variety of syntactic patterns that realize the psych interpretation.

2. The data

COL verbs show a characteristic alternation between *a sense of physical displacement* of a Theme to a Goal, illustrated in sentence a) of each pair below, and a psych/somatic meaning expressing mental or bodily change in an Experiencer. The syntax of the two readings is vastly different. The movement sense has a Nom+ Prep. Acc structure, the psych/somatic reading exhibits a Nom + doubled Dative structure. This alternation is systematic and is found at least with the following COL verbs: *ajunge* (arrive), *cădea* (fall), *merge* (go), *sta* (stay), *ședea* (sit), *rămâne* (remain), *veni* (come).

- (2) a. *Ion a ajuns la mine.*
Ion has arrived at me.
‘Ion has come to me.’
- b. *Îmi ajung banii până la leafă.*
me(Dat)-suffice money until at salary.
The money will suffice me until payday.
- (3) a. *El cade/pică pe scări.*
he is-falling on stairs.
‘He fell down on the stairs.’
- b. *Vorbele tale i-au căzut/picat bine.*
words.the your him(Dat)-have fallen well
‘Your words did him good’.
- (4) a. *Tom merge la școală.*
‘Tom goes to school.’
- b. *Cum îi merge?/ Îi merge din plin.*
how him(Dat)-goes / him(Fat)-goes in full
‘How is he doing?’ ‘He is doing very well.’
- (5) a. *Ion stă în fotoliu.*
Ion sits in armchair.
‘Ion is sitting in the armchair.’
- b. *Îi stă rău purtarea asta.*
him(Dat) sits badly behavior.the this
‘This behavior suits him ill.’
- (6) a. *Ion șade în fotoliu.*
Ion sits in armchair.
‘Ion is sitting in the armchair.’

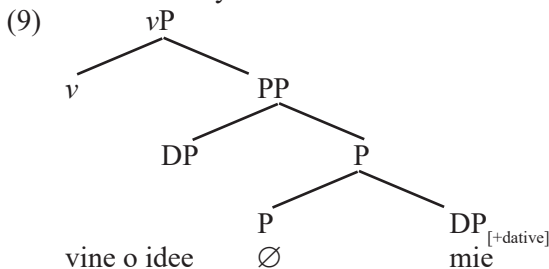
- b. *Culoarea asta nu-ți șade (bine).*
 Color.the this not-you(Dat) sits (well).
 ‘This color does not fit you.’
- (7) a. *Maria rămâne la mine.*
 Maria remains at me.
 ‘Mary stays with me.’
- b. *I-a rămas această obsesie.*
 him(Dat) remains this obsession.
 ‘He remains with this obsession.’

To the best of my knowledge this alternation has not been described in the literature and it is of interest at least in as much as it gives uncontroversial evidence for the connection between the Goal/Location interpretation of the Dative and its Experiencer interpretation. The connection between the Goal/Location role and the Experiencer role was first noticed by Fillmore (1968), where the Dative (i.e. Experiencer) is defined as the *locus of a psychological process*. The idea was also developed in Bouchard (1992) and Jackendoff (1990), a recent syntactic implementation of it is available in Landau (2010).

2.1 *The variety of psych/somatic patterns.* The psych/somatic interpretation of COL verbs is well represented, and it is realized in several slightly different patterns, which are tentatively described below.

2.1.1 *The basic prepositional pattern.* Since these verbs are COL unaccusatives, their basic configuration only includes the verb and a Goal/Location small clause (Irwin 2011). The Theme is projected as the small clause subject and becomes the subject of the COL verb by raising. The P heading the small clause is null when Goal/Location is realized as a Dative and an Experiencer interpretation is intended. The underlying configuration is (10) and examples are given in (8). Not all the verbs may realize this simple structure.

- (8) a. *Mi-a venit un gând/ dor de plimbare.*
 me(Dat)-has come a thought/ longing of walk
 ‘I’ve got a thought/a longing for a walk.’
- b. *Imi-rămâne o singură soluție.*
 me(Dat) -remains one only solution.
 ‘Only one solution is left to me.’

When the Dative may still be understood as a Goal/Location, it alternates with a PP realization as in (10a–b). If only an Experiencer interpretation of the Dative is acceptable, there is no prepositional alternative, as in (10c–d). What is characteristic for this structure is the *terminal coincidence interpretation of the Dative/PP*. In all of the examples in (8) and (10), the Theme is *at the Goal* at the end of the event, but the Goal/Location is [+personal]

- (10) a. *Banii nu mi- au ajuns încă.*
 money.the not mi(Dat)- have arrived yet.
 b. *Banii n-au ajuns la mine.*
 money.the not-have arrived at me(Acc).
 ‘The money hasn’t reached me.’
 c. *Mi -a rămas un singur gând.*
 me (Dat)- has remained an only thought.
 d. **Un singur gând a rămas la mine.*
 an only thought has remained at me.
 ‘Only one thought is left to me.’

2.1.2. The Path-Degree structure. In a more complex interpretation, psych readings of COL verbs express *evaluation*. In this case, the Path component of the Goal phrase is reinterpreted as a *degree-scale*, resulting in a *Path-Degree structure*. The Experiencer Dative is *the reference point* with respect to which the evaluation is conducted, i.e. things look good/bad, depending on how they are experienced by the Dative. The Path is foregrounded and the *vP* suggests how much of it has been covered by the (moving) Theme with respect to an expected standard of normativity (11a–b), supplied by the Dative, or to what degree the Goal/Location has been reached properly or at all (11c–d).

The degree structure is overtly expressed by *vP modification*. The verb combines with any (modal) degree construction, (overtly or covertly). The degree phrase variously comes out as an AdvP (*bine* (well), *rău* (ill), *prost* (badly), *așa și așa* (so and so), *groaznic* (terribly), *excepțional* (exceptionally), etc.), a PP (*ca naiba* (like hell), *de minune* (wonderfully), *într-o părere* (after a fashion), etc.), a free relative clause (*cum trebuie* (as it should), *cât se poate de bine* (as well as is possible), *cum nu se poate mai bine* (as well as is possible) etc.). The PP/AP/CP interprets the spatial Path structure as an abstract degree structure. Syntactically, this constituent occupies a *manner adverb position* (left adjunct to the *vP*) and takes scope over the entire *v+PP* structure imposing the degree interpretation of the path (see (16)).

- (11) a. *Vorbele lui îmi pică/ cad bine/ca naiba/cum nu se poate mai bine.*
 words.the his me(Dat) fall well/ like hell/ as well as can be.
 ‘His words suit me well/ like hell/ as well as can be.’

- b. *Dan i-a căzut cu tronc Mariei.*
 Dan her(Dat)- has fallen with crash to Maria (Dat).
 ‘Dan has fallen smitten by Mary.’
- c. *Pantofii nu-mi mai vin (bine/de loc).*
 shoes.the not-me (Dat) anymore/come (well/ at all)/
 ‘These shoes don’t fit me well/at all any more.’
- d. *Îmi ajunge (până peste cap) atâta scandal.*
 me(Dat) arrives (overhead) so much scandal.
 ‘So much scandal is enough for me.’

Notice the ambiguity of sentences (12), with the verb *ajunge* (arrive), between a terminal coincidence (Goal) interpretation (*reach*) and an evaluative degree reading (*be enough*).

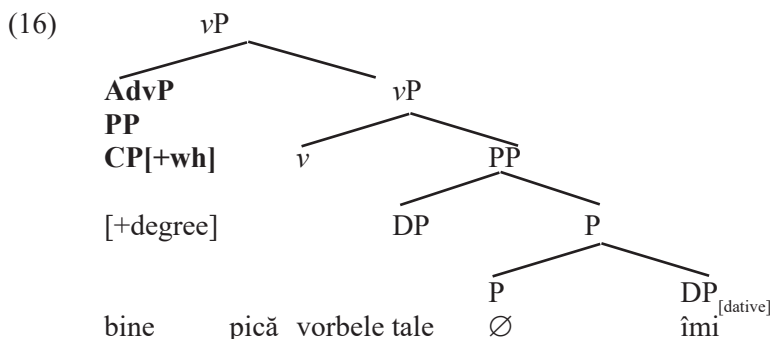
- (12) *Nu mi-au ajuns banii (dar sper sa-i primesc săptămâna viitoare/și a trebuit se împrumut.)*
 ‘The money hasn’t reached me yet, but I hope to get it next week.’
 ‘The money wasn’t sufficient (so I had to borrow some)’

One variant of this pattern has a CP in subject position. The subject of the subject clause may be different from the Dative (13b) or controlled by the Dative (13a). The subject clause may take the subjunctive for all the verbs and the indicative for some of them. When the verb accepts both moods, the usual *realis/irrealis* distinction holds (see (13)). The choice of the subjunctive is related to the evaluative normative meaning of the sentence. Since an abstract interpretation is already suggested by the clausal Theme, the degree phrase may be overt (15), as well as covert (see (13), (14)):

- (13) a. *Îmi ajunge să merg la operă pentru a fi fericită.*
 me arrives SĂ (subj) go^{1st}P at opera to be happy
 ‘It suffices me to go to the opera to be happy.’
- b. *Îmi ajunge că mănâncă amândoi pe cheltuiala mea.*
 me(Dat) arrives that eat (Ind) both on expense.the. my
 ‘It suffices me that both eat at my expense.’
- (14) a. *Nu-mi vine să muncesc mult pe bani atât de puțini.*
 not-me(Dat) comes [SĂ (subj) work.1stP much on money so
 little
 ‘I don’t feel like working a lot on so little money.’
- b. *Nu-i mai merge să se plimbe pe cheltuiala statului.*
 not-him any more goes [SĂ(subj)SE(Acc.refl)travel.3rdP on
 expense.the of the state
 ‘He cannot afford to travel on the expenses of the state any more.’

- (15) a. *Îți șade/ stă rău să te porti așa.*
 you(Dat) sits ill [SĂsubj you (acc) behave so
 ‘It suits you will to behave like this.’
- b. *Îți vine de minune să câștigi la loterie.*
 you(Dat) comes of wonder [SĂ (subj) win.2ndP win the lottery]
 ‘It suits you wonderfully to be winning the lottery.’

Importantly, with many of the relevant verbs a degree phrase has become obligatory, at least in some interpretations (e.g. *sta bine* (approx. ‘to suit well’), *cădea rău* (approx. ‘to suit ill’). This raises the problem of *idiom formation*, recently discussed from a syntactic perspective in Bruening (2010). He argues that *heads s-select their modifiers* and that idiom formation is based on c- and s- selection, with s-selection possibly turning into *collocation*. If his theory is correct, the verb s-selects the modifier, which has in its c-domain the v⁺ small clause configuration, as in (16), a configuration which allows the idiomatic selection of modifier. In idioms, the modifier may be obligatory, as in (17).

- (17) a. *Vorbele tale îmi pică bine.*
 words.the your me(Dat) fall well.
 ‘Your words do me good.’
- b. **Vorbele tale îmi pică.*
 words.the your me(Dat) fall

The “path-degree pattern” differs from the basic locative PP pattern only in the supplementary presence of the s-selected degree phrase modifier, bolded in (16), a component which signals the normative evaluative interpretation.

2.1.3. The copulative construction. The verbs of movement under analysis become *link verbs*, selecting the most characteristic type of predicative, namely, a psych/somatic *adjectival phrase*, in the class *drag* (dear), *prețios* (precious), *nesuferit* (insufferable, hateful), *indiferent* (indifferent). The subject (the Theme) of the adjectival small clause agrees with the predicative adjective in gender and number. The Dative may be viewed as a *subcategorized*

complement of the adjective, and as such it alternates with a Prepositional Complement (see derivational details in Cornilescu (2015)). Verbs which enter the construction are *cădea*, *pica* (fall), *a rămâne* (remain).

- (18) a. *Fata le căzuse/ le picase dragă tuturor / la toți.*
 girl.the them-had-fallen dear all(Dat)/ to all.
 ‘The girl had fallen dear to all of them.’
 b. *Familia le rămânea prețioasă la toți/tuturor.*
 family.the them(Dat) remained precious at all/ all(Dat)
 ‘Family remained dear to all of them.’

Given the structures discussed so far, one understands the difference between sentence (19a), where *bine* ‘well’ is an adverb in a path-scale structure, and (19b) where *bună* ‘good, well-suited’ is an adjective agreeing in gender and number with the noun and the Dative is a Beneficiary (i.e. good for you) subcategorized by the adjective.

- (19) a. *Pălăria (îți) vine bine.*
 ‘The hat suits you well.’
 b. *Pălăria (îți) rămâne bună.*
 ‘The hat remains well suited.’

2.1.4. Apparent impersonal constructions. In some cases it looks as if there is no Nominative subject and as if the Dative merely co-occurs with a PP. In a variant of the construction, illustrated in (21) and (22) there is also a degree adverb (*ușor* (easy), *greu* (difficult), *bine* (well), etc.); the role of the AdvP is to express the path-degree interpretation, as already explained above.

- (20) a. *Îmi ajunge cu atâția musafiri pe cap.*
 me(Dat) arrives with so-many guests on head
 ‘I’ve had enough of having so many guests on my hands.’
 b. *Îmi ajunge fără nici un ajutor.*
 me(Dat) arrives without not a help
 ‘I’ve had enough of not getting any help.’
 (21) a. *Îmi vine ușor cu un profesor ca el.*
 Me (Dat) comes easily with a teacher like him.
 ‘I find it easy with a teacher like him.’
 b. *Îi vine bine fără pălărie.*
 him (Dat) comes well without hat
 ‘It suits him well without a hat.’
 (22) a. *Îi șade bine cu pălărie.*
 him (Dat) sits well with hat
 ‘It suits him well with his hat on’

- b. *Îi stă rău fără pălărie.*
 him (Dat) sits ill without hat
 ‘It suits him ill without his hat on.’

In all of these examples the Dative is interpreted as an Experiencer. No Nominative subject is required, a fact which might be taken to suggest that these are *impersonal constructions*. It may be shown, however, that these are *not* Nominative-less structures, but rather constructions which have become idiomatic in an elliptical form. Immediate support for this hypothesis is provided by the existence of alternative constructions with finite subject clauses. Consider the examples below: the subject clause is interpreted as a Theme, i.e. an event which “moves” along the path structure and reaches the Experiencer and is evaluated as easy (23a) or sufficiently unpleasant from the Experiencer’s point of view (23b).

- (23) a. *Îmi vine ușor să lucrez cu un profesor ca el.*
 me(Dat) comes easily SĂ(subj) work.1P with a teacher like him
 ‘It is easy for me to work with a teacher like him.’
 b. *Îmi ajunge să lucrez pe așa de puțini bani.*
 me(Dat) arrives SĂ(subj) work.1P on so little money
 ‘I’ve had enough of working on such little money.’

The finite subject clause examples are useful not only because they reveal the Theme – Goal/ Experiencer argument structure of the *vP*, but also because they show that the PP is *an adjunct modifying the predicate of the subject clause* (e.g. an instrumental adjunct in the examples above), and it is not a modifier of the COL verb. Note also that the Dative is interpreted as a controller of the subordinate clause subject, i.e. a participant in the subordinate clause eventuality, an experience which the Dative finds easy, sufficient etc. The same analysis suggests itself for the examples we started with ((20)–(22)), which contain no apparent subject clause. Still, in these examples too, the PPs are modifiers in an implicit subject clause and are not related to the COL verb, either. These modifiers are actually sufficient to infer the (rest of the) subject clause. Importantly, from a strictly syntactic point of view, a Nominative DP is possible, and any DP which may express an event (e.g. a verbal noun, like *statul* (staying) etc.) may function as a subject, as in the examples below.

- (24) a. *Îmi ajunge statul cu atâția musafiri pe cap.*
 me(Dat) arrives staying,the with so-many guests on head
 ‘I’ve had enough of having so many guests on my hands.’
 b. *Îmi vine ușor orice (activitate) cu un prof ca el.*
 me(Dat) comes easily anything/any activity with a teacher like him
 ‘I find it easy to do anything with a teacher like him’

On the strength of this evidence, two conclusions immediately follow: Firstly, these pseudo impersonal structures instantiate the path-scale structure already discussed in 2.1.2 above. Secondly, these constructions exhibit the same Nominative-Dative pattern that is common to all the sentences based on COL verbs, which have psych readings.

3. General Properties of Unaccusative Dative constructions

As used in the Experiencer Dative construction, COL verbs have two distinctive properties. The first is that the Dative *must be doubled by the clitic*, while in many other cases Dative clitics are optional (see *The Grammar of Romanian*, 2013: 154–156). The second property is the absence of nominalizations in the *psych* reading: **venirea chefului de plimbare Mariei* (coming.the wish(Gen) of walking Mary(Dat)). Both properties are typical of Dative *unaccusative* configurations. A possible analysis of unaccusative Dative constructions has been proposed in Cornilescu (2015).

REFERENCES

- Bruening, Benjamin, 2010, “Ditransitive Asymmetries and the Theory of Idiom Formation”, *Linguistic Inquiry*, 41 (4), p. 519–562.
- Cornilescu, Alexandra, 2015, “The Syntax of Dative Unaccusative Constructions”, in *Romance Languages and Linguistic Theory 2013 Selected papers from ‘Going Romance’*, Amsterdam 2013, Enoch O. Aboh, Jeannette C. Schaeffer, Petra Sleeman (eds.), University of Amsterdam, John Benjamins, p. 119–158.
- Dragomirescu, Adina, 2010, *Ergativitatea: Tipologie, Sintaxă și Semantică*, București, Editura Universității din București.
- Fillmore, Charles, 1968, “The Case for Case”, in Bach, E. and R. Harms (eds.), *Universals in Linguistic Theory*, New York: Holt, Rinehart and Winston, p. 1–81.
- The Grammar of Romanian*, 2013, Gabriela Pană Dindelegan (ed), București, Editura Academiei Române.
- Irwin, Patricia, 2012. *Unaccusativity at the Interfaces*, PhD dissertation, University of New York.
- Jackendoff, Ray, 1990, *Semantic Structures*, Cambridge, Mass: MIT Press.
- Landau, Idan, 2010, *The Locative Syntax of Experiencers*, Cambridge Mass: MIT Press.

Alexandra CORNILESCU
University of Bucharest

OBSERVAȚII ASUPRA INTENSIFICATORILOR NEGATIVI ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHĂ

COMMENTS ON NEGATIVE INTENSIFIERS IN OLD ROMANIAN

(Abstract)

In Old Romanian (as well as in Modern Romanian) the negator *nu* is sometimes accompanied by adverbs which work as intensifiers of the propositional negation. Both negative or positive elements keep the same significance throughout the centuries. On the other hand the syntactic patterns are not the same. As we have checked entirely a corpus of texts from different times we have noticed an obvious tendency of rising use of the intensifiers *nici* and *cumva* as used in Contemporary Romanian.

Key-words: old Romanian, negation, negator, intensifier, negative pattern, subjunctive.

În limba română veche (la fel ca în româna modernă) în propoziția negativă marcată prin negatorul *nu* sunt inserate uneori adverbiale care au rolul de a intensifica sau de a preciza negația. Intensificatorii sunt termeni negativi – *nici/nece/neci/neci*, *nececum/necum*, *nici/nece/neci/neci* întru un/cu un chip, dar și pozitivi – *cumva*, *cândva*, *deloc* etc.

Intensificatorii enumerați păstrează aceeași semnificație și în româna actuală. Din perspectivă sintactică însă, în textele originale sau traduse din secolele 16–17 se observă modificări ale contextelor cu *nici* și *cumva*.

1. Tipare cu *nici*

În limba română veche *nici* cu variantele *neci*, *nece*, *nice* apare în două ipostaze: (i) negator propozițional și (ii) intensificator al negației.

1.1. Textele românești – originale sau traduse – din secolele 16–17 evidențiază folosirea curentă a unui tipar sintactic dispărut în româna modernă standard: P_{1finită} [NEGATOR PROPOZIȚIONAL *nu*] + P_{2finită} [NEGATOR PROPOZIȚIONAL *nici*]:

- (1) a. [**nu**-i iaste dată prespre voia lui]_{p1}, [**nice** l-ai luat cu de-a sila den țară]_{p2} (DÎ.XC.1593).
 b. [**nu** se rușenează de față împărătească]_{p1}, [**nice** se teame de Dumnezeu]_{p2} (MC.1620: 70^r).

Nici funcționează ca negator propozițional nu numai în structuri bipropoziționale de felul celor de mai sus, unde se poate invoca fenomenul de anaforă – relația semantică în care *nu* este antecedent (sursă). *Nici* este înregistrat ca marcator propozițional și în alte construcții, în care uzul și normele limbii române standard impun coocurența lui *nu* antepus formei verbale:

- (2) a. *și gice c-au fost fără început, la Dumnedzeu, care lucru nice jidovii credzură* (CC¹.1567–8: 3^v).
 b. *Fu Duca împărat și domniia bine, că nice se foarte înălța, nice se iară lăsa, ce mergea pre cale împărătească* (MC.1620: 134^v).
 c. *Pentru aceie, nice s-au apropiat de oaste* (CLM.1700–50: 299^r).

1.2. Ca intensificator al negației *nici* apare în propoziții negative marcate prin negatorul propozițional *nu*, fiind antepus unor constituenți propoziționali – singulari (3a), binari (3b–c) sau „înșiruiți” (3d). În ultimul caz *nici* marchează cumulul de informație.

- (3) a. *Deaci nice acestora nu se cade a se însura u[n] cu alaltu* (Prav.1581: 221^v).
 b. *nu putem înțeleage nece voia, nece leagea lu Dumnezeu* (CC¹.1567–8: 239^v).
 c. *Nu am știut cine au făcut ție lucrul acesta, nici tu nu mi-ai spus, nici eu nu am auzit, fără numai astăzi* (BBJ.1795: 19).
 d. *nu strângereți aur, neci argint, neci bani în pungile voastre. (...) neci taistră pre cale, nece doao veșminte, nece încălțăminte, neci toiag, că vreadnic iaste lucrătorul platei sale* (NT.1648: 12^v).

1.3. Lucrările de specialitate menționează faptul că în textele vechi pronominalul propriu-zis sau adjectivalul negativ „nu este încă sudat”. „Formele cuantificatorului negativ, insuficient sudate, permiteau intercalarea prepozițiilor, inclusiv în textele din a doua parte a epocii” (sec. 17–18 n.n.) (Stan 2013: 56)

Observația se referă la structuri de tipul celor de mai jos:

- (4) a. *Și nu lăsă [nece pre unul] să meargă după Sine, numai Pătru și Iacov și pre Ioan, fratele lui Iacov* (NT.1648: 47^r).

- b. [*Nice de una*] de-aceasta n-au pomenit Domnul Hristos (CazV.1643: 350^r).
- c. Și den mânie se face pizma și n-are tocmeale niceodată [*nice cu un om*], ce cu toț se ceartă (FD.1592–604: 489^r).
- d. dece nu li-i [*nice de un folos*] (ȘT.1644: 19).

Aceste structuri sunt consecvent și frecvent folosite în textele secolelor 16–17, dar și în prima jumătate a secolului 18.

- (5) a. *Era la Ștefan vodă dărbanii foarte mbrăcați bine, după credința ceaia ce făcuse, de stătusă cu dânsul la rădicarea boierilor; cum n-au fost [*nice la o domniie*] grijită bine pedestrimea* (CNM.1700–50: 177^v).
- b. *făr aceaste trei bunătăț nu iaste cu puțință [*nici cu un mijloc*] să se mântuiască creștinul* (AD.1722–5: 21^r).

Considerăm că aceste construcții descrise, din perspectiva limbii române moderne standard ca „dislocare a cuantificatorilor” se înscriu în aceeași categorie a structurilor cu intensificatorul negativ. *Nici* se plasează în fața constituentului focalizat, și pentru că acesta este un grup prepozițional, *nici* precedă prepoziția.

- (6) a. *Ci nimica nu au folositu, că [*nici cu o ispravă*] s-au întorsu solii săi înapoi* (ULM.~1725: 82^r).
- b. *Și acel sfat și gând dete Dumnedzău de nu-i fu nice [*de un folos*]* (NL.1750–66: 144).

Începând din secolul 18 se observă tendința de schimbare a structurii prin deplasarea spre dreapta a lui *nici*.

Altfel spus, în textele din secolul 18 tiparul [*nici* + Grup prepozițional] alternează cu structurile – mai puțin reprezentate – [prepoziție + *nici*]. Compară (6), (8) cu (7).

- (7) a. *La nici o văduvă și [*la nici*] un sărac să nu-i faceți rău* (BBJ.1795: 73).
- b. *Și să nu spurcați sufletele voastre [*cu nici*] o târâitoare ce să târă pre pământ* (BBJ.1795: 102).

Rezistența structurii cu *nici* pe primul loc pare să fie corelată cu ocurența prepoziției într[u]:

- (8) a. *Eu am auzit că mai scump decât aicea nu să vinde nicăierea, [*nici într-*]un târgu, că mi-au spus neguțătorii carii umblă aici* (Sind.1703: 113^r).

- b. *Nu va fi ție slobod să jertvești paști, [nici într]-o cetate de ale tale, care Domnul Dumnezeuul tău le dă ție* (BBJ.1795: 173).
- c. *Și, auzind noi aceastea, s-au înfricoșeat inima noastră, și [nici întru] unul dintră noi nu au rămas duh de cătră fața voastră* (BBJ.1795: 192).

1.4. Forța de intensificator nu este încă slăbită în această perioadă a limbii, un argument fiind și existența contextelor în care *nici* – integrat într-o propoziție negativă cu marcatorul propozițional *nu* – este antepus în imediata apropiere a formei verbale „pline”.

- (9) a. *Că Jidovii nu să [nice ating] de Samareani* (CazV.1643: 158^v).
- b. *Pusesă Mihai vodă și un domnișor, anume Marcul vodă, căruia numele nu să [nice povestește], pentru scurtă vreme ce au avut acel domnișor și nu să află numele aceștii domnii la letopisățe streine* (CNM.1700–50: 166^v).
- c. *Și au pus și de tot omul bejenariu să dè câte 2 lei, și oamenii nu avè ce mânca, că era săcșorul de făină câte 15 lei, și încă nu să [nici găsiè]* (NL.1750–66: 247).

Observațiile de sub 1.2.–1.4. ne permit să avansăm ipoteza că în perioada la care ne referim *nici* funcționează în toate situațiile ca intensificator al negației cu natură adverbială. Prin structuri precum cele de sub (7) și (3d) *nici* glisează spre ipostaza de formant al pronominalului negativ sau de conector (conjunție), gramaticalizându-se de abia spre sfârșitul secolului 19.

2. Tipare cu *nu* [...] *cumva*

În textele din limba română veche (secolele 16–18) asocierea adverbialului intensificator *cumva* cu forma verbală de subjonctiv negativ se realizează în patru tipare.

2.1. Cel mai frecvent *cumva* se plasează după marcatorul propozițional, gruparea *nu cumva* (cu varianta *nu care(a) cumva*) fiind precedată și succedată de particula *să*. Este un tipar care s-a păstrat în româna modernă standard.

- (10) a. *Îngerilor săi porânci-va de tine și în mânilor purta-te-vor, să nu cumva să vatâmi de piatră piciorul tău* (CC¹.1567–8: 20^r).
- b. *să nu cumva să tînză mânia sa și să ia și den lemnul vieției și să mânânce* (PO.1582: 3^{<22>}).
- c. *atunce mai vârtos să nu cumva să stropască în laturi* (ȘT.1644: 27).
- d. *să nu cumva să te dea pârâșul giudecătorului* (NT.1648: 7^r).
- e. *că trimisesă singur craiul un copil den casa sa, să nu cumva să să ispitiască să între în Muldova, întărâtându pre Turci* (CLM.1700–50: 173^v).

f. *Iar acum să nu carea cumva să îndrăznească preotul, sau arhiereul, să înfrunteze pre cineva* (AD.1722–5: 39^r).

2.2. Alt tipar înregistrat în textele vechi românești este cel în care particula de subjonctiv apare numai înaintea marcatorului *nu* [**să_{subj} NU cumva Ø V**].

- (11) a. **Se nu cumva Ø rrapă** ca leul sufletul mieu, nefiindu cinre a izbavi, nece a scoate (PH.1500–10: 4^v).
- b. **să nu ne cumva Ø aflăm** puindu-ne lui împotivă (CazV.1643: 244^r).
- c. **Păziți-vă să nu cumva Ø dați** rău drept rău, ce pururea să goniți binele unul cătră alalt și cătră toți (CC¹.1567–8: 47^v).
- d. **e aceea foarte amănuntul se se cearce, ca se nu se cumva Ø tâmple** a fi nuntă cu semeție mestecată, cumu se gice cuscrie (Prav.1581: 224^r).
- e. **O, cât să ne teamem de curvie, să nu cumva Ø călcăm** credința logodirei noastre! (CazV.1643: 288^r).
- f. **poruncește să păzească mormântul până a treia zi, să nu cumva Ø vină** ucenicii Lui noaptea să-L fure pre El (NT.1648: 38^v).
- g. **Den care foc au nemerit și pre Matei vodă un glonț de sineț aproape** închietura genunchiului și l-au priceput îndată un paic și au năvălit la scara lui Matei vodă, **să nu cumva Ø cadză** (CLM.1700–50: 270^v).
- h. **Deci vădzând și eu că mi-au răspunsu așe cu scârbă, m-am temut a mai răspunde, să nu cumva Ø cad** în vro primejdie a vieții (NL.~1750–66: 204).

2.3. *Nu cumva* apare și în tiparul [**Ø NU cumva să_{subj} V**] utilizat și în româna actuală.

- (12) a. **Zi amu să întărească mormântul până a treia zi, doară nu cumva să vie** ucenicii lui noaptea să fure el (CC¹.1567–8: 211^r).
- b. **Pentr-aceea, feriți-vă de păcate ca de un șearpe veninat, ca nu cumva să te mușce** cu veninul păcatelor și să te omoară cu munca de veaci (CazV.1643: 340^r).
- c. **cu toată osârdiia și frica lui Dumnedzău să slujască și nu cumva să lase ceva** (ȘT.1644: 23).
- d. **Când vei fi chemat de cineva la nuntă, nu șădea la locul cel dentiiu, ca nu cumva să fie chemat** altul mai cinstit de tine (NT.1648: 88^v).
- e. **Și pentru aceasta zice Sfânta Scriptură și acum ca nu cumva să întinză mâna sa și va lua din lemnul vieții și va mânca și va trăi în veaci** (AD.1722–5: 205^r).

2.4. Al patrulea tipar în care *cumva* (cu varianta *care(a) cumva*) este postpus formei verbale: [**să_{subj} NU V cumva**] este înregistrat din a doua jumătate a secolului 17.

- (13) a. *nu dareți sfânta cânilor, nece vărsareți mărgăritarele voastre înaintea porcilor să nu le calce cumva supt picioarele lor și întorcându-să, să nu rumpă pre voi* (NT.1648: 9^r).
- b. *să nu să treacă cumva cu uitarea, de unde este părăsit* (CLM.1700–50: 158^v).
- c. *Iar filosoful le-au zis: rogu-vă, tăceți, să nu vă priceapă carea cumva dumnezeii că sânteț aici, că adevărat vă va cufunda* (AD.1722–5: 148^v).

2.5. Rar, dar pe parcursul întregii perioade, în diferite tipare enumerate, în locul lui *cumva* este folosit *cândva*.

- (14) a. *Ca prevind, să privească și să nu vază și auzind, să auză și să nu înțeleagă; să nu cândva să să întoarcă și să să iarte păcatele lor* (NT.1648: 45^r).
- b. *se nu cândva Ø dzică păgânrii: «Iu<o> e Dumnedzău lor?»* (PH.1500–10: 99^r).
- c. *Și spre mâni să Te ia, să nu cândva Ø poticnești de piatră piciorul Tău* (NT.1648: 71^r).

În limba română veche (secolele 16–18) sunt utilizate patru tipare negative cu intensificatorul *cumva*. Numărul de ocurențe din textele cercetate sunt înfățișate în tabelul de mai jos.

	I să nu <i>cumva</i> să V	II să nu <i>cumva</i> Ø V	III nu <i>cumva</i> să V	IV să nu V <i>cumva</i>
PH.1500–10	–	5	–	–
CC ¹ .1567–8	2	2	1	–
Prav.1581	–	2	–	–
PO.1582	1	1	–	–
CazV.1643	–	8	1	–
ȘT.1644	2	–	3	–
NT.1648	14	7	2	2
CLM.1700–50	5	1	–	–
ACT.1709	1	–	–	–
AD.1722–5	2	–	1	1
NL. ~1750–66	–	1	–	–
	27	27	8	3

Spre sfârșitul secolului 18 până în secolul 20 structurile negative care integrează pe *cumva* sunt slab reprezentate. Atât în textele religioase (15.a–b;

15.e–f), cât și în cele beletristice (15.c–d) este utilizat doar tiparul [Ø NU *cumva* să_{subj} V] (*supra* 2.3).

- (15) a. *Luați aminte, ca nu cumva să uitați așezământul Domnului Dumnezeului nostru* (BBJ.1795: 162).
 b. *iar voi nu cumva să mă întâmpinați pre mine* (BBJ.1795:229).
 c. *trăgând cu coada ochiului ca nu cumva să înțeleagă copiii* (CĂRTARESCU.1996).
 d. *Sunt sfătuit nu care cumva să plonjez* (C.T.POPESCU.1998).
 e. *mă tem de el, ca nu cumva să vină și să mă lovească pe mine* (BB.2001: 36).
 f. *Nu cumva să ne înghită pământul!* (BB.2001: 168).

Numai rar, în situația în care se redă vorbirea directă, iar subjontivul are valoare de imperativ (subjontivul hortativ) se înregistrează tiparul [să_{subj} NU *cumva* să_{subj} V] (*supra* 2.1).

- (16) a. *Cu bărbatul fiind, să nu cumva să se smintească. Și împreună lăcuind, să nu cumva să stărpească* (BBJ.1795: 822).
 b. *Să nu cumva să ne ajungă!* (TEODOREANU.1924).
 c. *Să nu cumva să te prind pe-afară!* (TEODOREANU.1924).

Tiparul II [să nu *cumva* Ø V], destul de frecvent utilizat în textele secolelor 16–17, nu mai este folosit în limba română modernă.

Cumva (și perechea lui *cândva*) ocupă poziții oscilante în structura cu verbul la subjontiv, plasându-se după particula *să* și negatorul *nu*, dar neimpunând întotdeauna repetarea particulei chiar dacă *cumva* (*cândva*) se află la stânga formei verbale.

SURSE

- ACT.1709: Antim Ivireanul, *Chipurile Vechiului și Noului Testament*. Ed.: Antim Ivireanul, *Opere*, ed. G. Ștrempel, București, Minerva, 1972, p. 240–321.
 AD.1722–5: Antim Ivireanul, *Didahii*. Ed.: Antim Ivireanul, *Opere*, ed. G. Ștrempel, București, Minerva, 1972, p. 1–238.
 BB.1688: *Biblia*. Ed.: *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament*, tipărită întâia oară la 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino, Domnul Țării Românești, București, Editura Institutului Biblic, 1977.
 BBJ.1795: *Biblia de la Blaj* (1975) versiune on-line, ediție jubiliară, Roma, 2000.
 C.T.POPESCU.1998: Cristian Tudor Popescu, *Copiii fiarei*, București, Editura Polirom, 1998.

- CazV.1643: Varlaam, *Cazania*, ed. J. Byck, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943.
- CĂRTĂRESCU.1996: Mircea Cărtărescu, *Orbitor. Aripa stângă*, București, Editura Humanitas, 1996.
- CC¹.1567: Coresi, *Tâlcul Evangheliilor*. Ed.: Coresi, *Tâlcul evangheliilor și molitvenic românesc*, ed. V. Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998, p. 31–187.
- CLM.1700–50: Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ed.: M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 41–201.
- CNM.1700–50: Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*. Ed.: M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 241–274.
- DÎ: *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gh. Chivu, M. Georgescu, M. Ioniță, Al. Mareș, Al. Roman-Moraru, București, Editura Academiei Române, 1979.
- FD.1592–604: *Floarea darurilor*. Ed. Alexandra Roman Moraru, București, Minerva, 1996 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1), p. 119–82.
- MC.1620: M. Moxa, *Cronograf*. Ed.: Mihail Moxa, *Cronica universală*, ed. G. Mihăilă, București, Minerva, 1989, p. 95–223.
- NL.~1750–66: Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. I. Jordan, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, ed. a II-a, 1959, p. 31–388.
- NT.1648: *Noul Testament*. Ed. Alba Iulia, Reîntregirea, 1998.
- PH.1500–10: *Psaltirea Hurmuzaki*, ed. I. Gheție and M. Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005.
- PO.1582: *Palia de la Orăștie*. Ed. V. Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.
- Prav.1581: *Pravila ritorului Lucaci*. Ed. I. Rizescu, București, Editura Academiei, 1971, p. 161–183.
- Sind.1703: *Sindipa*. Ed. M. Georgescu, București, Minerva, 1996 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1), p. 249–315.
- ȘT.1644: *Șapte taine a besearecii, Iași, 1644*. Ed. I. Mazilu, Iași, Editura Universitatii „Alexandru Ioan Cuza”, 2012, p. 173–259.
- TEODOREANU.1924: Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, [Vol.] I–III, București, Cartea Românească, 1985.
- ULM.~1725: Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ed. P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, p. 57–210.

BIBLIOGRAFIE

Avram, Mioara, 1978, „Negații auxiliare devenite negații suficiente în limba română actuală”, *Studii și cercetări lingvistice*, 29, p. 497–502.

- Avram, Mioara, 2007, (ed), *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Editura Academiei Române.
- Chivu, Gh., Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (eds.), 2012, *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei Române.
- Ciompec, Georgeta, 1969, „Observații asupra exprimării negației în limba română din secolele al XVI-lea–al XVIII-lea”, *Studii și cercetări lingvistice*, 20, p.: 197–209.
- Dimitrescu, Florica (ed.), 1978, *Istoria limbii române. Fonetica. Morfosintaxă. Lexic*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Dominte, Constantin, 2003, *Negația în limba română*, București, Editura Fundației «România de Mâine»
- Jordan, Iorgu, 1947, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*. Ediția a II-a, București, Socec.
- Manoliu-Manea, Maria, 1968, *Sistematica substitutelor din limba română contemporană standard*, București, Editura Academiei.
- Mîrzea Vasile, Carmen, 2012, *Eterogenitatea adverbului românesc. Tipologie și descriere*, București, Editura Universității din București.
- Rizescu, I., 2007, „Afirmatia și negația”, în Avram 2007, p.7–23.
- Stan, Camelia, 2013, „O sintaxă diacronică a limbii române vechi”, București, Editura Universității din București.
- Zamfir, Dana-Mihaela, 2005, *Morfologia verbului în daco-româna veche (secolele al XVI-lea–al XVII-lea)*, vol. I, București, Editura Academiei Române.
- Zamfir, Dana-Mihaela, 2007, *Morfologia verbului în daco-româna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, vol. II, București, Editura Academiei Române.

SIGLE

- DA/DLR: *Dictionarul limbii române*. Tomul I, partea II: C, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940
- GALR 2005/2008: Valeria Guțu Romalo (ed.), *Gramatica limbii române*. I Cuvântul, II Enunțul, București, Editura Academiei Române.

Dana MANEA
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Jordan – Alexandru Rosetti”, București

VARIAȚIE DE GEN ȘI DE CLASĂ FLEXIONARĂ ÎN ROMÂNĂ VECHĂ

VARIATION DE GENRE ET DE CLASSE FLEXIONNELLE EN ROUMAIN ANCIEN

(Résumé)

Conçu comme une étude de corpus, cet article propose les objectifs suivants: (1) établir les riches variations flexionnelles qui caractérisent la morphologie du nom en roumain ancien; (2) comparer ces variations à celles du roumain moderne; (3) établir les tendances d'évolution en roumain ancien; (4) analyser les caractéristiques du roumain qui découlent de ces variations.

Mots-clés: roumain ancien, analyse de corpus, flexion nominale, imprédictibilité des classes de genre, variation flexionnelle.

1. Variația de gen. Preliminarii

Impredictibilitatea clasei de gen este una dintre trăsăturile esențiale ale genului românesc (Maiden 2011: 166). Niciuna, sau aproape niciuna, dintre desinențele asociate genului românesc, pentru singular sau pentru plural, nu aparține unui singur gen.

Dacă avem în vedere desinențele **actuale** de plural, așa cum le percepe vorbitorul actual ca fiind mărci ale pluralului, se constată că „-i” este desinența de plural cu cea mai mare extindere, fiind selectată de substantive aparținând tuturor genurilor; „-e” apare la feminine și neutre; „-uri” apare la neutre și, cu funcție lexicală specială, și la feminine. Singura desinență de plural specifică unui singur gen este „-le”, apărând la o subclasă de feminine fonologic circumscrișă. Dacă avem în vedere desinențele de singular, ajungem la aceeași observație: „-ă”, deși este desinență predilectă pentru singularul femininelor, apare și la masculinile personale; „-e” apare la masculine, feminine și neutre; „u/ø” apare la masculine și neutre.

Dacă avem în vedere desinențele **istorice** de plural, varietatea de desinențe se reduce la două („-i” și „-e”), în sensul că: (i) desinența feminină

„-le” încorporează, la origine, un „-e”; (ii) desinența de neutru „-uri” încorporează, la origine, un „-e” („-ur-e”), înlocuit, ulterior, prin „-i” (pentru natura bimorfematică a lui „ur-e”//„ur-i”, vezi Maiden 2014); (iii) desinența „-i” de neutru (tipul *studiu–studii, consiliu–consilii*) se „sprijină” pe un mai vechi „e”, acomodată la „i” în cazul unui radical terminat în vocală prepalatală. În interpretarea cu numai două desinențe de plural, impredictibilitatea este și mai mare.

Drept consecință, în întreaga istorie a limbii române, desinențele de plural au pus probleme de concurență și de productivitate (concurența „-e” vs „-i”, la feminine, și concurența „-e” vs „-uri”, la neutre și la feminine). Aici găsim și explicațiile pentru frecvențele oscilații de gen și pentru variațiile între subclasele de gen, oscilații regăsite în întreaga istorie a limbii române.

Variația de gen caracterizează, în primul rând, împrumuturile, care, în procesul adaptării la noul sistem, variază între un gen și altul. Presiunea formei de gen din limba de origine, asemănarea de formă cu tipare autohtone și nu, în ultimul rând, randamentul clasei care îl primește, toate sunt responsabile pentru acceptarea împrumutului într-o anumită clasă, dar și pentru variația de la o clasă la alta. Pentru majoritatea împrumuturilor, este extrem de relevantă oscilația masculin – neutru, respectiv feminin – neutru, cu fixarea la neutru, clasă care, neexistând în multe dintre limbile de origine, indică, pe de o parte, o schimbare flexionară profundă, iar, pe de altă parte, vitalitatea clasei a 3-a (a neutrelor) în care se încadrează.

2. Concurența între genuri

Sunt împrumuturi care au „îmbrăcat” forme din toate genurile; vezi *elefant* care, până a se fixa la masculin, a circulat și cu forme de feminin (*lefantă*_{F.SG.}, A.1620: 32^v; *lefante*_{F.PL.}, A.1620: 33^r), și de neutru (*elefanturi*_{N.}_{PL.}, CDicț.1691–97: 42). Și substantive din fondul vechi au trecut prin toate genurile; vezi *gruma(d)z – gruma(d)zi*_{M.PL.}, CC².1581: 22 ocurențe, PO.1582: 8 ocurențe, CazV.1643: 8 oc., DVS.1682: 25 oc., CDicț.1691–97: 23 oc.), alături de forme de feminin (*grumază*, Cron.1689: 229; *grumadza*_{F.SG.DET} apud Chivu 2015: 255) și de forme de feminin sau de neutru plural: *grumaze*_{F/N.PL.}, BB.1688: 177/30, *grumadzălor*, CDicț.1691–97: 270).

2.1 Variația feminin – neutru

Poate fi urmărită în întreaga istorie a limbii române.

În româna veche, în textele traduse, variații de tipul: *osândă*_F (CC¹.1567: 156^r) vs *osându*_{M/N} (CV.1563–83: 22^v); *trudă*_F (CC².1581: 26/27) vs *trudu*_{M/N} (CV.1563–83: 22^v; CP¹.1577: 151^r, 205^v) au fost puse pe seama calchierii formei non-feminine din slavă (Densusianu [1938]1961: 93). Același tip de variație apare, însă, și la alte exemple¹, precum: *buriană*_F – *burian*_N (< bg.,

¹ Uneori, diferența de gen se asociază cu o diferență semantică, trimitând la alt substantiv: *catargă*_F ‘galeră’ (Cron.1689: 149, 236) vs *catarg*_{N/M} ‘stâlp vertical pe o navă’ (CDicț.1691–97: 299, 414).

sb.; SVI.~1670: 176^v); *grăunță*_F (< lat.) (CC².1581: 276/32; Ev.1642: 124) vs *grăunț*_N – *e* (CT.1560–61: 214^r; Ev.1642: 179); *roadă*_F (< sl.) (Ev.1642: 3; DVS.1682: III^r, 10^v, 52^r, 57^r) vs *rod* – *roduri*_N (CC².1581: 299/26, 300/11; DVS.1682: 205^r); *tabără*_F (< sl.) (A.1620: 4^r–13 ocurențe) vs *tabăr*_N (A.1620: 48^r).¹

În cazul împrumuturilor, sunt curente variațiile: *eresă*_F (CV.1563–83: 51^v, MC.1620: 95^r, 65^r; SVI.~1670: 168^v), formă generală în DVS.1682, vs *eres*_N – *eresuri* (CV.1563–83: 29^v; MC.1620: 67^r); *comită*_F (FN.1693–704: 44) vs *comit*_N (MC.1620: 76^v) – *comituri*_N (DPar.1683: III/133^r); *eclipsă*_F vs *eclipsuri*_N (FN.1693–704: 23), *eclipsisuri* (FN.1693–704: 68, 69); *scandală*_F (MC.1620: 97^v; PA.~1630: 59; Ev.1642: 238; DPar.1683: III/47^v) vs *scandal*_N – *scandale* (AD.1722–5: 91^r).

În alte cazuri, variația are legătură cu clasa gramaticală (vezi supinul substantivizat variind între forma de feminin și cea de neutru) ((1a, b) vs (1c); în PO.1582, apar 12 forme *răsărită*_F și 5 forme *răsărit*_N; Dragomirescu 2016: 251).

- (1) a. *ei mergea către răsărită* (PO.1582: 38)
 b. *partea de către răsărita soarelui* (PO.1582: 40)
 c. *cătră partea răsăritului* (PO.1582: 195)

Ulterior, în româna modernă, s-a impus una dintre forme: femininul, în cazurile *cometă*, *osândă*, *trudă*, neutru, în cazurile *eres*, *scandal*, și tot neutru, în cazul supinului substantivizat *răsărit*.

2.2. Variația masculin – neutru

Întreaga istorie a limbii române² oferă exemple de acest tip.

Pentru româna veche, formele de gen cele mai oscilante privesc substantivele *veac* și *câmp*, al căror plural variaza între *veaci*, formă de masculin, și *veacuri*, formă de neutru, respectiv, între *câmpi*, formă de masculin, și *câmpuri*, formă de neutru. În ambele cazuri, forma de masculin este etimologică: *câmpi* (< lat. CAMPI), și *veaci* (< vsl.). În ambele situații, în româna modernă s-a impus forma de neutru. Forma de masculin *veaci(i)* se conservă și astăzi în formule religioase fixe: *în veci*, *în vecii vecilor*, iar forma *câmpi(i)*, în locuțiuni verbale (*a bate câmpii*, *a-și lua câmpii*).

Dar și alte substantive cunosc acest tip de variație: *arginți* (CT.1560–61: 66^v) vs *arginture* (CT.1560–61: 42^v); *clești* (DVS.1682: 95^r) vs *cleșturi* (DVS.1682: 55^v); *crini* (CDicț.1691–97: 287) vs *crinure*, *crinuri* (Ev.1642: 91; DVS.1682: 140^r); *lați* (1497–507, *apud* Mihăilă 1974: 115) vs *lațuri* (CC².1581: 26/9); *obradzi* (DVS.1682: 120^v) vs *obraz*//*obrazuri* (DVS.1682: 24^r; CDicț.1691–97: 217); *silogismi* (SVI.~1670: 227^r) vs *silogisme*//*silogismuri*

¹ Pentru variația de gen în româna veche, vezi și Frâncu 2009: 23–25; 250–254.

² Pentru situația din româna actuală, vezi Croitor 2015.

(DVS.1682: 79^r, 30^r); *stâlpi* (PO.1582: 222) vs *stâlpuri//stâlpure* (PO.1582: 220); *trandafiri* (CDicț.1691–97: 442) vs *trandafiruri* (CDicț.1691–97: 441) etc.

2.3. Variația masculin – feminin

Fenomenul este mai restrâns, afectând un număr mai mic de substantive. Caracterizează:

(i) formele substantivului **marmură**, cu variații precum: **marmure** – **marmuri**, paradigmă de masculin („*stâlpii și marmurii*”_{M.PL}, DVS.1682: 96^r), vs **marmure//marmură**, forme de feminin („*marmuri frumoase*”_{F.PL}, Mărg.1691: 20^r; *marmură*”_{F.SG}, Mărg.1691: 2^v, CDicț.1691–97: 301) vs *marmure*, formă ambiguă de _M//_{N.SG} (*vreun marmure*”_{M/N.SG}, *acel marmure*”_{M/N.SG}, PA.~1630: 358, *un marmure alb*, Cron.1689: 98; *marmur*”_{M/N.SG}, NT.1648: 316^v);

(ii) formele substantivului *plămân*, care variază între femininele *plămână//plumonă*”_{F.SG} (Dicț.1650 (*apud* Chivu 2015: 255); DPV.1673: 41, 44; CDicț.1691–97: 416), *plumânile*”_{F//N.PL} (CDicț.1691–97: 389) și formele masculinului *plămân* – *plămânil/plomuni* (*apud* Chivu 2015: 256).

În româna modernă, s-au impus masculinul, pentru *plămân*, și femininul, pentru *marmură*.

3. Subclase flexionare de gen. Variația între subclase

3.1. Observații pe marginea subclaselor flexionare de gen

În interiorul claselor de gen, subclasele flexionare se stabilesc pe baza **desinențelor de plural**. Pentru masculine, care au o singură desinență de plural, nu există subclase flexionare. În cadrul femininelor și al neutrelor, care cunosc mai multe desinențe de plural, se stabilesc subclase, în funcție de selecția uneia sau a alteia dintre desinențe („-e” vs „-i”, la feminine, „-e” vs „-uri”, la neutre, și „-e”/ „-i” vs „-uri”, la feminine).

Alte subclase de flexiune se stabilesc în funcție de desinențele **distincte de singular**. Astfel, în interiorul clasei masculinelor, se stabilesc trei subclase, după cum se selectează, pentru singular „-e”, sau „-ă”, sau altă desinență (Ø, -u (vocalic sau semivocalic)). Subclasa substantivelor masculine cu singularul în „-ă” privește numai animatele (*tată, popă*), iar, numeric, este nesemnificativă (facem abstracție de aceasta).

În interiorul femininelor, se disting cele cu „-ă” la sg., vs cele cu „-e” la sg. (*casă* vs *carte*), iar, în cazul femininelor cu „-e” la singular, se distinge între „-e” vs „-ie” (în hiat) (*carte* vs *gingie*). În interiorul neutrelor, neutrele în „-e” sunt puțin numeroase și se caracterizează prin invariabilitate (facem abstracție și de ele). Pentru celelalte neutre, criteriul desinențelor distincte de sg. nu are relevanță, dată fiind caracteristica acestora de a fi predictibile, în funcție de finala radicalului: radicalele neutre terminate în *muta cum liquida* selectează pe „-u” silabic (*lucru, astru*); radicalele cu finală vocalică selectează un „-u” semivocalic (*tablou, birou, râu, frâu*); radicalele cu finală consoană simplă

selectează Ø, realizat fonetic, în funcție de vechime și de grai, ca „-u” non-silabic sau chiar ca „-u” silabic (*deget(u)*, *picioar(u)*, *scaun(u)*). Ca atare, criteriul desinențelor distincte (și nepredictibile) de sg. funcționează pentru masculine („-e” vs C//Cu¹) și pentru feminine („-ă” vs „-e”; „-e” vs „-ie” (în hiat)).

3.2. Subclase în funcție de desinențele pluralului

3.2.1. Concurența „-e” vs „-i” pentru feminine

Exceptând substantivele feminine cu singularul în „-e” (cu plural predictibil, totdeauna „-i”; tipul *carte – cărți*), selecția „-e” sau „-i” este impredictibilă. Semnele cele mai clare ale impredictibilității sunt: (i) situațiile de variație liberă a celor două desinențe (vezi variația liberă din limba veche (2a–j)); (ii) trecerea, de la o etapă la alta de limbă, la alt tipar desinențial (3a–d).

- (2) a. PL. *beseade* ‘convorbiri’ (CC¹.1567: 270^v) // *besedzi* (PO.1582: 189)
 b. PL. *colibe* (DVS.1682–86: 71^r) // *colibi* (CC².1581: 144/34)
 c. PL. *haine* (FD.1592–604: 474^v) // *hăini* (FD.1592–604: 615^r)
 d. PL. *lacrăme* (CT.1560–61: 88^v) // *lacrămi* (CV.1563–83: 9^v)
 e. PL. *l(e)afe* (DÎ.1599–600: XXIX) // *lefi* (DÎ.1594: CI)
 f. PL. *lingure* (DÎ.1588: LXXIIb) // *linguri* (PO.1582: 191)
 g. PL. *năpaste* (CT.1560–61: 9^r) // *năpăști* (CT.1560–61: 171), *năpasti* (CV.1563–83: 10^r)
 h. PL. *rădăcine* (CazV.1643: 8^v) // *rădăcini* (CDict.1691–97: 99)
 i. PL. *scârbe* (CT.1560–61: 75^r) // *scârbi* (CV.1563–83: 70^r)
 j. pl. *tre(a)be* (DÎ.1593: XCII) // *trebi* (CLM.1700–50: 288^v)
- (3) a. OR²: *boale* (CT.1560–61: 79^v); *greșale* (CT.1560–61:10^r); *groape* (CT.1560–61); *nunte* (CT.1560–61: 16^v); *omide* (CS_I.1601–619: 1^v); *porunce* (CC¹.1567: 231^v); *prăjine* (PO.1582: 203); *rane* (CT.1560–61: 73^r); *roate* (PO.1582: 168); *săgete* (CS_V.1590–602: 39^v); *talpe* (PO.1582: 193); derivatele cu sufixul „-eală”: *greșale* (CT.1560–61: 10^r), *porâncele* (CS_{XII}. 1608: 99^r), *tocmeale* (CT.1560–61: 32^r)
 b. MR standard: *boli*, *greșeli*, *gropi*, *nunți*, *porunci*, *prăjini*, *răni*, *roți*, *tălpi*, *greșeli*, *porunceli*, *tocmeli*
 c. OR: *pietri* (formă generală în CT.1560–61, CC¹.1557, CC².1581)
 d. MR standard: *pietre*

¹ C semnifică o consoană, iar Cu, o consoană urmată de „u”.

² OR, siglă pentru româna veche, iar MR, pentru româna modernă.

De observat că, în mod curent, schimbarea tipului de desinență s-a produs dinspre desinența etimologică „-e” spre „-i” (3a, b); mult mai rar, s-a produs în sens opus (3c, d).

În situațiile de concurență între desinențe ale aceluiași gen, româna, încă din limba veche, are și capacitatea de diversificare lexicală¹ a substantivului (vezi *bucate* ‘feluri de mâncare; recoltă de grâne’ (4a, b) vs *bucăți* ‘parte tăiată, fragment’ (4c, d)).

- (4) a. *să nu mâncămu **bucate** în toate chipure* (CC².1581: 50/7)
 b. *după potopu au fost de toate **bucatele*** (CC².1581: 51/10)
 c. *șaptezeci și șase de **bucăți** caragiu* (DÎ.1600: XXXV)
 d. *dentr-aceale **bucăți*** (PA.1630: 360)

3.2.2. Condiții de selecție a desinențelor de plural pentru neutre. Concurența „-e” vs „-uri”

Apartenența la o clasă sau alta („-e” sau „-uri”) este impredictibilă², nefiind determinată nici fonologic, nici etimologic. Și deși unele mici preferințe de selecție sunt general românești, fiind prezente încă de la primele texte ale secolului al XVI-lea (predilecția lui „-uri” pentru radicalele monosilabice/oxitone), totuși nu există reguli stricte. Astfel că în aceleași condiții fonologice (aceiași număr de silabe ale radicalului și aceeași finală de radical) sunt selectate și „-e”, și „-uri”; vezi, pentru româna veche, următoarele radicale polisilabice în DÎ: *iosag-uri, răspuns-uri, ținut-uri, venit-uri, zapis-uri*; vezi aceeași finală de radical în: *veșmânt-veșminte* (DÎ.1588: LXXII) vs *pământ-pământuri* (DÎ.1597–600: XVI).

Pentru întreaga istorie a limbii române, trebuie remarcată și o preferință a împrumutului de a se încadra în clasa neutrelor cu „-uri”, preferință manifestată clar încă din secolul al XVII-lea, odată cu începutul pătrunderii fondului neologic; vezi *miracuri* (DVS.1682: 94^r); *casteluri, cfartiluri, eclipsuri//eclipsisuri, gabineturi, influșuri, progresuri, reghimenturi, tractaturi* (FN.1693: 135, 40, 87, 125, 87, 97, 124 etc.). Legătura cu împrumutul este atât de puternică, încât, uneori, se încalcă chiar și restricția generală a caracteristicii neutrelor de a primi numai inanimate (*elefanturi*, CDiç.1691–97: 42; *leoparduri*, DVS.1682: 79^r; *vasiliscuri* ‘animale din basme’ (DVS.1682: 79^r); *țentaurisuri*, CDiç.1691–97: 484).

În ciuda acestor vagi preferințe, de număr de silabe, de strat etimologic, de istorie lexicală, impredictibilitatea morfofonologică a celor două desinențe este regula generală, ceea ce explică și posibilitatea concurenței lor, regășibilă

¹ Pentru utilizarea formelor diferite de gen în vederea obținerii, în româna modernă, a distincțiilor lexicale, vezi Avram 2005: 12–38.

² Pentru concurența „-e” – „-uri” în româna modernă, vezi Pană Dindelegan 2015: 426–429.

în întreaga istorie a limbii române; pentru limba veche, vezi exemplele de sub (5a-i).

- (5) a. *belciugure* (PO.1582: 191) vs *belciuge* (PO.1582: 194)
 b. *boaceturi* (DVS.1682–86: 152^v) vs *boacete* (DVS.1682–86: 47^r)
 c. *giurământuri* (CazV.1643: 277^v) vs *giurămence* (CazV.1643: 376^v)
 d. *mădulariuri* (CDicț.1691–97: 544) vs *mădulare* (Mărg.1691: 45^r)
 e. *mărgăritariuri* (CDicț.1691–97: 525) vs *mărgăritare* (Mărg.1691: 1^r)
 f. *mormânturi* (Ev.1642: 38) vs *morminte* (Ev.1642: 164)
 g. *orașuri* (CDicț.1691–97: 19) vs *orașe* (CDicț.1691–97: 35)
 h. *spicuri* (CDicț.1691–97: 479) vs *spice* (CDicț.1691–97: 479)
 i. *tuneture* (PO.1582: 155–6) vs *tunete* (PO.1582: 155)

3.2.3. Concurența „-e” vs „-uri” la feminine

Pentru româna modernă¹, selecția desinenței „-uri” la feminine apare în două ipostaze (Avram 2003–4): fie, rar, în variație liberă cu „-e” sau „-i” (*lipse – lipsuri, trebi – treburi, vremi – vremuri*), fie, mai des, cu o diferență de sens, în raport cu singularul, adăugând, suplimentar, o valoare denotativă (‘sorturi, varietăți dintr-o anumită materie’; *alămuri, cărnuri, cerneluri, făinuri, ierburi, mătășuri*) sau o valoare conotativă depreciativă (*delicatețuri, gentilețuri, politețuri, străinătățuri, tandrețuri*).

În prima ipostază, a variației libere (PL. *trebi – treburi*), morfemul „-uri” funcționează exclusiv gramatical (desinențial); în ipostaza a doua, a diferenței de sens (*dulceață – dulcețuri*), „-uri” îndeplinește, simultan, două funcții: are semnificație gramaticală, ca marcă de plural a unei clase restrânse de feminine, și, suplimentar, are semnificație lexicală², funcționând ca sufix de convertire a masivelor în numărabile (noile formații se specializează pentru a indica ‘sorturi/ varietăți’).

Distincția „gramatical” (6) vs „gramatical” + „lexical” (7) este prezentă încă din limba veche³. De remarcat, însă, că funcția strict gramaticală este rară în limba veche și că funcția suplimentară, lexicală, apare târziu, de-abia în secolul al XVII-lea, prima atestare fiind fixată în A.1620 (Frâncu 1982: 199).

¹ Pentru concurența „-e” vs „-uri” în româna modernă, în cazul femininelor, vezi Pană Dindelegan 2015: 425–26; Maiden 2015: 44–45.

² În Maiden 2015: 45, se vorbește de funcția nouă a lui „-uri, mai degrabă „derivatională” decât gramaticală; vezi și ideea de „plurale lexicale”.

³ La exemplele (5), trebuie adăugat și pluralul *mânuri* (în Gheție, Mareș 1974: 223–224, se admite posibilitatea ca, în limba secolului al XVI-lea, să fi circulat, în zona Transilvaniei de nord, și pluralul *mânuri*, formă care este atestată și astăzi în Maramureș și în alte câteva puncte din Transilvania (TDR: 332, 372).

- (6) a. *creangure, creanguri* (PO.1582: 192) vs *crange (crângi)* (CDicț.1691–97: 211)
 b. *nălucure* (Ev.1642: 353) vs *năluce* (Cron.1683: 369)
 c. *povăruri* (CDicț.1691–97: 108) vs *povări* (CDicț.1691–97: 253)
 d. *țăruri* (CDicț.1691–97: 449) vs *țări* (CDicț.1691–97: 143)
 e. *treapture* (CC².1581: 345/22) vs *treapte* (PO.1582: 181)
- (7) *cărnuri* (A.1620: 24^v), *dulcețuri* (CBuc.1749: 57^r), *erburi* (Cron.1689: 4), *mățasuri* (CDicț.1691–97: 136), *sălături* (CDicț.1691–97: 10), *zoiuri* (CDicț.1591–97: 493), *unsoruri* (CDicț.1691–97: 321)

3.3. Subclase în funcție de desinențele singularului

3.3.1. Masculinele cu „-e” la singular; concurența „-e” vs Ø

În întreaga istorie a limbii române, se înregistrează concurența între tiparul masculin cu „-e” la singular (tipul *frate*) și cel terminat în consoană sau C(u) (tipul *pom//pomu*) și treceri de la o subclasă la alta.¹

Există substantive care, în MR, se impun cu forma „-e”, dar care au circulat, în OR, cu desinență Ø (8), iar altele, care se impun în MR cu desinența Ø, au circulat, în OR, cu formă de singular în „-e” (9); pentru unele dintre ele (*fagur-e, mărăcine-mărăcin, nastur-nasture, pântec-e, strugur-e*), variația continuă și astăzi în limba populară și în graiuri, deși DOOM² recomandă o formă unică.

- (8) Forma *fagur* (SG.), etimologică (< **favulus*), apare frecvent în OR (CT.1560–61: 179^v; CC¹.1567: 35^v; CC².1581: 241/23; Ev.1642: 231; CDicț.1691–97: 108).

Forma *ghimp* (SG.) este, de asemenea, frecventă în OR (FN.1693–704: 46; CDicț.1691–97: 463; CazV.1643: 105^r; FN.1693–704: 46; AD.1722–25: 87^v).

Forma *mărăcin* (SG.) apare în OR (CT.1560–61: 106^r, 229^r; CDicț.1591–97: 60, 440) în variație cu *mărăcine* (CDicț.1591–97: 7 ocurențe).

Forma *nastur* este înregistrată în PO.1582: 199.

Pântec-i (M.), formă analogică (CC².1581: 61/25; CDicț.1691–97: 159), circulă paralel cu forma etimologică *pântece* (SG./PL.) (< PANTĪCEM).

Variația *sâmbur* (CDicț.1691–97: 450) – *sâmbure* (< SUMBOLA; CDicț.1691–97: 332) este curentă în limba veche.

Forma *strugur* este frecventă în limba veche (CP¹.1577: 292^r, 292^r; CC².1581: 25/33); apare alături de *strugure* (vezi lista numelor de plante din ACAR, *apud* Chivu 2015: 181).

¹ Pentru poziția tiparului masculin cu singularul în „-e”, în româna modernă, vezi Pană Dindelegan 2008.

(9) Forma etimologică *berbeace* (< BERBEX, -CIS) este curentă în OR (CS_{IX}.1580–91: 8^r; PO.1582 – 10 ocurențe; CDicț.1691–97: 5 ocurențe). Forma *taure/taore*, analogică (< TAURUS), apare frecvent în OR (PO.1582: 131; BB.1688: 54).

3.3.2. Femininele cu „-e” la singular; concurența „-e” vs „-ă”

În istoria limbii române, numeroase substantive feminine aparținând declinării a 3-a trec la declinarea în „-ă”, fie că este vorba de substantive moștenite (*arama, falce, grindine, lature, lindine, secere, soarte*), fie că sunt cuvinte de origine slavă (*livade, năpaste, peștere*). Mult mai rar, se impune și forma declinării a 3-a; vezi *mătase*.

- Forma etimologică *arama* (SG.) (< **aramen*¹ < AERAMEN¹), înregistrată frecvent în OR (CC².1581 – 6 ocurențe; PO.1582: 30 de ocurențe), lasă locul, spre sfârșitul perioadei vechi, formei *aramă* (în CDicț.1691–97: 40 de ocurențe); în româna modernă, se impune declinarea I.

- Forma etimologică *falce* (< lat. FALCEM; *1 falce*, DÎ.1588: LXXII; *o falce*, DRH.A.1626: XIX, DRH.B.1627: XXI, *falcea*, DRH.B.1631: XXIII) concurează cu forma refăcută *falcă*; în româna modernă standard, se impune forma declinării I.

- Forma etimologică *grindine* (< lat. GRINDĪNEM), prezentă frecvent în OR (CP¹.1577: 5 ocurențe; PO.1582: 13 ocurențe; CS_{II}.1609–18: o ocurență), lasă locul formei *grindină*.

- Formele *lature, laturea* sunt frecvente în OR (CC².1581: 9 ocurențe; formă generală în Ev.1642; CDicț.1691–97: 482); la începutul secolului al XX-lea, se constată oscilația cu forma în „-ă” (SILR: 421); în româna modernă standard, se impune forma în „-ă”.

- Forma *marmure*, frecventă în OR (are atestări încă din 1467, din textele slavone (*apud* Nestorescu 2006); vezi și CS_{VI}.1590–602: 58^r; DPar.1682: 41^r; DVS.1682: 180^r), este concurată, încă de atunci, de forma *marmură*² (A.1620: 39^r); în româna modernă standard, se impune forma cu „-ă”.

- Forma etimologică *secere* (SG.) din OR (CT.1560–61 189^v) va fi înlocuită, în MR, de forma analogică de declinarea I *seceră*.

- Forma etimologică *soarte* (SG.) este curentă în limba veche (CP¹.1577: 151^v; CC².1581: 448/4) și se păstrează mult timp în limbă; în româna modernă standard, se impune forma declinării I.

O variație asemănătoare apare și la substantive nelatinești.

- Formele *livade, livadea* (SG.) (< gr., sl.), frecvente în OR (CDicț.1691–97: 271, 403), variază încă din OR cu *livadă* (CDicț.1691–97: 157, DVS.1682:

¹ Pentru etimologii, vezi Ciorănescu 2002.

² Substantivul în discuție prezintă și variație de gen cu masculinul//neutru.

236^v, Mărg.1691: 163^v; vezi și lista de plante din ACar., *apud* Chivu 2015; 182; în româna modernă standard, se impune forma declinării I.

- Forma *năpaste* (SG.) (< vsI.), atestată frecvent în limba veche (CC².1581: 11 ocurențe), va lăsa locul, în româna modernă standard, formei în „-ă”.

- Forma etimologică *peștere* (SG.) (< vsI.) circulă în OR (CT.1560–1: 211^v, CC².1581: 504/35) în variație liberă cu forma analogică *peșteră* (CT.1560–1: 165^v, CC².1581: 458/3); în MR, va lăsa locul formei analogice.

- În OR, circulau atât *mătasă*, formă etimologică (< METAXA (< gr.)), (DPV.1673: 286, 508, 593; CDicț.1691–97: 2 ocurențe), cât și *mătase*, formă analogică (PO.1582: 87 de ocurențe; CDicț.1691–97: 15 ocurențe); în româna modernă standard, se impune forma analogică *mătase*.

3.3.3. Tipul feminin „i-e” (în hiat) vs „-e” la singular¹; concurența „funie – fune”

Pentru substantive moștenite din latină precum *funie*, *salcie*, textele vechi înregistrează oscilații între formele etimologice cu finala „-e” *funie* (< lat. FŪNIS), *salce* (< lat. SALĪCEM) (*funie*, DÎ.1563–64: II, DÎ.VIIIb: 1592, CP¹.1577: 151^v, 267^v; *funea*, DÎ.1595–96: XIII; PL. *funi(le)*, CP¹.1577: 21^v; CC².1581: 435/27; DVS.1682: 127^r; SG. *salce*, CP¹.1577: 262^v, Ev.1642: 318) și formele cu hiat (în CDicț.1691–97, generale sunt formele *funie*, *funii* – 29 de ocurențe, *salcie* – 3 ocurențe).

Aceeași variație apare și în cazul cuvintelor de origine slavă *prăpastie/propastie*, *zavistie*, care apar atât cu forme în „-e” (SG. *propaste*, CC².1581: 14/7, 17/28, 362/5, 367/11; *propastea*, CC².1581: 212/6, 369/5, 370/1; SG. *zaviste*, FD.1592–604: 492^r), cât și cu forme în hiat (*propastie*, CC².1581: 365/6, *propăstiei*, CC².1581: 239/15, *propastiei*, CC².1581: 379/26).

În româna modernă standard, după tiparul vechi al cuvintelor cu accentuare proparoxitonă ‘*albie*, ‘*așchie*, ‘*frânghie*, ‘*unghie*, s-au impus formele cu hiat *funie*, *prăpastie*, *salcie*; în limbajul popular și dialectal, continuă să apară și astăzi pronunții cu finală simplă în „-e”².

4. Concluzii

- În ansamblul limbilor romanice, româna prezintă mare bogăție de clase și subclase flexionare (date fiind cele trei clase de gen și dată fiind mulțimea de desinențe de plural și de singular).

- Cu foarte mici excepții, româna se caracterizează prin impredictibilitatea claselor de gen în funcție de desinențele de număr (de singular sau de plural).

- Impredictibilitatea desinențelor de gen și de subclasă flexionară explică marea variație de forme privind genul și subclasele de flexiune și explică,

¹ Pentru tiparul feminin cu „i-e” (în hiat), în româna modernă, vezi Pană Dindelegan 2007.

² Regional, în Banat, s-a impus forma de declinare I *salcă* (Ciorănescu 2002: 679).

implicit, numeroasele treceri între genuri și între subclase, variație care caracterizează întreaga istorie a limbii române.

– Fără excepție, variațiile regăsite în româna veche sunt prezente și în româna actuală (se pot urmări în relația standard vs nonstandard, dar apar și în interiorul limbii standard).

– Dintre clasele de gen, clasa neutrelui are, sub aspectul deschiderii față de împrumut, randamentul cel mai mare. Incluziunea în clasa neutrelui a numeroase împrumuturi din limbi care nu cunosc genul neutru indică marea vitalitate a acestei clase de gen în română.

– Pentru subclasele flexionare, se constată următoarele tendințe de evoluție¹: (i) reducerea numerică și ca randament a declinării masculine în „e” la singular, rămasă, astăzi, închisă față de împrumut (tipul *frate*); (ii) întărirea continuă a declinării feminine în „-ă” (declinării I) în defavoarea celei în „-e” (se impun formele *aramă, falcă, grindină, latură, livadă, marmură, năpastă, peșteră, seceră, soartă*); (iii) întărirea tiparului în „-ie” (în hiat: *funie, prăpastie, salcie*), ca subclasă cu randament mare în româna modernă.

SURSE

- A.1620: *Alexandria*, ediție Florentina Zgraon, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006 [*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 11].
- AD.1722–25: Antim Ivireanul, *Didahii*. Ed.: *Opere*, ed. G. Ștrempel, București, Minerva, 1972.
- BB.1688: *Biblia lui Șerban Cantacuzino*, tipărită întâia oară la București în 1688, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.
- CazV.1643: Varlaam, *Cazania*, ed. J. Byck, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943.
- CC¹.1567–68: Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, ediție critică de Vladimie Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998.
- CC².1581: Coresi, *Cartea cu învățătură*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, Atelierele Grafice Socec, 1914.
- CDicț.1691–97: Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediție de Alin-Mihai Gherman, Studiu, note și text, Cluj-Napoca, CLUSIUM, 2001.
- CLM.1700–50: Miron Costin, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, Editura pentru Literatură și Artă, 1958.

¹ Vezi și Brâncuș 2005.

- CP¹.1577: Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text și indice de Stela Toma, București, Editura Academiei RSR, 1976.
- Cron.1689: *Cronograf tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, ed. G. Ștrempele, 2 vol, București, Editura Minerva, 1998.
- CS.1580–619: *Codex Sturdzanus*, studiu filologic, studiu lingvistic, ediție de text și indice de cuvinte de Gheorghe Chivu, București, Editura Academiei Române, 1993.
- CT.1560–61: Coresi, *Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Brașov 1560–1561*, comparat cu *Evangeliarul lui Radu de la Mănăcești. 1574*, ed. F. Dimitrescu, București, Editura Academiei RSR, 1963.
- CV.1563–83: *Codicele Voronețean*, ed. M. Costinescu, București, Editura Academiei RSR, 1981.
- DÎ: *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru; introducere de Al. Mareș, București, Editura Academiei RSR, 1979.
- DPar.1683: Dosoței, *Parimiile preste an*, Iași 1683, ediție critică Mădălina Ungureanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.
- DPV.1673: Dosoței, *Psaltirea în versuri*, Ed.: Dosoței, *Opere*, 1, *Versuri*, ed. N. A. Ursu, Iași, Mitropolia Moldovei și a Sucevei, 1974.
- DVS.1682–86: Dosoței, *Viața și petrecerea sfinților*, text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj, Editura Echinox, 2002.
- Ev.1642: *Evangelie învățătoare*, Govora, ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011.
- FD.1592–604: *Floarea darurilor*, ediție Alexandra Roman Moraru, București, Minerva, 1996 [*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1].
- FN.1693–704: *Foletul Novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu (1693–1704)*, ed. E. Vărtosu, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1942.
- Mărg.1691: *Mărgăritare*. Ioan Gură de Aur, *Mărgăritare*, ed. R. Popescu, București, Editura Libra, 2001.
- MC.1620: Mihail Moxa, *Cronica universală*, ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici de G. Mihăilă, București, Editura Minerva, 1989.
- PA.~1630: Eustratie Logofătul, *Pravila aleasă*, ediție stabilită de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române (sub tipar).
- PO.1582: *Palia de la Orăștie*, text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu și Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.
- SVI.~1670: *Varlaam și Ioasaf*. Ed.: M. Stanciu Istrate, *Reflexe ale medievalității europene în cultura română: Varlaam și Ioasaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, M., 2003–2004, „Despre desinența **-uri** la substantivele feminine”, în *Studia linguistica et philologica in honorem D. Irimia*, AUI XLIX–L, p. 63–70.
- Avram, M., 2005, *Studii de morfologie a limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Brâncuș, Gr., 1985, „Pluralul femininelor neologice din limba română”, *Studii și cercetări lingvistice*, XXXVI, 3, p. 187–191.
- Brâncuș, Gr., 2005, „Tendențe latine și autohtone la originea unor particularități ale limbii române”, în Pană Dindelegan, G. (coord.), *Limba română. Structură și funcționare*, București, Editura Universității București, p. 697–702.
- Chivu, Gh., 2015, „Terminologia părților corpului în scrieri vechi românești”, în *Vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, Editura Academiei Române.
- Ciorănescu, A., 2002, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura SAECULUM.
- Croitor, B., 2015, „Oscilația între masculin și neutru la unele substantive neologice”, *Limba română*, LXIV, 4, p. 487–497.
- Densusianu, O., [1938] 1961, *Istoria limbii române, vol. II. Secolul al XVI-lea*, ediție îngrijită de Jacques Byck, București, Editura Științifică.
- Diaconescu, P., 1970, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, Editura Academiei RSR.
- Dragomirescu, A., 2016, „The supine and the supine construction”, în Pană Dindelegan, G. (ed.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, p. 249–259.
- Frâncu, C., 1982, „Vechimea și difuziunea lexicală a unei inovații comune dialectelor limbii române: desinența **-uri** la pluralul femininelor”, *Limba română*, XXXI, 3, p. 199–212.
- Frâncu, C., 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iași, Casa editorială Demiurg.
- Gheție, I., A. Mareș, 1974, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, Editura Academiei RSR.
- Maiden, M., 2011, „Morphological persistence”, in Maiden, M., J. C. Smith, and A. Ledgeway (eds), *The Cambridge history of the Romance languages. I. Structures*, Cambridge/New York, Cambridge University Press, p. 155–215.
- Maiden, M., 2014, „Morfologia flexionară a pluralului românesc și așa-zisul «neutru» în limba română și în graiurile românești”, în Sala, M., M., Stanciu Istrate, N., Petuhov (eds), *Lucrările celui de-al cincilea Simpozion internațional de lingvistică*, București, 27–28 septembrie 2013, București, Univers Enciclopedic Gold, p. 32–45.
- Maiden, M., 2015, „The Plural Type *cărnuri* and the Morphological Structure of the Romanian Feminine Noun in Diachrony”, in Pană Dindelegan, G., R. Zafiu,

- A. Dragomirescu, I. Nicula, A. Nicolae, L. Esher (eds.), *Diachronic Variation in Romanian*, Cambridge Scholars Publishing, p. 33–52.
- Mihăilă, Gh., 1974, *Dicționar al limbii române vechi (sfârșitul sec. al X-lea – începutul sec. al XVI-lea)*, București, Editura Enciclopedică Română.
- Nestorescu, V., 2006, *Din viața cuvintelor românești*, București, Editura Academiei Române.
- Pană Dindelegan, G., 2007, „Pe marginea tiparului flexionar feminin *I-E* (în hiat) – *Î* (în diftong): *albie – albi, manie – manii*”, *Analele Universității București. Seria Limba și literatura română*, XLVI, p. 67–75.
- Pană Dindelegan, G., 2008, „Pe marginea tiparelor flexionare de substantive masculine și neutre terminate la singular în *-e*: *frate – frați, nume – nume*”, *Studii și cercetări lingvistice*, LIX, 1, p. 197–210.
- Pană Dindelegan, G., 2015, „Secolul al XX-lea, Substantivul”, în *SILR*, p. 405–448.

SIGLE

- DOOM²: *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- SILR: Chivu, Gh., G. Pană Dindelegan, A. Dragomirescu, I. Nedelcu, I. Nicula (coord.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei Române, 2015.
- TDR: *Tratat de dialectologie românească*, V. Rusu (coord.), Craiova, Scrisul Românesc, 1984.

Gabriela PANĂ DINDELEGAN
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București
Universitatea din București

CÂTEVA OBSERVAȚII PRIVIND GRUPAREA SINTACTICĂ *CE SE/SĂ (D)ZICE*

SOME OBSERVATIONS ON THE SYNTACTIC PHRASE
CE SE/SĂ (D)ZICE

(Abstract)

The paper aims to describe the syntactic phrase *ce se/să (d)zice* ('that is to say'), in old Romanian (from the 16th to the 18th century) and argue that, in some cases it can be considered an appositive marker (such as *adecă* ['that is to say'] or *anume* ['namely']). The phrase is, sometimes, invariable, when it inserts plural nouns, or it can introduce appositions where the anchor's Genitive/Dative morphemes and/or its preposition are reduplicated. An important argument in this case is also the semantic and pragmatic role of the appositional constructions introduced by *ce se/să (d)zice*; it can mark the identifying appositions, translations, or auto-corrections of the speaker. However, from our point of view, the structure *ce se/să (d)zice* does not continue the process of grammaticalization (as well as *adică* and *anume*).

Keywords: old Romanian, appositive marker, reformulation, discourse functions, coreference.

1. Preliminarii

Marcarea lexico-semantică a apozitiei se realizează prin intermediul unor adverbe și locuțiuni adverbiale care au rolul de a explica/identifica baza ce trimite la un referent (v., pentru limba actuală: *anume*, *adică*, *de exemplu*, *bunăoară*, *respectiv*, *alias*, *sau*). Acești conectori sunt definiți drept „unități metalingvistice de rețușare sau de denumire” (Brăescu 2007: 19), iar cei mai vechi sunt *adecă/adică* (Zafiu 2015) și *anume* (Stan 2010: 161–167).

În limba veche, în afară de *anume* și de *adecă/adică*, ne-a atras atenția în mod deosebit structura *ce se zice*, cu varianta *ce să dzice*, destul de frecventă în textele cercetate, fapt pentru care, în lucrarea de față, ne propunem o analiză a acestei grupări, la nivel morfosintactic, lexico-semantic și pragmatic.

Analiza noastră¹ va urmări anumite aspecte privind gruparea *ce se zice*, dintre care amintim: structura morfosintactică a grupării; evoluția sintactică și posibila opacizare a acesteia; tipul/-urile semantic/-e de structuri introduse prin această grupare; rolul discursiv al tiparelor marcate prin *ce se zice*; frecvența acestui „marcător”, pe secole.

2. Aspecte morfosintactice. Frecvența tiparului

2.1. Structura grupării *ce se zice*

În ceea ce privește structura morfosintactică a grupării *ce se zice*, la o primă analiză, se observă cu ușurință faptul că aceasta are, în alcătuirea ei, un *verbum dicendi*, cu valoare pasiv-impersonală, precedat de pronumele relativ invariabil *ce*², cu funcție de subiect, putând fi urmat de un cuvânt cu rol de nume predicativ – (1a). Din punct de vedere sintactic, structura este una de tip propozițional, asemănătoare cu o relativă atributivă (Zamfir 2014: 56) de tipul celei de sub (1b).

- (1) a. [[*ce*_{PRON.REL.} [*se*_{CL.REFL.} *zice*]_{VB.IMPERS.}]_{PRel.};
b. *Cărțile [ce se cumpără frecvent]*_{PRel.}

În astfel de contexte, structura *ce se dzice* este urmată de un nume comun – (2a) – sau de un substantiv propriu – toponim, în (2b), antroponim – în (2c), denumirea Divinității – (2d) sau a unor locuri sfinte – (2e).

- (2) a. *Cine va avea la sine vreun lucru strein și vor veni să i-l fure, poate să ucigă furii fără nice de o sminteală, ce să dzice certare, macar că iaste acel lucru strein* (Prav. 1646: 103);
b. *au sosit leșii cu tabăra lor la un loc, ce să dzice Cornul-lui-Sas* (CLM: 52);
c. *lară împlând Iisus Iângă marea Galileii, văzu doi frați, pre Simon, ce să zice Pătru, și pre Andreiu* (NT: 125);
d. *Carele voiți să vă sloboz voao? Varava au Iisus, ce să zice Hristos?* (NT: 170);

¹ Rațiunea pentru care am ales să ne ocupăm de această grupare o constituie frecvența sa foarte mare, în unele tipuri de texte, precum și faptul că anumite limbi – precum franceza și spaniola, dar și engleza – utilizează, pentru a marca structuri apozitive, conectori care au în centrul lor un *verbum dicendi*: fr. *c'est-à-dire, autrement dit*; sp. *es decir*; eng. *that's to say*. Și în româna actuală sunt prezente, pentru a indica un raport apozitiv, „proceduri metadiscursive” de tipul: *mai bine zis, altfel spus* (GR 2013: 367).

² Acest pronume funcționează ca un element anaforic, făcând trimitere la cele enunțate anterior, adică la suportul semantic-discursiv al construcției apozitive (Vassiliadou 2008: 35).

e. *Și au fârșitu mănăstirea mare în dricul orașului Ieșilor întâi, ce să dzice Sfânta Mariia* (CLM: 79).

2.2. Frecvența

Gruparea mai sus prezentată este frecventă în anumite scrieri din secolul al XVI-lea¹, mai cu seamă în *Cazania a doua* a lui Coresi – v. exemplele de sub (3a–b).

- (3) a. *cându se va stinge luminarea a sufletului și a trupului, (ce se zice mintea)?* (CC²: 217);
 b. *iară hrana sufletului (ce se zice, învățătura sfintei scripturi și dojana)* (CC²: 233).

Structura de față apare într-un număr foarte mare în secolul următor², mai ales în textele pravilelor: în Prav. 1646, am înregistrat 102 ocurențe ale construcției *ce se zice* – (4a), iar în Prav. 1652, au fost înregistrate peste 230 de apariții ale acestei construcții – (4b).

Tiparul are apariții rare în scrierile administrative ale vremii – (5).

- (4) a. *A doasprădzeace pricină ce îndeamnă pre giudeț să înmicșureadze certarea celui vinovat (...) iaste ruda cea aleasă, ce să dzice boeriia* (Prav. 1646: 174);
 b. [Arhiereul] *dă tuturor creștinilor întru toate sfințiile, ce să zice tocmeale și rânduiale* (Prav. 1652: 103).
- (5) *în obârșie de jos, ce se zice Miroslava* (DRH.A.23: 49).

Structura *ce se zice* este prezentă și în unele traduceri narrative ale veacului al XVII-lea: este vorba despre 36 de ocurențe în *Noul Testament* de la Bălgrad – (6a) –, dar și în BB – (6b).

- (6) a. *Și prinzând fecioara de mână, zise ei: Talitacum, ce să zice: fecioară, (ție zic) scoală!* (NT: 184);
 b. *Și îmblând Iisus lângă marea Galileii, văzu doi frați: pre Simon, ce să zice Petr[u], și pre Andreiu* (BB: 753).

Tiparul de care ne ocupăm în cercetarea de față este folosit și în secolul al XVIII-lea, mai rar, în special în scrierile juridice – (7a) –, dar și în unele cronici (CLM) – (7b).

¹ Sintagma nu apare în: CV, PH, PO, PS, DÎ XVI, A. 1620, Prav. 1581.

² Există și scrieri de secol XVII în care gruparea nu este înregistrată: SB, de pildă.

- (7) a. *După cum prin prăvilă orânduiește patriarhul Atanasie ce să zice și chesar* (Prav.1780: 102);
 b. *Ave un țigan calo* [‘călău’], *ce să dzice pierdzătoriu de oameni (...)* (CLM: 54).

3. *Ce se zice* – grupare opacizată sau liberă, la nivel sintactic?

Este interesant de arătat dacă această construcție – *ce se zice* – are trăsăturile unui grup sudat sau este transparentă, fiind analizabilă la nivel morfosintactic, cum este cazul propozițiilor relative explicative.

Am constatat că, în unele texte vechi, construcția *ce se/să (d)zice* este invariabilă, atât cât privește forma temporală (apare doar cu indicativul prezent), cât și cea de număr: indiferent de forma nominalului pe care îl precedă, își păstrează structura; astfel, ea precedă substantive cu desinență de plural, fără a-și modifica forma verbală (v. și Zamfir 2015: 201) – (8a–b).

- (8) a. *iară de va fi purtând hainele, ce să dzice rasele cu molitve, atunce să-l aforisească (...)* (Prav.1646: 180);
 b. *Să aștearnemu și noi veșmintele noastre (ce se zice, trupurile noastre)* (CC²: 108).

De asemenea, apozitiile marcate prin *ce se zice* concordă în caz cu suportul lor, prin repetarea prepoziției cu regim de acuzativ – (9a) – sau prin reluarea flectivelor de genitiv-dativ de la suportul său – (9b, c).

- (9) a. *Încă și la greșealele ceale mari, ce să dzice la ucidere, mai puțin să ceartă ceia ce nu sâmt încă de măsura vârstei* (Prav. 1646: 164);
 b. *Că a chinului rădăcină (ce se zice ală păcatului) mainte-lă rupse Hristosă* (CC²: 246);
 c. *de va fi altui domnă robă (ce se zice lu Mamonă)* (CC²: 290).

În *Cazania a doua* a lui Coresi, gruparea *ce se zice* marchează, în construcții parantetice foarte frecvente, propoziții întregi având ca suport fie o altă propoziție, așa cum reiese din exemplele (10a–b), fie un grup prepozițional care include, la rândul lui, un grup nominal – (10c).

- (10) a. *„Miluiaște noi, fiulă lu Davidă” (ce se zice, „vindecă și mângâie chinuirea și bolnăviia noastră, puternice Doamne”)* (CC²: 250);
 b. *Dereptă aceaia se încuè (ce se zice, tăcă)* (CC²: 307);
 c. *alții iară [preveaghe și îmblă] în a 2-a strajă de noapte (ce se zice, ce e după aceaia alte 3 ceasure)* (CC²: 266).

Ce se zice este urmat, în structurile parantetice, și de o propoziție cu complementizator – adesea conjuncția *să* – ca în (11), extrem de frecvente în textul coresian.

- (11) *Iară să vămă vrea în corabiia noastră să luomă pre Hristosū (ce se zice, să se sălășuiască Hristosū întru inimile noastre)* (CC²: 271)

Și în textele juridice din veacul al XVII-lea – v. enunțurile de sub (12a–b) – gruparea de față marchează propoziții întregi, prin care sunt explicate anumite legi sau sentințe, în cazul unor vinovați.

- (12) a. *carele va să se preoțească neînsurat, ce să zice să nu ia fămeae* (Prav. 1652: 109);
 b. *o certare iaste în bucatele lui, ce să dzice să întoarcă înapoi tot ce va fi furat* (Prav. 1646: 65).

Deși construcția de care ne ocupăm pare să aibă statut sintactic independent, precum și semnificație proprie, totuși nu putem vorbi de gramaticalizarea acesteia (cf. Zamfir 2015: 201); altfel spus, gruparea *ce se zice* a avut, din punctul nostru de vedere, o tendință de gramaticalizare – în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, mai exact în unele tipărituri coresiene și în textele juridice de mai târziu –, însă acest proces nu a continuat și, deci, nu s-a realizat complet.

Un prim argument pentru a nu considera gruparea de față un conector îl reprezintă caracterul ei analizabil (pronumele invariabil *ce*, cu funcție de subiect + verbul pasiv-impersonal *se zice* + NP).

De asemenea, un al doilea argument în favoarea afirmației noastre de mai sus îl constituie concurența grupării cu alte structuri asemănătoare – i.e. relativele explicative și unele construcții cu verbul *a chema*, ca în (13a–b), extrase din texte aparținând diferitelor etape ale românei vechi.

- (13) a. *Lacul Oiei, ce se cheamă ovreiaște Vitezda* (CC¹: 17v);
 b. *Și zise lui: Pasă de-ți spală ochii în lacul lui Siluoam (ce să chiamă [= 'careă să înțelege' – BB: 822] de o veri tâlcui „trimes”)* (NT: 286).

Al treilea argument pentru care nu considerăm gruparea *ce se zice* una sudată îl reprezintă apariția acesteia și cu inversarea verbului și a cliticului reflexiv – (14a–b).

- (14) a. *Fu în zilele acealea războli-se și, scăldară-o ea și o puseră întru gorniță (zice-se casă de sus)* (CP: 102);
 b. *Atunce întoarsără-se întru Ierusalim de la măgura ce zice-se Eleon* (CB: 7–8).

4. Tipurile semantice de construcții introduse prin *ce se zice* și rolul lor discursiv

Discutând despre gruparea *c'est-à-dire* ('ce se zice'/'adică'), Vassiliadou (2008) precizează că este o marcă prototipică pentru reformulare; rolul pragmatic al grupării este, printre altele, acela de a marca definiții, structuri ale denumirii, parafraze, exemplificări, corectări¹ (Vassiliadou 2008: 36). Aceeași situație este valabilă și pentru construcția din româna veche, *ce se zice*, care marchează astfel de strategii discursive.

4.1. Structura *ce se zice* indică „echivalența metalingvistică” între suportul semantic și unitatea detașată (Vassiliadou 2008: 38); un caz clar de identitate referențială îl constituie (re)denumirea unui referent printr-o grupare apozitivă.

În majoritatea situațiilor, gruparea *ce se zice* introduce apoziții de (re)denumire; unitatea detașată, marcată prin grupul sintactic care face obiectul acestei cercetări, oferă informații despre numele unui referent cu trăsătura [+Uman]² – (15a) – sau cu trăsătura [-Uman], în special substantivele proprii care denumesc entități geografice – (15b). Prin această grupare se introduc și denumiri pentru Divinitate – (15c) –, ori numele unor lăcașuri de cult/mănăstiri – (15d).

- (15) a. *pre Simon ce să zice Pătru* (NT: 125);
 b. *ca să jurăm pentru moșia de la Găvăneștii de Coastă, ce se zice Găvăneștii de Sus* (DRH.B, 37: 302);
 c. *Zise lor Pilat: Dara ce voui face lui Iisus, ce sa zice [ce să zice – BB: 772] Hristos? Zisera toti: Sa-L rastigneasca* (NT: 170);
 d. *le-m dat la acestă sfântă monastire ce se zice Flămânda* (DRH.B. 37: 255).

4.2. Utilizând unități detașate (i.e. apozitive), precedate de gruparea sintactică *ce se zice*, emițătorul *identifică* un referent; astfel de structuri sunt predominante în textele juridice. Grupările apozitive marcate prin *ce se zice* identifică o serie de abateri de la lege, greșeli pe care oamenii trebuie să le evite – (16a), precum și statutul social al unor indivizi – (16b).

- (16) a. *Cela ce-ș va zăloji casa pentru să să facă acolo sânge amestecat sau sodomie, ce să dzice curvie cu copii, pre acesta să-l omoară* (Prav. 1646: 127);

¹ O definiție asemănătoare a marcatorului *c'est-à-dire* apare și în dicționarul *Le Petit Robert*: „anunță o echivalență de sens, o definiție sau o traducere” – t.n. (*apud* Khatchatourian 2008: 23).

² Prin construcția detașată marcată de *ce se zice*, se pot indica și persoane (v. situația lui *c'est-à-dire*, la Khatchatourian 2008: 29).

b. *pentru ceia ce vor sudui pre mai marii lor; ce să zice pre boiari*
(Prav. 1652: 102).

4.3. În unele situații, prin apozitie se oferă *exemple* de referenți; în (17), prin gruparea sintactică detașată (i.e. apozitivă), marcată de structura *ce să dzice*, sunt exemplificate „răutățile” (i.e. abaterile de la lege) pe care oamenii le-ar putea comite: *furtușag, tâlhușag*.

(17) *iară numai când va cunoaște că merge să facă vreo răutate, ce să dzice furtușag, tâlhușag și alte ca acestea, acolo nu iaste datoare să margă* (Prav. 1652: 123)

4.4. *Reformularea* este un act discursiv, o strategie metalingvistică, în care sunt antrenate două unități lexicale – sursa și reformulatorul (Vargas 2006: 91). Al doilea segment trimite la același referent, însă este propusă o altă formulare de către E („redit” = „ceea ce este spus din nou” – t.n. – Vargas 2006: 91). În ce privește legătura dintre apozitie și reformulare, prima este o modalitate de expresie a celei de-a doua.

Construcțiile cu *verbum dicendi* reprezintă, la nivel formal, un exemplu pentru „reformularea parafrastică” (Rossari 1990: 348). Astfel de „marcatori”, în componența cărora se află verbul *a zice* includ, în sfera lor semantică, ideea de echivalență între două segmente detașate (Rossari 1990: 348). În clasa mai amplă a reformulării, se includ traducerea și explicarea unor cuvinte/sintagme, ce funcționează ca suport semantic și discursiv al construcției apozitive.

4.4.1. În multe cazuri, prin unitatea detașată sunt traduse sintagmele sau cuvintele enunțate anterior; de pildă, sunt traduse structuri întregi din Sfânta Scriptură – v. (18).

(18) *„Eli, Eli, lima savatani”, ce să zice „Dumnezeul, Dumnezeul Mieu, că ce Mă lăsași”* (NT: 119)

În narațiunile biblice sunt explicate și semnificațiile pe care le au unele locuri cu încărcătură spirituală; spre exemplu, în enunțul de sub (19).

(19) *Și veniră Ia loeul ce să chiamă Golgota, ee să zice locul Căpățânilor oamenilor* (NT: 171/BB: 772)

4.4.2. În scrierile omiletice din perioada timpurie a limbii române, o serie de sintagme/„ziceri” cu tâlc, aparținând Mântuitorului sau apostolilor, sunt explicate, lămurite, clarificate pentru creștini; sensul de „tâlcuire” al unităților detașate, marcate prin construcția *ce se zice*, reiese din (13b). Unitățile detașate din astfel de structuri sunt, de cele mai multe ori, marcate prin *adecă* (v. și Zamfir 2015: 198) sau prin gruparea *ce se zice*, având același sens.

4.5. Structuri metaforice

În textele juridice, dar și în *Cazania a doua* a diaconului Coresi și în *Evanghelia* de la Govora (1642), sunt frecvente construcțiile metaforice – v. și exemplele de sub (11), precum și (20a–c).

- (20) a. În lumea cea înțelegătoare, ce se zice în besearca lui Hristos, luminează și înțelepțază tot sufletul cel iubitoriu de Hristos cu cunoașterea Dumnezăirei (Ev. 1642: 378);
- b. Și întâiu sintem datori a-l lua să-l înfășurăm cu pânză curată, ce să zice, cu direaptă credință și neîndoită și cu curat svat și să-l ungem pre el ca și cu nește mir de mult preț (Ev. 1642: 348);
- c. iară Hristos (...) o luo [pe oaie] și o puse la umăr și o duse de o puse în staul, de unde au fost, ce să zice pre Adam în rai (Prav. 1652: 103).

5. Concluzii

Am arătat că structura sintactică *ce se/să (d)zice* este frecventă în câteva tipuri de textele din româna secolelor al XVI-lea și al XVII-lea și apare rar, în veacul al XVIII-lea.

Cât privește statutul acestei grupări, din punct de vedere morfosintactic, prezintă toate aspectele unei relative, fiind, deci, analizabilă/transparentă. Deși în scrierile juridice și în CC² se observă o „ușoară” opacizare a structurii, fiind invariabilă, indiferent de forma cuvintelor pe care le precedă, totuși acest fenomen nu s-a produs, iar gruparea a dispărut, cu timpul, din uz, nu s-a generalizat și nici nu a continuat procesul de gramaticalizare, așa cum s-a întâmplat în cazul marcatorului *adică* (v., pentru *adică*, Zamfir 2015).

Rolul semantico-discursiv al unităților apozitive marcate prin structura *ce se zice* este unul extrem de important pentru actul comunicativ: tiparul apare frecvent pentru: (re)denumirea unui referent, identificarea acestuia sau reformularea celor enunțate anterior de către emițător. Prin astfel de construcții apozitive se pot realiza traduceri, explicații sau exemplificări, marcatorul *ce se zice* poate apărea cu ușurință și în unele structuri metaforice, pentru a explica astfel de figuri retorice.

Se poate vorbi, din punctul nostru de vedere, despre lexicalizarea și pragmaticalizarea grupării sintactice *ce se/să (d)zice*, însă aceasta nu poate fi considerată un conector, în sensul în care se vorbește despre *adică/anume*.

SURSE

BB: *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură*, (1688), București, Editura Institutului Biblic și de misiune al B. O. R., 1988.

- CB: *Codicele popii Bratul*, (1559–1560), ediție de Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2003.
- CC¹: Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, în *Tâlcul evangheliilor și Molitevnice românesc*, ediție de V. Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998.
- CC²: Coresi, *Carte cu învățătură*, ediție de Sextil Pușcariu, Alexe Procopovici, București, Socec & Co., 1914.
- CLM: Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-Vodă încoace*, în *Opere I-II*, ediție de P. P. Panaitescu, București, Editura pentru Literatură, 1965.
- DRH.A.23 – *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, (1635–1636), XXIII, ediție de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat, Dumitru Agache, București, Editura Academiei Române, 1996.
- DRH.B.37 – *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, (1652), XXXVII, ediție de V. Barbu, C. Bălan, F. M. Constantin, București, Editura Academiei Române, 2006.
- Ev. 1642: *Evanghelie învățătoare*, (Govora, 1642), ediție de A.-M. Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011.
- NT: *Noul Testament tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan*, Bălgrad (Alba Iulia), Editura Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, 1998.
- Prav. 1646: *Carte românească de învățătură*, (Iași, 1646), ediție critică întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei Republicii Populare Române, București, Editura Academiei Române, 1961.
- Prav. 1652: *Îndreptarea legii*, (1652), ediție critică întocmită de Colectivul pentru vechiul drept românesc al Academiei Republicii Populare Române condus de acad. Andrei Rădulescu, București, Editura Academiei, 1962.
- Prav. 1780: *Pravilniceasca condică*, (1780), ediție critică, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1957.

BIBLIOGRAFIE

- Brăescu, Raluca, 2007, „Despre atributul categorial sau falsa apozitie neizolată”, în Stan, Camelia, Rodica Zafiu, Alexandru Nicolae (ed.), *Studii lingvistice*, București, Editura Universității din București, p. 15–22.
- GR 2013: Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Khatchatourian, Elisaveta, 2008, „Les marqueurs de reformulation formés à partir du verbe *dire*”, în Le Bot, Marie-Claude, Mattine Schuwer, Elisabeth Richard (ed.), p. 19–33.
- Le Bot, Marie-Claude, Mattine Schuwer, Elisabeth Richard (ed.), 2008, *La reformulation: marqueurs linguistiques – stratégies énonciatives*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes.
- Rossari, Corine, 1990, „Projet pour une typologie des opérations de reformulation”, *Cahiers de Linguistique Française*, nr. 11, p. 345–359.

- Stan, Camelia, 2010, „Elemente de sintaxă diacronică. Adverbul anume în româna veche”, în Zafiu, Rodica et al. (ed.), *Limba română: controverse, delimitări, noi ipoteze. Actele celui de-al 9-lea colocviu al catedrei de limba română (4–5 decembrie 2009)*, I, Editura Universității din București, p. 161–167.
- Vargas, Elodie, 2006, „Reformulation, apposition et structures de type appositif”, în *Journées d'étude sur l'apposition. Actes de journées d'étude sur l'apposition*, Lyon, p. 91–109.
- Vassiliadou, Hélène, 2008, „Quand les voies de la reformulation se croisent pour mieux se séparer: à savoir, autrement dit, c'est-à-dire, en d'autres termes”, în Le Bot, Marie-Claude, Mattine Schuwer, Elisabeth Richard (ed.), p. 35–50.
- Zafiu, Rodica, 2015, „Presentative markers in Old Romanian: divergent changes in the syntactic and pragmatic uses of *adică* and *iată*”, în Pană Dindelegan, Gabriela, Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Irina Nicula, Alexandru Nicolae, Louise Esher (ed.), *Diachronic Variation in Romanian*, Cambridge, Cambridge Scholar Publishin, p. 425–453.
- Zamfir, Dana-Mihaela, 2014, „Locul sintagmelor explicative *va să zică/do me thēmē* în seria concordanțelor româno-albaneze în gramaticalizarea verbului «a vrea»”, în *Identitate, cultură și politică în sud-estul Europei. Două colocvii româno-bulgare*, Brăila, Muzeul Brăilei, Editura Istros, p. 49–69.
- Zamfir, Dana-Mihaela, 2015, „Adverbul *adică* în cursul istoriei limbii române. Schimbări semantice și relații sinonimice. Modificări fonetice și amplificări expresive”, în *Caietele Sextil Pușcariu*, 1, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 183–208.

Georgiana PÎRVULEȚ
Universitatea din București

EVOLUȚIA SISTEMULUI FORMELOR PROSPECTIVE DIN LIMBA ROMÂNĂ, UN EXEMPLU DE REGRAMATIZARE

L'ÉVOLUTION DES FORMES PROSPECTIVES DU ROUMAIN, UN EXEMPLE DE RÉGRAMMATION

(Résumé)

Cette approche se propose de faire le point sur l'évolution des formes du Futur roumain, vue dans la perspective extensive de la *grammaticalisation*. Ce processus (appelé dans la littérature, *régrammation*) qui affecte tout d'abord la forme canonique de Futur, s'est réalisé (ou il est en train de se réaliser) par rapport à d'autres constituants du paradigme verbal analysé, à savoir les structures périphrastiques, plus ou moins grammaticalisées. Autrement dit, l'évolution des formes du Futur roumain pourrait être analysée par rapport aux tendances suivantes: (i) la réduction du fonctionnement de la forme canonique de Futur au style littéraire et au registre soigné de la langue, où celui-ci est utilisé seulement avec des valeurs temporelles ou modalo-temporelles; (ii) la création d'un système d'actualisation du prospectif déictique, qui contient le Futur de Type 1 (*voi cânta*), le Futur de Type 3 (*am să cânt*) et le Futur de Type 4 (*o să cânt*), respectivement, la spécialisation des formes gérondives (*oi fi cântând*) et du Futur de Type 2 (*oi cânta*) pour l'expression de l'épistémique probable, tous ces deux morphèmes verbaux étant dépossédés de la valeur déictique prospective, à partir du XVIIe siècle. En effet, ce repositionnement méthodologique reprend la discussion sur l'histoire de la création d'une forme verbale nouvelle, connue dans la linguistique roumaine sous le nom de *présomptif*.

Mots-clés: régrammation, prospectif déictique, structures périphrastiques, épistémique probable, évidentialité, présomptif.

1. Introducere

Orice sistem lingvistic suferă în permanență modificări, iar formele verbale romanice de viitor (siglat în text: V) sau de condițional (siglat în text: COND)

au suferit și ele diverse schimbări semantico-sintactice din momentul fixării lor în limbă și până în contemporaneitate, antrenând uneori chiar reorganizări de paradigmă sau conducând la crearea unor noi tipuri de opoziții la nivel de sistem.

Această transformare continuă care afectează anumite forme *care au deja un statut gramatical la nivelul sistemului* readuce în discuție procesul de *gramaticalizare* sau cel puțin maniera tradițională de conceptualizare a sa (v. Meillet 1958 [1912]: 130–148; Lehmann 1985: 303–318). *Gramaticalizarea* văzută în canonul clasic ilustrează trecerea de la *lexical* la *gramatical*, altfel spus procesul prin care un item independent din punct de vedere semantico-lexical și sintactic (de ex., HABERE) își pierde progresiv semnificația originară. Prin funcționarea frecventă în anumite tipare sintactice, din ce în ce mai puțin variate, acest lexem ajunge să devină dependent sintactic. Absența unei semnificații lexicale proprii, comportamentul funcțional dependent, coroborat cu eroziunea formală, tot acest șir de procese ireversibile conduc itemul lexical originar la statutul de morfem gramatical.

Henning Andersen (2006: 231–258) consideră procesul de *gramaticalizare* ca fiind format dintr-o serie de alte procese secundare, pe care le numește *gramatizări* ‘grammation(s)’ și *regramatizări* ‘régrammation(s)’. Prin *gramatizare*, autorul danez înțelege «[...] un changement de contenu, au moyen duquel une catégorie qui n’a pas un contenu grammatical l’obtient» (Lindschouw 2011: 59), în timp ce o *regramatizare* reprezintă o reorganizare a unui conținut gramatico-funcțional în interiorul unui sistem gramatical (Lindschouw 2011: 60). Distincția dintre *gramaticalizare* și *regramatizare* apare clar materializată, de exemplu, în interiorul paradigmei de V din limba franceză contemporană, unde forma analitică de V (*aller chanter*) se găsește acum în plin proces de *gramaticalizare*, în timp ce forma sintetică (*chanterai*) «est grammaticalisée depuis des temps immémoriaux» (Lindschouw 2011: 57, n. 4). Totuși, potrivit accepțiunii lărgite acordate anterior procesului de *gramaticalizare* (văzut acum ca reorganizare a sistemelor gramaticale), forma sintetică de V din limba franceză contemporană se găsește de această dată în plin proces de *gramaticalizare* (sau, mai precis, de *regramatizare*), «[...] dans la mesure où son domaine d’emploi se restreint à l’intérieur du système du futur, alors que le futur analytique ouvre le sien» (Lindschouw 2011: 57, n. 4).

De altfel, în studiul său dedicat evoluției sistemului V din limba franceză, Jan Lindschouw (2011: 60–63) sintetizează și posibilele etape pe care le poate implica un proces de *regramatizare*, și anume:

– *reducția paradigmatică* sau *paradigmaticitatea*, care se referă la anularea opozițiilor stabilite între constituenții unei paradigme. Acest proces rezultă în urma diminuării treptate a posibilității de alternanță a respectivilor itemi și conduce la obligativitatea și specializarea lor în plan sintagmatic;

– *desemantizarea* conținutului semantico-funcțional al paradigmei în cauză;

– *reanalizarea*, o strategie de comprehensiune din partea locutorului, cu caracter cognitiv abstract care precedă, de obicei, procesul de *gramaticalizare* sau pe cel de *regramatizare* și care acționează în primul rând la nivelul conținutului și, mai apoi, la nivel de structură morfosintactică.

În ansamblu, aceste etape care descriu procesul de *regramatizare* sau de *gramaticalizare in extenso*, pot fi astfel sintetizate: «[...] une forme A qui subira ultérieurement un processus de grammaticalisation, ou de régrammation dans notre cas, existe dans la langue pour traduire une valeur déterminée. Ensuite, une nouvelle forme B, concurrente de A, entre dans la langue, ce qui crée une *ambiguïté référentielle* [s.n.] entre la forme A et B. Enfin, la forme A se perd (ou souvent se (ré)grammaticalise), et seule la forme B est capable d’exprimer la valeur réservée autrefois à la forme A» (Lindschouw 2011: 63).

Din punctul de vedere al procesului de *gramaticalizare* (înțeles acum în canonul clasic), forma de V cea mai gramaticalizată de care dispune limba română contemporană este cea a V–Tipul 4 care prezintă deja o formă a auxiliarului redusă la invariabila *o*. La polul opus, formele cel mai puțin gramaticalizate sunt cele construite cu un participiu prezent. În cazul lor, procesul de gramaticalizare este îngreunat, pe de o parte, de structura lor morfemică complexă (auxiliar supracompus + «gérondif obligatoirement au moins bisyllabique» (Iliescu 2000: 437)), iar, pe de altă parte, de polifuncționalitatea lor semantică, aceste forme marcând la nivel modal [epistemicul inferențial], la nivel temporal [raportarea la T₀] și la nivel aspectual, imperfectivitatea.

Privită însă din perspectiva teoriei extinse a *gramaticalizării*, întreaga discuție referitoare la evoluția formelor constitutive ale paradigmei de V din limba română trebuie re poziționată din prisma următoarelor direcții evolutive:

(i) restrângerea funcționării formei de V–Tipul 1 la stilul literar și la registrul îngrijit de limbă unde apare doar cu valori temporale sau temporalo-modale;

(ii) constituirea unui sistem de actualizare a prospectivului deictic, care cuprinde V–Tipul 1, V–Tipul 3 și V–Tipul 4 (forme care se disting în primul rând la nivel diamezic)¹ și specializarea formelor gerundive, respectiv a V–Tipul 2 în actualizarea epistemicului probabil, aceste două forme pierzându-și valoarea deictică prospectivă în secolul al XVII-lea.

¹ A se vedea Popescu (2013b), dar și opinia Rodicăi Orza (1966: 223, citată de Țăra 2009: 149), care afirmă că, în limba română contemporană, construcțiile de tip *am să cânt, o să cânt* „[...] au, în unele regiuni ale țării, și valori modale, exprimând fie o necesitate, o poruncă, o certitudine, o dorință, fie o probabilitate sau o acțiune nesigură”.

2. Procesul de regramatizare a formelor de viitor din limba română

2.1. În fapt, această re poziționare metodologică readuce în discuție istoria constituirii unei forme verbale, cunoscută în lingvistica românească sub denumirea de *prezumtiv*. În interiorul acestei paradigme verbale, procesul de *regramatizare* al perifrizei gerunziale (FoiG) constă în specializarea completă a acestei structuri analitice în domeniul modalității epistemice și/sau al *evidențialității*, prin pierderea valorilor sale temporalo(-aspectuale) bazice.

Atestată încă din secolul al XVI-lea, dar rar folosită¹, FoiG apare în limba veche, exclusiv cu valoare temporală (v. *infra*, ex. 1), ca variantă liberă atât pentru formele de V construite cu *a vrea* + infinitiv/conjunctiv, cât și pentru cele cu *a avea* + infinitiv, marcând uneori (rar) valoarea aspectuală [+progresiv] sau [+iterativ]². Această situație nu exclude în totalitate posibilitatea de selecție a sa în limba vorbită în ocurențe cu valoare epistemică. Însă, pentru epoca la care facem referire, subliniem faptul că FoiG apare frecvent în propoziții principale ca echivalent al V–Tipul 1, exprimând o acțiune prospectivă, cu raportare directă la Sit_o, glosabilă astăzi prin structura ‘urmeză să...’ [+viitor imediat] (v. ex. 2):

- (1) *Și se va tâmpla cum Faraon pre voi vă va fi chiamând și va fi dzicând acestea* (PO, 165, 18, *apud* Dimitrescu et alii 1978: 316).
- (2) *Și vor ști eghipteanii că eu sînt Domn (...) și voi fi aducându afară feciorii lu Israil* (PO, *apud* Călărașu 1987: 195, n. 1).

Totuși, ca urmare a structurii sale morfematice, această turnură exprima adesea și valoarea modală de obligativitate a îndeplinirii acțiunii, valoare cu care se înregistrează cu precădere în subordonate. Totodată, integrarea unor structuri dependente ca cele amintite anterior în contexte nedeterminate, marcate de nuanța de incertitudine, va face ca turnura prospectivă *voiu fi cântând* să adauge în semantismul său posibilitatea de actualizare a „ideii de nesiguranță” (Călărașu 1987: 194), FoiG înscriindu-se astfel în „tendința limbii de a consacra o formă verbală specială pentru contextele condiționale și nedeterminate” (Călărașu 1987: 194).

Iată de ce, anumiți cercetători (v. Berea-Găgeanu 1979: 110) consideră că în textul *Paliei de la Orăștie* (p. 165, 212, 217, 256, 257, 261 etc., *apud*

¹ Niculescu (2011: 427) găsește câteva ocurențe care apar doar în textele traduse, nu și în cele originale, motiv pentru care s-a considerat că această structură reprezintă în limba română o calchiere a unor turnuri similare din slavonă sau din maghiară. În fapt, este vorba de o creație internă, specifică limbii române (v. Berea Găgeanu 1974; Niculescu 2011), aparținând conjugării perifrastice active.

² De fapt, Niculescu (2011: 432) demonstrează că din cele 24 de ocurențe de acest tip existente în *Palia de la Orăștie*, doar patru au, în mod evident, o valoare aspectuală progresivă sau iterativă.

Călărașu 1987: 195) formația discutată este încărcată cu „valoarea prezumtivă de îndoială, presupunere sau posibilitate” (v. și Călărașu 1987: 195):

- (3) *Și când vor fi dzicând voao feciorii voastri: ce slujbă de cinste iaste aceasta? Dzice-veți lor: jirtva trecutului* (PO., p. 217, apud Călărașu 1987: 195).

Exemplul anterior atestă prezența în același context a celor două tipuri formale de V construite cu auxiliarul *a vrea*: *vor fi dzicînd* (FoiG), respectiv *dzice-veți* (V–Tipul 1), această situație constituind, în primul rând, o mărturie importantă a echivalenței semantice a celor două structuri.

Utilizările cu adevărat înrădăcinate în zona epistemicului apar, după unii cercetători (v. Berea-Găgeanu 1979: 110), spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea, după alții (Zamfir 2007, apud Zafiu 2009), sporadic, chiar din prima jumătatea a secolului al XVII-lea. Însă, chiar de la începutul secolului al XVIII-lea, ocurențele de acest tip sunt mult mai frecvente (v. *infra*, ex. (4)), FoiG funcționând adesea în același context cu o formă de V–Tipul 1:

- (4) *Și zicea cătră boiari: „De mult or fi zvorind ei și or fi flămânzi, neavându de cheltuială”* (Neculce, 196, apud Zafiu 2009: 298).
 (5) *Și i-au tăiat nasul, den ce pricină noi nu știm – cei ce l-au pârât, vor fi știind de ce și cum* (Radu Popescu, 406–407, apud Zafiu 2009: 298).

Cu toate acestea, nu trebuie considerat că procesul de *regramatizare* al perifrizei gerunziale s-a definitivat, de vreme ce, în secolul al XVII-lea, există încă suficiente ocurențe care atestă utilizarea sa cu valoare deictică:

- (6) *Cei ce vor face dieți, să fie cu mințile întregi și făr de vigleşug [...]. Să nu lepede din moștenire [...]; nici să lase cea mai multă parte din averea lui la vreunul din rudele lui, pentru multa dragoste ce va fi având spre acela* (Preavilniceasca Condică, 1780, 106, apud Zafiu 2009: 298).

Totodată, începând din secolul al XVIII-lea, FoiG apare cu valoare modală de potențial (POT) posibil sau de POT probabil, dar nu cu raportare la Sit₀, ci cu „orientare prospectivă dinspre trecut înspre prezent” (v. Călărașu 1987: 196), deci cu raportare la [trecut], în astfel de ocurențe aflându-se în corelare, uneori, în același segment discursiv, cu structura *voi, vei, va + fi + participiul trecut* (cf. ex. 7 și 4):

- (7) *Mai închis-au între acéste vremi și pe Neagoe postelnic Săcuianul, și i-au tăiat nasul, den ce pricină noi nu știm, cei ce l-au pîrît, vor fi știind*

de ce și cum (P. Ist., p. 407, *apud* Călărășu 1987: 196) (= POT /probabil/ cu raportare la [trecut]).

Acest comportament poate fi coroborat cu cel ilustrat de anumite exemple care datează chiar din secolul al XVI-lea, în care această structură dublează un imperfect (*era mergând* – v. Zafiu 2002: 135) sau un perfect compus indicativ (*a fost plecând* – v. Zafiu 2002: 135). De exemplu, Iorgu Iordan (1975: 149) consideră că *fuii lucrându* (CV., XVIII, 12–13, *apud* Iliescu 1999: 106) aduce în plus față de formele sintetice corespunzătoare ideea de incertitudine. Și în româna medie se observă (v. Manoliu-Manea 1993: 233) același comportament sintactico-semantic al perifrizei gerunziale care, înlocuind timpurile de trecut indicativ aduce „în prim plan evenimente importante pe care le prezintă cu încetinitorul” (Manoliu-Manea 1993: 235).

Prin urmare, traiectoria evolutivă parcursă de această perifrază – marcată aspectual [+progresiv] / [+iterativ] și care în limba modernă actualizează în plan temporal [simultaneitatea față de T_0], pare să fie următoarea: „pe măsură ce sistemul de marcare aspectuală căreia îi aparține dispăre, perifraza – ca simplă variantă de viitor (și datorită afinității dintre aspect și modalitate) – a preluat valoarea modală a viitorului” (Zafiu 2009: 298).

Acest parcurs evolutiv trebuie completat cu observația (v. Popescu 2009: 157–158) potrivit căreia, între secolul al XVI-lea și secolul al XVIII-lea, pot fi detașate două mari etape de evoluție a turnurii discutate, și anume:

1) începând din secolul al XVI-lea și până în secolul al XVIII-lea, această structură apare în toate tipurile de scrieri pentru exprimarea unei acțiuni prospective (din punct de vedere temporal) și implicit, încărcată cu o nuanță de incertitudine, caracteristică inerentă viitorului, dar, în cazul de față, subliniată – deci întărită discursiv, și prin existența unor elemente contextuale, de tip lexical (pronume, adverbe interogative sau nehotărâte) sau sintactic (sistemul condițional), din aceeași sferă semantică;

2) începând de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea se constată utilizarea acestei structuri pentru a exprima o acțiune simultană cu Sit_0 , de asemenea cu nuanța modală [+incertitudine] și, mai rar, o acțiune posibilă, cu raportare la [trecut]. Acesta este momentul în care structurii în discuție încep să-i fie predominante ocurențele modale.

În orice caz, trebuie subliniat faptul că „eliminarea grupării gerunziale din ansamblul mijloacelor de exprimare a viitorului, cauzată în egală măsură de factori de natură formală (caracterul neobișnuit și complicat al structurii sale) și semantică (imprecizia conținutului semantic, existența celorlalte forme sinonime de exprimare a ideii de viitor) [...], duce, pe de o parte, la simplificarea și reorganizarea subsistemului temporal al viitorului, iar, pe de altă parte, la îmbogățirea sistemului modal al limbii române, care adaugă un nou membru [s.n.]” (Corcheș, Roman 2011: 320).

Totodată, nu trebuie omisă nici reorganizarea sub raport temporalo-referențial a turnurii (*v*)*oi* + *fi* + *gerunziu*, care nu va mai funcționa ca o formă de actualizare a [viitorului] sau a [trecutului], ci se va raporta (preponderent) la [prezentul] (în fapt, un interval de [prezent-viitor]) situației de comunicare. În limba română contemporană, cei trei constituenți ai paradigmei de *prezumtiv* exprimă raportul temporal în manieră dihotomică: [trecut] (redat de forma: (*v*)*oi* + *fi* + participiul trecut al verbului lexical) vs [nontrecut] (redat de forma omonimă de V–Tipul 2 și de structura (*v*)*oi* + *fi* + participiul prezent al verbului lexical).

2.2. În ceea ce privește procesul de *regramatizare* al V–Tipul 2 (*oi cânta*) ca formă omonimă de *prezumtiv*, acesta pare a fi oarecum similar cu cel descris anterior în cazul turnurii (*v*)*oi* + *fi* + gerunziul verbului lexical, cel puțin sub aspect noțional și cronologic. În plus, în cazul de față este evidentă și modificarea la nivel formal, intervenită în cazul auxiliarului care, prin afereză, ajunge la forma populară, specializată (*o cânta*). De fapt, această formă de *prezumtiv* derivă din formele de V–Tipul 1, moștenite din turnura latină prospectivă VOLO CANTARE. Inițial (în româna comună), V–Tipul 1 a reprezentat singura (unica) formă cu valoare prospectivă exclusiv deictică. În secolul al XVI-lea, structura formală constituită din auxiliarul *a vrea* + infinitivul verbului lexical apare foarte rar în actualizarea unor valori modale de tipul [+incertitudine] / [+necesitate], iar în astfel de ocurențe, de fapt: „nuanța de incertitudine aparține, mai ales, contextului și ea se transferă asupra întregului mesaj. Atunci când incertitudinea aparține formei verbale, are loc și o schimbare a temporalității formației menționate, obținându-se efecte de sens speciale [...]. Frecvența mare a viitorului în această perioadă în cadrul regentei condiționate și al propozițiilor condiționale, în general, este un argument pentru a considera mai răspândită întrebuintărea V [viitorului] exprimând incertitudinea în limba veche în raport cu limba actuală [...]” (Călărășu 1987: 211).

Cu astfel de valori, structura verbală în discuție apare, în special, în textele cu caracter popular, dar și în cele traduse sau în documente oficiale cu caracter juridic și, de obicei, în regenta unui sistem ipotetic (v. 8a):

- (8) a. *De vei fi luat dumneata păn acum, bine va fi* (ISN, p. 103, a. 1784, Rîmnicu-Vîlcea, *apud* Călărășu 1987: 203).
 b. *dzise domnul cătră Gain: unde iaste fratele tău Avel? El răspunse: nu știu, au voiu fi eu pădzitoriu fratelui meu?* (PO., 22, *apud* Niculescu 2011: 437).

Aceste contexte eventuale sau supozitive¹, a căror frecvență se intensifică începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul secolului al

¹ Aceste contexte eventuale sau supozitive necesită o analiză aprofundată din

XVIII-lea, sunt favorizante pentru amplificarea (ca frecvență și intensitate) naturii modale originare a *viitorului*, în astfel de cazuri morfemul verbal discutat fiind considerat o formă de V cu valoare modală (probabilă, dubitativă etc.), cu structura fonetică încă identică cu cea a formei canonice actuale:

- (9) *Și într-un loc vădzui un om ședzând numai cu piele. Și gândind întru mine și dziș: „Au doar să păduchea, sau va fi diiavol?”* (Zosim, 57, anul 1676, *apud* Zafiu 2009: 296).
- (10) *atuncea cuprinsă frică și spaimă pre diacon, de nu cutedza să să lipască nice leac de om, că din rugă îi era obrazul proslăvit ca de înger, atâta cât sta în gânduri diaconul de cugeta: „Cândai va fi înger acesta ce să veade om”* (Dosoitei, 11^v, anul 1682–1686, *apud* Zafiu 2009: 296).

Acest morfem verbal modal încă cu raportare temporală de [viitor] se întâlnește frecvent la Miron Costin (sfârșitul sec. al XVII-lea), C. Cantacuzino (sfârșitul sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea), Antim Ivireanul, Ion Neculce (prima jumătate a secolului al XVIII-lea) Ienăchiță Văcărescu (sfârșitul secolului al XVIII-lea) etc. (v. Zafiu 2009: 296):

- (11) *era făméie rapitoare, precum spun și de vrème ce au otrăvit pe cumnatu-său, pre Simion vodă (de va hi așea) și de frica lui Dumnedzău depărtată* (Costin, 64, *apud* Zafiu 2009: 296).
- (12) *Deci, vărându-se supt elefantul pre care i să părea că va fi mpăratul, omorî pre elefant și, căzând elefantul mort preste dânsul, muri și el, acolo* (Antim Ivireanul, 309, *apud* Zafiu 2009: 297).
- (13) *Poate-fi, de or fi și scrise de Nicolai logofătul, dar or fi poate fi tănuite, și până acum la ivală n-au eșit* (Neculce, 157, *apud* Zafiu 2009: 296).
- (14) *Și cu acestu mijloc s-a săvârșit traghica moarte a lui sultan Ibrahim; însă nu știu dă va fi adevărată aceasta* (Văcărescu, 57, *apud* Zafiu 2009: 296).

Exemplele (11)–(14) demonstrează nu numai creșterea numărului de ocurențe cu valoare modală a structurii discutate, dar și faptul că acest morfem verbal începe să se specializeze cu valoare prezumtivă în contexte în care această semnificație modală continuă să fie marcată (deja suplimentar, în secolul al XVIII-lea) de anumite verbe, adverbe sau expresii din aceeași zonă

punctul de vedere al unui corpus lărgit ca număr de ocurențe și ca spațiu temporal. Părerea noastră este că în „devenirea” sa ca formă de prezumtiv, turnura *o cânta* a gramatizat (a absorbit inerent) astfel de structuri discursive, explicit ilocuționare. Altfel spus, a gramaticalizat un întreg ansamblu referențial, R (v. Popescu 2013a, b), putând funcționa ca formă evidențială fără raportare explicită la sursa informațională (v. și Rossari *et alii* 2007).

modală. Totodată, iese în evidență din contextele prezentate anterior folosirea preponderentă a verbului *a fi*, dar și alternarea formei canonice de V cu cea neaferezată.

Însă, specializarea grupării *oi + infinitiv* ca formă inerentă (deci fără aportul contextual al altor mărci explicite) de prezumtiv începe să se dezvolte abia în secolul al XIX-lea, situație ilustrată și de literatura scrisă cu caracter de oralitate populară (v. *infra*, ex. (15)), pentru ca, deja la sfârșitul secolului al XIX-lea, în opera lui Ion Creangă, această formă verbală să apară integrată în construcții sintactice (indefinite – v. ex. (16) – sau concesive, ca sub (17)) asemănătoare cu cele din limba actuală:

- (15) *de unde o fi omul ăsta, mă?* (Costache Caragiali, TI XIX, 59, *apud* Zafiu 2009: 297).
 (16) *unul cică s-a dus odată bou la Paris, unde-a fi acolo...* (Creangă, 159, *apud* Zafiu 2009: 297).
 (17) *Așa a fi, n-a fi așa, zise mama, vreau să-mi fac* (Creangă, 159, *apud* Zafiu 2009: 297).

Din parcursul diacronic prezentat anterior rezultă că:

(a) procesul de *regramatizare* al formei de V–Tipul 1 (inițial varianta neaferezată) începe în secolul al XVII-lea și este vizibil deja la sfârșitul acestui secol pentru varianta *oi + infinitiv*, cu alte cuvinte, se produce simultan cu cel al structurii gerunziale discutate anterior. În urma acestui proces de *regramatizare*, forma cultă (neaferezată) a V–Tipul 1 (*va fi*) nu se va mai înregistra cu valoare prezumtivă. Începând cu secolul al XX-lea, această din urmă formă apare în texte doar cu valoare deictică și/sau conjecturală (slab inferențială);

(b) ca și în cazul structurii (*v*)*oi + fi + gerunziu*, și forma de prezumtiv *oi + infinitiv* își restructurează sistemul de referință temporală de la [viitor] la [prezent(-viitor)], fiind alături de FoiG o formă prezumtivă de [nontrecut].

2.3. Discuția dezvoltată anterior cu privire la constituirea formelor de prezumtiv impune și prezentarea succintă a parcursului diacronic al formațiunii (*v*)*oi + fi + participiul trecut* al verbului lexical, structură care în limba română actuală actualizează (și) o supoziție raportată la [trecut]. Și de această dată, procesul de *regramatizare* este susținut de conversiunea acestui morfem prospectiv de la domeniul temporal la cel modal, în această nouă funcțiune fiind preferată forma aferezată, populară a auxiliarului.

Așadar, această formă de prezumtiv cu raportare la [trecut] își are originea în forma omonimă de V anterior ((*v*)*oi fi cântat*) care apare foarte devreme, încă din prima jumătate a secolului al XVII-lea, cu diferite valori modale din zona de expresie a POT-ului sau referindu-se „explicit la sursele informațiilor” (Zafiu 2009: 299):

- (18) *Iar ce să va fi lucratu în zilele acestor domni*, nu să află scris nimic (Ureche, 66, *apud* Zafiu 2009: 299).
- (19) *La Constantin Vodă de toată oastea va hi fost la 8.000 de oameni* (Costin, 192, *apud* Zafiu 2009: 299).
- (20) *precum vedem în cea Alexandria ce-i zic, cine o va fi făcut*, nu știu (Cantacuzino, 148, *apud* Zafiu 2009: 300).

Așa cum se arată în literatură (v. Slave 1957), dintre cei trei constituenți ai paradigmei actuale de *prezumtiv*, structura omonimă cu V anterior este considerată a se fi gramatizat cel mai devreme. Acesta este și motivul pentru care, tot în literatura de specialitate, se consideră că sensul de *prezumtiv* a apărut inițial și s-a dezvoltat mai rapid la formele de trecut (V anterior, COND perfect și conjunctivul perfect). Într-adevăr, așa cum remarcă și Zafiu (2009: 300), la toate aceste forme de trecut, semnificația *prezumtivă* se manifestă cu mai multă lejeritate pentru că un proiect posibil plasat în zona de referință a [trecutului] devine [ireal].

Așadar, forma omonimă cu V anterior (*voi fi cântat*) este prima creată din paradigma actuală a *prezumtivului*, dar aceasta face referire la zona de [trecut]. Prin analogie (așa cum arată Slave 1957: 59) cu aceasta s-a dezvoltat și forma de *prezumtiv raportată* la [prezent]. Dar, am văzut că pentru acest tip de referință, în limba actuală există doi formanți, perifraza cu gerunziul și forma omonimă cu V–Tipul 2. Prin analogie cu forma mai sus amintită de [trecut] s-a format doar cea de-a doua componentă (V–Tipul 2), în timp ce perifraza cu gerunziu, care exista în acea epocă în limbă, dar cu un alt comportament semantico-funcțional, a fost reconvertită și utilizată treptat pentru dezambiguizare (v. Zafiu 2009: 301, n. 19; cf. Slave 1957).

3. Considerații finale

Limba română dispune așadar, în zona de actualizare a modalității epistemic-inferențiale (și/sau a evidențialității), de forme proprii, rezultate fie prin specializarea unor formanți prospectivi, așa cum se întâmplă în cazul formelor omonime cu V–Tipul 2, respectiv cu V anterior), fie prin „reconvertirea” unor structuri care funcționau în aceeași zonă de expresie a prospectivului temporal.

De fapt, în majoritatea limbilor romanice (franceză, spaniolă, italiană) s-a constatat că forma canonică de V a pierdut o mare parte din ocurențele temporale, dar a câștigat în plan modal și, mai cu seamă, în zona de expresie a epistemicului probabil și/sau a evidențialității.

La nivelul exprimării temporalo-prospective, se poate observa o situație cvasi-asemănătoare între franceză, spaniolă și, parțial, italiană, sisteme lingvistice în care unicul morfem verbal care funcționează inițial în această zonă de expresie (i.e., V sintetic) este concurat de diferite structuri perifrastice gramaticalizate total sau parțial (în special, turnuri cu bază itivă, precum

(fr.) *aller* + *infinitiv* sau (sp.) *ir a* + *infinitiv*, sau de perifraza *stare per* + *infinitiv*, în italiană). Raportată la această situație, limba română pare să urmeze traiectoria inversă, căci acest sistem lingvistic caracterizat inițial de polimorfism își specializează fiecare tipar prospectiv, formei canonice fiindu-i rezervată, începând cu secolul al XX-lea, zona exprimării deictice și cea a unei conjecturi slabe.

În română, V canonic suferă, am putea spune, o regresie în zona de actualizare a modalității epistemice, deoarece, spre deosebire de limba veche când se înregistrează în contexte eventuale sau supozitive și chiar cu valoare modală proprie, *voi* + infinitiv apare în româna actuală doar în exprimarea unei previziuni, deci cu caracter slab inferențial. În schimb, această formă stă la baza creării unor formați specializați, precum V–Tipul 2 (*oi cânta*) și FoiG ((*v*)*oi fi cântând*), morfeme verbale cu rol inferențial puternic, care le apropie de valoarea V sintetic din limba italiană actuală.

BIBLIOGRAFIE

- Andersen, Henning, 2006, „Grammation, regrammation and degrammation: tense loss in Russian”, *Diachronica*, 23, nr. 2, p. 231–258.
- Berea-Găgeanu, Elena, 1974, „Forme verbale de viitor cu auxiliarul *a fi* în limba română”, *Limba română*, XXIII, nr. 2, p. 98–111.
- Călărășu, Cristina, 1987, *Timp, mod, aspect în limba română în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Tipografia Universității din București.
- Corcheș, Cristina, Diana Roman, 2011, „Observations on the regenerative capacity of grammatical structures: the Romanian present presumptive”, în Tomiță Ciulei, Cristian Sandache, Antonio Sandu (eds), *Logos, Universalitate, Mentalitate, Educație, Noutate. Secțiunea Filosofie și Științe Umaniste*, vol. 1, Iași, Editura Lumen, p. 309–324.
- Dimitrescu, Florica, Viorica Pamfil, Elena Șerban-Barborică, Maria Cvasnii, Mirela Theodorescu, Cristina Călărășu, Mihai Marta, Elena Toma, Liliana Ruxândoiu, 1978, *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic*, București, Editura Didactică și Pedagogică [Dimitrescu et alii 1978].
- Graur, Alexandru, 1968, *Tendențele actuale ale limbii române*, București, Editura Științifică.
- Hopper, Paul, Elizabeth Closs-Traugott, 2003, *Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Iliescu, Maria, 1999, „Pour un statut sémantique et syntaxique du «présomptif» roumain”, în Rosanna Brusegan, Michele A. Cortelazz (eds), *Omaggio a Lorenzo Renzi*, Roma, ESEDRA Ed., p. 97–112.
- Iliescu, Maria, 2000, „Grammaticalisation et modalités en roumain: le futur déictique et épistémique”, în Coene, Martine, Walter de Mulder, Patrick Dendale, Yves D’Hulst (eds), *Traiani Augusti Vestigia Pressa Sequamur. Studia Linguistica in Honorem Lilianae Tasmowski*, Padova, Unipress, p. 429–441.

- Jordan, Iorgu, 1975, *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică.
- Lehmann, Christian, 1985, „Grammaticalization: Synchronic Variation and Diachronic Change”, *Lingua e Stile*, 20, nr. 3, p. 303–318.
- Lindschouw, Jan, 2011, „L'évolution du système du futur du moyen français au français moderne: la réorganisation comme un cas de régrammation”, *Revue de Linguistique Romane*, 75, nr. 297–298, p. 51–98.
- Manoliu-Manea, Maria, 1993, „Valori narative ale timpurilor trecute în Cronicile moldovenești”, în vol. *Gramatică, pragmasemantică și discurs*, București, Editura Litera, p. 224–238.
- Meillet, Antoine, 1958³ [1912], „L'évolution des formes grammaticales”, în vol. *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, Honoré Champion, p. 130–148.
- Niculescu, Dana, 2011, „The grammaticalization of the future tense forms in 16th century Romanian”, *Revue Roumaine de Linguistique*, 56, nr. 4, p. 421–440.
- Orza, Rodica, 1966, „Forme de viitor în ALR”, *Cercetări de lingvistică*, 2, p. 221–228.
- Popescu, Cecilia Mihaela, 2009, „La grammaticalisation du *présomptif* en roumain”, *Revue Roumaine de Linguistique*, 54, nr. 1–2, p. 151–160.
- Popescu, Cecilia Mihaela, 2013, *Viitorul și condiționalul în limbile romanice. Abordare morfosintactică și categorizare semantică din perspectivă diacronică*, Craiova, Editura Universității din Craiova.
- Rosetti, Alexandru, Boris Cazacu, Liviu Onu, 1971², *Istoria limbii române literare*, vol. I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*, București, Editura Minerva.
- Rossari, Corinne, Corina Cojocariu, Claudia Ricci, Adriana Spiridon, 2007, „*Devoir* et l'évidentialité en français et en roumain”, *Discours. Revue de linguistique, psycholinguistique et informatique*, 1, p. 2–15 [Rossari et alii 2007].
- Slave, Elena, 1957, „Prezumtivul”, *Studii de gramatică*, 2, p. 53–61.
- Țăra, George Bogdan, 2009, „Viitorul cu *a avea* în traduceri textelor sacre”, în vol. *Text și discurs religios*, vol. I, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 147–154.
- Zafu, Rodica, 2002, „Evidențialitatea în limba română actuală”, în Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, p. 127–144.
- Zafu, Rodica, 2009, „Interpretări gramaticale ale prezumtivului”, în Zafu, Rodica, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (eds), *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*, București, Editura Universității din București, p. 289–305.
- Zamfir, Dana-Mihaela, 2005, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, București, Editura Academiei Române.

are ‘adjectival’, higher cardinals are ‘nominal’. To capture this difference in syntactic behavior, Corbett (1978) proposes two *universals* explaining the cross-linguistic distribution of cardinals: (i) simple cardinals are either adjectival or nominal and (ii) if they vary in behavior, the higher are always nominal.

In Romanian, the first type of syntactic structure is one in which the cardinal projection occupies the specifier position. This relates to cardinals from 1 to 19 (see (2)):

- (2) *zece cărți* ‘ten books’ [NP [CardP *zece*] *cărți*]]

In the second type of syntactic structure, the cardinal heads a recursive nominal projection. This is the case of cardinals from 19 onwards:

- (3) *douăzeci de cărți* ‘twenty books’ [CardP *douăzeci* [PP *de* [NP *cărți*]]]

In both syntactic structures, approximation is realized by means of one of the strategies enumerated in the abstract; as section 3 will show, the most frequent strategies are those where the specifier of the cardinal contains lexical material (an adverbial phrase or an indefinite pronoun).

1.2. Approximation

1.2.1. Expression of imprecision

According to Zafiu (2002), expressing vagueness and imprecision involves characteristic linguistic means, such as specialized linguistic marks and imprecision operators. Referentially, vagueness can intervene in three categories of processes: identification, quantification and determination. Of the three categories, we are interested in two: quantification and determination:

a) quantification represents the isolation of quantity in a gradual or multiple entity:

- (4) *It’s a pretty big cat.*

Imprecision in quantifying over multitudes is done with the help of: (i) indefinite adjectives (*unii* ‘some’, *câțiva* ‘a few’, *anumiți* ‘certain’, *mulți* ‘many’, *puțini* ‘few’) and indefinite pronouns with partitive role; (ii) other adjectives with similar interpretation (*diverși* ‘different’); (iii) fixed expressions (*o mână de...* ‘a handful of...’, *o mulțime de...* ‘a crowd of...’, *o groază de...* ‘a lot of...’).

In Old Romanian, highly frequent are pronominal elements and pseudo-partitive constructions, where N1 is a collective noun with a functional role (see also Ușurelu & Tănase-Dogaru 2015).

- (5) a. **mulți** *de câți crezut-au* (*Codicele Bratul*: 204)
 many of how-many believed-have
 ‘many of those who believed’
 b. **multime de turci** (Miron Costin, *Viața lumii*: 323)
 multitude of Turks
 ‘a crowd of Turks’

b) determination relates to placing elements on a pre-established scale of units of measure:

- (6) *This weighs about 3 kg.* (Zafiu 2002: 366)

In this case, imprecision is expressed by means of a vague operator and a numerical expression. These operators are: adverbs (*cam, circa, aproximativ, aproape, spre* ‘about/approximately’), prepositions (*pe, pe la, prin* ‘about’), coordinated structures (*între... și...* ‘between... and...’) and juxtaposed numerals (*doi-trei* ‘two-three’) (Zafiu 2002: 368–369).

As shown in section 3, Old Romanian uses both adverbial/prepositional operators and strategies of juxtaposition and coordination:

- (7) a. **ca 30000** (*de oșteni*) (Miron Costin, *Letopisețul*: 49)
 about 30000 (of soldiers)
 b. **la 8000 de oameni** (Miron Costin, *Letopisețul*: 192)
 about 8000 of people
 c. **500–600 de pungi de bani** (Miron Costin, *Letopisețul*: 122)
 500–600 of bags of coins
 d. **doi sau trei** (*Litughierul lui Coresi*: 133)
 two or three

1.2.2. Quantitative non-numeric approximation

According to Krieb-Stoian (2011), in Romanian there are four types of approximation, one of which is represented by imprecision/indefiniteness. A particular type of imprecision is represented by quantitative non-numeric approximation. Old Romanian features quantifiers of the type: *un întuneric de oameni* ‘a darkness of people’, *un buluc de turci* ‘a throng of Turks’, *o drâmbă de oști* ‘a crowd of armies’, *o samă de stupi* ‘a number of beehives’, *o palmă de loc de sămănat* ‘a palm of place of sowing’, *o funie de moșie* ‘a rope of estate’, *o mână de oameni* ‘a handful of people’, etc. (Krieb-Stoian 2011: 181–187).

Old Romanian features many such pseudo-partitive constructions where N1 is a functional noun (see Tănase-Dogaru & Uşurelu 2015).

- (8) *o seamă de oameni* (Șapte taine: 252)
a number of people

Of special interest is the cardinal *întunerec* ‘lit. darkness’ with the meaning of ‘ten thousand’, a loan translation of the Old Slavonic *tīma*, which is frequent in texts translated from Slavonic (Frîncu 1997): *cinci înturerece* ‘five ten-thousand’. According to Frîncu (1997), texts that are not translated from Slavonic and original texts do not feature this cardinal numeral. Since the 16th century onwards, the tendency has been to replace it with the numeral *mii* ‘thousands’, especially in southern texts: *mii de oameni* ‘thousands of people’ (Frîncu 1997: 130).

Our corpus registers the loan translation (8), with the form *untunearerece*, which is taken as proof of the nominal features of higher cardinals, i.e. it features plural morphology:

- (9) *mii de untunearerece sta înaintea lui* (Coresi, *Carte cu învățătură*: 38)
thousands of darknesses (ten-thousands) sat in-front-the his
‘thousands of thousands sat in front of him’

1.2.3. Expressions of imprecision

According to Stan (2009), there is a current syntactic pattern realized by combining the noun phrase with elements expressing quantity (indefinite, globalizing or partitive) and which can be, in their turn, accompanied by quantitative determination. The majority of nominal quantifiers are Old Romanian terms, having indefinite value: *grămadă* ‘crowd’, *mulțime* ‘multitude’, *număr* ‘number’, *seamă* ‘number’, *sumă* ‘sum’, etc. (Stan 2009: 406).

Our corpus registers the following quantifiers, all of which have a functional role in a pseudo-partitive structure of the type N1 of N2:

- (10) *grosime, samă, stol, mulțime, oardă, buluc, grămadză, drâmbă*
(roughly: multitude, throng, crowd)

Stan (2009) argues that Romanian uses a variety of means (morpho-syntactic, lexico-semantic, phonetic) to express approximation and imprecision: numerals containing the indefinite adjective *câteva* ‘a few’ (*câteva sute de cuvinte* ‘a few hundred word’); prepositions that contextually suggest quantity, which is expressed by the quantifier (*până în* ‘up to’, *peste* ‘above’, *spre* ‘towards’, *sub două hectare* ‘under two hectares’); juxtaposition or junction by disjunctive relators of numerals with related values (the noun is placed after the numerals or between them: *zece-cincisprezece oameni* ‘ten-fifteen people’, *o lună, două* ‘a month, two’); adverbs or adverbial phrases

(*aproape o tonă* ‘almost a ton’, *cam două zile* ‘about two days’, *cel mult/cel puțin doi oameni* ‘at most/at least two people’) (Stan 2009: 408).

Our corpus registers many examples where the approximation strategy is the adverbial and/or prepositional phrase; this strategy seems to be the most productive in Old Romanian.

- (11) a. *cătră 70000 de oaste* (Miron Costin, *Letopisețul*: 44)
towards 70000 of army
‘about 70000 of soldiers’
b. *aproape de 2000 de oameni* (Miron Costin, *Letopisețul*: 196)
almost of 2000 of people
‘almost 2000 people’

Section 2 of the paper focuses on the five strategies listed in the introduction and it focuses on the syntactic analysis of the most frequent: the adverbial-prepositional strategy and the pseudo-partitive strategy.

2. Corpus

2.1. The adverbial-prepositional strategy

As mentioned in the conclusion of the previous section, the adverbial-prepositional strategy is one of the most frequently encountered in Old Romanian texts. Research in the domain of ‘vague language’ (Chanell 1994, Drave 2001) places this type of approximation in the category *number approximations*, by means of which a word or phrase is added to a number in order to signal vague reading (*about 10*).

The pragmatic function of approximation in such cases is, most probably, the expression of *intellectual doubt* (see Zafiu 2002), by means of which the speaker is trying to prove moderation and scientific prudence, aiming to be seen as credible.

- (12) a. *cătră 70.000 de oaste* (Miron Costin, *Letopisețul*: 44)
towards 70.000 of army
‘about 70.000 of fighters’
b. *mai mult de 7000 de călări și de 3000 de pedestri n-au avut*
(Miron Costin, *Letopisețul*: 44)
more much of 7000 of riders and of 3000 of infantrymen not-
have had ‘they did not have more than 7000 riders and 3000
infantrymen’
c. *până în patru dzile* (Miron Costin, *Letopisețul*: 45)
until in four days
‘not more than four days’

- d. *ca 30.000 de oameni* (Miron Costin, *Letopisețul*: 106)
about 30.000 of people
'about 30.000 people'
- e. *ca de treizeci de ani* (Alexandria: 55)
about of thirty of years
'about thirty years of age'
- f. *aproape de doisprăzece coți* (Alexandria: 67)
almost of twelve meters
'about twelve meters'

These numeral constructions are called in Corver & Zwarts (2006) *prepositional numerals* and in Nouwen (2008) *modified numerals* and are analyzed as adnominal Prepositional Phrases. Thus, the constructions in (18) are not Prepositional Phrases but Noun Phrases with prepositional modifiers.

- (13) a. *John speaks around ten languages.* (English)
- b. *Au fost în jur de douăzeci de copii la petrecere.* (Romanian)
'There have been around twenty children at the party'

Corver & Zwarts (2006) analyze the phrase *around ten languages* as [*DP* [*PP around ten*] *languages*]], i.e. the cardinal together with the prepositional sequence from a prepositional phrase inside the determiner phrase.

- (14) *cam trei oameni* 'about three people' [NP [PP *cam trei*] *oameni*]

A sub-type of this category of constructions is represented by sequences where an indefinite adjective (*vreo* 'some') takes the place of the adverbial phrase.

- (15) *vro 2.000 de oameni* (Miron Costin, *Letopisețul*: 69)
about 2.000 of people

The syntactic structure of these constructions is similar to that in (19), with the exception of the lexical material in the specifier of the noun phrase. Section 1 has shown that lower numerals (1–19) have an adjectival syntactic structure. Therefore, the adjectival cardinal will be placed in the specifier of the noun phrase, together with the indefinite modifier.

- (16) *vreo trei oameni* 'some/about trei people' [NP [AP *vreo trei*] *oameni*]

2.2. The pseudo-partitive strategy

As in the case of the adverbial-prepositional strategy, the pseudo-partitive strategy is highly frequent in Old Romanian texts. Chanell (1994) places this type of constructions in the category of vague language realized by means of vague non-numeric quantifiers, where the vagueness is indicated with the help of vague lexical elements (lexemes or phrases) to the exclusion of numbers.

In the examples in our corpus, N1 is either a semi-grammaticalized collective nouns (17 a, c) or a lexical noun with a metaphorical sense (17 e).

- (17) a. *împotriva grosimei tătarăşti* (Miron Costin, *Letopiseţul*: 44)
 against thickness Tatar-like
 ‘against the crowd of Tatars’
- b. *au orânduît o samă de oşti* (Miron Costin, *Letopiseţul*: 45)
 have organized a number of armies
 ‘they gathered a number of armies’
- c. *au strîns cătava samă de oşti* (Miron Costin, *Letopiseţul*: 50)
 have gathered some number of armies
 ‘they have gathered some armies’
- d. *au lovit un stol de leşi* (Miron Costin, *Letopiseţul*: 79)
 have hit a flock of Poles
 ‘a flock/crowd of Poles have fought’
- e. *au vărsat un izvor de lacrăme* (Ilie Miniati, *Cazanii*: 334)
 have shed a spring of tears
 ‘they have shed a spring of tears’
- f. *doao cinure de oameni* (*Evanghelie învăţătoare*: 164)
 two groups of people
 ‘two groups of people’

While in contemporary Romanian, collective nouns like *mulţime*, *seamă*, *puzderie*, etc. have migrated to the functional end of the lexical-functional continuum, being unable to appear in the company of determiners, in Old Romanian, it was customary for collective nouns to be selected by determiners (*altă seamă de oşti* ‘another number of armies’).

This may be seen as an argument in favor of proposing that collective nouns in Old Romanian are semi-lexical elements and that they became fully functional after the 18th century (see also Tănase-Dogaru & Uşurelu 2015).

In the case of constructions involving collective nouns, approximation is realized by means of vague non-numeric quantifiers (Chanell 1994, Drave 2009), while the pragmatic function of vague language in this case is, more often than not, underlining the information presented.

2.3. The strategy of juxtaposition and/or coordination

Having been discussed in Zafiu (2002) and Stan (2009) in relation to contemporary Romanian, juxtaposition as a strategy in Old Romanian texts applies both to lower cardinals and higher cardinals, unlike contemporary Romanian, where juxtaposition is encountered only with lower cardinals, higher cardinals preferring the strategy of coordination.

- (18) a. *dacă are domnul cinci-şase boieri avuţi* (Miron Costin, *Letopiseţul*: 77)

- if has ruler-the five-six boyars wealthy
 ‘if the ruler has five or six wealthy rulers’
- b. **500–600 de pungi de bani** (Miron Costin, *Letopisețul*: 122)
 500–600 bags of money
 ‘500–600 bags of coins’
- c. **ieșise 5–6 la un loc** (Miron Costin, *Letopisețul*: 191)
 had-come out 5–6 at a place
 ‘they had come out in groups of five or six’
- d. **în toate casele să fie 2–3 oameni** (DÎR: 129)
 in all houses.the should be 2–3 people
 ‘there should 2–3 people in every house’
- e. **doi sau trei... făgăduși** (*Liturghierul lui Coresi*: 133)
 two or three... promised
 ‘you promised two or three’

Using this strategy presupposes a syntactic structure where the specifier of the cardinal contains a conjunction projection. With respect to juxtaposition, we will consider that the head of the Conjunction Phrase is empty, i.e. juxtaposition equals a conjunction without phonological matrix.

- (19) **doi sau trei oameni** ‘two or three people’ [NP[ConjPdoi(sau)trei]
 oameni]

2.4. The strategy of reduplication

When using this strategy, it is obvious that the function of vague language is emphasizing the information, which in our case is represented by quantity. This case is illustrative of the fact that, often, vague language can be more efficient than exact language, since vagueness carries more relevant contextual implications. According to Jucker et al. 2003, vague expressions convey the attitude of the speaker with respect to quantity itself and can express presuppositions about the speaker’s or the hearer’s beliefs (see Jucker et al. 2003: 1737).

- (20) a. **stau mii de milioane de îngeri și milioane de milioane de arhangheli** (Ilie Miniati, *Cazanii*: 316)
 sit thousands of millions of angels and millions of millions of archangels
 ‘thousands of millions of angles and millions of millions of archangels dwell’
- b. **mii de mii și milioane de milioane de ani** (Ilie Miniati, *Cazanii*: 332)
 thousands of thousands and millions of millions of years
- c. **mii de mii [de îngeri]** (Antim Ivireanul, *Didahii*: 4)
 thousands of thousands [of angels]

These constructions represent a form of syntactic reduplication, i.e. N1 of N2 where N2 represents the syntactic reduplication of N1. Travis (2000) analyzes constructions of the type *from flower to flower* as forms of syntactic reduplication, where the preposition contains a quantity feature that attracts reduplication. While, for English constructions, the quantity feature blocks the number projection in syntax, in Romanian, the quantity feature attracts reduplication without blocking the number projection.

3. Conclusions

The present paper has analyzed strategies of approximation with cardinal numerals in Old Romanian. Four main strategies have been identified:

- (i) adverbial/prepositional modifier + numeral constructions
- (ii) pseudo-partitive constructions with N1 collective semi-grammaticalized nouns
- (iii) juxtaposition/reduplication
- (iv) syntactic reduplication

In Old Romanian texts, the first two strategies are highly frequent; their syntactic structure implies the existence of a specifier whose lexical material is a (most often) prepositional phrase. The other two strategies, although relatively rarer, are also well-represented in Old Romanian texts; their syntactic structure implies either a Conjunction Phrase or a recursive nominal structure.

SOURCES

- Antim Ivireanul, *Didahii*, in *Opere*, ed. by Gabriel Ștrempel, București, Editura Minerva, 1972.
- Cantacuzino, Ioan, *Patru apologii pentru religia creștină și patru orații traduse în limba română la mijlocul secolului al XVII-lea de Nicolae Spătarul (Milescu)*, ed. by Eugenia Dima, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010.
- Codex Sturdzanus*, ed. by Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române, 1993.
- Codicele Bratul*, ed. by Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2003.
- Codicele Voronețean (1563–1583)*, ed. by Mariana Costinescu, București, Editura Minerva, 1981.
- Coresi, *Tâlcul evangheliilor (1567)*, ed. by Vladimir Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998.
- Costin, Miron, *Letopiseșul Țării Moldovei*, in *Opere*, ed. by P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.
- Costin, Miron, *Viața lumii*, in *Opere*, ed. by P. P. Panaitescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958.

- Cronica lui Mihail Moxa (Oltenia, 1620)*, în B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni. Limba română vorbită între 1550–1600*, ed. by G. Mihăilă, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, p. 299–425.
- Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, ed. by Sextil Pușcariu & Alexie Procopovici, București, Atelierele Grafice Socec & Co., 1914.
- DÎR: *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, ed. by Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș & Alexandra Roman-Moraru, București, Editura Academiei Române, 1979.
- Dosoței, *Parimiile preste an, Iași, 1683*, ed. by Mădălina Ungureanu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.
- Evanghelie învățătoare (Govora, 1642)*, ed. by Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011.
- Ilie Miniati, *Cazanii (București, 1742)*, ed. by Cristina Crețu, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2013.
- Istoria Țării Românești de stolnicul Constantin Cantacuzino*, in *Cronicari munteni*, ed. by M. Gregorian, București, Editura pentru Literatură, 1961.
- Istoriia a Alexandrului celui Mare din Machedoniia și a lui Darie din Persida împăraților (Alexandria)*, in *Cărțile populare în literatura românească*, ed. by Ion C. Chțimia & Dan Simonescu, București, Editura pentru Literatură, 1963, p. 3–84.
- Liturghierul lui Coresi (1570)*, ed. by Al. Mareș, București, Editura Academiei Române, 1969.
- Manuscrisul de la Ieud*, ed. by Mirela Teodorescu & Ion Gheție, București, Editura Academiei Române, 1977.
- Palia de la Orăștie (1581., 1582)*, ed. by Viorica Pamfil, București, Editura Academiei Române, 1968.
- Povestea despre Sindipa filosoful și discipolul său*, in *Cărțile populare în literatura românească*, ed. by Ion C. Chțimia & Dan Simonescu, București, Editura pentru Literatură, 1963, p. 347–401.
- Pravila ritorului Lucaci (1581)*, ed. by I. Rizescu, București, Editura Academiei Române, 1971.
- Psaltirea Hurmuzaki*, ed. by Ion Gheție & Mirela Teodorescu, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Sfântul Antim Ivireanul, *Scrieri*, ed. by Mihail Stanciu & Gabriel Ștrempel, București, Editura Basilica a Patriarhiei Române, 2011.
- Șapte taine a besearecii: Iași, 1644*, ed. by Iulia Mazilu, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.
- Varlaam, *Răspunsul împotriva Catihismului Calvinesc*, in *Opere*, ed. by Mirela Teodorescu, București, Editura Minerva, 1984.

REFERENCES

Chanell, J., 1994., *Vague Language*, Oxford, Oxford University Press.

- Corbett, Greville, 1978, "Universals in the syntax of cardinal numerals", *Lingua*, 46, p. 355–368.
- Corver, Norbert & Joost Zwarts, 2006, "Prepositional numerals", *Lingua*, 116, p. 811–835.
- Danon, Gabi, 2012, "Two structures for numeral-noun constructions", *Lingua*, 122, p. 1282–1307.
- Drave, Neil, 2001, "Vaguely speaking: a corpus approach to vague language in intercultural conversations", in Pam Peters et al. (eds.), *New frontiers in corpus research*, Amsterdam, New York, Walter de Gruyter, p. 25–40.
- Franks, Steven, 1994, "Parametric properties of numeral phrases in Slavic", *Natural Language and Linguistic Theory*, vol. 12, no. 4, p. 599–677.
- Frîncu, C, 1997, "Morfologia", în Gheție, Gheorghe (coordonator), *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei Române, p. 113–145; p. 319–346.
- Gramatica limbii române*, 2005/2008, I, II, București, Editura Academiei Române.
- Jucker, A. H. et al., 2003., "Interactive aspects of vagueness in conversation", *Journal of Pragmatics*, 35, p. 1737–1769.
- Stan, Camelia., 2009, "Cuantificarea grupurilor sintactice – Fenomene actuale", în Pană Dindelegan, Gabriela (coordonator), *Dinamica limbii române actuale – Aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 393–414.
- Stan, Camelia, 2010, "On the grammaticality status of numerals in Romanian", *Revue Roumaine de Linguistique*, LV, 3, p. 237–246.
- Stoian-Krieb, Silvia, 2011, *Mijloace lingvistice de realizare a aproximării în limba română*, București, Editura Universității din București.
- Tănase-Dogaru, Mihaela, 2012, *The Syntax of Quantity and Quality in Romanian. Prepositional Binominal Constructions*, București, Editura Universității din București.
- Tănase-Dogaru, Mihaela & Camelia Ușurelu, 2015, "Exprimarea aproximării prin construcții (pseudo)partitive în româna veche", comunicare prezentată la Colocviul internațional *Mijloace lingvistice de exprimare a impreciziei în limbile romanice*, Universitate din București, Centrul de lingvistică comparată și cognitivism, 22–23 mai 2015.
- Travis, Lisa, 2001, "The Syntax of Reduplication", *NELS* 31, p. 454–469.
- Zafiu, Rodica, 2002, "Strategii ale impreciziei: expresii ale vagului și ale aproximării în limba română și utilizarea lor discursivă", în Pană Dindelegan, Gabriela (coordonator), *Perspective actuale în studiul limbii române. Actele colocviului Catedrei de limba română, 22–23 noiembrie 2001*, București, Editura Universității din București, p. 363–376.

Mihaela TĂNASE-DOGARU
Universitatea din București

Camelia UȘURELU
Universitatea din București

PROLEGOMENE LA *PUNCTUAȚIA LIMBII ROMÂNE*

PROLEGOMÈNES À UN *TRAITÉ DE PONCTUATION*
DE LA LANGUE ROUMAINE

(Résumé)

L'auteur présente le futur *Traité de ponctuation de la langue roumaine*, en cours d'élaboration à l'Institut de linguistique de Bucarest: l'état actuel du problème; le public envisagé ; les sources documentaires ; le corpus utilisé ; le caractère de l'ouvrage ; l'inventaire des signes traités ; la méthode ; les concepts et la terminologie employés ; la structure de l'ouvrage ; le caractère des normes proposées.

Mots-clés: langage électronique, orthographe, norme, signes de ponctuation, usage.

1. Considerații preliminare

La Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” se află în pregătire lucrarea *Punctuația limbii române* (numită în continuare *Punctuația*), care prevede reelaborarea normelor academice de punctuație a limbii române – complement al normelor ei ortografice **cuprinse în DOOM². Acest demers a devenit imperios necesar având în vedere că singura** lucrare normativă în vigoare în domeniu – ÎOOP – este învechită, precum și numeroasele greșeli și ezitări în această privință care se înregistrează în scrisul cotidian. Stabilirea, detalierea și modernizarea normelor de punctuație, insistent cerută și de publicul cel mai divers, a devenit cu atât mai importantă în momentul de față, cu cât monitorizarea mass-mediei și observarea fenomenelor care se petrec în comunicarea electronică, în învățământ etc. (și) sub aspectul punctuației pun în evidență haosul din acest domeniu, dar și necesitatea ca normele să țină seama de unele evoluții determinate, printre altele, de particularitățile limbajului electronic.

După cum se știe, prin legea Academiei, aceasta „stabilește regulile ortografice obligatorii” – care, în sens larg, le includ și pe cele de punctuație –,

iar misiunea de a elabora normele limbii române a revenit de la întemeierea sa institutului nostru. Colectivul care pregătește lucrarea menționată este în parte comun cu cel de la DOOM²: Cristiana Aranghelovici, Ioana Vintilă-Rădulescu (coautoare la DOOM²) – coordonatoare – și Ana-Maria Iorga Mihail.

2. Stadiul problemei

Normele de punctuație academice în vigoare actualmente figurează, destul de succint, numai în ÎOOP, care a fost terminat în 1960 și republicat în 1995 fără modificări în secțiunea privind punctuația. El este ieșit din uz și nu se reeditează, lista de cuvinte pe care o include nemaicorespunzând DOOM². Deși a fost republicat de mai multe ori, ÎOOP a rămas la nivelul anilor '50 ai secolului trecut, când a fost elaborat inițial *Îndreptarul de punctuație*, care a format ulterior ÎOOP. Acesta se bazează pe texte aproape exclusiv beletristice, în ediții nesigure de la mijlocul sec. 20, și nu a putut ține seama de evoluția uzului punctuației în ultima jumătate de secol, inclusiv în scrierea la calculator.

Norma academică de punctuație era inclusă și în vechea GA, elaborată în anii '50 și a cărei ediție a II-a, revăzută și adăugită, datează din 1963.

Elaborarea unui adevărat *Tratat de punctuație* care să înlocuiască ÎOOP fusese și în intenția Mioarei Avram, dar el a rămas în stadiul de manuscris nefinalizat.

Normele academice de punctuație nu au putut fi incluse în DOOM²; de altfel, ele nu figurau nici în DOOM¹.

În GALR, punctuația, care nu intră în obiectul lucrării decât ca element auxiliar al reflectării în scris a anumitor situații de ordin gramatical, este tratată pe scurt atât într-un capitol special, cât și la fiecare constituent sintactic în parte. Chiar din exemplele date în cuprinsul ei reiese că există de fapt mult mai multe situații semnificative sub raportul punctuației decât cele prezentate explicit în acele secțiuni.

Celelalte contribuții (relativ) recente din domeniul (și al) punctuației (precum Avram 2001, Beldescu 2009, Borchin 2007, Ciobanu 2000, Drincu 2008, DSL, GBLR) nu pot fi considerate lucrări normative oficiale – ceea ce nu le diminuează însă vocația de a se alătura bazei pentru elaborarea normelor academice actuale de punctuație a limbii române.

3. Publicul țintă al noii lucrări

Punctuația se adresează cu precădere publicului larg, dar cu o anumită pregătire intelectuală, format din profesioniști și autori de texte din diverse domenii¹: bibliotecari, cercetători, corectori (mai există unii!), doctoranzi, editori, (eventual) elevi, juriști, (nu în ultimul rând) lingviști, lucrători în mass-media, masteranzi, profesori (nu exclusiv de română), redactori, scriitori, studenți (nu numai de la Litere), traducători (inclusiv de la Comisia

¹ În enumerări privilegiam, ori de câte ori este posibil, ordinea alfabetică.

Europeană), ziariști, precum și toate persoanele care au primit noțiuni de limbă în învățământul preuniversitar (doar unii și în facultate), interesate să scrie corect inclusiv sub aspectul punctuației. Mulți dintre aceștia (își) pun diverse întrebări, având unele îndoieli cu privire la anumite situații, la care caută răspunsuri precise.

4. Sursele documentare

Sursele documentare ale *Punctuației* sunt reprezentate de bibliografia românească în domeniu și de lucrări similare privitoare la limbi de circulație (engleză, franceză, germană, italiană, spaniolă) – ținându-se seama de deosebirile dintre acestea și limba română.

5. Corpusul

Ni s-a părut absolut necesar să studiem punctuația cu precădere pe baza unor exemple autentice, atestate, și nu exclusiv a unora create ad-hoc de noi ca practicieni ai scrisului în limba română. Vom avea în vedere toate stilurile limbii române, deoarece normele de punctuație prezintă unele particularități în diversele ei varietăți funcționale, lista de izvoare a GALR fiind îmbogățită pentru stilurile nonartistice. Astfel, corpusul pe baza căruia este descrisă în lucrare **practica** punctuației în limba română este alcătuit din beletristică (scriitori clasici, dar mai ales moderni și contemporani, în ediții critice sau în alte ediții recente de calitate¹ și în e-bookuri); comunicarea electronică (prin e-mail, rețele de socializare, SMS-uri); cursuri și manuale; lucrări de specialitate din diverse domenii; presă (inclusiv on-line); texte scrise pe ecranele TV.

6. Caracterul lucrării

6.1. Demersul nostru se va concretiza în cele din urmă în două variante de nivel diferit: lucrarea propriu-zisă și un compendiu – așa cum a procedat, de exemplu, Real Academia Española elaborând o versiune „de referencia, que recoge el texto más amplio y minucioso de la obra” și „una versión más didáctica, de consulta más rápida y de formato más manejable”, *Ortografía básica*. O variantă informatizată se va lua de asemenea în calcul după elaborarea celor clasice.

Pentru a fi siguri că acel compendiu va rezuma ceea ce este esențial cu privire la punctuație, considerăm necesar să facem întâi o descriere cât mai completă a situațiilor în care se folosește în practică fiecare semn și abia apoi să alegem dintre acestea cazurile cele mai importante. Această a doua variantă va fi, practic, un nou *Îndreptar*, în care vor fi reunite normele cele mai generale și mai clare, pentru situațiile cele mai frecvente. Considerăm de asemenea

¹ Nu este clar în ce măsură punctuația edițiilor reflectă voința autorilor sau intervenția tipografilor (în trecut) sau a editorilor ori a redactorilor de carte (în prezent).

de dorit ca, după publicarea lucrării-mamă, o sinteză a normelor de bază ale punctuației limbii române actuale să fie anexată unei noi ediții a DOOM.

6.2. Lucrarea noastră are caracter descriptiv și normativ/corectiv, dar și practic (în sensul DIN), și anume:

- descrie în principiu exhaustiv uzul punctuației în limba română literară actuală, cu exemple concludente;

- eventuale considerații istorice se fac numai în subsidiar, fără referire sistematică la diferitele epoci trecute din istoria scrisului în limba română;

- descrierea se face în termeni preponderent gramaticali, pe baza GALR, dar se au în vedere și aspectele prozodice, semantice, stilistice etc.;

- pe baza modelului uzului considerat corect al „autorităților” (cum sunt denumiți în tradiția spaniolă marii scriitori), se formulează normele de folosire obligatorie sau facultativă a semnelor de punctuație, precum și de evitare a acestora atunci când folosirea lor este interzisă sau nerecomandabilă. Precizăm că nu fetișizăm uzul clasicilor, în unele cazuri întâlnindu-se și la aceștia deosebiri față de normele actuale general acceptate – adesea cu intenții stilistice. Astfel, nu vom prelua în normă diversele licențe poetice, chiar dacă unele dintre ele se vor comenta. Un model în acest sens poate fi lucrarea clasică a lui Maurice Grevisse pentru limba franceză, *Le bon usage*;

- latura practică privește mai ales particularitățile scrisului pe dispozitive electronice sau folosirea semnelor de punctuație în anumite împrejurări (pentru indicarea adresei, datei, orei, numerelor de telefon, în corespondență etc.) etc.

7. Inventarul semnelor tratate

Inventarul semnelor de punctuație tratate este cel în genere așteptat, cuprinzând: bara oblică; blancul; cratima; semnul două puncte; ghilimelele – zise *românești* „,” și *franțuzești* «»); linia de dialog; linia de pauză; parantezele – rotunde (), drepte [], unghiulare <>, acolada { } –; punctele de suspensie; semnul punct și virgulă; punctul; semnul exclamării; semnul întrebării; virgula.

Spre deosebire de ÎOOP și de GALR, considerăm linia de dialog un semn de punctuație diferit de linia de pauză (deși ele sunt omografe, având aceeași dimensiune) în virtutea funcțiilor lor complet diferite, opinând că aspectul funcțional este cel definitoriu (v. și Vintilă-Rădulescu 2015a).

O problemă reală o constituie distincția între folosirea unor mărci (bara oblică, cratima, linia de pauză, punctul) ca semn de punctuație ori și ca semn ortografic în sens strict. La aceste din urmă valori ne vom referi mai pe scurt în lucrare deoarece ele sunt tratate în *Introducerea* la DOOM² (unde, de altfel, există și referiri la utilizarea unor semne ortografice și ca semne de punctuație). Pentru publicul larg, distincția semn ortografic – semn de punctuație nu este însă foarte importantă, ceea ce contează pentru aceștia fiind normele de utilizare.

Se va semnala și faptul că unele unități se folosesc și ca semne grafice convenționale în diverse domenii specializate. Vom menționa de asemenea, în

diverse anexe, alte semne și procedee grafice convenționale (inclusiv cu rol de abrevieri) care au și utilizări ce le apropie de semnele de punctuație, precum și semnele de corectură.

8. Metoda de lucru, conceptele și terminologia

Metoda de lucru, conceptele și terminologia utilizate sunt, desigur, adecvate în principal publicului-țintă căruia îi este destinată lucrarea, așa cum a fost el precizat sub **3**. Considerăm însă că, fiind vorba de un tratat de punctuație elaborat în secolul 21, care trebuie să fie, pe cât posibil, la nivelul acestuia, nu se mai pot folosi conceptele și terminologia tradiționale din ÎOOP. Având în vedere că, în multe situații, punctuația este condiționată mai ales sintactic și că normele de punctuație trebuie formulate, în consecință, de cele mai multe ori, în termeni gramaticali, nu putem rămâne la stadiul vechii GA, trebuind să ținem seama de gramatica academică actuală a limbii române, chiar dacă ea nu este (încă) baza programei școlare de limba română. Este deci firesc să ne orientăm după GALR, în spiritul și, în mare măsură, în litera ei, ținând seama de categoriile și de termenii cu care operează aceasta.

Este adevărat însă că GALR nu este încă pe deplin cunoscută și înțeleasă de publicul căruia i se adresează *Punctuația*. Ne-am propus, de aceea, pentru a răspunde capitalului apercipitiv și așteptărilor acestuia, să folosim cu oarecare moderație inovațiile conceptuale și terminologice ale GALR. Am optat, în consecință, pentru conceptele care corespund în aceasta bagajului de cunoștințe rezonabil presupuse ale potențialilor utilizatori ai volumului, evitând apelul la concepte relativ mai rebarbative, care nu sunt absolut necesare pentru a explica/formula normele de punctuație.

Este vorba, desigur, de un oarecare compromis, de un anumit eclecticism bine temperat. De altfel, fiind vorba de o prezentare a normelor **academic** de punctuație, nu se poate ignora faptul că academiile cele mai prestigioase din lume sunt mai conservatoare, mai prudente decât elita lingviștilor din țările respective: ele nu adoptă automat inovațiile de ultimă oră ale acestora, care uneori se pot dovedi efemere, și sunt cu mai mult de un pas în urma lor. Academiile sunt criticate – adesea, desigur, pe drept cuvânt – pentru această atitudine, dar, în același timp, li se recunoaște și rolul pozitiv în păstrarea unei anumite tradiții, continuități și consecvențe. Or, lucrarea noastră are menirea de a sintetiza normele academice de punctuație și nu își poate permite să facă experimente în acest domeniu.

În text nu se va abuza deci de terminologia necunoscută celor care vor consulta lucrarea și se va urmări ca sensul termenilor folosiți să poată fi înțeles din context sau/și din exemple. Având în vedere publicul nostru țintă, vom explica succint în text, când apar prima oară, termenii relativ mai noi folosiți, adăugând și un *Glosar*, la care se trimite cu săgeți (↑).

9. Structura lucrării

În *Introducerea* lucrării vor fi prezentate o serie de considerații generale privind distincția semn de punctuație – semn otografic – semn grafic convențional și trăsăturile comune semnelor de punctuație.

În cuprinsul lucrării, acestea vor fi tratate monografic, în ordine alfabetică.

Schema de principii a capitolelor consacrate semnelor de punctuație este (cu adaptările de rigoare) următoarea: denumirea și imaginea semnului și un cartuș sinteză de prezentare a elementelor definiției pentru semnul în cauză; alte denumiri; flexiunea denumirii de bază; denumiri principale în alte limbi; aspectul grafic; realizarea în comunicarea mediată electronic; scurt istoric al semnului; definiția; poziția în text; descrierea uzului: rolul gramatical, prozodic, semantic, stilistic al semnului; (eventual) rolul semnului în dezambiguizarea unor elemente; semnul în varietățile funcționale ale limbii; folosirea semnului în comunicarea mediată electronic; scrierea cu literă mică sau cu majusculă după semnul în cauză; combinarea cu el însuși/cu alte semne de punctuație; semne de punctuație în aceeași poziție cu semnul în cauză; norme de folosire a semnului (situații în care este obligatoriu/facultativ/interzis sau nerecomandabil); (eventual) ambiguități și interpretări litigioase; alte utilizări ale semnului în scrierea curentă în limba română; folosirea lui ca semn grafic convențional în alte domenii; bibliografie specială.

Precizăm că nu am găsit un astfel de program maximal în niciuna dintre lucrările pe care le cunoaștem pentru limba română sau pentru alte limbi.

Volumului îi vor fi anexate și tabele sintetizând punctuația diverselor elemente gramaticale și a cuvintelor care pun probleme de punctuație, ordonate alfabetic.

10. Procedee tehnice

Spre deosebire de majoritatea lucrărilor românești din domeniu, nu includem semnele discutate între paranteze drepte, considerând că acest procedeu îngreunează lectura și poate duce la confuzii (mai ales când obiectul prezentării îl constituie chiar parantezele drepte, de ex. [[]]!). Le marcăm în schimb prin caractere bold și corp mai mare.

Este favorizată, ori de câte ori este posibil, prezentarea în ordine alfabetică (chiar dacă nu coincide cu ordinea frecvenței sau a importanței), pentru se înlesni găsirea informațiilor, ca într-un dicționar.

11. Caracterul normelor propuse

Din păcate, normele nu pot avea totdeauna un caracter absolut, cum ar dori cel puțin o parte a celor care scriu, ci permit și variații stilistice personale, în funcție de intențiile de exprimat. În contrast cu dorința utilizatorilor de a găsi în lucrările normative reguli precise de utilizare/nonutilizare a semnelor de punctuație (exprimări ca *se impune*, *întotdeauna*, *obligatoriu*, *(nu) trebuie*), observăm că, în general, în diversele lucrări, mai curând decât norme există,

de multe ori, simple descrieri ale contextelor în care (*nu*) se poate folosi un anumit semn (mai ales virgula), însoțite de mențiuni care, de fapt, rămân foarte vagi, precum: *de cele mai multe ori, de obicei, de regulă, în general, uneori*, fără să fie explicitate suficient condițiile care le corespund.

Nu intenționăm să revoluționăm, ci numai să nuanțăm și să precizăm, în general, sistemul normelor de punctuație din scrierea limbii române, în locul preluării ca atare a unor afirmații repetate până în prezent mai mult sau mai puțin fără verificare sau al ignorării anumitor situații concrete. Nutrăm speranța că, fără a nega dependența punctuației de intențiile celui care scrie, cel puțin prezentarea unora dintre aceste situații ar putea dobândi un spor de precizie.

De pildă, afirmația curentă despre obligativitatea, în anumite situații, a virgulei nu corespunde de fapt întru totul realității, în asemenea cazuri obligatorie fiind nu folosirea virgulei (care se întâlnește, este drept, cel mai frecvent), ci utilizarea unui semn de punctuație (relativ) echivalent cu virgula în situația dată – a liniei de pauză ș.a. Cu privire la atitudinea normativă, am optat dintru început pentru detașarea unor norme și pentru prezentarea separată a unor utilizări facultative, lăsând celui care scrie libertatea de a folosi sau nu, în anumite cazuri și între anumite limite, mai multe ori mai puține virgule.

Eventualele modificări de normă față de recomandările anterioare vor fi încadrate într-un chenar, precedate de semnul exclamării (ca în DOOM²).

Autoarele lucrării opinează că ar fi cu totul neștiuțific să decreteze ele normele aprioric, aducând numai exemple proprii, fabricate în mod convenabil. Nu credem că autorii unei astfel de lucrări ar trebui să fie aceia care să propună o normă, pe care să o ilustreze cu exemple construite, și nu să descrie norma de punctuație a unor texte din diferite stiluri, eventual din diferite epoci. Normele trebuie propuse, în opinia noastră, de regulă, pe baza cercetării **uzului** real în textele de calitate, căutându-se un **echilibru între normă și uz**. De altfel nimeni nu poate imagina toate cazurile în care se folosește fiecare semn de punctuație, din cercetarea corpusului rezultând mult mai multe situații decât ne-am fi închipuit (și decât sunt menționate în lucrările despre punctuație). De exemplu, în toate acestea se spun foarte puține lucruri despre linia de dialog, în timp ce din parcurgerea corpusului rezultă mult mai multe probleme în legătură cu ea (v. Vintilă-Rădulescu 2015a). Iar întrebările pe care (și) le pun diverșii autori de texte, de tipul *Ce fac în situația cutare?*, semnaleză la rândul lor numeroase cazuri particulare.

12. Concluzii

După discutarea *Principiilor* lucrării, care au fost aprobate de Consiliul științific al Institutului, acesta a adoptat următoarele hotărâri:

1. *Punctuația* se va elabora succesiv (așa cum, *mutatis mutandis*, au procedat o parte dintre autorii GALR prin GBLR) în două variante: una integrală, riguros științifică, potrivit acestor *Principii*, și, ulterior, una „de bază”, destinată publicului larg, dar dotat cu o anumită cultură.

2. În varianta integrală se vor folosi conceptele și termenii de bază din GALR în măsura în care sunt necesari pentru prezentarea punctuației, iar în cea „de bază” – cei (presupus) cunoscuți de publicul larg.

3. Corpusul pe care se va baza descrierea va cuprinde cu precădere texte din toate varietățile funcționale ale limbii române actuale, inclusiv din ediții de calitate ale scriitorilor clasici și contemporani.

4. În cazul în care în corpus nu se vor găsi citate ilustrând anumite situații, se vor include și exemple create de autoare.

5. La încheierea sa, lucrarea va fi încredințată spre avizare referenților stabiliți de Consiliu și va urma procedura care se aplică, de regulă, lucrărilor cu caracter normativ ale Academiei Române, fiind prezentată spre aprobare, succesiv, Consiliului științific al Institutului și Secției de specialitate a Academiei. Ea va deveni astfel **norma academică, oficială, de punctuație a limbii române**, aplicabilă în toate domeniile scrisului românesc.

Între timp, rugăm pe toți colegii să ne comunice, pe orice cale, observațiile și sugestiile lor legate de orice probleme privitoare la punctuație, pentru care le mulțumim anticipat.

BIBLIOGRAFIE

- Academia Republicii Populare Române, Institutul de Lingvistică din București, *Îndreptar de punctuație*, București, Editura Academiei, 1956.
- Avram, Mioara, 2001, *Gramatica pentru toți*, ediția a III-a, București, Humanitas.
- Beldescu, G., 2009, *Punctuația în limba română*, ediția a III-a revăzută, București, Editura Gramar.
- Borchin, Mirela-Ioana, 2007, *Manual de ortografie și punctuație*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Timișoara, Editura Excelsior Art.
- Ciobanu, Anatol, 2000, *Punctuația limbii române*, Chișinău, Universitas.
- Drincu, Sergiu, 2008, *Punctuația de bază în limba română, Norme și exerciții*, Timișoara, Editura Mirton, Editura Amphora.
- Grevisse, Maurice, André Goosse, 2011, *Le Bon Usage: grammaire française*, ediția a 15-a, Bruxelles, Éditions De Boeck Duculot + version électronique.
- Real Academia Española y Asociación de Academias de la Lengua Española, *Ortografía de la lengua española*, Madrid, Espasa, 2010.
- Real Academia Española y Asociación de Academias de la Lengua Española, *Ortografía básica de la lengua española*, Madrid, Espasa, 2012.
- Vintilă-Rădulescu, Ioana, 2015a, „Linia de dialog. Propunere de normare”, în Silvia Pitiriciu (coord.), *Mioara Avram – in memoriam*, Craiova, Editura Sitech (sub tipar).
- Vintilă-Rădulescu, Ioana, 2015b, „Punctuația în GBLR: Virgula și semnele echivalente”, în N. Mocanu (ed.), *Înspre și dinspre Cluj. Contribuții lingvistice*.

Omagiu profesorului G. G. Neamțu la 70 de ani, Cluj-Napoca, Editura Scriptor și Editura Argonaut, p. 618–629.

SIGLE

- DIN: Ioana Vintilă-Rădulescu, *Dicționarul normativ al limbii române, ortografic, ortoepic, morfologic și practic*, București, Corint, 2009.
- DOOM²: Ioana Vintilă-Rădulescu (coord.), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.
- DSL: Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Nemira, 2005.
- GA: Al. Graur, Mioara Avram, Laura Vasiliu (red. resp.), *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Academiei, 1963 (tiraj nou 1966).
- GALR: Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, 2 vol., București, Editura Academiei Române, 2005; tiraj nou, revizuit, 2008.
- GBLR: Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Gramatica de bază a limbii române*, București, Univers Enciclopedic Gold, 2010.
- ÎOOP: *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a V-a, București, Univers Enciclopedic, 1995.

Ioana VINTILĂ-RĂDULESCU
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București
ioana.vintila.radulescu@gmail.com

PRAGMATICĂ ȘI STILISTICĂ

SITUAȚIONALUL /ACELA/ ÎN TEXTE LITERARE ACTUALE

THE SITUATIONAL /ACELA/ 'THAT' IN CONTEMPORARY LITERARY
TEXTS

(Abstract)

The present paper belongs to the more recent research dedicated to discourse phenomena. It aims to describe and investigate, in a cognitive framework, four discourse functions carried out by distal demonstrative *acela* 'that' in contemporary literary texts: the situational function, the symbolic function, the generic function, the evocational function.

The examples analyzed show that the literary text has a particular structure that presupposes the imaginary transposition of the utterer and the reader into the fictional reality. This fact has implications for the interpretation of discourse phenomena. Considering this, the present paper represents only a starting point for future research.

Keywords: discourse function, discourse, deixis, demonstrative.

1. Introducere

Cercetările recente efectuate în literatura de specialitate în privința fenomenelor discursive pun în evidență, pe de o parte, diversitatea punctelor de vedere în legătură cu deixisul și anafora și, pe de altă parte, varietatea și complexitatea sistemelor deictice din diferite limbi. Multitudinea studiilor dedicate demonstrativelor deictice și anaforice relevă importanța și interesul specialiștilor pentru acest domeniu.

Articolul de față își propune să denumească și să descrie, într-un cadru cognitiv, patru funcții discursive ale demonstrativului de depărtare în texte literare actuale¹. Punctul de plecare al demersului nostru îl constituie articolul

¹ Lucrarea nu urmărește o descriere exhaustivă a funcțiilor, ci doar un model de analiză pentru limba română.

lui Himmelmann 1996. În cadrul utilizării situaționale din clasificarea lui Himmelmann vom identifica, pentru limba română, funcția situațională propriu-zisă, funcția simbolică, funcția de încadrare generică, funcția de evocare. Unele dintre funcțiile analizate (funcția situațională propriu-zisă, funcția simbolică, funcția de încadrare generică) au fost menționate mai mult sau mai puțin tangențial în bibliografia studiată (nu neapărat sub denumirea de *funcții*) sau au fost înglobate sub diverse forme în diferite cercetări (Lakoff 1974; Corblin 1987; Himmelmann 1996; Diessel 1999; Nedelcu 2005; Vasilescu 2012b), fără a fi clar delimitate pentru categoria demonstrativelor și fără a beneficia de studii aprofundate. Alte funcții (dintre cele enumerate), care nu au mai fost menționate în lucrări anterioare, au fost denumite, descrise și ilustrate prin exemple pentru limba română (funcția de evocare).

Exemplele selectate au în vedere demonstrativele de depărtare /*acela/ și /ăla/*, care se deosebesc în funcție de registrul stilistic și de origine (GBLR 2010: 134). Vom urmări demonstrativele din punct de vedere *discursiv*, în legătură cu fenomenul de deixis².

Romanele *Orbitor* și *Cel mai iubit dintre pământeni* (vol I, II, III) din corpusul elaborat de Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale* (CILR) vor constitui *surse* ale lucrării de față.

Am ales tratarea împreună a pronomelor și a sintagmelor demonstrative³ (=grupuri constituite dintr-un adjectiv demonstrativ și un nominal), – chiar dacă în procesul identificării referentului ele nu sunt total echivalente, sintagma

¹ Vom avea în vedere întreaga paradigmă a formelor standard, ilustrate mai sus prin masculin singular, cazul nominativ (*acela, aceia, aceea, acelea, aceluia* etc.) și variantele populare, colocviale (pronominale – *ăla, ăia, alea* etc. sau adjectivale – numai în postpoziție: /N *ăla/*, /N *aia/* etc.), care funcționează ca deictice.

² Pentru diferențierea deixisului de anaforă vom utiliza criteriul textual. Conform acestui criteriu, toate entitățile extratextuale prezente în memoria imediată a interlocutorului, pe care orientarea cognitivă le plasează în categoria anaforei, vor fi considerate deictice. Demonstrativele (atât pronumele, cât și adjectivele) se caracterizează, ca parte a sistemului deictic și anaforic, prin dependență interpretativă; ele nu pot desemna decât un obiect anterior menționat sau reperabil în contextul imediat (fr. *désigneurs contextuels*, Corblin 1987: 205; *désignateur(s) sémantiquement incomplet(s)*, Gary-Prieur, Léonard 1998: 14). Ele tind să „neutralizeze” distincția dintre anaforă și deixis, datorită unei caracteristici de bază: pot trimite fie la un obiect cunoscut, fie la un obiect nou-introdus în discurs, drept pentru care au mai fost denumite *demonstrative insolite* (fr. *démonstratifs insolites*), *forme cu două fețe* (fr. *formes à deux faces*, Gary-Prieur, Léonard 1998: 15) sau *marcatori hibridi* (fr. *marqueurs hybrides*, Kleiber 1994: 211, Léonard 1998: 67).

³ Ariel (1990: 58) utilizează sintagma „expresie referențială” și pentru gruparea *adjectiv + nume*, dar și pentru ocurențele pronominale demonstrative.

demonstrativă având în plus și o funcție de dezambiguizare –, deoarece ambele categorii sunt lipsite de autonomie referențială și deoarece, cu mici excepții, acestea îndeplinesc aproximativ aceleași funcții discursive.

Vom urmări, pentru fiecare funcție în parte, același demers: motivarea alegerii denumirii funcției, asemănări sau/și diferențe cu alte funcții, mijloace (tipare) de realizare, exemplificare.

Pe lângă trăsăturile generale care diferențiază limba vorbită de limba scrisă¹, există particularități specifice fiecărei varietăți discursive scrise (text literar, științific, juridic sau jurnalistic) cu implicații diferite asupra funcțiilor (discursive) discutate.

Textul literar este un produs discursiv ficțional. Structura particulară a situației de comunicare din textul narativ literar este caracterizată prin faptul că, pe fundalul general al relației de bază *emițător–receptor*, actualizată ca relație între scriitor și cititor(i), se conturează alte relații, care decurg din condiția de mimesis a literaturii (Ionescu-Ruxăndoiu 1991: 30). Analogul emițătorului în textul narativ poate fi autorul, naratorul sau personajul. În acest context, demonstrativele reprezintă o punte între realitatea tangibilă și lumea abstractă a imaginației (Felson 2004: 253). Pentru a le descifra conținutul și a le construi referința, interpretul trebuie să identifice elementele contextului.

În discursul indirect liber, frecvent în textele beletristice analizate, există „contexte de eterogenitate enunțiativă în care apare toleranța crescută a lectorului pentru formele deictice noncanonice” (Reichler-Béguelin 1994: 19). Locutorul se confundă cu personajul căruia îi evocă gândurile, sentimentele ca și cum ar fi ale sale, iar demonstrativul (spre deosebire de articolul hotărât) aduce informații inedite, marchează gândirea personală a locutorului, are o interpretare empatică și experiențială.

Transpunerea imaginară a locutorului și a cititorului în realitatea ficțională a fost încadrată de Bühler în categoria *deixisului am Phantasma* – deixisul ficțional sau imaginar (engl. *imagination-oriented deixis*, Bühler [1934] 2011: 137–157) – un caz complex de deixis.

Date fiind trăsăturile textului beletristic, alternanța discursului naratorului (care relatează uneori la persoana a treia) cu discursul personajelor (realizat la persoana întâi), în cadrul utilizării situaționale sunt bine reprezentate toate funcțiile demonstrativelor în discuție (vezi 2, *infra*).

¹ Dintre acestea, enumerăm: diferențierea între două tipuri de discurs – oral, situațional vs. scris, impersonalizat, coprezența interlocutorilor într-o anumită situație de comunicare, manifestarea spontaneității și a economiei în limbă, posibilitatea dezambiguizării mesajului pe măsura producerii acestuia în textul oral față de lipsa acestor trăsături în textul scris (Ionescu-Ruxăndoiu 1995: 12).

2. Funcții discursive ale demonstrativului de depărtare în textele literare

Funcțiile pe care le vom descrie în continuare pot fi încadrate în utilizarea situațională din clasificarea lui Himmelmann (1996). Această utilizare cuprinde entități aflate în contextul extralingvistic, denumite în bibliografie și *exoforice* (Halliday, Hassan 1976: 33; Himmelmann 1996: 219; Diessel 1999: 94–95; Strauss 2002: 136).

Având în vedere criteriul prezenței referentului în contextul extralingvistic, în lucrarea de față vom include în categoria situaționalelor atât demonstrativele al căror referent este prezent în contextul imediat (deicticele propriu-zise), cât și demonstrativele al căror referent (extralingvistic, de asemenea) face parte din universul comun de cunoștințe al unei comunități¹.

2.1. Funcția situațională propriu-zisă (gestuală)

Această funcție exprimă trăsătura de bază a utilizării situaționale, și anume indicarea prin ostensiune a elementelor din realitatea imediată (Himmelmann 1996: 219–224; Diessel 1999: 94–95).

Mijloacele de realizare sunt atât pronumele, cât și sintagma demonstrativă, atât formele literare (antepuse sau postpuse), cât și formele populare². Aceste mijloace însă nu sunt la fel de frecvente³, nici la fel de variat reprezentate ca în cazul lui *acesta*. Frecvența redusă a demonstrativului de depărtare cu funcție deictică propriu-zisă își poate avea explicația în faptul că locutorul indică mult mai adesea elemente aflate în imediata sa apropiere.

Deicticele propriu-zise sunt mai dificil de recunoscut în textele literare scrise la persoana întâi, în stil indirect liber. Ambiguitatea creată de analepse (de întoarcerile înapoi) caracterizează aproape toate ocurențele din romanele analizate. Fluctuațiile ocurențe în cadrul temporal al narațiunii, proprii naratorului prin accesul său la toate dimensiunile temporale ale lumii narate

¹ Spre deosebire de Kleiber (1994: 25–28) și Cornish (1995; 2011: 6), care încadrează elementele *cunoscute* (sau deja prezente în memoria discursivă a interlocutorilor) în categoria *anaforei (memoriale)*, în această lucrare, vom considera că atât entitățile din contextul situațional, cât și cunoștințele mutuale ale interlocutorilor – adică tot *ceea ce are referință exoforică, exterioară textului* –, fac(e) parte din categoria *deixisului* (vezi și Vasilescu 2012a: 538, Diessel 1999, Levinson 2004).

² Din cauza limitei de spațiu impuse, nu vom putea ilustra în detaliu toate tiparele enumerate; pentru această funcție vom recurge la un singur exemplu semnificativ, în care demonstrativul se realizează prin pronume. Pentru celelalte funcții, vom selecta, de asemenea, exemple sugestive.

³ De exemplu, conform analizei pe un număr de 6000 de cuvinte din fiecare varietate stilistică, în textul literar am înregistrat 5 ocurențe ale situaționalului de apropiere și nicio ocurență a demonstrativului de depărtare, iar în textul oral am înregistrat numai 7 ocurențe ale situaționalului de depărtare, față de 31 de ocurențe ale situaționalului de apropiere.

(trecut, prezent, viitor) sunt dificil de identificat, deoarece indicii lingvistici care fac trimitere la relațiile temporale se limitează la timpul gramatical și la prezența adverbilor de timp. Naratorul-personaj se deplasează prin memorie, într-un spațiu diferit de cel al enunțării, un spațiu care nu coincide cu *aici ficțional*, unde sunt transferate coordonatele sale. De aceea, cititorul are nevoie de mecanisme suplimentare, cum ar fi analiza de ansamblu, inferențele, pentru a deduce coordonata temporală a centrului deictic. Pentru ilustrare, am ales exemplul (1).

Personajul Petrini relatează o întâmplare din trecutul său – ziua în care, ieșit la plimbare, a început o relație cu casiera de la serviciu:

- (1) *Trecătorii pe care îi zăream pe aici nu erau niciodată grăbiți... loc de plimbare pe acest bulevard larg cu numeroase vitrine în care altădată erau expuse în multicolore lumini orbitoare blănuri scumpe, mățăsuri, galanterii luxoase, ceasornicării și bijuterii scânteietoare la prețuri atât de mari, încât te linișteai pe deplin contemplându-le: e perfect, îți spuneai, n-o să ai niciodată atâția bani ca să cumperi ceva din aceste vitrine, și chiar dacă nu gândeai ca Socrate („ce de lucruri de care n-am nici o trebuință”) sentimentul de detașare era același... Ia te uită cum seamănă fata aceea cu casiera noastră... La primul colț... Reapăru în față... Hm! Cum să semene, e chiar ea, taiorul ei verde... Nu se dusese deci acasă?... Dispăru... [...] Era ea... Se opri lângă ușă și ceea ce gândii eu se citea și pe chipul ei: ce-o fi căutând?... Ce-oi fi căutând?!... O luă încet printre rânduri și în mijlocul braseriei se opri... (CILR-CMI III, p. 22–23).*

Aici apare un caz complex de deixis imaginar, care implică schimbarea punctului de referință: cititorul își asumă unghiul de vedere al personajului care nu mai relatează întâmplări din „realitatea” sa imediată, ci rememorează evenimente trecute. Lucrurile se complică deoarece perspectiva se schimbă de la un enunț la altul, de la un cuvânt la altul. Nivelul poveștii și nivelul povestirii, trecutul și prezentul alternează: acum-*altădată*, *e perfect*, *îți spuneai*, *e chiar ea - era ea*, *ia te uită*. Uneori personajul utilizează deictice temporale (pe aici, pe acest bulevard, aceste vitrine) care dau impresia că situația propriu-zisă (întâlnirea celor doi) se derulează simultan cu relatarea, altele imperfectul creează distanță în timp (*zăream*, *nu erau [...] grăbiți*, *te linișteai* etc.). În acest context, enunțul din care face parte sintagma demonstrativă nu poate fi plasat decât în prezentul întâlnirii cu casiera, ca făcând parte din gândurile nerostite ale personajului (chiar din momentul în care o observă): *Ia te uită cum seamănă fata aceea cu casiera noastră...* Adjectivul demonstrativ nu implică o distanță în timp (rememorare), ci redă aici distanța spațială în raport cu personajul-narator.

2.2. Funcția simbolică

Uzul simbolic al demonstrativelor include situațiile în care utilizarea exoforică nu se limitează la referenții concreți, prezenți în contextul imediat, ci include și entități care nu sunt imediat vizibile în situația de comunicare¹ (Himmelmann 1996: 220; Diessel 1999: 94). Deosebirea față de funcția situațională propriu-zisă constă în natura referentului. În timp ce pentru utilizarea situațională propriu-zisă referentul este concret, este un obiect bine delimitat, identificabil (gestual) în situația de comunicare imediată, în cazul funcției simbolice, referentul situat în contextul extralingvistic, dar nu în situația de comunicare imediată, ci prezent în stare latentă la nivelul cunoștințelor mutuale și reactualizat, la nevoie, prin limbaj.

Diferența față de *acesta* situațional simbolic constă în faptul că, în cazul demonstrativului de depărtare, referentul nu este o stare de fapt perceptibilă în momentul vorbirii (*vremea asta de-afară* IVLRA, p. 180, *criza asta financiară* IVLRA, p. 28 etc.) sau într-un interval mai larg care include și prezentul apropiat (în *această* vară), ci o realitate presupusă ca fiind cunoscută interlocutorului prin experiență anterioară și reactualizată la nivel mental în momentul vorbirii². Spre deosebire de *acela* evocator (*vezi infra*, Funcția de evocare) – cu care se aseamănă prin absența referentului din situația de comunicare imediată –, *acela* cu funcție simbolică nu implică ideea de timp (*bețele-alea, maidanezii ăia*, situaționale simbolice vs. *în acea perioadă, în clipa / vremea aceea*, situaționale de evocare); în schimb, situaționalul simbolic implică ideea de apropiere afectivă și poate fi considerat o strategie de „captare” a interlocutorului, de implicare activă și afectivă a acestuia în evenimentele relatate. Exemplele selectate constituie o dovadă suplimentară că afectivitatea transpare din orice act de limbaj (Vasilescu 2012b: 575–577). Elementul unificator al acestor exemple este *proeminența și accesibilitatea* ca reprezentări mentale ale referentului (Ariel 1990: 31).

Ca și în cazul demonstrativului de apropiere, modalitatea de realizare este sintagma demonstrativă, alcătuită predominant din nume însoțit de adjectivul demonstrativ, forma populară, *ăla* postpus ± alt determinant: *N + /ăla/ ± alt det.* Mai rar este întâlnit și tiparul în care numele comun este înlocuit cu un nume propriu articulat sau nu, conform schemei: *N. pr. {± art. hot.} + /ăla/*; alteori, cu funcție simbolică poate fi întâlnită și structura cu determinant demonstrativ de depărtare, forma literară (ante- sau postpus) alături de nume, însoțit sau nu de alt determinant: */acel/ + N (+ /acela/) ± alt det.*

Faptul că deicticele simbolice trimit la un referent real, situat în contextul extralingvistic, prezent în stare latentă la nivelul cunoștințelor mutuale și

¹ Exemplul din bibliografie este: *This city stinks*, unde orașul ca întreg nu este vizibil (Levinson 1983: 66, *apud* Diessel 1999: 94).

² C:# *atât deștepți (sic!) ce sânt câinii ăia↑ maidanezii ăia↑ c-au învățat să traverseze strada pă trecerea [de pietoni.* (ROVA, p. 57).

reactualizat, la nevoie, prin limbaj este susținut și prin exemplul (2). Astfel, în general, orice om știe că asiaticii folosesc bețișoare pe post de tacâmuri (replicile aparțin personajului-narator și bunicii sale, aflați împreună la masă):

- (2) „(Nu prea merg sardelele cu vin roșu!).” „Astea sânt prostii, zise ea, am auzit că japonezii mănâncă dulcele înainte de masă, încep cu prăjiturile și pe urmă mănâncă orezul ăla al lor cu bețișoarele alea (cum or fi putând!) (CILR-CMI III, p. 10).

În unele situații, deși numele propriu este anterior menționat, acesta nu constituie și *antecedentul* sintagmei demonstrative:

- (3) *Foarte puțini, cei mai răi, ca Porumbel, ajungeau la sfârșitul celor opt clase fără cravată la gât. Dar Porumbel îi înjura pe profesori în față, fuma și într-a opta s-a însurat, așa că scăpase școala de el. [...] Vreme de vreo zece ani fusese derbedeul școlii, ajunsese de poveste. "Vrei s-ajungi ca Porumbel?" le ziceau învățătoarele copiilor răi, sau care nu învățau. Chiar și mama lui Mircea nu-i mai zicea, când venea de la joacă murdar și cu cămașa scoasă din pantaloni, „arăți ca Zdrelea”, sau „parcă ești scos din fundul pisicii”, ci „parc-ai fi Porumbel ăla” (CILR-O, p. 220).*

Porumbel ăla nu se interpretează ca anaforic, deoarece numele apare la două niveluri discursive diferite: prima dată în planul naratorului, ca primă mențiune (primă desemnare a referentului), iar apoi în planul personajelor – sintagma demonstrativă; replica dintre ghilimele nu coincide cu situația „actuală” de comunicare (vezi și Cornish 2011: 26). Prin urmare, făcând apel la universul comun de cunoștințe al celor două personaje, sintagma demonstrativă are funcție situațională simbolică.

2.3. Funcția de încadrare generică

Am propus această denumire, deoarece referentul la care trimite demonstrativul este încadrat într-o (selectat dintr-o) clasă de entități de același fel, prezente în situația de comunicare imediată sau care fac parte din universul de cunoștințe generale (vezi și Nedelcu 2005: 153–160).

Această funcție seamănă cu funcția simbolică prin faptul că se realizează prin sintagmă demonstrativă care conține forma scurtă a demonstrativului de depărtare (*ăla*) și prin includerea entităților care nu sunt imediat vizibile în situația de comunicare, dar nu se confundă cu aceasta din următoarele motive: (a) diferă structura sintagmei demonstrative (nume + adj. demonstrativ ± alt determinant – în cazul funcției simbolice) vs. nume + prepoziția de / din (dintr-) + pronume demonstrativ popular ± alt determinant – în cazul funcției de încadrare generică și (b) numele din structura situaționalelor de încadrare generică sunt predominant concrete.

Într-un fragment din *Cel mai iubit dintre pământeni*, personajul-narator este vizitat în chirie de Suzy Culala; este o prietenă care admiră de la fereastră peisajul și își imaginează replici spuse de plopii care se văd, de chelnerii cârciumii de jos, ca în exemplul:

- (4) „*Daaa, și acolo jos e o cârciumioară (și continuă acum imitând cârciumioara), unde puteți veni să mâncați, avem grătar și salată din aia mare și fragedă cu oțet și untdelemn și un petit vin blanc, din care puteți să beți și o sticlă întregă, fără să vă amețiți...*” (CILR-CMI III, p. 56).

Alternează structurile cu singur determinant demonstrativ cu structurile cu doi determinanți, dar variază și prepozițiile: *de/din*, fără implicații semantice. În combinație cu singularul, prepoziția pierde sensul partitiv și dobândește rol de relație în cadrul grupului nominal, iar demonstrativele capătă sens calificativ (Vasilescu 2005: 252). Demonstrativul nu trimite cu precizie la un antecedent sau substitut din discurs sau la o entitate ușor accesibilă deictic în situația de comunicare (Vasilescu 2009: 116). Sintagma trimite la universul comun de cunoștințe, împărtășite, familiare, putând fi glosată: „de genul acesta, pe care-l știi și tu”.

2.4. Funcția de evocare (sau funcția „narativă”)

Luând în considerare criteriul textual în stabilirea limitelor dintre anafora și deixis (vezi *supra*, nota 3), am considerat necesară delimitarea ca subclasă și includerea în categoria largă a situaționalelor (a deicticelor) a tuturor exemplelor care trimit, pe de o parte, la elemente *trecute, comune* interlocutorilor/cititorilor, fără să existe în text un referent precis (deci fără să se confunde cu anafora) (a) și, pe de altă parte, a elementelor (nepartajate) din *trecutul* locutorului (jurnalist, narator sau vorbitor obișnuit care relatează *ceva* la un moment dat), elemente pe care cititorul le imaginează, le construiește mental pe parcursul derulării „istoriei” (b). În cazul relatării unui eveniment trecut din propria existență (b), sintagma demonstrativă urmărește fie evocarea propriu-zisă a unui fapt, a unei persoane, a unui obiect, a unei senzații: *mirosul acela* (exemplul 5 *infra*) (b₁), fie fixarea în timp a evenimentului / a întâmplării: *în acea zi / din ziua aceea* (CILR-O, p. 118), *în acea clipă* (CILR-CMI III, p. 3) / *în clipa aceea* (CILR-CMI II, p. 7), *acele secunde* etc. (b₂). În aceste situații (b₁ și b₂), nu se mai poate vorbi despre un univers *comun* de cunoștințe, despre o „istorie” comună, ci despre o convenție între autor / narator și cititor; primul (naratorul) evocă un eveniment din *trecutul* său (real sau imaginat), iar cel de-al doilea (cititorul) se transpune în situația creată.

Comună tuturor textelor în care apare această funcție este ideea de temporalitate, raportarea la un moment temporal fix sau la o etapă trecută, încheiată, *evocată*.

Fără să propună un nume funcției, Strauss (2002: 138) încadrează exemplele cu demonstrativ de depărtare (din narațiunile orale) care *tind să*

trimită la cunoștințe împărtășite, în cadrul referinței non-forice (engl. *non-phoric reference*)¹, deoarece nu reprezintă o reluare anaforică sau cataforică a unui element menționat anterior; referentul denotat nu apare decât în mintea vorbitorului (Halliday, Hassan 1976: 61).

În ceea ce privește modalitățile de realizare, funcția de evocare este o funcție realizată (în corpusul analizat) prin sintagmă demonstrativă, numai cu adjectiv demonstrativ de depărtare, astfel: adjectiv demonstrativ de depărtare (ante- sau postpus), forma literară + nume comun ± alt determinant.

Rolul adjectivului demonstrativ este să „întârzie” accesul la referință, în procesul construirii universului fictiv (în termenii lui Philippe 1998: 64, *la mise en attente de la référence*) în timp ce, în același context, demonstrativele de apropiere permit accesul direct la referință, având funcție situațională simbolică. În ceea ce privește numele comune, acestea sunt majoritatea nume de unitate temporală sau care sugerează timpul, precum: clipă, secunde, dimineață, după-amiază, noapte, zi/zile, epocă, vreme, timpuri etc.

Uneori, evocarea unei experiențe fictive „trecute” se face apelând și la universul comun de cunoștințe, la detalii. Este o modalitate specifică textului ficțional, prin care se creează impresia de realitate. În exemplul literar următor, mirosul grupurilor de țigani trezește amintirea mirosului de țară:

- (5) *Grupuri de țigani umpleau trotuarele, așteptând tramvaiul pe vine, ele cu fuste crețe, înflorate portocaliu și cărămiziu și cu haine bărbătești, ei în costume negre, cu pălării, șezând pe saci umflați, incredibil de unsuroși. Totuși îmi plăcea mirosul lor, de mahala, de putreziciune naturală, ca mirosul acela inconfundabil de la țară, unde se amestecă dospirea fructelor în butoaie de țuică, leșia lăturilor aruncate în semicerc pe pământ, seva vegetației copleșitoare care-ți întunecă vara privirile (CILR-O, p. 28).*

Naratorul îl atrage pe cititor, îl implică în universul său ficțional; sintagma demonstrativă *mirosul acela* creează complicitate, face apel la elemente pe care chiar dacă nu le deține, cititorul le construiește „la trecut”, ca și cum și le-ar reaminti pe măsură ce citește. Nu același efect l-ar fi avut omiterea adjectivului demonstrativ din sintagmă. În acest caz, conținutul este prezentat neutru, iar legătura afectivă dintre narator și cititor dispare:

- (5') *Totuși îmi plăcea mirosul lor, de mahala, de putreziciune naturală, ca mirosul Ø inconfundabil de la țară, unde se amestecă [...].*

¹ Referința non-forică se corelează numai cu funcția de modificador, nu și cu cea de pronume (Strauss 2002: 145–146). Demonstrativul de apropiere cu referință non-forică îndeplinește funcția de prezentare (introdactivă), deoarece referentul menționat pentru prima oară aduce o informație nouă.

3. Concluzii

Textul literar are o structură particulară, ce presupune transpunerea imaginară a locutorului și a cititorului în realitatea ficțională, fapt care are implicații asupra interpretării fenomenelor discursive. Una dintre dificultățile întâlnite în analiza noastră a fost identificarea deicticelor propriu-zise, pentru interpretarea cărora, în textele scrise în stil indirect liber, fiind necesare mecanisme suplimentare, precum analiza de ansamblu a textului și inferențele. Ambiguitatea creată de analepse (de întoarcerile înapoi) caracterizează aproape toate ocurențele din romanele analizate. Fluctuațiile ocurente în cadrul temporal al narațiunii, proprii naratorului prin accesul său la toate dimensiunile temporale ale lumii narate (trecut, prezent, viitor) sunt dificil de identificat deoarece indicii lingvistici care fac trimitere la relațiile temporale se limitează la timpul gramatical și la prezența adverbilor de timp.

Având în vedere cele menționate, lucrarea de față nu este decât un punct de plecare pentru cercetările ulterioare.

SURSE

- CILR: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale*.
- CILR-O: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Orbitor*.
- CILR-CMI I: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. I.
- CILR-CMI II: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. II.
- CILR-CMI III: Corpusul elaborat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, pentru *Dinamica limbii române actuale – Cel mai iubit dintre pământeni*, vol. III.
- ROVA: Dascălu Jinga, L. (coord.), 2011, *Româna vorbită actuală (ROVA). Corpus și studii*, București, Editura Academiei Române.

BIBLIOGRAFIE

- Ariel, Mira, 1990, *Accessing Noun-Phrase Antecedents*, London – New York, Routledge.
- Bühler, Karl, [1934] 2011, *Theory of Language. The Representational Function of Language*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

- Corblin, Francis, 1987, *Indéfini, défini et démonstratif*, Genève, Librairie Droz S.A., p. 194–242.
- Cornish, Francis, 1995, „Référence anaphorique, référence déictique et contexte prédicatif et énonciatif”, *Sémiotique*, 8, p. 31–55.
- Cornish, Francis, 2011, „Indexical Reference Within a Discourse Context: Anaphora, Deixis, «Anadeixis» and Ellipsis”, *Journee d'Etude „Ellipse et anaphore”*, Institut Charles V, Université Paris 7 (<http://halshs.archives-ouvertes.fr/>).
- Diessel, Holger, 1999, *Demonstratives. Form, function, and grammaticalization*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Felson, Nancy, 2004, „Introduction”, *Arethusa*, vol. 37, nr. 3, p. 253–266.
- Gary-Prieur, Marie-Noëlle, 1998, „La dimension cataphorique du démonstratif. Étude de constructions à relative”, *Langue française*, 120, p. 44–49.
- Gary-Prieur, Marie-Noëlle, Martine Léonard, , 1998, „Le démonstratif dans les textes et dans la langue”, *Langue Française*, 120, p. 5–20.
- Léonard, Martin, 1998, „Démonstratifs balzaciens. Personnage et temporalité”, *Langue française*, 120, p. 66–76.
- Halliday, Michael A. K., Ruqaiya Hassan, 1976, *Cohesion in English*, London, Longman Group Limited.
- Himmelmann, Nikolaus Paul, 1996, „Demonstratives in narrative discourse: a taxonomy of universal uses”, în Fox, Barbara (ed.), *Studies in anaphora*, Amsterdam, John Benjamins, p. 205–254.
- Ionescu-Ruxândoiu, Liliana, 1991, *Narațiune și dialog în proza românească*, București, Editura Academiei Române.
- Ionescu-Ruxândoiu, Liliana, 1995, *Conversația: structuri și strategii. Sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite*, București, Editura All.
- Kleiber, Georges, 1994, *Anaphores et pronoms*, Louvain-la-Neuve, Duculot.
- Lakoff, Robert, 1974, „Remarks on *This* and *That*”, în Bruck, Anthony, Michael W. LaGaly, Robert A. Fox (eds.), *Papers from the Tenth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society*, Chicago, Chicago Linguistics Society, p. 345–356.
- Levinson, Stephen C., 1983, *Pragmatics*, New York, Cambridge University Press.
- Levinson, Stephen C., 2004, „Deixis and Pragmatics”, în Horn, Laurence, Gregory Ward (eds.), *Handbook of Pragmatics*, Oxford, Blackwell, p. 1–63 (<http://pubman.mpg.de/>, data accesării: 19 februarie 2013, ora 18,00).
- Nedelcu Isabela, 2005, „Mijloace de exprimare a partitivului în limba română”, în Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *Limba română – Structură și funcționare*, București, Editura Universității din București, p. 153–160.
- Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române (GBLR 2010)*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Reichler-Béguelin, Marie-José, 1994, „L'encodage du texte écrit. Normes et déviations dans les procédés référentiels et dans le marquage de la cohésion”, in L. Verhoeven and A. Teberosky (eds.), *Proceedings of the Workshop on Understanding early literacy in a developmental and cross-linguistic approach*, vol. II, Strasbourg, European Science Foundation, p. 175–204.

- Strauss, Susan, 2002, „*This, That and It* in Spoken American English: A Demonstrative System of Gradient Focus”, *Language Sciences*, 24, p. 131–152.
- Vasilescu, Andra, 2005, „Pronumele”, în Guțu Romalo, Valeria (ed.), *Gramatica limbii române* (GALR), vol. I, București, Editura Academiei Române.
- Vasilescu, Andra, 2009, „Elemente de dinamică discursivă a pronumelui”, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, p. 115–162.
- Vasilescu, Andra, 2012a, „Deicticele discursive”, în Chelaru-Murăruș, Oana, Maria Cvasnîi-Cătănescu, Claudia Ene, Camelia Ușurelu, Rodica Zafiu (eds.), *Text și discurs: omagiu Mihaelei Mancaș*, București, Editura Universității din București, p. 537–552.
- Vasilescu, Andra, 2012b, „Deicticele empatetice”, în Constantinescu, Mihaela, Gabriela Stoica, Oana Uță Bărbulescu, Rodica Zafiu (eds.), *Modernitate și interdisciplinaritate în cercetarea lingvistică, Omagiu doamnei profesor Liliana Ionescu Ruxăndoiu*, București, Editura Universității din București, p. 569–586.

Mariana Gherghina CĂLIN
Universitatea din București

FUNCȚII ALE SECVENȚELOR NARATIVE ÎN CONVERSAȚIE

FONCTIONS DES SÉQUENCES NARRATIVES DANS LA CONVERSATION

(Résumé)

Dans cet article, nous avons distingué cinq fonctions des séquences narratives dans la conversation, en tenant compte du contexte et de l'intention de communiquer du locuteur. Sous la forme de la narration, l'intervention du locuteur peut atteindre plusieurs buts: informer, expliquer, illustrer, évoquer, confesser. La fonction, la forme et le contenu de la séquence narrative sont influencés aussi par des données contextuelles telles que la relation entre les interlocuteurs, leur histoire conversationnelle et le cadre de l'interaction.

Mots-clés: conversation, narration, fonction.

1. Trăsături ale narațiunii în conversație

Împărtășirea evenimentelor prin povestirea în conversație, dezvăluirea opiniei asupra realității și a percepției asupra acesteia prin evocarea unor evenimente trecute sunt modalități prin care vorbitorii se cunosc, inițiază un contact, își mențin și își consolidează relația. Evocarea experienței trecute, a unor fapte care s-au întâmplat, la care vorbitorul a fost martor sau participant, se realizează sub forma discursului narativ, definit de W. Labov și J. Waletzky în studiul *Analiza narativă: versiuni orale ale experienței personale* (1981 [1967]: 262) drept „o tehnică verbală pentru recapitularea experienței, particular vorbind, o tehnică de construire a unor unități narrative care corespund secvenței temporale a acelei experiențe” și având două funcții: referențială și evaluativă. Narațiunile analizate de autorii menționați sunt produse în prezența unui cercetător exterior grupului social analizat și nu au loc în contextul unei interacțiuni spontane. Spre deosebire de narațiunile controlate, povestirea în conversație are un statut diferit, construindu-se în interacțiune, fiind fragmentată, astfel, de intervențiile interlocutorului și prezentând elemente de

discontinuitate, specifice unui discurs care nu este dinainte pregătit. Distincția între povestirile compacte, produse în situații de comunicare rituală, „având ca obiect povestitul”, și cele segmentate, „care se încheagă prin conversație” (Ionescu-Ruxăndoiu 1991: 38) clarifică deosebirea de statut dintre narațiunile orale analizate de W. Labov și J. Waletzky și cele realizate în conversație. Deși natura interacțională definește ambele tipuri de narațiuni, povestirile în conversație se construiesc prin colaborare: interlocutorul naratorului poate continua diverse secvențe, poate cere informații suplimentare, poate evalua cele povestite. În ceea ce privește structura, narațiunea în conversație are trei componente: prefața (anunțarea povestirii sau elementul declanșator al acesteia), povestirea propriu-zisă și răspunsul ce poate fi materializat prin comentarii ulterioare. Performarea unei narațiuni în conversația obișnuită este influențată atât de elemente ale contextului de comunicare, cât și de cotextul format din intervențiile precedente sau intercalate în povestire.

2. Funcții ale secvențelor narrative în conversație

În conversație, narațiunea se poate încadra într-o replică sau se poate extinde pe mai multe replici, datorită caracterului dialogal al interacțiunii. Astfel, narațiunea poate constitui însuși obiectul conversației atunci când naratorului i se cer informații despre un eveniment trecut (precum în interacțiunea *La Brăila, la vie*, din IVLRA), când în interacțiune sunt rememorate evenimente, sau poate alimenta subiectul, prin caracterul său explicativ, argumentativ. De asemenea, o conversație poate cuprinde o singură narațiune sau un șir de narațiuni.

Inwood Deneufchâtel (2005: 258) delimitează trei funcții ale narațiunilor analizate pe un corpus alcătuit din conversațiile a cinci prietene, grup din care cercetătoarea face parte. Astfel, există narațiuni cu funcție *explicativă*, putând avea, la rândul lor, o funcție argumentativă sau justificativă, narațiuni cu funcție *ilustrativă* a unei idei/constatări generale și narațiuni „pour raconter”¹. Credem că funcția ilustrativă, așa cum a definit-o autoarea, este, în sine, un aspect al funcției argumentative. De asemenea, putem lărgi sfera narațiunilor „pour raconter” la narațiuni referitoare la întâmplări care nu fac parte din trecutul apropiat al naratorului și care sunt performate cu scopul explicării și interpretării istoriei și la narațiuni care au asupra naratorului un efect terapeutic (povestirea-confesiune).

În această lucrare, analizăm cinci funcții ale secvențelor narrative (informativă, explicativă, ilustrativă, evocativă și confesivă), ținând seama de cotextul narațiunii în conversație, de intenția de comunicare a subiectului vorbitor, de actul de vorbire global realizat prin discursul narativ (a informa, a explica, a ilustra, a evoca, a se confesa). Astfel, funcția *informativă* este

¹ „Narrations «pour raconter» qui sont racontées tout simplement pour mettre en narration un évènement de sa journée (ou sa semaine, son année...)” (Inwood Deneufchâtel 2005: 258).

dominantă atunci când funcția referențială identificată de Labov și Waletzky (1981 [1967]), prin care se constituie evenimentul narat, predomină asupra celei evaluative, „o funcție adițională a interesului personal determinat de un stimul din contextul social în care acesta apare” (Labov, Waletzky 1981 [1967]: 262). Narațiunea este o mișcare de răspuns la o cerere de informații. Evaluarea are, în acest caz, un aspect secundar, rolul de evaluator putând reveni mai ales naratarului, deoarece naratorul tinde să se limiteze la expunerea faptelor. Prin funcția *explicativă*, narațiunea clarifică o afirmație ce nu are nevoie a fi justificată, demonstrată, motivează un fenomen, punându-l într-o relație de cauzalitate sau de consecuție cu un altul. Narațiunea în conversație îndeplinește un rol *ilustrativ* atunci când exemplifică sau susține o idee a naratorului, exprimată ca atare în prefața narațiunii sau pe parcursul narațiunii. Funcția *evocativă* predomină atunci când sunt redată întâmplări îndepărtate în timp, pentru a li se sublinia valoarea și importanța până în momentul prezent. Funcția *confesivă* se actualizează atunci când prin narațiune sunt redată întâmplări care îl afectează sau care l-au afectat din punct de vedere psihologic pe narator, prin care sunt dezvăluite „gânduri sau sentimente intime” (DEX, s.v. *confesiune*).

2.1.Funcția informativă

În primul exemplu, observăm că narațiunea lui CM, declanșată de întrebarea interlocutoarei LDJ (*Da' CE se-ntâmplă în /i (AK) la: târgul ăsta de Sfânta Mărie*), este statică, prin utilizarea verbelor la imperfect (*stăteai, te duceai, dormeai, era*), dar nu este lipsită de o ordine temporală. Această narațiune-expunere este lipsită de mărci verbale ale evaluării și este urmată de o descriere autodeclanșată (*Știi cum e acuma Carmen ↓ la Ciolpani de:?*), care prezintă mărci ale evaluării precum rostirea marcată, comentariul evaluativ (*E-adevărat*), repetiția. Prin alăturare, cele două intervenții realizate prin modalități de expunere diferite aduc informații asupra întrebării subiacente generale (*Cum e la un târg?*), realizându-se o comparație între trecut și prezent. Narațiunea și descrierea, aparținând la doi emițători diferiți, se completează din punct de vedere informativ:

(1) LDJ: *Da' CE se-ntâmplă în /i (AK) la: târgul ăsta de Sfânta Mărie.*

CM: *De Sfânta Mărie stăteai: (AK) te duceai: pe paisprezece ↑ dormeai /i noaptea la mănăstire: ↑ .*

MM: *Era hramul. [E HRAMul bisericii.*

CM: *[Era hramul bisericii ↑ <R dormeai noaptea la mănăstire ↑ și-a doua zi era BĂLCI ↓ R> <Î <L LA:Nțuri ↓ MI:Ngii (sic!) ↓ L> Î> /i: . [nghețată pă <Î bă:ț ↓ }> MEre ro:șii ↓*

MM: *Știi cum e acuma Carmen ↓ la Ciolpani de:?*

CM: *CUM e.*

MM: <MARC Numai țigani. MARC> E-adevăRAT↓ cu BĂLCI↓ cu LANțuri↓ cu: tot felul dă chestii↑ da' /i REStul↓ ce-nseamnă . . vânzarea de bâlci↑ <Î numai Î> și numai țigani. .

GA: Da' rromi nu poți să le spui?

MM: Ți <Î gani Î> ți < Î gani Î> ți <Î gani Î> țigani. . Că doar am FOST duminic-acolo. . . C-am fost să vedem /i: la biserica↓ slujba↓ că e: ⊥ (CORV, *La Obor era târg de oale*: 98–99).

La Brăila, la vie (IVLRA) reprezintă un alt exemplu în care narațiunea are predominant o funcție informativă, declanșată fiind de întrebarea și *CUM a fost la brăila*↑ *la: Vie?*. Povestirea este prefațată de o negociere a subiectului conversației, în care solicitarea lui A întâmpină un fals refuz de a povesti, ce suscită, de fapt, curiozitatea și prezintă întâmplarea ca excepțională. Prin paralela cu romanul, B anunță și o menținere îndelungată a rolului de emițător, ceea ce implică acordul interlocutoarei sale. Naratarul își exprimă ludic interesul, acordând naratorului dreptul la cuvânt. Atmosfera detensionată, manifestată prin intonație, prin răs, prin răsul concomitent cu rostirea, este favorabilă povestirii. Întrebarea lui A presupune un istoric conversațional comun, ce are influență asupra modului în care este transmisă informația prin povestire. Naratorul reconstituie întâmplările petrecute în timpul călătoriei de la București la un sat din apropierea Brăilei, acordând atenție succesiunii temporale și punctelor culminante ale desfășurării narative. Partea evaluativă aparține în mai mare măsură naratarului, care își manifestă interesul și prin întrebări ajutătoare (<@da' CE s-a-ntîmplat.>), prin intervenții continuative (*[cu copii cu tot]*), prin cererea de informații suplimentare (*da' CE le duceți la țară↓ a:↑ zahăr↓ ulei↓ chestii d-astea↑ nu↓; [păi da' ce↑ salam nu e și la brăila↑ trebuie să le duceți de la bucurești?]*), prin semnale ale receptării, comportament constant de-a lungul conversației.

Informațiile pot să nu fie furnizate în urma unei cereri explicite, naratorul autoselectându-se, în cazul unei ezitări sau al unui răspuns succint din partea interlocutorului la o întrebare declanșatoare de discurs narativ:

(2) *CE să-ți mai zic despre: ⊥ hai să-ți povestesc pes- (K) despre clientul nostru turc. # m?*

B: [_p povestește.> (ROVA, *Toată lumea vrea în centru*: 99).

Cererea de informații de tipul *ce s-a întâmplat* poate primi un răspuns care nu este dezvoltat într-o secvență narativă. Schimburile verbale următoare conțin întrebări declanșatoare de discurs narativ (*CE-AȚI făcut în uichend; mama ce face? tata?; babi?# CE-A mai făcut?*), performate alternativ de cele două interlocutoare, ce anunță un cadru favorabil povestirii, dar care nu primesc răspunsuri sub formă de discurs narativ. Mai multe secvențe narative sunt dezvoltate pe parcursul acestei interacțiuni:

- (3) A: CE-AȚI făcut în uichend (=weekend)?//B: bine.//A: bine?//B: mama ce face? tata?//A: <_i bi:ne↓ ȘI ei sânt sănătoși↑>//B: bravo.//A: #babi?# CE-A mai făcut?//B: <_p m↓> p-acolo↓ pân casă.//A: se: mărită ȘI vecina mea.//B: se mărită? (ROVA, *Tanti Mimi*: 109).

2.2. Funcția explicativă

Integrată într-un tip de discurs narativ cu rol informativ și explicativ („AH împărtășește colegilor impresii despre SUA”, după cum se precizează în paratextul transcrierii), următoarea secvență narativă subliniată în exemplul 4 stabilește o corelație între o stare de fapt (poziția dominantă a avocaților în sistemul juridic american) și o întâmplare pe care a determinat-o (focurile de armă asupra unui birou de avocați). Narațiunea este introdusă prin locuțiunea adverbială *de asta*, ce marchează funcția explicativă:

- (4) AH: *Îns-a fost o schimbare*↑↓ *Am asistat*↑ *atunci a fost interesant*↓ *la campania electorală*↑ *care era desTUL de asemănătoare*↓ <R am zis că Caragiale e universal↓ R> *nu numai național* ↑
[râsete]
AH: *dar în momentu-n care s-au terminat alegerile*↑ *în general*
II: *S-a potolit Ji gâlceava.*
AH: *Da*↓ *s-au*::
LDJ: *Au acceptat.*
AH: *resemnat*↑ *au acceptat*↓ *au acceptat mai ales* <Î Și Î> *mă rog*↓ *acuma urmează un fel de luptă parlamentară acolo*↓ *se /m se pare că se mai*:: <@ manipuLEAză @> *ȘI pe-acolo influențele: în Camera Reprezentanților*↓ *în Camera Deputaților*↑ *PARtea financiară de fapt este: cea care conduce tot*↓. *ȘI politica*↓ *și toate*↑. *ș- și*:: *avoCAții sânt de fapt*. *forța numărul unu după finanțe*↓ (AK) *deci numărul doi să zicem. Prima forță sânt fiNANțele*↑ *ș-a doua sânt avocații*↓ *care*↓. *este de fapt o țară organizată de ei adică*↓ *și-n folosul LOR. Dar /i: asta e (AK) se vede în cele mai mici amănunte. . . DE-ASta acum vreo lună a fost unul care s-a dus și-a împuşcat pur și simplu* <@ un birou întreg @> *de avocați. <@ a intrat cu arma și-a făcut așa*↓ @> [gest imitativ]
II: <@ <? Focul din Crimea↓ da. ?> @> (CORV, *E un cartier cu școli foarte bune*: 108–109).

Situația politico-economică din SUA și faptul relatat se află într-o relație de tipul cauză-efect, secvența narativă explicând afirmațiile precedente și ilustrând viziunea vorbitoarei. Funcția explicativă, prin care se aduc lămuriri asupra unei realități, și funcția ilustrativă, venită în sprijinul punctului de vedere expus, coexistă în această secvență narativă.

În exemplul 5, narațiunea explică și ilustrează afirmația repetată a naratorului „mai prost e la tata” și alimentează comentariile ulterioare, care

sunt de natură general explicativă, arătând legătura dintre faptul de a fi născut „din flori” și anumite trăsături de personalitate:

(5) CM: <@ Da. @> Mai mai prost e la tata↓ că taică-meu săracu sânt ȘAPte↓ da' nu sânt buni nici Unul.

GA: <P <J Nu sânt buni! Sânt buni de mamă. J> P>

CM: S@nt buni de MAmă↓ da. . Tatăl meu e din floriCEle. . SUferă foarte tare din (AK) de (AK) din cauz-asta.

LDJ: <Î Cred. Î>

CM: Dar mai prost e când [râde] <@ S`racu @> <R pare și riDicol câteodată.R> Ne-am dus la: o NUNtă odată↑ . și /i era un CÂNtec↓ /i: Cine-i născut în ianuArie să se ridice-n picioare și

GA: Da↓ și dup-aiA Cine-i născut în flori.

CM: din FLOAre. Și numai TAică-meu s-a ridicat săracu. Și: sufeREA↓ da' el NU la glumă↓ că el NU prea e receptiv la glume. Și: s-a ridicat în picioare↑ și era foarte serios. <R Și eu i-am zis R> <Î STAI dragă jos.Î> Nu pot↓ <@ că eu sânt din FLOAre. @>

[râsete] Eu cred că DE-Aia are și SPIritul de familie foarte ascuȚIT.

GA: Da.

LDJ: A tânjit.

CM: Da:↑ și:-și iubește EXtraordinar mama↑ care nu MERită.

LDJ: Da' știi↓ că se spune că copiii din flori sânt CEI mai reușiți vreau să spun↓ și ca: . MINte↓ că sânt /i deșTEPȚI↓ sânt talenTAȚI↓ TOCmai copiii care ⊥ /i: (CORV, La Obor era târg de oale: 113–114).

În următorul exemplu, vorbitoarea B oferă o explicație suplimentară despre modul în care a traversat strada, în completarea răspunsului anterior „da” și ca reacție la replica laudativă a interlocutoarei („bravo”):

(6) A: [ați putut să traversați strada?

B: da.

A: da. # <@_i bra.vo.>

B: am stat până nu să vede nicio mașină. # # <Î și cân_ am văzu că nu mai e nicio mașină↑ am trecu_și io.>

A: <Î mhm↑> (ROVA, Tanti Mimi: 112).

2.3. Funcția ilustrativă

În exemplul 7, extras din ROVA, narațiunea ilustrează punctul de vedere care o prefățează (da sânt oameni care-i îngrijesc <MARC extraordiNAR.>) și care introduce o idee contrară acordului inițial (io sânt ȘIgură că stau↓), deci o schimbare de perspectivă, accentul căzând pe relatare:

(7) C: da ȘTII că stau unii cu câinii în casă↑ în cameră↑ și-n PAT.
(2 sec.)

B: io sânt Sigură că stau↓ da sânt oameni care-i îngrijesc <_{MARC} extraordiNAR.> # cuscra mea are un câine. MIC. # # l-a adus doru↓ lui ana l-a adus↓ da <_i micuț și frumo::s → > # și TOT așa↓ io nu l-am acceptat finc-atunci cân_era mic↑ făcea: treaba mică pân casă↑ pă: unde-l țineai↓ pe hol acolo în bucătărie↓ unde era↓

[(xxx)

A: [e↓ asta să-nvăȚA

B: da. # e↓ aflați că ei l-a (sic!) acceptat↑ # și l-a crescut a<Î Ș:A de frumos→> # și doarme-așa de frumos↑ și e cuminte și cuscru' când să[⊥] CUScru↓ # cân_ să duce cu el afară↑ de la ușă-l ia în brațe↑ și el SINGur stă-n cadă. (RÖVA, Taclale: 86–87).

Narațiunea poate figura ca ilustrație în favoarea unei constatări mai generale, a unei opinii de interes mai larg (*dar în sănătate la momentul actual e un HAOS toTAL*), precum în interacțiunea *Conversație în accelerat* din IVLRA. Ca și în exemplul anterior, schimbarea de perspectivă asupra subiectului abordat este introdusă prin conjuncția adversativă *dar*. Naratorul își anunță povestirea ca exemplu pentru constatările sale asupra situației din domeniul sănătății publice. Pentru a-și construi o imagine cât mai credibilă, acesta își construiește prin discurs un etos pozitiv, prin care transpare totuși o falsă modestie (*eu eu lucrez și n:ici nu vreau să vă impresionez↓ ni:ci nu vreau să mă dau cum se spune# rotund.*). Dramatizarea discursului raportat este un mijloc prin care este augmentată valoarea ilustrativă a celor povestite și prin care este exprimată atitudinea naratorului față de întâmplarea relatată:

(8) B: m-a plimbat.# can final# la un[⊥] la al cincilea mi-a venit dreacii. și i-am[⊥] și l-am obligat într-un[⊥] bine: i-am zis↓ dom doctor↓ sînteți al CINCilea domne↓ păi CE fac păi pîn la (xxx)? <_jdu-l și dumneata la etaju CINCI↓ acolo unde sînt medici NUMai de familie>. deci io am fost cu el la ie:tajul unu↓ unde sînt ȘI medici de fami– (deci) la al cincilea am spus↓ al cincilea zice# <_jdu-l și tu că eu n-am timp↓ am treabă↓ am mu–mulți pacienți. așa ca și cum a fost că n-am[⊥]# <_{F,IM}lasă-mă-n pace># <_Rdu-l de-aici># <_Rn-am nevoie de el>. și i-am zis. domle:↓ dac-aveți nevoie: de PLAtă:↓ pentru a:– a:cordarea unui ajutor↓ cît de banal și micuț ar fi↓ vă plătesc io. știți↑ fac io chestia asta↓ cît costă plătesc io↓ da'n:u să poate. _păi io trebuia(m) să fiu și io la muncă. _dumneata crezi că io mă plimb cu el pîn la doișpe ziua? și pîn la urmă l-a luat [...] (IVLRA, *Conversație în accelerat*: 31–32).

Interacțiunea *Amintiri de pe front* cuprinde, de asemenea, o narațiune de tip *exemplu* ce ilustrează o judecată, un raționament de ordin moral (*cu dumnezeu nu te-ncurci*):

- (9) *A: cu dumnezeu nu te-ncurci. el m-a scăpat din MU:lte belele pă mine. din multe belele. v-am spus poveștile mele după front? [...] eram în crimeea și presimȚEAM când debarcă rușii. ei erau în taman. și din taman↑ porneau cîte trei patru vapoare↓ cu ZEce mii cu DOIspe mii cu CINșpe mii de oameni care să debarce↓ noi eram treizeci dă mii dă⊥ cu nemții cu tot↑ și cu ai noștri↓ treizeci dă mii pe litoral↓ să așteptăm debarcările astea. (IVLRA, Amintiri de pe front: 47).*

După Eggins și Slade (1997), în cazul povestirilor-exemplu, accentul cade pe semnificația povestirii, întâmplarea propriu-zisă având rolul de a ilustra ideea generală¹. Aceeași idee poate fi exemplificată prin performarea unor narațiuni diferite, dar cu același *point of the story*.

2.4. Funcția evocativă. Narațiuni „pour raconter”

În interacțiunea *Și-acuma mă pun să cumpăr cărți* (ROVA), există o serie de narațiuni pe aceeași temă, dramatizate prin folosirea discursului raportat. Narațiunea alimentează conversația cu aspect de small-talk, cu rol în menținerea relației. Locul interacțiunii este un salon de coafură. Întâmplările sunt evocate pe un ton relaxat, pentru a sublinia, explicit (*ăștia nu mai dansează BLU:zuri↓ să⊥ <Î noi abea așteptam să pună un bluz↑ să ne strângem în BRAțe.>*) și implicit, punctele comune dintre interlocutori (A și B fac parte din generații apropiate, își petreceau timpul liber într-un mod asemănător) și pentru plăcerea de a vorbi. În această conversație, pasajele care se referă la tineri au o funcție ilustrativă (susțin afirmația naratoarei *nu prea dansează*, ce răspunde la întrebarea lui A *acuma crezi că mai # dansează↑ sau stau și fumează plictisiți.*), iar funcția evocativă se actualizează în pasajele în care naratoarea redă întâmplări din tinerețe:

- (10) *A: nu pot să fie # nefericiți. # nu eram NOI nefericite↑ c-aveam motive mai: # # poate [mai multe decât ei.
B: [ăștia nu mai dansează BLU:zuri↓ să⊥ <Î noi abea așteptam să pună un bluz↑ să ne strângem în BRAțe.> ((râde))
A: <P Î păi chiar așa.>
C: foarte frumos.
B: va:i da NU vă spun↓ la o petrecere. # a venit unu # cu un sidi (=engl. C. D.) cu aceMEu↓ (=A.C.M.-ul) # adică cu <MARC adrian copilul minune.>
A: <F vai.>
[...] B: <P și-aȘA e: cu tineretu de azi.> # # # <Î L da noi făceam și jocuri de socieTA:te↓ jucam MIma↓> chiar dacă se láncezea atmosfera↓ nu mai aveai chef de dans↓ și te: (K) s-așeza care pă colo că erau obosiți↑ <R*

¹ “The incident is described in order to illustrate the point being made” (Eggins, Slade, 1997: 237).

CE să facem↓> s ne uităm unii la alții-așa↑ stăm pă semiîntuneric și ne ia SOMnu?> # #punem de-o MImă↓ ceVA. (ROVA, Și-acuma mă pun să cumpăr cărți: 60–61).

Interacțiunea *Evocări* din ROVA, având loc cu scopul sărbătoririi „a 60 de ani de la înființarea Institutului de Lingvistică *Iorgu Iordan – Al. Rosetti*”, cuprinde povestiri prin care sunt evocate personalități marcante ale institutului de cercetare. Dramatizarea narațiunii prin teatralizarea discursului raportat, relatarea cu umor a unor întâmplări relevante pentru anumite trăsături de personalitate ale oamenilor de știință determină ca această interacțiune formală să aibă unele caracteristici specifice conversației (spontaneitate, relaxare conversațională):

- (11) A: se-nâmpla ca lazăr↑ ceLEbrul șofer lazăr↑ să nu: fie↓ # când î punea pe secretară să-l caute.și Sună. # la garaj era unu potoce. # potoce era șefu garajului. # și ⊥ io am fost de FAță↓ l-am văzut de câteva ori. el ținea telefonu-așa cumva ((gesturi imitative)) într-o parte↑ se uita (xx) și vorbea de multe ori (xxx). <IM aLO↓ bună ziua.> ((își drege glasul)) <_{IM} “tovarășu potoce? # uite↓ aici tovarășu iorgu iordan”.> ((își drege glasul)) <_{IM} uite despre ce e vorba. aș avea nevoie de o mașină. (xx) LAsă↓ # mașină.# tovarășu lazăr↑> ((își drege glasul)) <_{IM} când îl caut↑ nu-l gășesc. nu știu unde s-a dus↑ l-am cătat peste tăt↓ și: trebuie să merg la consiliu’ de miniștri↑ avem acolo↑> îi explica lui potoce unde merge el la guvern↑ să susțină un proiect de lege↑ în care era implicat. # NU era nevoie de toate chestiile-astea. # și #ăla↑ “imediat↓ vă trimit↓”. “bine↓ îți mulțumesc”. <_{IM} îți mulțumesc foarte frumos.> și-nchidea telefonu. # # rosetti avea ȘI el mașină dar nu⊥ într-o vreme trebuia să CEAră la garaj mașina↓ să-i trimită. # și: suna de la: fonetică↓ de la telefonu ăla care era acolo↑ <_j “a> <_j LO.> # # poTOcea. # HAI. # la DRACU”. și trântea telefonu ((gest imitativ)). ((râsete)) (ROVA, Evocări: 53–54).

2.5. Funcția confesivă

Aspectul evocativ al secvențelor narative din interacțiunea *Confesiuni* (IVLRA) servește unei funcții terapeutice de expunere și de înțelegere a propriului trecut sau identități (*sînt un copil adoptat*↓), de exprimare a sentimentelor (*îmi este teamă*), de motivare a acțiunii prezente (*NU pot s-o las*. <_{MARC} NU pot s-o las> [să]. În această narațiune, accentul cade pe *telling*, pe o expunere a întâmplărilor apropiată de relatare. Cu toate acestea, perspectiva subiectivă reiese din pasajele interpretative, evaluative (*adică totul să fie NUmai și NUmai pentru EA↑ și EA să fie pe primul plan*).

- (12) A: dar îmi este teamă că-ntr-o zi î:::#deși eu N-AM cheie la apartament↓ la noi# au fost [niște discuții odată demult
B: [păi de CE

+A: de foarte mult în familie↑ sînt un copil adoptat↓ sînt din famili-⊥ sînt î:: nepoata și::⊥ adică ne-am înțeles foarte bine pînă la perioada pubertății. o dată cu:: pubertatea nu am reușit să mai găsim nici un punct comun. ea fiind și singură↑ divorțată↑ TOT motivul am fost eu↓⊥ a:l al adoptării din familie↓ nu a vrut să ia din partea tatălui↑ au divorțat↑ și o persoană apro- foarte:: în::# CUM să sp- ă:: adică totul să fie NUmăi și NUmăi pentru EA↑ și EA să fie pe primul plan. și de la pubertate au început discuțiile dintre noi. pe mine Nciodată nu a reușit să mă-nțeleagă↑ întotdeauna avea foarte multă înțelegere pentru <_{MARC} cei de alături>↓ iar pe mine pe- [pentru mine
B: [străinii de alături (IVLRA, Confesiuni: 49–50).

Confesiunea are un rol în autocunoaștere (mă cunosc ATÎT de bine și am avut ATÎTA timp și ATÎTA::⊥ să mă cunosc și să vorbesc cu mine însămi↑ încît↓ ca și cum aș vorbi de o ALTĂ persoană↓ reușesc să mă: să m-analizez FOARTE bine↓ și cele bune și cele rele că <@ slavă domnului↑ nu ducem lipsă.> am fost un copil FOARTE timid) și în autodezvăluire, fiind un indice al tipului de relație dintre participanții la dialog.

3. Concluzie

Deși analiza exemplelor s-a bazat pe relevarea rolului predominant al secvenței narative în conversație, putem observa că pot fi actualizate simultan unele funcții complementare. Astfel, funcția informativă poate fi complinită de cea explicativă (de exemplu, în interacțiunea *La Obor era târg de oale*, întrebarea *Da' CE se ntâmplă în /î (AK) la: târgul 'sta de Sfânta Mărie cere și o lămurire*), funcția confesivă implică evocarea atunci când sunt relatate întâmplări din trecutul personal îndepărtat, iar funcția ilustrativă nu exclude explicația, pentru a spori valoarea argumentativă a relatării. Rolul unei narațiuni în conversație poate fi determinat de intenția de comunicare a naratorului (ce urmărește să dea o informație, să explice, să argumenteze, să evoce, să se dezvăluie pe sine), de replica declanșatoare de discurs narativ, de cadrul în care se desfășoară interacțiunea, de relația dintre interlocutori.

SURSE

- IVLRA: Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, București, Editura Universității din București, 2002.
- CORV: Laurenția Dascălu Jinga, *Corpus de română vorbită (CORV). Eșantioane*, București, Editura Oscar Print, 2002.
- ROVA: Laurenția Dascălu Jinga (coord.), *Româna vorbită actuală (ROVA). Corpus și studii*, București, Editura Academiei Române, 2011.

BIBLIOGRAFIE

- Eggins, S., D. Slade, 1997, *Analysing Casual Conversation*, Londra/Washington, Cassell.
- Inwood Deneufchâtel, Hilary, 2005, *La narration dans la conversation: une approche conversationniste*, thèse présentée en vue de l'obtention du doctorat, sous la direction de Deniz Apothéloz, Université de Nancy 2.
- Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, 1991, *Narațiune și dialog în proza românească. Elemente de pragmatică a textului literar*, București, Editura Academiei Române.
- Labov, W., J. Waletzky, 1981 [1967], „Analiza narativă: versiuni orale ale experienței personale”, trad. Constanța Crișan-Simu, în *Poetica americană. Orientări actuale*, Mircea Borcilă, Richard McLain (coord.), Cluj-Napoca, Editura Dacia, p. 261–303.

SIGLE

DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

Iuliana CHIRICU
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

CAM ȘI VALOAREA MODALĂ A ENUNȚULUI

CAM ET LA VALEUR MODALE DE L'ÉNONCÉ

(Résumé)

L'adverbe *cam*, qui fonctionne comme opérateur de l'imprécision dans le discours courant, peut modifier, en tant qu'adjectif, un verbe, un adjectif, un adverbial, un nom (N) ou un GN, un substitut du N / GN et même un énoncé tout entier, introduisant une idée d'approximation, de vague dans une évaluation quantitative ou qualitative effectuée par le locuteur. Celui-ci peut recourir à une telle marque pour des raisons diverses, mais la présence de *cam* dans l'énoncé crée une impression d'incertitude, que renforcent d'ordinaire d'autres marqueurs: des modalisateurs spécialisés.

Cependant, les effets de sens que l'emploi de *cam* produit sont plus nombreux et variés; pour les interpréter convenablement dans chaque situation de communication, le destinataire du message s'appuie nécessairement sur l'ensemble des connaissances qui relèvent de sa compétence pragmatique.

Mots-clés: opérateur de l'imprécision, modalisateur, représentation, scalarité, modalité, atténuation.

Când dorește să evoce în cuvinte un fragment de experiență trăită sau imaginată, altfel spus reală sau fictivă (simulată), locutorul construiește obiectul discursului pe care îl va produce alegând o serie de referenți – entități de felul persoanelor, lucrurilor, evenimentelor – între care va stabili legături diverse, în cadrul fiecărui enunț. Dar vorbitorul face mai mult decât să manipuleze reprezentări complexe: de regulă, își exprimă și atitudinea personală față de universul referențial evocat. Enunțurile sale sunt *judecăți*, cu care interlocutorul sau interlocutorii pot fi, sau nu, de acord. Astfel de enunțuri care arată cum se poziționează vorbitorul față de conținuturile propoziționale sau reprezentările complexe vehiculate sunt considerate ca fiind enunțuri modalizate. Un conținut propozițional asumat de locutor, care se declară astfel public garantul validității relației de predicție asertate, va fi interpretat ca un enunț modalizat, plasat sub semnul certitudinii:

Di Pantazopol a colaborat cu Carafoli [...] de la începutul anilor 1950 [...] (Știință & Tehnică, 48/iulie–august 2015, 90).

În prezența unor operatori ai impreciziei, forța cu care locutorul validează un anumit conținut propozițional poate scădea, fără ca certitudinea să se transforme în incertitudine:

[...] educația formală [...] contribuie cam cu 10 procente (Dilema veche, 586/7–13 mai 2015, 4).

Pentru ca o asemenea transformare a valorii modale a enunțului să aibă loc cu adevărat este nevoie ca acesta să fie marcat de prezența unor modalizatori specializați, cu care operatorii impreciziei se armonizează semantic și pragmatic foarte bine:

Mâine plecăm pentru două zile în alt oraș; de fapt, cică e cam sat (apud Mîrzea Vasile 2012:145).

În ultimele două exemple, operatorul *cam* nuanțează printr-un grad de imprecizie evaluarea cantitativă, respectiv calitativă prezentă în fiecare predicție. În cele ce urmează, vom încerca să precizăm în ce măsură și de ce manieră contribuie el la calculul valorii modale globale a enunțurilor în care apare. Cadrul teoretic și metodologic în care se înscrie analiza este esențialmente cel propus de Gosselin în lucrarea sa *Les modalités en français. La validation des représentations* (2010).

1. Valoarea modală a enunțului

Pentru ca o suită constituită dintr-un grup nominal subiect și un grup verbal sau un grup predicativ mai mult sau mai puțin complex să formeze un enunț care exprimă o *judecată*, ea trebuie asumată de cineva; altfel spus, conținutul propozițional vehiculat trebuie validat de o instanță de validare (I). Această instanță poate fi: locutorul sau unul dintre ceilalți participanți la actul de comunicare, opinia generală, universul referențial, adică realitatea însăși (Gosselin 2010: 61); cele trei tipuri de „agenți verificali” ai validității enunțului sugerează o deplasare progresivă dinspre polul subiectivității spre polul obiectivității. Informația care stă la baza predicției poate avea diverse grade de fiabilitate.

Dacă locutorul, instanță de validare subiectivă, asumă un anumit conținut propozițional ajustând enunțul produs la realitatea descrisă¹, el poate face validarea cu forță (F) maximă, angajându-se² pe deplin ca garant al veridicității celor enunțate, sau poate face aserțiunea păstrând neutralitatea, adică fără a declara un angajament personal în respectiva operație. Locutorul poate de asemenea refuza să se angajeze ca garant al validității reprezentării, adică

¹ Pentru direcția de ajustare, Gosselin (2010: 58 și urm.) folosește simbolul D.

² Gradul de angajare al locutorului (E) este, alături de relațiile temporale (T) și de relația modalității cu contextul discursiv (R), un parametru funcțional enunțiativ al modalității (Gosselin 2010: 60).

poate respinge conținutul propozițional vehiculat în comunicare. Mijloacele lingvistice (M) prin care se exprimă diversele valori modale sunt numeroase și foarte variate, implicând atât planul lexical, cât și planul gramatical (morfologic și sintactic).

Exemplul deja citat:

*Mâine plecăm pentru două zile în alt oraș; de fapt, **cică** e **cam** sat.*

are drept instanță de validare (I) persoana vorbitorului. Enunțul din prima lui parte este validat cu o forță (F) mai redusă întrucât, conform relațiilor temporale exprimate, asumarea de către locutor se efectuează într-un moment To, dar reprezentarea urmează să fie cu adevărat validată într-un moment ulterior – *mâine* –, când evenimentul deplasării poate deveni realitate. În ceea ce privește enunțul din a doua jumătate a exemplului, se poate spune că locutorul nu asumă deloc reprezentarea vehiculată de acesta. Forța validării este diminuată într-o primă etapă de imposibilitatea în care se află instanța de validare (I) de a decide dacă localitatea spre care va porni are proprietatea de ‘a fi oraș’ sau proprietatea de ‘a fi sat’, mai probabilă fiind atribuirea celei de a doua identități; într-o a doua etapă, grație „evidențialului citațional” *cică* – „semnal discursiv” sau „particulă cu funcție pragmatică” (Zafiu 2002 b: 130) –, se vede clar că locutorul refuză să asume, să ia asupra-și ceea ce alții i-au comunicat drept probabil. De reținut că, în situația dată, lexemele *oraș* și *sat* au ele însele valori modale asociate alethice și apreciative sau axiologice, primul conotând [pozitiv], celălalt conotând [negativ].

Se întâmplă destul de des ca operatorul impreciziei *cam* să nu fie întrebuințat pentru a nuanța, în sensul vagului, al aproximației, o evaluare cantitativă ori calitativă, ci pentru a marca o anumită strategie discursivă a locutorului, un anumit comportament social. Într-un exemplu de felul următorului:

*Era o zi mohorâtă de noiembrie și ne plimbam prin curtea Teleradio Moldova [...]. O incintă **cam** în ruine, cu clădiri jerpelite, printre care erau parcate câteva relicve auto (Dilema veche, 565/11–17decembrie 2014, 6).*

segmentul *o incintă cam în ruine* poate fi înlocuit cu sintagma *o incintă în ruine*, care descrie mai exact, direct și „fără menajamente”, o realitate referențială ce se înscrie pe axa *eu – aici – acum*, realitate percepută de jurnalist în momentul vizitei. Construcția propusă creează o distanță netă între realitatea nedescrisă și reprezentarea pe care ne-o oferă vorbitorul-autor, un decalaj în interpretarea realului, foarte potrivit pentru modelul discursiv ales de acesta, în acord cu exigențele tipului de producție verbală ilustrat, cu anumite conveniențe sau norme sociale. O astfel de distanță e menită să atenueze brutalitatea unei adevărate agresivități verbale față de destinatarul direct și imediat al mesajului ori față de eventualii lui destinatari indirecti. Versiunea „bemolizată” (Haillet, 2004: 11–13) sau atenuată a construcției *o incintă în ruine – o incintă cam în ruine* – este și ea expresia lingvistică a unei modalități.

Un enunț poate fi purtătorul unei singure valori modale însă, de regulă, este expresia unui cumul de valori modale, distribuite asupra unor constituenți

cu poziții variate în ierarhia sintactică a respectivei structuri. Fiecare dintre parametrii constitutivi ai modalității poate primi valori variind între 1 și 0, între un maxim și un minim, indici pe baza cărora se ajunge, prin calcul, la o valoare globală, proprie parametrului respectiv; de aici se pot trage concluzii cu privire la categoriile de modalități și la membrul unei categorii sau alteia care afectează cu preponderență un enunț dat. Incidența reală a modalităților nu se supune linearității fluxului vorbirii; formând o adevărată ierarhie, comparabilă cu cea sintactică de la nivelul frazei, ele contribuie în mod diferit la stabilirea a ceea ce numim coloritul modal global al enunțului. În discurs, mulți operatori modali au și funcții pragmatice distincte.

O asemenea diversitate de întrebări ca acelea ale lui *cam* mai poate fi oare pusă în legătură cu semnificatul în limbă pe care dicționarele îl atribuie lexemului?

2. *Cam*, unitate a sistemului limbii române și unitate de discurs

Făcând parte din grupul destul de numeros al „semiadverbelor” (Ciompec 1985: 34 și urm.; Guțu Romalo (coord.) 2005; Pană Dindelegan, Dragomirescu, Nedelcu 2010; Nedelcu 2012), *cam* – cu o variantă mai veche *can* – este inclus azi în ansamblul „cliticelor adverbiale” (DSL 1997: 105) ori al așa-numitelor „forme slabe” clitice – sau non-clitice (Mîrzea Vasile 2012: 133–146)? –, în virtutea diverselor tipuri de „deficiență” – fono-morfologică, sintactică, semantică – ce le caracterizează. Ca „semiadverb”, *cam* are valențe combinatorii mai numeroase și mai variate decât adverbele propriu-zise, dar face parte din grupul restrâns al unităților care, în context verbal, sunt antepuse verbului ori înscrise între auxiliar și participiul trecut, la timpurile compuse. S-a remarcat de asemenea că forma *cam* apare de regulă în enunțuri asertive afirmative, fiind mult mai puțin disponibilă pentru combinarea cu verbe la forma negativă, unde este înlocuită prin *nu prea*.

2.1. *Cam* apare în context verbal, adjectival, adverbial (Adv sau GPrep), chiar în contextul unui substantiv (Dt + N) ori al unui substitut al acestuia:

A cam suferit / să cam ceară / va cam fi înțeles / ar cam fi cântat / ar cam fi crezând (Mîrzea Vasile 2012: 139).

Apoi, se cam încheia toată distrația (*Dilema veche*, 578/12–18 martie 2015, 20).

[...] *ultima chestie ar fi cam riscantă* (*Cațavencii*, 18/6-12 mai 2015, 6).

[...] *ca director de gazetă era cam varză* (*Cațavencii*, 18/6–12 mai, 5).

Cam *aici ne-a adus Facebook* (*Dilema veche*, 578/12–18 martie 2015, 20).

[...] *îi datorăm cam același tip de reacții psihologice* [...] (*România literară*, 18/1 mai 2015, 14).

[...] *pantofii de mireasă* [...] (*de fapt sunt cam sandale*) [...] (Mîrzea Vasile 2012: 145).

A recunoscut cam tot.

Dacă „semiadverbul” este, de regulă, modificator (sau adjunct) al unor constituenți ai enunțului, când se află în poziție inițială, poate fi incident și la întregul enunț:

Cam arzi gazul! Nu mai sta degeaba!

Deși pentru unii cercetători (v., de pildă, Reinheimer Rîpeanu 2004) distincția între utilizarea clitică – în context verbal – a adverbelor de tipul *cam*, *și*, *tot*, *mai* și cea non clitică a unităților lexicale din această clasă este foarte clară, sintactic și pragmatic vorbind (v. Mîrzea Vasile 2012: 138), **cam** pare totuși a se comporta puțin altfel decât restul lexemelor enumerate. Este adevărat că, de regulă, în limba română standard acest cuvânt nu are autonomie în enunț, nu îndeplinește singur nicio funcție sintactică în frază, este un adjunct, de obicei neaccentuat, al grupului împreună cu care asigură o funcție gramaticală (element predicativ în contextul unui verb copulativ; complement circumstanțial, COD), dar:

a) se poate uneori constitui singur în răspuns afirmativ la o întrebare, mai ales în registrul familiar al limbii:

Te mai doare capul? – Cam (Mîrzea Vasile 2012: 135).

Orientat spre valoarea ‘cantitate mică’, acest operator al impreciziei admite parafraze de tipul: *puțin / oarecum / vag* sau poate, cu o deplasare spre ideea de continuitate, de durată prelungită a stării evocate, de tipul: *tot mă (mai) doare / mă (mai) doare încă*.

b) poate modifica centre de grup coordonate:

A cam mâncat și băut aseară, iar acum îl supără ficatul (cam: cantitate mare).

c) nu poate fi coordonat cu altă unitate din grupul restrâns de „semiadverbe” ce pot ocupa pozițiile fixe menționate mai sus (**cam și tot / mai bea*), „cu excepția unei reformulări metadiscursive” (Mîrzea Vasile 2012: 134). În schimb, poate intra ca modificator de nivel superior într-un grup adverbial ai cărui constituenți se subordonează ierarhic unii altora:

[Cam [tot [pe atunci]]] s-a observat că și robinetele făcuseră piatră (Dilema Veche, 578/12–18 martie 2015, 8).

Alte astfel de structuri ierarhizate¹ pot apărea în registrul colocvial:

*Cam mai și bea / Mai și cam bea / (?) Mai cam și bea, dar nu: *Și cam mai bea.*

d) nu are grade de comparație, dar grupul pe care îl introduce poate fi modificat prin cantitative precum *puțin / un pic*: *puțin / un pic cam (prea) sărat*.

2.2. Din punct de vedere semantic, deși *cam* este considerat ca având un sens general sau vag, abstract, greu de descris în limbă, credem că se poate

¹ „[...] poate exista un cumul de semiadverbe, favorizat de existența unui anumit context (de exemplu: cel negativ, cel emfatic – în care vorbitorul adaugă informație subiectivă informației enunțului)” (Mîrzea Vasile 2012: 134).

aduce o precizare : legat cumva, etimologic, de lat. *quam* ‘cât, în ce măsură, în atare măsură’, lexemul românesc se înscrie în zona exprimării imprecise, aproximative, a unei evaluări cantitative: **cam** 50 de persoane, **cam** o oră / o lună, **cam** 3 km.

Cum îți poți aduce aminte mai bine de o călătorie? Mai ales dacă aceasta a fost cam [= aproape] acum două decenii [...]? (Dilema veche, 585/30 aprilie–6 mai 2015, 19).

Cam poate avea drept sinonime, pe de o parte, pe *aproape*, *aproximativ*, *circa*, *în jur de*, pe de altă parte, pe *oarecum*, *întrucâtva*. Alegerea unui sinonim dintr-o serie ori din cealaltă depinde într-o largă măsură de semantismul centrului grupului sintactic al cărui modificator este.

Cam apare adesea alături de cuvinte *scalare*¹. Sunt *scalare* verbele (*a plânge*, *a râde*, *a protesta*...), determinanții (*puțini*, *mulți*), adjectivele (*subțire*, *vioi*, *isteț*...), expresiile adverbiale gradabile (*puțin*, *aproape*, *mult*...), chiar substantivele (*călău*, *slugă*, *tiran*...). Combinațiile de genul celor despre care am vorbit sunt în genere orientate spre polul cantității mici sau al calității nedeterminate – viziunea globală fiind, în acest ultim caz, mai curând negativă. Semantismul lexemelor *scalare* folosite de locutor, intenția de comunicare a vorbitorului, figurile retorice la care acesta face apel, credințele asociate în mentalul colectiv unui context istoric, politic, religios... care ar putea fi convocat pentru lămuriri suplimentare și explicații pot schimba însă orientările amintite:

Mai e până atunci – răspunde, cam placid, morocănosul Grumpy (Dilema veche, 586/7–13 mai 2015, 3).

[...] *bmw-ul meu aparent fabricat la Mioveni (judecând după numărul de bube... e cam Dacie)* (apud Mîrzea Vasile 2012: 145),

dar:

Îți cam plac fetele, mi se pare!

2.3. Desigur, prezența în enunț a unor astfel de construcții ce lasă să transpară o orientare de regulă negativă rezultând din combinații de constituenți de felul celor discutate este adesea hotărâtoare pentru orientarea argumentativă a ansamblului din care face parte respectivul enunț:

[...] *primise ore în trei școli din sectorul agricol: Academia din Mihăilești, Colegiul din Tufa și încă una cam tot așa* (Dilema veche, 563/27 noiembrie–3 decembrie 2014, 4).

3. *Cam*, operator al impreciziei și valoarea modală a enunțului

Într-un fragment de discurs cu evidente pretenții de obiectivitate, justificate, cel puțin în prima sa jumătate, de ideea că un conținut cu caracter științific se exprimă printr-un flux de construcții verbale neutre, dictate doar de realitățile

¹ Pentru definiția conceptului de *scalaritate*, v. Hadermann, Pierrard, Van Raemdonck 2007: 8–9.

observate, constatate, Vintilă Mihăilescu face aserțiuni clar marcate de certitudine, în primul paragraf al articolului său „Vise de Anul Nou...” din hebdomadarul *Dilema veche*:

Site-ul rusesc City reporter și-a pierdut 66% dintre cititori în ziua în care a hotărât să publice exclusiv informații pozitive. Anunțul acesta a făcut ocolul site-urilor românești înainte de sărbători (Dilema veche, 569/8–14 ianuarie 2015, 3).

În fraza imediat următoare se observă însă prezența unor elemente oarecum specializate ale limbajului vag și, în vecinătatea acestora, își găsește normal locul și operatorul impreciziei *cam*:

*S-a încercat și la noi ceva similar, și **cam** cu același efect (id., ibid.).*

Dacă doar *s-a încercat* – verbul de tensiune denotând un efort orientat spre atingerea unei limite finale, care nu este totuși atinsă –, dacă *s-a încercat ceva*, nu se precizează *ce* anume, iar acel *ceva* este doar *similar* acțiunii-termen de comparație, este de așteptat ca efectul încercării să fie doar *aproximativ același*, nu riguros identic cu cel înregistrat statistic, procentual în primul caz. Prezența lui *cam* este firească, nu șochează...

În acest ultim exemplu discutat, atât *cam*, cât și elementele lexicale cu care a fost pus în relație se înscriu în aceeași zonă conceptuală a *impreciziei*, a *vagului* (v. Zafiu, 2002 a). Oare operatorul *cam* își găsește un loc tot atât de normal și în prezența altor modalizatori, corelați cu alte categorii de modalități?

*Am auzit de un studiu din care ar fi reieșit că din tot acest amalgam, educația formală, cea obținută cu ajutorul instituțiilor specializate, creșă, grădiniță, școală ș. cl., contribuie **cam** cu 10 procente. O veste alarmantă pentru un educator de profesie (Dilema veche, 586/7–13 mai 2015, 4).*

Exemplul începe cu o expresie care indică „tipul de sursă din care a obținut locutorul informația” transmisă spre destinatarul ultim (Zafiu, 2002 b: 127): verbul *a auzi*, pe care îl vom asimila lui *a afla*, unul dintre verbele ce prezintă sursa informației „din punctul de vedere al celui care o preia, printr-un proces activ” (Zafiu, 2002 b: 129) și-l vom trata drept un *evidențial citațional*, o marcă a relatării. Dacă vorbitorul declară că știe „din auzite” cele pe care le spune, este normal să folosească, în continuare, un condițional – aici, condiționalul perfect – ca „mijloc morfologic [...], gramaticalizat, [...] pentru a indica drept sursă a informației relatarea și pentru a marca o distanță prudentă față de conținutul enunțului.” (Zafiu, 2002 b: 131). Epistemic vorbind, aceeași atitudine prudentă față de informația reluată spre a o transmite mai departe către publicul cititor îl face pe vorbitor să reproducă sub semnul aproximării indicația cifrică, poziția mărimii discutate pe scara valorilor calculate în perspectivă statistică. *Cam* se înscrie perfect în enunț și dă foarte corect seama de incertitudinea, de ezitățile pe care i le provoacă locutorului cunoștințele sale imprecise.

Un proces inferențial, sugerat de apariția condiționalului prezent – evidențial inferențial – în exemplul următor, în cazul de față formularea unei ipoteze explică apelul la operatorul impreciziei *cam*:

Drept e, însă, că ar cam dispărea jumătate din plăcerile cumulate ale lumii, odată cu dispariția mâncării și a tuturor gesturilor, a pregătirilor și a ritualurilor care o înconjoară (Dilema veche, 560/6–12 noiembrie 2014, 13).

Coloritul modal <POSIBIL>, prezența nedefinitului *orice*, poate și a altor mărci de rang diferit ale modalității favorizează apariția lui *cam*, expresie a aproximării, în exemplul de mai jos:

Acum [...] astronauții pot mânca în condiții destul de bune cam orice le dorește inima, exact ca pe pământ (Dilema veche, 560/6–12 noiembrie 2014, 13).

Întrebuințat alături de adjective – predicate vagi observaționale sau subiective (Lupu 2003) – ce exprimă proprietăți gradabile, *cam* subliniază caracterul scalar al lexemelor, indicând adesea orientarea spre „partea inferioară a scării”, adică spre cantitatea mică sau spre gradul modest al calității:

[...] ultima chestie ar fi cam riscantă [...] (Cațavencii, 18/6–12 mai 2015, 6).

Uneori, anumite elemente coocurente sau doar implicite în cadrul contextului lingvistic ori situațional dat îl orientează pe receptorul mesajului spre o altă interpretare a construcției – aceea de ‘grad înalt’ sau de exces:

Știm, veți zice, că-s cam [= prea] scumpe, dar probabil au ei pe cineva care, fix pe 15 decembrie, va avea reduceri serioase (Cațavencii, 47/26 noiembrie–2 decembrie 2014, 4).

Dacă acest enunț conține diverși modalizatori epistemici, care pot fi tratați și ca mărci evidențiale sau ca operatori discursivi, enunțul următor este o aserțiune afirmativă care nu conține niciun modalizator specializat, dar include un demonstrativ ce primește fără îndoială în interpretarea multor destinatari ai mesajului un colorit axiologic defavorabil, competența lor pragmatică fiind neîndoielnic implicată:

Oamenii au uitat cam repede vremurile acelea (Dilema veche, 585/30 aprilie–6 mai 2015, IV).

Se spune ‘mai puțin’ – *cam repede*, în loc de *repede* – pentru ca interlocutorii să înțeleagă, de fapt, ‘foarte / prea repede’; și să perceapă totodată reproșul adresat de locutorul-autor al articolului. Forța ilocutorie a unui enunț ce conține o astfel de litotă este mai mare decât a unuia în care ar fi apărut *foarte / prea repede*.

Când situația de comunicare o cere, același *cam* operator al impreciziei poate funcționa ca un atenuator al caracterului asertiv al enunțului:

Chiar dacă dup-ai-a mi se spune: „Da, ce să zic, poveștile tale sunt cam dezlănate... plot-ul, narațiunea ta cam șchioapătă” (Dilema veche, 585/30 aprilie–6 mai 2015, 14).

Disponibilitatea „cliticului adverbial” pentru modificarea unor constituenți înscrisi în enunțuri care includ modalizatori – mai ales epistemici – sau mărci evidențiale de diverse categorii este vizibilă și în situațiile în care imprecizia afectează operația de evaluare calitativă a unei entități în vederea identificării clasei de indivizi căreia îi aparține. Reluăm aici un exemplu deja citat în contribuția noastră:

[...] *bmw-ul meu aparent fabricat la Mioveni (judecând după numărul de bube... e cam Dacie)* (apud Mîrzea Vasile, 2012: 145).

Scara identităților posibile pentru un autoturism include, pe una din pozițiile superioare, *bmw-ul* și, pe una din pozițiile inferioare, *Dacia*. Identificarea inițială prin poziția superioară – *bmw-ul* – se dovedește a fi falsă. *Judecând după*, evidențial inferențial, ne arată că vorbitorul este împins de propriul raționament, de propriile deducții, să identifice autoturismul prin poziția inferioară ocupată pe scara valorică (a prestigiului) de *Dacia*. Totuși nu poate fi vorba decât de o supoziție, de o ipoteză, așa că este nevoie de intervenția operatorului impreciziei *cam*: *cam Dacia*. Toate acestea îl ajută pe interlocutor/destinatar să înțeleagă prima parte a enunțului, marcată de modalizatorul sau de evidențialul *aparent*.

Prin ultimul exemplu pe care îl vom cita dorim să atragem atenția asupra varietății mijloacelor de exprimare folosite de locutor, dar și asupra implicitei la care recurge el, bazându-se pe competența pragmatică a receptorului, pentru a asigura coloritul modal – la care contribuie în felul lui și *cam* – al unui întreg paragraf, colorit modal ce joacă un rol important în organizarea relațiilor discursive în jurul cărora se construiește textul, consolidând întreaga arhitectură argumentativă:

[...] *se uită cu drag mama florilor la un trandafir și îl mângâie din priviri pe creștet.*

– *L-am luat de la târg, dar era cam amărât, eu am zis că e pe moarte. Florăreasa mi l-a dat pe gratis și a zis că, dacă nu se prinde, nu-i datorez nimic. Acum trebuie să mă duc să-i duc banii, a avut dreptate, a înflorit...* (*Dilema veche*, 586/7–13 mai 2015, 3)

4. Concluzii

Importantă expresie a vagului, a aproximării, *cam* funcționează în discurs ca operator al impreciziei, ca instrument la care vorbitorul face apel pentru a crea un efect de nedeterminare în mesajul său. Imprecizia care-i colorează uneori enunțurile se poate datora caracterului lacunar al informației deținute de el sau intenției sale de a nu da decât informații aproximative interlocutorului, încalcând anumite maxime ale conversației. În anumite situații, se poate și ca vorbitorul să dorească să nu blocheze comunicarea printr-o subliniere prea apăsătoare a caracterului asertiv al enunțurilor sale; *cam* este utilizat atunci pentru obținerea unei versiuni atenuate sau „bemolizate” a mesajului.

Efectele discursive ale cumulului de elemente vagi sunt destul de variate. Prezența lor influențează interpretarea globală a enunțurilor sau a secvențelor de enunțuri, însă și interpretarea respectivelor mijloace de exprimare este influențată, la rândul ei, de elementele coocurente din enunț.

Cam apare cel mai adesea în enunțuri ce conțin unu sau mai multe alte elemente modalizatoare ori evidențiale; între toate aceste elemente se creează interdependențe semantice și pragmatice de necontestat.

În interdependență cu alți modalizatori, *cam* poate influența într-o anumită măsură chiar organizarea relațiilor discursive în cadrul unui text, precum și arhitectura lui argumentativă.

SURSE

C: *Cașavencii*, 47/26 noiembrie–2 decembrie 2014; nr. 18 (198)/6–12 mai 2015.

DV: *Dilema veche*, nr. 560/6–12 noiembrie 2014; 563/27 noiembrie–3 decembrie 2014; 565/11–17 decembrie 2014; 569/8–14 ianuarie 2015; 578/12–18 martie 2015; 585/30 aprilie–6 mai 2015; 586/7–13 mai 2015.

RL: *România literară*, nr. 18/1 mai 2015.

Ș & T: *Știință & Tehnică*, nr. 48/iulie-august 2015.

BIBLIOGRAFIE

Ciompec, Georgeta, 1985, *Morfosintaxa adverbului românesc – Sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Gosselin, Laurent, 2010, *Les modalités en français. La validation des représentations*, Amsterdam – New York, NY, Rodopi.

Guțu Romalo, Valeria (coord.), 2005, *Gramatica limbii române. I. Cuvântul*, București, Editura Academiei Române.

Hadermann, Pascale, Michel Pierrard, Dan Van Raemdonck, 2007, «La scalarité: autant de moyens d'expression, autant d'effets de sens», *Travaux de linguistique*, 1, 54, p. 7–15.

Haillet, Pierre Patrick, 2004, «Nature et fonction des représentations discursives: le cas de la *stratégie de la version bémolisée*», *Langue Française*, 142, p.7–16.

Lupu, Mihaela, 2003, «Concepts vagues et catégorisation», *Cahiers de Linguistique Française*, 25, p. 291–304.

Mîrzea Vasile, Carmen, 2012 : *Eterogenitatea adverbului românesc: tipologie și descriere*, București, Editura Universității din București.

Nedelcu, Isabela, 2012, *101 greșeli gramaticale*, București, Humanitas.

Pană Dindelegan, Gabriela, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, 2010, *Morfosintaxa limbii române*, București, Editura Universității din București.

- Reinheimer Rîpeanu, Sanda, 2004, «Intensification et atténuation en roumain: les adverbes *cam, mai, prea, și, tot*», în Araújo Carreira, Maria Helena (éd.), *Plus ou moins?! L'atténuation et l'intensification dans les langues romanes, Travaux et Documents*, 24, p. 225–246.
- Zafiu, Rodica, 2002 a: „Strategii ale impreciziei: expresii ale vagului și ale aproximării în limba română și utilizarea lor discursivă”, în *Actele Colocviului Catedrei de Limba Română. 22–23 noiembrie 2001. Perspective actuale în studiul limbii române*, București, Editura Universității din București, p. 363–376.
- Zafiu, Rodica, 2002 b : „<Evidențialitatea> în limba română actuală”, în Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, p. 127–144.

DICȚIONARE

- DELR: Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O., 2001.
- DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1998.
- DSL: *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997.

Alexandra CUNIȚĂ
Universitatea din București

UTILIZĂRI RECENTE ALE TERMENULUI DE RUDENIE MAMĂ ÎN ROMÂNA VORBITĂ – GRAMMATICALIZARE SAU PRAGMATICALIZARE?

RECENT USES OF THE KINSHIP TERM *MOTHER* IN SPOKEN ROMANIAN –
GRAMMATICALIZATION OR PRAGMATICALIZATION?

(Abstract)

The present study investigates the recent uses of the Romanian kinship term *mamă* (*mother*), taking into consideration the modern theories of *grammaticalization* and *pragmaticalization*. We identified 91 occurrences of this kinship term in spoken Romanian of the internauts, such as comments or posts on forums, personal blogs or sites. We wrote down its specificity, and we focused on discussing the connotations of three Romanian structures in the largest context of the *bleaching* phenomenon: *mamă*, *mamă (ce)!*, *(v)ai, de mamă, mamă!, de mamă, mamă!*

Keywords: grammaticalization, pragmaticalization, semantic maps, kinship terms.

1. Introducere

Lucrarea își propune să investigheze uzul actual al termenului de rudenie *mamă* din perspectiva teoriilor *grammaticalizării* („transformarea elementelor lexicale în categorii funcționale”) și *pragmaticalizării* („constituirea mărcilor pragmatice”) (Zafiu 2008: 187), în contextul mai larg al abordărilor și interpretărilor din ultimele două decenii (Traugott 1995; Brinton 1996; Klausenburger 2000; Wischer, Diewald 2002; Bisang, Himmelmann, Wjemer 2004; Hopper, Traugott 2008; Stathi, Gehweiler, König 2010; Hancil, König, 2014).

Stadiul actual al cercetării este reprezentat de articolul Margaretei Manu Magda (2009: 230–237), *Un alocutiv pragmaticalizat în limba română: „Mamă!”*. Analizând unele contexte de limbă vorbită, autoarea investighează comportamentul exclamației nominale „Mamă!” și ia în discuție *funcțiile comunicative* (dramatizarea, focalizarea, gradarea) ale acesteia (Manu Magda 2009: 233–234, 236). Totodată, evidențiază: 1) unele fenomene de

*spargere a vechilor tipare de comunicare și de instaurare a unor noi convenții comunicative, 2) schimbarea de registru în utilizarea indicilor alocutivi și 3) tendința de pragmaticizare a structurilor analizate, devenind mărci comunicative (de intensificare, focalizare, gradare) (Manu Magda 2009: 235–236). Pe lângă acestea, autoareapuntează în *Concluzii* unele (posibile) recomandări privind cercetările viitoare asupra pragmaticizării sau gramaticalizării termenului de rudenie *mamă*, considerând că este necesară „(...) stabilirea/revizuirea unor elemente în ansamblul sistemului lingvistic românesc actual (*identificarea direcției de reorganizare a sistemului*)” (Manu Magda 2009: 236). În acest sens, pornind de la ultima considerație a Margaretei Manu Magda, ne propunem: 1) să discutăm comportamentul actual termenului de rudenie *mamă* ținând cont atât de particularitățile de uz din limba română ale acestuia, condiționate socio-cultural, cât și de unele trăsături tipologice ale limbii române în context romanic, 2) să evidențiem conotațiile acestui nume de rudenie utilizând metoda *hărților semantice* (Heiko, Van der Auwera 2011) și, totodată, 3) să ilustrăm unele funcții stilistice în contextele identificate. De asemenea, ne punem problema dacă în contextele de care ne ocupăm nu avem de-a face cu elipsa unei propoziții consecutive: [*încât îmi / de-mi/ că-mi vine să zic/ rostesc/ exclam*] *de mamă, mamă!* În acest scop, materialul care face obiectul analizei noastre este reprezentat de unele contexte de limbă vorbită preluate de pe Internet comentarii de pe diverse forum-uri, postări de pe blog-uri personale sau site-uri¹ de știri. Am identificat 91 de ocurențe ale termenului de rudenie *mamă*, acesta fiind folosit de utilizatorii de Internet în sintagme invariabile, precum *mamă, mamă (ce)!* (18 contexte), *(v)ai, de mamă, mamă!* (1 context: *Ai de mama² mama!!! Iar o sa-mi uimesc musafirii cu minunatiile tale* (adihadean.ro/), *de mamă, mamă!* (72 de contexte).*

2. Specificul termenului de rudenie *mamă* în limba română

Înainte de a opera analiza propriu-zisă a contextelor de limbă vorbită pe care le avem în vedere, vom menționa câteva particularități ale uzului acestui nume de rudenie în limba română de care vom ține seamă, pe de o parte, în comentarea structurilor identificate pe Internet și, pe de altă parte, în demersul de elaborare a unei hărți semantice a termenului de rudenie *mamă*, reluând unele aspecte discutate în două cercetări anterioare (Focșineanu 2015a, Focșineanu 2015b). Făcând parte din fondul lexical moștenit din limba latină (< lat. ‘mamma’; DLR, s.v. ‘mamă’), termenul de rudenie *mamă* este întrebuițat în limba română pentru a desemna o /relație de rudenie/ + /naturală/ + /directă/ + /ascendentă/. Așa cum am arătat și într-un articol mai vechi, termenul *mamă* este folosit pentru a desemna: (1) propria mamă (*Școlarul Ionescu: – Mie mi-a*

¹ Accesate în perioada octombrie – decembrie 2014.

² Am transcris contextele așa cum apar pe Internet (fără diacritice, cu emoticoane etc.) din dorința de autenticitate.

făcu *mama* haine nouă, dom'le – MSA: 10) sau (2) pe cea a unui alt copil, cei doi fiind în relație de prietenie, colegialitate sau rudenie (Ionescu: – Nu, dom'le, că spală la *mama* lui Popescu – MSA: 11). De asemenea, termenul *mamă* este folosit de către adulți în desemnare în discuția cu copiii sau cu alți adulți, mama fiind invocată în calitatea sa de *reprezentant legal* sau *tutore* al copilului (*Profesorul (demn): [...] Spune-ne, s-audă și ilustra matroană, onorata ta mamă: nu-i așa că pământul se-nvârke în jurul soarelui trei ani căke 365 ghe zile și mai apoi în al patrilea în 366 ghe zile?*; MSA: 19). Pe lângă adresarea directă a copilului către mamă, existentă în fiecare limbă, limba română distinge și *adresarea inversă* – către copil, numită de Lorenzo Renzi (1968: 68–69) *adresare inversă metaforică* și tratată în literatura de specialitate drept particularitate tipologică a limbii române în context romanic.

Principala conotație a termenului de rudenie *mamă*, anume ‘origine’, ‘sursă’, ‘matrice’, este ilustrată în planul expresiei lingvistice de o serie relativ numeroasă de frazeologisme, organizate pe diferite tipare din punct de vedere formal: *mamă* + substantiv în genitiv (*mama succesului* ‘activitatea’, *mama înțelepciunii* ‘prevederea’, *mama-pădurii* ‘boală a copiilor mici, caracterizată prin insomnie și plânsete; (regional) caloian; (popular) numele unor plante medicinale’, *mama-codrului* ‘numele unui descântec pentru copiii mici care plâng’, *mama-pădurii* ‘numele mai multor plante erbacee, folosite ca plante medicinale’, *mama-săcării* ‘secară cornută’, *mama-cucului* ‘codobatură’, *mama albinelor* ‘matcă’ (DLR, s.v. *mamă*), *mama născocirilor* ‘nevoia’, *mama săracilor* ‘munca’ (Zanne 1895–1901, VII: 315)), *mamă* + substantive în nominativ (sau ale părți de vorbire) (*mama-ho* ‘ființă imaginară cu care sunt amenințați copiii; gogoriță, caua’, *mama-mușă* ‘vrăjitoare’, *mama-ghici* (sau *giciu*) ‘rădăcina papurei’, *mamă-mașteră* ‘trei-frați-pătați’, *mama-ploaie* ‘pătlagină’ (DLR, s.v. *mamă*), substantiv în nominativ + *mamă* (*limba mamă* ‘limba din care au evoluat alte limbi’, ‘limbă maternă’, *soluție mamă* ‘soluție lichidă rămasă în urma solidificării unui aliaj; soluție matcă’, *șurub mamă* ‘șurub care transformă mișcarea de rotație în mișcare de translație, sau invers’ (DLR, s.v. *mamă*). Dat fiind caracterul de mare intimitate, ba chiar de dependență, al relației mamă–copil, sensul primar de ‘origine’ cunoaște, printr-o extindere semantică, și sensurile secundare de ‘protecție’, de ‘guvernare’ sau de ‘îngrijire’. Așadar, tiparul *X ca o mamă pentru Y* sugerează ocrotirea și grija maternă, în vreme ce expresiile comparative *bun ca sânul mamei* ‘foarte bun’, *a trăi ca în sânul mamei* ‘a duce un trai fericit’ (Scurtu 1966: 32) au rolul de a descrie calitatea superioară a unui obiect. Alături de acestea, termenul de rudenie *mamă* este formant al unor expresii cu sens superlativ, cum ar fi *de (ca de) mama focului* ‘grozav, strașnic, extraordinar’; *la mama dracului/ săcreți* ‘foarte departe’; *a cere cât pe mă-sa* ‘a cere mult, exagerat; *cum m-a (te-a, l-a) făcut mama* ‘după «gol», «naiv», «cinstit», «curat» etc. indică superlativul acestora’; *de când mama m-a* (sau *te-a, l-a* etc.) *făcut* ‘de când sunt (sau ești, este etc. pe lume); de totdeauna; (în construcții negative) niciodată (până

acum’); *de (sau pe) când era mama fată (mare)* ‘de foarte multă vreme, de când era bunica fată’; *mamă de bătaie* ‘bătaie puternică’ (DLR, s.v. *mamă*).

3. Uzul actual al termenului de rudenie *mamă*

În investigația noastră am remarcat că în unele contexte de limbă vorbită preluate de pe Internet: 1) numele de rudenie *mamă* se decolorează semantic (engl. ‘bleaching’, ‘fading’, ‘weakening’, ‘desemanticization’; Brinton 1996: 54), 2) nu mai este folosit în desemnare și nici ca termen de adresare, 3) atât sensurile de bază de ‘origine’, ‘sursă’, ‘matrice’, cât și cele obținute prin extindere semantică, anume ‘protecție’, ‘guvernare’, ‘îngrijire’ sunt anulate, 4) vorbitorii contemporani folosesc acest termen de rudenie fie în exclamații pentru a exprima unele reacții de uimire sau de încântare (în 19 situații), fie în expresii superlative pentru a descrie obiecte sau acțiuni, a caracteriza persoane etc. (în 76 de situații). În plan semantic se remarcă *abstractizarea* termenului de rudenie *mamă*. Mai mult decât atât, structurile identificate sunt *invariabile*, indiferent de vecinătățile acestora. Selectarea sa din inventarul lexicului de rudenie și actualizarea sub forma acestor structuri se explică la nivel extralingvistic prin faptul că „cea dintâi relație de rudenie întrevăzută și conceptualizată de om a fost deci aceea dintre *mamă* și *copii*” (Constantinescu 2000: 56). Am remarcat că utilizatorii de Internet folosesc frecvent tiparul *mamă, mamă (ce)!* în diferite exclamații cu valoarea interjecțională pentru a exprima mirarea, încântarea sau bucuria, în vreme de tiparul (*v*)*ai de mamă, mamă!* este foarte rar folosit (exemplele 1–19 din *Anexe*). Ținând cont de rezultatele cercetării Margaretei Manu Magda (2009: 233–234), remarcăm că structurile identificate au funcțiile de *gradare* și de *intensificare* ale termenului de rudenie *mamă*, asemenea contexte putând ilustra pragmaticalizarea numelui de rudenie *mamă* în româna actuală. Cât despre structura *de mamă, mamă!*, am observat că aceasta este întrebuițată cu valoare superlativă în toate contextele identificate, având totodată numeroase funcții stilistice.

3.1. Descrierea/caracterizarea unor acțiuni

Utilizatorii actuali de Internet descriu rapiditatea, intensitatea sau chiar caracterul repetat al desfășurării unei acțiuni folosind structura *de mamă, mamă!*, apropiindu-se de comportamentul unui adjectiv, adverb, locuțiune adjectivală sau adverbială, fiind sinonimă cu ‘foarte repede’, ‘foarte tare’, ‘foarte des’, ‘foarte trainic’, ‘foarte mult’, ‘foarte bine’, ‘foarte rapid’, ‘strașnic de...’, ‘grozav de...’, ‘nemaipomenit de...’ etc.: *Mama, mama, ce bucata!* (cancan.ro/), *Mama, mama, ce divort!* (happyhour.protv.ro/), *mama, mama, ce te pricepi la limba romana!!!!* (reginele.ro/).

3.2. Descrierea unor obiecte sau aprecierea calității (superioare) a acestora

Am identificat un număr considerabil de contexte în care utilizatorii de Internet folosesc termenul de rudenie *mamă* pentru a descrie calitatea superioară a unui obiect, actualizând astfel sensurile expresiilor comparative

bun ca sânul mamei ‘foarte bun’, *a trăi ca în sânul mamei* ‘a duce un trai fericit’ (Scurtu 1966: 32). În toate situațiile identificate aceasta determină un substantiv, așadar am putea considera că în aceste contexte structura *de mamă, mamă!* conservă funcția stilistică de descriere a expresiilor amintite: *au niste sandale si niste balerini de mama-mama* (zanaeficientei.wordpress.com/), *Chiar si cu 7.1 euro pe luna iti iei o optiune de mama-mama* (diseara.ro/), *Ori cum marii campioni nu si-au mai incalzit adaposturile si au facut performanta de mama mama* (porumbei.ro/).

3.3. Exprimarea unor stări fiziologice, a unor nevoi fizice de bază

Uneori, utilizatorii de Internet augmentează unele stări fizice sau descriu hiperbolic unele nevoi fizice de bază, cum *ar fi nevoia de hrană* (foamea). Probabil că satisfacerea acestora este asociată cu sensul de ‘protecție’, ‘îngrijire’, ‘ocrotire’, subsumat sensului de bază de ‘origine’, ceea ce ar explica folosirea structurii *de mamă, mamă!* în contextele identificate, cum ar fi *fetelor...*, *am mancat aseara si astazi icre (proaspete) cu o pofta de mama-mama!!* (sarcinapesaptamani.ro/), *ne napadeste foamea...de mama-mama!* (infopesca.tv/forum/).

3.4. Descrierea unor afecțiuni, a unor probleme de sănătate

Starea de sănătate optimă este adesea asociată cu confortul, protecția, ocrotirea, iar acestea, la rândul lor, cu îngrijirea maternă, ceea ce ar putea explica selectarea spontană în astfel de momente a structurii *de mamă, mamă!* de către unii utilizatori de Internet pentru a descrie un disconfort fizic, o problemă de sănătate, o boală sau o afecțiune. În investigația noastră am identificat un număr considerabil de contexte în care această structură are funcția de a descrie asemenea afecțiuni, dacă nu chiar de a le augmenta, dată fiind și starea emoțională a bolnavului în astfel de momente: *Cred ca am racit, ca stranut de mama, mama... azi m a prins ploaia...* (mamicamea.ro/forum/), *nasu tot infundat si o durere in gat de mama-mama* (zjustwords.blogspot.ro/), *Norocul meu ca am facut-o, e adevarat ca ustura de mama-mama* (contraboli.ro/).

3.5. Descrierea/ exprimarea unor emoții, sentimente sau dorințe

Am constatat că la fel se întâmplă și în cazul exprimării sau descrierii emoțiilor sau a dorințelor. O posibilă explicație/motivație a acestei funcții ar fi aceea că în prezența mamei copilul trăiește primele emoții, acestea fiind puternic întipărite în inconștient și reactualizate în momente importante din viață: *am niste emotiii de mama mama* (comunitate.desprecopii.com/forums/), *si am o pofta de mancare si o stare de nervi....de mama mama.....si nu vreau sa ma ingras.....AJUTOR.....pwp* (stopfumat.eu/forum/), *am tras niste spaima de mama mama ce mai gaseam pe acolo* (holdem.ro/).

3.6. Caracterizarea alterității

Nicolae Constantinescu arată în lucrarea *Etnologia și folclorul relațiilor de rudenie* (2000: 56) că prima relație stabilită și conștientizată de copil este cea cu *mama*. Prin urmare, stabilirea contactelor cu *alteritatea apropiată* (familia extinsă, grupul de prieteni, colegii de școală) sau *depărtată* (membrii comunității, cetățenii unei țări etc.) se realizează prin raportare la ființa

dătătoare de viață, fapt care justifică folosirea de către utilizatorii actuali de Internet a termenului de rudenie *mamă* pentru a-l caracteriza pe *Celălalt*: *Eu am avut-o pe prima care era si este o scorpie de mama mama, m-am maritat a doua oara si ce credeti?* (kudika.ro/comunitate/forum/), *era cinstit de mama, mama* (gandul.info/).

3.7. Caracterizarea timpului

În fine, ultima funcție stilistică identificată în contextele de care ne ocupăm este cea de descriere a timpului, de indicare momentului optim săvârșirii unei acțiuni în beneficiul individului, motivată cel mai probabil de asocierea cu perioada copilăriei: un timp al siguranței, al liniștii, al protecției, al confortului fizic și spiritual, toate acestea datorându-se, înainte de toate, *îngrijirii materne*: *Simbata de exemplu, m-am trezit de dimineata, afara ninge si viscoalea, era o vreme de dormit de mama mama, asa ca m-am bagat inapoi in culcus si am dormit pina la ora 11 cind a binevoit domnisorica mea sa se trezeasca* (noisidiabetul.ro/).

4. Harta semantică a termenului de rudenie *mamă*

Pornind de la conotațiile numelui de rudenie *mamă*, inventariate în capitolul 2. *Specificul termenului de rudenie mamă din limba română*, și de la funcțiile stilistice discutate în capitolul 3. *Uzul actual al termenului de rudenie mamă*, încercăm să alcătuim o *hartă semantică* (Haspelmath 2003; Heiko, Van der Auwera 2011) pentru a evidenția fenomenul de *bleaching* (*decolorare semantică*) (Swester 1988: 389–405) suferit de acest termen de rudenie în structurile identificate (Figura 1). Așa cum am arătat în capitolele sus-amintite, alături de sensurile de bază de ‘origine’, ‘sursă’, ‘matrice’ și de cele secundare de ‘protecție’, ‘îngrijire’, urmare a extinderii semantice a termenului de rudenie *mamă*, acesta este folosit în româna actuală cu numeroase funcții stilistice. Am observat că utilizatorii de Internet recurg la augmentare, hiperbolizare și superlativizare în structurile de care ne-am ocupat pentru 1) a descrie momentul optim al desfășurării unei acțiuni, calitatea sau trăinicia unor obiecte, durabilitatea unor acțiuni, intensitatea unor emoții, dorințe, stări sufletești, afecțiuni fizice, stări fiziologice sau nevoi fizice de bază și pentru 2) a caracteriza un individ exemplar, asociindu-l pe Celălalt cu exponentul alterității negative sau pozitive.

5. Concluzii

Obiectivele lucrării noastre au fost, pe de o parte, *teoretice* și, pe de altă parte, *descriptive*. În acest sens, atingerea primelor dintre acestea a vizat utilizarea unor concepte fundamentale, cum ar fi gramaticalizare, pragmaticalizare, decolorare semantică, conotații, funcții stilistice, în vreme ce a doua categorie este reprezentată de aplicarea acestora în analiza comportamentului actual al termenului de rudenie *mamă* în unele contexte de limbă vorbită preluate de pe Internet.

Deși am înregistrat un inventar considerabil de 91 de contexte în care structura *de mamă, mamă!* se caracterizează prin 1) invariabilitate și 2) abstratizarea termenului de rudenie *mamă*, apropiindu-se de comportamentul unui adjectiv sau adverb, de cel al unei locuțiuni adjectivale sau adverbiale, aceasta nu reprezintă gramaticalizarea numelui de rudenie *mamă* în româna actuală, fiind mai degrabă vorba despre elipsa unei propoziții consecutive: [*încât îmi vine să zic/rotesc/exclam*] *de mamă, mamă!*. Așadar, structura *de mamă, mamă!*, alături de structurile *mamă, mamă (ce)!*, *(v)ai de mamă, mamă!*, este ilustrativă pentru procesul de pragmaticalizare.

Selectarea termenului de rudenie *mamă*, și nu a altuia, cu astfel de funcții stilistice în contextele identificate confirmă, încă o dată, importanța jucată de acest membru al familiei în cadrul familiei nucleare și, mai mult decât atât, sentimentele, comportamentele sau atitudinile reținute de individ în subconștient/ imaginar, fapt care poate fi ilustrat grafic prin intermediul hărților semantice.

SURSE

Volume

MSA: Caragiale, I. L., 1937, *Momente, schițe, amintiri. Volumul II*, București, Cartea Românească, Colecția *Scriitori Români*.

Resurse electronice

adihadean.ro/, cancan.ro/, comunitate.desprecopii.com/forums/, contraboli.ro/, diseara.ro/, gandul.info/, happyhour.protv.ro/, holdem.ro/, infopescaar.tv/forum/, kudika.ro/comunitate/forum/, mamicamea.ro/forum/, noisidiabetul.ro/, porumbel.ro/, reginele.ro/, sarcinapesaptamani.ro/, stopfumat.eu/forum/, zanaeficientei.wordpress.com/, zjustwords.blogspot.ro/.

BIBLIOGRAFIE

Dicționare

DLR: *Dicționarul limbii române. Ediție anastatică după Dicționarul limbii române (DA) și Dicționarul limbii române (DLR)*. Sub conducerea acad. Marius Sala, acad. Gheorghe Mihăilă și dr. Monica Busuioc. Tomul X: M. București, Editura Academiei Române, 2010.

Zanne, Iuliu A., 1895–1901, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia: proverbe, dicetori, povățuiri, cuvinte adevărate, asemenări, idiotisme și cimilituri: cu un glosar româno-frances*, vol. VII, București, Imprimeria Statului.

Articole, studii

- Bisang, Walter, Nikolaus Himmelmann, Björn Wjemer (eds.), 2004, *What Makes Grammaticalization? A Look from Its Fringes and Its Components*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- Brinton, Laurel J., 1996, *Pragmatic Markers in English: Grammaticalization and Discourse Functions*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- Constantinescu, Nicolae, 2000, *Etnologia și folclorul relațiilor de rudenie*, București, Univers.
- Focșineanu, Alina-Georgiana, 2015a, „Termenul de rudenie cu sensul <<mamă>> în limbile română și arabă. Analiză contrastivă”, în Mesina, Laura (ed.), *Bucharest Student Letters Colloquia. Volumul I*, București, Editura Universității din București, p. 139–147.
- Focșineanu, Alina-Georgiana, 2015b, *Exprimarea rudeniei în limbile română și arabă* (teză de disertație; coord. șt. Ioana-Valentina Murăruș, Ioana Feodorov), București, Facultatea de Litere.
- Hancil, Sylvie, Ekkehard König (eds.), 2014, *Grammaticalization – Theory and Data*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.
- Haspelmath, Martin 2003, „The geometry of grammatical meaning: semantic maps and cross-linguistic comparison”, in Tomasello, Michael (ed.), *The New Psychology of Language*, Vol. 2., New York, Lawrence Erlbaum Associates Publishers, p. 211–243.
- Heiko, Narrog, Johan van der Auwera, 2011, „Grammaticalization and semantic maps”, in Heiko Narrog, Bernd Heine (eds.), *The Oxford handbook of grammaticalization*, Oxford, Oxford University Press, p. 318–327.
- Hopper, Paul J., Elizabeth Traugott, 2003, *Grammaticalization*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Klausenburger, Jürgen (ed.), 2000, *Grammaticalization: Studies in Latin and Romance Morphosyntax*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.
- Manu Magda, Margareta, 2009, „Un alocutiv pragmaticizat în limba română: Mamă!”, în *Limba Română*, Nr. 2, p. 230–237.
- Renzi, Lorenzo, 1968, „Mamă, tată, nene ecc: il sistema delle allocuzioni inverse in romeno”, în *Cultura neolatina*, vol. 28, fascicula 1, p. 89–99.
- Scurtu, Vasile, 1966, *Termenii de înrudire în limba română*, București, Editura Academiei.
- Stathi, Katerina, Elke Gehweiler, Ekkehard König (eds.), 2010, *Grammaticalization: Current Views and Issues*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.
- Swetser, Eve E., 1988, „Grammaticalization and Semantic Bleaching”, in Axmaker, Shelley, Helen Singmaster (eds.), *Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, Berkeley, Berkeley Linguistics Society, p. 389–405.
- Traugott, E. C., 1995, „The role of the development of discourse markers in a theory of grammaticalization”, Paper presented at ICEHL XII, Manchester (<http://www.stanford.edu/~traugott/papers/discourse.pdf>).
- Wischer, Ilse, Gabriele Diewald (eds.), 2002, *New Reflections on Grammaticalization*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.

Zafiu, Rodica, 2008, „Gramaticalizare și pragmaticalizare”, în Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, București, Editura Universității din București, p. 187–194.

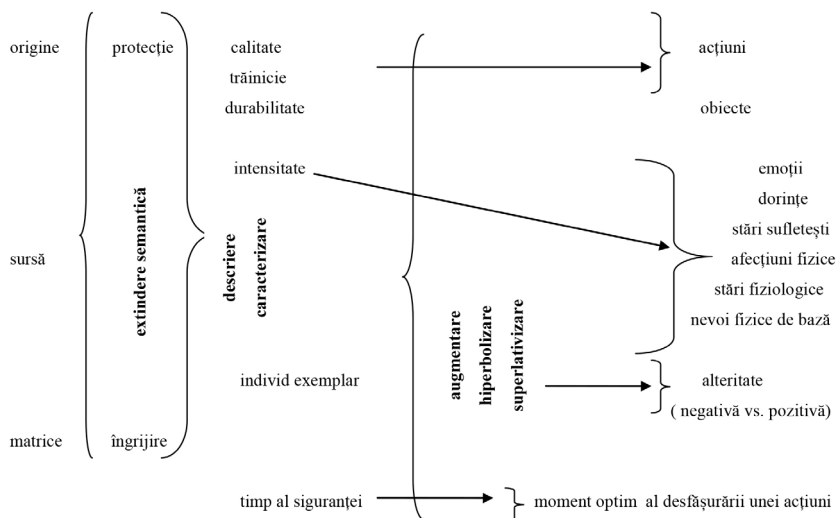

Figura 1: Harta semantică a termenului de rudenie mamă

Alina-Georgiana FOCȘINEANU
Universitatea din București

ISTORIA CONVERSAȚIONALĂ – UN CONCEPT PRAGMATIC

CONVERSATIONAL HISTORY – A PRAGMATIC CONCEPT

(Abstract)

The pragmatic concept of *conversational history* (CH) was introduced in Golopentia (1980) and developed in Golopentia (1985, 1988c, 1988d, 1988d, 1996b, 2000a, 2000b, 2001) in a linguistic, sociolinguistic, and semiotic framework. It is centered on (a) considering (all) *verbal interactions* occurring between, or shared by, the same set of interlocutors; (b) defining the series thus obtained as a *dynamic whole* with distinctively evolving syntactic, semantic and pragmatic properties; (c) considering that, as a whole, CH represents an important and revealing *object of study* for linguists, sociolinguists, and semioticians interested in the reciprocal communicative adjustment of interlocutors and their ways of maintaining a dynamic conversational relation etc.; (d) developing strategies of conventional limitation that would transform even the most complex CH into *realistic objects of study*; (e) positioning CH as a *superordinate pragmatic unit* in the theoretical hierarchy starting from *turn* and progressing toward *conversation*: {turn, exchange, sequence, section, conversation, conversational history}; (f) taking into consideration not only external, but also inner conversations as ordinary components of a CH; (g) accounting for combinations of conversational histories into complex structures that can help us better understand our *spoken lives* in reality or in fiction. We discuss partial (syntactic or semantic) and total (pragmatic) descriptions of a CH.

Keywords: conversation, conversational history, initial, median and final episodes of a conversational history, inner speech.

Am introdus conceptul de *istorie conversațională* în Golopenția (1980) și l-am dezvoltat în Golopenția (1985, 1988c, 1988d, 1996b, 2000a, 2000b, 2001). În configurarea lui etapele principale au fost următoarele: (a) izolarea interacțiunilor verbale care, antrenează același grup de interlocutori; (b)

definirea seriei de conversații (*episoade conversaționale, episoade*) astfel obținute ca un întreg dinamic, numit *istorie conversațională*, cu proprietăți sintactice, semantice și pragmatice caracteristice; (c) argumentarea interesului pe care-l prezintă un asemenea întreg ca obiect de studiu pentru lingvistică, sociolingvistică sau semiotică; (d) dezvoltarea unor strategii de limitare convențională care să transforme chiar și cele mai complexe istorii conversaționale într-un obiect realist de studiu; (e) poziționarea istoriei conversaționale ca unitate supraordonată în ierarhia pragmatică {act de vorbire, intervenție, schimb conversațional, secvență conversațională, secțiune conversațională, conversație, istorie conversațională}; (f) considerarea, în calitate de componente posibile ale unei istorii conversaționale, alături de episoadele conversaționale obișnuite, a vorbirii sau conversațiilor interioare; (g) luarea în considerație a combinațiilor de istorii conversaționale în ansambluri complexe care ne pot ajuta să înțelegem viețile noastre vorbite în realitate sau ficțiune.

Am recurs la conceptul de istorie conversațională în analiza textelor de ficțiune (teatru sau roman), a unor materiale de teren sociolingvistic și etnolingvistic, precum și în abordarea și editarea unui corpus de scrisori (Golopenția 1996a, 1996b, 2000a, 2003, 2004, 2013, 2014). Colegi din Europa (Franța, Spania, Italia, Belgia, Polonia, România), Canada, Statele Unite sau America Latină au preluat conceptul, aplicându-l și dezvoltându-l.

1. Observații generale

Există un număr de rațiuni pentru care consider că studiul istoriilor conversaționale este important. Le evoc rapid.

(1) *Descoperim limbajul* prin istorii conversaționale cu părinții, învățăm o limbă străină prin intermediul istoriilor conversaționale cu profesori anume sau cu vorbitorii ei nativi, devenim capabili să folosim sublimbaje corespunzând unor activități profesionalizate prin istorii conversaționale cu cei care le practică.

(2) În vorbirea de toate zilele *punem în perspectivă conversațiile curente* raportându-le la alte conversații cu același interlocutor. Evocăm explicit conversații trecute sau plănuim unele viitoare atunci când vorbim cu cineva cu care am mai vorbit. Asociem implicit ceea ce se spune într-o conversație în curs cu lucruri spuse în conversații anterioare. Producem replici riscând să surprindă un *outsider* dar receptate firesc de *insideri*, care le apropie fără greș de conversații comune trecute.

(3) *Tensiunea neașteptată sau, dimpotrivă, ușurința remarcabilă a demarării unor conversații* se explică deseori prin acumulări lente provenite din interacțiuni verbale trecute. Am arătat în Golopenția (1988d) că multe certuri „subite” pot fi corelate cu unul sau mai multe episoade anterioare ale unei istorii conversaționale. La fel se întâmplă cu declarațiile de dragoste, cererile în căsătorie sau, în franceză, cu trecerea de la adresarea prin *vous*

(*vouvoisement*) la cea prin *tu* (*tutoiement*), care devin iminente de la un anumit punct în evoluția unor istorii conversaționale specifice. Există deci calități pragmatice esențiale de acord sau dezacord dialogal și de proximitate sau distanță între interlocutori pe care o conversație le datorează relațiilor ei cu istoria conversațională dominantă.

(4) *Memoria conversațiilor trecute* pare să funcționeze în termeni de istorie conversațională. Vorbitorii își amintesc firesc elemente de ordonare și conținut ale conversațiilor avute cu un interlocutor anume. Ei sortează trecutul dialogal în termenii unor istorii conversaționale pe care sunt capabili să le descrie sau nareze. Istoriile conversaționale par să reprezinte strategii speciale de organizare și depozitare memorială care guvernează asamblarea și explorarea interacțiunilor verbale trecute.

(5) Ca vorbitori obișnuiți și ca cercetători evaluăm *semnificația unei conversații* comparând analiza ei cu informații extrase din conversațiile anterioare între aceiași interlocutori. Numai astfel putem măsura impactul ei real, precum și perspectivele pe care le deschide pentru conversațiile următoare. Conceptul de istorie conversațională ne permite o mai bună înțelegere a noutății fiecărei conversații și ne ajută să prezicem interacțiunile verbale pe care aceasta le face posibile, apropiate, necesare, superflue sau imposibile.

(6) Secvența episoadelor unei istorii conversaționale nu e întotdeauna direct observabilă de către cercetător sau recuperabilă de către vorbitori. Nu putem reconstitui primele conversații cu părinți, frați sau surori, prieteni, vecini, în genere cu partenerii istoriilor conversaționale de lungă durată. Dispunem de ultimul episod doar în cazul unor istorii conversaționale *închise* (prin sistarea contractului conversațional; prin dispariția interlocutorilor etc.). Nu avem decât rareori la dispoziție toate episoadele mediane ale unei istorii conversaționale. Putem rezolva problema corpusurilor incomplete (cu început și sfârșit incert și cu episoade mediane lipsă) prin abordarea metonimică a unei succesiuni ordonate de episoade disponibile combinată cu un chestionar pragmatic dedicat istoriei conversaționale pe baza căreia să fie reconstituit mersul general al acesteia.

(7) În analiza unei conversații, cercetătorii pot și, în fapt, ar trebui să *opereze din ambele direcții*, combinând analiza părților ei (vezi Golopenția 1979, 1988b, 2003) (acte de vorbire, intervenții, secvențe, secțiuni) cu o examinare a istoriei conversaționale supraordonate. Aceasta le-ar permite să examineze strategiile locale prin care noi episoade conversaționale fac aluzie la, abordează, îndulcesc sau elimină constrângerile datorate trecutului conversațional.

(8) Conceptul de istorie conversațională permite cercetătorilor să rafineze conceptul de *situație intralingvistică* sau *context intern* (vezi Kerbrat-Orecchioni 2009: 9). Conversațiile nu pornesc niciodată în vid. Există, pentru

fiecare dintre ele, un context intern, definit în mod esențial prin conversațiile trecute aparținând aceleiași istorii conversaționale.

(9) Istoria conversațională dă socoteală de evoluția în timp a *relațiilor umane*. Ceea ce Tarde enunța privind conversația ca instanță de bază a socializării se aplică în și mai mare măsură la istoriile conversaționale: „Ea [conversația la Tarde] marchează apogeul atenției spontane pe care oamenii și-o acordă reciproc și prin care se întrepătrund înfinit mai adânc decât în oricare alt raport social” (Tarde 1973: 141, trad. S.G.). În istoriile conversaționale, relațiile sociale și identitățile personale sunt verificate și evoluează de la o conversație la alta.

(10) Istoriile conversaționale pot reprezenta la rândul lor *părți ale unor ansambluri dialogale mai vaste*. Corespondența unui individ X poate fi privită ca o mulțime de istorii epistolare discrete sau intersectate. În Golopenția (2004 și 2014), abordând editarea corespondenței lui A. Golopenția, am arătat că operarea în termenii a 280 de istorii epistolare ca unități de bază ale analizei, era o soluție preferabilă operării în termenii celor 1.958 scrisori care le corespundeau. Ea a permis o viziune sintetică a câmpului epistolar în care a funcționat în calitate de corespondent A. Golopenția, prin opoziția între istorii epistolare personale sau profesionale de extensiune maximă, medie sau minimă; a facilitat analiza punților sistematice sau accidentale care le uneau pe unele dintre ele, precum și relevarea izolării sistematice a altora (istorii epistolare intime, dar și istorii epistolare insulare sustrase fluxului epistolar general). Astfel, departe de a fi unități dialogale ultime, istoriile conversaționale pot fi concepute ca parte a texturii comunicaționale mai ample a vieților noastre vorbite.

2. Descrierea pragmatică a istoriilor conversaționale

2.1. La nivel sintactic, o istorie conversațională se compune dintr-un episod inițial zero, unul sau mai multe episoade mediane și un episod final. Situația se complică la nivel pragmatic.

Vorbim în acest caz despre *episoade inițiale absolute*, de obicei informale (X se aut prezintă lui Y inducând o aut prezentație reciprocă a acestuia (Golopenția 1976), sau X și Y încep să vorbească abrupt, fără a-și cunoaște numele, ocupația etc.) și episoade inițiale *relative* în care un super-agent Z face prezentările în cadrul unui episod inițial care aparține simultan istoriilor conversaționale IC1(Z, X), IC2(Z, Y), IC3(Z, X, Y) și IC4(X, Y). Conversația inițială între X și Y (IC4) e în acest caz un *episod inițial relativ* ancorat în conversația de prezentare IC3, care la rândul său presupune istoriile conversaționale între prezentator și fiecare dintre cei prezentați (IC1 și IC2).

Examinat din punctul de vedere al experienței conversaționale a interlocutorilor, chiar un episod inițial absolut este mai mult sau mai puțin astfel, în măsura în care o interacțiune inițială se poate asocia, pentru fiecare dintre interlocutori, cu interacțiuni anterioare similare care au antrenat alți

indivizi, sau cu vorbirea lui interioară. Asimilând un nou interlocutor altora, ale căror spuse ne stăruie în memorie, ne descoperim deseori plonjând adânc, de la bun început, în prime conversații cu un nou partener, fără *incipiturile* clasice, automatizate: vreme, profesie, politică, sport etc.

La fel, putem distinge între *episoade finale absolute și relative*. Să imaginăm o istorie conversațională (IC) între X și Y la momentul m , compusă din CI, CM1, CM2 și CF. Câtă vreme IC (X, Y) este deschisă, în vigoare (cu alte cuvinte, câtă vreme X și Y sunt în viață, capabili să vorbească și dispuși să se ratifice reciproc ca parteneri conversaționali), este probabil că un nou episod conversațional o va prelungi la momentul $m+1$. Acest nou episod va deveni ultima conversație finală, conferind conversației finale anterioare, a cărei natură de *episod final relativ* devine evidentă, statutul de episod median. Putem reprezenta cele spuse după cum urmează:

$$\begin{array}{rcl} \text{moment } m & = & \text{CI, CM1, CM2, CF} \\ | & & | \\ \text{moment } m+1 & = & \text{CI, CM1, CM2, CM3, CF} \end{array}$$

Pe de altă parte, dacă X sau Y dispăre, dacă unul dintre ei îl insultă pe celălalt fără a fi capabil sau dispus să ofere reparațiile cuvenite, sau în caz de expirare a contractului conversațional (de tipul profesor–student, doctor–pacient etc.) dintre X și Y, istoria conversațională va fi închisă, iar episodul final la momentul m va menține această proprietate la momentele $m+1$, $m+2$, ..., $m+n$, putând fi calificat ca un *episod final absolut*.

2.2. Durata sintactică a unei istorii conversaționale este compusă din suma duratelor episoadelor care o compun. Durata ei pragmatică impune însă, alături de *măsurare, situarea* în timpul real care ne e comun, prin indicarea momentului inițial (mi) al primei ei conversații și a momentului terminal (mt) al conversației ei finale. Astfel, dacă $mi = 1\text{-III-1981, 15:00}$ (conversația încheindu-se la 15:40), iar $mt = 1\text{-I-1986, 17:00}$ (conversația începând la orele 16:00), durata pragmatică a istoriei conversaționale dintre 1-III-1981 și 1-I-1986 este de 5 ani, 10 luni și 2 ore, în timp ce durata ei sintactică însumează 100 de minute.

Relația dintre durata pragmatică (DP) și cea sintactică (DS) a unei istorii conversaționale poate fi exprimată prin regula următoare:

DP > sau = DS (durata pragmatică este mai mare sau egală cu durata sintactică).

Durata pragmatică este egală cu durata sintactică numai în cazul unei istorii conversaționale compuse dintr-o singură conversație. Acesta ar fi cazul unei istorii conversaționale *incipiente*. Putem, pe de altă parte, imagina cazul în care două persoane au avut o singură conversație de-a lungul vieților lor dar aceasta a fost atât de însemnată pentru ambele, încât au păstrat-o vie în amintire, interpretând-o și reinterpretând-o prin vorbire interioară. Într-un asemenea caz, durata pragmatică va consta în timpul real acumulat de la

momentul inițial al conversației unice până la momentul în care o examinăm și va depăși durata ei sintactică.

2.3. Istorii conversaționale simultane sau succesive. Două istorii conversaționale pot fi *parțial sau total simultane* dacă duratele lor pragmatice se intersectează sau coincid. Ele vor fi *successive* dacă momentul terminal al conversației n este urmat (cu sau fără pauză) de momentul inițial al conversației $n+1$.

2.4.1. Distanța pragmatică dintre episoadele unei istorii conversaționale. Întrucât sunt date, duratele pragmatice ale conversațiilor compunând o istorie conversațională fac posibilă calcularea distanței dintre două episoade conversaționale. E suficient să măsurăm durata cuprinsă între momentul terminal al conversației anterioare și momentul inițial al conversației care-i urmează. Avem astfel episoade care sunt apropiate sau depărtate unele de altele. Descrierea pragmatică diferă de cea sintactică, în care episoadele conversaționale sunt percepute ca discrete, fără posibilitatea specificării duratei pauzelor și, ca atare, a distanței care le separă.

2.4.2. Spațierea medie a episoadelor. Dacă însumăm duratele pragmatice ale pauzelor dintre episoade și împărțim rezultatul la numărul de pauze înregistrate, obținem spațierea mijlocie dintre episoade. Comparând distanța pragmatică dintre conversații cu spațierea medie putem rafina local caracterizarea istoriilor conversaționale în termenii unor episoade foarte apropiate, apropiate, depărtate sau foarte depărtate unele de altele.

În istoriile conversaționale informale dintre membrii unei familii, vecini, în cele instituționale dintre profesori și studenți sau în cele tranzacționale dintre brutari și clienți în Franța (unde mulți oameni continuă să cumpere pâine zilnic), spațierea dintre episoade este mai mult sau mai puțin *regulată*. În cele mai multe istorii conversaționale, spațierea conversațiilor componente este *neregulată*.

2.5. Ordinea episoadelor într-o istorie conversațională și manipularea ei reprezintă un domeniu de investigație de interes deopotrivă teoretic și descriptiv. Problema este nu numai percepută, ci strălucit abordată (interpretativ și predictiv) de personajele balzaciene. Ne putem gândi la Ducesa de Langeais care plănuiește secvența conversațiilor cu Montriveau astfel încât să poată mereu eluda declarația lui de dragoste, fără a o elimina complet din peisaj. Văzută din punctul de vedere al ducesei, istoria conversațională imaginată de Balzac are o direcție și o structură premeditată. Preluată de Giraudoux în scenariul de film *La Duchesse de Langeais*, manipularea ordinii episoadelor conversaționale este elucidată de Ronquerolles în termenii stabilirii unei corespondențe între episoadele succesive și o listă ordonată a argumentelor ducese:

RONQUEROLLES – [...] *Peut-on savoir à quelle séance tu en es?*

MONTRIVEAU – *Que veux-tu dire?*

RONQUEROLLES – *Sur quel obstacle t'arrête-t-elle en ce moment? Le premier mois, pour tes prédécesseurs, c'était sa situation dans le monde. Le second mois, son mari. Le troisième, Dieu et l'abbé Gondrand.*

MONTRIVEAU – *J'en suis au quatrième.*

RONQUEROLLES – *Alors tu en es à l'intermède. A la naïveté. A la romance. Chacun de nous a eu le quatrième mois sa prime musicale. Elle ne t'a rien chanté encore?*

MONTRIVEAU – *Elle chante?*

RONQUEROLLES – *Tu palpites déjà! ... Quelle est la romance à la mode? Le Fleuve du Tage? Cela m'étonnerait si elle ne t'offrait pas, un de ces soirs, le Fleuve du Tage... Cela te ramènera au sentiment, si tu en es au désir... Bas les mains. Je chante... Et la bouche reprend ce prestige que les baisers ont affaibli (Giraudoux 1946: 133–134).*

Partenerii unei istorii conversaționale pot manipula nu numai conținutul și ordinea episoadelor, ci și dimensiunea intervalelor dintre acestea.

2.6. Rapelul unor episoade trecute. Profesorii le amintesc elevilor lor de episoade trecute ale istoriei lor conversaționale. Jurnaliștii, antropologii, sociologii, sociolingviștii fac la fel atunci când conduc serii de interviuri cu același interlocutor (martor). Rapelurile dezvoltă cele spuse anterior, marchează similarități, contraste sau contradicții între ce se spune și ce s-a spus, verifică informații menționate incidental în conversații anterioare etc. Ele pot fi limitate la sublinierea faptului că anume teme au fost deja dezbătute.

Rapelurile unor episoade trecute pot fi *precise* (referitoare la un episod specificat prin temă, dată etc.) sau *vagi*.

Spre deosebire de *recțiunea sintactică*, operând de la episod anterior la episod următor (sau, în texte, de la stânga la dreapta), rapelurile de episod funcționează de la episod curent la episod anterior și de la dreapta la stânga în cazul transcrierilor de istorii conversaționale înregistrate sau imaginate. De asemenea, în timp ce *recțiunea sintactică* operează firesc și în mod neobservat pentru interlocutorii unei istorii conversaționale, rapelurile de episod sunt rezultatul unor *inițiative* și au un caracter explicit. Ele se aseamănă însă, în măsura în care îndesesc textura pragmatică a istoriilor conversaționale (sporind numărul referențelor și predicțiilor împărtășite de interlocutori).

2.7. Menținerea istoriilor conversaționale cu interlocutori absenți. Am arătat în Golopenția (2013) că, folosind regulat telefoanele celulare sau corespondența electronică, migranții români actuali în Spania, Italia, S.U.A. etc. mențin istoriile conversaționale esențiale din viața lor (cu familia, colegii sau prietenii). În exemplul care urmează, o mamă care lucrează în străinătate descrie istoria conversațională pe care o întreține cu copiii rămași în România:

Ați ținut legătura cu cei de acasă? / Da, păi nu rezistam altfel. Noi suntem o familie foarte unită. Suntem obișnuși să vorbim totul unul cu celălalt. Măcar o dată pe săptămână, și tot îi sunam. Avea o fată mobil și îi plăteam și ne lăsa să sunăm. Le povesteam ce-am făcut în săptămâna respectivă, cum mi-a

mers, cum mă simt. Ei îmi povesteau ce mai e pe acasă, ce au făcut la școală, ce note au mai luat. Mă întrebau cum se face nu știu ce ciorbă sau felul doi. Îmi povesteau că au făcut piața, că au fost la bunici și i-au ajutat la treburile gospodărești, că au fost cu bunicul la câmp, că i-a lăsat să călărească, că scroafa a fătat 11 purcei, ce credeau și ei că trebuie să-mi zică. Mi-era așa drag să-i aud, mi-era așa dor de ei (Rostás, Stoica 2006: 245).

Întoarcerea nu mai reprezintă astfel un prilej de aducere la zi prin povestiri a istoriei conversaționale. Nu rămân multe de adăugat, după cum o arată remarca unui student român întors dintr-o excursie în străinătate:

La facultate, doar profesorii m-au întrebat ce am făcut, cum a fost, colegii, în schimb, nu erau deloc interesați. Adică, erau, ca și cum nu ne-am fi văzut de două zile. Și cu mama a fost la fel. Pentru că noi vorbisem atât de mult pe net, când am ajuns, era de parcă plecasem de acasă pentru o zi. Nici nu știam ce să-i mai povestesc, doar i-am zis ce am mai făcut pe avion și cam atât (Rostás, Stoica 2006: 139).

2.8. Intrarea în rezonanță a interlocutorilor unei istorii conversaționale.

Partenerii unei istorii conversaționale consistente pot ajunge să vorbească asemănător. Rittaud-Hutinet (1987) a examinat adaptarea vocală reciprocă a interlocutorilor deja de la primul episod al unei istorii conversaționale. Sostero (2002:206) menționează ecourile vocii lui Charlus pe care personajele proustiene le detectează în vorbirea celor din jur. Mme de Cambremer își amintește astfel de remarci ale lui Swan formulate „în jargonul ambiguu pe care-l avea în comun cu M. de Charlus”, Robert enunță fraze „grand siècle” reciclând maniera discursivă a aceluiași Charlus. Când o persoană X vorbește la telefon cu un partener de istorie conversațională, putem ghici uneori identitatea acestuia după intonația lui X.

2.9. Reproducerea istoriilor conversaționale. Istoriile conversaționale pot fi parțial reproduse în vorbirea de toate zilele alternând vorbirea directă, indirectă și stilul indirect liber cu porțiuni narate ale unora dintre episoadele lor. Ele pot fi (parțial) înregistrate și ascultate; sau (parțial) transcrise, circulând ca document. Extragem un exemplu de reproducere în anchetă a unei porțiuni de istorie conversațională din A. Golopenția, *Ultima carte*:

Despre ce ați discutat cu fiecare în parte, la fiecare întâlnire?

Brutus Coste. *Ne-am întâlnit de 6 ori la prânz luând masa împreună. La întâia întâlnire am fost condus de răposatul consilier Neguș, membru al delegației românești, care avea înțelegere cu Coste să ia masa împreună fiind prietenul tatălui sau. De data aceasta, au vorbit mai mult dl. Neguș și Coste, consilierul Neguș căutând să afle informații asupra atitudinii diverselor persoane cu care ajunsese în contact Coste față de problemele românești la conferință. La întâlnirea a doua, când am fost singuri, ne-am povestit ce am făcut din 1939, de când nu ne-am mai văzut. Coste mi-a povestit că a fost rechemat în 1945 de dl. Tătărăscu, care-l socotea printre cei vinovați [că] demersurile pentru pace întreprinse de el, în numele partidului liberal ar fi*

rămas fără urmare. Lucrase apoi ca gazetar, se apropiase de dl. Gafencu, căruia i-a devenit secretar. Mi-a vorbit de dnii Tilea și Crețeanu, cu care era la fel în relații. M-a întrebat dacă nu am venit cumva cu gândul de a nu mă mai întoarce în țară și mi-a spus că e gata să mă ajute să-mi găsesc un rost în acest caz. Am răspuns de la început că nu-mi pot părăsi familia și că lucrările mele mă leagă de București și n-am mai întrebat ce aş putea face, după părerea lui, în străinătate. La întâlnirea următoare, a participat și dna Coste, care venise de la Lisabona, unde locuia. Am vorbit despre copiii mei, cunoscuții comuni, amintiri din anii de studenție. La întâlnirea a 4-a a participat în afară de dna Coste și Titu Rădulescu-Pogoneanu, fratele mai mic al unui coleg al nostru de Facultate. Acesta a povestit despre munca lui la o editură elvețiană ca redactor pentru articolele privitoare la România ale unei enciclopedii în limba germană. Am vorbit despre puținătatea și neajunsurile lucrărilor documentare în limbi străine despre România. Mi-au pus întrebarea dacă nu m-aș încumeta să redactez eu una, care să fie tradusă într-o limbă de mare circulație și editată de vreo editură importantă. Problema unei prezentări documentare a țării interesându-mă de mult, am răspuns că m-aș încumeta să încerc, ajutat de câțiva colaboratori. Spuneam însă că la sărăcia din țară, ar fi necesar ca să se plătească acestora munca lor încă din momentul redactării. La întâlnirea următoare, la care a participat și dna Coste, Coste mi-a predat 1.000 franci elvețieni pentru onorariile celor ce ar colabora la lucrarea documentară de care s-a vorbit și spre a-i procura câteva publicații românești apărute în ultimii ani, despre care-i vorbisem și care-l interesau (*Evoluția economiei românești 1920–1939* de Madgearu) și ce voi socoti eu interesant pentru el. N-am întrebat despre proveniența banilor. La ultima întâlnire au participat, afară de soții Coste și Titu Pogoneanu, și prietenii noștri comuni Mircea Eliade și Emil Cioran. S-a vorbit la această masă sentimental și fără teme anume despre cărțile la care scriau cei din urmă, planurile mele de a-mi croi drum în științele sociale românești, dorul de țară al celor care rămăneau, grija mea de viitorul meu în țară (A. Golopenția 2001: 301–302, declarație din 3.IV.1951).

2.10. Dezactivarea pragmatică. În timp, episoadele nonmarcate ale unei istorii conversaționale sunt treptat supuse dezactivării pragmatice. Analizând istoriile conversaționale în care e implicat baronul de Charlus, Sostero (2002) a arătat felul în care intervenții izolate se desprind de conversațiile în care apar, menționate o vreme în vorbire directă, iar mai târziu, în vorbire indirectă (liberă), narațiune, sau pur și simplu uitate. Ea a numit procesul *depragmatizare*. În Breb, Maramureș, replici frapante ale unor interlocutori uitați aparțineau vorbirii curente în anii 1970.

2.11. Episoade mediane interioare. Pe lângă episoadele mediane definite prin analiza sintactică, reflecția asupra vorbirii interioare (*inner speech*, cf. Ballet 1886, Chappell 2005, Egger 1904, Vocate 1994 și Vygotsky 1986), a vorbirii autoadresate (*self-talk*) și a istoriilor conversaționale ne-a condus

la ipoteza unor episoade mediane interioare. Aceste episoade pot consta în vorbire autoadresată monologală sau dialogală sau pot rezulta din scindarea unuia dintre partenerii unei istorii conversaționale în ipostaze conversaționale distincte corespunzând interlocutorilor antrenați în cadrul acesteia. Cercetări ulterioare urmează să stabilească (a) dacă acest proces este obișnuit sau caracterizează doar anume istorii conversaționale; (b) dacă el se produce de la început sau numai după un număr de episoade; (c) dacă el se produce în istorii conversaționale cu mai mult de doi interlocutori.

Marcând conversațiile interioare prin *c* și menținând notația anterioară, putem exprima creșterea internă ascunsă a unei istorii conversaționale prin următoarele transformări:

moment <i>m</i>	=	IC
moment <i>m+1</i>	=	IC, <i>c</i>
moment <i>m+2</i>	=	IC, <i>c</i> , FC
moment <i>m+3</i>	=	IC, <i>c</i> , FC, <i>c</i>
moment <i>m+4</i>	=	IC, <i>c</i> , MC, <i>c</i> , FC
moment <i>m+5</i>	=	IC, <i>c</i> , MC, <i>c</i> , FC, <i>c</i>

.....

Câtă vreme unul dintre partenerii ei rămâne în viață, istoria conversațională poate continua în gândul acestuia prin episoade sau fragmente conversaționale interioare. O vedem în bilanțul „normalizat” al lui Maeterlinck cu privire la conversațiile interioare purtate cu tatăl său:

Avec mon père, le drame est fréquent, presque perpétuel et plus lancinant, bien qu'il se passe dans les bas-fonds de l'inconscient. C'était un homme juste et bon, mais inutilement impérieux, devant qui mon instinct se cabra dès l'enfance. Nous n'avions sur toutes choses que des idées inconciliables. Il suffisait qu'il louât ou aimât une personne, une pensée, un objet pour qu'aussitôt je les pris en grippe. Quand il était encore sur cette terre, c'était moi qui le contrecarrais sournoisement; mais depuis sa mort, survenue il y a trente-cinq ans, il s'est mis à vivre en moi beaucoup plus activement, plus énergiquement que lorsqu'il était de ce monde. A présent c'est lui qui, à tout propos, me désapprouve et me contrarie. Il s'intéresse et se mêle à tout ce que je fais. Si je veux aller à droite, il me conseille de prendre à gauche. Si j'entends avancer, il préfère reculer. Nous perdons notre temps (tout au moins le mien car le sien ne compte plus, depuis qu'il se trouve dans l'éternel) en dialogues saugrenus. 'Laisse-moi arranger des choses', me dit-il. A quoi je réplique: 'Non, non, tenez-vous donc tranquille, vous n'avez rien à faire ici, cela ne vous regarde plus'. 'Tu oublies, reprend-il, que si je n'avais pas été là, tu ne serais pas ici'. — C'est possible mais ce n'est plus votre place. — Tu oublies à qui tu parles. — Je ne parle qu'à moi. — Oui, mais c'est moi qui l'entends, etc.' Si je fais un faux pas, si je commets une erreur, il émerge de l'ombre pour me répéter: 'Je te l'avais bien dit.' (Maeterlinck 1962: 117–118).

În timp ce analiza sintactică pune în evidență discontinuitatea conversațiilor componente, la nivel pragmatic istoria conversațională apare consolidată și densificată grație vorbirii interioare a cel puțin unora dintre interlocutori.

Din punct de vedere semantic, toate episoadele conversaționale sunt concepute ca tinzând să se suprapună într-o conversație-palimpsest unică; subzistă doar punctele de vedere distincte ale interlocutorilor. Analiza pragmatică favorizează imaginea unei istorii conversaționale predispușe la întărirea continuității dintre episoade care tind să se topească într-o lungă conversație purtată exterior și interior de interlocutori cu puncte de vedere în treptată fuziune.

BIBLIOGRAFIE

- Ballet, Gilbert, 1886, *Le langage intérieur et les diverses formes de l'aphasie*, ed. 2 revizuită, Paris, Alcan.
- Balzac, Honoré de, 1959, *La Duchesse de Langeais*, în *Oeuvres complètes de M. de Balzac*, Paris, Guy Le Prat, vol. 9, p. 177–310.
- Cosnier, J., C. Kerbrat-Orecchioni. (ed.), 1987, *Décrire la conversation*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon.
- Cosnier, Jacques, Nadine Gelas, C. Kerbrat-Orecchioni (ed.), 1988, *Échanges sur la conversation*, Paris, Éditions du C.N.R.S.
- Egger, Victor, [1881] 1904, *La parole intérieure. Essai de psychologie descriptive*, Paris, Alcan.
- Giraudoux, Jean, 1946, *Le film de La duchesse de Langeais, d'après la nouvelle de H. de Balzac*, Paris, Grasset.
- Golopenția, Anton, 2001, *Ultima carte. Text integral al declarațiilor în anchetă ale lui Anton Golopenția aflate în Arhivele S.R.I. Volum editat, cu Introducere și Anexă de Sanda Golopenția*, București, Editura Enciclopedică.
- Golopenția, Sanda, 1976, „Forces illocutionnaires: la présentation”, *Revue roumaine de linguistique*, XXI, nr. 2, p. 153–166.
- Golopenția, Sanda, 1979, „Conversația – un studiu de caz”, I, *Studii și cercetări lingvistice*, XXX, nr. 5, p. 457–481; II, *Studii și cercetări lingvistice*, XXX, nr. 6, p. 515–542.
- Golopenția, Sanda, 1980, „L'histoire conversationnelle”, *Revue roumaine de linguistique*, XXV, nr. 5, p. 499–503.
- Golopenția, Sanda, 1985, *L'histoire conversationnelle* [broșură], Working papers and preprints, Urbino, Italy, Centro Internazionale di semiotica e di linguistica.
- Golopenția, Sanda, 1988a, *Les voies de la pragmatique*, Stanford French and Italian Studies, Saratoga, Anma Libri.
- Golopenția, Sanda, 1988b, „Précis de notation conversationnelle”, în *Golopenția* 1988a, p. 177–194.

- Golopenția, Sanda, 1988c, „L’histoire conversationnelle”, în Golopenția 1988a, p. 136–155.
- Golopenția, Sanda, 1988d, „Interaction et histoire conversationnelles”, în Cosnier, J., N. Gelas, C. Kerbrat-Orecchioni (ed.), 1988, p. 69–81.
- Golopenția, Sanda (ed.), 1996a, *Les propos spectacle. Etudes de pragmatique théâtrale*, New York, Washington, D.C., Baltimore..., Peter Lang.
- Golopenția, Sanda, 1996b, „Une théorie pragmatique de la parole, du silence et de l’intersubjectivité au théâtre”, în Golopenția 1996a, p. 1–41.
- Golopenția, Sanda, 2000a, „La politesse et la durée parlée”, în M. Wauthion, A. C. Simon (ed.), *Politesse et idéologie*, Rencontres de pragmatique et de rhétorique conversationnelles, Louvain-La-Neuve, Peeters, p. 63–74.
- Golopenția, Sanda, 2000b, „La parole intérieure et la durée parlée”, *Studii și cercetări lingvistice*, LI, nr. 1, p. 121–133.
- Golopenția, Sanda, 2001, „Trois types de séries conversationnelles”, *Studii și cercetări lingvistice*, LII, nr. 1–2, p. 29–43.
- Golopenția, Sanda, 2003, „Notația conversațională ca revelator pragmatic”, în Dascălu-Jinga, Laurenția, Liana Pop (ed.), *Dialogul în româna vorbită*, București, Oscar Print, p. 17–39.
- Golopenția, Sanda, 2004, „Introducere”, în Golopenția, Anton, *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923–1950)*, București, Albatros, vol. I, p. XVII–XXXVII.
- Golopenția, Sanda, 2013, „Relatia migranților români cu limba lor maternă”, în Ichim, Ofelia (ed.), *Cultură și identitate românească. Tendințe actuale și reflectarea lor în diaspora*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, p. 137–152.
- Golopenția, Sanda, 2014, „O rapsodie epistolară a interbelicului românesc”, în Golopenția, Anton, *Rapsodia epistolară. Scrisori primite și trimise de Anton Golopenția (1923–1950)*(Marele Stat Major–Iuhim Zelenciuc), București, Editura Enciclopedică, vol. IV, p. XXVII–XCIX.
- Kerbrat-Orecchioni, C., 2009, „La place de l’interprétation en Analyse du Discours en Interaction”, *Signes, Discours et Sociétés*, 3, *Perspectives croisées sur le dialogue* [consultat <http://www.revue-signes.info/document.php?id=821> la 2-III-2015].
- Maeterlinck, Maurice, 1962, „Réincarnations”, în *Maurice Maeterlinck*. Présentation par Roger Bodart, Choix des textes, témoignages, bibliographie, Paris, Seghers, p. 175–178.
- Pintner, Rudolf, 1915, „Inner speech during silent reading”, *Psychological Review*, 20, nr. 2, p. 129–153.
- Rittaud-Hutinet, Ch., 1987, „Les signes vocaux de la communauté énonciative”, în Cosnier, J., C. Kerbrat-Orecchioni (ed.), 1987, p. 269–290.
- Rostás, Zoltán, Sorin Stoica (ed.), 1996, *Tur–Retur. Convorbiri despre munca în străinătate*. București, Curtea Veche, vol. I.
- Sostero, Geneviève Henrot, 2002, „Un concerto dé-concerté. Histoire conversationnelle du baron de Charlus”, în *Marcel Proust au début du troisième millénaire*, textes

-
- réunis par Yvonne Goga et Corinne Moldovan, Cluj-Napoca, Editura LIMES, p. 196–208 [consultat <http://www.item.ens.fr/index.php?id=283738> la 3-XII-2014].
- Tarde, G., 1973, *Écrits de psychologie sociale* choisis et présentés par A. M. Rocheblave-Spenlé et J. Millet, Toulouse, Privat éditeur.
- Vocate, Donna R., 1994, „Self-talk and inner speech. Understanding the uniquely human aspects of intrapersonal communication”, în Vocate, Donna R., *Intrapersonal Communication: Different Voices, Different Minds* Hillsdale, N.J., Lawrence Erlbaum Associates, p. 3–32.
- Vygotsky, Lev, [1934] 1986, *Thought and Language*, trad. și ed. A. Kozulin, Cambridge, Mass. & London, MIT Press.

Sanda GOLOPENȚIA
Prof. Em., Brown University
Providence, R.I., S.U.A.

ELEMENTE DE ORALITATE ÎN TEXTE ROMÂNEȘTI VECHI

ELEMENTS OF ORALITY IN OLD ROMANIAN TEXTS

(Abstract)

The paper aims to analyse certain orality marks identified in making up old Romanian texts. The author starts from noticing the fact that certain specific oral communication marks are used in the studied texts: these elements may reveal inherent features of the oral channels represented in writing (phonetic accidents, morpho-syntactic phonemes – verbal phrases, analytical approach, repetitions, ellipses, anacolut, particular marks of dialogues, lexical elements of colloquial orality due to the socio-cultural reasons, elements of specific diatopical variants, languages and/or diastratical ones – popular, colloquial language) characteristic to the old Romanian language. The indices entailing the effect of orality may be found at various linguistic levels: phonetic, morphological, syntactic, lexical and pragmatic – discursive level. The investigations field comprises a selective material taken off the Romanian texts of the 16th –18th century. The theoretical frame of the approach is the historical pragmatics and the discourse analysis.

Keywords: orality marks, old Romanian texts, historical pragmatics, discourse analysis.

1. Preliminarii

1.1. Abordarea *oralului* ca parte a obiectului de cercetare în lingvistică este o cucerire târzie. Faptul se datorează mai multor cauze de natură practică și teoretică: a) pe de-o parte, lipsei unor corpusuri de limbă vorbită, riguros alcătuite; b) pe de altă parte, dificultății de delimitare a diverselor variante ale limbii române, rezultate în urma acțiunii (diferită în spațiu și timp) a factorilor de variabilitate diatopici, diastratici, diamezici și diafazici; c) și, nu în ultimul rând, absenței unei viziuni teoretice rafinate de analiză a materialului.

Remedierea acestor deficiențe a fost posibilă prin dezvoltarea *lingvisticii corpusului* (ca subdomeniu al *lingvisticii computationale*) și prin modificarea perspectivei asupra câmpului de investigație a fenomenelor de limbă, prin includerea, în analiză, a componentei pragmaligvistice.

Caracterul spontan al comunicării, specific aspectului vorbit al limbii, se regăsește, cu precădere, în *textele orale*. Practica demonstrează însă existența, în viața socială, a formelor de *comunicare „mixtă”*, caracterizate prin inserarea, conștientă sau nu, a *faptelor de oralitate în scris* sau a *faptelor de limbă scrisă în comunicarea orală*. În acest cadru, limba vorbită (sau limba scrisă) este privită *ca un mod de elaborare* a unui mesaj (vizând intenția vorbitorului, alegerea mijloacelor lingvistice guvernată de norme specifice) și nu ca *realizare fonică* sau *grafică* a acestuia (vezi Manu Magda, în GALR 2008, II: 831).

1.2. Viziunea în discuție a condus la modificarea opticii asupra modului de abordare nu numai a *textului oral*, ci și a celui *scris*.

Chestiunile ridicate de cunoașterea vorbirii se bazează, în ultimii ani, pe interpretarea materialului empiric aparținând unor *corpusuri orale extinse și informatizate*.

Pentru perioadele anterioare apariției lingvisticii corpusului, neexistând înregistrări de limbă vorbită, a fost necesar să se facă apel la studiul *elementelor de limbă vorbită consemnate în textul scris*. Demersul respectiv a fost întreprins destul de târziu, preponderent pe baza textelor beletristice, „oralul” fiind considerat, în primul rând, un mijloc utilizat de autori, în mod conștient și intenționat, cu finalitate estetică.¹

Utilizarea textelor scrise ca *bază empirică* pentru *studiul în diacronie a limbii române vorbite* a fost ignorată, de regulă, de cercetătorii care s-au oprit, mai mult sau mai puțin insistent, asupra descoperirii elementelor de tip conservator (fapte fonetice sau morfosintactice dispărute din inventarul de caracteristici ale românei moderne, sau cuvinte de tip arhaic) sau a descoperirii *caracteristicilor normei lingvistice în formare* (Cf. Chivu 2011). Desigur că începutul trebuie să se facă, ținând cont de natura lor specială, cu studierea primelor scrieri în limba română.

1.3. În acest cadru, lucrarea de față încearcă să traseze câteva direcții privind modul de abordare a elementelor de limbă vorbită în textele scrise, prin valorificarea rezultatelor unor cercetări din domeniul pragmaligvisticii; concret, aceasta urmărește să analizeze potențialul comunicativ al unor componente, identificate în construcția discursului, în *texte românești din secolele XVI-lea*². Materialul-suport al studiului nostru a fost extras din două corpusuri de texte din secolul al XVI-lea (vezi *Surse*), relevante pentru două

¹ Pentru tratarea acestei probleme, cf. Milaș 1988.

² Limba română din secolul al XVI-lea este reprezentată prin următoarele texte (după Cazacu, Rosetti 1961: 47): 1) a) *traduceri religioase din slavonește sau maghiară*;

tipuri stilistic-funcționale diferite: pentru *textele liturgic/omiletice (traduse și originale)* și pentru *textele laice (originale)*; primul tip transpune situații de comunicare *formală*, iar cel de-al doilea tip situații de *comunicare formală și semiformală*¹.

Autoarea pleacă de la constatarea existenței, la nivelul textelor în discuție, a unor *mărci specifice comunicării orale*; aceste elemente pot reflecta trăsături inerente canalului oral, redată în scris (accidente fonetice, fenomene morfo-sintactice – perifraze verbale, analitism, repetiții, elipse, anacolut, mărci dialogale), elemente lexicale specifice oralității colocviale sau trăsături asociate oralității din rațiuni socioculturale (elemente aparținând unor varietăți diatopice – graiuri – și/sau diastratice – limbaj popular, familiar) aparținând limbii române vechi. Indicii prin care se generează efectul de oralitate pot fi plasați pe diverse paliere lingvistice (*fonetic, morfologic, sintactic, lexical și pragmatic-discursiv*).

1.4. Cadrul teoretic al discuției îl constituie *pragmatica istorică*² și *analiza discursului*. Cercetarea diacronică a unor fenomene lingvistice presupune, în primul rând, *plasarea formelor și a structurilor în epoca și în contextul cultural pe care le ilustrează textul* în care acestea au fost înregistrate și, nu în ultimul rând, *încadrarea scrierii-sursă în varianta stilistică* pe care aceasta o ilustrează.

În analiza de față, vom detașa aspecte din *domeniul pragmatic-discursiv* pe care le vom raporta la structurile și modul de funcționare a formelor corespondente din *limba actuală*. Varianta stilistic-funcțională la care ne vom referi este *limbajul colocvial*, ilustrativ pentru presiunea exercitată constant, mai ales în plan sintactic, de limba română vorbită.

Textele investigate sunt încadrabile în anumite *tipare retorice* care diferă de la o specie a genului la alta. În raport cu acestea, diferă și *configurația colocutorilor, raportul dintre aceștia*, precum și *strategiile comunicative* utilizate.

2. Indici pragmatici-discursivi ai oralității în texte vechi

Perspectiva pragmatic-discursivă privește prezența unui set de *indici* care produc *un efect dialogal*, propriu variantei orale a comunicării, repartizabili pe mai multe *planuri ale comunicării*. Volumele de texte timpurii, în special cărțile liturgice, sunt, de cele mai multe ori, redactate în forma unei

b) *tipăriturile diaconului Coresi*; 2) *Diplomatarium: acte și scrisori particulare*. Cf. și CLRV: 29–30, unde sunt prezentate criteriile de clasificare a documentelor.

¹ Menționăm faptul că, în redarea textelor, am păstrat, în general, forma de transcriere din documentul utilizat (vezi *Surse*).

² Domeniul studiului aflat la intersecția dintre lingvistica istorică și pragmatică (cf. Juncker 2006).

interacțiuni fictive între un maestru și un învățăcel. Ficțiunea narativă conține, de asemenea, porțiuni întinse de *discurs raportat*.

2.1. Din punctul de vedere al formelor de expresie, discursul religios poate fi: *discurs religios monologat* și *discurs religios dialogat*.

Literatura omiletică și polemică, cu un vădit caracter explicativ și argumentativ, cuprinde două serii de instanțe discursive: una *extratextuală*, reprezentată de predicatorul care se adresează credincioșilor în mod direct, și una *intratextuală*, constând din inserții ale unor citate din Cărțile Sfinte sau rugăciuni în textele explicative (vezi Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, în CLRV, sau CC².1581).

Din perspectiva practicii omiletice, condiția esențială a eficienței persuasive în demersul predicatorial este *relația de comunicare interpersonală* care se stabilește între predicator și ascultătorii săi. Din această cauză, literatura omiletică vizează, în general, construirea textului ca dialog cu cititorul.¹

2.1.1. *Referentul extradiscursiv, auditoriul*, este asociat cu *formulele stereotipe de adresare*, uneori diseminate strategic în diverse părți ale predicii, cu funcții multiple: „de flatare și captatio benevolentiae, de stabilire și de refacere periodică a interdependenței afective dintre orator și auditori” (Cvasnîi Cătănescu 2010: 189): *iubiților creștinii lu Dumnezeu (1.a)*, *creștinilor (1.b)*, *fraților (1.c)*

1. a. *Derept aceeaia voi, iubiților creștinii lu Dumnezeu, cu dragoste și cu inimă bună să priimiți această carte* (CC².1581: VIII);
- b. *Ascultați, creștinilor, cum leanea noastră rădică-o sfântul și Dumnezeiescul apostol, unde grăiaște și zice...* (CC².1581: 127);
- c. *Ce mă rog voao, fraților, cu dragostea Domnului nostru Isus Hristos...* (CC².1581: 474).

2.1.2. În toate tipurile de texte sunt inserate fragmente de *vorbire directă*, structura acestora fiind diferită în funcție de relațiile interactive existente între enunțiatori: *scrierile canonice de lectură bisericească* (*Psaltirile, Palia, Tetraevanghelele, Apostolele*) cuprind două instanțe intratextuale: *apostolul raportor* și *personajele biblice* citate prin *vorbire directă* (*divinitatea, apostolii, credincioșii*); instanța discursivă *intratextuală* constă din inserții ale unor citate din Cărțile Sfinte sau rugăciuni în textele explicative (învățături) (vezi Coresi *Tâlcul evangheliilor*, în CLRV, sau Coresi, *Evanghelie cu învățătură*, în CC².1581).

2.1.2.1. Textele liturgice de *tip argumentativ* prezintă o *sintaxă a elementelor introductive ale vorbirii directe* mult mai complexă decât textele enumerate anterior, bazată pe variația componentelor și pe aglomerarea lor în context, în poziții de *coordonare juxtapusă* sau *disjunctivă*.

¹ Pentru tratarea acestui subiect vezi *Stiluri epistolare* în Zafiu 2001: 179–193

Forma de prezentare a textelor o constituie *predica expozitorie* (sau *expoziția Scripturii*). Prin acest fel de predicare, se urmărește expunerea sensului original al textului biblic, aflat în mintea autorului sub inspirația Duhului Sfânt. Acest fapt îl califică pe predicator să declare „*Așa vorbește Domnul!*”. Cea mai simplă dintre modalitățile, la care ne referim, este utilizarea, alături de verbul de declarație, a elementului introductiv adverbial *astfel/așa* (2.a–c). Elementul citat furnizează imaginea enunțiatorului-sursă, reducându-i intervenția la conținutul propozițional prin opacizarea caracteristicilor situației de comunicare.

2. a. *Așa - grăiia lu Hristos*: „*Milosârd ești tu, Doamne...*” (CC².1581: 64);
- b. *Că așa zice Hristos*: „*Cine va vrea, să vie după mine!*” (CC².1581: 65);
- c. *Și și Ieremiia iară grăiaște așa*: „*O vai de voi, păstorilor...*” (CC².1581: 544).

După cum este firesc, textele în discuție, având un puternic caracter informativ, înregistrează numeroase *evidențiale citaționale în structuri incidente* (3.a–c)¹. Incidentele fiind încadrate în sfera *fenomenelor de oralitate*, specifice *variantei non-normate ale limbii*, tulbură construcția textului, favorizând dezordinea sintactică, ambiguitatea semantică și incoerența pragmatică. În cazul textelor de limbă veche, aceste fenomene sunt mai pregnante decât în textele recente.

3. a. *Și toate gândurile nedereapte de la inemă să le lepădăm, cum zice Hristos*: „*Să spălăm sticla și blidul den lăuntru întâi!*” (CC².1581: 117);
- b. *După cum e grăit*: „*Întoarce-te, sufletul meu, întru răpaulul tău!*” (CC².1581: 19);
- c. *Cum iaste scris că* „*cine va semăna cu lacrimi, cu veselie secera-va!*” (CC².1581: 77).

2.1.2.2. Un caz special de vorbire directă îl reprezintă formele de *discurs* introduse prin *conectori transfrastici* (incluzând cuvinte sau grupuri de cuvinte, eterogene ca încadrare gramaticală, în general *neintegrate sintactic și semantic*, dar *integrate discursiv*) care participă la adecvarea globală a enunțului, având funcția de *structurare a interacțiunii*. De exemplu: *că, și, și iară* (în construcții eliptice) (4.a–b).

4. a. *Că* „*ceareți amu*”, *zice*, „*și nu veți priimi, derep ce că rău ceareți*”. *Și iară*: „*Ceareți și da-se-va voao; căutați, și veți afla!*” (CC².1581: 246);
- b. *Derept aceaia amu într-acela chip zise că* „*cum Moisi șarpele rădică!*” *și alalte* (CC².1581: 519).

¹ Pentru descrierea acestor structuri, cf. lucrarea noastră: Manu Magda 2013a.

2.1.3. Raportate la *canalul de comunicare*, textele de care ne ocupăm sunt texte care, *prin modul de concepere*, implică grade diferite ale raportului dintre scriere și oralitate (*interferență a codurilor*), precum și asocierea diferențiată dintre *formulele fixe (inițiale, finale)*, cel mai adesea calchiate după cele slave, și zonele de mai mare libertate. Sunt inserate în texte: *mărcile cu funcție fatică și conativă; modalitățile de atenuare, de exprimare a vagului și impreciziei, situate în aria popular-familiară; elementele afective care conferă mesajului un grad sporit de subiectivitate*¹.

Inventarul de elemente ale adresării și modul lor de combinare contextuală privesc relația vocativului cu alte elemente de adresare:

– cu *adjective pragmaticalizate* – hipocoristicele de tipul *drag, iubit, dulce, luminat (5.a–b)* – și cu anumite formule de curtoazie; multe dintre ele conțin forme adjectivale gradate, în special compuse cu prefixul *prea (5.c)*, unele *substantivate*.

5. a. *Cât nu iaste de destul credința mea, iară cu putearea ta și cu dulceața ta, tu o împle, dulce Doamne!* (CC².1581: 81);
- b. *Vino acmu cu duhul, luminate proroc Zaharie* (CC².1581: 190);
- c. *Derept aceaia tu, (...) precurat arhiereu, nevinovatul junc* (CC².1581: 549).

– cu *particule vocative* (interjecții primare și secundare care dau o *notă expresivă* enunțului): *retorice, hortative, prezentative*; particulele interjecționale, specifice stilului oral (interjecțiile de adresare – *bre, măi* – sau cele hortative – *hai*, care le înlocuiește pe mai vechile *pasă și blăm*), pătrund târziu în limbă și au un statut periferic, aparținând, în general, contextelor informale de comunicare.

6. a. *„O vai de voi, păstorilor, carii (...) risipiți oile turmei mele!”* (CC².1581: 544);
- b. *Sfințiți (...) strigați: vai de noi, vaide, că aproape e zioa Domnului* (CC².1581: 45);
- c. *În vremea aceasta, o Ioane, lasă și sfârșaste câte-ți zic* (CC².1581: 570);
- d. *Pasă după mine, satano, că săblaznă mi-ești* (CC².1581: 64).

Textele consultate dețin un inventar bogat de forme prin care se realizează categoria semantico-pragmatică a *prezentării*. Au fost identificate *interjecții prezentative livrești*, caracteristice *limbii scrise (adecă, 7.a; iată, 7.b); uite*,

¹ Cu alt prilej (cf. Manu Magda 2013b), prezentând formele specifice de exprimare a modalității alocutive în texte românești vechi, am ajuns la concluzia că, în grupul alocutiv din româna veche, *componenta structurii adresative este extinsă* (prin aglomerarea de compliniri nominale, în special de serii ample de apozitii), tributară stilului bisericesc.

caracteristic limbii vorbite, foarte răspândit în româna actuală, lipsește în textele consultate.

7. a. *Adecă, jumătate de avuția mea, Doamne, dau mișeilor...* (CC².1581: 507);
 b. *Și iată o muiare, avea duh de nevoie de optsprăzece ani...* (CC².1581: 454).

Alte construcții prezentative (vezi Manu Magda 2014) utilizează *verbe la imperativ sau subjonctiv, adverbe deictice, topicalizarea* etc.

8. *Auziți și prorocul Zaharia, ce grăiaște* (CC².1581: 42).

– *cu verbe/expresii performative (9.a–c)*; numărul formelor verbale introductive care trimit, prin sensul lor, la *tipul de act verbal* îndeplinit prin intermediul enunțului citat, sunt rare (*9.d–f*):

9. a. *Părinte, laudă ție dau* (CC².1581: 5);
 b. *Derept aceia rog pre voi, fraților și surorilor, toate alalte să le lăsăm* (CC².1581: 74);
 c. *„O, muiare, iertată să fii de boala ta!”* (CC².1581: 458);
 d. *Și jură ei: „Ce veri ceare, da-ț-voiu...”* (CC².1581: 606);
 e. *Și evanghelist Ioan mărturiseaște grăind că „leagea lu Moisi dată fu...”* (CC².1581: II);
 f. *E fariseiul sta așa, întru elu și se ruga: „Doamne, laudă Ție dau...”* (CC².1581: 1).

2.1.4. Specificul canalului de comunicare afectează profund *organizarea sintactică a discursului oral*. Raporturile sintactice, condiționate de modalitatea orală de realizare a mesajului, au fost grupate (după Vulpe 1980: 63–65) în trei categorii: (a) *construcții situate la limita dintre coordonare și subordonare*, (b) *construcții incomplete*, (c) *construcții redundante*.

Structura sintactică a enunțului reprodus în vorbire indirectă, fiind dependentă de *tiparul retoric* al textelor investigate, prezintă, în româna veche, față de româna actuală, un grad ridicat de ambiguitate, integrând, în proporții variate, *insule lingvistice de vorbire directă, propoziții incidente* sau *imbricări* care generează tipare hibride și favorizează incoerența pragmatică.

De aceea, este greu de diferențiat, în anumite situații, între discursul redat prin vorbire directă sau prin vorbire indirectă (vezi, în acest sens, și situația din italiana veche, în Dardano 2012: 234).

Structurile textuale hibride, creatoare de ambiguitate și implicit, privesc problemele de *topică, dislocări, reluări, complementizatori zero*.

2.1.4.1. Incorporarea sintactică a discursului citat în discursul citant:

10. a. *De Pătru și de Iacov și de Ioan grăiaște așa: că „n-au a muri”, zice, „până voi arăta lor preobrajenia...”* (CC².1581: 75);
- b. *Nu așteptă să ia cuvintele de ispovedanie lui, ce feace după cuvântul ce grăise, că „mai nainte”, zice, „de ce mă veri chema, zic: Adecă, eu”* (CC².1581: 20).

2.1.4.2. Se înregistrează și construcții în vorbire directă legată, cu o sintaxă marcat populară:

11. *Derept aceaia amu într-acela chip zise că „cum Moisi șarpele rădică” și alalte* (CC².1581: 519).

2.1.4.3. *Verbele dicendi*, eludate în contextul textelor vechi, sunt suplinite în redarea vorbirii indirecte prin: *conectori transfrastici argumentativi* (12.); secvențele structurate de conectorii în discuție (*pseudocircumstanțiale-conectori* sau *false subordonate*) sunt *neintegrate sintactic*, dar *integrate discursiv*, fiind proprii, în primul rând, textelor omiletice¹.

12. *Și grăind, încă mă măresc.... Că cum să ș-ai arunca această în trei părți... Ce, cât iaste de rea măriia și preînălțarea, atâta e... Că ce răsipeaște trufa și preainălțarea... Că trufa amu întru propaste bagă omul... Că Domnul amu trufașilor protiveaște-se, zice, iară smeriților dă-le bunătate* (CC².1581: 4–5).

2.2. Scrisorile și documentele conțin comunicări purtate în scris care se realizează în *variante oficiale și familiare*².

2.2.1. În text se regăsesc (nu foarte frecvent) și *enunțuri interogative* (13.) și *exclamative* (14.) ca mărci ale exprimării directe, expresive:

13. *Au pare-vă domniia voastră că domnu nostr[ui] iaste fără de oști și fără de oameni?* (DÎ, Scrisoare *Sebeș, j. Alba, 2 septembrie [1600]);
14. *O, vai de noi, mare rău iaste pre noi că perimu acum!* (DÎ, XVIII**Târgoviște, 5 septembrie [1599]).

2.2.2. Documentele neliterare nu cuprind aproape deloc discurs raportat în stil direct, cu excepția a două cazuri (al doilea este un citat din Sfânta Scriptură):

¹ Vezi GBLR: 546; pentru structura sintactică a enunțurilor dialectale; cf. Vulpe 1980: 63–65 și Dimitriu 1974: 15–18.

² Pentru tratarea acestui subiect vezi *Stiluri epistolare*, în Zafiu 2001: 179–193.

15. *Voi aveți cuvânt a-i darea răspunsu de veț zice: „Adevăr, făcut-am tocmeală, ce Domneata ai trimes credincios mării tale de credință...”* (DÎ, Scrisoare XXXI *Transilvania, 26 ianuarie 1600: 21).

2.2.3. Poziția de *alocutor* este redată printr-o combinație eclectică de mijloace de exprimare *indirecte*, cu forme *directe*, coexistente chiar la nivelul aceluiași enunț.

Nu lipsește *vocativul numelui* sau al *pronumelui personal* (16.), sau *numai vocativul formulei de adresare* însoțit de un verb performativ sau de *construcții imperative* (cel mai frecvent redate prin *conjunctivul hortativ* (17.)).

16. *Bane Mihalcio și tu, vistiier Stoico, dau-vă în știre...* (DÎ. Scrisoare *Transilvania, 26 ianuarie 1600);
17. *Domne, rog domnetale se me asculta...* (DÎ, Scrisoare C **Bozen [11 mai 1594]).

2.2.4. Adresarea politicoasă impune asocierea pronumelor personale incluse în forma verbului, cu *forme ale pronumelui de politețe*:

18. *Să știi dumneata că...* (DÎ, LXXIX. 1591–1592);
19. *Și așa să știți domnievoastră...* (DÎ, XVIII. 1599).

2.2.5. Între elementele alocutive, o poziție centrală are *verbul la imperativ*. Ca mod al adresării directe, *imperativul* apare, de regulă, în *enunțuri de tip prescriptiv*, în diverse forme ale discursului adresat. Imperativul este utilizat în asociere cu adjective substantivizate sau pronume de politețe (*domnia ta, dumneavoastră*):

20. *Domniata lasă toate, nevoiaște, vino și ne scapă* (DÎ, Scrisoare 10 iulie [1593]).

Ordinul este atenuat prin intercalarea unor *atenuatori verbali* între alocutivul exprimat și imperativ sau între imperativ și altă parte a propoziției:

21. *Ci mă rog domnitale nu-ț potrivii mintea...* (DÎ, Scrisoare *Sebeș, j. Alba, [1600]);
22. *Domniata lasă toate, nevoiaște, vino și ne scapă de acii* (DÎ, Scrisoare 10 iulie [1593]).

În exprimarea *valorii directive*, limba română veche apelează mai puțin la forme verbale de imperativ și mai mult la *conjunctivul hortativ* (cu diversele sale nuanțe), prefațat de perifraze verbale cu valoare informativă (de tipul *scriu, rog*), sintetizat uneori prin *perifraze verbale* de tipul *dau știre*. Din

perspectivă semantică, conjunctivul este extensiv în raport cu imperativul (cf. Frâncu 2009: 35).

23. *I pa(k) să știi domniia-ta că au venit un om de la Nicopoe... I pa(k) să știi că bagă den toate orașele câte 50 de oameni... I pa(k) să știi cumu se-au prins nește meșteri den Țarigrad... (DÎ, Scrisoare Câmpulung, j. Argeș, c. 1521).*

2.2.6. *Conjunctivul independent* are întotdeauna o valoare proprie, putând exprima o *dorință, o poruncă, un îndemn, un sfat, o concesie, un regret, o ipoteză*. Conjunctivul cu valoare de *sfat* se întâlnește încă din primul document în limba română (cf. Frâncu 2009: 167).

24. *Eu spui domnie tale, iară domniia-ta ești înțelept și aceaste cuvinte să ții domniia-ta la tine, să nu știe oameni mulți și domniele-voastre să vă păziți cum știți mai bine... (DÎ, Scrisoare Câmpulung, j. Argeș, 1521).*

Conjunctivul care exprimă dorința, numit de Sandfeld și Olsen (1936: 354, *apud* Frâncu 2009: 172–173) „subjonctiv optativ”, întâlnit în urări sau în imprecății, este cea mai frecventă valoare a conjunctivului independent, prezentând concordanțe, până la identitate funcțională, cu subjonctivul din limbile romanice apusene.

25. *De-această vă dămu în știre și Dumnezeu să vă fie sănătoși și întru pace bună, amin (DÎ, XVIII **Târgoviște, 5 septembrie [1599]).*

Structurile directive cu predicatle realizate prin *forme verbale personale* (imperativ: **Vino repede!**, indicativ: **Vii repede!**, conjunctiv: **Să vii repede!**) se realizează, în vorbire indirectă, cu *forme de subjonctiv*, cu conector *să*, având ca element regent verbe prin care se realizează *acte directive (a cere, a ruga, a recomanda)*:

26. *Eu, împăratul, rog pre Domneta să nu laș într-acel loc mulți credincioși, numai să laș... (DÎ, XXXII Act diplomatic *Transilvania, [ianuarie 1600]).*

3. Considerații finale

Analiza, efectuată în paginile de față, pune în evidență *diversitatea* funcțiilor comunicative ale enunțurilor analizate, permițând următoare constatări:

1. În limba veche sunt utilizate majoritatea mecanismelor de exprimare orală, redată în scris, conservate și în limba actuală. Apar însă diferențe datorate: – constrângerilor semantic-pragmatice, impuse de *tipul de text*, care încadrează diverse ocurențe ale fenomenelor investigate; – constrângerilor legate de *simplitatea și rigiditatea tiparelor de strategie comunicativă* a

vremii; – constrângerilor datorate *limitei de inventar* a elementelor lingvistice din limba veche și inexistenței unor norme de redactare scrisă în limba română.

2. Diverșii factori analizați, care determină apariția unor diferențe mai vizibile sau mai subtile între manifestările fenomenelor investigate în cadrul corpusului de texte românești, înlesnesc, prin studii succesive, alcătuirea unei istorii a procedeelelor în dinamică.

SURSE

- CLRV: Al. Mareș (ed. coord.), 1994, *Crestomația limbii române vechi*, I, București, Editura Academiei Române.
- CC²1581: Diaconul Coresi, popa Iane, popa Mihai, [1581], *Evangelhia cu învățătură*, Brașov, publicată de Sextil Pușcariu, Alexie Procopovici, 1914, București, Socec.
- DÎ: *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, Text stabilit și indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru, 1979, Introducere de Alexandru Mareș, București, Editura Academiei.

BIBLIOGRAFIE

- Cazacu B., Al. Rosetti, 1961, *Istoria Limbii Române Literare (de la origini până la începutul secolului al XIX-lea)*, București, Editura Pentru Literatură.
- Chivu, G., 2011, „De la litera la spiritul textului sacru. Considerații asupra limbajului figurativ din textele vechi românești”, *Text și discurs religios*, III [http://www.cntdr.ro/volumul3].
- Cvasnii Cătănescu, M., 2010, „Retorica elogiului în *Didahiile* lui Antim Ivireanul”, *Text și discurs religios*, II [http://www.cntdr.ro/volumul2].
- Dardano, M., 2012, *Sintassi dell'italiano antico*, Roma, Carocci.
- Dimitriu, C., 1974, „Observații în legătură cu raporturile sintactice”, *Analele Universității Iași*, XX, p. 9–22.
- Frâncu, C., 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iași, Casa editorială Demiurg.
- Juncker, H. A., 2006, *Historical pragmatics*, Zürich, Elsevier Ltd., p. 329–331.
- Manu Magda, M., 2008, „Limba română vorbită”, în *Gramatica limbii române (GALR)*, II, *Enunțul*, Tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române, p. 869–904.
- Manu Magda, M., 2013a, „Un caz de eterogenitate lingvistică: enunțul incident în limba română veche”, în Sala, M. et al. (eds.), *Lucrările celui de al Cincilea Simpozion Internațional de Lingvistică*, București, Universul Enciclopedic GOLD, p. 283–298.

- Manu Magda, M., 2013b, „Forme de exprimare a modalității alocutive în texte românești din sec. al XVI-lea”, în Ștefănescu, A. et al. (eds.), *Limba română: variație sincronică, variație diacronică*, București, Editura Universității din București, p. 280–291.
- Manu Magda, M., 2014, „Vorbirea directă în texte românești din secolul al XVI-lea”, în Zafiu, R. et al. (eds.), *Limba română: diacronie și sincronie în studiul limbii române*, I, București, Editura Universității din București, p. 287–296.
- Milaș, C., 1988, *Introducere în stilistica oralității*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Pană Dindelegan, G. (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române* (GBLR), București, Univers Enciclopedic Gold.
- Sandfeld, Kr., H. Olsen, 1936, *Syntaxe roumaine*, vol. I, Paris, Librairie E. Droz.
- Vulpe, M., 1980, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Zafiu, R., 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
- Zafiu, R., 2010, „Ethos, Pathos și Logos în textul predicii”, în *Text și discurs religios*, nr. 2, p. 27–38.

Margareta MANU MAGDA
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

MIJLOACE DE PERSUASIUNE ÎN PUBLICISTICA EMINESCIANĂ

MOYENS DE PERSUASION DANS LES ARTICLES DE MIHAI EMINESCU

(Résumé)

Le journalisme de Mihai Eminescu se distingue dans la presse roumaine de la seconde moitié du XIXe siècle par une organisation minutieuse du discours, par l'amplitude temporelle du travail journalistique et par une rigoureuse sélection et gestion des moyennes d'expression. Conscient du potentiel de l'expression performative et adepte de la rhétorique pragmatique, Eminescu adapte ses moyens discursives aux compétences discursives des lecteurs et aux buts argumentatifs de ses articles. Le journaliste traduit les abstractions politiques par des expressions empiriques, en adaptant son discours aux compétences d'interprétation du lecteur, dans le but de la réception correcte du message journalistique. On propose dans ce travail la présentation des principaux moyens de persuasion du journaliste, en appuyant notre démarche sur des exemples tirés des articles. Au-delà des changements de tonalité et de thématiques enregistrés au cours de sept années d'activité éditoriale, le journalisme de Mihai Eminescu relève une série de constantes discursives avec des valences paideiques évidentes: la technique d'exemple relevant, l'appel à des données empiriques, la pratique du cité, l'utilisation de la parémiologie, la dimension métadiscursive, la communication directe et la mise en scène. Chacun de ces moyennes persuasives met son empreinte sur le discours, en visant des effets spécifiques au niveau de la réception: avertissement, confession, déni, divulgation, évaluation et d'autres encore.

Mots-clés: Eminescu, journalisme, pragmatique, moyens de persuasion.

1. Publicistica – spațiul configurării unui nou Eminescu

Componentă complementară a biografiei creatoare, activitatea jurnalistică este inerență înțelegerii operei eminesciene. Scrisul jurnalistic îl completește pe cel artistic, între cele două instaurându-se zone de convergență, de contaminare, menite să le îmbogățescă și să le nuanțeze. Din această perspectivă, lectura

contrastivă a creației beletristice și a publicisticii relevă teme și mijloace de expresie comune, deschizând noi orizonturi înțelegerii scrisului eminescian. Creația poetică și publicistica reprezintă, în egală măsură, moduri de manifestare a geniului eminescian, reflectând atitudini fundamentale față de lume și de semeni și contribuind la receptarea *in integrum* a personalității creatoare a lui Eminescu. Fără ca ipostazele jurnalistului și poetului să se suprapună în totalitate, dinamica celor două relevă complexitatea spiritului eminescian, cu formele lui vii, cu modulațiile histrionice, cu incongruențele și liniile de continuitate specifice, pentru că „semnificativ este nu a afla (ceea ce, de altfel, este și de neaflat) în ce domeniu al cunoașterii umane este Eminescu «mai mare» sau «ar fi putut fi mai mare» (dacă...), ci de a descoperi punctul, spațiul în care diferitele planuri ale activității sale spirituale se întâlnesc și modul în care fiecare își constituie propria identitate, fără a se putea rupe de cealaltă” (Irimia 1990: 5).

Publicistica eminesciană obligă discursul jurnalistic al vremii să-și înnoiască tiparele, tot astfel cum poezia eminesciană înscrie lirismului românesc pe noi coordonate. Odată cu Eminescu, limbajul jurnalistic românesc își primenește mijloacele de expresie și modalitățile de construcție a argumentației discursive. Un merit incontestabil îi revine gazetarului în rafinarea și limpezirea mijloacelor de exprimare ale limbii române, într-o perioadă în care lipsa unor norme literare unitare se face simțită în stilul greoi al publicisticii, caracterizat prin amestecul de vechi și nou, prin oscilații la nivelul lexicului și al formelor gramaticale. Atrăgând atenția asupra necesităților de normare și de modernizare a limbii române, Eminescu se lansează într-o amplă campanie împotriva „limbii păsărești”, cultivată de presa vremii, și a fluctuațiilor lingvistice vizibile în discursul gazetarilor. Jurnalistul pledează ca fiecare înnoire de pe terenul limbii să se sprijine pe tradiție, evitând astfel pericolul modernizărilor pripite.

2. Valențe pragmatice ale scrisului jurnalistic

Interesată de modul în care comunicatorii își adaptează discursul la profilul interlocutorului și la datele situației de comunicare, pragmatica evidențiază fenomenul de co-producere a semnificației. În cazul publicisticii, conținutul informațional al mesajului este dublat de o accentuată componentă pragmatică care urmărește persuadarea publicului cititor, câștigarea adeziunii acestuia față de opiniile, afirmațiile și judecățile gazetarului. Într-o astfel de perspectivă, sensurile limbajului publicistic eminescian sunt rezultatul colaborării dintre jurnalist, pe de o parte, și cititor (interpret, politician, critic literar, istoric ș.a.), pe de altă parte. Abordarea pragmatică are în vedere intențiile interpretului, relația acestuia cu mesajul, efectele pe care le produce limbajul jurnalistic asupra receptorilor și specificul relației pe care textul publicistic o instituie între gazetar și cititor. În ceea ce privește interpretarea articolelor, abordarea pragmatică vizează definirea atitudinilor implicate, a ecourilor ideologice

înregistrate la nivelul grupului și al indivizilor, deoarece natura limbajului mediatic impune luarea în calcul atât a emițătorului, cât și a receptorului. Competența pragmatică a emitentului, definind capacitatea acestuia de a-și adecva discursul la datele contextului extralingvistic și la finalitățile manifestării discursive, modelează selecția mijloacelor de exprimare și organizarea individuală a limbajului jurnalistic.

Din perspectivă pragmatică, publicistica eminesciană este expresia unor acte perlocutorii care vizează persuadarea cititorului, în sensul acceptării afirmațiilor jurnalistului și al responsabilizării privind deciziile politice. Analiza pragmatică este direct interesată de relația pe care o instituie actul de comunicare între interlocutori. În acest sens, limbajul politic eminescian implică o relație interactivă jurnalist-cititor, explicit exprimată în corpul articolelor. Adresându-se unui public eterogen, care dispune de competențe variate de decodare a mesajului jurnalistic, ținând de niveluri distincte de educație lingvistică și politică, limbajul eminescian denotă selecția și gestionarea atentă a mijloacelor de exprimare. Alegerea modalităților discursive este dictată în primul rând de nivelul de accesibilitate al acestora. Din acest punct de vedere, distingem în cadrul publicisticii eminesciene două tipuri de texte: specializate (studii, analize economice, expunerea unor teorii politice ș.a.) și vulgarizatoare (note informative, prezentări ale ședințelor din Parlament, glose politice ș.a.). Dacă în cazul textelor specializate, modalitatea discursivă dominantă este argumentarea, modelarea referentului fiind una teoretică, iar accesul la el fiind asigurat de cunoașterea discursiv-rațională, în cazul textelor vulgarizatoare, modalitățile discursive dominante sunt narațiunea și descrierea, referentul fiind construit după model analogic, iar accesul la el fiind mediat de cunoașterea ostensivă și discursivă.

3. Mijloace de persuasiune specifice

Conștient de potențialul performativ al cuvântului și adept declarat al unei retorici conștient orientate pragmatic, Eminescu își racordează mijloacele discursive la competențele discursive ale cititorilor, dar și la mizele argumentative ale articolelor pe care le semnează. Jurnalistul traduce abstracțiunile în planul expresiei empirice, adaptându-și discursul la competențele interpretative ale cititorului, interesat fiind de înțelegerea adecvată a mesajului jurnalistic. Dincolo de variațiile de ton și tematică, înregistrate pe parcursul celor șapte ani de activitate editorială, scrisul jurnalistic eminescian relevă o serie de constante discursive, cu vădite valențe paideice: tehnica exemplului edificator, apelul la datele empirice, practica citatului revelator, recursul la paremiologie, dimensiunea metadiscursivă, adresarea directă și dramatizarea. Fiecare dintre mijloacele de persuasiune amintite modelează discursul, antrenând efecte specifice la nivelul receptării: avertizare, confesiune, infirmare, dezvăluire, evaluare, revoltă ș.a. Realizăm în cele ce urmează

descrierea acestor tehnici discursive, sprijinindu-ne demersul pe exemple din corpusul publicistic eminescian.

3.1. Tehnica exemplului edificator

Erudiția îi permite lui Eminescu să se miște cu ușurință între domenii variate de cunoaștere, astfel încât susținerea argumentației jurnalistice se face cu exemple din cele mai diverse orizonturi. Istoria națională, legendele, istorisirile, textul biblic, tezaurul paremiologic, politica altor state reprezintă tot atâtea surse de inspirație pentru jurnalistul care își construiește articolele după logica exemplului.

Exemplul istoric reprezintă unul dintre mecanismele argumentative predilecte ale jurnalistului. Vorbind despre această tehnică argumentativă, Monica Spiridon sublinia: „La Eminescu, imaginea pilduitoare a istoriei este confecționată din date seci și prozaice (economice, demografice sau topografice)” (Spiridon 2009: 100). Incursiunile istorice oferă gazetarului prilejul unui permanent periplu contrastiv prezent-trecut și configurează coordonatele desfășurării argumentației. Pe aceeași linie, a logicii exemplului, se înscrie transfigurarea hagiografică a destinului unor personalități istoric atestate. Nume precum Matei Basarab, Mircea cel Bătrân, Ștefan cel Mare sau Al.I.Cuza sunt invocate frecvent de Eminescu în cadrul articolelor, fiind oferite drept model contemporanilor.

Ilustrarea anecdotică a tezelor devine o tehnică recurentă în publicistica eminesciană, jurnalistul valorificând valențele persuasive ale istorisirii: *Se știe că copiii rahitici cari au nevoie de var pentru formațiunea oaselor mănâncă varul de pe pereți prin instinct, neștiind pentru ce. Tot astfel rasa etnic rahitică a noilor fanarioți a nceput să mănânce la românism* (Eminescu 1985b: 123). Observăm în aceste rânduri că „acel care detecta stofa fabulatorie în relatările altora alunecă el însuși pe panta ce conduce de la istorie la istorisire” (Baciu 2005: 139). Nici legendele nu sunt neglijate în susținerea demersului argumentativ: *În tradițiile lumii creștine, care crede în venirea lui Antihrist, ezistă legenda că acest dușman al adevărului și al sufletelor se va naște lângă gurile Dunării. Dacă ținem seamă de împrejurarea că există într-adevăr în cazuri excepționale o clar-vedere în viitor, dacă ținem seamă că milioane de oameni cred în venirea aceluia dușman al universului și vedem stările de lucruri din țara noastră, vom trebui s-ajungem la încheierea că aici și numai aici el se va naște sau s-a născut* (Eminescu 1989: 361).

3.2. Apelul la date empirice

În strânsă legătură cu tehnica exemplului edificator, publicistica eminesciană cuprinde un număr impresionant de statistici, de eșantioane cifrice, de procente, menite să sprijine argumentația jurnalistului. Un exemplu în acest sens îl oferă studiul intitulat „Cestiunea israelită”, publicat în paginile *Timbului*, în 24 mai, 12, 13, 14 și 21 iunie 1879, care abundă în informații statistice: *În anul 1870 s-au încheiat în satele Moldovei 634 căsătorii între izraeliți, s-au născut 2048 copii izraeliți și au murit 1268; În anul 1863 în cele*

cincisprezece penitenciare centrale ale țării a fost populația mijlocie de 2130 și numărul zilelor de arest de 775374; iar în anul 1874 populația mijlocie a fost de 3945 și zilele de arest de 1199448 (Eminescu 1989: 247).

În același registru discursiv, pentru a demonstra creșterea nejustificată a aparatului administrativ, concomitent cu exploatarea țăranimii, jurnalistul face apel la date statistice privind evoluția realităților sociale de-a lungul timpului: *Țăranul nostru e același ca și înainte de cincizeci de ani, dar sarcina ce o poartă e înzecită. El poartă în spatele lui: câteva mii de proprietari (în începutul secolului câteva zeci), mii de angajați (în începutul secolului câteva zeci 109), sute de mii de evrei (în începutul secolului câteva mii 110), zeci de mii de alți supuși străini (în începutul sec. câteva sute)* (Eminescu 1980: 466). Invocarea datelor statistice, ori de câte ori se ivește ocazia, susține excursul publicistic și relevă travaliul documentării din spatele articolelor. Convertind, atunci când demersul argumentativ o cere, elocvența trecutului în date statistice, gazetarul însuși subliniază importanța datelor pozitive în consolidarea valorii probante a discursului pentru că *publicul român, ca orice public din lume, trăiește în prezent și puțini, prea puțini se interesează, de trecutul țării lor...* (Eminescu 1985a: 22).

3.3. Practica citatului revelator

Pornind de la afirmațiile lui M. Bahtin (1984), potrivit căruia dialogismul și interacțiunea verbală constituie realități fundamentale ale limbajului, subliniem dimensiunea intertextuală a limbajului publicistic eminescian, ca modalitate de confirmare/ respingere a manifestărilor discursive anterioare și ca mijloc de consolidare a demersului argumentativ. Problematika dialogismului discursiv este abordată și de Michel Foucault, care afirmă că societățile dispun de „povestiri majore” ce sunt repetate și supuse variației și care trebuie delimitate de rostirile efemere care „se zic” și dispar odată cu actul enunțării lor Foucault susține că „discursurile trebuie tratate ca practici care se intersectează, se juxtapun uneori, dar care pot la fel de bine să se ignore sau să se excludă reciproc” (1998: 44) și atrage atenția că reprezentarea este întotdeauna însoțită de prezentare: „Să nu ne imaginăm că lumea ne arată un chip lizibil pe care noi n-am avea decât să-l citim... Trebuie să concepem discursul ca violență asupra lucrurilor, în orice caz ca o practică pe care le-o impunem” (*ibidem*: 44). Pe aceeași linie de interpretare, a intertextualității fundamentale, Daniela Roventă-Frumușani apreciază că „genurile și discursurile nu constituie complexe impermeabile unele în raport cu celelalte, că enunțurile nu sunt niciodată monade, ci ochiurile unui lanț dialogic continuu, că textele se interreflectă, interciteză, sunt pline de rapeluri, ecouri și prefigurări de varii orizonturi” (Roventă-Frumușani 2004: 117).

Rod al obișnuinței jurnalistului de a face trimiteri frecvente la alte texte, dimensiunea intertextuală a publicisticii eminesciene devine o trăsătură distinctă a scrisului său. Jurnalistul recurge constant în susținerea afirmațiilor la tehnica citatului ilustrativ: autoritatea unor personalități românești și străine

în domeniile abordate conferă greutate demersului argumentativ. Indiferent de natura sursei la care face apel, jurnalistul uimește prin ușurința cu care abordează subiecte dintre cele mai variate și rapiditatea cu care identifică citate revelatorii în exemplificarea ideilor. În același orizont al dialogismului intertextual, recursul la textul biblic oferă jurnalistului ocazia unor paralele tematice sugestive: *Ca și fiul pierdut din parabola evangheliei (s.n.), noi ne-am pierdut din calea istoriei noastre adevărate, am cheltuit în mare parte moștenirea părintească pe formele goale ale unei civilizații străine pe care n-am avut nici timpul, nici mijloace îndeajuns spre a ne-o apropria, și azi, cu mult mai săraci în puteri decât acuma douăzeci de ani, noi ne vedem puși înaintea unor întrebări, pe care trebuie să le dezlegăm, deși viața ușoară de până acuma nu ne-a înțeleptit decât prea puțin* (Eminescu 1989: 95). Reactivarea memoriei scripturilor generează în publicistica eminesciană structuri compozite care amalgamează „prelucrările iconografice și simbolice, în acord cu canoanele legendei și hagiografiei creștine; hieratismul anumitor posturi; fastul liturgic al atmosferei; perspectiva eschatologică ș.a.” (Spiridon 2009: 26).

3.4. Recursul la paremiologie

O particularitate a articolelor eminesciene este și *inserarea în text a unor proverbe și ziceri populare* care susțin ideile și concepțiile jurnalistului. Recursul la paremiologie, semn al experienței și al înțelepciunii populare, vine să sprijine demersul argumentativ conferind culoare și farmec textului. Adaptându-și mijloacele stilistice la specificul publicului cititor, jurnalistul recurge în plasticizarea ideilor prin formulări paremiologice de extracție populară: *Ungurii știu proverbul nostru: «românul nu uită niciodată» și ne-aducem aminte ca prin vis că un ziar unguresc se găsisese să comenteze acest proverb în ton melancolic, știind că socotelile ce le are de răfuit cu noi nu sunt tocmai curate* (Eminescu 1980: 252).

Nu sunt neglijate însă nici resursele pe care i le pun la îndemână cultura și limba altor popoare: *Leben und lehen lassen este un bun proverb german care se tâlcuiește: «Trăiește tu, dar lasă și pe altul să trăiască»* (Eminescu 1989: 72) sau *«Pe arborul tăcerii crește fructul ei, pacea» - zice un frumos proverb arab, care se aplică întrucâtva la atitudinea modestă de astăzi a presei române* (ibidem: 132).

Prezența proverbelor, a expresiilor populare, a locuțiunilor și zicătorilor contribuie la plasticizarea ideilor prezentate și la familiarizarea cititorului cu problematica articolelor. Valorificând resursele stilistice ale limbii populare, jurnalistul reușește să construiască un cadru de familiaritate, imprimând articolelor acel „ton sfătos” de care vorbea G. Călinescu în legătură cu publicistica eminesciană. Gama expresiilor populare, extrem de diversă, servește intențiile demonstrative ale gazetarului: *a avea sfadă, a nu-și cunoaște lungul nasului, a-și face mendrele, a-și scoate sufletul din palmă, a (nu) face hatâr, a-și înfierbânta creierii, a umbla ca mâța pe lângă pasat, a*

secera înainte de a fi semănat, negustorie cu piei de cloșcă, a se primbla de la Ana la Caiafa, a pune cuiva capul în poale, a pune mâinile-n sân, a-și arăta vâpseaua, a strâmba din nas, a-și spăla mâinile ca Pilat din Pont ș.a.

3.5. Dimensiunea metadiscursivă

Atenția acordată de Eminescu receptării dobândește expresie și în cadrul metadiscursului cu valențe de explicitare care însoțește demersul jurnalistic. În acest sens, expunerile jurnalistului, aplicând „o tactică a accesibilității, uneori aproape emfatică” (Spiridon 2009: 180), sunt destinate înțelegerii comune: *Așadar recapitulăm, zicând: operațiile de bancă se deosebesc esențial în operații comerciale și de speculă. Cele comerciale sunt: negoț de aur și argint, schimb de bani, depozite, virimente, arbitraje cambiale, scont, conturi curente, emisiunea de bilete la purtător, împrumuturi ipotecare, comisiuni (Definiția pe scurt a acestor operații în numărul d-alaltăieri). Cari sunt operațiile de speculă? în esență foarte unilaterale: cumpărare de acții sau de titluri en gros și specularea lor la bursă en detail. Acesta este cercul de activitate al marilor bănci (Rotschild, Bleichroder, Perreire), acesta în fine al Creditului Mobiliar* (Eminescu 1985a: 253).

Dimensiunea metadiscursivă deține o pondere însemnată în publicistica eminesciană, jurnalistul însoțindu-și demersul demonstrativ cu o anexă tehnică, a explicitării discursive în folosul cititorului. În acest sens, Eminescu își invită cititorul în laboratorul redactării articolelor, dezvăluindu-i „metodiul” de lucru și obiectivele: *E greu de a espune o idee fundamentală cu ramificațiile ei așa încât să deie un tablou unitar. Ideea există toată implicită în cap, dar spre a o espune ne servim de cuvinte, de șiruri ce au început, au un sfârșit. De aceea voi ilustra prin fapte aceste teorii* (Eminescu 1980: 171).

Dezvăluirile privind maniera de concepere și redactare a articolelor sunt frecvente în publicistica eminesciană și ele ilustrează, pe de o parte, intenția autorului de a se detașa de stilul cultivat de presa vremii, iar pe de altă parte, postura histrionică a jurnalistului care refuză la nivel declarativ „artificiile retorice”, fără ca acest lucru să conducă la dispariția acestora din texte. Punându-și scrisul în slujba adevărului, Eminescu face următoarea profesiune de credință: *Noi nu ne speriem de-a supăra pe cetitor cu aceste cuvinte. Nu lingușim pe nimenea, pentru că nu suntem în stare de-a spune neadevărul, iar adevărul este singura rațiune de-a fi a unei dări de samă de orice natură* (Eminescu 1980: 292). Pornind de la poetica explicită a articolelor, „publicul îi poate astfel «prinde» rețeta, devenind familiar cu mersul demonstrației” (Spiridon 2009: 82), iar transparența tehnicii discursive augmentează gradul de accesibilitate al textelor.

3.6. Adresarea directă

Majoritatea articolelor eminesciene au caracter adresat, jurnalistul urmărind, în puncte cheie ale demersului argumentativ, să capteze atenția cititorului. Printre mijloacele retorice de suscitare și menținere a interesului cititorului se remarcă, în primul rând, interogația retorică: *Crezi oare,*

cititorule, că acea sarcină de un sfert de miliard de datorie directă, încărcată alaltăieri în spatele a sute de mii de oameni cari n-au nici mălaiul trebuincios hranei lor de toate zilele, crezi că acea sarcină e singura care li se va impune? (Eminescu 1989: 361).

Expunerea adresată și procedeele complementare, de atragere și implicare a cititorului în demersul argumentativ, sunt specifice configurației retorice a articolelor de opinie, în special a editorialelor. Grație expunerii adresate, cititorul nu mai este o entitate abstractă, virtuală, devenind prin ipostaziere o parte integrantă a manifestării discursive, în cadrul căreia i se atribuie roluri variate: confident, martor, partener de dialog ș.a. Cititorul devine astfel coparticipant la formarea textului și nu mai este o instanță pasivă care se limitează la receptarea mesajului jurnalistic. Printre mijloacele de realizare a expunerii adresate înregistrate de publicistica eminesciană amintim: valorificarea curentă a interogațiilor retorice; folosirea formelor în vocativ; inserția deixisului de persoana a II-a; utilizarea formulelor de adresare colocvială; prezența elementelor fatice (de menținere a contactului dintre emițător și receptor) și a celor conative (orientate către destinatar), valorificarea structurilor incidente orientate către cititor, cu rol de reluare și de subliniere a unor afirmații (după cum vă atrăgeam atenția).

3.7. Dramatizarea

De multe ori, articolele eminesciene constituie adevărate puneri în scenă, amplu regizate de jurnalist. Ședințele Camerei sunt prezentate ca niște spectacole de teatru, care suscită ironia fină a gazetarului. „Fabrica de palavre” din Dealul Mitropoliei oferă jurnalistului prilejul dezvoltării unor adevărate comedii caragialești, iar personajele politice au toate datele eroilor dramatici: *Cine a fost de față la ședința de sâmbăta trecută, 1 aprilie, a Camerei, a avut fericirea de a vedea o a doua edițiune, revăzută, însă nu îndreptată, a adunării din balamucul vienez.* (Eminescu 1989: 72).

Într-un alt text, regizând o convorbire cu un învățat din Moldova, jurnalistul ironizează sistemul de învățământ românesc care numește profesori universitari din rândurile unor institutori anonimi:

Mutatis mutandis, o convorbire cu acești ilustrați ar suna cam astfel:

- *Mă rog, unde-ai învățat d-ta carte?*
- *Mă cunoaște d-nu Stremayer.*
- *Nu-i vorba de cine te cunoaște. Unde ai învățat?*
- *Am șters ciubotele d-lui Brzrcek, referende la ministeriul instrucției.*
- *Nu te 'ntreb unde-ai șters ciubotele. Unde ai învățat?* (Eminescu 1980: 161).

Pamfletul cu adresă individualizantă se transformă, în fragmentul citat, în critică mănuită cu o mare plasticitate verbală. Valoarea expresivă constă în maniera simplă de a traduce, fără prea multe neologisme, într-o limbă la

îndemâna cititorilor, marile abstracții. Ideile gazetarului sunt puse în scenă cu o proverbialitate care amintește de Ion Creangă sau de Anton Pann. Mijloacelor dramatice de concretizare a ideilor li se adaugă o serie întregă de mituri, istorii și istorisiri, de referințe literare ample, precum și o gamă variată de sentințe latinești, care devin auxiliare ale dimensiunii teatrale a articolelor poetului.

„Eminescu operează pe o scenă unde totul este ridicat la scară, proiectat în orizonturi absolute, în perspectiva timpului și a spațiilor. Regia, tonusul reprezentației, recuzita, totul este la înălțimea unei montări fastuoase” (Spiridon 2009: 80). Fiecare articol joacă rolul unui act în cadrul spectacolului pe care îl regizează jurnalistul, iar tehnica dialogului dramatizat este complinită de virtuțile monologului și ale apartelui, cu efecte retorice deosebite: *Multe am avut de zis când ai noștri au trecut Dunărea și cu grijă am întreat de tocmele de zapis și chezășie, ca Stan pășitul, care nu crede cu una cu două câte i se spun, ci vrea să aibă iscălitură la mână, ca să poată apoi să se judece răzășește până-n pânzele albe când ar fi să aibă gâlceavă cu boierii cei mari, că până la împăratul rabzi încăieratul având înscris, dar încă fără dânsul* (Eminescu 1989: 32).

4. Concluzii

Poetica publicisticii eminesciene, explicită în multe dintre articole, evidențiază predilecția jurnalistului pentru paremiologie, pentru citatul revelatoriu, pentru ironie ca figură de gândire cu efecte variate la nivelul receptării, pentru cultivarea unei limbi curate, neperversită de criteriul etimologismului sau de utilizarea abuzivă a neologismelor neadaptate, și convingerea gazetarului că limpezimea ideilor exprimate depinde de claritatea expresiei verbale utilizate. Semn al uneia dintre cele mai precipitate epoci din istoria națională și al așezării jurnalistului în raport cu realitățile timpului, publicistica constituie spațiul configurării unui nou Eminescu, în măsura în care impune redimensionarea ansamblului operei eminesciene, prin dialogul deschis la nivelul problematicii și al mijloacelor de expresie proprii creației artistice și celei jurnalistice. Dincolo de finalitățile și specificul domeniului de cunoaștere și comunicare pe care îl slujește, limbajul jurnalistic relevă organicitatea scrisului eminescian, prin dezbaterăa unor probleme definitorii pentru gândirea și simțirea creatorului. Eludarea acestei dimensiuni a scrisului eminescian nu poate decât să afecteze imaginea creatorului, pentru că, dincolo de potențialul semnificativ și specificul părților, *miracolul este al întregului...*

SURSE

Eminescu, Mihai, 1980, 1989, 1984, 1985a, 1985b, *Opere vol. IX–XIII*, Ediția Perpessicius, București, Editura Academiei.

BIBLIOGRAFIE

- Baciu, Rodica-Magdalena, 2005, *Conștiință critică și viziune tragică în publicistica eminesciană*, Craiova, Editura Universitaria.
- Bahtin, M., 1984, *Esthétique de la création verbale*, Paris, Gallimard.
- Foucault, Michel, 1998, *Ordinea discursului*, București, Eurosong&Book.
- Irimia, D., 1990, „Azi despre Eminescu”, în *Cronica*, nr. 2, p. 5.
- Maingueneau, D., 1991, *L'analyse du discours*, Paris, Hachette.
- Popa, Mircea, 1999, *Mihai Eminescu. Contextul receptării*, Reșița, Editura Timpul.
- Roventă-Frumușani, Daniela, 2004, *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*, București, Editura Tritonic.
- Spiridon, Monica, 2009, *Eminescu sau despre convergență*, Craiova, Scrisul Românesc.
- Vatamaniuc, D., 1996, *Publicistica lui Eminescu 1877–1883, 1888–1889*, București, Editura Minerva.

Mihaela MOCANU
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

ROLUL STRATEGIILOR DE LEGITIMARE A IDENTITĂȚII EUROPENE ÎN DISCURSUL DIPLOMATIC ROMÂNESC

LA FUNCIÓN DE LAS ESTRATEGIAS LEGITIMADORAS DE LA IDENTIDAD
EUROPEA EN EL DISCURSO DIPLOMÁTICO RUMANO

(Resumen)

Con el propósito de analizar los mecanismos de construcción de la identidad europea en el discurso diplomático rumano, el presente trabajo parte del modelo histórico-discursivo del Análisis Crítico del Discurso e identifica las estrategias y los recursos lingüísticos, discursivos y retóricos típicos para el proceso de construcción y de negociación de una identidad colectiva. Teniendo en cuenta las cuatro macrofunciones sociales de los actos discursivos: la construcción, la legitimación, la transformación y la disolución de las prácticas sociales, el núcleo de la investigación se centrará en la proyección discursiva de las estrategias legitimadoras.

Palabras clave: discurso diplomático, Análisis Crítico del Discurso, identidad, Unión Europea.

1. Considerații inițiale

Cercetarea de față propune o analiză a mijloacelor de construire a *identității europene* în discursul diplomatic. Utilitatea cercetării derivă atât din actualitatea temei și a bibliografiei cercetate, din natura obiectului de studiu – discursul diplomatic, un tip de discurs supus unui număr redus de analize lingvistice până în momentul de față, cât și din modelul de cercetare pe care îl (re)construiește, ce poate servi drept grilă de analiză pentru alte cercetări ale identității (politice, instituționale, religioase etc.) sau ale altor tipuri de fenomene sociale.

Obiectivele lucrării pornesc de la încercarea de a răspunde la o serie de întrebări pe care le considerăm relevante pentru demersul de față:

- Care este metoda de analiză ce poate surprinde cel mai bine formele de construcție discursivă a identității?
- Cum se construiește identitatea prin discurs?
- Ce strategii și ce mărci lingvistice sunt utilizate pentru a construi identitatea europeană?

Constituirea corpusului supus analizei a avut ca *reper în delimitarea temporală semnarea, în anul 2009, a Tratatului de la Lisabona*, act cu valoare constituțională, ce consemnează existența unei identități europene comune și unitatea Uniunii Europene ca actor pe scena internațională, ce capătă personalitate juridică proprie. Luând în considerare gradul diplomatic, poziția politico-diplomatică a emițătorilor selectați și spațiul instituțional al producerii discursurilor, am avut în vedere două categorii: discursuri rostite de ministrul afacerilor externe în contexte *bilaterale* și în contexte *multilaterale*.

2. Analiza identității în discurs

Fiind considerat un element esențial în fundamentarea relațiilor interpersonale, instituționale și internaționale, conceptul de *identitate* a fost abordat, până în momentul de față, din perspective diferite: *politică* (Waever 1996, Milliken 1999, Mole 2007), filozofică (Morin 2002, Ricoeur 2003), sociologică (Gergen 1992, Deaux 1996), lingvistică (Wodak 2009, Krzyzanowski 2010) și sub forme diverse.

Cercetarea identității europene, deși nu oferă dispute privind istoria conceptului, se prezintă destul de polemică în privința conținutului: pentru unii autori, identitatea europeană desemnează o realitate deja existentă și multidimensională (politică, economică, culturală), iar, pentru alții, descrie fie o identitate colectivă în curs de formare, *in statu nascendi*, fie doar un deziderat, realizabil sau nu, în funcție de evoluțiile viitoare ale Uniunii Europene.

Principalele *analize lingvistice* ale indexării identității în discurs, apărute cu precădere la sfârșitul secolului al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea, pot fi clasificate (în funcție de scopul și de obiectul cercetării) în trei categorii: *analiza identității în interacțiune* (Antaki, Widdicombe 1998, Benwell, Stokoe 2006), *analiza construcției narative a identității* (Labov, Waletzky 1967) și *analiza construcției discursive a identității* (Wodak 1999, 2009, Krzyzanowski 2010).

Analiza de față urmează perspectiva analizei construcției discursive a identității, înscriindu-se în cea de-a treia direcție, cadrul teoretic și metodologic în care ne plasăm fiind reprezentat, în principal, de abordarea istorico-discursivă (DHA), ramură a Analizei Critice a Discursului cunoscută și sub numele de Școala Vineză de Analiză a Discursului, ce își are rădăcinile în pragmatica lingvistică și în sociolingvistică, „urmând atât tradiția bernsteiniană, cât și ideile Școlii de la Frankfurt” (Wodak 2006: 14). Bazându-și principiile pe teoria foucaultiană asupra discursului și pe „jocul de limbaj” wittgensteinian, analiza istorico-discursivă încearcă să integreze în analiza

discursului toate datele privind contextul istoric și social, pentru a observa impactul pe care acestea îl au asupra structurii, asupra conținutului și asupra funcțiilor discursului.

Acceptând interdependența discurs – practică socială, Analiza Critică a Discursului identifică patru *macro-funcții sociale ale actelor discursive*: acestea joacă un rol esențial în *producerea* și în construcția faptelor sociale, în *reproducerea*, în perpetuarea unui statut social, sunt un instrument important în *schimbarea* unui statut, putând duce la *disoluția* acestuia. Proiectând în planul discursului aceste funcții, modelul istorico-discursiv delimitează patru macro-strategii discursive care conduc la nașterea și la evoluția unei practici sociale: *constructive*, *legitimatore*, *transformative* și *distructive* (Wodak 2009: 33–35).

Urmând această clasificare și adaptând-o la specificul acțiunii diplomatice și la corpusul analizat, interesul lucrării de față se va îndrepta spre analiza proiecției discursive a macrostrategiei *legitimatore* și a mărcilor lingvistice, discursive și retorice specifice.

3. Analiza strategiilor *legitimatore* în procesul de construire a identității europene

Strategiile de legitimare a identității presupun raportarea la evenimentele trecute cu rol decisiv în constituirea istoriei comune. Această rememorare a trecutului are rolul de a enfatiza continuitatea trecut-prezent-viitor, uitarea consensuală având un rol important: rememorarea are în vedere ceea ce *se vrea* a fi amintit. În acest sens, vor fi selectate doar anumite episoade ale memoriei colective și vor fi enfatizate (până la mitizare) aspectele care au implicat colaborarea și angajarea mutuală.

Puținele secvențe ce invocă și condamnă greșelile care și-au pus amprenta asupra istoriei reconstituie un *scenariu al haosului și al crizei*, prin lexeme și prin metafore care aparțin câmpului semantic *al războiului și al luptei*:

În septembrie 1949, într-un Berlin care lupta încă să renască din ruine, José Ortega y Gasset ținea o conferință în fața unui grup de studenți entuziaști (...). Europa divizării ține de trecut. Europa incertitudinilor și a crizei ține de prezent (D1).

Noțiunile declanșatoare ale *memoriei interdiscursive diplomatice* tind să selecteze din textura emoțională a unui concept experiențele și atitudinile care îl valorizează pozitiv sau care conduc chiar la mitizarea acestuia (*marile războaie, unirea, independența* etc.):

Ucraina și-a proclamat independența la 24 august 1991, iar România a recunoscut noul stat la 8 ianuarie 1992, relațiile diplomatice dintre cele două state fiind stabilite la 1 februarie 1992 (D5).

Natura epidictică a discursului nu poate evita *glisarea spre tabloul expresiv*, faptele fiind prezentate dintr-o perspectivă subiectivizată, a descriptorului-martor (prezent în text prin *mărcile verbale și pronomiale de persoana I*), care tinde să elogieze, să hiperbolizeze trăsăturile personajelor și ale evenimentelor expuse:

Revoluția din decembrie 1989, un alt moment sublim al istoriei noastre recente, a eliberat din nou voința poporului, redeșteptându-i setea de democrație și redându-i demnitatea. Astfel, a devenit posibilă afirmarea supremă a vocației noastre europene – integrarea României în NATO și în Uniunea Europeană – din nou, un țel comun realizat prin coeziunea, abnegația și consensul întregii națiuni. Drumul nostru nu se oprește aici. De noi toți depinde să fructificăm aceste realizări, să ne afirmăm prin valorile noastre în marea familie europeană, să ajungem prin eforturi conjugate la prosperitatea pe care ne-o dorim cu toții și pe care o merităm din plin (D11).

În acest context, reliefaarea admirației, a laudei față de evenimentele sau față de personajele invocate (în general, prin adjective calificative) devine o condiție *sine-qua-non* a discursului diplomatic:

Mă voi apleca în mod special asupra acestei ultime etape a carierei diplomatice a domnului ambasador Ion Jinga, care are privilegiul să reprezinte interesele României într-unul din statele cu îndelungată tradiție diplomatică și influență în afacerile europene și mondiale. Putem spune azi, dincolo de situațiile conjuncturale și chiar în condițiile dificile ale crizei economico-financiare prin care trece Europa, că niciodată în istoria comună a relațiilor bilaterale, România și Marea Britanie nu au avut relații mai bune. Astăzi, este de evidențiat calitatea dialogului politic, convergența în problemele securității internaționale, dinamica schimburilor economice, dar și culturale și inter-umane. La acest bilanț pozitiv al relațiilor bilaterale, ambasadorul Jinga, un european prin excelență, și-a adus întreaga contribuție printr-un efort onest, prin tact și perseverență, precum și prin remarcabila capacitate de comunicare (D11).

Continuitatea temporală, tradiția europeană îndelungată sunt reafirmate prin intermediul indicilor lingvistici și al morfemelor care implică ideea repetitivității, a continuității:

– Prepoziții temporale, adverbe, locuțiuni adverbiale de timp și verbe care exprimă ideea de conservare, de menținere:

Eforturile diplomației române trebuie să mențină vie o lecție fundamentală, și anume, că lupta pentru un ideal, curajul și determinarea de a înlăptui aspirațiile românilor dau sens istoriei unei națiuni. Suntem de aproape cinci ani stat membru al Uniunii Europene. Economiiile, societățile, populațiile noastre au atins un grad de interdependență care ne obligă să continuăm proiectul originar al părinților fondatori ai Uniunii (D8).

– Prefixe iterative (1) și substantive ce desemnează continuitatea (2):

- (1) *Reafirmăm și cu această ocazie importanța politică, geo-politică și economică a regiunii Mării Negre pentru Uniunea Europeană (D6).*
- (2) *Marca de continuitate istorică a diplomației se reflectă în participarea vizibilă și apreciată a României la activitatea organizațiilor cu vocație regională și universală, menite să instituie și să apere pacea și securitatea internațională (D7).*

Spațiul comun este reconfirmat, iar colaborarea și dorința de implicare sunt reafirmate, prin:

– Lexeme social-colective care actualizează o serie de *sentimente sociale* și de *valori împărtășite*:

Da, statele noastre împărtășesc valorile comune europene: promovarea democrației, statul de drept, consolidarea economiei de piață și respectarea drepturilor și a libertăților fundamentale, inclusiv ale persoanelor ce aparțin minorității naționale, așa cum este scris în articolul privind „Valorile Uniunii” din Tratatul de la Lisabona (D3).

– *Adjective calificative*, care autoevaluează pozitiv acțiunile anterioare și intențiile viitoare:

Avem, prin urmare, un bagaj generos de obiective realizate, dar și perspectivă pe măsură. Avem, prin urmare, și o mare responsabilitate. În ce privește România, în numele căreia vorbesc acum, această responsabilitate este asumată pe deplin, atât la nivelul angajamentelor, al discursului politic, diplomatic, precum și la nivel public, cât și la nivelul acțiunii concrete, care trebuie să fie eficientă, echilibrată din toate punctele de vedere și orientată spre rezultate pentru cetățenii noștri, fie ei români, maghiari sau de altă etnie (D2).

Inventarul amplu de adjective și de adverbe cu nuanță pozitivă sunt folosite, în special, în calificarea momentelor marcate de o implicare benefică a României în acțiunile comune:

După 1990, am parcurs împreună multe momente importante, emblematice, ale reconcilierii româno-ungare și ale construcției unei relații moderne, îndreptate spre un viitor comun, printre care țin să menționez semnarea, în 1996, a Tratatului de înțelegere, cooperare și bună vecinătate (D2).

– *Verbe de conduită emoțional-expresivă conotate euforic, plasate uneori la nivel metadiscursiv:*

România, mă bucur să o spun, este pregătită să participe la Serviciul European de Acțiune Externă (D1).

Emițătorul se plasează într-un spațiu de interferență a *unității* cu *alteritatea*, în care procesul de construcție a imaginii *eului național* funcționează ca garant al legitimității colaborării cu *Celalalt*, perceput ca partener strategic în viitoarele acțiuni internaționale. O dovadă a acestui fapt este folosirea lui „noi inclusiv”, care nu mai este o marcă a unității popor-representant, ci una a colaborării impuse de împărțășirea aceluiși set de valori, de amintiri și de obiective. Prin folosirea persoanei I plural, emițătorul invită receptorul să ia parte la proiectele unilaterale, reiterează dezideratul materializării ipotezei teritoriului comun și se focalizează asupra acelor fațete ale ipseității care permit (re)afirmarea unității.

De noi depinde să folosim eficient potențialul comercial existent între România și Finlanda, să sporim numărul investițiilor finlandeze în țara noastră și să îndemnăm oamenii de afaceri din România să fie mai dinamici și să pătrundă pe piața finlandeză (D2).

Doar împreună putem contribui semnificativ la construirea Uniunii Europene de mâine. Avem, după părerea mea, șansa istorică de a aparține, atât românilor, cât și ungarilor, unei patrii comune, care se numește Uniunea Europeană (D3).

Asumând responsabil și sincer istoria și privind spre viitor, cele două state sunt astăzi mai pregătite ca niciodată să-și consolideze relațiile în cadru bilateral, dar și valorificând apartenența comună la structurile europene și euroatlantice și la comunitatea de valori pe care o reprezintă (D4).

Forma de persoana I plural a pronumelui personal „noi” este cea mai complexă dintre categoriile persoanei, putând îngloba, în funcție de strategiile discursive utilizate, și alte persoane. Trecerea de la un „noi” exclusiv la un „noi” inclusiv sau la unul atemporal justifică granițele subtile dintre strategiile constructive și cele transformativă. Distincția *exclusiv/inclusiv* pornește de la teoria lui Benveniste, care consideră că forma „noi” este, de fiecare dată, o conjuncție între un „eu” și un „non-eu”, ce poate avea un referent specific („voi” sau „ei”) sau poate reprezenta doar dilatare difuză a *eului* (Benveniste 1966).

În timp ce *pluralul inclusiv* (eu+tu) presupune o accentuare a rolului alocutorului și are o puternică funcție mobilizatoare (1), *pluralul exclusiv* (eu+ei) rămâne specific strategiilor de autoprezentare pozitivă, desemnând, în mod general, poporul român și reprezentanții săi (2):

- (1) *Încrederea noastră în noi, ca europeni, trebuie să se afle la baza oricărei ipostaze externe a diplomației (D8).*
Doar împreună putem contribui semnificativ la construirea Uniunii Europene de mâine. Avem, după părerea mea, șansa istorică de a aparține, atât românilor, cât și ungarilor, unei patrii comune, care se numește Uniunea Europeană (D4).
- (2) *Din punctul nostru de vedere, parteneriatul strategic dintre România și Ungaria reprezintă dezvoltarea naturală a relației de bună vecinătate și de cooperare între cele două state (D4).*
Politica noastră are o incontestabilă vocație europeană și regională (D8).

O funcție importantă în cadrul strategiilor de legitimare este îndeplinită de *forma atemporală, dilatăta a lui „noi”*, care îi include atât pe reprezentanții diplomați prezenți și pe cetățenii reprezentați, cât și pe europenii din toate timpurile, care au asigurat continuitatea trecut-prezent:

Legăturile dintre noi sunt indisolubile, marcând o dezvoltare fără precedent între statele noastre (D3).

Avem, prin urmare, un bagaj generos de obiective realizate, dar și perspectivă pe măsură (D4).

Integrarea României în spațiul comunitar, stabilirea de relații diplomatice multilaterale și întărirea valorilor democratice sunt deziderate reliefate și reiterate prin *strategii ale repetiției*, cele mai frecvente fiind *recurența* unității frazeologice *Uniunea Europeană*, a toponimului *Europa* (1) și *paralelismul anaforic* (2) și *epiforic* (3):

- (1) *Uniunea Europeană se află în fața unor decizii majore privind poziționarea procesului de redistribuire a puterii la nivel mondial, astfel încât Europa socială să coexiste cu Europa competitivității, cu o Europă competitivă (D10).*
- (2) *Trebuie să ne obișnuim și în România cu această distribuție a rolurilor și să cooperăm în consecința prevederilor legii fundamentale. Trebuie să mergem până la capăt în exercițiul democrației și să facem din politica externă materie de consens al forțelor politice și, de ce nu, rezultat al consensului național (D9).*
- (3) *Idei avem, energie avem, voință politică avem, așa că îl voi ruga pe domnul ministru să continue și să vedem ce putem face împreună în plus în beneficiul acestui parteneriat strategic (D3).*

4. Considerații finale

Problematica *identității* este una multidimensională, iar pluralitatea semnificațiilor conduce la o diversificare a literaturii de specialitate, care utilizează o serie amplă de concepte și de clasificări. Astfel, pentru a înțelege fenomenul complex al configurării identitare a unei persoane sau a unei colectivități, nu trebuie să ne îndreptăm atenția doar asupra studiului relațiilor dintre diversele fațete ale sinelui, ci și asupra procesului de identificare, ca acțiune prin intermediul căreia se produce conexiunea dintre individ și grup.

Construcția identitară reprezintă motorul formării societății, iar construcția socială a identității se naște într-un context marcat de relații de putere, având la bază trei forme fundamentale: *identitatea legitimizantă*, *identitatea de rezistență* și *identitatea-proiect*. În acest context, evocarea trecutului național devine un vehicul de construcție și de expunere a diferitelor dimensiuni ale sinelui, limbajul fiind principalul instrument prin care acestea devin inteligibile pentru noi și pentru ceilalți. Istoria, narațiunea (în special a unei națiuni), expusă într-un context dialogic, prin practici discursive împărtășite, conferă sens dimensiunii identitare. Discursul politicii externe, ca principală formă de acțiune diplomatică, devine un spațiu conjugat la confluența dintre „ipseitățile” naționale, în punctul în care propria „narațiune” se intersectează cu narațiunea Celuilalt. Această „țesătură a ipseităților naționale” stă la baza constituirii comunităților internaționale, delimitării unui spațiu consensual și a unui set de obiective comune.

SURSE

D1: Conferința de presă de lansare a Președinției spaniole a Consiliului UE.

D2: Împlinirea a 90 de ani de la stabilirea relațiilor diplomatice dintre România și Finlanda.

- D3: Aniversarea a 10 ani de la semnarea Declarației de Parteneriat strategic româno-ungar.
- D4: Aniversarea a 90 de ani de la stabilirea relațiilor bilaterale între România și Republica Ungară.
- D5: Inaugurarea expoziției filatelice româno-ucrainene «De la București la Kiev, o călătorie filatelică».
- D6: A 24-a reuniune a Consiliului Miniștrilor Afacerilor Externe din statele membre ale Organizației Cooperării Economice a Mării Negre.
- D7: Lansarea Președinției ungare a Consiliului UE.
- D8: Summitul UE-Africa.
- D9: Conferința Politici UE la Marea Neagră - consolidarea cooperării regionale.
- D 10: Vernisarea expoziției MAE, 150 de ani de diplomație.
- D11: Încheierea ciclului de manifestări dedicate marcerii a 150 de ani de diplomație.

BIBLIOGRAFIE

- Antaki, C, Widdicombe, S. (eds.), 1998, *Identities in talk*, London, Sage.
- Benveniste, Émile, 2000, *Probleme de lingvistică generală*, București, Teora.
- Benwell, B., Stokoe, E., 2006, *Discourse and identity*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- Deaux, K., 1996, „Social Identification”, în E.T. Higgins și A.W. Kruglanski (eds.), *Social Psychology. Handbook of basic principles*, New York, Guilford Press.
- Gergen, K., 1992, *The Saturated Self Dilemmas of Identity in Contemporary Life*, USA, Basic Books.
- Labov, W., Waletzky, J., 1967, „Narrative analysis: Oral versions of personal experience”, în J. Helm (ed.), *Essays on the Verbal and Visual Arts*, Seattle, University of Washington Press, p. 12–44.
- Krzyzanowski, M., 2010, *The Discursive Construction of European Identities*, Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Milliken, J., 1999, „Intervention and Identity: Reconstructing the West in Korea”, în Jutta Weldes, *Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger*, Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Mole, R. C., 2007, *Discursive constructions of identity in European politics*, Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- Morin, E., 2002, *Gândind Europa*, București, Editura Trei.
- Ricoeur, Paul, 2003, *Sí mismo como otro*, Mexic, Siglo Veintiuno Autores.
- Waever, O., 1996, „The Rise and Fall of the Inter-Paradigm Debate”, în Steve Smith, Marysia Zalewski și Ken Booth, *International Theory: Positivism and Beyond*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Wodak, R., De Cillia, R., Reisigl, M., 1999., „The discursive construction of national identities”, în *Discourse & Society*, 10 (2), p. 149–173.

- Wodak, R., Meyer, M. (eds.), 2001, *Methods of critical discourse analysis*, London, Sage.
- Wodak, R., 2006, „Mediation between discourse and society: Assessing cognitive approaches”, în *CDA. Discourse Studies*, 8 (1), p. 179–190.
- Wodak, Ruth, de Cillia, Rudolf, Martin Reisigl, Liebhart, Karin, 2009, *The discursive construction of national identity*, Edinburgh, Edinburgh University Press.

Corina POPA
Universitatea din București

ASPECTE PRAGMATICE ȘI SOCIOLINGVISTICE ÎN ANCHETA DIALECTALĂ

PRAGMATICAL AND SOCIOLINGUISTIC ASPECTS OF DIALECTAL INQUIRY

(Abstract)

The research regarding pragmatical aspects of the dialectal inquiry that was carried out so far is not exhaustive, but it offers essential information about the verbal interaction between the interrogator and the informer. We consider a more detailed analysis from the perspective of the features of the interrogator's language to be important and necessary because this type of analysis is characterised by novelty in approaching this type of communication within the professional group and it can reveal new pragmatical and sociolinguistic aspects of the dialectal inquiry.

The linguistic and behavioral strategies of the interrogator highlight those features of the interrogator's language that offer it a special position among other types of professional language. The interrogator's strategies are subsumed to the purpose of the dialectal inquiry: that of obtaining linguistic material. The most important strategy of the interrogator in the dialectal inquiry is that of adapting to the interlocutor.

Keywords: dialectal inquiry, communication strategies, verbal interaction, idiomatic variety.

1. Ancheta dialectală din perspectiva interacțiunii verbale

Ancheta dialectală are ca scop principal obținerea informațiilor pentru cercetarea dialectală. Este însă la fel de important și util să privim ancheta dialectală din perspectiva interacțiunii verbale. Un prim aspect de luat în seamă este „competența idiomatică” (Dumistrăcel *et alli* 1997: 40) a lingvistului (în acest caz a dialectologului) în ceea ce privește limbile și dialectele sau subdialectele. Un caz aparte este reprezentat de chestionarele traduse, în care, deși se realizează un transfer de informație, există un grad mare de adaptabilitate la realitatea lingvistică sau non-lingvistică. Scopul cercetărilor dialectologice

este: „înregistrarea varietății idiomatice în vederea formulării de deducții asupra modului în care funcționează, se constituie și se modifică traducerile idiomatice” (Coseriu 1994: 113), prin urmare „competența idiomatică” în cazul chestionarelor din anchetele dialectale este într-o variație continuă. Între anchetator și subiect (posesorul unor registre variate de exprimare) intervine o „convenție” privind aspectul limbajului care este urmărit, putând considera astfel ancheta dialectală o formă specială de comunicare. În ancheta cu chestionar, anchetatorul este și observator și participant la actul de comunicare (Cazacu 1966: 48), deși are statut de outsider. Este important de subliniat ca pentru buna desfășurare a unei anchete lingvistice, „anchetatorul are nevoie de cunoștințe pragmatice” (Manu Magda 2003: 45). Anchetele dialectale sunt, din acest punct de vedere, cazuri de „comunicare dirijată”¹, care are ca scop o „afacere”, obținerea informațiilor (Vântu 1991: 115).

Aspectele importante caracteristice anchetei dialectale românești din perspectiva limbajului dialectologului se vor stabili pe baza modalităților de adresare, tematicii anchetei, perspectivei interacțiunii verbale, particularităților limbajului anchetatorilor și a adaptării limbajului anchetatorilor la limbajul persoanelor anchetate.

În funcție de modalitatea de chestionare a subiecților, putem distinge între anchete cu chestionar fix, anchete pe bază de conversație dirijată și anchete pe bază de conversație liberă (spontană) (Marin, Magda 1983: 13). De cele mai multe ori, se îmbină ancheta pe bază de conversație dirijată cu cea liberă. Este preferată situația în care subiectul, pornind de la o întrebare a anchetatorului, trece la relatarea unui aspect fără legătură cu întrebarea inițială și nu este întrerupt, anchetatorul lăsând povestirea să decurgă neîntrerupt (Marin, Magda, 1983: 13–14). Deși în primele anchete de arhivă s-a acordat o atenție deosebită textelor „fixe” (Marin, Magda 1983: 11), textele „libere” sunt cele care oferă anchetatorului o varietate de fenomene dialectologice neașteptate și de importanță pentru cercetare.

Un deziderat important al anchetei dialectale, indiferent de tip, rămâne folosirea simultană a unui număr mare de informatori, diferiți din punct de vedere sociolingvistic (vârstă, sex, profesie, originari din comunitate sau stabiliți recent) întrucât sociolingvistica „selectează cu mare rigoare grupurile sociale (eșantionează) cu care sunt corelate variabilele lingvistice” (Marin, Magda 1983: 8).

2. Particularități ale limbajului utilizat de dialectolog în ancheta și chestionarul dialectal

Vom analiza în cele ce urmează ancheta dialectală din perspectiva limbajului dialectologilor care o efectuează. Analizând *Chestionarul Noului*

¹ Proprietățile acestui tip de comunicare sunt prezentate în articolul citat.

Atlas lingvistic român¹ și texte dialectale transcrise² în urma efectuării unor anchete dialectale din satul Bălan, județul Sălaj, am identificat următoarele particularități ale limbajului dialectologilor:

– Este un limbaj care se adresează unui număr relativ restrâns de receptori: colegi lingviști, persoane care studiază lingvistica și, rareori, publicul larg, oamenilor dintr-o anumită zonă geografică (mediul rural din diferitele zone ale țării). Limbajul dialectologilor este caracterizat, așadar, printr-o sferă semantică restrânsă.

– Dialectologii folosesc metalimbajul (limbajul determinat al cărui obiect este alt limbaj) prin inducerea unor meta-termeni. Un număr foarte mare de întrebări din chestionar sunt formulate după anumite structuri stereotipe, folosind un metalimbaj dialectal: „Cum îi spui la acela care te pișcă (ciupește etc.) noaptea în pat și pe care nu poți să-l prinzi ușor, că sare?”, „Cum zici că e omul care n-are păr pe cap, mai ales în față?”, „Ce fel de ochi zici că sunt aceia care sunt ca cerul senin?”, „O barbă care nu e rară, zici că este ...?” sau „Când nu tac, ce zici că fac?”.

– La nivelul acestui tip de limbaj există un nivel mare de adaptabilitate („știința cuvintelor”) în funcție de receptorul mesajului. Limbajul dialectologilor este adaptat vorbitorului de dialect sau subdialect pentru a fi înțeles de către acesta și pentru a obține răspunsul dorit. În cazul acestuia din urmă, putem vorbi de o adaptare regresivă de limbaj, întrucât dialectologul restrânge domeniul performanței lingvistice la domeniul competenței lingvistice, domeniu caracteristic ambilor interlocutori.

– Din moment ce, de foarte multe ori, dialectologii explică sau încearcă să explice structurile limbajului, limbajul acestora în cadrul anchetelor dialectale poate părea „explicativ”. În chestionarul dialectal explicația are rolul de a dezambigua în așa fel încât răspunsul dat să fie cel așteptat și să existe o suprapunere referențială: „Ce zici că pățește omul când răcește și nu mai poate vorbi tare, i se face glasul slab și vorbește așa ...? (IMIT.)”.

– Limbajul dialectologului anchetator este un limbaj obiectiv, în care, de obicei, nu intervin judecăți de valoare sau păreri subiective. Limbajul științific, în general, este caracterizat prin gradul maxim de obiectivitate, iar chestionarul dialectal este dirijat către răspunsul dorit, având ca scop obținerea unor informații clare, fără a permite abateri de la întrebări: „Ce crește în pădure la munte (uneori și pe lângă casă) și face fructe mici, roșii, dulci, pe care le mănâncă și ursul?”.

– Limbajul anchetatorilor este specific, chestionarul fiind împărțit în categorii, precum: corpul omenesc, familia, casa, curtea, agricultura și legumicultura, pomicultura; viticultura; apicultura, cânepa, pădurea; vânătoare;

¹ Publicat în *Fonetică și dialectologie*, V, 1963: 157–271.

² Transcrieri efectuate de Maria Marin, în curs de publicare.

pescuit, hrană; îmbrăcăminte; încălțăminte, timpul; fenomene atmosferice, terenul; relieful, școala; armata; administrație și meserii; comerț.

– Limbajul dialectologilor este folosit în scop științific, acela de a obține informații esențiale pentru cercetarea dialectală.

– Dialectologii creează categorii adecvate de analiză, având o metodologie bine stabilită; anchetatorii creează ei înșiși întrebări în cazul anchetei efectuate pe teren sau adresează întrebări precise, conform unei metodologii (metodologia adresării întrebărilor) în cazul chestionarului prestabilit.

– Limbajul dialectologilor folosește cu precădere adresarea directă. Dialectologul trebuie să-și culeagă faptele de limbă prin contact direct cu informatorul; se creează astfel o situație de comunicare, un dialog între persoana anchetată și anchetator: „Ce se face din semințele de floarea soarelui ori de dovleac (bostan etc.)... cu el faci mâncarea?”.

– Limbajul dialectologilor este caracterizat prin empatie față de interlocutor, dialectologul manifestând interes față de întâmplările din viața personală a informatorului, acestuia cerându-i-se și date personale cum ar fi numele, porecla, vârsta, locul nașterii, ocupația, starea civilă și multe altele.

– Ancheta dialectală realizată prin intermediul chestionarului trebuie să fie cât mai clară și mai simplă, pe înțelesul interlocutorului, adaptată la gradul de instruire și înțelegere a acestuia. De aici rezultă accepția conform căreia ancheta dialectală este considerată cât mai apropiată de vorbirea normală (gradul 0). Deși efectuată de dialectologi, în anchetă nu se regăsește stilul convenționalizat de argumentare academică.

– Limbajul folosit în anchetele dialectale este întotdeauna adaptat la situația de comunicare, nefiind caracterizat prin acuratețe, precizie non-ambiguă sau consistență.

– Limbajul dialectologilor este predominant descriptiv întrucât face referire la viața cotidiană a omului simplu, nefiind observațional, deoarece nu analizează și nu formulează concluzii cu privire la faptele de limbă.

– Anchetele dialectale sunt întotdeauna caracterizate prin consens și politețe verbală. Anchetatorul apelează la strategii ale politeții pozitive pentru a obține răspunsul necesar din partea informatorului.

– Limbajul dialectologilor este caracterizat prin absența implicaturilor conversaționale; în anchete nu există ambiguități, dat fiind scopul acestora, de obținere a unor informații clare, non-ambigue. Limbajul dialectologilor în anchetele dialectale este extrem de clar, cu trimitere directă la noțiunea dorită: „Din ce citiți, în fiecare zi, știrile și noutățile din țară și din toată lumea?”.

– Limbajul dialectologilor în anchetele dialectale este caracterizat prin necesitatea adaptării la partener. Așa cum le prezintă Margareta Manu Magda în lucrarea citată, modalitățile de adaptare sunt următoarele:

1. utilizarea unor forme de adresare neprotocolare (*bade* etc.);
2. folosirea pronumelor personale + verbe la persoana a II-a sg.: „Pe la cât mâncai prima dată și cum îți zicea la masa aceea?”, „După ce-o culegeai, ce-i mai făceai?”;
3. utilizarea unor indici de solicitare specifici comunității (și adverbial + pronume personale): „Și pânda, după ce era gata, o mai albeai?”, „Și cât a stat acolo, în Brașov?”, „Și dumnealui nu venea acasă?”;
4. folosirea potrivită a argumentului de solicitare: „Dar nu ne-ai spus ce faceți cu tulhenii.”, „Spune-ne o întâmplare!”, „Cum se făcea o nuntă? Dar spune-ne așa cu toate pregătirile, de când începea ...”;
5. înregistrarea datelor personale ale subiectului la începutul fiecărei anchete dialectale (Manu Magda 2003: 46).

Modalitățile de adaptare ale limbajului dialectologului la cel al informatorului au putut fi mult mai bine observate în cadrul conversației dirijate în vederea obținerii unor înregistrări concretizate ulterior în transcrieri de texte dialectale decât în cadrul chestionarului prestabilit, caz în care întrebările anchetatorului nu sunt spontane. Limbajul oricărui vorbitor este caracterizat prin competență lingvistică, lingvistul apelează la competența sa lingvistică când face ancheta dialectală, abia când interpretează rezultatele apelează la performanța sa lingvistică.

3. Strategii ale dialectologilor în ancheta dialectală

În încercarea bine întemeiată de a obține informații lingvistice, anchetatorii folosesc diferite strategii pentru a observa acele aspecte de interes științific care nu ar putea fi puse în evidență altfel. În cazul anchetei dialectale, faptele de limbă nu sunt culese din comunicare, ci sunt provocate (Dumistrăcel *et alli* 1997: 31), de aceea rolul acestor strategii de obținere a informațiilor dorite este unul foarte important. Strategiile de obținere a informațiilor pot fi observate mai puțin în interviul clasic bazat pe chestionarul lingvistic, ele sunt mai numeroase în ancheta orientată pragmatic. Rolul anchetatorului în cadrul acestui tip de anchetă poate fi asemănat cu cel al medicului, care are misiunea de a obține informații de la pacienții săi.

De exemplu, într-o anchetă dialectală, dialectologul a rugat părinții să adreseze întrebări copiilor, sub pretextul obținerii unor răspunsuri dezinvolve, adevăratul motiv fiind acela de a nu sugera termeni sau variante fonetice nespecifice zonei în calitate de outsiders.

Tot pentru a nu sugera anumiți termeni, o altă strategie este folosirea întrebărilor indirecte. Pentru a nu sugera numele alimentelor, subiecții pot fi întrebați ce mănâncă, ce se face din făină sau din carne în cazul anchetei dialectale dirijate pragmatic sau: „Din făină de porumb se face mămăligă; dar din cea de grâu ce se face?”, în cazul chestionarului prestabilit.

De asemenea, pentru a nu influența informatorul, cercetătorul care efectuează ancheta dialectală folosește strategia imitării, însoțită de întrebarea: „Ce zici că faci, când faci așa?”.

Una dintre cele mai des folosite strategii este distragerea atenției de la existența reportofonului, respectiv a magnetofonului. În cazul unor anchete desfășurate într-un grup de femei, acestea sunt provocate să spună diverse rețete și, astfel, întrecându-se în a povesti cum se prepară diferite specialități, uită de existența aparatului de înregistrat și relatarea devine autentică, spontană.

De foarte multe ori, anchetatorii înregistrează, pe lângă ancheta propriu-zisă, diverse poezii populare, descântece ș.a., care reprezintă una dintre cele mai autentice forme de redare a graiului popular. Din păcate, acestea nu conțin un repertoriu bogat de termeni dialectali sau de particularități lexicale, morfologice, sintactice și fonetice.

În cazul chestionarului lingvistic, întrebările care urmăresc același fenomen fonetic trebuie intercalate cu alte întrebări pentru că informatorul poate fi influențat și poate avea o rostire asemănătoare, deși, în mod normal, rostește diferit cuvintele solicitate (pot fi grade diferite de deschidere a anumitor vocale, grade diferite de palatalizare ș.a.m.d.).

O strategie recomandată și folosită de dialectologii cu experiență în cercetarea de teren este aceea a reluării elementelor dialectale folosite de informator, chiar dacă, pentru anchetator, folosirea acestor elemente este neobișnuită. Această strategie presupune formularea întrebării prin reluarea termenului/particularității fonetice folosite de informator: „Cupa e mai mare decât „lităru”?”, „Și fiecare singur și-l „desfacă” sau cheamă mai mulți?”.

Pentru a realiza trecerea de la un episod predominant descriptiv la unul narativ, anchetatorul poate folosi strategia provocării unor anumite relatări, arătând un interes deosebit pentru episodul respectiv. În toate anchetele dialectale dirijate pragmatic întâlnim strategia exagerării interesului pentru aspectele relatate. Episoadele emise de informator au caracter repetitiv de la o anchetă la alta și un anchetator cu experiență cunoaște foarte bine aceste episoade; cu toate acestea, el trebuie să convingă informatorul de interesul deosebit manifestat cu privire la informațiile primite. Mai mult, anchetatorul utilizează și strategia aprobării întâmplărilor/aspectelor relatate și a empatizării cu informatorul, deși, în realitate, dialectologul nu este interesat de conținutul propriu-zis al celor relatate, ci de faptele lingvistice, de comportamentul lingvistic al informatorului. Cercetătorul urmărește obținerea unui tip de comportament apreciativ din partea informatorului, dar întrebările directe folosite în acest context nu sunt modalitatea de anchetă „cea mai recomandabilă” (Tiugan 1979: 328).

O altă strategie des întâlnită este strategia pretinderii necunoașterii anumitor obiceiuri sau tradiții. Întrebările cel mai des folosite în acest caz sunt „Și cum faci...?”, „Și ce se întâmplă atunci?”.

O strategie recomandată este neîntreruperea informatorului pentru lămurirea unui anumit termen. Dacă pe parcursul anchetei dialectologul aude un termen pe care nu-l cunoaște sau nu distinge bine o particularitate fonetică, este recomandat să nu-și întrerupă informatorul, să noteze termenul și să ceară lămurirea lui la sfârșitul interviului. În felul acesta, informatorul nu va fi influențat și va continua relatarea în mod natural.

Se recomandă, de asemenea, în cadrul anchetei dirijate pragmatic, înlănțuirea textelor într-o ordine cât mai firească pentru a asigura coerența și fluența relatării informatorului.

Tot o strategie importantă este și reformularea întrebării de către anchetator în cazul în care nu se obține răspunsul dorit sau în cazul, des întâlnit la subiecții în vârstă, în care informatorul nu aude bine.

4. Concluzii

Cercetările existente până în prezent referitoare la aspectele pragmatice ale anchetei dialectale nu sunt foarte numeroase, însă oferă informații esențiale cu privire la interacțiunea verbală dintre anchetator și informator. Considerăm importantă și necesară o analiză mai amănunțită a anchetei dialectale din perspectiva particularităților limbajului anchetatorului întrucât această analiză prezintă noutate în abordarea tipului de comunicare în cadrul grupului profesional și poate revela noi aspecte pragmatice și sociolingvistice ale anchetei dialectale.

Strategiile lingvistice și comportamentale ale anchetatorului scot în evidență acele particularități ale limbajului dialectologului care îi conferă un loc aparte în cadrul tipurilor de limbaje profesionale. Strategiile dialectologilor sunt subsumate scopului anchetelor dialectale: obținerea materialului lingvistic. Cea mai importantă strategie a anchetatorului în anchetele dialectale rămâne adaptarea la interlocutor.

BIBLIOGRAFIE

- Cazacu, Boris, 1966, „Despre reacția subiectului vorbitor față de fenomenul lingvistic”, în *Studii de dialectologie română*, București, Editura Științifică, p. 41–56.
- Coseriu, Eugeniu, 1994, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii* (cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel), Chișinău.
- Dumistrăcel, Stelian, Doina Hreapcă, Ion-Horia Birleanu, 1997, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iași, Editura Academiei Române.
- Manu Magda, Margareta, 2003, *Elemente de pragmalingvistică a românei vorbite regional*, București, Dual Tech.
- Marin, Maria, Margareta Magda, 1983, „Dinamica graiurilor românești și perspectiva noilor anchete dialectale de tip A.F.L.R.”, în *Anuarul Institutului de cercetări*

-
- etnologică și dialectologică*, București, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, p. 4–32.
- Tiugan, Marilena, 1979, „Înregistrarea obiectivă a reacțiilor subiective ale informatorilor”, în *Anuarul Institutului de cercetări etnologice și dialectologice*, București, Consiliul Culturii și Educației Socialiste, p. 327–330.
- Vântu, Ileana, 1991, „Strategia întrebare – răspuns într-o anchetă dialectală”, în *Fonetică și dialectologie*, București, Editura Academiei Române, p. 115–120.

Carmen-Ioana RADU
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București

ANALIZĂ MULTIMODALĂ A STRUCTURILOR UMORISTICE CONVENȚIONALE CU TEMATICĂ SEXUALĂ DIN CADRUL COMUNITĂȚII RURALE

MULTIMODAL ANALYSIS OF THE CONVENTIONAL HUMORISTIC
STRUCTURES WITH SEXUAL THEME IN THE RURAL COMMUNITY

(Abstract)

The present paper emphasizes a multimodal analysis of sexual humor in the Romanian rural community. Broadly, the study implies the following steps: the determination of the subjects and methods and the dialectal transcription of the audio-video records.

This research is facilitated by the linguistic study of the Superior Valley of Mureș subdialect, analysed in another work. Therefore, the multimodal interpretation of the humorous structures found in the Superior Valley of Mureș subdialect continues an initial research, the main aims being: to identify methods of performing jokes, shouts and traditional songs, to detect some specific structures of conventional humor performed in jokes, shouts and traditional songs, to apply linguistics and non-linguistics theories of humor on conventional humorous structures in the rural community and to determine the degree of influence of the psycho-sociolinguistics criteria (gender, occupation, context) on the performance of humor.

Keywords: conventional humor, theories of humor, psycho-sociolinguistics criteria, rural community, sexual themes.

1. Repere teoretice și metodologice

Umorele s-a dovedit a fi un concept greu de definit în termeni necesari și suficienți, tocmai pentru că de-a lungul timpului a suscitat interes în cadrul mai multor domenii, precum psihologia, antropologia, sociologia și, nu în ultimul rând, lingvistica. Totuși, o descriere generală a umorului ar consta în intenția sau capacitatea de a produce enunțuri care să provoace o anumită

reacție caracteristică (un tip de emoție sau manifestarea prin râs) (Zafiu 2006: 497)

În acest sens, s-au elaborat o serie de teorii care suscită interes atât pentru fenomenul care produce umorul, cât și pentru efectul produs de acesta.

O primă teorie, care constituie un punct de interes al studiului, este teoria *motivațională*, care la rândul său se împarte în teoria superiorității și a discreditării (Grunner 2000[1997]: 32)

O altă teorie care prezintă interes pentru cercetarea de față este teoria *incongruenței*. Koestler (1964; cf. Wyer, Collins 1992) postula ca umorul rezultă din aplicarea simultană a două planuri separate de gândire sau sens la aceeași informație ori experiență. Teoria *SSTH* (Scenariile semantice și mecanismele logice) este inițiată de Raskin în 1985 și continuată de Attardo în 1991 (GTVH – Teoria generală a umorului verbal). În teoriile lor, cei doi autori sunt de acord că un text poate fi considerat umoristic numai dacă îndeplinește două criterii: textul este compatibil cu două scenarii diferite, iar cele două scenarii sunt opuse.

Corpusul excerptat este constituit din bancuri, chiuturi, bocete cu tematică performate de doi dintre subiecții țintă de pe Valea Superioară a Mureșului: Rus Petru (59 de ani) și Pop Ioana (80 de ani), în cadrul unor discuții libere înregistrate și transcrise ulterior.

2. Modalități de interpretare a unei structuri umoristice convenționale

2.1 Bancuri cu substrat religios și tematică sexuală

Prin acte umoristice convenționale ne referim la acele glume, bancuri, cântece sau chiuturi care au o formă prestabilită, ce nu apar în mod spontan, ci urmează o structură fixă, preconcepută.

În interpretarea umorului convențional se poate utiliza un model constituit din trei componente, care cuprinde teoriile enunțate mai sus. Acestea sunt: *mecanismul cognitiv-intelectual*, care vizează incongruențele, contrastul și efectul de surpriză, precum și *valorile implicate și asocierile afective*, care presupun răspunsuri afective și determină opoziție între planul social și cel individual.

Deși nu orice incongruență provoacă râsul, uneori ea având efect invers, totuși aceasta reprezintă o condiție necesară în cadrul unui act umoristic. Suls (1972: 83) crede că în momentul în care o glumă este relatată/spusă/performată este reactivat un set de cunoștințe, care presupune o serie de așteptări ce vin în contradicție cu ceea ce transmite în realitate gluma respectivă. Interferența celor trei niveluri se observă cel mai ușor în bancuri.

În exemplul 1, observăm că sunt suprapuse și disociate două scenarii cognitive contrastante, anume scenariul în care femeia se duce la preot să-i facă molifta (rugăciune pe care o citește preotul unei femei la 40 de zile după ce a născut) este substituit de acela ce trimite spre sexualitate:

- (1) *Măria o făcut un copcil. Nó și iera cu vremurile alea cîn nu purta bud"igăi sau cum ai zîs în ciuitura aia. Așă iera vremurile, nó! Și s-o dus cu băiețu' la moliftă, la părint"ele. Da era faină Măria, n-avei treabă cu Măria. Și popa i-o zîs să puie acol cu copcîlu-n genunî și să zîcă după el rugășiunîle. Și nó, o zîs popa șe-o trebuit să zîcă d"în cart"e, ș-o zîs să să rid"șe sus. Ie cîn s-o rid"icat, ș-o prins roța sus, cu copcîl cu tátu', ș-o rămas cu... d"iscopirită. Ș-amu cum o zîs popa că să zîcă șe zîșe îel. Cîn o văzut popa zîșe: „Dă Mărie ia žos!”, ie după popa: „Dă Mărie ia žos!”. Iară popa: „Dă Mărie ia žos!” și ie tăt așă: „Dă Mărie ia žos!”.*
O văș că nu-nțălêge, zîșe: ă:: „Dă Mărie ia žos, că să ved"e spurcășiună și nu pot zîșe rugășiunêa!”

Sesizăm faptul că incongruența derivă, în primul rând, din nepotrivirea în ceea ce privește mediul și momentul în care se aflau cele două „personaje” ale bancului. Pe de altă parte, incongruența este subliniată și de neconcordanța dintre poziția socială a preotului și slăbiciunile omenești de care dă dovadă într-un context nepotrivit.

Contrastul cognitiv este intensificat, în vederea accentuării efectului umoristic al textului, de valorile sociale și religioase puse în joc. Așadar, cutuma bisericească de a nu păcătui nici cu fapta, nici cu gândul este anulată prin perturbarea preotului care nu a reușit să mai spună spună rugăciunile, întrucât era distras de zona intimă a femeii. De altfel, umorul este performat prin diferite tipuri de strategii. Așadar, fiind un banc introdus în cadrul unei conversații, informatorul face legătura cu subiecte anterior discutate. El pregătește receptorul cu privire la punctul culminant al bancului (*nu purta bud"igăi*), și subliniază: *Da era faină Măria, n-avei treabă cu Măria!*, justificându-i încă de la început atitudinea preotului. În termenii lui Freud, acesta este punctul în care crește „arousal-ul”, iar din punct de vedere psihosociologic, dat fiind faptul că subiectul care performează actul umoristic este de sex masculin, observațiile pe care le trasează încă de la început sunt justificate prin crearea unui tip de legitimare a preotului, care, înainte de toate, este bărbat.

Din punct de vedere lingvistic, metoda principală prin care se generează umorul, în cazul acestui banc, este jocul de cuvinte cu aluzie sexuală: cuvântul *spurcășiună* rimează cu *rugăciunea*. Înlocuirea cuvântului la care se face trimitere cu substantivul *spurcășiună* se face, pe de o parte, pentru că este prea indecent pentru a fi menționat în postura în care se află „personajul” de sex masculin, iar pe de altă parte, din punct de vedere antropologic, este un eufemism potrivit, întrucât organul sexual feminin reprezintă un element de ispită, „spurcat”, conform credințelor populare.

Al doilea banc este introdus în cadrul unei conversații și se dezvoltă pe baza unui scenariu asemănător celui prezentat mai sus:

(2) **Subiectul 1:** *Da, oJS că iera una Năstăsîia, şt''ii?*

Subiectul 2: *Da auzâm d''e ię...*

Subiectul 1: *Ş-apăi s-o băgat, întătd''auna să expunę în faţă-n biserică, acol, puřulită, pusă la punct, n-avei treabă cu ię, înşălez? Ei mă frat''e şi cantoru să grăbġę und''eva-n duminica aia că trăbę să margă hăparat trăbuię să margă und''eva. Popa, frat''e, trăġę d''e t''imp. Să uita, me zîşe: „Miluięşt''e Dómġne poporul tău şi biġecuvînt''ază moşt''eġir'a ta!” şi să uita la ię, c-aşă-i zîşe, Nasta, Nasta, că iera frumósă...*

Anchetatorul: *Aşă o alinta*

Subiectul 1: *O alinta, Nasta. Zişe: „Nasta, Nasta!”. Mă şi pe ăsta, pe cantor tăt îl stropşă, că trăię s-ajungă-n timp, acolo. Iară mă-ieşă popa acolo, me zîşe, še zîşe cu căd''el, iară: „Nasta, Nasta, Nasta!” Bă şi pînă la urmă o văzut că ăsta trăbę să pleşe d''e la biserică, că trăbę s-ażungă-n t''imp. Odată s-o-nervat, faşe: „N-a sta pe dracu părint''e, dacă la cantor o stat la popa n-a sta? Hai că mă duc, că am tr'abă”.*

Subiectul 2: *(răzând) La popa n-a sta?*

Subiectul 1: *La popa n-a sta?*

Subiectul 2: *La popa n-a sta?*

În acest caz, bancul nu reprezintă o structură fixă, precum în exemplul 1. Observăm, aşadar, că intervenţiile subiectului 2 şi ale anchetatorului sporesc efectul umoristic al textului. Din punctul de vedere al teoriei umoristice aplicabile sesizăm o similitudine între cele două exemple, în ceea ce priveşte contextul, „personajele” textului (preotul şi o anumită femeie) şi aluzia sexuală care apare la un moment dat. Astfel, conform teoriei incongruenţei, există două scenarii constrastante care se suprapun, precum şi elemente de discreditare pentru a-l ridiculiza pe preot, care se simte atras de o enoriaşă în timpul slujbei, precum şi pe femeia, care pare a avea moravuri uşoare. Efectul comic se produce prin intermediul jocului de cuvinte *Nasta*, substantiv propriu hipocoristic (provenind de la numele propriu Anastasia), şi forma negativă de viitor popular a verbului „a sta”, şi anume „n-a sta”.

Redate de acelaşi vorbitor, bancurile au aproximativ acelaşi subiect, desfăşurat în acelaşi cadru. Excerptarea corpusului din întregul material colectat a pus în evidenţă faptul că scenariile umoristice propuse sunt puternic influenţate de statutul social al subiectului. Aşadar, observăm că în ambele situaţii umoristice regăsim acelaşi context şi aceleaşi instanţe, lucru ce poate fi explicat prin natura ocupaţiei pe care a avut-o în trecut, „cantor” (dascăl) la biserică. În cazul situaţiilor umoristice prezentate subliniem importanţa a două dintre variabilele postulate: persoana care spune gluma şi contextul.

2.2 Bancuri etnice cu substrat sexual

Conform concepţiei lui Long şi Graesser (1988; cf. Wyer, Collins 1992), stimulii ce provoacă râsul sunt reprezentaţi de orice aspect social sau nonsocial

care este perceput ca fiind amuzant. În exemplele următoare, ne este relevată prietenia dintre doi bărbați de etnie diferită, respectiv milostenia românului și găzduirea ungurului, care ajunge să-l trădeze.

- (3) *Tot așa, ăera tot așa priet'în îi. Tot ungur' așa, un ungur și c-un romîn. Ș-apăi meržeu îi la un pahar d'e vin, așa seara nu șt'u șe și, ăsta, unguru' grăie cam stîlcit romîneșt'e, șt'ii? Și ăsta romînu tăt îl corecta. Nó, după șe-o băut îi, acolo cît o băut, o litră două d'e vin, cît o băut, oș că: „Băi!” oș că „Mșrem mă...” oș că „la fumeile noștri...” oș că „așa le iubim pîn la Dumnezeo”.*
O zîs romînu: „Mă, nu, mă, io t'e-am învățat, nu la la muierile noștri, femeile noștri, la femeile noastre!” Bun. A două zî iară să-ntîlhesc la zîn. Mă și zîse: „Măi coman, mă..” oș că, o zîs unguru: „Io-aș-am iubit femeia meu asară d'e...” oș că „...t'e-o trăsînit!” O zîs: „Mă, ț-am zîs, nu a mîneu, a a meș”. O... o zîs că: „Pe-a ta alaltăsară!” „Pe-a ta alaltăsară, nu-ț fașe tu probleme”.

În exemplul (3), observăm că există atât elemente specific umorului etnic, cât și celui cu tematică sexuală. Trăind într-o comunitate în care peste 80% din populație este de etnie maghiară, este evident că vorbitorul performează un banc ce subliniază relația dintre român și maghiar. Din conținutul acestui banc se pot extrage mai multe informații cu privire la conviețuirea dintre români și maghiari, dar și faptul că, înconjurat fiind de români, ungurul preia din particularitățile specifice graiului performat în zona respectivă: *fumeile; așa; asară, t'e-o trăsînit; fașe*.

De asemenea, aplicabilitatea teoriei superiorității este evidentă în acest caz, dacă observăm atitudinea românului, care îl corectează în permanență pe ungur. În termenii lui Gruner (1997), atât cel care spune gluma, cât și românul reprezintă „învîgătorul”, iar ungurul este „învînsul”. La sfârșitul bancului, observăm că se schimbă rolurile, ungurul este „câștigătorul”, deoarece el este cel care râde în final.

Printre strategiile prin care se performează gluma se numără interpretarea literară. Aceasta este favorizată de poanta finală, creând astfel o surpriză. În acest caz, românul continuă să-și corecteze prietenul ungur, dar de această dată cel din urmă îi răspunde că pe soția lui „a iubit-o” cu o seară înainte, luând literalmente ceea ce a zis românul prin insistența sa cu privire la utilizarea pronumelui: „a meș”. Pe de altă parte, se sugerează faptul că toate intervențiile românului de a vorbi corect nu fac decât să intensifice punctul final, întrucât ungurul pare a ști forma corectă a pronumelui, fără o a utiliza însă.

- (4) *Vîne un... în timpul războiului un refugiat, o fost fužit d'e pe front ș-o lôt-o pribeag prin România pe-acol așa. Și-ntr-o sar-o ajuns uheva și..., na, doi t'îner' căsătoriț ș-o zîs că le-o cerut ca să pôtă dormi. Ș-o*

zîs așt'ia că: „Mă omu' lu' Dumneze, noi n-avem numa un pat”, că iera vremurile alea, așă gręle. Avem numa un pat și nu să pót'e, zîse”. Da ăsta iera ungur fužit, nu era român, era ungur. Și, nó să să culse, i-o dat șeva d'e mîncare și pînă la urmă zîse femeia, era generósă, zîse: „Vai d'i mihe și d'e mihe, zîse, nu-l put'em lăsa pe om”. Că atunș iera, nu iera pod"it pe žos, era căs cu lut cum iera vremurile alea, lasă culse aiša lîngă noi, zîse, io mă culc la mîniloc, tu la marzihe și unguru' la peręt'e.

Pist"e nópt"e unguu, unguu, soldat acolo s-o dat la dómna, da la un momen, dat cîn iera treaba-n toi să trăzeșt"e bărbatu-so. O zîs că: „Tu, mîhie mi să pare că faș dragost"e cu unguu!" / „Așă mi să pare și mîhie.” / „Da d"i še nu zîs ševa?” / „Păi dacă nu șt"iu ungureșt"e, še să zîc?”

În cel de-al patrulea banc observăm existența a două procedee pragmatico-retorice utilizate: anticiparea și pseudo-argumentarea. Soția românului anticipează ce se va întâmpla încă din momentul în care îi sugerează soțului ca refugiatul să doarmă în pat cu ei. Cea de-a doua strategie utilizată în cadrul structurii umoristice prezentate este pseudo-argumentarea, mai exact felul în care își argumentează soția fapta este unul nejustificabil: *Păi dacă nu șt"iu ungureșt"e, še să zîc?*

Totodată, în cele două exemple este foarte bine reliefată teoria superiorității. În ambele cazuri, deși înșelat, românul îi este superior ungurului din punct de vedere moral.

2.3. Căntece și chiuituri cu tematică sexuală

2.3.1. Chiuiturile

În următoarele două exemple preluate din „Chiuitura găinii” din cadrul cântecelor și strigăturilor specifice nunților, de pe Valea Superioară a Mureșului, există structuri lingvistice care fac trimitere la tematica sexuală.

Foarte interesantă este modalitatea de construcție a acestui tip de text, întrucât se creează un scenariu de tip narativ, emițătorul pregătindu-și auditoriul pentru interacțiunea directă: *Asară pe însărat / Io după găin-am dat / Și fužin după găină / Am sărit pist"-un părău / Și mi-am rupt on bud"igău.*

Spre deosebire de bancuri, chiuiturile sunt structuri umoristice care au un referent specific. Așadar, emițătorul i se adresează direct receptorului țintă; în cazul de față, chiuitoarea i se adresează nașului, deși în momentul performării actului vorbim despre un receptor colectiv, nuntașii prezenți: *Nănașule d"e nu crez, / Răd"ică roța și vez / Hop, găină, hop!*

Acest tip de umor este unul de tip afiliativ, în termenii Martei Dynel (2013: 105), întrucât are rolul de a binedispune, reprezentând un factor de coeziune a grupului, de creare a unei complicități, de tipul „a râde cu...”.

Zafiu (2006: 497) clasifică umorul în: umor de *includere* și de *excludere*, precizând că uneori aceste tipuri pot funcționa simultan. În cazul de față,

vorbim despre un umor de includere, interacțional, social și dependent contextual, ținând cont de aluzia cu tentă sexuală pe care emițătorul de sex feminin i-o face nașului, dar care este percepută într-un mod pozitiv.

În exemplul (5), emițătorul creează un scenariu în care „personajul principal” este același referent țintă – nașul, fără a i se adresa în mod direct:

- (5) *Pare-m biñe d'i ãe-m pare / C-am ãeluit nunu' mare / Io i-am dat-o cã-i puicuțã / Și iel ii cucuș cu puțã / Hop gãinã hop!*

Din punct de vedere semantic, secvența (5) ilustrează o incongruență realizată pe baza schemei de juxtapunere. Textul conține elemente în care lectura literală cu cea subterană se suprapun: în primul rând, fiind vorba de cântecul găinii, cuvântul *puicuțã* poate avea sensul de bazã („pui de găinã de sex feminin”) sau poate fi un eufemism pentru „zona genitalã a femeii”. De altfel, reacția la umor este una care are drept rãspuns rãsul, doar atunci când cuvântul „puicuțã” are cel de-al doilea sens enunțat.

Un alt exemplu, care aparține categoriei chiuiturilor care fac aluzie la actul sexual este:

- (6) *Tu mñireasã, draga me / Mãine sarã ãe-i vid''e / Dõuã rõt''e de motor / Ș-un șofer cu capu' gol.*

Analizând aceastã structurã umoristicã, observãm cã are un referent țintã, *mñireasa*, adverbul de timp *mãine sarã* sugereazã noaptea nunții, iar ultimele douã versuri reprezintã o aluzie clarã la organul sexual masculin. Amestecul registrelor este evident în acest exemplu, iar comicul derivã tocmai din asocierea dintre forma arhaicã *roate* și „testicule” sau „șoferul cu capul gol” și organul genital bãrbãtesc.

Conform teoriei relevanței, considerãm cã expresiile utilizate de locutor pentru a sugera cã este vorba despre organul genital masculin trebuie sã fie relevante, altfel nu ar fi perceputã aluzia, iar structura lingvisticã nu va produce amuzament.

2.3.2. Bocetele sau verșurile

Deși, prin definiție, bocetul reprezintã o „specie de poezie popularã, ritualã, care însoțește manifestãrile funerare; cãntare de mort” (DEX, s.v.), existã modificãri survenite, care provoacã rãsul. În acest caz, efectul umoristic este sporit de prezența afectivitãții, atingerea unor valori și sentimente profunde, care sunt relevante de scenariul prezentat de subiect înainte de performarea propriu-zisã a bocetului.

- (7) *„Me d'imult cîn murẽ... murẽ bãrbatu' la femeie și murẽ și plinžẽ. Ș-amu-l cema Constantin. Ș-o mãrs la sicriu... ș-o zis:*

„Vai, Constantiñe, Constantiñe / Rău îm̂pare după t''iñe (imită plânsul femeii) / Dară tăt mai rău îm̂pare / D''e še ai tu-ntre p̂cișóre” (imită din nou plânsul femeii)”.

Acest exemplu sugerează o formă de umor negru, în care se sesizează imediat juxtapunerea a două scenarii diferite: scenariul tragic în care un anume bărbat a murit și scenariul în care se face trimitere la organul genital bărbătesc.

Umorul este amplificat totodată de intonația performerului, care creează un efect comic rezonant. Intonația stilizată, specifică poeziei ritualice cântate, conferă un contur melodic special, numit „intonație vocativă” (Ladd 1978), adică un „cântec vorbit”, care – prin linia melodică specifică acestei specii populare – contravine mesajului transmis.

De altfel, procesul prin care subiectul își arogă rolul femeii care își plânge soțul contribuie la accentuarea efectului umoristic. Observăm că subiectul imită plânsul femeii, folosindu-se totodată de gesturi, precum împreunarea mâinilor la piept, schimbarea tiparului intonativ prin alungirea vocalelor, întreruperea vocii, ca și cum s-ar îneca în plâns.

- (8) *O fost așă un bărbat, o fost așă tare bun cu tăt''e fimeile și iubăreț, avę femei mult''e, mult'', mă-nțălęgeț? Nó bărbatu' o murit... dac-o murit bărbatu', tăt''e femeile și drăguțale lui, tâte s-o boșit, tăt''e o mǎrs pe lângă el la scriu, ș-așă, ș-așă și pe d''incóșe și pe d''incolo, sara la priveci o fost asta. Ș-o zis că, ascultă! Tăt''e l-o plîns și l-o boșit ș-o plîns tăt''e, prima sară. L-o boșit și tăt''e... femei-sa sta așă la capu' lui și plînzę numa și nu zîșę mñic că nu șt''ie še să me zică că d''e năcaz că dacă mîndrele șęlea care le-o avut, drăguțale îl plînzę (...). O viñit popa d''e l-o pus în sicriu și, nó, să șie ca lumea. Ș-o prins a plînzę femei-sa:*

*„Dražile meșle muieri / Care-ați fost la boșit ieri / Și m-aț povist''it în sat / Că n-am plîns pe-al meu bărbat / Vai, nu l-am plîns că n-am putut / Că pe tăt''e v-o f***. / Da de-amu l-oi plînzę-ntruna / Mîndrele să-i mîñșe p***.*

Scenariul acestui text este unul simplu: un bărbat foarte iubit de femeile din sat moare, iar la priveghi toate femeile îl bocesc, în afară de soția lui. În ultima seară începe să bocească și aceasta, însă mesajul versurilor este adresat bocitoarelor și nu persoanei decedate, cum ar fi normal. Pe lângă efectul umoristic „forțat” produs de conținutul mesajului în rândul auditoriului, se resimte și o doză de sarcasm performat în mod deliberat, adresat referenților ținți – „mîndrele”. Așadar, observăm că această structură încalcă principiul cooperării (Grice 1974) și al politeții (Leech 1983) prin adresarea directă, agresivă, rezultată din cuvintele vulgare pe care le utilizează.

Din perspectiva teoriei freudiene (Freud 1957), secvența prezentată face parte din structurile umoristice, întrucât îndeplinește o condiție foarte importantă: eliberarea de cenzură, atât cea de natură sexuală, cât și cea de frustrare. Același autor este de părere că o glumă poate fi tendențioasă sau inocentă, dar cea care produce o izbucnire în râs este cea răutăcioasă.

Cel de-al treilea exemplu din categoria versurilor are o structură pe cât de complexă, pe atât de interesantă, creându-se umorul involuntar:

- (9) *Bucură-t'e cintirime / Că frumósă flóre-ț viñe / Ah, vai mamă dragă, scumpa me copčila / Vai bucură-t'e gaură năgră / Că frumósă flóre-ț bagă / Vai, scumpă, dragă, copčila me scumpă / Vai, vai părint'e, părint'e n-o băga / Că-i afundă gaura / Vai, vai părint'e dragă / Vai, i-afundă și-ntuñecată / Și n-o poț scót'e sculată / Părint'e dragă n-o băga / Ah, ah, ha, vai Mărie dragă / D'i șe-ai murit tu dragu' mamii / Da, d'i șe-ai murit tu, ha? / N-ai avut tu șe mìnca? / Ah, hă, hă...*

Mecanismul de construcție a incongruenței este evident prin juxtapunerea a două scenarii complet diferite. Momentul prezentat este unul tragic: o fată tânără moare, iar mama ei o bocește înainte de a fi îngropată. Construcția versurilor reclamă două modele de interpretare: unul literal, care face referire directă la evenimentul nefericit și altul care face trimitere la actul sexual. Suprapunerea celor două scenarii – momentul dinainte de a fi pusă în groapă cu un act sexual reprezintă o situație absurdă, mai ales că toate replicile sunt performate de mama decedatei.

Cuvintele sau expresiile „cheie” care fac trimitere la tematica erotică sunt: *gaură neagră; îți bagă; părint'e n-o băga / că-i afundă gaura; sculată*. Acestea sunt folosite adesea cu o conotație peiorativă, de unde și asocierea necorespunzătoare cu acest context în care sunt performate.

În fine, pe măsură ce locutorul avansează în performarea textului, constatăm tot mai mult discrepanța dintre scenariile propuse, structura acestuia conferind un dublu înțeles, care poate duce în eroare auditoriul sau poate fi descifrat doar de un anumit grup țintă.

3. Concluzii

Prin aplicarea teoriilor lingvistice și nelingvistice ale umorului se poate determina potențialitatea cognitivă, estetică și motivațională a unei structuri comice. Ținând cont de corpusul selectat sesizăm că un efect umoristic poate fi regăsit în orice tip de text, chiar dacă la bază este unul tragic, cum ar fi bocetul.

S-a putut determina, în urma analizei exemplelor, că succesul unei structuri umoristice este dat de suprapunerea unor scenarii total diferite, care au ca punct final o surpriză ce depășește așteptările receptorului.

Totodată, dintre condițiile necesare pentru existența umorului subliniem prezumțiile propuse de Veatch (1998). Astfel, o structură umoristică presupune: violarea așteptării receptorului, dar în același timp crearea senzației conform căreia faptul expus intră în limitele normalului. Altfel spus, umorul are succes atunci este prezentată o situație care nu depășește naturalul, survenind totuși anumite neregularități, care trimit la surprinderea receptorului.

În concluzie, umorul reprezintă un factor care se fundamentează atât pe aspirațiile cât și limitările omului, reprezentând o „oglină” a relațiilor sociale, a nevoilor și dorințelor acestuia.

BIBLIOGRAFIE

- Apte, M., 1985, *Humor and Laughter: An Anthropological Approach*, Ithaca, London, Cornell University Press.
- Attardo, Salvatore, 1994, *Linguistics theory of umor*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- Attardo, Salvatore, 1997, „The semantic foundations of cognitive theories of humor”, *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 10 (4), p. 395–420.
- Attardo, Salvatore, 1998, „The analysis of humorous narratives”, *HUMOR: International Journal of Humor Research*, 11 (3), p. 231–260.
- Attardo, Salvatore, 2001, *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter.
- Bergson, H., 1992, *Teoria râsului*, Iași, Institutul European.
- Constantinescu, M. V., 2012, *Umorul politic românesc în perioada comunistă. Perspective lingvistice*, București, Editura Universității din București.
- Davies, Christie, 1998, *Jokes and their Relations to Society*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter.
- Freud, Sigmund, 1960, *Jokes and their relation to the unconscious* (J. Strachey, Trans.), New York, W. W. Norton [Original work published 1905].
- Grice, P., 1989, *Studies in the Way of Words*, Cambridge, Mass., London, UK, Harvard University Press.
- Gruner, Ch. R., 2000 [1997], *The Game of Humor: A Comprehensive Theory of Why We Laugh*, New Brunswick, London, Transaction Publishers.
- Ladd, D. R., 1978, „Stylized intonation”, *Language*, 54, p. 517–540.
- McGhee, P. E., 1979, *Humor: Its Origin and Development*, San Francisco, W. H. Freeman and Company.
- Raskin, V., 1985, *Semantic Mechanisms of Humor*, Dordrecht, Boston, Lancaster, D. Reidel Publishing Company.
- Ritchie, Graeme, 1999, „Developing the Incongruity-Resolution Theory”, în *The Proceeding of the AISB Symposium on Creative Language: Stories and Humour*, Edinburgh, Scotland, p.78–85.

-
- Sacks, Harvey, 1974, „An analysis of the course of a joke’s telling in conversation”, în: Bauman, R., Sherzer, J. (eds.), *Explorations in the Ethnography of Speaking*, Cambridge University Press, New York, p. 337–353.
- Veatch T.C., 1998, „A Theory of Humor”, *The International Journal of Humor Research*, vol. 4, Berlin, Mouton de Gruyter, p. 293–348.
- Wyer, R. S. Jr., James. E. Collins, 1992, „A Theory of Humor Elicitation”, *Psychological Review*, vol 99 (4), p. 663–688.
- Zafiu, Rodica, 2007, „Evaluarea umorului verbal”, în Pană-Dindelegan, Gabriela (coord.), *Limba română. Stadiul actual al cercetării*, București, Editura Universității din București, p. 497–505.

Violeta Ioana RUS
Universitatea „Transilvania” din Brașov

LES STRUCTURES MÉTONYMIQUES, VECTEUR D'IMPLICITE DANS LA PRESSE ÉCRITE ROUMAINE ET FRANÇAISE

METONYMIES AS IMPLICIT CONTENT
IN THE ROMANIAN- AND FRENCH-LANGUAGE WRITTEN PRESS

(Abstract)

This article aims at describing the mechanism generating implicit contents by means of metonymy in the media discourse in Romanian and French, as well as explaining the way the press readers decipher these significations by completing the explicit semantic content of the linguistic utterances with a complex set of implicit cultural contents shared by the journalist and the reader. The use of metonymy in the media discourse indicates a rhetorical strategy emphasizing the story line and persuading the readers, although there are some types of metonymy which are frequently inserted in articles and therefore considered a feature of the ordinary (that is non technical) language.

Keywords: implicit content (the unsaid), media discourse, metonymy, cultural imaginary.

1. Justification du sujet

Dans cet article, nous nous proposons d'étudier le mécanisme de l'implicite à travers la métonymie, tout en décrivant une typologie de cette figure rhétorique, pour l'illustrer avec un corpus discontinu d'extraits de presse écrite française et roumaine.

L'implicite – réalité incontournable de tout type de communication interhumaine, génératrice d'une grande richesse interprétative et sujet de nombre d'études transdisciplinaires, allant de la linguistique pure à la sociolinguistique, aux sciences cognitives et à la sémiotique – est un procédé argumentatif visant à signaler au récepteur du message une information sous-

jacente au contenu propositionnel explicite, car, selon Catherine Kerbrat-Orecchioni, «On ne parle jamais directement».

En tant que figures de style au départ de leur classification par les maîtres de la stylistique de l'Antiquité et en tant que productions langagières habituelles dans le discours de presse contemporain, les métonymies sont une stratégie argumentative aux visées tant esthétiques que persuasives. Le discours médiatique, centré sur la réalité immédiate, sur l'actualité, a pour mission et communiquer du savoir, ainsi que des opinions et aider les lecteurs à comprendre cette réalité et leur permettre de saisir la dynamique de la société dans ses formes les plus variées. L'article de presse est un acte de discours et par conséquent, une forme d'action linguistique, socio-institutionnalisée et idéologique.

2. Définition de la métonymie et méthodologie de recherche

Selon *Le grand dictionnaire terminologique* (GDT), la métonymie est une figure de style qui consiste à désigner une réalité par un nom associé à un concept différent, les deux étant liés par un rapport de contiguïté et appartenant au même champ sémantique.

La métonymie est une figure très fréquente, car elle permet une expression courte et frappante, tout en élaborant un sens complexe, beaucoup plus qu'une sorte de raccourci linguistique et référentiel. Exemple classique: *Je bois un verre*, au lieu de dire *Je bois le contenu d'un verre*. C'est un cas d'implicite sémantique (la boisson ou le contenant?) et pragmatique (le savoir encyclopédique et le contexte indiquent aux locuteurs qu'il s'agit, effectivement, de boire le contenu d'un verre).

La métonymie est un métasémème qui opère par contiguïté de sens, un mot ou un syntagme qui modifie les rapports ordinaires entre le signifiant et le signifié, en remplaçant le signe objectif (qui serait employé de manière évidente dans l'énoncé), dans la représentation mentale des participants à l'acte de communication, par un autre signe ayant des propriétés communes avec le premier, mais qui contient, de plus, quelques sèmes supplémentaires et qui représente, lui, une création subjective de l'énonciateur, un plus d'analyse et de synthèse du contenu, un ajout d'esthétique discursive censée singulariser l'énoncé et accroître la force illocutionnaire de l'image produite et par cela, les chances de transfert et de réception efficace du discours.

La métonymie est un signe rhétorique, un indice qui représente une réalité dans un certain univers de croyance ou *imaginaire culturel*, conçu selon le rapport du sujet à la langue et à la réalité. Le texte journalistique fait appel à la métonymie d'abord en tant que figure sémantique et rhétorico-discursive visant à créer un effet stylistique recherché, donc comme stratégie argumentative, et deuxièmement, en tant que mécanisme devenu stéréotype associé à ce type particulier de discours. Il y a certains modèles de métonymie qui sont, par tradition, utilisés dans le discours de presse plutôt que dans le langage

ordinaire (par exemple, désigner une institution par l'endroit où celle-ci se trouve ou bien une personne ou un groupe de personnes par son pays d'origine ou par son métier/rôle social), grâce au fait que le public cible – récepteur du message – est parfaitement capable de décoder/d'inférer ces indices culturels non-dits, à l'aide de ses connaissances extralinguistiques. Ce mécanisme est identique à travers les langues.

Dans l'analyse du corpus, nous allons dégager également quelques références culturelles qui requièrent du savoir extra-linguistique implicite (non-dit) pour être décodées correctement. Nous considérons ces références comme des indices de l'imaginaire linguistique et culturel représentant un faisceau de données facilement reconnaissables par un connaisseur de la culture en question, comme par exemple *Sèvres*, qui, au-delà d'être le nom d'une ville en France, indique, dans l'imaginaire de tout locuteur du français, la ville où l'on fabrique des porcelaines célèbres, d'où, par métonymie, le nom commun *sèvre*.

Nous nous proposons une démarche empirico déductive: identifier les métonymies dans un corpus de presse écrite française et roumaine portant essentiellement sur l'actualité politique et dégager leur fonctionnement au niveau des genres journalistiques divers (sans pour autant comparer les effets selon le genre), pour rendre compte des effets argumentatifs créés en montrant en structure explicite des contenus similaires à ceux des significations non dites, mais voulues par l'émetteur; nous allons faire une analyse sémantico-syntaxico-pragmatique du corpus choisi, afin d'actualiser les métonymies et les effets rhétoriques produits par cette figure en définissant la situation de communication (la sémiuse) avec ses participants, son contexte, son but et ses moyens.

La théorie de la communication expliquée par Emmanuel Marty (2010: 25) place le discours de presse comme résultat d'un processus épistémologique, prenant toujours une place centrale à l'intérieur du système de la société.

Notre analyse du discours de presse se veut entreprendre dans une démarche pragmatique, vu que le discours médiatique est une illustration de l'usage du langage dans la communication. Tout énoncé de presse se lit (et se comprend) en complétant l'énoncé au contenu purement linguistique par toute une série d'hypothèses contextuelles que le lecteur construit implicitement. Le destinataire du message *déduit* une quantité importante d'informations qui ne se trouvent pas *là*, dans le reportage, mais qui ont été acquises par le journaliste, aussi que par le lecteur et qui existent dans l'univers de croyance de chacun.

Du point de vue du modèle d'analyse pragmatique, nous pouvons considérer le discours comme un acte «inséré dans un espace-temps donné», alors que «le contexte n'est pas autour du message, mais fait partie du message». «Le sens du message émerge de la confrontation d'un individu avec une situation donnée. La situation pèse sur le champ des possibles offerts à l'individu, mais

en contrepartie l'individu tend à accroître sa prise sur les situations, et la communication est le vecteur de ce double processus» (Marty 2010: 28). La communication obéit, dans cette perspective pragmatique, aux lois des actes de langage. Aux énoncés référentiels qui composent le discours du reportage, on superpose une métacommunication engagée entre le journaliste et son lecteur à partir des contenus implicites partagés par les deux; il s'agit de contenus propositionnels qui font partie de l'univers de croyance de l'énonciateur, aussi bien que de celui du destinataire du message de presse, qui sont communiqués à travers une structure sémantico-syntaxique contenant d'autres informations au niveau explicite. Le contenu non dit est pourtant compris et accepté par le lecteur, qui possède les clés du décodage référentiel dans son imaginaire culturel – l'ensemble des savoirs encyclopédiques d'un participant à l'acte d'énonciation, détermine par son vécu dans une certaine culture ou civilisation. C'est le sens de la «force illocutoire d'Austin», par laquelle la finalité ou la fonction pragmatique du discours s'accomplit par le discours de presse même, déterminant le mode d'organisation macrostructurale, la présence et la fréquence de certains actes de discours et de certaines stratégies discursives dans l'article de presse, ayant pour but d'informer le public, mais aussi de le convaincre, l'inciter, l'amuser, l'instruire, le séduire ou bien l'émouvoir. Selon Quéré (1984: 67), cette métacommunication «a pour fonction de réduire l'indétermination du contenu propositionnel du message en spécifiant la relation interpersonnelle dans laquelle les interlocuteurs s'engagent, c'est-à-dire, en définitive, en actualisant un jeu de rôles socialement institués», voire celui de vecteur de diffusion de l'information et celui de récepteur du produit médiatique.

Passons à présent en revue quelques théories rhétoriques de la métonymie.

Si la plupart des traités de rhétorique ancienne n'ont pas donné une définition satisfaisante de la métonymie, mais une simple énumération de sa typologie (Quintilien la plaçait dans la classe des figures par suppression et ajout de traits distinctifs de sens, en vertu d'une correspondance qualitative entre ces composantes); si, encore, Roman Jakobson considère la métonymie un processus mental d'association en vertu de la contiguïté de sens, qui aide à structurer l'organisation de la pensée (en dichotomie avec la métaphore, qui repose sur la similarité entre les notions), la *Rhétorique générale* du Groupe μ (1974: 172–173) la définit comme étant un métasémème, une figure rhétorique de substitution qui repose sur un processus fondamental de la nomination qui, au lieu de désigner directement une réalité, l'évoque indirectement par *association* à une réalité contiguë du point de vue spatial, temporel ou bien causal (une relation de cause à effet, de contenant à contenu, de partie à tout, d'objet à la matière etc., entre les deux notions). Des courants plus modernes tels la théorie cognitive montrent que, loin de caractériser le déploiement du discours, la métonymie est considérée comme un processus structurant l'organisation de la pensée et que, loin de produire par lui-même

des métonymies, le langage se contente de reproduire des métonymies conceptuelles qui lui préexistent, à travers un processus de pensée inférentielle. Des modèles de métonymies dans le langage reflètent des modèles de pensées métonymiques.

Les métonymies, figures du discours qui renferment du non-dit car le référent manque de l'expression pour faire place à son description (l'accent est mis sur l'aspect du référent le plus frappant pour l'énonciateur) s'inscrivent dans des modalités énonciatives marquées stylistiquement. Nous allons étudier ces figures de style en tant qu'opération sémantique à effets pragmatiques de marquage stylistique qui se manifeste aussi dans le texte de presse. Cette pratique discursive s'inscrit parmi les modalités énonciatives spécifiques de la presse écrite – produit informatif et persuasif à la fois. Selon Dan Dobre (1999: 12), la presse «est un *signe global sémantico-syntaxico-pragmatique* à autoréglage, sous-système de base de la structure socio-politique de toute société démocratique».

Au cours de notre analyse, nous avons pu constater que le mécanisme métonymique produit dans la presse surtout des exemples lexicalisés. Des métonymies du type «pays/région pour son dirigeant/son gouvernement/sa diplomatie/son équipe de football ou autre sport/son armée/ses hommes de culture» sont employées quotidiennement dans le discours journalistique, en vertu du non-dit que les récepteurs du message sont parfaitement capables de déchiffrer. Dans ce sens, on conclut que les métonymies du discours médiatique sont lexicalisées, voire utilisées très souvent et entrées dans le vocabulaire de base des locuteurs contemporains car elles témoignent de la façon de penser métonymique théorisée par Jakobson. Les lecteurs des journaux ne sont plus surpris, de nos jours, de lire plusieurs désignations successives pour un certain référent (par exemple: *la France a signé tel traité... Paris a organisé les préparatifs... le président de la République a déclaré...*, pour désigner la même entité: *l'administration présidentielle* en tant que *représentant du peuple français*); ces désignations constituent des paraphrases des contenus, ayant une fonction anaphorique pour éviter les répétitions fâcheuses du même mot. Les exemples (1) et (2) représentent des cas classiques dans l'expression de presse.

(1) *Un **Occident** très méchant qui n'aime pas les musulmans (Le Figaro).*

Lire: «les citoyens des pays de l'Europe Occidentale» – pays envahis par une population musulmane nombreuse, fidèle à une culture, religion et mentalité différentes par rapport à celles des pays d'accueil et qui se rallient dans une entité appelée *Occident* pour se faire le symbole du monde civilisé.

(2) *Le traité du Touquet, signé en 2003 entre la **France** et le **Royaume-Uni**, définit la politique migratoire entre les deux pays et leur coopération (Le Monde).*

Les accords du Touquet ont été signés par les représentants de l'époque des deux pays, lors du 25e Sommet franco-britannique. Par métonymie, deux individus qui assurent une fonction d'état pour une période clairement définie (un mandat ou plus) de quelques mois ou quelques années sont, au niveau de l'énonciation, les symboles et les indices culturels reconnus par les destinataires du message en tant que représentants officiels de deux pays qui, eux, constituent des entités stables et de longue durée dans l'histoire.

3. Typologie de la métonymie

Avec la métonymie, il y a un glissement de référence implicite d'un objet à un autre, en raison de la contiguïté entre les deux objets. L'on constate, avec Catherine Kerbrat-Orecchioni (1986), que les effets d'un tel phénomène sont mystérieux, mais certains, car, du point de vue de l'encodage, l'implicite est un moyen d'économie dans la langue, tandis que dans la perspective du décodage, l'implicite témoigne de l'originalité et de la complicité qui existe entre les interlocuteurs, capables d'enlever l'indétermination interprétative et de compléter la compréhension totale de l'énonciation par les informations non dites.

Selon Oswald Ducrot (1984), le dispositif de l'implicite comporte un posé (simultané avec l'énonciation: le mot ou l'expression produite explicitement par l'émetteur), un présumé (une information antérieure: pour boire un liquide à l'aide d'un verre, il est nécessaire que ce liquide existe dans le verre) et l'implicite (une postériorité, sous-entendu: on boit le contenu, non pas le contenant). Le processus de la métonymie s'explique par une ellipse (*J'ai bu le contenu d'un verre*) et c'est l'ellipse qui définit le rapport qui caractérise chaque catégorie de métonymie, que nous allons illustrer par la suite avec quelques exemples.

La partie pour le tout:

- (3) *Moscova și Beijingul au pus bazele unui parteneriat strategic prin care cele două mari puteri se angajează să creeze o nouă ordine mondială multipolară. A...]* *Ambele puteri detestă intențiile Washingtonului de a promova liberalismul în lume (Ziarul Financiar).*

Les trois noms de capitales désignent, par métonymie, leurs pays respectifs et encore, le lecteur déconstruit l'information et l'interprète en la complétant avec ce qui n'est pas dit, voire que, malgré le sujet syntaxique «capitale» de la phrase, le vrai sujet lexical, ou, autrement dit, l'agent qui accomplit l'action du verbe est [+ humain] – les dirigeants ou les représentants de la Russie et de la Chine ont conclu un partenariat contre les actions menées par les représentants des Etats-Unis. Ce choix lexical montre que le journaliste a l'intention de mettre l'accent sur le pays et non pas sur ses représentants qui

assurent une fonction pour une période limitée. Le non-dit surgit à l'esprit du lecteur, en lui rappelant à l'instant même de la lecture tout un imaginaire culturel contenant les valeurs rattachées aux pays en question, aussi bien que l'image des rapports de force entre ces grands pouvoirs du monde, image qui justifie, à l'esprit du lecteur, pourquoi tel pays a fait telle action (par l'intermédiaire de ses représentants).

L'espèce pour l'individu:

- (4) «*Hippocrate ou Harpagon?*» (*Le Monde diplomatique*).

L'exemple (4) met à l'œuvre des *antonomasies*, figures qui servent à désigner une personne par sa nationalité, sa typologie, son métier, un défaut ou une qualité etc.: *Hippocrate* est un prototype de *médecin*, alors que *Harpagon* est devenu synonyme de *l'avare*, d'après le personnage homonyme de Molière, qui était avare. Ces symboles se sont si nettement imposés dans le mental collectif, que tout locuteur sait décoder la métonymie parfaitement, quoiqu'il y ait d'autres personnages avares dans la littérature ou le théâtre.

L'auteur pour l'œuvre:

- (5) *La Clubul Țăranului va avea loc evenimentul „Tolstoi citind Shakespeare”* (*Gândul*).

L'énoncé numéro (5) est un cas classique de métonymie, construite en vertu de la compréhension mutuelle de l'énonciateur et du récepteur de l'idée qu'il s'agit bien de *l'œuvre* ou bien d'*une certaine œuvre* de Shakespeare et non pas de la personne de l'écrivain. On désigne souvent des créations littéraires, musicales, plastiques ou architecturales particulières par le nom de leur créateur. Remarquons, pourtant, que malgré les structures de surface identiques (Tolstoi [+nom d'écrivain], Shakespeare [+nom d'écrivain]), les structures sémantiques profondes sont différentes (Tolstoi [+nom d'écrivain], Shakespeare [+œuvre de cet écrivain]).

Le signe pour la chose:

- (6) *Le nouveau roi Felipe VI est monté sur le trône* (*Tribune de Genève*).

Le trône est généralement accepté et reconnu comme étant le symbole de la royauté. Le savoir encyclopédique du lecteur comble le non-dit de l'énoncé, lui indiquant qu'il ne s'agit bien évidemment pas de l'action physique de s'asseoir sur un siège royal, mais le fait pour un héritier dynastique de prendre ses fonctions en tant que monarque.

Contenant pour le contenu / le siège pour l'institution:

- (7) *Du quai d'Orsay à la Coupole, il a suffi à M... de passer l'habit vert (Le Point).*

Le «Quai d'Orsay» désigne la fonction de ministre par le lieu de son exercice, voire le Ministère des Affaires Etrangères, alors que «la Coupole», c'est l'Académie Française et «l'habit vert», les vêtements symboliques des membres de l'Académie qui sont un indice culturel en soi, renfermant tout un savoir culturel au sujet des immortels qui n'est pas exprimé explicitement dans le texte. Cette formulation figurée témoigne également de l'attitude un peu précieuse des intellectuels qui n'emploient pas un langage ordinaire, dénotatif.

- (8) *Syrie: le bras de fer continue entre Moscou et Washington. Selon Barack Obama, il faut remplacer Bachar el-Assad pour lutter contre l'État islamique; selon Vladimir Poutine, il faut au contraire coopérer avec lui (Le Point).*

Les noms de capitales, en tant que siège du gouvernement et de toute décision politique importante pour la nation en cause, désignent en fait les pays associés. On ne saurait pas s'imaginer que les villes de *Moscou* et de *Washington* pourraient se rencontrer physiquement pour des débats, le cas d'un glissement majeur de la plaque tectonique ayant pour effet le rapprochement des deux unités géographiques est, de toute évidence, à exclure! Ensuite, le même procédé apparaît dans le contenu de l'article, lorsque ces pouvoirs politiques sont explicités par la personne qui assure la fonction de président de pays pour une certaine période. Les présidents sont la manifestation synchronique de leurs pays (les Etats-Unis, la Syrie et la Russie, respectivement), qui, eux, symbolisent l'esprit national au long du temps, de manière diachronique.

L'instrument pour l'agent:

- (9) *Mon concerto choisit pour protagonistes le premier violon et le violoncelle et les projette dans une relation instinctive, comme lorsque se rencontrent deux personnages d'un opéra (Le Figaro).*

Dans le jargon des musiciens, on associe et désigne souvent les personnes jouant d'un certain instrument à l'instrument lui-même. Le contexte [+ animé] nous indique, pourtant, qu'il s'agit des musiciens et non pas des instruments.

Le lieu d'origine pour le produit:

(10) *Joseph Drouhin este unul dintre cei mai buni producători de **bourgogne** (Cotidianul).*

Les métonymies peuvent être considérées comme *des indices culturels* si elles renferment tout un savoir sur le terme de départ, le terme d'arrivé et la correspondance (la relation métonymique) entre les deux; ce savoir encyclopédique doit être partagé par le journaliste et par le lecteur pour que le message puisse passer. C'est le cas des noms propres devenus des noms communs (il y en a des centaines): *Camembert* (lieu en Normandie) – *camembert* (fromage plat et rond à pâte molle) en roumain, comme en français; *Cachemire* (province située entre l'Inde et le Pakistan) – *cachemire*, avec minuscule (tissu) en français et *caşmir* en roumain; *La Champagne* (région) – *le champagne* (vin pétillant) et *şampanie*; *Cologne* (la ville de Köln, en Allemagne) (*eau de cologne* (parfum) et *colonie* respectivement. L'exemple (10) est un cas de métonymie qui désigne un produit ou une création spécifique à un endroit par le nom de l'endroit, devenant ainsi un indice culturel rattaché à tout un imaginaire (implicite, bien-sûr) décodé ou *traduit* dans une clé sémantique et pragmatique à l'aide du savoir concernant cet indice-là.

La matière pour l'objet:

(11) ***Un bronze** de Rodin vendu 260 000 euros (Le Monde).*

Il s'agit d'une statue en bronze, syntagme qui garde du groupe nominal uniquement la précision de la matière et laisse de côté le noyau même du groupe, car il n'y a pas de raison qu'un lecteur avisé puisse penser à... une boîte de conserve en bronze, par exemple, sculptée par ce maître de la sculpture moderne.

4. Conclusions

Les figures de style augmentent le sensationnel de l'événement/du personnage décrit dans la presse. Les journalistes font si souvent appel aux métonymies (et encore aux métaphores, aux proverbes – parfois mal interprétés – et aux jeux de mots, tous ces mécanismes reposant sur l'implicite culturel et pragmatique) afin d'inciter le public à consommer le produit médiatique, s'il s'agit de placer les tropes dans le titre de l'article ou du reportage télévisé, ou bien pour obtenir la connivence et finalement l'adhésion des lecteurs au contenu informatif transmis en vertu des connaissances communes.

L'analyse stylistique démontre que les métonymies non-lexicalisées jouent un rôle important dans le discours journalistique: (a) elles soulignent des aspects du sujet de presse qui sont pertinents du point de vue pragmatique ou

intéressants du point de vue stylistique, (b) orientent le processus d'inférence pragmatique dans l'interprétation textuelle, (c) créent de la variété référentielle et augmentent la cohésion et la cohérence du texte.

Comme les médias ont pour fonction d'informer, distraire et cultiver à travers leurs effets émotifs et cognitifs, les conclusions de cette étude nous amèneront à démontrer le besoin intrinsèque de l'écriture journalistique de se réinventer et de s'enrichir en permanence par des moyens lexico-discursifs tels la métonymie afin de d'être un produit d'actualité (voire utile) pour ses consommateurs, pour stimuler la curiosité (à travers le mystère du non-dit) et orienter l'action sociale. Tous ces rôles réaffirment le caractère subjectif et implicite de l'acte de communication particulier qui est la presse écrite.

Beaucoup plus qu'être une simple figure du discours, la métonymie (tout comme d'autres figures fréquentes dans le discours de presse actuel) sert à établir des rapports de cohérence au niveau du texte, ce qui veut dire que, du point de vue cognitif, les textes dépendent des figures rhétoriques. L'expression métonymique (y compris le non-dit correspondant, qui se forge de manière indissociable dans le texte) constitue un procédé cognitif et discursif qui sert à structurer les informations.

La métonymie est un mécanisme nécessaire au style journalistique et non pas un artifice, ni une mode passagère. La présence de cette figure dans le texte de presse est justifiée dans une perspective cognitive et psychologique, plutôt que rhétorique, vu le nombre important de métonymies lexicalisées et « banalisées » par un usage fréquent dû aux contiguïtés de sens prévisibles, qui ne requièrent pas un gros effort d'imagination de la part du lecteur. L'intérêt d'utiliser des métonymies dans le discours médiatique est qu'elles contribuent à transmettre des informations nuancées de manière efficace, claire et rapide.

BIBLIOGRAPHIE

- Dobre, Dan, 1999, *Préliminaires à une sémiotique de la presse. Le quotidien*, Bucarest, les Editions de l'Université de Bucarest.
- Ducrot, Oswald, 1984, *Le dire et le dit*, Paris, Minuit.
- Groupe μ , 1974, *Retorică generală*, traduction par A. Constantinescu et I. Littera, București, Univers.
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, 1986, *L'implicite*, Paris, Armand Colin.
- Marty, Emmanuel, 2010, *Journalismes, discours et publics: une approche comparative de trois types de presse, de la production à la réception de l'information*, Toulouse, Université Toulouse le Mirail.
- Quéré, Louis, 1984, «L'oubli de la communication dans la science des communications», dans *Réseaux*, 2 (8), p. 53–76.

ABRÉVIATIONS BIBLIOGRAPHIQUES

GDT: *Le Grand Dictionnaire Terminologique* [<http://www.granddictionnaire.com/>].

Claudia-Iulia VOEVOZEANU
Université de Bucarest